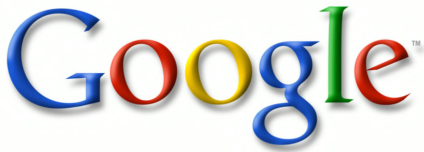

Ekeghets‘akan patmut‘iwn, t‘argmanets‘ P‘ilon Tirakats‘i ew ...

Socrates (Scholasticus), P‘ilon Tirakats‘i, ...

ՍՈԿՐԱՏԱՅ ՍՔՈԼԱՍՏԻԿՈՍԻ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ.

ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

ՀՌՈՎՄԱՅ

Socrates Scholasticus
Church history and life of
Pope S[illegible] I. Edited by [illegible]
[illegible] and translated
by [illegible]

ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΙ

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ·

ՍՈԿՐԱՏԱՅ ՍՔՈԼԱՍՏԻԿՈՍԻ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ

ՓԻԼՈՆ ՏԻՐԱԿԱՑԻ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ

ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

ՀՌՈՎՄԱՑ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ

ԱԲՐԱՀԱՄՈՒ ԳՐԻԳՈՐԻ ԽԱՐԱՓՈՐԵՑՒՈՅ

ՀԱՏՈՐ Ա.

Աշխատասիրութեամբ

ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ

Միաբանի Ս. Էջմիածնի

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

Յ. Տ. ՄԿՐՏՉԻ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1897

Дозволено цензурою 9 Ноября 1896 г. г. Тифлисъ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ա.

Սոկրատ յոյն պատմչի եկեղեցական պատմութիւնը մեր գրականութեան մէջ յայտնի է երկու օրինակով՝ Մեծ և Փոքր Սոկրատ անունով։ Առաջին անգամ երկուսն ի միասին տպագրութեամբ ի լոյս ածելով, լրացնում ենք մի պակասութիւն որ խիստ զգալի էր։ Այդ պատմութիւնը Յունաց չորրորդ դարու գրականութեան բաւական յայտնի արդիւնքներից մէկն է, միջին դարում թարգմանուելով հայերէն լեզուով դարձել էր և մեր նախնիքների համար հեղինակաւոր և գործածական գիրք, մեզ հասած համեմատաբար բազմաթիւ ձեռագիր ընդօրինակութիւնները լաւ ապացոյց են այդ բանի։ Պէտք է յուսալ որ նա ներկայումս էլ կունենայ բազմաթիւ հետաքրքրուող անձինք, եթէ դեռ վառ է ճըշմարիտ գիտասիրութիւնը, եթէ դեռ կան մարդիկ որ սիրում են հետամուտ լինել անցած դարերի պատմական մեծ դէպքերին։ Սոկրատը ունի առանձին նշանակութիւն և Հայոց գրականութեան համար. նրա պատմութեան հետ վերջերս կապուեց Հայոց պատմութեան հայր Մովսէս Խորենացու գիրքը. յայտնեցին և փորձեցին հաստատել այն միտքը, որ Մովսէս Խորենացին

ները, որոշել բնագրի և թարգմանութեան մէջ եղած տարբերութիւնները, իսկ Հունսկյի երրորդ հատորից վերցրել եմ ընտրութեամբ կարեւոր ծանօթութիւնները կամ ամբողջովին թարգմանելով, կամ կրճատելով։ Այնքան պարզ է՝ թէ ինչ կարող եմ փոխառած լինել, որ աւելորդ համարեցի ամեն անգամ յիշատակել աղբիւրը։

Երկու տարի առաջ՝ 1894 ամառը Վիեննայի Մխիթարեանների մօտ տեսայ պ. Նորայր Բիւզանդի Փոքր Սոկրատի պատրաստի ձեռագրի ընդօրինակութիւնը՝ գեղեցիկ ծանօթութիւններով և մեկնութիւններով։ Նամակով դիմեցի նրան և շնորհակալութեամբ թոյլտուութիւն ստացայ օգտուել այդ ձեռագրից։ Մինչև Նամակի պատասխանը ստանալը, արդէն հասել էր արտասահմանից վերադառնալուս ժամանակը, բարեբախտաբար Վիեննայի յարգելի միաբանութիւնը յօժարութեամբ թոյլ տուեց ձեռագիրը հետս բերել Ս. Էջմիածին և այնտեղ օգտուել։ Այդ օրինակից ընդօրինակել եմ բաւական թուով ծանօթիւններ Փոքր Սոկրատի համար, որոնք վերաբերւում են գլխաւորապէս Հայոց գրականութեան[1]։ Պ. Ն. Բիւզանդը գրում է գրաբառ, ամեն անգամ նրա ծանօթութիւնը ընդօրինակել եմ անփոփոխ կերպով, յիշել եմ անունը, և չակերտներով որոշել վերցրածս։

Ընդարձակն ու համառօտ, կամ Մեծ ու Փոքր Սոկրատը միաժամանակ՝ համապատասխան հատուածները ըստ բովանդակութեան իրար հանդէպ մի երեսի վրայ տեղաւորելով, յոյս ունենք մեծ դիւրութիւն տուած

1. Մի քանի ծանօթութիւններ մտցրել եմ Փոքր Սոկրատի արտատպութեան մէջ, որովհետև Մեծի համապատասխան մասը արդէն տպուած էր։

Ե.

ընենք այդ երկու նոյն աղբիւրից բղխող, բայց շատ տարբեր բնագրերը բաղդատողներին, թէև այդ ձևը տպագրական մեծամեծ անյարմարութիւններ ունէր, միացած մեկնողական և ձեռագրական ծանօթութիւնների հետ:

Վերև ասացինք որ գրքի տպագրութեան ուշանալը թողել է իւր հետքերը. ժամանակի ընթացքում մի քանի անգամ փոխուել են ծանօթութեան տառերը տպարանի վարչութեան կողմից. իսկ բնագրի տպուելու ձևի մէջ ես եմ փոփոխութիւն մտցրել: Սկզբում ընդարձակ օրինակը արտատպում էին Ձեռագրից ամենայն հաւատարմութեամբ. Ձեռագրի կէտադրութեամբ, շեշտերով, տառադարձներով, բայց վերջը համոզուեցի որ տարկական յունաբան թարգմանութիւնը եթէ կէտադրութեամբ չփոխուի, շատերի համար աւելի անհասկանալի կլինի, վճռեցի հետևել յունարէն բնագրի կէտադրութեանը, քանի որ Ձեռագիրը ոչ մի կանոնի չէ ենթարկւում: Չնայած դրան այնուամենայնիւ Մեծ Սոկրատի յունաբան բնագիրը շատ անհասկանալի կամ դժուար հասկանալի հատուածներ ունի, որ միայն յունարէնի օգնութեամբ կհասկացուի. այս ուղղութեամբ աշխատել եմ ծանօթութիւններով փոքր թեթևութիւն տալ: Անհամեմատ պարզ և դիւրահասկանալի է Փոքր Սոկրատը, որը արտատպեցի առանձին հատորիկով իբրև դիւրին ընթեռնելի գիրք:

Գ.

Մեծ և Փոքր անունով Սոկրատի կրկնակի օրինակի որոշումն գտնում ենք առաջին անգամ տասնչորրորդ դարու սկզբում ապրող և գրող Այրիվանեցու

պատմութեան[1] մէջ՝ «Սոկրատիս Մեծ և Փոքր», իսկ այնուհետև երկար ժամանակ մեր գրողների մօտ յայտնի է մնում միայն Փոքր Սոկրատը։ Աննկատելի է մնացել նոյն իսկ Մադրասայում հրատարակուող Ազդարար թերթի[2] թէև համառօտ բայց շատ ուղիղ նկատողութիւնը։ Թերթի հրատարակիչ տէր Շմաւոն քահանան տպել է մի հետաքրքիր ցուցակ նախնեաց հեղինակած և թարգմանած գրեաց[3]։ Ցուցակի մէջ յիշուած են 41 ազգային և 18 թարգմանուած պատմագիր։ Թարգմանականի ցանկը ունի հետևեալ կարգը. Յովսէփոս, Երանոս, Եւսեբիոս, Աթանաս Հայրապետ, Եպիփան Կիպրացի, Պատմութիւնք Արևելեան վկայից և «Սոկրատ սկսեալ ի Կոստանդիանոսէ մինչև ցմահն Թէոդոսի փոքու հատորս Է և զայս ես յունաց լեզուէ թարգմանեցաւ զոր համառօտեցաւ վասն խնդրոյ Ներսիսի իշխանին ի ժամանակս կաթուղիկոսութեան Անաստասայ, և այժմ զերկուսն միայն երևի զոր ասեն Մեծ Սոկրատ, և Փոքր Սոկրատ, զայս Է գիրքն ես ի թարգմանչացն եղև թարգմանեցեալ»։ Նկատողութեանս գլողը բացի այն որ առաջևը ձեռագրեր է ունեցել, օգտուել է նաև Ասողիկի պատմութեան

1. Տես Մխիթ. Այրիվանեցի Չեռ. Ս. Էջմիածնի թիւ 241(9) թղ. 260.ա

2. Ազդարար 1795 էջ 188—192. հմա. Գր. վ. Գալէմքարեան՝ պատմ. Հայ լրագր. Վիեննա 1893. էջ 205—210.

3. Գալէմք. յ. ա. «Գրեանց ցանկը անշուշտ գրողն ինքնին կազմած է առաջևը ձեռագիրներ ունենալով. 1 Ծն. և յ. ա. «Հ. Գ. Զարբ. իւր Հայկ. Հ. Դ. (Վեն. 1886) մէջ յիշատակած է այս գործը էջ 278, 446, 485 ևլն.» «Ցուցակագիրն Հ. Զամչեանի պատմութենէն չէ առած այս ցուցակը»։

մէջ եղած տեղեկութիւնից։ Մենք յետոյ ցոյց կտանք որ Տէր Շմաւոնը Մեծ Սոկրատի այն Ձեռագիրն է ունեցել, որ բարեբախտաբար պահուել է։

Ամենահին յիշատակութիւնը Սոկրատի անուան Ասողիկինն է տասներորդ դարում։ Նա թուելով յայտնի պատմագրաց շարքը· Աստուածաշունչ գիրք, Յովսեփոս, «Եւսեբիոս Պամփիլեայ[1] աւարտաբանէ ի քսանամեակն Կոստանդիանոսի Թագաւորի Մեծի։ Եւ զկնի նորա Սոկրատէս։ Նաև այլ ևս անթիւք են ի մէջ Յունաց Պատմագիրք· բայց սոքա երկուքս, որպէս լուսաւորքդ մեծամեծ քան զաստեղս՝ առաւելեան պայծառութեամբ»։ Ասողիկը Սոկրատին Եւսեբիոս Կեսարացուն հաւասարակից, բոլոր յոյն պատմիչների ամենամեծ և լուսաւոր աստղն է համարում· նա յայտնելով թէ Եւսեբիոսը գրել հասցրել է իւր պատմութիւնը մինչև Կոստանդիանոսի թագաւորութեան 20-երորդ տարին կցում է անմիջապէս՝ «և զկնի նորա Սոկրատէս», տեղիք է տալիս ընդունելու, որ ճանաչում է միայն բուն Մեծ Սոկրատը, որ դեռ չէր միացել Սեղբեստրոսի վարքի հետ, որովհետև նրանից յետոյ յիշատակող պատմագիրները բացի Սամուէլ Անեցուց և Միքայէլ Ասորուց գիտեն միայն Փոքր Սոկրատին։ Սամուէլ Անեցին իւր պատմութեան սկիզբը վերցրել է Ասողկից (գլ· Ա էջ 5—7) մի քանի փոփոխութիւններ և յաւելուածներ անելով, ուստի և նրա հետևեալ տեղեկութիւնը՝ «առ որս երևելագոյն քան զյոլովս եղև Եւսեբի երանելի ի մէջ առաջնոյն և վերջնոյն· և զհետ նորա Սոկրատէս պատմագիր այլօք բազ-

1· Ստեփ· Տար· Ասողկան պատմութիւն տիեզերական Հրատ· Ստ· Մալխասեան· Ս· Պետերբուրգ 1885· էջ 6·

մօք»,[1] առանձին նշանակութիւն չունի քանի որ բուն աղբիւրը առաջներս ունենք։

Միքայել Ասորին յիշում է երկու տեղ՝ գրքի սկզբում պատմագիրների անունները տալիս. «Զոսիմոս և Անդրէաս և Թէոդորիտոս հերետիկոս ի Կոստանդիանոսէ սկսեալ մինչ ի Թէոդոս Փոքրն գրեցին[2]», ուրեմն նա Ասորիից անկախ գիտէ Անդրէասի պատմութեան ուղիղ բովանդակութիւնը, առանց որևէ յաւելուածի։ Սակայն նրա երկրորդ յիշատակութիւնը մեզ կարող էր ենթադրել տալ որ Մ. Ասորին օգտուել է իսկապէս Փոքր Անդրէասից։ Նա Կոստանդինի հօր Կոստանդի մասին պատմում է. «Յովհաննէս Ասիացին ասէ. թէ հայր Կոստանդիանոսի դարձաւ յաստուածպաշտութիւն, և Սեղբեստրոս զհայրն բժշկեաց ի բորոտութենէ. և Պետրոս և Պաւղոս երևեալ Կոստայ՝ խրատեցին զնա կոչել զՍեղբեստրոս մկրտել զնա։ Այսմ վկայէ Անդրէաս Հռովմայեցի[3]»։ Այստեղ նկարագրած պատմութիւնը կայ Սեղբեստրոսի վարքի մէջ միայն այն տարբերութեամբ, որ այն ինչ Յովհաննէս Ասիացին Կոստասին է վերագրում, Սեղբեստրոսի վարքի հեղինակը նրա որդի Կոստանդին Մեծի մասին է պատմում։ Հարց է ծագում, Միքայէլ Ասորին իւր պատմած դէպքի աղբիւրը արդէն յիշելով, ինչ կարիք ունէր անմիջապէս յետոյ երկրորդ պատմչի անունն ևս տալ, որը դէպքը բաւական տարբեր է պատմում. և երկրորդ

1. Սամուէլ Անեցի Հրատ. Տէր Միք. Վաղարշապատ 1895 թ. էջ 2, 3։

2. Միքայել Ասորի Հրատ. Երուսաղէմի 1871 թ. էջ 2.

3. Միք. Ասորի էջ 126. Տես և Սոկր. Վարք Սեղբեստրոսի էջ 737. ծն. 1.

քանի որ առաջի յիշատակութիւնից երեւում է որ միայն Մեծ Սոկրատին գիտէ, ինչպէ՞ս է նա Սեղբեստրոսի վարքը Սոկրատի գործ համարել, ասորերէն բնագիրը հէշտ կլուծէր խնդիրը, որի հետ ծանօթ չենք։ Այդ անհեթեթութիւնը կվերանայ սակայն եթէ «այսմ վկայէ Սոկրատ Հռովմայեցի[1]» սկզբնական պատմութեան հետ կապ չունեցող բառերը, իբրև յաւելուած դուրս հանենք. Նրա աւելացնողը Միքայէլի պատմութեան թարգման Վարդանն է ժամանակակից Կիրակոս Գանձակեցու, որին միայն Փոքր Սոկրատն է յայտնի։

Կիր. Գանձակեցու վկայութիւնը այս է. «Եւ[2] ապա մեծիմաստն Սոկրատէս կորովակի բանիւք, սկսեալ ի սրբոյն Սեղբեստրոսէ Հռոմայ հայրապետէն և ի Կոստանդիանոսէ մեծէ, և անդ մինչև յաւուրս Թէոդոսի փոքու. զարարս և զգործս իւրաքանչիւր թագաւորաց և եպիսկոպոսաց՝ զառաքինեաց և վատթարաց, և զժողովելոց բազմաց եղելոց, պիտանեաց և խոտանեաց ընդարձակ և յաճախ պատմութեամբ աւանդէ»։ Սա արդէն Փոքր Սոկրատին գիտէ և կարդացել է։ Մխիթար Այրիվանեցու յետոյ, որը սակայն երկուբառով է վերջացրել իւր ասելիքը, փոքր ի շատէ կարևոր տեղեկութիւնն այս է, որով կարելի է յայտնի կերպով մատնանիշ անել թէ երբ են մեր պատմագիր-

1. Հ. Բ. Սարգսեան՝ Տեսութիւն Սեղբեստրոսի Պատմ. և Մ. Խորէն. աղբերաց, Վենետիկ 1893 Թ. էջ Թ յիշում է որ Միք. Ասորին առել է Ասորի հեղինակից, և չէ բացատրում թէ Սոկրատի անունն ինչու համար է աւելցրած։

2. Կիր. Գանձակ. Պատ. Հրատ. Վենետիկ 1865 Թ էջ 2. բայց մենք վերցնում ենք Էջմիածնի Ձեռ. թիւ 1670 երբև աւելի լաւ օրինակի.

ները գործ ածել Փոքր Սոկրատին։ Սոկրատի անունը կայ յիշուած հներից նաև Մխիթար Անեցու մօտ[1]։

Նորերին մինչև ամենավերջին ժամանակներս միայն մի թարգմանութիւն է ծանօթ եղել։ Զամչեանը փոքրը ձեռքին ունենալով, բաղդատել է յունարէն բնագրի հետ և գտնելով ակնյայտնի տարբերութիւններ, եզրակացրել է. որ կամ խանգարուած օրինակից է թարգմանուել կամ յետոյ է խանգարուել[2]։ Նոր Հայկ. բառգիրք կազմողները կրկնում են մօտաւորապէս Զամչեանի ասածները[3], Հ. Գ. Զարբանալեանը իւր 1886 թ. երկրորդ տպագրութեամբ լոյս տեսած Պատմ. Հ. Մատ. դպր. ոչինչ չէ ասում Սոկրատի կրկնակի օրինակների գոյութեան մասին, իսկ մի քանի տարի ուշ լոյս հանած Պատ. Հայ. Թարգմ. Մատ. մէջ որոշում է երկուսը միմեանցից, այն էլ Երուսաղէմի Մեծ Սոկրատ Ձեռագրից մի քանի հատուածների արտագրութիւն ստանալուց յետոյ[4]։

Ամփոփելով ի մի մեր հաւաքած տեղեկութիւնները կարող ենք եզրափակել. Մեծ Սոկրատը սկսում է յիշուել սկսած տասներորդ դարից. յիշում են Ասողիկ,

1. Մխիթար անեցի, Հրատ. Ք. Պատկանեանի. Ս. Պետերբուրգ 1879. էջ 15.

2. Զամչեան. Պատմ. Հայոց Հ. Ա. էջ 27. «Թուի թէ այն օրինակ յորմէ թարգմանեալ է. խանգարեալ էր և կամ զկնի անզգոյշ անձանց խանգարեալ իցէ. զի բազում տեղիս օտարաձայն տեսանի յուղիղ բնագրէ յունաց»։

3. Նոր բառգ. Հայկ. լեզ. Վենետ. 1836. էջ 19. «կէս մի հարթ, և կէս մի անհարթ ոճով. թող զպազմապատիկ սխալանս գրչաց»։

4. Հ. Գ. Զարբ. Հայկական Թարգմանութիւնք Նախնեաց Վենետիկ 1889 էջ 696.

Սամուէլ Անեցի և Միքայէլ Ասորի, Փոքր Սոկրատը տասներեքերորդ դարից՝ Կիրակոս Գանձակեցի, Միքայէլ Ասորու Թարգման Վարդանը և մի քանի նորեր. և վերջապէս երկուսը միասին ճանաչում են միայն տասնչորրորդ դարում Մխիթար Այրիվանեցին և շատ աւելի ուշ Ազդարար Թերթի Հրատարակիչը։ Մեծ Սոկրատից կամ նման աղբիւրից օգտուել է Միքայել Ասորին (տես Սոկր. էջ 125, 163, 383) Փոքրից Վարդան պատմագիրը (տես Սոկր. էջ 335.)

Ի.

Ուխտանէս եպիսկոպոսը իւր պատմութեան Ա. գլ. Հա և Հբ պատմում է Կոստանդին Մեծի քրիստոնէանալը Սեղբեստրոս հայրապետի ձեռքով և Հեղինէ թագուհու Երուսաղէմ գնալը Փրկչի խաչը գտնելու համար։ Հեղինէի Երուսաղէմ գնալը յիշուած է Սոկրատի Պատմ. մէջ եւս, բայց ամենաթեթև բաղդատութիւնը[1] բաւական է ցոյց տալու, որ այդ չի եղել Ուխտանէսի աղբիւրը, մնում է Կոստանդնի դարձի պատմութիւնը։ Մանրամասնութիւնները և նոյն իսկ ամբողջ պատմուածքը նման է ընդարձակ Սեղբեստրոսի վարքին. բայց այնու ամենայնիւ տասներորդ դարում գրող Ուխտանէսը չէ ճանաչել այդ թարգմանութիւնը։ Յայսմաւուրքի մէջ Քաղոց ԻԵ և Յունուարի Բ ունինք. Վարք եւ յիշատակ սրբոյն Սեղբեստրոսի Հռոմայ հայրապետին՝ որի շարունակութիւնը կազմում է առանձին վերնագրով գրուած «Հաւատալն ի Քրիստոս Կոստանդիանոսի թագաւորին»։

1. Տես Սոկր. Ա. էջ 17.

ԺԲ.

Ամենահին Յայսմաւուրքը Յունաց Բարսեղ Բ. Կայսեր անունով 975—984 թուին յօրինածն է համարւում, որի մէջ Յունուարի 2 է կարգուած Ս. Սեղբեստրոսի տօնը, սակայն մեծ տարբերութիւն կայ այդ վարքի և մեր Յայսմաւուրքի մէջ եղածի[1]. Վատիկանի մէջ կայ տասներորդ դարում գրած մի Յայսմաւուրք ուր «բաց ի մկրտութեան յիշատակութենէն, կը պարունակուեն նոյնպէս արիողական կախարդաց մարսիկեան բժշկաց, և մանկանց կոտորածի մանրամանութիւնքը[2]»։ Հետևապէս մեր Յայսմաւուրքի հատուածը երկրորդ խմբագրութիւնից է թարգմանուած, այն էլ անպատճառ տասներորդ դարուց առաջ կատարուած, այլապէս Ուխտանէսը չէր կարող օգտուել։

Ուխտանէս[3]	Յայսմաւուրք
Թագաւորն Հռոմայ Կոստանդիանոս կռապաշտ էր և հրապուրեալ ի Մաքսիմիանէ կնոջէն իւրմէ՝[4] որ էր Թոռն Դիոկղետիանոսի կայսեր. սա հալածէր քրիստոնեայսն . . . . իսկ երանելին առեալ զաշակերտսն փախեաւ ի լեառնն և էր	Թագաւորն Հռոմոց Կոստանդիանոս կռապաշտ էր և հրապուրեալ ի Մաքսիմին դ ե ա յ կնոջէն իւրմէ (որ էր դուստր Մաքսեմիանոսի Թագաւորի) և Թոռն Դիոկղետիանոսի կայսեր . . . . սուրբն Սեղբեստրոս . . . . առեալ զաշա-

1. Համեմատիր Հ. Բ. Սարգ. յ. ա. էջ ԻԲ.

2. Հ. Բ. Սարգ. յ. ա.

3. Ուխտանէս Հրատ. Ս. Էջմիածնի 1871. էջ 102—103։

4. Խոր. և Փոքր Սոկրատից անկախ բայց միանգամայն նոյն ձևով է Թարգմանում յոյն բնագիրը ուշադրութեան արժանի է։

անդ ի Թագստի։

Եւ երկու բորոտութիւն կոստանդիանոսի Թագաւորին իբրև տապաստ և բժիշկք ամենևին ոչ կարացին բժշկել։

Սոսացին աղանդաւորքն, եթէ անհնարին է քեզ բժշկել, բայց միայն եթէ անարատ մանկունք ժողովեսցես և արեամբ նոցա լցցին զաւազան և մինչդեռ ջերմ է արիւն մտցես ի նա մերկ յաւազան և լուայցես արեամբըն . . . .

և հեծեալ Թագաւորին երթայր ի Կապետողույն տաճար կռոցն։

կերտան իւր փախեաւ ի լեառն և էր ի Թագստի։

Եւ եղև բորոտութիւն կոստանդիանոսի որպէս տապաստ և ամենևին ոչ կարէին բժշկել զնա բազում բժիշկք։

Եւ աղանդաւորք ասացին թէ անհնարին է քեզ (ողջանալ) և բժշկել (ի յայդ ցաւոյդ), բայց թէ ժողովես (հազար մանկունս սանդեայս) և նստցիս դու յաւազանս . . . և լուասցիս ջերմ արեամբ տղայոցն և ապա ողջանաս . . . .

. . . և ելեալ Թագաւորն երթայր ի Կապետոլիոն ի տաճարի կռոցն։

Ինչպէս տեսնում ենք Ուխտանէսը բառացի արտագրել է Յայսմաւուրքից։ Յայսմաւուրքի վարքը աւելի նման է Մեծ Սոկրատին, բաց յայտնի դարձուածներ յիշեցնում են Փոքր Սոկրատին, միայն վստահօրէն կարելի է ասել ոչ մէկիցն է առնուած ոչ միւսից։ Հ. Սարգսեանը յառաջաբանի մէջ աւելորդ է համարել բաղդատել յունարէն Յայսմաւուրքի հետ, իսկ մենք դժբախտաբար մեր ձեռքին չունէինք բնագիրը։ Առ այժմ բաւականանում ենք հարցը միայն շօշափելով, իսկ Խորենացու համեմատութեան մէջ կրկին կդառնանք նոյն խնդրին

ցոյց տալու այդ աղբիւրների մէջ եղած առնչութիւնն ու կապը։

Ե.

Ինչպէս Սոկրատի հայերէն թարգմանութիւնը մինչև այժմ առանձին ուշադրութեան չէր արժանացել, նրա ձեռագիր օրինակների ծանօթութիւնը ևս պատահական համառօտ նկատողութիւններ են եղել «Արշալոյս Արարատեանի» «Սիօն ամսաթերթի» և «Արարատի» մէջ։ Նոյն իսկ Բ. Սարգսեանը իւր ուսումնասիրութեան մէջ բաւականացել է միայն Վենետկի մատենադարանի չորս օրինակ Սոկրատի մասին գրչութեան տարեթուից զատ ուրիշ տեղեկութիւն չտալ։ Ահա այս պատճառով մենք քիչ երկար կանգ կառնենք նրանց նկարագրութեան վրայ։

Ընդարձակ կամ Մեծ Սոկրատից յայտնի են երկու օրինակ. Մայր Աթոռիս մատենադարանինը և Երուսաղէմում Հայոց Ս. Յակոբեանց վանքում եղած օրինակը։ Երբ 1893 թ. իբրև հրաւիրակ Տ. Տ. Մկրտիչ Ա. Կաթուղիկոսի Երուսաղէմ գնացի, հետս ունէի. մեր մատենադարանի ձեռագրի ընդօրինակութիւնը, որը ցանկանում էի համեմատել նրանց օրինակի հետ, ինչքան կներէր ինձ այդտեղ մնալիք կարճ ժամանակս։ Մատենադարանապետ Գեր. Սահակ եպիսկոպոսը բարի եղաւ սիրայօժարութեամբ թոյլ տալ մատենադարանում ծանօթանալ իրանց ձեռագրերի հետ, յայտնեց միևնոյն ժամանակ որ Սոկրատի ընդարձակ օրինակը մատենադարանում չէ պահւում, այլ պատրիարքական առանձին գրատան մէջ և քանի ժամանակից ի վեր չէ երևում։

Վեհափառ Հայրապետի Մայր Աթոռս ժամանելուց մի քանի ամիս անց, նոյն եպիսկոպոսը նամակով դիմեց Վեհին և խնդրեց, որ մեր վանքի ձեռագրի ընդօրինակութիւնը Երուսաղէմ ուղարկուի որպէսզի իրանց ունեցած օրինակի բաղդատութեամբ այնտեղ ի լոյս ածուի, արդէն կարգադրութիւն էր եղած գրքի տպագրութեան համար, որ և հաղորդուեց: Բայց երբ ես տեղեկացայ որ կորած ձեռագիրը նորից գտնուել է, նամակով դիմեցի սրբազանին և խնդրեցի ձեռագրի նկարագրութիւնը և մի քանի թերթի և կորած էջերի արտագրութիւն, նամակս մնաց անպատասխան. Գեր. Սահակ եպիսկոպոսը իմ երկրորդ նամակին սոյն թուի Ապրիլի 2 պատասխանելով,—որի մէջ նկարագրում է իրանց երեք օրինակ ձեռագրերը,—յայտնում է որ առաջի նամակը չէ ստացուել: Հրապարակաւ յատուկ շնորհակալութիւնս եմ յայտնում սրբազանին իւր ուղարկած նկարագրութեան համար: Աւելի ուշ 1894 թ. Վիեննայում Հայր Յակոբոս Տաշեանից ստացայ մի քանի շատ կարևոր տեղեկութիւններ նոյն այդ ձեռագրի մասին: Ձեռագիրը բերուել է Հնդկաստանից, Նուբրակ Ներսէս եպիսկոպոսի ձեռքով՝ նուիրուած Տ. Յովհաննէս քահանայ Խաչիկեանից 1868 թուին[1]: Գեր. Սա-

1. Արշալոյս Արարատեան 1868 (23 Նոյեմբ.) թ. 845. «Եկեղեցական ի Կալկաթայէ կըխաւրէ ձեռագիրներ՝ ազգային հաստատութեան մը տալու և որ են այժմ յԵրուսաղէմ, ի միջի այլոց պատմութիւն Փիլոնի Տիրակացւոյ որոյ սկսուած բանից եղաւ ի սորին ի տեղեկութիւն հնասիրաց: Մատեանս այս բամբակաթուղթ է հնութենէ ժամանակին թուի փտեալ, սակայն անարատ ունի զգրեալսն»: Ապա տալիս է գրքի յիշատակարանը և սկզբից մի մեծ հատուած (տես Սոկր. էջ 1—3).

ԺԶ.

Հակ եպիսկոպոսի նկարագրութիւնն է[1]. «Բուն եկեղեցական պատմութիւնը 29 տետրերէ կբաղկանայ. մէկ մի տետրակ ութն թերթ կամ 16 էջ. բայց մէկ երկու տետրակ, օրինակի համար ԺԶ տետրը եօթն թերթ ունի, թերևս մէջէմէջ թերթեր պակսած լինի։ Մեծութիւն, 26×17 սանտ. գրութիւն, միասիւն 10,5×12 սանտ. տողք. 24. գիր բոլորգիր, բաւական մաքուր՝ ի լուսանցս ուրեք ուրեք նոյն գրչով մոռացուածներու յաւելուած. նիւթ, թուղթ անողորկ և անմաքուր. կազմ չունի, ցրուած տետր առտետր երբեմն թղթատուած. Հանգամանք, խոնաւութենէ գրքին վերի կողմը բամբակուած և պատռուած, որով շատ տեղ անընթեռնելի, նաև տեղ տեղ ցեցոտած. խորագիրք և վերնագիրք կարմրաւ. սկզբնատառք գլխոց՝ ծաղկագիր. ժամանակ՝ անյայտ. գրիչ. Թովմաս դպիր. տեղի, տէր և ստացող կպակսին։

Սեղբեստրոսի պատմութենէն միայն երեք տետրակ կայ, վերջերը կպակսի, ուստի յիշատակարան և տարէթիւ չկան։ Միայն թղթի տեսակից, որ շատ անողորկ և անմաքուր է, նաև գրի տեսակից, կարելի է հետևցնել, թէ գրչութիւնը եղած է ԺԲ-րդ դարում[2]։

1. Սիօն ամսագիր 1869 Թ. 9. էջ 216 «Հնդկաստանէն սուրբ Աթոռոյս թանգարանին նուիրուած գրչագիր գրեանքը. 1 Սոկրատ պատմագիր՝ առաջին թարգմանութիւն հարազատ, բոլորագիր գրեալ ի վերայ բամբակեայ հին թղթոյ, քանի մի տարի յետոյ քան զթարգմանութիւնն»։

2. Հարկաւոր ենք համարում նկատել որ Գեր. եպիսկոպոսի Զեռ. ժամանակի որոշումը իբրև ենթադրութիւն, այդպէս էլ պէտք է ընդունել.

Գիրքը դուռ չունի, այլ անդոյն կիտախորանի մը տակ եղծուած Պ. . . . . . անունով կըսկսի այսպէս.

Յամի վեցհազարերոր | դի երկերերորդի չորրորդի կենցա | ղում ան- ցաւորի որպէս ունի ժամանակագրութիւն սուրբ | Սոփի աւագ եկե- ղեցի տիեզերական մայրաքաղ | աքին Կոստանդնուպաւլսի.

Եւ յեւթն | հարիւրերորդի չորրորդի Քրիստոսի `գալստեանն | եւ ի հարիւր քառասուն եւ ի չորս թուականին. ի յինն | երրորդումն ընտիքտիոնին. յառաջնում ամի թագաւորութեանն եր(կր՝որդ) Ղեւոնի ինքնակալի Աւգոստոսի

Թարգմանեաց փիլոն Տիրակացի առաջին ձեռնարկութեամբ՝ զգիրս զայս մասնաւոր ծայրաքաղ ի Սոկրատայ Եկեղեցական Պատ- մութենէն. թողեալ 2 զինքն(ախտասւութիւնս) եւ զթուղթս այլոց եւ զ(ճառս յաղագս նուազու)թեան քարտի եւ մագաղաթի (եղելոյ յաւտարութեան)». 3

Այս վերին աստիճանի կարեւոր յիշատակարանը չկայ Մայր Աթոռի Ձեռագրի մէջ, բայց Ձեռագրի միւս յիշատակարանը, Սոկրատի պատմութեան վերջը և Սիղբեստրոսի վարքի սկզբում դրած, երկու ձեռա- գրում էլ նոյն է։

«Յառաջ քան զութուտասն ամ ի թարգմանելոյ Փիլովնի զգիրս- զայդ՝ Սոկրատայ զԵկեղեցական պատմութիւն. թարգմանեալ էր առա- ստծն Գրիգորի Զորոփորեցւոյ (հրամանաւ) ընդ փառաւորս յիշելոյ Ներսէհի Վրաց իշխանի փեսային կամսարականաց. զգիրս Պատմութեան վարուց Սրբոյն Սիղբեստրոսի եպիսկոպոսին Հռովմայ. եւ կայր ի քարտիզի.

Յայժմ պատշաճ համարեցաք առ նմին գրոց գրել». Երու- սաղէմի Ձեռ. աւել ունի. «Ձեռամբ Թովմայ դպրի պատ- րաստ լինելով մագաղաթին»։

Երկու յիշատակարանը միմեանց լրացնելով, կատա-

1. Արշ. Արատ. «յեւթն» որ անկասկած ուղիղն է.

2. Սահակ եպ. «թող եւս», Արշ. Արատ. «թողեալ».

· Փակագծերում դրած բառերը և բառամասերը վեր- ցրել ենք Արշ. Արատ. երեւում է Ձեռ. հնդկաստանից բերած ժամանակ անվնաս է եղել. իսկ յետոյ Երուսաղէմի վանքում թնկնամ պահուելով վնասուել է. շատ ցաւալի երեւոյթ.

բեալ տեղեկութիւն են տալիս գրքի՝ Թարգմանութեան, ժամանակի, Թարգմանողի և Թարգմանել տուողի մասին։ Այս մասին յետոյ։ Մենք ասել էինք որ Տէր Շմաւոնի գործածած Ձեռագիրը անկորուստ է մնացել, կարծում ենք հազիւ կարելի լինի կասկածել, որ Հընդ-կաստանից Երուսաղէմ բերած օրինակը նոյն այդ օրինակն է։ Այդ Ձեռագրից մի փոքր հատուած կայ տպուած Հ. Զարբանալեանի Թարգմանական Մատենագրութեան մէջ, բայց դժբախտաբար մոռացել ենք մեր գիրքը տպելիս համապատասխան հատուածը բաղդատել, քանի որ ընթերցուածոց տարբերութիւնը կարող էր այս Ձեռ. մասին որոշ գաղափար տալ[1]։

Երկրորդ օրինակը Մեծ Սոկրատի Մայր Աթոռիս մատենադարանինն է։ Կարինեանը շատ համառօտ է նկարագրել. «Թիւ 1628, Սոկրատայ պատմութիւն եկեղեցական մեծ, մեծադիր բոլորագիր գրեալ ի Ջղթի ի վանս Յովհաննու որ ի Կարբի։ Պարունակեն ի սմին ա. Պատմութիւն վարուց սրբոյն Սեղբեստրոսի Հռովմայ Հայրապետին. բ. պատմութիւն Աղուանից ի Մովսիսէ Կաղականդացւոյ։ Ունի յիշատակարան նորոգութեան[2]»։

Աւելի ընդարձակ էր «Արարատի» մէջ մեր մի յօդուածում տուած նկարագրութիւնը[3]։ Դեռ այն ժամանակ ասել ենք։ «Սա է իսկապէս Փիլոն Տիրակացու

1. Համեմ. Գ. Զարբ. Մատ. Հայկ. Թարգմ. էջ. 697 և Սոկրատ Բ. գլ. 38 էջ 186—187.

2. Կարինեան՝ Ցուցակ Ձեռ. Մայր Աթոռոյ Թիֆլիզ 1869. էջ 182.

3. Մովսէս Խոր. մէկ Նոր Աղբիւր. Արար. 1893 Թ. էջ 65.

թարգմանածը. մի թարգմանութիւն որ լի է յունաբանութիւններով, շատ մօտ է յունական բնագրին և հակառակ Հ. Զարբանալեանի վկայութեան[1] շատ հեռու «ընտիր լեզու» ունենալուց։» Աւելի մանրամասն քննութիւնը և ծանօթութիւնը, որով միանգամայն պարզւում են ընդարձակ և համառօտ Սոկրատների մէջ եղած յարաբերութիւնը, հաստատում են մեր յայտնած կարծիքը, թէև յօդուածի մէջ կան արդէն հերքելի կէտեր։

Մեծադիր[2] (folio) բամբակեայ ընտիր յղկած և մոմած թղթի վրայ, խոշոր պարզ և միատեսակ գրչութեամբ գրած գեղեցիկ ձեռագիրը պարունակում է.

ա. Սոկրատայ Սքոլաստիկոսի Պատմութիւն Եկեղեցական։

բ. Վարք Ս. Սիղբեստրոսի Հռովմայ եպիսկոպոսին։

1. Հ. Զարբ. յ. տ. էջ 693—698։

2. Նիւթ. հաստ բամբակեայ յղկած թուղթ։

Կազմ՝ կաշեայ, պաճուճեալ, ունի առ. եզերքը կարմիր ներկած, կազմուած է երկրորդ անգամ, ամուր և ճաշակով։

Հանգամանք. սկզբից, միջից և վերջից թերթեր են պակաս. գիրքը ունի լայն լուսանցք՝ թերթերից շատերի լուսանցքները դանակով կտրել են, կամ ուղղակի պատռել ըստ երևոյթին առօրեայ գործածութեան համար. Կրկին կազմողը կարածի տեղ Չեռ. թղթի նման թուղթ է կպցրել, ծածկելով տառերի մի մասը. գործածելիս ստիպուած էի պոկել այդ աւելցրածը։

Պատարկ. երկու թերթ սկզբից և թղ. 187։

Մեծութիւն. 48×32,5 սանտ. թուղթք, 377.

Գրութիւն. երկսիւն. 40×10,5 ս. Տողեր. 32.

Գիր. խոշոր և պարզ գրած ընտիր միջ. երկաթագիր. տառերի մէջ դեռ շատ գլխագրեր խառն են սովորական բոլորագրերի հետ։

և գ. Մովս. կաղ. Պատմութիւն Աղուանից։

Սոկրատի պատմութիւնը և Միղբեստրոսի վարքը՝ գրուած են միապաղաղ, անընդհատ, առանց բաժանմունքների և գլխակարգութեանց։ Առաջինը որ բաղկացած է եւթ գրքից, ունի Ա. Բ. Գ. որոշող տառերը. իւրաքանչիւր նոր սկսող գրքի առաջի տողը գրած է խոշոր գլխագրերով։ Տեղ տեղ պարբերութիւնները կարծես առանձին կերպով որոշուած են կամ խոշոր գլխագրերով, կամ աստղանշաններով։ Յունարէն սկզբնական բնագիրը գլխակարգութիւն չէ ունեցել, յետոյ են մտցրել ինչպէս մեր մի քանի համառօտ օրինակների մէջ։ Գործածութեան դիւրութեան համար տպագրութեան մէջ մտցրինք Յոյնի գլխակարգութիւնը, առանց նրա խորագրերի, բայց միանգամ շեղուել ենք (Ս. գլ. 6 էջ 407) բնագրից և առաջնորդուելով մեր Ձեռ. աստղանշանով՝ գլուխը ըստ այնմ ենք բաժանել, որովհետև մտքի կապն այդ էր պահանջում։

Ձեռագիրն ունի թերութիւններ. պոկուած կորած են երկու թերթ սկզբից (տես տպագ. էջ 1—10), մի թերթ երես 300 և 301 մէջ (տես տպագ. 491—495), մի ամբողջ թուղթ՝ էջ 371—372 մաքուր է թողնուած. հաւանական է սկզբնական օրինակի մէջ այդ

Լուսանցքազարդ. տեղ տեղ սև թանաքով պաճուճանքներ են նկարած, անճաշակ և կիսակատար թողած։

Ստացող. Տէր Համազասպ եպիսկոպոս առաջնորդ Յովհաննու վանուց որ ի Կարբի։

Ժամանակ. ՉԼԸ-ից յետոյ (1289)։

Տեղի. Յովհաննու վանքում ի Կարբի։

Յիշատակագրութիւն. բազմաթիւ։ Վերջում կայ Նորոգողի ընդարձակ յիշատակարանը ՌՃԻԵ (1676) թուին գրած։

թերթը չէ եղել և արտագրողը մաքուր թերթ է թողել թերթին լրացնելու յոյսով. այդպէս մնաց, չէ առանց լրացնելու (տես տպագ. էջ 615—619.) մի երթ կիսով չափ կարուած է, էջ 387—388 այնպէս որ իւրաքանչիւր երեսի մի մի սիւնակի կէս մասը չկայ (տես տպագ. էջ 648—650)։ Երուսաղէմից խնդրել էինք թերի մասերը չստացանք, յոյն բնագրից թարգմանելով լրացրել ենք, և առանձին փակագծերով զատել ենք մեր թարգմանած մասը. բայց բարեբախտաբար էջ 1—3 կարելի եղաւ լրացնել Երուսաղէմի Ձեռագրից Միշալյա Արարատեանի մէջ արտատպած հատուածներով։

Ձեռագիրը կրկին կազմուել և նորոգուել է 1676 թուին[1]. Կարբեցի Յովհաննէս վարդապետի վանահայրութեան ժամանակ և «հոգաբարձութեամբ և օգնու-

1. Յիշատակարան նորոգողի. թղ. 377ա. Շնորհօք և մարդասիրութեամբ ամենակալին Աստուծոյ և Սուրբ Հոգւոյն եղև նորոգումն գրոցս որ կոչի Սոկրատ և Աղուանից պատմագիր. ի թվին ՌՃԻԵ. յերկրիս Արարատու ի գաւառս Կարբոյ. ի գերահռչակ. հրաշափառ և աստուածաբնակ սուրբ մենաստանս Յովհաննու Վանից. ընդ հովանեաւ սուրբ Կարապետին և Կաթուղիկէին և այլ միայնեղէն սրբոցն։ Ի բռնակալութեան Պարսից Շահ Սուլէյմանին և յիշխանութեան տանս Արարատեան Սաֆիղուլի խանին երկրորդի. ի կաթուղիկոսութիւն Ս. Էջմիածնի Տեառն Յակոբայ և առաջնորդութեան սուրբ մենաստանիս Յովհաննէս վարդապետի Կարբեցւոյ. Հոգաբարձութեամբ և օգնութեամբ նորին եղև նորոգեալ (գ) գիրքս և աւարտեցաւ ի ձեռնս սուրբ Կարապետիս։ Արդ օգտիք ի սմանէ յիշեցէք յաղօթս ձեր զաշխատօղ Յովհաննէս ռաբունապետն և զաթոռակալն զԳրիգոր վարդապետն և զԽալիփայ Զաքարիայն աշխատող հնացեալ գրոցս և զիս անարժան Աթանաս դպիրս։

թեամբ նորին»։ Աթանաս գրչի ձեռքով։ Ահա այդ-
քայքայուած լինելն է պատճառ որ չէ պահուած Ձե-
ռագրի վերջում եղող սկզբնական յիշատակարանը. կո-
րուստը աւելի զգալի է որովհետև Երուսաղէմի Ձեռա-
գրի վերջն էլ չկայ. գրա փոխարէն մէջը բաւական
թուով փոքր յիշատակարաններ կան, որոնցից երկուսը
իբրև աւելի կարևոր կյիշատակենք.

ա. Թղ. 230բ. Սոկրատի պատմութեան վերջում.

«Այս պատմութիւն իմաստասիրական ոչ գոլով ի սուրբ մենաստանիս ի վանս Յովհաննու, եւ Տէր Համազասպ բազում փափագանաւք ի խնդիր էր զի յետ իմ հասցէ ինձ ընծայ ընդ մեծամեծս ի սուրբս այս Սիոնի կաթուղիկէի.... »։

բ. Թղ. 306. Աղուանից պատմութեան մէջ լուսանցքում գրած է.

«Աւաղ մեծի աղետիս և անմխիթար սգոյս որ եհաս տանս Վրաց և քրիստոնէից. զի սպանաւ Թագաւորն Դեմետրէ յազգէն Նետողաց, ոչինչ մահու պարտական, ի սահմի ամսոյ և էր թիւն ՉԼԸ։ Եւ ահա ի մեծի վտանգի կանք։ Տէր փրկեա զմեզ»։

Այդ վանքի մէջ վանահայրութիւնը տևել է մինչև Սիմէոն և Ղուկաս կաթուղիկոսների ժամանակը անցեալ դարու վերջերում։ Այնուհետև, անխնամ մնալով վանքը սկսել է քայքայուել. հաւանական է այդ ժամանակները Ձեռագիրը բերուած լինի Ս. Էջմիածին[1]։

Ձեռագիր գրել տուող Համազասպ եպիսկոպոսի

1. Երկրորդ յիշատակարան կայ գրած ՌՃՁԲ (1733) գարձեալ Յոհաննավանքում Յովհաննէս վարդապետի վանահայրութեան ժամանակ. իսկ երրորդ յիշատ. անթուական գրած է Էջմիածնում. «Յիշատակ է գիրքս այս սուրբ Էջմիածնայ»։

մասին Յով. եպիսկոպոս Շահխաթունեանը մի քանի կարեւոր տեղեկութիւն է տալիս։ Սա թւում է Յոհաննուվանքի առաջնորդներին օգուտ քաղելով Զաքարիա Սարկաւագի պատմութիւնից [1]։

«Ժա, Համազասպ ի թուին ՉԻԸ, յամի 1279. յազգէ Մամիկոնէից՝ այր փառաւոր եւ ահարկու՝ որ ի ժամանակի առաջնորդութեան իւրոյ փարթամացոյց զմենաստանն. եւ ստացաւ զբազում գրեանս եւ յաւել ի գրանոց մենաստանիս, յորոց արդէն քանիք գտանին աստ ի գրանոց աթոռոյս Էջմիածնի. որպիսի են մի հատ ճառընտիր մեծ գրութեամբ (Թ. 916, 3 եւ 919,6) եւ Պատմութիւնն Աղուանից հանդերձ պատմութեամբն Սոկրատայ յունի, եւ ընդարձակ պատմութեամբն Սեղբեստրոսի հայրապետին՝ թարգմանեալ ի Գրիգորէ Զորափորեցւոյ [2].»

Նոյն վանքի հին արձանագրութեանց մէջ եւս պահուած է Համազասպ եպս. անունը [3], նա իւր առաջնորդութեան ժամանակ 1279, 1283 եւ 1300 թուերին պայմանաւորուել է վանքի զանազան նուիրատուներին յիշատակել յատուկ որոշեալ պատարագներում։

Համազասպը յիշւում է նաեւ Օշականի եկեղեցու մի քանի արձանագրութեանց մէջ. «Ի թուականին ՉԼԷ (1288) յառաջնորդութեան Տէր Համազասպայ . . . [4]» մի ուրիշ անգամ նա յիշւում է մինչեւ անգամ իբրեւ հայրապետ. «Ի թուին ՉԽԴ (1295) ի թագաւորու-

1. Զաքարիայ Սարկաւագի Պատմութիւն Վաղարշապատ 1870 հատ. Գ. էջ 30.

2. Ստորագրութիւն Կաթուղիկէ Էջմիածնի Յովհ. եպիսկոպոս Շահխաթունեանց Վաղարշապատ. 1842. Հատ. 2. էջ 112. Ալիշան Արար. էջ 170 ծն. 2. 3. էջ 171. ծն. 1. 4. էջ 190.

3. Տես նոյն տեղ. էջ 102. 103. 104.

4. Ե. ա. էջ 79.

թեան աստուածասէր արքայ Քեաղաթու ղանին, և ի հայրապետութեանն Տէր Համազասպայ . . . [1]»: Այս արձանագրութիւնները յայտնի ապացոյց են, որ Համազասպը ոչ միայն սոսկ վանահայր էր, այլ և շրջակայքի առաջնորդ, և այդ բարձր դիրքը գործ էր դրել վանքը պայծառացնելու և գրականութեանն ծաղկման օժանդակ լինելու:

Երուսաղէմի և Էջմիածնի ձեռագրերի մասին այսքան խօսելուց յետոյ, կցանկայինք մի եզրակացութիւն ևս կցել: Արդեօ՞ք Երուսաղէմի ձեռագրերը Արարատեան դաշտից չէ տարուել Հնդկաստան Շահաբասի մեծ գաղթականութեան ժամանակ, և արդեօ՞ք նա համարեայ մեր Ձեռագրի ժամանակակից լինելով միմեանցից արտագրուած չեն. Երուսաղէմի վարդապետները հեշտութեամբ կարող են տպագրած օրինակը բաղդատելով իրանց Ձեռագրի հետ լուծել այս հարցը: Ընդունելով այդ ենթադրութիւնը իբրև հիմք, միջոց կունենանք այսպիսի մի կարծիք յայտնել. Շիրակում թարգմանուած Սոկրատը իւր սկզբնական, ընդարձակ ձևով իբրև դժուար հասկանալի, առանձին տարածում չէ ստացել, նա միայն քիչ օրինակներով արտագրուել և մնացել է Արարատեան դաշտում և գուցէ հէնց մեր ձեռքը հասած օրինակներն են տեսել Մխիթար Այրիվանեցին 14 դարի սկզբում և Մխիթար Անեցին 13 դարում: Իսկ համառօտ օրինակը լեզուի դիւրութեան և ծաւալի փոքրութեան պատճառաւ տարածուել է Հայաստանի ամեն կողմերը և համեմատաբար շատերին է յայտնի:

1. Ց. տ. էջ 78.

Զ.

Համառօտ կամ Փոքր Սոկրատից անհամեմատ աւելի շատ թուով ձեռագրեր ունենք։

ա. Էջմիածնի Մատենադարանում պահւում են վեց օրինակ. Ա. թիւ 1670 (Կար. թիւ 1640), Բ. թիւ 1661 (Կար. թիւ 1629), Գ. թիւ 264 (Գէորգ կաթուղիկոսի՝ չտպուած ցուցակի թուահամարն է), Դ. թիւ 76 (Գէորգ կաթ. ցուց.) Ա^1. թիւ 620 (Գ. կ ց.) և Ա^2. թիւ 621 (Գ. կ. ց.)։ Ա—Դ օրինակները գրած են ինչպէս Մեծ օրինակը միապաղաղ, առանց գլուխների բաժանման, իսկ Ա^1 և Ա^2 ունեն գլխակարգութիւն և միմեանցից են արտագրուած։ Գ և Դ Ձեռագրերը ունեն թերի մասեր, մանաւանդ Դ. իսկ միւսները ոչ։

բ. Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքում կան երկու օրինակ թիւ 999 և 1,711։

գ. Չորս օրինակ Վենետիկի ս. Ղազարի վանքում Ա. թիւ 781, Բ. թիւ 738, Գ. թիւ 207. և Դ. թիւ 693։

դ. Մի օրինակ պ. Կ. Եզեանի մասնաւոր սեփհականութիւնն է Պետերբուրգում։

Եւրոպական յայտնի մատենադարաններում, ուր կան հայերէն ձեռագրեր, Սոկրատի ձեռագիր չկայ. մասնաւոր անձանց գրատներում կարող են նոր օրինակներ երևան գալ, բայց նոր բան հազիւ թէ կարողանանք նրանցից իմանալ։ Ես բարեյաջող պայմաններում հնարաւորութիւն եմ ունեցել, բացի Վենետիկի օրինակներից, միւսների հետ և անձամբ ծանօթանալ

կամ գոնէ տեսնել, իսկ Վենետիկի ձեռ. մասին համառօտ տեղեկութիւն ունեմ։

1. Տպագրութեան համար մեր ունեցած վեց ձեռագրերից ընտրել եմ ամենահին և գեղեցիկ ձեռագիրը՝ Ա. թիւ 1670[1]. Նա գրուած է բամբակի լաւ հաստ և յղկած թղթի վրայ, մեծադիր է (gross-quart 38×28,5 սանտ.) բացի առաջի երեսից, որը զարդարուած է խորանով և թռչնագրերով, ամբողջ երկսիւն գրութեամբ է (29×9,5 սանտ.) վարժ և ճաշակով գրող գրչի գործ, բոլոր գրով։ Վերնագրերը կարմիր թանաքով են գրուած, ունի երկու խորան, մի քանի լուսանցքազարդ և քիչ թուով թռչնագրեր։ Ունի պատիւներով սղումներ և ամենասովորական նշանագրեր, կանոնաւոր ուղղագրութիւն, եթէ չհաշուենք գ-ից առաջ փոխանակ ղ-ի ս-ի գործածելը օր. սգեստ, սգաստ, սգաստու-

1. Ձեռ. ժողովածու է հետևեալ բովանդակութեամբ.

ա. Տեառն Միքայելի Համառօտ ժամանակաց գրոց.

բ. Լուսաւոր վարդապետի Վարդանայ, բան պատմագրութեան։

գ. Աշխարհագրութիւն, առանց վերնագրի։

դ. Դաշանց թղթից հատուած և Պետրոս Գետադարձի պատմութիւնը։

ե. Տեսիլ Յոհաննէս վարդապետի Կողեռն կոչեցելոյ։

զ. Պատմութիւն վասն Թէոդոսի թէ որպէս թագաւորեաց։

է. Յայտնութիւն բանից ի Նուաստէ Վարդանայ ի Յոհան Ուձնեցին։

ը. Տաւն կատարման Սիւնեաց Ստեփաննոս եպիսկոպոսի։

թ. Մի քանի փոքրիկ պատմական հատուածներ։

ժ. Պատմութիւն Սոկրատայ։

թիւն էլն. օ և ու անխտիր գործ է դնում, մինչդեռ Մեծ Սոկրատը օ չգիտէ, և այդ պատճառաւ Մեծում մենք անփոփոխ կերպով աւ պահեցինք, իսկ Փոքրում գերադասեցինք օւ Գրչի անունը Ստեփաննոս է, ստացողինը Առաքիոն վարդապետ։ Թէ ինչքան խնամքով է գրիչը իւր գործը կատարել, այդ երևում է նրանից որ եթէ գրելու ժամանակ երկու երեք տառի սխալ է արել՝ զգուշութեամբ քերել է այդ սխալը, իսկ եթէ ամբողջ բառ կամ հատուածիկ է աւելորդ տեղից կրկնել կամ սխալ գրել, որ քերելով թուղթը կմնաշուէր, նա աւելորդ մասի վրայ կետեր է դնում որով թէ ընթերցողն է սխալը ուղղում և թէ ձեռագիրը չէ աղեղանում։ Ձեռագիրը գրուած է հայոց ՌԽԳ (1594) թուին Յամիթ քաղաքում «ի դուռն սուրբ Կիրակոսի» (Կարապետի), ինչպէս ցոյց են տալիս բազմաթիւ յիշատակարաններ, որոնցից հետաքրքիրներն են։

ա. Թղ. 2բ. «Զգործս ձեռաց մերոց ուղիղ արա ի Տէր, զգործս ձեռաց մերոց օգնեայ և առաջնորդեայ մեզ։ Գրեցաւ ի Յամիթ քաղաքի ի դուռն սուրբ Կիրակոսի Թվ. ՌԽԳ»։

բ. Թղ. 180ա. «Տէր Աստուած բարեխօսութեամբ սրբուհոյ Աստուածածնի.

Ողորմեա արարողողի սորին
Տէր Առաքիոն վարդապետին
Քաջ և արի է ի բանին։
Եւ ծնողացն իւր մարմնային
Խօճայ Դանէլին և մահ-
տեսի Աթլանին,
Եւ եղբարց իւր ամենին
Միսկարի Յակոբին և Գաս-
պարին
Խոտավէրտի սարկաւագին.
Եւ Բաղդասար սարկաւա-
գին.
Զձեզ կաղաչեմ տեսողք
սորին
Մի մեղադրէք սխալ գրչին»։

գ. Թղ. 261բ. «Թէ ուզես զի ցրտանաս, զԹուղԹն կոկէ ու տաքընաս»:

Եւ քըւերցըն Եղիսաբէթին ծոյլ և պղերգ է ի բարին.
և Մարիամին. Հմուտ չէր այս արուեստին.
Եւ Ստեփաննոս գրչի ծայր և կատակ զիս կառա-
սորին: նէրին:

դ. Թղ. 272ա. «Թվին ՌԽԹ վազիրն յՈւռՀայոյ եկաւ Յամիթ, Յունուար ԻԱ Մարտ ԻԴ խապար եկաւ Յամիթ եազիչուն եկաւ յՈւռՀայոյ: Մարտ ԻՋ եկաւ վազիրն Յամթայ ի Կոստանդնուպօլսէ, մինչև Յամիթ գեաւղ և քաղաք չէն չեԹող զամէն աւերեց, որ ընդ գրով արկանել չի գայր»:

ե. Թղ. 294բ. «Թվին ՌԽԹ Ապրելի ԻԱ զիտր մի հաց եղև Յամիթ Ը շահի ու չէր գտուլի. հայ ու տաճիկ գացին ի վերայ դատաւորին մահու կուսպասէն, չի կարային»:

զ. Թղ. 300բ. «Վայ ժամանակիս նեղութենիս. Թվին ՌԽԹ Մայիս Դ չարեկ մի ցորեն Խ շահի. չարեկ մի կլկլ ԼԲ շահի. չարեկ մի կորեկ ԻԴ շահի»:

է. Թղ. 365բ. «Մոկրատ է, անմեղադրելի լերուք գրչիս, զի անիմաստ էր և աւրինակն հնացեալ և եղծեալ էր, Թվին ՌԽԹ երէկ Ազարիա կաԹողիկոսն ի Ճողայոյ ի Նոյեմբերի Դ եկան Յամթայ գնացին ի Հալապ»:

Ժամանակակից կեանքի տխուր երևոյթները, երբեմն նոյն իսկ կատակները, աւելորդ չէ համարել գրիչը օրագրի պէս կցել Ձեռագրի լուսանցքներին, մեծաւ մասամբ Նոտրգրով: Ձեռագրի վերջում բաց Թերթեր է Թողել երկար յիշատակարանի համար, անյայտ պատճառով միայն սկիզբն է կարողացել գրել:

2. Բ Թիւ 1661[1]. Ձեռագիր գիրքը հաւասար է նախընթացին (31×22,5 սանտ. Թուղթք 518) գրած մանրագիր նօտրգրով, բարակ և փայլուն թղթի վրայ. գրութիւնը երկսիւն է, (24×8 սանտ.) կարմիր գծերի մէջ ամփոփուած, ունի աւելի շատ թռչնով սղումներ և նշանագրեր։ Իւրաքանչիւր նոր սկսող պատմութեան առաջ նկարած է կամ խորան կամ կիսախորան, ունի և լուսանցքազարդեր, իսկ վերնագրեր կարմիր գոյնով են որոշուած։ Գրել են Գրիգոր քարտուղար և Թումա գրիչները Մինաս րաբունու համար, Հայոց ՌՃԻԷ (1678) թուին «ի գիւղն Ալիփուղար» ինչպէս յայտնում են բազմաթիւ մանր յիշատակարանները։ Կազմը կաշուց է, գեղեցիկ պաճուճեալ, եզերքը կարմիր և ունի ախ. անխնամ պահելուց քայքայուել, թերթերից շատերը տեղահան են։ Թէև յիշատակարաններ կան, բայց համառօտ են և միմեանց կրկնութիւն, կարևորներն են.

ա. Թղ. 365ա. «Գրեցաւ թվին ՌՃԻԷ ի գիւղն Ալիփուղար ձեռամբ Գրիգորի քարտուղարի»։

բ. Թղ. 442ա. «Այլ և զստացող սորա զՄինաս րաբունին ընդ երկայն աւուրբք ի խոր խաղաղութեան պահեսցէ, և զփանաքիմաստ Թումա գրիչս»։

1. Բովանդակութիւն. ա. Պատմութիւն Հայոց Մովսէս Խորենացւոյ. բ. Պատմ. Ստեփ. եպիսկոպոսի Տարօն. գ. Պատմ. Արիստակիսի Լաստիվերցւոյ. դ. Եւսեբիոսի Պատմ. եկեղեցական. ե. Պատմ. Ագաթանգեղոսի ունի և դաշանց թուղթ. զ. Պատմ. Ներսէսի Մեծարոյ երեց. է. Պատմ. Տարօնոյ. Զենոբայ. ը. Բուզանդական Պատմ. թ. Պատմ. Եղիշէի. ժ. Պատմ. Ստեփ. Օրբելեանի. ժա. Տեառ Նախընթաց թիւ 1670 ա—ժ, բայց աւել ունի. ժբ. Պատմ. Կիրակոս Գանձակեցւոյ.

3. Գ թիւ 264[1], հաստափոկ թղթից, նօտրգրով անվարժ և ագէտ գրչի ձեռքով մօտաւորապէս ԺԸ դարում գրած ձեռագիր է. փոքր դիրքով (20×15 սանտ. թուղթ 200). կազմը նորոգած է, բայց մինչև նորոգուիլը սկզբից թէ վերջից թերթեր են կորել իսկ միջ՚ից շատերը պատռուել. ագէտ կազմողը թերթերը երբեմն յետ ու առաջ է դասաւորել: Մեր ունեցած ամենավատ ձեռագիրն է շատ թերութիւններով: Յիշատակարան չունի:

4. Դ թիւ 76[2]. Նախընթացի պէս ունի մեծ թերութիւններ. գրած է անկանոն, փոքր դիրքով (19,3×14 սանտ. 426 թուղթք), երկսիւն գրուածեամբ (14,3×4,6 թ.) որ ամփոփած է կարմիր գծերի մէջ. գիրը նօտրագիր է, կարմիր գրած սկզբնատառերով: Գրուած է մօտ ԺԸ դարում Արիստակէս գրչի ձեռքով ի վայելս Սիմէօն կրօնաւորի, Հայոց ՌՄԺԸ թուին. կրկին անգամ ստացել է Ծարեցի Գրիգորի որդի տիրացու Պետրոսը: Պահուած է անխնամ, մի քանի

1. Բովանդակութիւն. ա. Սոկրատ. սկզբից 11 թերթ կորած է. բ. Պատմ. Ժողովոց. գ. Ընդդէմ այնոցիկ որ ապականեն զսուրբ խորհուրդն ի ձեռն խմորոյ և ջրոյ. դ. Յոհ. Մանդակ. յաղ. պահոց քառասնորդաց. ե. Շապուհ Բագր. պատմ. փոքր հատուած. զ. Հարցմունք երկուց փիլիսոփայից վասն վեցօրեա արարչութեան և վասն պահոց. է. Յաննինն թուղթք յաղագս այլ և այլ խնդրոց հաւատոյ. ը. Պատմ. ազգին Նեստորաց. թ. Պատմ. ս. Խաչին Հացունեաց. ժ. Եղիշէի երկցու յաղ. թաբուրական լերինն. ժա. վասն Է նշանացն. ժբ. Պատմ. Լանկթամուրի Թոմ. Մեծոփ:

2. Բովանդ. ա. Ներսէսի եպիսկոպոսի Տարսոնի խորհրդածութիւն ի սուրբ Երրորդութեան. բ. Պատմութիւն Սոկրատայ:

թերթեր մնացած է, կտրած թերթեր էլ կան։

5. Ա^1 թիւ 620, Ղուկաս վարդապետի ձեռքով 1746 թուին Կոստանդնուպոլսում գրած ձեռագիր է նոտր գրով, բայց կարելի է և շղագիր ասել։ Գիրքը փոքր է (18×12 սանտ. թուղթք 103.) նիւթը հաստատուն թուղթ, մագաղաթեայ կազմով, հետաքրքիր է նրանով որ ամբողջը բաժանուած է ՃՀԲ գլուխների, իսկ գլուխների ցանկը դրած է գրքի վերջում։ Ղուկաս վարդապետը օգտուելով Կիրակոս Գանձակեցուց գրել է հետևեալ յիշատակարանը։

Իջ 187. «Շարագրեալ Սոկրատայ մեծի իմաստնոյ Նեբրսեհի (Կոստանդնուպոլսեցւոյ ??) ի խնդրոյ Տեառն Կամսարական Պատրկի. զոր սկսեալ ի սրբոյն Սեղբեստրոսէ, և ի մեծին Կոստանդիանոսէ, ձգէ զթագաւորաց եւն. . . . Յորմէ օրինակեցեալ և գաղափարեցեալ եղև սայ ի Կոստանդինուպօլիս. յամի Տեառն ՌՉԽԶ, և Հայոց ՌՃՂԵ, Մարտի ամսոյ Ը, նուաստ ումեմնէ չնչին և մեղապարտ ծառայէ, գլխատեալ, տնատեալ և ցանկն շարս գրեալ հանգոյն այլոց պատմագրաց առ ի դիւրութիւն ընթերցողաց և գրսողաց, որ զցանկ սորին ի վերջ գրոցս տեսցես»։ Այս յիշատակարանը ամբողջութեամբ կայ նաև Ա^2 ձեռագրում։

6. Հետևեալ Ա^2 Ձեռագիրն սրանից է արտագրուած մօտաւորապէս նոյն թուականին, պահուած է աւելի խնամքով և մաքուր քան առաջինը, մեծութեամբ (21,5×16.5 սանտմ. թուղթք 200.) գրութեան ձևով նման է Ա^1-ին։

Սոկրատայ պատմութիւնից յետոյ դրած է Յակոբ վարդապետ Ղրիմեցու Մեկնութիւն Տոմարի։

7. Նոր.[1] Ձեռագիր Կ. Եզեանի. այս Ձեռագիրը տեսայ անձամբ Կայսեր Թագաւորութեան Հանդիսին Պետերբուրգում հանդիպելով. իսկ նրանից օգտուել մ Նորայր Բիւզանդի արտագրած և ծանօթութիւններով հարստացրած օրինակից։ Ձեռագրիս մանրամասն նկարագրութիւնը տուել է Ստ. Մալխասեանը Ասողկի հրատարակութեան յառաջաբանում[2], աւելի համառօտ նկարագրել էր Պ. Նորայրը։ Նկարագրութիւնը ցոյց է տալիս որ նա շատ նման է մեր. Բ Ձեռագրին։

Գրած է բամբակեայ ընտիր, հաստ և ողորկ թղթի վրայ, մեծադիր (27,5×20 սանտմ.) երկսիւն գրութեամբ (20,5×6,3 սանտմ.) մանր նոտրգրով, ունի շատ հասարակ գունաւոր կիսախորաններ և լուսանցքազարդեր նոր սկսող գլքերի սկզբներում, վերնագրերը կարմիր ներկով. գրութեան ժամանակը ՌՃԻԹ 1680 թիւն է Տիգրանակերտում գրած Աբրահամ գրչի ձեռքով։ Բովանդակում է 18 պատմագրաց գործեր։

Այս եօթ ձեռագրից օգտուել եմ, մանրամասն բաղդատել բնագրերը և ընթերցուածոց տարբերութիւնները ծանօթութեանց մէջ նշանակել։

8. Երուսաղէմի Ձեռ. թիւ 990, գրուած է անյարթ թղթի վրայ ի ձեռն Բարսեղի, թվին ՌԾԱ (1602 թ.) ի վայելումն Մաղաքիա վարդապետին։ Թուղթք 141. էջք 20.. մեծութիւն 15,5×20 սանտ. գրութիւն երկսիւն 15×9 սանտ. գիր, նոտր

1. Մեր տպագրութեան մէջ Եզեանի Ձեռագիրը նշանակել ենք Ն. տառով (Նորայր)։

2. Ստեփ. Տարոնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն Պետերբ. 1885 էջ ԼԵ—ԼԹ.

ոչ այնքան մաքուր և ուղղագիր. կազմ՝ հին տախտա-կեայ կաշեպատ։

9. Երուս. Ձեռ. թիւ 1117 «Գրուած է տոհուն. մաքուր և յղկեալ թղթի վերայ ժամանակ ՌՃԽԲ (1693 թ.) Խոտրջուր գիւղում». թուղթք 190, էջ 380. մեծութիւն 19,5×13,5 սանտ. գրութիւն միատիւն 12,5×8 սանտ. գիր նոտր, մաքուր. կազմ՝ տախտակեայ, կաշեպատ. Տէր՝ Ղազար վարդապետ որ իւր հոգևոր որդւոյն Մարգարէ վարդապետին կտակ[1]»։

«Այս երկու Ձեռագիրք ալ Սեղբեստրոսի պատմութեամբ կըսկսին և առանց գլխաւորութեան կշարունակեն, միայն լուսանցքներում հատուածաթիւք նշանակուած են, ըստ այսմ առաջինը՝ 172 և երկրորդը 132 հատուածներէ կբաղկանան։ Չուզեցի հատուածաթուոց տարբերութեան պատճառը փնտռել»։ Հետաքրքիր է վերջին նկատողութիւնը. այդտեղից պարզ երևում է որ սկիզբը փորձ է եղել ամբողջ գիրքը առանձին հատուածների բաժանել և ապդէն յետոյ են գլխակարգաթիւ մտցրել։ Մեր Ա[1] և Ա[2] Ձեռագրերը ունին ուղիղ 172 գլուխ. ասել է այնքան ինչքան Եր. 199 թիւ Ձեռագիրը հատուածանշաններ ունի։ Ստորև կաշխատենք այդ երևոյթի հաւանական բացատրութիւնը տալ։

10—12. Վենետիկի վանքի գրատան կան չորս օրինակ Սոկրատ, ինչպէս Հ. Բ. Սարգսեանն է յիշում. իսկ մի ուրիշ տեղեկութիւնից իմանում ենք, որ հինգ պիտի լինին օրինակները[2]։ Այդ չորս ձեռագրի մասին

1. Նկարագրութիւնը արտագրել ենք Սահակ վարդապետի մեզ ուղղած նամակից։

2. Փարիզի մատենադարանում կայ Վենետիկի ձեռագրերի այբբենական կարգով կազմած մի ցուցակ 1888 թուից, այդ ցուցակում հինգ օրինակ Սոկրատ են յիշուած։

իմ ունեցած տեղեկութիւնք Բ. Սարգսեանի մի համառօտ ծանօթութիւնն է Սեղբեստրոսի վարքի հրատարակութեան մէջ. «Գրութեանս ներկայացուցիչ չորս գրչագիր ունինք մեր Ձեռագրատան մէջ, այն է Ա. թիւ 781, Բ. թիւ 738, Գ. թիւ 767, և Դ. թիւ 693։ Առաջին օրինակը գրուած է ի թուին ՌՀԳ (1623) ի Կոստանդնուպօլիս ձեռամբ Մաղաքիայի։ Գ. օրինակը գրուած է դարձեալ ի Կոստանդնուպօլիս յամի Տեառն 1732, անանուն գրչէ։ Դ. և հնագոյն օրինակն է՝ անթուական. բայց ԺԳ. դարուն գրուած կերևի։ Սորա գրչութիւնն որչափ որ գեղեցիկ բոլորգիր է, սակայն ուղղագրութեան մասին յոյժ սխալագիր։ Բ. օրինակը բոլորովին նոր է, այսինքն է յամի Տեառն 1838, Դ. օրինակի վրայէն գաղափարուած է յԱխալցխա ի վանատան մեր.»[1] ։

Բոլոր տասներեք ձեռագրերը ըստ ժամանակի, տեղի և տեսակի այսպէս են բաժանւում.

Վեն. Դ. ամենահին օրինակն է. տեղ և գրիչ՝ անյայտ. ենթադրական ժամանակ՝ ԺԳ դար.

Ը. տեղի՝ Ցամիթ քաղաքում, գրիչ՝ Ստեփաննոս, թիւ՝ ՌԽԳ—1594.

Եր. Ա. գրիչ՝ Բարսեղ, թիւ՝ ՌԾԱ—1602.

Վեն. Ա. տեղի՝ Կ. Պօլիս, գրիչ՝ Մաղաքիա, թիւ ՌՀԳ—1624.

Նոր. տեղի՝ Տիգրանակերտ, գրիչ՝ Աբրահամ, թիւ՝ ՌՃԺԵ—1666.

Բ. ի գիւղն Ալիփուղար, (՞) գրիչ՝ Գրիգոր քարտուղար և Թումա, թիւ՝ ՌՃԻԷ—1678.

1. Հ. Բ. Ս. յ. ա. եջ. 1. 2. Ծն. 1.

Եր. Բ. Խոտրջուր գիւղ, գրիչ՝ անյայտ՝ թիւ՝ ՌՃԽԲ—1693.

Վեն. Գ. տեղի՝ Կ. Պօլիս, գրիչ՝ անյայտ թիւ 1732.

Ա¹ տեղի՝ անյայտ, գրիչ՝ Ղուկաս վարդապետ, թիւ 1786.

Ա² գրիչ, տեղի և ժամանակ՝ անյայտ մօտ ԺԸ դար.

Դ. տեղի՝ Կ. Պօլիս, գրիչ՝ Արիստակէս ԺԸ դար.

Գ. տեղի անյայտ, գրիչ՝ անյայտ,. ժաման. ԺԸ դար

Վեն. Բ. Ախալցխա, գրիչ՝ անյայտ ժամ. 1838 թիւ..

Ամենահին ձեռագիրը ԺԴ-րդ դարուցն է, հաւանական ենթադրութեամբ, իսկ թուականով հաստատը մեր Ա. Ձեռ. է. ԺԶ. դարու, մնացածները, ԺԷ—ԺԹ. դարու են։

Ձեռագրերից եօթի մանրազննին համեմատութեանց արդիւնքը միջոց է տալիս նրանց երկու գլխաւոր խմբի բաժանել մի ստորաբաժանումով։ Առաջի խմբին պատկանում են Վենետիկի Դ. նրանից Ախալցխայում արտագրուած են Վեն. Բ. և մեր մատենադարանի Դ. Ձեռ.[1]. մեր օրինակը անկասկած արտագրուած է նրանից, ունի թերի մասեր, արդեօք Վենետիկինն էլ ունի՝ չգիտենք։ Այդ խումբը միւս խմբից շատ աչքի ընկնող տարբերութիւններ ունի. ընթերցուածներով անպայման ընտրագոյն են. շատ ասած չենք լինել՝ եթէ հաստատենք, թէ դոքա սկզբնական կրճատումից ամենավաղ ժամանակներում ուղղակի սրբագրուել են։ Սկզբնական ձեռ.

1. Տեղեկատուութ վերջը Հ. Բ. Ս. այդ օրինակից է կատարել. մեր Դ. օրինակը ուղղակի արտագրութիւն է նրանից. Վենետիկի Ձեռագիրը եղել է Ախալցխայի վանքում, որից արտագրել են Վեն. Բ. և մեր Դ. Ձեռ. որ բերուած է Ախալցխայից Կարապետ եպիսկոպոսի ժողովածուի հետ.

ներկայացուցիչները միւս բոլոր ձեռագրերն են, այլ կազմում են երկրորդ խումբը։ Այդ խմբի ձեռագրերից Ա. Բ. Նոր. Վեն. Բ. և Վեն. Գ. անմիջապէս նոյն աղբիւրից են, թէև ունին յատուկ տարբերութիւններ. դրանցից են ծագում միւս ձեռ. որոնք ունին գլուխների բաժանմունք. Եր. Ա և Բ ունին գլխակարգութեան նշաններ, իսկ մեր Ա¹ և Ա² ուղղակի գլուխների են բաժանուած, Եր. Ա օրինակը ունի 172 բաժանման նշան, որ համապատասխան է մեր Ա¹ և Ա² գլուխների թուին. զարմանալու է ինչու Եր. Ա. վերնագրեր չունի։ Գուցէ այդ ձեռագրի նախկին տէրը ձեռքին ունեցել է Ա²ի պէս գլուխների բաժանած ձեռագրեր, և կարևոր է համարել նոյն բաժանումները մտցնել իւր օրինակի մէջ։ Գ. ձեռ. ընթերցուածներով շատ է նմանում Ա²ին, բայց ընդհանրապէս թերութիւններով լի է։ Երկրորդ խմբի ձեռագրերը ունին ուրիշ յայտնի որոշիչ նշան. Ա. Բ. Ն. Ա². և Ա¹. ձեռագրերի բուն բնագրի մէջ մտել է մի նկատողութիւն, որ ոչ մի կապ չունի բնագրի հետ. Նկատողութիւնը գրուած էր բոլորին նախատիպ ծառայող Ձեռագրի եզերքին և նրանից արտագրող ոգէս գրիչը բնագրի մաս կարծելով միացրել է նրա հետ, իսկ նրանից յետոյ բոլորն էլ արտագրել են։ Յաւելուածն է.

«Ես Սմբատ սպարապետ Հայոց, որ տեսի ի Սէմէրքէնտ (Ա². Ն. ի Սմրղանտ) քաղաքն բազումս ի Թուրքաց ազգացն ուղղափառք նիկիական հաւատոյ»։

Սմբատի նկատողութիւնը կցած է Սոկրատի պատմութեան այն մասի լուսանցքին, որտեղ պատմուած է այդ ազգաց մէջ քրիստոնէութեան տարածումը Մարութայի ձեռքով (տես Էջ 4Զ 583). Եթէ Սմբատ

պատկանողն է Նիկատորութեան գրոցը. ուրեմն 13-րդ դարուն է, յաւելուածը մեկ ձեռագրերի մէջ։ Հետ-աեւապէս երկրորդ կարգի նախատիպը այդ դարուցն է։

Ձեռագրերից Ա. Նոր. դուցէ և Բ. (ի գինղն Ա-լիփուղար) գրուած են Տիգրանակերտում.

Վեն. Ա. Վեն. Գ. Ա[1] և Ա[2]. չորս օրինակ Կոս-տանդնուպօլսում, Դ. Վեն., Բ. Ախալցխա. Եր. Բ. Խոտորջուր. Եր. Ա. Վեն. Դ. և Գ. յայտնի չէ տեղը։ Այս համեմատութիւնից երեւում է, մինչդեռ Մեծ Սոկրատը միայն Արարատեան աշխարհումն է տարա-ծուել, Փոքրը տարածուել է ամեն կողմ, գլխաւորա-պէս Պոլիս և Ամիթ։

Փոքր և Մեծ Սոկրատից ճառընտիրների մէջ մը-տել են Թէոդորոս մեծի, Կոստանդիանոս մեծի և Սեղ-բեստրոսի վարքերը [1]։

ա. «Ի յիշատակի ս. Թագաւորին Կոստանդիանոսի ի Սոկրատայ պատմութենէն ի չորրորդ գրոց» Մայր Ա-թոռոյ ճառընտիրներից Թիւ 130 (Գ.) Թղ. 160։ Ճառընտիրը հաստ բամբակեայ յղկած և ամուր թղթի վրայ է գրուած, մեր ունեցած ընտրագոյն օրինակներից է, գրուած միջին մեսրոպեան գրերով ԺԱ—ԺԲ. դարում, Գրիգոր գրչի ձեռքով ի վայելս Յովհաննէս քահանայի։ Մեծ յիշատակարան չունի, մանրիկ շատ են։ Ճառընտրի հատուած Մեծ Սոկրատիցն է, ամբո-ղջովին բաղդատել ենք մեր Ձեռագրի հետ և տար-բերութիւնները նշանակել (տես էջ 714—742)։

բ. «Ի Սոկրատայ պատմութենէ վասն Թագաւո-րութեան Թէոդոսի Մեծի։ Իսկ Թագաւորն Գրատիա-

1. Վերջինս Սեղբեստրոսի վարքից.

նոր տեսեալ տկարացեալ զՀռոմայեցւոց պետութիւնն էին»։ Այս հատուածը կայ երկու ճառընտրում Թիւ 940. 7. ծՁ. (կամ Կարինեանի ցուցակ 920. 7. էջ 106) և 945. 12. ժԲ. (Կար. ցուցակ 925. 12. էջ. 134) (տես տպագիր էջ 402—416)։

Թիւ 940 մեծադիր ընտիր բամբակեայ թղթի վրայ բոլորգրով։ Ճառընտիրը Հայոց ՋԵ. (1456) թուիցն է, Մատթէոս քահանայի ձեռքով գրած վերի Նորավանքում։

Թիւ 945 մեծադիր, բամբակեայ թղթի վրայ ճառ. ՊՂԱ. (1442) թուիցն է. գրած է ձեռամբ Յովհաննէս միայնակեաց կրօնաւորի։

Գ. Երուսաղէմի ճառընտիր Թիւ 1. ունի մի հատուած, որի մասին Գեր. Սահակ եպիսկոպոսը գրում է. «Ճառընտրի ԽԹ. գլուխը որ է Պատմութիւն վարուց սրբոյն Սեղբեստրոսի, բաղդատեցի մեր ձեռագրաց (999 և 1117) հետ, նոյնն է միայն տեղ տեղ համառօտուած. օրինակի համար, յետ նահատակութեան Տիմոթէոսի Սեղբեստրոսի ձերբակալումը, բանտարկութիւնն, բռնաւորին չարաչար մահը եւն. զանց կընէ ուղղակի Մեղետեայ փախճանէն յետոյ, Սեղբեստրոսը կաթոռակալէ, այսպէս և ուրիշ կտորներու մէջ, բայց ճառընտրի լեզուն աւելի մաքուր է, ինչպէս և ուղղագրութիւնը»։

Ինչպէս երևում է ճառընտիրների մէջ մտել է Սեղբեստրոսի վարքից՝ ընդարձակի և համառօտի նոյն մասը, անկասկած հետևողութեամբ մէկը միւսից։

Է.

Սոկրատի պատմութիւնը առանձին հետաքրքրութիւն ստացաւ մանաւանդ սկսած այն օրից, երբ Ֆրանսիացի հայագէտ պ. Կարիերը մի շարք յօդուածներով «Հանդէս Ամսօրեայի» մէջ ֆրանսերէն և հայերէն լեզուներով տպած, աշխատեց ապացուցանել՝ որ Մովսէս Խորենացին Ե-րդ դարու հեղինակ չէ, նրա պատմութիւնը այդ դարումը չէ կարող գրուած լինել. որովհետև նրա գիրքը օգտուել է Սոկրատի եկեղեցական պատմութեան՝ այն էլ հայերէն թարգմանութիւնից. իսկ հայերէն թարգմանութեան ժամանակը որոշւում էր ընդհանրապէս Է-րդ դարու վերջը՝ կամ Ը-րդի սկիզբը։[1] Յարգելի քննիչի անսպասելի և չափազանց վստահ եզրակացութիւնները գալիս էին խախտելու, հիմնովին տապալելու մի դարևոր համոզմունք, խորը արմատացած մի հաւատ դէպի այն պատկառելի պատմահայրը, որի ամենախիստ քննադատները մինչև այդ ժամանակ բաւական համոզեցուցիչ փաստերով կարողացել էին միայն մի բան հաստատել, որ նա միամտաբար երբեմն հետևում է իւր աղբիւրներին՝ հեշտութեամբ հաւատ ընծայելով նրանց ամեն պատմութիւններին. բայց ոչ ոք չէր յայտնել այն աստիճան ծայրահեղ կարծիք, հաստատուած այդքան հիմնաւոր թուացող փաստերի վրայ, որ ապացուցանէր թէ նա

1. — Կարիեր. «Մովսէս Խորենացու մէկ նոր աղբիւրը» Հանդ. Ամս. 1892 Թ. էջ 250 և 373. «Նորագիւտ աղբերք Մովսիսի Խորենացւոյ» Հանդ. Ամս. 1893 էջ 116. 184. 178. Այս յօդուածները լոյս տեսան առանձին գրքոյկներով ֆրանսերէն և հայերէն լեզուներով։

կեղծել է, թէ երկար ժամանակ կարողացել էր խաբել ընթերցողներին՝ որ նա երկու երեք դար ուշ ապրելով և գրելով, կեղծելու արտակարգ ընդունակութեամբ՝ զգալ չէ տուել այդ կեղծիքը, [1] Եւ այդ բոլոր սովորական մտածողութեան դժուարըմբռնելի և հասկանալի եզրակացութիւնները պիտի հաստատուէին մի քանի տող պատահական նմանութեամբ այդ պատմագրի և Ը-րդ դարում թարգմանուած պատմութիւնների մէջ։ Ահա խնդրի այդ կարևորութիւնն էր պատճառ, որ թէ մասնագիտական թերթերում և թէ նոյն իսկ օրաթերթերում լոյս տեսան մի շարք յօդուածներ, բոլորն յօգուտ և ի պաշտպանութիւն Խորենացու. միայն Գ. Խալաթեանցն էր որ իւր մագիստրոսութեան աստիճան ձեռք բերելու համար ներկայացրած աշխատութեան մէջ՝ ամէն ջանք գործ է դնում Խորենացու գիրքը մինչև Թ-րդ դարն իջեցնել։

Մեծ և Փոքր Սոկրատների հրատարակութեամբ համոզուած ենք վերջնականապէս կը լուծուի մի խնդիր՝ եթէ Խորենացին սովորաբար ընդունուած ժամանակից ուշ է գրել, դրա ապացոյցը այլ ևս չպէտք է որոնել Սոկրատի և նրա պատմութեան մէջ եղող նմանութիւնով. իսկ դրա փոխանակ իւրաքանչիւրիս համար մի տեսակ յորդոր, մի տեսակ նախազգուշացում. չպէտք է զօրեղ հիմնաւոր փաստերը թողած, շլացուցիչ, նորահնար երևոյթներով մի ամբողջ հաստատուն շինութիւն տապալել։

1. Գրիգոր Խալաթեան՝ իւր մագիստրոսական աշխատութեան մէջ էջ 1—36 ի մի է հաւաքել այդ մասին յայտնուած կարծիքները.

Г. Халатянъ.— Армянскій Эпосъ въ Исторіи Арменіи *Моісея Хоренскаго*. Москва 1896.

Ամենազօրեղ հարուածն էր, որ պ. Կարիերը փորձեց հասցնել Խորենացուն. մինչև այսօր էլ ոչ ոք չկարողացաւ համոզեցուցիչ փաստերով ջրել նորա ասածները. բայց նորագոյն փաստերը կը խօսին իրենց համար. Խորենացին է և կը շարունակի մնալ Ե-րդ դարում ապրող, նոյն դարում գրող Սահակ ու Մեսրոպ մեծ ուսուցիչների աշակերտը։

Մենք ընդունելով իւրաքանչիւր լուրջ և բարեխիղճ քննադատութեան մեծ արժէքը, մնում ենք այն համոզման, որ շատ անգամ ամենասուր և հանճարեղ արտայայտած մտքերն անգամ չեն կարող մնայուն լինել՝ եթէ եզրակացութիւններ հանելիս դատողութիւնը գերակշռել է նիւթի բազմակողմանի ծանօթութեանը։ Սոկրատը շատ քիչ է ուսումնասիրուել և քչերն են նրան ծանօթ. ներկայումս յայտնի հայկաբաններից նրա մասին շատ կարծիքներ են յայտնուել, որ չէին արտայայտուիլ,—որովհետև հիմունքից զուրկ են,—եթէ այդ անձինքը իրենց ձեռքին ունենային բուն Սոկրատը։

Մեր գրականութիւնը դեռ շատ քիչ է ուսումնասիրուած. դեռ շատ նորանոր կարծիքներ կարող են յայտնուել և հները խախտուել, բայց հէնց դրա մէջ է վտանգը։ Մի ըստ երևոյթին ամենահամոզեցուցիչ կարծիք բազմակողմանի ուսումնասիրութեան արդիւնք չլինելով, հիմնովին կը հերքուի իսկական նիւթի ծանօթութեամբ։

Փորձենք համառօտ ձևով ի մի ամփոփել խնդրի վերաբերեալ յայտնած կարծիքները և տալ մեր վերջնական եզրակացութիւնը, հիմնած մեր ուսումնասիրութեան վրայ։

Ը.

Յայտնի է անգլիացի գիտնական Վիստոն եղբայրների հրատարակութիւնը Մ. Խորենացու պատմութեան հայերէն բնագրի և լատիներէնի թարգմանութեամբ՝ հմտալից ծանօթութիւններով և մեկնաբանութիւններով։ Նրանք էին որ առաջին անգամ ուշադրութիւն դարձնելով Մ. Խոր. Բ. գր. ՁԳ գլ. Կոստանդին Մեծի ծննդեան և թագաւորելու առասպելախառն պատմութեան վրայ, մատնանիշ էին արել Սեղբեստրոսի վարքի վրայ, երկուսը միևնոյն աղբիւրից ծագած համարելով։[1] Նրանք զարմանք են յայտնում և դժուարանում մեկնելու, թէ ինչպէս կարող էր Խորենացին օգտուել և հաւատալ Կոստանդին Մեծի մասին պատմած առասպելներին, քանի որ լաւ ծանօթ էր Եւսեբիոսի պատմութեանը։ Նոր Հայկազեան բառգիրք կազմող Վենետկի հայրերն ևս Վիստոններին հետևելով, ուղղակի Սեղբեստրոսի վարքն են Խոր. աղբիւր համարել։[2]

Հարևանցի յայտնած կարծիքը մնաց երկար ժամանակ առանց ուշադրութեան՝ մինչև պ. Կարիէրը Խորենացու և Սեղբեստրոսի վարքի նման հատուածները իրար հետ բաղդատելով, անսպասելի հետևանքների հասաւ։ Թիւրիմացութիւնների առաջն առնելու համար, կարևոր ենք համարում անցողաբար յիշել, որ

1. Մ. Խոր. հրատ. Վիստոն եղբ. Լոնդոն 1736 թ. էջ 210 գլ. Զ. Ծանօթ. համեմ. իմ յօդուածը Արարատ 1893 թ. էջ. 65—76։

2. Նոր. Հայկ. բառ. Նախադրութիւն էջ 19. «Պատ. Ս. Սեղբեստրոսի Հռովմայ Հայրապետի՝ որոյ հետք կան նաև ի բանս Խորենացւոյն»։

Սեղբեստրոսի վարքն ու Սոկրատի պատմութիւնը միանգամայն տարբեր գրութիւններ են, հայերէնի մէջ համառօտչի ձեռքով միացրած, իսկ թէ ինչպէս և երբ՝ այդ մասին յետոյ։

Գ. Կարիերը 1892 թ-ին՝ մի նամակ գրեց «Հանդէս Ամսօրեայի» խմբագրութեան, որը և տպուեց նոյն թերթի օգոստոսի համարում։[1] Նամակի էական միտքն էր. Խոր. Բ. գլ. ՁԳ. Սեղբեստրոսի վարքից է առնուած։ Սեղբեստրոսի վարքը գրուած է սկզբնաբար լատիներէն լեզուով, Ե-րդ դարու վերջում. նոյնը Յոյները թարգմանել են վեցերորդ դարու սկիզբը. Խորենացին ի հարկէ այդ թարգմանութիւնից է օգտուել, ոչ շուտ քան Զ-րդ դարու կէսը։ Սա էր առաջին հարուածը. փաստերը խօսում էին ակնյայտնի կերպով, բառեր և նոյն իսկ ամբողջ նախադասութիւններ բառացի փոխառութիւններ էին. այդ նորագիւտ համեմատութեամբ մեկնուում էին Խորենացու մինչև այդ ժամանակ չհասկացուած մի քանի բառերը։

Գ. Կարիերի դէմ և նրա յայտնած կարծիքի առթիւ յօդուածներ տպուեցին «Հանդէս Ամսօրեայի» «Մուրճի», «Արարատի» մէջ. պրօֆ. Ն. Մառը Պետերբուրգի արևելեան բաժնի մասնագիտական թերթում. «Արևելք» և «Հայրենիք» օրաթերթը, իսկ «Բազմավէպը» մի շարք յօդուածներով մի ամբողջ ուսումնասիրութիւն հրատարակեց։

Հանդիսի յօդուածագիրը՝ յայտնի Հ. Ս. Պարոնեան էր,[2] որի գլխաւոր նկատողութիւնն է. եթէ Խո-

1. Ե. տ. էջ 250։

2. Հանդէս Ամս. 1892 էջ 343. Խմբագր. կարծեաց հա-

ընթացքը անձն անգամ անհնարանայ Խորդ գալուց (էջ 344)։ Նրա գործի ժամանակը անփոփոխ կը մնայ. այդ հաստատում են նրա ոճը, լեզուն, հեղինակի առօրեակի տուած տեղեկութիւնները իւր անձի մասին։ Իսկ Կարիերի ասածների դէմ առարկում է, թէ կարող էր Սեղբեստրոսի վարքի լատիներէն թարգմանութիւնից առաջ՝ յունարէն լեզուով համառօտ վարք գոյութիւն ունենալ, որից օգտուել է և լատիներէնի հեղինակը և Մովսէս Խորենացին։ Սակայն այս յօդուածը իւր էութեամբ չէր կարող խախտել և հերքել Կարիերի ասածները. յօդուածի փաստական մասը շատ թոյլ էր։

Այդ կողմից աւելի զօրեղ և համոզիչ էր պ. Ս. Մալխասեանի յօդուածը «Մուրճի»[1] մէջ, ուր նա մի շարք շատ հաւանական թուացող փաստերով աշխատեց ցոյց տալ, որ Խորենացու յիշեալ գլուխը յետամուտ յաւելուած է (Enterpollation), *որի փոխարէն ըն կրկնում եղել է Հռիփսիմեանց Հայաստան գալու և Գրիգոր Լուսաւորչի գործերի պատմութիւնը։*

Բազմավէպի յօդուածների հեղինակը Բ. Վ. Սարգսեան է. նա այդ առթիւ տպեց Սեղբեստրոսի ամբողջ վարքը յունարէն բնագրի հետ միասին, պարզաբանուած երկար յառաջաբանով։ Սարգսեանի համար սա էլ հանրակարծիք է, միայն փաստերով է խօսում. Նրա առաջ բերած հիմնաւորքներն են.

ա. Արդէն Դ-րդ դարում գրուած յայտնի է Կոս-

մակարծիք չէ յօդուածագրին. «Այս յօդուածը ուղղած է մեզ Ս. Վ. Պարոնեան՝ զոր կը հրատարակեմք անփոփոխ հեղինակին թողլով ամեն երաշխաւորութիւն. Խմբ.»

1. Մուրճ՝ 1892 դեկտեմբեր.

տանդին Մեծի Ծննդեան այն առասպելախառն պատմութիւնը ըստ որում նա Հեղինեայ պոռնիկի զաւակ էր։ Զոսիմոս հեթանոս պատմագիրը գրելով 410—481 թ. առաջինն է յիշում պոռնիկ Հեղինէի անունը[1] (էջ ժբ.)։

բ. Սոզոմէնը գրում է 439 թ-ին իւր պատմութիւնը։ Նրա մէջ կան Սեղբեստրոսի վարքի հետքեր (էջ ժբ)։

գ. Գելասիոս պապը 494 թուին հրատարակում է ընդունելի և անընդունելի գրեանց ցանկ, ուր յիշուած է Սեղբեստրոսի վարքը իբրև վաղածանօթ և շատ եկեղեցիներում ընդունուած գիրք. Հետևապէս լատիներէնը աւելի շուտ է գրուել կամ ուղիղը յունարէնից՝ որոշ փոփոխութեամբ թարգմանութիւնը աւելի շուտ է քան 494 թիւը, այլապէս չէր կարող հանրածանօթ լինել։

դ. Բարսեղը ունի մի քանի երկրորդական փաստեր, որոնք միացնելով էականների հետ եզրակացնում է. «Կոստանդիանոսի և Սեղբեստրոսի ստեղծաբանութիւնք յարևելից անցած են յարևմուտս, անտի ապա շրջան ընելով, գրեթէ մէկ դար վերջ, վերադարձան յարևելս բայց կերպարանափոխութեամբ» (էջ ժԸ)

1. Հ. Բ. Սարգսեան. էջ ժբ. «Զոսիմոս եթէ չէ նախկին հեղինակ Կոստանդիանոսի և Սեղբեստրոսի պատմութեան, այլ անշուշտ ունեցած է ի դիմաց Դ-րդ դարու հեղինակութիւն մի, յորմէ համառօտ տեղեկութիւնքը քաղում են, որ իրեն համար պատմական արժէք ունէին և կամ նպաստաւոր էին իր հեթանոսական դիտումներուն և թէ այս հեղինակութիւնս՝ արևմուտքի մէջ, արևելեան լեզուով գրուած էր»։

ուրեմն Խորենացին օգտուել է շատ շատերին աղբիւր ծառայող Սեղբեստրոսի սկզբնական վարքից։[1]

Կարիերը կարիք չզգաց և ոչ մէկին պատասխանելու. և ինչպէս ոչ ոք էլ չէր կարողացել հերքել նրա ասածների էական մասերը։

Կարծես բոլոր հայագէտները արդէն հաշտուել են այդ մտքի հետ, որ Խորենացու գրութեան ժամանակը այլ ևս չէ կարելի հաստատուն պահել։

Միայն պ. Մառն է շարունակում հակառակել, որը քննելով Կարիերի յօդուածները՝ ասում է. «Մենք կարող ենք համաձայնուել Ֆրանսիացի գիտնականի հաստատած փաստերի հետ, բայց ցանկալի է յիշել, որ կան նաև ուրիշ փաստեր, որ ուրիշ բնաւորութիւն ունին և որոնք նոյնպէս արժանի են ուշադրութեան», որոնց քննութեանը նուիրում է նա իւր գեղեցիկ ուսումնասիրութիւնը։[2]

Թ.

Երբ Կարիերի առաջին յօդուածը այդքան յաջողութիւն գտաւ, բնական էր որ մի անգամ ընթացած շաւղով ընթանար, մանաւանդ երբ Նորայր Բիւզանդի մասնաւոր նամակից իմանում է, որ կան Սոկրատի պատմութեան և Սեղբեստրոսի վարքի հայերէն թարգ-

1. Հ. Բ. Սարգսեանի տեղեկութիւններով չափազանց բարդուած աշխատութիւնից մի քանի անգամ կարդալուց յետոյ միայն՝ կարողացայ վերոյիշեալ էական մտքերը ի մի ամփոփել.

2. Н. Марръ. О начальной исторіи Анонима, къ вопросу объ ист. М. Хор. по поводу критическихъ статей А. Каріера.

ժանութիւնը։[1] Խնդրի կարևորութեան պատճառաւ յարգելի գիտնականը յանձն է առել գնալ Վենետիկ և առ տեղւոյն ծանօթանալ Հայերէն ձեռագրի հետ։ Հայերէն բնագիրը և Խորենացու պատմութիւնը՝ իրար շատ նման էին, մանաւանդ պատմութեան սկսուածքի առաջի տողերը որ համարեա բառ առ բառ իրար ծածկում էին։ Եզրակացութիւնը պարզ էր և անխուսափելի, մանաւանդ՝ երբ բաղդատութեան նոր նիւթ ստացաւ Սեղբեստրոսի վարքի հետ միացած Սոկրատի պատմութեան մէջ.— Վրաց դարձը Նունէի ձեռքով։ Իբրև արդիւնք և ամփոփումն այդ ուսումնասիրութեան յայտնեց նա այս հետևանքը։[2]

Ա.—Մովսէս Խորենացին Բ. գրքի ՁԳ գլխից սկսած բազմաթիւ փոխառութիւններ է անում Սոկրատի եկեղ. պատմութիւնից (էջ 185)։ Մինչև Կոստանդին մեծի ժամանակը նա ձեռին ունէր Եւսեբիոսի ժամանակագրութիւնը և եկեղեցական պատմութիւնը, այնուհետև նրան առաջնորդ է ծառայում Սոկրատը։

Բ.—Խորենացին գործ է ածել Սոկրատի այն հայերէն թարգմանութիւնը՝ որ յայտնի է Փոքր Սոկրատ անունով, երբ սա արդէն միացած էր Սեղբեստրոսի վարքի հետ և ունէր յապաւումներ ու յաւելուածներ։

Գ.—Այս թարգմանութիւնը Է. դարու վերջի տա-

1. Մենք զարմանք ենք յայտնել մի առթիւ, թէ ինչու պ. Կարիերը չէ իմացել Վիստոն եղբարց կարծիքը. պ. Նորայրից ստացած տեղեկութիւնը կարող էր նա գտնել Հ. Զարբալեանի գրքում, Ասողկի հրատարակութեան մէջ, Հայկազեան բառգրքում Չամչեանի պատմութեան մէջ ևլն.,

2. Հանդէս Ամս. 1892. էջ 372. սկսած 1893-ից էջ 134. 178.

ընկերքին է, հետեւապէս Մովսէս Խորենացու Հայոց պատմութիւնը չէր կարող Ը-րդ դարու առաջին տարիներից աւելի շուտ գրուած լինել։

Ու ոք չփորձեց անգամ հիմնովին քննելու պ. Կարիերի ասածները. նոյն իսկ պ. Նորայր Բիւզանդը իւր գրած գեղեցիկ յօդուածում Հանդէսի մէջ,[1] բաւականանում է միայն Փ. Սոկրատի ժամանակը որոշելով. բայց նա կարող էր աւելին անել, որովհետեւ մանրամասն ուսումնասիրել էր, և Խորենացին ու Սոկրատը իրար հետ բաղդատել։

Գարագաշեանը միանգամայն համակարծիք է պ. Կարիերին. «Նայելով Խորենացւոյն պատմութեան լեզուին, որ չէ միակերպ և գլուխներէն ոմանք, որ են եկամուտ, այսինքն յայլմէ մուծեալ և յետին, որպիսի են հաւանականապէս առաջին եօթն գլուխք և մանաւանդ Գ. դպ. ԿԱ գլխոյն վերջին հատուածն և ԿԲ գլուխ ողջոյն՝ կրնանք զյօրինումն այն պատմութեան դնել ոչ ի Զ-րդ, այլ յեօթներորդ դարու իսկ. մանաւանդ որ Մ. Խորենացու անուն զոք[2] չենք գտներ յիշած ի մատենագիրս Է. դարուն»։[3]

Պ. Կարիերը իւր յօդուածների շարքը վերջացրել է յայտնելով. «Հաստատապէս համոզուած ենք, որ Սոկրատի հայերէն հրատարակութիւնը, որ յայտարար-

1. «Իմ կարծիք զկրկին հայ թարգմանութեանց եկեղեցական պատմութեան Սոկրատայ սքոլաստիկոսի և զնոցին թարգմանչաց». Հանդ. Ամս. 1893. էջ 273 և յն..

2. Այդ հիմունքը թէև չեշտած, ամենաթոյլն է.

3. Ա. Մ. Գարագաշեան, Քննական պատմ. Հայոց. Թիֆլիզ 1895. մասն Գ. էջ 347. 348.

ունել է Էջմիածնից՝ պիտի լրացնէ և զօրեղացնէ պատա-ցած նպաստաւոր ապացոյցները»։

Փորձենք ցոյց տալ թէ ինչ չափով և ինչ ձևով են արդարանում նրա ենթադրութիւնը։ Ինչ էլ լինի այդ արդիւնքը՝ կը մնայ հաստատ, որ պ. Կարիերի յարուցած և բաւական սուր ու դիւրըմբռնելի կերպով պարզաբանած խնդիրները նոր զարկ տուին ընդհանրապէս հայագիտութեան և ի մասնաւորի՝ Խորենացուն։ Մեր յիշատակած մի շարք յօդուածները, լուրջ աշխատութիւնները և նոյն իսկ Սոկրատի պատմութեան հրատարակութիւնը, բոլորն արդիւնք են յայտնի Ֆրանսիացու յարուցած շահագրգիռ խնդրին։ Միշտ այդ է և կը լինի անկողմնապահ և իսկական գիտնական արժէք ունեցող արտայայտած մտքերի արդիւնքը։

Ժ.

Խորենացին չէ ճանաչել Սոկրատի եկեղեցական պատմութիւնը, եւ ոչ էլ որեւէ կերպ օգտուել նրա յունարէն կամ հայերէն բնագրից, բայց օգտուել է Սեղբեստրոսի վարքից, թէեւ ոչ մեր ձեռքը հասած հայերէն թարգմանութիւնից:

Սոկրատը՝ Սոզոմէնի պէս սկսում է գրել այնտեղից, ուր դադարեցրել էր Եւսեբիոս Պամփիլեան իւր եկեղեցական պատմութիւնը։ «Եւսեբիոս Պամփիլեայ յամենայն տասնեսին գիրսն եղեալ զեկեղեցական պատմութիւն, դադարեաց ի ժամանակս Կոստանդնի թագաւորի յորս և առ Դիոկղետիանոսիւ եղեալ հալածումն դադարեաց (էջ 1) . . . Իսկ մեր նախադրեալ շարադրել զառ ի նմանէ մինչև առ յեկեղեցեացն եղելոց պատճառոյն» (էջ 2) այն է, Փրկչի 306 թ-ից

մինչև 439 թ.. Թէոդոս Փոքրի թագաւորութեան ժամանակը: Նա համառօտակի անցնելով Դիոկղետիանոսի պատմութիւնը, երկար կանգ է առնում նրա յաջորդների մասնաւորապէս եկեղեցական գործերի վրայ, յիշելով նաև քաղաքական դէպքերը: Վերոյիշեալ ժամանակամիջոցում յաջորդաբար պատմուած է Կոստանդին Մեծի, Լիկինիոսի, Կոստանդին Փոքրի, Կոստանսի, Յուլիանոսի, Յովիանոսի, Վաղէսի, Վաղենտիանոսի, Գրատիանոսի, Թէոդոս Մեծի, Հոնորիոսի, Արկադիոսի և Թէոդոս Փոքրի ժամանակ պատահած եկեղեցական գործերը: Այդ կայսրների մասին պատմում է նաև Խորենացին: Կաշխատենք երկու պատմագիրներին համեմատելով գտնել ընդհանուր կապը, և ցոյց տալով ապացուցանել, թէ կարող էր արդեօք մէկը միւսին աղբիւր ծառայած լինել: Կարող էր Խորենացին Սոկրատի բազմակողմանի տեղեկութիւններով հարուստ պատմութիւնից միայն մի քանի տուեալներ ընտրել:

1.

ա. Մով. Խոր. Բ. գլ. ՁԳ. էջ 165.[1]	Սոկ. մեծ՝ Ա. 2. էջ 4.	Ընդարձակ Սրբ. Վ. էջ 714—716.
Սա (Կոստանդիանոս) յառաջ քան զթագաւորելն, մինչդեռ կեսար էր, պարտեալ ի մարտի, տրտմութեամբ մեծաւ ննջեցեալ. երևութացաւ նմա ի քուն խաչ աստեղաց յերկնից պարունակեալ գըրով ասէ. Սովաւ յաղթեա. զոր առաքեալ սուրբ-	Ի միջօրէի մինչ արեգակն ընթանայր ի մուտս, եսես յերկինս խաչաձև սիւն լուսոյ, յորում ընթեռնոյր գրեալ այսու յաղթեա ... արար զրօշ խաչաձև և մտեալ ի պատերազմ յաղթեաց զՄաքսենտիոս:	Իսկ Բիւզանդացւոյն զնա պարտեալ: Եւ Կոստանդիանոս կայսր էր տրտմեալ յոյժ .. Տեսանէ այս ի գիշերին յայնմ յորում ննջէր, տեսիլ աներեւակի յերկինս, խաչ զլուսանկան ունելով վերանագիր յաստեղաց. այսու յաղթեաց .... Հրամայեաց

1. Գործ եմ գրել Վեննա. Հրատ. 1865 թ.

Նոյն և յառաջներեալ յաղթեաց պատերազմացն։

տանել զաւրինակ խաչին .. և տանել առաջի պատերազմու և յաղթեաց։

Համառ. Վարք Սեղբեստրոսի էջ 715.

«Եւ յաղթահարեցին Բիւզանդացիքն զզաւրսն Կոստանդիանոսի, եւ . . . տրտմեալ ննջէր, և տեսանէ ի տեսլեան գիշերին վերնագիր աստեղանշան խաչի . . . Եւ հրամայեաց զնշան խաչին կայսրն Կոստանդիանոս առաջի իւր և զօրացն տանել ի մարտն. և պարտեաւ Մաքսիմիանոս»։

Համառօտողը կրկնութիւնից խոյս տալով՝ Փոքր Սոկրատի պատմութիւնից հանել է այդ մասը, քանի որ Սեղբեստրոսի վարքի մէջ կար նոյնը։ Խոր. և Ընդ. վարքը կարելի է ասել բառացի արտագրում են նոյն աղբիւրից՝ Խորենացին համառօտում է։ Սոկրատը տարբեր է պատմում, նրա պատմութեան մէջ տեսիլքը ցերեկն է երեւում։ Համ. վարքը չունի «Այսու յաղթեա» յայտնի բառերը։ Ընդ. վ. ունի՝ «Հրամայեաց տանել զաւրինակ խաչին». նոյնը Համ. վ. ըստ յուն. τὸ σημεῖον τοῦ σταύρου· Խոր. «սարսափեալ սիգնոյն» լատիններէնից է՝ signum. այդ բառը Խոր. աղբիւրինն է։ Ուրեմն Խոր. այդ դէպքում ունի մի աղբիւր անկախ Սեղբեստրոսի վարքի հայերէն թարգմանութիւնից. նա Համ. չէ օգտուել, որովհետեւ աւելի, և այն էլ ոչ ինքնատիպ տեղեկութիւն ունի. Ընդ. նոյնպէս ոչ, նրա մէջ չկայ «սիգնոյն» բառը։ Խորէն. տալիս է իւր աղբիւրը. «Որպէս համառօտ ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս»։ Այս տեսիլը պատմում են Եւսեբիոսը. Վարք Կոստ. Ա. 28. բոլորովին նման Սոկրատին. Ռուփինոսը և Սոզոմէնը՝ որոնք սակայն ունին տարբերութիւններ։

Խոր. Բ. գլ. ՁԳ. էջ 165.

Բայց յետոյ հրապուրեալ ի կնոջէն իւրմէ Մաքսիմինայ,[1] ի դստերէն Դիոկղետիանոսի, յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ. և զբազումս վկայեալ, ինքն եղեփանդական[2] բորոտութեամբ ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն ապականեցաւ վասն յանցանութեանն։ Զոր ոչ կարացին բժշկել Արիողական կախարդքն և Մարիսկեան բժիշկքն. յաղագս որոյ յղեաց առ Տրդատ՝ առաքել նմա գիւթս ի Պարսից և ի Հնդկաց. սակայն և այնք ոչ հասին նմա յօգուտ։

Զոր և քուրմք[4] ոմանք ի դիւաց խրատուէ հրամայեցին բազմութիւն տղայոց զենուլ յաւազանս և ջերմ արեամբ լուանալ և ողջանալ.

Որոյ լուեալ զլալիւն մանկանցն հանդերձ մարցն կականմամբք, գթացեալ մարդասիրեաց զնոցայն լաւ վար-

Համ. Վարք Սեղբ. էջ 721.

Բայց հրապուրեալ ի կնոջէն իւրմէ Մաքսինանեայ ի դստերէն Դիոկղետիանոսի, և արար հալածանս եկեղեցւոյ Կոստանդիանոս. և բազումք եղեն վկայք և (խոստովանողք)... Յայնժամ եղափանդական բորոտութիւն ըզբոլոր մարմին Թագաւորին Կոստանդիանոսի ապականէր. վասն որոյ Արիոկեան[3] կախարդք և Արիստակեան բըժիշկ ոչ կարացին օգնել, ոն անդր, և ոչ Պարսից և (Հայոց) և սա տարակուսեալ տրամէր.

Ըղձանային քուրմք ի դիւաց հրապուրանաց՝ յոլովից տղայոց զենուլ յաւազանս և լուանալ ջերմ արեամբ զանձըն. և այնպէս առողջանալ (ասէին).

Մայրքն աշխարհէին և լային զմահ մանկանցն. Եւ լուեալ Թագաւորին ... զըղ-

1. Երեք օրին. Մաքսինանեայ. մի օրին. Մաքսինգայ։
2. Բ. Մի օր. եղեփընդակն.
3. Վեն. ԱԳ. ատիոսական։
4. Մի օր. քրմանք.

կուցեալ քան զիւրն փրկութիւն։

Յաղագս որոյ զփոխարէնն յԱստուծոյ ընդունի․ յանըրջական տեսութիւն առաքելոցն առեալ հրաման սրբել լուացմամբ կենսատու աւազանին ի ձեռն Սեղբեստրոսի եպիսկոպոսի Հռոմայ, որ ի նմանէ հալածանացն թաքուցեալ էր ի Սորակտին' լերանն։ Յորմէ և աշակերտեալ հաւատոց, զբռնաւորըն ամենայն բառնալով Աստուծոյ յերեսաց նորա, որպէս համառօտ ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս։

Հայր և ելաց... քաւ լիցի ինձ խաղխաղել զմանկունս ... թէպէտ և ի մահ ձգէ զիս ախտ բորոտութեանս և անբժշկելի մնամ։

Եւ յայնմ գիշերի տեսանէր Թագաւորն Կոստանդիանոս ի տեսլեան զառաքելոյն Տեառն զՊետրոս և զՊաւղոս, որք ասէին ցնա․ Առաքեալք յԱստուծոյ ողորմութիւն քարոզել և բժշկութիւն մարմնոյ ախտի ընդ նմին վասն ողորմութեան զոր ցուցեր առ տղայսն անմեղս։ Եւ արդ՝ առաքեա կոչեա ըզՍեղբեստրոս, զՏեսուչն Հըռոմայ, զառ ի քէն հալածեալն, որ կայ ի լերինն Սերապիոն ի յայրի անդ, որ եկեալ խօսեսցի ընդ քեզ բանս փրկութեան և լուասցէ ի հոգևոր աւազանին....

Ինչպէս տեսնում ենք երկու պատմութիւնը միմեանց յար և նման են, սկիզբը աւելի բառացի, շարունակութիւնը միայն մտքով․ բայց կան տարբերութիւններ։ Այս հատուածը բաղդատելով նաև Մեծ Սոկրատի համապատասխան հատուածի հետ (էջ 720) և Ալխտանէսի (էջ 103) կամ որ նոյնն է՝ Յայսմաւուրքի հետ, գտնում ենք ակնյայտնի նմանութիւն թղթերի մէջ։ Խորենացին և համառօտ օրինակը շատ

1. Ձորս. օր. ի Սերապտիոն. մի օր. ի Սերապիտոն։

սկզբում իրար ձանձկում են. Նրանք՝ իրար զիտեն-մէկը արտագրութիւն է միւսից. Հարցը նրանում է թէ ո՞րն է բուն բնագիրը։

Խոր.	Համ.	Ընդարձ.	Ցայմ.
Մազքիմինայ և Մազքինաւայ Մազինդայ.	Մազքինաւրայ.	Մազքիմինայ.	Մազքինդեայ.
Արիոզական Մարիսկեան. կ	Արիսկեան արիսակեան Արիստիկեան	Արիոզկեան. Մարսիկեան.	չիք.
Մարցն կականամիք.	չիք.	կականագոչ ողբոցք.	չիք.
Ի Պարսից և ի Հնդկաց.	Պարսից և Հայոց.	ի Պարսից.	ի Պարսից.
բայց հրապուրեալ ի կնոջէն իւրմէ.	նոյն.	չիք.	նոյն.
յարոյց հալածանս.	արար հալածանս.	չիք.	յարոյց հալածանս-
զբազումս վկայեալ	տարբեր.	զբազումս սաստկէ	չիք.
Նղեփանդական բարառութիւն.	նոյն	Նղափանդական բարառութիւն	
ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն ապականեցաւ.	տարբեր.	ըստ ջրբոլորն ընկալեալ մարմնոյն վիրաւորեցաւ.	
Եւ այնք ոչ հատին նմա յօգուտ.	տարբեր.	ոչ կարացին օգնել նմա.	ոչ կարացին բժշկել
չիք.	չիք.	և մարք մանկանցն։	և մարք ողայոցն.
Սեղբեստրոս եպիսկոպոս թագուցեալ ի Սորակտեան լեռան.	Սեղ. տեսուչ կայ ի լերինն Սերապիոն.	Հերարձակ Սեղբեստրոս եպիս. ի լերինն Սերապատիոն թագուցեալ.	Հերարձակ Սեղ. եպիսկոպոսապետ.
			չիք.
քուրմք ոմանք ի դիւաց խրատու է տղայոց զենուլ	ոմանք առ ի քրմանց ուսեալ լինել արեամբ ման-	քուրմքն ի դիւաց հրապուրանաց ի տղայոց զենուլ յա-	Ճարտարք և Աղանդաւորք ժողովեալ մանկունս

1. Խոր. մարիսկեան ընթերցուածը տեղս գրչի սխալ պէտք է համարել. Սոկ. համառօտողը ցանկացել է այդ անհասկանալի բառը հասկանալի դարձնել և շինել է արիստիկեան։

յաւաղան և չերմ կանց և չերմ գո-
արեամբ լուանալ. լռմ. լուանալ։

ւաղանաւ և լուա-
նալ չերմ արեամբ
և առողջանալ.

ստանաեալս և լուա-
ացես չերմանջերմ
արեամբն բղայցն
և այնու առող-
ջացես։

Համեմատական տախտակը մեզ տալիս է հետևեալ պատկերը։ Խորենացին Սեղբեստրոսի Համ. վարքի հետ համաձայնելով հանդերձ, ունի ակն յայտնի տարբերութիւններ։ Դուրս է գալիս այն, որ մանրամասնութեան մէջ ընդարձակին է նման, իսկ մի քանի դէպքում Խոր. և Համ. նման են Յայսմաւուրքին։ Խորեն. ընդարձակից չէ օգտուել, պատմութեան ամբողջութեամբ շատ տարբեր է նրանից։ Նա չէ առել և Համառօտից. որովհետև ունի բառեր, նախադասութեան ձևեր, որ համառօտում չկան. այլ Խորենացին ունեցել է տարբեր աղբիւր, որ նման է ընդարձակին և Յայսմաւուրքի աղբիւրին։ Իսկ համառօտը՝ նա իր առաջ ունի Խորենացուն. նրա համար վերջինս անպայման հեղինակութիւն է։ Համառօտողը ոչ թէ բաւականացել է միայն Սեղբեստրոսի վարքի սկզբնական օրինակը կրճատելով ի մի ամփոփել, այլ նա նրան սրբագրել է համաձայն անպայման հեղինակաւոր Խորենացու պատմութեան։

«Մարցն կականմամբ» Խորենացու բառը չէ, այդ բառը չկայ համառօտի մէջ. յունարէնն է αἱ Μητέρες κωκ-κυτοῖς ἀλαλάγμαι ἀφιεῖσαι որ ընդարձակում թարգմանուած է «մարցն կականագոչ ողբովք». Նոյն է «ի Հնդկաց» որ ազգասէր համառօտողը «ի Հայոց» է դարձրել. ինչպէս շատ անգամ։ Խոր. ընդարձակի հետ ունի բնագրի ուղիղ ձևերը. Մարսիկեան և Արիազական Μαρσικοί Ἀρίολοι,

մինչդեռ համառօտողը իբրև անծանօթ անհասկանալի բառեր փոփոխել է։

Տեսնում ենք թէ ինչպէս նոյն հատուածի զգուշաւոր և մանրազննին համեմատութիւնը բոլորովին տարբեր եզրակացութեան հասցրեց մեզ քան պ. Կարիերին։ Սակայն այդքանով մենք չենք բաւականանալ. շարունակենք և կը տեսնենք, որ ամէն անգամ եթէ կայ փոխառութիւն Խորենացուց է եղել։

3.

Խոր. Բ. գլ ՁԲ. էջ 173.

«Ի բառնալն Աստուծոյ ըզբանաւորսն ամենայն յերեսաց Կոստանդիանոսի՝ մեծարեաց նա զԼիկիանոս մեծութիւն յոյժ. և ետ նմա կնութեան զքոյր իւր ոչ համամայր, ծիրանեօք և պսակաւ կայսերական զարդարեաց զնա. և յերկրորդականս հաստուցեալ պատիւս, արքայ ամենայն արևելից կացոյց»։

Մեծ. Սոկ. Ա. էջ 3. 5.

«Մաքսիմիանոս Գալերիոս վարեալ զտէրութիւնն ամենայն մեաւ՝ յառաջագոյն եդեալ թագաւոր զԼիկիննոս, և յետ այսորիկ Լիկիննոս թագաւորակից նորա և փեսայ (Կոստանդիանոսի) որում ետ կնութեան զքոյր իւր ըզԿոստանդեա, կեայր յարևելս»։

ՓՈՔ. ՍՈԿՐԱՏ

«Յորժամ էառ (Կոստանդիանոս) զյաղթութիւն միահամուռն թագաւորացն՝ զԼիկիանոս քեռայր իւր թագաւորեցուցանէր»։

Մեծ Սոկրատը շատ ընդարձակ է. մենք յիշատակեցինք կարևորագոյն մասը. նա համաձայն ստուգապատում պատմութիւն Լիկինոսին համարում է յաջորդ Մաքսիմիանոս Գալերիոսին, իշխանութեամբ

համահաւասար թագաւորակից Կոստանդին Մեծի։ Իսկ ըստ Խորենացու նա արեւելքի կայսր է նշանակւում Կոստանդնի ձեռքով, որը նախապէս իւր ոչ համամայր քրոջը նրան կնութեան է տալիս և մեծամեծ պատիւներով առանձին կերպով պատւում։ Ոչ համամայր դարձուածը անկասկած Խորենացու յաւելուածն է, որպէս զի Գլ. ՁԳ. ի մէջ պատմածի հետ համաձայնեցրած լինի։ [1]

Խորենացին օգտուել է Փոքր Սոկրատից։ Փոքրը միայն այսքան է ասում. «զԼիկիանոս քեռայր իւր թագաւորեցուցանէր», որով բացարձակ հակառակում այն օրինակին, որից կրճատուել է։ [2] Խորենացին ունի մանրամասնութիւններ. նրան հարկաւոր էր աղբիւր, որ Փոքր Սոկրատը չէ. բայց ինքը իբրև հեղինակութիւն Սոկրատի համառօտողին պատճառ է դարձել, որ նա հակառակ իսկական բնագրին, Կոստանդիանոսից է թագաւորեցնել տալիս Լիկիանոսին։

Դժբախտաբար մեր ձեռին չունենք Սոզոմէնի, Վակտանիոսի պատմութիւնը և «Աղէքսանդրեան Քրոնիկոնը», որպէս զի հնար ունենայինք որոշել թէ Խորենացու պատմածը դոցանից որին է համապատասխան։

1. Սոկր. Գ. 1 էջ. 218 «Կոստանդիոս երկուս ունէր միահարս եղբարս. ոչ ի նմին նորա մաւրէն եղեալս»։

2. Եւսեբիոս եկեղ. պատմ. համաձայն է Խորենացուն. «Արժանի համարեալ է Լիկիանոս ընդունել զերկրորդ աստիճան յիւր Մեծի ինքնակալին Կոստանդեայ. և առնուլ ի կնութիւն զքոյր նորա, և այսպէս ի հօրակապ ընտանիս նորա ընկալեալ լինի»։

4.

Մ. Խոր. Բ. գլ. ՁԸ. էջ 170

«Քանզի նախ առ ի հաւատոյն գտանի գրժող (Լիկինիանոս) և երկրորդ առ բարեգործն իւր (Կոստանդիանոս) ապստամբ։ Յարոյց հալածանըս եկեղեցւոյ (տես ԶԳ. էջ 165). և նենգութիւն գաղտնի ընդդէմ Կոստանդիանոսի. Նաև չարիս բազմազանս ամենեցուն հասոյց, ցանկասէրն այս և գարշելի ալևոր . . . (ապա Գլափիռեայ պատմութիւնը)։

Սոկր. Մեծ. Ա. 3 էջ 6—7.

Իսկ Լիկիննոս թագաւորակից նորա՝ հաստատուն հեթանոսութեանն առէր զքրիստոնեայս։ Եւ յայտնի հալածանս ի վերայ նոցա առ ահին Կոստանդիանոսի երկնչէր յարուցանել, այլ ծածուկ զբազումս նեղէր։ Ապա և յայտնի վնասել նոցա ձեռնարկէր. և եղև հալածանք առ տեղեաւն՝ անդ ուր էր Լիկիննոս։ Իբրև զայս և զայսպիսս բանսքար գործէր, ոչինչ ծածկէր ի Կոստանդիանոսէ»։

Եւ իբրև յայտնեցաւ դաւն և գիտաց թէ նմա լուռ ոչ լինի Կոստանդիանոս, ժողովեաց զօրս ընդդիմանալ պատերազմաւ . . . .

Գլ. Կ. էջ 8.

Ի վերայ այսոցիկ յոյժ ցասոյց զթագաւորն Կոստանդիանոս և եղև թշնամութիւն ի բաց եդեալ զառ երեսս բարեկամութիւնն, և պատերազմիլ սկսան ընդ միմեանս։

Իսկ իբրև եկն յաղթողն Կոստանդիանոս, մատնեաց Աստուած ի ձեռս նորա զԼիկինիանոս, յոր խնայեալ որպէս ի ծերունի և ի քեռայր՝ ետ ածել ի Գաղղիուս հանգերձ երկաթի կապանօք, դընել ի մետաղս զի աղօթեսցի

Եւ եղև մարտ բազում.. և յաղթահարեալ անձնատուր եղև։ Ըմբռնեալ զնա կենդանւոյն մարգասիրէ և ոչ ըսպանանէ, այլ հրամայէ նմա կեալ ի Թեսաղոնիկէ հանդարտութեամբ։ Իսկ նորա առ ժամ մի հանդարտեալ, ապա

1. Տես վերև «զԼիկիանոս քեռայր իւր կարգէր»։

առ Աստուած որում մեղուն թերևս երկայնամիտ լիցի առ նաս։

ժողովեաց զՀամախորհս իւր զբարբարոսն և խորհէր ի պատերազմ Զայս գիտացեալ թագաւորին Հրամայեաց սպանանել զնա՝ և ըմբռնեալ սպանին։

Փոքր Սոկրատը այս գլխում շատ քիչ է տարբերւում Մեծից, նա նոր մասեր չունի, այլ ուղղակի կրճատուած է, ուստի աւելորդ ենք համարում այստեղ կրկնել. հետաքրքրւողները թող բաղդատեն բնագիրը։

Կարիերի համեմատած գլուխներից մէկն էլ այս է. սակայն ոչ մի դէպքում նա այնքան չափազանց վստահ և անհիմն ենթադրութիւններ չէ արել, ինչպէս այս գլխի վերաբերմամբ։ Հայերէն թարգմանութիւնը ձեռին չունէր, այլ օգտւում էր միայն յունարէն բնագրից։ Թուենք նրա ենթադրութիւնները. բայց նախապէս նկատենք, որ Խորենացու և երկու Սոկրատների Լիկինոսի մասին պատմածների մէջ այնքան կապ կայ, որ իւրաքանչիւր ոք ով կանխակալ կարծիք չունի, անկարող կը լինի որ և է փոխառութիւն մէկը միւսից գտնել. երկու պատմութեանց մէջ իրաւ է եղելութեանց նկարագրութեան մեծ նմանութիւն կայ. բայց դա այնպիսի նմանութիւն է, որ ամեն մի անձ ցանկալով պատմել Լիկինիոսի գործերը, ինչ աղբիւրից էլ առնելու լինէր, այնու ամենայնիւ անհրաժեշտապէս այդ չափով նմանութեան արդիւնքի կը հասնէր։

Խոր.	Մեծ. Սոկրատ.	Փոքր Սոկրատ.
Նենգութիւն գաղտնի ընդդէմ Կոստանդիանոսի.	Ծածուկ զբաղումն ներէր.	Գաղտնի վնասել չանայր զքրիստոնեայսն.
Եւ չարիս բազմազանս	Եւ եղև հալածանս	

ամենեցուն հասայց. որ զյս առ աշակերտաւն չէր:
ընդ իւրով իշխանութեան
եւն.

ծաղաղեաց զօրս ընդդէ- | ընդ եղե միայն ուր էրն Թարուցանէ պատերազմ
մանալ պատերազմաւ։ | Լիկիանոս. և պ ա տ ե- րա նա։
բ ա զ մ ե լ սկսան ընդ
միմեանս։

Ահա միակ նմանութիւնները և այն էլ Մեծ Սոկրատին աւելի մօտ։ Սակայն պ. Կարիերը բաւական սուր զուգադրութիւններով գալիս է այն հետեւանքին թէ ամբողջը՝ Փոքր Սոկրատից է առնուած։ Նա այսպէս է դատում. Խոր. նոյն գլխում Գլափիւրաս կոյսի և Ամասիայի եպիսկոպոս Բասիլիոսի պատմութիւնը կարող է առնուած լինել ս. Բասիլիոսի վարքից. ցաւն այն է, որ Խոր. և վարքը շատ են իրարից տարբեր. ուստի ենթադրում է, Եւսեբիոսի եկեղեցական պատմութիւնն է Խորենացուն աղբիւր ծառայել։ Սակայն այդ կարծիքն էլ իբրև ոչ բաւական հիմնաւոր, ստիպուած է մի կողմ թողնել։ Այդ ենթադրութեանց վրայ երրորդն աւելացնելով եզրափակում է. Խոր. ՁԸ գլուխը գրելիս՝ օգտուել է սկզբում Եւսեբիոսից. Լիկինիոսի մասին տեղեկութիւններով, իսկ միջի մասը ս. Բասիլիոսի վարքից, ոչ անմիջապէս, այլ հայերէն փոքր Սոկրատի միջոցաւ։ Ապացոյցներն են.

ա. Խոր. Կոստանդինի պատմութեան սկիզբը (գլ. ՁԳ.) առել է Փոքր Սոկրատից, շարունակութիւնն էլ անկասկած նոյն տեղից կառնէր։ Մենք ցոյց ենք տուել արդէն որ հակառակն է ուղիղ։

բ. Խորենացու գործածած «Գաղղիուս» յատուկ անուան անսովոր ձևը անունները այլասեռող Սոկրա-

տից է. Մենք տեսանք որ Սոկրատը (Մեծ և Փոքր) այդ անուան տեղ «ի Թեսաղոնիկէ» ունի։

գ. Խորենացու գործ ածած «գնել ի մեռաղս»[1] դարձուածը կայ Սոկրատի մէջ և նա քանիցս գործ է ածում։ Մենք տեսանք որ Սոկրատը այս անգամ այդ բառը չունի։

Այս դէպքումն էլ Կարիերի ասածները իրանք իրանց ժխտում են։ Խորենացին դժբախտաբար չէ ունեցել իւր ձեռին Սոկրատի պէս պարզ և ճիշդ տեղեկութիւններ տուող մի պատմագիր, այլ միայն և միմիայն Ամասիոյ եպիսկոպոս Բասիլիոսի վկայաբանութեան նըման մի գրուածք, որից նա միաժամանակ քաղել է ամբողջ գլուխը. և ոչ թէ մի մասը Եւսեբիոսից, մի քանի նախադասութիւններ Բասիլիոսի վարքից՝ այն էլ Սոկրատի միջոցաւ։ Իսկ թէ վկայաբանութիւնից է օգտուել և ոչ թէ լուրջ պատմութիւնից, հաստատ ապացոյց են Խորենացու հետևեալ տողերը, որով նա փակում է Կոստանդնի վարքը. «Զի ի չորորդ ամէ հալածանացն սկսեալ թագաւորել (Կոստանդիանոս) մինչև յերեքտասաներորդ ամն խաղաղութեամբ, զոր և այսօր տօնէ աշխարհ»,[2] վերջացած է ուղիղ այնպէս՝ ինչպէս լրանում է իւրաքանչիւր վկայաբանութիւն։

Լիկինոսի պատմութիւնից յետոյ Սոկրատը շարունակում է պատմել Արիոսի հերձուածի ծագելը և Նիկիայի ժողովի պատմութիւնը, ապա Կոստանդին

1. Գ. Կարիերը սխալ է հասկացել և սխալ թարգմանել «ի մեռաղս». տես այդ մասին Ն. Բիւզ. յիշ. յօդուածում գրած նկատողութիւնը.

2. Համեմ. Սոկր. Ա. 17 էջ 49 «Եւ տանեն նաւակատիս ի ԺԳ. սեպտեմբերի».

Մեծի աշխարհաշինութեանը. մինչդեռ Խորենացու մէջ առաջինը վերջինիս շարունակութիւնն է կազմում, իսկ Սրբոյի պատմութիւնը հետեւեալ ԶԹ գլխումն է դրած։

5.

Խոր. Բ. գլ. ՁԸ. էջ. 174—175.

Եւ ոչ պարտ վարկուցեալ ի Հռովմ դառնալ, այլ ի Բիւզանդիոն անցեալ հաստատէր զարքունիսն, յանդջական իմն նախատեսութեանց հրամայեալ. զերապայծառ իմն անեկղով շինուածս, հընդապատիկ յաւելեալ մեծացուցանէ։

Փ. Սոկ. էջ 42—44.

Իսկ Թագաւորն դառնայր յետ այսորիկ յարեւմըտից ի Կոստանդնուպոլիս .... եւ զհամանուն քաղաքն իւր .... յարդարէր (շինուածս) ըստ տեսլեան ցուցակութեան նմա ....

Խոր. մէջ ուրիշ տեղեկութիւններից յետոյ որ չկայ Սոկրատի մէջ, շարունակւում է.

«Այլ Կոստանդիանոս ամենապատիկ յարդարեաց եւ անուանեաց Նոր Հռոմ, իսկ աշխարհ կոչեաց զնա Կոստանդիանու քաղաք. Ասեն զայս եթէ զաղանդի եհան ի Հռովմայ զասացեալն պաղատիոն քերածոյ, եւ եդ զնա ի փորոնին ներքոյ սեանն զառ ի յիւրմէ կանգնեալ. բայց այս մեզ անհաւատալի է, այլոց որպէս կամք իցեն,

տաւելեալ յամենայնի քան զԹագաւորեալ քաղաքն Հռովմայեցւոյ որ Կոստանդինոս քաղաք անուանեաց հրամանաւ, եւ երկրորդ Հռոմ տիրացոյց ի վերայ աշխարհին ... եւ հիմնարկութիւն սուրբ Սոփեայ ըստ անրջոյս տեսութեան Քըրիստոսի եւ զպատկերս կացոյն յորմս ըստ քարացն յարմարեալ հրամայէր. եւ անդ փորոնանեա զերկքոտեայն յ ա ս պ ա ր ի ս ի քաղաքին հըրապարակեալ դնէր. Զայս

այժմ աւելորդ է ասել ըզ-
ատեան և զլուեալս. զի յայ-
նըմ ժամ օրինօք . . .

Մեծ. Սոկր. Ա. 16. էջ 42—44.

Իսկ Թագաւորն յետ ժողովոյն ուրախութեամբ կեայր. Եւ ի կատարել քսան ամին . . . . յինքեան իսկ համանուան որ յառաջն Բիւզանդ կոչէր, աճեցոյց զպարիսպն մեծամեծս ածելով շուրջանակի հոլովմիւք զարդարեալ շինուածովք, հաւասար Թագաւորեցելոյն Հռովմայեցւոց Կոստանդնի քաղաք անուանելով. հրամանաւ և ուրենաւք երկրորդ Հռոմ տիրացոյց . . . և զգլխունն զերեքոտեանն յասպարիսի ի նորին քաղաքին հրապարակեալ գնէր: Զայս ասել այժմ աւելորդ թուեցի. տեսանէք յառաջագոյն կամ լսէք»:

Մեծ Սոկրատի և Խորենացու մէջ պատմութեան ընդհանուր կապ կայ. Սոկրատը իւր տեղեկութիւնները առել է Եւսեբիոսից «Որոց ի Թագաւորին գովեստի մեծաձայն պատմութեամբ Եւսեբիոսի Պամփիլեա յիշատակ առնէ»: Նոյնը չէ՞ արդեօք և Խորենացու աղբիւրը:

Այլ է Փ. Սոկրատը, ուր մի շարք յաւելուած դարձուածները, որով դարձեալ հեռանում է իւր բուն բնագրից, հաստատում է, որ համառօտողը Խորենացուն համարեա բերան գիտէ: Նա պատմում է համաձայն Խորենացու, թէ Կոստանդինը «դառնայր յարեւմտից ի Կոստանդնուպօլիս» և «ըստ տեսլեան ցուցակութեան» կամ «ըստ անրջոյն տեսութեան Քրիստոսի» ձեռնարկում է վերաշինել Բիւզանդիոնը, «որ Կոստանդինեա քաղաք անուանեաց»: Մեծ Սոկրատի մէջ ոչինչ չէ յիշուած. ոչ այն մասին՝ թէ Կոստանդինը արեւմուտքից վերադարձաւ Բիւզանդիոն և ոչ էլ թէ նա

քաղաքը և եկեղեցիները շինում էր «ըստ անրջոցն տեսութեան կամ յանրջական իմն նախատեսութեան»։ Եթէ Խորենացին է փոխ առել Փոքրից, ինչպէս Կարիերն է հաստատել ցանկացել, ապա որտե՞ղից է նա վերցրել «Նոր Հռոմ», «Պաղատիոն քերածոյ» (Փ. Ս. «զտեղ փորոտանեա զերեքատեսյան») և «ի փորանին» յունարէն բառը, որի տեղ Փոքրը յաստպարիսի ունի։ Ինչ որ տեսել ենք պէտք է նորից կրկնենք. փոխառութիւն կայ, փոխառութիւնը եղել է Խորենացուց և ոչ հակառակը։ Կոստանդինը վերադառնում է Բիւզանդիոն, տեսած երազների ցուցմունքներով պայծառացնում և շինութիւններով զարդարում նորոգում է «Ստրատիգոնը». «Զեւքսիպոն» բաղնիքը՝ մարգարաններ շինում, հին արձաններով փողոում կոչուած հասարակաց հրապարակը զարդարում։

Սոկրատը Ստրատիգոնը յիշում է այն առթիւ, որ նրա առաջ Կոստանդինը Կոստանդինա քաղաքի հիմնարկութեան արձանագրութիւն կանգնեցրեց և միւս գործերից, որ նա դեղփեան երեքոտեանները «յաստպարիսի քաղաքին հրապարակեալ դնէր»։ Խորենացին չէր կարող փոքրիկ հատուածի սկիզբը և վերջը Սոկրատից վերցնել, միջի մասը ուրիշից, քանի որ Սոկրատի տուած տեղեկութիւնն էլ նրան լիովին բաւականութիւն կտային։ Սոկրատին աւելի նման է Միքայէլ Ասորին (էջ 129)։

6.

Խորենացու ՉԹ. գլուխը «Յաղագս Արիոսի չարափառի, և ժողովոյն որ եղև ի Նիկիայ և սքանչելեացն»

որ երևեցաւ ի Նիկիայ», Սոկրատի պատմութիւնից տարբեր ձևով է պատմած. պ. Կարիերի ենթադրութիւնը այդ մասին նոյնպէս անհիմն է։

7.

Խ. Բ. գլ. Ղ. էջ 176—177

Երթեալ Ոլոմպէս ընդ մեծին Ղեւոնդի, հասանէ ի քաղաքն Նիկիացւոց, ուր եգեն ժողովեալք հայրք երեք հարիւր և ութ և տասն ի քաղաքումն Արիանոսաց, զորս նզովեալ մերժեցին ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ. սոյնպէս և քննականն արտասահմանեաց ի մեռաղս. Ապա դարձեալ Ոլոմպեայ արժանահաւատ բանիւ և քսան կանոնեալ գլխովք ....

Սոկ. Փ. էջ 39—40.

Եղև ժողով ի Նիկիայ

և յետ

ժողովոյն և հաստատութեան հաւատոյն և սահմանի կանոնի ս. ժողովոյն արտաքսատահմանութեանն Արիոսի ի մեռաղս ի Թագաւորէն և ի նոյն խորհրդոյ, ամենայն ս. ժողովս գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհ. ուղիղ հաւատովն և կանոնեալ սահմանադրութեամբն.

Մեծ Սոկրատի մէջ սոյն պատմութիւնը շատ ընդարձակ է. Փոքրը մի քանի նախադասութեան մէջ է ամփոփել, ինչպէս Լիկինոսի թագաւորութեան և ամուսնութեան պատմութիւնը. Նա նոյն իսկ սաստիկ համառօտութեան մէջ շեղուել է բուն բնագրից, ստորակարգ հետեւելով հեղինակաւոր Խորենացուն, նրանից վերցնելով.

«Յրտաքս սահմանութեան Արիոսի ի մեռաղս» և «ամենայն ժողովքն գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհ ուղիղ հաւատովս և կանոնեալ սահմանադրութեամբն»։

Մեծի մէջ ասուած է. «Իւ հրամանաւ թագաւո-

րին զԱրիոս և զայս ընդ նմայն և ընդ Թէոգնիսիւ յաքսորս առաքեցան։

8.

Մով. Խոր. Բ. գլ. ՁԶ.
22 էջ 169—174.

Բայց յաղագս Հաւատոց Միհրանայ և աշխարհին Վրաց ասել կայ մեզ առաջի.

Կին ոմն անուն Նունէ, յընկերաց սրբոց Հռիփսիմեանցն ի ցրուելոցն, փախըստեամբ Հասեալ յաշխարհն Վրաց ի Մծխիթայ՝ ի նոյն քաղաքն Նախագահ
յոյժ Ճգնութեամբ ստացեալ շնորհն բժշկութեան, որով և զբազում ախտաժետս բժշկեալ
և գլխովին զկին Միհրանայ առաջնորդին Վրաց։

Փ. Մոկ. էջ 61—67.

Ընդ ժամանակս և Վրաց լինի կոչումն ընծայութեան Հաւատոյ ընդ նախախնամութեան.

Կին ոմն լի պարկեշտութեամբ Հալածեալ վասն Քըրիստոսի գայ ի Վիրս, ի քաղաքն Նախագահ, ուր էր Թագաւորն Վրաց.

Ճգնաւորեալ պահօք և աղօթիւք (պատմուած է թգր. որդու բժշ. Նունէի ձեռքով, որ չկայ Խոր. մէջ)։
Հիւանդացաւ կին Թագաւորին, կայր յաղօթս Նունէ և իսկոյն ողջացեալ։

Խոր. պատմում է թէ ինչպէս Հայոց քրիստոնէութիւն ընդունելու լուրը Հասաւ Վրաստան։

Եւ եղև ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ եղանել Միհրանայ յորս, մոլորեցաւ ի գժուարս լերանց խաւարեալ օդով. այլ ոչ տեսանելեօք, ըստ այնմ թէ զուչէ զմէգ բարբառով....

Յետ աւուրցն ինչ ելանէ յորս Թագաւորն... ունէր միգային խաւար. ուր էր որսն, զլերինս և ըզգաշտս. չը. անապատ էր և անտեսանելի էր Ճանապարհն.

Եւ երկիւղիւ մեծաւ պա-
շարեալ, խնդրեաց աղօթիւք
լուսաւորել օդոյն և դառնալ
խաղաղութեամբ, պաշտել
զԱստուածն Նունէի
խոստանայր որում հանդի-
պեալ, կատարեաց զասացեալ-
սըն.

Եւ յանհնարութեան ե-
ղեալ կարդայր զաստուածս
իւր և ոչինչ օգտէր.
Դարձեալ մտախորհ եղեալ,
կոչել զԱստուած յօգնութիւն,
զոր հալածական կինն պաշ-
տէր. և անդէն փաղփաղակի
լուծանէր խաւարն.

Խոր. պատմում է, որ Նունէն ս. Գրիգորին հաւատարիմ մարդիկ ուղարկեց խորհուրդ հարցնելու թէ ինչ անի, և Նրա խորհրդով կործանում է կռատներն և Քրիստոսի խաչը կանգնեցնում։

Նշան խաչի Քրիստոսի ա-
բարեալ կանգնեցին ի վերայ
վայելուչ բլրոյն յարևելից
կողմանէ քաղաքին . . . .
ոչ ճարտարաց ինչ գործ, յո-
լովք քան զամենայն արհա-
մարհեցին . . . . իսկ բարեսի-
րին Աստուծոյ նայեցեալ ի
գայթակղութիւն նոցա, ա-
ռաքեաց յերկնից սիւն ամ-
պոյ . . .

Եւ հրամայէր կանգնել ըզ-
նշան խաչին Քրիստոսի
և զի ոչ էր գործ ճարտարի,
արհամարհեալ լինէր ի բազ-
մաց. իսկ ս. կոյսն կայր յա-
ղօթս զգիշերն ամենայն և ի
վաղիւն լուսաւորեալ լինէր
նշան խաչին . . .

Խորենացին շարունակում է պատմել Նունէի քարոզութիւնը՝ առնելով Ագաթանգեղոսից «Որպէս ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս». իսկ Սոկրատը՝ պատմում է թէ ինչպէս նոր շինուելիք եկեղեցու սիւնը կանգնեցնում է ս. կոյսը իւր աղօթքով. «զոր գործաւորքն ոչ կարէին կանգնել»։ Աւելի հետաքրքիր է Փոքր Սոկրատի նոյն գլխի վերջում կցած մի հատուածը, որը ամբողջովին Խորենացուց է առնուած.

ԿԸ.

«Աստուած լինի զաշնաւորութիւն Վրաց առ Աստուածգիտանս, որպէս զի առաքեսցէ նոցա եպիսկոպոս և քահանայս, որ զկարգ եկեղեցւոյ ի նոսա հաստատեսցին, ըստ առաքելական կանոնի քարոզութեան, որում անուանն էր Ներսէս, յինքերաց որդւոյն Հաբեթիամեայ, որ ի Հայս կատարեցաւ. Թողում ասել, որ յաղագս նորա է պատմութիւն և հաւատոյն Հայոց մեծամեծ սքանչելեօք ի ձեռն Գրիգորի Պարթևի Խոստովանողի, որ ս ո ւ ր բ ց ո ւ ց ա ն է ն ո ր ի ն գ ի ր ք։

Եւ այս ամենայն լինէր ի նոյն ամսոյ.

Մեծ Սոկր. էջ 61—67.

«Բայց ի դէպ է արդէն ասել, թէ որպէս Վիրք ընդ նոյն ժամանակն քրիստոնէացան. Կին մին ի Վրաց գերեալ լինէր ... իսկ գերեալն կին կալով բազում ճգնութեամբ ... կայր յաղօթս. Իսկ զայս սքանչելիս տեսանելով բարբարոսացն ի գործողէն, սքանչանային (այս Թագաւորի որդւոյ բժշկութիւն). Իսկ հաշակ ասուաւ կանանց բարբարոսաց և կնոջ Թագաւորին ընթանայր ... Եւս բազում ինչ իրք և կին Թագաւորին անկեալ գնէր ի հիւանդութեան ինչ.. ախտացեալն բժշկէր (ի կնոջէն) .... Իսկ յետ աւուրց բազմաց եղանել նորա յորս ... ունէր միգային խաւար զԱստուած գերեցելոյն առնու և զաս կարգա օգնական և ի յաղօթելն ի միգէն խաւարն լուծանի ... (խաչ կանգնեցնելու պատմութիւնը չկայ, Փղքրի յաւելուածն է, բայց կայ եկեղեցւոյ սեան հըրաշքով կանգնելու պատմութիւնը). Զայս առէ Ռուփին ի Բագրայ լուեալ, որ յառաջ էր Թագաւոր Վրաց, իսկ յետոյ եկեալ ի Հռոմ կարգապետ, որոց ի Պաղեստին զաւրացն եղեալ ....»

Նունէի պատմութիւնը ունի նաև վրաց պատմագիր Ջուանշէրը։ Երկար և մանրամասնաբար պատմած է նրա մէջ մանկան և թագուհու առողջանալը հա-

1. Այսքանը Մեծ Սոկրատից է, իսկ շարունակութիւնը չկայ Մեծի մէջ.

ձարես Սոկրատի խօսքերով[1]. նոյնպէս տեսի դէպքը, խաչի և եկեղեցի կանգնելու պատմութիւնը, բայց փոքր ինչ տարբեր.[2]

Երեք հեղինակ՝[3] Խորենացին, Սոկրատը առնելով Ռուփինոսից և Ջուանշէրը պատմում են Նունէի գոր-ծերը նոյն կարգով և հետևողութեամբ՝ միայն տարբեր ընդարձակութեամբ։

Բոլորի աղբիւրը ակն յայտնի նոյն է. մենք արդէն նկատեցինք անցողակի որ Ջուանշէրը մանկան և Թագուհու հրաշքով առողջանալու պատմութիւնը Նունէի ձեռքով համարեա այն խօսքերով է գրում ինչ-պէս Մեծ Սոկրատը, աչքի ընկնող նմանութիւններ կան Խորենացու և Մեծ Սոկրատի մէջ։

Խոր. «Բայց յաղագս հաւատոյ աշխարհին վրաց աւել կայ մեզ առաջի»։ Մ. Ս. «Բայց ի դէպ է աւել թէ որպէս վիրք քրիստոնէացան»։

Խոր. «Կին ոմն յոյժ ճգնութեամբ առաջնեալ շը-նորհօք»։ Մ. Ս. «Կին ոմն բազում ճգնութեամբ կայր յաղօթս»։

Խոր. «Եւ եղև ընդ աւուրս ընդ այնոսիկ ելանել Միհրանայ յորս լերանց խաւարելոյ .... գեղջ»։ Մ. Ս. «Եւ յետ աւուրց բազմաց ելանել նորա (Թագա-ւորին) յորս ունէր միջօրեին խաւարս»։

Սրանք բառացի նմանութիւններ են. ինչպէս Սոկ-րատեսի վարքում, այստեղ էլ կրկնուած է նոյն դէպ-

1. Տես Համառօտ պատմութեան Վրաց. Վեն. 1884 էջ 44, 54, 55, 60, 64.

2. Տես Սոկրատ էջ 62. ծն. 1. էջ 63. ծն. 1.

3. Խոր. Գ. «Եւ իսկոյն եհաս ի նա լուր սքանչելեացն որ եղև ի Հայս».

Հ.

քը։ Խոր. և Մ. Ս. ոչ միայն առանձին բառերով, այլ և ամբողջ նախադասութիւններով կարծես միմեանցից արտագրութիւն են։ Չնայած այս հանգամանքին, ան-հնար է ընդունել որ հեղինակներից մէկը միւսին գիտէ. միակ ուղիղ ենթադրութիւնն է, երկուսը ունեցել են աղբիւր, Սոկրատէսինը Ռուփինոսն է, Խորենացունը Ա-գաթանգեղոսը։ Ռուփինոսը գրել է լսելով վրացի Բա-կուր իշխանից, իսկ թէ ուրտեղից է առել Ագաթանգեղոսը, դժուար է ասել, քանի որ Ագաթանգեղոսի Նունէի պատ-մութիւն գրած լինելը միայն Խորենացուց գիտենք։ Ասել ենք և կրկնում ենք. Խորենացին Սոկրատից չէր բաւականանալ լոկ նախադասութիւններ փոխ առնելով։

Բոլորովին այլ է Փ. Սոկրատի հարցը. այստեղ միան-գամայն հաստատւում է աւելի խօսուն փաստերով, որ Սոկրատի համառօտողը Խորենացու ՁԶ գլխի մե-ծագոյն մասը յետ ու առաջ գնելով տեղաւորել է իւր համառօտութեան մէջ։

Խոր. «Կին սմա անուն Նունէ, յընկերաց որբոց Հռիփսիմեանց փախստեամբ հասեալ յաշխարհն Վրաց, ի Նոցա քաղաքն Նախագահ ելն...»։ Փ. Ս. «Կին սմա, որում անունն Նունէ, յընկերաց որբոց Հռիփսիմեանց, (վերջիցն ենք վերցնում) հալածեալ գայ ի Վիրս ի քա-ղաքն Նախագահ .... ելն...»։ Մ. Ս. ասում է, որ Նունէ գերուած էր. Փոքր, «հալածեալ» էր, Մեծը՝ ոչինչ չգիտէ հրաշագործ խաչի մասին, «զի ոչ էր գործ ճարտարի». Փոքրը առնում է Խորենացուց, ինչպէս նաև Հայոց քրիստոնէանալու յիշատակութիւնը Գրիգոր Պարթևի ձեռքով «որ ստոյգ ցուցանէ Նորին գիրք», որ ուղղակի Խորենացու բառերն են, «որպէս ուսու-ցանէ քեզ Ագաթանգեղոս»։

Հ. Բ. Սարգսեանը իւր յառաջաբանի վերջում (էջ ԼԸ և ԼԹ) ենթադրում է՝ հիմնուած Խորենացու կրկնակի յիշատակութեան վրայ, որ կարող է Ագաթանգեղոսը իսկապէս գրած լինել Սեղբեստրոսի և Կոստանդնի ծննդեան և թագաւորութեան պատմութիւնը, բայց կասկածելով իւր ենթադրութեան ճշմարտութեան վրայ, յետ է վերցնում իւր ասածը։ Վրաց պատմութեան մէջ մենք միջոց ունեցանք Մեծ Սոկրատի բնագրի նմանութիւններով համոզուել, որ Խորենացին ունի այնպիսի տեղեկութիւններ, բառեր և նախադասութիւններ, որ իւր հնարածը և ստեղծածը չեն, այլ անպատճառ յայտնի աղբիւրից վերցրած փոխառութիւններ են։ Խորենացին երկու անգամ շատ որոշ կերպով յիշում է այդ հեղինակին և մենք ոչ մի հիմունք չունենք կասկածելու նրա ասածի ճշմարտութեան մէջ։ Ագաթանգեղոսի մեր ձեռքը հասած պատմութիւնը չունի այն՝ ինչ որ կայ Խոր. ՁԳ և ՁԶ գլուխների մէջ. հետևապէս Ագաթանգեղոսը ունեցել է այդպիսի մի պատմութիւն յունարէն և գուցէ վրացերէն գրուածքներից առնուած, որից օգտուել է Խորենացին և որը այժմ կորած է։ Համառօտ Սոկրատը Վրաց դարձի պատմութեան գլխում, բացի առաջ բերած յաւելուածներից, ունի փոքրիկ յաւելուածներ, արդեօ՞ք նա ուղղակի Ագաթանգեղոսից չէ՞ առել։

Գ.

Խոր. Գ. գլ. ԻԹ պատմուած է պարսից Շապուհ Թագաւորի յարձակումը Միջագետքի վրայ. Նրա դէմ դուրս է գալիս Կոստանդին մեծի՝ որդի Կոստանդը։ «Եւ տուեալ ճակատ՝ երկոքուն կողմանք պարտեցան»: Շապ

անորոշ և համառօտ է անցնում Փ. Բուզանդը. «Ըստ ժամանակին այն զօրավար յառնէ ի վերայ աշխարհիս Թագաւորին»։ Մեծի պատմածը յարմարւում է Խորենացուն (Բ.25. էջ 156)։ «Պարսկական առ Հռոմայեցիսն շարժեցան պատերազմ. ըստ որում Կոստանդոս ոչ գործէր բարեբախտաբար, քանզի գիշերամարտութիւն եղելոյ ի սահմանս Հռոմայեցւոց և Պարսից, հզօրագոյն յայնմ Պարսիցն առ սակաւ ինչ թուեցաւ լինել»։ Երկու պատմագիրներն յիշատակում են դէպքը միանգամայն անկախ իրարից։

10.

Նոյն գլխի մէջ Խոր. յիշում է Կոստանդնի մահը. «Իսկ Կոստանդեայ արարեալ կեսար զՅուլիանոս, յերկար հիւանդացեալ վախճանեցաւ ի Մոփսուեստի քաղաքին Կիլիկիոյ»։ Մոփսուեստի անունը փոփոխուած է յունարէն Մոփսուկրենոյի անունից. պ. Կարիերը ենթադրել էր, որ այդ անուան աղաւաղութիւնը Փ. Սոկրատիցն է. բայց անհիմն է նրա ենթադրութիւնը։ Նախ Փ. Սոկրատի մէջ քաղաքի անունը չկայ, իսկ Մեծում ուղիղ յունարէնի համապատասխան ձևն է «ի Մոփսու Ջրաբուղխսն» որի Ջրաբուղխք բառը յունարէն κρήνα բառի ճիշտ թարգմանութիւնն է. երկրորդ մեծ տարբերութիւն կայ Սոկրատի և Խորենացու պատմութեան մէջ։ Ըստ Խորենացու Կոստանդին ինքն է կամաւոր կերպով իւր մահից առաջ Յուլիանոսին կեսար կարգում. իսկ Սոկրատը պատմական ճշմարտութեան համաձայն՝ յայտնում է, որ Յուլիանոսը բարբարոսներին յաղթելուց յետոյ իրան կայսր է հրատարակում. և երբ այդ լուրը հասնում է Կոստանդինին, նա պատրաստւում է զօրքով գնալ և նրան պատժել, բայց սրտի կսկծից ճանապարհին Մոփսու Ջրաբուղխնե-

գուամ մեռանում է. «Պատառեալ վարսն ի հոգատարութենէն ի որդնեղութեան անկեալ»։

11.

Խոր. Գ. գլ ԺԵ. էջ 202. Փ. Սոկ. Գ. 21. էջ 270, 271.

Պատմում են Յուլիանոսի պատերազմը պարսից դէմ և մահը։

«Վէր ընկալեալ ի փորոտին սատակի»։	Յայնժամ գայ սուր սլը-եալ և հարկանէ զսիրտն և անդէն սատակեցաւ։

Մեծ Սոկր.

«Եւ յանկարծակի նիզակ լինէր եկեալ ընդդէմ նորա և ընդ բազուկս Թափանցիկ եղեալ ի կողսն մտանէր և յայսմ վիրաց զվարսն շրջէր.

Միքայ. Ասորի. էջ 145.

«Եւ յանկարծակի եկն նետ մի դիպեցաւ փորոտեացն Յուլիանոսի և վայթեցաւ արիւնն»։

Փ. Սոկրատի «սատակեցաւ» առնուած է Խորենացուց, ինչպէս նաև հետևեալը.

Խոր. (Գ. գլ. ԼԳ. էջ 220)։

«Վաղէսի հրակէզ եղեալ յԱդրիանապօլիս՝ սատակեցաւ»։

Փ. Սոկ. (Դ. 38. էջ 397).

«Եւ հասեալ յԱդրիանապօլիս, հրով այրեալ սատակեցաւ»։

Մեծ Սոկրատն ունի մեռաւ։

12.

Խոր. Գ. գլ. ԼԳ. էջ 220—221. Սոկր. Փոքր էջ 414—415.

«Եւ ժողովեալ ս. հարքն   Եւ առաքեաց հրաւիրակս

ի Թագաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիան, Դամասիոս Հռովմայ, (Նեքտառիոս Կոստանդնուպօլսի), Տիմոթէոս Աղեքսանդրի, Մելիտոս Անտիոքու, Կիւրեղ Երուսաղէմի, '

Գրիգորիս Նիւսեայ (Գեղասիոս' Կեսարու), Գրիգորիոս Նազիանզու, Ամփիւլոքսիոս Իկոնիու, և այլ եպիսկոպոսք, միանգամայն հարիւր և յիսուն հարք նզովեալ մերժեցին զՄակեդոն.

ցալ ի ժողով ի Կոստանդնուպօլիս, (Դամասոս ի Հռոմայ), Տիմոթէոս Աղեքսանդրի, Կիւրեղ Երուսաղէմի, Մեղիտոս Անտիոքայ, (որ էր իսկ եկեալ յառաջագոյն առ Գրիգորիոս որ զտեղափոխութիւն ունէր) և Բասիլ Կեսարացի և Գրիգոր Նիւսացի եղբայր Բարսղի.

Խոր. Նոյն գլխում.

Սա դարձեալ զամենայն հարբըս սուրբս, որ յաղագս ուղղափառութեան արտասահմանեալ էին ի մետաղս. ընդ որս և զՄեծն Ներսէս անկեալ առ իւր ի Բիւզանդիոն պահեցաւ մեծաւ պատուով մինչև ճըշմարտութեանն ստուգեսցի հաւատ.

և Ներսէս Պարթև Հայոց մեծաց [զ]որ ի Վաղէսէ էր արտաքսասահմանեալ' և Թէոդոսէ ածեալ ունի մեծարանօք մինչև հաւատս ըստուգեսցի ի ժողովոյն. Եւ ժողովեցան հարիւր և յիսուն եպիսկոպոսունք ուղղափառութիւն խոստովանողք.

Մեծ Սոկրատը եպիսկոպոսներից միայն մի քանիսին է յիշում և այն էլ այնպիսիներին, որոնց անունը չկայ Փոքրում.

1. Ճառընտիրն յաւելուա սուրբն Ներսէս ի Հայոց մեծաց.
2. Մի օր. և Ճառընտ. Բասիլիոս.
3. Ա'. Աքսորեալ.

«Իսկ Թագաւորին ոչինչ սպուժեալ ժողով եպիսկոպոսաց ուղղափառ հաւատոյն առ ի հաստատել զոր ի Նիկիայն և ձեռնադրեալ Կոստանդնուպօլսի եպիսկոպոսս.

Յուսացեալ կարող լինել և զորս ի Մակեդոնինին միաւորել յիւրսն և զորս Նացայ հերձուածոյն առաջնորդս կոչեաց. Եւ ժողովեցան որ ուղղափառ հաւատոյն յԱղէքսանդրիոյ Տիմոթէոս, իսկ յԵրուսաղէմացեացն Կիւրիղոս Մելէտիոս Անտիոքայ, ի Թեսաղոնիկոյ Աքողիոս և այլք բազումք թուով ՃԾ. Իսկ ի Մակեդոնինացեաց կողմանէն համարեալ լինէր Եղեւսիոս Կիւզիկոնի և Մարկիանոս Ղամփսակա, ամենեքեան ԼԶ.

Մեծ և Փ. Սոկրատը այնքան տարբեր են իրարից, որ պէտք է եզրափակենք. համառօտողը Սոկրատի պատմութիւնը համապատասխան չգտնելով բուն ազգային պատմութեան, որի բացարձակ հեղինակութիւնը Խորենացին էր, ժողովի պատմութիւնը ուղղակի այդ աղբիւրից է առնում։ Շատ հետաքրքիր է տեսնել թէ նա ինչպէս մտածելով և գիտակցաբար է կատարում իր գործը։ Նա արտագրում է Խորենացուց անունները, չէ վերցնում «Նեկտառիոս Կոստանդնուպօլսի» անունը, որովհետև Մեծ Սոկ. որոշ ասում է, որ ժողովի նպատակն էր և Կոստանդնուպօլսի եպիսկոպոս ընտրել և ընտրում են սինկղիտոսի անդամ Նեկտառիոսին [1]։

Բաց է թողնում նաև Գեղասիոս Կեսարու, Գրիգորիոս Նազիանզու և Ամփիլոքիոս Իկոնիոյ, անունները, որոնք բացի Գրիգոր Նազիանզուց, անյայտ անձինք էին, իսկ Գրիգորի յիշատակութիւնը կասկածելի է, որովհետև Խոր. մի օրինակի և ճառընտրի մէջ չկայ այդ անունը։ Ճառընտիրը դրա փոխարէն ունի «ս. Ներսէս

1. Տես էջ 418. Փոքրը այդ դէպքում էլ է Նեկտարիոսի անունը բաց թողնում.

ի Հայոց մեծաց», իսկ այդ ընթերցուածը հաստատում է Փ. Սոկրատը և միջոց է տալիս եզրափակելու. Սոկրատը օգտուել է Խորենացու այնպիսի ձեռագրից, որի մէջ կար Ներսէս Մեծի անունը. Համառօտը ոչ միայն անունն է վերցրել, այլ նաև նրա աքսորման և ազատման մասին տեղեկութիւնը Խորենացու նոյն ԼԳ· գլխից.

Եթէ կասկած կարող էր լինել մինչև հիմայ բաղդատած օրինակների իսկական աղբիւրի մասին, վերջի օրինակը գալիս է հիմնովին հաստատելու մեր յայտնած կարծիքը և փարատելու իւրաքանչիւր կասկած Խորենացու սկզբնականութեան մասին։

Ահա այսքան փաստական հիմունքների վրայ կարող ենք մեր բաղդատութեան սկզբում նախադասութեան հակառակ նախադասութիւնով եզրափակել մեր ասածները։

Մովսէս Խորենացին շատ յայտնի եւ համարեա կանոնական նշանակութիւն ստացած հեղինակն էր այն ժամանակ, երբ կրճատում էր Մեծ Սոկրատը, եւ համառօտողը խոնարհելով նրա մեծ հեղինակութեան առաջ, նոյն իսկ իր բնագիրը՝ ըստ այնմ է փոխում, շարունակ օգտուելով Խորենացուց:

ԺԱ·

Փոքր Սոկրատին շատ անգամ համառօտ ասելով, ցանկացել ենք պարզ և որոշ կերպով յայտնած լինել որ Սոկրատը հայերէն միայն մի անգամ է թարգմանուել. իսկ միւսը՝ Փոքր կոչուածը, որը մինչև այսօր կամ երկրորդ կամ աղաւաղուած թարգմանութիւն է ճանաչուել, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ առաջինից համառօ-

տումն, տեղ տեղ նորամուտ յաւելուածներով, տեղ տեղ կրճատումներով։ Թէ յապաւումն և թէ յաւելուածք աներկբայ են կացուցանում որոշ յայտնի վերաբերում, գիտակցական դիտաւորութիւն համառօտողի կողմից։ Օտար գրականութիւնը մի կողմ թողնենք, Հայոց գրականութեան մէջ իսկ ունենք բազմաթիւ օրինակներ թարգմանուած գրքերի համառօտելուն, երբեմն նոյն իսկ թարգմանողի կողմից. յիշենք մի երկու դէպք։ Մեր մատենադարանում կան Յովհան Ոսկեբերանի Գործոց Առաքելոց-ի մեկնութեան կըրկնակէ օրինակները. մէկը բուն թարգմանութիւնն է, հրամանաւ Գրիգորիս կաթուղիկոսի և ձեռամբ Կիրակոսի և միւսը նոյն կաթուղիկոսի ցանկութեամբ կատարուած համառօտութիւնը։ Ունենք համառօտութիւն և մինչև անգամ ոտանաւորի դարձրած Հռչակաւոր Բարլաամ և Յովասափու պատմութիւնը, որի ընդարձակը մենք միայն վերջերս գտանք մեր մատենադարանի ձեռագրերում, ունինք բազմաթիւ հարանց վարքեր, ընդարձակ և կրճատուած. սովորական լինելով այդ երևոյթը, զարմանալի չէ որ միանգամ մեծ նեղութեամբ թարգմանած գիրքը կրճատուել է։

Համառօտողը՝ անունով անյայտ ոմն, Խորենացուն լաւ ճանաչող, սրբոց վարքեր երկար ժամանակ քըրքրած, աղանդների և հերձուածների դէմ զինուած, քաղկեդոնականութիւնը և Լևոնի տոմարը ատող նեղ սիրտ կրօնական է։ Սոկրատի պատմութիւնը նրան հետաքրքրել է. նա նրա մէջ գտել է եկեղեցական ամենամեծ ներկայացուցիչների, ամենամեծ դէպքերի յիշատակութիւնը, բայց Սոկրատն ունի պարզ ոճ, հեռու է հարանց վարքերում շատ գործածական ձևերից.

եկեղեցու Հայրերին յիշելիս անպատճառ՝ երանելի, սուրբ, աստուածասէր են. ածականները չէ գործ ածել, բուն պատմութիւնը թողած, գերբնական հրաշքներ չէ պատմել. Համառօտողը լրացրել է կամ ձգտել է լրացնել այդ բոլոր կարծեցեալ պակասութիւնները։ Նա շատ անգամ ամենակարեւոր դէպքերը մի գրչի շարժումով անցնում է, դրա փոխարէն երկարացնում, աւելացնում և փոփոխում է որոշ անձանց կեանքն ու գործերը համաձայն վկայաբանական կանոններին։ Այդպէս վարուելիս նա երբեմն իւր սիրելի ազգային այբուբեններից է օգտուում, աւելի շատ անգամ ինքն է ուղղակի բառեր նախադասութիւններ աւելացնում, որոնք սակայն պատմութեան էութեան վրայ նոր բան չաւելացնելով, մնում են առանց որ և է նշանակութեան։ Սոկրատը նրա համար բաւական կրօնական գիրք չէր, թէև եկեղեցւոյ պատմութիւնն է նրա նիւթը. նա ցանկացել է ստեղծել այդ կրօնական գիրքը. այս և միմիայն այս պատճառով է ձեռնարկել իւր աշխատութիւնը։

Կայ և միւս պատճառը. սկզբնական թարգմանութեան լեզուն ծանր, դժուարահասկանալի է, ոչ յունագէտները հեշտութեամբ չեն հասկանալ այդ լեզուն, համառօտինը անհամեմատ հեշտ թեթև լեզուով է գրած։ Սակայն համառօտողը բացի իւր հայերէնից, այն էլ ոչ հիմնովին, ուրիշ բան չէ իմացել։ Անընդհատ նկատելի է, թէ բնագիրը լաւ չհասկանալով, սկզբնական մտքին հակառակ միտք է արտայայտել իւր համառօտութեան մէջ. յատուկ անունները ուղղակի անտանելի են, նա այլանդակում է յունական անունները, գուցէ ցանկանալով հայացնել.

Մի բան շատ աչքի է ընկնում․ գրքի ամբողջ շարունակութեան մէջ նա ձգտել է այնքան փոխել իւր կազմած օրինակը, որ վեր ի վերոյ նայողին նոյն իսկ կասկածելի կարող է թուալ․ արդեօք համառօտը առաջի թարգմանութիւնից է ծագել, թէ ինքնուրոյն թարգմանութիւն է։

Տէր Շմաւոն քահանան առաջինն է, որ որոշել է թէ համառօտը աւելի ուշ և առաջինից՝ մեծից է ծագած․ «Յունաց լեզուէ թարգմանեցաւ, որ յետոյ համառօտեցաւ»։ Մենք արդէն ցոյց տուինք որ նորագոյն պատմիչները Հ. Զամչեանն ևլն. միայն մի թարգմանութեան գոյութիւնն իմանալով, աղաւաղեալ էին հրատարակել այդ թարգմանութիւնը, իսկ ոմանք մինչև անգամ պնդել են որ համառօտն է սկզբում թարգմանուել և ապա ընդարձակը։

Այսպէս պ. Ն. Բիւզանդը ծանօթանալով Տ. Շմաւոնի յայտնած կարծիքի հետ, առարկում է․ «Հակառակն ինձ թուի առաւել հաւանութեան, անհաւատարմութիւն, խառնակութիւն և բազմապատիկ սխալանք համառօտին յորդորեցին զայլ ոմն վերստին յեղուլ ի հայ բարբառ զպատմութիւն Սոկրատայ հաւատարմութեամբ և ուղղագոյն»։[1] Անծանօթ Տ. Շմաւոնի յայտնած ուղիղ կարծիքին, բայց նրա պէս միջոց ունենալով երկու խմբագրութիւնները միմեանց հետ բաղդատելու, յայտնել էինք մենք ևս նոյն կարծիքը, որ Հ. Բ. Սարգսեանին անհիմն է թուացել, ուստի և կարիք է զգացել հակաճառելու և ըստ իւր թիւր կարծիք յայտնողին՝ վիրաւորելու։ Ինչքան զգոյշ և

1. Հանդ. Ամս. 1893.

Զ.

մեղմ է պ. Նորայրը իւր ենթադրութիւնը արտայայ-տելիս, այնքան աւելի ինքնավստահ և համարձակ է գտնուել Հ. Բարսեղը [1]։

Թէև ինքն ըստ ինքեան առանձին օրինակների և բացատրութեան կարիք չկայ ցոյց տալու Փ. Սոկ-րատի համառօտութիւնը Մեծից, բայց որովհետև, ինչպէս տեսանք, համառօտողը ձգտել է անճանաչելի կացուցանել իւր գործը, աւելորդ չենք համարում մի քանի աչքի ընկնող օրինակներով պարզ կացուցանել այդ իրողութիւնը։

Մեծ Սոկրատի թարգմանը թուղթ չունենալով իւր տրամադրութեան տակ, բնագրից շատ թղթեր չէ թարգմանել. այդ չկայ և համառօտում. յատուկ անուանց սխալ ձևը Մեծի մէջ՝ կրկնւում է և Փոք-րում. և վերջապէս մի քանի հատուածների համե-մատութիւնը (Տես Ա. 22. էջ 60, 70. Սկիւթացի ոմն Ա. 24. էջ 79. ծն. Զ. Ա. 26. էջ 85. ծն. Ա. 86. ծն. ա. Ա. 27. էջ 90. ծն. Դ. Ա. 37. էջ 105. ծն. Գ. Ա. 38. էջ 109. ծն. Ա. 110. ծն. Ա. Դ. 23 էջ 335 ևլն.) աներկբայ են կացուցանում մեր ասածը։

1. Հ. Բ. Ս. էջ 2. ծն. 1. ... Առաջին կամ ընդարձակ թարգ. զոր Փ. Տ. Մովսիսեան «Արարատ» 1893 թ. Ա. Փի-լոն Տիրակացւոյ կը համարի, ոչ միայն անկէ դարերով վերջ պէտք է եղած ըլլայ, այլ և ոչ Խորենացին անկախ (˜ ˜ ˜) գիտութեան յայտնի նշաններ են անոր բանից և բառից կազ-մութիւնքը, զորս քիչ թէ շատ հայերէն գիտցող կարէ իմանալ»։

Եթէ Հ. Բ. նեղութիւն կրէր հասկնալ յունարէն բը-նագիրը՝ գոնէ իւր լաւ իմացած հայերէնի միջոցաւ, տրամա-դիր ենք ընդունելու, որ կարող կը լինէր ուրիշ կարծիք յայտնել.

Սեղբեստրոսի վարքը Մեծի մէջ վերջն է դրած. ամենայն հաւանականութեամբ 18 տարի Սոկրատի պատմութիւնից առաջ թարգ. Վարքը նոյն ինքը Փիլոն Տիրակացին է աւելացրել իւր Ձեռագրի վրայ, երբ տեսել է «քարտ ու մագաղաթը» ոչ միայն բաւականացաւ, այլ և աւելացան։ Երուսաղէմի Ձեռ. փոքր յիշատակարանը հաստատում է մեր ենթադրութիւնը.

«Այժմ պատշաճ համարեցաք առ նմին գրոց գրել ձեռամբ Թովմայ դպրի պատրաստ լինելով մագաղաթիդ».

Համառօտողը Սեղբեստրոսի վարքի հետ միացած օրինակից է կրճատել. միայն թէ ձեռագրի մէջ յետադաս վարքը ժամանակով Սոկրատի պատմութիւնից նախադաս լինելով, Փոքրի մէջ առաջ է դրուել։

Ընդհանուր գծերով որոշելով համառօտողի անձնաւորութիւնը, բնականաբար հարց պիտի տանք թէ երբ է կատարուել համառօտութիւնը. բայց որովհետև այս հարցը դրական անհերքելի փաստ չունի, այլ լոկ ենթադրութեանց վրայ հիմնուած կարող պիտի լինինք որոշ եզրակացութեան գալ. ուստի անհրաժեշտ է նախապէս որոշել Մեծի թարգմանելու ժամանակը։ Ժամանակի որոշման խնդիրը սերտ կապ ունի Խորենացու հետ։

ԺԲ.

Փիլոն Տիրակացի է Սոկրատի պատմութեան թարգմանի անունը։ Հին պատմագիրներից նրան յիշում է միայն Ասողիկը, իսկ այնուհետև ոչ ոք բացի երկու Ձեռագրերի յիշատակարաններից։ Փիլոնի միայն անունն է յայտնի, իսկ նրա անձի մասին ոչինչ չըգի-

անենք։ Նա Տիրակ գաւառակից էր, ուստի և կոչուած է Տիրակացի։ Այդ մականունը ունի Ասողիկը և Եր. Ձեռ. մեծ յիշատակարանը։ Միւսները այդ անունը խառնում են Շիրակի հետ, Տիրակացի կամ Շիրակացի կոչելով նրան[1], բայց անհիմն կերպով. այդ անունով գաւառ կայ յիշուած և [illegible], իբրև մաս Շիրակայ։ [2]

Երուսաղէմի Ձեռագրի մեծ յիշատակարանը տեղեկութիւն է տալիս գրքի ժամանակի և թարգմանչի մասին։ Թարգմանութիւնը եղել է «Ծայրաքաղ» և ոչ ամբողջութեամբ և «առաջին նմանութեանց». գիրքը թարգմանուել է ստրկութեան մէջ, որտեղ «քաղաք և մայրաքաղաք» պահպանել է. ուստի թարգմանիչը ստիպուած գրքից մի մասը առանց թարգմանելու է թողել։ Սկզբնագրի մէջ մեծ տեղ են բռնում պատմական թղթեր և վկայականներ. մանաւանդ սկզբի գրքերում. ահա այդ թղթերը և վճռախառնութիւնները են առանց թարգմանելու թողել, պատմական մասից ոչինչ չէ կրճատուել։ Թղթերի վերաբերմամբ թարգմանիչը ազատ է վարուել. նա կամ փոքրել է կրճատել և մի քանի նախադասութեանց մէջ ամփոփել թղթի բովանդակութիւնը (Ա. էջ 99. Բ. էջ 119, 177, 181, 202

1. Հ. Ալիշան Շիրակ. էջ 5. «Անանիա և Փիլոն Շիրակացիք» Գ. Զարբ. Հայկ. հին Դպ. Պատմ. էջ 456—457.

2. Ձեռ. Մայր Աթոռի. թիւ 942. Ճառընտիր 9. գրուած ՉԻԷ (1277) թ.-ին. «Պատմութիւն գիւտոյդ Ս. Նշանին գերահռչակ ուխտին Խաւարաձորո Թագաւորին յանուն Վասիլ առաջի զնէ Յովհաննէս Հայոց թագաւորի . . . . . . տալ ի ձեռս իշխանութեան նոցա զքաղաքն Անի հանդերձ նահանգաւք Շիրակայ և Տիրակայ և Գողակայ». Այս տեղեկութիւնը ստացել եմ Միքանից.

եղծո՞յ), կամ ինք աշխատամ կարելոր համեմատած հա-տուածն է թարգմանութեան ամբողջ Թղթից (Ա. էջ 26. Թ. 128 ևլն.), և կամ ուղղակի բաց է թողել ամբող-ջութիւնը (Թ. 128, 142, 143, 182): Արտաքին գոր-ծողութիւնից շատ պարզ երևում է որ նա առաջնա-կարգ նշանակութիւն մեջն էր. կրճատումները անյաջող և անհաջողա-կան են. Թարգմանութեան համեմատ ընդարձակ հատուած-ները չեն կարգնուած թղթի էական մասը. և որ գլխա-ւորն է, անփորձութիւն թողել է բնագրի այն նախադասու-թիւնները որոնցից յետոյ ընթերցողը տարուում է կարգալ անմիջապէս թղթերը, որ սակայն չկան թարգ-մանութեան մէջ: Վերջին գրքերում թարգմանուած են բնագրի թղթերը, ապացոյց, որ թարգմանիչ «քաղաքն և մագաղաթը» հաշուից աւելի են դուրս եկել:

Երբ է՞ թարգմանուել Փիլոնը: Յիշատակարանը տալիս է հինգ համաժամանակ թուեր, որոնց միջոցաւ որոշւում է անձնանիշ կերպով թարգմանութեան տարին:

1. «Յամի վեց հազարերորդի չորրորդի կենցաղումն անցաւորի որպէս ունի ս. Յոփի աւագ եկեղեցի տիե-զերական մայրաքաղաքին Կոստանդնուպօլսի» 6204—5508=696 Փրկ. թիւ:

2. «Եւ յեւթն հարիւրերորդի չորրորդի Քրիս-տոսի գալստեանն» (704). Այս միակ թիւն է, որ չէ համապատասխանում միւսներին. բայց ի նկատի առ-նելով որ համարեա բոլոր թուերը 4-ով են վերջա-նում, կարելի է ընդունել, որ այս դէպքում 700-ի վրայ 4-ը յետոյ է աւելացրած. իսկ Փրկչի և աշխարհի ստեղծման թուականի մէջ մեր երեք չորս տարի զանա-զանութիւն կայ, այնպէս որ կարելի է դարձեալ ուղիղ 696 թ. ստանալ:

3. «Եւ ի հարիւր քառասուն և չորս թուականին» (այսինքն Հայոց), որ է 551+144=695—696 Փրկ.։

4. «Ի յիններորդում ընտիքտիոնի», եթէ ընտիքտիոնը հայկական թուից՝ 144-ից հաշուենք, կըստանանք ուղիղ 10-րորդ ընտիքտիոնի 9-րդ տարին=695—696 Թ. իսկ եթէ յունաց ընտիքտիոնով հաշուենք, այն է Կոստանդիին մեծի Քրիստոսի խաչը տեսնելու 313 Թ-ից 15ական տարի աւելացնելով, կըստանանք 26-Դ. ընտիքտիոնի 9-Դ տարին, որ է 25×15 =390. 390—7+313=696 Փրկ. Թ.։

5. «Յառաջնում ամի թագաւորութեան եր[կր]որդ[1] Ղեոնդի ինքնակալի Աւգոստոսի». 695—696։[2] Ուրեմն Սոկրատի թարգմանութեան ուղիղ տարին 695—696 թիւն է։

Յիշատակարան գրողը շատ հաւանական է որ ինքը թարգմանը լինի, որը տալիս է շատ համառօտ, բայց այնպիսի տեղեկութիւններ, որ միայն թարգմանին կարող էին յայտնի լինել. նա խօսում է «քարտի և մագաղաթի» պակասութեան մասին, յայտնում է թէ ինչ ձևով է թարգմանել և որտեղ, այն է օտարութեան մէջ։ Առանձին ուշադրութեան արժանի է. «Թարգմանեաց առաջին ձեռնարկութեամբ», որով ակընյայտնի զգալ է տալիս, որ գիտէր նաև երկրորդ ձեռնարկութեամբ թարգմանութիւնը, կամ ուրիշ խօսքով համառօտութիւնը։[3]

1. Ձեռ. ունի Նրորդ, գրչի սխալն է անկասկած փոխանակ Երկրորդի.

2. Սա թագաւորեց 695—698 թիւը.

3. Արդեւք հէնց ինքը Փիլոն Տիրակացին չէ եղել համառօտողը, բայց այս դէպքում դժուար է բացատրում յատուկ անունների այլանդակութիւնը.

Հինգ համաժամանակ թուերը աւելի են հաստատում այդ ենթադրութիւնը։ Փիլոնը Անանիա Շիրակացու ժամանակակից էր, երբ տոմարագիտութիւնը ըսկսեց ծաղկել, և կարծես հինգ թուերը իրար մօտ շարելով, ցանկանում է իւր տոմարագիտական գիտութիւնը ցոյց տալ[1]։ Յայտնի է որ յիշատակարան գրողները սովորաբար գրքի վերջումն են դնում. բայց Փիլոնը մի տեսակ յառաջաբանի պէս Սոկրատի և Սեղբեստրոսի վարքի սկզբումն է տալիս,—իւր մասին երրորդ դէմքով գրելով—խիստ համառօտ բայց և խիստ կարևոր տեղեկութիւններ։

Ասողիկը Սոկրատի թարգմանութեան ժամանակը Անաստաս կաթուղիկոսովն է որոշում որը գահի վրայ էր 671—677 թիւը, յայտնի չէ Ասողիկը ինչ տեղից է առել այդ թիւը։

Սոկրատի թարգմանութեան ժամանակը որոշելուց յետոյ, միջոց ունինք ամենաճիշդ կերպով որոշելու նաև Սեղբեստրոսի վարքի թարգմանութեան ժամանակը։ Սեղբեստրոսի վարքի համար ասուած է. «Յառաջ քան զութուտասն ամ ի թարգմանելոյ Փիլոնի զգիրսդ զայդ Սոկ. եկեղ. պատմ. թարգմանեալ էր զգիրս պատմ. վար. Ս. Սեղբ.» Սոկրատի թարգմանութեան տարուց 695—96 հանած 18=677—678 թիւ։ Թարգմանողն է Արտա կամ Արրա[2] Գրիգոր Ձորոփորեցին Վրաց իշխանի փեսայ Ներսէհ Կամսարականի առաջարկութեամբ, որը արժանի էր «ընդ փառաւորս յիշելոյ»։

1. Հատ նման է մի յիշատակարան՝ տպած Յակ. Տաշեանի Մանր Ուսմունք. Վիեննա. 1895. էջ 7.։

2. Արտա ձևը կայ Հարանց վարք Տ. Ն. Հայկ. բառ. նոյն բառը և Սոկրատի մէջ էջ 335. «Արտա Արսէնիոս»։

Այս Ներսէհին որի մասին արուած տեղեկութիւնները առաջ մենք ի մի կը հաւաքենք, պատմում է Ասողիկը թէ երբ Յունաց Յուստինիանոս կայսրը իւր թագաւորութեան չորրորդ տարին մեծ զօրքով արշաւեց Հայաստան․ զօրավարներ ուղարկելով Վրաց և Աղուանից երկիրները, կանչեց նրանց իշխաններին և պատուեց կայսերական պատիւների արժանացնելով նաև Ներսէհ Կամսարականը․ «Եւ զամենայն յիշխանացն արքայատուր պատուազօք պատուեալ, կացոյց իշխան աշխարհացն զՆերսէհ Շիրակայ տէր և Կապուտակրայ Հայոց իշխան (կացոյց)... Եւ Ներսէհ Կամսարական եկաց իշխան Հայոց ամս չորս․ (Փրկ․ 691—694) ի սորա աւուրս պայծառացաւ Գրիգորիս Արշարունեաց եպիսկոպոս փիլիսոփայական արուեստիւ, որ Ընթերցուածոց մեկնութիւն շարադրեաց ի խնդրոյ Ներսէհի Կամսարականի»։ Այդ գիրքը պահուած է, և ձեռագրերում անուն այս մակագիրը․ «Մեկնութիւն ընթերցուածոց, զոր արարեալ է Տ․ Գրիգորի Արշարունեաց եպիսկոպոսի»։[1] Կասկած չկայ որ երկուսը նոյն գործն է, բայց Ասողիկը դարձեալ սխալւում է Ձեռ․ մէջ եղող յիշատակարանից, որի մէջ գիրք գրել տուողը Վահան Կամսարականն է և ոչ Ներսէհը․ մինչդեռ գրողի և գրքի անունը նոյնն է, հետևապէս Ասողիկը ունեցել է հաստատ աղբիւր, Չամչեանը և Ալիշանը առաջարկում են Ասողկի Ներսէհը՝ փոխել Վահանի, բայց չեն ասում թէ ինչ հիման վրայ․ մենք կարծում

1․ Տես Ձեռ․ Մայր Աթոռ․ թիւ 171 (Գ)․ Չամչ․ պատմ․ Գ․ էջ 373, 375 և 562—642․ Զարբ․ Պ․ Հ․ Մ․ էջ 455․ Մալխասեան Պատմ․ Ասողկան էջ 100—102 և ծն․

ենք Հախտառակը առելի ուղիղ կը լինէր. և այդ ենԹադրութեան համար կայ հիմունք։ Սեղբ. միշտատակարանում միշած Սրբոս Գրիգոր Զորափորեցին և Սողկի միշած Գրիգոր Արշարունեաց քորեպիսկոպոսը նոյն անձնաւորութիւնն է. նա նոյն Ներսէս կամսարականի Հրամանաւ Թարգմանում է Սեղբ. փոքրը և գրում ընԹերցուածոց մեկնութիւնը։ Ներսէսը ինչպէս կը տեսնենք շատ յայտնի անձ է, յայտնի գրասէր և Հովանաւորող գրականութեամբ պարապողներին։ Նա մինչև 694 Թիւը Հայաստանի կառավարութեան մեծահոգ գործերը վարելով, ծերունի հասակում առանձնանում է «ի վանս ս. Աստուածածնի որ ի Վաղարշակերտ յերկրին Բագրեւանդայ»[1] և յորդորում գրքեր Թարգմանելու կամ շարադրելու։ Գրիգոր եպիսկոպոսի մասին ունինք բաւական ճիշդ տեղեկութիւններ. նա ապրում էր Է-րդ դարում և ուԹներորդի սկիզբը. մեռաւ 713 Թ. (Թիւ Հայոց ՃԿԲ). եպիսկոպոս էր ձեռնադրուել 684 Թ-ին, երեք տարի առաջ՝ քան Ներսէսի ընդհանուր Հայաստանի իշխան նշանակուելը։ Մինչև 684 Թիւը նա կոչւում էր տէր, տէրս պատուաւոր տիտղոսով, շնորհիւ իւր հռչակին, որ էր «փիլիսոփայեան արուեստիւ պայծառացեալ»։ Ներսէս դիմում է նրան և առաջարկում Թարգմանել Սեղբեստրոսի փոքրը և ապա իւր հովանաւորութեան տակ առնելով, նրան է յանձնում Արշարունեաց կամսարականների երկրի առաջնորդութիւնը։ Մեր այս ենԹադրութիւնը հաստատւում է գեղեցիկ կերպով Սեղբեստրոսի փոքրի Թարգմանութեան Թուականով։ Այս Թարգման-

1. Համչ. և Գ. Զարբ.

ուել է 678 թ-ին երբ Գրիգորիոսը սոսկ վարդապետ էր, յետոյ եպիսկոպոս ձեռնադրուելով շարունակում է պարապել գրականութեամբ և հեղինակում է ընթերցուածոց մեկնութիւնը։ Անյայտ մնաց թէ որտեղից Հ. Ջամչեանը և Մ. Էմինը Վահանին Ներսէհ կամսարականի հայր են համարում. «Գաւազան եպիսկոպոսաց կամսարական տանն»[1] յիշում է Վահան պատրիկի որդի Գագկին և Շուշան աղջկանը, որ Փրկ. 706 թուին խոստովանուեց Միջագետքում. բայց չկայ թէ Ներսէհը Վահանի որդին էր. Հ. Ալիշանը լռութեամբ է անցնում այդ խնդիրը։

ԺԳ.

Համառօտ Սոկրատը վերջանում է մի ուղերձով ուղղած առ «Տէր Ներսէհ» «Ապհիւպատ պատրիկ» «Շինող եկեղեցեաց» որ խրախուսել է համառօտողին ի գլուխ հանել սկսած գործը։ Վեցերորդ դարի սկզբներից մինչև իններորդ դարը, երբ կամսարականների փայլուն տոհմը կորցնում է իւր նշանակութիւնը, յայտնի են մի քանի Ներսէհ կամսարականներ.

ա. Փարպեցուց գիտենք Վահան Մամիկոնեանի ամենաքաջ և յարատև գործակից երկու եղբայր «Ներսէհ տէր Շիրակայ և Հրահատ նորին եղբայր» որդիք Արշաւիր կամսարականի։[2] Երրորդ եղբօր անունը՝ Սահակ կամ Վահան էր։[3] Սոցա երեքին յիշում է

1. Ալիշան Շիրակ. էջ 5 և Զամ. յ. ա.
2. Ղ. Փարպ. հրատ. Վենետ. 1891. էջ 420 ևլն.
3. Համ. Ալիշան Շիրակ էջ 4.

Պռոկոպիոս յոյն պատմիչը 530 և 547 Թ. Իտալիայի պատերազմներում։[1]

բ. Վեցերորդ դարու վերջում եօթներորդի սկզբում, յիշւում է Ներսէհ Պարայի և Միջագետքի կուսակալ։[2]

գ. Հ. Ալիշանի մօտ էջ 125 տպած է Ալաման այժմ Ալէմ Թուրքարնակ գիւղի հին աւերակ եկեղեցու մի արձանագրութիւն «քսան և եւթն ամի Հերակլի Թագաւորի Ներսէհի Շիրակայ և Արշարունեաց Տեառն և Թէոփիղոսի [Ա]րշարունեաց եպիսկոպոսի»։ Այս Ներսէհի իշխանութեան ժամանակը Հ. Ալիշանի հաշւով ընկնում է 636—637 տարին։

դ. Ասողկից յիշուած Ներսէհ իշխան Հայոց 688—91 Թ.

ե. Փ. Սոկրատի՝ Ներսէհը։

զ. Արագածոտն գաւառի Թալին գիւղի աւերակ տաճարի արձանագրութեան մէջ յիշւում է դարձեալ Ներսէհ ապոհիւպատը։

է. Սեղբ. վարքը Թարգմանել տուող Ներսէհ՝ Փրկչի 696 Թ.

ը. Անանիա Շիրակացու հարցմանց մէջ Ի և ԻԱ խնդիրները կազմուած են Ներսէհի մասին, մէկը (հարց ԻԱ) Արշաւրի որդին է, միւսը «անուանակից և նախորդ այժմ Ներսէհի»։ (Հարց Ի) «Ներսէհի Կամսարականի Շիրակայ և Արշարունեաց Տեառն բուն կանգներ առ ստորոտով լերինն որում Արտին կոչեն։ Եւ ի գիշերի միոջ մտին երամակք ցռուց բազումք, եւ ոչ լեալ ատակ որսորդացն՝ ընթացեալ պատմեցին նմա ի

1. Ալիշան յ. ա. էջ 5.

2. Lebeau Hist. Du Bas. Embire X 166, 259, 322, 147.

գեաւղն Թալին։ Եւ նորա իւրայքն եկեղեալ հանգերձ եղ-բայրաւքն և ազատաւքն և մեռեալ կոտորեցին զերկոսեանս.[1]

Թ. Օթման ամիր զօրավարը 785 Թ-ին Հայոց և Աղուանից նախարարներով գնում է պատերազմ Հո-նաց և Խազրաց դէմ։ Նրա զօրքի մէջն էր Ներսէհ կամսարականը, որ մեռնում է «ի տապախառն օդոյն».[2]

Ժ. Խոր. աշխարհագրութեան մէջ Սփիւրկէի գա-ւառներին Թուեղիս յիշուած է (Հրատ. Սուք. Վենե. 1881 էջ 18). «Գոնաւիկար ոյոյ իշխանացն իմաս-տունն Ներսէհ կամսարական, պատրիկին Շիրակայ և Արշարունեաց տէրն» որի իշխանութեան ժամանակը յայտնի չէ։ Այսպիսով տեսնում ենք, որ յիշուում են մի շարք Ներսէհ կամսարականներ, որոնցից ա. բ. գ. Թ. և Ժ. ժամանակով այնքան հեռու են միմեանցից, որ հարկ չկայ ապացուցանելու թէ նրանք նոյն սե-րնդի զանազան շառաւիղներն են. բայց դ-ը զանազան յիշատակութիւններ են նոյն Ներսէհի մասին և այդ տարբեր տեղեկութիւնները այլ և այլ աղբիւրներից ի մի հաւաքած միջոց են տալիս բաւական ամփոփ կեր-պով ներկայացնել նոյն այդ Ներսէհի գործունէութիւնը։

Նա ժամանակակից էր եօթներորդ դարու վերջի կիսում ապրող և գրող մի շարք հեղինակների և թարգմանիչների, որոնց ամենայն կերպ խրախուսել և հովանաւորել է։ Նրա հրամանով արաս կամ արա Գրի-գոր Զորափորեցին թարգմանում է յունարէնից Սեղ-բեստրոսի վարքը, և եթէ հաւանենք Ալիշանին, գրում

1. Հրատ. Գ. Տ. Մկրտչեանի «Արարատ» ի 1896 Թ. տպագրած էջ 25. Անանիա Շիրակացւոյ յաղագս հարցման և լուծման, և Հ. Ղ. Ալիշան Այրարատ էջ 138.

2. Ղևոնդ. պատմ. հրատ. Ս. Պետերբ. 1887 էջ 164.

է ընթերցուածոց մեկնութիւնը. նորա հրամանով թարգ-մանուած է Փիլոն Տիրակացին Սոկրատի պատմութիւնը, որը շատ չանցած համառօտուած է. Նրա ամրոցումն էր բնակւում Անանիա Շիրակացին,[1] և գուցէ նրա հրամանով է կազմել այն խնդիրների ժողովածուն, որոնց նիւթը մեծա մասամբ Կամսարական իշխանների գործերից է առնուած.[2] Ուրեմն եօթներորդ դարու վերջում Խորենացու Հայոց պատմ. Հայ գրագէտների շրջանում համրածանօթ եւ հեղինակաւոր գիրք էր։

Այն հանգամանքը որ նա թարգմանել է յունարէն գրքեր, կարող է ապացոյց ծառայել, որ նա գիտէր յունարէն լեզուն և ծանօթ էր նրա գրականութեանը. իսկ այդ ընդունակութեան շնորհիւ արժանացաւ յունաց Յուստինեանոս երկրորդ կայսրից կոմս և կիւրապաղատ տիտղոսները և Հայաստանի իշխանութեան ղեկը չորս տարի ժամանակով առանալու։

Բայց նա յայտնի է և իւր շինութիւններով, որի համար համառօտ Սոկրատի վերջաբանում կոչւում է. «Շինող եկեղեցեաց»։ Արագածոտն գաւառի Վերին—Թալին կամ Հայի—Թալին[3] կոչուած գիւղում մինչև այժմ կիսաքանդուած վիճակի մէջ մնացել են երկու փառահեղ եկեղեցիների աւերակներ, միմեանցից մօտ երկու հարիւր քայլ հեռու։ Մէկը հաւասարակող խաչաձև փոքրիկ մատուռ է, առանց սեան, կարմրագոյն հրա-

1. Հարցումն է. «Նա ի Մարմեառ էր, յաւանի Կամսարականաց».

2. Տես Անանիա Շիրակ. յ. տ. էջ 16 ԻԱ.

3. Այժմ Երևանեան նահանգ, Էջմիածնի գաւառի Թալինի վիճակ.

բուխտային քարից շինած. նրա միայն գմբէթն է իջել, իսկ ամբողջը պահուած է անվնաս. դեռ մօտ քսան և հինգ տարի առաջ ծառայում էր գիւղական եկեղեցու տեղ։ Միւսը եօթից ութերորդ դարու հոյակապ և ամենանշանաւոր ճարտարապետական գործերից է։ Այդ եկեղեցին, որին տեղացիք ս. Յովհաննէս անունն են տալիս, խաչաձև է 25,82 մետր երկար, 24,45 մետր լայն՝ ներսից չափած. շինուած է լայնանիստ Արագածի արևմտահարաւային փէշերի վրայ Թալնի սարադաշտի սկսուածքում։ Հիւսիսարևելեան մասը կազմում են լեռնալանջերը, իսկ արևմտահարաւայինում փոքրիկ սարահարթն է, որ Ներքին—Թալինի մօտ իջնելով միանում է Սարդարապատի դաշտի հետ։ Դիրքը հրաշալի է, ճարտարապետութիւնը ճաշակով, կարելի է ասել կատարեալ։ Տաճարի ճարտարապետական ոճը միանգամայն նման է նոյն գաւառի Թալիշ գիւղում (հին Արուճ) Գրիգոր Մամիկոնեանի շինել տուած եկեղեցու ոճին. երկուսի վրայ աշխատող վարպետները միևնոյն պատրաստութիւն ունեցող անձինք են։

Դժբաղդաբար շինութեան ժամանակ ցոյց տուող յիշատակարանը կորել է, իսկ մնացած յիշատակարաններից, թուով 4, հնագոյնը ունի ՄԼԲ թիւը, միւսները անհամեմատ ուշ ժամանակից են։ [1]

1. Հայր Ալիշ. Այրարատ էջ 137 սխալներով է տպել. «ՄԼԲ Թուականութեան Հայոց ես Ուխտայտուր վանականս եւ Յուսի եղբայր իմ բերանք աղբիւրանիս ի քարկայի ու-խտէն ի Թալին, թէ յիշխանաց ոք խլէ իմ մեղացս պարտական եղիցի»։

Գիւղի հիւսիսում ընկած է մի ձոր եկեղեցուց մօտ 100 քայլ հեռու. այդ ձորի բերանում մինչև այժմ էլ.

Չէ պահուած նաև փոքր եկեղեցու յիշատակարանի թուականը, բայց կայ շինել տուողի անունը.

«Ես Ներսէհ ապիհւպատ պատրիկ .... [Շիր]ակա և
«Արշարունեաց տէր շինեցի զեկեղեցիս յանուն սրբոյ ....
«Աստուածածնի ի բարեխաւսութիւն. ինձ և Շուշանայ ...
«ամուսնոյ իմոյ և Հրահատայ որդւոյ մերոյ»։[1]

Թէև գեղեցիկ, բայց իւր փոքրութեամբ աննշան մատուռը շինելով, Ներսէհը հազիւ թէ արժանանար «Շինող եկեղեցեաց» մեծամեծ տիտղոսին. Նորա ժամանակուայ գործ է անկասկած Թալնի մեծ տաճարը։ Թալինը նորա սիրելի բնակավայրն էր, նա այնտեղ էր որս անում Արտին լերան վրայ.[2] այնտեղ նա սկիզբը շինել տուեց փոքրիկ մատուռ. բայց երբ Հայաստանի իշխանութիւնը իւր ձեռքն առաւ, հետևելով իւր նախորդ Գրիգոր Մամիկոնեանի օրինակին, շինել տուեց այն հոյակապ տաճարը, որի աւերակները զարմանք են ազդում տեսնողին, և միայն դրա շնորհիւ ստացաւ եկեղեցիների շինող արժանի տիտղոսին։

մնում են պարսպի հետքեր, անկասկածելի է որ յիշեալ Ուխտատուր վանականի հանած աղբիւրի ջուրը ամբարւում էր այդ ձորում, որից ոռոգւում էր ամբողջ դաշտը։ Աղբիւրը այժմ ցամաքել է, բայց շատ որոշ է նորա հոսման տեղը։

1. Համեմ. Ալիշ. Այրարատ էջ 238. և Н. Марръ. Новые матеріалы по Армянской Эпиграфикѣ С. Петербургъ 1893 г. ст. 100.

2. Արտին լեառը անկասկած այն լեառն է, որ այժմ կոչւում է տեղացիներից «Թողութեան սար» մինչև այժմ յայանի եղջերուների և այծեամների որսով։ Բնակիչների պատմելով կոնաձև լերան գագաթին շինուած է քար ու կրից մի աւազան, որի մէջ ամբարւում մնում է միշտ ձեան և անձրևի պարզ վճիտ ջուր։

Ներսէսը մատուռի յիշատակարանում թւում է իւր տիտղոսները. այսինքն՝ պատրիկ տէր Շիրակայ և Արշարունեաց. իսկ կայսրից ստացած կոմս և կիւրապաղատ տիտղոսները չկան. ապացոյց, որ փոքր եկեղեցին աւելի շուտ էր շինել տուել, երբ դեռ չէր ստացել այդ պատուանունները։

Մեզ հեռու կը տանէր, եթէ հետամուտ լինէինք որոնելու, թէ յիշածներից բացի, եօթներորդ դարու վերջի կրտսեր Ներսէս Կամսարականի հովանաւորութեան տակ ուրիշ ինչ գրական յիշատակարաններ են ծագել. թուելով միայն Սոկրատի պատմութեան հետ կապ ունեցող երկերը, կարծում ենք արդէն բաւական գաղափար տուինք Շիրակում ծաղկել սկսող գրականութեան մասին՝ երկրի իշխող տէրերի օրինակով և խրախուսանքով կենդանացած։

ԺԴ.

Փիլոն Տիրակացու թարգմանութիւնը ունի մեծ թերութիւններ. Թարգմանը հայերէն լեզուից ունի բառերի հարուստ պաշար, քիչ բացառութեամբ ուղիղ կերպով հասկանում է յունարէն բառերը, բայց շատ թոյլ է քերականութեան մէջ և անտեղեակ երկու լեզուների ոճական նրբութիւններին։ Այս թարգմանութիւնը կարդալիս, այն տպաւորութիւնն է ստացւում, որ կարծես շարունակ օգտուել է այնպիսի մի բառագրքով, որի մէջ իւրաքանչիւր յունարէն բառի հանդէպ նշանակուած էր հայերէն բառի մի կամ երկու նշանակութիւնը առանց ոճերի. բնական է, որ այդ տեսակ թարգմանութիւնը բառացի, ստրկական է դուրս եկել։ Նա առանց հասկանալու է թարգմանել յունա-

րեն յարմարին և շատ գեղեցկական ոճեր. օրինակ. «Ըստ աշխարհին տեղացւոց» κατὰ χώραν ἐροῦμεν. կամ «յոտից ճամանել» — ἐκ ποδῶν ποιεῖν. կան դարձուածներ որ ուղղակի չի հասկացել. Κομιδῇ νήπιον — յատուկ անուան տեղ է դնում. «Ռուփի Նիկոմիդացւոյ» Փ. Ա. «Ռուփին Նիկոմիդացի» (էջ 15), κομιδῇ νηπίῳ = Կոմիդիփնեաւ (էջ 58) οὗτος κομιδῇ νέος ὤν — Սակս մինադացի գոլով, Փ. Ա. Նիկոմիդացի գոլով (էջ 355)։ Թարգմանիչը երբեմն յատուկ անունները հասարակ կարծելով թարգմանել է. օրինակ. Ἡλιουπόλις Արեգ քաղաք, նոյն Փ. Ա. (էջ 52). Τερέβινθος սխալմամբ Ἐρέβινθος է կարդում և թարգմանում Սիսեռն (էջ 70). նոյնը Փ. Ա. Φιλούμενος Սիրեցեալ (էջ 89) Πάλμαργος — Արմաւն ևլն. կամ նոյն իսկ յատուկ անունը սխալ է հասկանում. Σκυθιάνος — Սկիւթացի, փոխ. Սկիւթիանոս (էջ 68). նոյնը Փ. Ա. Συριάνος յԱսորիս Փ. Ա. յԱսորիոյ (էջ 129). Δαλμάτιος — Դալմատացի, (էջ 92) Νικόκλαος Նիկոկղէ-տոսական ևլն.

Զհամեմատած բառերից մին. τῶν κατ' Ἄρειον համկացել է. τῶν κατ' ἀριθμον — ըստ թուոյ (էջ 1), ... Թարգմանութեան առաջին (էջ 30), Χρηστός — Քրիստոս, նոյնը Փ. Ա. (էջ 68). Մինչդեռ ուրիշ անգամ նոյն բառը թարգմանել է ուղիղ կերպով — «քաղցր» ընծայաբերութեամբ (էջ 109, 114 ևլն.). Մեծ փոխ. Մերձ ի (էջ 310), պարելինոս (էջ 480), ոչ ինչ այլ (էջ 434)։ Շատ բառեր յունարէնից չէ թարգմանել, օրինակ, էքսորիոն, էքսորել, անդրի, ղեմոտ, պրասատի, կապեղի ևլն.։

Մի թեթև ակնարկ ձգելով յատուկ անուանց ցանկի վրայ, կարելի է տեսնել թէ ինչքան անհասկացած և քմահաճոյական ձևեր են ստացել յունարէն

անունները Հայերէնի մէջ. ձայնաւորների փոփոխութիւն, սղումներ, ամենատարբեր վերջաւորութիւններ. նոյնը և բաղաձայների վերաբերութեամբ. ԼԴ, ԹԲ, ՏԳ, ԿԳ. նոյն անուանց մէջ շարունակ փոփոխւում են, և այդ բոլորը ցոյց են տալիս պարզ կերպով թէ ինչքան թոյլ է եղել թարգմանը քերականական ձևերի հասկանալու մէջ. նոյնպէս բազմատեսակ են նոյն բառերի հոլովումները և խոնարհումները, մանաւանդ սեռական հոլովի վերջաւորութիւնները յատուկ անուանց մէջ. Անտիոքա, Անտիոքայ, Անտիքիայոյ, Անտիքտոյ, առաջ են գալիս միևնոյն երեսի վրայ։

Եթէ այս ուղղութեամբ սկսենք քննել և օրինակներով ցոյց տալ թարգմանութեան լեզուի բոլոր անկանոնութիւնները, ստիպուած կը լինէինք ամբողջ ուսումնասիրութիւն կատարել, որը դուրս է մեր նպատակից. առաջ բերած օրինակները բաւական են գաղափար տալու, թէ ինչ չափով լեզուական թերութիւններ կան գրքի մէջ։ Իւրաքանչիւրին պարզ կացուցանելու համար թարգմանութեան ստրկական ձևը, մենք այստեղ կարտագրենք գրքի սկզբից մի քանի տող բնագիր, տակը դնելով Հայերէնը։ Նոյն իսկ յունարէն չիմացողն էլ կարող է մօտաւորական գաղափար կազմել և համոզուել մեր ասածների մէջ։

Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐν ὅλοις δέκα βιβλίοις
Եւսեբիոսի Պամփիլեայ յամենայն տասնեսին գիրսն
τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐκθέμενος κατέπαυσεν
զեկեղեցական պատմութիւն եդեալ, դադարեաց
εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, ἐν οἷς
ի ժամանակս թագաւորի Կոստանդնի յորս

καὶ ὁ κατὰ τοῦ Διοκλητιανοῦ κατὰ χριστιανῶν
և առ Դիոկղետիանոսիւ ի վերայ քրիստոնէից
γενόμενος διωγμὸς ἀπεπαύσατο.
եղեալ հալածումն դադարեաց։

Ահա այս ձևով շարունակւում է ամբողջ թարգմանութիւնը, բառը, հոլովը, թիւը, դասաւորութիւնը ամենաչնչին փոփոխութեամբ բնագրինը պահելով։ Մեր առաջ դրած է ոչ թէ թարգմանութիւն, այլ յունարէն բնագրի ստորգծեայ բառերի բացատրութիւն հայերէն լեզուով։ Այսքան ստրկական թարգմանութիւնը եթէ չէ կարող հայերէն համարուել, ունի անկասկած մեծ նշանակութիւն յունարէն բնագրի համար. այսուհետև յունարէն բնագիր հրատարակողները պէտք է անպատճառ առաջնորդուեն հայերէնով ևս. հայերէնի բնագիր ծառայող ձեռագիրը առնուազն վեցերորդ կամ եօթներորդ դարու օրինակ է ներկայացնում։ Մենք հայերէնը ամբողջութեամբ բաղդատեցինք յունարէնի հետ, մեր նպատակից դուրս էր լեզուական տարբերութեանց նրբութիւնները առանձին կերպով շեշտել. բաւականացել ենք միայն խոշոր աչքի ընկնող շեղումները նշանակելով։

Հայ թարգմանը ինչպէս տեսանք դիտաւորեալ կերպով կրճատում, հանում է բնագրից որոշ մասեր, բայց ընդհանրապէս երևում է, որ անհամեմատ աւելի լաւ օրինակից է թարգմանել, քան ներկայ յունարէն հրատարակութեանց հիմք ծառայող ձեռագիրը. հայը երբեմն փոքրիկ հատուածներ, տեղ տեղ նախադասութիւններ և բառեր բնագրից աւել ունի, թէև զերծ չէ մնացել աղաւաղումներից։

ԺԵ.

Զանազան հարցերի մասին երկար կանգ առնելով, կը ցանկայինք ծանօթացնել ընթերցողին Սոկրատի անձնաւորութեան հետ և, կցելով համառօտ տեղեկութիւն նրա պատմութեան նշանակութեան մասին։ Սոկրատը ինքն է իւր մասին մի քանի տեղեկութիւններ տալիս գրքի մէջ, որով նա միակ և գլխաւոր աղբիւր է ներկայանում։ Նա ծնուել է և սնուել Կոստանդնուպօլսում (24.) մօտաւորական հաշւով Փրկչի 381 թ.։ Ժամանակի սովորութեան համաձայն տասը տարեկան հասակից սկսում է սովորել քերական արուեստ Աղէքսանդրիայից քրիստոնեաների հալածանքներից Կոստանդնուպօլիս ապաստանած երկու հեթանոս ուսուցչապետների՝ Էլադիոսի և Ամմոնիոսի մօտ. «Յորոց և երկուքն քերթողք Էլադիոս և Ամմոնիոս, առ որս ես մանուկ գոլով ի Կոստանդնուպօլիս հպեցայ» (Ե. 16 էջ 442)։

Ապա յաճախում է Տրոյլոս իմաստակին և ճարտասանական հասակն առած, պարապում է դատավարութեամբ, այդ պատճառով նրան կոչում են սքոլաստիկոս:

Նրա կեանքից ուրիշ մանրամասնութիւններ չը գիտենք. միայն մի հանգամանք առիթ է տուել գիտնականներին կասկածել նրա ուղղափառութեան մասին և ենթադրել որ նա հետևող էր Նաւատիանոսների աղանդին։ Նա մանրամասն և առանձին համակրանքով է խօսում Նաւատիանոսների մի քանի եպիսկոպոսների մասին, օրինակ Ակեղիոսի և Սիսիննիոսի մասին, գրուատում է այդ աղանդի հետևողների ջերմեռանդ եկեղեցասէր յատկութիւնը, բայց այժմ ոչ ոք չի ընդու-

նում թէ նա հետևող էր այդ աղանդին։ Յայտնի չէ նրա մահուան տարին։

Սոկրատը գրել է 133 տարուայ պատմութիւն, սկսած Փրկչի 306 թուից մինչև 439 թիւը, այն է Կոստանդիանոս մեծի իշխանութիւնից մինչև Թէոդոս Փոքրի թագաւորութիւնը։ Նա զբաղւում է գրել երբ քրիստոնեայ եկեղեցին հեթանոսութեան, արիանոսութեան, Մակեդոնի աղանդի, Նեստորականութեան և բազմաթիւ մանր աղանդների դէմ յամառ և երկարատև մաքառման մէջ մտնելով, հաստատւում ամրանում է Հռովմէական լայնածաւալ տէրութեան սահմաններում հովանաւորուած և պաշտպանուած Թէոդոս երկրորդ բարեպաշտ կայսեր իշխանութեան օրով. հալածուած հոգևորականները վերադառնում են իրենց տեղերը և ընդհանուր խաղաղութիւն է տիրում եկեղեցւոյ մէջ։

Պատմութեան մէջ ամենընդարձակ տեղը բռնում են Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոսների գործերը. ուրիշ քաղաքների եպիսկոպոսներից մանրամասն պատմուած է միայն Աթանաս Աղէքսանդրացու գործերը։ Բայց Կոստանդնուպոլսի հայրապետների շարքը կազմում են Յովհան Ոսկեբերան, Նեստոր, Մակեդոն, Ատտիկոս, Պրոկղ ևլն., որոնց արարքները ամենամեծ նշանակութիւն ունեցան ընդհանուր եկեղեցւոյ համար, որով մասամբ մեղմանում է պատմաբանի միակողմանիութեան տպաւորութիւնը։

Սոկրատը գրել է Թէոդորոս անունով մի քահանայի յորդորանքով, որին նա յառաջաբանում քանիցս յիշում է. «Զհրաման քո կատարեցի, ով քահանայդ Աստուծոյ, այրդ Թէոդորէ»։ Գրելու ժամանակ օգտուել է Եւսեբիոս Կեսարացու Վարք Կոստանդնի գործից, Ռուփինոսի եկեղեցական պատմութիւնից, Ա-

թագաւորի գրուածներից, ժամանակակից անձանց պատմածներից և արխիւներից. նա շատ թղթեր ամբողջութեամբ արտագրել պահել է։

Նա իրան նպատակ էր դրել գրելու միայն եկեղեցւոյ պատմութիւնը, բայց որովհետև «Ընթերցողացն ոչ յագուրդ լինել յայնմ միայնով պատմագրել վիճաբանութիւն եպիսկոպոսաց և ոչինչ հասարակ մեծեանց գործեցելոցն», ուստի կարևոր է համարել պատմութեան մէջ մտցնել նաև քաղաքական դէպքերի յիշատակութիւն ինչ չափով նրանք կապ ունէին եկեղեցական գործերի հետ։ Նա ասում է. երբ թագաւորները «քրիստոնէանալ սկսան» և եկեղեցական գործերը քաղաքական կեանքի հետ սերտ կերպով կապուեցին, «եւ մեծքն ժողովք նոցա կամաւք եղեն և լինին», այլ և դժուար էր բուն եկեղեցական երևոյթները անջատել միմեանցից։

Իւր գրքի սկզբում Սոկրատը համառօտ կերպով բնորոշելով Եւսեբիոսի գրելու եղանակը, դժգոհութիւն է յայտնում, որ նա ուշադրութիւն է դարձրել լեզուի «բարձրասացութեան» և «թագաւորի գովութեան» վըրայ, չհետևելով իրերի ստուգապար ըմբռնմանը, իսկ իւր մասին ասում է. «Բայց ես ոչ թագաւորին ծանօթ գոլ փութամ, և ոչ պաճուճեալ բանիցս զցուցմունս կամիմ առնել, այլ պարզ բանիւ ճշմարտութեամբ զեղեալսն թագաւորին յիշատակել յօժարիմ» (էջ 618)։ Նա ձգտել է գրել պարզ հասկանալի ոճով. չըլռել գովութեան արժանի դէպքերը, և ոչ վախենալով մեծացնել իշխանաւորների ոչ գովելի գործերը, նրա նպատակն է ճիշդ և ուղիղ պատմութիւն գրել. «Նախ ասեմք զի որոց առ մերով հասարակովս եղելոց հուպ արկեալք արդէն մի՛ ոչ համայն պատմեսցուք թուե-

ցուք գրել կամ ըստ առակին. եթէ ճշմարիտն եղիցի գտան կամ զի ոչ ըստ գովութեանն զանուանս որոց տիրեմն ի գիր արկանեմք և ոչ զգործոն նոցա մեծացուցանեմք ...... զորս եսն տեսայ շարագրելով, զորս և տեսողացն կարացի ուսանել ընտրելով զճշմարիտն»:

Սոկրատը եկեղեցական չէր, սիրում էր եկեղեցին, սիրում ուղղափառութիւնը անշէնս, անվտանգ տեսնել. Հետեւելով Թէոդորոս քահանայի յորդորներին, սիրայօժարութեամբ յանձնառու է եղել ապագայից համար անմոռանալի յուշարձան թողնել չորրորդ դարու ընդհանուր քրիստոնեայ եկեղեցու համար ամենափայլուն ներկայացուցիչների, Աթանաս Աղեքսանդրացու, Յովհան Ոսկեբերանի, Եպիփան Կիպրացու, Կիւրեղ Երուսաղէմացու, Ատտիկոս հայրապետի և նոցա հակառակորդների Արիոսի, Մակեդոնի, Նեստորի անունները: Այդ անձանց հակառակութիւնից ոյժ ստացաւ և ընդ միշտ ամրացաւ հռովմէական տէրութեան կազմի հետ սերտ միանալով, հալածուած քրիստոնեայ եկեղեցին. ահեղ ոյժի առաջ ընկճուեցին, խոնարհուեցին, «ամենայն սիրողք խռովութեան», որով գոհ սրտով պատմաբանը վերջացնում է իւր ծանր գործը աղօթելով եկեղեցւոյ խաղաղութեան համար. «Բայց մեր աստանաւր ուրէք զպատմութիւնս դադարեցուցեալ ի խաղաղութիւն կեալ զորս ամենայն ուրէք եկեղեցիս, քաղաքս և ազգս աղաւթեսցուք»:

ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ

1896 թ. 25-ն Օգոստոսի
ի Ս. Էջմիածին.

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼ. Ա.

Եւսեբիոսի Պամփիլեայ յամենայն տասներին գիրսն եղեալ զեկեղեցական պատմութիւն, դադարեաց ի ժամանակս Կոստանդնի Թագաւորի՝ յորս և առ Դիոկղետիանոսիւ եղեալ հալածումն ի վերայ քրիստոնէից, դադարեաց։ Գրելով նորա և ի վարսն Կոստանդնի ըստ Թուոյ ա) յիշատակ առնէ Թագաւորին և ժողովրդեան բարձր սասցութեան բանին մանաւանդ որպէս զի գովութեան հոգ տարեալ բ) քան թէ ստուգաբար ըմբռնել զեղեալսն։

ա. Բնագ. ունի Τῶν κατ' Ἄρειον ուստի ըստ Թուոյ-ի տեղ պիտի լինէր „որոց ըստ Արիոսին„-

բ. „Գովութեանց Թագաւորին եւ ժողովրդական բարձրասութեան բանից տուեալ հոգ տարեալ„ . . . . համաձայն բնագ. ընթերցանութեան:

Գլ. ԺԴ.

Կոստանդիանոսի գլխի միահամուռ ամենայն Թագաւորաց՝ զՄիկիանոս քհանային իւր Թագաւորեցուցանէ, զոր յետոյ հալածանս առնելով քրիստոնէից ընդդիմանայ Կոստանդիանոսի ըմբռնի եւ սպանանի:

Եւսեբի Պամփիլեայ ի տասներորդ գիրսն եղեալ ա) զեկեղեցւոյ պատմութիւնն, լռեաց ի ժամանակս Կոստանդիանոսի Մեծի և որ առ Դիոկղետիանոսիւ եղեալ բ) հալածանք քրիստոնէից. Գրեաց նա և զվարս Կոստանդիանոսի ի Տէր ժողովական բարձր սասցութեամբք գ) զոր փոքր ինչ առաւօք յիշեսցուք

ա. Ա° եղեալ եկեղեցւոյ: բ. Դ. եւ որ ի Դիոկղետիանոսէ եղեւ:

գ. Ա° Դ. բարձրասացութեամբ:

Իսկ մեր նախադրեալ շարագրել զառ ի նմանէ մինչև առ յեկեղեցեացն եղելոյ պատճառոյն։

Ակիզբն յորոց նոյն արասցուք՝ ոչինչ պատմութեան դժարանելոյ հոգ տարեալք․ այլ թէ զիարդ գտեալ գրով ի պատմողացն, և կամ թէ որպէս լուաք պատմեսցուք․ և վասն զի զառաջիկայն հասանէ մեզ յիշել, եթէ որով պատճառաւ ի քրիստոնէութիւն եկն թագաւորն փոքր ինչ վասն այնորիկ որպէս է վարկանել յիշեսցուք առաւել ուստեք զսկիզբն արարեալ։

Գլ․ Բ․

Զի[1] յայնժամ Դիոկղետիանոս և Մաքսիմիանոս որ կոչի Եռկուղիոս ի միաբանութենէ ի բաց ընկեցեալք զթագաւորութիւն զիւրեանցն փոխէին զվարս․ Մաքսիմիանոս որ կոչի Գաղեռիոս նոցունց թագաւորակից եղեալ յԻտաղիա կացոյց երկուս կայսերս․ զՄաքսիմիանոս ի կողմանս արևելից, իսկ զՍեւերոս յԻտաղիայ։

Իսկ Բրիտիա Կոստանդին[2] կոչեցաւ թագաւոր ի տեղւոջ Կոստանդեայ հաւր իւրոյ վախճանելոյ յառաջին ամին երկերիւրորդի եւթանասներորդի [ա] Ողիմպիադայն

ա, բնագիրն ունի πρώτης առաջիներորդի։

1) Տես Սոզոմենոս․ Պատմութիւն եկեղեցական Ա․ 2․ 3․ 4․ Կասիոդորոս․ Պատմ․ Եռամասնեայ (Tripartita historia) Ա․ 4․

2) Եթէ Սոկրատին հետեւելով ընդունենք․ որ Կոստանդինը Դիոկղետիանոսից եւ Մաքսիմիանոս Հեռկուլիոսից անմիջապէս յետոյ է թագաւորել․ կստանանք որ նա 52 տարի է իշխել․ մինչդեռ յայտնի է․ որ նա կառավարեց երեսուն տարի եւ տասն ամիս․ Թագաւորութեան ժամանակը որոշւում է փրկ. 305 եւ 306 թ․

Զի յորժամ Դիոկղետիանոս և Մաքսիմիանոս ի բաց կացեալ ի թագաւորութենէն ակամայ յաղթահարեալք ի Կոստանդիանոսէ․ վասն ամբարշտութեանն [ա] նոցա․

ա․ Բ․ ամբաստանութեան․

ի տան և հնդկին Յուղի ամաց. բայց ի Հռովմ ի գաւառականացն Պրետորիանոսաց, Մաքսենտիոս որդի Մաքսիմիանոս որդի Եռկուղեա եղև բռնակալ մանաւանդ քան թագաւոր։

Ի յայսցանէ Եռկուղէոս դարձեալ ի ցանկութիւն թագաւորութեան ամբարձեալ, ձեռնարկեաց մերկացուցանել [ա] զորդին իւր զՄաքսենտիոս. բայց զայս առնել արգելու ի զաւրականացն. յետոյ ի Տարսոն Կիլիկիոյ [[բ] վախճանէր. [1]։

Իսկ ի կայսերէն Սեւերեայ Գալերիոս Մաքսիմինոս առաքեալ ի Հռոմ ունել զՄաքսենտիոս՝ գերեցաւ մատնեալ ի զինուորաց իւրոց [2]. ապա Մաքսիմիանոս Գալերիոս վարեալ զտէրութիւնն ամենայն [3] մեռաւ յառաջագոյն եղեալ թագաւոր զԼիկինիոս, որ էր ի վաղուց անտի զինուորակցեալ նմա և սիրելի, Դակեացի ազգաւ։ Իսկ Մաքսենտիոս յոյժ նեղէր զՀռոմայեցիս՝ կալեալ և վարեալ զիշխանութիւնն առաւել բռնաբար, քան արքայաբար։ Լկէր լրբաբար զկանայս ազատաց, և զբազումս սպանանէր և գործէր զնմանիս։ Զայս գիտացեալ թագաւորին Կոստանդիանոսի զՀռովմայեցիս

ա. կորուսանել ἀπολέσαι ըստ բն.

բ. Այստեղից սկսած պակասում է մեզ հին թարգմանութիւնը.

1. Սոկրատը սխալւում է. Մաքսիմիանոս Հեռկուլիոսը Կոստանդինի հրամանով սպանուեց 310 թ. Գաղղիայում. իսկ Մաքսիմոս կեսարն էր, որ երկու տարի յետոյ Լիկինիոսից յաղթուելով մեռաւ Տարսոնի մօտ. ինչպէս վկայում են Աւրելիոս Վիկտորը, Եւսեբիոսը իւր Քրոնիկոնի մէջ եւ ուրիշները. Ակներեւ է որ Սոկրատը շփոթել է անունները՝ ինչ որ յաճախ է պատահում յոյն հեղինակների կողմից Հռովմայեցւոց անուններում.

2. Փրկչի 307 թ.

3. Զանխազանցութիւն է այդ ասելը. քանի որ Հռոմում իշխում էր Մաքսենտիոսը. իսկ Կոստանդինը Գաղղիայում.

թափել ի լծոյ ծառայութենէ նորա ջանայր. նոյն ժամայն զմտաւ ածէր, թէ զիարդ բարձցէ զբռնաւորն. և միշտ ի միտս իւր խոկայր, թէ զո՞ աստուածոցն յաւգնութիւն պատերազմին կոչիցէ. քանզի տակաւին ի մտի ունէր, զի ոչինչ աւգտեցան, որք առ Դիոկղետիանոսիւ պաշտէին զաստուածս հեթանոսաց, և գիտէր իսկ զի հայրն իւր Կոստանդիոս դարձուցեալ զերեսս իւր ի սուտ հաւատոյն հեթանոսաց՝ կեանս երջանկագոյնս եկաց։ Եւ ի նմին երկմտութեան եղեալ և հանդերձ զաւրաւքն յուղի անկեալ, զարմանալի ինչ և անճառելի նշան երևեցաւ նմա. քանզի ի միջաւրէի մինչ արեգակն ընթանայր ի մուտն,[1] ետես յերկինս խաչաձև սիւն լուսոյ, յորում ընթեռնոյր գրեալ. «Այսու յաղթեա։»[2] Ակներև նշանս այս սքանչացոյց զթագաւորն և ինքն աչացն իւրոց ոչ հաւատացեալ՝ հարցանէր որք մերձն էին. արդեօ՞ք և նոքա տեսին ըզնշանս, և նոցա ձայնակցեալ, թագաւորն հաստատեցաւ ի կարծիս իւր վասն աստուածային և սքանչելի տեսլեանն։

Եւ ի նմին գիշերի ի քուն մտեալ ետես զՔրիստոս, որ ասէր ցնա. «արա զնմանութիւն տեսեալ նշանիդ և ընդդէմ թշնամեացն կալ իբրև զդրոշ անպարտելի։» Հաւատացեալ պատգամին՝ արար դրոշ խաչաձև, որ ցայժմ պահի ի թագաւորական պալատան. և մեծաւ համարձակութեամբ երթայ ընդդէմ թշնամւոյն և մը-

1. Այս տեսիլը բոլորովին նման է պատմում Եւսեբիոսը Վ. Կ. Ա. 28. իսկ Ռուփինոսը Թ. 9. եւ սրան հետեւելով Սոզոմէնը. Ա. 3. փոքր ինչ տարբերւում են։

2. Խոր. Գ. Բ. Գլ. ՁԳ. . . . Ննջեալ երեւութացաւ նմա ի քուն խաչ աստեղաց յերկնից. պարունակեալ գրով. ասէ. Այսու յաղթեա. զոր տարեալ սիւգնոյն եւ յառաջաբերեալ յաղթեաց . . . .

տեալ ի պատերազմ և առ դրունս Հռոմայ մերձ ի կա-մուրջն, որ կոչի Մուլվիա, յաղթեաց և զՄաքսենտիոս հեղձոյց ի գետն. և էր եւթներորդ[1] ամ թագաւորութեան նորա՝ յորժամ յաղթեաց Մաքսենտեայ։

Յետ այսորիկ Լիկիանոս թագաւորակից նորա և փե-սայ, որում ետ կնութեան զքոյր իւր զԿոստանդեաս կեայր յարևելս,[2] իսկ ինքն կալեալ զանչափ բարու-թիւնս յԱստուծոյ՝ գոհութիւն մատուցանէր բարերա-րին։ Եւ դադարեցուցանէր զհալածանս քրիստոնէից և որք ի կապանս էին և յաքսորս արձակէր, և զինչս զը-րկեալս յարքունիս տերանցն դարձուցանէր, կանգնէր զեկեղեցիս և ամենայն ինչ առնէր մեծաւ զգուշու-թեամբ։ Եւ յայնժամ Դիոկղետիանոս, որ հրաժարեալ էր ի թագաւորութենէն, վախճանէր[3] ի Սալոնի՝ աշ-խարհին Դաղմատիոյ։

Գլ. Գ

Իսկ[4] թագաւորն Կոստանդիանոս զքրիստոնէութիւ-

1. Կոստանդիանոս Մաքսենտիոսին յաղթեց փրկչի 312 թ.

2. Տես Խոր. Գ. Ի. գլ. ԶՂ. . . . մեծարեաց զԼիկիանոս . . . եւ ետ նմա կնութեան զքոյր իւր . . . եւ արքայ ամենայն արեւելից կացոյց։

3. Սոկրատոն համաձայն են ՝ Աղեքսանդրեան Քրոնիկոնի ՝ Հերոնիմոսը եւ Զոսիմոսը. որոնց վկայութեամբ Դիոկղետիանոս մեռաւ փրկչական 316 թուին. իսկ Լակտանտիոսը եւ Եւսեբ. իւր Եկեղեց. պատմ. Թ. 11. ասում են որ նա մեռել է 312 թ.

4. Տես Սողոմէն Ա. 2 եւ 7. Եւսեբ Վ. Կ. Ա. 51. Սուլպիկիոս Սեւ. Բ. պատմ. Բ. 33.

Նաև զամենայն թագաւորն զամբարիշտս ա, ոստակէր և յաղթող երևեալ ի նշանաւ խաչին Քրիստոսի ընդ ամենայն երկիր ԺԱ, եւթներորդ ամի թագաւորութեան Կոստանդիանոսի. յորժամ էառ զյաղթութիւն միահամուռ թագաւորացն զԼիկիանոս քեռայր իւր թագաւորեցուցանէր.

ա, Գ. զամբարիշտսն. բ. Բ. եղեալ։

գ Գ. յաղթող երևեալ ամենայն ընդիմակացացն. Ա.՞ նշանաւ խաչին ամենայն ընդիմակացացն:

նըն յամենայնի վարէր քրիստոնէաբար. Նորոգէր զեկե-
ղեցիս և զարդարէր բազմահարուստ ընծայիւք, այլ և
խափանէր զտաճարս հեթանոսաց և կործանէր զպատ-
կերս որ ի նոսա և կանգնէր ի հրապարակս։ [1] Իսկ
Լիկինիոս թագաւորակից նորա հաստատուն հեթանո-
սութեանն՝ ատէր զքրիստոնեայս։ Եւ յայտնի հալա-
ծանս ի վերայ նոցա առ ահին Կոստանդիանոսի երկըն-
չէր յարուցանել, այլ ծածուկ զբազումս նեղէր։

1. Լիկիանոսի հալածանքի հրովարտակը յառաջ է բերում Հիերոնիմ. Քրոն. եւ ուրիշները. բայց բոլոր տաճարները Կոստանդիանոսի օրով չփակուեցին. այդ արաւ յետոյ Թէոդոս Մեծը։ Կոստանդինը իւր նոր մայրաքաղաքը զարդարեց տաճարներից առած արձաններով։

Իսկ նա վայելեալ ցայգքան բարեկամն ոչ խորհէր զաս-
տուածայինսն, այլ զդիւացն ի ծածուկ՝ վասն ահին Կոստան-
դիանոսի. Բայց կինն նորա՝ քոյր Կոստանդիանոսի հրամայեաց
հանգուցանել զքրիստոնեայս ի հալածանացն. զի էր բարե-
պաշտօն և երկիւղած յԱստուծոյ. և որք ի կապանս էին և
յաքսորս արձակէր. և զինչս առնելոցն դարձուցանէր. և զեկ-
կեղեցիս կանգնէր մեծաւ պայծառութեամբ և զգուշութեամբ
պաշտօնէիւք ի Քրիստոս Յիսուս։ Յայսմիկ Դիոկղետիանոս
ի Դաղմատիա վախճանէր. և առնու զինչս և զթագաւորութիւն
նորա Կոստանդիանոս և յամենայնի զհաճոյս ա Քրիստոսի կա-
տարէր. և զկռոցն պաշտամունսն բ խափանէր և նորոգէր զե-
կեղեցիս պաշտօնէիւք. և երևելի սպասուք. և յառաջագիմէր
ի բարեպաշտութեան սուրբ վարս երևելեօք և աներևոյթիւք գ
և խոկայր միշտ յերկիւղն Աստուծոյ մերոյ։ Իսկ Լիկիանոս դ
ատէր զքրիստոնեայսն, բայց յայտնի ոչ իշխէր յինքնակալէն
Կոստանդիանոսէ հալածել։ Եւ զի ոչ ունէր ժոյժ՝ գաղտնի
վնասել ջանայր զքրիստոնեայսն. և այս ոչ ծածկէր յինքնա-

ա. Բ. զհաճոյսն   բ. Ա՝ պաշտամունս:

գ. Աներևութեամբ.   դ. Ա՝ Լիկիանէ:

Ապա և յայտնի վնասել նոցա ձեռնարկէր. և եղև հալածանս այս առ տեղեաւն. անդ եղև միայն ուր էրն Լիկինիոս։[1] Որպէս զայս և զայսպիսի իրս բռնաբար գործէր, ոչինչ ծածկէր ի Կոստանդիանոսէ, և գիտէր զի ի վերայ այսոցիկ ի ցասման լինել նորա ջատագովէր զանձն իւր և կեղծաւորելով նմա առ երեսս սիրով զխաղաղութիւն առնէր, երդնոյր երդումն յոյժ մի երբէք զբռնութիւն խորհել, այլ միանգամայն երդնոյր և ընդ նմին երդմնազանց գտանէր. քանզի ոչ դադարէր բռնաբար խորհել և ի վերայ քրիստոնէից հալածանս յարուցանել։ Աւրէնս դնէր եպիսկոպոսաց մի հպել առ հեթանոսս զի մի աճեսցի քրիստոնէութիւնն. և էր հալածանքն պղծեալ և միանգամայն ակն յայտնի, զի բանիւք ծածկէր, այլ գործով յայտնի կացուցանէր. քանզի անպատմելիս կրէին հալածեալքն յանձինս իւրեանց և յըստացուածս։

1. Լիկինիոսի հրովարտակի բովանդակութիւնը մանրամասնօրէն առաջ է բերում Եւսեբ. Վ. Կ. Ա 51—66. Բ 1. 2. տես Խոր. Գ. գլ. ՁԸ Ռուփինոսը եւ ուրիշները։

կալէն. Դրէր և յղէր պատգամ մի՝ խորհիլ զքրիստոնէից[ա] զչար, այլ զբարի. իսկ նա կեղծաւորելով պատճառէր զպատճառս սիրոյ և խաղաղութեան, և երդնոյր երդումն. սակայն երդմնազանց լեալ ոչ դադարէր ի խորամանկութենէն դիւաց. և հրամայէ մի հպել քրիստոնէիցն առ հեթանոսս զի մի ուսցին և աճէ քրիստոնէութիւն,[բ] զի խաւարեալ էր միտք և օտարացեալ յԱստուծոյ. և ի ցանկութիւնս ընչից և արտից հիմն արկեալ էր.

ա. Ա՝ Քրիստոնէից։

բ. Ա՝ աճեսցի։

ԳԼ. Դ [1]

Ի վերայ այսորիկ յոյժ ցասոյց զԹագաւորն Կոստանդիանոս և եղև Թշնամի, ի բաց եղեալ զառ երեսս բարեկամութիւնն և պատերազմել սկսան ընդ միմեանս:[2] Եւ եղև մարտ բազում ի ցամաքի և ի ծովու, և ի վերջոյ առ քաղաքաւն Քրիւսուպոլսոյ երկրին Բիւթինւոյ յաղթահարեալ անձնատուր եղև: Ըմբռնեալ զնա կենդանի մարդասիրէ. և ոչ սպանանէր, այլ հրամայէ նմա կեալ ի Թեսաղոնիկէ հանդարտութեամբ:

Իսկ նորա առ ժամ մի հանդարտեալ, ապա ժողովեալ զհամախոհս իւր բարբարոսս, խորհէր ի պատերազմ: Զայս գիտացեալ Թագաւորին հրամայեաց սպանանել զնա և ըմբռնեալ սպանին:[3] Եւ Կոստանդիանոս

1. Տես Սոզոմ. Ա. 7. կասիոդ. Ա. 8. Նիկեփ. Է. 44.

2. Պատերազմը սկսեց փրկ. 323 եւ 324 վերջացաւ. տես նոյն: ibid.

3. Սպանման այս պատճառը ուրիշ պատմագիրներ չեն յիշում. երեւի Սոկրատն է աւելացրել:

Եւ ստուգեալ զայս ինքնակալին Կոստանդիանոսի, ի ցասման լեալ ջատագով Աստուծոյ, յարուցանէ պատերազմ առ նա: Եւ ըմբռնեալ եղև Լիկեանէ յինքնակալէն ի պատերազմին. և մարդասիրեալ առ նա ոչ սպանանէ, այլ հրամայէ նմա կեալ ի Թեսաղոնիկէ հանդարտութեամբ:

Իսկ նորա առ ժամ մի ա հանդարտեալ, յետոյ ժողովեաց զհամախոհս բ իւր բարբարոսս, խորհէր ի պատերազմ և ի մահ Թագաւորին Կոստանդիանոսի գաղտնի: Զայս գ իմացեալ Կոստանդիանոսի, առաքեաց զօրս ի վերայ նորա, և ըմբռնեալ զնա սպանին, և այնպէս բարձաւ չարն ի միջոյ: Եւ Կոստանդ-

ա. Ը. առժամանակ:

բ. Բ. Ը. զհամախոհս:

գ Ը. զոր.

միահամուռն թագաւորեալ ինքնակալ թագաւոր կոչեցաւ և զքրիստոնէից զփրկութիւնն խոկայր միշտ. և զայս առնէր բազմադիմի եղանակաւ. և էր քրիստոնէութիւնն ընդ իշխանութեամբ նորա ի խորին խաղաղութեան։ Խաղաղութիւնս այս յարոյց ընտանի պատերազմ քրիստոնէից. թէ զինչ էր, և վասն էր յարեաւ, պատմեսցուք։

ԳԼ. Ե.[1]

Զկնի Պետրոսի՝ եպիսկոպոսի Աղէքսանդրիայ, որ նահատակեցաւ ընդ Դիոկղետիանոսիւ՝ յաջորդէր զեպիսկոպոսութիւնն Աքիլլէս, իսկ զկնի Աքիլլայ՝ Աղէքսանդրոս,[2] յետ խաղաղութեանն զոր ասացաք, որ վարէր զեկեղեցին յանդորրու։ Եւ եղև երբեմն՝ որ ընդ իշխանութեամբ նորա երիցունք և կղերիկոսք վիճէին մեծաւ փութով ի վերայ սուրբ Երրորդութեանն, մի միութիւն է յԵրրորդութեանն։

Իսկ Արիոս ոմն երիցանց, ընդ ձեռամբ նորա եղելոց, այր հմուտ յարուեստ ճարտասանական, խորհելով զեպիսկոպոսն ի կարծիս Սաբելայ Լիւբիացւոյ անծել, և

1. Տես Սոզոմ. Ա. 15. Ռուփ. պատմ. Ժ 1. Թէոդ. պատմ. եկեղ. Ա. 3. Կասիոդ. Ա. 12. Նիկեփ Ը. 5.

2. Պետրոսը գահի վրայ էր 310. 311 Թ. Աքիլլէսը 312 Թ. մնաց միայն 5 ամիս. Աղէքսանդրը 313 Թ.

դիանոս միահամուռն թագաւորեալ ինքնակալ կոչեցաւ և զքրիստոնէիցն միշտ զփրկութիւն խոկայր. և հաստատէր զթագաւորանիստն ի Բիւզանդիոն հրաշալի յօրինուածովք. և կոչեաց զնա Կոստանդիանու քաղաք յանուն իւր և եղև խաղաղութիւն ընդ ամենայն երկիր քրիստոնէից.

ի հակառակասիրութենէ գրգռեալ շեղէր ի տրամագծէն ընդդէմ դառնալով կարծեացն Սիրիացւոյ, և որպէս Թուի ուժգին ընդդիմախօսէր բանիցն եպիսկոպոսին և ասէր.[1] «Եթէ Հայր ծնաւ զՈրդի, սկիզբն եղելոյ ունի ծնեալն. և այսու յայտնի, զի էր՝ յորժամ ոչ էր Որդին, և անտի և հետևի, թէ յոչնչէ էառ զգոյութիւնն»։[1]

ԳԼ. Զ[2]

Այսու նորաձև վարդապետութեամբ ընդդիմախօսելով զբազումս ի տարակուսանս ձգեցին. և ի չնչին կայծէ բռնկէր բոց սաստիկ։ Եւ չարն սկսեալ յեկեղեցիսն Աղեքսանդրիայ, ծաւալէր ընդ ամենայն Եգիպտոս և ի Լիւբիա և ի վերին Թեբայ. և ի վերջոյ և յայլ քաղաքս և աշխարհս։ Պաշտպանէին կարծեացն Արիոսի և այլք բազումք և մանաւանդ Եւսեբիոս, ոչ Կեսարացին, այլ Նախկին եպիսկոպոսն եկեղեցւոյն Բիւրիտացւոց, որ յայնժամ եպիսկոպոսն էր ի Նիկոմիդեայ՝ երկրին Բիւթինեայ։ Զայս տեսեալ և լուեալ Աղեքսանդրի զայրանայր յոյժ. և ժողովեալ ի ժողով զբազում եպիսկոպոսունս,[3] նզովէր զԱրիոս և որք զդաւանութիւն նորա խոստովանէին և գրէր այլոց ի քաղաքս քաղաքս։][4]

1. Տես. Խորեն. Բ. գլ. ԶԹ. «Արիոս Աղէքսանդրացի . . . ուսոյց . . ոչ գոլ զՈրդի հաւասար Հօր. եւ ոչ ի բնութենէ եւ յէութենէ Հօր. եւ ոչ ծնեալ ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս . . . եւ ժամանակի գոյացեալ »

2. Տես. Սոզոմ Ա. 15. Թէոդ. Եւսեբ. Վ. Կ. Դ. 65. Կասիոդ. Ա. 13. Գելաս. գործք ժողովոյն Նիկիա.

3. Ժողովին որ կայացաւ փրկ. 321 Թ. ներկայ էին մօտ 100 եպիսկոպոս. ինչպէս յիշում է Աղէքսանդրոսը իւր Թղթի մէջ.

4. Մինչեւ այդ տեղը չկար մեր ձեռագրի մէջ եւ մենք Թարգմանեցինք Յունարէն բնագրից. բայց հետեւելով Հայ Թարգմանչի օրինակին մի կողմ Թողինք բնագրում առաջ բերած Աղէքսանդրի գրած երկար Թուղթը. որ «Թուղթ Աղէքսանդրի Աղէքսանդրացւոյ» վերնագիրն ունի եւ աշխատեցինք. որ Թարգմանութիւնը բառացի լինի.

Աղէքսանդրի գրեալ զԹուղԹն ամենայն քաղաքաց, վատԹար եւ լինէր չարն ի վիճաբանուԹիւն բորբոքեցեալ. զի յորս գրեալքն ճանաչէին: Ոմանք հաղորդ եղեալ յաւելուին ի գիրն, իսկ ոմանք զհակառակն ատնէին, յաւետ եւ ի Թարկութիւն շարժէր Եւսեբիոս Նիկոմիդացի. վասն զի զնա չար արար, յիշէր Աղէքսանդրոս ի գրեալն իւրում: Եւ քանզի էր ըստ ժամանակի զաւրաւոր Եւսեբիոս վասն Թագաւորին ի Նիկոմիդայ լինելոյն. զի փոքր ինչ յառաջի նմա էր Թագաւորութիւն որ առ Դիոկղետիանոսիւ:[ա] Վասն այսորիկ բազումք յեպիսկոպոսաց Եւսեբէ լսէին[բ] եւ նա յաճախապէս գրէր Թուղթ առ Աղէքսանդրոս. զի դադարեսցէ ի շարժելոյ զխռովութիւնն, իսկ խնդիր[գ] որոց ըստ Արիանոսին. իսկ ըստ քաղաքացն եպիսկոպոսացն. որպէս զի մի լինիլ հաղորդ առ ի յԱղէքսանդրէ գրեցելոցն: Ուստի էր ամենայն լի՛ խռովութեամբ. վասն զի ոչ էր միայն տեսանել զեկեղեցեացն ժողովս քանիւք մարտուցեալս, այլ եւ զի խաժամուժ ամբոխն ի ներքս եկեալ. ոմանց որպէս զսոսա. իսկ այլոց յայլ խոնարհիլ. եւ յայնչափ խանդեղութիւն իւրս հասանէ, որպէս զի ի հրապարակս, եւ ի Թեատրոնս ծաղր առնէր զքրիստոնէութիւնն: Իսկ ոմանք յորոց ըստ Աղէքսանդր քաղաքի պարտեալք լինէին. վասն մերձագոյն հաւատոցն մարտուցեալք. եւ բարէխաւսեալք լինէին որք ըստ աշխարհին եպիսկոպոսունքդ:[դ]

ա. Գալատ որ առ Դիոկ. կանգնեալ βασιλεια επεποίηντο ունի բնագ.

բ. «Աշխատասիրք լինէին» ύπήχουν բնագրին մէջ առել է:

գ. «Եւ խնդրէր զի ընկալցի որոց ըստ Ար...»

դ. Առաքէին զեսպանս առ եպիսկոպոսունս միմեանց διεπρεσβεύοντο etc.

Իսկ ոմանք ի յայլ մասն հատեալ ի նմանաբար շարժմանէն. զուգին ընդ արիանոսացն Մելիտիանոսքն[1] սակաւ ինչ յառաջ զատեալք յեկեղեցւոյն։ Իսկ եթէ ո՞ք են սոքա ասացից։

Ի Պետրոսէ եպիսկոպոսէ Աղէքսանդրու առ Դիոկղետիանոսիւ վկայեցելոյ Մելետիոս ոմն[2] եպիսկոպոս՝ մի ի քաղաքացն Եգիպտոսի, նզովեցաւ յաղագս այլ բազում պատճառաց. և մանաւանդ զի ի հալածմանն ուրացեա՛լ զհաւատոն զոհեաց։ Սա նզովեալ բազում ասացուածս ունելով սկզբմունս հերձուածոց, որ կայ ի նմանէ մինչև ցայժմ յԵգիպտոս՝ Մ ե ղ ի տ ա ն ո ս ա ց կոչեցելոց։ Պատասխանատուութիւնս. և ոչ մի ինչ ի դէպ ունելով զատելոյն յեկեղեցւոյն. բայց անիրաւեալ ինքեան ասէր. և ամբաստան յոլովից և բամբասէր զՊետրոս. այլ Պետրոս ի հալածանս վկայեալ կատարէր։ Ապա փոխադրէ զբամբասանսն. և ի վերայ Աքիղա. սա որ յետ Պետրոսի էր եպիսկոպոս. և ի վե-

1. Անհիմն է համարում, որ Մելիտիանոսք այժմ միացած լինին Արիանոսաց հետ, այլ հաւանօրէն Նիկիայի ժողովից յետոյ։

2. Ըստ Եպիփանի բաժանման պատճառն էր. Մելիտիոսը բացասում էր, որ չէ կարելի հեշտութեամբ ա ն կ ե ա լ հ ո գ ե ւ ո ր ա կ ա ն ն ե ր ի ն նորից եկեղեցում հաստատել. ընդդէմ Պետրոս եպիսկոպոսի կարծիքին, որ աւելի մեղմ էր. Մելիտիոսի՝ Թեբայի արքեպիսկոպոսի կամակիցները աւելի շատ էին եւ երբ Պետրոսը սպանուեց, նա աւելի շատերին էլ գրաւեց եւ հոգեւորական ձեռնադրեց. նորա հետեւողներն իրանց աղանդի անունը դրին. Մ ա ր տ ի ր ո ս ն ե ր ի ե կ ե ղ ե ց ի։ Նա ինքը Արիոսին հակառակ էր եւ պաշտպանում էր Աղէքսանդրի հեղինակութիւնը. հաւատի դաւանութեան մէջ էլ՝ անբիծ էր. Մելիտիոսի մահից յետոյ Աղէքսանդրոսը մտածեց նորա հետեւողներին նորից եկեղեցական կարգերին ենթարկել. մինչդեռ նոքա արդէն ինքնուրոյն էին, ուստի եւ նոցա գլխաւորներից ոմանք, իւրեանց վիրաւորուած կարծելով, օգնութիւն խնդրեցին Կ. Պօլսից եւ Նիկոմիդիայից եւ Եւսեբիոսը կանչեց նոցա միանալ Արիանոսաց հետ եւ սոքա միացած ներկայացան ժողովին։

րա Աղէքսանդրի, որ յետ Աքիղա սա եղեւ։ Եւ յայտնի հաստատեալ նոցա լինի և որ ըստ Արիանոսին խնդիրն։

Իսկ Մեղիտիանոս հանդերձ իւրայովքն ընդունէր զԱրիոսին հակառակ եպիսկոպոսին համատոհմիլ ընդ նմա։ Բայց որոց յայտնի եղեալ անտեղի չարափառութիւն Արիոսի, ընդունէին զԱղէքսանդրի ա զառ Արիոս դատապարտութիւն, և որպէս զի իրաւ լինել հակառակս սոցա ասացուածիս եղելոյ բ դատաստանըն։

Գրէին[1] և յԵւսեբիոսի Նիկոմիդացի և առ որս յԱրիոս ի փառսն մնացեալք որպէս զի լուծանել զհասեալ քարոզն գ և վերստին մուծանել յեկեղեցի զքարոզեալսն դ և ոչ փառաւորեալ չարաչար։ Եւ այսպիսի հակառակաց թղթոյն յաճախապէս առաքեցելոց առ եպիսկոպոսն Աղէքսանդրեայ։ Առնէին թըղթոյս այսորիկ ժողովս. Արիոս յաղագս ընքեան. իսկ Աղէքսանդրոս զհակառակացն։ Եւ այս պատճառ եղև այժմու ծփեցելոյ հերձուածոյս Արիանոսաց, Եւնոմինոսաց և որչափ ի Մակեդոնիոյ զմականունութիւնն։

Քանզի իւրաքանչիւր ոք վկաութեամբ թղթոցն արարին զընտանի հերձուածոյն։

ա. Հայ Թարգմ. մէջ սխալմամբ գրած է. «զԱրիոսի»:
բ. Ըստ բնագ. «Նման նմա խորհողացն դատաստան»:
գ. Զնախակացմեալ վճիռն:
դ. Զարտաքսեալսն:

1. Այս կատարուել է գլխաւորապէս այն ժողովի հիման վրայ, որ կատարուեցաւ [illegible] Բիւթինիայում. Տես Եւ 10 Ծանօթութիւն 3.

Գլ․ Է

Զայս[1] լուեալ թագաւորին և խաւթացեալ սգով․ անցս ինչ ընտանի զիրն համարէր․ նոյնժամայն զվառեալ պչարն շիջուցանել փութայր։ Թուղթ առ Աղէքսանդրոս և առ Արիոս առաքէր ի ձեռն առն հաւատարմի որոյ անուն Ոսիոս․ եպիսկոպոս գոլով Կոդռուբա միոյ[a] ամենևիմբ սիրէր զնա թագաւորն և պատուով էած զնա․ որոց թղթոյն մասին աստանաւր կալ ոչ է ընդ վայր․ քանզի բոլորովիմբ թուղթն զԵւսեբիոսի ի Կոստանդնի վարուցն կայր գիրս։[2] Եւ մասն թղթոյն Կոստանդնի որ ի գիրս կայ է այս․ յաղագս գալ նոցա ի միաբանութիւն հաւատոյ։ Վասնորոյ մեր զբազմազանութեամբ թղթոյն զանց արարեալ յիշատակեցաք միայն զվասն էրն․ և որ ինչ զկնի թղթոյն պատմեսցուք։

Գլ․ Ը։

Այսպիսի[3] աքանչելեաւք հասանէր թուղթ թագաւորին և իմաստութեամբ լի[4], իսկ չարն հզաւրագոյն

ա․ բնագ․ “ի քաղաքացն Սպանիոյ„։

1․ Տես Սոզոմ․ Ա․ 16․ Թէոդոր․ Ա․ 7․ Եւսեբ․ Վ․ Կ․ Բ․ 69․ Կասիոդ․ Ա․ 19․ Գելազ․ Բ․ 4․ Նիկեփ․ Բ․ 13։

2․ Այդ թուղթը կայ բնագրի մէջ (Տ․ Եւսեբ․ Վ․ Կ․ Բ․ 61-2․) իսկ այստեղ միայն բովանդակութիւնն է դրած մի երկու խօսքով։

3․ Տես․ Սոզոմենոս․ Բ․ 17․ Թէոդորոդ․ Բ․ 7 Եւսեբ․ Վ․ Կ․ Գ․ 4․ Հիլարիոս․ Հատուածք պատմական Ե․ 26․ Ռուփին․ Ժ․ 1․ Կասիոդոր․ Բ․ 1․ Գելազ․ Բ 5․ Նիկեփ․ Ը․ 14․ Սուլպից․ Սեւերոս․ Պատմ․ Սինոդաց․ Բ․ 35․

4․ Ոզէոսը կայսեր նամակը տարաւ Աղէքսանդրին եւ ներկայ եղաւ այն ժողովին որ հաւաքուեց այդ խնդիրը քննելու համար․ այդ ժողովով դատապարտուեցին եւ մերժուեցին Կոլութոսը եւ նրա աղանդակիցները ի թիւս նոցա էր եւ Իսքիռոսը։ Տես․ Աթան․ «Ընդդէմ Արիանոսաց» 74․ եւ 75։

էր և Թագաւորին փութոյ. և հաւատարմութեան սպա-սաւորեցելոյ գրեցելովքն. քանզի ոչ Աղէքսանդրոս և ոչ Արիոս ի գրեցելոցն ոմն էին.[ա] Այլ որ էր անիրաւ և առ այս և առ այլս ամենայն հակառակութիւն և խռովութիւն։

Իսկ յառաջագոյն դոյր և այլ ախտ տեղեկան զեկե-ղեցիսն խռովեցուցանելով. անմիաբանութիւն Զատկին տաւնի[1], որ միայն ի կողմանս արևելից լինէր։ Ոմանց հրէականագոյն զտաւնն առնել փութացելոց. իսկ յի-շեցելոցն յամենայն տեղիս եկեղեցեաւք այսպէս վասն տաւնին. ի հաղորդութենէ ոչ երբէք որոշէին։ Բայց տրտմականագոյն զտաւնն յեկեղեցութենէն գործէին։ Զերկաքանչիւրոցն այսուհետև տեսանելով Թագաւորին խռովեալ զեկեղեցին. առնէր ժողով տիեզերական ա-մենայն ուստեք զեպիսկոպոսունսն թղթովք ի Նիկիա Բիւթենացւոյ հաւաքել աղաչելով։ Եւ եկին ի բազում աշխարհաց եպիսկոպոսունք։ Յաղագս որոց Եւսեբիոս Պամփիլեա յերկրորդ[բ] ի գիրսն ի վարսն Կոստանդնի[2] զայս ինչ ըստ բանի՝ ասէ։

«Յորոց յամենայն եկեղեցեացն որք յԵւրոպիա և «Լիբիայ և յԱսիայ եկեալք լինէին. զոյգ համաժողովե-

ա. Մեղմացան ἐμαλάσσοντο·

բ. Բնագրի ἐν τῷ τρίτῳ βίβ՝ երրորդ

1. Զատկի խնդիրը ծագել էր նաև Քրիստոսի մոտ 190 թ. այդ մասին տե՛ս Եւսեբ. Եկեղ. պատմ. Ե. 23. Զատկի վերաբերմամբ վիճաբանութիւնը երկու խնդրի մասին էին. առաջին՝ օրուայ մասին. արդյոք լուսնի 14-ին պէտք է տօնը տօնել, թէ ոչ. երկրորդ. թէ ինչպէս պիտի ժամանակը որոշել, որով որոշուած կլինէր այն լուսնի ժամանակը որի լրացմամբ ընկնում էր տօնի շրջանը։ Երկու խնդիրն էլ վճռուեցին Նիկիայի ժողովում։

2. Եւս. Վ. Կոս. Գ. 7—9.

վրայ զԱստուած պաշտելով ծայրանալ մին տուն
«աղաւթարան, որպէս յԱստուծոյ ընդարձակեալ,
«ի ներքս տանէր առհասարակ. Ասորիս և Կիլիկեցիս.
«Փիւնիկեցիս և Արաբացիս. և Պաղեստինացիս. և
«ի վերայ այնոցիկ Եգիպտացիս. և Թեբեցիս. Ղիբացիս
«և զորս ի Միջագետաց դիմեալս. նա և ի Պարսից⁴
«լինէր ի ժողովուն եպիսկոպոս. այլ և ոչ Սկիւթացի
«պակաս լինէր ի ժողովուն. Պոնտոս և Ասիայ. Փռի-
«գիա և Պամփիլեայ. զորս մերձ զինքեամբ զաւ-
«րագոյնս։ ա Այլ և Թրակացիք. Աքայեցիք. և Մա-
«կեդոնացիք։ բ Յայսցանէ յեւս մաւտ բնակողաց պա-
«տահէին Քրիստոսի. բայց ինքն չատին լինէր.
«որ ամենայնիւ գ գոչէր հանդերձ բազմաւք ժողովելովն։»
«Իսկ Թագաւորեցելոյ քաղաքին առաջնորդ[2] յա-
«ղագս ծերութեանն վերջանայր դ բայց երկու քահա-

ա. Միտքն է. «իւրեանց յայտնի բնակիչ մարդկանցը։

բ. Բնագիրն ունի աւել καὶ Ἠπειρῶται եպիրոտացիք։

գ. Բնագ. է «և նա ինքն յերկրէն Սպանիոյ, յանծանաչեալն ի մէջ բազմաց ժողովելոց»

դ. Բնագիրն ունի ὑστερέω ուշանալ. ոչ գալ։

1. Մովսէս Խոր. Բ. գլ. ՁԹ. յիշում է Յովհան Պարսից եպիսկոպոս որի անունը կայ նաև ժողովի արձանագրութեանց մէջ.

2. «Թագաւորեցելոյ քաղաքին» հակաճառութեան նիւթ է առել. որոշեալ Հռովմն է, թէ Կ. Պոլիսը. Սոկրատի հրատարակիչը ասում է բերում մի շարք Յոյն հեղինակների կարծիք եւ քննելով միայն ենթադրութեամբ վճռում է, որ հրաւիրակ եկել են Հռովմից նախապատճառ. բայց չի մերժում. որ Կ. Պոլսի եպիսկոպոսն էլ է իւր կողմից հրաւիրակ ուղարկել. Խոր. յիշեալ գլխում պարզ է վճռում խնդիրը ասելով «Եւ ժողովեցան Բիտոն եւ Բիկենդ՝ երիցունք ի Հռովմ քաղաքէ՝ ձեռնարկութեամբ սրբոյն Սեղբեստրոսի . . . Աղէքսանդրոս Կոստանդնուպօլսի եպիսկոպոս.» Ըստ Նիկեփորոսի այն ժամանակ Հռովմի եպիսկոպոսի անունն էր Մետրոփանէս. որ յիշում է նաև Գելասիոսը, իսկ ըստ Սոզոմենոսի եւ Թէոփանէսի՝ Մետրոփանէսը Նիկիայի ժողովից առաջ արդէն վախճանուած էր. Եւ այս հաւանական է թւում. քանի որ նրանից յետոյ Հռովմի գահը բարձրացաւ Սեղբեստրոսը որ ժողովից յետոյ տասնումէկ տարի էլ ապրեց.

«Նոյք նորուն եկեալ զնոյն նորուն կարգն կատարէին:
«Այսպէս միայն լինէր Թագաւորն Կոստանդին յարե-
«ւելից Քրիստոսի զպսակն կապելով՝ հպէր ի խաղա-
«ղութիւն. նոյն ինքն Փրկչին ընդդէմ Թշնամեաց պա-
«տերազմակիցն յաղթութեան աստուածավայելուչ
«վերստին եղաւ գոհարան. պատկեր դասու առաքելա-
«կանի զայս ըստ մեզ կարգեալ: Զի և ըստ նոցա ժո-
«ղովել ամենայն հեթանոսաց առ ի ներքոյ երկնից.
«որք երկիւղածք յԱստուծոյ. յորս հանդիպէին.
«Պարթևք. և Միդացիք. և Իղամացիք. և բնակեալքն
«ի Միջագետս. ի Հրէաստանի և ի Կապպադովկիա. զՊոն-
«տոս և զՓռիւգիայ. զԱսիա. և զՊամփիւլիա. զԵգիպ-
«տոս* և զկողմանն Լիբիոյ. որ ըստ Կիւրինեայ. և որք
«դիմեալք Հռովմայեցիք և Հրեայք. և եկքն Կրետացիք
«և Արաբացիք: Սակայն որչափ ի նոսա յետանայ** որ
«ոչ յԱստուծոյ պաշտաւնէիցն լինել զամենեսին: Քան-
«զի եկելոց դասու եպիսկոպոսացն բազմութեան էր
«յժը[1] Թուոյ վերահամբարձեալ. ծառեցելոցն ընդ սո-
«սա. քահանայիցն և սարկաւագացն հետևեցելոց և
«այլց բազմաց որոց՝ ոչ էր հասանել թուոյն:»

«Իսկ ի պաշտաւնէից Աստուծոյ ոմանք փայլէին իմաս-
«տութեան բանիւ. ոմանք վարուք սքանչելեաւք և ժուժ-

* ա. բնագ. Եգիպտոս:

** բ. բնագ. ὑστέρει Հայ Թարգ. թուացի լինելով անհասկանալի է. միտքն է. «Սակայն այնպէս էր. որ բոլորն էլ Աստուծոյ պաշտօնեայք չէին.»

1. Այստեղ ունենք 318 թիւը. որ ունին նաեւ Յոյն. եւ մեր միւս պատմագիրները. եւ շատ յոյն հեղինակներ. իսկ բնագ. ունի. «եպիսկոպոսների թիւը 300-ից անց էր» Եւսեբ. 250. Անտիոքի եպիսկոպոս Եւստաթիոսը 270. իսկ ընդհանուր կարծիքը համաձայն է 318 թուի հետ. Արաբացի հեղինակ Իբն-Ալի յիշում է. որ բոլոր ժողովուածների թիւը հասանար էր 2408-ի. որոնցից Կոստանդիանը ընտրեց 318 եպիսկոպոսներ:

«կալ համբերութեամբ. իսկ ոմանք չափու յեղանակաւ
«զարդարէին։ Էին ոմանք ի սոցանէ ժամանակաւ երկայ-
«նութեամբ պատուեալք. իսկ ոմանք մանկական տիովք
«անձամբ հոգւոյ փայլակեալք. որք արդ անցեալք ի
«պաշտելութեանն ընթացս, որոց ամենեցունց թագա-
«ւորին յամենայն աւուր առատապէս զթոշակն հրամա-
«յէր տալ։»

Այսպիսիս վասն արդար ժողովելոյն ամենեցուն Եւ-
սեբիոս Պամփիլեայ պատմեաց։ Կատարեալ թագաւո-
րին զյաղթականն ընդդէմ Լիկինեայ, առնէ տաւն[ա] ի
Նիկիա։ [1] Վայելուչ էին ընդ եպիսկոպոսունսն Պար-
մութիս[բ] որ ի վերին Թեբայիդոյ և Սպուրիդոն, որ
ի Կիւպրոսէ. իսկ զորոց յիշեցից ընքեմբ[գ] յետ
այսորիկ ասացից։ Եկին և ժողովրդականք բազումք ի փոքր
բանական արուեստիւ. երկաքանչիւր կողմամբք ջատա-
գով լինել յաւժարութեամբ. բայց զԱրիոսի զկար-
ծիսն ընդունէին Եւսեբիոս Նիկոմիդացի, որպէս և
նախկին ասացաք, և Թեւրինիս[դ] և Մառիսն[ե] որ

ա. Բնագ. ունի աւելի ἀπήντα καὶ αὐτὸς εἰς τὴν .. «և ինքն գնայ ի Նիկիա ..»
բ. Բնագ Պաֆնուտիոս։
գ. Բնագ. «մէ վասն էր յիշեցի զսոսա և-կուս յետ այսորիկ ասացից»
դ. Թէոգնիս։
ե. Մարիս

1. Սոզոմենոսը պատմում է, որ եպիսկոպոսները արդէն շատ հարցեր վճռել էին, իսկ Կոստանդինը յետոյ եկաւ ժողով։ Կոստանդինը իւր իշխանութեան քսանամեակը տօնից Փրկ 325. Թ. Յուլիսի 25ն. Եւսեբիոսը Վարք Կոստ. մէջ պատմում է. Կոստանդինի իշխանութեան քսանամեակը լրացաւ այն ժամանակ, երբ ժողովի մէջ հայրապետները արդէն համաձայնութիւն էին կայացրել վիճելի հարցերի մասին կայսրը եկեղեցւ յաղթութիւնը իւր իշխանութեան երկրորդ յաղթութիւն համարելով մեծ հանդէս կատարեց ժողովի եպիսկոպոսներին իւր մօտ հրաւիրելով։ (Տես. Եւսեբ. Վ. Կ. Գ 14. 15 Դ 47.) Հաւանականօրէն նա ժողովին ներկայ է եղել Յուլիս ամսից փոքր ինչ յետոյ։

Նիկիոյ եպիսկոպոս էր և Մառիս, որ Քաղկեդոնի Բիւթենոյ։ Այսոցիկ ընդդէմ քաջաբար ջանայր Աթանաս սարկաւագ Աղէքսանդրայ եկեղեցւոյն, զոր մեծաւ պատուով էած եպիսկոպոսն Աղէքսանդրու. վասն որոյ նախանձ զինեցաւ հակառակ նորա, զոր յետոյ ասացից։ Քանզի փոքր ինչ յառաջ քան ի մի՛ ժողովելոյ եպիսկոպոսացն, բանաւորքն ա արուեստիւ առ բազում հանդիսանային։ Իսկ բանիցն ձգելոց և բազմաց առ բանի՛ն վայելչութեան, ոմն մի ժողովրդական ի խոստովանողացն ողջ ունելով զիմաստութիւնն, ընդդիմանայ բանականացն. ա և ասէ ցնոսա. որպէս զի ուրեմն՝ Քրիստոս և առաքեալքն ոչ բանական արուեստ աւանդեցին մեզ և ոչ սնոտի պատրանս, այլ մե՛րկ գիտութիւն բ հաւատովք և գործովք բարեաց պահեալ [1]։ Զայս ասացեալ ոմանք յորոց մերձ կային, աքանչանային և ընդունէին։ Իսկ բանաւորացն գ բարեբարոյագոյն արարեալ լռէին, պարզ բանին ճշմարտութեան՝ լսող եղեալ։ Եւ այսպէս յայնժամ որ ի բանականութենէն եղեալ ամբոխն դադարեաց։ Իսկ ի վաղիւն եպիսկոպոսունքն առհասարակ ամենայն ի մի վայր ժողովէին [2]։ Ե՛կն անդ և թագաւորն ընդ նոսա, և իբրև էմո՛ւտ, կայր ի միջի նոցա. և ոչ նախկին նստել յանձն առնոյր յա-

ա. διαλεκτικοί

բ. Բնագիր ունի γνώμην „sententia" կարծիք, իսկ գիտութիւն. γνῶσις է, որ կայ մր ձեռագրում. γνώμη յարմար է համարում, որովհետև չի տալիս փոփոխելու, ինչ որ [illegible]

գ. Սա էլ է յոյն διαλεκτικός բառի թարգ.

1. Այս պատմութիւնը ունի Ռուփինոսը գիրք Ժ. եւ աւելի մանրամասն եւ չափազանցուած Գելասիոսը։

2. Արդեօք ժողովարանում. թէ կայսեր պալատում։

ռաջ քան զեպիսկոպոսացն ակնարկեալ։ Այդքան բարի և երկիւղած արանց յԱստուծոյ զթագաւորին ընդունէին։ Քանզի վայելուչ ժամանակին լռութիւն եղեալ, սկսաւ թագաւորն անդուստ յաթոռոյն յորդորական քանիւք հպել առ նոսա, առ միաձայնութիւն յորդորել զնոսա[1]։ Եւ զիւրաքանչիւր ուրուք զտրտմութիւն առ ծփումն թողուլ խորհէր։ Քանզի բողոք ունէին ոմանք ընդ միմեանս. իսկ բազումք ի նոցանէ թուղթս աղաչանաց թագաւորին էին արարեալք։ Վասն զի զառաջիկայն վասն որոյ եկեալ էին. դասաւորել զխօսացեալ. իսկ աղաչեալ հրամայեաց զգրեալսն այրել։

Ասացեալ. աւրէնս զհրամայեալսն Քրիստոսի՛ թողուլ եղբաւր զթողութեանն հանդիպումն յառաջագոյն ասացեալ։ Իսկ յայնժամ որ յաղագս միաբանութեան և խաղաղութեան բանսն ընդարձակեա՛լ հանել. վասն հաւատոցն խնամողագոյն այց առնել նոցա կամաց հրամայեաց, որև վասն այսորիկ ի նոյն յերրորդ գիրսն Կոստանդնի վարուցն ասէ ինքն Եւսեբիոս. իսկ թագաւորն բազում յաւժարութեամբ և ժուժկալութեամբ մտադրէր ասացելոցն, և ածէր զնոսա ի միաբանութիւն։ Իսկ վասն որբոյ տաւնին Զատկի զնոյն ժամանակ խոստովանել առ ամենեսին ըստ պարտին, և ոչ անկարգ ինչ այլև գրով նշանակեալ իւրաքանչիւր ումեք զհասարակաց կարգեալն[2]։ Եւ յաղագս այնորիկ նոցունց ձայնիւ Եւսեբիոս գրով եթող։

Իսկ մեք նոցա ոչ ընդ վայր հպեցաք, այլ որպէս վկայութեամբ հպեալք ի նորա ճառեցեալսն։ Եւ զայս

1. Կայսրը խօսացել է Լատիներէն. Թարգմանը կրկնել է Յունարէն։

2. Յունարէն բնագրում առաջ է բերուած նոյն իսկ Եւսեբիոսի նկարագրութիւնը. Հայ. Թարգմանը կրճատելով միայն բովանդակութիւնն ունի։

կարգեցաք գրով, որպէս զի յորժամ ոք ուրեք զժողովոյն Նիկիոյ զհաւատն սխալեալ ըստգտանեն․ ոչ ներեսցուք նոցա, և ոչ լռեսցուք, և ոչ հաւատասցուք Սաբինոսի Մակեդոնացւոյ․ ագետս և ամբարիշտս կոչողին զանդր ժողովեալ սուրբ հարսն։ Քանզի Սաբինոս[1] որ յՀերակղիա Թրակիա Մակեդոնացւոց եպիսկոպոս․ ժողով՝ արար յոլովից ժողովոց գրով. իսկ զժողովեալսն ի Նիկիա, որպէս զպարզամիտս և տգէտս ձգեաց․ ոչ զգացեալ թէև զինքն զԵւսեբիոս որոյ մե՛ծ փորձիւ զհաւատն խոստովանեալ․ այլև զան որպէս զտգէտ մատնէ։ Եւ զոմն կամաւք թողո՞յր և զոմն ձգէ՛ր․ բայց զամենայն առ ընտանի գիտումն յաւէտ քարշէր։ Եւ զովէ, որպէս արժանի վկայ հաւատարմութեան Եւսեբիոս Պամփիղեայ․ զովէ և զԹագաւորն, որպէս կարող կրօնաւորել զքրիստոնեայս․ և պարսաւէ զեղեալսն ի Նիկիա զհաւատս, որպէս զտգիտաց և զոչ հանճարողաց եղեալ․ և զոր որպէս իմաստուն և անսուտ կոչէ զսորա՛[ա] զձայնն կամաւորութեամբ անտես առնէ։[բ] Բայց զՍաբինոս, թէ որպէս պէտք են կոչել արասցուք յիշումն․ իսկ ի Նիկիայ[գ] ժողովուն յԵւսեբիոսէ մեծա-

ա․ Բնագիրը կրճատ է թարգմանուած:

բ․ Բնագ․ ունի καλεῖ μάρτυρα "կոչէ վկայ զսորա․․"

գ․ Բնագ․ τῆς μεγάλης συνόδου. "մեծ ժողովուն։"

1․ Այս Սաբինոսը Մակեդոնացւոց Թրակիայի Հերակլեա քաղաքացի էր․ նա մի ժողովածու կազմեց ժողովի գործերից որից շատ անգամ օգտուում է Սոկրատը․ բայց նրան արհամարում է, ասելով որ վատ աղբիւրներից է ժողովել եւ թշնամի է ուղղափառ եպիսկոպոսներին․ ժողովից դուրս եկող գրութիւնները երկու տեսակ էին․ առաջին՝ ժողովից, կամ առանձին եպիսկոպոսներից գրած նամակներ վիճելի հարցերի մասին․ որ տարածւում էր ամեն տեղ․ երկրորդ՝ ժողովի վճիռները եւ խօսակցութիւնները․ որ գրի էր առնում քարտուղարը․

ձայն գովեցելոյ համաբանութեան հաւատն է այս [1]։ Զայս զհաւատ [2] յժը սուրբ հարքն ծանեան. և հաստատեցին։ Եւ որպէս ասէ իսկ Եւսեբիոս զուգաձայնեա՛լքդ և համափառաւորեա՛լքդ գիր արար էասուն. իսկ հինգն [3] ի նոցանէ ոչ ընգալան. Եւսէբիոս Նիկոմիդոյ եպիսկոպոս. և Թէոգնիս Նիկիոյ. Մարիս Քաղկեդոնի, Թէոփիլաս Մառմառիկոյ. Սեկունդոս Պտղոմիադւոյ։ Քանզի ասացէք մեզ ասեն համագոյ լինել, յորմէ է. կամ ըստ բաժանման, կամ ըստ հոսման. և կամ ըստ յիմքէ ածման որպէս յարմատոյ բողբոջ։ Իսկ հոսման որպէս հայրական մանգունք. իսկ ըստ բաժանման որպէս զձոյլ ոսկւոյ ոսկէտեսակք երկու կամ երեք. ո՛չինչ ըստ այսոցիկ է Որդի Աստուծոյ։ Վասն այսորիկ ոչ խոստովանեալ զհաւատն ասէին սոքա

1. Հաւատամքը չկայ թարգմանութեան մէջ. ուստի կարեւոր համարեցինք թարգմանելով բնագրէց դնել ծանօթութեան մէջ.
«Հաւատամք ի մի Աստուած. ի Հայրն ամենակալ. յԱրարիչն ամենայն երեւելեաց եւ աներեւութից. Եւ ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս յՈրդին Աստուծոյ ծնեալն ի Հօրէ. միածին. այսինքն յէութենէ Հօր. յԱստուած յԱստուծոյ. ի լոյս ի լուսոյ. յԱստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ ի ծնեալ եւ ոչ յարարեալն յէութենէ Հօր. Որով ամենայն ինչ եղեւ յերկինս եւ ի վերայ երկրի. Վասն մեր մարդկան եւ վասն մերոյ փրկութեան իջեալ եւ մարմնացեալ եւ մարդացեալ. չարչարեալ եւ յարուցեալ յերրորդ աւուր ելեալ յերկինս. գալոց է ի դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս. Եւ ի սուրբ Հոգին. Իսկ որք ասեն. էր յորժամ ոչ էր Որդին եւ նախ քան զծնանելն ոչ էր եւ թէ յոչէից եղեւ. կամ յայլմէ յէութենէ. կամ գոյութենէ, ասեն լինել կամ արարեալ, կամ փոփոխելի զՈրդին Աստուծոյ. զայնպիսին նզովէ սուրբ կաթուղիկէ եւ առաքելական Եկեղեցի.»

2. Աթանասը վկայում է, որ Ոսիոսն է այդ հանգանակի հեղինակը. գոնէ այդպէս էին կարծում Արիոսականք. իսկ ըստ Ս. Բարսեղի դրա հեղինակը Հերմոգէնն է.

3 Ժողովում կողմնակ հանգանակի հետ չհամաձայնողները Թէոդորիտոսի եւ Հիերոնիմոսի վկայութեամբ երկուս էին՝ Թէոնաս եւ Սեկունդոս. իսկ ըստ Ռուփինի այնպիսիները տասն եօթ հոգի էին.

Հինգէքեան։ Բազում ինչ ապա զճառուածն համագոյու-թեանն հաւատալք. զնորին Արիոսի ենթադրել ոչ կա-մեցան։ Վասն որոյ սուրբ ժողովն զԱրիոս և զնորին չա-րափառութեանն զհաղորդս նզովեաց. և հրամանաւ թագաւորին զԱրիոս և զորս ընդ նմայն և ընդ Թէոգ-նիսիւ յաքսորս առաքեաց։ Իսկ Եւսեբիոս և Թէոգնիս սակաւ ինչ յետոյ յաքսորեացն գիրս զղջման արա-րեալ զհաւատ համագոյութեանն խոստովանէին. զոր նախակարծեցեալք յայտնեսցուք։ Իսկ յայնժամ էր ի ժողովոյն Եւսեբիոս որ զՊամփիլիա առ անուանու-թիւնն ունէր որ յեպիսկոպոսութիւնն Կեսարեայ Պա-ղեստինու ոյ էր վիճակեալ. սակաւ ինչ ի վերահասու-ցեալ և այց արարեալ ընկալաւ զսահման հաւատոյն։ Սա էր հանդերձեալ առ ամենեսին. որև շարադրեաց իսկ ոչ միայն. այլև որ առ նոքաւք ժողովրդեանն գրով զսահման հաւատոյն առաքեաց։ Զհամագոյութեանն ճառ թարգմանեաց. զի մի նենգութեան մի մտածութիւն յորոց ի վերայն հասոյց ունիցի ոք յաղագս նորա. գայս գրէ" Եւսեբիոս և առաքէ ի Կեսարիա Պաղես-տինոյ[1]։ Իսկ Աղէքսանդրացեաց եկեղեցւոյն և որոց յԵ-գիպտոս և ի Լիբիայ, և ի Պենտապոլիս հասարա-կաց ժողովն գրեաց։

Գլ. Թ.[2]

Ցորում թղթի կայ և այսպէս։ «Եթէ նախ յամենեցունց քննեցաւ ամբարշտութիւնն Արիոսի. և նորայոցն առա-

ա. Բնագրի մէջ կայ Եւսեբիոսի «Հաւատամքը», նորա բացադրութիւնը եւ Նիկիականը աննշան փոփոխութեամբ, հա, թարգմ. բաց է թողել:

1. Եւսեբիոսի այդ նամակը պահուած է. Աթանաս. Նամականիք յաղագս ժողով. Նիկ. Թէոդոր. Պատմ. եկեղ. Ա, 12. Գելաս. պատմ. ժողով. Նիկ. Բ, 35 եւ Նիկեփ. պատմ. եկեղ. Հ. 22.

2. Տես. Սոզոմ. Ա, 21. 24. Թէոդոր Ա, 9. Կասսիոդ. Ա, 12 Գելաս. Գործք ժողով. Նիկ. Բ. 31. Նիկեփ. Հ. 24.

Չի թագաւորիս և ամենեքին համայն թուեցաւ նզովել զամբարշտութիւն նորա. զկարծիս և զբանս և զաւնուածս հայհոյութեանն. որովք հպէր հայհոյել զՍրդին Աստուծոյ: Եւ այսքան զաւրեաց ամբարշտութիւնն զի և անվաւել առնել զԹէոնաս Մառմառիկեցի և զՍեկունդոս Պտղոմեցի. զի և նոքա նացառցն հանգիպեցան:

Բայց շնորհն Աստուծոյ ի յարուցանելոյ ի չարափառութենէն ազատեաց զԵգիպտոս:

Այլ պակասէր որ վասն յանդգնութեանն Մեղիտինոսի և ձեռնադրելոցն ի նմանէ. և վասն այսորիկ թէ որպէս համայն թուեցաւ ժողովոյն, յայտնեցից ձեզ եղբարք սիրելիք: Համայն թուեցաւ վասն Մեղիտինոսի մարգասիրագոյն շարժեցելոյ ժողովոյն. քանզի ըստ ստոյգ բանին և ոչ միոյ կամակցութեան արժանի է կալ յիւրում քաղաքին. և ոչ մի ինչ իշխանութիւն ունել և ոչ նախաձեռնել և ոչ նախագրութիւնս առնել. ոչ յաշխարհս և ոչ ի քաղաքս աւտարս երևիլ. այն պատճառոյ աղագաւ. բայց սուղ զանուն պատուոյն միայն ստանալ: Իսկ զորս ի նմանէն կարգեալս խորհրդականագոյն ձեռնադրութեամբ հաստատեալ ընդ սոսա յաղագս ունելոյ սոցա զպատիւն, և զպաշտելութիւնն. բայց երկրորդս լինել յամենայնէ ամենեցունց որ յիւրաքանչիւր ի պանդխտութեան. և յեկեղեցւոջն քննեցելոյ ի պատուականագունիցն պաշտաւնակցաց մերոց ընդ Աղէքսանդրիւ նախաձեռնադրեցելոց: Եւ որպէս զի և սոցա և ոչ ինչ մի իշխանութիւն լինել զհաճոյսն իւրեանց նախաձեռնարկեալ. և կամ անուանս կոչել. և կամ բնաւին առնել ինչ առանց կամաց կաթողիկէ եկեղեցւոյն եպիսկոպոսին. որոց ընդ Աղէքսանդրիւ: Իսկ զորս շնորհիւն Աստուծոյ և աղաւթիւք ձերովք. և ոչ ի միում հեր-

ձուածի զանալը. այլ հաստատեալ ի կաթողիկէ եկեղեցի իշխանութիւն ունել. նախաձեռնել և անուանս կոչել արժանաւորացն վիճակին. և զամենայն առնել ըստ աւրինաց և կարգաց եկեղեցւոյ։ Իսկ թէ ումեք պատահեսցի հանգչել յուրոց յեկեղեցւոջն ի պատիւ փոխճանեցելոյն, զորս արդ ընգալեալս. միայն արժանաւորս եղիցին. և ժողովուրդն ասասցէ հաղորդս լինել տեառնագրելով զսա եպիսկոպոսին Աղէքսանդրու։ Իսկ այլք ամենեցունց թողութիւն եղև։ Բայց վասն Մեղիտոսի ոչ ևս նոյնս թուեցաւ համոյ. վասն վերստին նորա անկայիգութեան և նախաձեռնելոյն, և յանդգնութեան կամացն. զի և ոչ մի իշխանութիւն անձնիշխան լինել տացի նմա. զի մի վերստին կարասցէ զնոյն անկարգութիւն առնել։ Իսկ վասն միաբանութեան սրբոյ Զատկին. եթէ ամենայն եղբարց որ յարևեալս յառաջադոյն առնողաց զտաւն. հաղորդ լինել Հռովմայեցւոց և ձեզ և մեզ ամենեցունց. որք մի անգամ ընդ ձեզ պահեն Զատիկն երկրորդ անգամ զնոյն կարգեալ։» ա

Բայց այս գիտելի է զի Արիոս գիրս համագրեաց վասն իւրոյ չարափառութեանն զոր վերագրեաց ի վերակոչեցելոյն Թաղիա[1]. և է կերպարան գրոյն թոյլ և լուծեալ։ Ուստի և զնա յայնժամ ժողովն հոգ տարաւ վասն եղելոյ խաղաղութեանն. այլ և ինքն թագաւորն թուղթս առա-

ա. Այս բնագրի մէջ երկար նամակ է. Թարգմանիչը է խիստ կրճատելով գլխաւոր միտքն է պահպանել:

1. Արիոսը գրում է Θάλεια անունով երգը զանազան նիւթերի վրայ զանազան եղանակով. ուրպէս զի երգի քաղցրութեամբ անմեղ մարդկանց գրաւէր իւր աղանդի համար. Բայց գիրքը միանգամայն չընդունուեց. վատ բանաստեղծութեան համար որից մի քանի կտոր մնացել են։

քէ Աղէքսանդրիացեաց եկեղեցւոյն ծանուցանելով [1]. «Եթէ ոչ է պարզաբար և ոչ որպէս հանդիպեցաւ և եղաւ սահման հաւատոյս, այլ թէ մեծ խնդրով և փորձիւ ասացին զսահման հաւատոյս. և ոչ որպէս զի ոմն ասացաւ և ոմն լռեցաւ. այլ թէ զոր ինչ առ շինումն կարգացն ասել պարտ էր՝ ամենայնն ասացաւ. և զի ոչ պարզաբար սահմանեցաւ. այլ ստուգապէս քըննեցաւ նախկին։ Որպէս զի զամենայն որ ինչ ընդդիմաբանութեան և կամ երկպառակութեան պատճառք թուէին լինել. զայս արմատաքի խլեալ և կատարեալ կամս Աստուծոյ զանդր ժողովելոց եպիսկոպոսացն կոչէ կամս. և Հոգւոյն սրբով զայնքան եպիսկոպոսաց համաձայնութիւն լինել ո՛չ մերժէր աստուածասէր և սուրբ թագաւորն»[ա] ։

Բայց Սաբինոս որ Մակեդոնացւոց հերձուածոյն առաջնորդ, զսոսա կամաւորութեամբ ո՛չ ընդունի. այլ պարզամի՛տս և տգէ՛տս ասէ. հարկաւորելով և զինքն Եւսեբիոս Կեսարացի տգիտութեամբ մատնել և ոչ ածէր զմտաւ որպէս զի թէև պարզամիտք իցեն որք ի ժողովուն փայլակէին յԱստուծոյ և ի շնորհէ սրբոյ Հոգւոյն ոչ երբէք նուազեցուցանել զճշմարտութեանն կարէին։ Լուր արդ որպիսի և մեկայլ[բ] թղթովս թագաւորն հակառակ Արիանոսի և որոց հաղորդ չարափառութեան նորա վարժեալ։

[ա] Այդ բուզքն էլ է կրճատուած: [բ]· καὶ δὲ ἑτέρας

1· Եւսեբիոսը Վարք Կոստ. չունի ոչ այս. ոչ էլ յիշատակայ թուղթը. տե՛ս Գելաս. Բ, 37· Նիկեփ. ունի միայն երկրորդը Ը 25· եւ կասիոդ. Թ, 25· իսկ հայ թարգմանը ըստ իւր սովորութեան ամբողջը մի քանի նախադասութեան մէջ է ամփոփել։

Ամենայն ուրեք զեպիսկոպոսունեան առաքեաց առ եպիսկոպոսունս և ժողովրդականս այսպէս: [ա]

«Չարաց և ամբարշտաց նմանեալ Արիոս՝ իրաւացի է զնոյն զնոցունց ունել անարգանս. որպէս զի և այսուհետև Պորփիւրիոս աստուածպաշտութեանն թշնամի՝ կարգս անիրաւս և անաւրէնս հակառակ կրաւնից և կանգնեալ զարժանն էգիտ զվարձ. և այսպիսի որպէս զի զնախատո՛ղ ինքն զնոյն հետայն լինել ժամանակին. և առաւել ըն՛ուլ չարափառութեամբ. այժմ հաճոյ թուեցաւ զԱրիոս և զնորուն համակամսն զՊորփիւրիանոսս կոչեցեալսն որոց յեղանակացն նմանին, զայսոցիկ ունելով զյորջորջումն: Առ այս և եթ ինչ շարագրումն յԱրիոսէ կարգեա՛լ գտանիցի. զայս հրո՛յ մատնեալ. զի մի ընդ վայր միայն նորա վարդապետութիւնն ապականիցի. այլ զի և ոչ յիշումն նորա բնաւ ին մնասցէ: Զնոյն պատմեմ և այժմ. եթէ ոք շարագրեալս ինչ յԱրիոսէ ունիցի համակարգութիւնս. որպէս զի թագուցեալ ինչ և ոչ նոյն ժամայն մատուցանել և հրով կիզուլ և զայսպիսիս սպանանե՛լ մահու մնասու: Քանզի առ ժամայն այլոցն ի սորա՛ իսկ գլխոյս կացցէ պատիժն: Եւ այսպիսիս և ոչ միոյ թողութեան արժանաւորեսցի ամենեւիմբ»[1]:

Եւ այլ թուղթս բազումս թագաւորին ընդդէմ Արիոսի և նորուն չարափառութեանն եղելոց հաղորդս ժողովականագոյն գրեաց ամենայն ուրեք ըստ քաղաքաց[2]:

ա. Բնագ. մէջ փոխադիրը տարբեր է.

1. Այս թուղթը ամբողջութեամբ է բերած. բայց բաց է թողել. մի թուղթ ուղղած եկեղեցիներին. մէկը Եւսեբիոսին. մէկը Եւսեբիոս Կեսարացուն եւ մէկը Մակարիոս Երուսաղէմացուն.

2. Հռովմայեցւոց կայսրները քաղաքացիներին գրած նամակները հրամայում էին հրապարակով կարդալ. ուստի եւ նամակի վերջում գրում էին proponatur. «Հաղորդս ժողովրդականագոյն գրեաց»

Եւ նախկին ե՞ղ զովեստիւք։ Եւ զխորամանկութեանն ձև մատնելով զնա ոչ այս միայն այլև ընդ դէմ Սեբիոսի և Թէոգնիսի գրելով[1]. և հպի յԵւսեբիոսի չարափառութեանն։ Ոչ միայն ի վերա արիանոսութեանն. այլ զի և բռնութեամբ յառաջագոյն բարեմտաբար ի գործոն խորամանկէր. և խրատէ զՆիկոմիդացիսն այլ եպիսկոպոս առնել փոխանակ սորա։

Այլ զթուղթն զորս վասն այսորիկ յաղագս երկայնութեանն որ ի նոսա աստանաւր ղընել աւելորդ համարեցա. պարտ լիցի զխորհել խնդիրն յայտնե՛լ նոցումբք։ Յաղագս այսորիկ ա՛յսքան ճառեցաւ։

ԳԼ. Ժ.

Բայց[2] զիս շարժէ փոյթ Թագաւորին այլ գործոյ առնել յիշատակ որ զինքեան զկամսն յայտնէ. որպէս զի խաղաղութեանն հոգ տարեալ յանձն առնէ։

Քանզի եկեղեցական միաբանութեանն խնամ տարեալ կոչէ ի ժողովոյն[ա] զԱկէսիոս ոմն[3] Նաւատիանոսաց աղանդոյն եպիսկոպոս։ Վերագրութեան և ստորագրութեան ժողովոյն հաւատոյ հարցանէր Թագաւորն զԱկէսիոս. թէ և դու խոստովանիցիս զհաւատ և զորաշումն սրբոյ Զատկին տաւնի։ Իսկ նա ասէ. ոչինչ նորագոյնս. ով այքա ժողովն սահմանեաց։ Քանզի ան-

ա. Ըստ բնագրի, պէտք է ի ժողովն կոչէ κέκληκε πρὸς τὴν σύνοδον

1. Այդ թուղթը կայ Գելասէ. Պատմ. ժող. Նիկեփ. Գ. մասի վերջում։

2. Տես Սոզոմ. Ա, 22. Կասիոդ. Բ, 13. Նիկեփ. Ը, 20.

3. Ըստ Վալեսիոսի այդ պատմութիւնը անհաւատալի եւ հնարովի է. որովհետեւ յայտնի չէ թէ Ակէսիոսը ո՞ր քաղաքի եպիսկոպոս էր եւ երկրորդ անհաւատալի է. որ Կոստանդինը մի որ եւ է հերետիկոս եպիսկոպոսի կանչած լինի ժողով. խնչո՞ւ ուրիշներին չկանչեց։

դուատ իսկ իսկզբանէ յառաքելական ժամանակացն աւանդեցայ․ և զսահման հաւատոյս և զժամանակ Զատկի տաւնի։ Իսկ հարցեալ Թագաւորին ասէ․ զի՞ այսուհետև ի հաղորդութենէ մերժէ․ նա զառ Դիկկիոսիւ եղեալն ըստ հալածանացն ուսուցանէ․ և զխստութիւն խիստ կանոնին ասէր․ որպէս զի ոչ պարտ է ասէ զմեղուցեալսն ի յետ մկրտութեանն մեղանչումն զոլս մերձ ի մահ կոչեն աստուածային գիրք [1] հաղորդութեան աստուածայնոյն խորհրդոց արժանաւորել, այլ ի զղջումն զնոսա յորդորել․ իսկ յոյս թողութեան մի՛ ի քահանայից առնուլ․ այլ յԱստուծոյ սպասել կարողին և իշխանութիւն ունողին թողուլ զմեղս։ Զայս ճառեալ Ակեսոս․ ասէ ցնա թագաւորն․ դիր սանդուղս, ով Ակեսիէ, և միայն ել յերկինս։ Իսկ բանից այսոցիկ ոչ Եւսեբիոս և ոչ այլ ոք առնէ յիշումն։ Բայց ես լուայ յառնէ յոչ երբէք ստեցելոյ․ որպէս զի ծեր էր յոյժ․ և որպէս զի գրեալ ըստ ժողովոյն ասաց․ ուստի նշանակ է ինձ զայս կրել․ որ լռութեամբ զայս ի բաց արձակին․ զոր բազումք ի պատմութեանն շարադրողաց նշանակեալ կրեցին։ Քանզի նոքա բազում ինչ պակասեցուցին, կամ առ ընտակցեալք, կամ ոմն առնլով։ Վասն Ակեսիոսի այսքան ճառեցաւ։

ԳԼ․ ԺԱ․

Արդ [2] յաղագս Պափնութիսի և Սպիւրիդոնի առնել յիշումն վերագոյնդ պատմեցուք․ ի դէպ է աստանաւր

1․ Յովհ․ Թղթ․ Ե․ 16․ 17․
2․ Տես․ Սոզոմ․ Ա, 23․ Ռուփին․ Ժ, 4․ Կասիոդ․ Բ, 14․ Նիկեփ․ Ը, 19․

յաղագս սոցա ասել։ Պափնութիսէ եպիսկոպոս էր միոյ ի քաղաքացն վերին Թիբիոյ։ Սա էր այր սիրեցեալ յԱստուծոյ, որպէս զի նշանաց սքանչելեաց լինել ի սմանէ։ Սա ի ժամանակս հալածանացն վիրաւորիւր զակնն. և պատուով ունէր զնա Թագաւորն. և յաճախ առ թագաւորութիւնն առաքիւր[ա] և զվիրաւորեալ ակնն համբուրէր։ Այսքան էր Կոստանդնի երկիւղածութիւնն յԱստուծոյ։ Եւ այս վասն Պափնութիսի ճառեցի. իսկ մերձ առ կատարումն արձակման եկեղեցւոյն. և զարդու քահանայիցն. որոց յաղագս նորա խորհրդակցութեանն եղև պատմեցից։ Թուեցաւ

ա. Բնագ. ἐπὶ τὰ βασίλεια μεταπέμπετο կոչէին զնա ի պալատ.

ԳԼ. ԺԱ.

Պատմութիւն Պափնուտի Թէ զինչ որոր եւ սարկաւագաց եւ Սպիրիդոնի եւ հրաշիցն իւր։

Յաղագս Պափնուտի և[ա] Սպիրիդոնի[բ] ասել յիշումն իդէպ է, Վերագոյն ասացաք զորոյն[գ] պատմեցաւք. Պափնուտի[դ] եպիսկոպոս էր մի ի քաղաքացն[ե] այր[զ] Աստուծոյ. խոստովանող.[է] նշանք եւ երևելի որ ի հալածչացն վիրաւորեալ զակնն. և պատուով ունէր զնա բարեպաշտն Կոստանդիանոս և առէպ կոչէր առ ինքն[ը] և ուսանէր[թ] ի նմանէ զգործս բարիս[ժ] և ի գալն առ իր ողջոյն և Թագաւորն համբուրէր զվիրաւորեալ ակնն, և երկիւղիւ ընդունէր զսուրբն Աստուծոյ։ Իսկ առ[ժա] կատարումն եկեղեցւոյ և օրինաց քահանայից որ յաղագս նորա է[ժբ] խորհրդածութիւն ասացից։ Թուեցաւ[ժգ] ժողով եպիս-

ա. Դ. չէ. բ. Ա՛ Բ՛ Սպիրիդոնի. Դ. [illegible]. գ. Դ. զորոյն. դ. Պափնուտիոս. ե. Ա՛ ի քաղ. [illegible]. զ. Ա՛ Բ՛ եւ էր. է. Ա՛ եւ երև. [illegible]. թ. Ա՛ Բ՛ ուսուցանէր. ժ. Բ. զբարիս գործեալ. ժա. Դ. առ ի[illegible]. ժբ. [illegible] Ա՛ [illegible] թվեցաւ։

եպիսկոպոսացն աւրէնս նորս՝ յեկեղեցի մուծանել. որպէս զի քահանայացելոցն. այսինքն եպիսկոպոսացն, և քահանայից և սարկաւագաց և կէս սարկաւագաց.[2] մի ննջել ընդ ամուսինս իւրեանց. զորս ի ժողովրդականութեանն առեալ։ Եւ յաղագս այսորիկ խորհուրդ կայր առաջի։ Յարուցեալ Պափնութիս ի միջի ժողովոյն եպիսկոպոսացն գոչէր հեռի՝ մի ծանր լուծ դնէք քահանայացելոցն արանց. պատուական ասելով զամուսնութիւնն և սուրբ զանկողինս նոցա. զի մի գերազանցութեամբ ստուգութեանն յաւէտ զեկեղեցին վնասեսցին։ Քանզի ոչ կարէք զամենեսին ածել յանախտութեան ճգնութիւնն որպէս զի ոչ ապ պահեսցէ զպար-

1. Հին կանոնն էր. τὴν βοηθὸν ἱερεὺς ἐκβάλλων ἀποβαλλέσθω μὴ εἰσάγων δὲ καθαιρείσθω. կանոն Առաք. Զ.

Հրատարակած բնագրի մէջ չկայ «կէս Սարկաւագ. ὑποδιακόνος բառը իսկ մի ձեռագրում կայ.

կոպոսաց[ա] նոր աւրէնս ուսուցանել. զի պարտէ որ[բ] ասեն, որք յամուսնութենէ[գ] կոչեցեալ[դ] են ի քահանայութիւն և ի սարկաւագութիւն[ե] մի ունել զամուսինս զի մի պոռնաւորեսցին։ Եւ յաղագս այսորիկ էր տարակուսանք[զ] ի մէջ նոցա. յարուցեալ Պափնոտի ի մէջ անցեալ եպիսկոպոսացն ասէ, մի ծանր[է] լուծ դնէք վիճակելոցն[ը] զոր ոչ եդ առաքեալն[թ] որ պատուական զամուսնութիւնն ասաց և՛ սուրբ՝ զանկողինս նոցա, զի մի գերազանցութիւն ստուգութեան յաւէտ զեկեղեցին վնասեսցին.[ժ] քանզի ոչ կարէք զամենեսեան ածել յանախտութիւն ճգնութեան. այլ առ ժամանակ մի ունիցին պարա-

ա. Ա՝ Բ՝ Գ. եպիսկոպոսացն. բ. Գ. չիք. գ. Ա՝ Ե՝. Ամուսնութեան դ. բոլոր կոչեալ. ե. Բ. մի. զ. Գ. տարակուսանս. է. Ա՝ Բ՝. ծանրը. ը. Գ. եպիսկոպոսացն. թ. Ա՝ Բ՝ զառաքեալսն. ժ. Գ. վնասեսցէ.

կեշտութիւնն իւրաքանչիւր ուրուք ամուսնութեան մեր-ձաւորութիւն. բովանդականալ հասելոյն վիճակի հանդիպ-մամբ։ Ոչ ևս յամուսնութիւն գալ ըստ առաջին ա-ւանդութեան եկեղեցւոյ. ոչ միայն ի բաց զատել սոցա մի անգամ նախկին ժողովրդականացն եկելոց։ Եւ զայս ասել անփորձ գոլով ամուսնութեան, և պարզ. որպէս է ասել կնոջ. քանզի ի՛ մանկութենէ ի ճգնութեան սնանէր։ Հաւանի այս քահանայիցն ժողով Պափնութիսի բա-նիցն։ Վասն որոյ զոր յաղագս այսոցիկ խնդիրն դադա-րեցուցին. կամաւորութեամբք խորհեցելոց ի բաց կալ ի՛ մերձաւորութենէ ամուսնացելոցն թողեալք։ Այս այսքան վասն Պափնութիսի։

Գլ. ԺԲ.[1]

Իսկ Սպուրիդոն[2] հովիւ խաշանց հանդիպէր. որոյ

1. Տես Սոզոմ. Ա. 11. Ռուփին. Ժ. 5. Նիկեփ. Ը. 42։
2. Սպուրիդոնի մասին տես Սոզոմ. Ա. 11.

պեալ և դարձեալ ի նոյն. դառնալ զի մի փորձեցին ի սատա-նայէ ոչ պահելով[ա] զպարկեշտութիւն ամուսնութեանն։ Վասն անխառնութեան[բ] միաւորեալ են ընդ ամուսնութեամբ, այլ որ յանձին[գ] իւրում վտանգ ոչ ունի նախ քան զամուսնութիւն, և ուխտեաց ընդ Աստուծոյ պահել ըզկուսութիւն, և գայցէ ի քահանայութիւն կամ ի սարկաւագութիւն, ոչ ևս յա-մուսնութիւն գալ ըստ[դ] առաջին աւանդութեանն եկեղեցւոյ և պարտաւորեալք արտաքս[ե] ելցեն ըստ անհաւատութեանն[զ] դա-շանցն։ Հաւանեալ այսմ ժողով եպիսկոպոսաց[է] Պափնուտի լռե-ցին[ը] ի խնդրոյն։

Իսկ Սպուրիդոն էր հովիւ խաշանց՝ բարեպաշտօն և երկիւ-ղած յԱստուծոյ։[թ] Էր երբեմն գողք ի վերայ ոչխարացն

ա. Ա՛ Բ՛ ոչ պահէ. բ. Գ. որ միաւորեալ. գ. Գ. անձին. դ. Ա՛ ընդ. ե. Բ. յարտաքս. զ. Գ. ըստ աւանդութեան, Ա՛ Բ՛ անհաւատութեան. է. Գ. եպիսկոպոսացն. ը. Գ. զազարեցուցին. թ. Ա՛ Բ՛ կոչեցաւ ի քահանայութիւն Գ. յԱստուծոյ կոչեցաւ ի քահանայութիւն պակաս է։

հովուի այսքան զօղ սրբութեան որպէս զի արժանա-
ւորիլ նմա և մարդկան հովիւ լինել. քանզի միոյ
ի քաղաքացն Կիւպրոսի որում անուն Տրիմիթուն-
տոս զեպիսկոպոսութիւնն ժառանգէր. և զանհպար-
տութիւնն բազում ունելով զեպիսկոպոսութեանն հո-
վուէր և ոչխարս: Բազում ինչ են վասն սորա սաս-
ցեալք. մինչդեռ ժամս է յիշեցից՝ զի մի՛ արտաքս
յառաջիկայից թուեցայց մոլորեալ: Երբեմն հասարակ
գիշերի գողք ի գաւթի ոչխարացն գաղտաբար եկեալք
յափշտակել զոչխարան փութային. այլ Աստուած որ
զհովիւն ապրեցուցանէր, ապրեցուցանէր և զոչխարսն
աներևոյթ զաւրութեամբն. առ զաւրութն լինէին կա-
պեալք:* Իսկ առաւաւտուցն եկեալ ի հաւտն, և տե-
սեալ զնոսա ի յետս զձեռս իւրեանց ունելով ծանեաւ
զեղեալսն և աղաւթեալ լուծանէ զգողսն. և բազում
անգամ վարժեալ և խրատել զնոսա յարդար վաստակս
փութալ. և մի յանիրաւութենէ անուլ: Այս ար-
ձակէր. խոկ խոյ մի շնորհեալ նոցա ասելով. զի մի ըն-
դունայն տքնեալք երևեսցին: Այս վասն Սպիւռիդոնի

ա. Գողքն.

ընթացեալք ի յափշտակութիւն. այլ Աստուած, որ զհովիւն
պահէր ի մարտէ գիւղացն. և զոչխարսն նոյն յերևելի աւազա-
կացն, և անդէն ի գիշերի կապեալ լինէին աներևոյթ* ձեռս ի
յետս: Եւ նորա գիտացեալ զեղեալսն. կայր յաղօթս առ Աս-
տուած ի վերայ նոցա մինչև ցառաւօտն և լուծանէր զնոցա *
աներևոյթ կապանսն յԱստուծոյ: Եւ անկեալ առաջի նորա
թողութիւն խնդրէին. և նա խրատէր զնոսա մի յափշտակու-
թենէ կեալ այլ յարդար* վաստակոց. և տայր խոյ մի և ար-
ձակէր: Պոչեցաւ և նա ի քահանայութիւն բազում դրուատօք *

ա. Ձ՝ Բ՝ ի ձեռս աներևոյթ պակաս Ե. բ. Բ. ի յետս. գ. Գ. զնա, դ. Գ.
յափշտակութիւն... արդար, Ե. Դ. դրուատիւք:

սքանչելեացն։ Իսկ այլ այսպիսի՛ ինչ։ Էր նորա դուստր մի կոյս զհայրն ունելով զերկիւղածութիւնն յԱստուծոյ, որ անունն Իռինի՛։ Սմա ոմն մի ծանաւթ զարդս բազմագինս յանձնէր. իսկ զգուշականագոյն որպէս զի ժամանակ արարեալ յերկրի զգանձն թագոյց. իսկ յետ բազմի ինչ զկենցաղս թողո՛յր։ Իսկ եկեալ յետ ժամանակաց ինչ յանձնաւուղն և ո՛չ էգիտ զկոյսն. պատէր զհարամբն երբեմն թէ ըստ պարտի է. և երբեմն սպառնալով. և լինել նմա անցիցս այսոց յետ դստերն մահուանն։ Եկեալ ի գերեզմանն կարդա՛յր առ Աստուած. յառաջ քան զժամանակն ցուցանե՛լ նմա զպատմել յարութիւնն, և յուսոյն ո՛չ մեղաւ, քանզի կենդանի կոյ-

և սքանչելեօք. և հովէր զբանաւոր ոչխարսն. և դարձեալ յեպիսկոպոսութեան [ա] շնորհ [բ] յամենայնի հռչակաւոր էր վարուք [գ] և սքանչելեօք։ Եւ էր դուստր մի նորա որք մնացեալ ի մօրէ կուսութեամբ և արդարութեամբ նահատակէր [դ] ընդ հօրն ի հանդէս բարեպաշտութեան։ [ե] Տեսեալ զսա հաւատարիմ ոմն մի, եդ ի [զ] պահեստի նմա զարդս բազմագինս, և ինքն գնաց ճանապարհ հեռի։ Եւ կոյսն զգուշացեալ ծածկէր յերկրի. իսկ յետ ոչ բազում ամաց, կոյսն լուծանէր զկեանս [է] և ոչ յիշէր վասն պահեստի [ը] զարդուցն։ Ապա եկեալ տէր զարդուցն [թ] ոչ գտանէր զկոյսն և ոչ զպահեստն. կշտամբէր զհայրն [ժա] կուսին սպառնալեօք. [ժբ] և լինէր այս փորձութիւն մեծ ի վերայ եպիսկոպոսին՝ հօր կուսին։ Իսկ սուրբ [ժգ] եպիսկոպոսն յարուցեալ գայ ի գերեզմանն կուսին [ժդ] դստերն իւրոյ. կայր յաղօթս առ Տէր. և խնդրէր զյարութիւն դստերն իւրոյ. որ զհայրն [ժե] զերծուսցէ ի պարտեացն. և ինքն անպարտ

ա. Բ՝ եպիսկոպոսութեան. գ. եպիսկոպոսութեան. բ. Դ. շնորհօ. գ. Ա՝ հռչակաւոր. գ. Դ վարուք. ե. Եղ՝ուրեամբ. ե. Դ նահատակէր. զ. Դ ի նո պահեստի. է. Գ բարեպաշտութեամբ. ը. Բ Դ. զկեանս. թ. Գ. պահեստին. ժ. զարդուցն ժա. Բ Դ Ա՝ Բ՝ զհայր ժբ. Դ. սպառնալեօք. ժգ. Բ սուրբ չիք: Դ. սուրբ եպիսկոպոսին. ժդ. Բ կուսին չիք ժե. Ա՝ Բ՝ հայր։

որն երեւի հաւրն․ և զտեղին նշանակեալ ուրանաւք զանձն կայր։

Այսպիսի արք ի ժամանակին Կոստանդնի արքայի փայլակէին յեկեղեցիսն։ Իսկ զայս և ես ի լոյս ի բազում Կիւպրացւոյ աւանդեցաւ․ և շարագրութեամբ որոյ ուրումն Ռուփինոսի քահանայի ընթերցաւ․ Հռոմայեցի գրով շարագրեալ։ Յորոց զայս և այլս ոմանս հանդերձ բազում ճառեցելովք ժողովեցին։

Գլ․ ԺԳ․[1]

Լուա ես և վասն Եւտիքիանոսի աստուածասիրի առն․ ի նոյն ի ժամանակին անձեցելոյ․ որպէս զի և նա եկեղեցւոյն Նաւատիանոսաց մերձաւորագոյն գործս առ-

1․ Տես Սոզոմ․ Ա․ 14․ Նիկեփ․ Ը․ 41․

լիցի վասն պահեստին,[ա] ուր էր պահեստն և ցուցանէր հօրն և ինքն անդրէն[բ] դառնայր ի գերեզմանն իւր․ և հոգին առ Աստուած որ այնպէս արար։[գ]

Զայս տեսեալ բազմաց սքանչացան․ և որք լուան[դ] հիանային ընդ այսպիսի սքանչելիսն[ե] և փառաւոր լինէր[զ] անուն Տեառն,[է] Լուեալ զայս Կոստանդիանոսի,[ը] կոչէր զսուրբն և օրհնութիւն ընդունէր ի նմանէ, և սիրէր զնա առ իւր ունէր[թ] իսկ նա ոչ առնոյր յանձն յաղագս պատուոյն, զի[ժ] խոնարհագոյն էր և անպատուասէր քան զամենայն[ժա] սուրբն[ժբ] Աստուծոյ։[ժգ]

Գլ․ ԺԴ․

Յաղագս Տիկիանոսի ճգնաւորի եւ սքանչելեաց նորին։

Լուիցուք[ժդ] վասն Տիքիանոսի միայնակեան[ժե] վարուց ճըգնաւորեալ․ որ զբազմաց[ժզ] զհոգիս լուսաւորէր և զցաւս մարմ-

ա․ Դ․ ի պանծառանս․ բ․ Դ․ ի ամեղին չիք․ գ․ Դ․ չիք․ դ․ Դ․ որպէս․ ե․ որ այնպէս - բար չիք․ զ․ Դ․ յաւանն․ է․ Ա' Բ' չիւէ յանուն․ ը․ Դ․ Ես․ թ․ Դ․ Կոստանդիանոս կոչեաց․ ժ․ Բ․ ունէրով․ ժա․ Բ․ քանզի ժա․ Դ․ քան զամենայն չիք․ ժբ․ Բ․ սուրբան․ ժգ․ Դ․ յԱստուածոյ․ ամբողջ մի գլուխ պակասեալ է․ ժդ․ Դ․ յաւելու յիշատակ ․ժէ․ Դ․ մեռանելոյ․ ժզ․ Ա' Բ' Դ․ զբազմաց չիք․

նելով սքանչացեալ լինէր. իսկ զոր վասն այսորիկ պատմեացն ասացից յայտնաբար՝ և ոչ թագուցից. թէպէտ և թուիմ ոմանց սաստ ամբաստացեալ։

Ալեքսան ոմն Նաւատիանոսաց եկեղեցւոյն ծեր բազմամեայ եղեալ. սա որ և ի Նիկիայ ժողովն եղեալ էր ընդ Ակեսի. և որ ինչ ըստ Ակեսին պատմեաց ինձ։ Սա յայն ժամանակաց մինչև ցթագաւորութիւնն Նոր Թէոդոսի էհաս յոյժ նորագունիւք խաւսողի ինձ. զոր յաղագս Եւտիքեանոսին պատմեաց ինձ. բազում անգամ անցանելով յաղագս անցանելոյ ի նա աստուածային շնորհիս, այլ և էր և նա յիշման արժանի գրով։ Առ Կոստանդնիւ թագաւորաւ յընծայաբերացն ոմն, զորս ընտանիս կոչէ թագաւորն, բռնականս ինչ գործել երկուցեալ փախստեան հպեցաւ. իսկ թագաւորն հրամայէ սպառնալեաւք սպանանե՛լ զնա ուրանաւր և գտանիցի։ Եւ խնդրել ամենայն ուրեք գտանէին ի Բիւթինիան Ողիւպոս. և կապեալ ծանր և դժնդակ երկա-

նոյ[ա] բժշկէր. յաղագս եղելոյ ի նմա շնորհին Աստուծոյ. և զբազմիցք[բ] զանց արարեալ ի նորա սքանչելեացն, զի մի[գ] ինչ պատմեցուցք,[դ] զի յամենայնի հռչակաւոր էր այրն. Ընծայաբերաց[ե] ոմանց թագաւորին Կոստանդիանոսի ոմն զինուորեալ բռնականս ինչ գործել[զ] ի յափշտակութիւն ընծայաբերացն առեալ փախեաւ սաստհակեալն[է] ուր և կարիցէ. Լուեալ զայս թագաւորին առաքէ զինուորս սպառնալեաւ զկնի, ուր և գըտցի մահու մատնել.[ը] և յետ բազում յուզմանց գտեալ լինէր ի Բիւթանիա.[թ] և կապեալ ծանր և դժնդակ[ժ] երկաթի կապա-

ա. Ա՛ Բ՛ Գ. Բ. մարմնոց. բ. Ա՛ Բ՛ Գ. բազմաց. գ. Ա՛ Բ՛ զմի. դ. Գ. պատմեմք. ե. Ա՛ Բ՛ ընծայաբերացն. Գ. ընծայաբերաց. զ. Ա՛ Բ՛ Գ. գործեաց. է. Ա՛ Բ՛ սաստհակեցեալ. ը. Գ. մատնեալ. թ. Գ. Բիւթանիա. ժ. Ա՛ Բ՛ Գ. ի դժնդակ։

թովք․ ի կապարան արգելեալ լինէր, իսկ ի կողմանսըն Ողիւմպոսի և Նեստիւքիանոս[ա] ոմն միայնակեաց վարուք ճգնութեամբ զբազմաց մարմինս և զհոգիս բժշկէր։ Ընդ նմին և երկայնկեացն Աւքսանոս մանուկ գոլով ամենեւիմբ․ և զմիայնութեան վարուց խրատեալ ի նմանէ։ Եւ այս ժամ ածեալ զՆեստիքիանոս բազումք աղաչէին փրկել զկապեալն ի կապարանէն Թագաւորին աղաչանս մատուցանելով․ քանզի և ի լսելիս Թագաւորին էհաս յՆեստիւքիանոսէ եղեալ սքանչելիքն։ Իսկ նա պատրաստաբար խոստանայր առ Թագաւորն երթալ, քանզի կապեալն ի կապարանսն անժուժալիս կրէր, իսկ աղաչաւղքն առ նորա հասանել ասէին․ և զառ ի Թագաւորէն պատիժն և զօր վասն նորայ աղաչանքն որ ի կապարանացն կայր ի վերա նորա մահ։ Իսկ Նեստիքիոս արձակեալ աղաչէր զպահապանսն ներել մարդոյն, իսկ նոցա ասացեալ թէ միշտս բերեմ զներումն կապեցելոյս․ նա ինքն հանդերձ Աւքսանոսիւ ի կապարանն գնայր․ և նոցա ոչ կամեցեալ բանալ զկապարանն, նախկին եղեալ շնորհն Նեստիւքիանոսի յայտնագոյն լինէր։ Քանզի ինքեամբ դրունք կապարանին

ա․ Ըստ բնագ․ «արգելեալ լինէր ի կողմանսն Ողիմպիոսի․ անդ ուր էր Նեստիքիանոս։»

նոքա,[ա] եգին ի բանտի զգուշութեամբ․ Բազում աղաչանս[բ] առ Տիքիանոս առնէր այրն զի փրկեսցէ ի մահուանէ։ Եւ նա խոնարհեալ յաղաչանս առնն՝[գ] յանձն առ[դ] երթալ առ Թագաւորն և փրկել զնա ի մահուանէ։ Եւ ծանրանայր ի վերայ կապելոյն կապանքն․ և նա դարձեալ աղաչէր թեթևեցուցանել,[ե] զկապանսն զի համբերեալ[զ] կարասցէ․ և յղեաց այրն

ա․ Բ․ կապանօք երկաթիւք․ բ․ Ա՝ Բ՝ Գ․ աղաչանօք․ գ․ Բոլոր առն․ դ․ Ա՝ Բ՝ եառ․ ե․ Բոլ․ թեթեւացուցանել․ զ․ Բ․ Ա՝ Բ՝ համբերել․

բանայինն. պահպանացն առ ընքեանս ունելով զբանա-
լիսն. և մտեալ Եւտիւքիանոսի հանդերձ Աղեքսանդրով և բազմաւք որք մերձն կային. ընքեամբ և կապանքն զկա-
պեալն Թողին։

Յետ այսորիկ որ նախ Բիւզանդն կոչէր, իսկ այժմ Կոստանդինուպաւղիս. հանդերձ Աղեքսանդրոսիւ եկեալ ընդալեալ լինէր ի Թագաւորական արահն. փրկեաց ի մահուանէ զմարդն. քանզի պատրաստապէս Թագաւորն պատուելով զայրն անկնարկեաց առ խնդիրսն, բայց այս յետոյ եղեւ։ Իսկ յայնժամ որք ի ժողովուն եպիսկոպոսք և այլ ինչ գրեալք զորս կանոնս անուանեալ[1] սովորականս. աստուստ ընքեան քաղաքաց իւրաքանչիւր ոք գնային։[ա] Իսկ ժամանակ ժողովոյն որպէս ի նշանագիրսն գտաք ի հիւպատոսութեան Պաւղինայ և Յուլիանոսի քսանին Մաիս ամսոյ։[2] Աստանաւր էին ամք

ա· Բնագրում գրած է ժողովին մասնակցող գլխաւոր եպիսկ· անունները·

1· Ժողովում խմբագրած 20 կանոնն է ակնարկում·

2· Ընդհանրապէս ընդունուած է որ ժողովը կայացել է Կոստանդինի թագ· 20 տարում· Փրկչի 325 Թ· իսկ օրը ճիշտ որոշ չէ· Սոկրատը Մայիս 20·ն դնում, ուրիշ գրողներ ժողովի սկիզբը նշանակում են Յունիսի 19 ին· նա շարունակուել է մինչեւ Օգոստոսի 25·ը·

Աստուծոյ առ պահանջողսն,[ա] թեթեւեցուցանել զկապանս. և ոչ կամեցան. ասէ·[բ] վասնզ բերէ մեզ ներումն ի Թագաւորէն. Իսկ սուրբն Աստուծոյ երթայր ի կապանն[գ] Աղեքսանդրոսիւ աշակերտիւ իւրով և նոքա ոչ բացին զկապարանն իսկ նա զնշանն խաչին առնէր ընդդէմ դրանն, և իսկոյն բանայր դուռն[դ] բանտին և մտեալ ի ներքս և կապանն լուծանէր երկաթի[ե] և ոչ կալաւ զամենեսեան. Եւ առեալ զատահակեալ այրն ընդ իւր

ա· Գ· պահանջողքն· բ· Բ· ասեն գ· Ա՝ Բ՝ Բ· կապարանն։ դ· Բ· զդուռն· ե· Ա՝ Բ՝ կապանն յոտնա երկաթի· Բ· կապանք։

ղ ա յԱղէքսանդրոս Մակեդոնացւոց Թագաւորութեանն իսկ ի Կոստանդնի Թագաւորութենէն տասն և ինն ամ էր։ բ Արդ զայս ժողովոյն կատարումն, ուսնէք. բայց այս գիտելի է. զի յետ ժողովոյն Թագաւորն ի կողմանս արեւելից երթայր։

ԳԼ· ԺԴ·

Իսկ Եւսեբիոս և Թէոգնիս Թուղթս զղջման գրեալ առ եպիսկոպոսացն առաքեցին. գ և կոչեցան յաքսորեաց ի Թագաւորական հրամանէ. և զիւրեանց եկեղեցիս ընդալան. և զորս ի նոցա տեղիսն հանին զԱմփիոն Եւսեբիոս, իսկ զԽրեստոս՝ Թագաւորն, դ իսկ ի բա-

ա· Թեագ· 636 տարի։ բ· Այս երկրորդ բառականքը չկայ տպած թեագրած. այլ պահուած է մի ձեռագրի մէջ։ գ· Թող պատճէնքը կայ թեագրի մէջ. դ· Թեագ. ամենքի ասլիդ գրած է այդ բառի տեղ «Թեոգնիս» որ է «իսկ զԽրիստոս նման Թեոգնիս.»

1· Տես Սոզոմ· Բ· Ա· Կասսիոդոր Բ· 17· Նիկեփ· Ը· 43·

տանէր ի Կոստանդնուպոլիս. և յանդիման լեալ փրկէր զնա ի սպառնալեաց Թագաւորին. զի գիտէր զնա այր Աստուծոյ, և քաղցրութեամբ լսէր սորոյն, և պատուով ընկալեալ ա և մեծարանօք յուղարկէր օրհնեալ ի նմանէ։

ԳԼ· ԺԵ·

Յաղագս ժողովոյն որ ի Նիկիա. արտաքսումն ի մեռաղս Արիոսի եւ բանք նախապաշտուած յԱթանասի սրբոյ.

Եղև ժողով ի Նիկիայ ի վեց հարիւր և Լ· ամի Թագաւորութեանն Աղէքսանդրու ա Մակեդոնացւոյ, բ և ի Ժ· ամի Թագաւորութեանն Կոստանդիանոսի բարեպաշտի. և յետ ժողովոյն և գ հաստատութեան հաւատոյն և սահմանի կանոնի սուրբ ժողովոյն արտաքսասահմանութեանն Արիոսի ի մեռաղս ի Թագաւորէն

ա· Դ· ընծեալ. գ· Դ· Աղէքսանդրի. գ· Ա՛ Բ՛ Դ Բ· Մակեդոնացւոյ. գ· Ա՛ Բ· ժողովոյ։

նիցն նոցա նշանակ է [նմա]. սուրբ տասցելոց հաւատոյն. ըստ որոյ անշանէ[ին]ա բայց նզովիցն Արիոսի հաղորդ լի-նել ոչ կամեցան։ Եւ՛ զի Արիոս երբեմն յառաջ քան զսա կոչեցեալ. այլ և սմա այսպէս ունել թուի։ Ցակայն յԱղէքսանդրոյ վերայ ելանել արգելեալ լինէր։ Իսկ այս-ցուցանի յորոց յինքեան յետոյ ըստ ճանապարհին յե-կեղեցին և յԱղէքսանդրիա հնարէր ի ստեղծական զըղ-ջումն հպեալ. զորս ըստ աշխարհին ասասցուք յաղա-գըս ամենեցունց լսողացդ։

ԳԼ. ԺԵ[1]։

Յետ պայտրիկ Աղէքսանդրի Աղէքսանդրացեաց եպիս-կոպոսի վախճանելոյ, յաջորդէ եկեղեցւոյն Աթանաս։

ա. Միտքն է «Ես եղանց գրած թղթից մակագրութեամբ եմ. որ եռքս համաձայ-նութիւն ցոյց տուին Նիկիայի ժողովի որոշմանցն»։

1. Տես Սոզոմ. Բ. 17. Թէոդորետ Ա. 26. Ռուփին. Ժ. 14. 14. Կա-սիոդ. Գ. 4. Նիկեփ. Ը. 44. Փիլոստորգ. Բ. 11.

և ի նոյն ա խորհրդոց. ամենայն սուրբ ժողովն բ գնացին յիւ-րաքանչիւր աշխարհ գ ուղիղ հաւատովն և կանոնեալ սահմա-նադրութեամբն. Եւ թագաւորն Կոստանդիանոս երթայր յա-րեւմուտս կայս յետ ժողովոյն. դ Եւսեբիոս և Թէոգնիս գլխաւոր եպիսկոպոսքն թուղթս զղջման առ թագաւորն առաքեն, զի զարտաքսահմանեալսն դարձուսցէ յիւրաքանչիւր տեղիս. և հաւանել ե դարձոյց զարտաքսահմանեալսն զ յիւրաքանչիւր տե-ղիս, իսկ զԱրիոս արգելեալ յԱղեկսանդրիա երթալ, կալ ուր և կամիցի. Իսկ նա հնարէր ըստ ամենայնի ստեղծական զըղջ-մամբն երթալ յԱղէքսանդր. Ցայսոսիկ վախճանեալ լինէր է Աղէքսանդրի եպիսկոպոսն, և յաջորդէ ը զաթոռն թ Աթանաս.

ա. Ա՛ Բ՛ Գ. բոլոր. բ. Բ. ամենայն սուրբ ժող. չիք. Ա՛ Բ՛ Գ. ժողովոյն. գ. Գ. իւր աշխարհն. դ. Բ. յետ ժող. չիք. ե. Ա՛ Բ՛ Գ. Դ. հաւանեալ չ-գ. Բ զարտաքսահմանեալսն չիք. է. Գ. էր. ը. Ա՛ Բ՛ յաջորդէր. թ. Դ. Եսրա.

Զաս՝ ասէ Ռուփինոս, մինչ մանուկ էր[ա] ընդ հասակակիցսն իւր. խաղալով խաղ քահանայական, և զայս գոլ նմանութիւն քահանայութեան և որ ըստ բանի քահանայացելոց արանց։ Իսկ ի խաղուս յայս Աթանաս զեպիսկոպոսութեան ընկալաւ զաթոռ, իսկ յայլ մանկանցն իւրաքանչիւր ոք կամ քահանայ. և կամ սարկաւագ նմանեալ լինէր։ Զայս խաղալով մանկունքն յաւուր սրբոյ Պետրոսի մարտիրոսի և եպիսկոպոսի կատարման յիշատակի։ Յայնժամ Աղեքսանդրի եպիսկոպոսի անցանելով տեսանէ զեղեալ խաղն. և արձակեալ զմանկունսն և հարցեալ ի նոցանէ զոր ի խաղսն վիճակեալ

ա. [illegible] κομιδῇ νήπιον [illegible] κομιδῇ [illegible]

որ էր ընդ Աղեքսանդրի ի ժողովին սուրբ Նիկիա[ա] կատարեալ հասակաւ սարկաւագ. Եւ մեծարեալ ի սուրբ ժողովոյն[բ] ուղիղ հաւատովն խոստովանեալ և արժանաւոր վարուք բարեբանեալ զոր կոչեն ուղղափառքն[գ] հրամանաւ Թագաւորին Կոստանդիանոսի, ի Մարկոսի աւետարանչի աթոռն, ոչ բռնաբարեալ[դ] այլ աստուածային ազդեցութեամբն զհրաւիրելոյն[ե] կոչեն, որ յաղագս նորա պատմի. Զի էր երբեմն եպիսկոպոսին Աղեքսանդրի երթալ յեկեղեցի յաւուր յիշատակի Պետրոսի եպիսկոպոսի և վկայի. և տեսեալ զհասակակից մանկունս ի խաղ ըստ քահանայական խորհրդածութեանն և միտ դնէ մանկանցն և զայս գոլ նմանութիւնս տեսանէ ըստ նմանութեան խորհրդեանըն. Ի կոչումն քահանայապետութեան զԱթանաս ի մանկանցն ժողով[զ] կոչեն և նստուցանեն յաթոռ, իսկ այլքն իւրաքանչիւր ոք ընդունի ի նմանէ զեպիսկոպոսութիւն կամ քահանայութիւն կամ սարկաւագութիւն կամ այլ ինչ ի ժառանգաւորաց[է] եկեղեցւոյ. Զայս տեսեալ Աղեքսանդրի և մըտախոհ եղեալ. սքան-

ա. Բ. Նիկիոյ բ. Դ. Նիկիա. գ. Գ ուղղափառքն. դ. Ա' Բ' Բ Դ. բռնադատեալ. ե. Գ. զհրաւիրելոյն. զ. Ա' Բ' Գ. ժողովի. է. Բ. ժառանգաւորաց.

տեղի իւրաքանչիւր ուրուք նախացուցումն զեղելոյն համարեցաւ. ապա հրամանեաց յեկեղեցի հանել զնոսա, և խրատու հաղորդս առնել սքանչելապէս զԱթանաս: Իսկ կատարեալ հասակաւ եղեալ սարկաւագ ձեռնադրեալ էած զնա ի Նիկիայ համաջանաւղ. և ընդալեալ զնա ժողովոյն: Զայս Ռուփին վասն Աթանասայ համակարգեալն իւրում ճառեաց. ո՛չ անդէպ ինչ լինել, վասն զի բազում ինչ այսպիսի եղեալք յոլով ինչ գըտանի յաղագս որոյ այլքան ճառեցաւ ինձ: Արդ զամենայն առաքինութիւն սրբոյ առնն և զվատակ մեզ օրուն էր յաղագս ամբիծ և ուղիղ հաւատոցն յետ այսորիկ ասացից:

Գլ. ԺԶ

Իսկ Թագաւորն յետ ժողովոյն ուրախութեամբ կայր: Եւ ի կատարել [ա] քսան ամին,[1] անդէն կանգնեաց զեկե—

ա. δημοτελῆ ἑορτήν հասարակաց տօն.

1. Նշմարենք. Սոկրատէսը եւ Սոզոմէնոսը միաձայն վկայութեամբ, որ Կոստանդինը ժողովը արձակելուց քիչ յետոյ, նախ քան եպիսկոպոսները իւրեանց տները դառնալը հանդիսաւոր կերպով տօնեց իւր իշխանութեան քսանամեակը. բայց հաւանական է, որ դեռ ժողովի շարունակութեան ժամանակ կատարուած լինի այդ տօնը:

չանայր և ցուցումն յԱստուծոյ ստուգապէս զպատահեալն տօնէր. [ա] որ եղև իսկ յետոյ, որպէս ասես նախ և հրամայեաց զմանկունսն տանել և բազում հոգաբարձութեամբ Տեառն. Զայս և Ռուփին Նիկոմիդացին յաւէշ առնէ ի կոչմանն Աթանասի և համակարգութեանն իւրում ճառեաց:

Գլ. ԺԴ.

Զկոստանդնուպօլսոյ շինումն եւ նոր Հռոմ անուանելն եւ շինուածքն:

Իսկ Թագաւորն դառնայր յետ այսորիկ յարևմտից ի Կոստանդինուպօլիս [բ] ի Ի. ամի իւրոյ թագաւորութեանն և նորոգել զե—

ա. Բ. չիք բ. Ա. Ի չիք:

ղեցիս փութայր․ և առնէր զայս և ըստ այլ քաղաքաց․ իսկ յընքեան իսկ համանուան որ յառաջն Բիւզանդն[1] կոչէր, ածեցոյց զպարիսպն մեծամեծս ածելով շուրջանակի հոլովիւք զարդարեալ շինուածովք, հաւասար թագաւորեցելոյն Հռովմայեցւոց, Կոստանդնի քաղաք անուանելով․ հրամանաւ և աւրինաւք երկրորդ Հռովմ տիրացոյց։[ա] Որպէս և աւրէնք իսկ ի քարեզինում գրին արկանի․ ի կոչեցելումն Ստռայտիգի[2] հանդէպ նորին ի վերա ձիոյ կալով առ ի յընթեռնուլ զհանդիպեալսն ամենայն։ Եւ յայսմ ի սմին քաղաքի երկուս շինեաց եկեղեցիս․ մին զանուանեալն Իռինի․[բ] իսկ այլ զհամանուն Առաքելոցն։ Ոչ միայն որպէս է ասել, աճեցուցանէր զքրիստոնէիցն, այլ և զհեթանոսացն տա-

ա․ Ցեռ․ ունէր տիրացոյց սխալմամբ․ ուղղեցինք ըստ յն․ ἐχώρωσεν.

բ․ Εἰρήνη խաղաղութիւն բառն է։

1․ Պասքալեան Քրոնիկոնը պատմում է, որ քաղաքի պարիսպները սկսել են շինել Ք․ 328 թ․ աւարտել եւ վերակոչել են 330 թ․

2․ Ստրատեգիոնը հասարակական շինութիւնն էր, որի մէջ ըստ աւանդութեան նստում էին Ստրատեգները՝ է այն երկապետները, որոնք առաջ կառավարում էին Բիւզանդ քաղաքը։

կեղեցիսն փութայր ըստ քաղաքաց քաղաքաց։ Եւ զհամանուն քաղաքն իւր մեծացուցանէր բարձր պարսպաւք և ամենապատիկ[ա] հրաշալի յօրինուածովք, զշինուածս[բ] յարդարէր ըստ անսլեան ցուցակութեան նմա յաներեւութից զերևելիս[գ] արարեալ, առաւելեալ յամենայնի քան զթագաւորեալ քաղաքն Հռովմայեցւոց որ Կոստանդինու քաղաք անուանեաց, հրամանաւ և երկրորդ Հռովմ տիրացոյց ի վերայ աշխարհին, որպէս և յարձանի[դ] գրեցաւ ի մուտս քաղաքին․ որք ընթեռնլով[ե] ի միտ առցեն զամենայն հանդիպեալսն։ Եւ ի սմին ամի շինէր եր-

ա․ Ա՛ Բ՛ ամենապատուական բ․ Բ Դ․ զշինուածսն գ․ Դ․ զերեւելիսս․

դ․ Ա՛ Բ՛ արձանի․ ե․ Դ․ ընթեռնալով։

ծառս քակտէր. և զզարշելի նուէրս նոցա խափանէր. և զկուռս նոցա զարդ փողոցացն Կոստանդնի քաղաքիս կացուցանէր. և զՊիւթունեան զերեքոտեանսն յասպարիս ի նորին քաղաքիս հրապարակեալ դնէր։ Զայս ասել այժմ աւելորդ թուեցի. տեսանէք յառաջագոյն կամ լսէք։ Զի յայնմ ժամ աւրինաւք զմեծ աւանդութիւնն զքրիստոնէութեանն էառ. քանզի ի ժամանակս արքային Կոստանդնի և այլ ևս առաւել Աստուծոյն պահեալ լինէր նախախնամութիւն, որոց ի թագաւորին զովեստի մեծաձայն պատմութեամբ Եւսեբիոսի Պամփիլիա յիշատակ առնէ։ Որով ժամանակ համարիմ և մեզ յաղագս նոցա որպէս է վարկանիլ ի ձեռն սղից ասել։

կռուս[ա] եկեղեցիս ի Կոստանդնու[բ] քաղաքի. և յարդարէր հըբաշագան գեղեցկութեամբ և զարդու յարդարել պաշտամնեօք[գ] որք միշտ փառաւորանեն[դ] զԱստուած. Եւ հիմնարկութիւն առնէ[ե] մեծագոյն և բարձրագոյն սուրբ Սոփեա ըստ անրջոցն տեսութեան Քրիստոսի Աստուծոյ. Եւ յամենայնի աճեցուցանել[զ] ջանայր զբարեպաշտութեան կարգս քրիստոնէից և զեկեղեցեաց[է] Աստուծոյ և քակէր զմեհեանս կռոցն և զնուէրս նոցա և ըզպղծութեան[ը] զպաշտամունս[թ] գարշելեացն[ժ] խափանէր և ըզպատկերս կռոցն յորմս ըստ այլ քարանցն[ժա] յարմարեալ հրամայէր. և զդեղ Փորոզոնեա[ժբ] զերեքոտեայսն[ժգ] յասպարիսի[ժդ] քաղաքին հրապարակեալ դնէր. Զայս այժմ աւելորդ է ասել զտեսեալս և զլուեալս.[ժե] զի յայնմ ժամ օրինօք զմեծ աւանդութիւն քրիստոնէութեան ունէր քաղաքն և աշխարհն ամենայն ի ժամանակս Կոստանդիանոսի թագաւորի. և այլ ևս առաւել նախախնամութիւն Աստուծոյ պահեալ լինէր ի գովեստ թագաւորին զոր լսէ ոք ի պատմութեանց. որպէս Եւսիբէ[ժզ] պատմութիւն. և իմ սուղ ինչ անցանելով ասացից.

ա. Դ. Բ. եկիռս. Ա՛ Բ՛ փկրկոււ. բ. Ա՛ Բ՛ Կոստանդինուպոլիս. գ. Ա՛ Բ՛ պաշտամեօք. դ. Դ. փառաւորեին. ե. Դ. առնէր. զ. Դ. աճեցուցանել. է. եկեղեցւոյ. ը. զպիղծութեան. թ. Ա՛ Բ՛ զպաշտամունս. Դ. պաշտամանս նոցա. ժ. Ա՛ Բ՛ գիշելեացն. ժա. Դ. ի յորմն. ժբ. Գ. փոտոնեայն. ժգ. Բ. Գ. զերեքոտեայսն. Դ. զերեքոտանեայսն. ժդ. Ա՛ Բ՛ Բ. յասպարիզի. ժե. Դ. զլսեալս. ժզ. Դ. Եւսեբեի. Ա՛ Բ՛ Եւսիբի։

ԳԼ. ԺԸ.[1]

Էր մայր Թագաւորին Հեղինէ. որոյ համանուամբ զաւանն Դրեպանի[2] քաղաք արարեալ Թագաւորին՝ Հեղինէի քաղաք անուանեաց: Այս երանելիս Հեղինէ ի ձեռն երազոց[3] հրաման առեալ յԵրուսաղէմ երթայր,

1. Տես. Սոզոմ. Բ. 1. Թէոդորիտ. Ա. 18. Եւսեբ. Վ. Կ. Գ. 25. Ռուփին Ժ. 7. Կասիոդ. Բ. 18. Սուլպիցիոս Սեվերոս Բ. 33.

2. Դրեպանը Բիւթինիայի քաղաք է. որ շինել տուեր Կոստանդիանոս փրկ. 327 Թ. Լուկիան նահատակի յիշատակին. որտեղ նա թաղուած էր.

3. Եւսեբիոսը ոչինչ չէ պատմում այս երազի մասին. ասում է միայն. որ նա բարեպաշտութիւնից դրդուած է գնացել Երուսաղէմ. Խոր. Բ. գլ. ՁԷ. «առաքեաց (Կոստանդիանոս) զՀեղինէ զմայրն իւր յԵրուսաղէմ ի խնդիր պատուական խաչին. զոր եւ եգիտ իսկ զփրկական փայտն համագերձ հինգ բեւեռօքն».

ԳԼ. ԺԹ:

Պատմութիւն Հեղինէի մօր Կոստանդիանոսի արժանի յիշատակի. շինելն զտնօրինականսն, որ յԵրուսաղէմ, գտանելն զխաչափայտն սուրբ եւ բերելն ի Կոստանդնուպօլիս եւ մեռանելն:

Եւ Հեղինէ մայր Թագաւորին ևս առաւել բարեաց գործոց արժանի յիշատակի, որ յաղագս Նորայ է պատմութիւնս,[ա] զորս կամիցին ուսանիլ. բայց սուղ ինչ ճառեսցեց[բ] զնորայն. Կոստանդիանոս զմօր իւրոյ զաւանն[գ] Դրեպան քաղաք հռչակաւոր[դ] յարդարեաց շինուածովք և մեծութեամբ և յանուն մօր իւրոյ Հեղինէի[ե] քաղաք անուանեաց զաւանն. և սա[զ] յամենայնի հռչակեալ[է] երանութեամբ աստուածասէր և բարեպաշտօն և իմաստուն ըստ ամենայնի[ը] հաստատուն ի հաւատս և վարուքն ևս առաւել գովելոյ արժանի. Այս երանելիս Հեղինէ առնու հրաման Աստուծոյ ի տեսլեան գիշերոյ երթալ յԵրուսաղէմ և

ա. Գ. պատմութիւնս. բ. Գ. ճառեսցուք. գ. Գ. զաւանն. դ. Ա՛ Բ՛ Եզակերտ. ե. Ա. Հեղինէ, բ. Հեղինեայ, գ. Գ. Հեղինէ. ե. Գ. համբերութեամբ եւս. ը. Գ. յամենայնի.

և զերբեմն զԵրուսաղէմ որպէս հաւղս մրգապահաց ըստ մարգարէին բանի[1] գտանէր. իսկ զգերեզմանն Քրիստոսի ուրանաւր Թաղեալ, յարեաւ փութանակի խնդրէր Թեև դժարով, այլ հանդերձ Աստուծով գտանէր: Իսկ զպատճառն դժարագտութեանն ի ձեռն սլից պատմեցից: Որք զՔրիստոսն իմացեալք յետ ժամանակի չարչարանացն պատուէին զգերեզմանն. իսկ նոքա փախուցեալք, քրիստոսեանքն ծածկէին զգերեզմանն. Ափռոդիտա[2] ըստ տեղւոյն տաճար յարդարեալ կանգնեցին կուռս, որպէս զի տեսեալ քրիստոնէիցն զկուռսն մի՛ արասցեն զյիշատակս տեղւոյն. սա և յառաջ էր ի մոլորութեան յարդարողացն: Իսկ մայրն արքայի յայտնագոյն յայնժամ լինէր, քանզի աւերեալ զտաճարն, և զտեղի սրբել ի հողոյ և մաքուր գործեալ երիս գտանէ խաչս[3] ի գերեզ-

1. Եսայ. Ա. 8.

2. Այս տաճարը շինուել էր տուեւլ Հադրիանը.

3. Խաչի գիւտի ամենահաւատարիմ պատմիչը համարւում է Կիւրեղ Երուսաղէմացի եպիսկոպոսը. որը իւր նամակում (350 Թ.) ուղղած Կոստանդինին պատմում է. որ Ս. Խաչը գտնուել է նրա հօր Կոստանդինի օրով. բայց ոչինչ չէ պատմում միւս խաչերի եւ պատահած հրաշքի մասին. Հեղինէի ճանապարհորդութեան ժամանակը համարում են 326 Թ.

խնդրել զՓայտ խաչին Քրիստոսի և շինել զեկեղեցին Աստուծոյ. Զմատուռն և զՍիոն և զԳարութիւն և զԳողգոթայն և զՀամբարձումն[ա] զԾնունդն Քրիստոսի[բ] ի Բեթղեհէմ[գ] զՍուրբ Աստուածածին[դ] եկեղեցին. ուր հանգիստն է զՂազարոսն և զՍուրբ[ե] Ստեփաննոս զոր և պատմեաց Կոստանդիանոսի զանսիլն և զհրամանն յԱստուծոյ.[զ] Եւ նա յօժարութեամբ և հաւատով ընկալեալ ի մօրէն զասացեալն տա ոսկի և արծաթ բազում և առաքէ յԵրուսաղէմ բազում ամբոխիւ.

ա. Դ. Եւ բ Դ. Բերդամբ. գ Դ. Աստուածածինն. դ. Բ. զառորբն, ե. Դ. Բ. Աստուծոյ. զ. Դ. զասացեալն տա.գր.

մանրին, մին զերանելին յորում Քրիստոս Փրկիչն մեր տարածեցաւ, իսկ զայլսն, յորս խաչակիցքն Քրիստոսի երկու աւազակն մեռան։ Ընդ նոսին գտանէր և Պիղատոսի տախտակն, յորում Թագաւոր Հրէից զխաչելեալն Քրիստոս նախագրեալ յոլովիւք գրովք քարոզեալ։ Եւ վասն զի անյայտ էր խաչն խնդրեցեալ, ոչ սակաւ տրտմութիւն զմայր Թագաւորին ընդունէր. այլ ոչ ընդ երկար ինչ դադարեցուցանէ Աստուած զխռովութիւն։ Զի Երուսաղէմացեաց եպիսկոպոսն որում անուն Մակառիոս լուծանէ հաւատով զտրտմութիւնն զանյայտութիւնն, քանզի նշան խնդրէր յԱստուծոյ և առնոյր։

Իսկ նշանն էր այսպիսի ինչ։ Կին մի ի գեղիցն յերկար ախտ ըմբռնեալ առ նմա անցաւ և մահն լինէր։ Իսկ մատուցեալ ի մեռեալն զիւրաքանչիւր ոք ի խաչիցն եպիսկոպոսն յարդարէր, հաւատացեալ յարուցանել զկինն. հպեալ բնոյ խաչին. և յուսոյն ոչ մեղաւ. քանզի մատուցելոց ոչ տէրունականացն խաչից լինէր ոչ աւելի կնոջն մեռուցելոյ. իսկ իբրև ճշմարիտ խաչն մատուցաւ. կինն մեռեալ նոյն ժամայն յարեաւ. և ի յառողջանալն փառաւորէր զԱստուած։

խնդրել զփայտ խաչին և շինել զեկեղեցիան[ա] զտեսլեանն որպէս ցուցաւ։ Եւ եկեալ գտանէր զԵրուսաղէմ ըստ մարգարէութեան. որպէս զտաղաւար մրգապահաց և որպէս հովանի[բ] ինչ ի մէջ սեխենեաց և որպէս զքաղաք[գ] պաշարեալ յազգաց օտարաց։ Եւ ժողովեալ[դ] զհրեայսն խնդրեաց զփայտ խաչին Քրիստոսի որպէս ցուցանէ պատմութիւն զգիւտ խաչին և բեւեռացն. և ես աւելորդ համարեցայց գրել։ Եւ մայր Թագաւորին Հեղինէ վերստին նորոգէր զնորին Երուսաղէմ[ե] եկեղեցեացն[զ] ըստ ցուցական[է] տեսլեանն Աստուծոյ, և յարդարէր հրաշալի յօրինածովք և բազում փառօք ըստ իւրաքանչիւրոցն խորհրդածութեան ի փառս անուանն Քրիստոսի. Եւ երկիւղա-

ա Ա՛ Բ՛ գն եկեղեցին բ. Բ. զհովանի. գ. Ա՛ Բ՛ զքաղաքն. գ. դ. ժողովեցաւ ե. Ա՛ Բ՛ Գ զԵրուսաղէմ զ Դ. եկեղեցեաւն. է. Ա՛ Բ՛ Գ. Բ. ցուցակին.

Այսու յեղանակաւ լինէր գտեալ խաչին փայտ։ Իսկ մայր Թագաւորին տուն աղաւթարան ի գերեզմանին տեղի առաւել կատարումն յարդարեաց, Նոր[1] Երուսաղէմ զտեղին անուանեաց, փոխանակ հնումն այնորիկ աւերելոյ։ Իսկ զպատուական Խաչին զմասն պատէնիւք արծաթովք շուրջանակի պատեաց. յիշատակ որոց պատմելն կամիցին աստուստ թողոյր. իսկ զմիւս ևս զմասն առաքէր Թագաւորին. զոր ընդունեալ ուրախութեամբ մեծաւ հաւատացեալ միշտ պահել զքաղաքն ուրանուր և պահի նա։ Ցինքեան անդրիոյն ա թաքուցեալ.[2] որ ի Կոստանդինուպաւլիս կայ, ի կոչեցելումն վաճառ Կոստանդնի, ի վերա ծիրանի և մեծ սեանն։ Զայս այսուհետև զլուր բ գրեալ ունիմ. զի գրեալ է.

ա. τῷ ἑαυτοῦ ἀνδριάντι·

բ. ἀκοῇ ի լսոյ·

1. Այս տեղեկութիւնը վերցրած է Եւսեբ. բայց սխալ է առնել. թէ այն տաճարը, որ Հեղինէն, կամ ճիշտը Կոստանդինը շինեց Նոր Երուսաղէմ կոչեցին Եւսեբիոսը միայն ակնարկում է Յովհաննու յայտնութեան մէջ յիշուած «Նոր Երուսաղէմ»։

2. Կոստանդինի այդ ծիրանագոյն արձանի մասին պատմում է Փիլոստորգիոսը, թէ ժողովուրդը սովորութիւն ունէր նրա առաջը մոմեր վառել եւ պաշտել. եւ այդ վկայութիւնը հաստատում է նաեւ Թէոդորիտոսը պատմ. եկեղ. Ա.

ծութեամբ և աճիւն Աստուծոյ միշտ լինէր ի պահս և յաղօթս հանդերձ բազում կանամբք և յոլով սուրբ կուսանօք. որովք զհանապազորդ աղօթսն ճիշտ կատարէր և զաղքատս և զկարօտեալս ա լցուցանէր և զարդարեալ բ զեկեղեցիսն երևելի սպասուք գ սոն մեծ ուրախութեան դ ըստ խորհրդածութեան միոյ միոյ ըստ իւրաքանչիւր եկեղեցեացն ունէր. և կարգէր ե պաշ-

ա. Գ. լցուցանէր. բ. Գ. զարդարեցուցեալ. գ. Ա' Բ' Բ. սպասուցս. դ. Գ. երեւելի փառօք և սպասիւք. դ. Ա' Բ' Գ. ուրախութեամբ. ե. Ա' Բ' կարգաւոր։

թէ ամենայնք որ բնակեալք են ի Կոստանդնի քաղաքին ճշմարիտ այսմ լինել տացեն։ Իսկ զբեւեռսն Քրիստոսի որ ի խաչին ցցեցան առնոյր Կոստանդին։ Քանզի և զայսոսիկ մաւր թագաւորին գտեալ ի գերեզմանին առաքեաց, սանձս և սաղաւարտ արարեալ ի պատերազմունսն հպեալ լինէր։ Եւ տայր այսուհետև թագաւորն զամենայն նիւթս ի յարդարումն եկեղեցեացն. զդէր[1] և առ Մակարիոս եպիսկոպոսն փութալ ի շինուածսն։ Իսկ մաւր թագաւորին արարեալ զՆոր Երուսաղէմն, և ի յայրինԲեթղեհեմա,[2] ուրանաւր ըստ մարմնոյ ծնունդն Քրիստոսի. միւս այլ շինէր եկեղեցի. և ոչ զայս միայն. այլ և ի լերինն Համբարձման։ Եւ այսպէս ունէր երկիւղածաբար յԱստուծոյ առ այս. որպէս զի աղաւթել նմա հանդերձ բազում կանանց դասու. և զկուսանսն վերագրեալս եկեղեցեացն կանոնաւ ի գխտութիւն յորդորելով, ընքեամբ բուրդի գործեալ. զերեկորնական սե-

1. Խուզթը կայ Յունարէն բնագրի մէջ գլ. Թ. վերջում.

2. Եւսեբ. Վ. Կ. Գ. 42 եւ 43 վկայումէ. Հեղինէն Կոստանդինի ղըրդմամբ եւ օգնութեամբ տաճարներ է շինել. նոյնը հաստատումեն Թէոդորոսը եւ Սոզոմէնը.

տոնեայս, որ անհատ կատարի[ա] պաշտօնն Աստուծոյ, և հրաժարիլ ի պաշտօնէիցն և ի սուրբ եկեղեցեացն. Եւ մասն ինչ ի սուրբ խաչէն թողոյր յԵրուսաղէմ, և զայլն առեալ ընդ իւր ածէր ի Կոստանդնուպոլիս քաղաքն։ Եւ առնեն նաւակատիս ի ԺԳ. Սեպտեմբերի և յերկրորդ աւուրն ի ԺԴ. Սեպտեմբերի տօն սրբոյ խաչին։ Եւ ապա ցուցանի սուրբ խաչն թագաւորին և բազմութեան ժողովոյն և համբուրէր թագաւորն, և փարէր[բ] զնովաւ և որպէս խաչադեալ[գ] լինէր[դ] և զուարճանայր, օրհնէր զԱստուած. և այգպիսի հոգևոր[ե] վայելչութեամբ և ցնծութեամբ գովէին[զ] զԱստուած։ Այսոցիկ այսպէս եղելոց ի փառս Աստուծոյ. երանուհին Հեղինէ գնաց ի քաղաքն իւր, և ուխտաւոր կուսանաց կեայր[է] անպարապապէս պահօք և աղօթիւք.

ա. դ. կատարեցի. բ. փառաւորէր. գ. դ. խաչապատեալ. դ. դ. չկայ։ ե. դ. չկայ. ե. դ. չսեր. զ. դ. եւ օրհնէին. է. դ. կեայ.

ղանոն մատուցանելով։ Բազում ինչ չնորհեալ եկեղեցեաց և աղքատաց. և այսպէս բարեպաշտապէս հանեալ զկեանսն կատարեցաւ ի յութսուներրորդի ամին, [1] իսկ մարմինն նորա ի Թագաւորացեալ քաղաքն [ա] Հռոմ տարեալ ի Թագաւորականսն դնելով գերեզմանի։

Գլ. ԺԸ [2]

Իսկ յետ այսորիկ Թագաւորն խնամողագոյն առնէր որոց վասն քրիստոնէից, քանզի ի բաց դարձոյց զամենայն աղանդս հեթանոսականսն, կանգնեալ տաճարս ար-

ա բնագ. νέαν Ῥώμην նոր հռոմ։

1. Հերքինէի մահուան տարին ճիշտ յայտնի չէ. Ոմանք ասումեն նա մեռել է 326 թ. ուրիշները 327 կամ աւելի ուշ։

2. Տես Սոզոմ. Ա. 8. Կասիոդ. Բ 18.

Եւ ութսուն ամեա լուծանէր [ա] զկեանս իւր։ Եւ Թագաւորին [բ] բարձեալ զմարմինն հանգուցանէր ի Հռովմ, ի գերեզմանս Թագաւորացն, [գ] մեծաւ պատուով ի փառս և ի գոհութիւն [դ] Աստուծոյ մերոյ։ Յետ այսորիկ և ս առաւել յորդորէ [ե] քրիստոնէից խնամակալութիւն և յեկեղեցեաց [զ] պայծառութիւնս. և դարձուցանել ջանայր. զամենայն հեթանոսական աղանդս [է] և զընքեան պատկերս [ը] որ ի մեհեանս [թ] եղծանէր և խափանէր զպաշտամունս. [ժ] և խրատէր պաշտել զԱստուած կենդանի և թողուլ զկռոցն բաջաղմունս և զհմայս և զդիւթութիւնս. [ժա] Այլ [ժբ] ի ձեռն խաչին Քրիստոսի հաւատով առնէր [ժգ] զյաղթութիւնն ամենայն վնասակարացն, որք ի դիւացն դըրժին. [ժդ] Զի մարդասիրին Աստուծոյ խնամակալութիւնն ոչ թողու [ժե] զարարածս իւր միշտ յերևելիս [ժզ] և յաներևոյթս.

ա. Դ. վախճանէր։ բ. Դ. թագաւորն գ. Դ թագաւորաց դ. Բ. Դ. գովութեան. ե Դ. յորդորէր քրիստոնէութեան զ Դ. եկեղեցեաց պայծառութեան. է. Բ. աղանդան. ը. Դ. պատկերսն. թ. Ա՛ Բ՛ մեհեանն. ժ. Բ եւ Դ. զպաշտամունսն. ժա. Ա. դիւթիւնս. ժբ. Բ. այլեւ. ժգ. Դ. առնոյր. ժդ. Բ. դժրին, ժե Դ. թողոյր. ժզ. Դ. յերեւելիսն.

գեղջը. ասելով հեթանոսացն. որպէս զի արդեւաւք Սարապիս իցէ, որ զՆեղոս հանէ ի յարգիայ ա Եգիպտոսի. և զի զպիքիւն բ ի տաճարն Սրապիոյ տանել. այլ նա յեկեղեցւոջն Աղէքսանդրացւոց զպիքիւն[1] փոխեալ հրամայէր: Իսկ հեթանոսացն հաչակեալ ոչ ելանել Նեղոսի, վասն բարկութեան Սարապիսայ: Այլ մարդասիրին Աստուծոյ և զամենայն արարողին՝ նախախնամութեամբ միշտ հանելով զմեզ յանդնդոց երկրէ. և փրկել զմեզ ի մեղաց մերոց: Եւ զորս այժմս արար. քանզի հաս յորոց զկնին եւս, և յորոց յետ այսորիկ լինէքն միշտ և լինի: Բայց գործով ցուցանի որպէս զի ոչ վասըն աղանդոցն. այլ վասն սահմանաց վերին նախախընամութեանն Նեղոսի ելումն լինի:

Իսկ յայս ի նոյն ժամանակս և բարբարոսաց Սաւրոմացեաց գ և Գոդաց[2] ընթացելոց ի Հռոմայեցւոց աշխարհ: Բայց ոչ երբէք որ առ եկեղեցիսն էին կամք թագաւորին հատանէին. այլ երկաքանչիւրիցն զպարտն գալ առնէր նախախնամութիւն: Քանզի զոմանս քրիստոնէականն ախոյենիւ հաւատարմապէս ըստ զաւրութեա-

ա. ἐπὶ ἀρδείᾳ առոյումն. բ. փէքիւն πῆχυς հմտ. քեւ (չրանցքի)

գ. Σαρματῶν

1. Յուլիանոս վերջում կարգադրում է «Պիքիւն-ծիւղը» Նեղոսի գետի Սերապիս տանել եւ այդպէս էլ մնում մինչեւ Թէոդոսի ժամանակները.

2. Գոթաց մասին տ. Վ. Կ. Դ. 5. Յոյն հեղինակները Գոթերին Σκύθαι Սկիւթացի են կոչում սովորաբար, իսկ Լատինները՝ Գոթեր. Հռոմէացւոց զօրքը Գոթերին յաղթեց Փրկ. 332 թ. Սարմատացւոց երկրում:

ԳԼ. Ժ.

Արձակումն բարբարոսաց ի Հռովմայեցւոց աշխարհն եւ յաղթելն նոցին

Եւ եղև ի ժամանակին ա յարձակումն բարբարոսաց բ ի Հըռովմայեցւոց աշխարհն. գ այլ ոչինչ լինէր վնաս դ առ քրիստոնեայս և առ եկեղեցիս Աստուծոյ և ըստ ե հաւատոցն Կոս-

ա. Բ. ի ժամանակին յայնմիկ. բ. բարբարոսացն. գ. Դ. Դօ աշխարհնն. դ. Դ. ոչինչ վնասէր. ե. Դ. ըստ յուսին.

վիճակ քահանայական ըստ կարգի․ և այսպէս զանբաւ չարիսն քաղաքացեացն Արեգ քաղաքի ի բաց ընգեց։ Բայց մերձագոյն յեղանակաւ և որ յԱփակ[1] Լիբանանու մեհեանն Ափռոդիտայ աւերեաց և զանդ եղեալ դժնդակ արուագիտութիւնն ի բաց եհան։ Եւ զինչ ասացից, որպէս զի և որ ի Կիլիկիայ հարցուկ դևն վարել և զտունն, յորում բնակեալ էր, ի հիմանց կործանեալ հրամայեաց[2]։ Այսքան էր սուրբ թագաւորին նախանձ առ քրիստոնէութիւնն, որպէս զի և պարսկականն[3] հանդերձեալ շարժիլ պատերազմի։ Յարդարեալ խորան ի պէսպէս կտաւուց զեկեղեցւոյ՝ աւրինակ պատմել․ որպէս և Մովսէս յանապատին առնէր․ և

1․ Այդ անարգ պաշտամունքը անյայտ էր, կայսրը հրովարտակով ոչնչացրեց եւ զինուորների ձեռքով ցրուեց հետեւողներին․

2․ Կիլիկիայում կար Էսկուլապի տաճար, ուր իբր թէ բժշկւում էին հիւանդները եւ ապագան նախատեսում, Կոստանդինը իւր զինուորների ձեռքով քանդել տուեց, Եւսեբ․ Գ․ 56

3․ Այս պատերազմի լուրը տարածուեց կայսեր կեանքի վերջին օրերում, բայց ամեն բան շուտով խաղաղուեց․ Եւսեբ․ Գ․ 57․

կին և զորդիս ունէր առանց ամբոխի[ա] և գոհանայր զԱստուծոյ։ Եւ որ մերձ էր[բ] յԱփրիկեա Լիբանանի[գ] մեհեանն Ափրոդիտեա հրամայէր[դ] թագաւորն աւերել, և զոր անդ էր դըժընդակ արուագիտութիւն[ե] ի միջոյ ի բաց բառնայր, և զողջախոհութիւն ուսուցանէր։ Եւ որ ի Կիլիկիա էր բագին[զ] հարցուկ դիւին, զոր բռնացեալ ունել[է] հրամայէր քակել և ի հիմանց ի միջոյ ի բաց բառնալ զչար սովորութիւնս[ը] նորա։ Եւ ամենայն ուրեք զեկեղեցիսն փութայր ընդդէմ մեհենիցն կանգնել և աճեցուցանել զքրիստոնէից կարգս[թ] և զեկեղեցիս[ժ]

ա․ Գ ամբոխիւ․ բ․ Գ․ մերձն էր գ․ Գ․ Լիբանանի, դ․ Բ; Եւ հրամայէր, ե․ Ա․ արուագիտութեամբն, զ․ Գ բագինն է․ Գ․ ունէր, ը․ Բ․ Գ․ Դ․ սովորութիւնն, թ․ Բ զկարգսն ժ․ Բ․ զեկեղեցիսն․

զայս բերել ուր և լինիցի ըստ անապատ տեղեաց աղօթարան պատրաստական. այլ ոչ լինէր յայնժամ պատերազմն։ Քանզի չիջեալ լինէր աղաւթիւք թագաւորին։ Վասն զի և առ կանխնումն եկեղեցեացն ա փոյթ էր թագաւորն, և որպէս զի բազում աւանս քաղաքս էցոյց, որպէս զՊռէպան աւան՝ համանուն մաւր իւրոյ. իսկ ի Պաղեստին զԿոստանտինանայ անուամբ քեռն իւրում Կոստանտինանայ. որքան այսուհետև և զայլսն ոչ ի դէպ համարիմ գրել։ Քանզի ոչ կայ առաջի զգործս սուրբ բ թագաւորին արկանել ի կիր, որքան առ քրիստոնէութիւն են անկք. այլ որչափ ինչ միայն առ եկեղեցիսն լինէր։ Վասնորոյ զուղղութիւն թագաւորին այլ իրիք պատճառս գոլ, առանձինն պարտ լինելոյ իրողութեանն,

ա. Բնագ. πόλεις «քաղաքաց». ուստի եղեւ կարգեցուցի տեղ. որ առեալ է մեծին յարմար.

բ. Սուրբ-չկայ բնագրում.

զարդարէր զանազան երևելի պայծառ սպասուք, ա որպէս և Մովսէս անդ զխորանն. բ և յանապատ տեղի գ աղօթարանս դ որք այնպէս ե կամիցին զ աղօթել առ Աստուած։ Եւ ոչ յուսմբքէ գրգռւէր ի բարեպաշտութենէն. և ի հաւատոյն. Յայսոսիկ ի սատանայէ շարժի պատերազմ ի Պարսկաց առ Կոստանդիանոս. այլ աղօթիւք սրբոց է բազմանձեանութեամբ և հաւատովք թագաւորին ի խաղաղութիւն ը փոխարկէր։ Զի զբազում թ քաղաքս և զաշխարս ածէր յուղղութիւնս ժ եկեղեցօք և պաշտօնէիւք յարգարեալ. ժա և զի անճառք են յաղագս նորա բարեգործութեանցն ասել, որքան սակաւուք յիշել և զայլսն այլոց

ա. Դ. Երեւելի պատուիրք. բ. Գ. զխորանն. գ. Դ. տեղիս. դ. Գ. աղօթքարանս. ե. Դ. որ մեա այնպէս. զ. Դ. կամեցին. է. Դ. արքայն. ը. Գ. բազա ատրին խաղաղութեան. թ. Բ. բազում. ժ. Բ. յուղղութեան. ժա. Գ. արգարեալ. Դ. զարգարէր.

այլոց Թողից կարաղացն որպէս շարագրել․ Բայց զանանջատելի մնացեալսն յեկեղեցւոջ պատմեցից։ [1]

ԳԼ․ ԺԹ [2]

Արդ այսուհետև յիշելի է և եթէ որքան որպէս առ ժամանակաւ Թագաւորին քրիստոնէութիւնն ընդարձակէր։ Քանզի այսքան Հնդկաց և Ներքսագոյն Հնդկաց Հաոց,[ա] *Վրաց առ քրիստոնէանալն սոսն սկիզբն։ Իսկ եթէ ո՞յր աղագաւ ի յաւելումն Ներքսանգոյն Հընդկաց հպեցայ, ի ձեռն սակաւուց ասացից։*

Յորժամ առաքեալքն վիճակաւ զառ ի հեթանոսս ճանապարհն առնէին, Թովմաս զՊարթևաց առաքելու-

ա․ Հայոց թարգմանիչն է ավելացրել․

1․ Թարգմանիչը դարձյալ բաց է թողել բնագրի մի կտորը, ուր հեղինակը մանրամասն պատճառաբանում է, թէ ինչը միայն եկեղեցական գործերը պիտի յիշի․

2․ Տես Ռուֆին․ Ժ․ Թ․ Սոզոմ Բ․ 24․ Թէոդոր․ 49․ Ա․ 23․ Կասիոդ․ Գ․ 1․ Նիկեփ․ Ը․ 35․

Թողեալ ի լսել, որ նորա է պատմութիւն․ և սուղ ինչ զնորայսն առ[ա] *եկեղեցւոյ*[բ] *յիշմունս ասասցուք․*

ԳԼ․ Ի․

Յաղագս Հնդկաց եւ Ներքսագոյն Հնդկաց դարձոյն յԱստուած ի ձեռն սուրբ արանց։

Ասացից և որ ըստ նորա[ա] *ժամանակս Քրիստոսի քարոզութիւն ընդարձակեցաւ յերկրի․*[բ] *Քանզի Հնդկաց և Ներքսագոյն Հնդկաց և Վրաց*[գ] *ի նոյն ժամանակս առին սկիզբն հաւատոյ, յորժամ առաքեալքն վիճակեցան յաշխարհ ի հեթանոսս ի քարոզել․ Թովմաս*[դ] *զՊարթևացն ունէր զառաքե-*

ա․ Գ․ առնել․ բ․ Գ․ եկեղեցւոյ պատմութեանն յիշատակ․ գ․ [illegible] Գ․ ևս որ ըստ [illegible] Գ․ յերկիր․ ե․ Գ․ Ներքսագոյն Հնդկաց յաւելի․ զ․ Գ․ Թովմաս․ [illegible]

խիւնն ընդունէր. Մատթէոս զՆեթիօփպացն. իսկ Բարդուղիմէոսի վիճակեալ լինէր որ են զոյգ ընդ Հայս[ա] Հնդկաւ: Իսկ վասն միւս այլ Հնդկաց յորում բնակէր բարբարոսաց ազգ բազում. յոլովիւք հպեալ լեզուովք, զի չէ՛ ևս յառաջ քան զժամանակն Կոստանդնի քրիստոնէութեան բան լուսաւորէր: Իսկ թէ ո՞վ է պատճառ և զնոսա քրիստոնէացանելոյն, այժմ եկից բանիւ:[բ] Մեռոպիոս ոմն իմաստասէր, ազգաւ Տիւրացի, պատմել զաշխարհն Հնդկաց փութայր. անփոյթ արարեալ առ իմաստասէրն Մետրոդորոսն,[1] որ յառաջ քան զնա պատմեաց վասն աշխարհին Հնդկաց և վասն նորա: Առեալ ապա երկուս մանգունս համազգիս. ոչ անմասն ի հեթանոսական իրատուէ,[գ] հասանէ նաւելով յաշխարհն. նկարեալ որքան կամէր, դադարէր

ա. Թարգմանիչն է:

բ. ἔρομαι καταλέξων չափազանց բառացի:

գ. Ἑλληνικῆς οὐκ ἄμοιρα διαλέκτου Հմուտ լեզուին յունաց

1. Այս Մետրոդորին յիշում է Հերոնիմոսը իւր քրոնիկոնի մէջ. սա դառնալով Հնդկական ճանապարհորդութիւնից՝ Կոստանդին կայսեր ներկայացնում է շատ հազուագիւտ ընծաներ եւ խաբում է, որ նրա ունեցածի մեծ մասը խլել է Պարսից Շապուհ թագաւորը եւ ըստ Ամիանոս Մարցելինոսի, պատճառ է դառնում պարսկական պատերազմին. բայց անհաւանական են համարւում պատմագրերի ասածները:

լութիւն, Մաթէոս զԵթիովպիացն, Բարդուղիմէոս զՀնդկաց և զՄիւս ևս Հնդկաց,[ա] յորում բնակէր բարբարոսաց[բ] ազգ յոլովիւք[գ] հպել լեզուովք յառաջ քան զժամանակս Կոստանդիանոսի[դ] քարոզութեան բան լուսաւորէր[ե] ըստ առաքելոյն և ըստ Քրիստոսի աւետարանութեան. Իսկ եթէ[զ] ով է պատճառ նոցա հաւատոյն[է] ասացից. Մեռոպիոս ոմն իմաստասէր և հաւատացեալ յԱստուած,[ը] ազգաւ Տիւրացի,[թ] առեալ մանկունս ուշեղս[ժ] և համազգիս երթալ[ժա] ի Հնդիկս, որք էին ի

ա. Դ. Ա՞ ի Հնդկաց. բ. Դ. բարբարոս ազգ. գ. Դ. հոլովոք հպեալ. դ. Դ. թագաւորութեան եւ. ե. Գ. լուսաւորութեան. զ. Դ. թէ. է. Դ. հաւատոյն. ը. Դ. Աստուած. թ. Դ. Տիրացի Դ Տաւրացի. ժ. Բ. ուշիմս. ժա. Բ. Դ. երթալ:

ի պէտս ինչ ի պատշաճ տեղւոջ, ունելով նաւահան-
գիստ զգուշագոյն։ Դիպաւ յայնժամ առ սակաւ ինչ
ժամանակ զաշինքն, որ էին ի մէջ Հնդկաց և Հռովմայեց-
ւոց խանգարեալ լինէին։ Իսկ ըմբռնեալ Հնդկացն զփի-
լիսոփայն, և զորս ընդ նմայն նաւէին, և զերկուս
զբարեզարդ ի մանգունսն զամենեսեան սպանանէին, իսկ
զերկուս մանգունս զփոքունս ապրեցուցանէին։[ա] Իսկ հա-
ճոյ երեւեալ մանգանցն, զմինն ի նոցանէ, որում
անուն Եդեսիոս,[բ] մատռուակ իւրում սեղանոյն կար-
գէր, իսկ զմիւսն ևս, որում Փռոմենտոս[գ] անուն, թա-
գաւորականացն դիւանացն հոգ տանել կարգեաց։
Յետ բազում իրի վախճանելոյ թագաւորին առ որդ-
ւոյն Կոմիդինեաւ[դ] և կնոջն ազատս զնոսա թողոյր։
Իսկ կին թագաւորին աղաչէր զմանգունսն, զորդին ըդ-
հասեալ ի փոքր հասակ մի թողուլ. այլ հոգաբար-
ձութիւն առնել նմա մինչև կատարեալս արս եկեսցէ։

ա. Թեոփ. առնէ ոչնի և ըմբռնեալն թագաւորին Հնդկաց.

բ. Αἰδέσιος.

գ. Φουρμέντιος

դ. ἐπὶ υἱῷ κομιδῇ νηπίῳ մինչ մանուկ էր որդին. Այս մասը կրկ-
նուել է. տես էջ 41.

Հեթանոսաց. և նաւեալ և հասեալ[ա] ի նաւահանգիստ կղզի
ի՞նչ, ուսուցանէր զմանկունսն անդ ըստ Քրիստոսի քարոզու-
թեան իմաստից. Յայնժամ զինուորք[բ] ի վերայ անկեալ յա-
փըշտակեցին[գ] զմանկունսն և տարան թագաւորին Հնդկաց. որք
բարիք երևեալ[դ] թագաւորին. զմինն արար մատռուակ,[ե] որում
անուն էր Եդեսիոս. և զմիւսն դիւանաց դպիր, որում անուն
էր Փռոմինդիոս.[զ] Յետ բազում իրի և ամաց զարգացան ման-
կունքն. և էին սիրեցեալք ի թագաւորէն և ի կնոջէն. Ապա
լինի[է] վախճան թագաւորին և առնէ զնոսա ազատս. Եւ էր
մանուկ որդի թագաւորին, որ ժառանգէր զաթոռն իւր. Իսկ
մայր թագաւորին աղաչէր զարսն մի թողուլ զհոգս թագաւո-
րի որդւոյն. որում հաւանեալք յանձն առնուին մինչև զարգա-

ա. Ա նաւին դ. եւ անցեալ. բ. Ա զինուորքն. գ. Դ. Դ. յափշտակեցին. դ. Դ. երեւեցան. ե. Գ. մատռուակ. զ. Դ. փռոմենտիոս. է. Բ. լինէր.

Հաւանին ապա մանգունքն նախախնամութեամբ ոչ անտես առնել զԹագաւորին ինչս։ Իսկ Փռումբնտիոս էր որ առաւել կարգէր,[ա] զամենայն գործ առնէր. ընդդիմեալն յաշխարհէն Հռովմայեցւոց վաճառականս խնդրել, ի քրիստոնէացելոց գտեալ. իսկ գտեալ ըստ ինքեան ուսուցանելով[բ] աղաչէր ի տեղիս ինչ հաստանել։[գ] Իսկ ըստ յառաջ ինչ եկելոյ ժամանակին և աւղաւթարան շինեցին. և զոմանս ի Հնդկաց ուսուցեալ ընդ ընքեանս աղաւթեւք յարդարէին՝ բազում բացմամբ սրտի։ Իսկ Թագաւորին մանուկ ի կատարեալ հասակ եկեալ և Փռումբնտիոսի յանձն արարեալ զքարոզն ի նոցանէ կարգեալ իրս. խնդրէին ապա յիւրեանց հայրենիսն երթալ։ Իսկ Թագաւորին և մաւրըն նորուն յամառելոց աղաչեցելոց և ոչ հաւանեցելոց. գնային ցանկութեամբ տարեցելոցն։ Եդէսիոս ուպէս զի ի Տիւրոսն փութայր տեսանել զծնաւղս և զհամազգիս իւր, իսկ Փռումբնտիոս հասանելով յԱղէքսանդրիայ առ Աթանաս եպիսկոպոս, յայնմժամ նորա-

ա. որ գլխաւոր էր գործոց.

բ. ի յ. յունէր նոցա զանձն իւր. թեագրի միոյքն է.

գ. Որոշել տեղի աղօթարան քրիստոնէից։

ցի մանուկն. և հոգային զհոգս Թագաւորականս և զքրիստոնէութիւն ունէին սուրբ սրտիւ. զհանապազորդ աղօթսն[ա] կատարէին, ազդեցուցանէին յիւրեանց աշխարհն[բ] գալ առ նոսա. որք եկեալք[գ] աղօթակիցք նոցա լինէին. և աղօթարան շինեցին. և զոմանս ի հաւատս ածին.[դ] որք միաբանեալք օրհնէին[ե] զԱստուած. Իսկ յետ այսորիկ աղաչեցին զԹագաւորն և զմայր նորա. զի արձակեսցին յիւրեանց[զ] աշխարհն տեսանել զընտանիսն[է] և դառնալ դարձեալ անդրէն. որոց հաւանեալ կատարէին զխնդիրն. Եւ նոքա գնացեալ[ը] եկին յԱղէքսանդր. Եդեսիոս գնա[թ] ի տես ընտանեացն. իսկ Փռումենտիոս մնայր անդէն և ծանուցանէր Աթանասի սուրբ հայրապետին[ժ] զոր ինչ

ա. Ա' գ. դ. աղօթս։ բ. Ա' իւրեանց իւրեանս աշխարհն գալ։ գ. գ. որ եկեալ. դ. գ. ածէին. ե. Ա գ. օրհնեն. զ Ա' իւրեանց. է. Ա' ընտանեաւն. ը գ. գնացին եկին. թ. գ. Ա' գ. գնաց. ժ. գ. ա. հայրապ. փոխ եպիսկոպոսին՝

դունիւք եպիսկոպոսութեա՛նն արժանաւորեցելոյ· զամենայն լիրն ծանուցանելով՝ ուսուցանելով՝ իւր զտարաշխարհութիւնն և որպէս զի յոյս ունին Հնդիկք զքրիստոնէութեանն ընդունել, և որպէս զի արձակեալ եպիսկոպոս և ուխտ և մի՛ երբէք անտես առնել զկարօղն ապրել։ Իսկ Աթանաս ի մի՛տ առեալ զկատարեալ յարձակումն Փրումենտիոսի, իսկ զեպիսկոպոսութիւնն ընդունել յորդորէր ասելով· ոչ ունելով պատեհագոյն քան զնա։ Իսկ այս լինի։ Փրումենտիոս արժանաւորեալ եպիսկոպոսութեան, նոյնժամայն ի Հնդիկս երթայ· և քարոզ քրիստոնէական բանին եղեալ աղաւթարա՛նս բազումս շինէ։ Արժանաւորեալ և աստուածայի՛ն շնորհի՛ն· վասն զի բազում նշանս Աստուած ի ձեռն նորա արար· և զբազմաց հանդերձ հոգւով և զմարմինս բժշկէր ի փառս Աստուծոյ։ Իսկ զայս Ռուփինոս վասն Եդեսիոսի ասէ, որպէս զի և յետոյ նորայ արժանաւորեալ քահանայ ի Տիւրոս լսէ։

միանգամ դիպեցան· և զայն եւս· զի չէ արժան վասն աշխարհին [ա] այն անփոյթ առնել [բ] զհաւատս։ Իսկ իբրև լուաւ զայն սուրբն Աթանաս զնոյն ինքն Փռումենդիոս յորդորէ [գ] յեպիսկոպոսութիւն [դ] աշխարհին Հնդկաց· զի ընդ հօգևոր մշակն վարձս [ե] առցէ ի Քրիստոսէ։ Եւ անդէն յազգմանէ սուրբ հոգւոյն ձեռնադրէ յեպիսկոպոսութիւն [զ] զՓռումենդիոս, որ անդէն վաղվաղակի երթեալ քարոզեաց զաւետարանն· հանդերձ քահանայիւք· [է] որ ընդ իւր տարաւ։ Եւ յօժարութեամբ ընկալան [ը] թագաւորն և ամենայն աշխարհն, որ ի հաւատարիմ յառնէն քարոզեցաւ· և շինէր եկեղեցիս։ [թ] Նա մեծանայր անուն Տեառն բազում՝ նշանիւք և զօրութեամբք [ժ] զոր ցուցանէր Տէր [ժա] ի ձեռն նորա յաշխարհին· [ժբ] որ և Եդեսիոս նոյն

ա Ա՛ Գ· եպիսկոպոսութիւն բ· Դ· վարս· գ· Ա՛ եպիսկոպոսութիւն· դ· Գ· զանձանացիցն· ե· Գ· ընկալաւ· զ· Գ· զմնացեալս· Գ· եկեղեցիս եւ· է· Գ· զօրութեամբ· ը· Գ· զոր արար Աստուած· թ· Դ· Գ· աշխարհին· ժա· Գ· ի հեթ-գին· ժբ· Գ· երկրպագեալ· ժգ· Գ· ճշմարտութեամբ· Գ· ճշմարտութեամբ։

ԳԼ. Ի[1]։

Բայց ի դէպ է արդէն առել, թէ ո՛րպէս Վիրք ընդ նոյն ժամանակաւն քրիստոնէացան։ Այն[2] ոմն վարս պարկեշտս և զգաստս ունելով, աստուածային նախախնամութեամբ ի Վրաց գերեալ լինէր։ Իսկ Վրացիքս այս բնակեն յԻւքսինոս Պոնտոս. բայց զատ են յայն Վրա-

1. Տես Ռուփին. Ժ. 10. Սոզոմ. Բ. 7. Թէոդ. Ա. 24. Նիկեփ. Ը. 35. Մ. Խորեն. Բ. գլ. ՁԶ.

2. Սոկրատի պատմութեան այս կտորը շատ հետաքրքրական է Մ. Խորենացու պատմութեան համար. Մանրամասնութիւնը յառաջաբանի մէջ է. ըստ սովորութեան կտորներն ենք դնում իրար համեմատ դիւրութեամբ բաղդատելու համար. Ակներեւ է համառօտ Սոկրատի նմանութիւնը Խորենացու հետ. Տ. Խոր. Բ ՁԶ. «Կին ոմն անուն Նունէ յընկերաց Սրբոց Հռիփսիմեանցն ցրուելոցն փախստեամբ հասեալ յաշխարհն Վրաց ի Մծխիթայ. ի նոցա քաղաքն ճախրագահ. յայժ ծգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան. որով եւ զբազում ախտաժետս բժշկեաց եւ զմանուկն զկին Միհրանայ առաջնորդին Վրաց ....

Նոյն պատմութիւնն ունի Վրաց պատմագիր Ջուանշերը. բայց աւելի ընդարձակ եւ ծաղկեցրած (Տ Հրատ Վենետ. 1884 էջ 44 եւ հետ).

շնորհի արժանի եղեալ գայ ի նոյն քարոզութիւն ի հնգիկս ա և յերկոցունց բ հաւատութենէ գ հաւատոյ փառաւոր լինէր Աստուած։

ԳԼ. ԻԳ.

Կոչումն Վրաց ի հաւատս Քրիստոսի ըստ նախախնամութեան Աստուծոյ ի ձեռն կնոջն Նունեայ, ընկերաց սրբուհւոյն Հռիփսիմէի եւ կանանց նորին գլխոյ։

Ընդ նոյն ժամանակս և Վրացդ լինի կոչումն ընծայութեան հաւատոյ ա ըստ նախախնամութեան. Կին ոմն լի պարկեշտութեամբ զաստուածային վարս ստացեալ ունէր. հալածեալ վասն Քրիստոսի, գայ ի Վիրս՝ ի քաղաքն Նախադահ, ուր էր թագաւորն

ա Գ. Դ՛ այսպէսին. բ. Դ. զի ամենայն ... գ. Ա՛ Դ ... բեր. դ. Ա՛ ի Վրաց. ե. Ա՛ հաստատոց. զ. Դ. քաղաք.

ցեացն, որք ի Սպանիայն։ Իսկ գերեալն կին ի միջի բարբարոսացն կալով, իմաստասիրէր։ Քանզի էր հանդերձ բազում ճգնութեամբ պարկեշտիւ և պահովք խորագունիւք և անձանձիր կայր յաղօթս, իսկ զայս սքանչելիսս տեսանելով բարբարոսացն ի գործողէն, սքանչանային։ Ապա պատահէր նոցա Թագաւորական մանգան միոյ տղայոյ ի հիւանդութիւն անգանել։ Եւ սովորութեամբ իւիք ի գեաւղն առ այլ կանայսն կին Թագաւորին զմանուկն առ ի բժշկութիւն առաքէր, եթէ ուրեք ինչ դեղ առ ախտն ի փորձականութենէ մատուցանել մանգանն։[1] Իսկ իբրև շրջեցուցեալ լինէր մանուկն ի դաեկէն իւրմէ և ոչ և ի միոյ ումեքէ կանանցն բժշկութեան հանդիպէր. յետոյ ապա ածին և առ կինն գերեալ։ Իսկ նա առաջի բազում կանանց վայելչաբար զդեղն մատուցանէ.[ա] զի և ոչ գիտէր ինչ. այլ

ա. ὑλικὸν μὲν βοήθημα προέφερεν οὐδέν Ն. Եւ ոչ մատուցանէ դեղ ճիւրական.

1. Տ. Պատմ. Վրաց էՉ 54. «Յաւուրսն յայնոսիկ կին ումն շրջեցուցանէր զմանուկ ախտացեալ անբժշկելի ցաւօք. Թերևս թէ գտցէ զդեղ ապրեցուցիչ տղայոցն՝ Հնարիւք դեղոց . . . տարաւ ընկէց մանուկն առաջի սրբոյն Նունեայ... Եւ եդեալ զտղայն ի մաշկէ իւր՝ խաչակնքեաց ասելով. Աստուած իմ Յիսուս բժշկեա զմանուկ»»,

Վրաց. Այս ոչ այն Վիրք են որք[ա] ի Սպանիայն, այլ ի կողմն[բ] հիւսիսոյ մերձ ի Պոնտոս. Եւ կինն[գ] ի մէջ բարբարոսաց[դ] բնակէր լի պարկեշտութեամբ ճգնաւորեալ պահօք և աղօթիւք, պաշտէր զԱստուածն երկնի և երկրի[ե] և զարմացուցանէր զբարբարոսն։[զ] Ապա լինէր մանկան տղայոյ Թագաւորին հիւանդանալ. կինն հրամայէր դայեկին շրջեցուցանել զմանուկն ընդ կանայսն թէ գտցի դեղ ինչ. և ոչինչ գտեալ.[է] գա առ հալածեալ սուրբ կինն.[ը] Իսկ նորա[թ] զմանուկն ի գիրկս իւր եդեալ առաջի բազ-

ա Բ. Դ. որ. Բ. Դ. կողմը՝ Ա՝ Ի. առ ի կողմն. Գ. Դ. կին. Դ. Դ. Դ բարբարոսացն. Ե. Դ. երկրի. Զ. զբարբարոսս ազգն. Է. Դ. գտեալ սակաւ-թիւն. Ը. Դ. սրբին. Թ. Դ. Նա.

ընդունեալ ապա զմանուկն և ի մայրեղէն լուսում ան-
կողնին եդեալ՝ ասէր պարզաբար. Քրիստոս, ասէ, որ
զբազումս բժշկեաց և զայս մանուկս բժշկեսցէ։ Եւ ա-
ղաւթել այսու բանիւ և կարդացեալ զԱստուած, առ
ժամայն մանուկն առողջանայր. և կեայր յայնմանէ բար-
ւոք։ Իսկ հռչակ աստուստ կանանց բարբարոսաց և
կնոջ Թագաւորին ընթանայր և յայտնագոյն լինէր գե-
րեալն։ Յետ բազում ինչ իրի և կին Թագաւորին ան-
կեալ դնէր ի հիւանդութիւն ինչ.[1] և զկինն գերեալ
կոչէր. իսկ նորա հրաժարեցելոյ ոչ եղանել ի չափաւո-
րեալ իւր սովորութենէն, այլ ածեալ զնա և առնէր
նմա, զոր արար ի վերայ մանգանն յառաջագոյն. և նոյն
ժամայն ախտացեալն բժշկէր և գոհանայր զկնոջէն։ Իսկ
նա ասէր. ոչ իմ գործս, այլ Յիսուսի Քրիստոսի՝ զաշ-

1. Տ. Պատմ. Վրաց էջ 55. «Ընկալ Թագուհին նանա յախտս ան-բժշկելի եւ տարեալ եդին զնա (զԹագուհին) ի մահճեան նունեայ. եւ նորա ազօթեալ յերկար եդ զխաչն ի վերայ նորա չորեքկուսի. եւ նոյն ժամայն նստաւ ողջացեալ».

մութեան ի հանդերձս մայրեղէնս զոր ունէր. և ամբարձ զաչսն[ա]
յերկինս[բ] և պարզ նոցա բարբառով ասէ.[գ] Քրիստոս Աստուած,
որ զբազումս բժշկեցեր, բժշկեա զմանուկս զայս յանուն[դ] քո.
զի ծանիցեն[ե] սոքա. թէ դու ես Աստուած. Եւ կնքեաց[զ] նշա-
նաւ խաչին զմանուկն և իսկոյն առողջ եղև. և ետ անդէն ի
գայեակն. և տարաւ առ մայր իւր. և պատմեաց որ ինչ եղև.[է]
Եւ զարմացաւ և ել հռչակ զնմանէ ընդ ամենայն երկիրն Վրաց.
Յետ ոչ բազում ինչ աւուրց հիւանդացաւ և կին Թագաւորին
և կոչեաց զսուրբ կինն. և նա ոչ կամեցաւ երթալ յապարանս
Թագաւորին. այլ ածել զնա յիւր[ը] տառապալապետս[թ] տնիկն.
Եւ իբրև ածին յարուցեալ կայր[ժ] յաղօթս առ տէր. և զնոյն
բանս[ժա] ասաց. և կնքեալ նշանաւ խաչին. և իսկոյն ողջացեալ[ժբ]
յարեաւ գնաց և պատմեաց Թագաւորին զեղեալսն. և առաքէ

ա. Դ. զաչս իւր. բ. Ա՛ Գ. ի յերկինս. գ. Դ. ասէ,. դ. Ա՛ Գ. Ա՛ անուն, ե. Գ. ծանիցեն, զ. Դ. կնքեաց. է. Գ. եղև. Ը. Գ. Ա՛ ի յիւր. թ. Դ. տառապել Ա՛ Դ. տառապելոյ. Ժ. չիք. Ժա. Դ. եկաց. Ժբ. Դ. բանն. Ժգ. Եւ ողջացաւ յարուցեալ.

խարհս արարողի։ Զօա կոլոլալով յարդարէր ճշմարտիւ զԱստուած ճանաչել։ Իսկ սքանչացեալ Թագաւորն Վրաց վասն զառ ի հիւանդութենէն առողջութիւն վաղվաղակի փոփոխութեամբ. և հարցեալ՝ Թէ ո՞վ է որ բժշկեացն. պարգեւս գերելոյն Թագաւորն առաքէր։ Իսկ նա ասէր, ոչ հայել ի մեծութիւնն. քան զի ունէր մեծութիւն զաստուածպաշտութիւնն և մեծամեծս ընդունել պարգեւս զի ծանուցէ զԱստուած զառ ի նմանէ ծանուցեալն։ Զայս ասելով նորա զպարգեւս անդրէն առաքէր։ Իսկ Թագաւորն զբանսն շտեմարանէր։ Իսկ յետ աւուրց բազմաց ելանել նորա յորս. պատահէ այսպիսի ինչ. զկատարսն ամենայն և զդաշտսըն, ուրանաւր որսն, ունէր միգային խաւար բազում. քանզի անապատ էր որսն և անանցանելի ճանապարհն և յանհնարութեամբ բազմի եղեալ, կարդայր առ Աստուածն, զոր պաշտէրն, և որպէս ոչինչ լինէր ուռա-

1. Տ. Գ. Վ. էջ 58. Վրաց պատմագիրը մասամբ տարբեր է պատմում Թագաւորի հետ պատահած անցքը։ Նա առաջուց արդէն հաւատացել էր Քրիստոսին. որսի ժամանակ միտքը մթնում է եւ խեղճն պատժւում է ճանապարհը կորցնելով յանկարծակի միգով ծածկուած լեռների մէջ եւ ապա զղջալով ազատւում է եւ վերջնականապէս ընդունում քրիստոնէութիւնը։ Խորենացին յիշ. ալ գլխում նման է Սոկրատին, բայց ոչ այնպէս բառացի ինչպէս նախնիս ցուցում։

Թագաւորն պարգեւս բազումս շնորհալից[ա] կնոջն. Իսկ նա անդէն[բ] դարձուցանէր զպարգեւսն. Ասէ. իմ պարգեւատու է[գ] Քրիստոս Աստուած զոր պաշտեմն.[դ] որ լնու զպէտս իմ որպէս կամի. Իսկ Թագաւորն սքանչացեալ շտեմարանեալ զայս ի միտս իւր ոչ մոռանայր. Յետ աւուրց ինչ ելանէ[ե] յորս Թագաւորն. Պատահէ նմա այս ինչ. ունէր միգային խաւար, ուր էր որսն, զլերինս և զդաշտս, զի անապատ էր և անանցանելի էր ճանապարհն. և յանհնարութեան[զ] եղեալ կարդայր զԱստուածս իւր,[է] և ոչինչ[ը] օգտէր. Դարձեալ մտախորհ եղեալ

ա. Ա՝ շնորհալիցս. բ. Բ. Դ. անդրէն. գ. Բ. Դ. պարգեւատուն. դ. Դ. պաշտեմս, ե. Դ. ելանէր. զ. Դ. անհնարութիւն, Դ. Ա՝ անհնարութեան, է. Ա. [illegible]թեանց. ը. Դ ոչ.

նել. յետոյ ապա մտախորհ լինէր. զԱստուած գերեցելոյն առնու և զնա կարդայ աւգնական. և ի յաղաւթելն ի միգէն խաւարն լուծանի: Եւ սքանչանալով ընդ եղեալն ուրախութեամբ ի տուն իւր երթայր. և զպատահումն պատմէր կնոջն իւրում: Եւ զգերեալն կոչեալ հարցանէ, թէ ո՞վ է Աստուածն, զոր պաշտես. իսկ նորա յանդիման եկեալ քարոզ Քրիստոսի զթագաւորըն Վրաց արար: Քանզի հաւատացեալ ի Քրիստոս ի ձեռն բարեպաշտ կնոջն. այլ և զորս ըստ որսոյն պատմեալս յորդորէր զնոսա զԱստուած գերեցելոյն պաշտել: Եւ լինէր այսուհետև իւրաքանչիւր ոք քարոզ Աստուծոյն բանի, թագաւորն արանցն. իսկ կինն կանանցն. ուսեալ ի կնոջէն և զձևս եկեղեցեացն Հոռոմոց. տուն աղաւթարանի հրամայեաց շինել. և նոյն ժամայն ի շինումն պատրաստ էր: Եւ տունն կանգնեալ

կոչել զԱստուած յօգնութիւն[ա] զոր հալածականն[բ] կինն պաշտէր, և եթէ նովաւ լինի ելք խաւարիս. պաշտեցից զնա. Եւ ասէ. օգնեա ինձ Աստուած կնոջն, որ վասն քո հալածեալն է. Եւ անդէն վաղվաղակի լուծանէր խաւարն, և գնայր[գ] զճանապարհն ի տուն իւր ուրախութեամբ և օրհնէր զԱստուած. Եւ եկեալ պատմեաց կնոջն իւր[դ] և նախարարացն զեղեալ իրսն. Եւ սքանչանայրին.[ե] Եւ աղաչեալ զկինն կոչեաց ի տունն իւր. խօսեցաւ ընդ նմա. թէ ո՞վ է Աստուածն զոր պաշտես սքանչելեօք: Իսկ նա սկսեալ ի գրոց՝ աւետարանեաց նմա զՔրիստոս Աստուած Փրկիչ[զ] աշխարհի առաջի ամենայն բազմութեան. և հաւատացին ասացելոցն ի նմանէ. Բազում և այլ նշանս եցոյց Տէր ի ձեռն սուրբ և պարկեշտ կնոջն. Եւ լինէր այնուհետև թագաւորն[է] արանցն[ը] քարոզ. և կինն[թ] կանանցն ի նըմանէ վարդապետեալք, որ ի փառս Աստուծոյ. Եւ հրամայէր ուրեմն կանգնել զնշան խաչին Քրիստոսի. [և զի ոչ էր գործ

ա. Գ յօգնականութիւն. բ. Գ. հալածեալ. գ. Ա՝ գնա. դ. Գ. կնոջ իւրոյ. ե. Գ. զարմացեալքն. զ. Գ. զփրկիչ. է. Ա՝ թագաւորին. ը. Գ. արանց. թ. Գ. կին.

լինէր, և իբրև զսիւնան կանգնէին համբարձեալ լինէին, անտեսութեամբ ինչ առ հաւատն զբնակեալսն քարշէր նախախնամութիւնն։ Քանզի մինն ի սեանցն անշարժ մնայր. և ոչ մի ինչ գտանէր մեքենա կարել շարժել զնա. այլ և փոկքն կտրեալ լինէին և մեքենայքն անկեալ. ապա անյոյս եղեալ գործողացն գնացին։ Եւ յայնժամ ցուցանի հաւատ գերեցելոյն. քանզի գիտացեալ հասանէ ի տեղին և զգիշերն ամենայն յաղաւթս պարապեալ։ Նախախնամութեամբն Աստուծոյ կանգնի սիւնն. և բարձրագոյն զարիսխն յաւդսն հաստատէր. ոչ իրիք ի ծայրն հպեցելոյ։ Իսկ ի տուընջեանն կայր թագաւորն ի վերա շինածին հոգ տանելով, և տեսեալ զսիւնն ի յիւրմէ կախեալ զարմանայր ի վերայ եղելոյն. սքանչանային և որք առ ընթերն կային. քանզի յետ սակաւ ինչ ի յաչս նոցա ընքեամբ շարժմամբ իջեալ սիւնն հաստատէր։ Գոչումն բազում աստուստ հետևեցաւ մարդկանն. ճշմարիտ զհաւատ թագաւորին վերակոչեցելոյ և աւրհնելով զԱստուած գերեցելոյն։[1] Ապա

[1] Այս հրաշքն մասին տես Պատմ. Վր. եղ 60.

ճարտարի. արհամարհեալ լինէր ի բազմաց. իսկ սուրբ կինն կայր յաղօթս զգիշերն ամենայն. և ի վաղիւն լուսաւորեալ լինէր նշան խաչին, որ հիացոյց զհեռաւորս և զմերձաւորս. և հաստատեցան ի հաւատս։] [ա] Յայնժամ հրամայէ շինել տուն աղօթից. և ոչ յաջողեննէ առնել զառացեալսն։ [գ] Եւ գործաւորքն ոչ կարէին կանգնել զսիւնս [դ] աղօթիցն մեքենայիւք իւիք, և բազմութեան [ե] հանդերձ թագաւորաւն, թէպէտ և բազումս մրցեցան և ոչ կարացին կանգնել։ [զ] Իսկ սուրբ կինն կացեալ ի տեղւոջն կայր յաղօթս. և ինքնին սիւնքն կանգնեցան ի վերայ խարսխացն առանց մարդոյ և մեքենայից։ Աղաղակեաց ամենայն բազմութիւնն [է] ճշմարիտ զԱստուած կնոջն խոստովանեալ [ը] և մեծ գոլ զհաւատ թագաւորին և տիկնոջն։ [թ] Եւ մեծամայր

[ա] ա. Դ. ի հաւանական. բ. Դ. յաջողեսցի. գ. Դ. զհաստատեալսն. գ. Դ. զսիւնն [illegible] հանդերձ թագաւորաւն. Ե. Դ. Էն ի բազմութիւնք. Դ. բազմ. որինչքն. զ. Ա՛ [illegible] Ա՛ Դ. կանգնել [illegible] Ի. Դ. բազմութիւնն. ը. Թ. խոստովանեալ թ. Դ. զտիկնոջն.

Հաւատացեալք յաւժարութեամբ բազմաւ նա և զայլ սիւնան կանկնէին. և ոչ ի յերկարս ինչ նոցա գործն կատարէր: Իւ բարէխաւսութիւն սատուստ առ թագաւորն Կոստանդին լինէր. աղաչելով դաշնաւորք անոք յառաջ Հոռոմայեցւոցն լինել և առնուլ եպիսկոպոս քահանայական միձակ. քանզի սուրգապէս հաւատալ ասէն Քրիստոսի: Զայս ասէ Ռուփին ի Բակոյ[1] լեալ. որ յառաջ էր Թագաւոր Վրաց, իսկ յետոյ եկեալ ի Հռոմ. կարգապետ[*] որոց ի Պաղեստին զաւրուցն եղեալ և յետ այսորիկ զաւրավարացն. որ ընդդէմ Մաքսիմոսի բռնակալի պատերազմն[2] Թէոդոսի Թագաւորի համաձայնութ. լինէր: Այսու պատճառով ի ժամանակին Կոստանդնի և Վիրք ի քրիստոնէութիւն եկին:

* ταξίαρχος

1. Զօզիմոսը վկայում է. որ այդ Բակուրը թագաւոր հայ էր եւ յայտնի իր խոհեմութեամբ եւ պատերազմական գործերով, Բայց Ռուֆինոսը (Գլու Ա. գլ 10) ասում է. որ նա Վրաց իշխան էր, հաւատարիմ եւ պաշտպան կրօնի եւ ճշմարտութեան. կարծում են որ Մով. Խորենացու յիշուած (Գ գլ Դ–Է) Աղձնեաց բդեշխ Բակուրը այստեղ յիշուածն է.

2. Սոկրատը սխալւում է. Բակուրը ոչ թէ կռւում է Մաքսիմոսի դէմ յաղթուած պատերազմում, այլ Եւգենիոսի դէմ.

ածուն.[*] Տեառն. Աստուաս լինի դաշնաւորութիւն Վրաց առ Կոստանդիանոս, որպէս զի առաքեսցէ նոցա եպիսկոպոս և քահանայս, որ զկարգ եկեղեցւոյ[a] ի նոսա հաստատեսցեն: [Ըստ աւանդութեան Հայոց կնոջն քարոզութեան. որում անուն էր Նուննի, յԵրկերոց որոցն Հռիփսիմեա, որ ի Հայս կատարեցաւ Թողում. զանկ որ յաղագս նորա է պատմութիւն, և հաւատոյն Հայոց մեծամեծ[b] զբաղեցելոց ի ձեռն Գրիգորի Պարթևի խոստովանողի, որ[c] սոյոյ ցուցանէ նորին գիրքը. Եւ այս ամենայն լինէր[d] ի նոյն ամի[e].]

[illegible]

Գլ. ԻԱ.[1]

Իսկ թէ ո՞վ էր առ այն ժամանակաւքն. միայնն Անտոն՝ յանապատին Եգիպտոսի կեալով և որպէս զի յայտնապէս դիւացն ընդդիմամարտ լինելով, զտանելով զաւրութեան և զնենգութիւնս նոցա. և որպէս տրար նշանս բազում առնելով է մեզ ասել. քանզի էհան Աթանաս Աղէքսանդրացւոց եպիսկոպոսն ի միագիր մի բոլորովին զնորա վարսն եղեալ. այսպիսի բարեաց բերէ բերութիւնք ի ժամանակին կատարածի լինէր։

Գլ. ԻԲ.

Այլ ի մէջ ցորենոյն Քրիստոսի ա ասվորութիւն և որոմն բուսանին. քանզի նախանձ ի բարիսն դարանագործեալ սիրէ. քանզի առընթեր բուսանէր յառաջ

ա. Որիստոսի բնագ. χρηστος. ազատարար. թարգմանաբար չփորձել է.

Տես Մաղամ. Ա. 13. Ռուփին. Ծ. 8. Կասիան. Ա. 11. 54. Նիկեփ. Ը. 48.

Գլ. ԻԴ.

Ցաղագս Անտոնի անապատականի պատմութիւն եւ վարք։

Էր և Անտոն անապատական յանապատս ա Եգիպտացւոց մենամարտեալ բ ընդդէմ դիւացն ի պատերազմ. գ և յաղթեալ և յաղթող լեալ դ առ նոցա նանրութեան հնարքն. և յոլովս եցոյց նշանս և սքանչելիս այրն Աստուծոյ սուրբն ե Անտոն անապատական. զ որպէս նորայն իսկ ցուցանէ է գիրք զոր գրեաց ը երանելին Աթանաս յոլովից իրաց թ անսող և լսող, որ աւելորդ է զնորայն պատմել։

Բայց զժամանակն ժ բարւոյ յուշ արարի. այլ ի մէջ ցորենոյ սաղայ հացի Քրիստոսի և որոմն բուսուցանէ թշնամին սա-

ա. Գ. յանապատանս. բ. Ա՛ մենամարտեալս. գ. Ա. Գ. պատերազմն. դ. Գ. զանձող ե. Ա՛ սուրբ. զ. Բ. անապատականն. է. Ա՛ ցուցանէր. ը. Գ. գրեաց եւ թ. Գ. յոլովից իսկ անսղանց են յաղ եղեալ որ յանձնարգ . ժ. Գ. ժամանակն

ի ժամանակին ի ճշմարիտ քրիստոնէութեանն՝ քրիստո-նեա նման հեթանոսութիւն. որպէս և ի մարգարէսն սուտ մարգարէք. և յառաքեալսն սուտ առաքեալք առ ընթեր բուսանէին։ Քանզի այսքան էր, որ յըն-պերդակցէսէ առ հեթանոսն իմաստասիրի պարէն ի ձեռն Մանեա զքրիստոնէութիւնն կեղծաւորէր. յաղագս որոյ Եւսեբիոս Պամփիլեա յեւթներորդ պատմութեան եկե-ղեցականին յիշեաց. այլ ոչ ստուգաբար պատմեաց։ Վասն որոյ զմնացեալսն ի նմանէ վերստին յետ կարեւոր համառօտիւ. քանզի ծանուցի թէ ով յորոց Մանի-քեոս՝ և թէ ուստի զայսպիսիս յանդգնել ձեռնար-կեաց։ Սկիւթացի ա ոմն տաճրիկ կին ունէր գերեալ ի վերին Թեբայոյ. և զի էր յԵգիպտոս բնակեալ, և զԵ-գիպտացւոցն ուսեալ խրատ, զԵմպեդոկղիսին և զՊիւ-

ա. Σκυθιανός չէ նշանակել Սկիւթացի. այլ այդ անձի յատուկ ա-նունն է «Սկիւթիանոս»։

թագորութեան. որպէս առակն ա Տեառն ցուցանէ. որ յետ այ-սորիկ բ բան. որպէս ի մարգարէսն Աստուծոյ՝ սուտ մարգա-րէս գ առ ձեռն պատրաստէր. նոյնպէս առաքելսն դ Քրիս-տոսի սուտ առաքեալս այսպէս և առ սուտ վարդապետսն. Հեր-ձուածս կորստեան առնէ. յետ ամենայնի ինքն նեռն գայ հա-կառակ Քրիստոսի. Եւ յաղագս այսորիկ զգուշացուցանեն աս-տուածային գիրք. մանաւանդ նոյն ինքն Քրիստոս. որպէս և յաւետարանսն ե քարոզի. Ասացից և վասն Մանիքեցւոյն. որ զքրիստոնէութեան անուն ստութեամբ ունին.

Գլ. ԽԵ.

Յաղագս Մանիայ եւ առասպելական բանիցն եւ սատանայականն նորին:

Սկիւթացի ոմն տաճիկ կին ունէր. և բնակէր յԵգիպտոս. ուսանէր զ զնոցա արուեստ է և զՊիւթագորայն ը կարծիս թ

ա. Ա՝ Գ. Դ. առակ. բ. Դ. այսոցիկ ցուցանէ բան. գ. Ա՝ մարգարէն, այլ ձեռն, Դ. Աստուծոյ ձեռն. դ. Ա՝ Դ. առ առաքելսն Բ. յառաքելսն. ե. Բ. յաւետարանն. զ. Բ. ուսանէր, է. Դ. զարուեստն. Ա՝ զնոցա արուեստս. ը. Ա՝ Բ զԹագորայն. Գ Զիւթագորայն. թ. Գ. կարծիսն.

Թագորայն կարծիս ի քրիստոնէութիւն ածել. էմոյծ եր-կուս բնութիւնս ասելով. զբարի և զչար. որպէս և Ըն-պեդոկղէս յաղթութիւն[ա] անուանելով զչար. իսկ սէր զբարին։ Այս Սկիւթացս աշակերտ լինի Բուդդաս յառաջ Մրսեռն[բ] կոչեցեալ. ույոց ի Բաբելացւոց աշ-խարհն դիմեալ որ ընդ Պարսկաւքն[գ] բնակին բա-զում ինչ յաղագս ընքեան սանէր նշանս. ասելով ի կուսէ ծնանիլ և ի լերին սնանիլ։ Ապա շարագրէ գիրս չորս.[1] զմինն անուանեալ խորհրդոց. իսկ զմիւսն աւե-տարան. իսկ զերրորդն գանձ. և զչորրորդ զգլուխսն։ Ըն-նաւէրս ինչ առնել ձևացուցել[դ] ապա հարեալ

ա. Բնագ. νεῖκος երկպառակութիւն. [illegible]

բ. Բնագ. այդ անուանք գրած է Τερέβινθο; երկ այդ [illegible] Ερέβινθος [illegible]

գ. [illegible] ὑπὸ Ρερσῶν οἰκεῖται [illegible]

դ. τελετάς δέ τινας ποεῖν σχηπιζόμενος [illegible]

1. [illegible] որ Սկիւթիան է գրում այդ չորս գրքերը Յունարէն. Տերեբինթոսը թարգմանում է [illegible] իսկ Մանէսը նոյն գրքերը ժառանգութիւն ստանալով փոփոխում է։

ի քրիստոնէութեան ցուցս ածէ[ա] զինքն. և երկուս բնութիւնս մուծանէ. բարւոյ և չարի.[բ] Սորա աշակերտ լինի Բուդդաս.[գ] որ յառաջ[դ] Մրսեռն կոչի. որոյ ի Բաբիլացւոց յաշխարհն դի-մեալ որ ընդ պարսպօքն բնակին՝ բազումս ցուցանէր.[ե] մոգու-թիւնս և ասէր[զ] զինքն ի կուսէ ծնանիլ և ի լերինս[է] սնանիլ. Եւ շարագրեաց գիրս չորս և անուանեաց զմինն խորհրդոց. և զմիւսն աւետարան. զերրորդն գանձ. և չորրորդն[ը] գլուխս. այսպէս և նուէրս ինչ առնել[թ] ձևացուցեալ.[ժ] և անգէն այնա-

ա. դ. ի քրիստոնէութեան ածեցոյց զինքն. բ. դ. բարիս և չարիս. գ. դ. [illegible] դ. Ա. Բ. յառաջն ի [illegible] դ. ի [illegible] Ա. դ. [illegible] ե. դ. [illegible] ցուցանէր. զ. դ. ասէ. է. Ա. [illegible] ը. Ա. [illegible] թ. Բ. [illegible] դ. [illegible] ժ. դ. ձևացուցանէ։

ի Հռգւոյ այսպէս կորընչի։ Իսկ կին ոմն որ մերձն կայր թաղեաց զնա և զնորա զզանձն առեալ մանուկ մի գնեաց եաւթն տարէկան· Նմին Հաստակաւ անուն Կորբիկոս։ Զսայ ազատեալ և դպրութիւն ուսուցեալ, յեա ժամանակի ինչ [1] վախճանեցաւ, իսկ զամենայն զզանձսն նորա Սիմէոն ըմբռնեալ· և զգրեանն զոր նա շարադրեաց՝ ի Սկիւթացւոյն խրատեալ։ Զայս առնելով ազատեա՛լն Կորբիկոս· և ի կողմանս Պարսկացն գնացեալ, փոխէ զանունն Մանի՛· և այս ինչ են Բուդդասա-Սիտեռեան գրեանն· որպէս ընտանի ինչ, որոց ի նմանէ մոլորելոցն աւանդեաց։ Իսկ գրեանս այսորիկ որոց այժմ պատճառք քրիստոնէանան բանիւքն· իսկ հեթանոսանաւն աւրինաւքն· քանզի և աստուածս բազումս[2] պաշտել Մանիքէոս յորդորէ· ինքն անաստուած գոլով և արեգական երկիրպագանել[3] ուսուցանէ· և ժամանակին

1 · Հինգ տարուց յետոյ։

2 · Բազմաստուածութիւն ասելով, կարծում են այստեղ Հասկանալ Մանիքեցոց դաւանած սկզբունքները՝ բարի եւ չար․ Թէեւ զարմանալի անհա[illegible]ութիւնը ենթադրել է տալիս նաեւ տարբեր կարծիք․

3 Թէ Մանիքեցիք արեգակ էին պաշտում․ վկայում են եւ ուրիշները։

Հարեալ ի Հռգւոյն, պիղծն [ա] այն սատակեցաւ։ Իսկ որ էր մերձ կին ոմն Թաղեաց [բ] զնա. և առեալ զինչս նորա գնեաց մանուկ մի եօթն ամեայ Կուբրիկոս անուն. [գ] ուսոյց նմա դըպրութիւն և ազատեաց. [դ] Եւ վախճանեալ կինն առնու զինչս և զգրեանն Կուբրիկոս. և ի կողմանս [ե] Պարսկաց եկեալ Մանի անուանէ զինքն և միւս գրոյն զկորստեանն ունին զխորհուրդ. [զ] և կեղծաւորեալ խաբէութեամբ զքրիստոնէից որ բազմաստուածս [է] պաշտել ուսուցանէ, և արեգական երկիրպագել ասէ և լուսնի զի զՔրիստոսի [ը] մարմինն արեգական ասէ եղեալ և զարիւնն ի լուսնի. [թ] և զՔրիստոսի ծնունդն առ աչօք

ա Ա. Գ. Դ. Բ՝ պիղծոյ սատակեցաւ․ բ. Գ. թաղեաց․ գ. Ա՝ Բ Դ. Կուբրիկոս․ դ. Դ. ազատեաց զնա․ ե. Բ. կողմանս․ զ. Դ. ունէր զխորհուրդ․ է. Ա՝ Գ. զաստուածս․ ը. Ա՝ Քրիստոսի թ. Դ. ի լուսն ենէ․

ինչ աւրինադրէ յայտնապէս։ Ընպէդոկղոսէ. և ի Պիւ-
թագորա. և Եգիպտացեացն կարծեաց հետևեալ. և
զՔրիստոս մարմնով ծնանիլ ոչ խորհի. ա առ աչաւք
ինչ զնա առէր լինի. և զաւրէնս և զմարգարէս արհա-
մարհէ. և զինքն մխիթարիչ անուանէ, զոր ամենայն
աւտար ուղղափառ եկեղեցւոյն կարգեաց։ Իսկ ի Թուղթ-
ըն և առաքեալ զինքն անուանեալ յանդգնեցաւ, այլ
այսքան ստութեանս զարդար դատաստանն Աստուծոյ ըն-
դունէր։ Վասն այս պատճառոյս զարդար դատաստան
Աստուծոյ այսպէս էառ թշուառականն։ Պարսկաց թա-
գաւորին որդի յախտ ինչ դժընդակ անկեալ դնէր.
իսկ հայրն նորա, զասացեալ ինչ, բ զամենայն քաջ
չարժէր. զորդին իւր կամեցեալ ապրեցուցանել։ Իսկ
լուեալ մասն Մանիքէոսի և զնշանսն նորա կարծելով
ճշմարիտ լինել. որպէս զառաքել կոչէ, հաւատացեալ
նմա. առ ապրել որդւոյն իւրոյ։ Իսկ եկեալ ստեղծական
ձեռով ձեռնարկէ յորդի թագաւորին, որպէս զի մա-
նուկն ի ձեռս նորա մեռանէր. և արկեալ զնա յարգե-
լանս թագաւորն. պատրաստ լինել ի պատիժ, իսկ զեր-
ծեալ ի Միջագետս կոյս ապրեալ լինել։ 1 Իսկ լուեալ

ա. Ըստ բնագ. «մերժէ»
բ «Որպէս սովորութիւն է ասել.»

1. Տես Փոտիոս Ընդդէմ Մանիքեցւոց. գիրք Ա. Փոտը պատմում է. որ

ասէ, և ոչ ճշմարիտ. և զօրէնս ա և զմարգարէս արհամարհէ. և մխիթարիչ զինքն անուանէ. և ի Թուղթս բ առաքելոցն զինքն կոչէ, վասն որոյ զարժան դատաստանն ընկալանի. Որդի գ Թագաւորին Պարսկաց հիւանդանայր, և նորա լուեալ զՄանիա դ թէ նշանս առնէ, որպէս ե Քրիստոսի առաքեալքն. կոչէ զնա. որպէս զի զ բժշկեսցէ զորդի նորա. Եւ յանձնեալ դնէ հիւանդին ձեռն է ի վերայ և իսկոյն վախճանէր որդին. Եւ նա ը բարկացեալ դնէ զՄանի թ ի բանտի. որպէս զի պատժեսցի, և նորա զերծեալ գա ի Միջագետս և յոյզ քննութեան լեալ

ա գ. զօրէնսն եւ զմարգարէսն. բ. գ. թուղթս. գ ն գի որդի. դ. գ. զՄանիեայ ե. գ. իբրեւ զՔրիստոսի. զ. գ. որպէս. է. ն. զձեռն ի վերայ եւ- ը. ն. նորա. թ. ն զնա

զնմանէ Պարսկաց Թագաւորին անդ լինելով, հորդորեալ զնա անուտ կենդանութեան զնա քերթէր[1] և յարդ և ըղ-մորթն նորա լցեալ, դնէր առաջի քաղաքին։ Զայս ոչ մեր ստեղծեալ ճառեմք. այլ բանիւք Արքեղաոսի եպիսկոպոսի[2] Կասկարացւոց, միոյ ի քաղաքացն Միջագետաց, ընդ նմա խաւսեալ ժողովեցաք. քանզի ինքն Արքեղաոս յանդիման նորա ասեալ ասէ. և զնախագրեալսն ի վերուն նորա դնէ։ Յորս այսուհետև յանձնեցեալ բարիսն որպէս ասացաք. դարման գործեալ նախանձն սիրէ։ Իսկ թէ զի՞նչ է պատճառն յաղագս որոց բարերարն Աստուած այնմ լինել թոյլ տայ. երբեմն վարժել ի բարի աւրէնսն կամեցեալ. և կամ յեկեղեցւոյն հաւատս զեղեալ ամպարհաւանութիւնն հատանել, կամ թէ որպէս ունի դժարս և երկայնս աւանդութիւնս. ոչ է ի դէպ այժմ քննել. և ոչ նախ կայ իսկ մեզ աւրէն կրթել. ոչ զորս վասն նախախնամութեանն և դատաստանին Աստուծոյ դժարագիւտս շարժել բանս,

Մանէսը փրկչի 272 թւին փախչելով Պարսկաստանից եկաւ Միջագետք Արքեղաոսի մօտ, որի դէմ իւր վարդապետութիւնը պաշտպանելու անզօր գտնուեցաւ. ուստի փախաւ Կարգարացւոց Դիոդորիսի եւ ապա Տրիւփոնի մօտ, բայց Արքեղաոսը այդտեղ էլ է նրան հանում եւ ստիպում հեռանալ։

1. Տ. Եզնիկ Կողբ. (Բ. էջ 117 Հրատ. Վիեննա.) «Մանի կամեցաւ փառագոյն կեղծեօք վարս ցուցանել . . . մորթազերծ մահուամբ պակասեցաւ ի կենաց»։

2. Արքեղաոսը իւր գիրքը գրել է ասորերէն որ յետոյ քանիցս թարգմանուել է յունարէն։ Գրքից մնացել են հատուածներ եւ պարունակում են Մանիքեցւոց պատմութիւնը։

դարձեալ ըմբռնի, և մորթեալ կենդանոյն և զանց զմարմինն անէր[ա] կերակուր, և զմորթն լցեալ յարդիւ զպարսպէ կախի առ դրան քաղաքին դիզծն Մանի. Զայսոսիկ[բ] Արքեղայոս եպիսկոպոսն[գ] Միջագետաց պատմէ և զնա յանդիմանեալ կըշտամբէ. վասն զի[դ] մոլորութեան աշակերտ և վարդապետ էր. և բազում խոսս տղղութեան[ե] ասէ ի մխիթարութիւն եկե-

ա. Գ. խառնէ. բ. Դ. զայս խոխ գ. Գ. Դ. եպիսկոպոս. դ. Գ. փառն. ե. Գ. խաղագործիւն. Դ. խառնգործիւն.

այլ զպատմութիւն եղելոցն առ եկեղեցեաւն իւրաց. ար-դեօք է վարկանիլ պատմել։ Որպէս զի փոքր ինչ յառաջ ի ժամանակն Կոստանդնի որ Մանուքեցւոցն բռնաւ-աղանք այնքան պատմեցաւ։

ԳԼ. ԻԳ.[1]

Բայց ի վեր եղցուք ի ժամանակս նախակայիս պատ-մութեան ոլքան առ Եւսեբիոս և Թէոգնիս ի յաքսո-րեացն եկեալք զոմանս ըմբռնէին եկեղեցիս, ի բաց հա-նեալս որպէս է ասել, զձեռնադրեալսն ի նոցա տեղիս[2] համարձակութիւն ոչ զսակաւ ստանային ի թագաւո-րէն. որ ամենեւիմբ պատուով էած զնոսա. որպէս ի չա-րափառութենէ ի ճշմարտութիւն դարձուցեալս։ Իսկ ստացեալք համարձակութեանն հպեալք. մեծագոյն ևս քան զառաջինն խռովութիւն տիեզերաց շարժեցին, յերկպառակութենէ դիմեալք, ի նախկին ունելոյ զնոսա

1 Տես. Սոզոմ. Բ. 16. 18. Թէոդ. Ա. 21. Կասիոդ. Ջ. 23. Նի-կեփ. Ը. 44 մինչեւ վերջը.

2 Այդ ձեռնադրուածներն էին Ամփիոն Նիկոմիդացին եւ Քռեստոս Նիկիացին.

դեցելոյ. որ զՄանեա եղծանէ զամբարշտութիւն[ա] որ ի կամին ստանել։

ԳԼ. ԻԴ.

Վասն Արիոսի դառնալոյն ի մեստղէ.

Արդ ի վեր եղցուք ի նախակայիս[ա] պատմութիւն. որ յաղագս Արիոսի և որք ընդ նմա ի մեստղս դարձան ի ձեռն Սեբի[բ] Եւսեբեա և Թէոգնի, և այլ եպիսկոպոսաց բարեխօսութեան[գ] առ թագաւորն եղեալ. որպէս դարձեալք ի ճշմարտութիւն[դ] համարձակութիւն առին[ե] ի թագաւորէն ունել[զ] զիւրաքանչիւր աթոռն և որք ի նոցա տեղիս ունել զայլ մինակ. Յասոսիկ[է]

ա. Դ. զմոլորութիւն. բ. Բ. որք. գ. Դ. ի Նիկոմիդիոյ. դ. Դ. Եւսեբի. ե. Բ. բարեխօսութեամբ. զ. Դ. ի ճշմարտութենէ. է. Դ. առնել. ը. Ջ' ունելը. թ. Դ. յայսոսիկ.

արիանոսութեանն կարծեաց․ և որ առ Աթանասիոս ¹ չասուածն, քանզի ընդ նոսա նա ի Նիկիա քաջապար յաղագս խնդրեցելոց աւրինացն ընդդիմացաւ։ Այս նախ զԱթանասի ձեռնադրութիւնն մատնէին ² որպէս զի ա-նարժան եղելոյ առ եպիսկոպոսութիւնն, և որպէս զի ոչ ի հաւատարմաց զեղեալն վասն զի նա վեհագոյն իմաստութեանն ցուցանիւր ³ վասն զի նա եկե-ղեցւոյն Աղեքսանդրացւոց կալեալ եղեալ․ ի ձեռն որոց յաղագս որ ի Նիկիա հաւատոյն ջանայր, իսկ որ յայն-ժամ առ Եւսեբիան զփոյթն դնէին․ զԱթանաս որպէս զանիրաւ լինել, իսկ զԱրիոս իջուցանել յԱղեքսանդ-րիայ․ զի այսպէս միայն կարել զհաւատ համագոյու-թեանն հատանել, և մուծանել զԱրիոսութիւնն։ Գրէք և Եւսեբիոս առ Աթանաս․ ընդունել զԱրիոս և զորս ընդ նմայն․ և զրելովն աղաչէր, իսկ արտաքուստ սպառ-նայր․ բայց Աթանաս ոչինչ պատճառով հաւանէր․ այլ յարդարէ զԹագաւորն հաւանիլ․ ընդունել յան-

ա․ Ըստ բնագրի․ [illegible]

3․ Աթանասը լաւ ընտանիքի զաւակ էր․ Նիկիայի ժողովին իբրեւ սարկաւագ ներկայ լինելով, զօրեղ կերպով մաքառեց Արիանոսաց դէմ եւ երբ 328 թ․ Աղեքսանդրի մահից յետոյ նրա տեղը անցաւ 27․ տարեկան հասակում, աւելի խիստ սկսեց հալածել արիանոսներին։

2․ Արիանոսք բամբասում էին Աթանասին ամբաստանելով, որ նա թէ ձեռնադրուել է անարժան լինելով եւ ձեռնադրուել է անարժան մարդ-կանց ձեռքով։

տանել քան զառաջինն մարդն պատրիալ ¹¹ զԹագաւորին բար-կն․ ⁸ որ ⁹ Արիոսին էին խորհրդակիցք․ ⁹ Այս ⁶ նախ զԱթա-նասէ տանէին մատնութիւն, որպէս անարժան վարկանիլ առ կոչումն եպիսկոպոսութեան․ զի ոչ ի հաւատարիմ վկայից վկայեալ եղև․ ⁹ Իսկ սուրբն Աստուծոյ վեհագոյն քան մատնու-թեան երևեալ․ ⁵ իսկ որք զփոյթ չարութեան առ Աթանաս ու-նէին, առ Սեբէոսի զանիրաւութիւն ը Աթանասայ տանն․ ⁹ ոչ

[illegible]

զիմանն զԱրիոս. և ճանապարհ նմա յԱղեքսանդրիայ չնորհել: Զայս այսպէս հեծեալ թէ որպէս զաւրեաց զործել, ըստ աշխարհին սասցեալ տուգանութեամբ: Իսկ նախ-քան զայսոսիկ այլ ի վերայ եկեղեցեացն լինի խռովութիւն. քանզի և անդրէն զխաղաղութիւնս բնաւից եկեղեցւոյն խռովեցուցանէին: Բայց Եւսեբիոս [1] ասէ. յետ ժողովոյն ամբոխիլ Եգիպտոսի. զպատճառն ոչ յառաջեալ, յորոց և զերկլեզութի կարծիս սասցաւ. զի զպատճառն ասել խոնարհեցուցանելով, ոչ համակարծէր որոք ի Նիկիայն խոստովանէին, էր որպէս և մեք իսկ ի յոլովից թղթոց գտանէաք. զորս յետ ժողովոյն եպիսկոպոսունքն առ միմեանս գրէին. որ զհամաձայնութեանն ինչ բանս խառնակէր. առ որ յամեալք և սստուգաբանեալք զընդէմ միմեանց պատերազմ յարուցանէին, զի ի գիշերամարտութենէ ոչինչ մերժեալ զեղ-

[1] [illegible] Ρα[illegible][illegible]λου [illegible]

1. Վ. Կ. Գ. 23.

ընդունել զԱրիոս յԱղեքսանդր, որպէս զի կարասցին նոքաւ համատարել զչարափառութիւն: Գրէ Սեբէոս աղաչանօք ընդունել զԱրիոս և որք ընդ նմայն և պաղատան [illegible] ի բանից, թէ ոչ հաւանեսցի. Բայց Աթանաս ոչ ողոքանացն լաէ և ոչ ի սպառնալեացն զարհուրի: Այնուհետև զԹագաւորն հաւանեցուցանէ ասանել զԱրիոս և լսել ի նմանէ. զի յետ դարձին չէր անսեալ, զոր փոքր ինչ յառաջ սասցեց զայն: Բայց եկեղեցին ամբոխեալ լինէին և առ Արիոս որ էր զերկ լեզու զչարիս իւր, զի կարծիս սայծին առ հաւատն Նիկիայ. և առ որք հակառակ նոցին խորհրդողացն գաւք և մեք ի նորա թուղթս. և որ յետ ժողովոյն որ յեպիսկոպոսապետսն գրեր, որ զհամաձայն երբորդութեան զխոստովանութիւն, խառնակէր իմն և սստուգաբանեալ զպատերազմ յարձեր որպէս ի գիշերամար-

[illegible]

եալսն· վասն զի ոչ երբէքին իսկ միմեանց սատացեալքն· յորոց զմիմեանս հայհոյեալն ակն ունէին· քանզի ոմանք զհամագոյութեանն բանս խառնարհեցուցեալ· զՍաբելի և զՄոնտանայ[1] զչարափառութեանն մուծանել· որոց նը-մանայն ակն ունել կարծէին. և յաղագս այսորիկ հայ-հոյէ՛չս կոչէին· որպէս զխոստովանողս զգոյութիւն Որդ-ւոյն Աստուծոյ, իսկ ոմանց համագոյութեանն առ ընթեր-եալք, բազմաստուածութիւն մուծանել այլոցն կար-ծէին։ Բայց Եւստաթէոս Անտիոքոս եպիսկոպոսն քաջէ զՊամփիլիոս Եւսեբիոս· որպէս զի Նիկիոյ հաւատն պար-կասարեցուցեալ, այլ Եւսեբիոս Պամփիլեայ զՆիկիոյ հա-ւատն ո՛չ տալ զանց առնել· բայց մեռանէ զԵւստաթէոս որպէս զՍաբելի կարծիսն մուծանող։ Վասն այսորիկ իւ-րաքանչիւր ոք ընդդիմամարտեալ գրանան գրէին· երկո-քինն ասելով․ էական և գոյական լինել զՈրդին Աստու-ծոյ․ և մի աստուածութիւն յերեսին զոյ խոստովանեա-լով, բայց միմեանց, ո՛չ գիտեմ թէ որպէս, համաձայ-նել ոչ կարէին, և վասն այսորիկ լռեալ ոչինչ պատճա-ռավ ունէին։

1․ Սոկրատը անհիմն կերպով է Սաբելին եւ Մոնտանին միացրել․ որով-հետեւ ըստ վկայութեան հին հեղինակների Մոնտ․ Երրորդութեանն զա-ւանանքի մէջ ոչնչով չէր զանազանւում ուղղափառ եկեղեցուց․

տութեան լինել, ոչ երբէքին ա միմեանց իմացեալքն։ Զի ոմանց զՍաբելին կարծեալք. և ոմանց Մոնտանոսի չարափառութիւնն և ոմանց զհամագոյութիւն ի բազմաստուածութիւն բ մուծա-նէին, այնպէս գ խառնաբնդորեալք ի չարէն երկպառակութիւն լինէր։ Եւստաթէոս Անտիոքայ եպիսկոպոս զՍեբի Պամփիլեայ դ ասէ. ե ոչ լիով ունել զհաւատն Նիկիայ. իսկ նա ոչ այսպէս ասէ, այլ զնմանէ ասէ զՍաբելին ունել զհաւատս եւ անմիա-բան զ լինել լինի ժողով յԱնտիոք. Նզովեցին զՍտաթէոս է ոչ միայն յաղագս ը Սաբելի, այլ և յաղագս այլ պատճառանաց. բայց ոմանք թ ի ժողովոյն անիրաւ ասէին զնզովն.

ա. Բ. Դ. երբէքն, բ. Դ. բազմաստուածութեան, գ. Դ. աղմկեալ, դ. Դ. եպիսկոպոսն Ե. Է. Ա՛ Պամփիլայեայ, Դ. Պամփիլայեայ. ե. Դ. ասելով լիով ոչ՛ ունել զհաւատս, զ. Դ. անմիաբանեալ, է. Դ. զանմիաբանեալ լինել, ը. Ա՛ զԼուսաբերն, թ. Դ. վասն ժ. Դ. Դ. ամենեցւ.

Գլ. ԻԴ[1]

Այս ժողովն արարեալ յԱնտիոք[2] նզովեն զԵւստաթիոս. իբր զՍաբելլին խորհող, զոր և ի Նիկիոյ ժողովն աւրինադրեաց. որպէս զի ոմանց ասել, և վասն այլ ոչ բարեաց պատճառաց. զորս ոչ յայտնապէս ճառեցին: Զայս ամենեքեան սովորութեամբ առնել նզովեցելոցն եպիսկոպոսութեան. ամբաստանելով ամբարշտեալ ասէին, բայց զպատճառս ամբարշտութեանն ոչ յաւելլով: Զի ոմանք իբրև զՍաբելլացեալ նզովեն զԵւստաթիոս. և Կիւրոսի[3] Տիւբերւոյ[ա] եպիսկոպոսի ամբաստան եղելոյ զնմանէ. Գէորգէոս Լաւոդիկեցի. որ յԱրիոսի եպիսկոպոս Եգէացեաց հաստողացն[բ] ըղհամագոյութիւնն. ի գովեստին զոր յԵւսեբիոս Եմիսենացի գրեալ ճառեաց: Բայց վասն Եմէսինացի Եւսեբիոսի որ ըստ աշխարհին[գ] ասացաք: Իսկ Գէորգգիոս ապիթանա[դ] վասն Եւստաթիոսի գրէ ասելով.

ա. թեադ. Βεροία.

բ. թեադ. εἷς ὧν τῶν μισούντων մի՛ եղեալ յատեցողաց. [illegible] [illegible] [illegible] է եւ մինչ չէ ասացիւ.

գ. Այլուստ անծանօթ:

դ. Այս [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ἀπίθανος [illegible] է, որ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

1. Տես Սոզոմ. Բ. 19. Իւսեբ. Վ. Կ. Գ. 59. Թէոդոր Ա. 21. Փիլոստ. Բ. 7. Սոկրատ. Բ. 24. Նիկեփ. Ը. 45.

2. Այս ժողովի ժամանակը հաստատ յայտնի չէ. ոմանք կարծում են 328 թ. ուրիշները 330 թ. Փիլոստորգը պատմում է, որ ժողովին մասնակցեցին 250 եպիսկոպոս.

3. Բերոյա անունով Ասորիքում մի քաղաք կար. հաւանական է որ նորա եպիսկոպոսն է յիշւում այստեղ: Ըստ Հիերոնիմի (Պատմ. եկեղ. 85) Եւստաթիոսը նախ քան Աղեքսանդրիա գնալը, այդ աթոռն ունէր:

Յայնժամ աղմկեալ լինէր Անտիոք քաղաքն,[ա] ոմանք[բ] զԵւսեբիոս[ա] Պամփիլեայ վերակոչել ասէին, իսկ ոմանք զԵւստաթէոս[գ] հաստատեալ ասէին. և լինէր մարտ սաստիկ, որք[դ] ի [illegible]

ա. Դ. Յաւելու. բ. Բ. զի ոմանք. գ. Ա՛ Սաւդիոս. դ. Դ. որք:

զԵւստաթի Կիւռոսէ ամբաստանիլ որպէս զսաբելացեա-լս և զնոյն Կիւրոսի ի նոյնսն վ ա զ ե ա լ՝ նզովիլ ասէ. և որպէս է վարկանիլ՝ զՍաբելլին խորհելով Աթանա-սա՝ ամբաստանիլ. որպէս զսաբէլլացեալ. Նմանեցաւ այ-սուհետև Եւստաթի և վասն այլց նզովիլ պատճառաց։ Զի յայնժամ և Անտիոքիա վասն այնր ամբոխումն ի նորա նզովելն լինի. և յետ այսորիկ բազում անգամ վասն ընտրութեան եպիսկոպոսին այսքան բորբոքեցաւ հուր. որպէս զի առ փոքր մի զամենայն քաղաքն ի խո-րոց կործանեալ՝ յերկուս հատուածս պատառեցելոյ ե-կեղեցւոյն ժողովրդի. ոմանք զԵւսեբիոս Պամփիլեա-նեկեալ յԱնտիոքայ վիճեցելոցն. ոմանց փութացելոց վերստին ածել զԵւստաթ։ Այսպ խառնակեալ լինէին երկաքին կողմունքն հանդերձ քաղաքաւն. և հեծելա-կան ձեռամբ, որպէս պատերազմաց ձևով շարժեալ լի-նէր, որպէս զի և սրոյ՝ հանդերձիլ մերկանալ. թէ ոչ յԱստուծոյ և երկիւղիւ Թագաւորին զ դ ի մ մ ո ւ ն ա ն՝ էր արգելեալ։ Քանզի Թագաւորն ի ձեռն թղթոց զե-ղեալ ազմուկն դադարեցոյց. իսկ Եւսեբիոս հրաժարեալ յ Ա ն տ ի ո ք ա յ ե պ ի ս կ ո պ ո ս ո ւ թ ե ն է ն գ ն ա ց ի Կ ե-ս ա ր ե ա յ յ ի ւ ր ա թ ո ռ ն՝ որով աքանչելի. առարեալ զնայ Թագաւորին, գրէ առ նա և զյաւժարութիւնն գովեալ զնա երանելի կոչէ. զի ոչ միոյ քաղաքի, այլ

ա. ἁλόντα ըմբռնեալ

բ. Բնագ. ասէ [illegible] որ են կարեւոր է.

գ. Բնագ. ասէ [illegible] գրած է. [illegible]

դ. [illegible] է գրած.

ե. [illegible]

զ. Բնագ. յաւելու այս բառերը.

մաարերէին. բայց թուղթք՝ թագաւորին դադարեցուցանէին զաղմուկն. Իսկ Սեբիոս հրաժարեալ՝ յԱնտիոքայ եպիսկոպոսութենէն գնալ՝ ի Կեսարիայ յիւր աթոռն և գովի ի Թագաւորէն.

ա. Ա՝ ազգը. Դ. բաւէր. բ. Ա՝ Գ. Դ. հրաժարեալ. գ. Գ. Դ. գնաց.

ամենայն պարզապէս տիեզերաց եպիսկոպոս լինել սր-
ժանաւոր երանացան։ Յետ որոյ զկնի յութերորդ ամին սորա զոր յԱղեքսանդրիայ[ա] եկեղեցւոյն աթոռ պարապեցուցանել։[1] Երբեմն յ ե ր ե կ ո ր ի ն ա[բ] էր փոյթ արագ խափանե՛լ զՀաւատոն Նիկիոյ փութացելոց ձեռնադրի. Եւփրոնիոս։[գ] Այլքան վասն ժողովոյն Անտիոքա՝ յաղագս Եւստաթիա պատմեցաւ։ Յետ այսորիկ նոյն ժամայն և որ զԵւսեբիոսն էթող Եւսեբիոս. և յայնժամ զՆիկոմեդիայն ունէր զեկեղեցի. փոյթ յանձին ունէր իւրաւքն զԱրիոս ինձուցանել յԱղեքսանդրիա. և էթէ որպէս զայս կարացին գործել, պատմեցից, և էթէ որպէս թագաւորն հաւանեցաւ յանդգնեան ունել զԱրիոս և զորս ընդ նմայն զՆուզոյին արդէն ճառեցից։

Գլ. ԻԵ.[2]

Էր քոյր թագաւորին Կոստանդնի, Կ ո ս տ ի ա[դ] անուն կին եղելոյ նախկին Լիկինոսի թագաւորակցին Կոս-

ա· [illegible]

բ· [illegible] ὀψὲ δέποτε σπουδῇ [illegible]

գ· Յուն· Εὐφρόνιος.

դ· Κωνσταντία

1. Սոկրատի այս կարծեացը դէմ․ թէ Անտիոքա եկեղեցին ութ տարի թափուր է մնացել. Ծանրակշիռ փաստեր կան․ որ մի առ մի թուել միզ հեռուն կտանէր․

2. Տես Սոզոմ․ Բ․ 27. Ռուփ․ Ժ․ 11. Նիկեփ․ Բ․ 47․

ԴԼ. ԻԷ.

Թէ որպէս զԱրիոս ջանան արդարացուցանել եւ յառաքել յԱղեքսանդրիայ.

Ճառեցից և յաղագս Արիոսի զպատճառս զմուտս առ թագաւորն։ Կոստի քոյր Կոստանդիանոսի, կին Լիկիանոսի[ա] թա-

ա դ. Լիկիանեն թագաւորին։

տանդնի. և վասն այսորիկ բռնակալ եղեալ, վասն նորինն մեռանէր։ Սմա քահանայ ոմն զԱրիոսին ունելով զաղանդ, ծանաւթ էր, և յընտանիականագոյնսն կարգեալ լինէր։ Ըմբռնեալ ապա զԵւսեբիոսին,[ա] և զորոց ընդ նմայն, զբանս վասն Արիոսի առ կինն սերմանէր։ Անիրաւիլ զնա ասել ի ժողովոյն, և մի խորհել որպէս յաղագս նորայն ունի բանն։ Զայս լսելով Կոստանդիայ, հաւատայր քահանայինն. բայց Թագաւորին ասել ոչ երբէք քաջալերէր։ Ապա պատահէր յախտ դժընդակ անկանել Կոստանդեայ, և Թագաւորին յաճախապէս հիւանդութեանն նորա այց առնէր։ Իսկ կինն ի յախտէն դժընդակագոյն մեռանել ակն ունէր, և յանձնէր Թագաւորին զքահանայն, վկայելով զնորա փոյթ և զերկիւղածութիւն և որպէս զի բարեմիտ է յոյժ առ Թագաւորութիւն նորա։ Իսկ յետ բազում ինչ իրի, Կոստանդեա մեռանէր, և քահանայն յընտանիս Թագա-

ա Բն՝ ὑποβαλόντος «դրդեալ յԵւսեբիոսէ:»

գաւորին[ա] որ բռնազբօսեալ մեռաւ.[1] Քահանայ ոմն արիոսեան հրապուրեալ զԿոստի քոյր Թագաւորին. անիրաւ զրպարտեալ ժողովոյն զԱրիոս. և հաւանեցուցանէր զնա, զի յանդիման լիցի Արիոս Թագաւորին։ Իսկ Կոստա ոչ համարձակէր ասել. Եղև հիւանդանալ նմա և մեռանիլ.[բ] կոչէ զԹագաւորն. և յանձն առնէ զտուն և զընտանիս[գ] իւր և զքահանայէն վկայեալ զերկիւղածութեան[դ] և զբարեմտութեան առ տուն Թագաւորութեանն. Եւ յետ նորա վախճանին[ե] յընտանիս Թագա-

1 Տես պատմ. Սեբէոսի էջ. 35. «Կոստի քոյր Թագաւորին Կոստանդէ՝ կին Լիկիանէ Թագաւորին որ ի բռնազբաւսելն մեռաւ» Բիւզ:

ա. Ն. Թագաւորի. բ. Բ մեռանել. գ. Դ զընտանիսն. դ. Դ. զերկիւղածութենէ. Գ. զերկիւղածութիւն. ե. Դ. վախճանի:

ւորին կարգեալ լինէր. և ըստ սակաւ ինչ զհամարձակութիւնն անձեցուցեալ, զնոյն բանս վասն Արիոսի ծանուցանէ Թագաւորին, որովք առ քոյրն հպէր յառաջագոյն, ասելով. Մի այլատարազ իմանալ զԱրիոս, որ ինչ ժողովոյն թուեցաւ. եկեալ յանդիման նմա, խոստովանել այսորիկ.[1] և մի անիրաւապէս զրպարտել։[2] Աւտար ինչ այսուհետև երևէր Թագաւորին ի քահանայէն ասացեալն. և ասէր. եթէ Արիոս խոստովանի զասուրբ ժողովոյն և զճշմարտապէս զնորայն խորհի, ընդունիմ և հանդերձ պատուով արձակեմ յԱղէքսանդրիայ։ Զայս ասելով Թագաւորին, գրէ առ Արիոս.[ա]

ա. Բնագրում դրած է Կոստանդնի համառօտ թուղթը։

1. Այսինքն եթէ կայսրը թոյլ տայ կգայ ճշմարտութիւնը կխոստովանի եւ զուր տեղից չի զրպարտուիլ։

2. Վերակիրը այս պատմութիւնը անհիմն եւ հնարովի է համարում առարկելով. անհնար էր, որ Աթանասը իւր հակառակորդների դէմ գրելով. չյիշէր կայսեր եւ նրա քրոջ մօտ այնքան հեղինակութիւն ունեցող անձի անունը կամ գոնէ գործերը, իսկ Սոկրատը օգտուել է Ռուփինից, որի հեղինակութիւնը այնքան էլ մեծ չէ.

ւորին կարգեալ լինէր, և առեալ համարձակութիւն զնոյն բանս ասէր. ոչ անիրաւ զԱրիոսէ ասել[ա] զրպարտեալն[բ] ի ժողովոյն. և յուշ[գ] առնէր զՍերբի բանս[դ] որ առ Թագաւորն, զի յանդիմանեալ[ե] ծանիցես զխոստովանութիւն. յայսոսիկ ոչ անիրաւ զասելն ասէ.[զ] Եւ պատասխանի տանէ թէ[է] Արիոս ոչ այլատարազ խորհի,[ը] քան զարժանն սուրբ ժողովոյն որ ի Նիկիայ, ընդունիմ զնա պատուով, և առաքեմ թղթով[թ] յԱղէքսանդր, ընդունել զնա. Եւ զգացուցանէր[ժ] զայս քահա-

ա. Ա՝ ասէր. բ. Գ. զրպարտեալ. գ. Ա՝ յուշ. դ. Դ. զՍեբէ բանն. ե. Դ. յանդիման լեալ. զ. Դ. ասէր. է. Դ. եթէ. ը. Դ. օտար ասաց. թ. Դ. զԹղթով. ժ. Ա Գ. Ն. ազացուցանէր.

յորդորելով զնա գալ ի միաբանութիւն, և հաստնել խւրայոցն հայրենեաց։ Եւ տուաւ Թուղթս այս առ Արիոս, առաքեալ յառաջ քան զհինգ կաղանդացն, Դեկտեմբերի ամսոյ։ Բայց սքանչանալի է ի վերա փուԹոյ և նախանձունն, զոր ունէր Թագաւորն առ սստուածպաշտութիւնն։ Քանզի երևի ի Թղթոյ նորա բազում անգամ ի զղջումն յորդորելով զնա, որով մեղադրէ նա Թղթովքն յիւրսն ածիլ հայրենիս. զի բազում անգամ գրեալ նորա վաղվաղակի ոչ Արիոս եկանէր ի ճըշմարտութիւնն։ Ապա ընգալեալ Արիոսի զԹագաւորին Թուղթ յետ բազում ինչ իրի գայր ի Կոստանդնուպաւլիս.[1] ընդ նմա Եւզոյիոս, զոր նզովեացն Աղէքսանդրոս սարկաւագ գոլով սորա, յորժամ զառ Արիոսն նզովեաց։ Ընդունի զնոսա Թագաւորն յանդիման իւր, և հարցանէր եթէ խոստովանիցին զհաւատն, իսկ խոստովանելոց պատրաստաբար նոցա, Թագաւորն հրամայեաց նոցա գրով զհաւատան տալ։

1 Կ. Պոլիս այդ ժամանակ իբրեւ մայրաքաղաք դեռ չէր օծուած. Կայսրը մնում էր Նիկոմիդիայում. ուստի կասկածելի է այս յիշատակութիւնը. իսկ Փիլոստորգիոսը (Բ. 7) վկայում է, որ Արիոսականք իւրեանց մեքենայութիւնները գործ են դրել Նիկոմիդիայում.

Նոյն Արիոսի Թղթով. Եւ կոչեցեալ լինէր [ա] Արիոս ի Թագաւորէն ի Կոստանդնուպոլիս ընդ նմա Եւզոյիոս՝ սարկաւագ զնզովեալն [բ] յԱղէքսանդրէ. Եւ յանդիման [գ] լինել խնդրէ [դ] զխոստովանութեան բան սուրբ ժողովոյն. և նոքա գրով զնոյն հաստատեն խորամանկեալ [ե] առ Թագաւորին կամս.

ա. Դ. լինի. բ. Գ. զնզովեալ. գ. Ա՝ յանդիմանեալ. դ. Դ. խնդրէր. ե. Դ. ի խորամանկէն առ Թագաւորին կամսն. Դ. Ա՝ յամս. Բ. Ն. չիք՝ Ա. ամս:

Գ.Լ. ԻՁ. [1]

Իսկ Նոցա գիրս շարագրեալս մատուցանեն Թագա-
«ւորին, զայս ունելով սկիզբն. «Եթէ [ա] որպէս հրամայեաց
«մեզ քո աստուածասէր բարեպաշտութիւնդ, տէր Թա-
«գաւոր, դնեմք զմեր զհաւատ, և գրով խոստովանիմք առ
«Աստուած հաւատալ այսպէս. և մեք և ամենայն որք
«ընդ մեզ, որպէս և ստորակարգիս իսկ: [բ] Իսկ թէ ոչ
«զայս այսպէս հաւատամք, և ի բաց ընկենումք զճշմար-
«տապէս, զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգին, որպէս և
«ամենայն Կաթողիկէ եկեղեցի և Սուրբ Գիրք ուսուցա-
«նեն, յոր ըստ ամենայնի հաւատացաք, դատաւոր մեր է
«Աստուած և այժմ և ի հանդերձելումն աւուրն: Վասն
«որոյ աղաչեմք զբարեպաշտութիւնդ քո, աստուածա-
«պաշտ Թագաւոր, եկեղեցականս մեզ գրով, և զհաւատ
«և զխորհուրդ եկեղեցւոյ և Սրբոց Գրոց ունելով, միաւո-

ա. Այս թուղթը կրճատ է թարգմանած, բաց է թողած սկիզբը եւ այն կտորը, ուր Արիոսը ըստ Նիկիականի կրկնում է դաւանանքը:

բ. ὡς ὑποτέτακται: «որպէս ստորակարգի:»

1. Մաղոմ Բ. 27. Կասիոդ. Գ. 6. Նիկեփ. Ը. 47.

Որպէս հրամայեաց ասեն, քո բարեպաշտութիւնդ զմերն զխոստովանել [ա] Աստուծով, զնոյնս խոստովանիմք [բ] մեք և ամենայն որք ընդ մեզ են. զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգին. որպէս ամենայն կաթուղիկէ եկեղեցի. որպէս սրբոց գիրք [գ] ցուցանեն. և եթէ ոչ այսպէս դատեսցէ զմեզ Աստուած աստ և յաւուրն այցելութեան. [դ] Ցայսոսիկ աղաչեմք [ե] զքո մարդասէր և զբարեպաշտ [զ] կամսդ, զի տացես մեզ գիր խաղաղութեան և միաւորութեան առ [է] ամենայն եկեղեցիս, զի ի մի [ը]

ա Գ. Ա՛ խոստովանեալ. Դ. զմեր խոստովանել. բ. Ա՛ եւ. գ. Ն. Բ. սրբոց գրոց. դ. Դ. յայցելութեանն յայսմիկ. ե. Ա Ա՛ Գ. Ն. աղաչեմ զԴ. բարերար. է. Գ. չիք. ը. Գ. ի մի չիք:

«րիլ մեզ ի ձեռն քոյում խաղաղարարութեանդ, և աս-
«տուածապաշտ բարերարութեանդ մաւր մերում եկե-
«ղեցւոյ յայտնագոյնս, վասն ճառեալ խնդրոցն և որոց
«ի խնդրոցն աւելորդաբանութեանց։ Զի և մեք և եկե-
«ղեցին ընդ միմեանս խաղաղացեալք՝ զսովորական ա-
«ղաւթսն յաղագս խաղաղականի քո և բարեպաշտ թա-
«գաւորութեանդ և ամենայն քո ազգի միաբան ամենե-
«քեան արասցուք։»

ԿԼ. ԻԲ.[1]

Այսպէս ապա Արիոսի հաւանեցուցեալ զթագաւորն, գնայր յԱղեքսանդրիա։ Ո՛չ վեհագունիւ յարդարական փառաւքն լռեցելոյ ճշմարտութեանն լինէր։[ա] Քանզի իբրև հասանէր նա յԱ-

[ա] οὐ μέντοι γε κρείσσονων ἡ κατασκευὴ τῆς σιωπωμένης ἀληθείας ἐγίνετο

Թարգմանութիւնը բառացի լինելով անհասկանալի է. միտքն է «Սակայն Հնարագիտութիւնն (նենգամիտ) ծածկել զճշմարտութիւն ոչ զօրէր:»

1. Տես Սոզոմ. Բ. 21. 22 Աթան. ընդդէմ Արիան. 59. Թէոդորիտ. Պատ. Եկեղ. Ա. 28. Ռուփին Ժ. 15. Նիկեփ. Ը. 48. Փիլոստ. Բ. 11.

բերան փառաւոր լիցի[ա] Աստուած. և խաղաղեալք ի միաբանութեան[բ] զհանապազորդ[գ] աղօթսն հատուսցուք[դ] անմահ թագաւորութեանն Աստուծոյ ամենակալի:

Եւ հաճոյ թուեցաւ ասացեալքն. զի խաբէութիւն[ե] բարւոք[զ] երևեալ, և կատարեալ չար էր։[է] Ապա առաքէ[ը] զԱրիոս յԱղէքսանդր, ոչ վեհագոյն երևելի փառօք, այլ ընդու-

ա. Դ. Փառաւորեսցի. Գ. ի փառաւոր. բ. Գ. ի միաբանութիւն. գ. Բ. զհանապազ. դ. Դ. աղօթս մատուցուք. ե. Դ. խաբէութեան. զ. Գ. բարոք. Դ. բարիոք. է. Դ. չարէ. ը. Բ. առաքեալ.

ղէքսանդրիա, Աթանաս ոչ ընդունէր. քանզի զարշելի համարէր զնա։ Անդուստ վերստին շարժեալ ձեռնարկեաց զհերձուածն, իսկ յայսցանէ դարձեալ Եգիպտոս[ա] խառնակէր։ Յայնժամ և որք Եւսեբիոսին էին գրէին, և զԹագաւորն յորդորեցին գրել. որպէս զի ընդունեալ լիցին որք առ Արիոսն։ Իսկ Աթանասիոս յամենեցունց ընդունելով զնոսա ընդենոյր, [բ] և առ Թագաւորն գրելով ուսուցանէր. անհնար գոլ զմի անգամ արհամարհողսն հաւատոյն և զնզովեալս անդուստ ի դարձմանէն ընդունել։ Իսկ Թագաւորին ծանրապէս բերեալ գրէ առ Աթանաս սպառնալիս։ «Եթէ ընդունելով այժմ «զխորհրդոյս ծանաւթութիւն, ամենայն կամողա«ցըն. [գ] յեկեղեցի զանարգելն տացես զմուտ. ապա թէ «ծանեայց որպէս զի արգելէր զոմանս ի նոցանէ յեկե-

ա. Բնագրում Եգիպտոսի տեղ Աղէքսանդրիա է։
բ. Ըստ բն. «միանգամայն մերժէր ընդունել զնոսա։»
գ. Բն. «Ամենեցունց անարգել տացես։»

Նելութեան[ա] թղթովք[բ] առ Աթանաս, ընդունել զդարձեալսն։[գ] Իսկ Աթանաս ոչ ընդունի. զի գիտէր զնորա[դ] խորամանկութիւնն, [ե] որ և անդուստ իսկ ցուցանէ[զ] զսերմ չարութեանն, և Սաբելեան[է] զԱթանաս[ը] ասէ։ Ցայսոսիկ խառնաբնօորեալ լինէր Եգիպտոս. յայնժամ որք Սեբիոսին[թ] էին, հաւանեցուցանէին,[ժ] գրել դարձեալ Թագաւորին, ընդունել զԱրիոս ի միաբանութիւն. Իսկ Աթանաս զամենեցունց ընկալեալն,[ժա] ոչ ընդունէր ի հաղորդութիւն[ժբ] զարհամարհեալսն[ժգ] ի ժողովոյն, և զնզովեալս.[ժդ] ազդ եղեալ յԱստուծոյ. Գրէ առ Թագաւորն մի

ա. Գ. ընդունելութեամբ. բ. Դ. թղթով. գ. Դ. զդարձեալն. դ. Դ. զնորայն. ե. Գ. զխորամանգութիւն. զ. Դ. ցուցանէր. է. Ա՝ Սաբելէն. ը. Գ. զԱթանասէ. թ. Ն. Սեբինոսքն. ժ. Գ. հաւանեցուցանէ. ժա. Գ. ընկալեալքն. ժբ. Դ. ի խաղաղութիւն. Գ. ի հաղորդութենէ. ժգ. Դ. զարհուրեալսն. ժդ. Դ. զնզովեալսն.

«զեցւոյն փոխեալս, և կամ ոչ սկիզբն արարեալ մտիցն. «առաքեմ նոյն ժամայն իմով հրամանաւ զնզովողն «զքեզ և զհանող ի տեղւոյդ յայդմանէ»: Զայս գրեաց Թագաւորն վասն իսպառ լուծելոյն, և ոչ կամեցեալ զեկեղեցին կործանել, զի զամենեսին ի միաբանութիւն ածեալ փութայր: Իսկ յայնժամ որոց Եւսեբիոսին ժամանակ ի դէպ ունելով Թշնամաբար առ Աթանաս, ըզԹագաւորին խաղաղութիւն[ա] ի սպասաւորութիւն առնուին իւրոյն գիտմանն[բ] և վասն այսորիկ անդուստ զնորա եպիսկոպոսութիւնն շարժել փութային. որպէս զի այսպէս միայն զարիոսական չարափառութիւնն ընդունել: Այլ Աթանաս հատեալ յոտից[գ] գործակցին[դ] նմա հակառակ նորա Եւսեբիոս Նիկոմիդացի, և Թէոգնիս Նիկիացի, Մարիս ի Քաղկեդոնէ,

ա. «Բարկութիւն, վէճ»:

բ. «Ցանկութեանց իւրեանց» τοῦ ἰδίου σκοποῦ

գ. «Աթանասայ պարծեալ ի մէջոյ:» ἐκ ποδῶν γίγνεσθαι Այս յունարէն յայտնի դարձուածը շարունակ սխալ է թարգմանած, որովհետեւ նրա բառացի թարգմանութիւնը որեւ է միտք չէ տալիս:

դ. «Գործակցէին»:

Հաւատալ նորա խորամանկութեանն, այլ[ա] սուրբ ժողովոյն՝ որ նզովեալ որոշեցին. Իսկ Թագաւորն ջանայր ի միաւորութիւն եկեղեցւոյ. զի էր նորա փոյթ. Եւ գրէ առ Աթանաս աղերսանօք ընդունել[բ] զնա, և դարձեալ սպառնալիս՝ թէ ոչ հաւանի:

ԳԼ. ԻԴ.

Յաղագս զրպարտութեան Աթանասայ եւ յաքսորելն:

Իսկ որ[գ] Սեբին[դ] էին, ոչ դադարէին յաղաչելոյ[ե] զԹագաւորն, վասն Աթանասի չարութեան, զի կարասցեն զԱթանաս

ա. Ա՝ Ն. զայլ Բ. զոր. բ. Բ. ընդունիլ. գ. Բ. որք. դ. Դ. Սեբէին. Ա՝ Ծաեբին. ե. Ա՝ աղաչելոյ:

·Ուրսակիոս ի Սինգիդոնայ ի վերի Միւսոյ, Վաղէս ի Մուրսա ի Պանիոնիոյ։ [ա] Սոքա ի վարձու ունէին և զայլս ոմանս ի հերձուածոյն Մեղիտիանոսացն.[1] և յոլովս ամբաստանութիւնս ընդդէմ Աթանասա շարժեցին։ Նախ ի ձեռն Իսիոնի, և Եւդեմոնի, և Կաղլինիկոսի[2] Մելիտիանոսաց գործեն ապա մատնութիւնս. որպէս զի Աթանաս կտաւի հանդերձս հարկել Եգիպտացւոցն Աղեքսանդրացւոցն եկեղեցւոյն հրամայեաց։ Այլ և զայս զմատնութիւն Ապիսե[3] և Մակարիոս՝ քահանայք Աղեքսանդրացւոց քաղաքին, յայնժամ[4] բարեբախտապէս դիմեալք ի Նիկոմիդիա[5] չիջուցին. սուտ լինել

ա· բն· τῆς Πανονίας.

բ· բն· ᾿Αλύπιος

1 Մելիտիոսը արդէն մեռել էր. իսկ տեղը կարգելով Յովհաննէսին. Սրա օրով Մելետիանոսք սկսեցին նորից շարժուել։

2 Իսիոն Աթրիբիսումէր եպիսկոպոս. Կալլինիկոսը՝ Պելուզիայում. Եւդեմոնը Տանիսում.

3 Հետաքրքիր է, որ Աթանասն էլ Ալեքսանդրիայի տեղ Ապիս է գրում.

4 Ժամանակի մասին. թէ երբ են տեղի ունեցել այս դէպքերը. տարբեր կարծիքներ կան. տատանուելով 327—320 թուականների մէջ. բայց ճիշտը յայտնի չէ.

5 Թէոդորոսը Կոստանդնուպոլսում է յիշատակում.

մերժել և զԱրիոսի մոլորութիւն [ա] մուծանել ի ներքս. որք յոլով ամբաստանութիւն [բ] զԱթանասա հռչակեցուցանեն [գ] սուտ ըստ խորհրդածուի [դ] Արիոսի և Սերի. Լինի մատնութիւն առ թագաւորն. թէ [ե] Աթանաս կտաւի զգեստ [զ] հրամայէ զգենուլ եկեղեցականաց, [է] և զայս Մակարիոս քահանայ Աղեքսանդրացի ի տեղւոջն հանդիպեալ, ստացուցանէ [ը] և թագաւորն ըմբերանէ զասօղն. Եւ դարձեալ բազում ոսկի տալ

ա· Բ· զԱրիոսի զմոլութիւն· Դ· զԱրիոս ի մոլորութիւն· բ· Դ· որ յոլովս զամբաստանութիւն· գ· Դ· հռչակէին· դ· Ա՝ Բ· ըստ խորհրդածութիւն· Դ· ըստ խորհրդածի· ե· Դ· եթէ· զ· Ա՝ Բ· Ն· զգեստ· է· Դ· եկեղեցականացն· ը· Դ· ստացուցանէն։

Աթանասա ճառեալսն զԹագաւորն ուսուցեալք։ Վասն
որոյ և զամբաստանողսն Թագաւորն Թղթով ըմբերա-
նէր. իսկ զԱթանաս առ ինքն գալ հրամայէր։ Բայց
յառաջ քան զայսուիկ խաղաղել, որք Եւսեբիոսին հա-
սեալք, այլ և ս ի վերա առաջնոյն յարեան մատնու-
Թիւնս առաւել վատթարագոյն քան զառաջինն. որ-
պէս զի Աթանասա դաւաճանելով զԹագաւորին իւր
ումեմն Սիրեցելոյ[ա] առաքեաց գզլոց մի լի ոսկով։
Այլ վասն այսորիկ Թագաւորն ի Փսամաթիա ի պրաս-
տին.[բ] որ է յայսմ Նիկոմիդիա,[գ] քննել և անարատ
գտեալ զԱթանաս պատուով անդրէն առաքեաց, գրե-
լով Աղեքսանդրացեաց եկեղեցւոյն. եԹէ ձերդ եպիսկո-
պոս Աթանաս սուտ մատնեցաւ։ Այսպիսի ինչ ապա
որք Եւսեբիոսին հակառակ Աթանասա շարագրեցին,
բայց բարիոք և վայելուչ էր լռութեան տալ, զի մի
եկեղեցին Աստուծոյ յոչ խորհողացն զՔրիստոսին ըս-
տգտեալ լինէր։[դ] Վասն որոյ գիր տուեալ յայտնի

ա. Բն. Φιλούμενος յատուկ անուն է, Թարգմանը իբրեւ հասա-
րակ Թարգմանել է:

բ. προάστειον յարուարձանի:

գ. Ըստ բն. «Փսամաթիա, որ էր արուարձան Նիկոմիդիայ»:

դ. καταγινώσκηται·

տալ[ա] ումեմն յեկեղեցւոյն[բ] Աստուծոյ. Եւ առաքեաց կո-
չեաց զԱթանաս առ ինքն և քննեալ անդէն[գ] եգիտ զնա ա-
զատ. Անդէն առաքէ զնա գրով և պատուով յԱղեքսանդր.
սուտ վասն Նորա զմատնուԹիւն ասելով նոցա. զի ստոյգ և
ճշմարիտ այր Աստուծոյ է Աթանաս։ Դարձեալ այլ խորաման-
գեն. Է աշխարհ մերձ[դ] յԱղեքսանդր[ե] Մարիոտիս.[զ] որ յԱ-
ղեքսանդրէ ունէին զձեռնադրութիւն. Էր ոմն ի նմա, որ առնէր

ա. Բ. ոսկի տայ. բ. Ա՛ Գ եկեղեցւոյն. գ. Դ. աղրէն. դ. Դ. մեծ.
ե. Դ. Աղէքսանդր. զ. Ա՛ Դ. Ն. Մեռիտոոս. Ա Մեռեոտիոս:

ամենեցունց լինէր. յաղագս որոյ կարևոր համարեցայ որպէս է վարկանիլ ասել զիւրացելոյ իրողութեանն պարտ, ուստի և զզրպարտութեանն պատճառս որք զբամբասանսն շարժեալ ընդունէին ճառեցից։ Մառիոտիս ա աշխարհ է Աղեքսանդրւոյ և աւանք են ի նմա յոյժ բազումք, և յոլով մարդկութիւն, բ և ի նոսա եկեղեցիք պայծառք, և կարգին եկեղեցիքն յԱղեքսանդրւոյ եպիսկոպոսէն, և նորայն քաղաքի են պանդխտականք։ գ Իսկ ի յայսմ ի Մառիոտէս էր Իսքիւռաս [1] ոմն կոչեցեալ, որ գործ ըմբռնէրն բազում մահուանց արժանի։ Զի ոչ երբէք ուրեք քահանայութեան հանդիպեալ, զքահանայի անուն եդեալ, իւր զքահանայի յանդգնեցաւ գործել։ Յայսոսիկ Աթանաս ի Մառիոտիս հասանելով զպանդխտարանն որ անդ էին յանձանձէր. և լուեալ վասն Իսքիւռասա վաղվաղակի առաքէր զՄակարիոս տեսանել թէ ճշմարտապէս իցէ քահանայանմանեալ՝ զքահանայի գործեալ յանդգնեցաւ։ դ Յանդիմանեալ ապա ասացելովքն Իսքիւռասա զերծեալ անտի, և հասեալ

ա. Μαρεώτης

բ. πολυάνθρωποι.

գ. παροικίαι

դ. Այդ տողերը չկան յունարէն բնագրի մէջ:

1 Այս Իսքիւռասի մասին աւելի մանրամասն է խօսում Աթանասը իւր Հակաճառութիւն ընդդէմ Արիանոսաց-ի մէջ.

քահանայութիւն, ոչ յումեքէ ձեռնադրեալ։ Զայս լուեալ Աթանաս ա առաքէ զՄակարիոս բ գիտել զմահու արժանաւորն գ և ստուգել դ զնորա յանդգնութիւն։ Հալածեալ գայ ի Նիկո-

ա. Գ. Ա՛ Աթանասայ. Դ. Աթանասի. բ. Գ. զՄարկարիոս. գ. Դ. արժանաւորէն. դ. Ա՛ Բ. ստուգեալ:

Նիկոմիդայ, ապաւինի առ Եւսեբիոսին, որք ատելութեամբն որ առ Աթանաս, ընդունին զնա որպէս քահանայ, խոստանալով և եպիսկոպոսութեան արժանաւք պատուեալ, եթէ բամբասանս ինչ ընդդէմ Աթանասա յարուցանել յանձն առցէ, պատճառս ընդունելով որ քան Իսքիւռասա ստեղծանէր, հռչակելով որպէս զի թէ զամենայն առնէր դժնդակ ի բնութենէ ախտաւորաբար. և որպէս զի Մակարիոս ի ներքս վազեալ ի սեղանն՝ կործանեաց զսեղանն և զբաժակն խորհրդեանն ընդէց, և զի զաստուածային գրեանն այրեաց։

Վարձս նոր ամբաստանութեանն, որպէս է ասել, զեպիսկոպոսութիւնն խոստացան. ծանուցեալք որպէս զի հակառակ Մակարիոսի ամբաստանութիւն հանդերձ բամբասեցելովն և զառաջողն Աթանաս նզովէ։ Իսկ զայս ամբաստանութիւնս յետոյ յարուցին, յառաջ քան զայս քան զամենայն եղեալ պիղծ. վասն որոյ արդ ճառէ։ Ձեռն մարդոյ, ուստի առաքեալք. [ա] եթէ էր երբեմն սպանեալ զոմն և կտրել զձեռնն. և կամ արդեաւք զմեռելոյ ուրուք կտրեցին, Աստուած գիտէ, և տանուտէրք գործոյն. ապա ձեռնարկէին աւրինաբար զնա,

ա. Բն. «Առեալ».

միդէ [ա] և տայ զինքն ատելեաց [բ] Աստուծոյ, որք Սէբին էին [գ] ատելութեամբ առ Աթանաս, որք ընդունին քահանայ. [դ] և խոստանան նմա եպիսկոպոսութիւն, եթէ ի վերայ Աթանասի յարուցէ չար բամբասանս. [ե] Եւ նա ասէ զչար դժնդակութիւնս ախտաւորս զՄակարայ, [զ] և զԱթանաս կախարդ գոլ ասէր, [է] և ձեռն մեռելոյ մարդոյ առեալ ունէր, ոչ գիտեմ ուստի է. [ը] Բայց նոքա որ [թ] չարութեան էին խորհրդածուք, ա-

ա. ի Կոմիդէ. բ. Բ. ատելեացն. գ. Ա՝ Սեբէին. Ա՝ Գ. Սեբիոս. դ. Բ. քահանայ զնա. Ա՝ Գ. Ն. քահանայ. ե. Դ. բանս. զ. Դ. Մակարայ. է. Դ. ասէ. ը. Դ. էր. թ. Բ. որք։

որպէս զի Արսէնի[1] ուրումն եպիսկոպոսի աղանդոյն Մելիտիանոսաց հանդիպեալ է ձեռնն. և զայս բերելով ի մէջ զԱրսէնիոս թաքուցեալք,[ա] և ասէին զձեռնս զայս Աթանասա ունել առ կախարդութիւնս ինչ: Արդ մեծըս իր զոր ինչ ընդդէմ Աթանասա զրպարտողքն յարմարեցին՝ է այսպէս. զի այսպիսի ինչ և սիրէ լինել յայսպիսիսս. այլք ապա այլոց բամբասէին զնա. քանզի ի վերա դնէին յայնժամ յաւետ որք առ այն էին Թըշնամաբար: Իսկ զայս ծանուցեալ Թագաւորին դրէ առ կինսոռ Դաղմատացի[բ] եղբաւրորդի[2] իւր, որ յԱնտիոք Աստրէոց կեայր, ժողով առնել ամբաստանեցելոյն, և ծանուցեալ, դատաստանի յանդիմանեալսն գործել: Առաքէր և զԵւսեբիոս հանդերձ Թէոգնիսիւ զի առաջի նոցա դատեսցի Աթանաս. իսկ նա իբրև լուաւ զկոչն ի կինսոռէ, առաքեաց յԵգիպտոս խնդրել զԱրսէնիոս.

ա. «Թաքուցին»:

բ. Բն. κῆνσωρ Δαλμάτιος Դաղմատիոս Կենսորի անունն է եւ ոչ երկրի անունը:

1 Այս Արսէնիոսը մոլիտիանոսական եպիսկոպոս էր Թեբայիդի Հիւպսիլես քաղաքում:

2 Սոկրատը սխալմամբ այս Դաղմատիոսին, որ Կոստանդինի եղբայրն էր, նրա եղբօրորդի է կոչում: Նրա եղբօրորդին՝ այս Դաղմատիոս կենսորի որդին, յետոյ կեսար նշանակուեց:

ասէին Արսէնի ուրումն,[ա] որ յաղանդոյ Մելիտոսի էր. զայս Աթանաս առեն ունել վասն կախարդութեան, և այլք[բ] վասն այլ իրաց, ըստ չարութեանն. Եւ այս ծանուցեալ լինէր Թագաւորին. և առաքէր[գ] զՍեբիոս և զԹէոգնիս,[դ] որ զգործակալութիւն աշխարհին ունէին, զի առաջի նոցա քննութիւն վասն այնորիկ[ե] լիցի. Իբրև լուաւ զայս Աթանաս՝ առաքեաց

ա. Դ. ուրեմն Բ. ուրուսն. բ. Ա՝ այլ. գ. Դ. առաքեաց. դ. Դ. զԹէոգնի. ե. Դ. այսոցիկ:

բայց լսէր թաքչիլ նմա և ըմբռնել զնա, ոչ կայէր· այլ յորժամ այլ ուր ուրեք փոխիցի։ Ապա դադարեցուցանէ թագաւորն զառ ի կինսոռէ դատարանն վասն այս պատճառոյս։

ԳԼ. ԻԸ.[1]

Ժողով եպիսկոպոսաց հրամայեաց լինել ի մատուցումն[ա] աղաւթարանին տան զոր յԵրուսաղէմ կանգնեաց։ Այսուհետև առ ճանապարհին պատեղումն[բ] նախ ի Տիւրոս ժողովեաց զեպիսկոպոսունսն, ընդդէմ Աթանասի կրթել[գ] հրամայեաց, որպէս զի անդ յոտից հատեալ ամենայն հակառակաբանութեանն խաղաղականացոյն զնաւակատիս եկեղեցւոյն կատարեսցեն, մատուցանելով զնա Աստուծոյ։

ա. «Յօծումն». Ուշադրութեան արժանի է յուն. καθιέρωσις բառի թարգ:

բ-բն. ὁδοῦ πάρεργον ըստ յարմարութեան, պատեհութեան ճանապարհին։

գ. γυμνάσαι միտքն է հարց ու փորձով «մաշել, նեղել»

1 Տես Եւսեբ. Վ. Կ. Դ. 41. Աթանաս. Ընդդէմ Ար. 71. 6. եւ Ռուփին. Ժ. 16. Սոզոմ. Բ. 25. Թէոդոր. Ա. 28. Կասիոդ. Գ. 7. Նիկեփ. Ը. 49.

յուզեաց զԱրսենիոս, և գտեալ առ իւր պահէ ի ծածուկ մինչև ի ժամ յորում[ա] պարտ է ասել։ Եւ ժողովեցան ի Տիւրոս եպիսկոպոսք վաթսուն վասն[բ] խնդրոյն այնորիկ Աթանասայ[գ] զրպարտութեանն։ Եւ կոչեն զԱթանաս ի ժողովն, և նա ոչ կամէր, ոչ վասն զրպարտութեան, այլ թէ մի զնիկեայ ժողովոյն լուծցեն[դ] յարիոսութիւն[ե] համակամք նորա՝ Սերգի և Թէոգնի,

ա. Ա՛ որպէս. Գ. որ. բ. Ա՛ ըստ. գ. Գ. Աթանաս. դ. Ա՛ մուծցին. ե. Գ. յարիոսութեան. Ա՛ արիոսութիւն.

Երեսուն ամ էր[1] այս Թագաւորութեանն Կոստանդնի, և եկին ի Տիւրոս՝ յոլովից տեղեաց եպիսկոպոսունք, որոց Թիւն էր կ՟, Դիոնիւսի ապոիւպատիկու[ա] ժողովեալ զնոսա։ Ածեալ լինէր ապա և Մակարիոս քահանայ Աղէքսանդրու կապանաւք երկաթեաւք ձեռամբ հեծելականի։ Իսկ Աթանաս ոչ կամէր պատահել, սա ոչ յամբաստանութենէն երկուցեալ․ քանզի և ոչ գիտակ իսկ էր անբաստանեցելոցն․ այլ կասկածեալ զի մի ինչ ունայն հատցի քանզի որ[բ] յայնժամ ի Նիկեայ ժողովոյն հաճոյ եղեն, սակայն ի հարկէ պատահիւր։[գ] Զի երկնչէր իսպառնական Թղթոյ Թագաւորին գրելով առ նա․ որպէս զի Թէ ոչ կամաւ եկեսցէ, ի հարկէ եղիցի ածեալ։ Ապա գայր ի հարկէ և Աթանաս։

Գլ․ ԻԹ․ [2]

Իսկ աստուածային իմն նախախնամութիւն ի Տիւրոս կոյս վարէր զԱրսէնիոս, քանզի անփոյթ արարեալ

ա․ Բն․ Δονυσίου τοῦ ἀπὸ ὑπατικῶν «Դիոնիսեայ փոխ-հիւպատոսի» «exconsularis»

բ․ «Քան զոր:»

գ․ Այս նախադասութիւնը չկայ ձեռագրում, բայց ըստ մտքի շատ անհրաժեշտ է։

1 Տիւրոսի ժողովը կայացաւ 335 Թուին․

2 Տես Աթան․ 65․ 71․ 72․ Թէոդ․ Ա 30․ Սոզոմ․ Բ․ 25․ Ռուփին Ժ․ 17․ Փիլոստ․ Բ․ 11․ Նամականիք ժող․ Սարգիսի․ ի հատուածս Հիլարիանի Բ․ գլ․ 631․ Նիկեփ․ Ը․ 49․

որ զԹագաւորն դարձուցին յընդունել[ա] զԱրիոս․ այլ հրաման Թագաւորին և գործավարն ոչ Թողացուցանէր զնա։ Եւ Մակարիոս երկաթի կապանօք ածեալ լինի ի զինուորացն ընդ Աթանասայ։

Եւ յետ բազում իրի ժողովոյն, զրպարտողքն[բ] յառաջ

ա․ Ա՝ ընդունել: բ․ Գ․ սպարտողքն․ Ն․ զրպարտողք․

պատուիրանացն զորս զըպարտողքն եռուն նմա գանձ․ առ յայտնութիւն եղելոյն թաքուցեալ մերձ լինէր։ Ապա դիպումն լինէր ոմանց ծառայիցն Արքեղաւոսի [ա] ի կապեղութ [բ] լսել զասել ոմանց, որպէս զի Արսէնիոս որ ասէն մեռեալ, է ի տան միում թաքուցեալ։ Զայս լուեալ և նշանեալ զծառողսն, յայտնաբար զլսեալն իւրեանցն տեառն ծանուցանեն։ Իսկ նա, որպէս կայր, փոյթ կալեալ յանձին, և խնդրեալ զնա և գտեալ [1] զգուշանայր նմա, և ազդ առնէր Աթանասա․ մի ինչ խռովիլ, վասն զի մերձ է Արսէնիոս կենդանի։ Իսկ Արսէնիոս ըմբռնեալ ուրանայր լինել ով էրն․ այլ զնա Պաւղոս Տիւրոսի եպիսկոպոսն յառաջ գիտելով յանդիմանեաց։ Զայս նախախնամութիւնն Աստուծոյ յառաջ պատրաստեաց։ Յետ բազում ինչ իրի ապա կոչիւր Աթանաս [գ] և եկեալ զըպարտողացն զձեռնն ի մէջ բերէին և զամբաստանութիւն յարուցանէին։ Այլ իմաստապէս փոխեալ լինէր իրն․ քանզի էհարց զորս մերձն և զամբաստանողսն․ թէ իցե՞ն որք ճանաչիցեն զԱրսէ-

ա․ Յն․ ունի ὑπατικὸς «հիւպատոս» տիտղոսը աւելի:

բ․ καπηλεῖον պանդոկ,

գ, Յն․ ունի․ ὑπὸ τῆς συνόδου—«ի ժողովոյն։»

1 Ռուփինոսը պատմում է, որ Արսենիոսը յօժար կամքով է ներկայացել Աթանասին․

բերէին զձեռն մեռելոյն զոր Արսէնի [ա] ասէին։ Իսկ Աթանաս ասէ․ Եթէ իցէ՞ ոք ի ժողովոյս [բ] որ ճանաչէ զԱրսէնիոս։ Յոլովից պատասխանի տուեալ, [գ] Այո ասեն։ Յայնժամ հրամայէ [դ] ի մէջ ածել զԱրսէնիոս, և ցուցեալ զնորա երկուսին ձեռսն, [ե]

ա․ Դ․ Արսէն․ բ․ Դ․ ի ժողովս․ գ Դ․ պատասխանեալ․ դ․ Դ․ բամայեաց ե Դ․ զերկուսին զձեռս․ Ն․ երկոսին․

նիոս. և բազմաց ասել զճանաչելն զնա։ Ապա տա մատուցանել զԱրսէնիոս ի ներքոյ հանդերձին զձեռնն ունելով և նոյն ժամայն էհարց թէ սայ արդե՞ք իցէ որ կորոյս զձեռնն։ Իսկ նոքա ի վերա սքանչելեացն զարմանային, բայց ի գիտողացն՝ թէ ուստի էր ձեռնն կտրեալ. իսկ այլք ճշմարիտ գոլ համարէին զպակասութիւն ձեռինն, և ակն ունէին յայլ ձեռնարկմանէ պատասխանի առնել Աթանասայ։ Իսկ հւպատիկոսի վերացեալ զհանդերձն Արսէնի ըստ միւս այլ կողմանն, ցուցանէ զձեռն մարդոյն։ Իսկ դարձեալ կարծեալ ոմանց ի միւսոյ ձեռանէն զրկիլ մարդոյն. սակաւ ինչ ձգկտեալս հակառակորդս զնոսա յարդարեաց։ Ապա փոյթ արարեալ և զմիւս կողմանն վերացուցեալ զհանդերձ, զմիւս ևս զձեռնն Արսէնի եցոյց, Եւ այսպէս ասէր առ որ մերձն. զԱրսէնիոս որպէս տեսանէք երկուս ունելով ձեռն գտանի. բայց զերրորդին յառաջ բերեցելոյ ձեռինն զտեղին ուստի առաւն ցուցցեն ամբաստանողքն։

ԳԼ. Լ.

Այսոցիկ այսպիսի յԱրսէնայ գործեցելոց, յանհնարութեան գրոցք նենգութեանն կարգեցան։

ասէ. Ես զերրորդն [ա] ոչ ունիմ ցուցանել տեղի ձեռին։ Զայս տեսեալ ամենայն բազմութեան հիացան։ Այսպէս ճշմարտեալ երևեցաւ Աթանաս և զպարտողքն յամօթ [բ] եղեն։

Ապա և զՄակարիոս ազատեն [գ] ի կապանաց, եթէ զիարդ՝ ընդունելի է վկայութիւն որ յաղագս յանցմանն [դ] պարտաւորեալ սուտ քահանայութեան, որպէս մեղապարտ ի նմանէ ըստ

ա. Ն. զերրորդ. բ Ա՝ ամօթի յարան: գ Դ. ազատ. դ. Գ. յանցման. Դ անցմանն:

Իսկ [1] Արփաքս, [ա] որ և Յովաննէս, ամբաստանող, պատա-րանին մտեալ յամբոխին փախեան։ [բ] Եւ այսպէս Աթա-նաս զամբաստանութիւնս զայս մերկացեալ լինէր. և ոչ մի ինչ հպեալ արտաքոյ գրոց քան զի վստահ էր, որպէս զի արմացուցէ զզրպարտողսն միայնով մերձա-կա կենդանութեամբն Արսէնի։

ԳԼ. ԼԱ.

Ապա և հակառակեան Մակարիոսի ամբաստանու-թեամբն աւրինակաւքն հպէր արտաքոյ գրոց առնել։ Եւ նախ զորս Եւսէբիոսին արտաքս վարէր որպէս ըզ-թշնամիս. ասելով ոչ երբէք ի յաւսոխաց դատիլ։ Ապա և ցուցանել, եթէ ամբաստանողն Իսքիւռաս ճշմար-տապէս քահանայութեան [գ] արժանաւորութիւն. քան-զի այսպէս և գիւր յամբաստանութեանն։ Իսկ [դ] յայս-ցանէ և ոչ մի բան դատաւորին կալան, էմուտ ապա և որ ընդդէմ Մակարիոսի դատաստանն. յօգնելով այ-սուհետև կշտամբութեանցն ապուժուէն առնուլն լսե-լեաց. յորմէ երթալ ոմանց ի Մառէոտիս խնդրել զհա-կառակութիւնն։ Եւ որպէս զի Աթանաս առաքեալս էտես զորս արտաքս էհան գրով. վասն զի առաքէին

ա. ըն ᾿Αχαάβ·
բ. . յամբոխման փախեաւ . :
գ. Բն. . ունի: .
դ. Բն. . յորժամ

1 Արքասք անուան տեղ Աղէքսանդր Թեոդոսիկացու նամակի մէջ որ ուղղած է Աթանասին. Արքափ—Archaph է գրուած ամեն, որ աւելի է համապատասխան մեր ձեռագրի ձեւին.

եմոյ բանի [ա] և կանոնին, և այսպէս ուղիղք երևեցան.

ա. Աՙ բանին. Գ. ըստ իմում բանի եւ կանոնի։

7

Թէոգնիս Մառիսա[ա], Թէոդորոս Մակեդոնիոս, Վաղէս, Ուռսակիոս[1], գոչէր ապա չարախորհրդութիւնն և նենգութիւնն զոլ զեղեալն. քանզի ոչ իրաւ լինել Մակարիոսի քահանայի ի կապանսն զոլ, իսկ ամբաստանողին հանդերձ թշնամեաւքն երթալ, որով միակողմանի գործ լինիմանցն առնեն։ Զայս գոչելով Աթանասայ. և վկայութիւն դնելով յայնժամ միաբանութիւն ժողովոց և ապա իւպատիկոս Դիոնիսիոս.[2] որպէս զի ոչ ոք ըստ բանին առնէր, թողեալ գնաց։ Իսկ առաքեալքն ի Մառէոտիս[բ] միակողմանի գործէին զլինումն. որպէս զի ճշմարտապէս լինիլ, զոր ամբաստանողն Իսքիւռաս[գ] ասէր։

Գլ. ԼԲ.

Բայց Աթանաս գնացեալ առ թագաւորն փութայր, իսկ ժողովն նախ աքսորել նմա մշտնջենաւորեաց։ Որպէս թէև ի Մառէոտիս գործեցելոյն ժամանեաց և ապա բազում նզովականաւք զնա հայհոյեցին, իսկ զապանման ամբաստանութեանն պարտումն լռեցուցեալ։ Ընգալան ապա և զԱրսէնիոս, զկոչեցեալն մեռեալ. և յառաջ Մեղետիանոսացն եպիսկոպոս, իսկ յայնմ ժամ ընդդէմ Աթանասա ի նզովս որպէս զի Իւփսողոյ[դ] քա-

ա. Բնագ. ունի Μαρίς. որ առանձին մարդու անուն է, նոյնպէս եւ Μακεδόνιος մինչդեռ Ձեռ. ունի Մառիսեցի. Մակեդոնացի:

բ. Ձեռ. ի Մառեոտիս, որ կրկնում է մի քանի անգամ:

գ. Բնագրում այդ անունը չկայ եւ զօրութեամբ է հասկացւում:

դ. Բն. Ὑψηλοπολιτῶν πόλεως ունի, իսկ Աթանասը անուանում է աւելի ուղիղ կերպով Ὑψηλιτῶν πόλεως որ համաձայն է մեր ձեռագրի ընթերցուածին:

1 Վերջ Հագիւր արիանոսաց գլխաւորները, Եգիպտոս գնալով յերանից հետ տարան նաեւ Իսքիւռասին, Մակարիոսի հակառակորդին։

2 Տես գլ. 28, էջ 94, ուր սխալ է։

ղաքի եպիսկոպոս ստորագրիւր։ Եւ որ աքանչելին, որ կոչիւր Մեռեալ յԱթանասայ, կենդանի գոլով նզովէ զԱթանաս։

ԳԼ. ԼԳ. [1]

Հասանէր ապա և այլ թուղթ թագաւորին ազդելով նոցա ի նոր Երուսաղէմ ժողովոյն փութալ։ Որք նոյն ժամայն իսկ ի Տիւրոսէ յԵրուսաղէմ երթային, համաւրէն առնելով զտաւն ի մատուցումն տեղւոյն, [2] իսկ զԱրիոս և զնորայսն ընգալեան թագաւորական թղթովք ասել հաւանիլ, ի ձեռն որոց յղէր հաւանիլ հաւատոյն աղագաւ, Արիոսի և Եւզոյիոսի։ Գրէին ապա Աղեքսանդրացեաց եկեղեցւոյն, [3] որպէս զի ամենայն նախանձու արտաքս ելելոյ խաղաղութեամբ զեկեղեցւոյն կարգեաց գործ. և եթէ Արիոսի զզջմանէն ծանեաւ զճշմարտութիւնն. որպէս զի ապա առ ի յեկեղեցւոյն գոլով, արդար և ի նոցանէ եղիցի ընգալեալ. յաղագս նախանձու աքսորեալն զԱթանաս նիհարեալք. ոչ այսու միայն, այլ և թագաւորին վասն այսոցիկ առնել զիտութիւն։ Իսկ զայս դնելով եպիսկոպոսացն, հասանէ և միւս ևս թուղթ թագաւորին, ցուցանելով զԱթանաս առ ինքն ընթացեալ, և նոցա կարևոր լինել գալ յաղագս նորա ի Կոստանդինուպաւլիս։

ԳԼ. ԼԴ.

«Եւ թէ [ա] ելանելով իմ ապայ ի համանուանւս

ա Բնագրի ամբողջ մի գլուխ բովանդակող ընդարձակ Նամակից թարգմանուած է միայն այս փոքրիկ կտորը առանց կապելու նախընթացի եւ շարունակութեան հետ:

1 Տես Եւս. վ. կ. դ. 43. Աթանաս. վասն ժողովոց 21. Թէոդորիտ. Պատմ. Եկեղ. Ա. 31. Սոզոմ. Բ. 26. 27. Ռուփին. Ժ. 11. Կասիոդ. Գ. 5. Նիկեփ. Ը. 50.

2 Եկեղեցւոյ օծումը տեղի է ունեցել փրկչի 335 թ. Սեպտեմբերի 17.

3 Նամակը իւր ամբողջութեամբ կայ Աթան. վ. ժ. 21. գլխում.

«իմմէ յերջանիկ և ի հայրենականս քաղաքէ. դէպ լի-
«նել ինձ հեծանել ի ձի և երթալ. և յանկարծակի
«Աթանաս եպիսկոպոս ի միջի քաղաքին ընդերաւք
«ոմանք,[ա] զոր ունէր, առանց ակն ունելոյ այսպէս ա-
«ռաջի իմ եկաց, որպէս զի և տալ ի յարմանալեաց
«պատճառս։»

ԳԼ. ԼԵ.[1]

Իսկ զայս զԹուղթս ի հանդէս որոց ի ժողովումն կարգեաց. ապա ի Նոցանէ ոմանք բաղումք ի յիւրեանցն [բ] գնացին։[գ] Իսկ որք Եւսեբիոսին, և Թէոգնիսին, և Մարիոսին, և Պատրոփիլոսին, և Ուրսակյոսի, և Վաղէնտինին ի Կոստանդնին եկեալ քաղաք. ոչ ևս վասն բաժակին ընդէցմանս, և կամ սեղանոյն կործանմանս, և կամ Արսէնի մեռանելոյն խնդիր ինչ լինել ետուն Թոյլ. այլ այլ մատնութիւնս կարգեալ առ Թագաւորն. որպէս զի Ա-

ա «Ոմանք։»
բ «Ի տեղիս իւրեանց։»
գ «քաղաքս։»

1 Տես Աթան. Հկ. Աբ 87. Սոզոմ. Բ 28. Թէոդ. Ա. 31. Կասիոդ. Ը. Գ. Ց. Նիկեփ. Ը. 50.

Բայց Սեբիոս՝ որ հաւատարիմ էր Թագաւորին, և որք Նորին համախոհ.ք,[ա] ար[բ] առ Աթանաս զատեցութիւն ունէին, և ոչ իւիք[գ] վնասեալ տեսին[դ] զայրն Աստուծոյ, յորս կարծէին և կամէին.[ե] Դարձեալ այլ յարէին մատնութիւն[զ] յայրըն[է] Աստուծոյ յԱթանաս,[ը] որ ի ժամու կարգի առացից.[թ]

ա. Ն. համախոհք. բ. Բ. որք. գ. Բ. իմիք. դ. Դ տեսանէին և Բ Գ- կամին. զ. Դ մատնութիւնս Գ. մատնութեան է. Ա՛ Ն. այրն. ը. Դ. Գ. Աթանաս. թ. Գ. ասացի.

Թանաս սպառնալով արգել առաքել զցորենն զոր ըստ սովորութեանն բերէին ի քաղաքն Կոստանդնի. և զայս զձայնաւորս լսել յԱթանասէ Ադամանդեայ Անուբիոնի, Արբէթիոնի ա Պետրոսի եպիսկոպոսացն: 1 Եւ վասն զի մեծամեծս զաւրէ մատնութիւն, յորժամ մատնողն հաւատարիմ իցէ. զի այսու բ յափշտակելով

ա. բն 'Αδαμάντιος 'Ανουβίων, 'Αρβαθίων. Ձեռ. ապա ամանայ առիւքիոնի:

բ Ձեռ. «այրես» բն τούτῳ

1 Սոկրատը սխալմամբ է այս եպիսկոպոսներին իբրեւ Աթանասին մեղադրող ներկայացնում, մինչդեռ յայտնի է որ սրքա Աթանասի կուսակիցներ էին:

Եւ այն էր նոցա փոյթ, զի կարասցեն զԱթանաս որոշել և զԱրիոս հաստատել յԱղէքսանդր. Եւ ոչ սոյզ ա զճշմարտութիւն գրեն վասն Աթանասայ բ զըրպարտութեանն. այլ և զայս թէ Աթանաս արգել զցորեանն սպառնալեօք, որ կարգեալ էր գալ ի Կոստանդնուպօլիս. Եւ այսպէս խորամանկութեամբ զմիտս թագաւորին պղտորէին գ ի վերայ Աթանասայ դ և առ Արիոս ե զթշնամութիւն՝ նախանձու աւէին, և ոչ վասն հաւատոյն. զ Եւ զի հաւատարիմ զնոսա կարծէր, ընդունի ի նոցանէ զաստացեալսն թագաւորն Կոստանդիանոս, անգիտացեալ զնոցա խորամանկութիւնն:

Եւ առաքէ հրովարտակ ի ժողովն ի Տիւրոս երթալ յԵրուսաղէմ և զԱրիոս զղջացեալն և զխոստովանեալն զհաւատս ուրբ ժողովոյն, ընդունել է ի հաղորդութիւն միաբանութեան, և դարձեալ երթալ յԱղէքսանդր, և Աթանասայ գալ ի Կոստանդնուպօլիս. Այսոցիկ այսպէս եղելոյ, գայ ժողովն ը յԵրուսաղէմ և զԱրիոս ընդունի ժողովն, և առաքէ յԱղէքսանդր

ա. Դ. ձարոյժն. Գ սորուզ: բ. Դ. գրեն զԱթանասէն. գ. Ն. պղտորէին, եւ ի վերայ դ. Գ. Աթանաս. Դ. Ա. Աթանասի. ե. Գ. եւ Արիոս, զ. Դ. հաւատոյ. է. Ա՛ ընդունի հաղորդութիւն. Բ. ընդունել. ը. Ա՛ Գ. ի ժողովն. Ն ժողով.

թագաւորին և ի բարկութիւն արկանելով՝ յաքսորս առնէ զԱթանաս [1] ի Գալլիա [ա] հրամայելով կեալ։ Ասէին ոմանք զայս առնելով զնա թագաւոր. այլ առնելով մի աւերել զեկեղեցին. քանզի Աթանաս ամենայն ուրեք ընգենոյր զԱրիոս ի հաղորդելոյ։ Այլ սա ի Տռիբեռ-ի [2] Գաղղիոյ [բ] կեայր։

ԳԼ. ԼԶ. [3]

Իսկ ի Կոստանդնուպօլիս եկեալ բազում [գ] եպիսկոպոսաց և զՄարկեղոս եպիսկոպոս Անկիւրայոյ որ ի փոքր Գաղատիա, ընդենուին յաղագս այսպիսի պատճառոյ։ [4]

ա. Ի Գաղղիա τῆς Γαλλίας

բ. ἐν Τριβέρει τῆς Γαλλίας διήγαγεν ի Տռիբեռայ Գաղղիոյ կեայր: Ի ձեռագրում ունի Չեռ որ անկասկած արտագրողի սխալն է:

գ. Չկայ բնագրում:

1 Աքսորման ժամանակը որոշւում 336 թ. մօտաւորապէս փետրուար ամսում.

2 Տռիրեր քաղաքը, որ հին ժամանակ Բելգիական Գաղղիայի մասն էր, ներկայիս գերմանական Տրիեր քաղաքն է, որ մանաւանդ միջին դարում իբրեւ արքեպիսկոպոսանիստ քաղաք առանձին նշանակութիւն ունէր.

3 Տես Սոզոմ. Բ. 33. Ռուփին. Ժ. 12. Կասիոդ. Գ. 9. Նիկեփ. Ը. 53.

4 Սոզոմենը գրում է, որ Մարկեղոսին պաշտօնանկեցին նրա համար, որ նա հրաժարուեց Երուսաղէմի ժողովի մէջ համաձայնել Եւսեբիոսի կուսակիցների հետ յօգուտ Արիոսի.

ընդունել զնա ամենեցուն. և մի ինչ այլ ընդ այլոյ լիցի, և Աթանաս երթալ ի Կոստանդնուպօլիս. Հրամայեցաւ ի թագաւորէն Աթանասայ ոչ դառնալ յԱղէքսանդր, այլ երթալ [ա] ի Գաղղիա [բ] յաքսոր.

ա. Դ. երթեալ. բ. Բ. ի Գալլիա:

Աստեռիոս[ա] ոմն ի Կապպադովկիոյ ընդ իմաստութիւնն անցանէր. [բ] ապա թողոյր զայն և զքրիստոնէութիւնն պատմէր. ձեռնարկէր և յարմարագրել բանս որք մինչև ցայժմ [գ] կրին, ի ձեռն որոյ արքանոսութեանն ալանդ[դ] զՔրիստոս, այնպէս ասելով, զոր Աստուծոյ զաւրութիւն, որպէս յՄովսէն[ե] ճառի զմարախ և զթրթուր զաւրութիւն Աստուծոյ լինել, և զայլ զայսոցիկ զմերձակայն: Եւ յաւելէր Աստեռիոս[զ] յաճախաբար յեպիսկոպոսունսն, յաւէտ յայնս որ ոչ զկարծիսն Արիանոսի հայհոյել: Նա և ի ժողովս պատահիւր մըտանել ի միոյ քաղաքի եպիսկոպոսութիւն յորդորեալ. բայց ի քահանայութենէ նուազեաց վասն զոհելոյ նորա ըստ հալածանացն: Ցաղագս որոյ և զօրս, յԱսորեաց քաղաքսն, շարագրեաց բանն, ցուցանիւր: Զայս ծանուցեալ Մարկեղոսի և հակառակ նորա կամելով շարագրել, ըստ չափու առաւել ի հակառակն անգանէր. քանզի սատակ մարդ զՔրիստոս, որպէս զՍամոստացին յանդըգնեցաւ ասել: Զայս ծանուցեալ յայնժամ յԵրուսաղէմ ժողովեցելոցն, Աստեռի ոչ ինչ բան դնէին, զի ոչ ըստ բանի քահանայիցն էր կարգաց, և իսկ ի Մարկեղոսէ որպէս ի քահանայէ բան պահանջէին ի շարագրեցելոյ նորա գրոցն: Եւ իբրև գտանէին զՍամոստացւոյն զխորհեալսն, հրամայէին փոխադրել նմա ի չարափառութենէն, իսկ ընդդժեալ խոստովանի զգիրսն այրել: Եւ իբրև լուծաւ փոյթ եպիսկոպոսացն ժող(ով)

ա· Ἀστέριος. Ձեռ ունի Իստեռիոս:

բ· σοφιστικὴν μετιὼν «ուսուցանելով ճարտասանութիւն:»

գ· «Գոն:»

դ· συνίστη «Հաստագովէր» բաց է թողած:

ե· Μωϋσῆ — ի Մովսեսէ·

զ· Այստեղ ուղիղ է գրած:

թագաւորին կոչմամբն ի Կոստանդինուպաւլիս եկելոց,[1] նոյն ժամայն որ ըստ Մարկեղոսին խնդրէր։ Որպէս զի Մարկեղոս ոչ խոստովանի այլել, զոր աւրինակ խոստա-ցաւ զանիրաւն շարագրութիւն։ Իսկ որք անդն զնա ընդենուլին, և զԲասիլ փոխանակ նորա յԱնկիւրիայ[ա] ա-ռաքէին։ Այլ և զայս զնորա շարագրեալս Եւսեբիոս Պամփիւղեա յերեսին գիրսն անցիացեաց[բ] յանդիմա-նեալ զչարափառութիւն նորա. բայց Մարկեղոս յետ ըստ Սէրդեկիոյ[գ] ժողովոյն զեպիսկոպոսութիւնն էառ վերստին առեալ, ոչ իմանալով զնորա շարագրեալսն. և վասն այնորիկ զՍամոսատացւոյն առնուլ զկարծիս։ Արդ յաղագս այսորիկ ըստ աշխարհին ասասցուք։

ԳԼ. ԼԷ.[2]

Երեսուն ամ յայս յերեսալս Կոստանդինի Թագա-ւորութեանն լինէր։ Իսկ Արիոս հասանելով իւրայսքն

ա. Անգիւրեայ եւ Անկիւրեայ Ձեռագրինն է, մի սխալ որ կրկնուած է Ձեռ. համարեա ամեն մի երեսում։

բ. ἀνέτρεφεν մորժեաց։

գ. Σαρδικήν

1 Արիմինոսոյ ժողով էր այս եւ շատ բազմամարդ. ուր ոչ միայն Աթանասի եւ Մարկեղոսի դէմ վճիռներ կայացուցին. այլ նաեւ ուրիշներու դէմ։

2 Տես Աթանաս Նամակ առ Սերապիոն յաղագս մահուան Արիոսի էջ 340 եւ Նամ. առ եպիսկոպոսունս Եգիպտ. գիրք 18 էջ 226. Սոզոմ. Բ. 29 30. Ռուփ Ժ. 13. Թէոդ. Գ. ԽԿ. Ա 14. Եպիփան. Աղէքս. ԿԹ 10. Կաս Կ. 10. Նիկեփ. Ը. 51.

ԳԼ. ԺԹ.

Յաղագս սատակման Արիոսի։

Յետ երեսուն ամ Թագաւորութեանն Կոստանդնի։ Իսկ Արիոս հասեալ յԱղէքսանդր իւրովքն,[ա] ոչ սակաւ

ա. Դ. Ն. իրայովն.

յԱղեքսանդրիայ, առժամայն խռովեցուցանէր զԵգիպտոս, Աղեքսանդրացւոցն ժողովրդի խռովեալ ի վերայ ճանապարհին ա Արիոսի և Նորայոցն և զի սուրբ բ եպիսկոպոսն նոցա յաքսորիս առաքեցաւ Աթանաս:

Եւ խռովութիւն ոչ սակաւ էր ի նոսա. գ որպէս զի Թագաւորին լուեալ զանդրէն Թիւրութեան Արիոսի կամացն. առաքեաց նոյնժամայն ի Կոստանդինուպաւլիս ածել հրամայեաց բան տալ որոց նոյնժամայն վերստին շարժելն ձեռնարկէր: դ Իսկ յայնժամ հանդիպէր ի Կոստանդինուպաւլսի եկեղեցւոյն առաջնորդ Աղեքսանդր, զՄիտրոփան ե փոխանորդելով: Այս այր աստուածասէր գոլով զառ Արիոս մարտն յայնժամ յայտնեաց: Քանզի իբրև ածաւ յայնժամ Արիոս.

ա. ἐπὶ τῇ καθόδῳ «ի վերայ դարձին»:
բ Սուրբ բն չունի:
գ. Այս նախադ. չկայ բնագրի մէջ:
դ. Λόγον δώσοντα ὧν αὖθις ἀνακινεῖν ἐπεχείρει
Թարգ. բառը բառի դիմաց է գրել, առանց մտքի, «տալ պատասխանի վասն անկարգութեանցն, զոր վերստին ձեռնարկեաց շարժել»:
ե. Բն. Μητροφάνης

խռովութիւն ի քաղաքին ա և յԵգիպտոս լինէր ի մուտս Արիոսի, և ի մերժելն Աթանասայ: Զի Թիւրէր զժողովուրդն յիւր յաղանդն, բ այլ ոչ ըստ գ ուղղափառութեան հաւատոյն սուրբ ժողովոյն Նիկիայ: Եւ էր յայնժամ յաթոռ եպիսկոպոսութեան կոչեալ ի Կոստանդնուպօլիս Աղեքսանդր. այր պարկեշտ և բարեպաշտօն և երկիւղած յԱստուծոյ: դ Եւ ծանուցանէր ե Թագաւորին զԱրիոսի զմոլորութիւն, և զԹիւրութիւն, զ և

ա. Գ. Դ. ի քաղաքն. բ. Ա՝ Բ. աղանդն. գ. Ա՝ այլ ըստ: դ. Գ. Աստուծոյ. ե. Ա ծանուցանէ. զ. Դ. զԹերութիւն.

և ժողովուրդն դարձեալ յերկուս բաժանէր հատուածս, և լինէր խռովութիւն ըստ քաղաքին։ Ոմանց զՆիկիոյ հաւատ ոչ շարժել ասացելոց, իսկ այլոց իրաւ զԱրիոս ասել վճռեցելոց, և ի մեծ ջանի լինիւր Աղէքսանդրոս. և մանաւանդ զի Եւսեբիոս Նիկոմիդացի բազում նմա սպառնայր ասելով. որպէս զի նզովեալ զնա, թէ ոչ ի հաղորդութիւն ընգալցի զԱրիոս և զնորայսն։ Իսկ Աղէքսանդրոսի ոչ այնչափ նզովիցն էր պէտ որքան երկնչէր ի վերայ փութացելոյ լուծման հաւատոյն, քանզի պահապան անձին իւրում զսահմանս հաւատոյն կարծելով, որ զամենայնիւ եղեն ոչ խախտել զաւրինակս նորա։ Յայս այսուհետև ի հանդիսի կալով. խնդրել ինչ բազում ասացեալ բանիւք աղաւթիւք առ Աստուած. և ի պահս յաճախ պարապեալ և զաղաւթսն և ոչ զմի ինչ ժամանակ պակասեցուցեալ. և այսպիսի մտածութիւն առնլով կատարէր զնորայն փառս։ Յեկեղեցւոջն ի համանուանն Իռինայ[ա] աւրէնս ընքեան զարգելաւորութիւնն արարեալ, և ի ներքս ի բեմն մտեալ ի ներքոյ աստուածային սեղանոյն զինքն ի բերա~

ա. Εἰρήνη

զպատառումն ժողովրդեանն. որ ոչ զուղիղ հաւատն քարոզէ[ա] նոցա։ Զայս լուեալ Կոստանդիանոսի, առաքէ թղթով[բ] կոչեալ զԱրիոս ի Կոստանդինուպոլիս. և որք Սեբի էին ժողով[գ] առաքեն առ Աղէքսանդր եպիսկոպոսն Կոստանդինուպոլսի, ընդունել զԱրիոս, զի մի նզովեսցի։ Բայց Աղէքսանդր[դ] ոչ վասն նզովիցն հոգայր, այլ վասն թիւրութեան հաւատոյն,[ե] սուրբ ժողովոյն Նիկիայ։[զ] Եւ ի պահս և յաղօթս միշտ լինէր, ի հանդէսս[է] բարեպաշտութեան ճգնէր[ը] յեկեղեցւոջն Աստուծոյ,

ա. Դ. քարոզէր. բ. Ա' Սեբին ժողովի. գ. Ն. թուղթ կոչել։ դ. Ա' յԱղէքսանդր. ե. Ա' Ն.հաւատոյ. զ. Ա' Նիկիայն. է. Դ. հանդերձ. ը. Դ. միշտ ճգնէր.

Նըս կոյս տարածեալ աղաւթէր արտասուաւք բազմաւք. զերիս տիւս և զերիս գիշերս[ա] նաւթի զայս առնելով կատարէր. խնդրէր յԱստուծոյ և գտանէր։ Իսկ խընդիրն էր այսպէս. եթէ իցեն ճշմարիտ կարծիքն Արիոսի, դու զսահմանեալն զուգախնդրութեամբ անտես արասցես. իսկ եթէ զոր դու[բ] ունիցիս հաւատ է ճշմարիտ, Արիոսի ամբարշտութեանն տալ դատաստան ամենայն չարեացն պատճառոյն։

Գլ. ԼԸ.

Այսպէս ապա Աղէքսանդրոս աղաւթէր։ Իսկ Թագաւորն փորձութիւն Արիոսի կամելով առնել, ի պալատն զնա կոչէր. հարցանէր եթէ բաւականաց[գ] սահմանաւք

ա. Νύκτας τε πολλάς καὶ ἡμέρας «բազում գիշերս եւ տիւս»:

բ. Յն. «զոր նա ունի:»

գ. «Բաւականանայ».

կալով միշտ ըստ օրինաց[ա] արգելաւորաց,[բ] այնչափ հսկէր բազում հառաչանօք և արտասուօք։ Եւ էր խնդիրն յԱստուծոյ[գ] այս, եթէ[դ] իցեն ճշմարիտ կարծիքն Արիոսի, դու զմիաւորութիւն ուղղափառութեանն հաստատեսցես ի փառս քո, ապա թէ[ե] իցէ նորա խորամանկութիւն, և կործանումն սուրբ հաւատոյն,[զ] լոյծ զչարն չար պատուհասիւ յերկրէ, որպէս և իցէ քեզ հաճոյ, զի մի կորիցուք իսպառ։ Եւ այսորիկ գայ Արիոս[է] ի Կոստանդնուպօլիս. և Աղէքսանդր[ը] զինքն ի ներքս[թ] քան զվայրագոյն առաջի սուրբ[ժ] սեղանոյն ընկենոյր, և լայր դառնապէս զՔրիստոս. և զերիս տիւս և զերիս գիշերս անսուաղ, մինչև առ զխնդրուածն։

ա. Դ. ըստ օրինակի. Ա՛ միշտ օրինաց. բ. Ն. օրինաց. գ. Դ. արգելանաւորաց. Ն. անչափ. գ. Գ. Ն. Աստուծոյ. դ. Ա՛ եւ Թէ. ե. Դ. եթէ. զ. Դ. հաւատոյս. է. Դ. յԱրիոս. ը. Ա՛ յԱղէքսանդր. թ. Դ. ի ներքոյ: ժ. Դ սրբոյ.

Նիկիային ժողովոյ։ Իսկ Նորա պատրաստապէս փոյթ ունելով խոստովանէր. և ստորագրէր զօր յաղագս հաւատոյն սահմանեալ հնարելով։ Իսկ Թագաւորին զարմացեալ և երդուեալ ի վերայ էբեր. Նա և զայս ևս հնարելով առնէր. պատճառաւ իմն զերդուեալ արուեստաւորէր։ Եւ գրել, որպէս լու այս, թէ Արիոսի զոր ունէրփառս, գրելով ի քարտի [ա] առաւելապէս եբեր երդուեալ ճշմարտապէս այսպէս խորհել որպէս և գրեալս է։ Զայս այսորիկ այսուհետև զլուր [բ] ունիմ գրեալ, զեղելոյս այսպէս։ Զի գրեաց և երդուեալ գրեցելովքն ի վերա եղ. զայս ի թղթոյ թագաւորին ժողովեցի։ Հաւատացեալ ապա թագաւորին ընդունել զնա յեպիսկոպոսէն Կոստանդնուպօլսէ ի հաղորդութիւն յԱղէքսանդրէ հրամայեաց։ Էր աւր շաբաթու յայնժամ, և ըստ սովո-

ա. «զհաւատն.
բ «իլոյ»:

Իսկ Արիոս կացեալ առաջի թագաւորին. ոչինչ այլ քան զհաւատն [ա] Նիկիա խոստովանեալ, [բ] և ստորագրէր զհաւատոյն բան, [գ] և երդնոյր ոչ այլ ինչ խորհել, կամ ասել. կամ առնել։ Եւ զայս ևս արուեստաւորեալ հնարէր պատճառով գողանալ զպարզամիտս. [դ] ընդ որ զարմացեալ թագաւորն, ոչինչ անփոր-զնորա հաւատն [ե] ասէր, և արտաքոյ ինչ սուրբ ժողովոյն հաւատոյ։ Եւ հաւատաց թագաւորն Արիոսի. և առաց Աղէքսանդրի ընդունել զնա։ Եւ գրէ թուղթ և հրաման [զ] ընդունել զնա. և զնորա խոստովանութիւնն երգմամբ հանգերձ ամենեցուն յայտնէր [է] գրով և անգիր. անդ և ի հեռաւորս ընդունել զնա ամենեցուն։

Էր շաբաթ յորժամ ել ի թագաւորէն Արիոս ընծայիւք

ա. Դ. հաւատոմն. բ. Դ. խոստովանիլ. գ. Դ. բանն. դ. Դ. Ա' զպարզամիտոմն. ե. Դ. հաւատոմն. զ. Ա' թուղթն եւ հրամայէ. է. Դ. յայտ առնէր:

բուԹեանն ակն ունէր ժողովել․ իսկ դատաստանն հետևէր Արիոսի անաւրէնութեանն։ Քանզի իբրև եկանէր ի Թագաւորական սրահէն, ընծայաբերիւր [ա] որոց Եւսեբիոսին ի միջի քաղաքին յայտնապէս լինէր, և լինէլին այս մերձ ի կոչեցեալն վաճառ Կոստանդնի, ուրանաւր ծիրանին կա սիւն։ Ահ յուժեմնէ տեսմանէ ընդունէր։[բ] Հարցեալ Թէ գուցէ ուրեք մերձ տեղի առ ի պէտս նստելոյ, և լուեալ լինել յետոյ վաճառուն Կոստանդնի, անդր կոյս գնացեալ։ Ըմբռնէ ապա սրտնեղութիւն զայլն․ և ընդ աղբոյն անկանէր և տեղի նստոյն։ Յայնժամ և կոչեցեալն ի բժշկաց, նախ աղի ուղղակի նոյն ժամայն անգանէր ընդ տեղի նստոյն, և

ա․ ἐδορυφορεῖτο հետեւէին նմա։

բ․ ․Եւ յերկիւղէն յորովայնն խնդրէր լուծումն․, կայ բն․ մէջ եւ համառօտ օրին։

և հրամանօքն, և որք Սեբիոսին էին յուղարկաւորք։[ա] Իբրև մերձ եղեն ի փողոցն, ուր[բ] լինի վաճառ Կոստանդիանոսի․ և կան[գ] ի տեղւոջն ուր էր[գ] ծիրանի սիւնն․ անդէն հասանէ[ե] բարկութիւն յԱստուծոյ[գ] ի վերայ Արիոսի։ Ահ յուժեմնէ տեսումն լինի[է] Արիոսի և յերկիւղէն որովայնն նորա խնդրէր լուծումն․[ը] Հարցեալ եԹէ իցէ անքոյԹ[թ] տեղի զպէտսն վճարելոյ․[ժ] Եւ իբրև ոչ մերձ ինչ ցուցաւ, սրտնեղութիւն ։ զնա ունէր․ և իսկոյն ընդ աղբոյն աղիքն ի վայր վայԹեցան[ժա] ի տեղ-

ա․ Բ Սեբէոսի էին յուղարկաւորքն բ․ Դ որ գ․ Բ զան․ դ․ Դ․ ուր կայր։ ե Դ․ հասանէր․ զ․ Բ․ Ն․ Աստուծոյ․ է․ Դ․ լինի տեսիլ․ ը․ Ա՛ զլուծումն Ն․ յանքոյԹ։ Թ․ Նորայր․ ․Հարցեալ եւ Թէ գուցէ ուրեք մերձ տեղի առ ի պէտս նստելոյ․ Սոկր․ Ա․ 38․ Նոր Հայկզ․ ի նստել։ ժ․ Նորայր ․Ընդ աղբոյն անկանէր եւ տեղի նստոյն, յայնժամ եւ կոչեցեալն ի բժշկաց նախ աղի ուղղակի՝ նոյն ժամայն անկանէր ընդ տեղի նստոյն ․։ Սոկր․ Ա․ 38․ Նոր Հայկզ․ ի նստոյ տեղի։

4 Նորայր Ցուց․ կայԹուղիկոս․ 24-23 ․ Խառն ընդ զաւրչելիքն ի վայր զփորոտին վայԹեալ սատակէր ․։

ժա․ Դ․ վայԹեցաւ ի տեղւոջն Ա՛ վաԹեցան։

բազմութիւն արեան հեղեալ էր, մանր մանր աղիքն միանգամայն արտաքս հոսէին, հանդերձ փայծաղամբն, և լերդիւն. և առ ժամայն անդ սատակէր։ [1] Իսկ տեղի նստմանն ի պէտս մինչև ցայժմ ցուցանի ի Կոստանդնուպօլսի, յետոյ որպէս և ասի վաճառոյն Կոստանդնի. զնորայն դառն մահն շանաւակելով[ա] և ի սրահին մարկեղոսի[բ] ամենայն մերձակայիցն. վերացան է ըզմատնն հակառակ ընքեան միշտ յիշատակ զմահուանն պատճառ գործելով։ Այսորիկ եղելոյ ահ և ջան ըմբռնէր զօրս ի Նիկոմիդացի Եւսեբիոսին. և ընթանայր հռչակն ընդհանուր քաղաքն. որպէս զի ասել և ընդ ամենայն տիեզերս։ Իսկ Թագաւորին առաւել առ քրիստոնէու-

ա. Չկայ յոյն։

բ. τοῦ μακέλλου մսավաճառի։

1 Արիոսը մեռել է մօտ 336 թուին։

ւօջն, և աղի[ա] ուղղակին հանդերձ լերդիւն և փայծաղամբն [բ] միանգամայն և ամենայն փորոտին՝ արտաքս և հոսէին ընդ նստոյ տեղին. ի նմին[գ] և անդէն սատակէր ի տեղւօջն, զդառըն և զնշաւակեալ մահն Արիոսի. իսկ նստոյ[դ] տեղին մինչև յայժմուց[ե] եղեալ ցուցանի[զ] ի Կոստանդնուպօլիս։ Այսպէս նըշաւակեալ մահն զընդդէմ հակառակութիւնն[է] դադարեցուցանէ որք[ը] Սեբիոսին էին,[թ] և որք այլ[ժ] համախոհք ըստ Արիոսի մոլորութեան էին։ Եւ Թագաւորն առաւել ևս հաստատէր առաւել ի հաւատս սուրբ ժողովոյն. (և կոչեալ զԱղեքսանդր, զհայրապետն Կոստանդնուպօլսի,[ժա] գոհանայր նովաւ[ժբ] զՑեառնէ,[ժգ] որ յայս[ժդ] արար զխորամանկութիւնն Արիոսի, նշա-

ա. Գ. աղիքն։ բ. Բ. Ա՛ փայծղամբն. գ. Ա՛ Գ. Դ. ընդ. դ. Դ. նստելոյ. ե. Ա՛ Գ. Դ. յայժմուս. Ն. ցայժմուց. զ. Ա՛ ցուցանէ. է. Դ. ցակառակութիւնս. ը. Ա՛ որ. թ. Բ. Սեբիոսի էին. Դ. ժ. եւ որ. Ա՛ այք. ժա. Բ. զԿոստանդնուպօլսի զհայրապետն. ժբ. Դ. զնովաւ. ժգ. Ա՛ ի տեառնէ. ժդ. Գ. այդ։

թիւնն առաւելիւր, և ճշմարտապէս յԱստուծոյ վկայեալ զՆիկիոյ ժողովն էգիտ. ուրախ լինէր ապա ի վերայ եղելոցն։ Եւ ի վերայ երիցն որդեաց զորս կեսարս յորջորջէր, զիւրաքանչիւր ոք ըստ տասն ամաց թագաւորութեանն իւրոյ։

Զառաջինն զՀամանունն իւր Կոստանդին. արևմտայինէն կողմանց իշխան կարգէր. ի մետասաներորդի ամի թագաւորութեանն իւրոյ. իսկ արևելային կողմանն

նակեալ[ա] մահուամբ ընդհանուրս։[բ] Եւ դադարեցին Արիանոսք՝[գ] առ թագաւորին ժամանակօք[դ] ի լռութիւն։ Եւ տարքէ առ Աթանաս գալ յԱղէքսանդր, և հովուել զժողովուրդ իւր, զոր գնեաց Քրիստոս արեամբն իւրով։)

ԳԼ. Լ.

Թէ որպէս Կոստանդիանոս կացուցանէ զորդիսն իւր իշխան ընդ ամենայն երկիր իւր, եւ ինքն հիւանդանայ եւ վախճանի ի Նիկոմիդեայ, եւ թաղի ի Կոստանդնուպօլիս։

Եւ զորդիսն[ե] կացոյց[զ] իշխանս ընդ ամենայն երկիր[է] իւրոյ իշխանութեանն. զորսն[ը] և Կեսարս անուանեաց, ի տասն[թ] ամեայ ի վեր զերեսեանն,[ժ] առաջնոյն անուն Կոստանդին համանուն հաւրն որ ունէր զկողմ արևմտից[ժա] ընդ իւրոյ իշխանութեան. և երկրորդին անուն Կոստ, համանուն հօր[ժբ] Կոստանդիանոսի կոչի, որ ունէր զկողմն արևելից յինքեան. և անուն երրորդին Կոստանդ, որ ընդ հօրն ունէր զիշխանութիւն, զի

ա. Ա՝ Գ. Դ. նշաւակեալ. բ. Դ. ընդհանուր. գ. Բ. արիանոսքն. Գ. Դ. արիոսքն. դ. Դ. ժամանակք։ ե. Ն. զորդիս. զ. Ա՝ իսկ Կոստանդին զորդիսն. Դ. զոր կացոյց իշխան. է. Դ. երկիրն. ը. Գ. իշխանութիւն զորս. Դ. զոր. թ. Ա՝ Գ. Դ. ամենից. ժ. Բ. զերեսեանն. Դ զերեսեանն. ժա. Ա՝ յարեւմտից. ժբ. բ Բ. Գ. հօրն.

զհաւուն համանունն զԿոստանդ կարգեաց կեսար ի քսաներորդումն։ Իսկ զկրտսերն զԿոստան յերեսներորդի ամի իւրոյ թագաւորութեանն զինուորեցոյց։

Գլ. ԼԹ. 1

Իսկ ամի միոյ յետ այսորիկ անցելոյ և հասեալ ի Կենամ թագաւորին Կոստանդին ի հիւանդութիւն անգանէր. և ի Կոստանդիանուպաւլսէ նաւեալ ի քաղաքն Հեղինէի, որպէս ի բնական ջերմութիւնն հպեալ առ որս անդն կէին։ Ապա առաւելագոյն ախտին զգացեալ զանդն եղեալ բաղանեաց այն արհամարէր. յառնէր ի Հեղինուպաւլսէ ի Նիկոմիդեայ, և անդ ի պրաստին իւրում լինէր ի քրիստոնէականէն հաղորդ ի մկրտութենէ։ Բա-

1 Տես Եւս. Վ. Կ. Դ. 61. Սոզոմ. Բ. 34. Թէոդ. Գ. Եկ. Ա. 32. Ռուփին Ժ. 11. Կասիոդ. Գ. 12 Նիկեփ. Ը. 54. Փիլոստ. Բ. 16.

էր կրտսերագոյն, որ ունէր ամս [ա] տասն՝ յերեսուն [բ] ամի թագաւորութեան հօրն. և միջնոյն [գ] քսան և առաջնոյն քսան և վեց ամ.

Եւ լցեալ Կ. և Է. Կոստանդիանոսի [դ] հիւանդացաւ, և նաւեալ[ե] ի Կոստանդիանու քաղաքէ, կամէր երթալ ի քաղաքն Հեղինէի մօր իւրոյ, որպէս կարծէր բնական ջերմութիւն հպել [զ] ի նա. ապա առաւելագոյն [է] զնա վտանգէր, [ը] և անտի ի Նիկոմիդեայ [թ] երթեալ ի պրաստին [ժ] իւրում [ժա] դնէր, [ժբ] Եւ լուանայր զինքն ի պրաստին, [ժգ] և յարուցեալ [ժդ] նստէր, և առ-

ա. Ա՝ Գ. յամս. բ. Դ. յերեքտասան. գ. Գ. ի միջնոյն. Ա՝ ի միջոյն: դ. Բ. ամ Կոստանդիանոսի. ե. Դ նաւել. զ. Բ հպիլ Գ Ա՝ հպեալ. է. Ա՝ Գ. Ա՝ աւելագոյն. Դ. յաւելագոյն (ձեռ մէջ մի վանկի տեղ բաց է թողած) ը. Գ. վտանգէր. թ. Ա՝ ի Նիկոմիդեայ. Դ Նիկոմիդա. ժ. Բ Ա՝ Դ Ն. ի գրաստին: ժա. Ա՝ Գ իւրոյժբ. Նորայր. Յառնէր ի Հեղինուպօլսէ ի Նիկոմիդիա, եւ անդ ի պրաստին իւրում լինէր. Նոր Հայկզ. ի Պրաստ. ժգ. Դ. ղպրաստին ժդ. Գ. արուցեալ։

ընմիտ ի վերայ այսորիկ եղեալ առնէ զկտակսն, յորս զերեսին որդիսն իւր ժառանգորդս Թագաւորութեանն իւրոյ կացուցանէ. որպէս և կենդանւոյն իսկ գոլով զժառանգութիւնն նոցա բաժանեաց։ Բազում և Հռովմայեցւոց քաղաքին, և իւր Համանուան քաղաքին կրաւնիւք թողլով զկտակսն. այնմ յանձնէ քահանայի, վասն որոյ Արիոսն վերակոչեալ լինէր, որում յառաջագոյնն արարաք յիշատակ։ Պատուէր առնելով ոչ յայլոյ ուրուք, և ոչ յորդւոցն իւրոց Կոստանդեայ ¦որ յարևեալս իշխանին տալ ձեռն։ Իսկ յետ առնելոյ զկտակսն, սակաւս կեցեալ աւուրս կատարէր զվարսն։ Իսկ յորդւոցն նորա և ոչ մի ոք լինէր ի վախճանին։ Առաքէ ապա առժամայն յարևելս Կոստանդիա, ազդ առնելով զվախճան Հաւրն։

Գլ. Խ։ [1]

Իսկ զԹագաւորին մարմին պատշաճապէս յոսկւոջ եղեալ տապանի ի Կոստանդինուպաւլիս տարան, դնելով

1. Տես Եւս. Վ. Կ. Դ. 66. Նիկեփ. Ը. 55.

ներ կտակագիր որդւոցն իւրոց [ա] ժառանգաւորաց Թագաւորութեանն, և գրեր և կնքէր և տայր ի քահանայն, որ վերագոյն [բ] ասացաք. որ զօղեալ [գ] ունէր զԱրիոսի աղանդն. [դ] զի յետ [ե] նորա վախճանին [զ] տացէ յորդիսն [է] զմիոյ միոյ [ը] դատավճիռն. Իսկ յետ սակաւ աւուրց՝ Հանգեաւ (ի փառս Աստուծոյ. կատարեալ առաքինութեամբ և ուղղափառ Հաւատով), և ոչ ոք

ա. Դ. որդոցն իւրոցն. բ. Գ: վերագոյըն. գ. Ա՝ շղօղեալ: դ. Ա՝ զաղանդն. ե. Բ.ի յետ. Գ. յետ. (զ Նորայր. «Յետ իմոյ վախճանին»: Ար. Ղաստվ. Բ 12.) է. Գ. որդիսն. ը. Ա՝ ի միոյ միոյ.

ի Թագաւորականս դեր ի վերոյ. և այսպէս բերէին պատուով և ընծայաբերութեամբ[ա] բազմաւ որպէս կենդանւոյ լինէր. և զայս այսպէս առնէին մինչ զի ոք ի յորդոց նորա եկեսցէ։

Իսկ ի յետ այսորիկ ի յարևելային կողմունսն ծանուցեալ Կոստանդնի Թագաւորականութեան եքսոդիոնի արժանաւորիւր. եղև յեկեղեցւոջն ի համանուան առաքելոցն նշխարացն մի եղիցին պակասեալք։ Եկաց Թագաւորին Կոստանդին ամս ԿԵ,[բ] վախճանեցաւ ի հիւպատուոջն Փիլիկիանոսի և Տատիանոսի ԻԲ մայիս ամսոյ։ Սայ էր երկրորդ ամ ՄՀԸ[գ] ողիմպիադին. և ունին գիրքս ժամանակ ամաց ԼԱ։

ա·Δορυφορία տես էջ 109:
բ Բն. ունի ·Ու Թագաւորեաց ամս երեսուն եւ մէկ·:
գ Բն ունի ·Երկու հարիւր եօթանասուն եւ ութ :

առընթեր կայր յորդւոցն. այլ յետ մահու[ա] ազդեցաւ նոցա մահն.

Եւ կազմեցին տապան ոսկի մարմնոյ Թագաւորին պատուաւորք արքայի,[բ] և զարկեցին ի ներքս երևելի հանդերձիւ[գ] (և անոյշ[դ] իւղովք և խնկօք)[ե] բարձեալ բերէին[զ] ի Կոստանդնուպօլիս մեծաւ պատուով և փառօք (հանդերձ սաղմոսիւք և օրհնութեամբք[է] և երգովք հոգևորօք և շնորհօք.) և դնէին ի սուրբ տեղւոջ, մերձ յեկեղեցի Առաքելոցն, զոր շինեաց ինքն, մինչև ի գալուստ որդւոյ[ը] նորա. Եկաց Թագաւորն Կոստանդիանոս ամս ԿԵ.[թ] և Թագաւորեալ ամս ԼԱ.[ժ] և հանգեաւ ի Ի. և Բ. ն[ժա] Մայիս ամսոյ. (գովութեամբ ի գովութիւն յուղարկեալ մեծաւ պատուով Թաղեցաւ ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեանն.)

ա. Դ. ի յետ մահուն Բ. մահուն. բ. Բ. պատուաւորքն արքային:
գ. Դ. հանդերձիւք դ. Ա՝ Գ Դ. անուշ ե. Գ. խնկովք զ. Դ. բերին.
է. Բ գոհութեամբք: ը. Դ. որդոց. թ. Բոլոր Ձեռ. ԿԸ ժ. Դ. ամս Լ. Դ.
Գ. ԼԵ. բոլոր Ձեռ. տարեթւերի սխալը յաճախ է կրկնւում: ժա. Ա՝ Ի. եւ Ն:

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼ. Ա.

Ռուփինոս որ հռովմայեցւոցն լեզուաւն գրեաց զեկեղեցականն պատմութիւն, առ ժամանակն մոլորեցաւ. զի զորս ըստ Աթանասայն յետ վախճանին Կոստանդնի թագաւորին կարծէր լինել, անգիտանայ և որ ի Գաղիայ աքսորումն նորա, և զայլ ինչ բազում։ Իսկ մեք այսուհետև Ռուփինա հետևեալք զառաջին և զերկրորդ պատմութեանն գիրս որ ի նմանէն շարադրի եդաք. իսկ յերրորդէն մինչև ցեաւթներրորդն զկէսն ի նմանէ Ռուփինոսէ առնլով, և զկէսս ի յայլց ոմանց յոլովից ժողովելով. և զայլս ի յայլց արդ ևս կենդանեաց լսելով լցաք։ Յետոյ հանդիպելով և Աթանասա շարակարգութեանն, զորս առանձինն հառաչէ կրիւք, և թէ որպէս յաղագս մատնութեանն որոց Եւսէբիոսին արտաքսաահմանեցաւ, ծանեաք մանաւանդ կրաւղին, և որոց մերձն գոլով յեղեալսն հաւատալ, և կամ ի կարծեցելոցն ի նոցանէ, և սակս այսորիկ մոլորելոյ։ Եւս և զԹուղթս յոլովից որոց յայնժամ ընթերցեալք, որպէս էր կարծել զճշմարիտն վերստին քննեցաք։ Վասն որոյ հարկաւորեցաք զառաջինն և զերկրորդն զգիրս ի վերուստ ասել, համահպեալք և յորս Ռուփինն ոչ խոնարհի ճշմարտին։ Եւ ոչ այս

միայն. այլ և այս գիտելի է, զի ոչ եդաք յառաջնում ստորասութեանն զնզովականն Արիոսի. զի և ոչ զԹագաւորին զԹուղթս, այլ զայն միայն՝ մերկ զգործսն յաղագս ոչ բազմաբան լինելոյ պատմութեանն հեղգս զընթերցողսն գործել։ Իսկ զայս քո աղագաւ, ով քահանայդ Աստուծոյ, այրդ Թէոդորէ,[1] պարտէ առնել. որպէս զի մի անգիտանալ, և որքան այսու բանիւ Թագաւորքն առաքեցին և կամ ըստ սակաւ ժողովոց եպիսկոպոսացն փոխելով ըստ սակաւ ինչ զհաւատն էտուն։ Սակս այսորիկ որքան կարևոր համարեցաք, յետ այսորիկ ի ստորասացութեան եդաք։ Եւ զայս յառաջնումն արարեալ գիրս, և յորում յետ ձեռնարկութեանն, ասեմ զի և յերկրորդիս առնել փութացուք։ Արդէն իսկ սկիզբն պատմութեանս արասցուք։

Գլ. Բ.[2]

Քանզի սուրբ[ա] Թագաւորին Կոստանդնի վախճանելով, որք Եւսեբիոսին Նիկոմիդացւոց և Թէոգնիսին

ա. Բն. չունի այդ մակդիրը։

1. Նման խօսքերով է Եւսեբիոսը իւր Եկեղ. Պատ. Ժ. գրքի սկզբբում դիմում Տիւրոսի Պաւլին եպիսկոպոսին, որի օրինակին ըստ երեւոյթին հետեւել է Սոկրատը. Թէ ով է այս Թէոդորէն, յայտնի չէ.

2. Տես Սոզոմ. Գ. I. Թէոդ. Բ. 2. Կասիոդ. Դ. I. Նիկեփ. Թ. 2.

Գլ. ԼԱ.

Սէբիոսի եւ Թէոգնի արիոսականաց արարքն եւ գործք եւ վասն Աթանասի որոշութեանն ջանք.

Եւ յետ Թագաւորին վախճանի, որք Սէբին էին, և Թէ-

Նիկիացւոյ ժամանակ ի դէպ ըմբռնելով կարծելով, ըղհանդէս դնէին զհամագոյութեանն հաւատ հանել. և փոխանակ մուծանել զարիանոսութեանն, և յաղթել այսուիկ ակն ունէին. զի մի՛ դարձցի յաքսորեացն Աթանասիոս: Զարս յարդարէին հպեալք սպասաւորութեան քահանային. որ քան զվերստին կոչումն Արիոսի փոքր ինչ յառաջ էր: Իսկ թէ ո՞րպէս է ճառեցից: Զկտակն քահանայն ըստ հրամանի թագաւորին մատուցանէ Կոստանդիոսի որդւոյ նորուն: Իսկ զայս սորա գտանելով գործել զոր կամէրն, վասն զի արեւելից նմա թագաւորեալ հրամայէին կտակն. պատուով հանդերձ էած զքահանայն, և համարձակութեան բազմի փոխադրեալ զնա. վստահութեամբ մերձ ի թագաւորութիւնն կալ հրամայէր: Իսկ տուեալ համարձակութիւն ծանաւթ զնա փութանակի կարգեաց և թագաւորին ամուսնոյ և նորին ներքինեաց: Եւ էր ի ժամանակին աւագ թագաւորական աւթանոցացն ներքինի մի Եւսեբիոս անուն: Զսա հաւանեցոյց քահանայն խոստովանել զկարծիսն Արիոսի: Ի սմանէ ապա և այլք ի ներքինեացն զնոյն խորհեալ հաւանէին: Եւ ոչ այս միայն, այլ և զկին թագաւորին ի ձեռն ներքինեացն և քահա-

ոգնի, ի դէպ ժամանակի գտեալ զհամագոյութեանն հաւատն[ա] յԱրիոսին[բ] փոխեալ ի ձեռն արիոսեան[գ] քահանային, որ պատուեցաւ ի ձեռն կտակացն ի թագաւորէն յորդւոյն[դ] Կոստանդիա, որ թագաւորեաց եղբարբք իւրով. Եւ հրապուրեալ[ե] սկսաւ նախ զներքինիս, և զընտանիս թագաւորին. և զգլուխ ներքինեացն հաստատէր յարիոսութիւն,[զ] և նովաւ զկին թագաւորին, և ապա

ա. Դ. ժամու գտեալ զհամագոյութիւն. բ. Ն. Արիոսին. գ. Ա՝ արիոսանս. դ. Միւս Ձեռ. յորդւոցն. Դ. ուղիղ. ե. Դ. հրապուրել. զ. Ա՝ արիոսութիւն:

նային այսպիսեացս կարծեաց հետևի։ Յետ սակաւ ինչ իրի ապա և ի վեր առ Թագաւորն ելանէ խնդիրս այս և լինի ըստ սակաւ ինչ յայտնի, Նախ ի Թագաւորին զաւրականս. ապա տուաւ յամբոխութիւն քաղաքին։ Եւ բարբառէին յաղագս Թագաւորական կարծեաց ի սեն֊եական Թագաւորականս հանդերձ կանամբք, իսկ ի քա֊ղաքին ըստ իւրաքանչիւր տան բանական պատե֊րազմ լինէր։ Ընթանայր ապա փութաբար չարն և յայլ աշխարհս և քաղաքս։ Եւ որպէս զկայծակն ի փոքերէ սկիզբն առնելով խնդրոյն ի միճաբանութիւն զլսաւղսն յարուցանէր։ Քանզի իւրաքանչիւր ոք ի հարցողացն զխռովութիւնն իւր ի պատճառ խնդրոյն առժամայն ան֊գանէր, և հարցմամբն զհակառակելն խնդրել. և ի հա֊կառակելն ամենայն ինչ խախտեալ լինէր. այլ այս յարևելականի քաղաքսն լինէր։ Վասն զի Իւղիւռիա [ա] և յարևմտային կողմունսն զլռութիւն ունէին. զսահ֊ման Նիկիոյ հաւատոյն ոչ կամելով շարժել։ Որպէս զի ապա արտաքս ածեալն գործ ի վատթարն կոյս վերա֊նայր։ Այսպէս ապա որք Եւսէբիոսին գիւտ համարէին զբազմացն խռովութիւն. որպէս զի այսպէս միայն կա֊

ա. ἐν Ἰλλυριοῖς

զԹագաւորն իսկ. և այսպէս ի տան Թագաւորութեան սերմանեաց զարմն չարին և ապա ի քաղաքին յայնմ, և ապա յաշխարհն, [ա] որպէս փոքր կայծակն ի հողմոյ չարին բորբոքեալ լինէր. և ամե֊նայնուրեք պատերազմ հակառակութեան յարուցեալ ի քաղաքս և ի գաւառս [բ] և ի տունս ի կողմն արևելից. և յարևմուտս [գ] էր խաղաղութիւն [դ] ըստ հաւատոյն Նիկիայ. Ցայսօսիկ ամբոխի սուտ գտեալ, որք Սեբիոսին էին որոշել զԱթանաս որպէս կա֊

ա. Դ. աշխարհին. բ Դ. յագարակս. գ. Գ. արեւմուտս. դ Դ. ի խաղաղութեան. Ա՛ եւ յարեւմտից ոչ գտանէր սէր խաղաղութիւն։ ե. Բ ամբոխ։

րել յայտնել զԱթանաս իւրեանց կարծեացն խորհըր-դակից։ Այլ Աթանասայ յայնժամ հասանէր դառնալ յիւրսն մինչ Թագաւորացն Թղթովք լինէր նա ամրացեալ, զոր Աղեքսանդրացեացն ժողովրդի նորին Կոստանդնի ի Գաղիայոյ Տռիբեռոյ առաքեաց. կարգելով զԱթանաս վերստին յԱղեքսանդրիայ։

Գլ. Գ.[1]

Եւ որպէս զի Եւսեբիոս Նիկոմիդացի մատնեաց զնա Կոստանդիանոսի։[ա] Այսուքիւկ Թղթովքս վստահացեալ Աթանաս հասանէ յԱղեքսանդրիայ,[2] և խնդութեամբ ընգալաւ զնա ժողովուրդն Աղեքսանդրացւոց. բայց հանդիպեալքն ի նմա արիանոսութեանն հակառակութիւն յարուցին ընդդէմ նորայ։ Յորոց յաճախ աղմուկք լինէին։ Ապա ոյք Եւսեբիոսին պատճառս տային մատնել զնայ Թագաւորին. եթէ ոչ դատել յատենի եպիսկոպոսանց, այլ ընքեան հրամանաւ եհաս յեկեղեցին։ Եւ այսքան տարածեցին մատնութիւն, որպէս զի բարկացուցեալ զԹագաւորն, հանել զնա յԱ-

ա. Թագաւորի ամբողջ Թուղթը, որ կայ բնագրի մէջ, թարգմանը մի նախադասութեան մէջ է ամփոփել:

1 Տե՛ս Սոզոմ. Գ. 2. Թէոդ. Բ. 1. Աթանաս. Ընդ. Ար. 87 էջ 203.

2 Կոստան Մեծի մահուանից յետոյ. նորա երեք որդիքը համաձայնութիւն կայացրին եւ բոլոր աքսորուածներին յետ կանչեցին. ի թիւս որոց եւ Աթանասին. Նա հասաւ Աղեքսանդրիա 338 թ.

բասցեն պատճառով[ա] մեղաց. Եւ զայս նախ բանս արկեալ. եթէ ոչ դատեալ եղև ժողովոյ[բ] առաջի Թագաւորի[գ] և դատաւորացն[դ] եղև մուտ[ե] նորա յԱղեքսանդր. այլ ինքն դարձեալ եկալ[զ]

ա. Ն. պատճառելով. բ. Դ. ի ժողովոց. գ. Դ. Թագաւորաց. դ. Ն. Դ դատաւորի. ե. Դ. եւ եղեւ մուտն. զ. Գ. Ա՛ եկեալ.

զէքսանդրիոյ։ Իսկ թէ որպէս եղև փոքր ինչ յետոյ ասացից։

ԳԼ. Դ.[1]

Իսկ յայսմ ժամանակի վախճանեալ Եւսեբիոս Պամփիւլեայ եպիսկոպոսն Պաղեստինի Կեսարւոյ,[2] Ակակ Նորին աշակերտ զեպիսկոպոսութիւնն փոխանորդէր։ Որ և այլ ևս բազում գրեանս արար․ և ի վարս վարդապետին շարագրեաց։

ԳԼ. Ե.[3]

Յետ բազում իրի[ա] և թագաւորին Կոստանդիոսի եղբայրն Կոստանդին հայրն համանուն ի վերա կրտսեր եղբաւրն իւրոյ Կոստանդեայ եղանելով կողմանցն

ա. Սակաւ ժամանակի:

1 Տես Սոզոմ. Գ. 2 կասիոդ. Դ. 3. Նիկեփ. Թ. 3.

2 Եւսեբիոսը մեռաւ փրկչ 340 Թ.

3, Տես Սոզոմ. Գ. 2. Ռուփին Ժ. 15. կաս. Դ. 4. Նիկեփ. Թ. 3

զաթոռն, որպէս և կամեցաւ. և այսպէս զթագաւորն ցասուցանէին.

ԳԼ. ԼԲ.

Յաղագս Եւսեբիոյ Պամփիլեայ եպիսկոպոսին վախճանին եւ ի տեղի նորին Ակակի փոխադրելն:

Յայնժամ Եւսեբի Պամփիւլեայ[ա] եպիսկոպոս Պաղեստինայ[բ] կեսարու վախճանեցաւ. փոխանորդէ զաթոռն Ակակ[գ] Նորին աշակերտ. Եւ այլ ևս բազում բանս ի Նորա գիրս շարագրեաց, որպէս և ամենեցուն[դ] է յայտ.

ա. Ա' Պամփուլլայ. բ. Գ. Դ. Պաղեստին. գ. Դ. Ակակիոս Նորին աշակերտն. դ. Ա' յամենեցուն:

և ճակատելով զաւրականաւքն իւրովք, սպանեալ[1] լինէր[2] ի նոցունց ի հւպատոշն Ակիւղինոսի և Պրոկղա։

ԳԼ. Ձ.[3]

Ընդ այսու ժամանակաւ ըստ կոստանդինապաւլսի այլ ևս առաջնովքն շարամանի խռովութիւն ի յայսպիսի պատճառոյ։ Աղէքսանդրոս որ ըստ քաղաքին եկեղեցեաց առաջնորդ, և զառ Արիոս մարտն հանդիսացեալ աստանաւր կատարեաց զկեանսն, քան և երիս

1. Կոնստանդին Մեծը իւր ընդարձակ տէրութիւնը երեք մասն բաժանեց. առաջին կոստանդիանոսին տուեց Գաղղիան, Բրիտանիան, Իսպանիան եւ Ափրիկայի մի մասը, կոստանդին կրտսերին Իտալիան, մնացած Ափրիկան, Իլլիւրիան, Մակեդոնիան, Յունաստանը, Սեւ ծովի ափերը. երրորդին կոստանդիանին Միւզիան, Թրակիան, Կ. Պոլիսը, Ասիան, Եգիպտոսը եւ արեւելեան տէրութիւնը, Իլլիւրիայից սկսած մինչեւ Մծբին։
2. Փրկչի 340 Թ.
3. Յես Սոզոմ. Գ. 3. Կասիոդ. Դ. 8. Նիկեփ. Թ. 4.

ԳԼ. ԼԴ.

Թէ որպէս Աղէքսանդր եպիսկոպոս Կոստանդնուպօլսոյ փոխի յաշխարհէ ընտրէ ի տեղի իւր զՊօղոս, իսկ ոմանք զՄակեդոն կամին։

Եւ այսորիկ աւագ եղբայրն Կոստանդիանոս յարուցանէ պատերազմ ի վերայ կրսերոյ եղբօրն վասն նորա վիճակին. և ի գինուորացն հարեալ, սրով մեռանէր Կոստան կրտսերն,[ա] և լինէր խռովութիւն ոչ սակաւ։ Եւ անդէն Աղէքսանդրոս եպիսկոպոսն[բ] Կոստանդնուպօլսի վախճանի. որ զառ Արիոսն մարտն[գ] բարւոք հանդիսացեալ աղօթիւք. կալեալ զեպիսկոպոսութիւնն ԻԳ. ամ (ուղղափառ հաւատով ըստ սուրբ ժողովոյն Նիկիոյ և ճշմարիտ վարուք, առաքինի և սուրբ երևեալ ի փա-

ա. Դ. կրսեր. բ. Ա՛ Դ եպիսկոպոս. գ. Ա՛ մարդն։

ամս զեպիսկոպոսութիւնն վայելեալ և ՂԸ զամենայն զվարսն։ Սա վախճանեալ ոչ զոք ի տեղին իւր ձեռնադրեաց, այլ պատուիրեաց զի ընտրեսցեն, յորոց պարտն էր յերկուցն զմին յորոց նայն անուանեաց։ Եւ ոմանք կամէին ընտրել զվարդապետականն, զհանդերձ այսուիկ և զքաղցր վարուք վկայեալն, զՊաւղոս, զառ ի նմանէն ձեռնադրեալն քահանայ, այլ մանուկ տիովք, և ծեր մտաւք։ Եւ ոմանք կամէին ընտրել զմիայն ի ձեւոյ եր-երկիւղած յԱստուծոյ ցուցեալն զՄակեդոն. զսարկաւագ հանդիպեալն ի բազում ամաց, ծեր տիովք։ Եւ յայսմանէ մեծ վիճաբանութիւն զեկեղեցին խռովեցուցանէր վասն ձեռնադրութեան եպիսկոպոսի։ Քանզի ժողովուրդն ի յերկուս հատանէր մասունս, ոմանց յԱրիոսին յարելով աղանդ. իսկ բարեխորհողացն, թէ ո՞րպէս ըստ Նիկիոյն սահմանի ժողով։ Զի մինչ ուրա-

որս և ի գովութիւն Աստուծոյ,[ա] որ) ունէր ամս ՂԸ.[բ] սա փոխեալ յաշխարհէս, պատուիրեաց զՊօղոս[գ] ձեռնադրել քահանայ[դ] յիւրմէ՝ առնել իւր փոխանորդ, մանուկ տիօք[ե] բայց ծեր մտօք (և ողջամիտս հաւատս[զ] Աստուծոյ)։ Այլ բազմաց հաւանութիւն ի Մակեդոն էր որ ծեր էր[է] տիովք. (այլ ոչ և խորհրդովք[ը] ըստ Արիոսի մոլորութեան) սարկաւագ գոլ. յայսոսիկ յերկուս բաժանէր ժողովուրդն,[թ] որք Արիոսին՝ զՄակեդոն գոլ ասէին. իսկ որ ըստ ուղղափառութեան, զԱղէքսանդրի զընտրութիւն[ժ] ի վերայ Պօղոսի հաստատեալ,[ժա] ասէին, զհայրապե-

ա. Ա՝ Գ. ի գովութիւն. բ. Բոլոր Ձեռ. ՂԵ. գ. Ա՝ Գ. զՊօղոսս դ. Դ. եպիսկոպոս. Գ. ձեռնադրեալ քահանայ. ե. Ա՝ Գ. Դ. տիովք. զ. Դ. ի հաւատսն. է. Դ. որ ծեր էր, մ.ւս օրին. չունին։ ը. Գ. խորհրդովն. Դ. խորհրդօք. թ. Գ. Ա՝ բաժանեալ. Դ. բաժանէին ժողովուրդքն. Գ. ձեռ. այս եւ հետեւեալ թերթի մէջից մի մի քառորդ սիւնակ փչացած է. ժ. Ա՝ Արիոսին էին։ ժա. Դ. Ա՝ ընտրութիւն. ժբ. Դ. հաստատեալս առնէին.

նաւր էր Աղէքսանդրոս ուղղափառն ընդունէին զհամագոյութիւնն արիանոսացն դատապարտելոց, և որպէս յամենայն աւուր վիրաւորեցելոց։ Եւ իբր նա վախճանէր, անմեկնելի ժողովրդին մարտն լինէր. վասն որոյ ոմանց զհամագոյութեանն հաւատ պահելով զՊաւղոս յեպիսկոպոսութիւն նախաձեռնէին. իսկ արիանոսքն զՄակեդոն փութացուցանէին։ Եւ ապա ի համանուանս Իռինայ եկեղեցւոջ, որ մերձ է յայս մեծ Սոփիս անուանեալ, ձեռնադրի Պաւղոս որով առաւել քան զերթելոյն զկարգս խորհէր ունել։

Գլ. Է.[1]

Իսկ յետ բազում իրի ծանուցեալ Թագաւորին, ի Կոստանդինուպաւլիս նստոյց ատեան արիոսանց եպիսկոպոսանց և զՊաւղոս հրամայեաց պարապեցուցանել. և զԵւսեբիոս Նիկոմիդացի փոխեալ, մեծ[ա] քաղաքիս եպիսկոպոս ցուցանելով. իսկ զայս գործել Թագաւորին նոյն ժամայն դիմեալ յԱնտիոքա։

Գլ. Ը.[2]

Բայց Եւսեբիոս ոչինչ պատճառով կամէր լռել.

ա. Τῆς Κωνσταντίνου πόλεως

1 Տես Սոզոմ. Դ. 4. կաս. Դ. 8. Նիկեփ. Թ. 4.

2. Սոզ. Գ. 5. Աթ. ան. Նամակ. 22. կաս. Դ. 9. Նիկեփ. Թ. 5.

տութիւն։ Եւ այսպէս ապա ձեռնադրեալ եղև Պօղոս ի Կոստանդնուպօլիս ի վերակացութիւն. որ առաւել քան զԱղէքսանդր զբարեպաշտութեան կարգս ցուցանէր յեկեղեցիսն[ա] Աստուծոյ. յորս[բ] լինէր ձեռնհասութիւն։[գ]

Եւ զի չէր Թագաւորն ի նորա ձեռնադրութեան, Արիանոսքն բանս արկեալ ցասուցանէին[դ] զԹագաւորն։

ա. Դ. յեկեղեցիս. բ Գ. Ա' որս. գ. Գ. ձեռն հաստատութեան. դ. Ա' ցուցանէին.

այլ զամենայն հնարս շարժէր, որպէս զի գործեսցէ զոր կամէրն։ Յարդարէ ապա ժողով յԱնտիոքիա[1] Ասորոց լինել, պատճառաւ նաւակատեաց[ա] եկեղեցւոյն․ զոր հայր Աւգոստացն սկսաւ կարգել․ իսկ յետ նորա վախճանին որդին Կոստանդիոս ի հիմնարկութենէն ի տասն ամ կատարեաց․ բայց ճշմարտապէս յանկումն և ի խախտումն համագոյութեանն հաւատոյ գային։ Յայսմ ժողովի[ա] յոլովից քաղաքաց եպիսկոպոսունք Ղ։ Բայց Մաքսիմոս, որ զԵրուսաղէմացւոց Եպիսկոպոսն Մակար փոխանորդէր, ոչ եկն անդր, զմը֊

ա ἐγκαίνια

ա․ ժողովեցան συνῆλθον.

1 Այս ժողովումն էլ էին տիրապետում արիանոսները․ Նա տեղի ունեցաւ 341 Թ․

ԳԼ․ ԼԴ․

Ժողով եպիսկոպոսաց յԱնտիոք ըստ հրամանի թագաւորին որք զարիոսութեան զաղանդն կամին յառաջացուցանել եւ դատապարտեն զԱթանաս:

Եւ զի էր յԱնտիոք թագաւորն հրամայեաց ժողով առնել[ա] յԱնտիոք[բ] պատճառաւ նաւակատեաց (սուրբ Սոփիա․) զոր հայր[գ] նորա հիմնարկեաց․ և յետ տասն ամի վախճանի[դ] նորա կատարի։ Եւ ժողովեցան Ղ եպիսկոպոսք, ոչ վասն նաւակատեաց եկեղեցւոյն․ այլ զի զհամագոյութեան հաւատն յԱրիոսութիւն փոխարկեսցին․ որ[ե] նորին աղանդոյն էին խորհրդածուք, և զԱթանաս Աղէքսանդրացի․ և զՊօղոս Կոստանդնուպօլսի որոշեսցեն զհայրապետսն․ Զայս զգացեալ[զ] Երուսա֊

ա․ Դ․ լինել․ բ․ Գ․ Ա՛ Անտիոք: գ․ Ն․ հայրն․ դ․ Ա՛ վախճան․ ե․ Բ․ որք․ զ․ Դ․ գիտացեալ․ Ա․ ազացեալ․

տաւ ածեալ եթէ յափշտակութիւն ինչ և անկումն գրեալ են Աթանասայ։[1] Եւ ոչ սա միայն. այլ և ոչ Յուլիանոս[ա]. մեծին Հռովմա եպիսկոպոս. և ոչ ի տեղի իւր առաքէր զոք, և եկեղեցական կանոնոյն հրամայելով, ոչ հայել յեկեղեցիս առանց կամաց եպիսկոպոսին Հռովմայ։ Ընգալեալ լինի ապա ժողովն յԱնտիոքիայ մերձ գոլով Թագաւորին, ի հիւպատուօջն Մարկեղիոսի և Պռոբինոսի, իսկ ի վախճանէն Կոստանդնի էր այս ամ հինգ, և յաջորդի յայնժամ Անտիոքա եկեղեցւոյն Փղակիղոսի,[բ] փոխանորդելով զԵւփռոն։[գ] Իսկ որք Եւսեբիոսին գործս դնէին մատնել զԱթանաս, նախ որպէս յանցաւոր կանոնոյն զոր նոքայն սահմանեցին յայնժամ, և եթէ ոչ կամաւ միաբան առենիս զեպիսկոպոսանց զկարգ քահանայութեանն էառ վերստին, այլ

ա. Բն. Ἰούλιος

բ. Πλάκιτος Նախիփան Սքոլաստիկոսը աւելի ուղիղ եւ համապատասխան մեր ձեռագրին է գրում:

գ. Εὐφρόνιος

1 Մաքսիմոսը ներկայ էր Տիւրոսի ժողովին եւ ստորագրել էր Աթանասի դէմ գրած ամբաստանութեան թղթին, յետոյ զղջալով իւր արածի վրայ հրաժարուեց ներկայ լինել Անտիոքում. (Տ. Սոզոմ. Ա. գլ. 6.)

դէմի[ա] եպիսկոպոսն,[բ] ոչ գայ ի ժողովն. այլ և ոչ Յուլիոս մեծին Հռոմայ եպիսկոպոս[գ] գայ ի ժողովն. որ ոչ արժան էր առանց նորա կամաց[դ] ժողով լինել,[ե] ըստ սահմանի ուղղափառաց.[զ] Բայց նոքա դատապարտեցին զԱթանաս ոչ եկեալ ի ժողովն. մանաւանդ զի անձամբ իսկ դարձեալ եղև յաթոռն[է]

ա. Ա՝ յԵրուսաղէմի. բ. Գ. եպիսկոպոս. գ. Դ. Բ. եպիսկոպոսն. դ. Բ. Դ. կամացն. ե. Բ. լինիլ. զ. Դ. ուղափառացն. է. Գ. աթոռն.

ինքեան հրամանաւ ի ներքս վազեաց յեկեղեցին։ Ապա որպէս զի առ մատնելոյն զնա. և լինելով խռովութեանն, բազումք յամբոխին մեռան, և եթէ ոմանց տանջելով յԱթանասայ, և ոմանց ի դատաստանս մատնելոյ ա։

ԳԼ. Թ.[1]

Այսպէս յայնժամ մատնութեանն եղելոյ. ձեռնադրեն եկեղեցւոյն Աղեքսանդրւոյ եպիսկոպոս նախ զԵւսեբիոս[2] Միսինացի.[բ] իսկ թէ ո՞վ էր սա, ուսուցանէ Գէորգիոս Լաւոդիկիոյ եպիսկոպոս, որ յայնժամ էր ի ժողովումն։ Քանզի ասէ յորում առ նա ցուցանեալ ճառին,[գ] որպէս զի Եւսեբիոս ի բարետոհմիցն Միջագետաց Ուռհայոյ[դ] իջեալ լինէր. ի մանգական տիս ուսանելով զաստուածային գիրս[5]։ Ապա և արտաքնոցն[ե] վարժեալ յորոց յԵդեսիայ դիմեալ խրատողաց. իսկ յետոյ ի Պատռոփիլեայ Եւսեբիոսէ Թարգմանեաց

ա. Բնագրի մէջ կայ. «Ոչ միայն զայս, այլ եւ զոր ինչ գործեցին ի Տիւրոս ընդդէմ Աթանասայ ի մէջ բերէին:»

բ. τὸν ἐπικληθέντα Ἐμισηνόν կոչեցեալն Էմիսէնոս:

գ. τῷ εἰς αὐτὸν πεπονημένῳ βιβλίῳ ի գիրս արարեալ վասն նորա.:

դ. Ἐδὲσης

ե. τὰ Ἑλλήνων.

1 Տես Սոզոմ. Գ. 6.

2 Տես գիրք Ա. գլ. ԻԴ. եւ Հիերոնիմոս. Գր. Եկ. 91.

3 Եղեսիայում ըստ վկայութեան եկեղեցական պատմագիրների մանուկները մեծերի օրինակին հետեւելով անգիր սովորում էին սուրբ գիրքը.

առանց վկայութեան ժողովոյն, և ձեռնադրեաց[ա] զԳէորգիոս Աղեքսանդրի. այլ ոչ ի նոցանէ[բ] ընկալեալ եղև.

ա. Գ. ձեռնադրեալ. բ. Դ. ի նոցանէն։

զաստուածային գիրս[ա]։ Յետ այսորիկ դիմեալ Նորա յԱնտիոքայ, դէպ եղև Եւստաթեա հայհոյիլ և Նզովիլ ի Կիւրոսէ[բ] որպէս սաբէլացեալ։ Այլ ոչ ընդ երկար ինչ և Նորա Նզովել զԿիւրոս որպէս Սաբելի համախորհ. ապա առժամայն զԵւսիբիոս զուգել ընդ Եւփռոնի փոխագրողին զԵւստաթ։ Իսկ Նա փախուցեալ ի քահանայութենէն հասանէր յԱղէքսանդրիայ, անդ ուսանել զիմաստասիրականն։ Ապա դառնալով յԱնտիոքիայ զուգէր ընդ Փղակիւղոսին[գ] որ յետ Եւփռոնին[դ], յԵւսեբիոսի Կոստանդինուպաւլսի եպիսկոպոսէն, ձեռնադրիլ յեպիսկոպոսութիւնն Աղեքսանդրուոյ։ Այլ անդր ոչ ևս դիմեալ վասն յոյժ սիրելոյն Աղէքսանդրացեացն զԱթանաս, այլ յԷմեսացեացն քաղաք առաքիլ։ Եւ աղմկեալ լինէին Էմեսացիքն ի վերա ձեռնադրութեանն Նորա։ Քանզի հայհոյիւր որպէս զռամՆականսն ճգնեալ,[ե] ապա փախուցեալ երթայր առ Գէորգի Լաւոդիկեա որ վասն Նորա ասաց բազում ինչ։ Իսկ զնա կարգեալ յԱնտիոքեայ յարդարեաց ի Փղակիղոսէ և ի Նարկիսոսէ առժամայն իջանել յԷմեծա[զ] և անդրէն մեկադրիլ Նմա որպէս Սաբէլլի համախորհ։ Եւ ընդ այս յաղագս կարգեցելոյն Նորա ընդարձակագոյն էանց Գէորգիոս։ Իսկ յետոյ ի վերաբերէ թէ թա-

ա. Այստեղ մի նախադասութիւն է բաց թողած, որ է «յորոց մին էր առաջնորդ եկեղեցւոյն Կեսարիոյ, միւսն Սկիթոպօլսոյ։»

բ. ὑπὸ Κύρουκ

գ. Πλακίτος

դ. Εὐφρόνιος

ե. τὴν μαθηματικὴν ἀσκούμενος

զ. Ἔμισα

գաւորն ի բարբարոս զնա հանել ճեպէր. և զի նշանք ի ձեռս նորա լինէին։ Բայց զԳէորգի ասացեալսն յաղագս Եւսէբիոսի Մեսացւոյ այսքան և ճառեցից։

Գլ. Ժ.[1]

Զի յայնժամ Եւսէբիոս յԱնտիոքայ ձեռնադրեալ և երկուցեալ ելանել յԱղէքսանդրիա, ձեռնադրեն զԳրիգոր յեպիսկոպոսութիւնն Աղէքսանդրոյ։ Եւ զայս գործէին առ ի փոփոխումն հաւատոյն. ոչ պարսաւելով զՆիկիոյն, այլ սկիզբն պատճառոյն ունի զյաճախ ժողովսն առնել. ժամ քան զժամ այլայլել զսահման հաւատոյն, և ըստ սակաւ ինչ յԱրիանոսի կարծիսն անկանիլ։ Այլ այս թէ որպէս եղեւ ապա յայտնեսցուք։[գ] Իսկ յայնժամ յԱնտիոքայ գրեցաւ թուղթ ըստ քաղաքաց քաղաքաց վասն հաւատոյն և եթէ ոչինչ ըստգտեալ հաւատոյ կայ դրութիւն. ապա փոքր ինչ յամեալք յԱնտիոքիայ միւս ևս գրեն թուղթ[ա]։ Եւ այսպէս եղև գիր հաւատոյն յայնժամ յԱնտիոքիա ժողովելոցն. յորում և Գրիգորիոսի չև ևս ելեալ յԱղէքսանդրիա նոյնժամայն որպէս եպիսկոպոս ստորագրեաց։ Եւ այսպէս եղեալ ժողովոյն զայս գործելով և զայլ ինչ աւրինադրելով կատարեցաւ։[2] Իսկ յայնմ ժամանակի և աշխարհական իրաց լինէր խռովութիւն, քանզի ազգ մի Փռանգոս անուանեալ ի Գաղիայ Հռով-

ա Բնագրում դրած է նոցա գրած նամակի պատճէնը։

բ. Այս գրութիւնն էլ կայ բնագրում:

գ. Οἱ Φράγκο

1 Տես Սոզոմ. Գ. 5. 6. Աթան. վասն ժող. 22. Կասիոդ. Դ. 10.

2 Այդ ժողովում 97 եպիսկոպոս հաստատում են 25 կանոն.

մայեցւոց ընԹանայր։ Ընդ այսուիկ և շարժմունք մե֊ ծամեծք ի կողմանս արևելից լինէին, առաւել յԱն֊ տիոքիայ․ զի զամն ողջոյն շարժէր։

ԳԼ․ ԺԱ [1]

Այսոցիկ եղեալ և զԳրիգոր յԱղէքսանդրիա իջու֊ ցեալ ապա էհաս և յԱսորիայ [ա] զաւրավարն, և որ ընդ նմա՝ զլինեալ զաւրն որոց Թիւ էր հինգ հազարաց, ճակատէին նոքաւք և արիանոսքն։ Իսկ Թէ որպէս Ա֊ Թանաս ելեալ յեկեղեցւոյն, յորոց զնայն ըմբռնեալ փուԹայրին, փախեաւ, ճառեցից։ Էր երեկոյ, և ժողո֊ վուրդն կայր ի գիշերապաշտաման, ակն ունելով ժողո֊ վոյն, և եկեալ զաւրավարն կարգէր զզաւրականսն յա֊ մենայն կողմանս եկեղեցւոյն։ Իսկ ԱԹանասա տեսեալ զեղեալսն ի հոգս մտանէր․ որպէս զի (մի) ումեք ի ժողո֊ վրրդենէն վասն նորա վնաս լինիցի։

ա․ Συριανός Սիրիանոս, զօրավարի անունն է եւ ոչ ժողովրդի։
1 Տես Սոզոմ Գ․ 6․ ԱԹանաս Պատմ․ Արեան․ 9 էջ 349․ Թէո֊
դոր․ Պատմ․ Եկ․ Բ․ 4․ Ռուփին․ Ժ․ 19․ Կաս․ Դ․ 2․ Նիկեփ․ Թ․ 6․

Եղև [ա] ի ժամուն յայնմիկ պատերազմ սաստիկ աշխարհական․ [բ]
ազգ մի Փռանգոս [գ] արշաւանս [դ] դնէր ի կողմանս Անտիոքայ, [ե]
Եւ կոչեցաւ զօր յԱսորեաց [զ] որք եկեալ [է] ընդ այն զԳրիգոր [ը]
յեկեղեցւոյն հաստատեսցեն յԱղէքսանդրի, [թ] և զԱԹանաս
կալեալ տարցեն ի ժողովն յԱնտիոք․ Զայս ծանուցեալ ԱԹա֊
նասայ [ժ] հրամայեաց գիշերապաշտօն առնել, զի եղիցի ելք

ա․ Ն․ եւ եղեւ․ բ․ Գ․ յաշխարհական․ գ․ Դ․ Փռինղայ․ Միւս
քոլոր Ձեռ․ Փռնղայ․ դ․ Այստեղ բնագիրը սխալ է կրճատուած․ համեմա֊
տել ընդարձակի հետ․ ե․ Բ․ յԱնտիոքայ․ զ․ Ա՝ ասորեաց․ է․ Դ․ եկեալք
ընկալան զԳէորգ․ ը․ քոլ․ Ձեռ․ զԳէորգ․ Թ․ Դ․ յեկեղեցւոյն Աղէքսան֊
դրի․ ժ․ Բ․ յԱԹանասայ․ Դ․ ԱԹանասի։

Եւ հրամայեաց սարկաւագին քարոզել աղաւթս և նոյնժամայն յարդարէր ասել սաղմոս։ Իսկ համաձայնութեան[ա] սաղմոսին եղելոյ ընդ մի դուռն եկեղեցւոյն ամենեքին ելանէին։ Այսորիկ եղելոյ զաւրականքն անմարտնչելիք մնային. իսկ Աթանաս ի մէջ սաղմոսաւղացն անվնաս լինէր պահեալ։ Այս պատճառով փախուցեալ Աթանաս ի Հռովմ ընթանայր. իսկ Գրիգորիոս յայնժամ ընգալաւ զեկեղեցին։ Բայց Աղեքսանդրացեացն ոչ տանելով զեղեալն Դիոնիսիոսի եկեղեցին այրեցին. այսքան սակս այսորիկ ճառեցաւ։ Իսկ Եւսեբիոսի արարեալ որչափ և կամէրն, աղաչէր զՅուլիոս Հռովմա եպիսկոպոս դատաւոր որոց ըստ Աթանասայ լինել,[1] առ ինքն կոչելով զիրաւն։

ԳԼ. ԺԲ.[2]

Այլ ոչ էհաս ուսանել Եւսեբիոս զառ ի Յուլիո-

ա. Բն. Συμφωνία

1 Սոկրատը սխալւումէ. Եւսեբիոսը Յուլիոսին նամակ է գրել Անտիոքի ժողովից առաջ. իսկ Յուլիոսն է թղթեր գրել թէ Աթանասին եւ թէ նրա հակառակորդներին եւ նոցա Հռոմ ժողովի կանչել։

2 Տես Սոզոմ. Գ. 7. Կասիոդ. Դ. 12. Նիկեփ. Թ. 7.

իրացն յԱստուծոյ. Եւ մինչդեռ էր ժողովուրդն, և սարկաւագն[ա] քարոզէր, և միաձայնեալ[բ] զաէր ողորմայն ասէին[գ] (և զինուորքըն պահէին զդուրսն,[դ] ելեալ ընդ մէջ նոցա գնայր, զի մի ամբոխեալ[ե] վնասեսցի[զ] ժողովուրդն.)[է] Եւ ոչ ոք կարաց գիտել զնորա ելսն. բայց զոր ինքն կամեցաւ տանել ի Հռովմ առ Յուլիոս, ցուցանել նմա գիրս աղետիցն որ գործեցան.[ը]

ա. Գ. սարկաւագ. բ. Դ. միաձայն եղեալ. գ. Տես ընդարձակ օրին. դ. Նորայր. «Եւ նա անցեալ ընդ մէջ նոցա գնայր.» Ղուկ. Դ. 30. ե. Ա՛ ամբոխեալք. զ. Դ. վնասեսցէ. է. Ա՛ զժողովուրդն. ը. Այս հատուածը քն. համեմատութեամբ տարբեր է.

սէ յաղագս Աթանասայ[1] դատեցելոյն, քանզի սակաւ ինչ յետ ժողովոյն կեցեալ վախճանեցաւ։[2] Վասն որոյ ժողովուրդն Կոստանդինուպաւլսի եկեղեցւոյն նոյնժամայն զՊաւղոս յեկեղեցին մատուցանէին, ըստ նմա և արիանոսքն յայժմ կոչեցելում որ վերապաւղոսի եկեղեցի, ձեռնադրեն զՄակեդոն։ Զայս արարին յառաջագոյն գործակիցքն Եւսեբիոսի, յայնժամ զնորա տանուտէրութիւնն փոխադրեալք, և են սոքա. Թէոգնիս, Մառիս, Թէոդորոս, Ուռսակիոս, Վաղէս. բայց Ուռսակիոս և Վաղէս յետոյ զղջացեալք գիրս ապաշաւանաց եպիսկոպոսին Յուլիոսի տուեալք ի համագոյութեանն հաւատ միաբանեալք հաղորդեցան։

Այլ յայնժամ զարիանոսութեանն ունելով զաղանդ, ոչ փոքր պատերուզմունս ընդդէմ եկեղեցւոյն գործեցին, յորոց մինն էր որ վասն Մակեդոնին եղեալ էր ի Կոստանդինուպաւլիս։ Քանզի ի ցեղական պատերազմն քրիստոնէից յաճախ ըստ քաղաքին լինէին աղմուկք, և բազումք յեղելոցն հարեալք կորնչէին։

1 Աթանասը Հռոմ փախաւ 341 թուին։
2 Եւսեբիոսը մեռաւ փրկչի 342 թ.

ԳԼ. ԼԵ.

Մերժի Պօղոս եպիսկոպոսն Կոստանդնուպօլսոյ եւ Մակեդոն խնդրէ արիանոսաց ընտրութեամբն։

Յայնժամ և զՊօղոս մերժեն ժողովն[ա] զԿոստանդնուպօլսի եպիսկոպոսն. և զՄակեդոն փոխանորդէ Արիոսաց[բ] ընտրութեամբ,[գ] և լինէր[դ] խռովութիւն ոչ սակաւ ի քաղաքին

ա. Դ. ի ժողովոյն. բ. Դ. Արիանոսացն. Ա՛ Արիանոսաց. գ. Բ. ընտրութեամբն. դ. Ա՛ լինի:

Գլ· ԺԳ· [1]

Եհաս ապա եղեալն ի լսելիս Թագաւորին, յԱնտիոքիա լինելով նորա։ Եւ հրամայէ Հեռմոգինի զաւրավարի զոր ի Թրակիա կողմունս էր առաքեալ, հանել յեկեղեցւոյն զՊաւղոս։ Որոյ հասեալ ի Կոստանդինուպաւլիս բռնադատեալ լինէր առ ի հանել զեպիսկոպոսն։ Քանզի աղմուկ առժամայն յամբոխէն հետեւէր, և պատրաստք էին առ ի զփոխարէնն հատուցանել։ Իսկ Հեռմոգինի կամեցեալ զաւրականաց ձեռամբ հանել զՊաւղոս· յայնժամ սրտմտեալ լինէր ամբոխն, որովք յայսպիսիս սիրեն լինել, [ա] անիրաւագոյնսն առնէր զհակառակսն նորա դիմմունսն· և ի հրձիգ առնելն նորա զտունն, զտեալքն ապականէին զնա։ [2] Այս գործեցաւ ի հիւպատուող երկուց Թագաւորացն ի Կոստանտիոսի երրորդին և ի Կոստանտա երկրորդին։ Ըստ այսու ժամանակաւ և Կոստա զազգն Փռանգաց հարեալ պատերազմաւ դաշնաւորս հռովմայեցւոց կարգէր։ Իսկ Կոստանտիոսի Թագաւորի լուեալ զմահն Հեռմոգինի յԱնտիոքա երիվարավարութեամբ ի Կոստանդինուպաւլիս հասանէր, և զՊաւղոս հանէր արտաքոյ եկեղեցւոյն և

ա· διὰ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ γίγνεσθαι·

1 Տես Սոզոմ· եւ Նիկեփ· նոյն տեղը· Կ··սափոդ· Դ· 13·

2 Ժողովրդի յուզմունքը շատ մեծ էր, նա կատաղութեամբ յարձակւում է Հեռմոգինի վրայ· դիմադրողներին սպանում, սրան էլ սպանելուց եւ այլանդ··կելուց յետոյ ծովն է գցում, Կոնստանդիոս կայսրը լսելով այդ լուրը· շտապում է շուտով քաղաք հանել եւ խաղաղացնել ամբոխը·

և յաշխարհին։ Եւ էր պատերազմ սաստիկ ի քաղաքսն, [ա] և Թագաւորն [բ] զպատերազմն որ ի Փռանգաց ազգն դաշնաւորեալ խաղաղէր, և ինքն դառնայր ի Կոստանդնուպօլիս· և զՊօղոս [գ]

ա Դ· ի քաղաքին· բ· Գ· Թագաւորսն· գ· Գ· Պօղոս·

քաղաքին, և վնասէր զքաղաքն ի բաց առնելով զառծիկն զտուեալն ի հաւրէ նորա քաղաքին հաց ի հանապազաւրէի աւելի քան զչորս բիւրս. քանզի մաւտ յութ բիւր տուեալ լինէին նախկին ի ցորենոյ Աղէքսանդրիացեաց քաղաքէն բերեցելոյ։ Իսկ զՄակեդոն եպիսկոպոս յայտնեալ քաղաքիս սպուժէր, քանզի բարկանայր և վասն նորա, ոչ միայն զի առանց նորայ կամաց լինէր ձեռնադրեալ, այլև վասն զի ի լինելն ի միջի նորա և Պաւղոսի խռովութեանն այլք բազումք և զաւրավարն մեռանէին։ Թողեալ ապա զնա յորում ձեռնադրեցաւ եկեղեցւոջ առժամայն գնայր յԱնտիոքիայ։

ԳԼ. ԺԴ.[1]

Իսկ արիանոսքն փոխեն յայնժամ զԳրիգոր[2] յԱ-

1 Տես Սոզոմ. Նիկեփ. յիշ. տեղ. Թէոդոր. Պ. ԽԿ. Բ. 4. Կանոն. Դ. 13.

2 Անհիմն է Սոկրատի վկայութիւնը. Գրիգորը Անտիոքի ժողովից յետոյ 6 տարի մնաց Աղեքսանդրիայի եպիսկոպոս եւ միայն Սարդիկէի ժողովը նրան հեռացրեց այդ պաշտօնից եւ եկեղեցուց. սորանից յետոյ էլ ապրեց դեռ եւս մի 7 ամիս եւ ապա մեռաւ. Գէորգը շատ ուշ, այն է Փրկ. 326 Թ. Աղեքսանդրիայի եպիսկոպոս նշանակուեց. Գրիգորը եպիսկոպոս ձեռնադրուեց 347, իսկ հեռուեալ 348 Թ. Կոստանդիոսը վիրաւորուած արիանոսների նենգամտութիւնից, կարգադրեց Աղեքսանդրիայից Հայաստան աքսորուած հոգեւորականներին յետ կանչել եւ Գրիգորին պատուիրեց, որ այլ եւս չհալածի Աթանասի բարեկամներին.

հալածէր յեկեղեցւոյն և ի քաղաքէն և զՄակեդոն վասն անհաւանութեան քաղաքին սբուժէր[ա] հալածել, նաև վասն այնորիկ եթէ[բ] առանց իմ կամաց կոչեցեալ եղև։ Եւ այսպէս

ա. Ա՝ կամէր. Բ քուժէր. Նորայր. «Այս սքուժեմ է բառ Մ. Խորենացւոյ: Նոր Հյկ. ունի ի սպուժեմ. «իսկ զՄակեդոն եպիսկոպոս յայտնել քաղաքի սպուժէր:» բ. Դ. Թէ:

ղէքսանդրւոյ որպէս զատեցեալ այսուիկ վասն Նեղելոյ եկեղեցւոյն այլման, և զի Նաւազ զնոցա կարծիսն ընդունէր. և փոխանակ Նորա առաքեն զԳէորգ որ ի Կապպադովկիա լինէր դիմեալ, և զարիանոսութեանն աղանդ լինէր ստացեալ։

ԳԼ. ԺԵ.[1]

Բայց Աթանաս անագան երբեմն անցանել զաւրեաց յԻտալիայ։ Իսկ զարևմտային այսքան կողմունս Կոստաս միայն ունէր, եղբայրն Նորա Կոստանդնի մեռանելով ի զաւրականացն. վասն որոյ արդէն իսկ հասեալ ասասցուք։[ա] Իսկ ըստ այսմիկ և Պաւղոս Կոստանդինուպաւլսի, և Ասկղէպիաս Գազա, և Մարկեղոս Անկիւրայոյ փոքր Գաղատիոյ, և Ղուկիանոս[բ] Ադրիանուպաւլսի, այլք ընդ այլոց Նզովեալք, և յեկեղեցեաց արտաքսեալք ի Թագաւորեցելումն Հռոմ գտանէին։ Եւ ծանուցանեն Յուլիոսի եպիսկոպոսին Հռովմայ զորս ընդ Նոսայն.[գ] որոց զնախաւրենութիւնն Հռովմա եկեղեցւոյն ունելով, համարձակականաւք Թղթովք ամրացուցեալ զնոսա, յարևելս առաքէր զիւրաքանչիւր ուրուք ընտանի տեղի ի բաց տալով, և ի վերայ յառնելով յանդգնաբար ընդդեցողացն զնոսա։ Իսկ Նոցա չուեալ ի Հռովմա վստահանալով ի տպաւորումն[դ] Յուլիոսի յիւրեանցն հասանեն եկեղեցիս, և զԹուղթսն առաքէին առ

ա. ճառեալ եմք:

բ. Λεύκιος·

գ. τὰ καθ᾽ ἑαυτοὺς յունարէն յայտնի ոճի միտքն է «զիւրս կամ զվիճակս իւրեանց»:

դ. τοῖς τύποι; «ի գրեալսն:»

1. Տես Սոզոմ. Գ. 6. կաս. Գ. 15.

որս գրեցանն. իսկ նոցա ընկալեալ Թշնամանս եկեղեցւոյն առնէին։ Եւ քարոզեալք ժողովք յԱնտիոքայ, ժողովին ի նայ, և հաստարակաց կամաւ ի ձեռն Թղթոյ սպառնային Յուլիոսի առաւելագոյնս յայտնելով. յոչ ոք հայելով նմա եթէ կամիցին հանել զոմանս յեկեղեցւոյն, այլ և ոչ նոցա ինչ ասել ընդդէմ, եթէ նաւատիանոսք արտաքսեսցին։ա Բայց զայս որք յարևելս եպիսկոպոսունքն առաքէին Յուլիոսի։ Քանզի Աթանաս յԱղեքսանդրիայ մտանելով, մղումն յորոց Գորգայն արիոսի լինէր. և յայսմանէ ասի խռովութիւն և ապականութիւն հետևիլ մարդկանն, իսկ արիանոսքն զհայհոյութիւնն և զյայսցանէ զսպառնալիսն ի վերայ Աթանասի պատճառով ցուցանեն։ Բայց վասն այսորիկ սուղ ինչ ճառեցից։ Քանզի զճշմարիտ պատճառսն գիտէ Աստուած ինքն ճշմարտութեանն դատաւոր։ Զի և այսմ ըստ առաւել սովորութեան է լինել. յորժամ առանձինն աղմկէ զբազմութիւնն, այլ ոչ անգէտս ինչ բարեմտացն կարգեաց. որպէս զի զուր զանկարգութեանն պատճառս հպեցուցանեն Աթանասայ ամբաստանողքն։ Եւս առաւել Սաբինոս Մակեդոնի հերձուածոյն առաջնորդ, որ թէ զմտաւ ածէր, թէ որքան արիանոսքն ընդդէմ Աթանասայ, և համագոյութեան հաւատոյ խորհողացն կարգեցին, և կամ որքան վասն Աթանասայ եղեալ ժողովքն հառաչեցին, և կամ որքան նոր հերձուածապետն Մակեդոն հակառակ ամենայն եկեղեցեացն կարգեաց, հառաչէր արդեաւք և նա և ի լռութեան լինէր. զի թէ բարբառելովն հռչակեալ լինէր։ Նախ քան զայսոսիկ արդեաւք, բայց այժմ զայս ամենայն լռեցուցեալ զայն մատնէ նաև ոչ բնաւ իսկ առնէ յի-

ա Բն. «յորժամ արտաքսեաց նա զնաւատիանոսս յեկեղեցեացն.»

շատակ հերձուածապետին, ամենայն ուրեք զչարախորհոր-հութեանն նորա յանդգնութիւն կամեցեալ թաքուցանել։ Եւ որ սքանչելին է, զի զփախչելն յարիանոսաց ոչ ասաց չար. իսկ հետեւեալ Մակեդոնի զնորա և զձեռնադրութիւնն թաքոյց։ Քանզի թէ էր զայն յիշել, յիշէր արդեաւք և զանիրաւութեանցն ձեռնադրութեանն եղելով ցուցմամբք։ Այսքան յաղագս այսորիկ ասացաւ։

ԳԼ. ԺԶ. [1]

Իսկ Թագաւորին յԱնտիոքիա կեալով, լսէր անդրէն ընդունել զՊաւղոս,[ա] և բարկացեալ առաքէր հրամանագրով առ եպարքոսն Փիլիպպոս. որ մեծ քան զայլ իշխանսն ժառանգէր զիշխանութիւնն, երկրորդ յետ Թագաւորին ցուցեալ, որպէս զի զՊաւղոս հանցէ յեկեղեցւոյն, և փոխանակ մուծցէ զՄակեդոն։ Իսկ եպարքոսին Փիլիպպոսի երկուցեալ յամբոխին խռովութենէ, արուեստիւ կոչէր զՊաւղոս. Թաքուցանելով ի նմանէ զԹագաւորին հրաման, որպէս զի զբաղեալ արքունի իրացն տանել հոգ. երթալ ի բաղանիսն աշխարհականն[բ] յանուանեալն Զեւքսիպոս,[գ] և անտի կոչէր պատուով զՊաւղոս, որպէս կարեւոր լինել գալ առ նա։ Իսկ նա գայր կոչեցեալ ի նմանէ. ապա նոյն

ա. τὸν θρόνον զաթոռն։

բ. δημόσιος ժողովրդական։

գ. Միհաքան. Տես Մ Խոր. Բ. 88..Զեւքսիպոն. Այս մասին յառաջաբ..

1 Տես Սեւ Սոզ. Գ.9. Թէոդ. Պ Եկ Բ. 5. Կասիոդ.որ Դ. 18. Նիկեփ. Թ 8. Գ.

առանց վերակացութեան թողեալ զեկեղեցին և զքաղաքն, գայ յԱնտիոք և գրէ թուղթ հաստատեալ[ա] զՄակեդոն ի վերակացութեան ըստ կոչմանն. Զայս հրաման[բ] ցուցանէ եպարքոսն Պօղոսի և նա[գ] ընկալեալ գնաց ի Հռոմ առ Յուլիոս

ա Ն. հաստատել. բ. Ա' հրամանն. գ. Դ. Զայս նորա ընկալեալ.

ժամայն ցուցանէր եպարքոսն զԹագաւորին հրաման։ Իսկ եպիսկոպոսն բարեմտապէս տանէր զանիրաւն դատաստան. ապա կապեալ [ա] զգլխմունմն ամբոխին որ շուրջն կայր. քանզի բազումք էին ժողովեալ յալքունականն [բ] ի հռչակին կարծմանէ ժողովեալք։ Իսկ եպարքոսն հրամայէր խնուլ զպատուհան մի բաղանեացն ընդ որ ի Թագաւորական գաւիթն երթեալ Պաւղոս, և մտեալ ի նաւ պատրաստական փաղփաղակի յարտաքսումն առաքէր։ Եւ հրամայէր եպարքոսն տանել զնա ի Մակեդոնիա մայրաքաղաքին կոյս Թեսաղոնիկէ, յորմէ և ի նախնեաց իսկ հանդիպէր գոլ Պաւղոս։ Ընդ առնել զյամունմն նորա. ապա և որպէս զի յանցանելն առ այլ քաղաքաւքն Իլիւռիոյ [գ] մի տալ նմա յարևելական կողմունսն կոյս անցանել։ Բայց Պաւղոս անգեալ ապա յանակնկալութենէն եկեղեցւոյն և քաղաքին փութով տարեալ լինէր. իսկ Թագաւորին եպարքոսն Փիլիպպոս յալքունականէն յեկեղեցի կոյս երթայր։ Ընդ նմա խորհրդով մերձ գոյր և Մակեդոն ի կառսն՝ աթոռակցութեամբ եպարքոսին. ամենեցուն ցուցանելով զաւրականական ձեռին նորա համբաձրութեանն որ ի քա-

ա. ὁ δὲ δείσας իսկ (եպարքոսն) երկնչեալ։
բ. τὸ δημόσιον
գ. ἐν Ἰλλυριοῖς տես էջ 118.

հայրապետն։ Եւ եպարքոսին Փիլիպպոսի ընկալեալ զհրաման Թագաւորին յարքունական ապարանիցն, տանէր զՄակեդոն [ա] յեկեղեցին պատուով և բազում ամբոխիւ։ Զայս լուեալ ժողովէր [բ] բազում ամբոխ յեկեղեցին, ուր երթայր Մակեդոն եպարքոսիւն [գ] և ամբոխիւն, [դ] և ամբոխ [ե] բազում էր յեկե-

ա. Ա՛ Ա՛ Դ. չիք Մակեդոն։ բ. Դ. ժողովեալ. գ. Գ. եպարքոսին. դ. Ն. ամբոխիւ. ե. Գ. ամբոխի.

ղաքին շուրջ զաւրաւք հանդիպելով։ Ապա աստուստ հասանէր և բազմութիւնն և ամենեքին յեկեղեցին դիմէին։ Իսկ որք համագոյութեանն հաւատոյ, և որք Արիանոսի աղանդոյն, իւրաքանչիւր ոք յառաջել յեկեղեցին փութային։ Վասն զի եպարքոսն հանդերձ Մակեդոնիւ մերձ յեկեղեցին լինէր, յայնժամ չար երկիւղ ըմբռնէր ոչ միայն զբազմութիւնն, այլև զզաւրականսն. քանզի որոց մերձն էր բազմութիւնն յոյժ, և ճանապարհ իջուցանելոյ զՄակեդոն եպարքոսին և ոչ մի ինչ լինէր, և մղումն ի զաւրականացն բռնութեամբ յանդգնէր։ Քանզի ամբոխին մղեալ առհասարակ յաղագս անձկութեանն ոչ էր տեղի տանելոյ. ապա ընդդիմացեալ կարծելով զաւրականացն զամբոխն, մերկ սրովք ընդդիմացեալ հպէին ի նոսա, նաև զգործն ևս առնէին. զի մեռանէին ապա որպէս ասի երեք հազար հարիւր և յիսուն ի զաւրականացն սպանեալք, իսկ այլք յամբոխէն սպանեալք։ Եւ յայսոսիկ յուղղութիւնսս, որպէս ոչ ինչ խոտան գործելով, այլ մաքուր և անպարտ եղելոցն հանդիպելով, յեպարքոսէն մանաւանդ նստի յաթոռն քան թէ յեկեղեցական կանոնաց։

ղեցւոջն. Յայնժամ երկիւղ չար ունէր զՄակեդոն, (եթէ ոչ եմուտ յեկեղեցին առանց մահու) և որք ընդ Մակեդոնին զարհուրեալք ի սուրս [ա] մտաբերեցին. որ [բ] անդէն իսկ մեռան երեք հազար և հարիւր յիսուն այր ի բազմութեան [գ] ամբոխիցն. և զայս ոչինչ համարեալ մեղս, նստի յաթոռն յեպարքոսէն [դ] (այլ այլոյ [ե] եպիսկոպոսաց [զ] և ի ժառանգաւորաց եկեղեցեաց սըրբոց։)

ա. Դ. ի սուր. բ. Գ. որք: գ. Դ. ի բազում. դ. Ա Գ. եպարքոսէն. ե. Դ. այլ ի յայլոյ. զ. Ն. յեպիսկոպոսաց.

Եւ այսպէս Մակեդոն և արիանոսքն զեկեղեցին ընդալան։ Իսկ ըստ այսմ ժամանակիս և Թագաւորն զմեծն եկեղեցի շինէր զոր Սոփիա յորջորջին այժմ, որ մերձ է ի հոմանունն Իռինայ, զոր փոքր արարեալ յառաջ հաւր Թագաւորին, նա ի գեղեցկութիւն և ի մեծութիւն աճեցուցանէր. և այժմ են ընդ միով շրջապարսպաւ երկաքանչիւր տեսակաւ եղեալք զմիոյն համանունութիւն ունելով, քանզի մին վիճակ մատուցանէ ի նոսա։

Գլ. ԼԵ.[1]

Յայնմ ժամանակի և այլ ևս մատնութիւն ընդդէմ Աթանասա յարմարի պատճառն գտանելով այսպիսի։ Որպէս զի Աթանաս զԱղէքսանդրեացն եկեղեցւոյն ըռոճիկ զոր յառաջն պարգևէր հայր Աւգոստոսացն ի սնունդս աղքատացն, զայս սակին ընդ արծաթոյ տալ[ա] Աթանասայ, և բերելով ի տուն գշահն։ Իսկ հաւատացեալ Թագաւորին՝ մահ կենաց նորա սպառնաց.

ա. ἐξαργυρίζει/ վաճառէր։

1 Տես Սոզ. Գ. 9. 10. Կաս. Դ. 19. Նիկեփ. Թ. 10.

Գլ. ԼԶ.

Թէ որպէս արիանոսութիւն կամի աճել եւ յԱթանասայ զրպարտութիւն յառաջանայ։

Եւ սատանօր արիոսութիւնն աճէր, և ոչ դադարէին արիանոսքն զբանսարկութիւն վասն Աթանասայ. զի թէ նմա յաղթեսցեն, նովաւ ամենայն ուղղափառաց յաղթել վարկանէին.[ա] Որ և զայս բանս արկին[բ] առ Թագաւորն. Թէ ցորեան[գ] որ յԱղէքսանդր ժողովի հրամանաւ հօր քո ի դուրս կարօտելոց, Աթանաս[դ] զայս վաճառեալ, և ժողովեալ արծաթ

ա. Բ. վարկանին յաղթել. բ. Ա՛ բանսարկուէն. գ. Բ. Դ. ցորեանն. դ. Ա՛ Գ. յԱթանաս.

որոց երկուցեալ ի սպառնալեաց թագաւորին փախըս-տեան հալի, և էր անյայտնի։ Իսկ յայնժամ ծանուցեալ Յուլիոսի Հռովմա եպիսկոպոսին զառ ի յարիանոսացն ասացեալս հակառակ Աթանասայ, ընկալեալ և զվախ-ճանեցելոյն Եւսեբիոսի զթուղթս, կոչէր զԱթանաս առ ինքն. հարցեալ ուրանաւր էրն թաքուցեալ։ Հասանէին այսուիկ և թուղթքն զորս ժողովեալքն յԱնտիոքիայ խօ-շորագոյնս[ա] առնէին Յուլիոսի. և այլ թուղթք յաճախա-պէս յորոց յԵգիպտոսն եպիսկոպոսաց առաքէին. ու-սուցանելով սուտ գոլ հակառակ Աթանասա ասացե-լոցն։ Եւ այսպիսի հակառակաց թղթոցն առաքեցելոց, և Յուլիոսի ընդդէմ գրելով ժողովելոցն Անտիոքիայ, անգոսնեաց նախ զթշնամութիւն նոցա թղթոցն, ապա վասն արտաքոյ կանոնոյն առնելոյ և ոչ կոչելոյ զնա ի ժողովն։ Իսկ եկեղեցական կանոնին հրամայելով ոչ արտաքոյ կամաց եպիսկոպոսին Հռովմայ հայել[բ] յեկե-ղեցիս, և եթէ ի հաւատ գոլով պակասադրեցին։ Ապա- և որպէս զի ի Տիւրոս գործեցելոցն յառաջի յափըշ-տակութենէ լինել վասն միակողմանի ղյիշմունան

ա. συναχθέντες·
բ. κανονίζειν·

բազում, առնէ զոր[ա] կամի։ Ցայսոսիկ առաւել ցասուցեալ մա-հուամբ սպառնայ Աթանասայ՝ առնն Աստուծոյ։ Զայս ամե-նայն ստուգեալ Ցուլիոսի[բ] յԱթանասէ[գ] և ի Պօղոսէ, զարիա-նոսացն մոլորութիւն[դ] և զրպարտութիւն որ ըստ[ե] Աթանասայ, նախանձ որ հակառակացն, զճշտութիւն[զ] քարոզէ զսուրբ ժո-ղովոյն հաւատ և սահմանադրութիւն[է] կանոնի. գրէ առ թա-գաւորն արևմտից. և ծանուցանէ[ը] նմա զթիւրութիւն հաւա-

ա. Դ. զինչ եւ կամի. բ. Ա՝ Ն. Ցուլիոս. գ. Գ. ի յԱթանասէ. դ. Դ. զմոլորութիւն. ե. Ա՝ ընդ. զ. Դ. զի զճշմարտութիւն. է. Դ. սահմանութիւն. ը. Դ. ցուցանէ.

Մառէոյտա գործելոյ. և ոչ այս միայն, այլ և որ զի ըստ Արսէնայն յայտնաբար հայհոյութիւն ցուցանիւր։ Զայս և զայսպիսս ի ձեռն բազմաց Յուլիոս ժողովելոցն յԱնտիոքիա գրէր։ Այլ դնէաք արդեաւք և զառ ի Յուլիոս Թուղթսն, և զոր ի նմանէն, եթէ ոչ բազմասաց նոցայ երկայնութիւնն արգելոյր։ Բայց Սաբինա Մակեդոնացւոց հերձուածոցն, զորս այժմ յառաջս յիշեցաք [1] զառ ի Յուլիոսէ Թուղթսն ի ժողովու ժողովականացն ոչ էեդ, իսկ զորս յԱնտիոքիայն առ ի Յուլիոս ոչ պակասեցուցանելով։ Քանզի որովք Թղթովք ժողովոյն լռեցուցանեն և արհամարհեն զհամագոյութիւնն, զայսոսիկ փութայէս գրեաց, իսկ զհակառակաւքն՝ կամաւ զանց արար։ Իսկ յետ բազում ինչ իրի Պաւղոսի կեղծաւորելով ի Կորնթոս ամբառնալով Իտալիա երթայր, որով ապա զինքեան ծանուցին կարգէր առ Թագաւորին որ անդն։

Գ.Լ. ԺԸ. [2]

Իսկ ծանուցեալ Թագաւորին արևմտային կողմանցն զառանձին նոցա զկերպն առ եղբայրն առաքէր

ա. Ζαβῖνος

1 Այս Թուղթը կայ Աթանասի Արիանոսներու դէմ գրած գրքի մէջ.

2. Տես Սոզոմ. Գ. 10 Կասիոդ. Դ. 20. Նիկեփ. Թ. 10. Աթանաս. վասն ժող 25 էջ 737.

տոյն և զզրպարտութիւն և զորոշումն սրբոց արանցն Աթանասայ և Պօղոսի, որք սուրբ հաւատոյն [ա] են քարոզք. այլ և ոչ ժողովք Անտիոքայ են ընդունելիք. և որ ի նոյն [բ], յարմարին Արիոսացն [գ] մոլորութիւնք. Սուգիւ գրեաց և առա-

ա. Ա՝ հաւատոյ. բ. Բ. եւ որք ի նոյն: գ. Դ. յարին արիանոսացն.

թուղթս. յայտնելով երիս եպիսկոպոսս առաքել առ նայ, որք տացեն բանս [ա] Պաւղոսի և Աթանասա նզովիցն։ Եւ առաքին Նարկիսոս Կիլիկիացի, և Դոռոթէոս [բ] Թրակացի, և Մարիս Քաղկեդոնի, և Մարիս [գ] Ասորի. որք հասեալ յորս առ Աթանասն ոչ երբէք ի բանս գալ [դ] յանձն առնուին։ Բայց զեդեալն ի նոցանէ հաւատ յԱնտիոքա թագուցեալք, այլ շարակարգեալ էտուն թագաւորին և այլց բազմաց. [ե] և յետ այսորիկ գնաին։ Իսկ անընտրութեանն և առաւել հանդիպեցելոյ յայնժամ ի մէջ արևմտային և արևելային եպիսկոպոսացն հաղորդութեան, բուսանի ի Սիռմի քաղաքին Իլիւռացւոց այլ հերձուած։ Քանզի Փոտինոս ոմն անդ առաջնորդ

ա. Տես էջ 105 ծան, դ.
բ. Բն. Θεόδωρος. Թէոդորոս։
գ. Μάρκος· Մարկոս։
դ. Εἰς λόγους ἐλθεῖν համաձայնիլ։
ե. Նոցա գրած եւ թագաւորին ներկայացրած հաւատոյ հանգանակը կայ բնագրի մէջ։

քեաց ի ձեռն հաւատարիմ առն. Եւ Պօղոս կամեցաւ երթալ առ թագաւորն զհետ թղթոյն. և տեսեալ զՊօղոս թագաւորին ընկալաւ զնա պատուով. և լուաւ ի նմանէ զամենայն և հաւատաց նմա նոյնպէս և ի թղթոյն Յուլիայ. Գրէ յարևելից թագաւորն առ եղբայրն. մի ընդունել [ա] զհակառակողս [բ] ճշմարիտ օրինացն քարոզացն Աթանասի ասեմ Աղեքսանդրի եպիսկոպոսի, և Պօղոսի Կոստանդինուպօլսի եպիսկոպոսի, և նմանք [գ] նոցին խորհողացն ուղղափառաց, [դ] որ զժողովոյն խոստովանին զՆիկիայ զկանոնեալ սահմանն, [դ] և մի որ յաղագս [ե]

ա. Բ. ընդունիլ. բ. Դ. զհակառակողսն գ. Ա° ոմանք. ե. Դ. ուղղափառացն. դ. Ա՛ Գ. սահման. ե. Դ. եւ որ յաղագս. Գ. եւ մի յաղագս։

եկեղեցւոյն, ազգաւ ի փոքր Գաղատիոյ, Մարկեղի նզովեցելոյ աշակերտ հետևելով վարդապետին, սոսկ մարդ զՔրիստոս աւրինադրեաց։ Այլ վասն այսորիկ ըստ աշխարհին ասասցուք։

ԳԼ. ԺԹ. [1]

Իսկ ընդ անցանելն ընդ մէջ երկուց ամաց ժամանակի, նոյն ժամայն արևելային եպիսկոպոսացն ատեան նստուցեալ, այլ հաւատ շարակարգեալ առաքեն որոց յիտալիայն ի ձեռն Եւդոքսի եպիսկոպոսի Գերմանիկւոյ և Մարտիւրոսի[ա] որ Մոփսուեստիոյն Կիւլիկիոյն էր եպիսկոպոս։ [բ]

Իսկ հաւատն երկայնիւք գրեալ յաւելուածս բազումս ունելով քան զնախասութեանն բանից։

ԳԼ. Ի. [2]

Այլ զայս արևմտայինցն եպիսկոպոսացն վասն այ-

ա. Բն. աւել ունի «եւ Մակեդոնիոսի»:
բ. Դարձեալ համգամանակը բաց է թողած:

1 Տես Սոզոմ. Գ. 11 Աթան. 26. Կասիոդ. Դ. 20. Նիկեփ. Թ. 11.
2. Տես Սոզոմ. Գ. 11. Թէոդ. Պ. Եկ. Բ. 7. 8. Աթան. ընդ. Ար. 37 էջ 115. եւ Պատ. Ար. 15 էջ 352. Հիլարիոս. վասն ժողովոց 34 եւ Հատուածք Պատ. Բ. եւ Գ. Սուլպիցիոս Սեվեր. Բ. 36. Կաս. Դ. 21. 23. 24 Նիկեփ. Թ. 12.

տոցա է զրպարտութիւն յԱրիանոսաց հերձուածողաց,[ա] զոր քննեալ ստուգեալ գտցես սուտս որպէս և ես իսկ. և դարձուցես զսոսա յիւրաքանչիւր կոչեցեալ աթոռս[բ] ի Տեառնէ։ Զայս ընթերցեալ Թագաւորին արևելից, տարակուսեալ ի խոր-

ա. Գ. յարիոսացն հերձուածողացն. բ. Գ. աթոռն. Բ. Դ. յաթոռս.

լալեզուն լինելոյն [1] ոչ յայտնաբար իմանալ, չընդունէին բաւականանալ Միկկիոյն հաւատովն ասացեալքն, և ոչինչ գործել յաղագս այլ իրիք։ Բայց յետոյ ապա գրեալ Թագաւորին որպէս զի ի բաց տալ զՊաւղոսի և զԱթանասայ զընտանի տեղիսն, այլ ոչինչ առնէր առաւել. քանզի խռովութիւնք խառնակք առաւելք ի մէջ բազմութեանն լինէին, և աղաչէին լինել այլ ժողովու. որպէս զոլս ըստ Նոցայն և զորն ըստ հաւատոց, իբր առ տիեզերական ժողով ի կատար հանել, ուսուցեալք խորհել զնզովսն յանկումն հաւատոյ։ Քարոզի ապա նոյն ժամայն ժողով ի Սերդիկի քաղաքին Ղիւռիացւոց. [2] կամաւորութեամբ երկուց Թագաւորացն, ի միոյն Թղթովք խնդրեալք. իսկ արևալայնոյն պատրաստաբար յանձն առեալ։ Եւ էր այս ամ տասներորդ ի վախճանէն մեծին Կոստանդնի, ի հիւպատուօջն Ռուփինոսի և Եւսէբիոսի յորժամ ի Սերդիկին եղև ընգալեալ ժողովն։ [3] Եւ այս-

1 Չընդունելու պատճառը անկարող է լեզուի անհասկացողութիւնը լինել.

2 Իլլիւրիայի. վերին Միւզիայի սահմանակից երկրի Սարդիկէ քաղաքում տեղի ունեցող ժողովը համաձայն երկու կայսրների կամքին. ընդհանրական պէտք է լինէր. բայց այդպէս չեղաւ. որովհետեւ արեւելքի բոլոր եպիսկոպոսները չկամեցան միանակցել նրան.

3 Այն է փրկչի 347 թ.

հուրդս իւր վասն խռովութեան և վերստին չփոթման ոչինչ առնէ.

Գլ. Լէ.

Ցաղագս Սարդեկի ժողովոյն եւ Աթանասայ եւ Պօղոսի վերադարձումն ի տեղիս իւրեանց։

Ապա խորհեցան առնել ժողով երկոքին Թագաւորքն, որպէս զի տեսցեն վասն խնդրոյն որ ի մէջ նոցա. և էր այս ամ մետասան, յետ վախճանին Կոստանդիանոսի, և ժողովեա. Դ. չփոթութեան.

պէս յարեւմտից կողմանցն ժողովեցան[ա] որպէս ասէ Աթանաս երեք հարիւր: Իսկ յարեւելից որպէս ասէ Եւսեբիոս,[բ] եւթանասուն և վեց, յորս համարեալ լինէր և Իսքիռաս Մառէոտոյ առնելով եպիսկոպոսութիւն, որոց ընդդեցեալ զԱթանաս յեպիսկոպոսութենէ, կարգէին յաշխարհին: Իսկ յարեւելայնոց եպիսկոպոսանց ոչ գոյին ամենեքեան.[գ] ոմանց զհիւանդութիւն մարմնոյ պատճառելով, իսկ այլք կարճ ասելովն զժամադրութիւնն մեղադրէին, զպատճառն առ Յուլիոս վերաբերելով. և ամի միոյ և վեց ամսոց յորմէ հետէ ժողովն լինէր քարոզեալ, և որք Աթանասայն ի Հռովմ լինէին՝ ժողովոյն մնալով: Ապա իբրև ժողովէին ի Սերդիկէ, արեւելայինքն յանդիման արեւմտայնոցն ոչ կամէին գալ. ասելով ոչ այլազգ ինչ ի բանս գալ, եթէ ոչ զորս Պաւղոսի[1] և Աթանասայն արտաքսեսցեն ի ժողովոյն: Եւ իբրև Պռոտոգէն ի Սերդիկոյ եպիսկոպոսն, և Ոսիոս Կորդուբա քաղաքին որ ի Սպանիա ոչ ասէին չգալ որոց Պաւղոսին և Աթանասայն, նոյն ժամայն գնային:[դ] Եւ

ա. Եպիսկոպոսք:

բ. Σαβῖνος. Սաբինոս

գ. Այս նախադասութիւնը չկայ բնագրի մէջ:

դ. Ըստ բն. քանզի Պրոտոգենէս եւ Ոսիոս ոչ հաճէին զմերժելն Աթանասայ եւ Պաւղոսի ի ժողովոյն, եւ գնացին անտի եպիսկոպոսունք արեւելից:

1 Պաւղոսը ներկայ չէր ժողովին:

ցան[ա] ի քաղաքն Սարդիկէ[բ] յարեւմտից երեք հարիւր. և յարեւելից եւթանասուն և վեց. և զի ոչ գային արեւելեանքն[գ] ամենեքեան ի ժողովն, պատճառեալ[դ] զպատճառս ինչ: Եւ որք եկինն ասեն. ոչ է արժան գալ Աթանասի և Պօղոսի ի ժողովս, և հա-

ա. Ա՝ ժողովոյն. բ. Ա՝ Սարդիկէի. գ. Ա՝ արեւելեանք. դ. Դ. Ն՝ պատճառել.

եղեալք ի Փիլիպպուպօլիս (Թիրակայ առանձին առնելով զժողովն․ յայտնաբար ապա նզովեն զՀամագոյութիւնն և զաննման կարծեացն[ա] Թուղթս գրելով ամենայն ուրեք առաքէին։ Իսկ որք ի Սեռդիկէին նախ առաջի զայսոցիկ արտաքսումն եդին․ ապա զամբաստանողն Աթանասա արժանաւորութեանն ընկեցին, զսահման Նիկիոյ հաւատոյն ունելով, և ի բաց հանելով զաննմանն և զՀամագոյութիւնն յայտնագոյն աւանդեն․ գրելով և նոքա ամենայն ուրեք առաքեն։ Եւ ապա երկաքանչիւր ոք այսպիսի կամաւք իւրաւպէս համարէին առնել։ Արևելական եպիսկոպոսունքն եթէ զառ ի նոցանէ ընկեցեալսն արևմտայինքն ընկալան, իսկ արևմտայինքն թէ յառաջ քան զյայտնութիւն կարծեաց իւրեանց փախեան ընկեցեալքն, և զի նոքա զՆիկիոյն հաւատ պահէին, իսկ նոքա արտաքսագրել յանդգնեցան։ Տային ապայ զտեղին որոց Եւսեբիոսին[բ] և Աթանասայն, ևս և Մարկեղոս Անկիւրոսի որ ի փոքր Գա-

ա․ τοῦ ἀνομοίου δόξαν·

բ․ Bն․ τοῖς περὶ Παῦλον «Որոց ըստ Պաւղոսին․ որ միակ ուղիղն է»

ւանեալ վասն աղմկին, ոչ եկին ի ժողովն Աթանաս և Պօղոս։ Նւ եկեալ[ա] ի Փիլիպպուպօլիս, ժողովն արևելից․ յայտնապէս զխոստովանութիւնն[բ] ոչ խոստովանէին ըստ Նիկիայ․[գ] որ և Թղթով յայտ առնէին[դ] արևմտեան ժողովոյն որ ի Սարդիկէ զաննման կարծիս հաւատոյն․ իսկ որ ի հաւատսն ողջամիտք[ե] էին, զսահման[զ] հաւատոյն ունէին զհաւատս․ որ քարոզի յեկեղեցւոջ Աստուծոյ ժողովոյն Նիկիայ։ Զնոյն հաստատեն գրով և անգիր ի հեռաւորս և անդ․ և զԱթանաս և զՊօղոս ընդունել, և որք ըստ նոցայն են[է] որոշեալք յիւրաքանչիւր տե-

ա․ Դ․ եկեալք․ բ․ Գ․ ըստ խոստովանութեան․ գ․ Ա՝ Գ։ զՆիկիայ․ Դ․ ի Նիկիայ․ դ․ Ն․ առնեն․ ե․ Դ․ ողջամիտսն էին․ զ․ Ն․ եւ զսահմանս․ է․ B՝ ըստ նոցուն են․

ղատի որ յառաջն էր անկեալ, որպէս և յառաջ քան զայս ի գիրսն արարաք յիշումն: Յայնժամ ի Սերդիկի զոր ըստ դատաստանին վերստին մարտնչել փութացաւ, ուսուցեալ որպէս զի ոչ նմանի առ ի նմանէ պատմութիւնն ի գիրսն, և վասն այսորիկ է կարծիս Սամոստացւոյն առնուլ: Այլ այս ոչ է անգիտելի թէ զՄարկեղոսի գիրսն Եւսեբիոս Պամփիլիա ընգեաց յերեսին գիրսն իւր, զոր առնայն ասելով զորս առ Մարկեղն իսկ գրեաց. և եդեալ զճառեալսն Մարկեղի առ նոսին հանդիմանայ. իբր զի սատակ մարդ զՏէրն որպէս Սաբէլ Լիբէացի և Պաւղոս Սամոստացի Մարկեղի մատուցեալ:

ԳԼ. ԻԱ:[2]

Բայց որովհետև ոմանք ձեռնարկեցին և զնա բամբասել, և հռչակել զԵւսեբիոս որպէս զարիանոս ի բանսն զորս եդ, դոյզն ինչ վասն այսորիկ ճառել ոչ անպատեհ համարիմ: Քանզի նախ և առաջի ի ժողովուն Նիկիոյ ի սահմանողին զհամագոյութիւնն՝ և էր, և խոստովանեցաւ, զի և ասէ իսկ յերրորդում գիրս վարուցն Կոստանդնի: «Եթէ զամենայն ի միաբանութիւն ածելով սուրբ թագաւորին համակամս և միափառս զամենեսին կարգեաց, որպէս զի համաձայնութեամբ ընդունել ըզհաւատն:» Իսկ արդ եթէ Եւսեբիոսի յիշատակելով զժողովն Նիկիոյ լուծանիլ յայնժամ հակառակութեանն ասի և ամենեցունց միաբանել, զիա՞րդ ապա արիոսանալ զնա կարծեն. բայց մոլորին և արիանոսք խորհիլ նմա զնոցայն կարծեալք: Այլ ասիցէ թէ ի ճառսն իւրում արիոսանալ թուի զյաճախապէսն ասել ի ձեռն

2. Տես Նիկեփ. Թ. 13.

Քրիստոսի։ Առ որ պատասխանեսցուք զի այսու բանիւք բազում անգամ և որք եկեղեցւոյն հպեցան, և այլովք գուշակմամբք զմնաւրէնութիւն մարդանալւոյն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. և նախ քան զայս ամենայն առաքեալն հպեցաւ այսու բանիւքս, և ոչ ուրեք որպէս զչարափառութեան վարդապետ կարծեցաւ։ Այլ Եւսեբիոս և յառաջնում Թղթին, որ առ Մարկեղ, ի վերայ յառնէ Արիոսի ստացական ասելոյն զՈրդի. և ինքն ասէ զճշմարիտ բանս հաւատոյն յՈրդի։ Եւ զնոյնս և այլս բազումս, և յառաջնում ճառին որ առ Մարկեղ ասէ, նաև յերկրորդին ևս ուսուցանելով ասէ, եթէ զի՞արդ պարտ է զստացականին ճառումն ընդունել։ Այսպիսիս եդ Եւսեբիոս յորս առ Մարկեղն։[1] Բայց մեք եդաք զայս սակս ունայն հակառակորդացն և ձեռնարկողացն հայհոյել զնա. քանզի ոչ ուրեք ունին ցուցանել եթէ Եւսեբիոս սկիզբն գոյացութեան որդւոյն էեա, թէպէտ տնտեսութեան բանիւք զաւանեն զնա ի գիրսն հպեալ. մանաւանդ զի նախաձայնոյզ և սքանչելի է Աւրեգինեա գրոցն. յորս ամենայն ուրեք զՈրդի ծնեալ ի Հաւրէ զաւանեն, որք իմանալ զխորութիւն գրոցն Որոգինեա կարացին։ Զայս ի լրման սակս ամբաստանողացն զԵւսեբիոս ճառեմ։

1 Բնագրի մէջ կան Եւսեբիոսի ասածները ամբողջութեամբ։

զիս. և որ ի նոցանէ էին[ա] որոշեալք եթէ պատճառօք ոմանք և որք ճշմարտութեան,[բ] ըստ յօլովից ընտրութեան, զնոյն հաստատեցին հաւատս և սահման[գ] կանոնի. Եւ սփռեցան յիւրաքանչիւր քաղաքս. և ոմանք ոչ նոյնպէս քարոզեն,[դ] այլ

ա. Ա՛ որք ի նոցանէ էին. բ. Դ. ըստ ճշմարտութեան կամ ըստ յոլովիցն գ. Դ. սահմանս. դ. Ա՛ այնպէս.

Գ. ԻԲ.[1]

Իսկ որք ի Սերդիկէն ժողովեալք և ի Փիլիպպուպօլիս Թիրակայ առանձին ժողով արարեալք. և զԹուեցեալսն երկաքանչիւր ումեք գնային զայս գործեալք ըստ իւրաքանչիւր քաղաքս և կորզեալ լինէին յարևելից արևմուտք։ Եւ էր սահման հաղորդութեան նոցա լեառնն կոչեցեալն Տիուկիս,[ա] որ է Իղիռացեաց և Թրակացեաց. և մինչև ցլեառն այս էր անընտրութիւն հաղորդութեան. իսկ ընտրեցելոյ հաւատոյն ոչ հաղորդէին։ Ընդ միմեանս այսպիսի ինչ էր յայնժամ առ եկեղեցիսն կարգաց շփոթք։ Յետ այսորիկ արևմտային կողմանցն Թագաւորն փաղփաղակի զոր ըստ Սերդիկիոյ ժողովոյն եղեալսն ծանուցանէր եղբաւրն Կոստանդիոսի,[2] և ի բաց տալ հրամայէր զոր ըստ Պաւղոսի և Աթանասայ տեղիսն։ Իսկ իբրև Կոստանդիոս ձգտէր առ գրեալսն, հակառակութիւն առ

ա. Τισσῖκας· Տիուկիս։

1 Տես Սոզոմ. Գ. 13. Թէոդ. Պ. Եկ. Բ. 8. 9. Ռուփին Ժ. 19. Կաս. Դ. 25. Նիկեփ. Թ. 13.

2 Սարդիկէի ժողովը վերջանալուց յետոյ պատգամաւորութիւն ուղարկեցին Կոստանդիոսի մօտ ժողովի վճիռները յայտնելու. կայսրն էլ այդ հանգամանքից օգտուելով իւր եղբայր Կոստանդից պահանջեց ընդունել Աթանասին եւ Պաւղոսին.

շփոթեալք[ա] ի տեղիս տեղիս. Եւ արևմտեան Թագաւորն գրէ առ եղբայրն իւր զժողովոյն[բ] Սարդիկէ զհաւատոյն հաստատութիւն[գ] և զարժանաւորս, զի դարձցին ի տեղիս իւրեանց զԱթանաս և զՊօղոս և որք ըստ նոցա են[դ] որոշեալք, որք ոչ

ա. Ն. շփոթեալ. բ. Ա՝ զժողովն. գ. Ա՝ Գ. զհաստատութիւն. դ. Ա՝ Բ. ըստ նոցին։ Դ. ըստ նոցայն։

ժամայն առաջի դնէր արեւմտից Թագաւորին, կամ ընդունել զորս ըստ Պաւղոսին և Աթանասայն ըստ ընտանի կարգով և տալ զեկեղեցիսն նոցա, կամ թէ ոչ զայս առնել, թշնամութիւն առնել և ակն ունել պատերազմի։ [ա]

ԳԼ. ԻԴ [3]

Զայս ծանուցեալ արեւելից Թագաւորին ի ջանի ոչ ի փարթարում [բ] լինէր. և կոչեալ ապա զբազմութիւն արեւելական եպիսկոպոսացն զհերձուած եղբաւր առաջի դնէր, և վասն գործականին հարցանէր։ Իսկ նոքա լաւագոյն ասացին յեկեղեցիսն թողուլ զորս ըստ Աթանասայն քան ակն ունել ցեղականն պատերազմի։ Ուստի ի կարիս անգեալ Թագաւորին կոչէր առ ինքն

ա. Բնագրում կայ կայսեր Թուղթը։
բ. οὐ τὴν τυχοῦσα. ոչ ի փոքր ջանի.

3. Տես Սոզոմ. Գ. 2. Աթան. Ը՛դ Ար. 51 եւ 169 եւ Պատ Ար. 20 եւ 355. Թէոդ. Բ. Գ. 12. Ռուփին. Ժ. 19 Կասիոդ. Դ. 26 33. Նիկեփ. Թ. 2; 22. Փիլոստ Գ. 12.

վարկպարազի թուիցեն, [ա] զի մի թշնամութիւն լիցի ի միջի մերում եղբայրութեանս։ Իսկ Կոստանդիանոս [բ] ոչ կամեցաւ զայս յանձն առնուլ և զայսոսիկ առնել։ Եւ կոչել [գ] զժողով արեւելեան եպիսկոպոսաց [դ] զասացեալսն յիղբօրէն ծանուցանէ։ [ե] Իսկ նոքա լաւագոյն համարեցան խափանել զմարտ եղբարցն երկուցունց [զ] Թագաւորացն, քան թէ զանց առնել զընտրութիւն ժողովոյն [է] արեւմտից։ Ապա հաւանի այսու Թագաւորն, և գրէ առ Աթանաս և կոչէ [ը] առ ինքն։ Իսկ նա ի զըր-

ա. Դ. Թուեսցին. բ. Դ Կոստանդիլն. գ. Դ. կոչեցեալ. Բ. Ն. կոչեալ. դ. Բ Դ. եպիսկոպոսացն. ե. Դ ծանուցանէր. զ. Ա՛ Դ. երկոցունց. է. Գ. ժողովոյ. ը. Դ. գալ։

զԱթանաս։ Այլ նա կասկածէր գալ առ նա, քանզի գեռ երկնչէր ի զրպարտողացն չարախորհութենէ։ Բայց Թագաւորն ոչ մի անգամ, այլ երկրորդ և երրորդ անգամ կոչել զնա առ ինքն, որպէս ցուցանեն Թուղթք նորա երեքին զոր ի Հռոմայեցւոց լեզուէն է թարգմանեալ։ ա Զայս Թուղթս ընդունելով Աթանաս յԱկիղա, բ քանզի գնացեալ ի Սերդիկէ անդ լինէր, նոյն ժամայն ի Հռոմ ընթանայր։ Եւ ցուցեալ զԹուղթսն Յուլիոսի գ եպիսկոպոսի ի մեծ ուրախութիւն զեկեղեցին Հռոմայեցւոց կարգեաց։ Քանզի Թուէր արևելից Թագաւորին խոստովանիլ զնոցայն հաւատ յաղագս կոչելոյն առ ինքն զԱթանաս։ Բայց Յուլիոս որոց յԱղէքսանդրիայ ուխտաւորաց և ժողովրդականաց գրեաց աւետաւոր նոցա լինելով սակս դարձին Աթանասա առ նոսա։ Եւ ճառելով զչար արտաքսումն նորին յորդորէ միաբանութեամբ զնոսա։ Իսկ Կոստանդիոս ոչ Թըշնամաբար ընդալաւ զնա յայնժամ, այլ իմաստնացեալ զնա ձեռնարկէր ի յարդարմանէ արիանոսացն ընդալեալ ասելով. զաթոռն քո առեր հրամանաւ ժողովոյն և մերով զուգաւորութեամբ, բայց վասն զի են ոմանք

ա. Բնագրում կան երեք թղթերն էլ:
բ. ἐν τῇ Ἀκυληΐᾳ
գ. Յուլիոսի թուղթը կայ բնագրում:

պարտողացն կասկած ունելով ոչ գայր։ Դարձեալ երկրորդ անգամ գրէ. և զկարծիսն ա հանդերձ երդմամբ։ Զայս տեսեալ Յուլիոսի զԹուղթս, վստահացուցանէր զնա երթալ, և կարծիս առնուն և նմա բ գալ յուղիղ գ հաւատ։ Այնուհետև գայ Աթա

ա. Ա' կարծիսն. բ. Ա' Գ. Դ. եւ նմա իսկ. գ. Ա' ուղիղ.

յԱղէքսանդրիայ ժողովրդեանն խղճացեալք ի քում հաղորդութենէդ, եկեղեցի մին թող ունել նոցա ի քաղաքին։ Իսկ առ այս նախակարգեալսս Աթանաս ստէպ պատասխանեաց ասելով։ Ով թագաւոր, իշխանութիւն ունիս հրամայել և գործել որքան կամիս, բայց զպարգևս ես աղաչեմ և խնդրեմ տուր ինձ։ Իսկ թագաւորին զտալն պատրաստաբար ասացեալ. վաղվաղակի երթայր Աթանաս զնոյն արժանաւորեալ առնուլ զպարգևս, զոր թագաւորն խնդրէր առնուլ. քանզի ի մին եկեղեցւոյն և նա արժանաւորեալ լինէր ճարակել ըստ ամենայն քաղաքացն խղճեցելոյ յարիանոսացն հաղորդութենէ։ Իսկ արիանոսացն ի լուծումն իւրեանց ծանուցեալք, զկամն Աթանասայ սպուժիլ այսմիկ ասէին, բայց գործել զոր ինչ թագաւորին թուեցաւ թոյլ տային։ Վասն որոյ ապա և թագաւորն զԱթանասայ և զՊաւղոսի և Մարկեղոսի զընտանի աթոռ. տայր. ևս և Ասկղիպայ Գազացւոյ և Ղուկիոսի Ադրիանուպաւլսեցւոյ. քանզի և սոքա ընդունեալք եղեն ի Սերդիկւոյ ժողովոյն։ Իսկ Ասկղիպաս եցոյց յիշմունս ինչ յորս էր և էր. որպէս զի Եւսեբիոսի հանդերձ բազմաւք ծանուցեալ

նաս ի Կոստանդինուպօլիս առ Թագաւորն. և Պօղոս ընդ նմա կոչեցեալ ի Թագաւորէն նոյնպէս Թղթովք. և Արիանոսացն էր սուգ մեծ յոյժ. Իսկ Թագաւորն ոչ խռովաբար [ա] զնոսա [բ] ընկալաւ այլ իմաստնապէս իմն ըստ ընտրութեան, ասէ, ժողովոյն ընկալարուք [գ] զաթոռս ձեր, կամօք եղբօրն իմոյ, և իմոյ հաւանութեամբ. Արդ խաղաղութիւն լիցի, զի են ոմանք յԱղէքսանդրի որ խղճան [դ] ընդ քեզ հաղորդելով, [ե] Աթանաս, տացես նոցա եկեղեցի մի որ զիւրեանց պաշտօնն [զ] կատարես-

ա Բ. խռովաբար. բ. Գ. զնա. գ. Դ. ընկալրուք զաթոռ ձեր. դ. Ա Գ. Դ. խղճեն. ե. Ա' ասէ Աթանասա. Դ. Գ. ընդ քեզ ով Աթանաս. զ. Դ. պաշտօն.

զորս ըստ Նոցայն եւ զարժանաւորութիւնն, իսկ Ղուկիոս որպէս զի ամբաստանողքն Նորա փախեան։ Ապա Հրամանաւք Թագաւորին Հասանէին ի Նոցայսն քաղաքս, Հրամայելով ընդունել զնոսա պատրաստապէս։ Իսկ յԱնկիւրիոյ Բարսղի արտաքս ելանելն և ի Մարկեղի փոխանակ մտանելն լինէր ոչ սակաւ խռովութիւն. բայց զԱսկղիպաս պատրաստապէս ընգալան Գազացիքն։ Իսկ ի Կոստանդինուպաւլսի Մակեդոն առ սակաւ ինչ խորշէր ի Պաւղոսէ առանձին յեկեղեցւոջն իւրում արարեալ զժող(ով)ն. բայց վասն Աթանասայ գրեաց Թագաւորն եպիսկոպոսանց ուխտաւորաց և ժողովրդականաց ընդունել. ևս և զՀակառակ Նորա գործեալսն ի դատաստանսն ի ձեռն այլ Թղթոց եղծանել Հրամայեաց։[ա]

ա. Բնագրի մէջ կան երեք թղթերն եա։

ցեն, զայս ասացեալ ի խրատէ[ա] Արիոսացն. Նսէ Աթանաս, իշխանութիւն ունիս, ո՞վ Թագաւոր, առնել զինչ և կամիս. և ես ո՞վ իցեմ[բ] որ ընդդէմ ասացից. զոր և ես ի Նոցա Հաղորդութենէն արտաքոյ[գ] եղեալ արարից զՀրամայեալդ. Յայնժամ առնու Հրաման[դ] ի Թագաւորէն գնալ ի տեղի իւր. Եւ ընդունել զնա ամենայն քաղաքացն[ե] մեծարանօք եւ պատուով որպէս արժանաւոր։[զ] Եւ Պօղոսի զիւր աթոռն Հրամայէր երթալ ունել.[է] Իսկ Մակեդոն սակաւ ինչ կասկածէր զառաջինն[ը] ի Պօղոսէ յեկեղեցւոջ, ուրեմն[թ] լինի[ժ] իւր ժողովն, և զխոտրամանկութիւնս ունի միշտ. Եւ[ժա] վասն Աթանասայ գրեաց Թագաւորն յեպիսկոպոսս և յուխտաւորսն[ժբ] և յամենայն ժո-

ա. Ա՝ Ն. խրատէ. բ. Դ. ով եմ. գ. Դ. արտաքս ելեալ. դ. Դ. Հրաման առեալ. ե. Դ. յամենայն քաղաքացս: զ. Բ. զարժանաւոր. է Բ. ունել. ը Գ. զառաջին. թ. Դ. որում. ժ. Գ. լինել. ժա. Դ. զխորամանկութիւն առնէր միշտ. իսկ. ժբ Ն. յուխտաւորս.

Գլ. ԻԴ. [1]

Ապա այսու թղթովքս ամրացեալ Աթանաս դիմեալ անցանէր ընդ Ասորի Պաղեստինոյ և հասեալ [ա] և եպիսկոպոսին Մաքսիմոսի յայտնեալ զառ ի Սերդիկիոյ ժողովոյն ծանուցեալսն, և զիարդ թագաւորին նոցա ընտրոյ դատաստանին եղև հաղորդ.[2] յայտարարէ ժողով առնել անդ յեպիսկոպոսանցն։ Իսկ Մաքսիմոսի ոչ ինչ եղեալ փոյթ կոչէ և զօրս յԱսորիս եպիսկոպոսունս և ի Պաղեստինի, և արարեալ ատեան տան և նոքա զհաղորդութիւն և զպատիւն Աթանասայ։ Գրէ ապա և ժողովն [3] որոց յԱղեքսանդրիայ, և ամենեցունց որոց յԵգիպտոս և ի Լիբիայ եպիսկոպոսանցն առաքեաց, և ուխտաւորաց և ժողովրդականաց չյայտնեալ և զկարգեալսն վասն Աթանասայ, որով յոյժ զայրացան Մաքսի-

ա. Բն. «յԵրուսաղէմ» որ կայ նաեւ համառօտ օրին:

1 Տես Սոզոմ. Գ. 21. 22. Աթան. ընդ. Ար. 57. էջ 175. Պատ. Արիան. 25 էջ 358. Կաս. Դ. 34. Փիլո. տ. Գ. 12. Նիկեփ. Թ. 26.

2 Պաղեստինի եպիսկոպոսները մի երկուսի բացառութեամբ շատ սիրով ընդունեցին Աթանասին. մինչեւ անգամ ոմանք թղթեր տուին նրան վկայելով. որ իրանք ոչ թէ ինքնակամ. այլ ստիպեալ էին նրա դէմ կարծիք յայտնել:

3 Այդ թուղթը կայ Աթանասի եւ Սոզոմենի գրուածքներում. ժողովը կայացաւ 350 թ.

ղովուրդս ընդունել [ա] զԱթանաս. և որ [բ] թուղթք հակառակութեան և մատնութեան այրել [գ] հրամայեաց։ Յայսոսիկ վստահացեալ երթայ զճանապարհ [դ] իւր ընդ Ասորիս [ե] և ընդ Պաղեստին. գայ յԵրուսաղէմ և մտանէ Երուսաղէմի [զ] եպիսկոպոսին Մաքսիմիանոսի զառ ի Սարդիկէ ժողովն. և թէ [է]

ա. Բ. ընդունիլ. բ. Դ. Գ. եւ որ վասն նորա. գ. Դ. այրեալ. դ. Դ. զճանապարհս. ե. Դ. յԱսորիս. զ. Ա՝ յԵրուսաղէմայ. է. Դ, ժողոոյն եթէ.

մասն որք թշնամութեամբ էին առ Աթանաս, եթէ նախ ընդէնլով և ի նոյն նախ սաէպ զանգիտելով, որպէս ղի և ոչ միոյ ինչ իրի, ընտրութիւն վասն Աթանասայ արար և զհաղորդութիւն և զպատիւն նորա տուեալ։

Զայս ծանուցեալ Ուրսակայ և Վաղէսի որք Արիանոսի աղանդոյն էին, նախ ջերմ սրտիւ փութացեալք լինէին, ապա ըստգտեալք յայնժամ ի նախկին փութոյն ի Հռովմ ելանէին գիրս զղջման եպիսկոպոսին Յուլիոսի տուեալք՝ խոստովանէին զհամագոյութիւնն, և զթուղթս առ Աթանաս առաքելով զհաղորդութիւն նորա անդուստ յառաջ ընդունելով։ Եւ այսպէս ապա Ուրսակիոս և Վաղէս յԱթանասայ եղելոցն պարտեալք, որպէս է ասել, զհամագոյութիւն խոստովանեցան։ Իսկ Աթանաս ընդ Պնղուսիոս յԱղէքսանդրիայ երթայր, և մերձենալով ըստ քաղաքացն ուսուցանէր խլել զարիանոսն և տալ ողջոյն որոց հաւանգոյութեանն. յոմանց յեկեղեցիս և ձեռնադրութիւնս առնէր։ Եւ այս եղև սկիզբն այլ մեղադրութեան ընդդէմ նորա, եթէ յայլոց եկեղեցիս սկսաւ ձեռնադրել. և այսպէս որ ինչ ըստ Աթանասա յայնժամ անցանէր։

զիարդ և զթագաւորացն [ա] կամս [բ] ըստ ընտրութեան ժողովոյն Սարդիկէ. Իսկ նա ուրախ լինի [գ] ընդ դարձն Աթանասի, առնէ առհան. և ընդունի զնա մեծաւ պատուով, և յուղարկէ զԱթանաս թղթովք [դ] յԵգիպտոս և յԱղէքսանդր ընդունել զնա. Եւ ընդ որ անցանէր ուրբն Աստուծոյ, խրատէր և ուսուցանէր յաղագս ուղղափառ հաւատոյն և պարկեշտ վարուց և արդարութեանց. [ե] Եւ առնէր ձեռնադրութիւնս. [զ]

ա. Ն. զթագաւորացն. բ. Դ. զկամսն. գ. Դ. լինէր. դ. Դ. թղթթովքն: ե. Բ. վարուցն եւ արդարութեանցն Ն. զարդարութեանց. զ. Դ. ձեռնադրութիւն.

ԳԼ. ԻԵ.[1]

Բայց այսու և աշխարհական իրք ոչ զսակաւն ընդունէին զխռովութիւն, սակս որոյ յայսքան զլուխս վերընթանալ ոչ է անպարտ վերստին առնելով սղիւք. քանզի ստացողին զԿոստանդինուպաւլիս վախճանեցելոյ, երեքին նորա որդիքն զթագաւորութիւնն ընկալան, որպէս և յառաջնումն գիրսն արարաք յիշումն։

Բայց այս գիտելի է զի թագաւորակից եղև սոցա նոցուն հաւրեղբաւրորդի, Դալմատիոս անուն հաւրն իւրում համանուն. զոր սակաւ թագաւորեցուցեալ ընդ ինքեան զաւրականքն սպանանէին, ոչ հրամաելով զԿոստանդնայ զսպանումն այլ և ոչ արգելլով։

Բայց իբրև նորին Կոստանդին[2] ի վերայ կողմանց եղբաւրն ելանելով և ճակատելով ի զաւրացն մեռանէր, որ բազում անգամ յառաջնումն ճառեցաւ։

Իսկ յետ նորա մահուանն պարսկականն առ Հռոմայեցիսն շարժեցաւ պատերազմն, ըստ որում Կոստանդիոս ոչ գործէր բարեբաղտաբար. քանզի գիշերամարտութեան եղելոյ ի սահմանսն Հռոմայեցւոց և Պարսից,

1 Տես Սոզոմ. Դ. 1. Ռուփ. Ժ. 19. Կասիոդ. Դ. 38. Նիկեփ. Թ. 28.
2 Տես Բ. գլ. 5.

և յարդարէր [ա] զեկեղեցիս, որ յԱրիանոսաց էին աւերեալք ապականեալք. [բ] Ըստ ժամանակին [գ] ումն չօրավար յառնէ ի վերայ յարևմտից [դ] թագաւորին ի յարդարմանէ [ե] եղբօրն, սպանանէ զնա, և ինքն տիրէ յաշխարհին, և բազում հեղմունք [զ] արեան լինէին. [է]

ա. Ա՛ յորդորէր. բ. Ա՛ աւերեալք չիք. Դ. աւերեալ եւ ապականեալ. գ. Ա՛ չիք. դ. Ա՛ Դ. արեւմտից. ե. Ա՛ ի յորդորմանէ եղբօրն սպանանել. . . տիրել.

զ. Նոր. «Հեղմունս արեանց առնելով անքաւս, Յոր. Բ. 20. է. Ա՛ լինին։

Հզաւրագոյն յայնժամ Պարսիցն առ սակաւ ինչ Թուեցաւ լինել: ² Ըստ որում ժամանակի և ոչ քրիստոնէիցն լուէր, այլ որ վասն յԱԹանասայ և Համագոյութեան ճառ ի պատերազմ առ եկեղեցիսն էր: Եւս յայսոսիկ կարգելոյ իրացն, Մագնենտիոս ի կողմանս արևմտայինս յարեաւ բռնակալ. որ սպան ի յարդարմանէ ինչ զԿոստաս զԹագաւորն արևմտից ի Գաղիայ կելով նորայ:

Այսորիկ եղելոյ, ցեղական մեծ վառեցաւ պատերազմն. քանզի Մագնենտիոս բռնակալ զամենայն Իտալիա ունէր, իսկ զԱփրիկէ և զԼիբիայ ընդ իւրեաւ ունէր, և զԳաղիա ունէր իսկ առեալ: Իսկ յԻլլիրիա Սիռմիպոլսի [ա] միւս եւս ի զաւրականացն ամբառնայր բռնակալ. անուն Բէտռանիոն: Եւ ոչ այս միայն, այլև զՀռոմ խռովութիւն ընդունէր. քանզի Կոստանդնի [բ] քեռորդի Նիպատիանոս անուն ընդդիմանայր Թագաւորութեանն, բանաքար միայնամարտելով ընծայարերեալ լինէր. [գ] բայց զՆէպատիանոս զաւրականքն Մագնենտի սպանանէին: Իսկ Մագնէնտիոս ի վերա եղանելով ամենայն կողմանցն արևմտից կործանէր պատերազմելով բռնութեամբ:

ա. Ἐν Ἰλλυρικοῖς δὲ Σιρμίῳ πόλει·

բ Բն. սխալմամբ τοῦ Κωνσταντίουունի, որ մեկնիչները ուղղումեն:

գ. χειρὶ μονομάχων δορυφορούμενο; ձեռամբ մենամարտողաց օգնութիւն գտեալ:

2 Տես Եւտրոպ Ժ. 10. Այդ յայտնի գիշերամարտութիւնը տեղի է ունեցել Միջագետքում Սինգարի մօտ, փ. կչի 348 Թ. որի մէջ մեռաւ Պարսից Շապուհ Թագաւորի որդին: Տես նաև Մ. Խորեն. Գ. գլ. ԺԲ. «Շապուհ . . . յարձակեցաւ ի մէջ երկրայս եւ ի Պաղեստինէ. ի կ Կոստանդիայ ապ. ռազմեցաւ ընդդէմ Պարսից եւ տուեալ ճակատ, երկոքին կողմանքն պարտեցան»:

Գ Լ. ԻԶ.[1]

Այսպէս այս ամենայն չարեացս զուգահեղ[illegible]ունք ի դուզնաքեա ինչ եղեն ժամանակի. քանզի ի չորրորդ ամի յետ Սեռդիկիոյ ժողովոյն եղև ի հիւպատոսութեանն Սարգսի և Նիգրինանոսի.ᵃ իսկ այսոցիկ եղելոց թուէր միայն ի Կոստանդիոս անկանել թագաւորութեանն ինքնակալ ցուցեալ ի կողմանս արևելականս[2] հակառակ բռնակալացն ամենայն իրաւք պատրաստիլ։ Իսկ ժամանակ ի դէպ որոց առ Աթանասն տարեալք կարծելով գտանել, նոյնժամայն ընդդէմ նորա մեծագոյն վառեցաւ պատերազմ, զի այլ ատնութիւն զոր-

ա. Σεργίου καὶ Νιγριανοῦ. Փրկչի 350 Թ։

1 Տես Սոզոմ. Գ. 2. Թէոդ. Բ. 5. և 13. Կաս. Գ. 38. Նիկեփ. Թ. 29.

2 Կոստանդիոսը ինքնակալ եղաւ Հռովմայ մեծ տէրութեանը իւր երկու եղբօր մահուանից յետոյ. ուստի Հայոց գլխաւորները նրան գրած թղթում, որով Տրդատի որդի Խոսրովին թագաւոր են խնդրում, նրան անուանում են «Աստուած զձեզ ոչ միայն Եւրոպիոյ, այլ եւ ամենայն Միջերկրայց տիրեցոյց»։ Տես Խոր. Գ. գլ. Ե.

Գ Լ. ԻԷ.

Ի խորամանկութենէ արիոսականաց զՊօղոս եպիսկոպոս Կոստանդնուպօլսոյ յաքսորս խեղդեն, եւ զԱթանաս եւ զԹէոդորոս եւ Լիւքիոս կամին սպանանել։

Այսոցիկ այսպէս եղեալ յետ չորրորդ ամիᵃ ժողովոյն Սարդիկէ, թուեցաւ ամենեցուն թէ Կոստանդին տիրէ ինքնակալ թագաւոր ի վերայ հայրականᵇ իշխանութեանն. և ի խաղաղութենէ չարին, և ի խորամանկութենէ Արիանոսացն զհակառակ հաւատոյն շարժէր զիւր չարութիւն զոր ակամայ հաւանե-

ա. Դ. եղելոյ յետ Ծ. ամին ժողովոյն Սարտիկեայ. բ. Ն. հայկեան։

ծեցին չև ևս նորա զԱղէքսանդրուոյն ծանուցեալ․ ուսուցանէին Թագաւորին Կոստանդիոսի ասելով որպէս զի կործանել նմա զԵգիպտոս և զԼիբիին։ Բայց յաւէտ աճեցոյց զմատնութիւնն ձեռնադրութիւն առնելն յայլ պանդխտականսն [ա]։ Իսկ Աթանասա այսքանեաւքս հասանէր յԱղէքսանդրիայ, ժողովս որոց յԵգիպտոս եպիսկոպոսացն արար․ որք համաձայնս կարգեցին և զառ ի Սեռդիկիոյ ժողովելոցն և որք յԵրուսաղէմ ի Մաքսիմոսէ եղեալ ժողովոյն։ Իսկ Թագաւորին և իւր նախկին զարիանոսական կարծեաւքն ըմբռնեալ զփոքր ինչ յառաջ զառ ի նմանէ կարգեալսն ի հակառակն փոփոխէր։

Եւ նախ առաջի զՊաւղոս զԿոստանդինուպաւլսի եպիսկոպոսն արտաքսել հրամայեաց զոր տարողքն ի Կուկիսոն [1] Կապադովկիոյ խեղդեցին։

Իսկ Մարկեղի փոխանակ մեռեցելոյ առժամայն եկեղեցեացն որոց յԱնկիւրիայ կալող լինէր Բասիլիոս։ Իսկ Ղուկիոս Անդրիանուպաւլսի եպիսկոպոսն ի կապանս երկաթիս նստեալ ապականեցաւ։ Եւ այսքան զաւրացոյց զյաղագս Աթանասայ զճառեալսն, որպէս զի յանկարծ բարկութիւն ընդենուլ զԹագաւորին, հրամայե-

ա․ ἐν ἀλλοτρίαις παροικίαις.

1 Կուկիսոնը փոքր Հայաստանի այն քաղաքն է, ուր յետոյ Յովհան Ոսկեբերանը աքսոր ուղարկուեց․ սա մի ժամանակ եպիսկոպոսանիստ քաղաք էր, գտնւում էր Կեսարիայի եւ Անարզաբայի ճանապարհի վրայ։

ցաւ վասն Պօղոսի և Աթանասի, և նախ զՊօղոս Կոստանդինուպօլսու հայրապետն արտաքսեալ [ա] հրամայեաց․ զոր տարեալ ի Կուկիսոն խեղդեցին․ (որ այնպէս ուղիղ հաւատով և սուրբ վարուքն [բ] էառ զյաղթութեան պսակն․) Եւ վասն [գ] Աթանասայ

ա․ Ն․ աքսորել․ բ․ Դ․ վարուք․ գ Դ․ եւ այս․

լով սպանանել զնա ուրանաւր ուր արդեւք և գտանիցի. ընդ նմայ և Թէոդուլոս և զՈղիմպիոս զառաջնորդս եկեղեցեացն Թրակայ։ Բայց Աթանասայ Թագաւորին հրաման ոչ վնասեաց, այլ առժամայն յառաջ զգացեալ փախստեան հպեցաւ։ Եւ այսպէս փախեաւ ի սպառնալեաց Թագաւորին, իսկ զփախուստ նորա զայն արիանոսքն մատնեցին, մանաւանդ Նարկիսոս Ներոնիադայ որ ի Կիլիկիայ եպիսկոպոս էր և Գէորգ Լաւոդիկեայ և Ղեոնդիոս Անտիոքայ եկեղեցւոյն առաջնորդ. որ մինչդեռ քահանայն էր որոշեցաւ ի պատուոյն, վասն զի ընդ կնոջ միում համապազաւր լինելով որոյ Եւստողիոս անուն, և զառ ի նա կարծիսն Թաքուցանել փութացեալ, զծննդականսն եհատ զինքեան։ Եւ անդուստ յառաջ համարձակապէս ապա ընդ կնոջն բնակէր որպէս զի ոչ ունելով ամաւթ ինչ առ նոյն ատանիւր. և կամաւք և փութով Թագաւորին եկեղեցեացն Անտիոքա առաջնորդ կարգեցաւ յետ Ստեփանոսի որ զՊղակիտոնն փոխեաց յառաջագոյն։ Այսքան սակս այսորիկ։

Գ.Լ. ԻԼ.[1]

Բայց յայնժամ և ի Կոստանդինուպաւլիս Մակե-

[1] Տես Սոզ. Դ. 2. 3. Կաս. Գ. 39. Նիկեփ. Թ. 30.

այնքան յարդարեցին Արիանոսքն զմատնութիւն առ Թագաւորին։ Վասն որոյ հրաման լինի սպանանել զնա, ուր և գտցի. ընդ նմա և զԹէոդուլոս և զՈւլմիոս, զեկեղեցւոյ սրբոյ զառաջնորդսն. ա Զայս զգացեալ բ յառաջագոյն փախեան իսպառնալեաց Թագաւորին. և առնու զեկեղեցին Գէորգ, որ նախ իսկ յԱրիանոսացն ձեռնադրեալ գ Լաւոդիկեայ եպիսկոպոս. Որ մինչ էր քահանայ, որոշեալ էր վասն պոռնկութեան, որ էր ժպիրհ

ա. Դ. սպասաւորսն. բ. Դ. գիտացեալ. գ. Դ. ձեռնադրեաց։

զոր լինի առաջնորդ եկեղեցւոյն, Պաւղոս ի յոտից Հռոմելոյ,[ա] զոր աւրինակ ծառեցաւ խակ. քանզի համարձակութիւն մեծ առեալ ի Թագաւորին, քրիստոնէական շարժեալ պատերազմ, ոչ ինչ նուազ քան զոր ընդ նոյն ժամանակս բռնաւորքն առին պաշտել զկուռսն։ Քանզի համանեցուցեալ զԹագաւորն պատերազմել նովաւ ի խաղաղութեան եկեղեցեացն, յարդարէր աւրինաւք հաստատել որքան չարաչարն կամէր գործել։ Եւ որ աստուած աւրէնքն ըստ քաղաքացն առաջի դնէին, և ձեռն զաւրականական հրամայել լինէր ի սպասաւորութիւն Թագաւորականացն աւրինաց։ Եւ արտաքս ընկէին խորհողք հաճոյութեանն, ոչ միայն յեկեղեցեացն այլ Թերևս ի քաղաքացն. բայց նախ յաղագս արտաքսմանն պարապէին, խակ յառաջել չարին առա ի հարկաւորութիւն հաղորդելոցն ընդ նոսա փոխադրէին, անսանելով նոցա սակաւս զեկեղեցեացն հովաբարձուս։ Չի ևին վիշտքն ոչինչ նուազ քան զոր յառաջ մատուցանէին հարկաւորիչք երկրպագութեան կռոցն. Քանզի զամենայն տանջանս մատուցանէին, Թիւրութիւնս պէս-

ա. Ris. ἐκποδὼν γενομένου Մարձեալ ի մէջոյ։

այր. և խորհէր մինչ զհակառակ սրբոց։[ա] Յայնժամ համարձակութիւն և հրաման առեալ ի Թագաւորէն Մակեդոնն, յետ Դողոսի մահուանն[բ] բռնաւորութեամբ[գ] անեալ յԱրիոսութիւն. և ոչ սակաւ վիշտս հասուցանէր եկեղեցեացն Աստուծոյ. որ առաւել քան զկռոցն զմոլորութիւն[դ] զոր հալածիչքն ցուցանէին. Այսպէս[ե] տանջանս[ե] ուղղափառացն անէին, և առումն ընչիցն. զրաւումն յաքսորս յուղարկէին,[զ] և զ յոլովս մահու մատնէին՝ զինուորական գործակցութեամբ. Այսպիսի

ա Ա՝ հակառակ. Դ. հակառակ սրբոցն. բ. Ա՝ Գ. մահուան. գ. B. Ն բռնութեամբ. դ. Գ. զմոլութիւն. ե. Դ. տանջումն ուղղափառացն լինէր։ զ Ն. Դ. ուղարկէին.

պէսս և տոմունս ընչից. բազումք ի նոցանէ յեքսորիս[ա] լինէին ըմբռնեալք, և ոմանք տանջանաւք մեռանէին։ Եւ այսպէս լինէին ըստ արևելեան քաղաքացն, ես առաւել ի Կոստանդնուպաւլիս։ Իսկ այս ցեղական պատերազմին սուղ գոլով, յառաջ մատչելով Մակեդոն յեպիսկոպոսութիւնն անձեցուցանէր։ Բայց որք ըստ Նովատեայ Նաւիտոյ և արևմտային կողմանցն քաղաքք դեռ ևս կային հաստատունս համաձայնելով միմեանց և զաւանդել կանոն Նիկիոյ ժողովոյն ունելով։

ԳԼ. ԻԸ.[1]

Իսկ զոր ինչ յԱղէքսանդրիայ առ այն ժամանակաւքն Գէորգիոս գործէր, ձայնին Աթանասայ կրողին և մերձ կացելոյն յեկեղեցին լուր։ Քանզի ի պատասխանականն[բ] ճառին[2] յաղագս ինքեան փախստեանն զայս սակս ունայն եղելոցն ասէ։

ա. ἐξορία աքսոր:

բ. Ἐν τῷ ἀπολογητικῷ λόγῳ.

1 Տես Աթան. Պատմ. Ար. 81 էջ 393 Թէոդ. Բ. 13. 14. Սոզոմ. Դ. 10. Կաս. Ի 3. Նիկեփ. Թ. 29.

2 Աթանասը այս ճառի մէջ իւրեան համեմատում է առաքեալներին. մարտիրոսներին. նոյն իսկ Քրիստոսին. Դերբազդրումէ թէ անարդար հերքում ինչպան նորա թշնամիներն էին։

աղէտս լինէր յարևելից կողմանս. ես առաւել ի Կոստանդինուպօլիս, իսկ արևմտից[ա] կողմն ունէր զհաստատութիւն հաւատոյն Նիկիայ և զնոցին կանոնեալ սահմանադրութիւնն.[բ]

ԳԼ. ԼԹ.

Թէ որպէս Գէորգիոս՝ արիոսութեան եպիսկոպոս բազում չարիս հասուցանէ սրբոցն Աստուծոյ յԱղէքսանդրիա քաղաքի:

Իսկ Գէորգիոս ես առաւել[գ] չարիս յԱղէքսանդրիայ ցու-

ա. Բ. յարևմտից բ Գ. սահմանադրութեան Դ. սահմանադրութիւնս. գ Ա առաւել.

«Թէ և յԱղէքսանդրիայ դարձեալ բուսանելով
«ոմանց խնդրելով զմեզ սպանանել. և եղեն վատթար
«այժմոյքս առաջնոցն. քանզի զաւրականքն յանկար-
«ծակի զեկեղեցին պատեցին, և որ ինչ պատերազ-
«մացն՝ փոխանակ աղաւթիցն լինէր. այլ մեկնելով
«ի քառասունսն Գէորգիոյ ի նոցանէ առաքեալ ի Կապ-
«պադովկեայ աճեցոյց զոյս առ ի նոցանէն ուսաւ-ցչա-
«րիւն: Քանզի յետ շաբաթու զատկին կուսանքն ի կապա-
«րանս անկանէին, և եպիսկոպոսունքն կապեալք ի զաւ-
«րականացն՝ երթային, և որբոց և այրեաց տունք յա-
«փշտակեալք լինէին, և առ հասարակ ամենայն տանց
«լինէին, և ի գիշերի կործանումն քրիստոնէից լինէր,
«կնքեալ լինէին տունք և եղբարք ուխտաւորք փոխա-
«նակ եղբարց վշտանայլին: Բայց այսք դժնդակք դժըն-
«դակադոյնք և որք յետ այսորիկ յանդգնութիւնք:

ցանէր, համարձակութիւն առեալ ի Թագաւորէն ըստ Մակե-
դոնի խրատուցն[ա] և ժողովն[բ] ի սուրբ եկեղեցւոյն Աստուծոյ
խնդրէին այցելութիւն ի Տեառնէ: Նա զօրականքն պատեցին
զեկեղեցին և եպիսկոպոսս,[գ] զորս գտին կապեցին և զքահանայս
որ ի ներքս,[դ] և զուխտաւոր կուսանս. զարս և զկանայս արկա-
նէին ի բանտ ի խոշտանգանս[ե] գանից, ստիպէին[զ] ի բաց կալ
ուղիղ հաւատոյն և յանձն առնուլ զարիոսութիւն[է] ** Քանզի
հուր լուցեալ, և կացուցեալ ի վերայ հրոյն զկուսանսն, ստի-
պէին յանձն առնուլ զարիոսութիւն. իբրև տեսանէին յաղթողս
ի հաւատս, բրւէք հարեալ լինէին, և պէսպէս գառն տանջանօք

ա Դ. ըստ Մակեդոն խրատուն. բ. Ն. Բիւզանդ. սրբագրումէ «ժողովուրդն». Դ. էր ժողով սուրբ եկեղեցւոյն Աստուծոյ. գ Գ. զեպիսկոպոս, Դ. զեպիսկոպոսք, զորս. դ. Դ. զոր ի ներքս. ե Դ. ի խոշտանգանս. միւս Ձեռ. ի խոշտանգս ունին. զ. Նոր «ի խոշտանգանս գանի տագնապէին ուրել խոզենի». Մակաբ Բ. Է. 1. է. զյարիոսութիւնն.

«Քանզի ի շաբաթեանն յետ որոյ Պենտեկոստէին «ժողովրդին պահեալ եղին ի հանգստարան ապաւթել, «վասն ամենեցուն պատուոյն որ առ Գէորգ հայրա-«պետութեանն։ Այլ զայս լսելով ամենաչարին այն զաւ-«րացնէ զզաւրավարն զՍեբաստիանոս զՄանիքեցին զո-«րով. և ապա նորա հանգերձ բազմութեամբ զաւրա-«կանացն զհնս և սուսերս մերկս, աղեղունս և նետս «բերեալ, զինեցին ի նմին կիւրակէի ընդդէմ ժողո-«վրդեանն. բայց սակաւս զտանէին յարութելն, զի «բազումք յաղագս ժամուն գնացեալ լինէին։ Այսպի-«սիս ապա գործեցին որպիսեաւ վայելէր իսկ լսողացն «գործել։ Քանզի հուր լուցեալ և կացուցեալ զկուսանս «առ հրոյն հարկաւորէին ասել զինքեանս Արիանոսի «հաւատոյն լինել. և իբրև յաղթողս զնոսա տեսա-«նէին և ոչ տարեալս հոգս հրոյն, մերկացուցեալս ապա «այսպէս հարմամբ հատանէր զերեսս նոցա, որպէս զի «յետ ժամանակաց հազիւ նոցա ճանաչել։ Իսկ կա-

տագնապէին. Զի ոմանք մեռան, և ոմանք վիրաւորեցան ան-գամօք և ոչ էր ողորմութիւն, այլ ամբարշտութիւն յորդեալ որպէս հեղեղատ ողողել[a] գեղփել[b] կարծէին զուղիղ հաւատս. Եւ զեպիսկոպոսս զորս[c] ըմբռնեցին էին աւելի[d] քան զերեսուն որ զա.նապէս վարեցին ի մեռաղս. ոյք յոլովք ի ծանապարհի մեռան իսկ. ** Եւ* եղև զի յետ Պենտեկոստէին պահեալ ըզ-շաբաթն հաւատացեալ ժողովուրդք, ժողովեալ ի հանգստարան (սրբոյ Աւետարանչին Մարկոսի) և այլոց հայրապետացն, յա-ղօթս. (Ննջրել այցելութիւն ի Տեառնէ Աստուծոյ նոցա[e] բա-րեխօսութեամբ հոգել զգիշերն յայգ կիրակէ յաղօթսն Ա...-

ա Գ. ողողեալ. Դ. ողողեալ գեղփեալ: Նոր. · նմանէ և ի Ցոհ. կԹ. 92—93. բ. Բ. գերեալ. գ. Ա Գ. զեպիսկոպոս զոր. Ն զեպիսկոպոսունս զոր դ. Դ. յաւելի որք ղանագոյնս. ե. Բ. Նոցին.

* * Բնագրի մէջ առաջ է այդ հատուածը քան ** -- **

«լեալս այս քառասուն նորադունին տրբինակալ զնոսա «էհար. քանզի փարոցս յորժամ ենեայց հասանելով դեռ «յինքեանս ունելով զխայթոցն, այսպէս էհար զԹիկու-«նըս նոցայ. որպէս զի յոլովից բազում անգամ խու-«պանիլ ի ձեռաց փասն հարելոց ի նոսա խայթոցացն, «իսկ ոմանց ոչ կարեցելոց՝ մեռանիլ. իսկ զմնացեալսն ա-«մենայն և զկուսանսն արտաքսեցին ի Մեծն Օասին։[ա] «Իսկ զմարմինս փոխանեցելոցն, ոչ ըստ իւրեանցայոցն «ըստ իւրաքանչիւր աշխարհի ի թաղ տալ ետուն, այլ «ժողովեցին որպէս և կամեցան. անԹաղս ընկեցեալս «փասն Թուեալոյն զնոսա զանցանել զայսքան սխալանաւքս։ «Եւ գործէին զայս մոլորական մտաւք անզգամքն. քանզի «տանց փոխանեցելոցն ուրախ եղելոց, փասն առ ի տէրն «մեր Յիսուս Քրիստոս խոստովանութեանն, իսկ ող-«բացելոց յաղագս մարմնոցն, մեծագոյն ևս արտաքսա-«հեցեալ լինէր հակառակ նոցայ ամբարշտութեան և «հմուԹեանն կշտամբուԹիւն։ Քանզի և նոյնժամայն «իսկ յԵգիպտոսէ և ի Լիւբիոյ արտաքսեցին եպիս-«կոպոսունս և այսպէս դառնապէս փարեցին զնոսա.[բ] «որպէս զի ոմանց ի նոցանէ ի ճանապարհի, և ոմանց «ի նոյն յաքսորին մեռանիլ։ Եւ փախուցին այսպէս «եպիսկոպոսունս աւելի քան զերեսուն. քանզի էր նոցա

ա. "Οασις" Լիւբիայում եղող մեծ Օազիսն է։

բ. Բնագրի մէջ յիշուած են արտաքսուած եպիսկոպոսների անուն-ները։

տուծոյ)։ Զայս լուեալ ամենաչարին Գորգիայ, զինէր[ա] զօրա-վարն Մանիքեցի զօրօք մահու մատնել զժողովեալսն ի հան-գստարանսն. և հասեալք ի տեղին առաւօտուն. ոչ գտին զգնացեալսն ընդ նախախնամութեանն Աստուծոյ, բայց ի սա·

ա. Ա լինէր։

«փոյթ ըստ Աքոյաքունն, եթէ՝ հնար իցէ բառնալ ըզ-«ճշմարտութիւնն»։

Այսպիսիս Աթանաս յաղագս եղերցն ըստ Աղէքսանդրու ընտանի այսքան ձայնիւ պատմեաց ։

Իսկ Թագաւորն յԻլլիւրիկա ա յերկիրն զաւրաժողով լինէր. քանզի տանէին զնա անդր հարկաց պիտոյիցն կարիք, մանաւանդ Բետռանիոնի ի զաւրականացն յորջորջումն։ Ապա հասեալ ի Շիրիմ բ դաշնաւորութեամբ պատճառով խաւսէր ընդ Բետռանիոնի, և յարդարէր փոխադրել զվերաքարոզիչ գ զաւրականսն, որոց փոխադրեալ զԿոստանդինոս միայն կարգային աւգոստոս և Թագաւոր ինքնակալ։ Իսկ Բետռանիոնի ոչ ուրեք յիշատակ կոչողացն լինէր. ապա նոյնժամայն զգացեալ անկանէր յոտս Թագաւորին։ Իսկ Կոստանդիանոսի առեալ զպըսակն Թագաւորական և զծիրանիսն, մարդասիրէր խրատեալ զնա իւրական ձեռամբ ցածագոյն կալ. քանզի վայել է, ասէ, ծերոյն տիաւք անհոգագոյնս կալ քան ունել անուն լի հոգւովք։ Այսպէս ունէր զոր ըստ Բետռանիոնի կատարումն, իսկ Թագաւորն նմա զամենայն ռոճիկս յարքունական հարկացն հրամայեաց տալ։ Ձի բազում անգամ նորա յետոյ ի Պրուսի Բիւթենոյ կեցով գրեալ ազդէր Բետռանիոն. որպէս թէ մեծ բա-

ա. ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίδα·

բ. Σίρμιος· հայերէն թարգմանուած է Շիրիմ եւ սիրիմ, մենք երկու ձեւն էլ անփոփոխ թողինք:

գ. τοὺς ἀνακηρύξαντας στρατιώτας զզօրս, որք զնա կայսր հրատարակեցին:

կաւուց, զորս հարեալ վիրաւորեցին. * Այսպէս էր մարտ չարի ի սուրբս,

բեաց պատճառ եղեալ նմա վճարեալ ի Հոգւոյ. և յայսքան լինել համակարգեալ Թագաւորութեանն չարեաց ոչ բարեգործել աւելի յինքեան Կոստանդիոսի, զի յորոց նմայն ետ ինքն ոչ վայելէր։ Այսքան սակս այսորիկ պատմեցաւ։ Իսկ յայնժամ՝ Թագաւորն զԳաղիոս[ա] եղբաւրորդին իւր կայսր կարգեալ, և զընտանի անուն եդեալ, ի յԱսորեաց Անտիոքու առաքեաց, պահել զարևելական կողմունն ի ձեռն նորա նախախնամեալ։ Որոց հասեալ յԱղեքսանդրիայ[բ] առ ժամայն Փրկչին նշանն յարևելս կոյս երևեալ լինէր.[2] քանզի սիւն խաչաձև յայտնեալ մեծ սքանչելիք տեսողացն լինէին։ Իսկ նախ ապա զայլ իւր զաւրավարսն հանդերձ զաւրութեամբ բազմաւք ընդդէմ Մագ-

ա. Γάλλος.
բ. Բն. Ἀντιοχεία որ իսկապէս ուղիղն է:

1 Այդ եղել է 451 թ.
2 Տե՛ս Խոր. Գ. գլ. ԺԲ. ժամանակակից բոլոր պատմագիրները յիշատակում են այդ դէպքը։

Գլ. Խ.

Թագաւորն Կոստանդիանոս Գալլոս զեղբօրորդին իւր առնէ կայսր, յարեւելից կողմանցն երեւի սուրբ խաչն:

Ընդ այն ժամանակս Թագաւորն[ա] զԳալլոս[բ] զեղբօրորդին իւր առնէր կայսր՝ զընտանի անուն եդեալ, և առաքեաց յարևելից կողմն հոգալ զաշխարհն։ Եւ հասեալ (յԵրուսաղէմ)[գ] յայնժամ երևեցաւ նշան սուրբ խաչին յարևելից, որպէս սիւն լուսոյ խաչաձև յերկնից[դ] երևեալ, որ զամենայն աշխարհն զարմացուցեալ[ե] հիացուցանէր, թէ զինչ իցէ նոր և սքանչելի տեսիլն այն։ Եւ Թագաւորն զօրավար և զօր[զ]

ա. Ա՛ Թագաւորի. բ Բոլոր Ձեռ. Գաղոնիս. գ. Ա՛ զԵրուսաղէմ. դ. Ա՛ երկնից Ա. ե. Բ. Դ. զարմացեալ. զ. Ն զօրս.

նենգաւորի առաքելոյ։ Եւ ինքն յամէր ի Սիրմի մնալով թէ զինչ լինիցի։

ԳԼ. ԼԹ.[1]

Իսկ յայնժամ և Փոտինոս[2] որ անուն եկեղեցւոյն առաջնորդ զգաւառ ի նմա ազանցն յայնագոյն գլխաւորէր։ Վասն որոյ խառնութիւն յայանանէ եկեղոյ թագաւորն ժողով ի Սիրմի Հրամայեաց առնել։ [ա] Եւ եկին անդ եպիսկոպոսունք յարևելից և յարևմտից կողմանց։ Սոքոյ յետ Հիպատւոյն Սարգսի և Նիգոլիանու ըստ որ ժամանակի սակս խառնակութեան պատերազմացն և ոչ մին Հիւպատոս գաւառական պատուատրութիւնն

ա. Բնագրի մէջ կայ ժողովում ներկայ եղող եպիսկոպոսների անունները։

1 Սոզոմ. Դ. 6. Սուլպ. Սեվ. Բ. 37. Կասիոդ. Ե 6 Նիկեփ. Թ. 31.

2 Փոտինոսը փոքր Գաղատիայից էր. Մարկեղոս Անկիւրիայի եպիսկոպոսի աշակերտը. Նա սկիզբը ուղղափառ էր, բայց յետոյ իբրև Սիրմի եպիսկոպոս սկսեց թիւր վարդապետութիւն Քրիստոսին «Հասարակ մարդ — ψιλὸν ἄνθρωπον սովորեցնելով։ Իր թիւր վարդապետութիւնը սկսեց քարոզել 341 թ. սկսած, մինչեւ 351 թ. ժողովով նզովուեց

առաքէր ընդդէմ Մագնիտի բռնակալի ի մարտ պատերազմի [ա] և ինքն մնայր [բ] ի Սիրմիս տեսանել զմարտն։

ԳԼ. Խ.

Փոտինոս Մարկեղի աշակերտ նոր մոլորութիւնս ուսուցանէ. լինի ժողով, նզովի ինքն եւ այլ ոք ընդ նմա։

Յայնժամ լուաւ թագաւորն վասն Փոտինոսի [գ] Մարկեղի աշակերտի, որ նոր մոլորութիւն ուսուցանէր. սոսկ մարդ զՔրիս-

ա. Դ. ի պատերազմն։ բ. Հ մնայ. գ. Գ. Ա Ն. Փոտինոսին.

կատարեաց։[1] Իսկ ժողովեալքն զՓոտինոս զհետևողն Մարկեղի Անկիւրացւոյ և զՊաւղոսի Սամոսատացւոյ զաղանդն յանդիմանեալ առժամայն նզովեցին։ Եւ զայս որպէս գրաւորք և խրատապէս եղեալ ամենեքին գովեցին. և յայնժամ և յետ այսորիկ այլոց յամառեալք գործե-ցին զոչն ամենեցունց հաճոյ։

Գ. Լ.[2]

Որպէս զի ըստացեալք յառաջագոյն ի նոցանէ կարգելոյն որ յաղագս հաւատոյն առժամայն այլս վասն հաւատոյն աւրինադրէին կարգս. մին զոր Մար-կոս Արեթուսիոս կարգեաց Ելլադացի աւաչոյ[ա] իսկ զայլսն Հռոմայեցի ձայնիւ, յորոց զմին ի հռովմա-յեցւոց սասանաւրէ կարգեալ, իսկ զմի ան եւս զոր յե-տոյ ի Սիւմի ընթերցանն, յընտանուեն կարգեսցուք

ա. Ἑλλάδι γλώσσῃ յունական լեզուաւ:

1 Ակնարկուած են այն յայտնի հանդիսակատարութիւնները եւ խօսքերը որ իւրաքանչիւր հերետիկոս իւր հաւատափոխութեան սկզբին պարտական էր առջեւ ժողովոյ դնել։

2 Տես Սոզոմ. Սուղպ Սեւ. մէջ Լատին Կասիոդ. Ն 7.

րիստոս ասէ[ա] որ էր առաջնորդ եկեղեցւոյն. Եւ այսր ժողով եպիսկոպոսաց, և ժողովեալքն[բ] նզովեցին զՓոտինոս, և զմախ-ճանեալ նորա վարդապետս աղանդոյն զՄարկեղոս, և զՄարկէլ Անկիւրացի[գ] և զՊօղոս Սամոսատացի և զայս որպէս գրաւորք[դ] և գրեցաւ արարեալ ամենեքեան գովեցին, բայց զհաւատոյն ոչ ուղիղ դաւանեցին, որպէս յայտ[ե] ցուցանեն նոցին բանք ձայնիւ իմն հնչեցեալք[զ] ելլադայի աւաչու[է] և որ հռոմայե-

ա. Բ. ասէր բ. Ա՛ Գ. ժողովեալքն. գ. Ա. Բ. Գ. Լիբացի. դ. Գ. զբարելոք. ե. Գ. յայս. զ. Ա՛ Գ. եւ է. Ա՛ առաջաւ. Գ. առազաւ:

տեղւոջ յորժամ զեղեալսն յԱրիմինա ա գիտէք։ Բայց այս գիտելի է զի ամենայն յՆղոգացի կարգեցաւ լեզու։ բ Իսկ այսոքիւք ապա զՓոտինոս յետ նզովիցն ի միաբանիլ և ի ստորագրել համբառնայինն պատմեալք տալ նմա զեպիսկոպոսութիւն եթէ ի զղջմանէ ընդեսցէ զգանեալն ի նմա աղանդ, միաբանի ապա ի նոցա կամս։ Բայց զընտրութիւնն ոչ ընդալաւ. և ապա կոչէր զնոսա ի խուսս։ Վասն որոյ որոշեալ կամաւ և Թագաւորին, ժողովեցան եպիսկոպոսունքն որ մերձն և ի խորհրդականացն ոչ սակաւք, որոց Թագաւորն հրամայեաց մերձենալ բանիւք, յորոց ընդդիմացաւ Փոտինոսի Բասիլիոս Անկիւրացի եկեղեցւոյն առաջնորդ, երագագրելով զձայնս նոցա գրողացն։ Եւ մեծ մարտ ի մէջ երկաքանչիւրոց բանիցն լինէր. յորոց պարտեալ Փոտինոս դատապարտեցաւ։ Եւ ի փախստեան կեալով անդուստ յառաջ բանս շարադրէր երկաքանչիւր լեզուաւք, քանզի և ոչ Հռովմայականին գոյր անփորձ։ Իսկ գրէր ընդդէմ ամենայն հերձուածոց զընտանի աղանդն միայն նդեալ. այսքան վասն Փոտինոսի ճառի։

Բայց այս գիտելի է և զի ի Սիրմի ժողովեալ եպիսկոպոսունքն զղջացան Հռովմայական հաւատոյն արտաքսատրութեամբ. քանզի բազում ինչ յետ տալոյն հակառակ նոցա երևէր։

Վասն որոյ փոյթ զնէին ի գրեցելոցն վերստին առնուլ զայս. և քանզի բազումք Թագուցանէին, Թագաւորին գրեալ հրամայեաց խնդրել զառեալն պատիժս

ա. ἐν Ἀριμήνῳ·

բ. Բնագրի մէջ կայ Մարկոսի գրած հաւատամքը եւ այն Թուղթը որ առաջ հռովմայերէն լեզուով է գրուել եւ յետոյ Թարգմանուել յունարէն՝ երկուսն էլ շատ ընդարձակ:

սպառնացեալս եթէ ոք յանդիմանեսցի թագուցանելով զնա ընդ ամենայն դժընդակաւք անկցի։ Այլ ոչ սպառնալիքն զմխանդամ տուեալն կարէին ջնջել վասն առ ի բաղումն անկանելոյն։ Այսքան յաղագս այսորիկ ճառեցաւ։

ԳԼ. ԼԱ.[1]

Բայց և սակս Ոսիոսի Սպանիացւոյ յիշատակ արարից իբր ակամա առընթեր եղոլի, դոյզն ինչ և վասն նորա ճառել։

Քանզի փոքր ինչ յառաջ և սա ի յորդորմանէ արիանոսացն ի յերսորիս առաքէր։ Իսկ յայնժամ յաղագս փութոյն, որ ի Ցիրմի եպիսկոպոսացն կոչեաց զնա թագաւորն, խորհելով թէ կամաւ հաւանի և կամ հարկաւորէ զորս մերժն։ Իսկ սորա եղելոյ մեծ վկայարան թուէր գոլ նոցայն հաւատոց. սակս այսորիկ ապա, որպէս է ասել, ակամա դայր։

Եւ վասն զի հրաժէր միաբանիլ ընդ նոսա վէրս և թիւրութիւնս ծերոյն մատուցանէին. վասն որոյ բըռնութեամբ յայնժամ եղեալ հրամանացն և միաբանեցաւ և ստորագրեաց։ Եւ որ յայնժամ ի Սիռմի եղեալն այսպէս ունէր զկատարումն. բայց թագաւորն Կոստանդիանոս յամէր ի Սիռմի մնալով առ ի Մագնէնտա պատերազմին ելից։

ԳԼ. ԼԲ.[2]

Իսկ Մագնէնտոսի թագաւորացեալն Հռովմ հասա-

1 Տես Սոզոմ. Դ 6. Սոկր. Սեմ. Բ. 40 Կասիոդոր Ե 9. Նիկեփ. Թ. 36. Փիլոստորգ. Դ. 5.

2 Տես Սոզոմ. Դ. 7. Սոկր. Սեմ. Բ. 38. Կաս Ե. 10. Նիկեփ. Թ. 32. Փիլոս. Դ 26.

նելով զբաղումս ի սինկլիտոսացն սպանանէր. իսկ զբաղումս և ի դիմոտացն ա կորուսանէր։ Բայց երբև զաւարացն Կոստանդնի առեալ զհռովմայեցւոց զաւրն և երթային ի վերայ նորա, գնայեալ ի Հռովմա եհաս ի Գաղիայ, ուր անտառ յաճախ խառնակմունքն լինէին, և երբեմն զայս կողմն ունէր և երբեմն զմիւսն։ Իսկ յետոյ ի Միւռսայ բ իսկ յայս բերդիս Գաղիացւոց 1 Մագնենտ պարտեալ փախեաւ։ Յորում բերդի ասի ալալխումն պատահիլ նշանի։ Մագնենտիոս զառ ի պարտամենէն անգեալ զաւրականս կազդուրել փութացեալ, եել ի բեմ բարձր. իսկ նոցա սովորականաւ թագաւորացն գրաւեհրաշակութիւնն գոչել կամեցեալք, վասն կամաւք ի Կոստանդիոս զայս փոխաբերէին, ոչ զՄագնենտիոս, այլ զԿոստանդիոս ամենեքին միաբան Օգոստոս կայսրային։ Զայս խառնակութեամբ հակառակ իւր համարեալ Մագնենտիոսի ի բեղզէն նոյնժամայն յառնէր փախստամբ ի ներքնագոյնսն կոյս Գաղիոյ աշխարհացն։ Բայց ի վերայ կոյին զաւրավարքն Կոստանդիոսի վարելով. և յանկարծակի լինէր բախ նոցա ի տեղւոջն որ անուանեալ կոչի Մոնտոսելևկոս. գ յորում տեղւոջ ասի քաջա-

ա. τοῦ δήμον ի ժողովրդենէ:
բ. περὶ Μοῦρσαν.
գ. Μιλτοσέλευκος·

1 Միայն Զոզոմենը եւ Սոկրատն են Միւրսան Գաղղիոյ բերդ յիշում. միւս պատմագիրները նրան դնում են Պանոնիայում. ճակատամարտը տեղի ունեցաւ 351 թ.

ցօք. ա իսկ Մագնենտի հասեալ ի Հռոմ սինկղիտոսն սպանանէր և այլս բազումս, բ բայց զօրաց թագաւորին զհետ մտեալ հանդերձ հռովմայեցւոց բազմութեամբն՝ հալածէին։ Եւ յետ բազում մարտից, և արգելանաց բերդից և ամրո-

ա. Դ. եւ որ հռովմայեցիովք. բ. Դ. եւ զբազումս

դոյն պատճառաւ Մագնենտիոսի փոխել միայն ի Ղուկդունոն, ^ա ի քաղաքն Գաղլիոյ, յոր է ի Մուռսայն բերդ երից աւուրց ճանապարհ։ Իսկ յայս Ղուկդունոն լինելով Մագնենտիոսի, սպանանէր զմայրն իւր, բառնալով և զեղբայրն իւր, զոր կայսրն արար ընքեամբ, իսկ յետոյ լինէր ապա անձնամահ։ Այս գործեցաւ ի հիւպատուոջն Կոստանդիոսի վեցերորդին և Գաղլոյ Կոստանդիոսի երկրորդին, ի տասն և հնգին աւգոստոս ամսոյ։ Այլ ոչ ընդ երկար ինչ և միւս այլ ևս եղբայր Մագնենտիոսի^բ Կենտիոս կատարեաց զկեանս իւքեամբ հզեալ խեղդմամբ։ Այսպիսի ապա, որ ըստ Մագնենտիոսին ընդվզեալ զկատարումն։ Իսկ յետ այսորիկ սաժամեայն այլ ևս յարեաւ բռնակալ, որոյ անուն Սիղուանոս^գ, բայց և զնա Կոստանդիոսի զաւրավարքն սպանանէին[1] վաղվաղակի։

ԳԼ. ԼԳ.[2]

Ապա փոխեցաւ եղեռնքն^դ յարեւելս կոյս աշխար-

ա. εἰς Λουγδοῦνον.

բ Δεκέντιος·

գ Σιλουανός.

դ τοῖς γινομένοις. մինչ այս յայնժամ կատարէր:

1 Սիղուանոսը սպ. նուեց 355 թ.

2 Տես Սոզ. Դ. 7. Կաս. Ա. 11. Նիկեփ. Թ. 32.

ցաց^ա ոչինչ կարացեալ յաղթահարեալ և ունել զդէմ Մագնենտի, ^բ փախստական եղեալ երից աւուր ճանապարհ, ուր^գ ընտանիք իւր կային՝ և սպան զեղբայրն^դ իւր որ կայսր անուանեալ էր, և զմայր իւր. ապա և զինքն իսկ սպան, ^ե զի մի ի նոցանէ չարաչար մեռցի, և միւս այլ եղբայրն^զ ընդ ինքեան^է

ա. Գ. ամրոց. բ. Ա՛ Ա. Ն. Մագնիդէ. գ. Ա՛ Ա. Ն. որ. դ. Ն զեղբայր: ե. Ա՛ Բ. եսպան զ. Դ. եղբայր է. Ն. ինքեան.

հոկանա պատերազմ. քանզի որք ի Դիոյկեսարիայ Պաղեստինոյ Հրեայքն ընդդէմ Հռովմայեցւոյն զինահամբարձեալք լինէին և ըստ տեղեացն այնոցիկ ընԹանային։ Այլ ի սոսա Գաղլոսի բ զոր Կոստանդիոս կեսարն կարգելով առաքեաց զաւր բազում արձակել հանդիսացաւ և զքաղաքն նոցա զԴիոյկեսարի մինչև ցյատակ հրամայեաց քանդել։ 1

ԳԼ. ԼԴ. 2

Իսկ զայս գործել Գաղոսի զբարեբաղդութիւնն ոչ կրեր, այլ նոյնժամայն քաջանալ ընդդէմ նախակարգողին զինքն կարգեալ, բռնակալ և նորա լինել կամեցեալ. որպէս զի և ոչ ընդ երկարս ինչ զիշխանն նորա անկեալ ի Կոստանդիոսէ լինէր. քանզի զԴոմետիանոս զեպարքոսն արևելից և զՄագնոս կիւեստորգ անձնիշխանացեալ սպանանէր, որոց ազդ արարեալ էր Թագաւորին զիշխանն նոցա։ Յորոց վերայ երԹեալ Կոստանդիոսի առ ինքն առաքեալ կոչէր զԳաղոս, իսկ նորա

ա. ἐγχόριος ներքին։
բ. Γάλλος՝ ըն Գալոս որև Կոստանդիոս կոչիւր։
գ. Κυαίστωρ քվեստոր հարկահան։

1 Փրկչի 352 Թ.
2 Տես Սոզ Դ. 7. կաս Ե. 12. Փիլստ Գ. 29 Նկեփ Թ. 32.

խեղդեալ մեռանի. Ապա այնուհետև արևմուտք խաղաղութիւն առեալ ընդ ձեռամբ անկան. Դարձեալ յարևելս յառնէ պատերազմ ի Հրէից ընդդէմ Գաղղոսի ա զոր կայսր անուանեաց Թագաւորն զնա, զոր առաքեաց զօր բազում, և զքաղաքս ապստամբաց քանդեալ բ հրամայեաց զմնացեալսն ընդդէմ

ա. Որոյ Ձեռ. Գաղլոսի բ. Դ. քակեալ.

յերկնիւցն հարեալ ակամա լինէր գնացեալ առ Նա։ Եւ հասեալ յարևմտային կողմունս և մերձ ի Փղանոն[ա] կղզի եղեալ հրամայեաց նմա Կոստանդիոս մեռանիլ։

Իսկ յետ բազում ինչ իրի զՅուլիանոս զեղբայրն Գաղոսի կայսր կարգել յորս ի Գաղիա բարբարոսան առաքեաց։ Բայց Գաղոս որ և Կոստանդիոս յութերորդ հիւպատութեան Կոստանդիոսի մեռաւ, ըստ որում հիւպատուոյն նորայն էր երրորդ։ Իսկ Յուլիանոս զնոյն հետայն հիւպատի, որ նոր էր Արբիգիոնի և Յուլիանոսի, կարգեցաւ Կեսար վեցին նոյեմբեր ամսոյ։ Բայց յաղագս Յուլիանոսի յետ այսորիկ ի գիրսն արասցուք յիշատակ։

Իսկ Կոստանդիոսի յայսքան չարեաց յապահովացեալ առժամայն յեկեղեցական պատերազմ յեղոյր զընտանին իւր կամս. քանզի ի Սիռմայ ի Թագաւորականն Հռոմ երթալով՝ ժողով եպիսկոպոսաց առժամայն քարոզեաց, և ոմանց յարևելականացն եպիսկոպոսաց յԻտալիոյ հրամայեաց փութալ. ի Նմինն յարգարեաց լինել և զարևմտականսն։

ա. περl Φλάνωνα.

Թագաւորի. և զԳալլոս յայնոսիկ սպանանէին" և զՑուլիանոս զեղբայր՝ նորին ի նոյն պատիւ կայսերական Թագաւորն կացուցանէր"

ԳԼ. ԽԲ.

Կոստանդիոս եկեղեցւոյ պատերազմ յարուցանէ։

Իսկ Կոստանդիանոսի յաշխարհական պատերազմացն անհոգացեալ եկեղեցւոյ պատերազմ յարուցանէ." և հրամայէ ժողով լինել եպիսկոպոսաց յարևմուտս և յարևելս, և ինքն

ա. Դ. սպանին Բ. Ա եղեալ. Դ. Գ. Ա Դ. կացուցանէ. Դ. Ա. Բ. Գ. Դ. յառնէ. Ն. առնէ։

Իսկ այսքանեաւքս սոցա յԻտալիա երթալ կազմեցելոց այս ինչ պատահեաց լինել։ Յուլիոս Հռոմա եպիսկոպոսն վախճանեալ, հնգետասան ամ ի նմին եկեղեցւոջն եղեալ առաջնորդ. և Լիբերիոս փոխանորդէր զեպիսկոպոսութիւնն։

Գլ. ԼԵ.[1]

Իսկ յԱնտիոքիայ Ասորոց այլ բօսանէր հերձուածողեաւ Այետիոս[2] անաստուածն կոչեցեալ։ Սա զնոյնն խորհէր զԱրիոսին և զնորուն ընդունէր զկարծիս. բայց առ Արիանոսն խզեալ լինէր վասն զԱրիոսի հաղորդութիւնն ընդունելոյ, որպէս և նախկինն ասացաք, յորժամ զԱնկիւրոյն հաւատ ստորագրելոյ, զԹագաւորն ւոլորեցուցանելով։ Իսկ նախկինն էր Այետիոս[3] այր հակառակող և Արիոսի աղանդոյն ջատագով լինել փութայր ջերմ սրտիւ. քանզի սակաւ ինչ խրատեալ սորա յԱղեքսանդրիա գնայր, և հասեալ յԱնտիոք Ասորոց վասն զի անդուստ էր, յեպիսկոպոսէն Ղևոնդիոսէ[4]

1 Տես Սոզոմ. Դ. 12. Թէոդ. Գ. Եկեղ. Բ. 27. Փիլոստ. Գ. 27. Կաս. Ե Նիկեփ. Թ. 36։

2 Սրա աղանդի էութիւնը նրանում էր. որ Որդի Աստուծոյ ստեղծեալ χτιστος էր կոչում եւ միանգամայն աննման Հօր Աստուծուն. Նա հռչակ ստացաւ 359 թ. սկսած եւ մինչեւ անգամ եպիսկոպոս ձեռնադրուեց. մեռաւ 368 թուին։

3 Տես գիրք Ա. գլ. ԻԶ.

4 348 թ. սկսած Անտիոքի եպիսկոպոս էր։

երթայ ի Հռոմ. Ցայնժամ վախճանի Հռոմայ եպիսկոպոսն ի տասն հինգ ամի և փոխանորդ նորա կոչի Լիբերիոս. Իսկ Անտիոքայ Այետիոս[ա] որ զԱրիոսին ունէր զկարծիսն.[բ] բայց ի նոցանէ որոշէր իմն, զի էր այր հակառակող. և առէր զինքն

ա. Բոլ. Ձեռ. յատիկս. բ. Դ. զկարծիս.

ձեռնագրիւր սարկաւագ և նոյնժամայն ապա աւտարաձայնէր զընթերցողսն։[ա] Իսկ զայս առնէր ստորոգութեանցն Արիստոտելի հաւատալով, ի նոցունց խաւսելով և ինքեան՞ք զիմաստմունսն առնել ոչ զգայր. զի և ոչ ասաւ իսկ ի հանճարողացն զԱրիստոտելի զխրատունսն։ Քանզի նա վասն իմաստակիցն զիմաստասիրութիւնն յայնժամ այպանեալ կրթութիւն զայն մանգանցն շարադրեաց զբանականսն իմաստասիրացն ի ձեռն իմաստմանցն ընդդիմադրեաց. իսկ վերահայեցողացն իմաստնասիրացն զՊղատոնին և զՊղուտինոսին եդեալ յանդիմանեն զարուեստաբար ասացեալսն յԱրիստոտելէ։

Այլ Այետ ի վերայ հայեցաւղի ոչ հանդիպելով վարդապետի, ի ստորոգութեանցն իմաստմունսն մնաց. վասն որոյ և ոչ իմանալ կարէ թէ զիարդ է անծնանելին ծնունդ, եթէ որպէս ծնեալն մշտնջենաւորակից է ծնաւղին։ Այսքան էր պակաս ուսմամբ, և տգէտ աստուածայինցն գրոց։[բ] Եւ այսպէսք որք յայնժամ Այետիանոսք յորջորջեալք.[գ] քանզի յետ ժամանակին Եւնոմիոս երագագրաւղ գոլով նմա, և ի նմանէ խրատեալ զհակառակական [դ] բանականութիւն, զընտրանու-

ա. Միտքն է. նա իր քարոզների նորութեամբ զարմացնում էր ամենքին։

բ. Բնագիրը կրճատած է թարգմանուած։

գ. «Իսկ այժմ Եւնոմիանոսի» բառերը բաց է թողել թարգմանը։

դ. τὴν αἱρετικὴν λέξιν·

փիլիսոփայ. այլ և ոչ էր. զի ոչ ի ստոյգ[ա] իմաստասիրէ էր ուսեալ և թիւրէր զժողովուրդն։ Եւ որոց յայնժամ Արիանոսքն,[բ] այժմ Եւնոմիանոսք կոչին, քանզի յետ ժամանակի զնորայսն վարժելով զհակառակաբանութիւնս [գ] շարադրեաց.

ա. Ա՛ ստոյգ. բ. Ա՛ Արիանոսք։ գ. Դ. զհակառակաբանութիւնս.

թիւնս զայս նախակարգեաց։ [ա] Բայց սակս Եւնոմիոսի ըստ աշխարհին ասասցուք։

ԳԼ. ԼԶ [1]

Իսկ յայնժամ ժողովեցան յԻտալիա եպիսկոպոսունք, բայց յարեւելականացն ոչ յոյժ բազումք. զի գյոլովս ի նոցանէ որ ախտ և որ ծերութիւն և որ ճանապարհին երկարութիւն արգելոյր. իսկ յարեւմտականացն աւելի քան զերեք հարիւր պատահեցան։ [2] Բայց հրաման թագաւորին ի Մեդիոլանոն քաղաքի տայր առնել զժողովն. ըստ որում և ժողովեալ արեւելականքն նախ քան զամենայն միաբանական ընտրութիւնն ընդդէմ Աթանասայ բերեալ արժանաւորէին. որպէս զի ի սորա եղելոյ՝ կատարելապէս ի նոցանէ անկոխ լինի Աղէքսանդրիայ։ Իսկ իբրև զգային Պաւղինոս ի Գաղիա Տռիբեռիոյ եպիսկոպոսն, և Եւսէբիոս Բերգաղացոց [բ] որ է քաղաք յԻտալիայ Լիւգիւացւոց, [գ] և Դիոնէսիոս Աղբասւոյ [դ] յԻտալացւոց մայրաքաղաքին եպիսկոպոս, յանկուցին հաւատոյն արեւելականացն փութային հաս-

ա. Միտքն է. յաջորդ կարգուեց նրա աղանդին։

բ. Βςεχὲλλων.

գ. Λιγύων

դ. Ἄλβας·

1 Տես Սոզոմ. Դ. 9. Թէոդ. Բ. 15. Ռուփ. Ժ. 19. 20 Սուլպ. Սեվ. Բ. 39. Կաս. Ե. 15. Նիկեփ. Թ. 33.

2. Ժողովը տեղի է ունեցել 355 Թ. անհաւանական եւ չափազանցրած է համարուում երեք հարիւր եպիսկոպոսների թիւը։

Իսկ թագաւորին հրամայեալ [ա] զժողովն արեւմտից ի Մեդիոլանոն [բ] քաղաքի առնել, և արեւելիցն առ նոսա [գ] գալ. որք էին իննսուն։ [դ] Եւ նախ քան զամենայն զդարձն Աթանասի առնէին և

ա. Դ. Թագաւոր հրամայեաց բ. Բռլ. Ձեռ. ի մելիդոն. գ. Ա՛ առ նոցա. Բ. առ Ն:ս. դ. Ուշադրութեան արժանի է թուերի տարբերութիւնը։

տանել զՀակառակ Աթանասայ ընտրութիւնն, յարուցեալք գոչէին յերկարս նենգութիւնս կրել և պատրանս եղեռնքն քրիստոնէութեանն։ Քանզի ոչ առէին ճըշմարիտ գոլ զՀակառակ Աթանասա մեղադրութիւնն. այլ ի քակումն Հաւատոյն զայս նոցա խորհել։ Այսպիսիս աղաղակելոց, լուծանի եպիսկոպոսացն ժողովն։

ԳԼ. ԼԵ.[1]

Ծանուցեալ ապա Թագաւորին զամենայն Հատանէր յուտից[ա] ի ձեռն եկարեաց։ Եւ կամէր ընդունել ժողովն տիեզերական, որպէս զի զարևելականսն ամենայն յարևմուտս կոյս քարշել, Համափառս արգելեալ կարգեաց առնել զամենեսին։ Իսկ իբր նորա զայս խորհեալ դժընդակութիւն ճանապարհին երևէր, զի ընդ երկուս առժամայն ժողովս Հրամայեաց առնել.[2] յԱռիմինոն Իտալիոյ, յայնժամ որոց մերձն ժողովել Հը-

ա. Տես Բ. 27. էջ 161 ծն. ա.

1. Տես Սոզոմ. Դ. 15. 16. 17. 18. 19 եւ Գ. 19. Թէոդ. Բ. 18. 19. 20. 21. Ռուփ. Բ. 21. Սուլպ. Սեվ. Բ. 41. Փիլոստ. Դ. 10. Կասիոդ. Ե. 20. Նիկեփ. 38. 39. 40. 41.

2 Այս ժողովներից անկախ 356 Թ. կայսրը Աղէքսանդրիա ուղարկեց Սիրիանոսին Աթանասին արտաքսելու. եւ Գէորգ Կապադովկացուն նրա տեղը կարգելու համար. նոյն Թուականին էր նաեւ Առիմինոնի ժողովը. իսկ Նիկոմիդիայինը 358 Թ. էր.

անիրաւ զրպարտութիւնն. իսկ որ[ա] զայս առէին, զնոսա արտաքսել Հրամայէր ի մեռաղս. զի այս էր[բ] նորա փոյթ, զի զամենեսեան յարիանոսութեան աղանդն միաւորեսցէ. Բայց ոչ յայտնապէս զինքն ցուցանէր արիոսեան, այլ

ա. Բ. Դ. որք: բ. Զի ասէր.

րամայեցաց, իսկ արևելականացն ի ձեռն Թղթոց Նիկոմեդիա Բիւթինիոյ պատուհիլ հրամայեաց։ Իսկ զայս Թագաւորն դիտմամբ համաձայնութեան առնէր. այլ և ոչ դիտումն զքաղցր ունէր կատարումն. քանզի և ոչ այլ ժողովոցն համաձայնեաց այն ժողով՝ այլ յերկաքանչիւրսն պատառեցաւ։ Վասն զի և ոչ յԱռիմինիոն ժողովեալսն կարացին միաբանիլ։ Իսկ արևելականքն ժողովեալք Սեղևկի Ասաւուրոյ,[ա] այլ հերձուած գործեցին։ Որպէս զի այսուհետև զիւրաքանչիւրսն այսոցիկ յառաջիկայսն ասասցուք. նախ սուղ ինչ յաղագս Եւդոքսիոսի արարեալք յիշատակ։ Քանզի առժամանակաւն Ղևոնդիոսի վախճանեալ զհակառակողսն Այետի սպասաւորութիւն կարգէր, իսկ Եւդոքսիոս Գերմանիկոյ եպիսկոպոս գոլով, որ յԱսորիսն է քաղաք. ի Հռոմ լինելով յայնժամ ճեպել խորհէր և ընդ Թագաւորին նենգութեամբ խաւսէր. որպէս զի պիտաւորեցելոյ Գերմանիկւոյ քաղաքին մխիթարութեան և պահպանութեան թողուլ զնայ ի փոյթն ճանապարհին վերելումն. բայց Թագաւորին ոչ գիտացեալ նախկին էթող զնա։ Իսկ նա զկալաւղս աւթանոցին ունելով գործակից, զԱնտիոքայն առեալ զեպիսկոպոսութիւն էթող զիւրն քաղաք և Այետի ունելութիւնս առնէր. և փութայր նստուցանել ատեան եպիսկոպոսանց առ ի տալ նմա զըսպասաւորութեան պատիւն։

ա. 'Ισαυρία.

խորամանկեալ,[ա] որ յայնր[բ] աղանդոյ էր մեծարէր. իսկ որ ըստ ուղղափառութեան՝ անարգէր, և զբազումս[գ] արտաքսասահմանէր[դ] հրամանաւ Թագաւորին, և այնպէս խառնափնդորեալք.

ա. Ա՛ խորամանգել որ այն աղանդոյ. բ. Ն. այնր. գ. Ա՛ բազումս. դ. Դ. արտաքսասահման առնէր.

Այլ այս ոչ երբէք լինէր, քանզի զաւրագոյն էր ընդդէմ Այետի ատելութիւն, քան զփոյթն Եւդոքսիոսի: Բայց ոմանք յարեւելականացն յԱռմինոն ժողովեցան ըստ Աթանասայ. լուեալեացն առաքեալք յաղագս հաւատոյն միաբանիլ ասէին. յորոց փոյթ զուգեալ լինէին Ուրսակիոս եւ Վաղէս որք նախ զարիոսութեանն ունէին զաղանդ. ապա զհամագոյութեանն խոստովանեցան ի ձեռն տուեցելոյ գրոյն եպիսկոպոսին Հռովմայ, [1] զի միշտ տոքա առ զաւրագոյնսն խոնարհէին: Ջուգէին ընդ նոսա ապա եւ այլք որպէս զի ապա ի ժողովոյն որոց մերձն. այլք այլ ինչ առաջի արկանելով գումարէին: Այնքան որք Ուրսակիոսն եւ Վաղենտին զոր ընդդէմ ասէին նախկին յաղագս հաւատոյն կարգաւորութեանն, զոր փոքր ինչ ի Սիռմիոն ժողովեալքն արտաքսեցին: Զայս ասէին եւ զքարտ գրոյն ունելով տային ընթեռնուլ. քանզի ի Սիռմի որպէս եւ նախկինն ասացի շտեմարանեցին, բայց անդ Առմինոն յայտնեցին: Իսկ այսորիկ ընթերցելոյ յարուցեալքն, որոց ոչն այս եղեւ հաճոյ. մեք ասեն ոչ հաւատոյ կարաւտեալք ժողովեցաք աստանաւր, վասն զի ողջ պահեմք զոր ի սկզբա-

1 Բնագիրը գործերուլ կրճատ է թարգմանուած եւ բաց է թողնուած նոցա գրութիւնը Հռովմա եպիսկոպոսին.

Ոչ կարէր առնել որպէս կարծէր, այլ յամենայն ուրեք մարտ եւ հակառակութիւն եւ ոչ կարաց զժողովսն [ա] ի կամս իւր առնել այլ [բ] եւ ոչ դադարէր յայնցանէ, որոց յուսայր. [գ] եւ զի երկայնագոյն է ըստ ժամանակին պատմել զվիճմունս եպիսկոպոսացն և ժողովրդոյն զասելս եւ զլսելս վասն հաւատոյ. [դ] ըստ Արիոսի

ա. Որպէս կարծէր զժողովս. բ. Ա. Բ. Ն. չունի այս նախադասութիւնը. գ. Դ. յուսայրն. Բ. Ա. յուսար. Ն. ուսար. դ. Ա. Բ. Ն. չունի. ժ. Ա՝ հաւատոց:

նէն առաք, այլ զի թէ առ այն ինչ լիցի հատուածն նոր՝ արգելցուք։ Իսկ արդ եթէ ընթերցեալդ ոչ ինչ հատանէ նորագոյն յայտնապէս այժմ զարիանոսականն նզովեցիք հերձուած, ըստ որում աւրինակի և զայլ հերձուածսն հինն կանոնն որպէս զհայհոյիչս էհան. քանզի հայհոյականն աղանդ Արիոսի շարժեաց զխառնակութեանս եկեղեցւոյն, և զոր մինչև ցայժմ եղեալ խռովութիւնսս, և զայս յայտնի կացոյց տիեզերաց։ Իսկ այս պատճառոյս յորոց Ուռսակայն և Վաղենտին, Գեռմինիոսին և Աւքսէնտին և Պիմոփիլին և Գայ[ի]ոսին ոչ եղեալ ընդունելի կատարելապէս կորզեաց զեկեղեցին. քանզի սոքա յայնժամ յԱռիմինոնի ընթերցեալսն յաւելուին, բայց ոյք զՆիկիոյն հաւատ հաստատեցին առժամայնն։ ծաղր արարին և զնախայլիրսն ընթերցմանցս, մանաւանդ Աթանաս որով և առ իւրսն ծանաւթս գրեալ ասէ բազում ինչ։ [ա] Բայց այս գիտելի է զի ժող(ով)ն ընգեաց զոլս Վաղէնտին և Ուռսակայն և այլոցն. քանզի զարիոսական չարափառութիւնն նզովել յանձն ոչ առին։ Վասն որոյ զայրագնեալք ի նզովիցն առժամայն ցթագաւորին ընթացան տանելով զընթերցեալ ի ժողովուն զգիր հաւատոյն. բայց ժողովն զծանմունսն յիւրմէ յայտնեալս կարգեաց թագաւորին և առաքեաց ի ձեռըն եպիսկոպոսաց։ Իսկ ապա ոյք Ուռսակայն և Վաղէնտին հասեալք նախ մատնին զժողովն ցուցեալք զոր տանէինն զհաւատոյն կարգադրութիւնն, [բ] իսկ թագաւորին ի նախկին ըմբռնմանէն յԱրիանոսի կարծիսն ի՛ը-նալով, զայրագնէր ընդդէմ ժողովոյն և զոլս Վաղէն-

ա. Բնագրում կայ Աթանասի գրութիւնը.
բ. Բնագրում կայ Արիանոսաց կայսեր ուղղած թուղթը:

տին և Ուռոսական պատուով ընդունէր բազ՛ում· վասն որոյ առաքեալքն ի ժողովոյն յամէրին, ոչ հանդիպեալք պատասխանւոյ· Իսկ անագան ուրեմն երբեմն փոխանակագրեալ Թագաւորին առաքեաց ի ձեռն որոց մերին, զոր ընգալեալ ժողովուն ստէպ այլ գրէին: ա Եւ փոքր ինչ յամէրին ժամանակի:

Եւ իբրև ոչ արժանաւորեալ գնոսա Թագաւորին պատասխանւոյ գնային յիւրաքանչիւրքն իւր ըստ քաղաքս իւրեանց: Իսկ Թագաւորն և յայնժամ նախագիտէր զարիանոսական կարծիսն սերմանել ցեկեղեցիսն· և զայս ունել փութացեալ պատճառս Թշնամանաց զնոցայն գնալ առնէր, արհամարհեալ ասելով, զի արտաքոյ կամաց նորա լուծան: Սակս որոյ ոմանց որոց Ուռոսական որքան ինչ նոցայն Թուէր հանդերձ համարձակութեամբ հակառակ եկեղեցեացն գործեալ հրամայեաց, իսկ զկարգադրութիւնն հաւատոյն ընթերցելոյ յԻտաղւոյ յեկեղեցիսն կոյս հրամայեաց առաքել, հրամայեալ ոչ կամաւղացն ստորագրեալ արտաքսել յեկեղեցեացն, և ի տեղիս նոցա հաստատել այլոց: Բայց նախ Կղիբեռիոսբ Հռովմա եպիսկոպոսն հրաժարեալ ի միաբանութենէ այն հաւատոյն արտաքսի, իսկ որք Ուռոսական և Վաղէնտին ի տեղին հաստատէին զՓիլիքս, որ էր սարկաւագ եկեղեցւոյն Հռովմա և եղև յաւելեալ ի կարծիսն Արիոսի· բայց են որք ասեն, թէ ոչ յաւելաւ ի կարծիսն, այլ բռնութեամբ և վշտաւք ձեռնադրիւր: Զամենայն ապա յարեմուտս նորահաստեալն խռովութիւն ընդունէր, ոմանց արտաքսիլ և առաքիլ յեքսո-

ա· Ոսագ· կամ կայսեր գրութիւնը ժողովին եւ նոցա պատասխանը

բ· Λιβέριος.

րիս, իսկ այլոց ի տեղիս նոցա հաստատիլ։ Եւ այսք լինէին ի բռնութենէ թագաւորական հրամանացն որ ապա և յարեւելային կողմնունս առաքէին։ Բայց Լիբեռիոս ապա փոքր ինչ յետոյ յեքսուբեայն կոչեցեալ զընտանին էառ զաթոռ, ի Հռոմ ժողովրդի ազմկեցելոյ և արտաքսեցելոյ յեկեղեցւոյն զՓելիքս, բայց թագաւորին ակամա այսոցիկ լինէր համակարգիչ, իսկ որք Ուռսակայն գնացեալք յԻտալիա եւս յարեւելականսն անցեալ կողմունս հասանէին ի քաղաքն Թիրակա Նիկի. և սակաւք ինչ յամեալք ի նմա ժամանակ, այլ նստուցանեն ատեան և զընթերցեալսն յԱռիմինոն զհաւատոյն գիր յԵլադացի թարգմանեալք լեզու, զոր աւրինակ վերագոյնն ճառեցաւ և աշխարհալուր արարեալ, հաստատեցին վերահռչակեալք ի հաւատոյն որ ի Նիկիայ առակաւ անուանն յափշտակել զպարզամիտսն կամեցեալք և զՆիկիոյ հաւատսն բազմաց կարծելով տալ։ Այլ ոչ նոցա եղև շահ իմացուածն. քանզի յետ բազում ինչ իրի յանդիմանեցաւ, վասն որոյ և կատարէին իսկ այ-

մոլորութեանն և ըստ [ա] Մակեդոնի հոգեմարտութեանն. (Զի Արիոսեանք [բ] արարած ասեն [գ] զՈրդի, այլ ոչ ի բնութենէ Հօր, այլ հետ ժամանակի գոյացեալ, և Հայր մեծ քան զՈրդի. և Հոգի նուազ. ոմն քան զոմն խոնարհագոյն ի Հօրէ և յաստուածութենէն. [դ] զի թէպէտ և սուրբ ժողովն Նիկիայ [ե] նզովեալ [զ] արտաքսեցին զԱրիոս. և դարձեալ զպատիժ [է] պատուհասի ընկալաւ, սակայն սերմն չարին ի ձեռն թագաւորին որ պարտեցաւ ի յարիոսեանն [ը] քահանայէն, ոչ դադարէր ի թիւ

ա. Ն. վասն բ Գ. արիանոսեանք. գ. Դ. ասէին. դ. Ա աստուածութենէն. ե Բ. չիք. զ. Ա. Գ նզովել. է. Դ զպատիժս. ը. Բ. Ա ի ձեռն ի յարիոսութեան քահանայէն. Գ. ի ձեռն ի յարիոսեան քահանայէն Դ. ի ձեռն չարին արիոսեան քահանային:

պանեալք։ Ցաղագս յարևմտային կողմանս եղելոց այս-քան ճառեցաւ։

Բայց փոխադրելի է առ ժամայնս ի պատմութիւնս ըստ նմին ժամանակաց յարևելս եղելոցն, աստուստ իսկ սկսանել։

ԳԼ. ԼԸ.[1]

Որք Արիոսի կողմանն եպիսկոպոսունք մեծ քաջա-լերութիւն ի Թագաւորականն հրամանէ առնուին, և յարդարէին ընդունել զժողովս. սակս որոյ փոքր ինչ յետոյ ասացից, բայց յառ ի նոցանէ յեղեալսն յառա-ջինն ժողովու, նախկին ընթացուք։ Քանզի Ակակիոս[2] և Պատրոփիլոս զՄաքսիմոս զԵրուսաղեմացւոցն եպիսկո-պոս արտաքսեալք զԿիւրիղոս փոխանակ նորա կարգեցին։

1 Տե. Սոզ. Դ. 20. Թէոդ. Բ 27 Կաս. Ե. 31 Նիկ. Թ. 42.
2 Սա յաջորդեց Կեսարիայի եպիսկոպոսութիւնը Եւսեբիոս Կեսա-րացուց յետոյ:

րելոյ զուգիզ հաւատս) և որք Արիոսեանքն էին համարձակու-թիւն առին առ ուղղափառս, որ և զՄաքսիմոս Երուսաղէմի եպիսկոպոսն արտաքսեցին և զԿիւրեղ ի նորա տեղին[ա] կարգե-ցին եպիսկոպոս, բայց ունիմ ասել զպատճառսն զբաղումս և զայլս զոմանս[բ] արտաքսէին,[գ] և զոմանս ի տեղիս նոցա կար-գէին եպիսկոպոս[դ] Թագաւորաւն.

ԳԼ. ԽԳ.

Ցաղագս Մակեդոնի եպիսկոպոսի զաւրութիւն որ ունէր ընդ սուրբս Աստուծոյ եւ սատակումն իւր:

Իսկ Մակեդոն հոգեմարտ և աստուածամարտ՝ կոչեցեալ[ե] ի սարկաւագութենէ յեպիսկոպոսութիւն Կոստանդինուպօլսի,

ա. Բ. Դ ի տեղն. բ. Ա՝ զայլ ոմանս. գ. Դ. արտաքսեցին դ. Դ. կարգեցին եպիսկոպոս. ե. Դ. կոչեալ.

Իսկ Մակեդոնիոս զմերձագոյնսն ի Կոստանդնուպաւլսի աշխարհս և քաղաքս խախտէր, սպասաւորս զընտանիս դիմամունսն հակառակ եկեղեցեացն նախակարգեալ։ Իսկ Կիզիկոյնի զԵղեւսիոս[ա] ցուցեալ եպիսկոպոս, և զՆիկոմիդեայ զՄառաթոնիոս, որ նախկին իսկ սարկաւագ էր կարգեալ ի Մակեդոնէ, որ էր փոյթ առ շինել արանց և կանանց վանորայ։ Բայց թէ որպէս Մակեդոն զշուրջ Կոստանդնուպաւլսի աշխարհս և զքաղաքս քանդէր, այժմ ճառի. քանզի սա, որպէս ասացի, ըմբռնեալ յեպիսկոպոսութիւնն բիւրս առնէր չարիս, զխորհաւղացն նորայն. և ոչ միայն զեկեղեցւոյն իւրոյ զխղճաւորս վարէր, [բ] այլև զՆաւատիանոսս, տեսեալ զնոսա զհամագոյութիւնն խորհելով, ընդ նոսին ապա վարէին և նոքա և ընդ նոսին կրէին զանուղղայսն։ Փախչի ապա և եպիսկոպոսն նոցա Ագելիոս[գ] անուն։ Իսկ բազումք ապա և ի նշանաւոր և յերկիւղած արանց ըմբռնեալ տանջէին, զի ոչ կամէին վայելել ի հաղորդութենէ նոցա։ Իսկ յետ չարչարանացն ըմբռնութեամբ հաղորդել ի խորհրդոյն հարկաւորէին, քանզի փայտիւ բացեալ զբերանս արանցն արկանէին զխորհուրդն։ Իսկ զայս կրաւղքն մեծագոյն ևս քան զայլ զպատժոցն տանջանս զայս համարէին. կանայս և մանգունս ըմբռնեալ պղծել

ա. Ἐλεύσιον·
բ. Զուղղափառս հալածէր։
գ. Ἀγέλιος·

հակառակ Պօղոսի, որ ընտրեցաւ յԱղէքսանդրէ երանելւոյ· սա բազում չարիս եցոյց ի Կոստանդինուպօլիս և ի մերձաւոր յաշխարհն և ի քաղաքսն, բազումք[ա] ի նշանաւոր[բ] արանց ըմբռնեալ տանջէին, որ[գ] ոչ կամէին ընդ նմա հաղորդիլ. և յետ

ա. Դ. բազմութիւն. բ. Գ. Նշանաւորս գ. Բ. որք.

հարկաւորէին, իսկ թէ ոք հրաժարէր կամ այլազգ ինչ ընդդիմաբանէր. նոյնժամայնն հետևէին վէրք և յետ վիրացն կապանք և կապարանք և այլքն դժնդակք, յորոց մին կամ երկուս յիշել յայտնագոյն դժուարագործութիւն և զխալանսն Մակեդոնի, և զորոց յայնժամ աճեցելոցն յանկասաւղացն կարգեցից: Վասն զի կանանցն ոչ առեալ յանձն հաղորդիլ ի նոցաոցն, զստինս նոցա եղեալ ի տապանակի սղոցէին, և այլ կանանց զնոյն անմտութիւն առնելով, զոմանց երկաթովք և զոմանցն ձուանք ծայրագունիւք ջեռուցանելաւք ի հուր մաստուցեալք այրէին. և աւտարագոյն քան զհեթանոսացն պատիժս այս ի քրիստոնէիցն կոչեցելոց լինէր: Իսկ զայս ես ի բազմամ էէն Աւքսանոնէ լուաւ, զոր յառաջնումն յիշեցուցի գիրս, որ էր քահանայ Նաւատեանոսացն աղանդոյ: Եւ կրել ասէր և սա յարիանոսացն ոչ սակաւ չարչարանս, և ևս այսքան քահանայութեան հասեալ պատուի. և հանդերձ Աղէքսանդրաւ Պեփղագոնեաւ ծգնակցաւ իւրով ի բանտ մտանել, և վէրս առնուլ բազումս և կրեալ ապա տանջանսն նա ասէր. իսկ զԱղէքսանդր ի բանտի ի վիրաց վախճանել

չարչարանացն բռնութեամբ փայտիւ բացեալ զբերանն զհաղորդութիւն նոցա տային. [ա] որք չար քան զտանջանսն զայն [բ] վարկանէին և զկանայս [գ] ի պղծութիւն զինուորաց հրամայէր. և որք ընդդիմանային հարուածք նոցա լինէր, և կիսոց զստինսն [դ] հատանէին, և կիսոց այլ ինչ դառն տանջանս առնէին. Եւ այս էր նորա փոյթ, զի զամենեսեան աստուածամարտութեան արասցէ հաղորդս, և ևս չարագոյն քան զհեթանոսացն տանէր տանջանս, և զգործիս տանջանացն կազմէր հրով և սրով և փայտիւ, և ոչ դադարէր ի չար բռնութենէն և յաստուա-

ա. Ա տարին Գ. տացին. բ զտանջանս զնոսա կարկանէին գ. Գ. զկանայսն: դ. Դ. լինէին. եւ կիսոց զստինս:

ասէր, որ և Թաղին իսկ յաջու կողման Նաւազնացուն Բիւզանդիոյ գոգին որ կոչեն Եղջիւր, հուպ ի դէտո-րայն,[ա] ուրանաւր և եկեղեցի է Նաւատիանոսաց Աղէքսանդրի համանուն։ Բայց բառնային ապա և ա-րիանոսքն հրամանաւն Մակեդոնի և այլս բազումս ըստ քաղաքացն եկեղեցիս և զի զՆաւատիանոսացն որ հուպ ի կոչեցեալն էր Ադիլկաւ,[բ] ի Կոստանդնուպաւլիս։ Բայց այսորիկ աղագաւ վայս ինքնաբար յիշեցի և կամ ճառելով որքան ինչ ի ծերոյն Աւքսանիա լուաւ։

Թագաւորին հրամանն և Մակեդոնի բռնութիւնն քանդել զհամագոյութեանն խորհողաց եկեղեցիս հրա-մայէին, և հասանէին ապա հրամանն և բռնութիւնն հակառակ եկեղեցւոյն. և ճեպէին հրամայեալքն զայն առնել, բառնալ զնախակոչեցեալն եկեղեցի։ Բայց սքան-չանալի է ինձ այսուհետև և յինքեան ի վերա ժողո-վըրդեանն Նաւատիանոսաց, եթէ զորպիսին ունէին զնախանձ և զփոյթ առ իւրեանցն եկեղեցիս. և զբարե-մըտութիւնն զոր ունէին առ ինքեանս, և զի որք յայն-ժամ յեկեղեցւոյն յարիանոսացն արտաքսեալք, այժմ խաղաղութեամբ ընդունէին զեկեղեցին։ Քանզի իբրև ճե-պէին քանդել զեկեղեցին որոյ հրամայեալն էր, ժողո-վէր բազմութիւն մարդկան Նաւատիանոսաց՝ և ոմանք ի համագոյութեանն խորհողաց ընդ նոսա, և աւերեալք զեկեղեցին յայլ փոխեցին տեղի, իսկ տեղիս այս յայն-կոյս է քաղաքիս որ Սիւկան[գ] անուանի և է երեքտա-սաններորդ գաւառ[դ] Կոստանդինուպաւլսի։ Բայց փոյթ

ա գետորայն ποταμῶν·

բ. Πελαργός.

գ. Συκαί·

դ γλίμα.

լինէր եկեղեցւոյն փոփոխումն ժողովրդի մեծաւ յաւժարութեամբ փոխաբերել զնա. քանզի մինն բերէր խեցի, իսկ միւսն քար, իսկ միւսն փայտ և այլ ոք այլ ինչ և առեալք տանէին ի Միւկաս: (Ն)պաստաւորք լինէին և կանայք և փոքունքն տիովք աղաւթս համարեալք, և կատարէին և մեծ առնուլ շահ, զի որոշեցելոցն յԱստուած պահապանք ողջք արժանաւորէին լինել: Եւ այսպէս ապա յայնժամ Նաւատիանոսացն եկեղեցի ի Միւկաս փոխաբերեալ լինէր: Բայց ժամանակաւ ինչ յետոյ յետ վախճանին Կոստանդիոսի, Յուլիանոս Թագաւոր զյայնժամու տեղին ի բաց հրամայեաց տալ, և նոյնժամայն վերստին շինել հրամայէր և ժողովուրդն անդրէն ըստ նմին աւրինակի տանելով զնիւթսն, զեկեղեցին յառաջնումն շինեցին տեղւոջ և վեհագունացուցեալ Անաստասիայ [1] համանուան կոչեցին: Բայց եկեղեցին ապա որպէս ասացի առ Յուլիանոսի կանգնեցաւ, իսկ յայնժամ երկաքանչիւրոք եկեղեցւոյն և որք Նաւատիանոսացն առհասարակ վարեալք լինէին, վասն որոյ և որք եկեղեցւոյն պիղծ համարէին յաղաւթարանսն աղաւթել տեղիս յորս արիանոսքն ժողովէին, իսկ յայլ երիսն քանզի այսքան ի ներքս ի քաղաքին ունէին եկեղեցիս Նաւատիանոսքն, յայնոսիկ եկեալք առ միմեանս աղաւթէին, և փոքր ինչ միջոցաւ միաւորիլ նոցա, եթէ ոչ Նաւատիանոսացն պարհեալ զնախկինն պատուէր հրաժարեցին, սակայն զայլ բարեմտութիւն պահէին առ միմեանս յաւժարութեամբ յառաւել քան զմեռանելն ընդ միմեանց նկըրտեալք: Վարեալք լինէին ապա ի նոյն Կոստանդնուպաւլսի և ըստ այլ աշխարհաց և քաղաքաց և նոյնժա-

1 Այսպիսի անունով մի երկրորդ եկեղեցի շինեց Կոստանդնուպոլսում Գրիգոր Նազիանզացին։

մայն ի Կիզիկոնի Եղևսիոս [1] եպիսկոպոս զնմանս Մակեդոնի չարեացն առնէր զքրիստոնէիցն, ամենայն ուրեք վարելով և շրջելով զնոսա, և զՆաւատիանոսացն եկեղեցի որ ի Կիզիկոն աւերեաց յատակ։ Իսկ Մակեդոնիոս զկռփիչս չարեացն որովք ըմբռնէրն առաւել յաւելոյր. քանզի լուեալ ի Պափղագոնացեացն աշխարհին բազում լինել Նաւատիանոսականն աղանդոյ և առաւել ի Մանտինոնի, պատեհ վարկանէր որպէս զի ոչ զայսքան բազմութիւն արանց է վարկանիլ վարել։ Եւ չորս գունդ զաւրականաց կամաւք Թագաւորին ի Պափղագոնեայ առաքէր, որպէս զի յահէ վառելոցն զարիոսականն ընդունեսցին զկարծիս։ Իսկ բնակեալքն ի Մանտինոնի՝ նախանձու աղանդոյն գայրացնեալք հպեցան հակառակ զաւրականացն։ Եւ ելեալք միանգամայն. բազմութիւն յոյժ, և առեալ մանգաղս և գերանդիս, և կացինս և ամենայնիւն դիպեցելով զինու հանդիպեալ պատահէին զաւրականացն։ Եւ եղեալք միանգամայն և լինել խառնակութեանն բազումք ի Պափղագոնացն մեռանի, բայց ի զաւրականացն առ սակաւ ինչ ամենեքեան։

Զայս ես ի վայրաբնակ Պափղագոնացւոյ լուա որ ասէր լինել ի մարտին. և ասեն զայս և այլք բազումք ի Պափղագոնացեացն։ Այսպիսիք այսուհետև Մակեդոնի յաղագս քրիստոնէիցն ուղղութիւնք և մարտք և ցեղական պատերազմունք։ Բայց այս էր ոչ միայն յանիրաւիցելոցն, այլ և յորոց ընտանեբար եղելոցն զիրաւն ատելութիւն հակառակ նորա գործեաց, առ հարաւ և ընքեան Թագաւորին. և վասն այսորիկ և վասն միւսոյն պատճառոյ այսպիսի ինչ յառաջագայի։

1 Սա առաջ զինուորական էր եւ յայտնի իւր բարի բնաւորութեամբ. բայց յետոյ եպիսկոպոս ձեռնադրուելով սկսեց խստութիւններ գործ դնել։

Տունն[1] ուրանաւր տապանակն յորում մարմին Թագաւորին Կոստանդնի կայր, էր մերձ յանկանել, և էին ապա յաղագս այնորիկ դարան[ա]եալքն ի նմա և որք աղաւթէինն յերկիւղի մեծի։ Մակեդոնիոս ապա կամեցաւ փոխել զոսկերս Թագաւորին որպէս զի մի ըմբըռնեսցի յանկմանէն տապանակն։ Զայս ծանուցեալ ժողովրդին արգելուլ ձեռնարկէին, ասելով ոչ ումեք փոխաբերել զմարմին Թագաւորին, որպէս զի մի ըմբըռնեասցի, քանզի հաւասար նզովիցէ լինել։ Եւ պատահեալ լինէր յայնժամ վաղվաղակի յերկուս հատուածս. և ոմանք ոչ ինչ վնասիլ ի փոխաբերելն զմեռեալն ասէին, իսկ այլք անսուրբ եղեալն ասէին. ժողովէին յայնժամ և որք համագոյութեանն խորհրդոյ եղելումն ընդդիմացեալք։

Իսկ Մակեդոնի փոքր ինչ ընդդէմ ասաւղացն իւր հօգ տարեալք, բերէ յեկեղեցին զմարմին սուրբ[ա] Թագաւորին, ուր մարմին վկային Ակակիս[2] կայր։ Այ-

ա. Բնագիրը չունի։

1 Այդ տաճարը առաքելոց անունով շինել էր տուել ինքը Մեծն Կոստանդինը իր մահուանից փոքր ինչ առաջ եւ որոշել էր, որ իրան այնտեղ թաղեն (Տես Եւս. վարք Կոստ. Դ. 6)։

2 Վկաների մէջ շատ Ակակիոսներ են յիշւում թէ որն էր սա յայտնի չէ։

Ծամարտութենէն Մակեդոն. բայց սակայն ոչ եթող զնա Աստուած առանց վրէժխնդրութեան։ Էր հանգստարան Թագաւորին Կոստանդիանոսի, յորում էր տապանն, և էր կարծիք անկման տանն ի վերայ տապանին։ Իսկ Մակեդոն կամեցաւ փոխել զտապանն յայլ[ա] տեղի. իսկ որք համագոյութեանն էին[բ] խոստովանողք, ոչ արժան վարկանէին զայն առնել։ Իսկ նորա արհամարհեալ զնոսա իւրովքն[գ] արար զոր կամեցան։ Լինի մարտ մեծ յամբոխին,[դ] և բազումք մեռան, որպէս զի գաւիթ

ա. Գ. այլ. բ. Ա՛ համակրութիւն։ գ. Դ. նա արհամարհեաց զնոսա իւրովին հանդերձ. դ. Բ. ամբոխի.

սորին եղելոյ ընթացումն երկումարիցն [ա] փութանակի յեկեղեցին լինէր, և ընդդիմանային միմեանց կողմունքն, և անփութաբար ըմբռնեալք ապականէին և լինի սպանումն մարդկան յոյժ, որպէս զի և գաւթի եկեղեցւոյն այնորիկ լնու արեամբ, և Ջրհորոյն որ անդ վերաբերիլ յարենէն և հոսիլ նմա և մինչև ի սրահն որ կայր, և մինչև ցփողոցն նորուն: Զայս զանցս լուեալ Թագաւորին բարկանայր ընդդէմ Մակեդոնի և վասն կորուսելոցն, և զի զմարմին հաւրն նորա շարժել արտաքոյ կամաց նորա յանդգնեցաւ: Թողեալ ապա զարևմտայինսն կողմանցն հոգալ Յուլիանոսի, ինքն յարևելս կոյս գընայր. որպէս զի ապա Մակեդոն յետոյ անկաւ, դոյզն ինչ փոխանակ այսքան չարեաց զայս տալով դատաստան զոր յետոյ ապա ասացից:

Գլ. ԼԹ.[1]

Բայց յաղագս երկրորդ ժողովոյն որում ընդդէմ Արիմինոնի ժողովոյն ըստ արևելից լինել հրամայեաց Թագաւորն, այժմ պատմեցից: Ընդունելի լինէր նախկի Նիկոմիդիայ Բիւթինիոյ զեպիսկոպոսունսն ժողովել, իսկ անդ զնոցայն մաւտ էհատ շարժն մեծ եղեալ ի վերա յորմէ և պատահեաց Նիկոմիդացեացն քաղաքին անկանել: *

ա. διχονοούντων կրկնակի խորհողացն:

1 Տես Սոզոմ. Դ. 16 22. Թէոդոր Բ. 27. Սոկր. Ս վ Բ 42. Նիկիփ. Թ. 43. Փիլոստ. Դ. 10. 11.

եկեղեցւոյն լնոյր արեամբ սպանելոցն. [ա] Զայս լուեալ Թագաւորին բարկացաւ ի վերայ նորա, [բ] որպէս ի վերայ մահապարտի, և զի առանց նորա փոխեաց զառաքեալն, և առաքեաց ընկենուլ զՄակեդոն յաթոռոյն, և մերժել զնա որպէս դատապարտեալ

ա. Ա՝ սպանանելոցն Դ. սպանողաց. բ. Ա՝ ի վերայ Մակեդոնիոս

Այս եղև առ հիւպատոսաւքն Դատիանոսի և Կեռալիոսի քան և ութն սեպտեմբերի ամսոյ. խորհէին յնուհետև փոխել զժողովն ի հուպն ի Նա ի Նիկիայ. իսկ այս առժամայն ոչ թուեցաւ, այլ ի Տարսոն Կիւղիկեցւոց թուեցաւ ժողովիլ: Ապա և ոչ այսոքիկ եղելոյ հաճոյ ի Սելևկիայ Սաւռոյ[ա] ի կոչեցեալն Տռաքիայ[բ] ժողովեցան. իսկ զայս ի նմին ամի արարին առ հիւպատոսաւքն[1] Եւսեբիոսի և Իւպատոսյ. և էին ժողովեալքն թուով հարիւր և վացուն:[2] Էր ընդ նոսա մին յարևելականաց առ Թագաւորն[գ] Ղէոնաս անուն, որոյ առաջի դնէր զկաղազս հաւատոյն խնդիր թագաւորին ասէր. հրաման հրամայեալ լինէր գալ և Ղաւռիկիոս որ ըստ Ասորոց[դ] զաւրականացն առաջնորդ, սպասաւորելով պիտոյից եպիսկոպոսաց: Առ այսուիկ ժողովեալք ի ԻԷ Սեպտեմբերի ամսոյ հրապարակաւ խաւսէին. քանզի առընթեր էին և երագագրաւղք զառ ի յիւրաքանչիւրոցն ասացեալս նշանակել, յորոց ըստ իւրաքանչիւր ուրուք ի ժողովուն զՍաբելլին[ե] խնդրեսցեն ուս(ու)մնասիրութիւն ի ձեռն երկայնագունից եղեալ. բայց մեք ի գլուխսըն միայն եդեալ ընթացեալք դիցուք: Յառաջնում աւուր ժողովեցելոյն Ղէոնաս զիւրաքանչիւր ուրուք զթուեալսն առաջի դնել հրամայէր, բայց որք մերձն ոչ ասացին շ... ժել խնդիր ինչ յառաջ քան զժողո-

ա. Ἰσαυρία·

բ. Τραχεῖα·

գ. Բն. Այր մի ծանօթ ի պ՛՛ լատան արքայականն:

դ. Առաջնորդ զօրացն Իսաւրիոյ:

ե. Σαβῖνον

1 Փրկ. 359 Թ.

2 Թէոդորիտը ժողովականների թիւը 150 է տալիս.

վեւ պակասեցելոցն. քանզի էին պակաս եպիսկոպոսունքն[ա]։ Մակեդոնիոս յախտ անգեալ պակասիւր, իսկ Պատրոփիլոս աչացաւութիւն ասէր, և վասն այսորիկ ի պըռաստին Միլեկիոյ հարկ լինէր բանակիլ. իսկ յայլոցն յիւրաքանչիւր ոք պատճառ ինչ վերջացելոյն նախակարգէին։ Եւ վասն զի սոցա ոչ եկելոց, Դէոնաս առաջի դնել պատրաստէր զխնդրոյն իրս, որք առընթերն առժամայն ճեպէին, իբր զի ոչինչ շարժեսցեն խնդիր, եթէ ոչ նախ վարք ամբաստանելոյն[բ] զննեսցին։ Քանզի ամբաստանեալք լինէին յայնժամ նախկին Կիւրիղոս Երուսաղէմի, Եւստաթէոս Սեբաստիոյ Հայոց և այլս ոմանս։ Ցայտնանէ վիճաբանութիւն յորս առընթերն անկաւ. քանզի ոմանք զվարս ամբաստանելոցն յառաջ քննել ասէին, իսկ այլք զյաղագս հաւատոյն առաջի դնել խնդիր։ Բայց շարժէր զվէճն յոլովն թագաւորին կամք, քանզի թուղթ նորա բերիւր յառաջագոյն. այժմ զայս նախկին խնդրել հրամայելով, և այլ ժամ՝ զմիւսն։ Եւ յաղագս այսորիկ վիճոյն ձգտեցելոյ հերձուած յոր առընթերն մտանէր։ Եւ այս եղև սկիզբն պատճառոյ, և զՍելևկիոյ ժողովն յերկուս պատառեալ մասունս. և

ա. Թարգմանութիւնը թերի է, բաց է թողած Մակեդոնի եւ Բարսեղ Անկիւրիայի եպիսկոպոսների անունները, որ կայ էջ 196 ում:

բ. ըստ բն. ամբաստանելոցն:

և արժանի մահու։ Եւ նա ի նիհարութենէն սրանեղեալ[ա] յախտ մահու անկեալ, սատակեցաւ չարաչար. և ասաց ամենայն ոք՝ եթէ է Աստուած որ դատեաց զնա յերկրի. սակայն զսերմն չարին հոգեմարտութեան եթող ի խորհրդականս իւրոյ անաստուածութեան։

ա Գ. եւ Նային արհամարհութենէն Ա՛ եւ նա արհամարհութիւն ի նեղութիւն. Դ. եւ նա յարհամարհութենէն նեղեալ, բ. Ն. որ դատի:

համարեալ լինէին մին կողմանն Ակակիոս Կեսարւոյ որ ի Պաղեստինն, Գէորգիոս Աղէքսանդրւոյ, Ուռանիոս[աւ] Տիւրոսի, Եւդոքսիոս Անտիոքայ, որոց ԼԲ միայն յայլոցն ընդերէին։ Իսկ միւսոյ Գիորգա Լաւոդիկեցւոյ որ յԱսորիսն, Սոփռոնիոս Պոմպիուպոլսի Պեփղագոնացւոյ, Եղեւսիոս Կիւզիկոնի որոց հետեւէին բազումք։

Եւ մինչդեռ ունէր խնդրիլ նախկին յաղագս հաւատոյն, որք կողմանն Ակակայ. զՆիկիոյն հաւատ յայտնապէս արհամարհեցին, այլ իմն հաւատ ի մէջ բերեալ աւրինակէին։ Իսկ միւսոյ կողմանն որք Թուովն աւելագոյնք, զամենայն զՆիկիոյ հաւատոյն ընդունէին բայց միայն զհամագոհութիւնն պարսաւէին։ Բազում ինչ ապա մինչեւ ցանագանեալ երեկորին առ միմեանս յաղագս այսորիկ մարտուցելոց, յետոյ Սիղբանոս Տարսոնի եկեղեցւոյն առաջնորդ մեծամեծս գոչէր. ոչ պարտ լինել ասելով կարգել նոր գիր հաւատոյ, այլ զոր յայնժամ նախկին յԱնտիոքիայ ի նաւակատիսն կարգեալ, զայն պարտ է ընդունել։ Սորա ասացեալ զայս ոյք Ակակայն ելին։ Իսկ միւսոյ կողմանն բերեալ զհաւատն Անտիոքայ և ընթերցեալ լուծին յայնմ աւուր զժողովն։ Եւ զնոյնհետայն ի Սելեւկիոյ եկեղեցին մտեալք և փակեալ զդրունսն զընթերցեալն հաւատ ենթադրելով հաստատէին։ Սոորագրէին և սակս պակասիցն ոմանց առընթէրքն ընթերցաւղք և սարկաւագունք, ի ձեռն որոց պակասքն հաստատեալ զսահմանն հաւատոյն խոստովանեցան։

Գ.Լ. Խ.[1]

Բայց Ակակիոս և որք նորա կողմանն զեղեալսն

1 Տես յիշեալ տեղերը։

պարսաւէին եթէ զեկեղեցին փակեալք ենթադրէին. քանզի ասէ որ ի բռնադատանաց եղեալն անփորձ է և կասկածանաւք լի։

Զայս ասէր կամելով այլ կարգադրութիւն Հաւատոյ փոխանակ մուծանել, զորս ունելով պատրաստ ընթեռնոյր իշխանացն Լաւոդիկիոսի և Պէոնասայ, զի միայն զայն ընդունել փութայր։ Բայց այսոցիկ աւելի ոչինչ յաւուրն երկրորդի եղև. իսկ յաւուրն երրորդի Պէոնաս զկողմունսն ժողովեալ փութայր, ըստ որում ոչ պակասեաց Մակեդոնիոս Կոստանդնուպաւլսի այլ և ոչ Բասիլ Անկիւրիոյ։ Եւ զի ապա որք միւսոյ կողմանն յայս ժողովեցան, անդէն որք Ակակայն պատահեալ ոչ կամէին ասելով պարտ լինել ի ժողովոյն զյառաջագոյն ընգեցեալսն և զաւժամայն ամբաստանեալսն. իսկ վիճեցելոց, այս մանաւանդ եղև ընկալեալ, և լինի պատճառուն հանդիպեալքն, և փոխանակ մտին որք Ակակայնս։ Յայնժամ ապա Պէոնաս գիրս ասաց տալ նմա յորոց Ակակայն թագուցեալ իբր թէ հաւատոյն հրաման իցէ այսորիկ եկելոյ։ Իսկ այսորիկ և յայտնապէս մարտուցելոյ յառաջացելոցն, որպէս զի որք առընթեր լսեցին, այլ զի առաւել հաւատոյ ինչ իւր ունել զգիրսն կարծեսցուք. այսքան և Ակակայ հաւատոցն շարակարգութիւն հանդերձ յառաջաբանաւքն եղև ընթերցեալք, զայս ունելով աւրինակ հաւատ որոց Ակակայն։

«Մեք ժողովեալք ի Սելևկիայ Սաւրիոյ թագաւորա-
«կան հրամանաւ յերեկեան աւուրն, որ էր յառաջ քան
«զհինգ կաղանդացն Ոկտոբրի, և զամենայն զփոյթ մու-
«ծաք ամենայն բարեկարգութեամբ զխաղաղութիւն
«եկեղեցւոյ պահել և յաղագս հաւատոյն բարէկացա-
«բար ընդունել, որպէս և հրամայեաց աստուածասէրս

«մեր Թագաւոր Կոստանդիոս ըստ մարգարէական ձայ-
«նից, և ոչինչ արտաքոյ աստուածային գրոց մտածա-
«նել յեկեղեցական հաւատ։ Բայց վասն զի ոմանք ի ժո-
«ղովուն զոմանս ի մէնջ թշնամանեցին, իսկ զայլս ար-
«գելին ակամայս, իսկ զընդդեցեալսն ի յոլովից նահան-
«գաց ունէին ընդ ինքեանս, և զարտաքոյ կանոնին կալ-
«գողսն ածէին առ իւրեանց, որպէս զի ամենայն ուս-
«տեք ի խռովութիւն գոլ ասէին,ա որպէս և պայծա-
«ռացեալս Կոմսք Դէոնաս, և Լաւուրիկիաս առաջնորդ
«աշխարհիս յանդիման տեսլեամբ ընգալան, այսորիկ
«սակս խաւսք իմ զայս։ Որպէս զի ոչ թէ փախչիմք
«յեղեալ տանուտէրականն հաւատոյ, զոր ի Նաւակա-
«տիսն Անտիոքայ եդեալ, որ թէ մանաւանդ և հարքն
«մեր յայնմ ժամանակի առ ենթակացեալքն խնդրոյն
«ընթանային։ Վասն զի զբազումս ամբոխեաց համագո-
«յութիւնն և նմանագոյութիւն յանցեալսն ժամանակս
«և մինչև ցայժմ, այլ և արդ որպէս ասի նորա հա-
«տիլ յոմանց աննմանութիւնն Որդւոյ առ Հայր. յա-
«ղագս այսորիկ զհամագոյութեանն և զնմանագոյութիւնն
«ի բաց հանեմք որպէս զաւտար գրոց. Իսկ զաննմանն
«նզովեմք և ամենեքեան որք այսպիսիս հանդիպլն աւ-
«տարըս համարիմք եկեղեցւոյն. իսկ զնմանութիւն Հաւր
«առ Որդի յայտնաբար խոստովանիմք ըստ առաքելոյն
«ասելոյ, որ պատկեր Աստուծոյ աներևոյթի և հաւա-
«տամք և խոստովանիմք»։ [1]

Իսկ ընթերցելոյ Սոփռոնիոս Պամպիուպոլսի Պեփ-
ղագոնիոյ եպիսկոպոս, այսպիսի բանիւք վերադրոչեաց.

ա. Չեռ. ունի . ատէին . բ. Κόμης.

1 Շարունակութեան մէջ դրած է նոյն ժողովի հայրերի հաւատոյ հա՛-
գանակը. որ թարգմ բաց է թողել

«եթէ զհանապազաւր առանձին դնել խորհրդաւք հաւատոյն լինիցի գիր, պակասէ ի մէնջ ճշմարտութեանն ստուգութիւն»: Զայս Սոփրոնիոս ասաց, բայց ես ասեմ, որպէս զի թէ խնդրանէ այսպիսս որք յաղագս Նիկիոյ հաւատոյն որք յառաջ քան զնոսա, և որք յետոյ նոցա իմացեալ էին, դադարեալ էր արդեւք ամենայն վիճական խնդիրն, և ոչ արդեւք զեկեղեցին անիրաւի էր կալեալ խռովութեան: Այլ որպէս ունի զայս դատեսցեն կարողքն իմանալ զայս: Իսկ յայնժամ բազում ինչ առ միմեանս յաղագս այսորիկ և սակս ամբաստանելոցն ասացեալք և լսեալք արձակէին: Իսկ ի չորրորդում անդէն աւուրն ժողովէին ամենքին ի նոյնն, և անդէն վերստին շարժէին հակառակաբանութեամբ զբանսն, որովք Ակակիոս այսպիսս ըստ բանի էմոյծ խաւսս: Եթէ միայնգամայն հաւատն Նիկիոյ փոխեալ եղև և յոլով անգամ, յետ այսորիկ ոչինչ արգելու և այժմ այլ կարգել հաւատ: Առ այսորիկ Եղեւսիոս Կիւզիկոնի եպիսկոպոս այսպիսիս ասաց. ժողովս ընգալեալ եղև այժմ, ոչ զի ուսցի զոր ոչն ուսաւ, և ոչ զի հաւատ ընգալցի, զոր ոչն ստացաւ. այլ հարանցն հաւատով բաւականացեալ մինչև ցկեանս և ցմահ ոչ ա ր տ ա ք ա կ ա ի:[ա] Այսոքիւք և Եղեւսիոս առ Ակակայն պատահեցաւ բանս զհաւատ հայցն յԱնտիոքա եդեալ կոչելով ի հակառակութենէ, իսկ թէ հակառակքն, և առ այս զի՞արդ զորս յԱնտիոքա եկեալսն հարս կոչես, Եղեւսիէ, որոց և նոցա զհարս ուրացեալ:

Քանզի ի Նիկիայ ժողովեալքն և զհամագոյութիւնն հաւատով համաձայնեալք տիրագոյն արդեւք հարք էին ասացեալքն, և ի վերանալ ժամանակացն, և զի արդ-

ա. ἐξίσταται յետս կացցի:

եղեալքն յԱնտիոքիայ ի Նոցանէ ի քահանայութիւնն կարգէին։ Իսկ թէ որք յԱնտիոքիայ զիւրեանց զհայրն արհամարհեցին. լուծին զԻնքեանս որք յետ այսորիկ հայրպալուծիւքն խաւսեցեալքն։ Իսկ զիա՛րդ զորոց հաւատ նոքա որպէս անփոյթ արհամարհեցին, զնոցունց ձեռնադրութիւնն որպէս զփոյթ յանձն առին. իսկ թէ նոքա զհոգին ո՛չ ընդունէին, և ոչ սոքա զքահանայութիւնն առնէին. քանզի զիա՞րդ առնուին յոչ ունողաց զառեալն Հոգի Սուրբ։ Այսպիսիս ինչ թերևս ընդդիմադրիցէ առ Ճառեալսն Եւսեբիոսի։ Իսկ յայնժամ անդէն ի միւս այլն եղեն տարեալ խնդիր. քանզի որք Ակակայն և յընթերցելումն հաւատուն նման զՈրդի Հաւր ասացին և հարցանէին զմիմեանս զըստ որում նմանին Որդի Հաւր։ Եւ որք Ակակայն ասէին ըստ խորհրդոյ միայն, և ոչ և ըստ էութեան ասացին Հաւր նման լինել Որդւոյ. իսկ այլքն ամենայն և ըստ էութեան ասացին։ Եւ վասն այսորիկ վիճէին զերկուս աւուրս.[ա] և զոյս Ակակայն յանդիմանէին. որպէս զի թէ ի բանսն իւր զորս շարագրեացն և էետ նման ըստ ամենայնի ասացեալ զՈրդի Աստուծոյ։ Եւ զիա՞րդ, ասեն, ուրանա այժմ զըստ էութեան Որդւոյն առ Հայր նմանութիւն, ոչ ի շարագրեցելոց ասաց, և ոչ նա։ Բազում ինչ առ միմեանս յաղագս խնդրոյս այսորիկ ստուգաբանեցելոց և ոչ ուրեք համաձայնեցելոց, Ղէոնաս յարուցեալ արձակեաց զժողովն։ Եւ զայս ունէր կատար ի Սելևկիայ եղեալն ժողով, քանզի ի վաղիւն աղաչել ոչ ևս յայս ժողովել նոցա կամեցաւ. ասաց առաքիլ ի թագաւորէն առընթեր լինել ժողովոյն համաձայնութեամբ, բայց

ա. Յն. ἐνδιημέρευον· անցուցանէին զօրն ողջոյն:

վասն զի ոմանք պատառեցան այսորիկ աղագաւ ոչ կամիմ գալ, երթայք այսուհետեւ և յեկեղեցւոջն լեզուագրեցարուք ա։

Այսորիկ եղելոյ, որոց Ակակայն զիւտ զայս համարեալ, և ոչ Նոքա պատահեալ կամեցան։ Իսկ միւսոյն կողման խղճացեալ, և ժողովեալ կոչէին յեկեղեցին զորս Ակակայն առ ի դատել զորս Կիւրղին ըստ Երուսաղէմացեացն եպիսկոպոսին. քանզի գիտելի է զի Կիւրղոս նախկին ամբաստանիւր, իսկ թէ ընդէր, ոչ ունիմ ասել. բայց Նզովեցաւ զի բազում անգամ կոչեցեալ առ ի դատիլ զնոյն հետայն երկուս ամս ի փախստի եղեւ յամբաստանութեննէն երկուցեալ։ Բայց Նզովեալ սակայն թուղթ առ Նզովիչսն առաքէր զմեծագոյնն կոչեաց ատեանն, որոյ խոստոյման և Թագաւորն եղեւ ընտրակից։

Արդ զայս Նախ միայն անսովորականաւ եկեղեցական կանոնաւն Կիւրիղոս արար. կոչէր յորս որպէս ի դատարանի հպեալ, իսկ յայնժամ ի Սելեւկիայ էր դատեցեալ։ Եւ սակս այսորիկ եպիսկոպոսունքն զորս Ակակայն կոչէին, որպէս փոքր ինչ յառաջն յիշեցի, որպէս զի արդեւք յամբաստանեցելոցն ծանուցեալք զհասարակականն արտաքսաբերեսցեն ընտրութիւն. քանզի կոչէին և զայլս ոմանս յամբաստանեցելոցն, որք առ Ակակայն ապաւինեցան։ Եւ զի ապա բազում անգամ կոչեցեալք ոչ պատահեցան, ընգենուլին և զինքեանն Ակակիոս և զԳէորգ Աղէքսանդրացւոյ, զՈւռանիոս Տիրոսի, զԹէոդոուլ ի Քեռետապօնի Փռիւգիոյ, զԹէոդոսիոս Փիղադելփիոյ ի Լիւ[ի]դայ, զԵւագռիոս Միւտիղինայ կղզւոյն, զՂէւոնդիոս Տռիուպոլսի Լիւդիոյ, բ և զԵւդոք-

ա. φλυαρεῖτε.

բ. Μιτυλήνη·

սիոս որ նախ Գերմանիկեայն և ապա զԱնտիոքա Ասորեաց զեպիսկոպոսութիւնն ընգալաւ. Նզովէին և զՊատռոֆիլոս, զի և նայ ի Դոռոթիոսէ քահանայէ ամբաստանել կոչեցեալ ոչ եղև լսաւղ։ Զորս ապա Նզովէին. բայց անհաղորդս առնէին զԱստեռիոս, զԵւսեբիոս, զԱւգառոս.[ա] զԲասիլիկոս, զՓիբոս, զՓիդիղեոս,[բ] զՄագնոս, և զԵւստաթիոս, սահմանեալք այսպէս կալ մնալ մինչև պատասխանեալք զամբաստանութիւնն արձակեսցին ատեանաւք։ Զայս գործեցեալք և ի ձեռն թղթոց զորս յաղագս Նզովեցելոցն նոցաոցն պանդխտականաց ծանուցեալք, կարգեն ի տեղւոջն Եւդոքսիոսի Անտիոքացեացն եպիսկոպոսին զԱնանոս անուն, զոր ըմբռնել որոց Ակակայն էտուն Ղէոնասն և Լաւռիկիոս, իսկ նոքա զնա արտաքսեցին։ Այսուրիկ եղելոյ, որոց Անիանոսին կարգող եպիսկոպոսունք վկայութեամբ հրպէին հակառակ որոց Ակակայն առ Ղէոնաս և Ղաւռիկիոս. ի ձեռն որոց աներբաւիլ ի ժողովուն իւրաւունս ազգեցին։ Բայց իբրև ոչինչ առաւել լինէր, ի Կոստանդնուպաւլիս դիմեցին առ ծանուցանել Թագաւորին զգատեցեալսն ի նոցանէ։

Գ.Լ. ԽԱ.[1]

Քանզի եկեալ էր յարևմտից կողմանց Թագաւորըն դարձեալ, և յայնժամ նախ եպիսկոպոս կարգեաց Կոստանդինուպաւլսի զՄոռատոս անուն, զընդդիմահիւպատոսութեանն դադարեցուցեալ զիշխանութիւնն.

ա. ʼΑβγαρος Ձեռ. ունի Զեւաերիոս, զԱւգառոս:

բ. բաց է թողած բնագրի «Ծւտիքիոս» անունը:

1 Տես Սոզ. Դ. 23. Թէոդ. Բ 27. 28. Փիլոստ. Դ. 11. 12. Սուլպ Սեվ Բ. 45. Նիկեփ. Թ. 44.

իսկ հասեալք որք Ակակայն մասնէն զնոսայ Թագաւորին ուսուցեալք, մի ընդունել զառ ի նոցանէն եդեալ հաւատ։ Յաղագս որոյ ցասուցեալ Թագաւորն խորհեցաւ ցրուել զնոսա, աւրինաւք հրամայեալ զորս ընդ իշխանութեամբն ի նոցանէ հարկացն պատշաճամբ իւրումն տալ հանդիպմամբ. քանզի ոմանք ի նոցանէ պաշտամամբ ենթակացեալք. ոմանք խորհրդականացն, իսկ այլք նահանգացն կարգաց։ Այսորիկ այսպէս խառնակելոց որք Ակակայն ի Կոստանդինուպոլսի այլ նստուցին առեան, զԲիւթինիոյն կոչեցեալք եպիսկոպոսունք։[1] Եւ եղեալք ապա ամենայնքն թուով ծ[2], ընդ որս համարեալ լինէր և Մառիս Քաղկեդոնի, հաստատէին զընթերցեալն յԱրիմինոն հաւատ, զոր աւելորդ արդեւք էր աստանաւր դնել եթէ ոչինչ էին յաւելեալ։ Բայց վասն զի բանս ինչ աւելագրեցին կարեւոր է արդէն զայն աստանաւր յարադրել։[ա] Իսկ զայս յայնժամ ի Կոստանդինուպաւլիս ընթերցան, բայց մեք զԹիւն նոցա ժողովեսցուք։

Քանզի յետ Նիկիոյ ժողովոյն յԱնտիոքիայ էր

ա. Բնագրում եղած հաւատոյ հանգանակը բաց է թողած. Թարգմանի տգիտութեան փայլուն ապացոյցներից մէկն էլ այս կրճատման եղանակի մէջ է։

1 Կոստանդնուպոլսում տեղի ունեցած երրորդ ժողովն էր, որ սկսուեց 359 թ. եւ շարունակուեց նաեւ հետեւեալ տարին։ Այս անգամ երկու կուսակցութիւն էին իրար դէմ. Ակակ — Արիոսներ եւ Աէտիոսի հետեւողներ. վերջինները յաղթուեցին։

2 Ուրիշները 70 են յիշում։

Գլ. ԽԲ.

Ցուցանի մասնաւոր ժողովոցն թիւ, թէ քանիք են։

Բայց պարտ է զթիւ ժողովոցն[ա] ասել. Յետ Նիկիոյ սուրբ

ա. Ա՛ ժողովոյն.

ի Նաւակատիսն երկուս գիրս Հաւատոյ կարգեցին· իսկ երրորդ է տուեալն յորոց ի Նարկիսոսէն ի Գաղիա Կոստանդիոսի·[ա] իսկ չորրորդ Նեղոգսին, որոյ Իտաղիայն առաքեալ· իսկ ի Սիռմի[բ] երիս կարգեցին յորոց մինն յԱռմինն ընթերցաւ· իսկ ութերորդ է զոր ի Սելեւկիա ուր Ակակայն ընթերցան· իսկ յետոյ[1] ի Կոստանդինուպաւլսի յաւելուածովն ընթերցան· քանզիկ այր ի նմա ոչ էութիւն և ոչ գոյութիւն ի վերա Աստուծոյ ասել։ Զայս և Ուղփիղաս Գոթաց եպիսկոպոսն յայնժամ նախկին յանձն էառ։ Քանզի զառաջին ժամանակն զՆիկիոյ Հաւատն ողջունէր ասացեալ Թէոփիլիոսի, որ Գոթացն եպիսկոպոս գոլով ենթադրեաց· այսքան վասն այսորիկ ասացաւ։

ա· Ի ժամանակս Կոստանդիոսի Թագաւորի։
բ· Ձեռ· ունի Տիւռմի։

1 Աթանասը յիշում է իւր «Վաւան ժողովոց»-ի մէջ այս տասն ժողովը· բայց աւելացնում է նաև 11-երորդ որ կայացաւ 361 Թ· Անտիոքում։

ժողովոյն, որ ոչ ամենայնիւ ըստ նոցա սահմանադրեցին զՀաւատ և զկանոն· երկուս յԱնտիոքայ[ա] Նաւակատիս, երկուս գիրս Հաւատոյ եդին· իսկ երրորդն ի Գաղիայ՝ ի Կոստա ժողով, որ զԱթանաս և զՊօղոս դարձուցին, յորոց ի Նարկիսոսին[բ] է խորհուրդ· իսկ չորրորդ Նեգոքսին որ յԻտալայն առաքեալ եղեն[գ] ի Թագաւորէն ժողով· իսկ ի Սերմի[դ] երիս կանգնեցին ժողով, յորոց մինն Առիմինոյն[ե] ընթերցեալ· իսկ ութերորդ որ ի Սելեւկիայ ուր Ակակայն են ընկեցեալ Հաւատ· իսկ իններորդ զոր ի Կոստանդնուպօլիս, զոր յաւելուածով ընթերցեալ· որ կայր ի նմա, ոչ էութիւն և ոչ գոյութիւն ի վերայ Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ ճշմարտապէս խոստովանէին։

ա· Ա՝ Անտիոքայ· Բ· եւ զկանոն։ ԲԱնտիոք Նաւակատիս գիրս Հաւատո եդին· բ· Բոլ· Ձեռ· ի Նարկիսոսէնէ· գ· Ա՝ եղեւ· դ· Ն· Սեմի· ե· Բոլ· Ձեռ· առ մինն։

ԳԼ. ԽԲ. [1]

Բայց [ա] գիտելի է զի ոչինչ այլքն յաղագս կրաւնից, այլ ի ձեռն այլ պատճառոյ զնոցին առնէին. Քանզի խղճացեալք յաղագս հաւատոյն ի Նզովելն զմիմեանս և զհաւատն, զմիմեանս ոչ անգոսնէին. զուգահպեալք ոլք Ակակայն Թագաւորին բարկութեամբ, որ հակառակ այլոց և մանաւանդ ընդդէմ Մակեդոնի պահելով կատարեալ փութայր, Նզովեն նախ զՄակեդոն, որպէս զպատճառս բազում սպանութեանց եղեալ, և որպէս զի զսարկաւագ ոմն ի պոռնկութեան ըմբռնեալ ի հաղորդութիւնն ընկալաւ: Իսկ զԵլևսիոս Կիւզիկոնի, քանզի զՀեռակլէոս քահանայ Հեռակլեայ որ ի Տիրոս. [բ] ի կախարդութեան ի քահանայութիւն ըմբռ(ն)եալ, մկրտեալ ի սպասաւորութիւն կարգէր. Իսկ զԲասիղիոս որ և Բասիղոս, քանզի և այսպէս անուանէր, Անկիւրայոյն ի տեղւոջն Մարկեղոսի կարգեալ, որպէս զի անիրաւաբար զոմանս տանջեալ, և կապանաւք երկաթեաւք ի բանտ արկեալ, և իբր զի զրպարտութիւն ինչ յարմարեաց, եւս և զի ի ձեռն Թղթոց զԱփրիկւոյ զեկեղեցիսն խռովեցոյց, Իսկ զԴռակոնտիոս, [գ] զի ի Գաղատւոյ փոխեցաւ

ա. Բնագրից երեք տող բաց է թողել թարգմանը:

բ. τοῦ ἐν Τύρῳ Ἡρακλέους. Ձեռ. ունի. «քանզի զՀարկղոսն քահանայի ռակղոյ ի կախարդութեան. բաւական աղճատուած ընթերցուածը:

գ. Ձեռ. զԴռակոնտիոս:

I Տես Սոզոմ. Դ. 24 25 Փիլոստ. Ե. 1. Սուկր. Եկ. Բ. 45. Կաս. Ե. 98. Նիկեփ. Թ. 45.

Բայց զՄակեդոն Նզովէին, որպէս զբազում մահուց [ա] պարտաւոր [բ] և զի զսարկաւագ ոմն ի պոռնկութեան գտեալ, ոչ որոշէր. զորոյ [գ] յառաջագոյն զմահու ասացաք.

ա. Աʼ մահու. բ. Դ. զբազում պարտաւոր. գ. Գ. զորս. Դ. զորք:

ի Պեռգամոն։ Ընդէնուրին և զՆէոն Սելևկոյ, յորում ժողովն եղև, ևս և զՍոփրոնիոս Պոմպիուպօլսի Պեփղագոնւոյ, և զԵղպիդիոս Սատաղացեացն [1] որ ի Կապպադովկիայ[ա] և զԵրուսաղէմացեացն Կիւրիղոս· զայս վասն այլ պատճառոյ հանէին։

ԴԼ· ԽԿ·[2]

Քանզի Եւստաթիոս Սեբաստացւոյ Հայոց և ոչ ի պատասխանատուութիւն եղև ընդունելի, վասն զի յԵւղաղիոսէ ի հայրէն իւրմէ և եպիսկոպոսէն Կեսարու Կապպադովկիոյ յառաջագոյն նզովիւր, վասն զի անպատշաճ քահանայութեանն հանդերձ ագանէր։ Բայց այս գիտելի է· զի ի տեղւոջն Եւստաթայ Մեղիտոս կարգեցաւ եպիսկոպոս, վասն որոյ սակաւ ինչ յետոյ ասասցուք։ Իսկ Եւստաթիոս և յետ այսորիկ յորում սակս Նորայ եղելումն ժողովոյ ի Գանգրա Պեփղագոնիոյ դատապարտեցաւ, վասն զի յետ նզովելոյն զնա ի Կեսարու

ա· τῆς Μακεδονίας.

1 Վալեսիոսը իւր ծանօթութեան մէջ նկատում է· Սատաղան Հայաստանի քաղաք էր եւ շատ անգամ յիշւում է հր· հեղինակների կողմից· մինչդեռ այդ անունով քաղաք Մակեդոնիայում յայտնի չէ· ուստի առաջարկում Մակեդոնիայի տեղ Հայաստան դնել։ Մեր ձեռագրի ընթերցուածը որ ի Կապպադովկիայ փոխանակ· որ ի Մակեդոնիայ· անկասկածելի է կացուցանում հանճարեղ մեկնիչի են ։ ադրութիւնը·

2 Տես Սոզոմ· Դ 24· 25· 26· Կասիոդ· Ե· 39 Նիկ· Թ· 45· 46·

Լինի ժողով ի Գանգրիայ վասն Ստաթէոսի,[ա] որ զամուսնութիւն արգելոյր, և զմիս ուտել[բ] մերժ առնէր, և զբաղցումն

ա· Դ· Եւստաթէոսի· բ· Եւստաթէի· գ· Ա՛ միս ուտել·

ժողովուն բազումս ինչ առ եկեղեցականսն տպաւորմունս գործէր։ Քանզի զամուսնանալ արգելոյր և ի կերակրոց ի բաց կալ աւրինադրէր․ և այսոքիւք զբազումս ամուսնացեալս ի զուգարնակութենէն որոշէր, և զեկեղեցիսն թողեալ ի տունս տայր առնել հաղորդութիւն, և զծառայս ձևով աստուածպաշտութեա՛ք ի տէրանց մեկնէր։ Ինքն զիմաստասիրի ունելով զձև և հետևաղացն իւր աւտար պատմուճանի տայր հպել, և զկանայս կտրիլ յադարէր, և զոմանս որոշեալս ի պահս աւատէր, իսկ ի տէրունականսն պահել ուսուցանէր, և ի տունս ամուսնացելոցն աղաւթս առնել արգելոյր․ և քահանայ որ կին ունէր յոր աւրինաւք ժողովրդականութեանն եղեալ լինէր յաւրհ(ն)ութենէն և ի հաղորդութենէն որպէս ի պղծոց խոտորեալ հրամայէր։ Եւ այլս բազումս հուպս առնելով և ուսուցանելով նորաս, ժողով որպէս ասացի ի Գանգրա Պափղագոնիոյ [1] եղեալ, զնա ընդեաց, և զաղանդն նորա նզովեաց․ այս յետոյ եղև։

1 Այս ժողովի ժամանակը ճիշտ յայտնի չէ․ նրա մէջ ի միջի այլոց, որոշուած է մի թուղթ գրել Հայոց, եպիսկոպոսներին․ Եւսեբիոսի․ Հիպատիոսի Եւլալիոսի․ Գրիգորիոսի․ Էլփիանոսի եւլն․ եպիսկոպոսների կողմից․ որի պատճէնը կայ․ Ենթադրութեամբ ժամանակը որոշւում է մօտաւորապէս 361 կամ 362 թ․

որոշէր ի մսակերաց և յօրինաւոր ամուսնացելոյ․ [ա] զեկեղեցիս թողեալ ի տունս կատարէր [բ] զխորհուրդն, և զծառայս [գ] մեկնէր ի տէրանց՝ պատճառով աստուածպաշտութեան, և կանանց զհերս կտրել․ [դ] և ի տունս [ե] տէրունականս պահել, և ի տունս ամուսնացելոց ոչ [զ] աղօթել․ և քահանայ որ կին ունի խորշիլ ինմանէ

ա․ Դ․ ամուսնաւորաց․ բ․ Դ․ կատարեալ․ գ․ Ա՝ ծառայս․ դ․ Գ․ կտրեալ․ ե․ Նոր․ ուղղագրում է ․ի տօնս․ զ․ Գ․ օթել։ եւ աղօթել․ Դ․ ոչ պահել եւ կամ օթել․

Իսկ յայնժամ՝ Մակեդոնի արտաքսեցելոյ Եւդոքսիոսի կրկնակի զԱնտիոքայն եղեալ աթոռ, Կոստանդնուպաւլսի ցուցանիւր եպիսկոպոս, որոց Ակակայն ձեռնադրեցելոյ զնա։ Որք մոռանային զինքեանս ընդդէմ աւրինադրելով որոց ի նոցանէ դատեցելոց։ Քանզի զԴռակոնտիոս[ա] ընգեցեալք վասն զի ի Գաղատւոյ փոխեցաւ ի Պեռգամոս, ոչ համարէին, զի զԵւտիքէոս երկրորդ յայնժամ արարեալ սփոփումն ձեռնադրեալք, զհակառակսն ընտանին աւրինաց գործէին զայս արարեալք․ իսկ ընթերցեալն յԱռիմինոն եղելումն յաւելուածովն, որպէս զի ուղղեալք առաքեցին պատուիրելով զոչսն ստորագրաւղս ի նմա էքսուրեղ ըստ հրամանի թագաւորին։ Բայց ծանութս կարգեն զառ ի նոցանէ գործեցեալն այլ ըստ արեւելից համափառացն և Պատռոփիլոսի ի Սկիւթիոպաւլսի, քանզի սա ի Սելեւկիոյ յընտանին դիմեաց քաղաք։ Իսկ Եւդոքսի յայտնեցելոյ եպիսկոպոս մեծիս քաղաքի, այսքան և մեծս եկեղեցիս որ Սոփիս անուանեալ նորոգեցաւ[բ] ի հիւպատուՁն Կոստանդիոսի տասներորդին, և Յուլիանոսի երրորդին տասն և հնգին Փետրուարի ամսոյ։[1] Բայց Եւդոքսի նըստեալ յաթոռն նախ զայս զբազմամբոխս էթող զձայն ասելով․ Հայր ամպարիշտ, Որդի բարեպաշտ։ Իսկ խռովութեան և աղմկի առ այս եղելոյ, մի ինչ աւէ Եւդոքսիոս խռովիք առ ի ճառեալսս յինէ(ն), քանզի Հայր

ա․ Δρακόντιος. Ձեռ․ ունի Դռակոնտիոս։

բ․ ἐνεκαινίσθη.

1 Փրկ․ 360 Թ․

որպէս ի պղծոյ, զժողովն օրինադրէր․ որք ժողովեալ նզովեցին զՍտաթէոս և զՄելիտիոս Անտիոքայ եկեղեցւոյն ձեռնադրեն, ա

ա․ Գ․ ձեռնադրեալ են․ Դ ձեռնադրեցին։

ամպարիշտ զի ոչ զոք պաշտէ, իսկ Որդի բարեպաշտ զի պաշտէ զՀայր։ Այսպիսիս ասելով Նեստորի խռովութիւնն դադարեաց, և ծաղր բազում փոխանակ խռովութեանն զեկեղեցին ընդունէր. և կայր ծաղրն մինչև ցքան։ [ա] Զի այսպիսիս իմաստնացեալ հերձուածովքն, և յայսպիսիս պարապել բան զեկեղեցին կորզէին։ Յայնժամ այսպիսի կատար ի Կոստանդինուպաւլսի եկեալն ժողով ունէր։

ԳԼ. ԽԴ [1]

Բայց ապա արդէն և զօրս յաղագս Մեղիտոսին ճառեցից. քանզի սայ որպէս յառաջն ասացի, որումն ի հարսն Սեբաստացւոյ եպիսկոպոս կարգեցաւ Եւստաթի նզովեցելոյ. իսկ ի Սեբաստիոյ ի Բեռիայ [2] Ասորեաց փոխեցաւ։ Եւ եղեալ ի ժողովուն Մելեկիոյ և ի հաւատուն յորոց Ակակայն ստորագրեալս որպէս կայրն ի Բեռիւան գնաց։ Իսկ եղեալ ի Կոստանդինուպաւլսի ժողովուն ուրոց յԱնտիոքայն իմացեալ զԵւդոքսիոսի արհամարհեալն զնոցայն եկեղեցի, վասն զի ի մեծութիւնն Կոստանդինուպաւլսի խոնարհեցաւ, կոչեցեալք զՄեղիտիոս ի Բեռւոյ [բ], յԱնտիոքա եկեղեցւոյն ձեռնադրեն։

ա. ցայժմ։

բ. Նոյն անուան եւ անմիջապէս իրար մօտ, երեք տարբեր ձեւով Թարգմանիչը բնորոշէ մեր Թարգմանի համար. յունարէնում «Բերոյա-է։

Տես Սոզ. Դ. 26. Թէոդ. Բ. 31. Եպիփան. Աղանդ. ՀԳ. 28. Կաս. Ն. 47. Նիկ. Թ. 28. Փիլոստ. Զ. 1.

2 Եւստաթի տեղափոխութիւնը Հայաստանի Սեբաստայից Ասորոց Բեռիա քաղաքը անհաւանական է համարում։

որ զսովորական վարդապետութիւն ըստ բարեպաշտութեան վարուց [ա] ուսուցանէր. իսկ զհաւատոցն [բ] բան ոչ յայլ ինչ խոտորեալ ի ժողովոյն հաւատ. այլ զՆիկիոյն խոստովանեալ հաւատս։

ա. Դ. վարուցն. բ. Բ. զհաւատոյն. Ա՛ հաւատոյն Ն. զհաւատս։

Իսկ նայ նախ յաղագս հաւատոյն խոտորէր խաւսել, և միայն զսովորական վարդապետութիւնն լսաւղացն մատուցանէր, իսկ նախակարգեալ զՆիկիոյնս խոս(ո)տովանէր հաւատ և ուսուցանէր զհամագոյութիւնն: Զայս ծանուցեալ Թագաւորին զՄեղիտոս աքսորել հրամայեաց, իսկ զԼուզդյիոս զնախնկին Անտիոքա եպիսկոպոսն ի տեղւոջն էետ ձեռնադրել: Բայց որք զՄեղիտիանոսի տարահերքութիւնն կրէին, թողեալք զարիանոսականն հաւաքումն առանձին զժողովսն առնէին, որոց զհամագոյութիւնն իսկըզբանէ խորհողացն ոչ կամեցելոց ընդ նոսա հաղորդիլ. քանզի յարիանոսական աղանդոյն զձեռնադրութիւնն Մեղիտիոսի էր առեալ. և զի նորուն հետեւողքն ի նոցանէն մկրտեալք հանդիպէին: Այսու աւրինակաւ և որ յԱնտիոքիա եկեղեցին յայլ համափառական անջատեցաւ կողմն:

Իսկ Թագաւորին լուեալ շարժիլ անդրէն ի Թշնամութիւն Հռովմայեցւոցն Պարսիցն ազգի, փութանակի յԱնտիոքիայ դիմեաց:

Գլ. ԽԵ.[1]

Իսկ Մակեդոնի ի Կոստանդնուպաւլսէ արտաքսեցելոյ, և ոչ բերելով զդատապարտութիւնն, ոչ երբէք

1 Տես Սոզոմ Դ. 27 կաս. Ե. 41. Նիկեփ. Թ 47.

Իսկ Թագաւորին[ա] զայս ծանուցեալ առաքէ արտաքսել[բ] զնա յաքսորս. այլ որք ճշմարտութեան էին նորա աշակերտեալք, ոչ յիմեքէ[գ] խոտորէին նորա[դ] լուսաւոր վարդապետելոյն.[ե]

ա. Ն. Թագաւորն. Ա' բ. Ա' ծանուցեալ աքտաքսէ. Դ. առաքել զնոսա յաքսորս. գ. Գ. որոշէին դ, Գ. ի նորա. ե. Դ. վարդապետութենէն, Ա' զՆիկիայն հաւատ:

լուել յանձն առնոյր, այլ խոնարհէր առ որս միւսոյն կողման որք ի Սելեւկիայն ընկեցին զոյս Ակակայն։ Բարեխաւսեալ լինէր և առ Սոփրոնիոս և Եղեւսիոս փոխանակ ընդունել զնախկին յԱնտիոքիա եդեալ հաւատն և զյետ այսորիկ ի Սելեւկիա հաստատեալն, և նշանակաւոր անուամբ զհամագոյութեանն հաւատ վերահռչակեալ յուղղորեաց։ Ժողովէին բազումք ի ծանաւթից նորա առ նայ, որք Մակեդէանոսքն կոչէին ի նմանէ։ Որքան ի Սելեւկիոյ ժողովուն զԱկակայսն դատապարտեցին, և յայտնապէս զհամագոյութիւնն աւրինադրեցին, նախկինն ոչ պարզաբար ասացեալք զնայ։ Բայց հռչակ իմն ունի ի բազմաց. որպէս զի ոչ Մակեդոնի է այս գիւտ, այլ մանաւանդ Մառաթոնիոսի [1], զոր փոքր ինչ յառաջն ի Նիկոմիդիոյն առնէր եպիսկոպոս, վասն որոյ Մառաթոնիանոսս կոչեն զսոսա։ Առ այսոսիկ ապաւինի Եւըստաթիոս ի Սեբաստիոյ [ա] արտաքսեալ, [բ] վասն որոյ պատճառաց՝ փոքր ինչ յառաջ ասացի։ Որպէս զի Մակեդոնիոս զՀոգին Սուրբ զուգավերառիլ [գ] յաստուածաբանութիւն Երրորդութեանն խոտորեցոյց. իսկ յայնժամ և Եւստաթիոս, Ես, ասէ, ո՛չ Աստուած անուանել համարձակիմ զՀոգին Սուրբ, և ոչ ստացուած կոչել յանդգնիմ։ Յաղագս այսորիկ պատճառայս հոգեմարտս զնոսա կոչեն համագոյութեանն խորհողք. որպէս զի ապա որք ի Մակեդոնէն յԵլեսպոնտոս բազմանան, ըստ աշխարհին զայն

ա. Σεβαστία·
բ. Ձեռագրում գրած է Ըքտաքսեալ։
գ. συναναλαβεῖν.

1 Մարաթոնիոսի ձեռքով մեծ ջանքով հալածուեցին Կ. Պոլսից Մակեդոնի եւ Արիոսի հետեւողները։

ասացից։ Բայց որք Ակակայն փոյթ դնէին առժամայն յԱնտիոքիա ժողովեալ զղջացեալք զի բնաւ զՈրդի նման Հաւր ասացին։ Եւ զնոյնհետայն ի հիւպատւոջն որ էր Տաւրոսի և Փղոռենտիոսի և եղեալք յԱնտիոքիա Աստրոց Եւդոքսիոսի ունելով զեկեղեցին որ անդ. և Թագաւորին անդ լինելով. սակաւք ոմանք վերաշարժէին զկարգեալսն ի նոցանէն ասելով պարտ լինել բառնալ զհամագոյութեանն բանս ի գրեցելոցն հաւատոյ յԱրիմինոն և ի Կոստանդինուպաւլսի. ոչ ևս թագուցեալ, այլ յայտնաբար ասացեալք. զի ըստ ամենայնի աննման զՈրդի Հաւրս, ոչ միայն ըստ գոյութեանն, այլև ըստ կամաց, յոչէից գնայ որ զԱրիոս ասէր. և նոքա լինել ասացին։ Զուգառեալք լինէին յայս կարծիս որք յԱնտիոքիա յայնժամ զԱյետին խորհողք. վասն որոյ ունելով զարիանոսականն համանուանութիւն, տակաւին և անոմանք և յոչէից եղև կոչեցեալք յորոց յԱնտիոքայ խորհողացն զհամագոյութիւնն. իսկ անջատեալք եղեն յայնժամ յաղագս եղելոյն պատճառոյ ի վերա Մեղիտիոսի, որպէս և յառաջն ասացի։ Բայց սակայն հարցեալք ի նոցանէ թէ ընդէր կարգադրութեանն ձերոյ հաւատոյն Աստուած յԱստուծոյ զՈրդի ասացեալք. աննման և յոչէից յանդգնին անուանել։ Իսկ նոքա այսպիսի իմաստմամբ ձեռնարկէին զընդդիմադրութիւնն մերկացուցանել։ Զի այսպէս, ասեն, ասի յԱստուծոյն, որպէս յառաքելոյն ճառի. բայց ամենայն ինչ յԱստուծոյ, մին այսուհետև յամենեցունց և Որդի է Աստուծոյ և վասն այսորիկ նախակաւ ի կարգադրութիւնսն զըստ գրոցն։ Այս իմաստմանց առաջնորդ էր Գէորգիոս Լաւոդիկիոյ եպիսկոպոսն, որ առաջնորդս գոլով այսպիսեացս բանից, անգիտացաւ թէ որպէս զայսպիսիս

առանձնականս առաքելոյն ի վերագոյն ժամանակն Որի-գենի անգորրագոյնն[ա] քննեալ Թարգմանեաց։ Այլ սա-կայն թէ և այսպիսիս ձեռնարկէին իմանալ զնախա-տինսն և զըստգտութիւնն ոչ բերելով ընթերցան զիւրեանցն հաւատ զոր և ի Կոստանդինուպաւլսի, և այսպէս ըստ քաղաքաց իւրեանց գնացին։ Բայց Գէորգիոս յԱղէք-սանդրիա կոյս դիմեալ զօրս յայնժամ եկեղեցիսն ըն-դունէր, Աթանասայ տակաւին աննայտ եղելոյ և զօրս յԱղէքսանդրիա զխորհողսն զնորայն վարէր։ Իսկ յԵրու-սաղէմ փոխանակ Կիւրղի ձեռնադրեցաւ Եռինիոս։[բ] Բայց գիտելի է, զի յետ նորա Հերակղ[1] կարգեցաւ և ապա Իղառիոս. իսկ յետոյ Կիւրիղոս էել[գ] յԵրուսաղեմէ և կալաւ զեկեղեցիսն որ անդր։ Այս որպէս ասացիս յետոյ եղև. բայց յայնժամ և միւս այլ առընթեր բռնաւ հերձուած յայսպիսի պատճառոյ։

ԳԼ. ԽԶ.[2]

Ի Լաւոդիկիա Ասորոց երկուք արք էին համանունք. վասն զի երկաքանչիւրաբար էր անուն Ապողինարիս հայր և որդի. հայրն զքահանայի ունէր կարգ յեկեղեց-ւոջն իսկ որդին զընթերցողի։ Եւ երկոքինն էին հեթա-նոսականացն բանից վարդապետք, քերականացն հայրն, և ճարտասականացն որդին։ Իսկ հայրն Աղէքսանդրացի

ա. Ձեռ. ունի «անդորրագոյնն» πλανώτερον.

բ. Ἀρρήνιος

գ. Փոխանակ «ել»—ἐπέβη.

1 Երուսաղէմի եպիսկոպոս Մաքսիմոսը իւրեան յաջորդ էր նշանակել Հերակլին. բայց Արիանոսները յաջողեցին այդ տեղը տալու Կիւրղին։

2 Տես Սոզոմ. Զ. 25. Կասիոդ. Ե. 44. Նիկ. Թ. 7.

գոլով ազգաւ, նախ ի Բեռիւայ[ա] ուսուցեալ[1], ապա փոխեալ ի Լաւոդիկիայ, և կին առեալ անդ, ընդունէր զորդին Ապողինարիոս: Եւ երկոքեանն յայնժամ լինէին աճեցեալք Եպիփանա իմաստնասիրի մտերիմ եղեալք, սիրելիք ընդունեցին զնա: Իսկ երկուցեալ Թէոդոտոսի Լաւոդիկիոյ եպիսկոպոսին. զի մի՛ յաճախ խաւսք առնն՝ առ հեթանոսութիւնն խոնարհեցուսցեն, արգելոյր զհըպեալն առ նա. իսկ նոցա փոքր ինչ հոգ տարեալք եպիսկոպոսին, Եպիփանա սիրոյն ողջոյն տային: Իսկ յետ այսորիկ Գիորգիոս Թէոդոտոսի փոխանորդն փութացեալ մերժել զնոսա և ոչինչ պատճառով հաւանեցուցեալ կարացեալ, զերկոսինն անհաղորդութեամբ մնասեաց: Թըշնամանս համարեալ ապա մանգանն զեղեալսն, և վստահանալով ի զաւրութիւն իմաստականին բանից, նորաձևեաց և նա հերձուած որոյ այժմ վերայածի զանունն ի գտաւղէն ունելով:

Բայց ասեն ոմանք ածել զնոսա առ Գիորգիոս. ո՛չ այսքան յաղագս նախաճառեալն պատճառոյ, այլ տեսանէին զնա այլ ինչ ընդ վայր աւրինադրելով: Իսկ այժմ նման խոստովանելով զՈրդի Հաւր որպէս ի Սելևկիայն խոստովանեցաւ, իսկ այժմ յարիոնոսականն խոնարհելով կարծեաւ: Վասն որոյ ի դէպ առեալք պատճառ առնեն զգնալն: Բայց ապա իբրև ոչ ոք զնոսա համարէր, մուծանեն ձև աղանդոյ: Եւ նախ ասէին ոչ առնուլ հոգի յաստուծոյն բանէ մնաւրէնութիւն մարդեղութեանն: Ապա որպէս ի զղջմանէ ուղղեալք յաւելլին հոգի ընդունել, բայց միտս ո՛չ ունել նմա. այլ լինել աստուծոյն բանի, փոխանակ մտաց ի յառելումն մարդում:

ա. ἐν τῇ Βηρυτῷ·

1 Բեռիւթում այն ժամանակ հռչակաւոր ուսումնարան կար.

Յաղագս այսորիկ միայնւոյ ասեն տարբերիլ, ուր այժմ ի նոցանէ զհամանուանութիւն ունին. քանզի զԵրրորդութիւնն համագոյ ասացին լինել։ Բայց վասն Ապողինոսաց և անդէն ըստ աշխարհին ասասցուք։

Գլ. ԽԷ.[1]

Իսկ Թագաւորին Կոստանդիոսի յԱնտիոքիա կելով, կայսրն Յուլիանոս ընդ բազում բարբարոսաց[ա] խառնակեալ, և յաղթեալ ամենայն զաւրականաւքն իւրովք, և ի ձեռն այսորիկ ի նոցանէ յորջորջի Թագաւոր։ Այսորիկ պատմելոյ Թագաւորին ի Ջան մտանէր. և մկըրտեալ յԵւզոյիոսէ[2] առ ի նորայն գնաց պատերազմ։ Եւ եղեալ ի մէջ Կապպադոկիոյ և Կիւլիկեայ ի Մոփսու Ջրբուղխան կատարեաց զվարյն ի հոգատարութենէն ի սրտնեղութիւն ըմբռնեալ, ի հիւպատուաջն Տաւռոսի և Փղոռէնտիոսի երիցն Նոյեմբերի ամսոյ։

ա. ἐν ταῖς Γαλλίαις· ի Գաղղիա։

1 Տե՛ս Սոզ. Ե. 1. Կաս. Ե. 50. Նիկ. Թ. 50.

2 Հիլարիոսը վկայում է, որ Կոստանդիոսը առաջ մկրտուած չէր։ Այդ կայսեր մասին հին պատմագիրներից ոմանք գովասանքով են խօսում, ուրիշները նրան Ներոնի հետ են համեմատում։

Իսկ Թագաւորն Կոստանդիանոս եկեալ յԱնտիոքայ ի տեղի փոխանորդէ այլ, որ[ա] ունէր զաղանդ Արիոսի։ Եւ իւրոյն[բ] հասանէ նմա լուր վասն Յուլիանոսի կեսարու, որ ընդ բազում բարբարոս պատերազմեալ յաղթեաց. և ի ձեռն այսր յաղթութեան՝ յորջորջեցաւ նա յամենեցունց[գ] և ի Ջան[դ] մտեալ մեծաւ ուժով[ե] ի նորայն գնայր պատերազմ, և եղեալ ի մէջ Կապադովկիայ[զ] և Կիլիկիայ, հասանէ նմա վախճան մահու. կա-

ա. Դ. յԱնտիոք ի տեղի փոխանորդեալ եպիսկոպոս, որ ունէր. Ն. յայլ որ ունի զաղանդն. բ. Գ. Ա՛ իսկ։ գ. Ն. ամենեցունց. դ. Գ. ըջման. ե. Ա՛ յուժով. զ. Դ. Կապուտկիոյ.

Իսկ այս էր ամ առաջին երկերիւր ութսուն և հինգ Ողիմպիադումն. և եկաց Կոստանդիոս ամս քառասուն և հինգ, Թագաւորեաց ամս երեսուն և ութ, ընդ հաւրն Թագաւորեաց ամս քսան և երեք, իսկ յետ վախճանի Նորա ամս ԻԵ. որքանեաց աղագաւ և զիրքս ունին ժամանակ։ [1]

1 Տես Միք. Ասորի (Երուս. տպ. 1871. էջ 139) «Իսկ Յուլիանոս գնացեալ ի Գալլիա ընդդէմ բարբարոսացն, յաղթեաց, եւ հպարտացեալ թագաւոր քարոզիցաւ ի զօրացն։ Եւ լուեալ զայս Թագաւորն Կոստան, զայր հուրեցաւ եւ մերձեցաւ ի Յղիոսէ եպիսկոպոսէ Անտիոքու, որ էր Արիանոս եւ ել ընդդէմ Յուլիանոսի եւ ընդ մէջ Կիլիկիոյ եւ Կապադոկիոյ մեռաւ կեցեալ ամս քառասուն եւ ութ եւ թագաւորեալ ամս քսան եւ հինգ.» Այս համառօտը շատ կարեւոր է, որովհետեւ պարզ ցոյց է տալիս, որ հեղինակը աչքի առաջ է ունեցել Սոկրատի ընդարձակ թարգմանութիւնը կամ բնագիրը, իսկ մի ուրիշ տեղ. Միք. Ասորին (էջ 26) մատնացոյց է անում մեզ համառօտ օրինակը.

տարեալ զկեանս իւր ոչ ուղղափառութեամբ, որ ունէր ամս ԽԷ. [ա] Թագաւորեալ ամս ԼԸ, [բ] ՄՁԵ ողիմպիադային, (ոչ բարեպաշտութեամբ. [գ] որպէս և Նորին հայրն Կոստանդիանոս ինքնակալ Թագաւոր. [դ]) Այսպէս կատարեցաւ ի Նոյեմբերի ամսեան [ե] յերիսն,

ա. Բոլ. Ձեռ ԽԷ. բ. Բոլոր Ձեռ. ԼԵ. գ. Գ. Ա՛ բարեպաշտաքար. դ. Գ. Թագաւորին. ե. Ն. ամսոյ.

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ

ԳԼ․ Ա․ [1]

Կոստանդիոս թագաւոր ի սահմանս Կիլիկիոյ երիցս Նոյեմբերի ամսոյ առ հիւպատոսաւքն Տաւռոսիւ և Փղոռէնտիոսիւ կատարէր զկեանս։ Իսկ Յուլիանոս առ նոյն հիւպատոսաւքն ի մետասաներին զկնի նորուն ամսոյն Դեկտեմբերի յարեւմտայինցն կողմանց գնացեալ ի Կոստանդինուպաւլիս եմուտ, և ի նմա ինքնակալ [2] ցուցանիւր։ Բայց վասն զի Յուլիանոսի թագաւորի բանաւորին [ա] առն՝ սակաւս ինչ պատմել կայ առաջի։

Մի՛ ոք ի նորայոցն ծանաւթից խնդրեսցէ զճոխութիւն պատմութեան, որպէս զի պարտ գոլ յաղագս

ա Յն․ ἐλλόγιμος նշանաւոր, անուանի:

1 Տես Սոզոմ․ Ե․ 2․ Թէոդ․ Գ․ 1․

2 Յուլիանոսը արդէն առաջ էր Գաղղիայում կայսր հրատարակուած․

ԳԼ․ ԽԵ․

Թէ որպէս Յուլիանոս թագաւորէ եւ արարքն իւր:

Իսկ Յուլիանոս իբրև լուաւ զմահն իսկոյն գնաց ի Կոստանդնուպօլիս․ և մտեալ ի ներքս թագաւորեաց․ և ինքնակալ զինքն եցոյց [ա] աշխարհի․ վասն որոյ պատմել հարկաւոր է զնորա ազգատոհմ․ [բ]

ա․ Դ․ կոչեաց զինքն․ բ․ Դ․ Ն․ ազգագատոհմն:

պատրիկ բանն ոչ պակասեցուցանել, զորս յաղագս որոյ բանիս։ Վասն զի քրիստոնէական գոլով պատմութեանն, վասն յայտնութեան խոնարհագոյն յուղարկել զբանն, և այս ի սկզբանէ պատմեցաւ։ Բայց սակայն ճառելի է յաղագս նորա և ազգին և խրատուն, և եթէ որպէս ի թագաւորութիւն եկն. և զայս արասցուք մեք փոքր ինչ ի վերուստ սկսեալ յաղագս ամենեցունց։

Կոստանդիոս որ զԲիւզանդիոն իւրովն յորջորջեաց անուամբ, երկուս ունէր միահարս եղբարս, ոչ ի նմին նորա մաւրէն եղեալս. մեկին Դաղմատիոս անուն, իսկ միւսոյն Կոստանդիոս։[ա] Եւ Դաղմատիոս որդի ունէր համանուն ընքեան։ Իսկ Կոստանդիոսի երկուք եղեն որդիք, Գաղաս[բ] և Յուլիանոս։ Որպէս զի ապա յետ վախճանին շինողին զԿոստանդինուպաւլիս զաւրականքն սպանին զԴաղմատիոս.[1] յայնժամ նոքա որք մնացեալք յընտանին հաւրէն առ փոքր ինչ ընդ Դաղմատիոսի վշտանային. եթէ ոչ զԳաղոս ախտ ինչ ակնկալութիւն

ա. Ուղիղն՝ Կոստանդին։
բ. Γάλλος.

1 Յուլիանոսը ծնուել է 331 թուին. Դաղմատիոսը սպանուեց 387 կամ 338 թ։

Մեծն Կոստանդիանոս որ զԲիւանդիոնն շինեալ[ա] յիւր[բ] անուն կոչեաց Կոստանդնուպօլիս. երկուք էին[գ] եղբարք միահարք,[դ] այլ ոչ ի մօրէ իւրմէ. որ[ե] անուն էր Դաղմատիոս.[զ] որ յետ շինելոյն զԿոստանդնուպօլիս ի զօրականացն ի պատճա-

ա. Բ. շինեաց. Դ. շինեաց կոչեցեալ Կոստանդիանուպօլիս. բ. Ա՝ իւր. գ. Դ. երկուքին. դ. Դ. միահայրք. ե. Ա՝ որում. զ. Դ. ոքայր: «Ի թերի թարգմանութենէս առեալ է եւ ի գիրս Սեբէոսի, 35. «Յուլիանոս եւ Գաղիանոս որդիք Դաղմատիոսի ումեմն»: Նոյն սխալ է եւ ի Վարդան Արեւելցի. պատմ. 44. եւ ի Մխիթ. Անոյի 137 եւ 140.»

ունելով մահու ապրեցոյց, իսկ Յուլիանոս ութ ամաց տիոց էր տակաւին կեցեալ լինէր։ Եւ վասն զի որ հակառակ նոցա գիմաւմին Թագաւորին Թուլանայր. Գաղոս յայս յԻոնիա ըստ Եփեսացի վարդապետոն հղէր, ուրանաւր ստացուածս ի նախնեացն բաղումք։ Իսկ Յուլիանոս աճեալ ի Կոստանդնուպաւլիս ի խրատարանացն [ա] լսէր ի Բասիլիկուջն, [բ] ուրանաւր յայնմ ժամ խրատարանքն էին, սատակ ձևով յառաջն գոլով, [գ] և ի Մաղոնիոսէ ներքինւոյ դաստիարակեալ։ Բայց քերականացն բանից Նիկոկլէս Լակոնացի [դ] էր նորա խրատիչ, իսկ զճարտասանականն յԵկիբողոսէ [ե] իմաստակէ քրիստոնէէի յայնժամ հանդիպեցելոյ։ Բայց զայս յայնժամ Կոստանդիոս Թագաւոր նախկին իմացաւ. որպէս զի մի՛ զհեթանոս վարդապետի աղանդ լուեալ առ պաշտաւն խոնարհեացի։ Քանզի նախ քրիստոնեէ էր Յուլիա-

ա. παιδευτήρια.

բ. βασιλική.

գ. զգեստիւք ընթանալով։

դ. ծնռագրի մէջ գրուած է. Ն ի՝ կակղիսողական, որ առաջ է եկել յոյն բնագրի սխալ ընթերցումից եւ բառացի ընդօրինակութիւնից առանց միտքը հասկանալու. Νικόκλης ὁ Λάκων. Նիկոկլէս (ո) Լակոն։

ե. Ἐκηβόλιος.

ռէ իմեքէ մեռանի, և մնա նորա երկու որդիս. Գաղոս և Ցուլիանոս որքք. զոր առեալ Թագաւորն սնուցանէր զմանկունսն. Էր ութ ամ Ցուլիանոսի զոր տայր յուսումն՝ ի վարդապետս արուեստից քրիստոնէից, և ի ներքինեացն դաստիարակոն. Եւ յետ այլ ուսմանց՝ ուսանէր զքերականութիւն Ցուլիանոս, և զգուշանայր նմա ի հեթանոսական [ա] աղանդիցն [բ] քրիստոնէաբար կեալ. [գ] Իսկ նա զԹագաւորին ահ ունելով, ունէր

ա. Բ. ի քրիստոնէական. բ Գ. աղանդոյն. գ. Ա՝ քրիստոնեա վարկեալ.

նաս։ Իսկ անձնեցեալ նորա ի բանսն, հռչակ ինչ յամբոխին ընթացաւ, որպէս զի բաւական է առ ի կարգել զՀոռոմոցն գործս։ Այսորիկ յայտնաբար ապա խառնակեալ խռովութիւն լինէր թագաւորին. վասն որոյ և փոխեաց զնա ի մեծս քաղաքէ ի Նիկոմիդիա, հրամայեալ մի ուսանել ի Լիբանոսէ[1] յԱսորի իմաստակէն. քանզի յայնժամ Լիբիանոսի ի դաստիարակացն Կոստանդնուպաւլսի արտաքսեալ ի Նիկոդիմեայ զդադարսն առնէր։ Իսկ սա զբարկութիւնն հակառակ դաստիարակացն ի յընդդէմ գրեալ նոցա բանն[2] զնա խոնարհեցոյց. իսկ Յուլիանոս արգելեալ լինէր հպիլ առ նա, վասն զի Լիբանիոս զհեթանոսականն ունէր աղանդ։ Բայց սակայն Յուլիանոս փափագաւղ գոլով բանից նորա, ժողովելով զնոսա նելքսակայիւր։ Իսկ յառաջադիմացեալ նորա ի ճարտասանականն, ի վերակա[ա] ի Նիկոմիդիայ Մաքսիմոս իմաստասէր. ոչ Բիւզանդն[բ] և Կղաւդոսի հայրըն, այլ Եփեսացին, զոր յետոյ իբր հնարս[գ] ինչ ա-

ա. գայր, ժամանէր։ ἐφίστατο.

բ. Բնագ. ὁ Βυζάντιος Բիւզանդացի։

գ. μαγγανεία կախարդութիւն, հմայութիւն։

1 Լիբիանոս Անտիոքացին ծաղկում էր 360 թ. եւ թէոդոս մեծի ժամանակ մինչեւ անգամ զօրքի հրամանատար կարգուեց. նա երկար ժամանակ ճարտասանութեան ուսուցիչ էր.

2 Լիբիանոսի դաստիարակների դէմ գրած ճառը չկայ.

զքրիստոնէութիւնն. բայց գաղտնի վարժէր[ա] և ուսանէր[բ] զճարտասանութիւն և զփիլիսոփայութիւն ի Լիբանիոսէ,[գ] որ ունէր զհեթանոսական աղանդս.[դ] Եւ հռչակեալ[ե] Յուլիանոս ի փիլիսոփայութեան արուեստս ի բանս և ի թուղթս, և ոչ ի կամաց, այլ յերկիւղէ թագաւորին ունէր զքրիստոնէութիւնն.

ա. Դ. վարէր. բ. Ն. ուսուցանէր գ. Դ. Լիբիանոսի. դ. Դ. աղանդն. Բ. աղանդսն. ե. Գ. հռչակել։

յարեալ Թագաւորն Վաղէնտիանոս սպանանել հրամա-
յեաց. այս յետոյ եղև։

Բայց յայնժամ ոչ վասն ինչ իրի եկեալ էր ի Նի-
կոմիդիայ, այլ որ յաղագս Յուլիանոսին հուշակ էած
զնա. իսկ ի սմանէ զիմաստասիրականսն բանս ճաշա-
կեալ առժամայն յիշէր և զաղանդ խրատիչին. որոց և
ի ցանկութիւն Թագաւորութեան արկեալ զնա։ Եւ վասն
զի այս լուր յունողէն ո՛չ Թաքչէր, ի մէջ յուսոյ և եր-
կիւղի լինէր ըմբռնեալ. իսկ զաւրացեալ և երկիւղին,
զմտածութիւնս փախուցանել կամելով, որ նախ մտե-
րիմ քրիստոնէեայն էր, յայնժամ յածել լինէր և ի
ժամանակին յայնմիկ կտրեալ, զմիայնացելոցն կեղծաւո-
րէր զվարս։ Եւ գաղտաբար ճգնէր յիմաստասիրականսն,
իսկ յայտնապէս զաստուածային գիրս քրիստոնէից
ընթեռնոյր. և ի Նիկոմիդիւոյ եկեղեցւոջն ընթերցաւղ
կարգէր, ի ձեռն այսպիսի ձևոյ զԹագաւորին արգելլով
զխիմուճմն։ Եւ զայս գործէր վասն երկիւղին. իսկ ի յու-
սոյն ոչ մեկնեալ զբազմաց ծանաւթից երջանկացանեալ
ասէր զժամանակս, յորժամ ինքն զամենեցունց ընդալ-
ցի։ Յայսոսիկ հաստատեցելոց Նորայոցն Գաղոս եղբայր

Զայս ծանուցեալ Թագաւորին արտաքս վարէ զխորհըր-
դակիցս չարին. և ի վերայ Նորա սպառնալիք լինէին։ Իսկ Յու-
լիանոս[ա] ի հրամանէ Թագաւորին խորամանկեալ, զերկիւղա-
ծութեան ձև առնոյր[բ] և լինէր գրակարդաց եկեղեցւոյն, միշտ
ընթեռնլով, և զվարս քրիստոնէից ուղղապէս ցուցանէր կատա-
րել միշտ։ Զայս տեսեալ[գ] Թագաւորին, արգելոյր զսպառնա-
լիս[դ] ի նմանէ. բայց նա գաղտնի ոչ դադարէր ի չար և
յանհանճար[ե] աղանդից և ի վարժից սնոտի իմաստութեան

ա. Բ. Ցուլիանոսի. բ. Դ. առեալ. գ. Դ. Ա՛. լուեալ. դ. Բ. Դ. զըս-
պառնալիսն. ե. Դ. ի չարէ եւ անյանճար աղանդիցն. Ա՛ ի չար եւ յան-
ճար.

Նորայ Կեսար յայտնել էած զնա տեսանելով ի Նիկոմիդիայ, յորժամ յարևելսն կոյս երթայր։ Վասն զի Գաղոս սակաւ ինչ յետոյ մեռաւ, առժամայն և Յուլիանոս կարծաւոր Թագաւորին կարգեցաւ [ա] վասն որոյ և պահեալ զնա հրամայեաց։ Իսկ նորա զաւրեալ փախչել ի պահապանացն, տեղոյ ի տեղի փոխելով ապրեալ լինէր։ Իսկ անագան երբեմն Թագաւորին կնոջ, որոյ Եւսեբիա անունն, թաքուցեալ զնա գտանելով․ հաւանեցուցանէ զԹագաւորն ոչինչ առնել նմա չար, այլ թոյլ տալ նմա երթալ յԱթենանս իմաստասիրել։ Աստուստ զնա կոչեցեալ Թագաւորին կարդեաց կայսր․ և տուեալ նմա կին զքոյր իւր Կոստանդիայ [բ] ի Գաղիայ ընդդէմ բար-

ա․ Ի կասկածանս անկաւ․

բ․ Յն․ τὴν Ἑλένην բայց Սոկրատի ձեռագրերից մէկը՝ Μ․ Κωνσταντια Կոստանդիա ունի։

բայց Գաղոս [ա] եղբայր նորա կայսր լինեալ յորդւոյ [բ] նորա․ յետ վաղճանի Մեծին Կոստանդիանոսի, որպէս նախ ասացաք ըդպատճառս [գ] սպանին, և զՅուլիանոս պահել հրամայեաց․ իսկ նա զերծեալ ի պահապանացն, տեղւոջէ [դ] ի տեղի [ե] փոխելով ապրեալ լինէր․

Եւ գայ առ կին Թագաւորին [զ] որում անունն էր Սեբի․ բարեխօս զնա առնէր․ և թաքուցեալ զնա աղաչէր զԹագաւորն մի [է] առնել նմա չար վասն եղբօրն, այլ ընդունել զնա սիրով, և առնել ի տեղի սպանելոյն․ Եւ յետ բազում աղաչանաց հաւանեցաւ ըստ կամաց կնոջն առնել․ և ապա ածեալ զնա առաջի, ընկալաւ զնա սիրով և ետ զքոյր [ը] իւր նմա կնութեան․ և արար զնա կայսր․ Եւ առաքեաց ընդդէմ բարբարոսացն ի կողմն արևմտից, անգիտացեալ զնորա խորամանկութիւն․

ա․ Բ․ Գաղլոս․ բ․ Գ․ որդւոյ․ գ․ Դ․ զպատճառն սպանանի նաև զՑուլիանոս․ դ․ Դ․ ի տեղւոջէ․ ե․ Ա՝ ի տեղ։ զ․ Գ․ առ Թագաւորի․ է․ Դ․ մի ինչ․ ը․ Ա՝ Գ․ Ն․ զքոյրն․ Գ․ քոյր․

բարբարոսացն առաքեաց [1] քանզի բարբարոսքն զոյս մ՚ոքր ինչ Կոստանդիոս ընդդէմ Մագնէնտի ի մարտակցութիւն ի վարձու կալեալ. ոչինչ պիտանիք ընդդէմ բռնակալին եղեալք, զհռովմայեցւոցն ապականէին զքաղաքս։ Եւ վասն զի մանուկ տիովք էր Յուլիանոս՝ հրամայեաց նմա ոչինչ գործել առանց կամաց զաւրականացն առաջնորդաց, իսկ նոցա զիշխանութիւնս զայս առեալ. հեղգագոյն գործէնոյն հոգ տանէին, և վասն այսորիկ բարբարոսքն զաւրագոյնք էին։ Յուլիանոս ապա թողոյր զզաւրավարսն ի կերակուրս և յըմպելիս պարապել, իսկ զզաւրականսն յորդորագոյնս առնէր վարձս սահմանեալս խոստացեալ սպանանողին բարբարոս։ Եւ ընդունէր զընդդէմ բարբարոսացն զյաղթութիւն, այս էառ զսկիզբնն, որով և բարբարոսաց նուազիլ. և նմա տրփելի ի զաւրականացն լինել։ Բայց էել և բան. եթէ ի Գաղիա ի քաղաքնիացւոց [a] մտեալ նորա պսակ իմն,

ա Πολιχνίων քաղաք փոքրիկ, գիւղաքաղաք:

1 Վարդան պատմագիրը Սոկրատից առնելով գրում է. (Ձեռ. օրին.) Եւ կարգէ զԳալոս Կեսար յԱնտաք (յԱնտիոք) եւ զՅուլիանոս յուսումն առաքէ յԱթէնս. Եւ զկնի այնորիկ. սպանանի Գալոս եւ մեռանի. Եւ Յուլիանոս ապրի աղաչանօք Թագուհւոյն, զոր Կեսար կարգէ արեւմտեաց կողմանն տալով նմա քոյր իւր զՀլինէ ի կնութիւն եւ ինքն չոգաւ Անտիոք. իսկ Յուլիանոս յաղթեաց բարբարոսացն եւլն. Տես նաեւ Միք. Ասորի Երուս. 1871. էջ. 138 հետ.) (Միք. Ասոր. էլ ունի զՀլինէ որ համապատասխան է յուն. բնագրին) Վարդանը Կոստանդ.ին Մեծից մինչեւ Վաղէնտիանոսը կայսրների կարգը գրելիս ակն յայտնի կերպով օգտուել է Սոկրատից։

Եւ զի մանուկ էր Յուլիանոս, ոչինչ հրամայէ նմա առնել [a] առանց նորա կամաց, և որ նմա կարգեաց խրատիչս. այլ նա առնէր զկամս իւր, բայց հրապուրանօք ունէր զթագաւորն և զամենեսեան մինչև թագաւորեաց։

ա Դ հրամայեաց առնել:

յորոց ի քաղաքին զարդարեն, ի մէջ սեանց ի գեղեցիկ պաճուճանաց, իջեալ նստէր ի վերայ գլխոյ նորա և ի վերայ այսորիկ ամենեցունց որք առընթերին վերագոչէին. որպէս զի նախագուշակել նմա ի ձեռն եղելոյ[ա] նշանին զթագաւորութիւն: Բայց ասեն ոմանք որպէս զի Կոստանդիոս սակս այսորիկ առաքե(ա)ց զնա ի բարբարոսս. զի անդ ապականեսցի խառնակեալ ընդ նոսայ: Այլ՝ ոչ գիտեմ թէ ստուգեն զայս ճշմարտեն. քանզի մինչ գքոյրն իւր Յուլիանիանոսի համաբնակեցոյց, եթէ հանդերձեալ էր, [բ] զնա խորամանկել, ոչ ինչ այլ զընդդէմ նորայ դաւաճանութիւնս շըրջէր: Այլ զայս իւրաքանչիւրցն դատեսցեն կարծիք: Իսկ Յուլիանոսի անգոսնել առ թագաւորին զհեզգութիւնն զաւրավարացն, այլ առաքեցաւ զաւրավար պատշաճ յաւժարութեանն Յուլիանոսի, զոր ունելով սպասաւոր վստահանալով, խառնակեցաւ ընդ բարբարոսն: Իսկ նոքա, աղաչէին յղեալք առ նայ, որպէս զի թագաւորին թուղթք հրամայեցին նոցա, յաշխարհն Հռովմայեցւոց հպիլ՝ և զթուղթսն ցուցանէին: Իսկ նա զբերաւղ աղաչանացն [գ] կապեաց, և խառնակեալ ըզբազմութեամբն քաջարար յաղթեաց, և զթագաւորն բարբարոսաց գերեվար արարեալ առ Կոստանդիանոս առաքեաց: Յայսոսիկ բարեբախտացեալ գերակոչի թագաւոր ի զաւրականացն. և վասն զի պսակ թագաւորական ոչ կայր, մի ոմն յընծայաբերացն որ ունէր մանեկ, առեալ եդ ի վերայ գլխոյն Յուլիանոսի: Եւ այս պատճառաւ թագաւորեաց Յուլիանոս. իսկ զայս ստուստ

ա. Ձեռ. ունի «եղոյ».

բ. Ձեռ. հանդերձել էր:

գ. Ձեռ. աղաղանացն:

թէ են իմաստասիրեն, փորձեսցեն լսաւղքն նմա, մանաւանդ գովաւղքն զնա։ Բայց զայս ասեմ, զի ոչ աղաչել զԿոստանդիանոս, և ոչ ուրախ արարեալ որպէս բարեգործ զամենայն գործէր որ ինչ թուէր նմա. և զորս ըստ նաւհանգացն իշխանս փոփոխէր և քարշէր [ա] զԿոստանդիոս ի քաղաքն ընթեռնլով հրապարակաւ զառ ի բարբառոյն նորա թուղթս։ Վասն որոյ և ի նա յաւելլին, և ի Կոստանդիոսէ մեկնէին ամենեքեան։ Յայնժամ ապա և զկեղծաւորութիւն քրիստոնէութեանն յայտնապէս մերկացաւ. քանզի հաստատելով ի քաղաքն զմեհեանսն բացեալ զոհս մատուցանէր, և զինքն քահանայապետ անուանէր։ Եւ զայս առնելով պատերազմ ցեղական յարուցանէր, հակառակ Կոստանդիոսի առնելով զգիմմունսն։ Եւ որքան որ ի վերա նորա հաստատութեամբ թերևս լինէր որչափ ինչ պատերազմ ունի չարիս. քանզի ոչ արդեւք առանց բազում արեանց լինէր դատապարտեալ փոյթ իմաստասիրին։ Բայց Աստուած որ ընտանեացն խորհրդոց դատաւոր, զմիոյն յընդդիմաջանաւղացն առանց այլ վնասու դադարեցոյց ի դիմմանէն։ Քանզի լինելով Յուլիանոսի Թրակացեացն ազգաց [բ] պատմեցաւ նմա մահն Կոստանդիոսի. և այսպէս զցեղականն պատերազմ փախոյց զհռովմայեցւոցն իշխանութիւն։ Իսկ Յուլիանոս հասեալ ի Կոստանդինուպաւլիս առժամայն գիտէր պատճառաւ ինչ իւրացուցանել զբազմութիւնն, և զառ ի նոցանէն բա-

ա. διέσυրε ծաղրէր: բ. Ի մէջ ժողովրդոց Թրակացւոց:

Եւ յետ մահուն Թագաւորին գայ ի Կոստանդինուպոլիս որպէս ասացաք, և անդէն արուեստիւ խորամանգութեամբ իւրացուցանէր զամենեսեան." և զի գիտէր զԿոստանդիոս յամե-

ա. Գ. զամենեսին.

րէմութիւն կորզել։ Եւ հայր արուեստիւ այսպիսաւ։ Քաջ գիտէր զԿոստանդիոս յամենայն ժողովոցն առեցեալ՝ որովք յեկեղեցեացն վարեալք լինէին, և զի զնոցա հաստատեալ եպիսկոպոսն հ ր ա պ ա ր ա կ ե ա լ [ա] եքսորեաց։ Գիտէր յայտնապէս զհեթանոսսն խռովեալ որով ի զոհելոյն արգելեալք լինէին, և ցանկալ զժամանակն ընդունելոյ, յորում զմեհեանսն բացցէ, և պարտ լիցի նոցա զոհս կռոցն մատուցանել։ Եւ այսպէս զիւրաքանչիւր ոք առանձին տրտմեալ առ վախճանեալն ճանաչէր. և զամենեսին առհասարակ՝ նեղքինեացն բռնութիւն։ Եւ նախ առաջի զԵւսեբիոսի յափշտակութիւնսն ածեալ դատանէր. և զամենայնն իսկ արուեստաբար առընթեր բերէր։ Զոմանս դաւաճանէր, իսկ զոմանս ի սնափառութիւն վերացուցանելով բարեգործէր. և առհասարակ զամենեսին որպէս ունէրն առ պաշտաւն կարգէր։ Եւ նախ առաջի զԿոստանդիանոսի

ա. δημεύσας զինչս նոցա գրաւեալ յարքունիս։

նոյն ժողովոյն առեցեալ. և որք յեկեղեցեացն [ա] արտաքսեալք՝ դարձուցանել յիւրաքանչիւր [բ] տեղիս.

Այլ և զմեհեանս [գ] բանալ յօժարէր. և զզօհս հեթանոսականս կատարել [դ] որպէս [ե] կամիցին, և ամենեցունց հաւատացելոց և անհաւատից տայր համարձակութիւն [զ] զիւրաքանչիւր պաշտամունս [է] կատարել, և ոչ ումեք արգելուլ. զոմանս խորամանգեալ նենգէր, իսկ զոմանս սնափառութեամբ վերացուցեալ սկզբանն երևեցուցեալ ամենեցուն բարի, այլ կատարումն ի չարն վերաբերեալ լինէր.

Քանզի այնպէս էր նորա գծրանացն օրինակ. և առհասարակ զամենեսեան զոր ունէր առ պաշտօնն իւր կարգէր.

ա. Ա՛ Գ. եկեղեցեացն. բ. Ա՛ իւրաքանչիւր։ գ. Դ. զմեհեանս կռոցն. Ա՛ Բ. զմեհեան. դ. Դ. չեթանոսաց հաստատեալ որպէս կամեցին. ե. Գ. որ. զ. Դ. հրաման. է. Դ. պաշտօն.

հայհոյութիւն մատնեալ հաւանեցուցանէր զկաւղսն, յանդիմանել ի բազմութենէն կամելով. և զարտաքսեալ եպիսկոպոսունսն կոչել հրամայեաց, և զառեալ էութիւնսն ա ի բաց տալ, և զհեթանոսաց մեհեանս հանդերձ յարդարանաւք փութանակի բանալ հրամայէր, և որոց ի ներքինեաց անիրաւեցելոց՝ ի բաց առնուլ հրամայէր զանիրաւաբար զհանեալսն։ Եւ զԵւսեբիոս զաւագն թագաւորական աւթանոցին փիասեաց մահուամբ, ոչ վասն բազմաց անիրաւելոյն ի նմանէ, այլ զի զԳաղոս եղբայր իւր սպանեալ ի նորա մատնութենէն լսէր։ Եւ զի զմարմինն Կոստանդիոսի թագաւորաբար պատուեալ եքսոդիոնն բ արար, ի բաց հանէր և զթագաւորացն զներքինիս, զզառայս գ և զխոհակերս։ Զներքի-

ա. οὐσία Ms. ք, ստացուածք։
բ. σκήδευσεν· թաղեաց։
գ. Ms. κουρεῖς վարսավիրայ։

Նախ առաջին զԿոստանդիոսի իրս զարեւելեայսն յայլս յարդարէր, ա և հաւանեցուցանէր զկոզսն զարտաքսեալ զեպիսկոպոսունսն դարձուցանել բ յիւրաքանչիւր տեղի, գ և զառեալ ինչս դարձուցանէր դ ի տեարսն, ե և զհեթանոսաց մեհեանսն հանդերձ յարդարանօք բանալ հրամայէր։ Եւ զներքինեաց զառեալ զ իրս տայր, և զԵւսեբէոս զաւագ ներքինեացն և անօթոյն սպան, ոչ միայն այլ իրի, այլ զի Գաղոս է եղբայր նորա մատնութենէն մեռանի։ Եւ նա էր հրապուրիչ արիոսութեան տան ը թագաւորին, որ ի ձեռն արիոսեան քահանային գործեաց, և զմարմին Կոստանդիանոսի Մեծի թագաւորին բարեպատուեաց։

ա Գ. արդար էր. բ. Դ. դարձուցանէր. Ա՝ դարձուցանէ. գ. Դ. ի տեղի. դ. Դ. դարձուցանել. ե Դ. տեարս. զ. Բ. առեալ. է. Գ. Գաղաղոս. ը. Դ. հրապուրիչ չար ի տան։

նիս վասն թողլոյն զկինն իւր զԿոստանդիայ, յետ որոյ այլ ոչ առնոյր կին, իսկ զխոհակերսն՝ վասն սոսկ զկերակուրն ուտելոյ, իսկ զգառայս միոյն առ բազումս լինել բաւական։ Զսոսա վասն այսորիկ էհան արտաքս. իսկ ի դպրացն զյոլովս առաջնումն եհեա հանդիպմանն, իսկ այլոցն ի նոցանէ վարձս գրաւոր հրամայեաց տալ։ Եբարձ և զհարկս պիտոյից նըւէնդացն, [ա] զորս խաշանց ջորոց և իշուց. միայն երավարացն պիտոյից թուլացոյց սպասաւորել հարկացն, իսկ զայսոսիկ զնորա գովեն սակաւք և պարսաւեն բազումք։ Եթէ զադարեալ որ ի թագաւորական մեծութենէն, բազմացն եղեալք ազանչելիք, արհամարհեալ առնէր զթագաւորութիւնն, և ոչ այս միայն. այլ և աւթագանալով՝ ճառս շարագրէր. [1] և զայսոսիկ իջուցանելով ի սինկղիտոսացն խորհուրդ ցուցանէր։ Քանզի միայն ի թագաւորաց ի Յուլիոսէ նախկին Կեսարէ էմուտ ի սինկղիտոսացն խորհուրդս։ Պատուէր և զոր առ խրատն փութացաւ զոր,

ա. τὸν δημόσιον τῶν χρειῶν δρέμον ծիարշաւ։

1 Այդ ճառերը նա անուանում է πατέρα πολλῶν λόγων՝ հայր բազմաց ճառից.

Եւ թողու զիւր կինն և այլ ոչ առնու կին. և ներքինիսն [ա] ի բաց հանէր ի տանէն. [բ] և զյոլովս ի թագաւորական տանէն սպասաւորացն. և եբարձ զհարկս յոլովս, որ վասն ընթանեաց թագաւորին, և ձիոց, և ջորեաց, [գ] և իշոց, և արջառոց, և ոչխարաց. բայց զարքունի զերիվարացն [դ] միայն ունել զհոգս։ Եւ զայսոսիկ զնորա գովեն սակաւք, և պարսաւեն բազումք, որպէս արհամարհել թուէր զաւելորդ իւր ունելով։
Յուլիանոս զառաւելեալն յինքեան զմտափառութիւնս,

ա. Ն. Դ. զներքինիսն. բ. Դ. բաժանեաց ի տանէ եւ յոլովս. գ. Դ. ջորոց. դ. Դ. Ա՝ երիվարացն.

մանաւանդ զխոստացեալսն ուսումնասիրել։ Վասն որոյ և ամենայն ուստեք զայսպիսս ածէր առ նա հոչակն։ Յորդեալք լինէին առ թագաւորութիւնն ունաւղքն զփիլիսոփայականսն հանդերձս. և բազումք ի ձևոյն առաւել քան թէ ի խրատուէն լինէին ցուցեալք. և ամենեքեանն էին ծանր քրիստոնէից, արք պատրաւղք, և կալաւղին աղանդւոյ ընտանիցեալք։

Իսկ ունելով Յուլիանոսի զառաւելեալն յինքեան զոնափառութիւնս զամենայնիւ, զնախ քան զինքն զթագաւորսն գովեաց ի ճառին, յորում կայսերս զնոսա վերագրեաց, յայսպիսի սովորութենէ շարժեալ և ընդդէմ քրիստոնէից ճառս շարագրէր։ Քանզի զխոհակերս և զզառայսն հանել ոչ իմաստասիրէր, այլ և ոչ իմաստութիւն թագաւորի,[ա] քանզի երկաքանչիւրքն զամենայն ամբաստանութիւն և զյաչաղանս առաւել հաստատէին։ Վասն զի թագաւորի պարտ

ա. φιλοσόφου ἔργον. οὐ μὴν βασιλέως· *իմաստասիրի վայել գործէր, այլ ոչ թագաւորի։*

Ճառս շարագրեաց ի գովեստ առաջին թագաւորացն, որ նախ քան զինքն, և Կեսարս[ա] զնոսա վերագրեաց. և յայնպիսի[բ] սովորութենէ շարժեալ, և ընդդէմ քրիստոնէից ճառս հայհոյութեան շարագրեաց. և զասացեալսն ուղղապէս, ջանայր այլափոխել ի ծաղր և յայպն կատականաց։ Այնպէս էր նորա կարգն օրինակ[գ] առ քրիստոնեայս,[դ] ոչ իշխանապէս և թագաւորաբար առնէր զհալածանս քրիստոնէից, այլ հրապուրանօք զգովիչն[ե] յափշտակէր յինէն ի[զ] պարզամտացն և ի դիւրահաւանիցն, և այսպէս խորամանգեալ որսայր ի կորուստ և այնպէս խորհէր զքրիստոնէութիւն բառնալ արուեստիւք։

ա. Գ. զկեսարս. բ. Դ. այնպիսի. գ. Գ. աւրակ. դ. Դ, առ քրիստոնեայսն. ե. Դ. զգովշս. զ. Դ. իսկ պարզամտացն.

է նմանել Փիլիսիփոս, ոչքան ինչ առողջախոհութիւն և արդարութիւն տեսանէ, իսկ Փիլիսոփոս թէ զամենայն զԹագաւորին նմանեցուցանէ, անգանի ի գիրգմանէն։ Ցաղագս Յուլիանոսի Թագաւորի և ազգի նորա և խորատուն և թէ որպէս ի Թագաւորութիւն էանց, այսքան որպէս ընԹացմանէ ճառեցաւ։

Գլ. Բ [1]

Իսկ առ ժամայնս, ուրոց առ եկեղեցիսն առ նորա ժամանակաւքն եղելոց արասցուք յիշատակ։

ՅԱղէքսանդրիա ի մեծումն քաղաքի պատահեաց լինել խռովութիւն յայսպիսի պատճառոյ։ [2]

Տեղի մի էր ի հին ժամանակաց ի քաղաքին խոպանացեալ լի աղբով բազմաւ, յորում հեթանոսքն նախկին Միթռոսի [ա] նուէրս մատուցանելով մարդիկ զոհէին։ [3]

ա. τῷ Μίθρᾳ·

1. Տես Սոզոմ. Ե. 7. Ամիանոս Մարցելլիանոս ԻԲ. 11. Եպիփան. Հերձ. ՀԶ. Փիլոստ. Է. 2. Կասիոդ. Զ. 8. Նիկեփ. Ժ. 6.

2 Աղէքսանդրիայի այս խռովութիւնը շատ յայտնի էր եւ նրան յիշում են բոլոր ժամանակակից պատմագիրները։

3 Միթրան Պարսից արեգակի աստուածն էր։

Գլ. ԽԶ.

Ցաղագս խռովութեան Աղէքսանդրիոյ, եւ Գէորգիոս արիոսութեան որ ունէր զտեղի Աթանասի, ի պատճառէ իմէքէ ըմբռնի եւ կենդանի այրի։

Ցայտուսիկ լինէր խռովութիւն յԱղէքսանդր [ա] այսպիսի պատճառով։ Էր աւերեալ մեհեան մի ի տեղւոջ ուրեմն, զոր կամէր Գէորգ արիոսեան, որ ունէր զտեղի Աթանասի, սրբոց [բ]

ա յԱղէքսանդրիայ։ բ. Դ. սրբոյ. Գ. սրբո.

Զայս Կոստանդիոս, որ յառաջագոյն որպէս զպարապական ինչ, Աղեքսանդրացւոցն տան եկեղեցւոյ. իսկ Գէորգիոսի կամելով տուն աղաւթից զնա կազմել, մաքրել հրամայէր զտեղին. և ի բրելն դարան գտանէին ի խորս բազումս յորում խորհուրդքն հեթանոսաց կային թաղուցեալք: Այսոքիկ էին գագաթունք մարդկան բազումք՝ մեծամեծաց և մանկանց, յորս կայր բան նախկին ասիլ. յորժամ ի ձեռն որովայնից դիւթութիւնս առնէին հեթանոսքն, և մոգականս կատարէին զոհս, հնարելով զանձինս: Զայսոսիկ գտեալ քրրիստոնէիցն զՄիթռոսի փոյթ դնէին ամենեցունց յայտնաբար ծիծաղելիս ցուցանել զհեթանոսացն խորհուրդս. և ծաղէին նոյնժամայն մերկս հրապարակաւ զգագաթունսն ցուցանելով: Զայս տեսեալ ուրոց յԱղեքսանդրիայ հեթանոսացն և ոչ բերելով զիւրին զնախատանս, բարկութեամբ բորբոքէին, և զամենայն զհանդիպեալ ինչ զէն սպառեալ գիմէին ի վերայ քրիստոնէիցն. և ամենայն տեսակաւ սպանմամբ մահուան սպանին զբազումս ի նոցանէ. քանզի զոմանս սրով, իսկ զայլս բրաւք, և որ քարիւ սպանանէին, իսկ զայլս տոռամբք սպանանէին խեղդելով. զոմանս ի նոցանէ և խաչեցին, թշնամանս խաչին զայս ի վերայ ածելով զմահ, իսկ զկողովս վիրաւորեցին, և որ առ այսպիսս սիրեն լինել:

եկեղեցի շինել. Եւ բրէին զտեղին. և գտին խորս՝ [ա] և ի ներքս գանգունս տրանց և մանկանց [բ] ըստ հեթանոսաց աղանդից. Զայսոսիկ ցուցեալ հեթանոսաց ծաղր և այպն [գ] զնոսա առնէին. և նոցա ոչ բերելով զնախատինսն, յարեան բարկութեամբ ի վերայ քրիստոնէից սրովք և բրովք և քարամբք, զբազումս արիանոսացն սպանին, որք ընդ Գորգիոսին էին.

ա. Դ. խորս եւ ի ներքս գանգունս. բ. Դ. կանանց. գ. Դ. յայպն:

Ջայն և ոչ յընտանեգունիցն ի բաց առնէին, այլ և սիրելի զսիրելի հարկանէր, և եղբայր զեղբայր, և ծնաւղք և մանգունք ընդդէմ միմեանց ի սպանումն դիմէին։ Վասն որոյ և քրիստոնէութեանքն ի մաքրելոյ զՄիթռուս դադարեցին։ Իսկ զԳէորգիոս [1] յեկեղեցւոյն հանեալ կապեցին ի յուղտուէ, և այսպէս քարշ անարկեալ նովիմբն այրեցին։

Գ Լ. Գ. [2]

Իսկ վասն Գէորգիոսի մահուանն թագաւորն դըժընդակագունիւք ի ձեռն թղթոյ յԱղեքսանդրացւոցն ամբոխի ի վերա յարեաւ, բայց տուաւ որպէս զի զայս Գիորգա արարին ոյք Աթանասայն թշնամութեամբք եղեալ առնա։ Եւ ես համարիմ և զատաւղսն ի խառնակութեանն զուգիլ ընդ անիրաւաւողսն. բայց թագաւորին թուղթ դիմոտացնա առաւել քան զքրիստոնէիցն սպառնայ։ Եւ երեւի Գէորգիոս և նախկին և յետ այսորիկ ծանր և նեղիչ լինելով ամենեցուն։ Եւ վասն այսորիկ բորբոքեցաւ ի վիճաբանութիւն բազմութիւնն և վասն զի ամբոխին առաւել սպառնայ այսմ լուր թղթոյ։ [b]

ա. τῷ δήμῳ ամբոխոյն։

բ. Բաց է թողնուած բնագրի մէջի թագաւորի նամակը. որ կայ նաեւ Յուլիանոսի նամակների ժողովածուի մէջ։

1 Գէորգի հետ սպանւում են ամենախից շատերը եւ պաշտօնեաները։

2 Տես Յուլիանոս. Նամակներ Թ. Ժ. ԼՁ.

և քարշեալ զԳէորգիոս [a] կապեցին և կենդանւոյն այրեցին. Որպէս եղև առնել ամենեցուն վրէժխնդրութիւն յԱստուծոյ, զի չարին չարաւ կորիցեն, և արդարք մի վնասեսցեն, զի ոչ սակաւ զարիս անցոյց Գէորգիոս յԱղեքսանդրիա։

ա. Ն. զԳոորգիոս.

ԳԼ. Գ.[1]

Իսկ յետ այս թղթոյ Յուլիանոսի ոչ անագան ինչ իջուցեալ զԱթանաս ի փաստենէն յաւժարութեամբ ընդունել Աղեքսանդրացւոց ժողովուրդ. և արտաքսեալ յեկեղեցեացն զորս Արիանոսի աղանդոյն, տային Աթանասայ[2] զաղաւթանոցացն տեղիս։ Իսկ արիանոսքն յոչ նշանաւորս ժողովեալ տունս ի տեղւոջն Գէորգեայ զՂուկիանոս ձեռնադրէին։ Յայսպիսի կարգս որք ըստ Աղեքսանդրոյն էին։

1 Տես Սոզոմ. Ե. Զ. ի Գրիգոր Նազիանզ. Ճառ. ԻԱ. 27. Թէոդորատ. Գ. 4 Կաս. Զ. 18.

2. Երբ Յուլիանոսը հրաման էր տուել բոլոր աքսորուածներին հայրենիք գալ. Աղէքսանդրիա էր վերադարձել նոյնպէս Աթանասը եւ մեծ պատուով իւրայիններից ընդունուել.

ԳԼ. ԽԸ.

Վերադարձումն Աթանասի ի հալածանացն ի տեղի իւր յԱղէքսանդրիայ եւ յարտաքսումն արիանոսաց:

Զայս լուեալ Թագաւորին Յուլիանոսի, գրէր թուղթ ըսպառնալեաց և ցածուցանէ զխռովութիւնն։ Եւ միաբանեալ (Աղէքսանդրացիքն խնդրէին ի թագաւորէն դարձուցանել զսուրբ այրն Աստուծոյ զԱթանաս յաթոռ իւր։ Զոր հաւանեալ դարձուցանէ զԱթանաս և զամենայն արտաքսեալսն ի տեղի իւրեանց։) Եւ դարձեալ սուրբն Աթանաս ի հալածանացն ի տեղի իւր. և արտաքս լինէին յեկեղեցեացն Արիանոսք, և նմա հաւատացին ժողովուրդք և աղօթից տեղիք. իսկ Արիանոսք զՂուկիոս ձեռնադրեն ի տեղի Գորգիայ՝ գլխաւոր։

ա. Բոլ. Ձեռ. զԼիկինիոս.

ԳԼ. Ե.[1]

Իսկ յայնմ ժամանակի Ղակիփեռ և Եւսեբիոս յաքսորեացն կոչեցեալք լինէին Թագաւորական հրամանաւ։ Ղուկիփեռ էր Կաղացեաց[ա] եպիսկոպոս, որ է քաղաք Սառդինոյ. իսկ Եւսեբիոս Բեռկաղայեացւ,[բ] սա քաղաք է յԻտալիայ Ղիղիւացեաց, երկոքեանն ի վերին Թեբայոյ[գ] յեքսորեացն ելեալք խորհուրդ առնէին որպէս զի իւիք յեղանակաւ զեկեղեցւոյն ապականեալ զկանոն ոչ արասցեն անտես։

ա. Καράλων Ձեռ. Ղուկիփեռ եր կաղացեաց:
բ. Βρεχέλλων.
գ. Θηβαί.

1 Տես Սոզ. Ե. 12. Թէոդ. Գ. 5. Ռուփին Ժ. 27. 28. կաս. Զ. 19. Նիկեփ. Ժ. 14.

(Բայց Աթանաս[ա] խաղաղասէր վարդապետութեամբն խըրատէր և ուսուցանէր զվարս պարկեշտութեան, և հաստատէր ի հաւատս որ ի Հայր և յՈրդի և ի Հոգին Սուրբ,[բ] և յանհանճար աղանդիցն Արիոսի և հոգէմարտիցն[գ] մաքրէր զիւր հաւատն ի փառս և ի գովութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան։

Եւ ամենեքեան արտաքսասահմանեալք[դ] զիւրաքանչիւր եկեղեցիս[ե] հաստատէին ի հաւատոն,[զ] և զհակառակորդսն[է] ըմբերանէին ի Սուրբ Գրոց՝ ի հնոց և ի նորոց, զԱրիոս և զՀոգէմարտս, և զՍաբելլացիս, և զՊօղոսացիս, և զՓոտինոսացիս[ը] և զՄանիքեցիս, և զԱպօղինարիս,[թ] և որ հերետիկոսացն մոլորութիւնք են. այլ յայլմէ երևմանց ի պէսպէս աղանդս ձեռնարկեալ հակառական ճշմարտութեան, որ յԱստուծոյ[ժ] որ ի

ա. Ա՛ Աթանասայ. բ. Գ. ղաւանութիւն Աթանասա ի սուրբ Երրորդութիւն եւ յանհանճար աղանդիցն. գ. Ն. Հոգէմարտին. դ. Դ արտաքս սահմանեալքն. Բ. արտաասահմանեալք. ե. Դ. յիւրաքանչիւր տեղիս. զ. Դ. ի հաւատս. է. Ն. զհակառակորդսն. ը. Գ. Ն. զՓոտինացիս. Բ. թ. Դ. եւ զապօղինարիս. ժ. Դ. Աստուծոյ.

ԳԼ. Զ.[1]

Հաճոյ թուեցաւ ապա զՂուկիփեռ յԱնտիոքիա Ասորւոց առաքել. իսկ զԵւսեբիոս յԱղեքսանդրիայ, որպէս զի ժողով ընդ Աթանասա արասցեն, զեկեղեցւոյն հաստատեսցեն զհաւատ։ Բայց Ղուկիփեռ սարկաւագ զոմն առաքեաց յիւրն տեղի ի ձեռն որոյ խոստովանեալ զառ ի ժողովոյն տպաւորեալս, իսկ ինքն յԱղեքսանդրիա գնացեալ գտանէ խռովեալ զեկեղեցին. քանզի երկպառակեալ տեսանէ զեկեղեցին յընքեանս, զի ոչ միայն արիանոսական հերձուածն յԵւզոյիոսէն հանդիպեալ որոշէր զեկեղեցին, այլ քանզի որպէս և նախկինն ասացի. Մեղիտիոսի հանդիպեալքն փութով առաջնորդին առ համափառսն խղճացեալք լինէին. կարգեալ ապա եպիսկոպոս զՊողինոս ի նոյն[2] գնայր Ղուկիփեռ յԱնտիոքայ։

1 Տես Սոզ. Ե. 12. Թէոդ. Գ. 5. Ռուփին Ժ. 27.

2 Պաւլինոսը Անտիոքիայի քահանայ էր եւ Եւստաթի հետեւողների առաջնորդ.

վերայ ամենեցուն էր հարկաւոր և երանաւոր։ [ա] Երանելին Աթանաս. որ [բ] զնոյն ասէր առ մերձաւորս զհաւատոյն բան ըստ սուրբ ժողովոյն Նիկիայ և ըստ սահմանի կանոնադրութեան. և զնոյնս [գ] դարձեալ գրէր ոչ յումեքէ դրդուեալ և խոտորեալ յընդդիմակացն, և հաստատուն և անշարժ և անդրդուելի մնայր ի վերայ հիման աւանդութեան առաքելոց և մարգարէից.)[դ]

ա. Դ. հռչակաւոր եւ ականաւոր. Գ. Ա՛ հարկաւոր եւ ականաւոր էր. բ. Ա՛ չիք. գ. Դ. ըստ սահմանադրութեան եւ զնոյնն. դ, Դ. մարգարէիցն, Բ. առաքելոցն եւ մարգարէիցն.

ԳԼ. Է.[1]

Իսկ Եւսեբիոս հասանելով յԱղէքսանդրիա փութապէս հանդերձ Աթանասիւ ընդունէր զժողովն։[2] Եւ ժողովէին ի յոլովից կողմանց եպիսկոպոսունք։ Եւ յաղագս առաւելագունիցն և կարևորագունից կրթէին ընդ միմեանս. ուրանաւր և զՍուրբ Հոգին աստուածաբանեալք համագոյ Երրորդութեանն զուգառեցին. և զառեալն յԱստուծոյ Բանէն մարդ ոչ միայն մարմնով, այլև յոգւով ասացին. որև հին եկեղեցականացն արանց թուի։ Քանզի ոչ նորագոյն ինչ աղանդ իմացեալք յեկեղեցին մուծանէին, այլ զոր ի սկզբանէ և եկեղեցականն աւանդութիւն ասէր, և յընդունականաց քրիստոնէ իմաստակաց լինէր իմաստասիրել։ Քանզի այսպէս ամե-

1 Տես Սոզոմ. Ե. 12. Ռուփին. Ժ. 28. 29. կամ Ձ 29. Նիկիփոր Ժ. 15.

2 Այս ժողովի նպատակն էր միջոցներ ձեռք առնել արիանոսներին վերադարձնելու։

ԳԼ. ԽԸ,

Դաւանութիւն սրբոյն Աթանասայ։

Ասէր զխոստովանութիւն այսպէս առաջի ամենեցուն գրով ըստ վերաձայնութեան ժողովոյն, զոր տիեզերական եկեղեցիք ուղղափառաց [ա] քարոզեն միշտ.

(Անսկիզբն Հայր ամենակալ և մշտընջենագով, [բ] արարիչ երկնի և երկրի, և որ ի նոսա արարածք. և Որդի ի Հօրէ ծնեալ և ոչ արարեալ, արարչակից Հօր և մշտընջենակից, անժամանակ, և անմարմնապէս ի նոյն բնութենէ և ոչ այլուստ ի ներքս մտեալ. և ամենայն ինչ նովաւ եղև.)[գ]

ա. Նորայր. Տես եւ ի Ստեփ. Ուսպել. Գի 340–342. այլ դաւանութիւն ս. Աթանասի. բ. Նոր. Տես եւ ՀԳՁ բռ. ի մշտնջենագով. գ. Դ. եղեալ։

նայն նախկինքն զյաղագս այսորիկն քննել զբան գրով մեզ թողին, քանզի և Իռինէոսա և Կղեմէս, Ապողինարիոս[ի] Եռապողսացւոյ բ և Սեռապիոն Անտիոքա եկեղեցւոյն առաջնորդ, հոգւով զառեալն մարդ ի խորհըրդական յիւրեանց ճառսն խոստովանեալ ասացին։ Եւ ոչ այս միայն, այլև Բիւրեղոսի գ Փիղադեղփւոյ, որ յԱրաբիայ եպիսկոպոսի եղեալն ժողովոյ գրելով Բիւրեղոսի զնոյնս աւանդեաց։ Իսկ Որիգէն ամենայն ուրեք ի բերեալսն յիւր գիրս հոգւով զառեալն մարդ գիտէ. առանձնապէս որ ի Ծննդոցն, նորա ջերմ իններորդ հատուածն զյաղագս այսորիկ խորհուրդն յայտնեաց։ Ուրանայր Ադամ զՔրիստոս և Եւա զեկեղեցի լինել անդուրրագոյն յարդարեաց։ Վկայք է ասացելոցն արժանաւորքն հաւատով. բայց Պամփիլոս և որ ի նմանէ կոչեցեալն Եւսեբիոս երկոքին միաբան զՈրիգէնին դնելով վարսս.

ա, Εἰρηναῖος.
բ· Ἱεραπολίτης.
գ· Βήρυλλος,

(Հոգին Սուրբ ի նոցունց յէութենէ, ա ի լուսոյ լոյս երեւեալ, որ լուսաւորէ զարարածս լուսով գիտութեամբ և շնորհօք, յարդարէ աղբերաբար զպարգևս՝ ոչ այլուստ ի ներքս բ մտեալ, այլ ի Հօրէ ելանէ և յՈրդւոյ երևի, մի աստուածութիւն յերեսին գ երևեալ, և առանձնաւորութիւն անշարժ մնացեալ, Երրորդութիւն կատարեալ և մի աստուածութիւն փառաւորի.) դ

ա· Նոր «Այս է զոր. յեղէ Նեղ. Դանձակ· Պատմ· 187· «Իսկ յաղթող սպառազէնն Աթանաս ընդդէմ սոփիանոսացն այնպէս քարոզէր եւ ուսուցանէր. Անսկիզբն Հայր ու յաւմեղէ, Որդի ի Հօրէ, եւ Հոգին Սուրբ ի նոցունց էութենէ. զոր երկրպագէ Սեղբատ. պատմագիր.»
բ· Ն· ի ներս· գ· Դ· երեսին· դ· Դ· փառաւորեալ·

և առ որս Նախկին ըմբռնմանէն ցասուցեալս առ այրն պատահեալք։ Ցամենայն գրեանն պատասխանի սակս նորայ արարեալք. ոչ Նախկին զԱրիգեն առ այս գալ իրողութիւն ասեն, այլ զեկեղեցւոյն խորհրդականն թարգմանեալ աւանդ։ Իսկ զնա որք յԱղէքսանդրւոյ ժողովուն եղեալք ո՛չ անպատժելի թողին. բայց ասեմ զոր յաղագս գոյութեան ի էութեան. քանզի Ոսիոս որ Կուտուբայոյ եպիսկոպոս, որ և յառաջն արարաք յիշատակ, ի Թագաւորէն Կոստանդնէ ի շիջուցանել զյայնժամ յԱրիոսէ եղեալն խռովութիւն առաքեալ, զՍաբելլի Ղիբէացւոյ զաղանդն հանեալ յաւժարեալ, զյաղագս գոյութեան և էութեան խնդիրն առնէ, որ և այն այլ խռովանութեան եղև պատճառ։ Այլ յայնմ ժամ ի Նիկիայ եղեալն ժողովն զյաղագս այսորիկ խնդիրն և ո՛չ բանիւ արժանաւորեաց։ Եւ վասն զի յետ այսորիկ ոմանք հակառաբանեալ կամեին, յաղագս այսորիկ յայսմ ժողովս սակս գոյութեան և էութեան զայս ասացին։ Ոչ ի վերայ Աստուծոյ լինել պարտ ասացին, և զայսօրիկն արկին բանիւ հպեալք ասելով. քանզի գոյութիւն և ոչ անուանեալ յաստուածային գիրս, իսկ էութեան բան

(Եւ յաղագս մարգմանելոյ Արգւոյն[a] Աստուծոյ, խնդրի բան, որ ի Հօրէ երեւի[b] անճառելի և անմարմնապէս, նոյն ինքն անսերմնանայ ի կուսէ, և զանխառնելիսն[c] խառնէ յոբովայնին անճառաբար և առանց իմանալոյ Աստուած զնա գործէ միաւորութեամբ, անօրէնութեամբ. և մի Որդի խոստովանի, և պատուով երկրպագեալ և փառաւորեալ, որ ընդ ամենայն կիրս մարգկայինս եանց[d] անարատապէս, կամաւ և ոչ ի հարկէ. զի զմեզ[e] ճանապարհ գործեսցէ ի լինել զամենայն

ա. Ա՛ յՈրղւոյն. բ. Դ. ծնաւ. գ. Դ. մարմնացաւ ի կուսէն. եւ զանճառելիսն. դ. Ն. անց. ե. Դ. մեզ.

ի հպեցուցանել զառաքեալն կրաւնիցն հարկաւ։ Ըստ այլ բանի առ յառաջելն իսկ զբանսն աւրինադրեցին, յորժամ զՍաբելլին զկարծիս հանիցեն, զի մի անձ կացուսցէ զբանիցն, որպէս զի զմին իր եռանուն կա(ր)ծեսցուք ասել, այլ իւրաքանչիւր ոք յանուանեցելոցն յաղագս Երրորդութեանն յիւրում էութեան ստուածաբանեցի։ Զայսոսիկ յայնմ ժողովն։

Իսկ զայս մեք յաղագս գոյութեան և էութեան գտցուք. և ոչ ինչ արգելու ի ձեռն սղից ՝ասել. որք զբանականի զառ ի հեթանոսացն իմաստասիրութիւն եդին, զգոյութիւնն բազում անգամ սահմանեցին, իսկ էութիւն ոչ ինչ էր զոր ապա յիշեցին։ Բայց Իռենէոս՝ քերթող,[ա] ի տաւականին արուեստի,[բ] և խուժ-

ա. ὁ γραμματικὸς

բ. Բաց է թողած «Ἀττικίστη բառը «ի բառարանին որ Աթենաբանութիւն կոչի։

1 Իռենէոսը հռչակաւոր Հելլադոր Աղեքսանդրացու աշակերտն էր։

արդարութիւնս. և ոչ բաժանեմք զՈրդի ըստ անօրէնութեան. զի Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր նոյն և յաւիտեան, ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյն[ա] Սրբոյ օրհնի յերկնաւորաց և յերկրաւորաց[բ] սրբասացութեամբ. ի մի հաւաքելով էութիւն և աստուածութիւն ամենասուրբ Երրորդութեանն. Արդ՝ որ այսպէս խոստովանիցեն ընդ նոսա և մեք, իսկ որ այլ ազգ իցէ՝ ինքն տացէ դատ յաւուրն[գ] դատաստանի.)

ԳԼ. ԽԹ.

Յաղագս Յուլիանոսի արարեալ նեղութեանցն, որով նեղէր զքրիստոնեայս եւ վասն սպանանել կամելն զսուրբ Աթանաս։

(Այսքան սակաւուց ասացան ըստ երանելւոյն Աթանասի. և որք ըստ նորայն համագոյութեանն էին խորհողք և օրհներգուք[դ] միշտ.)

ա. Գ. հոգւս բ. Դ. յերկնաւորաց եւ երկրաւորաց. գ. Գ դատատան. դ. Գ. աւներգեցուք։

դուժ զբանսն կոչէ. քանզի և ոչ ի յումանց հնոցն ճառիլ. բայց թէ որ գտանի ոչ զայսոսիկ նշանել յորոց այժմ յարառեալ լինի։ Քանզի ըստ Սոփոկղեա որ ըստ Փիւնիկեցւոցն, ա ղարան նշանեալ ասէ զէութիւնն. իսկ ըստ Մենանդրիոսի բ որպէս թէ ոք ասիցէ, զի կարասուն, մթուր զէութիւնն։ Բայց այս գիտելի է զի հինքն իմաստասէրք զբանն պակասեցուցին, այլ առկայն նորագոյնքն զիմաստասիրաց յաճախապէս փոխանակ գոյութեան բանիւ էութեանն հպեցան։ Իսկ զգոյութեանն որպէս տասցաք զսահման յոլովաբար բացատրեցին։

Իսկ թէ սահմանացն գոյ գոյութիւն պարառեալ լինի. զիա՞րդ ի վերայ Աստուծոյ յոչ կարաւղին գոլ պարառիլ որպէս հպեսցուք բանիւք։ Իսկ Եւագրիոս միայնական իւրում գիրս յանդգնաբար և անխորհրդդապէս աստուածաբանել ոչ կամի. բայց որոշել որպէս զպարզ ինչ աստուածային ամենայն ուրեք արտաքսակարգէ։ Քանզի զզուգադրութեանցն լինել զսահման ասէ. և ինքն զայս ըստ բանի ուսուցանէ, թէ ամենայն նախադասութիւն, ասէ, կամ սեռ ունի ստորադրեալ, կամ տեսակ, կամ տարբերութիւն, կամ յատուկ, կամ պատահումն կամ զյայսցանէն բաղկացեալ բան յորոց ոչինչ ի վերա սրբոյ Երրորդութեանն ի ճառեցելոցս է առնուլ, այլ լռութեամբ երկրպագել անճառելոյն։ Զայսոսիկ Եւագրիոս յաղագս որոյ և յետոյ ճառեսցուք։ [1] Բայց մեզ թէև յելան զայս թուեցաւ ճառել. այլ որպէս պիտանեաց պատճառավ պատմութեան յիշեցաք։

ա. ἐν Φοίνιξι· Փոյնիքս Սոփոկլէսի յայտնի ողբերգութիւններից է։

բ. Գլխաւոր բառը բաց է թողած, որով միտք չկայ, որ է καρυκεύματα բանձաքեղէն։

1 Տես. գ.իրք Դ. գլ. 23.

ԳԼ. Ը.[1]

Իսկ Աթանասիոս և յաղագս փախստեանն պատասխանատրական բան[ա] նախկին խորհրդովք առ որով առընթերն պատմեաց. յորոց զպիտանիսն և զաւգտակարսն աստանաւր գրեցից։[բ]

ԳԼ. Թ.[2]

Իսկ Եւսիբիոս Բերկաղացեացն եպիսկոպոս առժամայն յետ ժողովոյն յԱղէքսանդրիայ յԱնտիոքա դիմեաց. և գտեալ զՊողինոսի Ղուկիփեռա ձեռնադրեալ, իսկ զբազմութիւնն պատառեալ. քանզի Մեղիտիոսի հետևաւղքն առանձին լինէին ժողովեալք խռովեալք, զի յեղելում ձեռնադրութեան ոչ էին միաբան. և ըստգտեալ լինէր յինքեան եղելոյն գործով, իսկ առ Ղուկիփեռ ամաւթով լռեալ, և ընդ միւսոյ կողմանն ոչ հաղորդեալ, գնաց պատմել յատենի եպիսկոպոսացն զեղեալսն ուղղել։ Եւ յետ այսորիկ մեծ փոյթ եդեալ զանջատեալսն միաւորել ոչ կարէր։

Քանզի էհաս Մեղիտիոս յեքսորեացն ելանելով, և գտեալ առանձին ժողովեալս զորս ընդ նմայն ելեալս նոցունցն եղև առաջնորդ. բայց զեկեղեցին[գ] ունէր Եւզոյիոս՝ արիանոսական աղանդոյն առաջնորդ։ Իսկ Պաւ-

ա։ ἀπολογητικὸς λόγος.

բ. Բնագրում եղած մեծ հատուածը Աթանասի գրքից՝ բաց է թողած.

գ. Բն զեկեղեցիսն.

1. Տես Աթանաս. եՂ 320. կասիոդ. Ջ. 22. Նիկեփ. Ժ. 16.

2 Տես Սոզոմ. Ջ. 13. Թէոդ. Գ. 4. Ռուփին Ժ. 30. Սուլպ. Սեւ. Բ. 41. Կաս. Ջ. 23. Նիկեփ Ժ. 17.

զինոս զմին ի փոքր եկեղեցեացն յորոց ի ներքս ի քաղաքին ընդունէր, յորմէ զնա Եւգոյիոս առ ամաւթ ոչ հանէր: Իսկ Մեղիտիոս արտաքոյ դրան քաղաքին զժողովն առնէր:[1] Յայնժամ այսպէս Անտիոքա Եւսեբիոս գնաց:

Իսկ Ղուկիփերա լուեալ ոչ ընդունել յԵւսեբիոսէ ձեռնադրութեան նորա, Թշնամանս վարկանէր և դժնդակաբար զայրագնէր. և խղճայր հաղորդել ընդ Եւսեբիոսի, և զժողովոյն զհաճոյացեալսն փորձել ի վիճմանէ խորհէր: Այս ի ժամանակի տրտմութեան առացեալս զբազումս մերժեաց յեկեղեցւոյն, և լինի այլ Ղուկիփերեանոսաց հերձուած: Այլ Ղուկիփեր զբարկութիւնն լնուլ ոչ կարաց, քանզի կապեալ լինէր իւրովք խոստովանութեամբն, ի ձեռն որոց առաքեալ զիւր զսարկաւագ զոմն հաստատել զորս ի ժողովոյն տպաւորեալս խոստովանեցաւ: Վասն զի նա զեկեղեցւոյն խորհերով ի Սառդիկի ի յընտանին գնաց աթոռ, իսկ որք նախկին տրտմակիցն եղեալ, տակաւին այժմ յեկեղեցւոյն որոշին: Բայց Եւսեբիոս զաւրէն բարի բժշկի ըստ արեւելից զճանապարհն արարեալ, զտկարացեալսն ի հաւատս կանգնէր,[a] բաւականալով զեկեղեցականսն աւանդութեան քարոզութիւնս: Իսկ անդի փոխեալ յԻւղիռեա հասանէր, և եղեալ ի յԻտաղիա զնոյնսն գործէր հաստատելով զբազումս ի ճշմարիտն հաւատ:

ա. Ձեռ. ունի «կանգնէր»:

1 Անտիոքը քաղաքը երկու մասից էր բաղկացած. Հին քաղաքից որ տարածւում էր Օրոնտ գետի ափին ու գտնւում էր առաքեալներից հիմնած եկեղեցին, եւ Նոր քաղաքը, որ գտնւում էր նոյն գետի շրջանաձեւ կղզու վրայ եւ հինգ կամուրջով միացած էր հին հետ. Այս տեղ էր Մելետիոսը ժողով գումարում.

ԳԼ· Ժ· [1]

Հասանէր և Իղառիոս Պիկտարացեացն [ա] եպիսկոպոս՝ սա քաղաք է երկրորդ Ակիւտանւոյ, նախկին հաստատելով զհամափառութեան հաւատոյ կարգս և զօրս յԻտաղիա և ի Գաղիա [բ] տեղիսն նախկին ելանելով յաքսորեացն ընդունէր։ [2] Եւ երկոքին ապա քաջաբար յաղագս հաւատոյն հանդիսացան։ Իսկ Իղառիոս և բանաւոր գոլով զրովք, զՀռովմայեցի լեզուով զհամագոյութեանն աւանդեաց զկարգս. ի ձեռն որոյ բաւական այսոցիկ կարգեցաւ ճշմարիտս հաւատոց, բայց կարողաբար և արիանոսացն աղանդոյ, և անպարկեշտ նոցա հերձուածոյն ի վերայ յարեաւ։ Այս դոյզն ինչ՝ յետոյ յետ կոչման աքսորեցելոցն եղեաւ։ Բայց այս գիտելի է. զի ըստ ժամանակին որք առ Մակեդոնիոս, և Եղեւսիոս Եւստաթէոս, և Սոփոնիոս ամենեքին ի միջէն Մակեդոնիանոսք կոչեցեալք, ժողովս յաճախաբար ի յոլովս առնէին տեղիս։ Կոչելով և զօրս ի Սելեւկիայն զնոցա կամաւք հետեւողսն, և զօրս միւսոյ կողմանն նզովէին. ասէ [գ] և զօրս Ակակայն, և զօրս յԱռմինոն հաւատն հանելովք, [զ]ի Սելեւկիա ընթերցեալն հաստատէին, իսկ այս էր որ յԱնտիոքիա յառաջագոյն եղեալն, որպէս և յորում ի նախ քան յայս գիրսն ասացաք յիշատակ. եղեալքն հաստատութեամբ զամենայն եղեալսն իմայ [դ]։

ա· ὁ Πυκτάβων ἐπίσκοπος.

բ· Բն· աւել ունի յեպիսկոպոսութիւնն·

գ· Բն· ասեմ:

դ· Այս ամբողջ տողը չկայ բն· մէջ:

1 Տես Սոզ· Ե· 13· 14 Ս.ուլպ Սեւ· Ս· Պատ· Բ 45· Ռուփին Ժ· 31· Կաս· Ջ· 24· Նիկ· Ժ· 17· 18·

2 Նա աքսորից վերադարձաւ 360 Թ·

Հարցեալք ապա յոմանց, ասէ. ուր այժմ Մակեդոնիանոսքն կոչեցեալք, եթէ այլ ինչ խորհիք առ որս Ակակայն, զիա՞րդ ընդ նոսա մինչև ցայժմ որպէս ընդ համոփառս հաղորդէիք: Առ այս զփոյթն պատասխանեցին ի ձեռն Սոփրոնիոսի Պոմպիապոլսի որ Պեփղագոնիա եպիսկոպոսի զայս ինչ:

«Որք ըստ արևմտից, ասեն, յորում այժմ [ա] զհա-«մագոյութիւնն, իսկ Այետիոս յարևեալս արտաքսա-«գրելով էմոյծ զըստ գոյութեանն աննմանութիւն. և «էին արտաքոյ աւրինաց երկրքինն: Քանզի ոմանք՝ ստա-«հակաբար զառանձին էութիւնն Հաւր և Որդւոյ շա-«րամանեցին, ի միութիւն համագոյութեանն անուամբ «աղիբար չարութեանն կապեալք. իսկ նաև յոյժ զՈրդ-«ւոյ առ Հայր բնութիւն անջատէր զընտանութիւն, «աննմանաւ ըստ գոյութեանն անուամբ: Իսկ երկաքան-«չիւրեցն ի բազումս ի հակառակացն անկելոց ծայրա-«գունութիւն, ի մէջ երկոցունցն ճանապարհ բաւակա-«նաբար մեզ երևեցաւ զճշմարտութեանն ունել բարե-«պաշտութիւն. նման ասելով զՈրդի Հաւր ըստ էու-«թեան»:

Այսպիսիս Մակեդոնիանոսքն առ փոյթն ի ձեռն Սոփրոնիոսի պատասխանեցին, ըստ որում Սաբինոս ի ժողովու ժողովականացն ասէ անգոսնել զԱյետիոս, որպէս զաննմանութեան առաջնորդ. և ոչ զորս Ակակայն, երևի իմաստացեալք զճշմարտութիւնն, կարծեցեալք միակողմանի յիշելով զզուգախորհողս համագոյութեանն: Ուստի և կշտամբեալք լինէին ի ձեռն ընտանի ձայնին, զերկաքանչիւրիւքն նորաձևեալք անկան ի ճշմարտութենէն [բ]:

ա. Բն. որպէս հիւանդացեալ ունին:
բ. Այս բառը չկայ բն. մէջ:

Այսքան և վասն այսորիկ ճառեցաւ։

ԳԼ. ԺԱ.[1]

Իսկ Թագաւորն Յուլիանոս ըստ սկզբմանն քաղցր ամենեցուն երեւեալ, յառաջ գոլով ոչ ամենեցուն նման ցուցանիւր։ Այլ ուրանայր մատնութիւն ինչ ընդդէմ Կոստանդիոսի լինէր, յաւժարագունիցն քրիստոնէից զխնդիրսն տայր. իսկ ուր ոչ այս էր, ընտանին ատելութիւն, զոր միաբան առ ամենայն քրիստոնեայս ունէրն, յայտնապէս ամենեցուն ցուցանէր։ Եւ առժամայն ապա զնաւատիանոսացն եկեղեցի որ ի Կիւզիկոն յԵլևսիոսէ յատակ քանդեալն, փաղփաղակի շինեալ առանց պիտոյիցն հրամայէր. դատապարտումն ծանր ի վերա Ելևսիոսի եպիսկոպոսն եդեալ, զոր թէ ոչ ընտանիւ զենակաւ[ա] զշինուածն արասցէ։ Իսկ զհեթանոսականութիւնն ընդունէր, և զտաճարսն հեթանոսաց որպէս ասացի շինէր փաղփաղակի վերստին. և զոհս մատուցանէր Բախտին[բ] Կոստանդինուպաւլսի հրապարակաւ ի Բա-

ա. ծախիւք ἀναλώμασι.
բ. ἡ τύχη քաղաքի պահապան Ոգին։

1 Տես Սոզոմ. Ե. 15 եւ 5. Նիկեփ. Ժ. 21.

Բայց Թագաւորն[ա] որ ի սկզբանն[բ] իւրոյ Թագաւորութեան քաղցր զինքն ցուցեալ[գ] քրիստոնէից. սակաւ սակաւ յարուցանել մարտ առ քրիստոնեայս,[դ] բռնադատել ի զոհս կռոցն, ողոքանօք և պերճ բանիւք աղարտելով զմերովքս.

ա. Ա՝ Յուլիանոս բ. Ն. ի սկզբանէ. գ. Դ. եցոյց զինք դ. Ն. սկսաւ. ե. Դ. եւ մարտս քրիստոնէից:

սիլիկիոջն [1] ուրանաւոր բախտին կայ պատկեր։

ԳԼ. ԺԲ. [2]

Յայնժամ Մարիս Քաղկեդոնի եպիսկոպոսն առաջնորդն առաջնորդի պիտոյացեալ, զի էր ծեր և յաչաց անկեալ, բազում անգամ եկեալ զԹագաւորն յանդիմանէր Թշնամանաւքն. զամբարիշտն կոչելով, զապըստամբն, զանաստուածն։ Իսկ Յուլիանոս բանիւք զԹըշնամանսն փոխարինէր, կոյր կոչելով, և ոչ արդեւք, ասէ, Գալիլէացին քո աստուածն բժշկեսցէ զքեզ։ [ա] Իսկ Մարիս առ Թագաւորն համարձակագոյն պատասխանէր ասելով. Գոհանամ զԱստուծոյ զկուրացուցչէն զիս, որ ոչ տեսանեմ զքոյդ երեսս զայսպէս անգեալդ առ ամբարըշտութիւն։ Իսկ առ ոչինչ Յուլիանոս պատասխանէր,

ա. Բն. աւել ունի. «Քանզի Յուլիանոս սովոր էր Գալիլէացի կոչել զՔրիստոս եւ զքրիստոնեայս՝ Գալիլէացիս.:

[1] Կոստանդնուպոլսում երկու Բասիլիկա կային. մէկը պարզաբար այդ անունն էր կրում. եւ գտնւում էր չորրորդ թաղում, միւսը կոչւում էր Թէոդոսեան Բասիլիկա, եւթներորդ թաղում. Առաջինի մէջ կար քաղաքի պաշտպան ոգու արձանը.

[2] Տես Սոզ. Ե. 4. 18. Թէոդ. Գ. 8. Գրիգոր Նազիանզ. ճառ Դ. 57. Կասիոդոր Զ. 6. Նիկեփ. Ժ. 20. 21.

Յայնժամ ծերունի եպիսկոպոսն Քաղկեդոնի [ա] պատահեալ [բ] այսպիսի իրաց, Թշնամանէր զՅուլիանոս որ պակասեալ էր ի լուսոյ, ամբարիշտ ասելով և անաստուած. Որ Թողեր զքրիստոնէութիւն, տալոց ես վրէժ [գ] Թագաւորին Քրիստոսի. և նա կոյր և խաւարեալ [դ] զնա Թշնամանէր. Իսկ ծերունին ասէր. Գոհանամ զԱստուծոյ որ պակասեալ [ե] ի լուսոյս, ոչ [զ] տեսանեմ զերեսս ամբարըշտիդ. Յուլիանոս ասէ, քո Աստուածն Գալիլէացի [է] բանայ զաչս քո, զայս ասելով արտաքս

ա. Ա՛ եւ. Ն. եպիսկոպոսն Քաղկեդոնի ծերունի հասակաւ. բ. Դ. պատահէր. գ. Դ. վրէժս. դ. Ա՛ ասելով. ե. Ա՛ պակասեալ եմ. զ. Ա՛ որ ոչ. է. Դ. Գալիլիացին.

այլ դժնէաբար յայս փոփոխիլ· քանզի տեսանելով զորս ի Դիոկղետիանոսէ վկայեալսն ի քրիստոնէիցն պատուեալս յաւժարապէս փութալ առ վկայել զբազում հանճարեղս։ Եւ իբրև զայսու նորա քրիստոնէից փոխարինելով, առ այլ լինէր յեղեալ շարժումն· և զգեբազանցեալն հրմութիւն քան զորոց Դիոկղետիանոսին սպուժէր։ Իսկ հալածանս ասեմ, զոր որպէս խառնակեալ գլխեալսն· զի ի Քրիստոս Յիսուս յուսացեալսն աստուստ ապա գտանէր զսկիզբն։[ա] Որպէս զի ամենադժընդակն աւրինաւք հրամայէր քրիստոնէից և հեթանոսականէն մի՛ հաղորդել խրատու. զի մի, ասէ, սրեալք զլեզուսն պատրաստապէս առ բանականսն արուեստիւ պատահեսցին։

Գլ· ԺԳ·[1]

Ապա հրամայէր և ո՛չ զինուորեցուցանել ի թագաւորութեան զոչ կամողսն թողուլ զքրիստոնէութիւնն և գալ առ ի զոհել կռոցն։ Եւ ոչ քրիստոնէայս իշխանս աշխարհացն առնել· ասելով որպէս զի ընտանին քրիստոնէից հրամայէ աւրէնն· ոչ հպել սրովք ընդդէմ մերժէ։[ա] Աստուստ[բ] ապա սկիզբն դժնդակութեանց քրիստոնէից առնէ։ Եւ արգելու զփիլիսոփայութեան[գ] արուեստս ուսանել քրիստոնէից, զի մի զարուեստաւորսն ըմբերանեսցեն· և ոչ զինաւորեալ[դ] քրիստոնէից հրամայէր, որ ոչ զոհէ[ե] կռոց· և ոչ ի քրիստոնէից իշխանս առնէր և կամ գործակալս· և խո-

ա· Զի ի Քրիստոս . . . . զսկիզբն· չիք ի բն·

1· Տես Սոզոմ· Ե· 17· Զ· 6 Թէոդ· Գ· 8· 16· Գրիգ· Նազ· ճառ· Դ· 63· 83· 96· Կասիոդ· Զ· 38· 39· Նիկ· Ժ· 23· 24·

ա· Ն· մերժէր բ· Ա առնէ· գ· Ա Ա' Բ զքրիստոնէութիւն· դ· Ա' եւ զինուորեալ· Ն· զինուորիլ։ ե· Դ· ոչ զոհէր·

արժանի մահուան մեղուցելոցն. իսկ զբազումս ողոքանաւք և պարգևաւք ի զոհել յորդորէր։[1] Եւ առժամայն որպէս ի բովս եղեալքն քրիստոնէք և կարծեցեալքն յայտնագոյնք ամենեցունց լինէին. քանզի ուղիղ կամաւք քրիստոնեայքն բարեմտագոյնք զգաւտին ի բաց դնէին. ամենայնի յաւէտ համբերել, քան ուրանալ զՔրիստոսն։ Յաւժարացեալք ընդ այնոսիկ էին. Հոբիանոս և Վաղենտիանոս և Վաղէս, որ թէև ճշմարտաբար ոչ հաւատայր, որպէս և յետոյն ճառեսցուք, սակս Վաղեսի[ա] որք և յետոյ թագաւորացեալք. իսկ այլք որքան ոչ ուղիղ կամաւք քրիստոնէանային, կամ որքան զինչսն, և զոր աստանաւր պատիւ ճշմարիտ երջանկութեանն նախկին դատէին, ոչ արարեալք փոյթ ի զոհելն խոնարհէին։

Յորոց մին էր Կոստանդինուպաւլսի իմաստակն Եկեբողիոս, սովորութեամբ թագաւորացն ասացեալ[բ] բայց առ Կոստանդիոսիւ ջերմ սրտիւ քրիստոնէանալ կեղ-

ա. «Որ թէև . . . . սակս Վաղէսի. չիք ի բն.
բ. Բն. Կետեւեալ:

1 Գրիգոր Նազ. եւ ԻՐ. Խորեն. վկայութեամբ թագաւորը իւր պատկերի մօտ նկարել էր տալիս նաեւ աստուածների պատկերներ. որպէս զի ժողովուրդը կայսերական պատկերները յարգելիս, յարգէր նաեւ աստուածներին.

բամբանգեալ աէր, ոչ հրամայեն օրէնք քրիստոնէից զայս առնել, և ոչ սրով կալ ընդդէմ թշնամեաց. Բայց ողոքէր թողուլ զքրիստոնէութիւն. և այսպէս մեծարանօք զինուորեալ. Իսկ Նոքա կամօք[ա] թողին զզինուորութիւն, քան թէ ուրանալ զՔրիստոս. և վասն անուան Քրիստոսի չարչարանս յօժարեալս ընդունէին.

ա. Դ. կամաւ:

ծառայէր. և սա արիոսական գոլով, իսկ առ Յուլիանոսիւ փոյթ դարձեալ հեթանոս երևէր և առժամայն յետ Յուլիանոսի քրիստոնեա լինել կամէր: Քանզի ընկեցեալ զինքն առաջի Նախկին դրանն տանն աղաւթից, կոխեցէք զիս, գոչէր, զաղս անզգալի. այսպէս էր դատարկ և դիւրահաւան Եկիբողոս և յառաջն և յետոյ:

Իսկ յայնժամ Թագաւորին հատուցանել Պարսիցն խորհեալ,[1] փոխանակ զի առ Կոստանդիոսիւ ի Հռովմայեցւոցն ընթացան աշխարհս, և փութաբար ընդ Ասիա յարևելեան անցանէր կողմանս: Եւ տեսեալ զոլքանութիւն չարեաց պատերազմին, և որպէս զի բազմաց պէտք են ընչից, և զի առանց այսոցիկ ոչ ուղղի, խորամանգաբար մտածեաց ի քրիստոնէից ժողովել զինչսն: Քանզի ընչական դատապարտութիւն յոչ կամողացն զոհել եդ ի վերա. և պահանջումն ընդդէմ ճշմարիտ քրիստոնէիցն լինէր յոյժ[2] և իւրաքանչիւր ոք ըստ դոյին առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ մատուցանէր: Եւ

1 Թագաւորը պատերազմից առաջ իր աստուածներին զոհեց եւ մեծ տօներ կատարեց: Նա մինչեւ անգամ մտադրուել էր յաղթութիւնից յետոյ քրիստոնեաներ եւս զոհել:

2 Գրիգ. Նազ. վկայութեամբ նոյն իսկ եկեղեցիների ոսկեայ եւ արծաթեայ անօթներն էլ էր կողոպտում:

Եւ խորհէր Յուլիանոս ի Պարս երթալ, և հարկս առնոյր բազում ոչ ի հեթանոսաց, այլ ի քրիստոնէից ըստ[ա] անելութեան իւրոյ. զի ջանայր այնպէս եղծանել զքրիստոնէութիւն, և զհեթանոսութիւն զօրացուցանել ամենայնիւ, և յամենայն տեղիս զօրացուցանել զհեթանոսական[բ] աղանդս, և զքրիստոնէայս[գ] ընդ ձեռամբ առնել.[դ]

ա. Դ. վասն. բ. Դ. զհեթանոսութեան. գ. Ա՛ զքրիստոնեայսն դ. Դ. առնէր.

Թագաւորն ի ժողովմանէ անիրաւ գանձուցն վաղվաղակի մեծատուն լինէր. քանզի հպէր աւրինաւք ուր ոչն հասանէր, և ուրանաւր զանցն առնէր։ Եւ յայնմ կատարիւր ճշմարիտ առակքն Սողոմոնի. եթէ թագաւոր կարաւտ ընչից մեծ զրպարտող։ ա Այսպէս և հեթանոսքն առ քրիստոնեայսն ընթանային, և ժողով խմատասիրել ասողացն լինէր։ Եւ նուէրս ինչ համակարգէին, որպէս զի և գթահատեալք զմանգունսն զոհէին. կոյսս արուս և էգս. և ի մարմնոց կոյս մանկանցն ճաշակէին. և զայս առնէին և ըստ այլ քաղաքաց, բայց առաւել յԱթեանս և յԱղէքսանդրիա։

Ուրանաւր և հակառակ Աթանասի եպիսկոպոսի չարախորհուրդութիւն արարեալ ծանուցանեն թագաւորին, որպէս զի ժանտացանէր զքաղաքսն և զամենայն Եգիպտոս. և պարտ գոլ վճարել բ զնա ի քաղաքէն. և շարժէր ի թշնամութիւն նմա թագաւորական հրամանաւ Աղէքսանդրւոյ եպարքոսն։

ԳԼ. ԺԴ.[1]

Իսկ նա փախչի զերծեալ, ասելով ցծանաւթսն. Սրտշեսցուք ով սիրելիք փոքր ինչ, քանզի ամպ է, և ան-

ա. Ն և յայնմ . . . . զրպարտող. չիք ի բնագրին:
բ. բն. արտաքսել:

1 Տես Սոզոմ. Ե. 15. Թէոդ. Գ. 9. Ռուփին Ժ. 34. Կաս. Զ. 26 Նիկեփ. Ժ. 19.

Եղև ա ամբաստանութիւն զերանելոյն Աթանասէ ի հեթանոսաց, թէ խափանէ զոհս կռոցն, և ոչ թողու յուսուցանելոյ զքրիստոնեայս. ոչ անսալ թագաւորի, բ զի անցանելոց է վաղվաղակի. Եւ բարկացեալ թագաւորն՝ հրամայէ եպարքոսին Աղէքսանդրի ունել զնա ի պատուհաս իբանտի. Զայս լուեալ գ

ա եւ Դ. եղեւ. բ. Ա՛ թագաւորին. գ. Դ. Աթանասի.

ցանէ։ Եւ զայս ասացեալ առժամայն սակաւաւք ծա-
նաւթիւք մտեալ ի նաւ ընդ Նիւղոս յԵգիպտոս ան-
ցանէր, և հետավար լինէին ոյք ըմբռնեալն զնայ փու-
թային։ Եւ վասն զի լսէին ոչ հեռի գոլ վարողացն.
քանզի զվարողսն դարձուցեալ կամէր. և այսորիկ փոյթ
լինէր, քանզի մերձ ի վարողսն դոյզն ինչ յառաջ խոյս
տուեալ էին։ Իսկ խնդրողացն ոչինչ իմացեալ, հարցա-
նէին զօրս Աթանասայն. եթէ ուրեք զԱթանաս տես-
եալ իցեն։ Իսկ նոքա մաւտ ուրեմն ազդէին զնա լինել,
և հաւատացուցանելով զնոսա, ոչ հեռի ուրեք նմա
հասանել ասէին. այսպէս ապա խաբեալք, փութաքար
ի նանիր վարէին։ Իսկ նորա խոյս տուեալ յԱղէքսանդ-
րիայ էհաս լռելեայն, և անդ գաղտաբար կեայր մինչև
հալածումն դադարեաց. այսպիսիս ապա և յետ բա-
զում քրիստոնէական հալածանացն և ընդ հեթանոսա-
կանացն չարչարանս էանց Աղէքսանդրուոյ եպիսկոպոսին։
Իսկ որոց աշխարհացն իշխանաց ժամանակ ընտանի շա-
հու զթագաւորին աղանդ կարծելով, կատարմամբ թա-
գաւորական հրամանացն, զքրիստոնէեայսն չարաչար գա-

ւսէ ցժառանգաւորս [ա] եկեղեցւոյն. Որդեակ, [բ] փութով անցա-
նելոց է մոլորութիւնս. Եւ մտեալ ի նաւ սակաւ ընկերօք, անց
ընդ Նեղոս [գ] յԵգիպտոս. և հետի [դ] մտեալ զինուորացն ունիլ
զԱթանաս, իսկ նոքա ոչ դադարէին [ե] ի խուզելոյ զայրն Աստու-
ծոյ. իսկ նորա խոյս տուեալ և այլակերպեալ զինքն, գայ յԱ-
ղէքսանդր և թաքուցանէ զինքն անդ մինչև դադարեաց հալա-
ծանքն։
Իսկ որ զրպարտեալ քրիստոնեայքն էին, և ի հարկաց բռնա-
ւորեալք, և զամենայն ինչս առնուին բռնաւորքն, զոր կամէր

ա. Ա՝ ցժառանգաւոր. բ. Դ. Բ որդեակք. գ. Ա՝ Նեղոսիւ. դ. Դ. զհետ ե. Դ. եւ ոչ դադարէին։

նէին, և զանձս առաւել քան զպարտն գործեալք. իսկ էր յորժամ և մարմնական պատիժս ի վերա ածէին։ Զայս լսելով Թագաւորին անտես առնէր. և մինչ զքրիստոնեայսն մատուցանէին յաղագս այսոցիկ նոցա. Զեղ է, ասէր, չարաչար կրից համբերել, քանզի այս ձեր աստուածոյն պատուիրան է։

Գլ. ԺԵ.[1]

Իսկ Միւռոսի[ա] ի Փռիւգիոյ քաղաքին, որ աշխարհին իշխան Ամաքիոս յայնժամ բանալ զմեհեանսն հրամայեաց, և մաքրել զոր ի ժամանակին ժողովեալ աղբն, և զորս ի նմա կուռս հպատականաց արժանաւորէր։ Այսորիկ եղեալ, յոյժ զքրիստոնէութիւնսն տրտմեցուցանէր։ Իսկ Մակեդոնիոս ոմն, և Թէուդուլոս, և Տատիանոս նահատակքն Քրիստոսի, նախանձու քրիստո-

ա. Ձեռ. ունի «Փիւռոսի», ըն. Μηρός.

1 Տես Սոզոմ. Ե. 11. Կասիոդ. Զ. 13. Նիկ. Ժ. 10.

Թագաւորն, զի ժողովեսցի[ա] արծաթ բազում ինքեան. գային[բ] զեկուցանէին Թագաւորին զատապանս և զնեղութիւնս։ Իսկ Յուլիանոս ասէր. Ձեր Քրիստոսն արար ձեզ զատաստան, տալ զկայսերն կայսեր. և որ առնու զբաճկոնն թողուլ ի նա զամենայն զոր ինչ ունի։ Այսպէս ոչ գոյր իրաւունք քրիստոնէից։

Գլ. Ժ.

Յաղագս մեհենից կռոցն խորտակեցելոյ ի քրիստոնէից եւ նոցին նահատակութիւն:

Էր մեհեան[գ] ուրեմն արգելեալ[դ] ի պաշտամանցն աղբով լցեալ, զոր իշխան աշխարհին մաքրէր ի պաշտօն կռոցն։ Եւ[ե]

ա. Դ. ժողովեսցին. բ. Գ. ինքեանք գային զեկուցանէին. գ. Դ. մի. դ. Գ. արգելուլ. ե. Դ. իսկ.

նէութեանն զտրտմութիւնն ոչ կրեցին, այլ ջերմ խորհրդով զառաքինութիւնն ստացեալք, ի գիշերի ի մեհեանն վազեալք խորտակեն զկուռսն։ Իսկ դատաւորին ի վերայ եղելոցն դժնդակեցելոյ, և զբազումս զորս ի քաղաքին առանց պատճառի վնասել փութացելոյ, մատուցանեն զինքեանքս տանուտեալք գործոյն. և յաւէտ նոքա սակս ճշմարտութեանն մեռանիլ նկրտէին, քան տեսանել զայլս փոխանակ նոցա մեռեալս։ Զսոսա ըմբռնեալ դատաւորին որպէս անիրաւ իրի ի նոցանէն եղելոյ ի ձեռն զոհիցն պատասխանել հրամայէր։ Իսկ նոքա զայս ոչ արարեալ, պատժել սպառնայրին։ Իսկ նոքա վստահագոյնք խորհրդովն եղեալք, և փոքր ինչ սպառնալեացն հոգ տարեալք, զամենայն պատրաստաբար ընդունէին. և մանաւանդ մեռանել կամէին քան ի զոհսն շաղախիլ։ Իսկ յայնժամ ընդ ամենայն տանջանաւք ներքոյ արկեալ զմարմն. իսկ յետոյ եդեալ ի կասկարայս[ա]

[ա]. ἐσχάρα.

արք երեք ջերմ ի հաւատս Քրիստոսի, եկեալ ի գիշերի[ա] խորտակեցին զկուռսն, որոց էին անուանքն Մակեդոն և Թէոդորոս[բ] և Տատիանոս։[գ] Իսկ իշխանն ի պատիժս խորհէր արկանել զքրիստոնեայսն. և նոքա ի մէջ անցեալ զինքեանս մատնէին. ոչ զանգիտացեալք[դ] ի մահուանէ քան թէ այլոց պատուհասիլ։ Ասէ իշխանն. Ոչ[ե] այլ ինչ փրկէ զձեզ ի մահուանէ, բայց եթէ զոհէք[զ] աստուածոցն։ Իսկ նոքա ասեն. մեք Աստուծոյ մատուցումք զոհս և ոչ դիւաց, որ ինչ կամիս արա. Իսկ նա զերանելիսն ընդ բազում չարչարանօք արկեալ, և ոչինչ վնասեալ, յետոյ հրով այրեաց։ (Եւ այսպէս

ա. Ա՝ գիշերի խորտակեցին. բ. Ա՝ Թէոդորոս. գ. Ա՝ Դատիանոս։ դ. Դ. Ա՝ զանգիտեալք. ե. Ա՝ չիք. զ. Բ. զոհք.

և հուր ի ներքոյ լուցանել հրամայեաց։ Այսպէս զնոսա կատարէր. իսկ նոքա զկատարումն արութեանն այսքան ցուցին առ դատաւորն զայս ասելով. եթէ ցանկացար ի մարմնոյ խորովելոյ ճաշակել, շրջեա զմեզ և ի միւս այլ կողմն, զի մի՛ քեզ կիսախորովան ախորժելի ճաշակմամբ երևեսցուք։ Եւ այսու պատճառով սոքա զվարս իւրեանց կատարեցին։

ԳԼ. ԺԶ. [1]

Բայց Թագաւորին հրաման, որ զքրիստոնեայսն ի հեթանոսական խրատուէն առնուլ արգելոյր, զԱպողինարսն, որպէս և յառաջն արարաք յիշատակ, հանճարեղք բանից։ Վասն զի հայրն քերականացն, իսկ իմաստականացն որդին պիտանելիս զինքեանս առ ներկայումն ժամանակաւ քրիստոնէիցն ամենեցունց ցուցանէին. քանզի առժամայն քերթողն զարուեստն քե-

1 Տես Սոզ. Ե. 18. Կասիոդ. Զ. 37. Նիկեփ. Ժ. 25.

կատարեցին զնահատակութիւն [ա] իւրեանց ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ.) Եւ Թագաւորն Յուլիանոս միշտ ի քրիստոնէութեան եղծումն ջանայր. և արգել զարուեստ [բ] ի քրիստոնէից ուսանել.

ԳԼ. ԺԱ.

Յաղագս Ապողինարի եւ արհեստին իւրոյ եւ հնրծուածոյն զոր եմոյծ յեկեղեցին:

Ապողինարոս որ զճարտարութիւն [գ] ունէր, և հայրն նորին զքերականութիւնն. երկոքին [դ] էին հանճարեղք յիմաստս. և ըստ ժամանակին երևելիք էին։ Զանգէն [ե] քերթողն [զ] քերական արուեստիւ [է] քրիստոնէական օրինակաւ շարակարգէր

ա. Ա՝ զնահատակութիւնս. բ. Դ. եւ արգելոյր. գ. Գ զճշմարտութիւնն. դ. Գ. երկոքինն էին: ե. Դ. Գ. զի անդէն. զ. Գ. քերթողքն. է. Ա՝ արուեստիւն.

րական քրիստոնէական աւրինակաւ չարակարգէր, և զՄովսէսի գրեանն քաջականն կոչեցելով չափովա փոխեաց. և զորքան ըստ հին կտակարանացն՝ պատմութեանն աւրինակաւ չարագրեաց։ Զայս մաստնականն բ չափով զուգակարգեաց. իսկ զայս և Նախազերգութեանն ձայնիւ գրաբար արտաքսապործեաց, գ և ամենայն իսկ չափով Թուականութեանն հպէր, որպէս զի մի ինչ յեղանակ հեթանոսական լեզուին զքրիստոնէական։ Իսկ մանուկն Ապողինարիոս բարի առ ասելն յարդարեալ, զաւետարանսն և զառաքելականսն, և զամենայն իսկ ըզքրիստոնէականսն աւրինակաւ ի ձեռն բանից արտագրեաց. որպէս և Պղատոն զհեթանոսացն, նոյնպէս և սոքա զքրիստոնէութեանն պիտուորեալք երևեալ, յայնժամ զԹագաւորին իմաստմանս ի ձեռն ընտանի վաստակոցն յաղԹահարեցին։ Այլ Աստուծոյ Նախախնամութիւնն լաւագոյն եղեւ քան զոգա փոյԹս, և քան

ա. ἡρωϊκοῦ μέτρου·
բ. δακτυλικῷ.
բ. τῷ τῆς τραγῳδίας τύπῳ δραματικῶς ἐξειργάζετο·

զգիրսա Մովսիսի քաջապէս չափով, փոխեաց և զամենայն հին կտակարանսն պատմութեան օրինակաւ չարագրեաց. իմաստիւ չափով զուգակարգեաց. և զայս Նախակարգութեամբ ձայնիւ գրաբար արտաքսագործեաց. և զամենայն իսկ չափով Թուականութեան հպէր. Իսկ Ապողինարոս բարի բ առ ասելն յարդարեաց զաւետարանսն գ և զառաքելականսն և զամենայն գիրս քրիստոնէից օրինակաւ ի ձեռն բանից արտագրեաց. որպէս Պղատոն զհեթանոսացն, նոյնպէս յայնժամ սոքա զքրիստոնէից արտագրեցին, և զԹագաւորին իմաստս ի ձեռն ընտանի վաստակոցն յաղԹահարեցին. այլ Աստուծոյ Նախախնամութիւն

ա. Դ. արուեստիւ չարագրէր զգիրսն. բ. Դ. զբարին, գ. զաւետարականսն:

զԹագաւորին դիմումնն. քանզի ոչ ընդ երկար ինչ ելանէր հրաման Թագաւորին, որպէս և յառաջեալք յայտնեսցուք. որովք վաստակքն ի հաւասարումն ոչ գրիլ համարին։ Այլ ասիցէ ոք առ մեզ երագապէս յամենեցունց զիմ՞րդ նախախնամութիւն Աստուծոյ զայսոսիկ լինել, քանզի փոյթ կատարումն Թագաւորին աւգուտ քրիստոնէութեանն լինի յայտնեալ։ Բայց առընթեր ընգենուլ զԱպողինարացն զքրիստոնէական արարածսն և դարձեալ քրիստոնէիցն զհեթանոսացն ուսանել զխըրատ, ոչ ևս այս աւգուտ լինել քրիստոնէութեանն. քանզի մանաւանդ առ վնաս լինել հեթանոսականն խըրատու զբազմաստուածութիւն ուսուցողին։ Առ այսոսիկ այսուհետև ենթակեալսն որպէս է վարկանիլ ասասցուք։

Հեթանոսականն խրատ ոչ ի Քրիստոսէ և ոչ ի նորուն աշակերտացն, ոչ որպէս զԱստուածաշունչ ընգալեալ եղև, և ոչ որպէս զվնասակար արտաքս արկեցաւ. և զայս որպէս համարիմ ոչ աննախախնամար արարին։ Քանզի բազումք յորոց հեթանոսացն իմաստասիրելոց

եղև առաւել քան զնոցա փոյթ. Զի Թագաւորին յայսոսիկ փոյթ՝ օգուտս մեզ անէ՝ որ ի հեթանոսաքար [ա] արուեստից որոշեալք և ի խրատուց բազմաստուածութեան մոլորութեան զերծեալք յորոգայթից. և զայսոսիկ ոչ վարկպարազի հնարեցան զարանցն փոյթ. [բ] Զի ի ձեռն այսոցիկ իրաց պարտաւորեալ զնոսա ի վայրապարտսն [գ] յանդիմանեցան, և այս ոչ վարկպարազի, այլ ըստ [դ] Քրիստոսի և առաքելոցն խորհրդածութեան. զի իմաստութեամբն Աստուծոյ՝ ոչ ծանեաւ աշխարհ իմաստութեամբն զԱստուած։ Հաճեցաւ Աստուած քարոզութեամբ յիմարացն ապրեցուցանել

ա. Դ. հեթանոսաց. բ. Դ զփոյթն. գ. Ն. վայրապարտն. դ. Ն. զոր

ոչ հեռագոյն ի ճանաչելոյ զԱստուած եղեն։ Վասն զի առ որս աննախախնամութիւն մուծողս Եպիկուրոսան, այլ որպէս զհակառակս բանականն իմաստութեամբ քաջաբար պատահեցան զանաստուածութիւնն[ա] նոցա խափանելով։ Եւ ի ձեռն այսոցիկ բանից պիտաւորեալք սիրողացն, զբարեպաշտութիւնն կարգեցան, և ոչ ևս զբանէ գլխոյն կալան առ ի չգիտել զծած(կե)ալն յազգացն և յաւիտեանցն ըստ Քրիստոսեանն խորհրդոյ։ Եւ զայս այսպէս ունել ի Հռովմայեցւոցն Թղթի[1] առաքելոյն ցուցանէ,[2] որովք ասէ։ Քանզի յայտնելոց է բարկութիւնն Աստուծոյ յերկ(ն)ից ի վերայ ամբարշտութեան և անաւրէնութեան մարդկան, որք զճշմարտութիւնն անիրաւութեամբ ունին· վասն զի գիտութիւնն Աստուծոյ յայտնի է ի նոսա։ Քանզի Աստուած իսկ յայտնեաց նոցա· քանզի աներևոյթք նորա ի սկզբանէ աշխարհի արարածովքս իմացեալ տեսանի, զի մշտնջենաւոր նորա զաւրութիւն և աստուածութիւնն առ ի լինել նոցա անպատասխանիս· վասն զի ծանուցեալք զԱստուած ոչ որպէս զԱստուած փառաւորեցին։ Այսքիկ երևին գիտութիւն ճշմարտութեան ունելով զոր Աստուած նոցա յայտնեաց, իսկ պար-

ա· Բն· ἀμαθία· անուսումնութիւն։

1 Տես Թղ· Ա· 18·

2 Ձեռագրի այս էջի կէս լուսանցքը չէ գրուած· բայց ոչինչ պակաս չէ·

զհաւատացեալս և արդարև Աստուածաշունչ գիրք առաքելոցն առաւել քան զառաւելս արդար, և ունին զաստուածայնոցն սքանչելիս և զկարգս յերկիւղածութեան, և յուղիղ վարս և ի հաւատս աստուածասիրաց[ա] ունողացն և լսողացն սահմանեցին, և ոչ ըստ արուեստի բանակռուացն· որք ընդ ճշմարտութեան

ա· Դ· աստուածսիրացն։

տաւորք լինին, զի ծանուցեալք զԱստուած ոչ որպէս զԱստուած փառաւորեցին։ Ապաքէն ոչ արգելուլ զհեթանոսացն ուսանել կամաւ խորհեցելոցն զուսանելն թոյլ ետուն. բայց մին այս բան ճառեցաւ մեզ առ նախակայսրն, իսկ միւսն ևս այսպիսի։ Աստուածաշունչ գիրք կարգս աքանչելիս և արդար և աստուածային ուսուցանեն, և ի բազում արդար և երկիւղածութիւն և վարս ուղիղս լսողացն եդին, և հաւատս աստուածասէրս փութանակի ունողացն, և ոչ ևս արուեստ ուսուցանեն բանական առ ի կարող լինել պատահել կամողացն ընդ ճըշմարտութեանն պատերազմել։ Զի յոյժ պատերազմին պատերազմունքն, յորժամ նոցաովքն զինուք հպիմք ընդդէմ նոցա, իսկ այս ոչ յաւգուտ քրիստոնէիցն որովք Ապողինարքն գրէին։ Զայս և Թագաւորին Յուլիանոսի դիտեալ աւրինաւք խափանէր զքրիստոնեայսն զհեթանոսացն խրատիլ, քանզի քաջ գիտէր, որպէս զի այպանեալք նորա առասպեալքն բարէմատնելի զնորայն առնելոց են զկարծիս։ Յորոց ըստգտեալ և Սոկռատիոս, որ ըստ նոցայն գլխաւոր իմաստասէրն, որպէս զի պակասագրելով զորս ի նոսա դևսն[ա] դատապարտեցաւ։

Արդ իբրև զգուշացուցանեն զմեզ յորժամ Քրիստոս և նորուն առաքեալն. Թէ լինել սեղանաւորս փորձըս, որպէս զի զամենայն փորձել և զբարին ընդունել.[1] և զգուշանալ. Մի ոք[2] իցէ որ զձեզ խաբեսցէ ճարտարմտու-

ա. Բն. τὰ δαιμόνια·

1 Տես Թղ. Ա. Թեսաղ. Ե. 21.

2 Տես Թղ. Կողոս. Բ. 8.

պատերազմին։ Որպէս Յուլիանոսն որ ոչ միայն իշխանականաւն ա վարէր ի մարտ քրիստոնէութեան. բ պերճաբան գ բանիւք ա-

ա. Ա իշխանականովն. բ. Դ. այլ. գ. Դ. պերճ:

թեամբ և սնոտի պատրանաւք։ Իսկ այսոցիկ հաւանեալք ապա զզէնս պատերազմացն ստասցուք [ա] և ստանալն ոչ պատերազմացն տարցուք հոգ. այլ զչարին արտայեղեսցուք, իսկ զճշմարիտն և զբարին ընդունելով զամենայն ընդալցուք, փոփոխելով զբարին ուրանուր ընտանի ճշմարտութեանն իցէ։ Իսկ թէ ոք զայս մեզ բռնաբար ասել վարկանի, զմտաւ ածցէ զի առաքեալն ոչ միայն ոչ արգելու ուսանել զհեթանոսական խրատ, այլ երևի և ոչ իւր անփոյթ արարեալ զխրատոյն, սակս գիտելոյն զբազում ճառեալսն հեթանոսաց։ Զի ուստի՞ ասէր. Կրիտացիք [1] հանապազասուտք, չարաճըճիք, և դատարկապորտք. եթէ ոչ զԵպիմենիդոսի առն Կրետացւոյ ընթեռնոյր։ Կամ ուստի՞ գիտէր. Զորոյ և ազգն իսկ եմք, [2] եթէ ոչ Զերևելեան [բ] աստեղաբաշխողին Արատայ [գ]

ա. Յն. այս նախադասութիւնը բացասականով է գործածել. «Իսկ այսոցիկ ոչ հաւանեսցուք, եթէ ոչ զզէնս պատերազմացն ստասցուք»։

բ. τα Φαινόμενα գրքի տիտղոսն է։

գ. Ἀράτου.

1. Տես Տիտ. Ա. 12.

2 Գործք Առաք. ԺԷ. 8.

Նարգէր զքրիստոնէութիւն, և զհեթանոսական մոլորութիւնն ի պարզամիտս ահաւոր և իրաւացի ցուցանէր. զի այնպէս է խորամանգութեան մարդք. Բայց զնոցայն գիտել և նոքօք ըզնոցայն յանդիմանել, ողջախոհաց [ա] և իմաստասիրաց անձանց է. որպէս [բ] առաքեալն Պօղոս նոցա զԵպեմինինդոսէ առ Կրետացւոյն [գ] ասէ զբանս։ Կրետացիք հանապազասուտք, չարաճըճիք, դատարկապորտք. և սոյդ ասէ զվկայութիւնս։ Եւ բազումս է ասել զառաքելոց. [դ] Զի պարտ է ասել բարի և յարտաքնոցն

ա. Ն. ողջախոհացն. բ. Ա՛ եւ առաքեալն. գ. Դ. առ Կրէտացին. դ. Ա՛ զառաքելոցն.

գիտէր։ Այլ և զապականեն[1] զբարս քաղցունս բանքն չարք, ցուցանէ ոչ անյուր Եւռիպիդեայ Արարածինա համդիպեալ։ Եւ զի՞նչ պարտն է սակս այսորիկ ասել երկայնել. որև երբեմն կանկնեալ եղև. որպէս զի յուլեմնէ անարգել սովորութենէ որք ըստ եկեղեցեացն վարդապետքն ցուցանին մինչև ցծերութիւն զհեթանոսացն ծգնեալք. և զայս բարէլեզութեան աղագաւ և կրթութեան մտաց, իսկ զայս և նոցա իւրեանց արտաքսախորհողացն ըստգտումն յաղագս որոյ և զգուշացան։ Այսորիկ սակս Ապողինարացն որպէս էր վարկանիլ ճառեցաւ։

Գլ. ԺԷ.[2]

Իսկ Թագաւորն Յուլիանոս բազում զանձս ի քրիստոնէից ժողովեալք. և ի Պարսս կոյս զփոյթն արար-

ա. δραμάτων·

1 Ա. Կորնթ. ԺԵ. 33.

2 Տես Սոզ. Ե. 19. Նիկ. Ժ. 27.

ընդունել. այսքան ասացաւ վասն Ապօղինարայ։ ա (Սա յիմաստակաց բ որ և յետոյ հերձուած խմոյծ յեկեղեցի Ապողինար. որ մարդկային գ հոգի ոչ ունել ասէր Քրիստոսի. և ինչ այսոցիկ ի բազմաց յաղթահարեալ, հաւանեցաւ հոգի ունել Քրիստոսի, բայց միտս մարդկայինս ոչ. փոխանակ մտաց զԱստուծոյն բանն ասէ. որ զամենայն յամենայնէ ներգործէր, որ ի բազմաց ուղղափառաց յաղթի)։

ԳԼ. ԺԲ.

Յաղագս հալածանացն որ ի Յուլիանոսէ եւ տանջելն զսուրբսն Աստուծոյ։

Իսկ Յուլիանոսի ժողովեալ բազում արծաթ ի քրիստոնէից և յառաջ եղեալ երթայ ի Պարս ի մարտ։ Եւ հասեալ

ա Դ. յԱպօղինարայ. բ. Ն. իմաստակաց. գ. Ն. զմարդկային.

եալ յԱսորեացն հասանէր Անտիոքիա։ Յոր հասեալ և զօրպիսին իւր զբազմապատուաւորութիւն և Անտիոքացեացն կամելով ցուցանել, զզինս վաճառուցն իւրաց առաւել՝ քան զպարտն ի նուազն իջոյց, ոչ կամելով զժամանակին անձկութիւն, և ոչ համարելով որպէս զի եկն բազմամբոխ զաւրուն աշխարհականացն ի հարկէ մնաս լինի, և զաննախանձութիւն քաղաքացն հաստանէ։ Վասն որոյ վաճառականացն և վաճառուցն կապեղարից[ա] ոչ տանելով զառ ի Թագաւորին հրամանէ մնասն, ի վաճառականութենէն յայնմժամ ի բաց կացին։ Եւ յայսմանէ վաճառքն պակասեցան. նաև զյաւելուածն ևս ոչ տարեալ Անտիոքացեացն. քանզի դիւրափոփոխ մարդկանն ոչ արարեալ փոյթ ի Թշնամանս ընդդէմ Թագաւորին եղեն տարեալք. զոչէին հակառակ նորա և ծաղր առնէին զմաւրուսն, քանզի խորամուրու էր կրտրել զայն ասէին, և չուանս ի նմանէ հիւսել. դահեկանի նորա ցուլ ունել, և զաշխարհ ի նմինն կործանեալ։ Քանզի Թագաւորն պաշտաւն ասէր դիցն զոլով, և ցուլս յաճախապէս ի բագինս կռոցն մատուցանելով զոհէր. բագին և ցուլ գրելով յիւրումն դահեկանին։ Յայսմ ափսոսանաց ի բարկութիւն անցեալ Թագաւորին, սպառնայր զամենայն չար առնել Անտիոքացեացն քաղաքի, ի Տարսոն Կիւլիկեցւոցն դառնալ, և անդ ըղպատշաճն հրամայել պատրաստել առնուլ փութայր։ Ուստի պատճառ ընդունէր իմաստակն Լիբանիոս գրել

ա. Κάπηλοι մանրավաճառաց:

յԱնտիոք, ոչ սակաւ առմունս ընչից առնէր մեծատանց և վաճառականաց քրիստոնէից. նաև յեկեղեցեաց ևս։ Եւ զմե·

զաղաչականն [ա] վասն Անտիոքացւոցն. և առ Անտիո-
քացիսն սակս Թագաւորին սպառնալեաց։ Այլ զայս
բանս գրել ասեն իմաստակին ոչ և ս բ ա զ ո ւ մ ս ճ և ը ։ [բ]
Իսկ Թագաւորին գործովք Թշնամանողացն հատուցա-
նել կամեցեալ, Թողեալ հատուցանել, ընդդիմական
ափսոսանաւք զբարկութիւնն էլոյծ. քանզի առ խորհրդիւ
նորայ անտիոքականն մաւրուատեցութիւնն բան արա-
րեալ, նշանագիրս բանականս յԱնտիոքացւոցն էԹող
քաղաքի։ Սակս այսոցիկ այսքան ճառեցաւ։

Բայց ասելի է և որպիսի ինչ յԱնտիոքիա քրիստո-
նէիցն Յուլիանոս յայնժամ արար։

Գ.Լ. ԺԲ. [1]

Քանզի զորս ըստ Անտիոքիա Մեհեանն բանալ հրա-
մայել. աւճուռն առնուլ որ ի Դափնին Ապողոնէ [2] փու-
Թայր։ Իսկ դեւն որ բնակեալ էր ի տաճարին երկնչելով
ի դրացւոյն Բաբիղասա ասեմ ի վկայէն, ոչ առնէր պա-
տասխանի, քանզի մերձ էր տապանն յորում մարմին
սրբոյն կայր Թաքուցեալ։ Իսկ Յուլիանոս իմացեալ ըզ-

ա. τὸ πρεσβευτικόν.
բ. առ բազումս արտասանել εἰς πολλοὺς εἰρηκέναι.

1 Սոզ. Ե. 13. Թէոդ. Գ. 10. Ռուփին Ժ. 35. Կասիոդ. Ջ. 31. Նիկեփ. Ժ. 28.

2 Անտիոքի մօտ մի անտառ կար Դափնէին նուիրուած, ուր էր նաեւ նրա տաճարը։

հեանն Անտիոքայ բանալ ի պաշտել զկուռս զոհիւք, [ա] իսկ դեւն
որ բնակեալ էր ի տաճարին, ի յահի [բ] լեալ վասն սրբոյն Բա-
բեղայ. որ մերձ է [գ] տապանն յորում էր սուրբ նշխարքն. [դ]
Իսկ Յուլիանոսի զայս իմացեալ, Թէ վասն սրբոյն է այս.

ա. Դ. զոհօք. բ. Ա՛ ի ահի. գ. Դ. մերձ էր. դ. Դ. նշխարսն.

պատճառս, հրամայէ փութանակի փոխել զտապանն։ Զայս ծանուցեալ որոց յԱնտիոքիա քրիստոնէիցն համ-գերձ կանամբք և մանգամբք ուրախութեամբ և սաղմոսերգութեամբ ի Դափնոյ ի քաղաքն փոխէին զտապանն։ Իսկ սաղմոսերգութիւնքն հալէին ընդդէմ հեթանոսացն աստուածոց, և հաւատացելոց ի նոսա և կռոց նոցունց։[1]

Գլ. ԺԹ.[2]

Յորժամ և բարք թագաւորին թագուցեալք յանդիմանէին. քանզի ոչ ընդունէր զնախկին իմաստասիրելն խոստացեալ։ Այլ ի նախատական աւրհնութեանց դիւրատես էր առ բարկութիւնն, և պատրաստ էր զայս առնել քրիստոնէից, զոր առ Դիոկղետիանոսիւն արարին չարիս։ Եւ վասն զի որ ընդդէմն Պարսից փոյթ ոչ տայր զկամացն ժամանակ. հրամայէր Սաղուստիոսի եպարքոսի ձեռնարկել առ ի տանջել զամենայն փոյթս սաղմոսերգաց։ Իսկ եպարքոսն հեթանոսական

1 Տես Մէք. Աս. էջ 141. 142. Եւ Յուլիանոս կամեցաւ կանգնել զպատկերն Ապողոնի (յԱնտիոք) ի տեղւոջն ուր էր գերեզման Բաբիլայ ... եւ հրամայեաց հանել եւ տանել ի քաղաքն. եւ քրիստոնէիցն առեալ խնդութեամբ տարան սաղմոսիւք եւ լապտերօք.» Տես նաեւ Յովհ. Ոսկեբ. ի սուրբն Բաբիլաս. գլ. Ժ։

2 Սոզ. Ե. 20. Ռուփ. Ժ. 36. Թէոդ. Գ. 11. Նիկ. Ժ. 26.

հրամայէ փոխել զտապանն ի Դափնոյ քաղաքն. Իսկ քրիստոնեայքն զայս հրաման լուեալ, սաղմոսիւք և օրհնութեամբ, ահիւ և երկիւղիւ փոխէին զտապանն. որ զտեսողսն[ա] զարմացուցանէր զհեթանոսս. Յայսոսիկ թագուցեալ[բ] բարք թագաւորին յայտնէր, մախացեալ ընդ իրսն և սրտմտեալ յարուցանէ հալածանս քրիստոնէից[գ] նմանեալ Դիոկղետիանոսի. Եւ

ա. Ն. զտեսողս. բ. Դ. ցասուցեալ. գ. Դ. Ձեռագրի ինչպէս սկըզբից այստեղից էլ բաւական թերթեր են պակաս. կտրուածքին նայելով չորս թերթ։

աղանդոյն գոլով, ո՛չ զհրամանն կամաւ ընգալաւ. իսկ ընդդիմաբանել ոչ կարելով, ըմբռնէր զբազումս ի քրրիստոնէից, և զոմանս ի կապանս էարկ։ Իսկ մին զմանուկ ոմն Թէոդորոս անուն, զոր հեթանոսացն մատուցեալ ընդ բազում չարչարանաւք և զանազան տանջանաւք էարկ. գգել ամենայն մարմնոյ հրամայեալ։ Եւ յայնժամ՝ ապա Թողոյր զնա ի տանջանացն, զի ոչ ևս կեալ նմա ակն ունէր, այլ Աստուած էր, որ ապրեցուցանէր զմարդն. քանզի կենդանավարել լինէր ժամանակս բազումս յետ այնր խոստովանութեանն։ Ընդ այսմ Թէոդորոսի Ռուփինոս որ Հռովմայեցի լեզուաւն զեկեղեցականն պատմութիւն շարագրեաց. ասէ յետ այսորիկ ժամանակաւ ինչ յետոյ խաւսել և հարցանել, եթէ զանեալ և վիրաւորեալ մեծի ումեմն ցաւոյ զգայր։ Իսկ զճառեալն ասէ սուղ ինչ նմայ յոյժ լինել զառ ի Թագաւորացն ցաւս, զի առընթեր կալով ումեմն երիտասարդի և մաքրել զառ ի հանդիսէն զեղեալ նորա քիրտնն, և զովացանել զնորայն հոգի, և վայելչութիւն նմա մանաւանդ քան զհանդէս զժամանակ տանջանացն առնել։ Սակս սքանչելւոյն Թէոդորոսի այսքան ճառեցաւ։

Յայնժամ հասեալ աղաչաւորք ի Պարսից խնդրէին յոլովս ժամանակս լուծանել զպատերազմն։ Իսկ նա զնոսա ի բաց առաքեաց ասելով. զիս տեսջիք ոչ յետ բազում ինչ իրի, և ոչինչ են աղաչանք բարեխաւ-

հրամայէ եպարքոսին՝ զաղմոսերգողսն ի տանջանս առնել։ Եւ ըմբռնեալ զմանուկ ոմն որում անուն էր Թէոդորոս, որ էր ի պաշտամանն, բազում և զանազան տանջանօք չարչարէր. և ապա Թողոյր անյոյս ի կենացն, այլ կամք Աստուծոյ կեցուցանէր զխոստովանողսն բազում ժամանակս ի կեանս.

սութեանդ ձերոյ։ Այսպէս յայնմժամ զաղաչաւղսն արձակեաց։

ԳԼ. Ի [1]

Եւ ըստ այլ յեղանակի Թագաւորին զքրիստոնէսն վնասել փութալով զընտանի յանդիմանէր զպաշտաւնն։ Քանզի զո[ր]հասէր զոլով, ոչ միայն ինքն արեամբն խընդայր, [2] այլ զի թէ ոչ այլքն զայս արասցեն վնաս վարկանէր։ Եւ վասն զի ամենայն ուրեք սակաւս զայսպիսիս գտանէր, Հրեայս գտչէր [3] և ի նոցանէ տեղեկանայր յաղագս Մովսէսական աւրինացն զոհելն հրամայելոց։ Իսկ նոքա ի զոհելոցն ի բաց կացին, ոչ ուրեք այլուր կարելի գոլ զայս առնել ասացելոց։ [ա]

ա Բն. աւել ունի. «եթէ ոչ միայն յՆրուսաղէմ,» որ անհրաժեշտ է միտքը լրացնելու եւ կայ համառօտ օրինակի մէջ։

1 Տես Սոզոմ. Ե. 22. Թէոդոր. Գ. 20. Գրիգ. Նազ. Ճառ. Ե. 3. 4. Ամիան. Մարցել. ԻԳ. 1. Ռուփ. Ժ. 37. Փիլ. Է. 14. Կաս. 6. Զ. 43. Նիկ. Ժ. 32. 33.

2 Յուլիանոսի զոհաբերութիւնը վկայում են նաեւ ուրիշ պատմագիրներ.

3 Նրա հրէաներին գրած նամակը պահուած է.

(Իսկ վասն Թէոդորոսի քահանայի Անտիոքայ, որ վկայեաց առաջի բազում վկայից ի քեռոյն Յուլիանոսի ընդ բազում չարչարանօք արկեալ. բարի խոստովանութեամբ կատարեալ, թողում աւել իւրում պատմութեան. նա և բազումս եցոյց չարչարանս որբոցն որ ոչ էր գրեալ)։ Յայնժամ գայ ի Պարսից հրովարտակ խնդրել զխաղաղութիւն, [ա] իսկ նա ոչ ընդունէր, զի արժանն քարշէր ի մահ։ Եւ յամենայն տեղիս մեհենիցն զոհս մատուցանէր և զուարճանայր արեամբն և ճեն-

(1) Չեն ի բն. «Թարգմանիչն ակնարկէ անշուշտ ի վկ. Թէոդորիտեաց. Տես վրք եւ վկ. Սրբոց. Հ. Ա. 532–544. Նոր.

ա. Նոր. «Քանզի արժանն տանէր զնա ի տեղի հատուցմանն. Խոր. Գ. ԺԸ. 450:

Հրամայեալ ապա ընդ հուպ զտաճարն Սողոմոնի՛ շինել, ինքն ի Պարս կոյս երթայր։ Իսկ Հրեայքն ժամանակաւ ըմբռնեալ նախկին ցանկացեալք, որով նոցա տաճարն առ ի գոհել վերստին շինեսցի։ Յայնժամ ոմանք փութապէս առ գործն լինէին. իսկ այլք ահաւորս զընքեան քրիստոնէիցն ցուցանէին, և ամբարհաւաճէին ընդդէմ նոցա սպառնալով ի վերայ նոցա.[1] Այնքան արարեալ որքան ի Հռովմայեցւոցն նախկին կրեցին։

Իսկ Թագաւորին ի հարկացն գանձուց զռոճիկսն տալ հրամայէր. պատրաստ լինէր ամենայն քար և փայտ, և աղիւս թրծեալ, և շաղախ կիր, և այլ ինչ որքան առ

1 Տես Մխք. Աստր. էջ. 143.

ճերովք զոհիցն.

Գ. ԺԳ.

Թէ որպէս հրամայէ Յուլիանոս Հրէից գնալ յԵրուսաղէմ եւ շինել զտաճարն, եւ թէ որպէս իսկոյն փլանի ի շարժէ. երեւի նշան խաչին ի հանդերձս հրէից: Եւ սպանանելն Յուլիանոսի զեպիսկոպոսն յԵրուսաղէմի զսուրբն Կիւրեղ եւ զմայր նորա եւ Կիւրղիցն յատկութիւնք:

Կոչէ և զՀրէայսն և գովէ ըստ Մովսիսի օրինացն մատուցանել զոհս. և հրամայէ նոցա զոհել ըստ օրինացն զի տեսանիցէ, իսկ [ա] արժան է մեզ առնել զայս, բայց յԵրուսաղէմ։ Յայնժամ Հրէից զտաճարն Սողոմոնի շինել հուպ ընդ հուպ. իսկ Հրէայքն հրաման առեալ յարքունուստ առնել զվզենակս [բ] շինութեան տաճարին ի քրիստոնէից հարկաց. և ահաւորս [գ] Հրէայքն զինքեանս [դ] քրիստոնէիցն երևեցուցանէին. ճեպէին փութով առ գործն, զքար և զաղիւս թրծեալ [ե] և զկիր և զաւազ և զփայտ. և որ ինչ ի պէտս էր [զ] շինուածոյն պատրաստէին.

ա. Բ. Ա. Ա' իսկ Հրէայքն ասեն բ. Հկ. բռ. վզենակի. Ա' վզենակս. գ. Ն. ահաւոր դ. Ն. զինքեանս հրէայքն ե. Բ. թրծել Ն''շիք. զ. Ա. ի պէսպէս.

ի շինուածս պատրաստ լինէր։ Իսկ յայնժամ Կիւրիղոս Երուսաղէմացեացն եպիսկոպոս զմարգարէին Դանիէղի ի միտ առնոյր, զոր և Քրիստոս յաւետարանին գերակըն-քեաց, և բազմաց յառաջ ասելով. որպէս զի եկեսցէ ժամանակ յորժամ քար ի քարի վերայ ոչ մնասցէ ի տաճարին, այլ բան Փրկչին կատարեսցի։ Եւ զայս ասացեալ եպիսկոպոսին. եղեալ շարժումն մեծ ի գիշերին ի վեր ընկեաց զքարինան զնախկին հիմանց տաճարին, և զամենայնսն ցրուեաց հանդերձ մերձակայիւքն շինուածովք։ Ահ յայսմանէ եղեալ զՀրէայսն ըմբռնեաց և հռչակն ի տեղին ածէր և զհեռիսն բնակեալս։ Եկեալ ապա յոյժ բազմաց, այլ նշան ի վերայ լինի. քանզի հուր անկեալ ի յերկնից զամենայն զգործիս շինողացն ապականեաց. զմուրճս, զլարս, զաղօգս, զտակուս[ա], զուրագս և զամենայն զոր միանգամ պատշաճ առ գործսն ունէին շինաւղքն. և ճարակէր զայսոսիկ հուրն զաւրն ողջոյն։ Իսկ Հրէիցն ի մեծ երկիւղի եղեալ, ակամայ զՔրիստոս

ա. զկացինս:

Յայնժամ Կիւրեղ Երուսաղէմի եպիսկոպոսն յուշ առնէ[ա] որպէս մարգարէութեամբ զաւետարանական բանն քրիստոնէից. Եկեսցէ ժամ, որ ոչ մնասցէ այդր քար ի քարի վերայ, որ ոչ բարձցի ի միջոյ այտի։ Եւ ասացեալքն ի նմանէ՝ իսկոյն ի գիշերի եղեալ շարժումն, և զամենայն հիմունսն[բ] քանդեաց և աւերեաց զգործ շինուածոյն, և ոչ մնաց քար ի քարի վերայ, որ ոչ քանտեցաւ։ Այլ և կահ գործողացն այրեցաւ[գ] հրով ի տեղւոջն ի վերուստ անկեալ, մուրճք և սղոցք, և գակուք և ուրագք, և ամենայն կահ շինողութեան ճարակեցաւ հրով։
Եւ Հրէիցն երկիւղիւ ըմբռնեալք ակամայ զՔրիստոս Ա-

ա. Գ առնէր. բ Ն. հիմունս. գ. Ն. այրեցեալ:

խոստովանէին Աստուած և Տէր ասելով, իսկ զկամս նորա ոչ առնէին, այլ միայն ի հրէական նախկին կարգացն ըմբռնեալք։ Քանզի և ոչ երրորդ սքանչելիքն ի վերայ եղեալ յետոյ ի ճշմարիտ հաւատ ած զնոսա։ Քանզի ի նմին գիշերի կնունք խաչից ճառագայթատեսակք ի հանդերձս հրէիցն աւրինակեալք երևեցան, զոր աւուրս ինչ ի վերայ եղել տեսանելով, լուանալ և մաքրել կամէին և ոչ ինչ կարէին։ Կուրանային աչս և ըստ առաքելոյն, և զբարին ի ձեռս ունելով մեծին զքանչման ոչ դառնային։ Այսպէս յայնժամ տաճարն փոխանակ շինելոյ ամենևին իմն խլել լինէր։

ԳԼ. ԻԱ.[1]

Իսկ Թագաւորն ի Պարսից եմուտ աշխարհ[2] փոքր ինչ յառաջ քան զմուտ ցուրտ աւդոյն լեալ, տկարագոյնս և անկարս լինել ի ձմերուսն ազգին Պարսից. քանզի ոչ ուժելով սառնամանեացն, առանց պատերազ-

1 Տես Սոզոմ. Զ. 12. Ամիան Մարցել. ԻԳ. 2. Զոզիմոս Գ. 12. Թէոդոր. Գ. 21. 25. Գրիգ. Նազ. ճառ. Ե. 9. Փիլոստ. Է. 15. Կ... Զ. 44 Նիկեփ. Ժ. 84.

2 Անհամաձայնութեամբ պատմէ այս պատերազմը Ամիանոս Մարցելլինոսը.

տուած խոստովանէին, այլ զկամս նորա ոչ առնէին ըստ նախկին ապարասանութեանն. ա Եւ ի միւս գիշերին ծրագ խաչին ճառագայթեալ. ի ձև խաչի բ օրինակեալ ի հանդերձս Հրէիցն, աւուրս ինչ ոչ կարէին եղծանել զնշանն. Եւ առ այս հիացմամբ ըմբռնեալ և կորացեալ, ընդ յանդիմանութիւնն ոչ ազդային գ և դառնային առ Քրիստոս Փրկիչ. Յայնժամ խափանի տաճարին շինութիւնն ի նշանացն որ երևեցան դ յԱստուծոյ, ե բայց նոցա ոչինչ օգուտ գործեաց որ երևեցան ի նոսա զ սքանչելիք,

ա. Գ. ապարասանութեան բ. Ն. խաչին գ. Բ. զգային դ. Նոր. իսկ կամակոր ազգին . . ոչինչ աւգուտ գործեաց. Ագաթ. 538, Բ ղպ. ե. Գ. Աստուծոյ զ. Բ. երեւեցաւ

մելոյ Մեսային զձմեռնականն ժամանակ· զի և ո՛չ ոք զձեռն ի նոցանէ թերևս է տալ կարէր ի ծոցոյ հանել։ Իսկ զհռովմայեցիսն տեսեալ և ի ձմեռայինսն ժամանակս կարողս ի ջանալ, եթող զզաւրն ի վերայ աշխարհին, և զբազում աւանս և զբերդս առին, նաև զքաղաքսն ևս առնուլին։ Իսկ պատեալ զՏիզպոն զմեծն քաղաքն, այնքան պաշարէ զԹագաւորն Պարսից, որպէս զի և նմա աղաչանաւք հպել յաճախագունիւք, և աղաչել ոչ վնասել կողմանն իւրոյ աշխարհին, եթէ լուցեալ զպատե-

(որպէս և ոչ մարգարէիցն և Քրիստոսի առաւելագոյն սքանչելեացն որ երևեցան։ Զի կորացան [ա] սիրտք իւրեանց յիմանալոյ, և ասեն՝ առնել զօրէնսն, և ոչ առնեն. զի ոչ այսպէս արար ամենայն ազգաց ակր, և զդատաստանս իւր յայտնեաց որպէս և նոցայն։ Եւ եկեալ Յուլիանոս յԵրուսաղէմ, որ վասն տաճարին շինութիւն էր կամք նորա, պատմեցաւ նմա որ ինչ անցք [բ] անցին։ Եւ մտախորհ եղեալ լռէր, բայց զքրիստոնեայսն խոշտանգէր, և ըմբռնեալ զեպիսկոպոսն, ընդ որոյ ձեռն եղև գիւտ խաչին, սպան զնա դառն տանջանօք. և զմայր [գ] նորա, որ [դ] վկայեցին [ե] բարի դաւանութեամբ ի փառս Աստուծոյ որպէս և նոցին իսկ ասի վկայաբանութիւն, որ աւելորդ է ասել։ [զ] Բայց ասի երկուս ոմանս [է] Կիւրեղոք ասել, միւսոյն վըկայեալ 'ի Յուլիանոսէ, որով գիւտ Խաչին եղև, նախկին Յուդայ, և մկրտեալ Կիւրեղ որ և զկարգս եկեղեցւոյ ասեն ունել յեկեղեցիս ուղղափառաց և զմարտիրոսականն առ զպսակն. և յետ սորա ասի միւս Կիւրեղ որ զԱրիոսի կարծիսն ասէին ունիլ։ Եւ այս Կիւրեղս եհաս մինչև ի ժողովն սուրբ, որ յաղագս Հոգեմարտին, որպէս նոցին ցուցանին երկոքին։)

ա. Նորայրը ուղղում է կուրացան. Դ. կուրացան բ. Գ. անց գ. Ն. զմայր դ. Գ. վկայիցն ե. Բ. որք գ. Ն. Ա. ասէ, է. Գ. ոմն, ը Ա. Կուղեղս, Ն. Կիւրեղ Բ. մինն Ա՛ մինԿիւրեղն.

րազմ գնացէ։ Իսկ նա ոչ էառ յանձն և ոչ աղաչողացն ողորմեցաւ. այլ և ոչ զբանին մտադրութիւն էառ, որպէս զի ուրեմն յաղթելն բարւոք, իսկ առաւել քան զյաղթութիւն նախանձ։ Վասն զի հաւատացեալ հմայից ոմանց. զաւուր[ա] առնէր նորա լինելով փիլիսոփոսն Մաքսիմոս ենթադրէր, և երազս հանելով զԱղէքսանդրոսի զՄակեդոնացւոյ զկարծիսն առնուլ, կամ յաւէտ ևս գերազանցեալ, զաղաչանս Պարսիցն արհամարհեաց։ Քանզի կարծէր ըստ Պիւթագորի և Պղատոնի կարծեացն մարմնանալ, իբր զԱղէքսանդրոսին ունելով զանձն. մանաւանդ իւր իսկ լինել Աղէքսանդրոս յայլում մարմնում։ Այս հմայք զնա պատմեցին. և յարդարեցին զնա զաղաչողսն Պարսից ոչ ընդունել։ Վասն որոյ նորա ծանուցեալ եթէ ոչ եղեն ընդունելիք աղաչանքն իւր, ի կարիս անկանէր։

ա. Բն. ․զորոց․։

ԳԼ. ԺԳ.

Յաղագս սատակման պղծոյն Յուլիանոսի։

Եւ յետ բազում չարեաց որ գործէր Յուլիանոս՝ ի հմայից և ի դիւթից[ա] լուեալ, թէ բանակք զօրաց զքեւ շուրջ պատեալ ունիս միշտ զյաղթութիւն։ Եւ Մաքսիմիս փիլիսոփայ երազս առէր,[բ] որ ցուցանէր թագաւորեալ Յուլիանոսի տիեզերաց որպէս[գ] Աղէքսանդր Մակեդոնացի. յորոց պատրեալ ի հմայից, չունէր զբան խաղաղութեան Պարսից զոր խնդրէին։ Յայնժամ * ժողովէր զամենայն զօրս[դ] իւր և դիմեալ երթայր ընդդէմ Պարսից ի մարտն, և նա ոչ գտեալ զբան[ե] խաղաղութեան, եւ Պարսից արքայն ամենայն ուժով[զ] ընդդէմ Յուլի-

ա Գ. ի ղիւաց բ. Գ. եւ զՄաքսիմիս փիլիսոփայ էր ազատանէր. Ա՝ փիլիսոփա էր զայս առէր։ գ. Ն Ա. որ դ. Գ. Ա՝ զօր. ե. Գ. զբանն զ. Գ. յուժով,

Եւ ի նմին աւուր յետ աղաչանացն ամենայն զաւրութեամբն զոր ունէր, ճակատէր ընդդէմ զաւրուն Հռովմայեցւոց. բայց Հռովմայեցիքն անգոսնէին զԹագաւորն, առ ի չլինել ի շահ պատերազմին։ Սակայն եկելոցն ընդդէմ նոցա պատերազմէին և առժամայն զպատերազմունսն յեղուին ի փախուստ։ Իսկ Թագաւորն կայր առընթեր ի վերայ ձիոյ և քաջալերեցուցանէր զզաւրսն անգէն, բարեբախտութեանն յուսով միայնով վստահացեալ։ Եւ յանկարծակի նիզակ լինէր բերեալ ընդդէմ նորա, և ընդ բազուկն Թափանցիկ եղեալ, ի կողն մտանէր.[1] և յայսմ վիրաց զվարսն շրջէր անյայտ եղելոյ սպանողին գնա։ Քանզի ոմանք ի Պարսկէ ումեմնէ անձանաւթուր եղելոյ հարկանիլ ասեն. իսկ այլք յընտանի զաւրականէն որպէս յոլովն բան ունի։

Բայց Կաղիստինոս որ յընտանիս Թագաւորին էր զինուորեալ, պատմեալ զոր ըստ նորայն յայնժամ պատերազմն քաջին չափով.[a] ի դիւէ զնա հարեալ մեռանիլ ասէ։ Ի ինչ զոր որպէս արարող [b] ստեղծ, և

ա. ἡρωικῷ μέτρῳ.
բ. Ոն. ὁ ποιητής «բանաստեղծն»։

1 Տես Միք. Ասորի էՋ. 145 «Եւ յանկարծակի եկն նետ մի դիպեցաւ փորոտեացն Յուլիանոսի. եւ վախճանեցաւ արիւնն.»

տնօսի և զօրաց նորա ի պատերազմ[a]։ Եւ եղև պատերազմ սաստիկ և պարտեցաւ զօրն Յուլիանոսի և ի փախուստ դարձան։ Իսկ Յուլիանոս առընթեր կալով՝ արգելոյր զզօրսն և քաջալերէր յաղթել հմայից[b] յուսով. յայնժամ գա սուր սրեալ և հարկանէ զսիրտն և անդէն սատակեցաւ։ Եւ զայս հաւաստի ոչ ունիմ ասել թէ ի մարդոյ և թէ [c] ի պահանջող հրեշտակէ Աստուծոյ։ Բայց Կաղեստինոս ոմն ի զինուորաց նորա ի դիւէ

ա. Գ. ի պատերազմն բ. Գ. հմայիցն գ. Գ. եթէ.

է ինչ զոր ունի և այնպէս, քանզի ընդ բազումս քըննելով անցի։ Որպէս զի արդեւք ունէր և ճշմարիտ զորս ըստ նմայն, այլև ոչ այն լինէր ծածկեալ, իբրև զի էր այրն վասն յուժարութեանն ոչ զգոյշ, սակս բարեփառութեանն սնափառ, յաղագս սաեղծական հանդարտութեանն արհամարող։ Բայց Յուլիանոս ի չորրորդում իւրում հիւպատուօջն, զոր հանդերձ Սաղուստիոսիւն էառ ի քսան և վեցին Յունի(ս) ամսոյ, յաշխարհին Պարսից զվարսն, որպէս ասացի, կատարեցաւ։ [1]

Այս էր ամ երկրորդ թագաւորութեան նորա, և եւթն ամ յորմէ հետէ կայսր ի Կոստանդիոսէ եղև կարգեալ, և երեսուն և մի ամ էր կենաց նորա։

1 Փրկ. 363 Թ.

Հարեալ զնորա մահն ասէր. զի էր իսկ դիւապաշտ յորոց և զարժանն փոխարէնս ի դիւացն ընկալաւ ըստ Քրիստոսի վրէժխնդրութեան. Եւ այսպէս չարն չարիւ բարձաւ, որ սպառնայր յետ դարձին չար անցս [ա] անցուցանել ընդ Քրիստոնեայս, [բ] բայց ոչ որպէս նայն կամէր, այլ որպէս Աստուծոյ էր կամք եղև. Մեռաւ երեսնամեա, եօթ ամ կայսր լեալ, և մի ամ թագաւորեալ մեռաւ. *

Իսկ զօրն Հռովմայեցւոց ի տարակուսանս [դ] մտեալ այլ ոչ յամենևին, [ե] այլ ի նոյն.

ԳԼ. ԾԾ.

Յաղագս թէ որպէս գիրս գրեաց, եւ թէ որպէս թագաւորեաց Յոբիանոս եւ թէ որպէս, դաշինս արար ընդ Պարս։

Յետ մահու թագաւորին զՅոբիանոս ասեն թագաւորել [զ]

* Բիւզանդ «Հատուածդ» նոյնն է եւ ի վկայաբանութեան Մարկոսի Արեթուսայ եպիսկոպոսի. վարք եւ վկ. սրբոց. Հ. Բ. 16:

ա. Գ. Ջրանցս. բ. Գ. քրիստոնեայսն. գ. Ն. սատակեցաւ. դ. Ա՝ ի տարակուսանսն. ե. Բիւզ. սրբագրում յամենայնի. Ա՝ յամէին. զ. Գ. թագաւոր.

Գ.Լ. ԻԲ.[1]

Իսկ զաւրականացն ի մեծի եղեալ աղմկի, ոչինչ սպուժեալ, ի նոյն հետայն աւրն յայտնեն Թագաւոր զՅովբիանոս, զայր քաջ և զբարեպաշտ. որ էր հազարապետ յորժամ Յուլիանոս զհերձուածն դնէր առաջի զաւրականացն. կամ զոհել և կամ ի բաց կալ ի զաւրականութենէն։

Իսկ Յովբիանոս մանաւանդ զպատիւն ի բաց դնել յաւժարէր, քան կատարել զամբարիշտ հրաման Թագաւորին։ Այլ Յուլիանոս յաղագս կարեաց պատերազմին որ կայր ի վերայ՝ ընդ զաւրավարացն ունէր զայրն։ Իսկ յայնժամ ճառեալ զնա առ ի Թագաւորել հրաժարէր, և բռնութիւն ի զաւրականացն ձգտեալ գոչէր. Ոչ խորշել ասելով Թագաւորել ի մարդկանէ հեթանոսանալ յաւժարեցելոց, իսկ նա գոլով քրիստոնեայ։ Իբրև յամենեցունց առհասարակ ձայն լինէր խոստովանելով և զնոսա քրիստոնեայս լինել [2], ընդունէր զԹա-

1 Սոզոմ. Զ. 3. Թէոդ. Դ. 1 Ռուփ. ԺԱ. 1. Փիլոստ. Ը. 1. Կասիոդ. Է. 1. Նիկ. Ժ. 38.

2 Տես Միք. Աս. ԵՁ. 147.

զայր քաջ և զբարէպաշտ, որ էր հազարապետ յորժամ Յուլիանոս զհեթանոսական աղանդ յայտնէր, որ կշտամբել [ա] զնա և զոհել կռոց և կամ ի բաց կալ ի զինուորութենէ։ Իսկ Յոբիանոս զպատիւն յօժարեալ ընկենոյր [բ] քան թէ զհաւատն ուրանալ և կատարել զհրաման ամբարիշտ թագաւորին. [գ] և Յուլիանոս վասն կարեաց պիտանութեան պատերազմին ի վերայ զօրացն ունէր զայրն երևելի. Իսկ յայնժամ ժողովեալ զօրավարացն և զօրացն թագաւորացուցանել զՅոբիանոս. Իսկ նա հրաժարէր ի բռնութենէ զօրավարացն և զօրացն. աղաղակէր [դ] և ասէր. ոչ է պարտ առն քրիստոնէի թագաւորել հե-

ա. Ն. կշտամբեալ. բ. Ն. ընկենուլ. գ. զհրամանս ամբարշտին. դ. Ա* իսկ յայնժամ ժողովեալ զօրավարացն եւ զօրացն աղաղակէր.

գաւորութիւնն։ Եւ ի նեղութիւն յանկարծակի անկեալ յաշխարհին Պարսից՝ զաւրականացն ի սովոյ ապականեցելոց, դաշինս դնելով եւլոյծ զպատերազմն։ Իսկ դաշինք առ փառս Հռովմայեցւոցն էին անվայելուչք, իսկ առ ժամանակն կարեւորք։ Քանզի հատեալ ի սահմանացն որ ի սկզբանէն, եւ տուեալ Պարսիցն զմեծն Միջագետաց քաղ(աք) զՄծբուին[ա] գնայր անդուստ։ Այսուցիկ աւետարանեցելոց, քրիստոնէայքն զաւրանային, իսկ հեթանոսքն սգային զվաղճանն Յուլիանոսի։ Բայց զաւրական համանգամայն զանպա՛հ նորա ջերմութիւնն պարսաւէին. եւ զպատճառ վնասու սահմանացն ի նա վերաբերէին։ Եւ յանձնատուր եղեալ Պարսկէ պատրեալ, զխորթարսն զոր նաւովք[բ] ընդ գետ տանէին այրեաց,[1] վասն որոյ ի սով անկան զաւրականքն։

Յայնժամ իմաստակն Լիբանիոս ողբս[2] ի վերայ

ա Νίσιβιν.

բ Բ. քանզի զնաւսն, որովք ուտելիս։

1 Յուլիանոսը հրամայել էր այրել բոլոր նաւերը։

2 Այդ ողբը գրուել է աւելի ուշ. 365 թ.

թանոսայ, որք ներկեալ են ի չար աղանդս։ Իսկ նոքա առհասարակ ձայն բարձեալ՝ աղաղակեցին՝ թողուլ զհեթանոսական պաշտամունս[ա] եւ ուսանել զքրիստոնէութիւն, որպէս կամք քո հրամայեսցեն մեզ։ Ի վերայ այսոցիկ ասացեալ՝ ընդունէր զթագաւորութիւն. եւ զինէին[բ] զօրն ի տեղւոջ[գ] տարակուսանացն, եւ ոչ ուստեք էր գիւտ կերակրոց, դաշինս դնելով ընդ Պարսից, լուծին զպատերազմն[դ] զի տային զՄիջագետս եւ զՄծբին քաղաք ի Պարսս։ Եւ այնպէս դառնայր զօրն Հռովմայեցւոց։ Եւ քրիստոնեայքն զօրանային անդէն, եւ հեթանոսութիւն նուազէր, բայց համայն պարսաւէին զդաշինսն։

ա. Բ. պաշտամունսն. բ. Գ. զի էին. գ. Դ. ի տեղւոջ։ դ. Ա՝ զպատերազմ։

Յուլիանոսի շարագրեաց. զոր Յուլիանոսի դիպապատական [a] վերագրէր։ Յորում բանի դրեթէ զամենայնսն զորս ըստ նմա դովականաբար պատմեաց. յիշեալ և զգրեանն, զորս Յուլիանոս ընդդէմ քրիստոնէիցն շարագրեաց, և իբր թէ ծիծաղելիս ի նոսա և ընդ վայրս ցուցեալ ըզքրիստոնէից գիրս։ Զի թէ զայլսն զթագաւորին իմաստակն գովէր, հանդարտապէս արդեւք ի նոյն պատմութեան երթայր։ Բայց վասն զի որպէս զդժնեա ճարտասան, յիշմամբ Յուլիանոսի դիենոյն ի վերայ քրիստոնէութեանն յառնէ, վասն այսորիկ և մեք սակաւս ինչ սակս այսոցիկ ասել յաւժարեցուք, նախկին առաջի եդեալ զնորա ճառեալսն։

Պ.Լ. ԻԴ.[1]

«Զմերայնւոյն, ասէ, զգիշերան ձգեցելոց[ի] ի վերայ
«եդեալ թագաւորին գլուխ, պատճառ ի Պաղեստին-
«եա մարդ աստուած և Աստուծոյ որդի առնեն.
«մարտ հեռի. և կշտամբելով զաւրէ, ծիծաղելիս աստա-
«ցեալ և ընդ վայրս զպատուեալսն իմաստնագոյնս յոյ-
«սոսիկ ցուցանի, քան զՏիւրացի ծերն։ Բայց քաւ լիցի.

ա. Բն. ἐπιτάφιον.

1 Տես Լիբանոս. Ողբ. էՀ. 581. Հրատ. Ռէյսկ.

Գ.Լ. ԺԶ.

Թէ որպէս իմաստակն Յուլիանոսի ողբս ասաց վասն Յուլիանոսի եւ անբարեձեւ անձինն:

Յայնժամ իմաստակն Յուլիանոսի՝ Լիբիանոս ողբս ի վերայ նորա շարագրեաց ըստ ամենայնի կենաց նորա, և որ ինչ ըստ գերեզմանի արժանի բանք և ձայնք աւաղականք[a] մահու, զոր աւելորդ համարիցի պատմութեանս[b] զողբսն գնել բանիւ.

ա. Ա. աւաղանք. բ. Ա՛ համարեցայ.

«զի Տիւրացիս այսս թէպէտ և ընդունէր քաղցրաբար «զճառեալն. արդեաւք թէ որպէս զորդի պարտեալ։» Եւ քանզի այս ճառեալքս իմաստակին Լիբանոսի են. և ես իմաստակ հաճոյ զնա լինել ասեմ. և գիտեմ որպէս զի թէ ոչ էր թագաւորին աղանդուոյ համակարծիք, զամենայն արդեաւք զնորայն ասել որքան քրիստոնէեայքըն ասէին, և թերևս որպէս [զ]իմաստասէր, մեծացուցանեն զասացեալսն։ Զի և առ Կոստանդիոս ի կենդանութեանն զոմս գրէր. իսկ իբրև փախճանեցաւ թշնամանըս լի վնասուք զեղոյր։ Որպէս զի թէ Պորփիւռիոս էր լեալ թագաւոր, նախկին արդեւք դատէր զնոսա գրեանն քան զՅուղիանոսին և եթէ Յուղիանոս էր լեալ իմաստակ, ասէր արդեւք զնա չար իմաստակ, որպէս և զԵկեբողիոս ի մահուանն Յուլիանոսի գրեաց ճառի։ Եւ արդ՝ զի նա որպէս զհամակա(ր)ծի, և որպէս զիմաստակ, և որպէս զսիրելի թագաւորի որքան նմա թուեցաւ, պատմեաց, և մեք առ ի նմանէ գրեցելոցն ըստ կարի պատահեսցուք։ Քանզի նախ ասէ ի վերա դնել դրովք ձմերանն զգիշերան ձգեցելոյ։ Իսկ ի վերայ դնելն նշանէ, զի գործ դնէր պարապաւ գրել, որպէս զի ըստ սովորական իմաստակացն առնել ի նորագունիցն ներածութիւն. քանզի նախկին զգրեանն մերժէր, իսկ յայնժամ ի վերայ դնէր։ Եւ մարտ հեռի պարապեցուցեալ ոչ, որպէս ասեն Լիբանիոս, յանդիմանել կարելով, այլ տկարութ(ի)ւն ճըշմարտութեանն զի զբարւոք ի նոսա զգուշացեալսն որպէս զպարապաւասէր քարշէր։ Քանզի ամենայն որ մարտնչի ընդ ումեք երբեմն խախտելով, և երբեմն թագուցանելով զճշմարտութիւնն, և ստեաց որքան պատերազմն կայ համակարդեալ։ Եւ որ ցասմամբ լինի առ ոք զամենայնն որպէս զպատերազմող ոչ միայն գոր-

ծել, այլ և անել փութայ զայնոսիկ. առ որ անգոսնականքն և առ որ թշնամութիւնն խախտել սիրէ: Եւ Յուլիանոս և Պորփիւռիոս, զոր ծերն կոչէ Տիւրացի, երկոքինն պարսաւասէրք էին, ի յընտանից բանից կշտամբին: Քանզի Պորփիւռիոս զգլխաւորին իմաստասիրաց զՍոկրատայն վարս ստաքս քարշեաց ի դիւեցելումն նորա իմաստական պատմութեանն: Այսպիսիս սակս նորա դիեալ եթող, որպէս և Մեղէտիոս. և [Պ]անուտիոս, գրեալ զՍոկրատայ, ասել ձեռնարկեցին: ա Սոկրատայ, ասեմ՝ զառ ի հեթանոսացն սքանչացելոյն արդարութեամբ և ողջախոհութեամբ և այլովքն առաքինութեամբ: Զոր Պղատոն սքանչելին ի նոսա իմաստասէր, և Քսենոփոն, և միւսն ևս այլն յիմաստասիրացն Թիասոս, բ ոչ միայն որպէս զաստուածասէր պատուեալ, այլ և ի վեր քան զմարդն իմանալ զնա կարծեցին: Իսկ Յուլիանոսի ընդ հաւրն իւրում նախանձելով զինքեանն ախտ գ ի կայսերսն յանդիմանեաց. բամբասեալ զամենայնսն զորս յառաջ քան զնա թագաւորսն, և ոչ յիմաստասէրսն Մարկոս խնայեալ: Զի ափսոսասէրք գոլով երկաքանչիւրքն, առ ի յընքեանց իսկ զյանդիմանութիւն ընդունէին: Եւ ոչ են ինձ պէտք բազմոց դժնդակ բանից, բայց ուրանաւր պարան է զայսոսիկ ունել ի հրաժարումն նոցայն բարուց: Այլ այսուհետև զայսոսիկ յերկաքանչիւրեցն բանից յաղագս նոցա բարոյից նշանելով գրեմ զայսոսիկ:

ա. Բն. է. αἷο ἂν μήτε Μέλιτος, μήτε Ἄνυτος οἱ γραψάμενοι Σωκράτην, εἰπεῖν ἐπεχείρησαν որպիսիս ոչ Մեղիտոս եւ ոչ Անիտոս. որք գրեցին զպատմութիւն Սոկրատայ, ասել յանդգնեցան:

բ. Բն. θίασος խումբ:

գ. Բն. τὸ πάθος

Որպիսի սակս Յուլիանոսի Գրիգորի Անձիանձու ճա-
ռեաց նորայոցն լուր բանից։ Քանզի ասէ յերկրորդ ճա-
ռին որ առ Հեթանոսս ըստ բանի զայս ինչ։

«Բայց զայս այլոցն փորձն յայտնեաց, և զուրութիւնն
«որ ունէր զիշխանութիւնն։ Իսկ ինձ ի սկզբան յայտնի
«եղև տեսանել իւիք յեղանակաւ, յորմէ յարեալ եղէ
«յայլն յԱթէնս։ Քանզի եկն անդր յորոց ըստ եղբաւրն
«Նորա քաջացելոյ, ի թագաւորէն հրաժարեալ։ Իսկ
«կրկին նորա բանն տարաշխարհութեանն ճառ. վայել-
«չագոյն ըստ պատմութեանն. Եղադացւոց և որոց ան-
«տի խրատարանացն, բայց տարակուսագոյն և բազմաց
«ծանաւթ, որպէս զի ընդ որոց անդ զոհողացն և պատ-
«րողաց յաղագս որոց ըստ ինքեանն զոյգ լինել։ Զև
«ևս համարձակութիւն ընկալեալ ամբարշտութեանն։»

«Յայնժամ ես ոչ պարսաւող առնն կարծաւղ եղել
«գիտեմ, և ոչ զբարուցն բնաւորեցելոցն առ այսօրիկ իմ-
«ացեալ իմ։ Այլ առնէր գիտական բարուցն անհար-
«թութիւն և աւելորդն նանրութիւն, եթէ զէտ հա-
«հաճոյ ոք կար(ծիլ)[ա] բարուոք։ Քանզի ոչինչ թուէր ինձ
«(նշան)[բ] լինել քրիստոնէի, քանզի էր նորա պարա-
«նոցն անկանգուն, ուսքն մրցականք շարժակոծեալք,

ա. Այստեղ ձեռագիրը փչացած է, ուստի և կասկածելի է «կարծի» բառի ընթերցումը. որի ծ ի լ վանկը ես եմ աւելացնում. բնագրում εἰχάζει, որ նշանակէ նաև «կարծել»:

բ. Այս բառն էլ եմ աւելացնում համապատասխան բնագրի σημεῖον.

Քանզի յերևմանէն իսկ ծանուցեալ լինէր, ոչ ունել ըզ-
նշան քրիստոնէի. քանզի էր նորա գլուխն ոչ բարիատես[ա]
և խորամուրուռ, և երկայն հիւսեալ որպէս չուան պարանացն
անկանգուն, ուսքն մրցականք և շարժակոծեալք.[բ] աչքն վայրա-

ա. Ա՝ Ն. բարետես. բ. Գ. շրջաբեկեալքն. Ա. Ն. շիջաբերեալք.

«ակնն վայրացական և շրջաբերել և մոլեկան հայեցուած,
«ոտքն անկանծք, ըռնկունքն թշնամանս շնչելով և ար-
«համարհանսն, երեսացն ձեւք ծիծաղելիք, զնոյնսն բերե-
«լով ծաղր անյոյժ և եռանդնոտ, ակնարկութիւն և վեր-
«ակնարկութիւն առանց ոչինչ բանի, բան կապարեալ և
«հատեալ ոգւով, հարցմունք ստահակք և անհանճարք,
«պատասխանիք ոչինչ այսոցիկ վեհագոյնք, միմեամբք
«խառնակեալք, և ոչ բարեկաց, և ոչ կարգաւ յառաջ եկ-
«եալ խրատուն։

«Զսա նախ քան զգործսն տեսի, և առ գործովքն
«ծանեայ. և եթէ էին մերձ առ իս ոմանք յորոց այսքան
«անդր գոլով լսողացն, ոչ արդեւք դժնդակագոյնս ինչ
«վկայէին, որոց վասն զի զայս տեսի ի նմին բարբառեցայ,
«զորպիսի՞ չար հռովմայեցւոցն սնուցանէ։ Յառաջագոյն
«յորջորջեալ և լինել սուտգէտ յ(ը)նքեան աղաւթեցի.
«քանզի լաւագոյն էր ինձ սատել քան այսքանեաւք լնուլ
«տիեզերաց չարեաւք, և այսպիսում երեւելի նշանի,
«որպիսի ձև ես յառաջագոյն բազմաց, յուղխից խառ-

ցականք և շրջաբերեալք և մոլեկան [ա] հայեցուածք. ոնգունք թշնամանք շնչելով, ոտք անկածք [բ] և արհամարհելիք, ձեւք[գ] և տեսակք երեսացն ծաղրան ժոյժ և եռանդնոտ. [դ] Եւ ամենայնիւ էր առելի տեսութիւն, ևս աւելի բարքն առելի Աստուծոյ. [ե] և դժնդակ քրիստոնէից և սրբոց Աստուծոյ, Վասն որոյ Գրիգոր ուղղափառ և հանճարեղ առաւել քան զառաւելս, որ և աստուածաբան կոչեցաւ, որ և [զ] զՅուլիանոսի իրս երկայն բանիւք զնորա չարութիւնն ներձայնեցուցանէ և ստուգապէս

ա. Գ. Մոլէական. բ. Ա՛ շարժա՛ ոծեալք. Գ. անկանծք Նոր. ուղղում է ․անկայք. գ Ա. ծեվք. դ Ա. Բ. եռանդոտ. ե. Գ. տեսութեան Աստուծոյ. զ. Գ. եւ յոր.

«նակեցելոյ· իսկ բազմաց յայրեցմանց և յեռանդմանց·
«և ի վհուց եւս և յարանցան մարդիք, և գազանատեսակք,
«զանոնմանեաց և համաշխրաց բնութիւնսն նորա ձևել։
«Այս և յետոյ արժանի մերանք ամահանաց։»

Այսպիսիս Գրիգորիոս սակս Յուղիանոսի պատմեաց։ Զի և ընդդէմ քրիստոնէից բանս բազումս ծախեաց ըղճշմարտութիւնն սկսաւ բռնադատել, զի զոմանս յաստուածային դրոց եղծեալ, և զայս փոխեալ, զամենայնն առ ընտանին առնէր գիտումն, բայց բազմաց պատահելով նոցա ցուցին քակտելով և յանդիմանելով զնոցայն իմաստմունս։ Նախ քան զամենեսին Որոգինէս, որև առաւել ժամանակացն Յուղիանոսի վերագոյն գոլով, զթուեալսն խառնակել ընթերցողացն յաստուածային գրոց, ընդդիմաբերելով ընքեամբ և թարգմանեալ, գչարաբարույեցելոցն իմաստական բանագիտութիւնսն փակեաց։ Որոց թէ ոչ փաթարաբար էր ընթերցեալ Յուղիանոսի և Պորփիւռիոսի, այլ բարեմտաբար ընկալեալ ամենայն իրաւք արդեւք, ի յայլ ինչ զբանսն էին դարձուցեալ, և ոչ թերևս ի յիմաստմունս հայհոյականս գրեալ էին եղեալք։ Վասն զի թագաւորն պարսաւել պատշաճեցոյց առ ագէտսն[ա] և պարզամիտս զբանսն արարեալ, և զի ոչ առ որս յաստուածայնոց գրոց կերպարան ճշմարտութեան ունելով անդուստ յայտէ. քանզի առնլով զճառեալսն, որքան պիտոյից աղագաւ տնաւրինաբար ի վերայ Աստուծոյ մարդկականագոյն կարգին, և բազումն ինչ այսպի-

ա Թն. πρὸς τοὺς ἰδιώτας·

ճառէ, որք կամիցին ուսանել զնորա իրսն. Նա և բազում ուրեք ճառի[ա] Նորա չարութեան[բ] գործ և բան և մեզ աւելորդ է երկայնել[գ] զբանս.

ա. Ն ճառի. բ. Գ. չարութիւն գ. Գ. երկայնեալ։

ախս ի վերայ համբարձեալ, յետոյ բերէ ի վերայ զայս ինչ։

«Այսոցիկ այժմ իւրաքանչիւրն, եթէ ոչ բան է «տարակուսական ունելով իմն տեսութիւն, զոր ես կար-«ծեցից, բազ՞ուք են լի բանքն յաղագս Աստուծոյ Հայ-«հոյութեան։»

Եւ զայսոսիկ ի յերրորդումն նորա ընդդէմ քրիս-տոնէից գիրսն բանիւք ճառեաց։ Իսկ ի ճառին նորա զոր յաղագս վերագրեաց,[ա] ուսուցանելով որպէս զի պարտէ զաստուածայինսն ստեղծաբանել առասպելս, ասէ և պարտէ թագուցանել յաղագս այսպիսեացն ճըշ-մարտութիւն, ասելով այսոքիւք բանիւք զայսոսիկ։

«Քանզի սիրէ բնութիւնս թաքչել. և թագուցեալն յաստուածոցն գոյութենէ ոչ առնու յանձն մերկ բանիւք յանսուրբսն անկանել լսելիս»։

Երևի այսոքիւք թագաւորն կարծիս ունել յա-ղագս աստուածայնոց գրոց, իբր թէ է ինչ բանք խոր-հրդականք տարակուսական իմն տեսութիւն ունելով, էր զայրագնի ի վերայ և ոչ ամենեցուն անողացն, և ընթանայ ընդդէմ որոց ի քրիստոնէսն պարզագոյն ընդունողացն զբանսն։ Բայց ոչ էր պարտ այդքան ըն-թանալ ընդդէմ պարզամտութեանն բազմացն, և ոչ ամբաստանանիլ վասն նոցա հակառակ աստուածայ-նոց գրոց, և ոչ ատել և ի բաց շրջել զբարւոքն նոցա միա-ցեալսն, զի ոչ ամենեքին զայնս իմանային որպէս նայն խորհէր։ Բայց այժմ որպէս նմանեցաւ, զնոյնն Պոր-փիւրոսի կրեաց. քանզի նորա վէրս ի Կեսարիայ Պաղես-տինացւոյ յոմանց ի քրիստոնէից առեալ,[բ] ի ս և ա մ ա ղ ձ ա-

ա. Περὶ κυνισμοῦ.

բ Բն. աւել ունի . Եւ ոչ տարեալ զբարկութիւնն.։

կանէն [ա] զքրիստոնէութիւն եթող. և ատելութեամբն հալածողացն զնա ի հայհոյութիւն հակառակ քրիստոնէիցն գրել եղև անկեալ, որպէս զի զնա Եւսեբիոս Պամփիւլեա յանդիմանեաց, խափանելով զբանս նորա։ Իսկ Թագաւորին բարձրատեսաբար [բ] առ պարզամիտն [գ] քրիստոնէից ունելով ի նորուն ախտէն ի Պորփիւրի հայհոյութիւնն խոնարհեցաւ. և երկոքինն կամաւորապէս ամբարշտեալք, գիտութեամբ մեղացն զյանդիմանութիւնըն ընդունին։ Եւ վասն զի իմաստակն Լիբանիոս [դ] այպանելով, զոր ի Պաղեստինոյն, ասէ, մարդ ատուած և Աստուծոյ մանուկ անուանէ, մոռանալ ինձ թուի, որպէս զի նա կատարէ զնորին բանին որ զՅուլիանոս աստուածացոյցն։ Քանզի նախկին ասէ զհրեշտակն զպատմող վախճանին, իսկ յետ փոքր ինչ իւր ի բաց լուծին, որպէս ըզհակառակ Աստուծոյ ատող։ Ապա սակաւ ինչ անցեալ. ո՛վ դիւաց [ե] ասէ, սնուցիչ, դիւաց և աշակերտ, դիւաց և սպասիչ։

Բայց զայսոսիկ թէև նա այլապէս իմանայր, այլ սակայն չհամանուանութիւն վաթարին խոնարհեցուցել զայսոսիկ համարեցաւ ասել, զոր և քրիստոնէք նախատելով ասեն։ Զի թէ զօրութեան հօգ տանէր, պարտ էր փախչել ի համանուանութենէն. որպէս փախեաւն և սակս միւս այլն բանի, յաղագս որոյ բամբասեալ յնքեանց բանից եհաս։ Բայց թէ ո՛րպէս այսուհետև. զիա՛րդ որ

ա. μελανχολία·

բ ὑπεροπτικῶς.

գ. Բնագրի ὁ ἰδιώτη բառը նախընթաց էջ 280 ծն ա. թարգմանուած է ·տգէտ:

դ Λιβάνιος·

ե. ὀδαιμένων·

ըստ Քրիստոսի բանին աստուածաբանի և զիա՞րդ որ յայտնին մարդ էր, իսկ անյայտն Աստուած, և զիա՞րդ երկոքինն ճշմարիտ են, քրիստոնէիցն աստուածաբանք գիտակք են։ Այլ հեթանոսքն նախ քան զհաւատալն ոչ կարեն առնուլ ի միտ, քանզի ասէ բանն. Ոչ հաւատասջիք, և ոչ ի միտ առջիք։ Վասն որոյ ոչ ամաչեն բազում մարդիկ աստուածացուցեալս. և եթէ քաղցունս[ա] պատճառով կամ արդարս. զարբեցութեան ձառայեալս զԴիոնիսոս ասեմ և զՊրոնիւսն և զԱսկղեպիոսն։ Ըստ որոց յաճախի յիւրան բանս երդնլով Ղիբանիոս ոչ պատկառէ. որոց զարուեստս և զիգականսն տռփմունս թէ արկանէր ի թիւ, հեռի մեզ լինէր յանդ ելանելոյն բանի։ Բայց բաւական լիցի զայս կամողացն գիտել զԱրիստոտելին Պեպղոս, և զՊիւնիւսին Ստեփանոս, և զՊիգլինոսին Պոլիմինիմոն,[1] և զարարողացն[բ] բազմութիւնն, որոց յաղագս այսոցիկ գրեալ ասեմ զորս և արդար և ընդ վայրս քան զամենայն հեթանոսացն աստուածաբանութիւնս ցուցանեն։ Զի ընքեան հեթանոսացն է յոլովապէս մարդիկ աստուածացուցեալ, բաւականէ սակաւուցն յիշել։ Քանզի Ո ր դ ա ց ե ա ց ն[գ] յանցս լինչ անկելոց տուաւ պատախատրութիւն, որպէս զի արդեք զՄըռիւկացի Ատտին, զքահանայն մոլեկան նու իրացն որ ի Փռիւգեա մեծարեսցեն։ Եւ է պատասխանին այսպիսի։

«ԶԱտին կարդալ աստուած մեծ. և սուրբ զԱդոնիս բարի վարուք։

ա. Բն. χρηστοὺς τὸν τρόπον. ·եթէ արի, քաջք են·:
բ. Տես էջ 271 ծն. ը.
գ. Ροδίοις. Հեռ. ունի ·ռոդացեացն :

1 Այստեղ յիշած Պեպղոս, Ստեփաննոս եւ Պոլեմոնին այդ հեղինակների գրած հռչակաւոր գրեանց անունն է:

«Եւ առատապարգեւ, և բարեգէս զԴիոնիւսիոս»։ ա

Իսկ պատասխանատուութիւնն և զօր ի մոլեկան հարցականէն հատեալ զնոյն Ագոնին և Դիոնիւսիոս լինել ասէ։ Իսկ Մակեդովնացւոց թագաւորին Աղեքսանդրիոսի յԱսիա կոյս անցեալ, Անփիկտոնքն դիւթէին, զի արդեւք արարեալ Աղեքսանդրի շնորհեսցեն։

Եւ եցոյց Պիւթիայն բ զայս «ԶԶեւս աստուածոց հուպատոս, գ և զԱթինա զ է ծ ն ո ւ ն դ ն։» դ

«Պատուեցէք, ի մահկանացուաց մարմնի թագաւոր»

«Զոր Զեւս անձառելի սերմամբք սերմանեաց, գործակից»

«Աւգուտ մահկանացուաց զԱղեքսանդր թագաւոր։»ե

Զայսոսիկ որ ի Պիւթիա ի դեն պատասխանեաց. որ և նա զգաւրաւորսն ողբասելով աստուածս առնէր. և այս թերեւս աղերս առնէր։ Զի՞նչ արդեւք ոք ասիցէ, զի և Կղէոմիդ զմրցողն աստուածացոյց։

Պատասխանեալ և յաղագս նորա։

«Զայս յետո ի քաջաց Կղէոմիտ քաղաքամրցող.»

«Զոր զոհիւք պատուեցէք. ասէ որպէս զոչ ևս մահկանացու գոլով։» զ

Եւ Յիւնոմաոս ի հաստատէ, ըստ դիտին զՊիւթէայն Ապողոնի։

Իսկ Կնւզիկոնացիքն երեքտասաներորդ աստուած զԱդրիանոս յորջորջել, իսկ Ադրիանոսի ընդ Անտինուն

ա. Այս տողերը բնագրի մէջ հեքսամետր է։
բ. B. Πυθία Ձեռ. սխալմամբ «դիւթիայն» ունի։
գ. B. ὁ ὕπατος Ածական անուն է. – գլխաւոր, բարձրագոյն։
դ. Τριτογένεια.
ե. Այս չորս տողերն էլ բնագրի մէջ հեքսամետրով են։
զ. Բն. երկու հեքսամետր։

տուփեալ աստուածացոյց։ Եւ զայսոսիկ այպանելիս և ընդ վայրս ոչ անուանէ Պլիանիոս, և զքրիստոնէայս և ըզ-միայնագիրսն զոր Անդրէաս Աղէքսանդրու վարսն գրեաց, գիտացեալ ոչ Թաքչի և զնա զՊորփիւրիոս աստուածա-ցուցանելովն․ քանզի քան լիցի, ասէ, Տիւրիոս եթէ նախ-կին ընտրելոց քան զնա զԹագաւորին գրեանն։

Այսոքիկ վասն իմաստակին բամբասանաց ի կատար-մանս բաւականաբար ճառեցաւ․ զառանձին իրողութեան պիտեալս թողուլ ինձ համարիմ, բայց այս զկնի պատ-մութեանն ի վերայ եդաւ մեզ։

ԳԼ. ԻԴ.[1]

Թագաւորին Յոբիան յաշխարհէն Պարսից գնացեալ, առ ժամայն նորոգէր որ ինչ եկեղեցեացն․ իսկ առաջ-նորդք եկեղեցեացն ընթանային փութային, ակն ունելով իւրաքանչիւր ումեք յիւրեանց հաւատ յաւելուլ զԹա-գաւորն։ Իսկ նա նախկին համագոյութեանն հաւատով

1. Տես. Սոզոմ. Զ. Ս. Թէոդ. Դ. 2. 3. Ռուփ. ԺԱ. 1. Կաս. Է. 3. Նիկիփ Ժ. 39.

Յաղագս դառնալոյն Յոբիանոսի ի պատերազմէն եւ նորոգեալ զքրիստո-նէութիւն, եւ թէ որպէս Աթանաս վերադառնայ ի յաթոռն իւր հրամանաւ Յոբիանոսի եւ դիւրութիւն լինի քրիստոնէից:

ԳԼ. ԺԸ.

Եւ Յոբիանոս դարձեալ զօրօքն յաշխարհն իւրեանց՝ առ ժամայն նորոգէր քրիստոնէութիւնն, և եղծանէր հեթանոսու-թիւնն։ Եւ առաջնորդք եկեղեցւոյն փութային [ա] ի տես թա-գաւորին, և նուէր զիւրն հաստատել հաւատս. [բ] իսկ նա ամե-նեցուն հաւատն զհամագոյութեան որ ի սուրբ ժողովոյն Նի-կիայ ասէր [գ] ընդունել ամենեցուն ի խաղաղութիւն, և ոչինչ

ա. Գ փութային. բ. Գ. զհաստատուս. գ. Բ. չիք.

զոլով, յայնժամ ամենեցունց խաղաղաբար մատուցանէր զիւրն։

Եւ քաջալերեցուցանէր Թէոփիլոս զԱթանաս Աղեքսանդրացւոցն եպիսկոպոս· որ անդէն իսկ յետ մահուանն Յուլիանոսի զեկեղեցին Աղեքսանդրիոյ ընկալաւ, յայնժամ ապա համարձակագոյն ի թղթոց թագաւորին եղեալ, յամենայն կողմանց երկիւղէն վճարեալ լինէր։ Կոչէր թագաւորն և զորս ի Կոստանդիոսէ աքսորեալ եպիսկոպո(ս)ունս, զոչ հասեալսն ի Յուլիանոսէ կոչիլ։ Այքան և զտաճարսն հեթանոսաց խնոյր, իսկ նոքա այլ-այլուր ծածկեալք լինէին։ Եւ որ զփիլիսոփայականսն ունէինհանդերձս, յայնժամ ի բաց եդեալ զհասարակացն ձեւ առնուին, դադարէր ի նոցանէն և որ արեամբ հրապարակաւ եղեալ շաղախումն, որով անյագաբար Յուլիանոսիւ ածանէին։ Յայսպիսի կարգաւորութեան լինէր որ ինչ հեթանոսացն։ ա

ա. Այս նախադասութիւնը չկայ բնագրի մէջ։

ուելի այլ ինչ քան զայս։ Եւ գրէ թուղթս առ Աթանաս· դարձեալ ունել զիւր աթոռն, և զեկեղեցիս Աղեքսանդրի և Եգիպտոսի, որ ի նմա յառաջ հաւատացեալ։ Յայնժամ համարձակութիւն առեալ ի թղթոց թագաւորին, երևեցուցանէր զինքըն ի թաքստենէն, և ընդունէր զաթոռ իւր և հովուէր զժողովուրդ իւր· ա զհաւատացեալս յԱստուծոյ բ կոչէր և զամենայն եպիսկոպոսս զաքսորեալս ի Կոստանդիանոսէ, և զոչ հաստատեալ ի Յուլիանոսէ, կոչեցեալ զնոսա՝ հաստատէր։ Եւ զպաշտամունս հեթանոսաց խափանէր, և զմեհեանս նոցա քակէր անպաշտելիս։ Իսկ որ զփիլիսոփայութեան ունէին երևելի հանդերձս ըստ Յուլիանոսի օրինադրութեանն, հրամայէր ի բաց գնել, և զհասարակաց հանդերձս գ զգենուլ։ դ և դա-

ա. Ա՝ չիք· բ. Բ· Աստուծոյ· գ. Բ· զհանդերձս· դ. Ա սգենուլ.

ԳԼ. ԽԵ.[1]

Բայց քրիստոնէիցն ոչ լուէր, քանզի առաջնորդք աղանդոցն առ Թագաւորն գային, զառ ի Նմանէ համարձակութիւնն հակառակ կարծեցելոյն նոցա ընդդիմամարտից գոլ յուսալով։ Եւ նախ Մակեդոնիանոսացն արարեալ գիրս մատուցին, արժանաւորելով արտաքս մըղել յեկեղեցւոյն զօրս զաննմանն կարգեն, և զինքեանս փոխանակ մուծանել։ Եւ էին տուողքն զգիրս աղաչանաց այսոքիկ. Բասիլ Անկիւրայ, Սիղբանոս Տարսոնի, Սոփրոնիոս Պոմփիուպօլսի, Պասինիկոս Զիղացւոց, ա Թէոփիլոս Կաստաբաղացւոց։ Զայսոցիկ զգիրս ընկալեալ Թագաւորին անպատասխանիս գնոսա առաքեաց. միայն այսպէս ասացեալ. Ես ասէ զվիճաբանութիւնն ատեամ, և զընթացողսն առ միաբանութիւն սիրեմ և պատուեմ։ Զայսոսիկ և յայլոցն տուեալ լսելիս, զպնդագոյնն վիճել կամողացն թուլացոյց. և այս ըստ գիտմանն Թա-

ա. Ζήνων.

1 Տես Սոզոմ Զ. 4. Փիլոստ. Ը. 2–7. Թէոդոր Է. 4. Նիկեփ. Ժ. 10.

դարձուցանէր որ արեամբ"ւ և հրապարակաւ եղեալ շաղաղմունք, որ առ Յուլիանոսիւ եղև ըստ Հեթանոսացն կրօնիցն. Բայց Հեթանոսացն մարտ լուեալ առ քրիստոնեայսն, այլ քրիստոնէից մարտ առ միմեանս ոչ լուէր. Քանզի Մակեդոնիոսք արարեալ գիր զիւրեանցն մուծանել ի տեղի որոշելոցն և հաստատել զհաւատ Հոգեմարտին Մակեդոնիա. բ Զայս գիր ընթերցեալ անպատասխանիս գնոսա առնէ.

Ասէ, ես զվիճաբանութիւն ատեմ և զմիաբանութիւն սիրեմ ըստ սուրբ ժողովոյն Հաւատոյ. Այս ամենեցունց լսե-

ա Բ. չ՛ք բ. Բ. Մակեդոնի։

գաւորին լինէր։ Քանզի այսքան և որոյ Ակակայն վիճաբանութիւն յանդիմանեալ լինէր, և որպէս էին միշտ առունողսն խոնարհեալք, յարտաքոյ եցոյց։ Զի ժողովեալք յԱնտիոքայ Ասորեաց ի բանսն զսն Մեղիտինոսի, որ փոքր ինչ յառաջ մեկնեալ ի նոցանէ, ի համագոյութիւնն յաւելաւ։ Բայց զայս արարին, զի պատուեալ ի թագաւորէն տեսանէին զնա անդ յայնժամ կելով։ Եւ միաբան կամաւք գիրս շարագրեալ խոստովանին ըզհամագոյութիւնն, և զՆիկիոյն հաւատ հաստատեալ մատուցանեն թագաւորին, Մեղիտինոս և Անտիոքայ եպիսկոպոսն և այլ բազումք ընդ նոսա։[ա] Իսկ զայս զգիրս ի ժողովու ժողովրդականացն Սաբինոսի գրելոցն գտաք յորժամ շարագրեցաքն։ Իսկ թագաւորն յաւժարութիւն ունելով աղերսիւ հաւանեցուցանել զորոշելոցն վիճաբանութիւն հատանել, ասացեալ, մի ինչ խռովա-

ա. Բնագրում եղող թագաւորին ներկայացրած թղթի պատճէնը բաց է թողուած։

լիս եհաս ըստ դիմաց թագաւորին. յայսոսիկ և Ակակա վիճաբանութիւն յանդիմանեալ[ա] լինէր. և որպէս էին միշտ առունողսն խոնարհեալ յայտնաբար եցոյց. Քանզի ժողովեալ յԱնտիոք Ասորեաց հաւանեն Մեղիտոնի, որ հաւանէր զհամագոյութիւնն. և զայս արարին, զի պատուեալ զնա թագաւորին տեսին. Յայնժամ գիր հաւատոյ ըստ սուրբ ժողովոյն Նիկիոյ շարագրեցին և մատուցին թագաւորին. և Մեղիտոսի Անտիոքայ եպիսկոպոսի, և այլ բազմաց[բ] ուղղափառաց ընդ նոսա. Եւ թագաւորն յօժարութիւն ունէր աղերսիւ հաւանեցուցանել, զոր ոչ եղոյծ վիճաբանութիւնք. զի ծանր էր նմա խռովութիւն հաւատոյ. Եւ այնուհետև պատուել և առաւել սիրել ասէր զմիաբանեալսն ի սկզբան հաւատոյն սուրբ ժողովոյն.

ա Բ. յանդիմանութիւն. բ. Բ. եպիսկոպոսաց.

կան հաւատացելոցն լինել այսուհետեւ, այլ սիրել և առաւել պատուել զոր ի սկզբանէ միաւորութեամբ յեկեղեցւոյ ելեալսն: Զայս այսպէս նմա գործել Թեմիստիոս[ա] ասէ իմաստասէրն. քանզի հիւպատիկոն բան հանելով[բ] զարմացուցանէ զԹագաւորն. որպէս զի ասել աղանդաւորել զոր կամին ամենեքին, յաղԹահարեալ պաղերսանայն ժամանակս: Զորս և տարաքարշելով այպանաբար ասէր յանդիմանել զնոսա, ծիրանիս զԱստուած ուրախացուցիչս, ոչ լաւագոյն լինել նոցա քան զԵւրիպոս, և այժմ առ այսոքիկ այժմ ի հակառակ զհոսանան փոխելով[գ] այսպէս ասէ Թէ և սոքա ըստ կամաց եւրոպիականք են:

ԳԼ. ԻԶ.[1]

Այսպէս ապա Թագաւորն յայնժամ զդիմումն հա-

ա. Θεμίστιος.

բ. Բն. ὑπατικὸν γὰρ λόγον εἰς αὐτὸν διελθὼν քանզի գրելով ճառ ի վերայ հիւպատոսութեան նորա (արքայի):

գ Այս էջի վերջում գրիչը քնից յոգնած գրել է ստորին լուսանցքում. «եղո՛ւկ քունս նեղեաց եւ վիշտս յաւելուլ կամի»:

1 Տես Սոկր., Զ. 6 Թէոդ.ր. Դ. 6. Փիլոստ. Ը. 8 Կասիոդ. Է. 6. Նիկեփ. Ժ. 43.

Եւ այսպէս Թագաւորն զհակառակութեան հերձուածոցն՝[ա] ցածուցանէր ի միաբանութիւն սուրբ ժողովոյն ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեանն.

ԳԼ. ԺԸ.

Յաղագս Յովիանոսի գնալն առ ի Թաղել զՅուլիանոս. եւ Թէ որպէս գովաբանի, եւ ի գալն ի Կոստանդնուպոլիս եկեալ գիւղ մի մեռանի՝ Թագաւորեալ ամիս Է:

Եւ գնացեալ յԱնտիոքա Թագաւորն ի Տարսոն Կիլիկեց-

ա. Բ. հերձուածն.

կատակութեանն, զյառաջագոյն հերձուածեցելոցն ունէր։ Եւ վաղվաղակի հասեալ յԱնտիոքու ի Տարսոն Կիլիկեցւոց, անդ զՅուլիանոսի մարմինն թաղեաց, և զամենայն զեքսոգիոնին[ա] ուրինաւորութիւն լցեալ, հիւպատոս յայնժամ անուանի, և անդէն ի Կոստանդնուպաւղիս անցանել փութալով։

Գոյ ի գեաւղ մի որ անուանի Դատաստանաս որ է ի մէջ սահմանացն Գաղատացւոց և Բիւթանիւոյ. ուրա՛նաւր և Թեմեստիոսի իմաստասիրի այլովք նախարարաւքն ընդ յառաջ ելեալ, զհիւպատոսական բան աւէր ի վերայ նորա. զոր և յետոյ ի Կոստանդնուպաւղիս ամբոխին եցոյց։ Այլ բարեբաղդաբար զՀռովմայեցւոցն զօրծեաց կարծեալ, զաշխարհականսն և զեկեղեցեացն։ Այսպէս բարերար Թագաւորի բարեբախտեալ, եթէ ոչ էր եկեալ յանկարծակի ի վերայ նորա մահն.[1] և զայս-

ա. զԹաղման։

1 Տես. Մեծ. Աշխ. էջ 146. եւ Վարդան պատմագիր. Զենի նորա Կոստանդնի) Յուլիանոս ամս Բ. եւ ամիս Ը. Եւ յետ նորա Յովիանոս ամ մի զոր գովէ Սոկրատ. Ասողիկ. Պատմ. Տիեզ. (Ս. Պետերբ. 1885.) էջ 138) նման է Վարդանին. «Եւ ապա Յովիանոս եղբօրորդի Կոստանդիանոսի Բ ամ. Սա մեռաւ ի Գորսս եւ Թաղեցաւ ի Տարսոն որպէս Սոկրատ ասէ» Նորայրը այս համառօտ ակնարկութիւնից եզրակացնում է, որ Ասողիկը տեսել է Մեծ Սոկրատը, ասելով. «Յայս ակնարկէ Ասողիկ. Բ. դպ. 6. էջ 138 առեալ ի Մեծ Սոկրատայ, որպէս Բասի..

ւոյ. անդ զմարմինն Յուլիանոսի թաղէր. Եւ կարգաւորէ ըզգործակալս աշխարհին և անդէն փութով դառնայ ի Կոստանդնուպօլիս անցանելով, և գայ ի գիւղ մի, որում անուն էր Դատարան,[ա] մերձ ի սահմանս Գաղատացւոց. Ասրանօր էր Թեմիստիոս[բ] իմաստասէր, այլովք նախարարօք. ընդ առաջ[գ] ելին թագաւորին և զովասանութեան բանս առ թագաւորն ասացին, զոր և գրով յետոյ ի Կոստանդնուպօլիս ցուցեալ. հաճոյ

ա. Բ. Դատասան. բ. Ա՛ Թէմսւստիոս գ. Բ. յառաջ.

ոլիսի այլ ի գործոցն բարձեալ։ Քանզի ի նախկին ճա-ռեցելում գետաղջն ի ձմերան ժամանակի արգելմամբ ախտին ըմբռնեալ, ի Հիւպատաղջն ընքեան և Բոռոնիա-նոս որդւոյ իւրում, տան և եւթն փետրուարի ամ-սոյ. Թագաւորեալ ամիս եւթն, կեցեալ ամս երեսուն և երեք։ Ունին դիրք ժամանակաց երկուց և ամսոց երից և կիսոց։

եղև բան գովութեան։ Բայց Թագաւորն զամենայն կարգս Հը-ռովմայեցւոց գեղեցկապէս յարգարել ջանայր, զաշխարհն և զեկեղեցւոյ։ Եւ անդէն ի նմին գեօղ Հիւանդացաւ, սրով և մեռաւ իսկ. կեցեալ ամս ԼԳ. Թագաւորեալ ամիս եւթն։

(Ասա՞ղ զնորա արագ մահն. որ այնպէս բարեբար և ար-դար, ողջահամատ մեկնեալ յամենայն իրաց չարաց և բուռն հարեալ զիրաւանց զամենայն կարգաւոր կարգեաց զեկեղեցւոյ և զաշխարհի։ Եւ այնպէս արագ ի միջոյ իրաց բարձաւ, և տարակուսեցոյց մահ նորա զբազումս ի հաւատացելոց [ա] որ սքանչանալ ի դէպ է ի խորս մատակարարութեան Աստուծոյ. Թէպէտ և անքննելի են դատաստանք [բ] նորա։ Եւ ոչ սակաւ վիշտս լինէր եկեղեցւոյ և ուղղափառաց. այլ նա այսպէս հան-գեաւ ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ։)

ա. Բ. Հաւատացելոցս. բ. Բ. դատաստանին.

ՍՈԿՐԱՏԱՅ ՍՔՈԼԱՍՏԻԿՈՍԻ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ

ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

ՀՌՈՎՄԱՅ

ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΙ

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ·

ՍՈԿՐԱՏԱՅ ՍՔՈԼԱՍՏԻԿՈՍԻ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ

ՓԻԼՈՆ ՏԻՐԱԿԱՑԻ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ

ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

ՀՌՈՎՄԱՅ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ

ԱԲԱՍՈԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՋԱՐԱՓԵՐԵՑԻՈՅ

ՀԱՏՈՐ Բ.

Աշխատասիրութեամբ

ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ

Միաբանի Ս. Էջմիածնի

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1897

ԳԻՐՔ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԳԼ· Ա·[1]

Թագաւորին Յոբիանոսի ի Դատաստանա, որպէս ասացաք, վախճանեալ յիւրում հիւպատուոջն և Բառանիանու որդւոյ նորուն, տասն և ութեանն փետրուարի ամսոյ, [2] զաւրականացն եւթնուրեա ի Գաղատացւոցն ի Նիկիա Բիւթանիոյ եկեալ՝ համարակաց ընտրութեամբ զՎաղէնտիանոս[ա] քարոզէին ի թագաւոր· քսան և հնգին նորուն փետրուարի ամսոյ, ի նմին հիւհիւպատուոջն։ Ոյ էր Պանոնիացի ազգով ի քաղաքէ Կի-

ա· Γαρωνιανοῦ

1· Տես Սոզոմ· Զ· 6· Թէոդոր· Դ· 6· Ռուփ· ԺԱ· 2· Կաս· Է· 7· Նիկեփ· ԺԱ· 1·

2 Փրկչի 364 Թ·

ԳԼ· ԺԹ

Թէ որպէս Վաղէնտիանոս ընտրի ի թագաւորութիւն եւ առնու զեղբայրն իւր զՎաղէս հաղորդ թագաւորութեան:

Եւ [ա] անդէն վաղվաղակի ժողովեալք զօրավարքն [բ] և զօրք [գ] զՎաղենտիանոս [դ] ընտրեցին ի թագաւորութիւն. որ էր ի Պանորից ազգէ ի քաղաքէ Կիբաղոյ. և ի կարգի զինուորութեան

ա· Ա՝ Յետ մահուանն Յոբիանոսի անդէն· բ· Ա՝ զօրավարօք· գ· Գ· զաւրավարայք եւ զաւրաւք· դ· Ա՝ Գ· զՎաղենտիանոսն:

բաղւոյ. իսկ զկարգ պալատականացն ընձեռեալ, բազում եցոյց զկարգականացն հանճար։ Եւ էր այրն մեծամիտ, և միշտ քան զպատահեալ բախտն մեծագոյն երևէր։ Եւ ապա իբրև զնա յարուցին ի թագաւոր, առժամայն ի Կոստանդինուպոլիս հասեալ. հաղորդ թագաւորութեան առնու զիւր եղբայրն զՎաղէս. յետ երեսուն աւուր ընքեան քարոզութեանն։ Այլ էին երկոքեանն քրիստոնեայք. բայց մեկնէին յաղագս քրիստոնէութեան հաւատոյ. քանզի Վաղենտիանոս զհաւատ Նիկիոյ ժողովոյն պաշտէր. իսկ Վաղէս արիանոսական աղանդոյն ի նախկին ըմբռնմանէն առեալ կայր։[1] Իսկ ըմբռնումն արար յԵւդոքսէ առաջնորդէն ի Կոստանդինուպոլսի արիանոսական աղանդոյն մկրտիլն նմա։[2] Եւ նախանձ ունէին փութալ երկոքինն. վասն որոյ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէն պաշտէր. և այնու պատճառաւ յոյժ որոշեցան ի միմեանց եղեալք թագաւորք։

Քանզի նախկին առ Յուլիանոսիւ յորժամ հարկաւորէին զօրս ի զինուորութեանն քննելով. կամ զոհել և կամ զգաւտին ի բաց դնել,[ա] Վաղենտիանոս հա-

ա. Բնագրում չկայ «յորժամ . . . ի բաց դնել»։

1 Տես Մեք. Ա. էՁ 147.

2 Թէոդորոսը պատմում է, որ Վաղէսը արիոսականութիւնը յետոյ 367 թ. ընդունեց երբ նա Գոթերի դէմ պատերազմելու էր գնացել։

բազումս եցոյց արութիւնս[ա] և զկարգականացն զհանճար։ Եւ էր այրն[բ] մեծամիտ, և քան զպատահեալ բախտն[գ] մեծագոյն երևէր. և թագաւորեալ գայ ի Կոստանդնուպոլիս. և հաղորդ թագաւորութեան իւրոյ առնու զեղբայրն իւր զՎաղէս, յետ երեսուն աւուր կոչմանն.[դ] Եւ Վաղենտիանոս էր ըստ

ա. Ա՝ Դ. արիութիւնս բ. Ա՝ այն. գ. Գ. բախղ. Բ: քան զբախտն զպատահեալ. դ. Ա կոչման.

զարապետ էր, իսկ Վաղէս յընտանիս Թագաւորին կինուորեալ էր. և զորպիսի նախանձ ունէին, խրաքանչիւր ոք ցուցին։ Քանզի զոհեալ հարկաւորեալք խրաքանչիւր ոք զպատիւ զինուորութեան յաւէտ ի բաց թողուլ յաւժարէին, քան զքրիստոնէութիւնն ուրանալ։ Բայց Թագաւորին Յուլիանոսի պիտելիս յաշխարհականն զայսն տեսանելով, և ոչ զմի ոք ի զինուորութենէն չարժէր. որպէս և ոչ զՅոբիանոս զյետ իւր եղեալ Թագաւորն։ Իսկ յետոյ Թագաւորեալք յաղագըս աշխարհական նախախնամութեանն ի սկզբանէ հուպ ի միմեանս եղեալք լինէին, բայց առ քրիստոնէութիւնն որպէս ասացի մեկնեալք, ոչ նման եղանակաւ առ քըրիստոնէական հպէին։ Քանզի Վաղէնտիանոս զառանիան ընդունէր, իսկ արիանոսացն ոչ երբէք էր նեղիչ։ Իսկ Վաղէս զարիանոսսն անձնցուցանել կամեցեալ, զը-

Նիկիայ հաւատոյն, իսկ Վաղէս ըստ Արիոսի .(և հոգեմարտին Մակեդոնի.) յեւդոքսեայ Կոստանդնուպօլսէ եպիսկոպոսէ մը կըրթեալ, (և վարժեալ պչար ազանդն, որ ունէր փոխանորդութիւն Մակեդոնի հոգեմարտի Եդոքսիա)։ Եւ այսու պատճառաւ որոշեցան ի միմեանց եղեալք թագաւորք. զի ի Յուլիանոսէ հարկաւորեալք զոհել, և կամ թողուլ զզինուորութիւն, իսկ նոքա երկոքին ցուցին զքարիոքն. նախկին, կամաւ թողուլ ա զզինուորութիւն՝ քան զոհել դիւաց։ Բայց Յուլիանոսի պիտանութիւն նոցա խափանէր զմարտն յարանցն, և Յուլիանոս զնոսա մեծարեաց պատուով։ Իսկ Վաղէնտիանոս զընտանիս հաւատոյն ընդունէր առաւել սիրովն Քրիստոսի, և արիանոսացն ոչ էր հալածիչ. իսկ Վաղէս զԱրիոսեանս և և զհոգեմարտս անձեցուցանել ջանայր, և ամենայն ուրեք զուղիղն արգելոյր.

ա Գ. Թողութիւն:

ժընդդակս չարիս ոչ զնոյնս խորհողացն գործէր. որպէս և յառաջիկայսն պատմութեան յայտնէ բան։ Իսկ ըստ այն ի ժամանակի Հռովմա եկեղեցւոյն էր առաջնորդ Լիբերիոս. իսկ յԱղեքսանդրիա համագոյութեան հաւատոյ Աթանասիոս, իսկ արիանոսական աղանդոյն Ղուկիոս, զոր յետ Գէորգա կատարեցին արիանոսքն։ Իսկ որոց ըստ Անտիոքայ արիանոսացն համարեալ լինէր Եւզոյիոս, անջատէին և որք համագոյութեանն. քանզի զոմանս ունէր Պաւղիանոս. իսկ զոմանս Մելետիոս. իսկ որոց յԵրուսաղէմ, Կիւրիղոս[1] անդէն ընդունէր.[ա] զԱրիանոսի կարծիսն ուսուցանելով։ Իսկ որք համագոյութեանն հաւատոյ ի փոքր տան միում զժողովսն առնէին ի ներքս ի քաղաքին, իսկ որք Մակեդոնիա զանդոյն, տակաւին ըստ քաղաքացն ունէին զաղաւթարանոցացն տունս որք ի Սիւնկիայն խզճացեալք,[2] որոց

ա. Բնագիրը աւել ունի. «Իսկ ի Կոստանդինուպոլսի Եւդոքսիոս իշխէր եկեղեցեացն, զԱրիանոսի․ ... որ անհրաժեշտ է:

1 Տես Գ. 20.

2 Դոքա էին որ Ակակին իւր հետեւորդներով նզովեցին (Տես Բ. 40) եւ քիչ յետոյ իրենք նրանցից նզովուեցին (Բ. 42). Տես Սոզոմ. Զ 7.

ԳԼ. Կ.

Թէ ոյք էին վերատեսուչ եկեղեցեացն ի ժամանակին։

Ըստ այնմ ժամանակի Հռովմայ եկեղեցւոյն առաջնորդ էր Լիբերիոս, իսկ Աղէքսանդրի Աթանաս սուրբ, որ հովուէր զուղղափառսն որ ի Քրիստոս. իսկ Ղուկիոս, որ յետ Գէորգիայ՝[ա] ունէր զառաջնորդութիւն արիոսեան. իսկ Անտիոքայ Մելիտոս ուղղափառացն, իսկ արիանոսացն՝ Զոսիոս. Իսկ Երուսաղէմի՝ Կիւրեղիոս կոչեցեալ, որ զԱրիոսի կարծիսն առէին ունիլ. իսկ որք ուղիղ հաւատոյն էին՝ ի փոքր միում

ա Գ. Գէորգա.

Ակակայն. յայսպիսում կարգի որ ինչ եկեղեցեացն էր։

Գլ. Ր.

Իսկ Թագաւորացն Վաղէնտիանոսի յարեւմտայինսն կողմունս հասանէր փութաբար.[1] քանզի քարշէին զնա անդր որ անդ իրացն հոգք։ Իսկ Վաղէսի ոչ փոքր ինչ չարիս ի Կոստանդինուպաւլսի արարեալ, առաջի կային բազումք յեպիսկոպոսացն Մակեդոնեանցուց աղանդոյն, և խնդրէին այլ ժողով լինել յաղագս ուղղութեան հաւատոյն։

Իսկ Թագաւորին կարծեալ կարել միաւորել զնոսա Ակակայն և Եւդոքսին, լինել հրամայեաց. և նոքա առնել զժողովն ի Ղամփսակ փութային։ Իսկ Վաղէս վաղվաղակի յԱնտիոքիայ Ասորւոց գնացեալ, կասկածեալ զի

1 Ամբողջ կայսրութիւնը երկուսի բաժանեցին, Վաղէնտիանոսը վերցրեց արեւմուտքը, որքան երբեմն Կոստանդին Մեծի երկու որդիքը՝ Կոստանդին փոքրը եւ Կոստան էին առացել. մնացածը յանձնեց Վաղէսին. Փրկ. ի 364 Թ.

տան աղօթս առնէին. իսկ որք Մակեդոնին հոգեմարտքն ունէին զաղանդն ի Մեղիտոսէ, և որոց Ակակայն էին յայսպիսիս.

Գլ. ԿԱ.

Թէ որպէս Վաղէնտիանոս ի կողմն արեւմտից եւ Վաղէս ի Կոստանդնուպօլիս գնան՝ ի հոգ աշխարհին:

Իսկ Թագաւորն Վաղէնտիանոս ի կողմն արեւմտից գնայր՝ ի հոգ աշխարհին։ Իսկ Վաղէս ի Կոստանդնուպօլիս մնալով՝ յարուցանէ պատերազմ եկեղեցեաց սրբոց. ի ձեռն Մակեդոնի աղանդոյն։ Եւ միաւորեալ որոց Ակակայն էին և միաւորեալ փութային առնել ժողով ի Ղամփսակ։ Եւ Վաղէս գնայր յԱնտիոք ի հոգս աշխարհին, և ի նմա զՄեղիտոս եպիսկոպոս

մի Պարսիցն զերեալն դաշինս երեսուն ամի առ Յոբիանոսիւ լուծեալ ի Հռովմայեցւոցն եղեն յաշխարհ. այլ Պարսկականն լինէր։ Իսկ նորա խաղաղութեանն հպեալ, համագոյութեանն խորհողաց զաննուէրն յարոյց պատերազմ. և Պաւղինոսի եպիսկոպոսի վասն առաւել առնն երկիւղածութեան ոչինչ արար չար, բայց զՄեղէտիոս աքսորեաւք փոխանաց. իսկ զայլսն որ ոչն կամէին ընդ Եւզոյիսի հաղորդել, յեկեղեցեացն յԱնտիոքա վարէր. և ընդ փոխսուք և զանազան պատժաւք արկանէր։ Նաև և զի զբազումս ի հուպն յԱնտիոքիա Որոնդիս գետն խեղդեաց։

Գ․Լ․ Գ․[1]

Իսկ զայս նորա ըստ Ասորեաց առնելով, յառնէ ի Կոստանդինուպաւլիս բռնակալ, որոյ անուն Պռոկոպիոս, որոյ բազում զաւրու ունելութիւն արարեալ ի դոյզնաքեա ժամանակի գլխեալ ընդդէմ Թագաւորին

1 Տես Սոզոմ․ Զ․ 8․

աքսորել հրամայէր վասն հաւատոյն. և զՊօղանոս[ա] եպիսկոպոս վասն առաւել երկիւղածութեան չասէր ինչ. Իսկ զժողովն[բ] որք Հոգեմարտին էր առաջնորդ՝ նմա ասէր հնազանդել. և որք ոչն հնազանդէին, ընդ բազում պատժովք արկանէր. և զոմանս խեղդեալ ի գետ ընկենոյր.

Գլ․ ԿԲ

Պռոկիպոս բռնակալ ոմն ղիմէ ընդդէմ Վաղէսի ի մարտ, ըմբռնի եւ սպանանի։

Ցայսմսիկ յառնէ ի Կոստանդնուպօլիս բռնակալ ոմն Պռոկիպոս, որ բազում զօր ժողովեալ ի դոյզնօքեա ժամա-

ա Ա՛ Պողինոս Գ․ բ․ Ա՛ զժողով․

փութայր։[1] Այսորիկ պատմեալ ի մեծ հանդէս զթա-գաւորն յարոյց, որ զնորա և զհակառակ վարեցելոցն զխնդութիւն առ սակաւ ինչ ունէր։ Զի իբր դեռ ի պա-տերազմէն զխռովութիւնն ընդունել երկնչէր, շարժ եղեալ զբազումս ի քաղաքացն վնասեաց։ Նաև ծովն զընտանի սահմանսն փոխեաց. որպէս զի նաւակն ի բարձր տեղիս երկրի նաւել, իսկ յայլ տեղեաց այնքանեցաւ որպէս զի ի ցամաքի գտանել նաւողացն։ Եւ այս եղև յառաջնում հիւպատուօջ երկուց թագաւորացն։

Գ։. Դ.[2]

Այսոցիկ եղելոց, և ոչ միւս այլն լռէր. ոչ աշ-խարհական իրք, և ոչ եկեղեցւոյն։ Զի ապա ոյք ի թագաւորէն զժողովն խնդրեալ առնել, ի Ղամփսակս ժողովէին[3], ի նմին հիւպատուօջն. և այս էր ամ եւթնե-րորդ ի Սելեւկիայ եղեալ ժողովոյն։ Եւ անդ դարձեալ

1 Յուլիսի 21 Փրկ 365 Թ.
2 Տե՛ս Սոզոմ. Զ. 7. ու 8. կասիոդ. Է 12 Նիկեփ. ԺԱ. 3.
3 Փրկչի 364 կամ 365 Թ.

նակս՝ դիմէր ընդդէմ Վաղէսի ի մարտ պատերազմի. և Վա-ղէս մեծաւ ուժով ընդդէմ ելանէ։ Եւ մինչդեռ յայս աղմկի և խռովութեան և ի տարակուսանս էին. շարժ լինէր ահաւոր յոյժ, և զբազումս ի քաղաքացն վնասեաց. նաև զծովուն զըն-տանի սահմանն[ա] փոխեաց. որպէս զի նաւակին տեղիս երկրին բարձր նաւել, և յոլով տեղեաց այնքան մերժեցաւ՝ որպէս ի ցամաքի գտանել նաւողացն։ Եւ այս լինէր յառաջնում ամի երկուց թագաւորացն։

Այսոցիկ եղելոյ. ոչ լռէր մարտն աշխարհական և եկե-ղեցեաց։ Եւ ժողովեալք ի Ղամփսակ[բ] զուղղափառաց հաւատն նզովեն,[գ] և զՄակեդոնին և որ Ակակայն հաստատեն զհաւատ՝

ա. Ն. սահմանսն. բ. Բ. Ղամսակ. Միւս Ձեռ. Ղամսակ. գ. Բ. նզո-վեցին.

զԱնտիոքիայոյ հաւատն հաստատեալք՝ զոր և ի Սեղևկիայն հաստատեցին. նզովէին զոր յԱրիմինան ի նախկին համախառնութեն եղեալ հաւատս. և անդէն հաստատէին ընտրութիւն ոյոց Ակակայն և Եւդոքսին, իբր իրաւապէս նզովելոց։ Սոցա ոչինչ ընդդիմաբանէր Եւդոքսիոս, զոր Կոստանդինուպաւլսի եպիսկոպոս զաւրէր զոլ. քանզի ոչ զնա ի հաստուցանել նոցա թողոյր որ առ ժամայնն կայր աշխարհական պատերազմն։ Վասն որոյ և ոյք Եղևսիոսի Կիզիկոնի եպիսկոպոսին զաւրացոյնք յայնժամ առ սակաւ ինչ լինէին, ընգալեալք զկոչեցեալն Մակեդոնի աղանդ, փոքր ինչ յառաջ և յայնժամ ըստ Ղափսակայ ժողովոյն եղեալ յայտնագոյն։ Զայս ես զխտեմ զժողովն լինել պատճառ բազմացուցանելոյ յԵղիսպոնդոսի զՄակեդոնեանցին, քանզի Ղափսակ յանձուկն Եղիսպոնդոս կայ անց ի Ջրոյն։

Այս ժողովն այսպէս ունէր զլրումն։

ԳԼ. Ե [1]

Իսկ ի նոյն հետայն հիւպատուոջն, որ էր Գռատիանոսի և Դագաղիփոսի[ա] որ ինչ պատերազմացն յայնժամ շարժեալ ի վերայ լինէր եղեալ։[2] Քանզի իբրև բռնակալին Պռոկոպա ի Կոստանդինուպոլսէ զխմեալ

ա. Δαγαλαίφον.

1. Տես Սոզոմ. Զ. 8 կաս. Է. 15. Նիկեփ ԺԱ. 4. Փիլոստ. Թ. 15.
2 Փրկէ 366. Թ.

ըստ կամաց Վաղէսի արքային,

Եւ լեալ պատերազմ աշխարհական Վաղէսի և բռնակալին, սակաւ ինչ պարտեցաւ Վաղէս ի բռնակալէն, բայց ապա

պատրաստէր զաւրաւքն ի վերայ եւթն Թագաւորին, լուեալ Վաղէսի յԱնտիոքիայ, գնացեալ պատերազմէր ընդ Պռոկոպա առ քաղաքին Փռիւգիոյ որոյ անուն Նակողիայ։[ա] Եւ յառաջնում մարտին պարտեալ լինէր, իսկ յետ բազում ինչ իրի կենդանւոյն ըմբռնէր զՊռոկոպիոս. Ագեղոնոսի և Գոմառոսի զաւրավարացն ըմբըռնեալ զնա. զոր և ընդ աքանչելի[բ] պատժովք էարկ։

Քանզի զմատնողսն, որք անտես արարին զերդմունսն, որովք զնոսա երդմնեցոյց, ընդ սղոցաւք արկեալ սպան. իսկ զբռնակալն յերկուց ծառոց հպից ի միմեանս զերկոսին զոտսն կապեալ, եթող կանգնիլ, որոց կանգնեալ ճեղքէին զՊռոկոպիոս։ Եւ այսպէս բռնակալն յաւշեալ կորնչէր։

Պ.Լ. Զ. [1]

Իսկ Թագաւորին բարեբախտագոյն յայնժամ գոլ-

ա. Ναχώλεια

բ. անսովոր, օտար:

1 Տես Սոզոմ. Զ. 8. Կասիոդ. Է. 19. Թէոդ. Բ. 27. Փիլոստ. Ը. 3.

և ի զօրաց բռնակալին մատնեալ[ա] եղև Վաղէսի՝ և աքանչելի պատժովք[բ] զմատնողսն սղոցէր. և այնպէս վախճանէին անտես արարեալ զնա՚ուխին երդմունսն։ Եւ զբռնակալին զերկոսին զոտսն կապէր ընդ երկուց ծառոց, յիրեարս ածեալ, և դարձեալ թողոյր և ճեղքեալ յերկուս. այնպէս մեռանէր։ Այսոցիկ այսպէս վճարէր մարտն։

ԳԼ. ԿԳ.

Թէ որպէս Վաղէս պատերազմ յարուցանէ ընդդէմ ուղղափառացն, քակէ եւ զպարիսպն Քաղկեդոնի:

Դարձեալ ընդդէմ ուղղափառաց յարուցանէ պատերազմ

ա. Գ. մատնիչ. բ. Գ. պատժովն:

ծեալ, անդէն ընդդէմ քրիստոնէից խռովութիւն շարժէր, զամենայն աղանդ յԱրիոսին կամելով փոխել։ Եւ յաւէտ ի բարկութիւն գնա ածէր որ ըստ Ղափ(ս)ակա եղեալ ժողով. ոչ միայն զի զարիանոս եպիսկոպոսունսն ընկենոյր, այլ զի և զոր յԱրիմինոն եղեալն հաւատ նզովեցին։ Եւ հասեալ ապա ի Նիկոմիդեայ Բիւթինացւ, կոչեալ ածէր զԵղևուսիոս[ա] Կիւզիկոնի եպիսկոպոսն։ Իսկ զնա զՄակեդոնի կարծիսն առաւել ունէր, որպէս և նախկինն ասացի։ Եւ նստուցեալ ապա Թագաւորին առեան եպիսկոպոսաց արիանոսական հերձուածոյն, խոստովանեալ Եղևսիոսի զնոցայն հաւատ հարկաւորէր. իսկ նա նախ ուրանայր. և իբրև աքսորեաց և առման սպառնալիք լինէին, յերկիւղի եղեալ զարիանոսականն կարծիս խոստովանէր. բայց խոստովանեալ անդէն զղջանայր։ Եւ հասեալ ի Կիւզիկոն զքահանութիւնն ի ժողովրդեանն հառաչէր. ասելով զխոստովանութիւնն ի բռնութենէ և ոչ ի կամաց լինել. և խնդրել այլ եպիսկոպոս, վասն զի նա ի հարկէ զառանին հաւատս ուրացաւ։ Բայց Կիւզիկոնացիքն սիրոյն որ առ նա, ընդ այլ

ա՛ Ἐλεύσιον.

Վաղէս. որ զամենեսեան խորհէր ածել ի յԱրիոսի և ի Նոգէմարտի հաւատս։ Եւ առնէր առեան եպիսկոպոսաց Արիանոսաց խոստովանեալ ամենեցուն զոր և կամէր. և որք հաւանէին՝ մեծարէր, իսկ որք ոչն կամէին հաւանել՝ անարգէր. և զոմանըս աքսորել հրամայէր՛։ Եւ այնպէս ոմանք առ ահի[ա] ասէին ունել զարիոսութիւն, բայց յետոյ զղջացեալ՝ զիւրեանցն իսկ ունէին. Եւ Կի. զիկիայ[1] եպիսկոպոսն հառաչէր, երթեալ ի տեղի իւր, և ոչ վարէր զեպիսկոպոսութիւնն, անարժան զինքն

1 Նոր. «Տես զայս տանջանս եւ յեւսեբ. Պա. Եկ. Ը. 9. էՀ 634». ա. Բ. առ յաճի. բ Ա՛ Կիլիկեայ: Ա. Կիւղիկեայ.

եպիսկոպոսն կարգել ոչ կամէին, և ոչ յայլ ոք զեկեղեցին թողուլ: Եւ կային այնուհետև կարգեալք ի նմանէ ոչ փոխեալք յընտանի հերձուածոյն:

ԳԼ. Է[1].

Զայսոսիկ լուեալ Եւդոքսիոսի Կոստանդինուպօլսի եպիսկոպոսին, նախակարգէ յեպիսկոպոսութիւն Կիւզիկոնի զԵւնոմիոս, որպէս զկարող դժնդակութեամբ բանիցն առ ինքն դարձուցանել զբազմութիւնն: Իսկ Եւնոմիոս իջեալ[ա], հրաման թագաւորական, առէր արտաքսել զԵղեւսիոս, և յաթոռն նստուցանել զԵւնոմիոս: Եւ այսոցիկ եղելոյ, որոց Եղեւսիոսին արտաքոյ քաղաքին տուն աղաւթարան յարդարել ժողովս առնէին: Յաղագս Եղեւսիոսի այսքան ճառեցաւ:

Բայց զորս վասն Եւնոմիոսին ճառեցից: Եղեւսիոս[բ] ստորագրաւղ եղև Այետի, կոչեցելումն անաստուածի, որում և վերագոյնն արարաք յիշատակ: Լինելով զոյգ ընդ նմա զնորա իմաստական յեղումն նախանձեցոյց. բանիւք ինչ պարապելով և առնելով անձամբն իմաստմունս ոչ զգայր զանկանիլն ի ճշմարտութենէն: Յայս-

ա. κατελθόντος եկեալ, հասեալ:

բ. Յն. Εὐνόμιος. Եւնոմիոս ունի. որ և ուղիղ է, զուցէ արտագրողի սխալն է:

1 Տես Սոզոմ. Զ. 8. Կաս Է. 19. Թէոդոր. Բ. 27. Փիլոստ. Ե. 3.

առէր, որ յահէ ուրացաւ զհաւատն. Զայս լուեալ Եւդոքսի Կոստանդնուպօլսի եպիսկոպոսն զԵւնոմիոս կարգէր ի նորա տեղի. որ Այետիոսի[ա] անաստուածի շարագրողի[բ] եղև. որպէս նախ ասացի Եղևսիոս[գ] որոշեալ, որ իբրև եհաս անդ սովորական

ա. Բոլ. Ձեռ. Ատտիկոսի բ. Նոր. սրբագրում է «շարագրող»: գ. Բոլ. Ձեռ. զեղիոս.

ցանէ հպարտացեալ ի հայհոյութիւնս անկաւ նա. զԱ-
րիանոսին աղանդ նախանձելով, և ըստ բազում իրի
ընդ ճշմարտութեանն հաւասոյ պատերազմելով. սակաւ-
ուսաբար[ա] ունելով առ աստուածային գիրս, և ոչ
ի միտ առնուլ զնոսա կարելով. բազում անգամ ի բան-
սըն և զնոյնան պարաշրջելով միշտ, և ոչ կարացեալ
յաղթուկ լինել առաջի եղելումն դիմամն: Որպէս և
ցուցանեն իսկ նորա եւթնեքին տոմքն,[բ] զորս մնոտի
արար յառ ի Հռովմայեցիսն առաքելոյ թուղթս: Քանզի
բազում բանս ի նա ծախեալ, զմիտ թղթոյն խորհուրդ առ-
նուլ ոչ կարաց: Նմանք և այլ նորա բերեալ բանք
հանդիպին, զորոց կամելով ոք զփորձ առնուլ գտցէ
ի բազմաբանութեանն իմացմանցն զկատարելութիւնն:
Զսա զԵւնոմիոս Եւդոքսիոս յեպիսկոպոսութիւն Կի-
զիկոնի կարգէր, զԵղևսիոս արտաքսել կամելով:[գ] Որոյ
իբրև հասեալ անդր սովորական բանիւքն հպեալ, ա-
տարաձայն լինէր լսաւղացն իւր և էր խռովութիւնն
ըստ Կիւզիկոնի: Իսկ Կիւզիկոնացեացն ապա ոչ արա-
րեալ[դ] զբանս նորա, հալածեն զնա ի քաղաքէն: Իսկ նո-
րա հասեալ ի Կոստանդինուպոլիս էր ընդ Եւդոքսիոսի,
դատարկ եպիսկոպոս գոլով: Եւ զի մի թուեսցուք բանից
աղագաւ զայսոսիկ ասել, լուր այսմ Եւնոմիոսի ձայնիս,
որպիսի հնարեալ յաղագս Աստուծոյ ասել յանդգնի:

ա. ὀλιγομαθώς. սակաւ ծանօթ, ուսեալ:
բ. τόμος հատոր.
գ. Բնագրի մէջ չկայ «զԵղեւսիոս արտաքսել կամելով»:
դ. Ըստ բն. «ոչ տարեալ»

իւր օտարաձայն բանիւք ուսուցանէր, և լինէր խռովութիւն
ոչ սակաւ. և ոչ ընդունէին զնա, այլ հալածական առնէին զնա
ի քաղաքէն. Եւ նորա եկեալ ի Կոստանդնուպոլիս, դատարկ
յեպիսկոպոսութենէ կայր առ Եւդոքսի Նոմիոս որ յանդգնե-

«Քանզի ասէ ըստ բանի զայս Աստուած յաղագս «իւրոյ գոյութեան ոչինչ առաւել քան՝ զմեզ գիտէ. «ուրանաւր է այս յաւէտ նմա նուաստագոյն մեր իմա- «ցեալ: Այլ զոր ինչ գիտեմք մեք յաղագս նորա գոյու- «թեանն, զայս ամենայն իւրաւք և նա գիտէ՝ և զոր ինչ «դարձեալ նոյն գիտէ, զայն գտանիցես այլազգ և մեզ»:

Զայսոսիկ և այլս բազումս այսպիսիս Եւնոմիոս իմաստմունս առնել ոչ զգայր: Բայց թէ զիարդ յարի- անոսացն սակաւ ինչ յետոյ որոշեցաւ, ըստ աշխարհին ճառեցից սղիւք:

ԳԼ. Ը.[1]

Իսկ Թագաւորն զպարիսպն Քաղկեդոնին որ ընդ- դէմ Բիւզանդիոն քաղաքի կայ, քակել հրամայէր: Քան- զի երդուեալ զայս առնել յաղթահարեալ զբռնակալն. վասն զՔաղկեդոնացեացն յաւելեալ ի բռնակալն զաղ- բալեաւք զնա թշնամանեցին, և զդրունս քաղաքին ածեալ փակեցին: Եւ պարիսպ քաղաքին ապա հրամա- նաւ թագաւորին աւերեալ լինէր, և քարինքն ի Կոս-

1 Տես կամ. Ե. 21. Նիկեփ. ԺԱ. 4.

ցաւ և զայս ասացեալ.[ա] „Աստուած յաղագս իւրոյ գոյութեան ոչ որինչ[բ] առաւել քան զմեզ գիտէ, այլ որ ինչ գիտեմք մեք յաղագս գոյութեանն. զայն զամենայն իրօք և նա գիտէ: Զայս և սոյնպիսիս[գ] ևս այլս իմաստասիրէր, սնոտիս և ընդունայնս, և ոչ սգայր: Եւ վասն այսորիկ սակաւ ինչ յԱրիանոսացն որո- շեցաւ:

Եւ Վաղէս զպարիսպն Քաղկեդոնի քակէր, որ ընդդէմ Կոստանդնուպօլսի քաղաքին. զի ի նմա զօրացաւ բռնակալն. զոր քակեալ զքարինսն տանեն ի Կոստանդնուպօլիս[դ] շինել

ա. Ա. արարեալ. բ Դ. Ա՛ ոչինչ. գ. Գ. զսոյնպիսի դ. Բ. տանին Կոստ. Գ. տարան ի Կոստ. Ա՛ տանէին ի Կոստ.

տանդինուպոլսի յարքունական բաղանիսն բերեալ լի-նէին, [1] որոյ անունն Կոստանդիանա: Եւ գտանիւր միում ի քարանցն գրեալ ածումն, որ թաքուցեալ կայր ի վա-ղուց հետէ, և յանժամ յայտնի լինէր յայտնելով որ-պէս զի առատ ջուր գայցէ ի քաղաքին: Յանժամ պա-րիսպս բաղանեացն սպասաւորեսցէ. և բիւրք ազգք բարբարոսաց ընթացեալք ի Հռովմայեցւոցն երկիրն, և բազում դժնդակս գործեալք, յետոյ և ինքեանք ապա-կանեցին ա: Բայց այս գիրս յայտնի պատահեցաւ լինել յետ ժամանակի զագուգայ Ջրոյն ի Վաղէնտիա-նոսէ կազմեալ, առատ տալ քաղաքին զջուրն. և յան-ժամ բարբարոսական շարժեցաւ որպէս զի յետոյ ասաս-ցուք: Բայց գիր քարին և ըստ այլ պատճառոյ պատա-հեաց լինել: Քանզի Ջրոյն ագուգայի բ մտեալ ի քաղա-քըն, Կղեառքոս [2] եպարքոս գոլով քաղաքին Ջրաբուղխք

ա. Բնագրում 9 տող հեքսամետր կայ, որ թարգմանը բաց է թողել. եւ որի մէջ մարգարէացած են բարբարոսների յարձակումները եւ աւե-րումները:

բ τοῦ ὑδραγωγοῦ·

1 Զոնարաս եւ Կեդրենոսը վկայում են, որ ոչ թէ բաղնիք, այլ այդ քարերով սարքւած ջրանցքներ է շինել քաղաքի համար ջուր բե-րելու.

2. Փրկ. 384 Թ.

զարքունական բաղանիսն, որ ի Կոստանդնու անունն էր անուա-նեալ: Եւ գտին քար մի որ գրեալ էր, ածումն ջրոյն որ ա ի վաղուց ամաց էր ծածկեալ, որ ապա ի գրոյն բ ուսեալ ըզ-գնացս ջրոյն՝ ի թագաւորացն կազմեալ, առատանայր ի քաղա-քին ջուրն ամենեցուն: Եւ աղաչեալ գ զթագաւորն ամենեցուն դ

ա. Ա. անուն: բ. Ա ի գրոյ. գ. Ա՛ աղաչել. դ. Բ. ամենեքեան.

մեծ յարգարեաց՝ ի յայնմ Թէոդոսի փախճառս կոչեցե-լում, յորում Ջրարգլխի առատ ջուր։ Որով ի տուն միջական գայր քաղաքն։ Եւ այսմ ասացելումն լինել ի դրոյ քարին.

«Եթէ պարս վայելուչս կարգեսցեն. և պատկս զա-նազանս արասցեն»։

Այլ ըստ գրոյն փոքր ինչ յետոյ եղև։ Իսկ յայն-ժամ քակեցելոյ պարսպին, Կոստանդնուպոլսեցիքն աղաչէին զԹագաւորն դադարեցուցանել զպարսպին քա-կումն։ Ընդ նմին աղաչէին զնա և որք ի Բիւթինիոյ առ նմա ի Կոստանդնուպոլսի Նիկոմիդիացիք և որք բնակեալ էին ի Նիկիա։ Իսկ Թագաւորին բարկութեամբ գոլով, հազիւ ընդունէր զաղաչողացն աղաչանս, բայց հօդ տարեալ երդմանն համայն և քակել հրամայէր. և լնուին զտեղի աւերմանցն այլ քարամբք փոքերբք, զոր և այժմ է տեսանել կողմանս պարսպին. որպէս մե-ծամեծ և սքանչելի քարամբքն յայնժամու եղեալն մեծակատարն կայ շինած։

Գ.Լ. Թ.[1]

Բայց Թագաւորն ի հալածելոյ զորս համագոյու-թեանն ոչ դադարէր, այլ վարէր զնոսա ի Կոստանդի-նուպոլսէ. ընդ նմին և զՆաւատիանոսն, որպէս զհա-մախորհողս, և զեկեղեցիսն նոցա խնուլ հրամայէր։ Եւ զեպիսկոպոսն նոցա աքսորեաւք վտարել հրամայէր, որոյ

1 Տես Սոզոմ. Զ. 9. կամխոդ. Է. 20 Նիկեփ. ԺԱ. 5.

ի քակելոյ զպարիսպն, որոց անսայ և Թողու. զորոյ զքակեալն անդէն շինեն. ա ոչ այնպէս գեղեցկապէս որպէս էրն.

Նւ Վաղէս ոչ դադարէր ի հալածելոյ զուղղափառսն. ընդ նմին և որ հերձուածոյն էին բ աքսորէր զեպիսկոպոսս. դ

ա. Ո. չինէին բ. Գ. եւ որ հերձուածն էին գ. Գ. զեպիսկոպոս.

անուն Ագիղիոս՝ այր ծեր ի Կոստանդնի ժամանակացն․ առաջնորդ Նաւատիանոսացն հերձուածոյն, և վարս առաքելական վարեալ․ քանզի բոկոտն[ա] զամենայն ան կայր, և միոյ պատմուճանիւ պիտանացեալ լինէր՝ զառաքելոյն պահելով զբան։ Ընդունէր զընդդէմ Նաւատիանոսացն զԹագաւորին բարկութիւնն այր երկիւղած, և բանաւոր, որոյ անուն Մարկիանոս․ որ ի սկզբանն ի Թագաւորութեանն լինէր զինուորեալ, իսկ յայնժամ քահանայ Նաւատիանոսացն աղանդոյն գոլով, քերականս[բ] Անաստասիա և Կառոսեայ դստերաց Թագաւորին ուսուցանէր, որոց անուամբ և արքունական բաղանիքն ի Կոստանդինուպօլսի ի Վաղէսէ ցուցանին յարդարեալք։ Եւ ապա պատկառանաւքն նոցա որ առ այրն, առ փոքր ինչ Նաւատիանոսացն եկեղեցի խցեալք բանային առ ժամայն։ Նաև ոչ ի խռովութենէն որ վասն արիանոսացն բերեալ լինէր կատարելապէսք միայն ազատք, քանզի ատելիք գոյին ի նոցանէ, վասն զի զհամափառն

ա ἀνυπόδητος՝ բոկոտն։

բ․ γραμματικοὺς λόγοος. քերականութիւն։

Եւ որ առաջնորդ էր նոցա՝ էր առաքինի վարուք՝ միով պատմուճանով և բոկոտն՝ և սորա[ա] անունն էր Ագելիոս՝[բ] այր ծեր ի Կոստանդնու Մեծի ժամանակաց ունէր զեկեղեցին՝ զոր խնուլ[գ] հրամայէր Վաղէս․ Իսկ քահանայ ոմն Նաւատիանոսացն՝ Մարկիանոս անուն իմաստասէր՝ որ ուսուցանէր զդստերս Վաղէսի ի ձեռն նորա․ և նոցա աղաչանաց Թողու զծերն և զեկեղեցին նորա․ Բայց ատելիք էին նմա՝ զի զուղղափառն[դ] սիրէին ընդունել՝ և որք ըստ Արիոսին որոշէին ի նոցանէ․

ա․ Ա։ Բ․ եւ սորոյ անուն․ Ն․ բոկոտն եւս, որոյ անուն էր․ բ․ Բոլ․ Ձեռ․ Գաղիոս։ Նոր․ Տես զայս Ագեղիոս եւ ի մատենագր․ Հյկ․ Թրգմ․ 6․ 97 ուր սխալ գրեալ է Ա ր ա ե ղ ի ո ս․ գ․ Ա՝ քակել․ դ․ Ա՝ նմա զուղղափառն․

սիրէին և հաստատէին. որ ինչ առ ժամանակաւն այսպէս լինէր։ Բայց և այս գիտելի է, որ առ Պռոկոպիոսիւ պատերազմ ի հիւպատուոջն Գռատիանոսի և Դագաղայիփոսի[1] լինէր, յեւլն Մայիս ամսոյ։

Գլ. Ժ.[2]

Իսկ սակաւ ինչ յետոյ պատերազմին ըստ նմին հիւպատուոջն, Վաղենտինիանոսի Թագաւորի[5] յարևմտայինսն կեղով կողմունս, ծնաւ որդի նորա նորուն համանուն. քանզի Գռատիանոս յառաջ քան զԹագաւորութիւն նորա լինէր ծնեալ։

Գլ. ԺԱ.[4]

Իսկ զկնի հիւպատուոջն որ էր Ղուպիկիանոսի (և Ցոբիանոսի)[ա] էջ բռնալիր կարկուտ յերկնից ի Կոստանդինուպոլիս.[3] երկուցն Յունիս ամսոյ, քարամբք

ա. Այս անունը մեր ձեռ. բաց է թողած:

1 Այս հիւպատոսների ժամանակ յաղթուեց Պրոկոպիոս բանակը։

2 Տես Սոզոմ. Զ. 10. Կաս. Է. 21. Նիկ. ԺԱ. 4.

3 Սխալ է՝ այդ ժամանակ ոչ թէ Վաղենտիանոսին. այլ Վաղէսին որդի ծնաւ 369 թ։

4 Տես վերոյիշեալ տեղերը։

5 Փրկ. 367 թ.

Գլ. ԿԴ.

Յաղագս կարկտին շարժին եւ արհաւրացն, եւ վասն չարութեան Վաղէսի:

Ընդ նոյն ժամանակս լինի կարկուտ սաստիկ բռնալիր մեծութեամբ և (քա)րամբք[ա] հանդերձ ի Կոստանդնուպօլիս, որ

ա. Գ Ա՝ քերմամբք. Միա Ձեռ. քերամ:ք:

մինն Կեսարիոյ որ ի Կապպադովկիա եպիսկոպոս էր. և միւսն Գրիգորիոս Ննձիանձու ա քաղաքի, [1] որ հուպ է ի Կեսարիայ: Բայց սակս Բարսղի և Գրիգորի յառաջիկայսն ասասցուք:

ԳԼ. ԺԲ [2]

Իսկ խորհողացն զհամագոյութիւնն յոյժ յայնժամ վարեցելոց, առ ժամայն հալածուեղքն ընդդէմ Մակեդոնեանցւոցն տարեալք լինէին: Իսկ նոքա երկիւղիւն առաւել քան բռնութեամբն նեղեալք, ըստ քաղաքացն աղաչաւորս առ միմեանս առաքէին. ազդելով պարտ գոլ ի հարկէ ապաւինիլ առ Թագաւորին եղբայր, և Լիբեռոս Հռովմայ եպիսկոպոսն, ողջունել զնոցայն հաւատ յաւէտ. քան հաղորդիլ ընդ որոց ընդ Եւդոքսին: Եւ առաքէին զԵւստաթիոս Սեբաստուոյ որ բազում անգամ նզովեալ լինէր, և զՍիղբանոս Տարսոնի Կիւլիկեցւոց, և զԹէոփիլոս Կաստաբաղացեաց որ ի Կիւլիկիայ, պատուիրեալ ոչինչ խղճալ առ Լիբեռ-

ա. Ναζιανζοῦ.

1 Սխալ է. Գրիգորը այդ ժամանակ ոչ թէ Նազիանզի. այլ Սասիմացւոց եպիսկոպոս էր ձեռնադրուել.

2 Տես Սոզոմ. Զ. 10. Թէոդ. Դ. 7. 8. Կասիոդոր Է. 25. Նիկիփ. ԺԱ. 6.

ԳԼ. ԿԵ.

Հալածումն ուղղափառաց ի Վաղէսէ, եւ Աթանասայ սրբոյ թաքչիլն:

Իսկ հալածեալքն ըստ ուղղափառութեանն ընդդէմ Հոգեմարտացն լինէին, առ Վաղէնտիանոս՝ եղբայրն Վաղեսի, ապաւինէին. Որ և ի Հռովմայ եպիսկոպոսէն ողջունեալք. վասն ոչ հաղորդելոյ ընդ Հերետիկոսս, յորս այցելութիւն

ւոս սակս հաւատոյն, այլ և հաղորդել ընդ Հռովմա-
յեցւոցն եկեղեցւոյն, և հաստատել զհամագոյութեանն
հաւատ։ Զսոցա զԹուղ(թ)սն որոց ի Սեղևկիայ խղճացե-
լոցն առեալ հասանէին յԻտալիայ.ա բայց Թագաւորին
ոչ հանդիպէին. քանզի նա ի Գաղիայ կոյս լինէր, ընդ
Սաւրոմացեացն բ պատերազմելով, իսկ Լիբերիոսի ընձե-
ռէին զԹուղթսն։ Այլ նա զնոսա ընդունել ոչ երբէք
կամէր. քանզի յԱրիանոսացն մասն ասէր լինել, և ոչ
կարել զնոսա յեկեղեցւոյն որպէս զՆիկեայ հաւատոյն
արհամարհողս։ Իսկ նոքա ճանաչել ի զղջմանէ զճըշ-
մարտութիւնն պատասխանէին, և ուրանալ անդէն
նախկին զաննմանեացն հաւատ, և նման խոստովանել
ըստ ամենայնի զՈրդի Հաւր, ոչինչ արտաքրեալ զհա-
մագոյութեանն համագոյութիւն. այլ ըստ ամենայնի
միաւորել ժողովոյն ուղղաբար հաստատացելոցն ի Նիկիայ
սրբոցն ՅԺԸ գ հարցն։ Զայսոսիկ ասացեալ Լիբերիոս
գրով զխոստովանութիւն կամացն պահանջէր։ Իսկ նոքա
յաւժարաբար արարեալ զգիրն ետուն, յորում և բանքն
ի Նիկիայ եդեալ ժողովոյն հաւատոյ յարադրէին։ Աստ-
անաւր վասն երկայնութեան ոչ գրեցի, բայց զԹուղ-
թըն զորս ոյք Եւստաթիա աղաչաւղքն ետուն ցԼիբե-
րիոս կայ գրել աստանաւր։ Յետ որոյ և Թուղթն Լի-

ա. Բն. ունի «ի Հռովմ»
բ. Բն. Σαυρομάτας։
գ. Բնագրում չկայ «այլ ըստ ամենայնի ... ՅԺԸ հարցն», որ կարող է թարգմանի յաւելուածը լինել։

առնէ Տէր։ Իսկ թագաւորն Վաղէնտիանոս հեռացեալ յաշ-
խարհէն, ոչ հանդիպէին որք ի նա ապաւինեալ չոգան։ Եւ
ի նոյն ժամանակի Եւգորսի ա և Նովիոս ժողով առնէին առան-

ա. Գ. Ա. Հեռոքսի

բեռիոսի կայ որ առ Մակեդոնացւոց եպիսկոպոսունսն։[ա] Որոց ընկալեալ զԹուղթն Լիբերիոսի բարեխաւսէին ըստ քաղաքացն առաջնորդս համագոյութեանն հաւատոյ՝ յորդորելով ժողովիլ առհասարակ ի Տարսոն Կիւլիկեցւոց, ի հաստատել զՆիկիւոյն հաւատ, և խափանել զյետ այսորիկ եղեալ ամենայն հակառակաբանութիւն։ Եւ թերևս արդեւք այս լինէր, եթէ ոչ առաւել զաւրելով, յայնժամ ի Թագաւորէն արգելէր։ Զեւդոքսիոս ասեմ որ Արիանոսական աղանդոյն էր առաջնորդ. որոյ առաւել և յաղագս քարոզեալ ժողովոյն մեծագոյն ըստ սոցա գործեաց։ Եւ զի Մակեդոնիացեացն ի ձեռն բարեխաւսեացն առաքեաց հաղորդելով ընդ Լիբերիոսի զՆիկիոյն հաստատեցին հաւատ, ինքն Սաբինոսի ժողովու ժողովականացն խոստովանեցաւ։

ԳԼ. ԺԳ.[1]

Իսկ առ այն ժամանակաւքն Եւնոմիոս յԵւդոքսիոսէ պատեալ առանձինն զժողովն առնէր, զի բազում անգամ աղաչել նորա ընդունել զվարդապետն իւր զԱյէտիոս, Եւդոքսիոս ոչ հնազանդէր։ Եւ զայս ոչ կամելով արար քանզի ոչ քամահէր զկարծիսն Այետի, զնոյն գոլով ղիւրին. այլ զի ամենայն անիմաստքն, որպէս զայլ կարծիս համարէին, այս պատճառս Եւդոքսի զԵւնոմիոս որոշեաց։ Այս ի Կոստանդինուպոլսի

ա. Բնագրում պահուած են երկու Թղթերն եւս:

1 Տես Սոզոմ. Զ. 12. Փիլոստ. Թ. 4. Կաս. Է. 26. 27. Նիկեփ. ԺԱ. 10. 11.

ձին. և Նոմիոս աղաչէր ընդունել զվարդապետն զԱյետիոս,[ա] և ոչ հաւանէր Եւդոքսիոս[բ] Նմն. ոչ քամահեալ[գ] զկարծիս Այետիոսի, այլ կի մի ամենայն իմաստ նորա զկարծիս նորա

ա. Գ. զԱյետիոսի. բ. Ա՛ զԵւդոքսիոս գ Դ քամահարեալ.

այսուիկ պատճառով եղև. իսկ ըստ Աղէքսանդրիոյ հրամանի եպարքոսացն փութովն Եւդոքսի առաքեալ զեկեղեցին խռովեցոյց: Իսկ Աթանասայ յանկարգ դիմմանէ ամբոխին կասկածեալ, երկուցեալ զի մի գուցէ յեղելոյն անտեղեաց ինքն զպատճառն առցէ, զչորս ամիսս ողջոյն ի գերեզման հօրն իւրոյ թաքչէր: Եւ վասն զի յաղագս չլինելոյն նորա ժողովուրդն փափագովն որ առ նա աղմկէր, լուեալ թագաւորին զայր(տ)մեանն Աղէքսանդրեայ, ի ձեռն թղթոց ազդէր ակամայաքար ունել զեկեղեցին Աթանասայ: Եւ այս էր պատճառ ոչ խռովել Աղէքսանդրիացեաց եկեղեցւոյ մինչև ցվախճանն Աթանասայ. և զի այնուհետև ապա յետ վախճանին դար-

աղանդոյն լուծանիցէ. այսու պատճառաւ[ա] որոշէ զՆոմիոս Եւդոքսի. այս եղև ի Կոստանդնուպոլիս. Իսկ յԱղէքսանդրը[բ] հասանէ հրաման ի Վաղէսէ և յԵւդոքսէ առ եպարքոսն[գ] պատժել զուղղափառսն, որք ոչ զնոյն խոստովանիցին,[դ] իսկ ամբոխն աղմկեալ և խռովեալ առհասարակ. Յայնժամ Աթանաս՝ ուղղափառութեան քարոզ, երկուցեալ թէ պատճառ լիցի մարտի և մահու՝ ուխտի և ժողովրդեանն[ե] Աստուծոյ, աներևոյթ լինէր յանկարծակի, ամիսս[զ] երիս ի գերեզմանս հօր[է] իւրոյ թաքչէր. Եւ բազում տրտմութիւն և աղմուկ լինէր յԱղէքսանդրի[ը] վասն Աթանասի. զորս զգացոյց[թ] եպարքոսն Վաղէսի. Եւ նորա ակամայ[ժ] հրամանեալ վասն քաղաքին և աշխարհին աղմկաց,[ժա] գրէ թուղթ երդման դառնալ և ունել զեկեղեցին Աթանասի, մինչև[ժբ] կենդանի իցէ. Զայս լուեալ երևեցաւ,

ա. Գ Ն. պատճառով. բ Գ. Աղէքսանդրը. գ Ա՝ Եւդոքսէ առ եպարքոսին. դ. Նոր. սրբագրում է «խոստովանեսցին». ե. Գ ժողովրդեան. զ. Ա. Գ ամիս. է. Գ. հօրն. ը. Ա՝ Աղէքսանդրի, Բ. յԱղէքսանդրիա. թ. Ա՝ սգացոյց. Գ. սգեցոյց. ժ. Բ յակամայ. ժա. Ա՝ ամկըեաց. ժբ. Ա՝ մինչ.

ձեռաւ որք Արիանոսի կողմանն զեկեղեցիսն ընկալան, փոքր ինչ յետոյ ճառեցից։

ԴԼ. ԺԴ. [1]

Իսկ Թագաւորին Վաղէսի անդրէն յԱնտիոքայ փութալով համբառնայր ի Կոստանդինուպօլսէ.[2] և հասեալ ի քաղաքն Նիկոմիդիա արգելաւ ի նմա վասն պատճառիս այսորիկ։ Եւդոքսիոս այս որ Արիանոսական եկեղեցւոյն առաջնորդ, առժամայն յետ Թագաւորին ելին կատարման վարուցն հպեցաւ, ի հիւպատուօջն Վաղէնտինիանոսի և Վաղէսի երկրորդին, մետասան ամ[3] Կոստանդինուպօլսի եկեղեցւոյն եղեալ առաջնորդ։ Վասն որոյ Արիանոսքն ի տեղւոջն նորա կարգեն զԴիմոփիլոս։[4] Ժամանակ ի դէպ կարծեալ ըմբռնեալ և համափառացն իւրեանցն հաւատոյ զԵւագրիոս ոմն

1 Տես Սոզոմ. Զ. 13. Փիլոստ. Թ. 8. Կասիոդ. Է. 29. Նիկեփ. ԺԱ. 15.

2 Վաղէսը Կ. Պօլիս էր դարձել Գոթական պատերազմից յետոյ 369 Թ.

3 Նա եպիսկոպոս էր սկսած 359 Թուից. մեռաւ 370 Թ.

4 Դիմոփիլոսի մասին տես գիրք Բ. գլ. 42.

և եկեալ էառ զաթոռ իւր մինչև ցվախճան. և զուղղափառացն զհաւատս հաստատէր և ոչ յումեքէ դրդուեալ.

ԳԼ. ԿԶ.

Վախճան Եւդոքսէսի եպիսկոպոսի Կոստանդնուպօլսոյն՝ եւ ի տեղի նորա դնեն Արիոսք զԴիմոփիլոս եւ համափառքն զԵւագրա ոմն. եւ նեղութիւնք ուղղափառացս ի Վաղէսէ:

Յայսմիկ Եւդոքսի վախճանէր՝ Կոստանդնու եպիսկոպոսն. և ի տեղի նորա զԴիմոփողոս Արիոսքն առնէին, իսկ համափառացն զԵւագրիոս ոմն. Իսկ Արիանոսքն յա-

ա. Գ. մինչ. բ Ա՛ զհաւատն գ. Ա՛ Գ յիմեքէ. դ Շ՛ զհամափառացն.

կարգէին եպիսկոպոս, և ձեռնադրէր զնա Եւստաթիոս որոյ յառաջ Անտիոքիայոյ եպիսկոպոս էր եղեալ, որև նախկին ի Յոբիանոսէ յաքսորեացն կոչեալ լինէր։

Իսկ յայնժամ էր ի Կոստանդնուպօլիս դիտմամբ հաստատեալ զօրս համագոյութեանն հաւատոյ, և ըստ նմինն քաղաքի ծածկաբար կեայր։

ԳԼ. ԺԵ.

Այսորիկ եղելոց, այլ ժամանակն յայլ սկզբանէ շարժէին Արիանոսքն հալածանս ի վերայ նոցա։ Ի գիտութիւն Թագաւորին ապա վաղվաղակի հասանէր եղեալսս, երկուցեալ զի մի ոք ի զիրարմանէ յամբոխին եղելոց աղմկէն դարձուցէ զքաղաքն, հեծելական ձեռն ի Նիկոմիդիւոյ ի Կոստանդինուպօլիս առաքէր. և հրամայէր զմբռնեալսն յայնմիկ՝ զձեռնադրօղն և զձեռնադրեալն զայլ այլուր որոշեալ։ Եւստաթիոս ապա ի Բիւզի քաղաքին Թրակոյ լինէր ըմբռնեալ, իսկ Եւագրիոս յայլ տեղի եղև տարեալ։ Այսոցիկ այսպէս եղելոց առաւել յանդգնեալ Արիանոսացն, զօրս եկեղեցւոյն փնասէին, հարկանելով և Թշնամանելով, և զամենայն իսկ զանժուժալիսն գործելով ի նոսա։ Զօրս ոչ կարացեալ տանել յաղաչանս առ Թագաւորն երթային, որպէսզի Թէ կարասցեն մասնաւոր զերծանիլ ի բռնութենէն. այլ զայս խորհելով յոյժ մեղան յուսոյն, զի յանիրաւէն արդարոյն ակն ունէին հանդիպել։

րուցին պատերազմ սաստիկ ի յազգմանէ Վաղէսի. զօրս[ա] Թշնամանէին և հարկանէին զձեռնադրեալն և զձեռնադրօղսն. որք ոչ կարացեալ ժուժկալեալ[բ] առ իրաւունս երթային ի Վաղէս.[գ] Իսկ նա հրամայէ եպարքոսին[դ] զնոսա գաղտ սպանանել.

ա Գ. զօր բ Ն. որ ոչ կարացեալ ժուժկալել. գ. Ա՛ Գ. ի Վաղէսէ. դ. Ա՛ վասն եպարքոսին. Ա. Բ. Ն. Ա՛ եպիսկոպոսին.

ԴԼ· ԺԶ·[1]

Քանզի իբրև ճառեալքս առք երկիւղածք, եկեղեցականսն հանդիպեալ դասու, ուր էին Թուով Զ յորոց համարեալ լինէին Սուքիասոս, Թէոդորոս, ի Նիկոմիդիա հասանէին, աղաչանս մատուցանելով զբռնութիւնն և զոր ինչ կրէինն: Իսկ Թագաւորին բարկացեալ այսքան Թաքոյց զբարկութեանն ուրքան լռելեայն. Մոգիստոսի եպարքոսի հրամայել ըմբռնեալ և մահուամբ վնասել զարսն: Իսկ յեղանակ մահուանն աւտար իմն էր, վասն որոյ և յիշատակն աւանդեսցի: Երկուցեալ եպարքոսին զի մի՛ խռովութիւն յամբոխէն ընկալցի չարաչար, յայտնի սպանանելով զնոսա, ստէպ յաքսորիս տանել զարսն: Իսկ նոքա ազնուականաբար յանձն առելոց, եպարքոսն հրամայէր ի նաւ մտանել, իբր Թէ յաքսորիս անդուստ երԹալ նոցա. պատուէր տուեալ զաւրականացն զի ուրանաւր ի մէջսն հասցեն ծովուն, այրեսցեն զնաւն. որպէս զի այս աւրինակաւ մեռեալք ոչ հանդիպեսցին Թաղաւղացն: Եւ այս լինէր. զի հասեալք ի մէջն Աստակինաս ծոցոյ, առնէին զհրամայեալսն, և ինքեանք յայլ կոչեցեալ [ն]ակատտիոն[ա] փախեալք գնային, զնաւն լցուցեալք: Եւ դէպ եղեալ հողմոյ արևելեայնւոյ ուժգնի, արտաքսամղեալ լինէր. առաւել ևս բորբոքեալ նաւն, մինչ զի յերագ դիմմանէն եղելոյ բաւել մինչև

ա· ἀκάτιον· նաւակ:

1 Տես Սոզոմ· Զ· 14· Թէոդ· Դ· 24· կաս· Է· 30· Նիկեփ· ԺԱ· 16·

և եպարքոսն[ա] հանեալ զնոսա ի նաւ, որպէս ի քաղաք տանել և հրամայեաց այրել զնոսա ի ծովուն. Եւ այնպէս այրեալ[բ] ի ծով անկան հանդերձ նաւովն, և այրեցողքն գնացին այլ նա-

ա· Ա· Բ· Ն· եպիսկոպոսն· բ· Ա՛ այրեցեալ·

ի Նաւահանգիստն որոյ անուն Դակիւիզոս, և անտի ցվաղճան հանդերձ արամբքն կիզուլ։ Եւ զայս ոչ անար- գագոյն աւէին լինել բազումք. քանզի փութանակի սով պատահեաց լինել ի Փռիւգացեաց ազգս, որպէս զի հարկ լինել առ սակաւ ինչ յաշխարհէն վերանալ բնակչաց բազմաց, և ապաւինիլ ի Կոստանդնուպոլիս և յայլ յաշխարհս։ Քանզի Կոստանդինուպոլիք զանբաւ բազ- մութեան սնուցանելով զամենայն ունի առատ, ի ծովէն առնլով ամենայն ուստեք զպատշաճիցն շահս, և զի Եւքսինոս Պոնդոս, որ հուպն ի նա կայ, աննախանձ իբրև հանդարտին տայ նմա զցորեանն։

Գլ. ԺԷ.[1]

Իսկ Վաղէսի փոքր ինչ եկաւալացն հոգ տարեալ ի սովոյն, յԱսորեացն հասանէր Անտիոքիա,[2] և անդ լի- նելով խախտէր զորս ոչն արիոսանայինն։ Քանզի ցկատար հալածէր զուղղափառսն յեկեղեցեացն որ յԱնտիոքիա և զրեաթէ յամենայն իսկ արևելականացն քաղաքաց, ոչ շատանայր այնուիկ, այլև ընդ զանազան տանջանաւք արկանէր։ Կորուսանէր զբազումս և յորոց նախկինն ընդ պէս պէս մահուամբք մատնելով, զանազանաբար և ի գե- տըն կորուսանելով։

1 Տես Սոզոմ. Զ. 18 Թէոդ. Դ. 13 Կասս. Է. 31. Նիկեփ. ԺԱ. 16. 21.

2 Վաղէսը Անտիոքիա հասաւ 372 Թ.

ւաւ ի տեղիս իւրեանց. Իսկ Վաղէս՝ յԱնտիոք և յամենայն ա յարևելս ոչ դադարէր ի կշտամբել զուղղափառս զանազան տանջանօք, և մահուամբ պէս պէս, առաւել քան զկատաղաշ- տիցն ունէր զատելութիւն առ ուղղափառսն.

ա. Հ՝ ամենայն բ. Գ. արեւելս.

ԳԼ. ԺԸ. [1]

Բայց ճառեցից թէ որպիսի ինչ և յՈւռհայի Միջագետացն քաղաքի լինէր։ Էր ի քաղաքին մատուռն առաքելոյն Թումայի [2] պայծառ և երևելի. և յաճախ ժողովք ի նմա կատարէին վասն տեղւոյն սրբութեան։ Զայս իմանալ Թագաւորին կամեցեալ, և լուեալ զամենայնսն ցասմամբ ընդ նորա հերձուածոյն լինել, սպառնայր եպարքոսին. վասն զի ոչ իմացեալ յառաջ վարել զնոսա և անտի։ Իսկ իբրև թշնամանել ի նմանէ եպարքոսին, պատրաստ լինէր սատարել նորուն բարկութեան թագաւորին։ Եւ քանզի ոչ կամէր յայսքան արս սպանումն գործել, լռելեայն ազդէր որպէս զի մի ոք մնասցէ ի մատրանն. այլ ոչ ոք ունէր ի համար, ոչ խորհրդակցութեանն և ոչ սպառնալեացն. քանզի ամենեքին զնոյն հետայն աւուրն յաղաւթիցն տեղի անձնատուրք լինէին։

1 Տես Սոզոմ. Զ. 18. Թէոդ. Դ. 18. Ռուփ. ԺԱ։
2 Այս մատուռը յիշած է նաեւ ս. Եփրեմի վարքի մէջ.

ԳԼ. ԿԸ.

Յաղագս մատրանն Թումայի առաքելոյն եւ որ ինչ ի նմա անցիցն:

Ասացից և որ ի Միջագետս Ասորեաց որ յՈւռհայի. [ա] Էր ի նմա մատուռն սրբոյ առաքելոյն Թովմայի. [բ] պայծառ երևելի, և յոլով ի նմա ժողովուրդք յաղագս սրբութեան տեղւոյն։ Զայս լուեալ Վաղէս, գրէ առ եպարքոսն եղծանել [գ] զայնպիսի ժողովն ուղղափառութեան ընդէմ իւր կարծել, Ազդէ [դ] նոցա զկամս թագաւորին որպէս զի մի ժողովեսցին ի նմա [ե] զի մի մեռցին։ Իսկ [զ] նոքա ոչինչ զՎա-

ա. Ա՝ Ուռհայի. բ. Ա՝ Գ Թումայի. գ. Ա՝ կարծեալ. դ. Ա՝ եւ ազդէ նոցա եպարքոսն. ե. Գ. Ա. ի մատուռն. զ Բ. եւ

Իսկ իբրև եպարքոսն հանդերձ բազում զաւրականաւք ի մատուրն երթայր, առ ի լնուլ զԹագաւորին բարկուԹիւնն, կին մի տնանկ զձեռանէ մանկան իւրոյ քարշելով ընԹանայր ի մատուրնն և կտրէր անցանելով ընդ դասս վառելոյ եպարքոսին։ Իսկ եպարքոսին զայրագնեալ առ ինքն հրամայէր ածել զկինն հարցանելով ցնա. ո՞վ կինդ Թշուառացեալ, ո՞ւր ընԹանաս այդպէս ստահակաբար։ Իսկ նա ասէ. ուրանաւր և այլքն ընԹանան։ Իսկ իբր նորա չլսել. ասէ եպարքոսն. հանդերձի սպանանել զամենայնսն զորս արդեւք և գտանիցէ։ Իսկ կնոջն իմաստնոյ և քաջի հանճարով լուեալ ասէ. վասն այսորիկ և փուԹամ իսկ, որպէս զի անդ գտանիլ։ Ասէ եպարքոսն. իսկ ո՞ւր զայս տղայս քարշես։ Ասէ կինն. որպէս զի և սա արժանաւորի մատրանն։ Զայս իբրև լուաւ այլն, զմտաւ ածէր զժողովելոցն պնդուԹիւն. և նոյն ժամայն առ Թագաւորն հասեալ ծանուցանէ նմա, եԹէ էին պատրաստք ամենեքինն մեռանիլ յաղագս իւրեանցն հաւատոյ, և անիրաւ գոլ ասելով զայսքանիսս ի զրաւել ժամանակի ապականել։ Եւ հաւանեցոյց զԹագաւորն

դէսի սպառնալիսն համարէին, և զեպարքոսին [ա] զբանս.[բ] և ժողովեցան բազումք ի մատուռն յաղօԹս ըստ սովորուԹեան. Եւ եպարքոսն [գ] ժողովեաց [դ] զօր բազում զինեալս, զի արգելցէ կամ սպանցէ զնոսա [ե]. ըստ հրամանի Վաղէսի, և շուրջ պատեալ զմատուռնն. [զ] Իսկ կին մի տնանկ կալեալ զձեռանէ մանկանն իւրոյ՝ հերձեալ զամբոխ զինուորացն դիմէր ի մատուռն. [է] Եպարքոսն ասէ. զի՞ մոլիս կին դու ի մահ. Ասէ կինն, Թոյլ տուր ինձ և մանկանս ընդ այլսն մարտիրոսանալ. Իսկ նորա զարմացեալ ընդ հաւատ կնոջն և ընդ հանդէս ժողովեալն, ար-

ա Բ. զեպարքոսի. բ Ա' Գ. բանս. գ. Գ. զեպարքոսն. դ. Ն. ժողովեալ. ե. Գ. Բ. չիք. զ. Ա զմատուռնն. է. Գ մարտան. Բ մարտուռնն.

դադարել ի բարկութենէն։ Այսորիկ աւրինակաւ Ուռ-հայեցիքն՝ առ ի պատերազմիլ յիւրեանց յընտանի Թագաւորէն փախչէին։

Գլ. ԺԹ.[2]

Իսկ ի նոյն ժամանակս և դև ոմն սպանիչ Թա-գաւորին հմութեանն հայեցաւ. քանզի հաւանեցոյց զո-մանս գործաւորս, թէ ո՞վ յետ Վաղէսի թագաւորեսցէ. դիւթութիւնս առնել։ Զորս ոմանս մոգական հմայից հպեալս և սպան դևն ոչ յայտնի, այլ սովորութեամբ. ցուցեալ չորս գիրս, Թոյ և եչն և ոյ և դայ, ասացեալ յայսցանէ առնուլ սկիզբն անուանն որ յետ Վաղէսի թագաւորէ, և լինել այդմ շարագրութեան։ Հասանէր և ի լսելիս Թագաւորին եղելոց հռչակ։ Քանզի և ոչ

1 Փրկչի 373 Թ.

2 Տես Սոզոմ. Զ. 35. Փիլոստ. Թ. 15. Կաս Է. 85. Նիկեփ. ԺԱ. 25. Ամիանոս Մարցելինոս ԻԹ. Ա. 29. Զոզիմոս Դ. 13.

գել զինքն ի մարտէն. ''' և ծանոյց Թագաւորին զպինգ հաւատս նոցա, և արգել զնորա բարկութիւն.

Գլ. ԿԸ.

Յաղագս դիւին եւ որ ինչ նորին հմայիւքն արար Նարս, եւ սպանանել զոմանս վասն անուանակցութեան:

Ընդ այն ժամանակս[β] դև ոմն սպանիչ զՎաղէս առնէր հմայիւք իւրն հպեալ։ Եւ հաւանեցոյց զյոլովս, թէ ով յետ Վաղէսի թագաւորէ՝ դիւթութեամբ հպեալ ի մահ դևն, ոչ յայտնի, այլ խորամանկեալ ցուցանէ չորս գիրս, Թո՛յ. է՛չ. ո՛յ. դա՛. յայսցանէ սկիզբն առեալ անուանն որ յետ Վաղէսի թագաւորէ. Այս հռչակեալ հասանէ ի լսելիս թագաւորին. և մախացեալ որպէս կարծէր ճշմարիտ զդիւին պատրանսն, և

ա. Բ. ի մարդոյն. բ. Գ. ժամանակն.

տար թոյլ զհանդերձեալն տեսանել Աստուծոյ և առնել զոր թուէր ամենեցունցն կարգաւորչին Աստուծոյ. այլ առընթեր ունէր զքրիստոնէութեանն պատուէրս, զորոյ նախանձ ունելով կարծեալ հետևեցաւ դիւացն առաւելագոյն և զբազումս զորս կարծէր բռնակեալս լինել կորուսանենէ։ Եւ սպանեալք լինէին այնուհետև Թէոդորոսք և Թէոդոտոսք և Թեոդուղոսք և որքան առ այսորիկ հուպ զանուանսն ունէին. յորս և Թեոդոսոզոս ոմն, այր քաջ և բարի նախարարացն Սպանւոյ իջեալ մեռանէր։ Իսկ բազումք յերկիւղէն որ ի վերայ կայր զանուանս իւրեանց, փոխեցին, զորս ծնաւղքն ծնիցելոցն եդին ուրացեալքն, որպէս զուանաւղս վշտաց. վասն այսորիկ այսքան պատմեցաւ։

Գլ. Ի.[1]

Բայց գիտելի է զի մինչ ուրանաւր էր Աթանաս Ա-

1 Տես Սոզ. Զ. 19. Թէոդ. Դ. 20. Ռուփ. ԺԱ. 3. Կաս է. 37. Նիկեփ. ԺԱ. 26.

ոչ անսայր Աստուծոյ ամենագիտի. Ցայսոսիկ մերձ յանուանս՝ զբազումս սպանանէր. զԹէոդորոս, և զԹէոդոտ, և զԹէոդղոս, զայր քաջ և բարի, և այլս ևս. Եւ բազում ի յահէն զանուանսն փոխեցին և ուրացան զառաջին անունն.

Գլ. ԿԹ.

Վասն Աթանասայ սորոյն արիական ժուժկալութեան եւ մահուանն, եւ ի տեղի նորա դնելն զՊետրոս զայր երկիւղած:

Եւ այսպէս Վաղէս էր չարասէր, և ոչ բարեսէր, և ոչ առ եկեղեցիսն ի Աստուծոյ. Բայց աստուածային նախախնա-

ա. Ն. այլ. բ. Գ. եկեղեցիս.

ղէքսանդրւոյ եպիսկոպոսն յաստուածային իմն նախախնամութենէ սպուժէր խռովեցուցանել զԱղէքսանդրիայ և զԵգիպտոս, լինել առաւել լուեալ ըստ նորա բազմութեան հաստատելոցն յԱթանասայ ուղղափառ հաւատոյն. և յայսմ անկասկածեալ զի մի լինելով յԱղէքսանդրիոյ աղմկի, բնութեամբ ամբոխին ջերմ սրտիւ գոլով վնասեսցէ զաշխարհականն գործս։

Վասն զի Աթանաս ի հիւպատուոջն Գրատիանոսի երկրորդին և Պրոբոսի յետ բազմացն այնոցիկ յաղագս եկեղեցւոյն ջանացեալ զվարան կատարէր,[1] զքառասուն և զվեց ամ հանդերձ բազում վշտաւք զեպիսկոպոսութիւնն հանեալ, և թողեալ յիւրում տեղւոջն զՊետրոս զայր երկիւղած և զքանաւոր։

ԳԼ. ԻԱ.[2]

Առժամայն փառահանային Արիանոսքն վերստին

1 Նա վախճանուեց փետր. 373 թ.

2 Տես Սոզ. Զ. 12. Թէոդ. Դ. 21. Գրեգ. Նազ. ճառ ԻԵ. 11. Կոս. Է. 38 Ռուփին ԺԱ. 3. Նիկեփ. ԺԱ. 26. 26.

մութիւնն[ա] որ առ Աթանաս երանելին էր, Վաղէս զչարութիւնն իւր արգելոյր յաղագս ուղղափառութեան իրացն. և սպուժէր[բ] յաղագս ամբոխելոյ Աղէքսանդրի և Եգիպտոսի, զի գիտէր[գ] զամենեցուն հաւատս յայրն Աստուծոյ և զուղղափառութեան հաստատութիւն երանելեան յամենեսեան։ Եւ յայսմանէ կասկածեալ զի մի աղմկեալ աշխարհն վնասեսցի յամբոխիցն.[դ] կայր մնայր առանց վրդովելոյ կենդանութեան առն սրբոյ։ (Զի յամենայնի երևելի էր այրն Աստուծոյ հաւատովք, և առաքինութեամբք. ոչ յումեքէ ի յընդիմակացացն[ե] խոնարհեալ և խոտորեալ ի ժամանակաւոր աղանդսն, իբրև պէս պէս և

ա. Ա. Նախախնամութիւն. բ. Բ. եւ ըսքուժէր. Ա՝ եւ սուրբ յապաղէր յոյժ էր յաղագս. Գ. եւ սուրբ յապաղէր քուժէր. գ. Ա՝ չիք. դ. Ա՝ ամբոխիցն. ե. Բ. չիք. Ա՝ Գ. ընդդիմակացացն.

զԹագաւորին բարբառելով աղանդ. և ոչ արարեալք փոյթ ծանուցանէին Թագաւորին յԱնտիոքիա նորա կե-լով։ Յայնժամ Եւզոյիոս որ յԱնտիոքիայ Արիանոսական հերձուածոյն առաջնորդ. յափշտակէր զդէպն ընձեռեալ ժամանակի, և յորդորէր ինքնին իսկ իջանել

ի զանազանս. [ա] այլ որպէս զմէմն ինչ ի ծովեզերբ [բ] զալեացն ի վերայ զընթացս [գ] որ ըստ նորա ժամանակին հերձուածք, անշարժ կայր մնայր. Եւ ի դէպ է [դ] ասել զմարգարէին բան. Թէ ոչ Տեառն Աստուծոյ թողեալ էր մեզ զաւակ [ե] հաւատոյ ուղղափառութեան զերանելին [զ] Աթանաս, իբրև [է] զՍոդոմ [ը] լինէաք և Գոմորայ նմանէաք. Զի ամենայն հալածանաց և վըշտաց համբերութեամբք [թ] և բազում նեղութեամբք տարեալ վասն եկեղեցեացն Աստուծոյ,) ձեռնագրէ զՊետրոս յիւր [ժ] աթոռն. զայր բանաւոր և երկիւղած յԱստուծոյ [ժա] ամենայն արդար կրօնիւք. Եւ ինքն փոխի յաշխարհէս ի հանգերձեալսն ի հայրապետս սուրբս. քառասուն և վեց ամ կալեալ զեպիսկոպոսութիւն. Եւ բազմաց շարժեաց արտօսր, [ժբ] և ողբս հառաչանաց և ապաշաւանաց. Աղեքսանդրի և յԵգիպտոսի և յամենայն տեղիս ուղղափառաց. Եւ բազումս եթող ճառս շարագրեալս յաղագս ուղղափառ հաւատոյ, և սուրբ վարուց և մեկնութիւն սաղմոսաց և այլ գրոց սրբոց. Զի յամենայնի մեծախորհուրդ էր այրն Աստուծոյ. և բանիւ կատարեալ և հոգով ցեալ կատարեաց զկեանս իւր ի փառս և ի գովութիւն [ժգ] Երրորդութեան. [1]

ա. Գ. զանազանսն. բ. Բ. Ն. ծովեզրն. գ. Բ. ընթացս. դ. Ա' թէպէտ. ե, Բ. զզաւակ. զ. Բ. զԱթանաս. է. Ա' զի իբրեւ. ը. Ն. զղոմ. թ. Գ. համբերութեամբ. ժ. Ա' իւր. ժա. Ա Աստուծոյ Գ.

ժբ. Արիստ. Լաստ. 33. 52. «որպէս զի ամենեցունց. շարժեցից զարտասուս» Նորայր.

ժգ. Ա' ամենասուրբ.

1 Համառոտողը այս գլխի մէջ շատ բան է աւելացրել։

յԱղէքսանդրիայ։ա Քանզի և Մագնոս որ ի վերայ թագաւորական գանձուց ընդ նմա իշխանէր. և թագաւորին հրամանք առ Պաղադոսիոս Աղէքսանդրւոյ եպարքոսն գրեալ լինէին զաւրականականն ձեռին սատարել նմա հրամայելով. վասն որոյ զՊետրոս ըմբռնեալ յարգելան արկանէին։ Իսկ զայլ ուխտաւորսն այլ այլուր ցրուեալ, զՂուկիոս նստուցանէին յաթոռն։

Գլ. Իբ.[1]

Բայց թէ որպիսի չարիք ի մտանելն Ղուկիոսի լինէին. կամ որքան հակառակ արտաքսեցելոցն ի դատարանս և արտաքոյ դատարանաց գործէին. և զի՞արդ ոմանք ընդ զանազան տանջանաւք անկան. և դարձեալ

ա. Բնագրի մի քանի նախադասութիւններ այստեղ բաց են թողուած։

1. Տես Սոզոմ. Զ. 19. Թէոդ. Դ. 22. Ռուֆ ԺԱ. 3. 4. Կաս. Է. 37. 38. Նիկեփ. ԺԱ. 26. 27.

Գլ. Հ.

Յաղագս Վաղէսի զչարին Պետրոսի. եւ Ղուկիոսի արիոսականաց ունել զեկեղեցիսն։

Ապա յետ նորա վախճանին, Վաղէս որ ունէր զարամըտութիւն վասն ուղափառացն, յԱղէքսանդր և յԵգիպտոս յայտնէր։ Եւ առաքեաց յեպարքոսն ունիլ զՊետրոս և արկանել ի բանտ և զուխտ եկեղեցւոյն ցրուել. և Ղուկիոսի Արիոսեան ունել զեկեղեցիսն ամենայն և զժողովուրդն.ա որ ոչ հաւանին մերոցս, պէս պէս տանջանօք խոշտանգել։ Զայս լուեալ Պետրոսի փախստական գնաց ի Հռոմ. իսկ Ղուկիոս կալեալ զաթոռն բազում չարչարանս եցոյց ժողովրդեանն Աստուծոյ. զոմանս տանջէր, զոմանս հալածէր, զոմանս ի բանտս,բ զոմանս յաքսորս առաքէր։

ա. Ա՛ զժողովս. բ. Ա՛ ի բանտ.

որք յետ տանջանացն աքսորեցան, Մաքինոս և ո՛չ մի ինչ այսոցիկ առնէ յիշատակ։ Քանզի կէսն նորա արիանոս գոլով թագուցանէ զսիրելեացն անիրաւութիւնս։ Բայց Պետրոս յայտնի թուղթսն զորս յետ ի կապանացն փախստեայն ամենայն ուրեք յեկեղեցիսն առաքեաց, յայտնագոյնս ամենեցունցն կարգեաց։ Սորա Պետրոսի գերծեալ ի բանտէն զաւրեալ առ Դամասոս[1] Հռովմայ եպիսկոպոսն ընթանայր։ Իսկ Արիանոսքն դարձեալ և սակաւք հանդիպելով զեկեղեցիսն Աղեքսանդրըւոյ ընդունէին նոյնպէս։ Եւ ոչ բազում ժամանակ ի միջի եղեալ, հրաման ելեալ ի թագաւորէն վարել զուղղափառսն ևս յԱղեքսանդրւոյ և յամենայն Եգիպտոսէ. հրաման առնոյր և իշխանն բազմամբոխ զաւրականաւք ամենայն ուստեք հալածել զորս և հրամայէր Ղուկիոս։ Եւ այսքան աշխատ արարին, և խռովեցուցին. և դժընդակաբար պատերազմեցան ընդ միայնարանսն որ յանապատին։ Քանզի եկեալք վառեալ զինուորք ի վերայ մերկ ա արանցն, որոց և ոչ զձեռս ձգեցեալ առ ի վէրս կամեցելոց։ Այսպէս ողորմելիագոյն խախտեցին, որպէս զի լինել վերագոյն քան զբանս նոցա եղելոց ախտիցն։

ա. անզէն.

1 Տես ստորև գլ. ՁՌ.

Եւ շարժէր զԱղեքսանդր և զամենայն Եգիպտոս զուղղափառացն ժողովս. ա Նա և ընդ միայնեցելոցն մարտ եդեալ ընդ նոսա խոշտանգէին զսուրբսն զանազան տանջանօք. Այլ նոքա հանդիսացեալք ի հաւատս ուղիղս և ոչ խոտորել յԱրիոսս. բ

ա. Ա՛ զուղղափառաց ժողովն. բ. Ա՛ եւ ոչ խոտորէին.

ԳԼ. ԻԳ.'

Եւ վասն զի որոց յԵգիպտոս ճգնաւորացն յիշատակ արարի, ոչինչ արգելու սակս նոցունց սուղ ինչ պատմել։ Որոց յԵգիպտոս ճգնաւորքն թերեւս յերկայն ժամանակաց առին զսկիզբնն. բայց ընդ[յ]արձակեցան և ի մեծագոյնսն յառաջատեցին. յառնէ աստուածասիրէ, որոյ անունն էր Ամմուս։[1] Սա մանուկ գոլով հրաժարէր յամուսնութենէ. բայց իբրև ոմանք ի կամողացն յորդորէին ոչ թշնամանել զամուսնութիւն, այլ կին առնուլ, հաւանէր և գայր յամուսնութիւն։[2] Եւ անդէն յառագաստէն առեալ զկոյսն և ածել յաւթեւանոցն սովորական հռչակաւքն. և յետոյ գնացեալ

1. Տես. Գ. 14. Զ. 20. 28—34. կաս. Հ. 1. Ն.իկ. ԺԱ. 27. 34.

2. Ամունն էր Նիտրիայի կրօնաւորների հայրը, ծաղկում էր մօտ 330 թ.

3 Ինչ որ Սոկրատը պատմում է Ամունի մասին. նոյնը պատմում է Թէոդորոսը (Դ. 13) Լաւոդիկիայի եպիսկոպոս Պելագիոսի մասին.

ԳԼ. ՀԱ

Յաղագս Ամոնայ աստուածասիրի ճգնութեան եւ վարուց։

Եւ զի կարեւոր համարիմ սուղ ինչ ճառել զճգնաւորացն, որ յայնժամ յԵգիպտոս էին անապատաւորք, (որ թերեւս նախ առեալ սկիզբն ի Պօղոսէ և յԱնտոնէ՝ որոց և պատմութիւնք իւրեանց բացայայտեն,[ա] զոր երանելին Աթանաս ճառէ)։ Բայց ընդարձակեցան և յորդորեցան[բ] յԱմոնայ յաստուածասիրէ։ Սա ի մանկութենէ (սրբեալ և պարզեալ, որպէս զարծաթ ընտրեալ, ըստ սաղմոսերգութեան բանին,) որոշեալ յամուսնութենէ, այլ ըստ ոմանց կարծեաց, որպէս պիղծ համարելով հրաժարէր,[գ] իսկ ի բազմաց հարկաւորեալ հասանի

ա Գ. բացայայտեն. բ. Ա՝ յորդորոցն. Սղմ. 7. բանք Տեառն են բանք սուրբ, որպէս զարծաթ ընտրեալ եւ փորձեալ յերկրէ, սրբեալ եւ պարզեալ եւթնապատիկ ի հողոյ գ. Ա. հրաժարէ. Բ. չիք։

պատշաճիցն նորա առնլով զիրս առաքելականս զոր առ Կորնթացիսն թուղթ կարգայր, և առ ամուսինն զառաքելոյն առ ամուսնացեալսն մեկնէր։ Իսկ բազում ինչ և արտաքուստ իւր յաւելեալ ուսուցանէր, որքան ամուսնութիւնն ունի բեռինս, ՚և զիմիրդ չարչարանաւք որ ի մէջ առն և կնոջն համափարութիւնք, և որպիսի երկուանք զչղին ընդունիցին, և զառ ի մանդասնութենէն յաւելոյր զաւժանմանս։ Ապա և զառ ի սրբութենէն զքաղցունսն. և զիարդ մաքուր վարքն են ազատ և անշաղախելի, և յամենայն աղտեղութենէ արտաքոյ. և զի կուսութիւն առաջի Աստուծոյ կայ առնէ։ ա Զայսուիկ և այլս բազումս այսպիսիս առ ամուսինն կոյս զոլով ասացեալ, հաւանեցուցանէր զնա հանդերձ ընքեամբ յառաջ քան զմիմեանս զոյն հրաժարել ի յաշխարհական վարուց։ Եւ զայս ուխտ երկուն եդեալ, ի լեառն որ կոչի Նիտրիա [1] գնացեալ. և անդ սուղ ինչ ժամանակ հովանեաւ անցուցեալք ճգնարան ունէին հասա-

ա. Բառացի է թարգմանությունը եւ անհասկանալի. միտքն է ... Կուսությունը մարդկանց մոտեցնում է Աստուծուն։

1 Նիտրիան մի լեառ է, որ ընկած էր Սկետում կամ Սկետայում քաղաքի մոտ. Աղէքսանդրիայից Մառիոտիս լճով բաժանուած։

և անդէն յառաջազոյնին՝ հաւանեցուցանէր զկոյսն կալ մնալ ի սրբութեան։ Զի ճշմարիտ է, ասէ, կուսութիւն ա ազգակցութիւն ունի առ հրեշտակս. և զի իցէ սուրբ մարմնով և հոգւով (և կոյսն հոգայ զՏեառն, զի իցէ սուրբ մարմնով և հոգւով. և առնականն հոգայ հոգ աշխարհիս բ զզբաղանս. և ահա մեկնեալ են ի միմեանց առնականն ըստ աշխարհիս, կարգեալ ի միմեանս։ Եւ կոյսն ընդ Աստուծոյ միաւորեալ, հոգայ զերկնաւորսն, որ կայ պահի յուսացելոց ի Քրիստոս։ և որքան ունի

ա. Ա՛ Կ. զկուսության ազգակցություն. բ Կ. զաշխարհիս.

բակաց, ոչ ունելով խիղճ զալուրն և զիգին, այլ գոլով ըստ առաքելոյն Տէրամբ։[ա] Եւ յանցանել ոչ բազում ժամանակի, նոյն հայսն և անշաղախ զայս առ Ամմուսն ասաց. ոչ վայելուչ է, ասէ, ճգնաւորին զգաստութեամբ տեսանել յիւրում բնակարանին զէգ. վասն որոյ թուէր[բ] երկոցունցն առանձին զճգնութիւնն առնել։ Եւ այս դարձեալ ուխտքս հաճոյանին երկոցունցն. և մեկնեալք ի միմեանց այնպէս յետ այնորիկ զվարսն հանին։ Եւ ի բաց կացեալք ի գինւոյ և ի ձիթւոյ, բայց միայն հաց

ա. Ձեռ. ունի .Տր̃..
բ. Ձեռ. ունի .Թուէր.։

ամուսնութիւն դժնդակութիւնս,[ա] երևելիս և աներևոյթս, հոգս և ծուփս, զոր ոչ ոք կարէ թուել թէ կամի.) Եւ որքան ազատութիւն կուսանաց[բ] է յամենայն հոգոց և ի զբաղմանց անհոգութիւն առեալ, կայ մնայ միշտ ի կարևորսն Քրիստոսի։ Զայս՝ և առաւել քան զայն[գ] ասացեալ հաւանեցուցանէր զկոյսն, երկոցունց պահեալ զսրբութիւն, և այսպէս մնացին մաքուրք։ Եւ յանցանել[դ] աւուրց և հարսանեաց, ասէ Ամովն ցկոյսն. ոչ է պատշաճ, միշտ առ միմեանս բնակութիւն առնել Աստուծոյ նուիրեալք զկուսութիւնս մեր. այլ մեկնեալք ի միմեանց այնպէս կատարեսցուք զսրբութիւն ահիւն Աստուծոյ։ Զայս ասացեալ և սակաւ ինչ ժամանակս կեցեալ առ միմեանս սրբութեամբ, ապա մեկնեալ ի միմեանց կատարեն զվարս իւրոց ճգնաւորական հանապազորդ աղօթիւք. և միշտ պահօք, հաց չոր և ջուր սակաւ ինչ յաւուրն ճաշակեալ։ Եւ յետ վախճանի հոգին Ամովնի ընդ հրեշտակս երթեալ յերկինս, յԱնտոնէ տեսեալ լինի։ Զոր և ասէ իսկ ի վարսն[ե] իւր, զոր[զ] յԱթանասէ շարագրեցաւ, ի յորդորումն միանձանց։

ա. Գ. ամուսնութեան դժնդակութեանս. բ. Ա՝ Գ. կուսանացն է. գ. Գ. զկոյսն դ. Ա՝ անցանել ե. Ա ի վարս. զ Ա. զո. ո. Բ. զորոյ.

չոր, և զայս երբեմն յետ միում աւուր, երբեմն յետ երկուց, զի էր յետ բազում աւուրց ուտէին։ Զայս զԱմուսայ զհոգին յետ մահուանն վերացուցեալ ի հրեշտակաց. որ ըստ նմայն վարեալ զկեանսն Անտոնիոս ետես, որպէս ասէ ի վարսն նորա որ ըստ Աղեքսանդրւոյն եպիսկոպոս Աթանասիոս։ Նախանձեցան զվարսն Ամուսա և այլք յոյժ բազումք. և ըստ կողմանցն լցաւ Նիտրիայ լեառնն և Սկիւթւոյ[ա] ի բազմութենէ միայնացելոցն. զորոց զվարս շարագրել առանձին պատճառոյ է գործ։ Վասն զի եղեն ի նոսա այր աստուածասէրք և ճգնութեամբ յամեալք, և զառաքելական վարս վարեալք, և պիտէլիս ոմանս և արժանիս յիշատակի արարին և ասացին։ Եւ լաւ համարիմ ի բազմացն սակաւս խառնել ի պատմութիւնս յաւդուտ ընթերցաւղացն։

Ամուս այս ասէր մերկ զինքն ոչ երբէք տեսանել՝ ասելով անվայելուչ գոլ միայնացելոյն մերկ զիւր մարմինն տեսանել։ Եւ երբեմն ընդ գետ մի անցանել կամելով, դանդաղէր մերկանալ. և աղաւթեաց առ Աստուած լինել նմա անձին ոչ ի հատումն կամացն. և հրեշտակ փոխեաց զնա յայնկոյս գետոյն։

ա. Բն. τῆς Σχίτεως·

Էր և յորժամ անցանէր ընդ (Նիւղոս) գետ[ա] ի լեառնն. և ծանր երևէր տեսանել զմերկութիւն[բ] իւր. և տարակուսեալ կայր և աղօթէր. և անդէն վաղվաղակի անտի[գ] գտեալ գետոյն ի հրեշտակաց փոխադրեալ. (Բազում և այլ սքանչելիք նորա պատմին.[դ] և կեցեալ նորա ամս Ղ. հանդիսաւոր կարգօք և կրօնիւք ի փառս և ի գովութիւն Տեառն ամենակալի.) Եւ բա-

ա. Ա՛ գետ լեառն. Գ. ի լեառն. բ. Ա՛ մերկութիւն. գ Բ. անդր գտեալ. դ. Ա՛ բազում սքանչելիս պատմեն.

Դիւղիմոս այլ· այս միայնացեալս իննսուն ամ կե-լով, ընդ ոչ ումեք ի մարդկանէ համարձակեաց մինչև ցվախճան։

Արսենիոս[ա] զմեղուցեալ մանկունսն ոչ որոշէր, այլ զյառաջատեալսն ասելով· եթէ մանուկն որոշեալ ար-համարհող լինի, իսկ յառաջատեալն յորոշմանէն եր-կանց զգալով փոյթ առնու զգաստութիւնն։

Պիոռ գնալով ուտէր· իսկ հարցեալ ուրումն, թէ զի՞ ուտես այդպէս, ոչ կամիմ, ասէ, իբր գործոյ կե-րակրոյ հպիլ, այլ իւր փափթարի։ Իսկ առ այլ ոմն հարցաւղ զնա պատասխանէր· զի մի առէ յուտելն

ա 'Αρσήνιος. Պալադիոսն եւ է մեր ձեռ. նման գրուԲ.

զումք ի նախանձ նորա յորդորեալ բազմանային և զօրանային յոյժ ի մարտս դիւաց։ Եւ բազմութեամբ լցաւ լեառն Սկիւ-թայ միանձանց և զյոլովից զվարս նոցա շարագրեցին, որք աս-տուածասէրքն· ըստ ճգնութեան[ա] նոցա զնահատակութիւն·[բ] և ըստ առաքելական վարուցն կրօնաւորեալք յուսումն միան-ձանց մարտից[գ] ընդդէմ դիւաց, զորբոցն պատմեցին զվարս։ Որոց գովութիւն ոչ ի մարդկանէ է, այլ յամենեցունց Տեառ-նէն։

Գլ. ՀԲ

Վարք սրբոց արանց ճգնաւորացն։

Ոմն ի հարանց զմեղուցեալ մանկունսն ոչ որոշէր· այլ զյառաջատեալսն[դ] ասելով, թէ մանուկ որոշեալ արհամարհող լինի, իսկ յառաջատեալն յորոշմանէն[ե] մեղացն[զ] զգալով փոյթ առնու զգաստութեան[է] յորս մեղապարտ է։[ը]

Այլ ոմն եղբայր գնալով ճանապարհ, ուտէր ի ժամու։

ա. Բ. զճգնութիւն. բ. Ա' Գ. նահատակութիւնն. գ. Ա' ուսումն մարտից. Գ. յուսումն մարտից. դ. Ա' յառաջադրեալ. ե. Գ. յորոշմանէ. զ. Ա մեղաց. է. Ա' Ա. Գ. զգաստութեան. ը. Գ. մեղաց պարտն է.

մարմնականին զցանկութեանն զգասցէ անձն։

Իսկ Իսիդորոս[ա] ասէր. քառասներորդ ամ ունել յորմէ հետէ զգալ զմտածութեան մեղացն. ոչ երբ զհետ երթեալ ոչ զցանգութեան, ոչ զսրտմտութեան գէթ սակաւ ինչ։

Բամբոս[բ]. ոչ դպիր գոլով, մատեաւ առ ոմն ուսանել Սաղմոս. և լուեալ զառաջին զտունն ԼԸ Սաղմոսին որ ասէ. Ասացի թէ պահեցից զճանապարհս իմ ոչ մեղանչել լեզուով իմով։ Երկրորդին լսել ոչ անսացեալ, գնաց բաւականանալ այսոսիկ միով բանիւ ասացեալ. եթէ կարասցէ զսա գործով ուսանիլ։

ա, Ἰσίδωρος.
բ Παμβώς

Այլ ոմն հարցեալ. զի՞ այդպէս ուտես, ոչ նստեալ։ Ասէ. ոչ կամիմ որպէս ի հարկաւոր գործ հպիլ[ա] ի կերակուրս պիտոյից, և զի մի[բ] յուտելն մարմնական ինչ ցանկութիւն զանձն[գ] ընտգտանիցէ.

Իսկ այլ ոմն ի հարանցն ասէ. քառասուն ամէ յորմէ հետէ ոչ եղէ ընդունակ չար խորհրդոց, որ վնասեն զհոգիս. և այսոցիկ շնորհօքն Աստուծոյ յաղթեցի միշտ աղաչելով զաբարիչն.

ԳՂ. ՀԳ.

Ցաղագս Բաղասայ:

Եղբայր ոմն, ոչ գիտելով զսաղմոս,[դ] սկսաւ ուսանել[ե] Զերանեալ է այր որ ոչ գնաց ի խորհուրդս ամբարշտաց, ի ճանապարհի մեղաւորաց նա ոչ եկաց և յաթոռս ժանտից նա ոչ

ա. Գ. հպիլ. բ. Ա մի յուտելն. Գ. Ա՛ մի ուտելն. գ. Ա. զանձնն. դ. Ա. զսաղմոսս, Բ. սաղմոս ե. Ա. ուսուցանել.

Իսկ բողոք եղեալ աւանդողին զբանն. ընդէր վեց-
ամսեա ժամանակի անցելոյ ոչ տեսանել զնա, պատաս-
խանէր. թէ զբան Սաղմոսին չև ևս գործով ուսաւ։ [ա] Սմա
Բոմբոսի տուեալ ուրումն ոսկի ի սնունդ աղքատաց և
ասացեալ թէ, Թուեա [բ] որում ետուրն. ասէ, Աստուծոյ
թուոյ պէտք ոչ են, այլ առողջ խորհրդոց։ Զայս
զԲոմբոս Աթանասայ եպիսկոպոսի աղաչեալ, եէջ յա-
նապատէն յԱղէքսանդրիայ, և տեսեալ անդ կին մի
թէատրիկոն յարտասուս հարաւ. իսկ ուրոց մերձն հար-
ցեալ թէ ընդէ՞ր արտասուեաց։ Երկու իրք, ասէ, զիս
շարժեցին. մին նորա կորուստն, և երկրորդ զի ես ոչ
ունիմ այսքան փոյթ առ ի հաճոյանալ Աստուծոյ, որ-

ա. Բն. աւել ունի. «Ցետ այսորիկ զկնի բազում ժամանակաց. հարցեալ ուրումն գիտնաւորի ուսեալ իցէ զբան Սաղմոսին, ասէ, ի տասն եւ ինն ամս հազիւ ուսայ զնա առնել։»

բ. Մեր Ձեռ. գրած է «տ ո ւ ե ա» «թ ո ւ ե ա»-ի փոխարէն՝ ըստ բնագրի, ἀριθμησον.

Նստաւ. [ա] Այլ յօրէնս Տեառն են կամք նորա. զօրէնս նորա խոր-
հեսցի նա ի տուէ և ի գիշերի. որպէս ծառ առ տնկացս ջուրց [բ]
Ասէ, զայն ուսեալն [գ] կատարեցից, և դարձեալ եկից, որոյ
անունն [դ] Բաբաս. Եւ գնացեալ տայր յոմն [ե] յիսուն տաղանդ
ոսկի, նոյն ժամոյն տայր աղքատաց. Եւ հարցեալ թէ քանի՞ց
ետուր, ասէ. Աստուծոյ թուոց ոչ են պէտք, այլ ուղիղ կա-
մաց. Զնոյն [զ] եղբայր աղաչէ Աթանաս գալ յԱղէքսանդր. [է]
և ի գալն [ը] տեսանէ կին մի Թէատրիկոն, [թ] յարտասուս եղեալ
լայր դառնապէս. Հարցեալ. զի՞ այդպէս լաս, ասէ. երկու իրք
շարժեաց զիս. մին [ժ] կորուստ կնոջդ. և մին այլ, [ժա] զի ես ոչ

ա Բ. կրճատ ունի միայն բառերի սկզբի տառերը. «ի խոր. տայ. նա կայ.» բ. Ա՛ եւ եղիցի նա. Բ. գրում է մինչեւ վերջը։ գ. Ա. ուսեալ. Գ. Ա՛ զայս ուսեալ. դ. էր Բաբաս. բոլոր. Ձեռ. Բաբոս. ե. Ա՛ Գ. ոմն. զ. Ա՛ Գ. նոյն. է. Ա՛ Գ. Աղէքսանդր. ը. Գ. ի գնալն. թ. Բոլ. Ձեռ. Թէագրեկոն. ժ. Ա՛ Գ մի. ժա Ն զիմ.

քան նա զի Հաճոյացի մարդկան զազրալւոյ։

Իսկ ոմն ասէր յաղագս նորուն երանելւոյ Բոմբոսի, եթէ ի բազում ամս աղաւթէր ասելով. Տէր մի փառաւորեր զիս յերկրի։ Եւ այսքան պատուական և փառաւորեաց որպէս զՄովսէս. քանզի որպէս զնորա երեսն ոչ էր տեսանել ի փառաց երեսացն նորա, զոր ետ նմա Աստուած, այսպէս և սա զնոյն շնորհսն էառ. և ոչ ոք կարէր հայել ի նա ի յետին աւուրսն նորա։

Իսկ Աբաս Արսէնիոս ասէր. եթէ միայնացեալն եթէ ոչ գործեսցէ, հաւասար ժլատին դատի։ [ա]

Պիտուռոս բազում տեսակս բնութեան դիտէր. և յաճախաբար այղ երբեմն այղ առ ընթերցաւղսն ասէր. և ըստ իւրաքանչիւր տեսակացն աղաւթէր։

ա. Բնագրում չկայ. «իսկ ոմն ասէր յաղագս նորուն . . . հաւասար ժլատին դատի». ընդարձակ պարբերութիւնը.

եմ [ա] Հաճոյ Աստուծոյ, որպէս դայ իւրոյ հոմանեացն է. Ասէին վասն Հօրս [բ] այսորիկ, թէ ամենայնիւ [գ] յարդարեալ էր [դ] ի կրօնս ճգնաւորացն, որպէս զի Աստուած փառաւորեաց զնա յերկրի. զի լուսաւորեցան երեսքն Նորա [ե] որպէս զՄովսէսին, որ ոչ ոք կարէր տեսանել կամ հայել զերեսս Նորա լուսաւորեալ։

ԳՂ. ՀԴ.

Ցաղագս Արսէնի։

Իսկ հայրն (Արսէն) ասէր, եթէ միայնացեալն որ ոչ գործէ ըստ աւուրն գործնականութեան, դատի յարդար դատաւորէն Քրիստոսէ։

Պիտռոս բազում տեսակք են, ասէ, ըստ բնութեան, որք յաճախաբար, այլ երբեմն այլ մրցին ընդ մեզ, յորոց

ա. Ա՛ Գ. Դ. եւ մի նա. բ. Ա՛ Գ. յամենայնիւ. գ. Ն. նա. դ. Ա՛ արդարեալ էր. ե. Բ յերեսս Նորա

Ըստ այնմ ժամանակի երկուք այրք աստուածասէրք համանուն ընկերանց․ քանզի երկաքանչիւր ուրուք ի նոցանէ էր անուն Մակարիոս․ յորոց մինն էր ի վերին Եգիպտոսէ, իսկ միւսն յԱղէքսանդրացեաց քաղաքէն։ Եւ երկոքինն բազմաց աղագաւ առաքինութեանց եղեն հռչակեալք․ վասն ճգնութեանն, և վասն վարուցն, և վասն աւրինակի, և վասն ի ձեռն նոցա սքանչելեացն եղելոցն։ Իսկ Եգիպտացին Մակարիոս[1] այսքան բժշկութիւնս արար, և այնչափ ի դիւահարաց արտաքս վարեաց զդեւսն, որպէս զի առանձնոյ պարտ գոլ շարագրութեան, զորս շնորհաւքն Աստուծոյ գործեաց․ բայց էր երկիւղածութեամբն առ ընթերցաւղսն խիստ։

Իսկ Աղէքսանդրացին Մակարիոս ըստ ամենայնի

1 Սա ծաղկեց Փրկ․ 373 Թ․

ի խրատուց սրբոց զիւրաքանչիւրսն գիտել և աղօթիւք և պահօք յաղթել։

ԳՂ ՀԾ․

Յաղագս Մակարանց,

Արք երկուք աստուածասէրք համանունք Մակարայ․ յորոց մինն էր ի վերին Եգիպտոսէ և միւսն յԱղէքսանդրիայ։

Եւ երկոքին[ա] ճգնաւորք և առաքինիք և հռչակեալք ի բարեպաշտութեան ջանս և ի վարս․ և յոլով սքանչելիս եցոյց Տէր ի ձեռն նոցա։ Եւ Եգիպտացին առաւել բժշկութիւնս եցոյց, և բազում դիւահարս բժշկեաց․ որ և շարագրեալ եղև առանձնական վարք նորա, որ ըստ ամենայնի էր լիակատար առաքինութեամբք,[բ] և էր ուսուցիչ և խիստ վարէր առ աշակերտսն։ Իսկ Աղէքսանդրացին տեսլեամբ ըստգտանէր զնա․ և նա յայնմ հետէ լինէր լրջամիտ և բերկրանօք լցեալ, ուսուցանէր ըստ խորհրդածութեան զմանկունսն։

ա․ Ա․ Երկոքին բ․ Ն․ առաքինութեան․

մերձ գոլով Եգիպտացւոցն, այսուիկ էր զատեալ, զի առ ընթերցաւղսն կրշամիտ էր, և բերկրանաւք զմանկունսն ածէր ի ծգնութիւն։

Սոցա Եւագրիոս եղեալ աշակերտ, [զ]ի ձեռն գործոց իմաստասիրութիւնն ստացաւ, նախկին բանիւ միայն իմաստասէր գոլով։ Սորա ի Կոստանդինուպօլսի ի Գրիգորէ Անձիանձւոյ ի սարկաւագի ձեռնադրեցաւ կարգ։ Ապա ընդ նմա յԱղէքսանդրիա իջեալ և զնախաճառս արանց ընթերցեալ, զնոցայն նախանձեցաւ վարս։ Եւ այնքան նշանք ի ձեռն նորա եղեն, որքան և յորս նորա վարդապետացն։ Սորա և գրեանն յոյժ փոյթալիք շարագրին, յորոց Մ ի ա յ ն ա կ ա ն,[ա] որ յաղագս գործականին վերագրի, գլուխս ունի ճ։ Իսկ Գ ն ո ս տ ի կ ո ն ն [բ]

ա. Μοναχός·
բ. Γνωστικός·

ԳՀ. ՀՁ

Յաղագս Եւագրի։

Իսկ Եւագրիոս էր ուսումնասէր ի մանկութենէ՝ սնեալ և ուսեալ ի Կոստանդնուպօլիս իմաստասիրական արուեստս բանիւ միայն, և Գրիգորի Աստուածաբանի աշակերտեալ՝ յառաջանայ ի մտաւորութեան, և ձեռնադրեալ ի սարկաւագութիւն. Դէպ եղև նմա երթալ յԱղէքսանդր և զվարս Հարց ընթերցեալ նախանձեցաւ զքարլիոց[ա] նախանձն. և բուռն Հարկանէր զնոցա վարուց և Հանդիսից, յառաջադէմ լինէր քան զառաջինսն ի մարտ[բ] դիւաց, խորհրդոց, մեղաց, և ի գեր ի վերոյսն[գ] լինել առաքինութեան, շարագրէ ըստ յաղթութեան մարտիցն խրատս օգտակարս. Յաղագս գործնականին·

ա. Ա՝ զքարւոց. բ. Ա՝ ի մարտս. գ. Ն. եւ գ՝րի վերոյսն.

որ է ճանաչական, որ առ արժանաւորեալս գիտութեան, գլուխս ունի ծ: Իսկ երրորդ Հակաբանական, [ա] յաստուածային գրոց առ փորձողսն դեւս. յութերորդ որոշեալ մասունս, ըստ թուոյ ութ մտածութեանց, և Ը ճանաչական առակք: [բ] Եւս Ստիքերա [գ] Բ. մինն առ միաբան վարողս զկեանս որ և առ ի ճանապարհակիցս միայնացեալսն, և մինն առ կոյսն. զոր թէ որպէս են սքանչելի ընթերցաւղքն գիտասցեն: Բայց ի դէպ համարիմ փոքր ինչ ի նորա քիչեցելոցն յաղագս միայնացելոցն յայտնի շարայարեալ. քանզի ասէ զայս ըստ բանի:

«Կարևոր համարիմ զճանապարհս նախկին ճանա-

ա. Ἀντιρρητικός.
բ. Προβλήματα.
գ. Στιχηρὰ Ոտանաւոր.

վերագրեալ ունի գլուխս հարիւր, իսկ Գնոստիկոն՝ [ա] որ է ճանաչականս, որ առ արժանաւորեալս գիտութեան, [բ] գլուխս ունի յիսուն. [գ] Իսկ երրորդն Հակաբանական [դ] յաստուածային գրոց առ փորձող դեւսն [ե] ի յութերորդ որոշեալ մասունս, ըստ թուոյ ութ մտածութեանցն, և որ ճանաչական է առակք, Եւ ստիքերոն երկուք, մի առ մի վարելով յաղագս միաբանականացն և միայնացելոցն հանդիսից, որպէս զի [զ] ըստ նոսա գիտնաւորքն ընթեռնլով ծանուցանիցեն զմիտսն.

ԳՂ. ՀԾ.

Յաղագս Անտոնի եւ այլոց ոմանց:

Ի դէպ համարիմ փոքր ինչ զնորայոցն յուշ առնելով,

ա. Ա՝ իսկ գնոստիկոն. բ. Ա՝ գիտութեամբ. գ. Բոլոր Ձեռ. դ. Ա. Տակաբան. Նոր. Հյկ. բռ. «իսկ երկրորդն Տակաբան խորհրդական յաստուածային գրոց առ փորձող դեւսն.» ե. Ն. որպէս:

«պարհորդելոց միայնակեցացն ճշմարտութեամբ հար-
«ցանել, և ըստ նոցա ուղղիլ· քանզի յոլով է գտա-
«նել ի նոցանէ ճառեալս և գործեալս բարւոք։ Յորոց
«և զայս ոմն ասաց, եթէ ի չորագոյնն և յանմարթ ըն-
«դարձակութիւնն սիրոյ լծակցեալ փոյթ մուծանել
«զմիայնացեալն յանախտութեանն նաւահանգիստ։ Իսկ
«նա զխաբեալ զոմն ի գիշերի յեղբարցն ի ցնորից զեր-
«ծոյց, տկարացն պահովք սպասաւորել հրամայել· այս-
«պէս հարցեալ, ասէր, եթէ ողորմութեամբ որպէս իւ-
«ղով այսպիսիս շիջանին ախտք։»

«Արդարոյն Անտոնիոսին կացեալ առաջի յիմաս-
«տակացն ասէ· և զիա՞րդ ժուժկալես, ով հայր, ի զը-
«րոցն մխիթարութենէ զրկեալ։ Իմ գիրք, ասէ, ով
«իմաստակ, բնութիւն եղելոցս է, և առընթեր է յորժամ
«կամիմ ընթեռնուլ և քննել զԱստուածայինսն։» [ա]

ա· Ձեռ· ունի · զայսն ·

որպէս ասէ ըստ բանին, զնախկին խրատս հարցն ճշմարտեալս բանիւք և արարեալս վարուք։ Յորոց և զայս ոմն ասաց· ասէ զչորագոյն և զանողորկ բուտն յանձին ստացեալ լծակցեալ ի մեզ աճիւն Աստուծոյ· արագ մուծանէ զմարդն յանախտութիւն անարատութեան։ Այլ ոմն ասէ, զիւր արարեալն սըրբմտութեան խոնարհամտութեամբ հեզութեամբ զինքն արգելցէ ի բարկութենէ և ի սէրն փոխարկեալ, որ ի միասին կապէ զեղբարս։ Ոմն յեղբարց [ա] լեալ ի գիշերական ցնորս· և խոստովանեալ պահօք զգուշանալ և առանձնական աղօթիւք, կընքեալ զզգայարանսն հաւատով հրամայեցաւ միշտ յերկիւղ [բ] Աստուծոյ լինել։

Անտոնի ոմն յիմաստակաց [գ] ասէ· Զիա՞րդ կաս ի գրոց մխիթարութենէ զրկեալ։ Ասէ, Իմ գիրք, միտք գրոյն տպա-

ա Ա՝ եղբարց· բ· յերկիւղն· գ Ա՝ Անտոնի յիմաստակացն,

«Եհարց զիս անաւթն ընտրութեան, Եգիպտացի
«Ծերն Մակարիոս. եթէ երբէք ոխք պահեալք մարդկան
«գլխշողական զաւրութիւն հոգւոց ապականեալք, իսկ
«դիւացն ոխս ունելով անվնասք պահիս։ Եւ իմ առ պա-
«տասխանին տարակուսեալ և աղաչեալ ուսանել զբանն.
«վասն զի ասէ առաջին ախտն արտաքոյ բնութեանն,
«իսկ երկրորդն ըստ բնութենէ սրտմտութեանն։ Գնացի
«ըստ նմին զաւրագոյն հարաւոյն առ երանելի հայրն Մա-
«կարիոս.և յոյժ պապակեալ ի ծարաւոյ խնդրէի ըմպել
«ջուր։ Իսկ նա ասէ. բաւականացիր հովանեաւդ, քանզի
«բազում ճանապարհորդք այժմ կամ նաւեալք և
«յայսմանէ զրկեալ են։ Ապա իմ բանս առ նա վասն
«ժուժկալութեան կրթեալ. քաջալերեա ասէ, ո՛վ որդեակ,

ւորեալ կան յիս, որ շնորհիւն Աստուծոյ իմանի։ Անօթ ընտ-րութեան նմա կարծէր.

Եգիպտացի մի ասէ եհարց ցիս, Զիա՞րդ է ոխս պահ-եալ [ա] առ մարդիկ. Ասէ, զօրութիւն ոգոյն ապականի. իսկ առ դևք ոխք վնասք են. Եւ ես տարակուսեալ, առ պատաս-խանիսն, [բ] աղաչէի ուսանել. Եւ նա ասէ. առաջին ախտն [գ] արտաքոյ բնութեանս, և երկրորդն ըստ սրտմտութեան, զօր-պարտ է ի դևս ցուցանել. Երթեալ իմ առ հայրն Մակար, և նստեալ ըստ հովանեաւ, յոյժ ծարաւեցայ. և խնդրէի ջուր. Եւ [դ] նա ասէ. բաւականասցիս հովանեաւս, զի բազում վաստակաւորք զրկեալք ի ջրոյ և ի հովհանւոյ. Ապա հարցի երդմամբ վասն իւր ժուժկալութեան, ասէ, Որդեակ, քսան ամ ոչ զհացի և ոչ զջրոյ, և ոչ զգինւոյ, զյագումն ոչ առի, զի չափով էր հաց և ջուր, և քուն սակաւուց զպէտսն ունելով. Ումեմն յեղբարցն հօր իւրոյ ըստ մարմնոյ մահն պատմեցաւ. իսկ նա առ պատմողն ասէ, Մի հայհոյեր, զի իմ հայրն անմահ է. Այլ ումն Աւետարան մի ստացեալ [ե]

ա. Ն. պահել, բ. Ա՛ առ պատասխանիս. գ. Բ. ախտքն. դ. Ա՛ իսկ. ե. Ն. ստացեալ էր.

«յամենայն քառասնեսին ամսն ոչ զհացի՝ ոչ զջրոյ և ոչ
«զքնոյ զյագումն առի։ Քանզի զհացն իմ ուտէի կըշ-
«ռով և զջուրն իմ ըմպէի չափով, իսկ ի յորմն խո-
«նարհեցուցեալ փոքր ինչ զքնոյն մասն յափշտակէի
«անյագութեամբ։

«Ազգ եղև ումեմն ի միայնացելոցն մահ հաւրն։ Իսկ
«նա առ պատմողն ասէ. դադարեա ի հայհոյու-
«թեանցդ, քանզի իմն հայր անմահ է։

«Ստացեալ ունէր ոմն յեղբարցն Աւետարան միայն,
»և զայն վաճառեալ ետ ի սնունդ աղքատաց, արժանի
«յիշատակի բարբառեալ բան. քանզի նմա, ասէր, զբանն
«վաճառեցի զասողն ինձ միշտ, եթէ վաճառեա զինչս
«քո և տուր աղքատաց։

«Իսկ թէ ինչ ըստ Աղեքսանդրոյ կղզի որ ըստ Նմին
«հիւսիսային կողմանն յայնկոյս ծովակին կայ, որ կոչի
«Մառիամայ և բնակէր ի նմա միայնացեալ ի բանակէ
«ծանաւթականացն ընտրագոյն, որ ասաց զամենայն
«զգործականսն միայնացելոցն գործեալ վասն հինգ
«պատճառաց, յաղագս Աստուծոյ, վասն բնութեան, յա-
«ղագս սովորութեան, վասն հարկի, և սակս գործոց ձե-
«ռաց։ Իսկ նա ասէր դարձեալ, մին գոլ ի բնութեան

ունէր, [ա] և զայն վաճառեալ ետ [բ] աղքատաց, և արժանի յի-
շատակաց, ասաց, բան արարի, որ միշտ ասէր ցիս, վաճառեա [գ]
և տուր աղքատաց։ Այլ ոմն ծեր ընտրեալ յամենայնի, որ
ասաց զամենայն գործնականսն միայնացելոցն գործել վասն հինգ
պատճառացս այսոցիկ. յաղագս բնութեան, յաղագս սովորու-
թեան, յաղագս հարկի, յաղագս ձեռագործի։ Եւ դարձեալ մինն
գովի ասէ, ըստ բնութեան՝ յառաքինութիւնն [դ] զնոսա միա-

ա. Ա՝ աւետարան ցուցեալ. բ. Ա, վաճառեալ էր. գ. Ա՝ զինչս.
դ. Ա՝ առաքինութիւն.

«զառաքինութիւնն. և զի թէ առնել զնա զաւրու-
«թեան Հոգւոյն է՝ քանզի և լոյսն արեգակնային ան-
«ձեւ է, ասէ, բայց ի ձեռն մուծող իրիք պատու-
«հանաց ձեւանալ բնաւորի։

«Իսկ այլ ոմն դարձեալ ի միայնացելոց. վասն այ-
«սորիկ ի բաց առնում զախորժմունս, ասէ, զի ըզ-
«սրտմտութեանն հատից պատճառս. վասն զի զիտեմ
«զնա մարտուցեալս յաղագս ախորժակութեանցն և
«խառնակեալ զիմ զմիտս և զգիտութիւնս վարեալ։

«Ասէր ոմն ի ծերոցն. եթէ սէր առաջադրութիւն
«կերակրոց և պատկառանաց ոչ գիտէ պահել։ Իսկ նա,
«ոչ գիտեմ, ասէ կրկին ի դիւաց պատրեալ։»

Զայսոսիկ Եւագրիոս ի գրեցուածս նորա Գործակա-
նին[ա] յիշեաց, իսկ Գիտնականին[բ] նորա այսպիսիս ասէ.
«Զորս առաքինութիւնս և տեսութիւն նորա յարդա-
«րոյն Գրիգորէ ուսաք լինել. իմաստութիւն և արու-

ա. Բն. ῷ Πραχτιχῷ
բ. Բն. ῷ Γνωστιχῷ,

ւորեալ զօրութեամբ Հոգւոյն, զի և լոյս արեգականն անձև ասէ, այլ ի պատուհանսն ի ներքս մտեալ ձևանալ բնաւորեցաւ։

Իսկ այլ ոմն միայնացելոցն ասէր ի բաց առեալ զա-խորժս մտաց մարմնոյ[ա] զսրտմտութեան պատճառս կարէ. վասն զի[բ] մարտուցեալ ընդ անձինն և խառնակեալ զմիտսն[գ] գերի վարէ։ Ասէր ոմն ի ծերոց, թէ սէր զառաջադրութիւն կերակրոց պատկառանաց ոչ պահէ։ Իսկ այլ ոմն ասէր. ի դի-ւաց փորձեալ կրկին անդրէն ի նոյնս ոչ փորձեցայ։ Զայսոսիկ Եւագրիոս յուշ առնէ զբանս. իսկ վասն Գիտնականին այսպիսիս ասելս չորս առաքինութիւնս և տեսութիւնս յարդարոյն[դ] սրբոյն Գրիգորի գիտնաւորի[ե] ուսաք. լինել իմաստութիւն, և արու-

ա. Բ. մարմնոց. բ. Ա քանզի. գ. Ա ընդ միտսն. դ. Ն. արդարոցն. ե. Ա. գիտնականի.

«թիւն. զգաստութիւն և արդարութիւն։ Եւ արդարու-
«թեանն գործ ասէր, լինել զտեսանելն զիմանալիս և ըզ-
«սուրբ զգայութիւնն առանց բանից. քանզի այսոցիկ
«յիմաստութենէ միայն յայտնիլ աւանդեաց։ Իսկ արու-
«թեան, ժուժկալեալ ի ճշմարտութիւնսն և ի պատե-
«րազմելն, և ոչ վարել զլրահեստ յոչէսն։ Այլ ի նախկինն
«արդիւնարարէն ընդունել սերմանիս և շտեմարանել
«զսերմանացուսն։ Իսկ զգաստութեանն առանձին պա-
«տասխանեաց լինել։ Իսկ արդարութեանն դարձեալ զոր
«ըստ արժանաւորութեան իւրաքանչիւր ումեք բանս
«բացատրեալ. է՛ ինչ զոր ծածկաբար պատմեալ, և է՛
«ինչ զոր ի ձեռն գուշակմանց նշանակեալ, իսկ է՛ ինչ
«զոր յայտնեալ յաւգուտ պարզամտացն։
«Ճշմարտութեան սուրբն Կապպադոկացին Բասի-

թիւն,[ա] զգաստութիւն,[բ] և արդարութիւն. Իմաստութեան գործ ասէ. լինել զտեսանելն զիմանալիսն և զսուրբ զօրութիւնսն առանց բանից. քանզի իմաստութիւն՝ որոշի ի չարէ. Իսկ արդարութիւն՝ ժուժկալէ ի ճշմարտութիւնսն և պատերազմեալ ոչ վարի զլրահեստ յոչէսն. այլ ի նախկին արդիւնարարէն՝ ընդունել զսերմանս[գ] և շտեմարանեալ զսերմանացուսն. Զգաստութեան առանձինն է ըստ պարկեշտութեան իրի. Իսկ արդարութեան դարձեալ, զոր ըստ արժանաւորութեանն իւրաքանչիւր ումեք բան բացատրեալ. է ինչ զոր ծածկաբար պատմեալ, և է ինչ զոր ի ձեռն գուշակմանց նշանակեալ. և է ինչ որ յայտնեալ յօգուտ պարզամտացն. Ճշմարտութեան.

ԳԼ. ՀԸ

Ցաղագս Բարսղի թէ զի՞նչ ասէ վասն պատահեալ գիտութեան զգուշութեան։

Իսկ սուրբն Կապուտկացւոց Բարսեղիոս ասէ. Առ ի մարդ-

ա. Ա՛ արիութիւն բ. Ա. սգաստութիւն. գ. Ն. սերմանս. դ. Բ. սիտն։

«դիոս. զառ ի մարդկանէ, ասէ, պատահեալ գիտութիւնն
«զգուշութեան խոկումն և կրթութիւն զաւրացուցանէ,
«իսկ զառ ի յԱստուծոյ շնորհէն եղեալն՝ արդարութիւն
«և անքարկութիւն և ողորմութիւն։ Եւ զառաջինն հը-
«նարին և ախտաւորացն ընդունել, իսկ երկրորդին ան-
«ախտքն միայն են ընդունողք, որք և առժամանա-
«կաւ աղաւթիցն զաւոնի բարբառ մտացն շրջափայլ-
«եալ տեսանեն։

«Եգիպտացւոցն սուրբն լուսաւորիչ Աթանասիոս.
«ի սեղանն, ասէ, Մովսէսի զհիւսիսային կողմն կանգ-
«նեալ հրամայէ, ծանիցեն գիտունքն թէ ով է բուրա-
«ղըն ի վերայ նոցա, և ամենայն փորձութեանց արիա-
«բար համբերեսցեն, և յաւժարութեամբ զոյս առ ըն-
«թերն անուսցեն։

«Ասէր և որ Մուէսացւոց ա եկեղեցւոյն հր(ե)շտակն
«Սերապիոն, բ եթէ միտք զմայլեալք հոգևորական գիտու-

ա Θμουΐτῶν.
բ. Σαραπίων.

կանէ պատահեալ գիտութիւն զգուշութեան ի հսկումն կըր-
թութեան զօրացուցանէ, իսկ զառ ի յԱստուծոյ շնորհէն եղեալ
արդարութիւն և հեզութիւն, և ողորմութիւն. Եւ զառաջին
յնաւորեալ ախտն լուծանէ ա ի խաղաղութիւնս. իսկ երկրորդին
անհատք են միայն ընդունողք. որև առ ժամանակաւ աղօ-
թից զառանի բարբառն մտացն շրջափայլեալ տեսանեն.

Գլ. ՀԹ

Ցաղագս Աթանասի եւ Սրապիոնի թէ զինչ ասեն վասն զգուշաւոր գիտութեան։

Սուրբ լուսաւորիչն Եգիպտացւոց Աթանասիոս ասէ. Մով-

ա Ա՛ ախծանէ.

«Թեամբք կատարելապէս մաքրին, իսկ սէր զխղխայ-
«թեալ յիմարութիւն սրտմտութեանն բժշկէ, իսկ չար
«ցանկութիւն գերահոսեալ ի յոմանս ի ժուժկալութեան։
«Զորս յաղագս ի ժուժկալութեանն և դատաստանին
«զստինքեանն կրթէ բանս, ասէր մեծ և գիտուն վար-
«դապետն Դիւդիմոս, և զայսոյիկ զնիւթս յիշատակաւ
«բերեալ փորցեսջիր. քանզի ամենեքին գրեթէ այսոքիկ
«մեղանչեն։ Եւ զորս յաղագս դատաստանին բանս ի տար-
«բերութիւն մարմնոցն և զարդուցն գտցես։ Իսկ զորս
«յաղագս նախախնամութեանն գտցես ի յեղանակսն
«զորս ի չարութենէ յառաքինութիւն կամի գիտութիւն

սէս զսեղանն ի հիւսիսային կողմն կանգնել հրամայէ. ծանի-
ցեն գիտողք թէ ո՞վ է բուրողն ի վերայ նորա. և ամենայն
փորձութեանց արիաբար և յօժարութեամբ համբերեսցեն.
զորս առ ընթերսն ուսցին ընտրութեամբք. Ասէր և եկեղեցւոյ
հրեշտակն Սէրապիոն. [ա] ասէ[բ] միտք զմայլեալ հոգևորական գի-
տութեամբն, կատարելապէս մաքրեն և սէր զխղխայթեալ
յիմարութիւն սրտմտութեան բժշկէ. իսկ չար ցանկութիւն
վերայ հոսեալ յոմանց [գ] ի ժուժկալութիւն կրթէ բանս խրատու.
զոր յաղագս նախախնամութեան և դատաստանին յաւիտենից
Քրիստոսի.

Գլ. Զ.

Թէ Դուդիմոս եւ այլք զի՞նչ ասեն,

Ասէր մեծն և գիտուն վարդապետն Դուդիմոս զայսոսիկ. զնիւթս յիշատակաւ բերեալ փորձութիւնս իբր. քանզի ամենեքեան գրեթէ տաղքիւք մեղանչեն. Բայց որ յաղագս դատաստանին է բան [դ] յուշ լիցին ի տարբերութենէ [ե] մարմնոյ և մտաց. [զ] և որ յաղագս նախախնամութեան է յեղանակն, որ ի չարութենէ և յանգիտութենէ և ի գիտութիւն առաքի-

ա. Ա՛ Սրապիոն. բ. Բ. չիք. գ. Ա՛ ոմանց. դ. Բ. բանս. Ն. բան. ե. Ն. ի տարբերութեան. զ. Դ. Ձեռագրի թերին շարունակում է այստեղից։

զմեզ վիրաձևն։»

Այսքանս յԵւագրոսէ աստանաւր յարեալ եղաք սղխւք։ Եղև և այլ ոմն սքանչելի այր ի միայնացեալսն. որոյ անուն էր Ամմոնիոս, որ էր այսպէս անզբաղ գործով, իբր զի ի Հռովմ ընդ Աթանասի եղեալ ոչինչ ընտրել տեսանել ի գործոյ քաղաքին, բայց միայն զՊաւղոսի և զՊետրոսի մարտուրն։[ա] Այս Ամմոնիոս յեպիսկոպոսութիւն քարշեալ և փախուցեալ զաջու զունկն իւր եհատ. որպէս զի արդեւք ծանականաւք մարմնոյն ի ձեռնադրութենէն ճողոպրեսցէ։ Իսկ ժամանակաւ ինչ յետոյ և Եւագրիոս ի Թէոփիլոսէ եպիսկոպոսէն Աղէքսանդրւոյ յեպիսկոպոսութիւն ըմբռնեալ փախեաւ, ոչինչ ծայրատեալ ի մարմնոյն։ Եւ

ա. Բուն յունական ձեւն է μαρτύριον

նութեան վերածեն զմեզ ի Տէր։

Այսոքիկ յԵւագրէ ասացեալ եղեն։

Աստանօր և զԱմովնի[ա] իրս յիշելով ի դէպ համարեցայ պատմել, զոր նախկին յիշեցի։ Ընդ Աթանասի երթեալ ի Հռոմ, որ յաղագս հալածանացն չոգաւ. բայց Ամովն ոչ յաղագս այլ պատճառի չոգաւ, այլ զի զՊետրոսի և զՊօղոսի զմատուռնն[բ] տեսցէ, (և զնոցին սուրբ նշխարսն և նորօք փառաւորեսցէ զՏէր Աստուած)։ Զսա յեպիսկոպոսութիւն[գ] կոչեն,[դ] և զերծեալ փախեաւ, և կտրեաց զաջ զունկն,[ե] որպէս զի ի ձեռն այնր ծանականացն զերծցի ի ձեռնադրութենէ, (և կայցէ և մնայցէ ի նուաստութեան։) Իսկ ժամանակաւ ինչ յետոյ Եւագրիոս ի Թէոփիլէ[զ] կոչի յեպիսկոպոսութիւն, և զերծեալ փախեաւ, ոչինչ վնասեալ զինքն։ Եւ հան-

ա. Բ. Ամոն. բ. Ա՝ Դ. մատուռն. գ. Ա՝ Դ. եպիսկոպոսութիւն. դ. Ա. Ա՝ կոչեաց. ե. Ա՝ Դ. ունկն. զ. Դ. Եւագրիէ եւ Թէոփիլէ.

հանդիպելով Ամոնի ողջոյն տուեալ ասէր. որպէս զի չարաչար լիցէ գործեալ՝ կորեալ զլսելին։ Իսկ Ամոնիոս առ նա. այլ դու, ասէ, ո՜վ Եւագրիէ, ոչ կարծե՞ս տալ դատաստանս զլեզուտ ի բաց հատանելով յաղագս ինքնասիրութեան, զտուեալն շնորհս ոչ ի գործ արկեալ այլ թաքուցեալ զնա։ Եղեն ըստ նմին ժամանակին ի միայնարանսն և այլք արք բազումք սքանչելիք և աստուածասէրք. զորս յառաջիկայում պատմագրութեանն յիշել երկայն արդեւք իցէ։ Այլ իբր զի և ելանել յառաջիկայէն կարգէ, եթէ խորհեսցուք զըստ իւրաքանչիւր արանցն պատմել զվարս և որքան արարին սքանչելիս վասն եղելոյ ի նոսա սրբութեանն։ Զի թէ ոք կամեսցի զորս յաղագս նոցայն ուսանել. զորս արարին և զորոց գործեցինն, և զորոց յուզում լսաւղացն

դիպեալ ողջոյն տայ Ամովնի, և մեղադրէ. որպէս զի զչար [ա] գործեալ հատեալ զունկն. Իսկ նա ասէ. Եւ դու ևս չար զլեզու [բ] բանաւոր հատեալ յաղագս անհոգութեան, և զտուեալ [գ] շնորհսն [դ] իմաստութեան Աստուծոյ թաքուցեր [ե] յերկրի. Եւ այլք բազում արք երկիւղածք և աստուածասէրք և սքանչելագործք ի մենաստանս երևեցան հոգիացեալք, զոր և երկայնագոյն է մեզ պատմել, եթէ զիւրաքանչիւրոց [զ] պատմեսցուք զվարս, և որքան արարին սքանչելիս, վասն եղելոյ ի նոսա շնորհայն Քրիստոսի. Եթէ կամիցի ոք զվարս նոցա գիտել, [է] զորս արարին և զորս ուսուցին [ը] և գործեցին, և զոր յօգուտ [թ] լսողաց ասացին, ո՞չ աւանիկ գրեալ է Պաղադիոսի [ժ]

ա. Ա. Ն. չար. Ա՛ ի չար բ. Ա՛ գործեալ ի լեզու. գ. Ն. տուեալ շնորհս. դ. Ա՛ շնորհս. ե. Դ. թաքուցաներ. զ. Բ. զիւրաքանչիւրոցն. է. Դ. եթէ զիւրաքանչիւրոցն գրել չիք. ը Ա Ա՛ չիք. թ. Դ. սոցա եւ լսողացն. ժ. Բոլ. Ձեռ. Պաղադոսի.

տասցին բանից, և զհարդ նոցա և զազանք հնազանդէին, խոնհրդիւ ունին Պաղադիոսի միայնացելոյ Առանձինն գիրք։[ա] Որ Եւագրիոսին էր աշակերտ, և զամենայն ստուգաբար յաղագս նոցա պատմեաց. յորում և զկանանց նման նախաձառեցելոց արանց, գերահամբարձեցելոց զվարս յիշատակէ։ Իսկ Եւագրիոս ապա և Պաղադիոս սակաւ ինչ յետոյ յետ վախճանին Վաղէսի ծաղկեցան առ ի յաւգուտ համագոյութեանն հաւատոյ.[բ] բայց ելցուք ի վերուստ ուրանաւր ելաքն։

ա. Μονόβιβλον.

բ. Թն. չկայ ․առ ի յաւգուտ հաւատոյն.

միայնացելոյ Առանձնականաց գիրս. [ա] Որ Եւագրիոսի [բ] էր աշակերտ, և զամենայն ստուգաբար յաղագս նոցա պատմեաց, [գ] յորում և զկանանց [դ] որոց վերամբարձելոց զպարկեշտութեան և զառաքինութեան վարս ճառէ. և համանգամայն [ե] արանց նմանեալ սքանչելեացն. Եւագրիոս և Պաղադիոս [զ] ծաղկեցան ի ճահ ուղղափառ հաւատոյ, (ըստ ճշմարտաւանդութեան սուրբ հարցն,) յետ վախճանին Վաղէսի բանիւ (և գրով յայտ արարեալ. Աստանօր դադարեսցուք [է] զբանս որ յաղագս նոցա և այլոց [ը] յիշատակեցաք,) ելցուք ի կարգ պատմութեանս. [թ]

ԳԼ. ՁԱ.

Թէ որպէս Մակար Եգիպտացի եւ այլ ումն Աղէքսանդրացի դարձուցանեն զհեռաքնակ կղզիսն բարբարոսաց եւ լուսաւորեն զնոսա:

Իսկ Վաղէս ամբարիշտ օրինօք հալածանս [ժ] առնէ, յետ

ա. Դ. առանձնացելոցն. բ. Ա Եւագրի. գ. Բ Մի շատ մեծ հատուած չունի ղ՛ Ա տղայոց. ե. Ա՛ համգամայն: զ. Ա՛ Պաղանգիոս, միւսները Պաղագիոս է. Գ. ղաղարեցուացուք. ը. Բ. զոր. թ Գ. Ա՛ Վաղէսի պատմութիւնն ժ. Դ. հալածէր.

ԳԼ. ԻԴ.[1]

Թագաւորին Վաղէսի աւրինաւք հրամայեալ հալածիլ զորս յԱղէքսանդրիայն և յԵգիպտոս, ամենայն ուրեք խախտէր և աւար հարկանէր. ոմանց քարշեցելոց յատեանս, և ոմանց անկելոց ի կապարանս, և այլոց այլ ազգ չարչարեցելոց։ Քանզի զանազան տանջանք հակառակասիրողացն զլռութիւն լինէին։ Եւ վասն զի զայսոսիկ յԱղէքսանդրիայ Ղուկիոսի գործէր, Եւզոյիոս առժամայն յԱնտիոքիայ դառնայր։ Իսկ նոքա անդէն յԵգիպտոսի միայնարանսն դառնային, զաւրավարին հան-

1 Տես Ռուփին ԺԱ. 3. 4. Թէոդ. Դ. 22. Կասիոդ. Է. 39. Նիկ. ԺԱ. 27.

վախճանի[ա] երանելոյն Աթանասի յԱղէքսանդր և յամենայն Եգիպտոս.[բ] հալածէր և աւար հարկանէր զտունս ուղղափառաց, որոց[գ] ոչ հաւանէին. և զոմանս ի բանտ և ի կապանս, և այլ ևս բազում[դ] զանազան տանջանօք խոշտանգէին. Եւ առաջնորդ[ե] էր այսոցիկ չարեաց Ղուկիոս. Եւ անդէն յԵգիպտոսի[զ] միայնաստանսն երթայր Ղուկիոս,[է] և[ը] զօրավարն զօրօք զինեալ[թ] ընդ նմա յանապատս. և ոչ մի ինչ խիղճ ունէր զամբարիշտն զՂուկիոս,[ժ] այլ առաւել քան զինուորսն վատթարագոյն էր ի չարն[ժա] և ի չարչարանսն սրբոց արանցն որ[ժբ] ստոյգ գիտէր որ ի նոցանէ զօրութիւնք և նշանք լինէին. Հալածանք[ժգ] դիւաց. և պէսպէս ախտից բժշկութիւնք[ժդ] յամենեցունց ի տեառնէն[ժե] և ի տեսողէն.

ա. Ա' վախճանին. բ. Բ. յԵգիպտոս. Գ. ամենայն յԵգիպտոս. գ. Գ չիք. դ. Ա' եւ. ե. Ա. Գ. Դ. յառաջնորդ էր. զ. Բ. ի յԵգիպտոսի. է. Դ. եւ անդէն Ղուկիոս չիք. ը. Ա' Ղուկիոս. թ. Դ. վառեալ. ժ Ա' Ղուկիոս. Բ. Ղուկիոս ժա Ա' Գ ի չարսն. ժբ. Գ. որանց ստոգ. Ա' Նորա ստոյգ. ժգ. Գ. Ա' հալածանօք. ժդ Գ. բժշկութիւն. ժե. Բ. տեառնէն.

դերձ ամբոխով բազում փառեցելոց և Արիանոս Ղուկիոս։ Քանզի և ոչ նա լինէր պակաս, այլ աճելով զուազմունս արանցն զոչ երբէք գթացելոցն, փութարագոյն քան զզաւրականսն գործէր։ Իսկ իբրև ի տեղին հասեալք, երթային յայրսն որք զսովորականսն գործէին, աղաւթելով, զախտս բժշկելով, զդևս հանելով, ոչինչ յայնցանէ ի մտի դնէին որք Ղուկիոսին։[ա] Զի փոքր ինչ հոգ տարեալք Աստուծոյ սքանչելեացն, և ոչ զսովորական աղաւթսն ի տեղւոջ աղաւթիցն տային թոյլ կատարեալ այլ և անտի զնա վարէին։ Եւ ոչ զայս միայն արարին, այլ և յառաջեալք զինուքն հպէին ընդդէմ նոցա։ Զայսուիկ և Ռուփինոս առ ընթեր գոլով անսանել և կրել ասէ, հասանէին յայնժամ և ի վերայ նոցա յառաքելոյն ասացեալքն։ Քանզի այպանեալք լինէին, և զտանջանաց զփորձ առնուին. կապէին, քարկոծէին, սպանմամբ սրոյ մեռանէին, արք շըր-

ա. Բն. չկայ. «Ոչինչ յայնցանէ . . . Ղուկիոսին.

Եւ [ա] հասեալ Ղուկիոս ամբոխիւն յանապատն [բ] գտանէին զնոսա ի սովորական աղօթսն, [գ] և ոչ այնպէս [դ] զզլջանայր, և ոչ տայր կատարել զաղօթսն ի փառս Աստուծոյ. Եւ վառեալք [ե] զինուք զինուորքն [զ] մարտ եդեալ [է] հալածէին. և զոմանս վիրաւորէին և հարկանէին սրով. Յայնժամ ասացեալքն յառաքելոյն [ը] ի վերայ նոցա յայտնապէս ցուցեալ ի [թ] Ղուկիոսէ Արիոսէ և հոգէմարտէ. Զի այպանեալ [ժ] լինէին [ժա] սուրբքն ի նմանէ, և որք ի նմանէ սրեալք, որք [ժբ] զտանջանաց զփորձ առին, և զկապանաց և զբանտից. [ժգ] քարկոծէին, սպանանէին սրովք. արք

ա. Գ. չիք. բ. Ա՛ Գ. յանապատ. գ. Բ. Ն Դ. յաղօթսն. դ. Ա՛ այնու. Գ. այսպէս. ե. Դ. վառեալ. զ. Ն. զինուորսն. է. Ա եդեալ ը Ա՛ Գ. առաջ տոցն. թ. Ն. իսկ. ժ. Բ. այպանեալ. ժա. Դ. էին. ժբ. Գ. որ. ժգ. Ա՛ եւ կապանաց եւ բանտից.

չեալք յանապատի, մաշկաւք և մորթեաւք այծենեաւք· կարաւտեալք, նեղեալք, չարչարեալք, որոց ոչ էր արժանի Ղուկիոս,[ա] յանապատի մոլորեալք· և ի լերինս և յայրս և ի փապարս երկրի։ Եւ զայսոսիկ վկայեալք ի հաւատոցն և ի գործոցն և ի բժշկութեանցն, ոլքան ի ձեռն նոցա աստուածային շնորհք գործէր։ Այլ որպէս նմանի և զայսոսիկ կրել արանցն Աստուծոյ նախախնամութիւնն թուլացոյց, վերհագոյն ինչ նախազգուշացեալ, զի որովք նոքա չարչարանս կրէին, այղքն զառ ի յԱստուծոյ փրկութիւնն գտցեն· և զայս լրումն եցոյց։ Քանզի իբրև սքանչելի արքն այնոքիկ վեհագոյնք քան

ա· Բն· ունի χοσμος· զարղարանք· կամ ·աշխարհ· տես· համ· Օր· սակայն մեր Ձեռ· Ղուկիոս ընթերցուածը աւելի համապատասխան է մտքին: Հեղինակը նկարագրելով դորանց սրբակեաց կեանքը համեմատում է, որ նրանց արժանի չէր Ղուկիոսը:

որ յանապատ[ա] կէին[բ] մաշկօք և մորթովք այծենեօք· սղոցեալք, նեղեալք, չարչարեալք, զորս[գ] ոչ արժէ աշխարհ։ Որք յանապատի[դ] և ի լերինս և ի փապարս երկրի, ի ծովածուփ կենցաղոյս փախուցեալք, մերձ յԱստուած, և միշտ յօրհնութիւնս[ե] Աստուծոյ և սոքա ամենեքեան վկայեալք ի հաւատոց և ի սուրբ կրօնս, հանդերձ նշանօք[զ] և բժշկութեամբք· ոչ ընդունէին ի նոցանէ այցելութիւն։[է] Այլ խնամակալութիւն[ը] Աստուծոյ պահէր զնոսա ի հաւատսն[թ] և ըզյաղթութեան պսակն[ժ] ի Քրիստոսէ ընդունէին· և վերագոյն ըստ նոցա չարութեանն[ժա] նահատակէին և դիմէին ի չարչարանս և ի մահ։ Եւ զի յապուշ[ժբ] լինել զօրավարին և զօրացն,

ա· Ա՝ Գ· անպ՞ք· էին Բ· որով ի յանապատ կային· Դ· յանապատս էին· բ· Ն· կային· գ· Գ· Բ· զոր· դ· Ա՝ Գ· անապատի· Դ· յանապատս· ե· Ա՝ Գ· օրհնութիւնս· զ· Դ· նշանաւ է· Դ· բժշկութիւնք· ը· Բ· խնամակալութիւնն· թ· Գ· Դ· ի հաւատս· ժ· Բ· պսակն· ժա· Գ· Ա՝ չարութեան· ժբ· Ա՝ Գ· ապուշ· Դ· յապաշան·

զեկեալսն ի վերայ վիշտան լինէին. ձանձրացեալ Ղու-կիոսի խրատ տայր առաջնորդին զաւրականացն դասուն, որպէս զի ընդ աքսորեալսն արկանել զհարսն միայնա-ցելոց. և սոքա էին Եգիպտացին Մակարիոս և Աղեք-սանդրացին նորին համանուն: Եւ արտաքսեալք լինէին այնուհետև այր ի կղզի ինչ, որ ունէր բազում մարդիկ, իսկ քրիստոնեայս քաւ և ոչ մի որ հանդիպէր նմա. և մեհեան էր ի կղզւոջն հեթանոսական և մեհենապետ ի նմա զոր ամենեքին հաւասար Աստուծոյ պաշտէին:

Իսկ ի հասանել արանցն աստուածասիրաց ի կըղ-զին, ամենայն բնակեալ ի նմա դևքն ի խռովութեան և յերկիւղի լինէին: Պատահեաց ըստ նմա և այսպիսի գործոյ լինել: Դուստր քահանային յանկարծակի ի դի-

և Ղուկիոսի իսկ ձանձրացեալ՝ հրամայէ զերկուսն ի նոցանէ, որ էին հարք անուանիք, համանունք.

ԳԼ ՁԲ.

Թէ որպէս Վաղէս հալածանս առնէ թելադրութեամբն Ղուկիոսի յետ վախճանին Աթանասի:

Մակար ոմն Եգիպտացի և ոմն Աղեքսանդրացի աքսո-րել ի հեռաբնակ կղզիս, և բնակիչք կղզոյն այնորիկ բարբա-րոսք բազումք և քրիստոնեայ և ոչ մի. Եւ մեհեան ի նմա նշանաւոր, յոր դից [ա] դիւաց բագին, և մեհենականն որպէս զԱստուած աւէր [բ] պատուեալ [գ] բարբարոսաց անտի. Իսկ ի հասանել սուրբ արանցն [դ] աստուածասիրաց՝ անդ զարհուրե-ցան դևքն որ ի նմա, զի եղև այսպիսի իրս. Դուստր մեհե-նակալին ի դիւաց ըմբռնեալ՝ մոլէր, և հալածէր զբազումս. և

ա. Բ. դից դիւաց. Ա՛ Գ. Դ. յուռվից. բ. Ա Գ. զԱստուած էր. Դ. զԱստուած գ. Գ. ի նոցանէ. դ. Բ հասանիլ սուրբ հարանցն:

ւէ ըմբռնեալ մոլէր. և զամենայն խախտէր. աններելի էր, և ոչինչ աւրինակաւ լռեալ կայէր. այլ գոչէր ուժգինս առ աստուածասէր արան այնոսիկ. զի՞ եկիք և աստուստ վարել զմեզ: Դարձեալ և անդ ալքն զառանձին զզօրսն զոր յԱստուծոյ շնորհէին՝ առին յայտնէին:

Քանզի հոլածական արարեալ զդև կուսին և ողջ զնա հաւրն աւանդեալք, ի հաւատ քրիստոնէութեան ածէին զքահանայն և զամենայն բնակիչս կղզւոյն: Առժամայն ապա և կուռքն ի տաճարէն արտաքս անկանէին. և զձև տաճարին յեկեղեցւոյ աւրինակ դարձուցեալք, մկրտէին և զամենայն ինչ զքրիստոնէու-

ոչ ոք կարէր ունել զնա.[ա] և գոչէր ուժգին[բ] գոչմամբ. և ասէր առ սուրբ հարսն. Զի՞ եկիք այսր[գ] զմեզ ի հալածել,[դ] ծառայքդ Աստուծոյ. Եւ նոքա մերձ լեալ, ասէին զտեղի առնուլ.[ե] (Նա հայեցեալ յերկինս ձեռս ի վեր ամբարձեալ խընդրէին[զ] զայցելութիւն յամենեցունց[է] Տեառնէն.) Եւ անդէն վաղվաղակի վերացան դևքն. և ողջ եղեալ կոյսն, աւանդեցին զնա հօրն իւրոյ մեհենակալին.[ը] Եւ հաւատաց ամենայն տամբ[թ] իւրով յԱստուած,[ժ] և ի ծառայսն[ժա] նորա. Նոյնպէս և ամենայն բնակիչք կղզւոյն այնորիկ. Եւ արտաքս ընկեցեալ հանեալ զկուռսն, զտաճար[ժբ] կռոցն եկեղեցի[ժգ] յարդարէին, և մկրտեալ զբազումս,[ժդ] հաղորդ առնէին մարմնոյ և արեան Տեառն. և ուրախութեամբ գոհանալով, փառաւոր առնէին[ժե] զԱս-

ա. Դ. ըմբռնել զնա եւ ունել. բ. Ա, յուժգին. գ. Բ. յայսր. դ. Ա, չիք. Գ. ծառայդ. ե. Դ. զտեղի ունել. զ. Դ. համբարձեալ խնդրէին. է. Ա, Գ. ամենեցունց. ը. Ա, ամենակալին. թ. Ա, Բ տամբն. ժ. Ա, Գ. Աստուած. ժա Ա, ծառայս. ժբ. Գ. զտաճարն. ժգ. Բ. յեկեղեցի. ժդ. Գ. Բ զբազումս. ժե. Դ. գոհանային փառաւորելով.

թեանն ուրախ լինելով ուսանէին։ Այսպէս վարեալք յաղագս համագոյութեանն հաւատոյ սքանչելի այքն այնոքիկ, ինքեանք ընտրագոյնք լինէին, և զայլս ապրեցուցանէին և զհաւատն հաստատագոյն յարդարէին։

ԳԼ. ԻԸ.[1]

Իսկ ընդ նոյն ժամանակաւքն և զայլ ոմն հաւատարիմ յայտնագոյն եցոյց Աստուած ի ձեռն նորա մրկայիլ արդարացուցանել զհաւատն անբիծ և ուղղափառ կրաւնից։ Քանզի այրն Դիւդիմոս[2] սքանչելին և բանաւորն ըստ նմին ծաղկեցաւ ժամանակի, ամենայն տուած. Եւ ուսանէին զկարգս քրիստոնէից, և զուղիղ հաւատս համագոյ սուրբ Երրորդութեան։ Այսպէս սքանչելի սուրբ հարքն ընտրեալք և արտաքսեալք[ա] զբազում աւանէին երկրպագուս և փառաբանիչս ամենասուրբ Երրորդութեան։

1 Տես Սոզոմ. Գ. 15 Թէոդոր. Դ. 29 Ռուփ. ԺԱ. 7. Կաս. Ը. 8. Նիկեփ. ԺԱ. 29.

2 Դիդիմոսը Աղէքսանդրիացի էր. Հիերոնիմոսի եւ Ռուփինոսի ուսուցիչը. Ծաղկեց մանաւանդ 370 թ. թէեւ առաջ էլ շատ յայտնի էր. Ըստ Հիերոն. նա ապրեց 83 տարի մինչեւ 392 (394) թիւը.

ԳԼ. ԻԹ.

Յաղագս Դիդիմոսի հռչակաւորի գրեանց՝ եւ նորին ուշիմագոյն իմացուածոցն։

Իսկ այլ ոմն հայր հռչակաւոր առաքինութեամբ[բ] և գիտութեամբ ի նոյն ժամանակս, ✠ Դիդիմոս անուն,[գ] որ և ի յՆուագրէ յիշատակի, զհաւատն համագոյութեան ողջ պահեալ, այր սքանչելի գիտութեամբ և բանաւոր, երևելի ամե-

ա. Ա, արտաքսմամբն իւրեանց. Դ. արտաքսեալ. բ. Գ. առաքինութեամբք. գ. Դ. Դիդամոս անուն. ✠ նշանը կայ Ա. Բ. եւ Ն. ձեռագրերի մէջ.

Նիւքն վայելեալ խրատուք։ Սա յոյժ մանուկ[ա] գոլով՝ և զնախկին տաւս քերդածացն ուսանելով, յաչացաւութեանն անկաւ ախտ։ Եւ չարաչար անկեալ ի տեսլարանէն դաւեաց։ Իսկ նմա Աստուած փոխանակ զգալի աչաց շնորհեաց զիմանալիսն. քանզի զորս ի ձեռն աչացն խրատիլ ոչ կարաց, զայնոսիկ ի լրոյ ուսանէր։ Քանզի ի մանկութենէ գոլով մտավարժ, և անձին հասեալ բարւոյ մտավարժութեամբն յաղթահարէր և զզաւրագոյնս տեսողս։ Քանզի զքերդականին կանոն հաստատաքար ուղղէր, և զճարտասանականին մրցմունս փութապէս առնոյր։

ա. Ձեռ. ունի «Սակս մ.նադացի գոլով», որ բնագրի սխալ հասկացման արդիւնք է, նման Ա. 15. ծն. ա. (էջ 41). բն. ունի οὗτος κομιδῇ νέος ὤν

նեցուն. Հաւատարմագոյն եղոյց[ա] Աստուած ի ձեռն նորա վարդապետութեան զուղղափառ հաւատս եկեղեցւոյ, որ ամենեցուն քարոզէր հեռաւորաց և մերձաւորաց, գրով և անգիր. և զամենեսեան վայելեցուցանէր ի լուսաւոր վարդապետութիւն,[բ] որ ի շնորհաց Աստուծոյ ունէր սուրբ այրն[գ] Աստուծոյ. Դիդիմոս մանուկ[դ] գոլով, և զնախկին տաւս Քերդածացն[ե] ուսանելով, յաչացաւութեանս[զ] անկաւ ախտ, և դադարեաց[է] ի տեսութենէ. Իսկ Աստուած՝ նմա փոխանակ զգալի տեսութեանս՝ զիմանալիսն լուսաւորեաց շնորհիւ,[ը] որ ի ձեռն աչաց ոչ ուսանի, ի լսելոյ յառաջնոցն[թ] ի խորագիտութիւնս իմաստնոց, քանզի էր ի մանկութենէ մտավարժ,[ժ] և յաղթահա-

ա Դ. երևեցոյց. բ. Ա, վարդապետութեամբն. Բ. վարդապետութեան. գ. Ա, հայրն. դ. Բոլ. ձեռ. Նիկոմիդացի. ե. Ա, քերդողութեան. զ. Ա, յաչաց ցաւութեան. է. Ա. Ն. դաւանեաց. Ա, Գ. Նենգեցաւ ի տեսութեան. ը Գ. շնորհօք. թ. Դ. առաջնոցն. ժ. Դ. մտավարժ.

Իսկ նկնալ և յիմաստասիրականսն սքանչելագոյն իմն և զտրամաբանաբանական ուսանէր, զԹուականութիւն և զերաժշտականութիւն. և զայլսն իմաստասիրացն ուսմունս յանձին խոստովանէր, որպէս զի պատրաստաբար նմա պատահեալ առ զայսոսիկ ունողսն ի ձեռն աչացն։ Եւ ոչ այս միայն, այլև զԱստուածային գիրս Հին և Նոր Կտակարանացն այնպէս ստուգաբար գիտէր, մինչ զի բազումս արտագրել գիրս։ Մեկնել և զորս յաղագս Սկզբանցն [ա] Որիգենի, Յիշատակս [բ] արտագրելով ի նոսա. ի ձեռն որոց համակարգեալ իբր Թէ հաճոյ են գրեալքն, և ի նանիր հակառակաբանին որք ամբաստան լինել զառ-

ա. περὶ Ἀρχῶν.
բ. Βն. Ὑπομνήματα մեկնութիւնս։

ըէր զհակառակաւէրս բարի և սրագոյն ուշումութեամբն. [ա] Քանզի զքերական [բ] կանոնսն հաստատաբար մեկնէր և ուղղէր, և զճարտասան [գ] ի մրցմունս արագ առնոյր. [դ] և ստուգէր ի բանականսն և յիմաստասիրականսն սքանչելագոյն իմն լսելով իմաստասիրէր. Նա զմիաբանականսն ուսեալ և զԹուականութիւն, և զերաժշտականութիւն, և զայլ իմաստասիրական ուսմունս էր լիացեալ. որպէս զի պատրաստաբար [ե] ունէր [զ] առ այնոսիկ, որք գողանային զճշմարտութիւն. Այլ և զՀին և զՆոր Կտակարանս [է] ստուգաբար մեկնէր, զոր և ոչ մի այլ ոք, մինչ զի կարող էր արտագրել [ը] գիրս զնոցա մեկնութիւնս. [թ] և զորս յաղագս ի սկսմանցն [ժ] Որոգինի. [ժա] յիշատակ արտագրելով [ժբ] ի նոսա ի ձեռն որոց համակարգեալ, իբր [ժգ] Թէ հաճոյ են գրեալ, [ժդ] ի նանիր հակառակաբար են որք ամբաստան

ա. Դ. յուշմոութեամբ. Գ. ուսամբն. Ա, ուշիմութեամբն. բ. Ա, քերականութեան. գ. Դ. զքերթականի. դ. Ա, ճարտասանութեամբն. ե. Ա, արագ առնէր. Գ. արագացնէր։ զ. Ա, լի պատրաստութեամբ. է. Դ. ունիւ. ը. Բ. կտակարանսն. թ. Գ. Դ. արտագրել զգիրս. ժ. Գ. նոցա մեկնութիւնս. ժա. Գ. իսկ ոմանցն որոյ գինի Ա. որ է գինի. ժբ. Ա, կամանցն Որոգինէի. Ա, Գ. առատրելով. ժգ. Գ. իբրեւ. ժդ. Դ. հաճոյն գրեւ-

նէն և զգրեանն տարաքարշել փութան. քանզի ոչինչ նոցա ասէ կարել ի բաց առնուլ զառնն հանճարս։ Եթէ ոք այսուհետև զբաղում ուսումն և զջերմութիւն սրտին Դիւդիմոսի գիտել կամեսցի, ընթեռնլով զխորհրդական նորա գրեանն ուսցի։ Այսպէս ասէ և Անտոնիոս Թերևս և Նախկին ի ժամանակն Վաղէսի, յորժամ վասն Արիանոսացն յԱղէքսանդրիա եկն յանապատէն, հանդիպել Դիւդիմոսի, և իմանալով զառնն զհանճար ասել ցնա. Մի՛ ինչ, ով Դիւդիմէ, խռովեսցուսցէ զքեզ զգալի աչացդ չիջուումն. զի այսպիսիք ըզքեզ տրտմեցուցանեն աչք, զորս ճանճք և մժիւք վընասել կարեն. այլ ուրախ լեր, զի ունիս աչս որով և հրեշտակք տեսանեն, ի ձեռն որոց և Աստուած տեսանի, և նորուն լոյսն հասանէ։ Այսոքիկ յառաջագոյն յաստուածասէր առնէն Անտոնէ ճառեցան։

ինին[ա] զառնէն, և զգրեանն արտաքարշել[բ] փութան. քանզի ոչինչ ասէ կարելի է[գ] ի բաց առնուլ զառն հանճար։ Եթէ ոք[դ] այսուհետև զբաղում ուսումնութիւն և զջերմութիւն սրտին[ե] Դիդիմոսի գիտել կամիցի, ուսցի[զ] ի նորա խորհըրդականացն։ Զի այսպէս ասէ ի նախկին ժամանակս Անտոնիոս,[է] յորժամ էջ յԱղէքսանդր յանապատէն վասն Արիանոսացն, հանդիպեալ Դիդիմոսի, և իմանալով զառնն հանճար[ը] ասէ ցնա. մի խռովեսցուսցէ զքեզ,[թ] ո՛վ Դիդիմոս, զգալի[ժ] աչացդ չիջումն, զոր ճանճք և մժիկք[ժա] կարեն վնասել. այլ ուրախ լեր, զի ունիս աչս '[ժբ]զիմանալիսդ,[ժգ] որով հրեշտակաց նմանես

ա. Դ. ըինէին. բ. Դ. Ա, արտաքարշեալ. գ. Ա, Դ. չիք. դ. Ա, եւ Թէ. ե. Բ. չիք. զ. Դ. կամիցին ուսցին. է. Ա Բ. Ն. Ամոնիոս. Ա, Անտոնիոնոս Դ. Տանոնիոնոս. ը. Բ. զառն զհանճար. թ. Ա, զմեզ. ժ. Դ. մժիղք. ժա. Դ. սգալի. ժբ, Բ. զաչս. ժգ. Դ. զիմանալիս.

Յայնժամ մեծ ջատագով ընտանի հաւատոյն յայտնէր Դիդիւմոս. առ Արիանոսս պատահելով, և զիմաստմունս նոցա քակտելով և զգարշելի և զնենգաւոր նոցա բանսն կշտելով։

Գլ. ԻԶ.[1]

Այլ զԴիւդիմոս ոլոց յԱղէքսանդրիայ Արիանոսացն Աստուծոյն ի ճակատ եցոյց նախախնամութիւն։ Իսկ յայլ քաղաքսն զԲասիղ Կեսարացի, և զԳրիգորն Ան-

1 Տես. Սոզ. Զ. 17. Ռուփ. ԺԱ. 9. Թէոդ. Դ. 30. Կասիոդ. Է. 36. Նիկեփ. ԺԱ. 17.

տեսլեան ի ձեռն որոյ սուրբ Երրորդութիւն տեսանի (և քարոզի[ա] ի քէն[բ] ուղղափառս ի հաւատս,) Այս որպէս մարգարէութեամբ յառաջագոյն ասացան[գ] յԱնտոնէ. Զոր և եկեալ ըստ Վաղէսի յԱղէքսանդր, կշտամբեալ յանդիմանեաց զԱրիանոսսն և զսնոտի զիմաստս նոցա քակելով[դ] որովք պանձային ի բանս կեղծաւորեալ[ե] զգովիչսն իւրեանց. (Իսկ նա ընդդիմամարտեալ ընդ նոսա շնորհալից բանիւ, հաստատէր զուղիղ հաւատս. և ոչ կարէին զդէմ ունել իմաստուն շնորհալից[զ] բանիցն. Այսպէս յամենայնի յաղթող երևեալ փառաւորեալ լինէր տուողն շնորհաց ի հաւատացելոց ուղղափառաց.)

Գլ. ԶԴ.

Յաղագս Բարսղի սրբոյ վարք եւ պատմութիւն։

Իսկ յայլ քաղաքս՝ և ի գաւառս գրի թէ[է] և յամենայն տիեզերս Բարսեղ[ը] Կեսարացի, և Գրիգորն Անձիանձու, (որև

ա. Ա, Գ. Դ. փառաւորի. բ. Ա, Գ. Դ. ուղղապէս եւ լուսաւորէ զուղղափառս. գ. Դ. ասացաւ Անտոնէ. դ. Դ. քակտել. ե. Դ. կեղծաւորեալք զգովիչս. զ. Դ. զի: է. Ա՝ գերի. Բ. գրեթէ. ը. Դ. Բարսիլ.

ձիանձւոյ. յաղագս որոց սուղ ինչ ասել ի դէպ համարիմ։ Քանզի բաւական է որ յամենեցունցն կրել արանցն յիշատակ, և որ ի գրեցելոց նոցա որ առ Աստուած գլոց ուսումն առընթեր դնել զերկաքանչիւր ուրուք բարեփառութիւն։ Վասն զի ըստ այնմ ժամանակի բազումք յեկեղեցիսն նոցա ըմբռնեցան, և որպէս զկայծակն հաւատոյ պահեցան, պահանջեն կամքս յաւէտ

աստուածաբան կոչեցաւ յաղագս առաւելութեան շնորհին աստուածաբանութեան[1], որք են[ա] սոքա[բ] միաշունչք և միախորհուրդք յաղագս հաւատոց և վարուց և կարգաց և կրօնից,) յաղագս որոյ սուղ ինչ ասել ի դէպ համարիմ։ Վասն մեծանուն և երևելի արանցն սրբոց, և հոգիացելոց, և մի ոք լիցի ինձ մեղադիր վասն գուզնաքիա յիշատակաց սոցա.[գ] զի բազմաց[դ] գովութեամբք ի գովութիւն վերաբերին երանելիքս, և ի նոցունց իսկ ի գրոց[ե] երկաքանչիւրոցն բացայայտի[զ] հանճար, և բարեփառութիւն ի փառս Աստուծոյ։ Զի էին բանիւք և իմաստութեամբ կատարեալք և հոգւով լցեալք. ըստ հաւատոյն քաջապէս արիացեալք, և վարուքն ևս առաւել գովելի։[է] Նա ըստ այնմ ժամանակի բազումք յեկեղեցիս նոցա որպէս յամբոցի՝ ի կայծականց հրոյ ի հալածչացն ուղղափառ հաւատովն ապրեցան։ (Պահանջեն կամքս յաւէտ զնոցա առնել զյիշատակս, զԲարսղի ասեմ, և զԳրիգորի. Թէպէտ և անզօր է բանս ըստ համեմատութեան զերկաքանչիւրոցն զվարս գուզնաքիա յուշ առնելով զօրինակս առաքինութեանցն)։[ը]

[1] Նոր. Թուի առեալ ի Թղթոյն Ղազարայ Փարպեցւոյ առ Վահան Մամիկոն. «ԶԳրիգորի Նազազանցւոյ, որ եւ յաղագս առաւելեալ ի նմա շնորհի աստուածաբան կոչեցաւ»

ա. Աᵃ Գ. էին. բ. Բ. սոցա. Դ. որք էին սոքա. գ. Դ. Նոցա. դ. Դ. ի բազմաց. ե. Աᵃ գրոց. զ. Դ. բացայայտին. է. Բ. յայնմ. Դ. գովելիք. ը. Բ. զվարսն.

սոցա առնել յիշատակ։ Բարսղի այժմ և Գրիգորի, որ ոք կամեցի համեմատութիւն առնել, պատմել զիւրաքանչիւր ուրուք զվարս և զաւրինակս, և զեղեալն ի նոսա առաքինութիւնս՝ ընդդիմակցի արդեւք զմինն քան զմիւսն յառաջընտրել։

Քանզի երկոքեանն էին միմեանց նմանք ըստ ճշմարիտ քաղաքավարութեանն, և ըստ խրատուցն, զհեթանոսականն ասեմ և զաստուածայինսն գրոց։ Քանզի սոքա մանկունս գոլով, և յԱթենս հասեալք, ուրոց յայնժամ անձեցելոցն իմաստակացն, Իմերի [1] և Պռոերեսի [2] լուողք եղեալք։ Եւ յետ այսորիկ յԱնտիոքայ

1 Հիմերիոսը Ամենիոս ճարտասանի որդին էր Բիւթինիայից. երբեւ իմաստակ (Սոփեստ) ծաղկեց 361. Թ. Յուլիանոս կայսեր օրով։

2 Պրոհերեսիոսը Հիմերիոսի ախոյեանն էր. Պանկրատիոսի որդին. Կապադովկիայի Կեսարիա քաղաքից նա աշակերտ է Անտիոքում Ուլպիանոսին. Գրիգոր Նազիանզանցին իւր մի ոտանաւորի մէջ նրան բոլոր ճարտասաններից առաջինն է համարում. (Տես Գ. Զարբ. Պատմ. Գրակ. Հր. Բ. էջ 237)

Երկոքին բացափայլեալք որպէս զարեգակունս, լուսաւորելով զեկեղեցիս ուղղափառաց ի փառս Աստուծոյ, երկոքին համանմանք բարեգործեալք ըստ ճշմարիտ քաղաքավարութեանց, [ա] որք և զաստուածային գրոց զմիտս ստացեալ ունէին լիով յանձինս, և ոչ զարտաքին զիմաստիցն զանց [բ] զօգտակարացն [գ] արարին, որովք զընդդիմամարտսն գիտութեամբ [դ] յետս հարին, որպէս քաջ [ե] զինուորք ի մարտի. Քանզի մանկունք գոլով հասեալք յԱթէնս, ուսանէին զարուեստս իմաստասիրացն, որ անտանօր [զ] էր. յետ այսորիկ յԱնտիոքա [է]

ա. Բ. ուշ առնելով զվարս առաքինութեանցն զօրինակս. Դ. պահանջեն կամքս քաղաքավարութեանց չիք. բ. Գ. զանցն. գ. Դ. զ՛գտակարսն. դ. Գ. գիտութեամբս. ե. Բ. զքաջ. զ. Ա՛ Գ. անագանօրէր. է. Դ. յԱնտիոք Ասորոց։

Աստուծոյ ի Պիերիանիոս հպեալք, ծայրագունաբար զճարտասանականն վաստակեցան. և արժանիք իմաստակելոյն իրաւացեալք ի բազմաց աղաչեցան՝ ի վարդապետական գալ վարս։

Իսկ այլք զնոսա ի Դ ե կ ա ն ի կ ի ի ն [ա] աղաչելոց, զերկոցունցն արհամարհեցին, և թողեալ զաշխարհս զմիայնականն վարս ընտրեցին։ Եւ հպեալք այնուհետև իմաստասիրացն բանից առ որում այսքան յԱնտիոքիա գործակցի զիմաստասիրականսն, յետ բազում իրի զԱ-

ա. ἐπὶ δικανικῇ Թարգմանը սխալմամբ յատուկ անուն է կարծել, ուստի չի դրել նրա նշանակութիւնը որ է «դատաստանականն»։

Աստրեաց, և անդ զճարտասանականացն յինքեանս ամբարէին զգիտութիւնս (և ընդ ամենայն անցեալք ընդ իմաստս որ նոցա էին պանծալիք իրաւացեալք, և զաւելորդսն [ա] կշկղանս համարելով, արհամարանօք [բ] ի բաց թողին,) և յամենայնի հըռչակաւորք երևելի [գ] ցուցեալք. [դ] աղաչեալք ի բազմաց վարդապետութիւն ձեռնամուխ լինել՝ ըստ ամենայն գիտութեան որ նոցա աւանդեցաւ։ Իսկ նոցա արհամարհեալ զաշխարհիս զբաղմունս, [ե] զմիանձնականացն ընտրեցին զվարս, (յանապատս և ի լերինս խարազնազգեստ աղօթիւք և պահօք [զ] տքնութեամբ և արտասուօք ճգնաւորեալք ի բարեպաշտութեան ջանս, և ոչ մի ինչ ի հակառակաց [է] ախտիցն քարշեալք և խռովեալք, այլ յամենայնի գեր ի վերոյ լիալ հակառակացն և զյաղթութեան շնորհս ընկալեալ [ը] ի Տեառնէ, [թ] ամենեցուն աւանդեցին խրատս անապատականաց և քաղաքականաց)։ Եւ հըպեալք այնուհետև և ի հոգևոր շնորհս ըստ խորին իմաստիցն, յետ բազմազան առաքինութեանցն որ ի Քրիստոս Յիսուս,

ա. Դ. զաւելորդն. բ. Բ. չիք. գ. Բ. երեւելի. Ա՛ չիք. դ. Դ. ցուցան. ե. Բ. զաշխարհիս զբաղմունսն. Ա՛ Գ. զաշխարհիս պատաղմունս. Դ. պաշտմունս. զ. Ն. պահովք. է. Ա՛ հակառակաց. ը. Բ. ընկալեալք. թ. Դ. տքնութեամբ .... ի տեառնէ չիք.

րոգէնի գրեանն ժողովեալ ի նոցանէ, զմեկնութիւն աստուածային գրոց ծանեաՙ ն. քանզի յետ Որոգինի ընդհանուր յայնժամ ի տիեզերս տարածէին։ Զոր և ճըգնեալք կարողաբար պատահէին առ Արիանոսն. և Արիանոսացն որպէս կարծէին զգրեանն Որոգէնի ի վկայութիւն իւրեանց կոչեցելոց աղանդոյ, նոքա յանդիմանէին և ցուցանէին զոչ իմացողսն զՈրոգէնին հանճար։ Ի բազմաց ապա յայնժամ Արիանոսք, և արիանոսացեալն Եւնոմիոս բանաւորքն կարծեալ գոլ, ընդ ոյս առ [1] Բասլին և Գրիգորին հանդիպելով, անխրատք սպռին երևէին։

1 Բարսեղը՝ Մեծ կոչուած, հին եւ յայտնի սերնդից էր ս. Ծնողների՝ Բարսեղի եւ Էմիլեայի որդի։ Նա ծագմամբ կապադովկիայից էր, Կեսարիայի եկեղեցու առաջնորդ մնաց 8 տարի եւ մեռաւ 378 թ.

և զՈրոգինի զգրեանն [ա] ժողովեցին, և ի նոցանէ զաստուածային գրոց մեկնութիւնս [բ] հաւաստեալ. և որ ճշմարտութեանն էր ցոյցք [գ] ընկալան, և ընդ ամենայն տիեզերս զօգտակարսն ներմանեն զբանս։ Զոր Արիանոսք զՈրոգինին առիթ իւրեանց առ ի վկայութիւն առնուին, և վասն այսորիկ հմուտք [դ] Որիգինի, զի նովաւ զնոսա յանդիմանէին։ Զոր կարծէին. իւրեանց աղանդին վկայ. և զնոցա խորամանկութիւնն հրապարակախօս առնէին [ե] առ ի գիտել զԱրիանոսացն ասեմ, և զարիոսացեալ Եւնոմիանոսացն բանաստեղծացն և բանաւորացն, որպէս կարծէին և յամենայնէ նկուն եղեալ յերանելեացն ի Բարսղէ և ի Գրիգորէ, ոչ կարէին ընդ նոսա յայտնապէս ի մարտ մըտանել։ [զ] (Վասն որոյ և Վաղէս ակնածէր ի նոցա [է] վարուցն և յիմաստիցն)։ [ը] Իսկ ապա այնուհետև Բասիլիոս ի կարգ [թ] սարկաւագութեան բռնադատեալ եղև ի Մելիտոսէ Անտիոքայ հայրապետէն. (և ապա ի կարգ քահանայութեան նախաձեռնեալ և

ա. Բ. զգրեանսն. գ. զգրեալն. Բ. զգրեալսն. Դ. զՈրոգինի գրեանն. բ. Բ. մեկնութիւնսն. գ. Ա ցոյց. դ. Բ. եղ. Ն ե. Ա՛ չիք. զ. Ա՛ Գ. մտեալ. է. Ա՛ Գ. ի նոցանէ. ը. Ա. Գ. յիմաստից. թ. Դ. ի կարգս.

Բայց Բասիլիոս ապա ի Մեղէտիոսէ յԱնտիոքա եպիսկոպոսէն ի կարգ սարկաւագի ձեռնադրեալ, իսկ յետ այնորիկ և եպիսկոպոս նորուն Հայրենականին, ասեմ զոր ի Կապպադովկիայն Կեսարիա, նախակարգեալ, ապա հոգ տանէր եկեղեցեացն։ Քանզի երկուցեալ որպէս զի մի արդեաւք Արիանոսականն ունայնահաւատութիւնն և զօրս ըստ Պոնտոսին ճարակեսցի եպարքիս, փութաբար յայն կողմունսն անցանէր։ Եւ անդ ճգնարանս շինեալ՝ զարսն իւրոյ վարդապետութեանն զշարժեալսն հաստատեաց։

Իսկ Գրիգորիոսին Անձիանձու քաղաքէն փանաքիոյ ի Կապպադովկիա, որ եկեղեցւոյ և նորին Հայր յառաջագոյն էր առաջնորդ. և զնոյնսն Բարսղին գործէր։

յերիցունց հաւատութենէ աստիճանացն կատարեալ քան զկատարեալսն երևեցան ի սարկաւագութեանն, և ի կրօնաւորութեանն, և ի քահանայութեանն յետ բազում իրաց)։[ա] Ապա յետ այսորիկ[բ] կոչեն զնա յեպիսկոպոսութիւն իւրոյ աշխարհին՝ Կապադովկիոյ Կեսարիա, բազում աղաչանօք և հարկաւորութեամբ. Եւ նա ըստ ազդեցութեան Հոգւոյն ընդունէր. (ոչ որպէս ի պատիւս այլ որպէս ի մահ հրաւիրեալ. իմանալեօքն զբարձրագոյնսն[գ] իմացեալ. այլ աստուածային նախախնամութիւնն կոչեաց զնա,[դ] և փառաւոր արար. Որ և առաւելոյր ի գործ Տեառն ի հաւատոյն բան ընդդէմ[ե] հերետիկոսացն, և ի լուսաւորութիւն[զ] եկեղեցւոյ զվարդապետութիւնն յարդարէր ըստ աշխարհի և որ ըստ անապատի վարք,) և շի-

ա. Ա՝ բազմաց իրաց. Դ. բազում իւի. բ. Դ այնորիկ. գ. Դ. իմանաեալւք ի բարձրագոյնս. դ. Գ. Ա՝ Նախախնամութեան կոչեաց զնա՝ Ա։ կոչեցեալ ե. Բ. կոչեցեալ էր. Ն. կոչեալ է. զ. Ա՝ լուսաւորութիւն, Դ. հերձուածողաց եւ հերետիկոսաց. շարունակութեան մէջ մի մեծ հատուած չունի . Եւ ի լուսաւորութիւն եկեղեցւոյ ... եւ զողջախոհ վարուց.

Քանզի գնալով և նա ի քաղաքն զհեղգացեալսն ի հաւատս զաւրացուցանէր։ Առաւել բազում ի Կոստանդինուպաւղիս դիմելով՝ զորս անդ համափառս վարդապետութեամբ հաստատէր։ Վասն որոյ և փոքր ինչ յետոյ ընտրութեամբ բազում եպիսկոպոսաց առաջնորդ եղև որ ի Կոստանդինուպաւլիս ժողովրդեանն։ Ապա իբրև յերկոցունց եղեալն ի լսելիս Թագաւորին հասանէին, առ ժամայն զՔասիդիոս կալանաւոր յԱնտիոքիա հասուցանել հրամայէր։ Եւ նոյն ժամայն ածեալ լինէր, և ըստ կամաց Թագաւորին յեպարքոսացն մտանէր ատեան։ Փոյթ

նեալ կրօնաւորանոցս յիւր վիճակին և զմնացեալսն ժողովէր ընդ միով վերակացութեամբ ի միաբանական կեանս, ի մի բերան փառաւոր առնել զամենասուրբ զԵրրորդութիւնն։

(Սահմանեաց նոցա կարգս և կանոնս զգուշանալ արժանի ըստ երկնային կոչմանն.[ա] կրօնաւորիլ արժանաւորապէս ըստ Աւետարանին Քրիստոսի, տարրանալ ի հանդէս բարեպաշտութեանն և ըստ առաքելոցն քարոզութեան։ Եւ այսօրիկ վկայութեամբ ի հարցողսն, զպատասխանիսն ունին.[1][բ] զմի մի զվնասակարացն զդեղս, որպէս նոյն ինքն ցուցանեն շարագրեալքն[գ] ի նմանէ որ և ընդ[դ] ամենայն տիեզերս նախաձեռնեալ եղև. որ զնոյն վարս ստացեալ[ե] ունին. Նա և այլ ևս[զ] գիրս շարադրեաց վարդապետականս, և մեկնութիւնս սրբագրաց[է] և Սաղմոսաց, որ բազում շահս և հզօրագոյն միտս բացափայլեն,[ը] զհաւատոյ և զողջախոհ վարուց։)

1 Ակնարկուած է Բարսեղի Հարցմանց ճառը. «Հարցմունք վասն հաւատոյ». Տես. Գ. Զարբ. Հայկ. Թրգմ. Նախնեաց, էջ 330, 331.

ա Ա, Գ. կոչման. բ. Գ. ունէին. գ. Ա՛ Գ. շարագրեալք. դ. Բ. եւ ը տ ամենայն Ա, զոր եւ ընդ ամենայն. ե. Բ. ասացեալ. զ. Բ. չիք է. Ա, սրբագրեաց ը. Ա, բացափայլեալ են.

մատուցեալ նմա թագաւորին. ո՞յր աղագաւ զհաւատ թագաւորին ոչ ողջունէ. Բասիլիոս համարձակութեամբ բազմաւ զաղանդ թագաւորին անգոսնէր, և զհաւատ համագոյութեանն հաստատէր։

Իսկ իբրև եպարքոսն մահ նմա սպառնացաւ. Երանի՛, ասէ Բասիլիոս, թէ լինէր ինձ յաղագս ճշմարտութեանն վճարիլ ի կապանաց մարմնոյս։ Իսկ եպարքոսն դարձեալ խորհիլ ասացեալ նմա. Ասէ Բասիլիոս. Ես և այսաւր և այգուց նոյնս եմ, երանի թէ և դու զքեզ ոչ փոխէիր. յայնժամ ըստ այնմ աւուր ի պահեստի կատարէր Բասիլիոս։ Բայց ոչ ընդ երկայս ինչ պա-

Զայս լուեալ Վաղէսի և մախացեալ, կամէր[ա] եղծանել զնորա լուսաւոր կարգս զկրօն հաւատոյն[բ] և փութալով հրամայէ ածել զսուրբն Բարսեղիոս։ Եւ կացեալ առաջի Վաղէսի, հարց և փորձ վասն հաւատոյ առնէր. Իսկ Բարսեղիոս զհաւատ[գ] թագաւորին անգոսնէր, և զհամագոյութեանն հաստատէր, հանդերձ յարմարական[դ] սրբոց գրոց վկայութեամբ, և ոչ ոք կարէր ընդդէմ պատասխանի առնել. Եւ եպարքոսն մահ սպառնացաւ վասն համարձակութեան սրբոյն. Ասէ Բարսիլիոս. Եթէ արժանի առնէր զիս Քրիստոս[ե] վասն ճշմարտութեան հաւատոյն վկայել, երանելի զիս համարէի.

Եպարքոսն ասէ. Եթէ ոչ հաւանիս, հասանես[զ] որում ցանկաս.

Ասէ Բասիլիոս. Հաւատացեալ կամ անշուրթ ի հաւատս, որ ինչ հաճոյ է թագաւորիդ արասցէ. Եւ հրամայեաց թագաւորն առնել[է] զԲասիլիոս ի բանտ, խորհելով թէ զի՞նչ արաս-

ա Դ. կամէր ածել զսուրբն Բասիլիոս առաջի իւր եւ հարց եւ փորձ (կրճատ) բ. Ա. կրօն հաւատոյ. Աʼ Գ. կրօնից եւ հաւատոյ. Դ. կրօն եւ հաւատոյ. գ Ա, Դ. զհաւատս դ. Գ. արմարական. ե: Դ. Տէր. զ. Ա. Գ. հասանես. է Դ. արկանել.

տահեաց տղայ որդւոյն Վաղէսի, որոյ անուն էր Գաղատիոս[1] հիւանդանալ զաւրագոյն, որպէս զի անյուսալ ի բժշկաց։

Իսկ մայրն նորա Թագուհին Դոմնիկա, բանս առ Թագաւորն մատուցանէր ասելով, ընքեան երազովք չարաչար դնիլ յահաւոր ցնորից, և զի մանկանդ վատդ կայ՝ յաղագս առ յեպիսկոպոսէն Թշնամանաց է։

Ջայսոսիկ ի միտ առեալ Թագաւորին, կոչէր զԲասիլիոս, և ի փորձ անկեալ ասէր ցնա, եթէ ճշմարիտ են քոյդ կրաւնք՝ աղաւթեա զի որդիս իմ մի՛ մեռցի։ Իսկ նա ասէ. եթէ հաւատասցես, ո՛վ Թագաւոր, որպէս զիս, և եկեղեցի միաւորեսցի, կեցցէ մանուկդ։ Իսկ

1 Գաղատիոս՝ Վաղէսի (արդէն յիշած Գ ժ) որդի Վաղէնտիանոսի երկրորդ անունն էր. Գաղատոս մականունը նա ստացել էր Գաղատիայում ծնուած լինելուն համար։ Նրա հիւանդութիւնը պատահեց 371 կամ 372 թ.

ցէ. Իսկ մանուկ գոլով[ա] որդի Թագաւորին հիւանդանայր, և բժշկաց յետ բազում գեղոց[բ] ոչ ինչ օգտեալ մանկանն, անյոյս լինէին և կենաց.[գ] Իսկ մայր մանկանն Թագուհին Դոմնիկայ,[դ] բանս առ Վաղէս զգացուցանէր վասն արհաւրաց գիշերայնոց. և զմահ[ե] որդւոյն. և զպատճառս ասէր զայրն Աստուծոյ Բասիլիոս[զ] որ ի քէն եղև բանս արկեալ.[է] Իսկ Նորա զայս լուեալ կոչէ զԲասիլիոս ի բանտէն. և ասէ ցնա. Եթէ ճըշմարիտ են[ը] հաւատք քո և կրօնք, աղօթեա[թ] զի կեցցէ մանուկս իմ. Ասէ[ժ] երանելին Բասիլիոս, եթէ հաւատաս բոլորով սրտիւ ի սուրբ[ժա] Երրորդութիւնն, և զամենեսեան միաւորեսցես ի հա-

ա. Դ. գոլ. Դ. եւ բժշկաց պէտք. բ. Ա, եւ բժշկաց յետ բազմաց դեղոց. Գ. եւ բժշկաց յետ բազմաց դեղոց. գ. Ա՝ Գ. կենացն. դ. Բ. Դոմնիկոս. Դ Դոմնիկիա. ե. Դ. վասն արհաւրաց գիշերայնոյ եւ մահ. զ. Բ. զԲասիլիոս. է. Ա, արգելեալ. Դ. արկել, ը. Ն. ճըշմարիտ. թ. եւ կրօնք. աղօթի կեր. ժ. Ա, ասէր. ժա. Դ. յամենասուրբ.

նորա ոչ եղելոյ խոստովան, ոչ ապա, աւէ Բասիլիոս յաղագս մանկանդ եղիցին կամքն Աստուծոյ։ Զայս ասացեալ հրամայեաց թողուլ զԲասիլ։ Իսկ մանուկն յետ ոչ սակաւ իրի վաղճանեցաւ։[1]

1 Յայտնի է, որ նոյն այս դէպքը Փաւստ. Բիւզ. մէջ պատմուած է Մեծն Ներսէսի մասին (Դպրութիւն Դ. գլ. Ե.) որի վերայ ուշադրութիւն է դարձրել Հայր Գաթրճեանը.

ւսաս համագոյ Երրորդութեան, և միոյ Աստուածութեան, կեցցէ մանուկդ. ապա թէ ո՛չ, ոչ ունիմ այժմ լինել։ Իսկ Վաղէս ոչ առնոյր յանձն զհամագոյ Երրորդութեան զհաւատս. բայց պատիւ առեալ[ա] յերանելւոյն, որպէս յաշաւորագոյնէ[բ] յաւմեմնէ,[գ] արձակէր զնա գնալ անդէն ի տեղի իւր. իսկ մանուկ յետ աւուրց այնոցիկ վախճանեցաւ ի կենաց։

ԳԼ. ՁԵ.

Յաղագս Գրիգորի Անձիանձու աստուածաբան կոչեցելոյ վարք։

Իսկ Գրիգորն Անձիանձու՝ առաւել ևս էր շնորհիւ բանականաւ և իմաստութեամբ յարդարեալ[ա] ի Քրիստոս, և զաստուածաբանութեանն զմիտս, (և զխոստովանութեան որ ի Հայր և յՈրդի և ի Սուրբ Հոգին. գեղեցկագոյնս արտագրէր՝ գրով և անգիր, ի քաղաքս և ի գաւառս,[բ] որ զերեսին բաժանէ զառանձնաւորութիւնս Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ։ Եւ դարձեալ միաւորէ որոշմամբն միոյ Աստուածութեամբն, և հրաշափառագոյնս հիւսէ զարմազանական միաւորութեամբ, և յարմարական տեսութեամբք իմանալեաց, համառօտ բանիւք զվատթարսն ի բաց ընկենու,[գ] և զլաւագոյնս հաստատէ։ Զոր և ոչ մի ոք ի հերետիկոսացն կարացէ ընդդէմ կալ նորա բանականացն, և կամ վստահացի առնուլ զամուրս խորագիտու-

ա. Ա, Գ. Դ. պատկառեալ. բ. յաճաւորագունեղէ. գ. Ն. իմեմնէ. դ. Դ. զարդարեալ. ե Դ. գեաւղ. զ. Գ. ընկելու.

Այսքան յաղագս այսոցիկ իբր կարճառօտիւք ճառեցաւ։ Եւ գրեանն որպէս իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ բազում և սքանչելիս շարադրեցին և աւանդեցին, յորոց զմին ի Հռովմայական լեզու փոխեր՝ Ռուփինոս

թեան իմաստից. զի յամենայնի ողջախոհ էր և մեծախորհուրդ և խոհեմագոյն և հանճարեղ բանիւք, [ա] որ զբարս ապարասանիցն խրատէր, և յանհանճար[բ] ազանդիցն մաքրէր, [գ] և յուղղափառացն փարախն ժողովէր. այլ յայլմէ երևմանցն [դ] Արիանոսացն և Հոգեմարտիցն, և միահամուռ ամենայն հերձուածողաց, որք չարաչար բաժանեն և օտարեն ի ճշմարիտ հաւատոյն։ (Եւ այսպէս Աստուածութեանն [ե] երևելի ցուցեալ, Աստուածաբան յորջորջի. և ի կոչումն քահանայութեան չհաւանեալ, փախնու յահաւորացս [զ] սպասաւորելոց. այլ ըմբռնեալ ի հօրէն իւրմէ, որ էր եպիսկոպոս, առաքինութեամբ [է] յարդարեալ կամաւ Բարսղի և այլոց բազմաց հարկաւորի, և հաւանեալ օծանի յեկեղեցւոյն, [ը] որ ի հօրէն շինի. (Եւ առ այսոսիկ բան ընծայէ հօր և ժողովրդեանն, յաղթեալ ըզպարտութիւն խոստովանեալ, և վասն շնորհի [թ] քահանայութեանն զբերան իմ, ասէ բացի՝ և առի զհոգի, [ժ] և [ժա] այսպէս յառաջանայր օծմամբ և հոգւովն լուսաւոր, և պայծառ աստուածաբանութեամբն, [ժբ] և շնորհալից բանականօքն։) [ժգ] Վասն որոյ փոքրինչ յետոյ և յեպիսկոպոսութիւն վերակոչի եկեղեցւոյն [ժդ] Աստուծոյ, որ հօրն էր վիճակեալ, (զոր դարձեալ ասէ օծումն և հոգի, և զինքն տրտմեալ և տխրեալ վասն մեծութեան

ա· Դ· եւ կամ վստահացի ··· բանիւք չիք· բ· Ա, Դ· անհանճար· գ· Դ· քակէրղ· դ Գ· երեւանցն· ե Ա, յաստուածութեան· զ· Ա Ն ահաւորացն· է· Դ· արդարութեամբ· ը· Ն· Դ· եկեղեցւոյն· թ· Ա, շնորհիւ· ժ· Գ· զհոգի իր եւ այսպէս· Ա, զհոգիայսպէս· Դ· եւ առ այսորիկ · · · զհոգի չիք· ժա· Գ· Ա, բանականօք ժբ· Ն· Դ· պայծառ աստուածաբանութիւնն· ժգ· Ն յեկեղեցւոյն· ժդ· Բ· եւ·

ասէ։ Իսկ Բարսղի եղբարք եղեն Պետրոս և Գրիգորիոս։ Բայց Պետրոս զմիայնական վարս Բարսղի նախանձեցաւ․ իսկ Գրիգոր զվարդապետական բանսն։ Որ և զվաստակեալ Վեցաւրեայն Բարսղի անկատար Թողեալ, վե-

տարիճանին, և միջնորդութեամբն Աստուծոյ և մարդկան, և որ յայնոսիկ է ահք[ա] և տարակուսանք որք միտս ունին։)[բ]
Նաև ընտրութեան շնորհին յետ փոքր ինչ և բազում եպիսկոպոսաց վերակացու կացուցանէին, [գ] Թէպէտ և ոչ կամէր ի Կոստանդնուպօլսի, այլ վասն ուղղելոյ զԹերահաւատս ի նմա, փոքր ինչ անսա՝ (զտեղափոխութիւնն ունելով մինչև ի ժողովն որ ի Թէոդոսէ յաղագս Հոգէմարտիցն։ Եւ ընդ ժամանակսն ո՛չ դադարէր յուսուցանելոյ, [դ] որ իմաստասիրութեան էր խարդախութիւն և որ ըստ այլ ուսմանց Արիանոսաց և Նոմիանոսաց, և Հոգեմարտից, և որ այլ աղանդք, հակառակ ճշմարտին Աստուծոյ։ Եւ զառնս քաջութիւն, և զկորովութիւն, [ե] ուսո՛ր ի Նորին գրոցն, և ծանիցես, որքան պայծառ և բարձրագոյն և երևելի, և այնպէս հաստատեսցիս ի հաւատս [զ] համագոյութեանն և ի մի Աստուածութեանն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ։)
Եւ յաղագս տնօրէնութեան Քրիստոսի և մկրտութեան, և մերոյ[է] լուսաւորութիւնս, և յարութեան որ ի մեռելոց, և դատաստանին յաւիտենից, և որ այնքան ճառք շարադասեալք ի նմանէ։ Մի՛ անգիտասցիս զչափ շնորհին տուեալ նմա ի վերուստ, զի անհամեմատ էր ըստ ամենայնի, ոչ միայն ըստ աստուածաբանութեամբն էր գովեալ, այլ և ըստ սրբոց պատմութեանց՝[ը] որպէս նոյն իսկ ցուցանեն ճառք, զԱթանասին, ասեմ, և զԲարսղի և զԳրիգորի, և զհօր և զեղբօր, և զքեռ[թ]

ա․ Ա, ահ։ բ․ Դ․ զոր ղարձեալ . . . . միտս ունին չիք․ գ․ Դ ի վերա կացուցանէին․ դ․ Ա, Գ․ ուսուցանելոյ․ ե․ Դ զկորովութիւն․ ընդդէմ պատերազմողաց զքաջապէս արութիւն ուսիր ի Նորին․ զ․ Ա, չիք․ է․ Դ․ ու մեր․ ը Գ․ սրբութեանց․ թ․ Ա՝ Գ․ զքոռ․

րըստին կատարեաց յետ մահուան եղբաւրն։ Եւ գերեզմանականի[ա] Մեղիտոս Անտիոքիայ եպիսկոպոսն արար ի Կոստանդինուպաւլսի, բերին[բ] նորա և յայլ բանք յոլովք։

Գլ. ԻԷ.[1]

Բայց զի ոմանք ի համանունթենէն մոլորին, պարտ է տեսանել թէ այլ է Պոնտացին Գրիգոր,[2] որ ի Նէոյ-

ա. ἐπιτάφιον ճառ դամբանական:
բ. φέρονται մնացեալ են:

1 Կաս Ը. 8. Նիկեփ. ԺԱ. 19.
2 Սա մեռաւ 365 Թ. տես Եւս. Պատ. Եկ. Զ. 30.

և զԿիպրիանոսի, և զՄակարայեցւոցն, և որ առ Յուլիանոսի չար կամս երկայնագոյնս ճառեաց, և առ Մելիտոս զգերեզմանական բանն Անտիոքայ եպիսկոպոսին, թողում ասէ զյոլովս որպէս ամենեցուն է քաջայայտ՝ որ ի նմանէ շարադրեցան.[ա] Այսոքիկ գուշնաքեայք յաղագս սրբոցն ասացան. Բարսղի, և Գրիգորի Աստուածաբանի.

Գլ. ԻԸ.

Յաղագս Պետրոսի եւ Գրիգորի եղբարցն Բարսղի:

Էին եղբարք Բարսղի համանմանք նորին[բ] շնորհի. Պետրոս և Գրիգորիոս. Եւ Պետրոս զանապատականն ընտրեաց[գ] զվարս՝ որոշեալ յաշխարհէ. Աստուծոյ մերձ կայ ճգնաւորական հանգիստիւք,[դ] և ամենայն արդար կրօնիւք, և ոչ յիմեքէ[ե] դրդուեալ այլ[զ] կայր միշտ ի սէրն Աստուծոյ կապեալ. Իսկ Գրիգորի՝ վարդապետութիւն[է] նախաձեռնեալ, ոչ սակաւ քան զեղբայրսն երևե-

ա. Դ. զԱթանասին ասեմ ի նմանէ շարագրեցան չիք. բ. Ա՝ Գ. Դ. նոցին. գ. Ա՝ ընտրեալ. դ. Դ. հանդիսին. ե. Բ. յումեքէ. զ. Գ. որպէս. է. Դ. իսկ Գրիգորիոս ի վարդապետութիւն. Բ վարդապետութիւնս.

կեսարւոյ Պոնտոսի դիմեալ յառաջագոյն քան զնոսա էր. քանզի աշակերտ Որոգինի եղև։

Յաղագս այսր Գրիգորի բազում բանք են յԱթէնս և յԻւղիւռիա,[ա] և ի Բիւռիտոն,[բ] և յամենայն Պոնտո-

ա. Այս անունը չկայ բնագրում։
բ. ἐν Βηρυτῷ

ցաւ ի վարդապետութեան գրոց մեկնութեամբ[ա] յոլովից, (որ ըստ ինն երանութեանցն է Քրիստոսի, և աղօթից մտացն, և ըստ Սողոմոնի ունայնութեան[բ] մնոտեացն, և առ Երգս երգոց. Եւ որ ըստ Գրիգորի սքանչելագործի է[գ] պատմութիւն. և վասն կազմութեան մարդոյն, որ ի Բարսղէ անկատար մնաց, յետ Վեցօրէին վախճանի և նա կատարեաց. Եւ այլ ևս յոլովս ունի ասացեալ ճառս ի գիրս հաւաքեալս, աւելի ևս քան զնոսա զորոց[դ] ասացաքն զԲարսղի և զԳրիգորի Աստուածաբանի.[ե] զի յամենայնի[զ] ոչ զյետոյսն ունէր ըստ նոցա[է] շնորհէն առաքինութեան ասեմ և գիտութեան. Որ աղա եպիսկոպոսութեան[ը] շնորհ վերակոչի. ոչ ինքեան[թ] ընթացեալ ունի[ժ] զաթոռն Նիւսիայ,[ժա] և կամ բռնազբօսեալ ըստ մարդկան, այլ ըստ Աստուծոյ ազդեցութեանն, և[ժբ] արժանաւոր իմաստնոց[ժգ] ընտրութեան որ ըստ Աստուծոյն է, Այսպէս ընկալաւ զեպիսկոպոսութիւն և համանգամայն երևելի[ժդ] և յաղթող եղևեալ[ժե] ընդդէմ հերոտիկոսացն աղանդիցն,[ժզ] որ զնոյն ասէր զուղղափառացն, և գրէր զհաւատոյն բանս, և զկարգաց և զկրօնից[ժէ] եկեղեցւոյ Աստուծոյ ըստ ուղղափառացն խորհրդածութեան.) Այսպէս ունիմ յաղագս սորա

ա. Ա, Գ. մեկնութեան բ. Ա չիք. գ. Դ. ունայնութեանցն. դ. Ա. Գ սքանչելագործէ. ե. Ա, զորոց. Դ. զոր. զ. Դ. աստուածաբանէ. է. Ա, ամենայնի. ը. Գ. ըստ նոցին. թ. Ա' Դ յեպիսկոպոսութիւն. ժ. Ա' չիք. ժա. Դ. Նեւսյ կեսարիոյ. ժբ. Ա' չիք ժգ. Դ. իմաստնոցն. ժդ. Ա' երևելի էր. ժե. Դ. երևելի եղեալ. ժզ. Ա աղանդիցն. Ա' զկրօնիցն.

սական կարգաւորութիւն. մինչ զի ասել թէ և յամենայն տիեզերս: Քանզի սորա իբր ի խրատ արանցն Աթենացւոց գնացեալ, ի Բիւզանդիոն աւրէնսն ուսանէր, և լսեալ ի Կեսարիա զաստուածային գիրս թարգմանել[ա] Որիգենի, փութանակի ի Կեսարիայ հասանէր: Եւ լուեալ զմեծամեծ տեսութիւնն աստուածային գրոցն, բազում ողջոյն ատեցեալ Հռովմայական աւրինացն, անմեկնելի էր այնուհետև. և ի նմանէ խրատեալ զճշմարիտ իմաստասիրութիւնն: Յետ այնորիկ ի հայրենիս ծնողացն կոչեալ լինէր: Եւ անդ նախ ժողովրդական[բ] գոլով բազում

ա. Մեկնել-ի մտքով:
բ. Λαϊκός

գուզնաքիա ասել որպէս Բարսղի և Աստուածաբանի.

ԳԼ. ԶԸ.

Յաղագս Գրիգորի Պոնտացւոյ սքանչելագործ անուանեցելոյ, եւ վասն Գրիգորեանց. այսինքն Աստուածաբանի, Նիւսացւոյ, Սքանչելագործի:

Էր և այլ Գրիգոր Պոնտացի, որ էր նախկին Որոգինի աշակերտեալ, ոչ այլ ընդ[ա] այլոյ, այլ ուղղապէս[բ] յաղագս սորա[գ] բազում ոքանչելիք[դ] պատմեն ի Պոնտոս և յամենայն երկրի. Զի ուր էր ի յուսմունսն[ե] (ի մախանաց զրպարտեալ յաղագս կնոջ[զ] սքանչելի իմն այսու դիւրին զնոսա յանդիմանեալ ըստ կնոջն դիւահարեալ, և նմա առողջ լեալ,) անդ գայ Որոգինէս[է] և զաստուածային գիրս թարգմանեալ ի նմանէ և խրատեալ ի նմանէ[ը] զճշմարիտ իմաստութեան. զցոյցս և հաւաստեալ ամենայն նորա իմաստութեան զկարևորսն հաւաքեալ ի միտսն,[1] գնայր կոչեցեալ ի ծնողացն. և սքանչելի երևեալ ըստ ամենայնի ըմբռնեալ եղև ի Փեգիմոսէ[թ] և ձեռ-

1. Ի միտս նորա հաւաքեցաւ. Խոր. Գ. ԺԳ. 52Ր:

ա. Գ. Բոլ. Ձեռ. ըստ. բ. Գ. ուղղափառապէս. գ. Գ. Նորա. դ. Գ. սքանչ[ե]լեաց. ե. Ա. ի ուսմունսն. Գ. ի յուսումն. զ. Բ. կնոջն. է. Ա. Բ. Գ. Ն. Ուրեգինէս. ը. Ա. զնմանէ. թ. Բոլ. Ձեռ. Փիգիմուսէ.

նշանս արար, զախտս բժշկելով, զդևս ի ձեռն թղթոց փախստական առնելով, նաև զհեթանոսս բանիւք. և առաւել ի նմանէ եղելովքն ընծայելով։ Յիշէ զնա և Պամփիղոս վկայ Եւսեբիոս[ա] ի նմանէ մականուն ի վաստակել գիրսն իւրեանց յաղագս Որոգինի, յորս և համակարգական ճառ Գրիգորի[բ] յՈրոգէն յարակայի։

Արդ եղեն, որպէս է գլխովին ասել, Գրիգորք. երիցագոյնս այս, և աշակերտ Որոգենի, և Նազիանզացին, և եղբայրն Բարսղի։ Եղև և այլ Գրիգոր յԱղէքսանդրիայ, զոր Արիանոսքն ըստ ժամանակի փախստեանն

ա. Բն. մէջ չկայ ·Եւսեբիոս·:
բ. Բն. σουστατικὸς λογος.

նադրութիւն յԱստուծոյ ազդեցութենէն առնէ, և սմա[ա] հաւատոյ զվերակացութեան եպիսկոպոսութիւն։ Եւ նորա աղաչեալ զԱստուած յայտնել նմա զհաւատոյն բան սուրբ Երրորդութեանն և ըստ յայտնութեան խորհրդոյն. ցուցեալ եղև ի տեսլեան գրով. ի Յովհաննէ աւետարանչէ աստուածաբանութեան խորհրդածութեան. որ ի Հայր և յՈրդի և ի Սուրբ Հոգին է խոստովանութիւն, ոչինչ նուազ քան որ յԱւետարանսն քարոզեաց, այլ առաւել ևս, որ զմի աստուածութիւնն[բ] որոշէ յառանձնաւորականսն[գ] և միաւորէ ըստ բնութեան[դ] հլաշափառագոյն աստուածաբանութեամբ,[1] որ ի Հայր և յՈրդի և ի Հոգին Սուրբ, որև նորին գրով հաստատեալ կայ յեկեղեցւոջն Նէոկեսարու, որ վիճակեցաւ նմա. Եւ յայսմանէ ասեմ առաջնորդեալ Բարսղի և Գրիգորեանց, և որք նոյն հաւատոյն են սննդակիցք, թէպէտ և առաւելան[ե] ըստ ազդեցութեան շնորհին, և այսպէս սքանչելի երևեալ, զդևս հալածէր՝ զոմանս աղօթիւք, և զոմանս ի ձեռն թղթոյ հրամանի և բանի, և զբա-

1 Նոր. «Հրաշալի աստուածաբանութիւն» Խոր. Գ. ԿԵ. 560:

ա. Դ. նմա. բ. Ա, աստուածութեան. գ. Ա, Գ. առանձնաւորականս. դ. Ն. զբնութիւն. ե. Դ. առաւել են.

Աթանասայ կարգեցին։ Յաղագս սոցա այսքան ճառեցաւ։

Գլ. ԻԸ. [1]

Իսկ ըստ ժամանակին այնմիկ և Նաւատիանոսքն որ ի Փռիւգիա բնակեալք, զտաւն Զատկին փոխեցին։ Իսկ թէ որպէս այս եղև ասացից. Նախկին ասացի որոյ աղագաւ ունէր ի Փռիւգացւոց և ի Պեփղագոնացւոց քաղաքսն սոյգ կանոն եկեղեցւոյն։

1 Տես Սոզոմ. Զ. 24. եւս Ը 9. Նիկեփ. ԺԱ. 19.

զում ժողովուրդս դարձոյց յԱստուածգիտութիւն, որ զծովն ցամաքեցոյց աղօթիւք, և զգետոց վնասս [ա] արգել զաւազանաւ արմատացելոյ։ Նա բազում զօրութիւնս և սքանչելիս եցոյց Տէր ի ձեռն Գրիգորի որպէս և ի պատմութիւնսն է ուսանել, որք կամիցին և յաղագս առաւելութեան սքանչելեացն [բ] Գրիգորին այնորիկ Սքանչելագործ անուանեցաւ։ Եւ միւս Գրիգորն Անձիանձու՝ Աստուածաբան, որ ստուգէ զաստուածայնոցն զօրութիւն և զփառս։ Եւ միւս Գրիգորն Նիւսիայ [գ] եպիսկոպոս եղբայր Բարսղի։ Թողում ասել զԳրիգոր Արիոս որ ի Հալածանս Աթանասի եկաւ [դ] զաթոռն Աղեքսանդրի, և դարձեալ արտաքսի. (Սոքա երեքին [ե] նշանաւորք են, Նախ Գրիգոր սքանչելագործ, յառաջ ժամանակաւ և Գրիգոր Աստուածաբան, և Գրիգոր եղբայր Բարսղի Նիւսիայ ի միում ժամանակի երևեցան, ընտիրք ի հաւատս և ի վարս առաքինութեան. զի ոչ միայն գրովք արտադրեցին զշահաւորսն ի լսելիս [զ] մարդկան, այլ և գործովք քաջ հաճոյք եղեն։)

ա. Գ. վնաս. Դ. վտակս. բ. Գ. սքանչելեաց. գ. Ա, Գ. Նիւսացի. դ. Գ. Դ. եկեալ. ե. Դ. երեքինս. զ. Դ. սիրելիս մարդկան քաջահաճոյք եղեն։

Նաւատինոս քահանայ եկեղեցւոյն Հռովմա խղճացեալ լինէր, վասն զի Կոռնիղոս եպիսկոպոս զհաւատացեալսն որ զոհեցին ի հալածանսն, զոր թագաւորն Դեկիոս[ա] ընդդէմ եկեղեցւոյն շարժեաց, ի հաղորդութիւն ընկալաւ։ Արդ վասն այս պատճառոյս խղճացեալ, և յեպիսկոպոսութիւն նախաձեռնեալ ի համախորհացն նորա եպիսկոպոսաց, յորոց ամենայն ուրեք եկեղեցեաց գրեաց, մի՛ ընդունել ի խորհուրդ զորս զոհեցինն. այլ յորդորել զնոսա յապաշխարութիւն, իսկ զթողութիւնն ընկենուլ յԱստուած, որ կարողն է թողուլ զմեղս, և իշխանութիւն ունի քննել զյանցանսն։ Այսպիսի թուղթս որոց ըստ աշխարհացն[բ] ընդունելով, առ ընտանի ախտոն առնէին զյայտնեցելոցն ընտրութիւն։ Քանզի որպէս նայն յայտնէր ոչ զոլ պարտ արժանաւորիլ խորհրդոցն[գ]

ա. Δέκιος
բ. Κατ ἐπαρχίας
գ τῶν μυστηρίων

ԳԼ. ԶԸ.

Նաւատիանոսաց պատճառ, թէ որով որոշմն ի միմեանց եւ առնելն զտօն Զատկի Բաղարջակերաց ընդ Հրէից։

Ասացից և վասն Նաւատիանոսացն զպատճառսն.[ա] թէ որով օրինակաւ որոշին։ Նաւատիանոս էրն[բ] քահանայ եկեղեցւոյն Հռովմայ, և Կոռնելիոս եպիսկոպոս, և որք ի հալածանսն Դեկոսի զոհեցին վասն երկիւղի, Կոռնելիոս ընդունէր զդարձեալսն ապաշխարհութեամբ ի հաղորդութիւն, իսկ Նաւատիանոսն ոչ ընդունէր.[գ] Եւ յաղագս այսպիսի պատճառի յեպիսկոպոսութիւն նախաձեռնացաւ Փռիւգացւոցն. և գրէ յեպիս-

ա. Բ. զպատճառն. բ. Գ. Նաւատիանոս էր. գ. Ա՝ ընդունէր. Ա. Բ. Ա՝ Գ. Ն. Նաւաստիանոսքն ոչ ընդունէին.

այնոցիկ որ յետ մկրտութեան զոր առ ի մահ մեղսն արարին. և ոմանց թուէր դառն և խիստ լինել այնպիսի կանոնաց արտաքսութիւն, իսկ ոմանց իբրև զիրաւ կանոն ուղղիչ քաղաքավարութեան ընդունէին։ Եւ այսքան շարժեալ խնդրոյն, գայր հասանէր ի վերայ Թուղթ եպիսկոպոսին Կոռնիղոսի, և մեղուցելոցն յետ մկրտութեանն աւետաւորել զփրկութիւն և զթողութիւնն։

Այսպէս երկուքանչիւրոցն գրելով զհակառակսն, և յաստուածային բանից ամրացուցանելով զոր ասէին, երկոքանչիւր ոք ըստ ազգացն յայն ձգէին, յոր և նախկինն առաւել խոնարհէին։ Քանզի որքան մեղաւորքն ըմբռնեալք զոր յայնժամ տուեալ թողութիւնն, և առ յապայ ժամանակն ի վերայ ամենայն մեղացն այնոցիկ վարեցան ի միասին։

Բայց երևի ազգն Փռիւգացւոց ողջախոհագոյն լինել քան զայլ ազգս. քանզի և Սպանիացիք և Փռիւգացիք երդնուն։ Վասն զի ունել փոքր միականն Խա-

կոպոսն [ա] մի ընդունիլ. որք ի հալածման գլորեցան ի հաղորդութիւն, այլ յորդորել յապաշխարութիւն, և զթողութիւն յԱստուծոյ [բ] ընկենուլ. որ միայն իշխան է թողուլ զմեղս. և ոչ արժանաւորել խորհրդոյն իսպառ, որք [գ] յետ մկրտութեան մեղանչէին զառ ի մահու չափ մեղս։ Ոմանց թուեցաւ դառն կանոնն. իսկ [դ] ոմանց իրաւացի ասացեալքն. և յայսոսիկ էր հակառակութիւն։ Ի վերայ այսոցիկ հասանէ Թուղթ աւետաւորութեան ի Կոռնելիոսէ, մեղուցելոցն յետ մկրտութեան [ե] ապաշխարութեամբ թողութիւն և հաղորդութիւն փրկական խորհրդոյն։ Կացին մնացին յայնոսիկ ոմանք ըստ Նաւատիայ վարդապետութեան. և Նաւատիանոսք կոչին։ Եւ երևի ազգն Փռիւգացւոց ողջախոյ քան զայլով ազգս, քանզի դարչ

ա. Ա, եպիսկոպոսն. բ. Դ եւ զթողութն յԱստուած. գ. Ն. որ. դ. Բ. եւ. ե. Դ. ի յետ մկրտութենէն։

կիւթացւոց և ի Տիւրակացւոց․ իսկ ցանկականաւն զբնականութիւնն ունելով առաւել ծառայեն։ Իսկ Պեփղագոնացեացն ազգ ոչինչ յայսպիսեացս ցանկութեամբ ունի։ Քանզի ոչ ասպարէզք և ոչ տեսարանք ա փութացեալ լինին ի նոսա այժմ։ Վասն որոյ ինձ թուի մանաւանդ նոցա. հայել և ուք այնպէս խորհինն առ ի դրեալն յայնժամ ի Նաւատիանոսէ․ քանզի իբր զայլ իմն՝ ահագին կարծիւր լինել ի նոցանէ պոռնկութիւնն, վասն զի զոյս և իցէ հերձուածոյ կենցաղական ողջախոհական վարս ի Փռիւգացիս և ի Պեփղագոնացիս է տեսանել։ Իսկ զայս զպատճառ և զբնակողսն յարևմըտականս կողմունս և Նաւատիանոսաց հաւանողս լինել վարկանիմ։ Բայց Նաւատիանոս թէև յաղագս սորա քաղաքավարութեանն խղճացեալ եղև, այլ սակայն զուան Զատկին ոչ փոխեաց։ Քանզի միշտ ընդ արևելից կողմանցն առնէր և ինքն կատարէր, և առնեն միշտ ուք անուն յետ հասարակաւորութեանն, յորմէ հետէ և քրիստոնէանան։

Այլ սա յետոյ առ Վաղէռիանոսիւ թագաւոր ընդդէմ քրիստոնէից պատերազմ յարոյց, վկայեաց։[1]

ա․ οὐδὲ ἱπποδρομία οὐδὲ θέατρα,

1 Նաւատիանոսները՝ հաստատում են, որ իրենց աղանդի հեղինակը մարտիրոսացաւ, եւ նրա համար գրել են վարք. լի առասպելներով.

և զագիր է ի նոսա ա պոռնկութիւն, վասն որոյ և իցէ հերձուածոյ ողջախոհագոյն կեանս, քան զայլս զՓռիւգացիս է տեսանել, և զտօն Զատկին ընդ այլ քրիստոնէից տօնէին ի Նաւատիայ և ցաստ Լս. Եւ առ Վաղէնտիանոսիւ եղեալ բ

ա Դ․ նոցա․ բ․ Ա, եղեալ․

Իսկ ովք ի Նմանէ ի Փռիւգիա համանունք ըստ հաղոր-
դութեանն, զնոսա յորոց ուռչեցան արտայեղեալք, որք
ըստ ժամանակին և զտաւն Զատկին փոխեցին։ Քանզի
ժողով արարեալ ի Պազոն աւանի, ուրանաւր Սագարիս
գետոյ ակունքն են, սակաւուց ոմանց և ոչ ի բարե-
նշանաց որոց ի Փռիւգիա Նաւատինոսաց եպիսկոպոսանց,
արտաքսրէին սահման որպէս զի սպասել Հրէից, որք
առնեն զբաղարջակերսն, և ի նոսա կատարել զտաւն
Զատկին։

Զայս պատմեաց ծեր ոմն հին[ա] որ առն ուրումն
ծերոյ ասէր զինքն զոլ որդի. և ընդ հաւրն լինելով
յայնմ ժամու եղեալն ժողովու, ըստ որում Ագեղիոս
էր Կոստանդինուպօլսի Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս,
և ոչ Մաքսիմոս Նիկւոյ, և ոչ Նիկոմիդւոյն, և ոչ Կոտ-
ւոյ,[բ] քանզի ի նոցանէ մնաւանդ կանոնիւր Նաւա-
տիանոսացն աղանդ։

Այս այսպէս լինէր յայնժամ. բայց սակաւ ինչ
յետոյ պատառեցաւ Նաւատիանոսացն եկեղեցի վասն ժո-
ղովոյն այնորիկ զոր ըստ աշխարհին ասացաք։ Բայց փո-
խելի է աստուստ յորս ըստ նմին ժամանակին յարև-
մտային կողմունս եղեալս։

ա. ἀνὴρ παλαιός «այր ծեր. կլինէր բառացի Թարգ.
բ. Κοτυαείον.

ժողով Նաւատիանոսաց, ուրանօր Սագրիս[ա] գետոյ ակունք են,
ոչ նշանաւորք որոց ի Փռիւգիայն[բ] եպիսկոպոսք, և փոխել
զտօն Զատկին ընդ Հրէից տօնիլ զբաղարջակերացն։ Եւ յա-
ղագս այսր պատճառի պատառեցաւ Նաւատիանոսաց եկեղե-
ցին։[գ] Քանզի Թագաւորն Վաղէնտիանոս լռութեամբ կեայր[դ]
առ եկեղեցիսն, և ոչ զմի ոք հերձուած խախտէր յինքենէ։[ե]

ա. Ա, Սափրիս. բ. Ա, փռիւգիայ յեպիսկոպոսք. գ. Դ. եկեղեցին.
դ. Ա, Գ. կայր. ե. Ա՛ Գ. յինէն։

Գլ. ԻԹ. [1]

Քանզի Թագաւորին Վաղենտիանոսի լռութեամբ կելով, և ոչ զմին խախտելով հերձուածս, և Դամասոս[2] յետ Լիբերիոսի զեպիսկոպոսութեանն քահանայութիւն ի Հռովմ փոխանորդեաց, առ որով պատահեաց Հռովմայ եկեղեցւոյն խռովիլ[3] յայսպիսի պատճառոյ։ Ուրսին ոմն նորին եկեղեցւոյն սարկաւագ ընդ ընտրութեամբ լինէր, յորժամ լինէր ընտրութիւն վասն եպիսկոպոսի։ Ապա զի նախընտրեալ եղև Դամասոս, ոչ բերեալ Ուրսինայ զյուսոյն վրիպանս, ժողովել փութացաւ յեկեղեցին, և հաւանեցոյց զոմանս աննշան եպիսկոպոսունս ձեռնադրել զնա գաղտնի։ Եւ ձեռնադրիւր ոչ յեկեղեցւոջ, այլ ի գաղտնի տեղ ի Թագաւորականումն ա որ կոչի Սիկինիս։ Այսորիկ եղեալ երկպառակութիւն կալաւ զժողովուրդն, և աղմկէին այնուհետև առ նոսա ոչ վասն հաւատոց ինչ կամ հերձուածոյ, այլ միայն եթէ ո՞ւր պարտ է լինել եպիսկոպոս։ Աստուստ վիրաւորք լինէին յամբոխէն, մինչ զի ի խառնակմանէն բազմաց մեռանիլ։

Եւ վասն այսորիկ բազում ժողովրդականաց և ուխտաւորաց պատժիլ յեպիսկոպոսէն Մաքսիմիանոսէ.

ա βασιλική բառն է. որ գլ. 1. ծն. բ. չէ թարգմանել։

1 Տես Ռուփին ԺԱ. 10. Սոզոմ. Զ. 23. Ամյան. Մարցելլոս ԻԷ. 3. Սոկր. Ը. 10. Նիկեփ. ԺԱ. 30.

2 Սա ազգաւ սպանիացի էր. ծնեալ Հռոմում եւ զանազան աստիճաններ անցնելով 366 թ. եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ.

3 Այդ խռովութեան ժամանակ ըստ Ամ. Մարց. վկայութեան մի օրում սպանուում են 137 քաղաքացի.

որ յայնժամ և այնպէս զԱւրսին [1] դադարեցուցանել ի ձեռնադրելմանէն, և արգելուլ ոչ խորհեցանն հետևել նմա:

ԳԼ. Լ. [2]

Իսկ ընդ նոյն ժամանակաւն արժանի յիշատակի պատահեաց լինել ի Միդիոլանոն: Քանզի վախճանեալ եպիսկոպոսին որ անդ Աւքսէնտիոս, որ յԱրիանոսացն ձեռնադրիւր, դարձեալ ուք ի Միդիոլանոն վասն ընտրութեան եպիսկոպոսի խռովէին, և բազում էր վէճն որ ի նոսա, այլոց զայլ ընտրել փութացելոց: Իսկ իբր վասն այնորիկ աղմուկն լինէր, երկուցեալ իշխանի աշխարհին, որ ունէր զպատիւ հիւպատոսականն, Ամբրոս անուն, զի մի արդեւք ի խռովութենէն անտեղի ինչ իրք լինիցին ի քաղաքին, ընթանայր յեկեղեցին որպէս զի դադարեցուցանել զաղմուկն: Իսկ իբրև անդր հասանէր լռէր ժողովուրդն, և բազում աւգտակարաւք

1 Ուրսին ծանուցեալ եպիսկոպոս ձեռնադրութեամբ, յոյս ունէր իշխանութիւն ձեռք գցել. բայց ստիպուած եղաւ հեռանալ Հռոմէից եւ գնաց աքսոր 366 Թ.

2 Տես. Սոզ. Զ. 23. 24. Թէոդ. Դ. 6. Նիկեփ. ԺԱ. 32. Ռուփ. ԺԱ. 11.

ԳԼ. ԶԹ.

Վասն եպիսկոպոսութեան Ամբրոսիոսի:

Ընդ այն ժամանակս վախճանի եպիսկոպոսն. [ա] և վասն ընտրութեան եպիսկոպոսի աղմկեալ էր բազմութիւնն: Երկուցեալ իշխանի աշխարհին, որ զհիւպատոսական պատիւն ունէր, Ամբրոսիոս [բ] անուն, զի մի լիցի վնաս ժողովրդեանն. երթայր

ա. Գ. եպիսկոպոս. բ. Բոլ. Զ ռ. Աբոս.

յորդորել արգել զանկարգ դիմումն ամբոխին։ Յան-
կարծակի մի համաձայնութիւն լինէր ամենեցուն, և զո-
չէին Ամբռոսիոս ի գոլ արժանի եպիսկոպոսութեան, զնա
ձեռնադրել ամենեքեան արժանաւորէին. քանզի այն-
պէս միայն միաւորել զժողովուրդն, և հաստատել ըղ-
միաբանութիւն ժողովոյն հաւատոյ։ Իսկ զի յաստուա-
ծայնւոյ իմն համաձայնութիւն ժողովրդեանն էր, և էր
լինել եպիսկոպոսացն որ մերձն, ոչ ինչ սպուժեալ ըմ-
բռնէին զԱմբռոսիոն և մկրտեալ զնա, վասն զի երա-
խայ էր, առժամայն ի սպասաւորութիւն եպիսկոպոսու-
թեան ձեռնադրել հանդերձէին։ [1]

Իսկ վասն զի Ամբռոսիոս զմկրտութիւն կամաւ ըն-
կալաւ, իսկ յեպիսկոպոսութենէն յոյժ հրաժարէր, ծա-
նուցանեն թագաւորին Վաղենտինիանոսի վերեալսն։ Իսկ

1 Աւքսէնտիոս Հռովմի ժողովից դատապարտուեց 372 թ. իսկ Ամ-
բրոսիոսը ձեռնադրուեց 375 կամ 374 թ. Սա ծագմամբ Գալլիացի էր.
նշանաւոր ընտանիքից. ծնուել էր 333 թ. Նրա մասին բաւական բաներ
կան պատմւած, որոնք գուշակում էին նրա ապագայ եպիսկոպոսութիւնը.

յեկեղեցին, և արգելայր ի լռութիւն զանկարգ խռովութիւնն.
Յանկարծակի համաձայնեալ ամենայն բազմութեան, զԱմբռո-
սիոս [ա] արժանի գոլ եպիսկոպոսութեան ասեն, և որպէս աս-
տուածային իմն նախախնամութենէն երևեցաւ միաբանութիւն
ժողովրդեանն. Էին և եպիսկոպոսք բազումք ժողովեալք ըստ
յաջողելոյն Աստուծոյ, և զի էր երեխայ, թէպէտ և պարկեշտ
էր վարուք, [բ] և անդէն մկրտէին. Իսկ նա զմկրտութիւնն յօ-
ժարութեամբ ընդունէր, բայց ի ձեռնադրութիւն եպիսկո-
պոսութեան ոչ յօժարէր.

Ամբռոսիոս [գ] ծանուցանի Վաղենտինիանոսի, և սքանչացաւ
ընդ միաբանութիւն. և Աստուծոյ հրաման ասէ զիրն, և յղէ

ա. Ա, Ամբռեսիոս բ. Դ. վարուքն. գ. Բռլ. Ձեռ. Աւլռէսիոս.

թագաւորն սքանչացեալ ընդ ժողովրդին միաբանութիւն, և Աստուծոյ գործ ծանուցեալ զեղեալն, յղէր առ եպիսկոպոսունսն սպասաւորել․ և հրամանաւ Աստուծոյ ձեռնադրել, քանզի Աստուծոյ մանաւանդ քան թէ մարդկան գոլ ընտրութեանն, որ ի վերայ նորա։ Այսու աւրինակաւ կարգեալ Ամբռոսիոս, որք ի Մեդիոլանոն յառաջ վասն նորա զատեալք միաւորեցան։

ԴԼ․ ԼԱ․ [1]

Իսկ յետ այսորիկ թագաւորին Սաւռոմատաց[ա] եղեալ ի Հռովմայեցւոց իշխանութիւն, ի վերայ նոցա գնայր բազում պատրաստութեամբ։

Զայն զկազմութիւն լուեալ բարբարոսացն՝ ոչ կրեցին, այլ աղաչեալ զնա խաղաղութեան հայցէին հանդիպիլ դաշնաւորութեամբ։ Իսկ բարեխաւսացն Սաւռո-

ա․ Σαυροματῶν.

1․ Տես Սոզոմ․ Զ․ 36․ ԺԱ․ 12․ Կաս․ Ը 11․ Նիկեփ ԺԱ․ 33․ Փիլոստ․ Թ․ 16․

առ նա ընդունել զեպիսկոպոսութիւն, զի ոչ ի մարդկանէ է այդ ընտրութիւն, այլ յԱստուծոյ․ Եւ այսպիսի ընտանութեամբ ձեռնադրեալ, և զամենեսեան ի խաղաղութիւն փոխաբերեաց․

ԳԼ․ Ղ․

Թէ որպէս Վաղենտիանոս ի մարտ Սաւրոմատացւոց դիմէ, եւ թէ որպէս մեռանի․ եւ թագաւորէ որդին համանուն Վաղենտիանոս։

Իսկ Վաղենտիանոս կազմեալ զէնս և զօրս, երթայր ի մարտ Սաւրոմատացւոցն[ա] բազում պատրաստութեամբ․ Զայն լուեալ բարբարոսացն, առաքեն աղաչանս և հայցեն[բ] զխա-

ա․ Ս Սաւրոմատացւոցն․ բ․ Դ․ խնդրեն․

մատոյց եկեալ առ նա, լուեալ ընդոյր սրտմտութեամբ Վաղենտինիանոսի։ Եւ մեծամեծս գոչելով ասէր, չարաչարս գործել ընդ Հռովմայեցւոցն իշխանութիւն անցանել առ նա ուրանալ, ասէր, այսպիսի ազգ բարբարոսաց անարգ ոչ տիրէ կալ առանձին պահպանեալ, այլ զէնս համբառնալ, և զսահմանս Հռովմայեցւոց կոխէ, և ի պատերազմ յանդգնի։ Եւ այնքան յաղաղակելն խզեալ պատահեաց ընքեան, մինչ զի ամենայն երակացն բանալ զբերանս և ամենայն արտերիացն պատառիլ։[1] Եւ այսպէս արեանն արտաքրութիւն եղեալ, վախճանէր ի բերդին որ կոչէր Բեռգետիոն յետ հիւպատուոյն Գրատիանոսի[a] և Եկիւտիոսի, ԺԷ Նոյեմբերի ամսոյ. կեցեալ ամս ԾԴ,[2] թագաւորեալ ամս ԺԳ։

ա. Բն. աւել ունի τὸ τρίτον երրորդ.

1 Տես Մէք. Աստղ. էՀ. 148. «Եւ ի խառնագոյն գոչմանէն պատառեցան երակք կողիցն եւ մեռաւ ուժգնակի եւ չորս ամսոյ. Թագաւորեալ ամս մետասան»։ Հրատարակիչը «ամս մետասան»ի տակ ծանօթութիւն է դրել. «Մակաւոս ՂԱ»։ Այս թիւը չկայ ոչ ընդարձակ եւ ոչ համառօտ օրինակի մէջ. արդեօք Եւսեբեան օրինակը սխալ ընթերցուած չունի։

2 Վաղենտինիանոսը կայսր հրատարակուեց 364 թ. փետր. 25 եւ մեռաւ 375 թ. Նոյեմբերի 17։

ղաղութիւն. իսկ նա լցեալ սրտմտութեամբ գոչէր, չա՞ր անցս անցուցանել[a] փոխանակ ձեր չարեաց։ Եւ յաղաղակելն սրտմտութեամբ և բարկութեամբ, պատառեցան արեան երակք ընտերաց նորա, և այնպէս հոսեալ արիւնն ցամաքեցաւ, և իսկոյն[b] վախճանեցաւ ի Բերգիտիոն[c] բերդի. Թագաւորեալ ամս երեքտասան, թողլով զորդին թագաւոր զԳրատիանոս, զոր նախ կացոյց կողմնակալ։ Իսկ յետ վեց աւուր մահուանն Վաղենտիանոսի, զհամանուն որդի նորա Վաղենտիանոս անուանեցին թագաւոր ի տեղի հօր իւրոյ զօրավարք և զօրք թագաւորին.

ա. Ա՝ ընդ նոսա ասէ. բ. Գ. եւ իսկ. գ. Բոլ. Ձեռ. ի Գետիոն.

Վախճանեալ ապա Վաղենտիանոսի, զաւրավարքն որ յԻտալիայ ի վեցերորդում աւուրն յետ մահուանն, զհամանուն հայրն Վաղենտինիանոս Նոր մանկական հասակաւ[1] ածեալ անուանեցին ի թագաւոր յԱկինկոյ[2] քաղաքի Իտալիոյ։[3] Այսորիկ պատմեալ, զայրացնէին թագաւորքն. ոչ զի եղև ուրում եղբայրն, եղբաւրորդին թագաւոր, այլ զի առանց նոցա կամաց թագաւորեաց, զոր նոքայն հանդերձէին ձեռնադրել։ Սակայն երկոքեանն ընտրանկիցք լինէին թագաւորութեան նորա։ Եւ այսու աւրինակաւ Նորն Վաղենտիանոս հաստատեցաւ ի տեղւոջ Վաղենտինիանոսի հաւր իւրոյ։

Բայց այս գիտելի է. զի Վաղենտինիանոսի եղև սա ի Յոստինայ,[ա] զոր էառ կին,[4] կենդանի գոլով նախկին կնոջն նորա, գտեալ վասն այսպիսի պատճառոյ։ Յուստոս Յուստինահայր ի Պիկոնոն[բ] աշխարհի յառա-

ա. Ἰουστίνη·

բ. Πικίνος,

1 Նա ըստ ոմանց 4 ըստ այլոց 5 տարեկան էր.

2 Ակինքոս քաղաքը գտնւում էր Պաննոնիայում եւ ոչ թէ Իտալիայում

3. Տես. Միք. Ա. 149.

4 Տես. Միք. Ա. 148.

որ էր մանկագոյն տիօք, յԻտալիայ,

Զայս լուեալ թագաւորքն զայրացան՝ Վաղէս և Գրատիանոս, ոչ զի որումն եղբայր, և որումն եղբօրորդի թագաւորեաց, այլ զի առանց նոցա թագաւորեաց և առ[ա] զթագաւորութիւնն, սակայն երկոքին հաւանէին նմա, Եւ էր սորա[բ] մայր Յուստինայ,[գ] զոր առ կին ի վերայ կենդանի կնոջն իւրոյ, վասն համբաւոյ գեղեցկութեան, դուստր Յուստի[դ] իշխանի, որք ի հօրէ մնացեալ, ոչ թողեալ զառաջին կինն զՍեւերի,

ա. Ա, էառ. բ Գ. որ. գ. Դ. Յուստինանէ. դ. Դ. յոստոսի.

Ջագոյն իշխան կարգեալ առ Կոստանդինոսիւ, ետես երազ, իբր զի յառաջրայնին Թագաւորական ծիրանիս ծնանէր։ Իսկ զերազն ասացեալ ի բազումս, նաև ի լսելիս Թագաւորին, իսկ նորա ի միտ առեալ զերազն, որպէս զի Թագաւորի ծնանիլ ի նմանէ, առաքեալ սպան զՅուստոս, իսկ դուստր նորա Յուստինա որք եղեալ ի հաւրէն, մնաց կոյս։ Ապա ժամանակաւ ինչ յետոյ կնոջ Թագաւորին Վաղէնտինիանոսի ծանաւթ լինէր, և ստէպ առնէր առ Թագուհին զհանդիպմունսն. վասն զի և լուանայր ընդ նմա։ Ապա իբրև ետես Սեւերա [ա] լուանալով զՅուստինա, հաճեցաւ ընդ գեղեցկութիւն կուսին. և Թագաւորին պատմեաց վասն նորա, որպէս զի թէ նա իցէ որ ունի զսքանչելի գեղեցկութեան կոյսն՝ դուստրն Յուստոսի։ Իսկ Թագաւորին շտեմարանեալ զբանս ամուսնոյն իւրոյ, առնուլ խորհէր զՅուստին՝ ոչ հաւանելով [բ] Սեւերայ, յորմէ ծնանիւր նմա Գրատիանոս, զոր փոքր ինչ յառաջ յորջորջեաց Թագաւոր։ Ապա աւրէնս [1] կարգեալ հրապարակաւ դնէր առաջի ի քաղաքսն. որպէս զի պարտէ որ կամի երկուս կանայս ունել աւրինաւորս։ Իսկ աւրինացն կալով առաջի. նա եառ կին զՅուստինա, յորմէ ծնանիւր նմա (վ)Վաղէնտինիանոս Նոր և դստերք երեք. Յուստա, և Գրատա,

ա. ἡ Σευήρα.

բ. Յն. μὴ ἐκβαλὼν «ոչ հրաժարեալ, ոչ արտաքսեալ»։

1 Կասկածելի է երեւում թէ Յոստոսի ամբողջ պատմութիւնը եւ թէ այդ օրէնքի հրատարակութիւնը։

մայր Գրատիանոսի, զոր նախ կոչի Թագաւոր, երկուս կանայս ունելով օրէնս հաստատէ զանօրէնութիւն։ Եւ Յուստինա ծնանի զՎաղէնտիանոս զհամանուն հօրն, որ Թագաւորեաց յետ մահու հօրն. և երիս դստերս, Յուստա, և Գրատա. [ա] որ կու-

ա. Բոլ. Ձեռ. Գրատար.

և Գաղղա։[1] Ցորոց երկուքն կուսութեամբ կատարեցին։ Իսկ զԳաղղա յետոյ Թագաւորն Թէոդոսիոս Մեծ առնոյր կին, յորմէ ծնանիւր նմա դուստրն Պղակիդիա։ Քանզի զԱրկադիոս, և զՈնորիոս ի Պղակիդիա ի նախկին կնոջէն առնոյր։ Բայց վասն Թէոդոսի և որդւոց նորա ըստ իւրաքանչիւր տեղւոյ ասասցուք։

Գլ. ԼԲ.[2]

Իսկ Վաղէս յԱնտիոքիա կեցով յարտաքին քաղաքացն, տակաւին լռէր. քանզի ամենայն ուստեք բարբարոսքն կային ի տեղիս իւրեանց։ Բայց դժնդակաբար պատերազմէր ընդ խորհողացն զհամագոյութիւնն, և ըստ ամենայնի մեծ պատիժս հնարէր վասն նոցա։ Մինչև ոչ զնորա զքազում անհաւանութիւնն իմաստութեամբ կատարեցին զկեանս իւրեանց. և զԳաղղա առնու կին յետոյ ուրեմն Թէոդոս։

ա Մեր. Զ. ռ. ունի .զոռոնէոս.

1 Տես Մէջ. Ա.ս. 149. Ի նմանէ (Յուստինեայ) ծնանի եւ որդի մի զոր յիւր անուն կոչեաց Վաղէնտիանոս եւ երեք դուստր. զԳաղէ որ եղեւ կին Մեծին Թէոդոսի։

2 Տես Սոզոմ. Զ. 36. Կաս. Ը. 12. Նիկեփ. ԺԱ. 45.

Գլ. ՂԱ.

Վաղէս մեռանի յարուցանէ ուղղափառացն։

Իսկ Վաղէս գայ յԱնտիոք, կելով[ա] ի նմա միշտ վասն բարբարոս ազգաց. բայց սատակագոյն մարտէր նա[բ] ընդ ուղղափառացն, որ զհամագոյ սուրբ զԵրրորդութիւն զփառս մատուցանէին, և խորհէր ի պատիժս։

ա. Գ. չիք Դ. կելով. բ. Ա, Գ. Դ. նմա.

տասէրն Թէմեստիոս Նուաստագոյն գործեաց աւաշականն ձայնիւ.[ա] որով ոչ գոլ պարտ սքանչանալ ի վերայ անմիաբանութեան քրիստոնէական հաւատոյն խրատէր զԹագաւորն. քանզի փոքր գոլ որոյ անմիաբանութեանն, որպէս զի առ բազմութիւնն և շփոթմանն լինել աղանդոյ նոր ի հեթանոսս. քանզի առաւել քան զերեք հարիւր աղանդ լինել։ Եւ առ բազմութիւնն փառացն ի հարկէ և անմիաբանութեանն լինել բազմի. կամիլ Աստուծոյ այսպէս զանազանաբար փառաւորիլ, զի ամենեքին առաւել երկնչելով ի մեծութենէն նորա, առ ոչ առձեռնել զգիտութիւն նորա։ Զայս և այսպիսիս ասացեալ իմաստակ իմաստասիրին, հեզագոյն լինէր Թագաւորն, Թէպէտ ոչ կատարելապէս Թողեալ լինէր ի բարկութենէ, այլ փոխանակ մահու զարտաահմանութեանն վնաս դնէր ի վերայ քահանայական արանց,

ա. τῷ προσφωνητικός λόγῳ կոչւում էր այդ ճառը, մնացել է միայն նրա լատիներէն թարգմանութիւնը

Զայս ծանուցեալ Թեմեստոս իմաստասէր, Նուաստագոյնս[ա] յորդորեաց[բ] բանիւ աւաշական ձայնիւ զնորա զանցս[գ] ընդ ուղղափառս.[դ] և որպէս սքանչելիս եցոյց ի վերայ նորա ահիցն անհաւանութեան, և խրատէր զԹագաւորն Վաղէս, հանդարտել փոքր ինչ։ Զի ոչ է միաբանութիւն օգտակար առ քո հնազանդութիւն. զի որպէս յոլով են[ե] աղանդք ի հեթանոսս առաւել քան զերեք հարիւր, և առ բազմութիւն աղանդից՝ և անմիաբանութեամբ ի հարկէ փառաւորեն զԱստուած զանազանապէս. զի ամենեքեան երկնչելով ի մեծութենէ նորա, ոչ առ ձեռն պատրաստ ունել զգիտութիւն. Զայս՝ և աւելի[զ] քան զայն ասացեալ, ցածուցանէր զբարկութիւն, Թէպէտ և ոչ կատարելապէս զչարութիւն, այլ փոխանակ մահու զարտա-

ա. Ա՛ Դ. նուաստագոյն. բ. Ա, Բ. յորդորեաց. գ. Բ. զանցսն. դ. Ա, ընդ ուղղափառ. ե. Դ .յոլովք են. զ. Դ. առաւել.

մինչև պաշարեցոյց զնոսա զայն զխմումն եղեալն ՛ի վերայ այսպիսի ինչ գործ։

ԳԼ. ԼԳ.[1]

Բարբարոսքն որ յայնկոյս Իստռոս գետոյ Գուղքն[2] կոչեցեալք, ցեղական պատերազմ շարժեալ առ ինքեանս՝ յերկուս մասունս հատան, որոց մին կողմանն համարիւր Փռիտիգեռնիս, իսկ միւսոյն Աթանառիքոս։ Զաւրագոյն եղեալ Աթանառիքոսի, Փռիտիգեռնիս փախչէր առ Հռովմայեցիսն, և զնոցա աւգնութիւնն խնդրէր հակառակ ընդդիմարտին։ Ծանուցեալ լինէր այն Թագաւորին Վաղէսի, և հրամայէր զաւրականացն որ ի Թրիրակ՝ աւգնել բարբարոսացն։ Գնային և առնէին յաղթութիւն հակառակ Աթանառքայ յայնկոյս Իստռոսի, զպատերազմականսն ի փախուստ յեղեալ։ Այս պատճառ

1 Տես Սոզոմ. Զ. 37. Թէոդ. Դ. 37. Կաս. Ը. 13. Նիկ. ԺԱ. 48.

2 Գոթերի մասին աւելի մանրամասն գրել են Պրոկոպիոս, Յորնանդէս եւ Իսիդորը.

սահմանութիւն ի վերայ քահանայականացն հաւանեցուցանէր.»

ԳԼ. ԼԳ.

Գոթացւոց ազգն բարբարոսք, զկնի պատերազմացն ընդ Հռոմայեցիսն ընկալան զհաւատ Քրիստոսի. եւ թէ եպիսկոպոսն Գոթաց գիր սահմանէ նոցա:

Ցայսուհետև ցեղական[բ] պատերազմն բարբարոսացն շարժէր առ միմեանս յայնկոյս գետոյն. Մի կողմն պարտեալ, զՀռովմայեցիս օգնական ունէր, զոր հրաման լինէր ի Թագաւորէն Թիրակա[գ] զօրավարին և զօրացն օգնել, որ ի նոսա դիմեալք. և զօրացն երթեալք զյաղթութիւն հակառակ զօրացն առնէին. Այս եղև պատճառս բարբարոսացն գալ ի քրիստոնէու-

ա. Ա, Գ. Դ. հասուցանէր. բ. Ա, եղական Ն. գ. Ա՝ Թրակիայ.

եղև քրիստոնեայս լինել բազմաց բարբարոսաց. քանզի Փռիտիգեռնիս շնորհս հատուցանելով Թագաւորին, ող-ջունէր զաղանդն նորա, և զորս ընդ իւրեաւն յորդո-րէր զնոյն առնել: Վասն որոյ մինչև ցայժմ առաւել Արիանոսական աղանդոյն հանդիպին Գութք, յաղագս Թագաւորին ի յայն յաւելեալք:

Յայնժամ և Ուղփիղաս Գոթաց եպիսկոպոս գիր հնարեցաւ Գոթական, և զաստուածային գիրսն ի Գոթացն լեզու փոխելով, բարբարոսացն ուսանել զաստուածա-յին բանս յարդարեաց:[1] Իսկ վասն զի Ուղփիղոս, ոչ միայն զորս ըստ Փռիտիգեռնիւն, այլ և զորս Աթանա-ռիքոսիւն կարգեալ բարբարոսն ուսուցանէր քրիստո-նէանալ, Աթանառիքոս, իբր հատեալ ինչ հայրենի

1 Նրա թարգմանած սուրբ Գրքից մնացել են չորս Աւետարանը։ Ուլփիլասը իր այբուբէնը մասամբ Յունարէնից, մասամբ Լատիններէնից վերցրեց։ Այս թարգմանութիւնը մեծամեծ հետաքրքրութիւն ստացաւ հայերիս համար Շվեդացի գիտնական Սոֆֆուս Բուգէի մի փոքրիկ ուսումնասիրութեամբ, ուր նա աշխատել էր ցոյց տալ, որ Գոթական Աւետարանի մէջ մինչեւ այժմ չպարզուած բառերը կարելի է հայերէնով բացատրել։ Նրա կարծիքով Ուլփիլասը ծագումով փոքր Ասիայից լինելով, գիտէր հայերէն լեզուն. եւ տեղ տեղ թարգմանութեան մէջ գործ է ածել այդ լեզուի բառերը։ Յօդուածի թարգմանութիւնը տես. Հանդէս Ամսօրեայ. 1895. № 8. 9.

Թիւն շնորհուկս առնելով Հռոմայեցոցն.

Ցայնժամ և Ուղփիղաս [ա] Գթաց եպիսկոպոս. գիր հնարե-ցաւ զԳթացն ուսանել բարբարոսացն, և զԱստուածային գիրս [բ] ի Գթայսն լեզու փոխել [գ] յարդարեաց. և ոչ միայն զդաշնա-ւորսն Հռոմայեցւոցն հաստատէր ի հաւատս, այլ և ի միւսոյն ածէր ի հաւատս։ Եւ այսպէս ընկալեալ զհաւատս ի բարբարո-

ա. Ա, Ուղքիոս. բոլ. Ուղփիոս. բ. Դ. գիրսն. գ. Բ. փոխեալ.

աղանդոյն, զբազումս ի քրիստոնէացելոց էարկ ընդ տանջանաւք, մինչ լինել վկայս այսքան բարբարոսաց արիանոսացելոց։ Այլ Արիոսի նախկին ոչ կարացեալ պատահեալ կարծեացն Սաբիղի Ղիբիւացւոյ յուղիղ հաւատոյն անկաւ, առժամայն Աստուած զԱրդին Աստուծոյ ասացեալ։ Իսկ բարբարոսացն պարզ հաւատով զքրիստոնէութիւնն ընկալեալ, յաղագս հաւատոյն որ ի Քրիստոս զատոյս կեանսն արհամարհեցին։ Այս յաղագս քրիստոնէացելոցն։

ԳԼ. ԼԴ.[1]

Բայց ոչ ընդ յերկարս ինչ բարբարոսացն հաշտեալ ընդ միմեանս, անդէն յայլ բարբարոսաց ոյք մերձն ի նոսա, ի կոչեցելոցն Ունաց[ա] պատերազմաւ հարեալք, և յիւրեանց աշխարհէն ելեալք, ի Հռովմայեցւոցն երկիր փախչէին, Թագաւորին ծառայել խոստացեալք,[2] և զայն գործեալ եթէ Հռովմայեցւոցն հրամայեսցէ Թագաւոր։ Այն ի գիտութիւն հասանէր Վաղէսի, և ոչ ինչ տեսեալ յառաջ,[բ] հրամայէր աղաչաւորացն սպոյ

ա. Οὔννων.

բ. Նախատեսեալ.

1 Տես նախկին գլ. յիշած տեղերը։

2 Հորների բարք ու վարքի. նոցա ծագման մասին տես Ս. Մակ. Գիրք ԼԱ.

սացն[ա] յոլովից, յետ ոչ սակաւ ինչ լինէր խաղաղութիւն և միաւորութիւն առ միմեանս սիրով։ Իսկ այլ բարբարոսաց ընդ նոսա մարտուցեալք, փախստեա[բ] առ Հռոմայեցիսն գալ և ծառայել Թագաւորի։ Զայս ծանուցեալ Վաղէսի, եւ նոցա զկողմն Թիրակա,[գ] բարեբախտիլ ի մեծամեծս կարծեալ իւր

ա. Ա, բարբարոսացն. բ. Ա, Գ, մարտուցեալ փախստեայ էառ. գ: Ա՝ Թրակիոյ.

հանդիպիլ, ապա զԹացեալ որոշէր նոցա զկողմունսն Թիրակայ, բարեբախտիլ ի մեծամեծս կարծեցեալ առնողաւք. քանզի համարէր իբր Թէ իցէ ստացեալ զաւր պատրաստական։ Եւ յուսայր ահաւոր պահապանս լինել բարբարոսացն Հռովմայեցւոց, և վասն այնորիկ անփոյթ առնէր զՀռովմայեցւոցն զաւրականս աճեցուցանել։ Եւ զորս յառաջ եղեալ զաւրականսն, և ըստ պատերազմացն հանդիպեցեալ՝ անտես առնէր, իսկ ի հարկացն աշխարհացն ըստ աւանի աւանի տայր ոսկի զաւրականացն, ութսուն ոսկեղէն յաղագս ամենայն զաւրականի պահանջել զհարկատուսն, որոյ նախկին ըզհարկսն Թեթեւացուցեալ նոցա։ Այն եղև սկիզբն առ ի վատբախտանալ սակաւ ինչ Հռովմայեցւոց աշխարհին։

ԳԼ. ԼԵ.[1]

Քանզի բարբարոսացն զԹիրակ Թողեալ, և յապահովութեան պտղաբերեալք յաշխարհին Հռովմայեցւոց, զբարեբախտութիւնն ոչ տարան, այլ հակառակ բարեգործացն գնային, և զամենայն զօրս ի Թիրակն խաղ-

1 Տես Սաղմ. Ջ. 37. Ռուփ. ԺԱ. 18. կառ. Ը. 13. Նիկ. ԺԱ. 48.

առաւել զօրու ահաւոր պահապանս լինել իւրոյ Թագաւորութեան. Եւ վասն այսորիկ անփոյթ առնէր զզօրս Հռոմայեցւոց[ա] յաճեցուցանել, և զյառաջ եղեալ զզօրականսն և զքաջաբար հանդիպեցեալս ի պատերազմունս անտես զնոսա ...... այլ և հարկս ի նոցանէ պահանջէր և ընծայէր բարբարոսացն. Եւ նոքա զօրացեալք ըստ ամենայնի. հակառակ բարեգործացն լինէին. և զԹիրակի[գ] ինքեան[դ] վարկանելով. և այլ ևս ի Հռոմայեցւոց խախտէին, և աւար հարեալ տանէին.[ե] Այս հասեալ

ա. Գ. Հռոմայեցւոցն. բ. Գ. զնա. գ. Ա, զԹ. ակիայ. դ. Ն. ընդ ինքեան. ե. Ա, աւար հարկանէին.

տէին։ [1]

Այս այսպէս եղեալ, ի գիտութիւն հասանէր Վաղեսի, և թողոյր և զարտասահմանեալ զխորհուրդս համագոյութեանն։ Քանզի ի խռովութեան եղեալ՝ առժամայն զԱնտիոքիա ի Կոստանդինուպօլիս գնայր. վասն որոյ և որ ըստ նմայն քրիստոնէական պատերազմն թեթևացաւ։

Յայնժամ Եւզոյիոս, որ զԱնտիոքիա առաջնորդ Արիանոսի աղանդոյն, վաղճանի կենաց հպեցաւ, ի հիւպատուօջն Վաղեսի Ե և Նոր Վաղէնտինիանոսի Ա և կարգէր ի տեղւոջ նորա Դոռոթէոս։[2]

ԳԼ. ԼԶ.[3]

Իսկ թագաւորին գնացեալ յԱնտիոքիայ, Տաճ-

1 Բարբարոսները պատերազմը ձգեցին Հռովմայեցւոց առաջնորդների չարութիւնից, նենգութիւնից գրգռուած։

2 Փրկ. 376 Թ։

3 Տես Սոզ. Զ. 38. Ռուփ. ԺԱ. 6. Թէոդ. Դ. 23. Նիկ. ԺԱ: 46.

ի լսելիս Վաղեսի, տարակուսէր. և թողեալ զպատերազմ [a] եկեղեցւոյ ուղղափառաց, [b] գայ յԱնտիոքայ ի Կոստանդնուպօլիս։ Յայնժամ Եւզոյիոս [c] Անտիոքու առաջնորդ արիոսեան վախճանեցաւ, և կարգէր ի տեղւոջն Դոռոթէոս [d] նորին աղանդոյ ի Վաղեսէ, և ինքն գայր ի Կոստանդնուպօլիս։

ԳԼ. ՂԳ.

Մաւի զօրավարուհի ազգաւ Տաճիկ յառնէ մարտ ընդ Հռովմայեցիս, եւ Մովսէս անուն ոմն Տաճիկ հաշտեցուցանէր զնոսա։

Ի նմին ժամու [e] և ի Տաճկաց յառնէ մարտ, որ նախ դաշնաւորք էին, վասն Մաւեա [a] կնոջն, զոր ունէր ի Հռովմա-

ա. Ա, զպատերազմ. բ. Գ. ուղղափառացն. գ. Դ. Ոսիոս Անտիոքայ. դ. Բոլ. Ձեռ. Դոռոթիոս. ե. Դ. ժամուն. զ. Բոլոր Ձեռ. Մայեա.

կուռքն ա ու Նախկին դաշնաւորք Հռովմայեցւոցն առժամայն ի բաց կացին, զաւրավարեալք ի Մաւրայէ կնոջէ, առ Նորա վաղճանեալ: Եւ ամենայն այնուհետեւ ըստ արեւելից ի Նմին ժամանակին խախտէր ի Տաճկանց. այղ աստուածային իմն Նախախնամութիւն դադարեցոյց զՏաճկունս վասն այսպիսի պատճառոյ:

Մովսէս ոմն՝ [1] այր ազգով Տաճիկ, յանապատի ի միայնականն փոխեալ վարս, երկիւղածութեամբ և հաւատով և արուեստիւք հռչակեալ: Զնա Տաճկացն թագուհի Մաւիա եպիսկոպոս խնդրէր առնուլ ազգին իւրոյ, և դաշամբք լուծանել զպատերազմն:

Զայն լուեալ Հռովմայեցւոց զաւրավարացն, սիրելի համարեցան այնպիսի դաշամբք լուծանել զխռովութիւնն. և որպէս ունէրն հրամայէին այնմ լինել: Եւ ըմբռնեալ

ա. Σαρακηνοϛ; Սոցա մասին մանրամասն գրել է Սոզոմենոսը յիշեալ տեղում:

1 Տես Մկբ. Ա., ԵՂ. 149.

յեցւոց. Վախճանեալ կնոջն այնորիկ. որք արշաւանս եդեալ աւերէին զմերձակայսն. ա իսկ Աստուածային իմն բ Նախախնամութիւն գ ի ձեռն առն միոյ, ազգաւ տաճիկ, միայնական վարս առացեալ յանապատի, Մովսէս անուն, երկիւղած յԱստուծոյ, ուղղափառ հաւատով, և արուեստիւ հռչակեալ, և առաքինութեամբ սքանչելի երեւեալ, երկնեալ համոզէ զՄաւի և զզօրս իւր ի խաղաղութիւն, և առնել դաշինս սիրոյ և խաղաղութեան: Որոց լսելի եղեալ առաքեն զնոյն ինքն զՄովսէս, որ եկեալ պատմեալ, ուրախութիւն ոչ սակաւ լինէր. և լինէր Նովաւ խաղաղութիւն և անհոգութիւն ի Տաճկաց. Զայսպիսի այր տեսեալ՝ բռնադատեն զնա ի քահանայութեան դ շնորհ. ե

ա. Գ. զմերձակայսն.ղ. բ. Ա, չիք. գ. Ա, Գ. Նախախնամութեամբն. դ. Դ ի քահանայական. ե. Բ. շնորհս.

Մովսէս յանապատին յԱղէքսանդրիայ ածիւր որպէս զի անդ ընդունել զքահանայութիւն։ Բայց վասն զի առ Ղուկիոս ածաւ, որ զեկեղեցիսն ունէր յայնժամ, ի ձեռնադրութենէն փախեաւ։ Այսպիսիս ասացեալ առ Ղուկիոս, և զիս քահանայութեան անարժան վարկանիմ լինել, իսկ եթէ աւգուտ է այս աշխարհական իրաց, մի՛ դիցէ ի վերայ իմ ձեռն Ղուկիոս. քանզի աջ դորա լի է արեամբ։ Իսկ Ղուկիոսի ասելով. ոչ է պարտ թշնամանել, այղ նախ տեղեկանալ ի նմանէ զաղանդոյ կարգս։ Իսկ Մովսէս ասէ. այղ ոչ կարգաց և հաւատոյ բան խնդրի այժմ, այղ գործքն քո որ ընդդէմ եղբարցն եղեալք յանդիմանեն, որպէս զի ոչ քրիստոնէական կարգս ունիս։

Քանզի քրիստոնէ ոչ հայհոյէ, և ոչ բամբասէ, և ոչ մարտնչի. քանզի ծառայի Տեառն ոչ է պարտ կռուել։ [1] Իսկ քո գործքդ գոչեն ի ձեռն արտասահմանելոցն, և գազանակուր եղելոցն, և մեծամեծս ունին

1 Տես Պօղոս Բ. Թղ. առ Տիմ. Բ. 24.

և ածեալ զնա յԱղէքսանդր առ Ղուկիոս ի ձեռնադրութիւն պատուաւոր քաղաքին։ Եւ նա ասէ, Ես ոչ[ա] եմ արժանի այդմ շնորհի, ապա եթէ կոչէ շնորհն Քրիստոսի ի պէտս ժողովըրդեան իւրոյ, ի Ղուկիոսէ Արիոսէ և Հոգէմարտէ ես ոչ ձեռնադրիմ. զի աջ դորա աջ է մեղաց և լի արեամբ է։ [բ] Ղուկիոս ասէ. Ոչ արժան է թշնամանել. այլ նախ գիտել զհաւատս։ Ասէ Մովսէս. Հաւատոց քոց գործք քո վկայեն, որ զհաւատացեալս ի սուրբ Երրորդութիւն զոմանս չարաչար տանջեցեր, և զոմանս աքսորեցեր ի մետաղս, զոմանս սպաներ, [գ] զոմանս սրով, և զոմանս գազանաց կերակուր և զբազումս հալածե-

ա. Դ. չիք. բ. Բ. լի արեամբ. գ. զոմանս սպաներ. զոմանս հրով. Ա՝ զոմանս սրով.

զկայտնութիւնն այսուիկ աչաւք տեսեալքն քան զորս լսելեաւք ըմբռնեալս։

Զայսոսիկ և զայսպիսս ասացեալ Մովսէսի, տանէին զնա որք պատշաճքն ի լեառնն, որպէս զի զձեռնադրութիւնն ընկալցի յարտասահմանեցելոցն։ Այսպէս ապա ձեռնադրեալ յայնժամ Մովսէսի, շրջանէր տաճկականն պատերազմ. և ունէր այնուհետև Մաւրիայ առ հռովմայեցիս զխաղաղութիւն, մինչ զի և զդուստրն նորա տալ կին զաւրավարին Բիկտոռի։ Այս վասն Տաճկանցն։

ԳԼ. ԼԵ[1].

Իսկ ըստ նմին ժամանակի թագաւորին Վաղէսի գնացեալ յԱնտիոքայ, հանգիստ առնուին վարեալքն ամենայն ուստեք, և մանաւանդ որք յԱղեքսանդրիայն։ Պետրոսի եկեալ ի Հռովմայ թղթովք Դամասայ եպիսկոպոսին Հռովմայ հաստատելոց զհաւատ համագոյութեանն, և վստահացեալ ժողովրդեանն ի կարգութիւնն Պետրոսի, զՂուկիոս վարէին արտաքս, և փոխանակ մուծանէին զՊետրոս։ Այլ Ղուկիոս իբր կայ ի Կոստանդինուպաւղիս նաւէր։

1 Տես Սեբ. Զ. 39. կամ. Ը. 14.

ցեր, մի՞թէ զայդ հրամայէ հաւատն[ա] քո։ Զայս լուեալ Ղուկիոսի[բ] ոչ կամէր տալ պատասխանի. Եւ Մովսէս[գ] արհամարհեալ զՂուկիոս[դ] գնաց, և հանդիպեալ ուղղափառաց հալածելոց, և հարկաւորեալ ի նոցանէ, ընդունի[ե] զձեռնադրութիւն. Եւ գնաց Մովսէս առ Մաւրի և միաւորեաց զՀռոմէացիսն և զՏաճիկս ի դաշինս և ի խաղաղութիւն.

ա. Դ. հաւատ են. բ. Ա՝ Ղուկիոս. գ. Ա, Մովսէս էր. դ. Դ. Դ. ասէ այլ ոչ տեսի զքեզ եւ ել գնաց. ե. Դ. ընդունէր.

Իսկ Պետրոսի սակաւ ժամանակս կեցեալ վախճանէր, փոխանակ իւր թողլով զՏիմոթէոս զեղբայր իւր։

ԳԼ. ԼԸ.[1]

Բայց Վաղէս յառաջնումն Մայիս ամսոյ, ի վեցերորդ հիւպատոսըջն իւրում, և յերկրորդումն Նորին Վաղէնտինիանոսի,[2] եկեալ ի Կոստանդինուպօլիս գտանէ զամբոխն ի մեծ ի տրտմութեան։ Քանզի բարբարոսացն ընթացեալ զԹիրակ և զդաստակերտսն Կոստանդինուպօլսի առնուին յաւար, և ոչ մի ինչ եղեալ արժանի մարտնչելոյ այնքան զաւրուք։

Իսկ վասն զի և առ պարսպաւքն յաճախէին բարբարոսքն, դժնդակութեամբ կրէր քաղաքն զեղեալսն. և շշնջէին հակառակս թագաւորին, որպէս զի ի վերայ էած զպատերազմականսն, և ոչ եթէ ընդդիմացոյց առժամայն, այլ քարշեաց զոր առ բարբարոսն պատերազմն։ Եւ ի լինել ասպարիսին, ամենեքին միաբան աղաղակէին առ թագաւորն իբր զի անտես առնելով զգործսն գոչէին. Տուր փութանակի զէնս և մեք պատերազմեսցուք։ Զայս[3] աղաղակեալ նոցա, վառէր բարկութեամբ

1 Տես Սոզ. Զ. 39. 40. Ռուփին ԺԱ. 13. Թէոդոր. Գ. 36. Կաս. Ը. 15. Նիկ. ԺԱ. 50.

2. Փրկ. 378 Թ.

3 Տես Մխք. Ա. 151. «Իւ ամբոխն ոխաստէին զնա ասելով. «Տուր մեզ զէն եւ երթիցուք կռուեսցուք »

ԳՀ. ՂԴ.

Վաղէս այպանի ի Կոստանդնուպօլսեցւոց. գնաց ընդդէմ Անդրիանուպօլսի, հրով այրի։

Իսկ Վաղէս այպանեալ լինէր ի Կոստանդնուպօլսեցւոց

Վաղէս։ Եւ ելանէր ի քաղաքէն մետասանէն Յունիս ամսոյ, սպառնացեալ առնուլ վրէժս ի Կոստանդինուպօղսեցեացն յորժամ դարձցի. վասն որոյ թշնամանել զնա համարէր, և յաղագս որոց անդէն նախկին ի բռնակալութիւնն Պռոկոպա յաւելուին. յանապատ դարձուցանել զքաղաքն, և արաւրադիր[ա] զնա առնել. ասացեալ զնայր ի բարբարոսն կոյս։ Եւ վարէր զնոսա հեռագոյն ի քաղաքէն մինչև յԱդրիանուպօղիս որ ի Թիրակ, որ է ի սահմանս Մակեդովնի։ Եւ անդ պատերազմեալ ընդ բարբարոսացն, մեռաւ յինանն[բ] Օգոստոս ամսոյ, ի նմին հիւպատուջին. այն էր ամ չորրորդ ՄՁԹ Ողոմպիադացն։ Եւ ոմանք ասեն հրով կորնչիլ նմա յաւան իմն փախչելով նմա, յոր ընթացեալ բարբարոսքն այրեցին։[1] Իսկ այլք՝ փոխել զթագաւորական զձևն ի միջին. և յռազմի հետևակացն ընթանալ մտանել, իսկ երիւարացն յառաջ ձգեալ, և ոչ կրկնեալ ի մարտէն, ի խըռնին ամենեցունց որոց ի շրջապատեալն՝ անկանել։ Ուր պարտէ ասել զնա տգիտանալ,[գ] ոչ անկանելով թագա-

ա. Խիստ քառացի է՝ բնագրի ἄροτρον βαλεῖν արօր արկանել. հերկել։

բ. Ուղիղ յունական ձևն է. ἐννάτῃ·

գ. Ցունաբան է, դժուարհասկանալի. միտքն է. Անտեղ ընկաւ եւ ինքը թագաւորը, չճանաչուած. որովհետեւ նախապէս հանել էր արքայական հագուստը։

1 Մկք. Ա. եղ. 151.

վասն բարբարոսացն և վասն ամենայն չարեացն,[ա] զոր գործեաց նա ընդ ուղղափառսն. և արտաքսեալ զնայր[բ] ընդդէմ բարբարոսացն. Եւ հասեալ յԱդրիանուպօլիս, հրով այրեալ սատակե-

ա Ա՝ չարեաց. բ. Դ. զնաց.

ւորական ձեւոյ՝ որ նշանակէր։ Եւ վաղճանէր այնպէս կեցեալ ամս Ծ. թագաւորեալ ընդ եղբաւրն ամս ԺԳ. իսկ յետ եղբաւրն թագաւորեալ ամս Գ։ Ունին գիրքս ժամանակաց ԺԶ։

ցաւ, անհաս ի մարդկանէ գիտութեան, զի՞րդ և կամ զի՞նչ օրինակաւ հրով այրեցաւ. ՝ կեցեալ ամս" յիսուն թագաւորեալ ամս երեքտասան, ընդ եղբօրն երիս, և յետ եղբօրն տասն։ [բ] Այսպէս բարձաւ ի միջոյ պատերազմողն եկեղեցւոյ։

ա. Ա՝ յամս. բ. Ա. Բ. չունին.

[1] Մով. Խոր. Գ. ԼԳ. 464. «Հրակէզ եղեալ յԱդրիանուպօլիս սատակեցաւ»

ԳԻՐՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Նախ քան զսկսանել մեզ զպատմութիւնս հինգերորդի գրոցս, ասասցուք առ հանդերձեալսն ընթեռնուլ զմեր ստորագրութիւն, մի մեղադրել մեզ եթէ նախկին եղեալ զեկեղեցական պատմութիւն նշանագրել, խառնեցաք ի նա և ըստ ժամանակին եղեալ պատերազմունսն, զորքանեաց զպատմութիւնն ճշմարտութեամբ կարացաք իմանալ։ Քանզի զայս բազմաց աղագաւ առնեմք. ոչ միայն ի գիտութիւն ածել զեղեալսն, այլ վասն զի և ընթերցաւղացն այսմ ոչ առ յագումն լինել, յորմէ միայնով պարապել վիճաբանութիւն եպիսկոպոսանց, և որովք հակառակ միմեանց գործեցին։ Իսկ նախ քան զայսոսիկ՝ զի ծանիցի. եթէ զիա՞րդ աշխարհական իրացն խառնակեցելոց, իբր յիմեմնէ վշտակցութենէ և եկեղեցեացն խառնակէր. քանզի թէ ոք ապասեացէ՝ ի համաճառեցունսն գտցէ և զաշխարհականս չարիս, և զեկեղեցեացն վիշտս։ Քանզի կամ զորս ըստ նմայն շարժեալսն գտցէ, և կամ զհետևեալսն միմեանց. և երբեմն զեկեղեցեացն համարեալսն, ապա անդէն հետևեալ զաշխարհականսն, իսկ երբեմն զմիւս այլն։

Որպէս զի ինձ զփոփոխելին այսոցիկ, ոչ ուրուք խաւսից լինել կարծեալ, այլ ի մերոցն յանցանաց առնուլ զսկզբմունսն, պատժոց աղագաւ վերաբերեալ զչարիսն, Թերեւս ըստ առաքելոյն. Թէ ոմանց մարդկան մեղք յայտնիք են, իսկ ոմանց և հետևին: Վասն այսորիկ պատճառոյ՝ յեկեղեցական պատմութիւնն և զոմանս յաշխարհական իրաց շարամանեմք: Բայց վասն զի առ Կոստանդիոսիւ զեղեալսն առ. պատերազմունսն յաղագըս ժամանակին երկայնութեան գտանել ոչ կարացաք, որոց յետ այսոցիկն որչափ ի տակաւին կենդանեացն ուսաք, յընթացման արասցուք յիշատակ: Բայց ստիպաբար և զԹագաւորսն առցուք ի պատմութիւն, քանզի յորմէ հետէ քրիստոնէանալ սկսան, եկեղեցւոյն իրք ի նոցանէ լինէին յանկեալ, և մեծքն ժողովք նոցա կամաւք եղեն և լինին: Եւ ոչ այս միայն՝ այլ և ոչ քրիստոնէին [ա] արասցուք յիշատակ. վասն զի զեկեղեցիսն խռովեցոյց: Այսքիկ յառաջաբանսս բաւականապէս ճառեցան. բայց արդէն ի պատմութիւն մերձեսցուք, յաղագս որոց լուաքն և տեսաքն ասելով: [բ]

ա. Բն. ունի. ὁ Ἀρειανισμος. «արիանոսութեան».
բ. «Յաղագս որոց . . . ասելով» չկայ բնագրի մէջ:

ԳԼ. ՂԵ.

Պետրոս եպիսկոպոս Աղեքսանդրիայ, եւ Լուկիոս հալածի ի քաղաքէն:

Իսկ Պետրոս դառնայր յԱղեքսանդր և քաղաքացիքն և ամենայն Եգիպտոս յօժարութեամբ ընկալան զՊետրոս, և զԼուկիոս [ա] հալածեցին ի քաղաքէն. Եւ կալաւ զեկեղեցին Պետրոս, և հաստատէր ի հաւատս ուղիղս, և ի կարգս ըստ [բ]

ա. Ա, Լուկիոս. բ. Ա՝ ընդ.

Գլ. Ա.[1]

Թագաւորին Վաղեսի անյայտ կալեալ զվաղճանն՝ բարբարոսքն դարձեալ մինչև ցԿոստանդինուպօլիս եկեալք զօրս շուրջ զնովաւ առնուին դաստակերտս։ Յորոց վերայ զայրագնեալով ամբոխին ի ձեռն ընքեանց՝ բարբարոսացն ընդդիմացան, իւրաքանչիւր ոք զհանդիպեալ ինչ փոխանակ զինու առնելով։ Տայր ելաւղացն ի պատերազմն կին Թագաւորին Դոմնիկա վարձս ի Թագաւորական շտեմարանացն, զաւրս և զաւրականս կարգէր։ Աւգնէին նոցա սակաւ և Տաճիկք դաշնաւորք, յայնմ ժամ ի Մաւրիայէ առաքեալք, զոր վերագոյնն յիշեցաք։ Այսու աւրինակաւ այնչափ պատերազմեալ ամբոխին, հեռագոյն ի քաղաքէն փախուցեալք գնային բարբարոսքն։

Գլ. Բ.[2]

Իսկ Գռատիանոս[3] հանդերձ Նորոմն Վաղէնտի-

1 Տես Սոզոմ. Է. 1. Կաս. Թ. 1. Նկ. ԺԲ. 1.

2 Տես Սոզ. Է. 1. 2. Ռուփ. ԺԱ. 13. 14. Կաս. Բ. 2. 4. Նկ. ԺԲ. 1.

3 Սա Վաղենտիանոս առաջինի որդին էր, յայտնի իբրև չէր մ ուղղափառ քրիստոնեայ։

երանելւոյն Աթանասի, և ըստ առաջնոց ուղղափառաց հայրապետաց.[ա] Բայց ոչ սակաւ ժամանակաւ ի տեղի ձեռնադրէ իւր զեղբայր իւր զՏիմոթէոս, և ինքն փոխի յաշխարհէս[բ] բարի գործովք և հաւատովք, և Տիմոթէոս նովին հաւատովք և կրօնիւք ունէր զհաւատն.[գ]

ա. Ա՝ հայրապետացն. Դ. ըստ առաջնոյ ուղղափառ հայրապետացն. բ. Դ. ի հանդերձեալն. գ. Բ. զհաւատոմն։

Նիկանոսի կալող թագաւորութեանն եղեալ և ըստգտեալ զհաւրեղբաւրն Վաղէսի զոր առ ի քրիստոնէան հմուութիւն, զորս ի Նմանէն արտաքսեալսն նոյն ժամայն կոչէր, և աւրինաւք[1] հրամայէր. յապահովութեան իւրաքանչիւր ումեք ի կրաւնիցն անորոշաբար յաղաւթանոցսն ժողովիլ, բայց միայն յեկեղեցեացն խափանէր զԵւնոմիանոսս, զՓոտինոսս, և զՄանիքեցիսս: Իսկ զայլսն ամենեսին որպէս և կամեցին կրաւնաւորիլ:[ա]

Իսկ[2] տեսեալ[ա] տկարացեալ զհռովմայեցւոցն պետ-

ա. Ճառընտիր. իսկ Թագաւորն Գրատիանոս տեսեալ տկարացեալ զհռոմայեցւոց պետութիւնն.

ա. Իսկ զայլսն կրօնաւորել չկայ բնագրի մէջ, բայց անհրաժեշտ է ինչպէս երեւում է Դ. գլխից:

1 Օրէնքը հրատարակեց 378 թ.:

2 Մեր ճառընտիրներում կայ Սոկրատի ընդարձակ օրինակից մի հատուած. «ի Սոկրատայ պատմութենէ վասն թագաւորութեան Թէոդոսի Մեծի: Իսկ թագաւորն Գրատիանոս տեսեալ տկարացեալ զհռովմայեցւոց պետութիւն.» Համեմատ. ճառընտիր 940. 7 ԾԸ. (կամ Կարինեանի ցուցակ 920. 7. էջ 106) 945. 12. ԺԻ. (կամ Կար ցուց. 925 12. ԺԴ էջ 134). Ճառընտրի հատուածը ունի բազմաթիւ տարբեր ընթերցուածներ. տեղ տեղ ուղիղ եւ ընտիր, որ երեւում է մեր բաղդատութեան մէջ.

ԳԼ. ՂԶ.

Յաղագս Գրատիանոսի թագաւորութեան յետ մահուան Վաղէսի:

Իսկ Գրատիանոս[ա] յետ մահու[բ] Վաղէսի՝ հօրեղբօրն իւրոյ, ունէր զթագաւորութիւնն հանդերձ մանկամբ եղբարբ իւրով Վաղենտիանոսիւ. և պախարակէր զՎաղէս, որ առ քր-

ա. Ա. լուսանցքում ունի «Գրատիանոսի զարքն է»: բ. Ա՝ մահուանն.

տութիւն, և զբարբարոսացն զերազաւրագոյնս,[ա] և զի պէտք են տալ զալքունականսն առն քաջի,[բ] հաղորդ թագաւորութեանն իւրոյ առնոյր[գ] զԹէոդոս[1] զայր յաշխարհէն Սպանեայ իջեալ[դ] զբազում[ե] անգամ ըստ պատերազմացն հանդիսացեալ, և վասն այսորիկ[զ] արժանի թագաւորութեան անդէն և նախկին և յառաջ քան զԳռատիանոսի ձեռնադրութիւնն՝ յամենեցունց ընտրեալ։ Անուանեալ զնա այնուհետև ի Սիռմի,[է] որ է քաղաք Իղուռացեաց,[ը] ի հիւպատուղջն Աւսոնիոսի[ա] և Ողիմբրիոսի[թ] տասն և վեցն Յունվարի ամսոյ, որոշէր նմա զընդդէմ բարբարոսացն հանդէսս։

ա. Ճառ քաջութիւն. բ. պէտք ՚ին ի Թիկունս առն արքունականի. գ. առնու. դ. Չիք. ե. որ բազում զ. այնորիկ. է. Սիւռմի. ը. Իլառեցւոց. թ. ի հիւպատուղջն ավանոսիա իւղաքոսի. այդ երկրորդ անունը չունէր մեր Ձեռ. բայց ճառընտիրն ունի.

ա. Բն. աւել ունի καὶ Ολυμβρίου եւ Ողիմբրիոսի.

1 Փրկ 379 Թ.

րիստոնեայս պատերազմէր.[ա] Եւ զառ ի նմանէ արտաքսեալսն դարձուցանէր զեպիսկոպոսս յիւրաքանչիւր տեղիս. և իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարգաց գնալ, բայց զՄանիքեցւոցն և զՓոտինեանոսացն անտես արարեալ առ ի յընդունելութիւն. Իսկ տեսեալ զբարբարոսն զօրացեալս քան զզօրսն Հռովմայեցւոց, հաւանեալ թագաւորացն Գրատիանոսի և Վաղենտինիանոսի եղբարց հանդերձ զօրօք, զԹէոդոս զօրավար այր քաջ և զիմաստուն և զյաղթող ի պատերազմունս նախանձեանել ի թագաւորութիւն, ի վիճակ[բ] Վաղէսի. և ընդդէմ բարբարոսացն ունել զպատերազմացն զյաղթութիւն. և Գրատիանոս կալցի զառ ի հօրէն տուեալ[գ] զվիճակ, և Վաղեն-

ա. Դ. որ առ Քրիստոս զայս զպատերազմ. բ. Դ. ի վիճակս. գ. Բ. առեալ.

Գլ. Գ.[1]

Իսկ ըստ այնմ ժամանակին՝ Հռովմայ եկեղեցւոյն Դամասոս էր առաջնորդ, փոխանորդեալ զԼիբերիոս. իսկ զԵրուսաղէմացեացն տակաւին Կիւրղոս ունէր, իսկ զԱնտիոքիա որպէս և բազում անգամ ասացաք, ընդ երիս

1 Տես Սոզ. է. 3. Կաս. Թ. 3. Նիկ. ԺԲ. 2.

տիանոս[ա] մանուկ համահայր զիւր զհայրենիսն. Այսմ հաւանեալ Թագաւորաց և իշխանաց և զօրաց, և Թագաւորեցուցանեն զԹէոդոս ի տեղի Վաղեսի. որ էր[բ] յաշխարհէն Սպանացւոց, ոչ աննշան քաղաքի քաղաքացի,[գ] որ նախ քան զԹագաւորութիւն Գրատիանոսի, ունէր զհամակամս զզօրս[դ] Հռովմայեցւոց, յաղագս ողջախոհ և բարեբարոյ բարուց.[ե] Եւ Թագաւորեալ կազմէ զօրս, և երթայ ի պատերազմ բարբարոսացն, և վանեալ պարտեաց զնոսա, և զմնացեալսն[զ] փախըստականս[է] արար. Եւ զօրացեալ ի վերայ բարբարոսացն յաղթողն Թէոդոս, և զաշխարհն ազատեաց ի բռնակալութենէ այլազգեացն, ըստ[ը] յաջողելոյն Աստուծոյ Թէոդոսի.

Գլ. ՂԸ.

Թէ ով ոք էին այնոքիկ, որ ի ժամանակին դիտապետք էին աթոռոց մեծաց:

Ընդ ժամանակս ընդ այն Դամասոս էր Հռովմայ[թ] եպիսկոպոսապետ, իսկ Երուսաղէմի Կիւրղիոս երկրորդ, որ յետ[ժ] Յուլիոսի ունէր զաթոռն. իսկ Անտիոքայ՝ Մեղիտոս,[ժա] որ դար-

ա. Ն. եւ զՎաղենտինիանոս. բ. Ա՛ Գ. որ է աշխարհէն. գ. Գ. քաղաքաց. դ. Ն. զօրս. ե. Գ. բարեբարուց. զ. Գ. մնացեալն. է. Ա փախստական ը. Ա՛ ընդ. Թ. Ա՛ Դամասկոս էր. Ն. Ա. Բ. Դասոս. Գ. Դաասկոս էր Հռովմա. ժ. Գ. որ եւտ. ժա. Դ. Մելիտոս.

լինէր ոլոռշեալ: Քանզի ոմանց եկեղեցեացն Դոռոթէոս Արիանոս յետ Եւզոյիոսի ունող լինէր. իսկ այլոցն որ ընդ Պողինոսիւն, իսկ որք ընդ Մեղիտոսին զեկեղեցին ընդունելով արտաքոյ քաղաքին կալեալք լինէին: Իսկ որոց ըստ Աղէքսանդրիւոյն՝ Արիանոսացն Ղուկիոս էր ի փախստեան կելով, իսկ համագոյութեանն հաւատոյ Տի-մոթէոս յետ Պետրոսի Նախակարգիւր: Իսկ ի Կոստան-դինուպօղսի եկեղեցեացն Դիմոփիղոս էր ունաւղ, որ յետ Եւդոքսի Արիոսական աղանդոյն էր առաջնորդ: Իսկ որք զսոսայն խախտէին, առանձինն զժողովս առնէին:

Գ Լ. Դ.[1]

Իսկ Մակէդոնիանոսքն յետ բարեխաւսութեանն[ա] որ առ Ղիբերիոս, անընտրաբար մինչև ցժամանակ ինչ զհաղորդութիւն առնէին ըստ եկեղեցեացն, որոց ըստ իւրաքանչիւր ուրուք քաղաքի ընդ միմեանս խառնակեալք նոքա և որք ի սկզբանէն զսահման Նիկիոյ հաւատոյն հաստատեալք: Վասն զի Գռատիանոսի Թագաւորի աւ-րէնքն յասպահովութիւն աղանդոցն տային, խզձալ դար-ձեալ յորդորելով: Եւ ժողովեալք յԱնտիոքիա Կառ-

ա. Բն. μετὰ πρεσβείας յետ դեսպանութեանն:

1 Տես Սոզոմ. Է. 4. կամ. Թ. 5. Նիկ. ԺԲ. 2.

ձոյց Գրատիանոս յաքսորիցն. իսկ Արիանոսացն[ա] Դորոթէոս[բ] էր. Իսկ յԱղէքսանդր՝ Տիմոթէոս էր եղբայր[գ] Պետրոսի, որ Նախկին էր, և Արիանոսացն Ղուկիոս հալածեալ. իսկ Կոս-տանդնուպօլսի Դիմոփեղիոս Արիոսեան ունէր զեկեղեցին[գ] և Մակեդոնիանոսք ընդ Արիանոսք խառնակեալ ունէին զեկեղե.

ա. Ն. յԱրիանոսացն. բ. Ա. Բ. Ն. Թոռթէոս. Գ. Գուէտէոս. գ. Ա Տիմոթէոս եղբայրն. դ. Ա՝ Մակեդոնիոսաց քանզի Մակեդոնիկք եւ Արիոսք.

ւոյ,[1] առ ժամայն աւրինայլեցին ի բաց շրջել զհամագոյութեանն ձայն և ընդ ողջոյն տուողացն Նիկւոյ հաւատոյն մի՛ երբէք խառնակել։ Այլ ոչ հեռանային ի ձեռնադրութեանցն. քանզի ընտգռեալք զբազումս ի նոցանէ իբր թէ այլոց ալլ ինչ աղանդաւորեցելոց, ի բաց կացին յայնցանէ և ընդ համագոյութեանն խորհողացն հաստատնագոյն միաւորեցան։

ԳԼ. Ե.[2]

Յայնժամ և ըստ Անտիոքայ Ասորեաց վասն Մելետիոսի միաբանութիւն[3] կալեալ լինէր. իսկ թէ որպիսի հասեալք ասասցուք։ Վասն զի Պօղինոս Անտիոքայ եպիսկոպոսն յաղագս գերազանցեալ երկիւղածութեանն յաքսորիս ոչ առաքիւր, իսկ Մեղետիոս յետ կոչմանն որ ի Յուղիանոսէ՝ դարձեալ ի Վաղէսէ աքսորեալ, յետոյ ի Գռատիանոսէ կոչեցաւ. և եկեալ յԱնտիոքիայ, եհաս զՊօղինոս[ա] անդէն ծեր գոլով։ Առժա-

ա. Բն. Παυλῖνον κατέλα ·հալածէր նեղէր զՊաւղինոս:·

1 Բն. ունի ի Սիւրիա· τῆς συρίας բայց կարւոյ աւելի ուղիղ է համարում, որովհետև Մակեդոնիանոսները այդ կողմերում աւելի շատ էին եւ պատմած դէպքերը աւելի հաւանական են կացուցանում. որ այնտեղ եղած լինի. նոյնը հաստատում է եւ Սոզոմենի վկայութիւնը. Համեմատիր նաեւ Գլ. Ե. սկսուածքը.

2 Տես Սոզոմ. Է. 3. Թէոդ. Ե. 3. Կաս. Թ. 3 Նիկ. ԺԲ. 3.

3 Այս խառնակութեան մասին մանրամասն պատմում է Ս. Բարսեղը իւր թղթերի մէջ.

ցիսն։ Եւ որ համագոյութեան էին խոստովանողք ունէին զեկեղեցին,[ա] զորս կարէին հովուել ի հաւատս.[բ] վասն զի Գրատիանոս եդ օրէնս. զոր կամի ով հաւատ,[գ] պաշտեսցէ։

ա. Ա' զեկեղեցիս զոր. բ. Ա' ի հաւատ. գ. Դ. հաւատս.

մայն ապա ամենեքեան որք ի նայն յարեալք փոյթ դնէին աթոռակից առնել Պօղինոսի զՄելէտիոս։ Իսկ Պօղինոսի ասացեալ արտաքոյ կանոնին զոլ համաթոռ առնուլ զառ ի յԱրիանոսացն ձեռնադրեալ, բռնադատէր ժողովուրդն.[ա] և միում առաջի քաղաքին յեկեղեցեացն յարդարէին նստուցանել զնա յաթոռն։ Այսորիկ եղելոյ, բազում միաբանութիւնն շարժէր, իսկ յետ այսորիկ ի միաբանութիւն եկին ժողովուրդքն այսպիսի ուխտիւք։[բ] Ժողովեալք զօրս յընտրութենէն եպիսկոպոսութիւնն, գտանէին զամենայն արսն թուով վեց, ընդ որս էր և Փղաբիանոս. և երդմամբ զնոսա հաստատեցին, մի ումեք անցանել յեպիսկոպոսութիւնն յառաջ քան զմի ուրուք յեպիսկոպոսացն վախճանեալ, այլ թոյլ տալ ըմբռնեցելոյն ունել զնախ երթեցելոյն զաթոռ։ Այսպէս տուեցելոց երդմանցն, ժողովուրդն ընդունէր զհամամտութիւնն, և ոչ ևս առ միմեանս խըղճային։

Իսկ որք Ղուկիփեռոսին և վասն այնորիկ խղճային, եթէ Մելէտիոս յԱրիանոսացն ձեռնադրեալ՝ յեպիսկոպոսութիւն եղև ընկալեալ։ Յայսպիսի կարգաւորութեան լինելով յորոց յԱնտիոքիա կարգեցելոցն, պատահեաց Մելէտիոսի գալ ի Կոստանդինուպօլիս,[գ] յորժամ հաստարակացն կարգաւք բազում եպիսկոպոսանց Գրիգորիոսի Անձիանձու եպիսկոպոսութիւնն ի Կոստանդինուպօլիս փոխեալ լինէր։[դ]

ա. Բռնադատէր ի ժողովրդենէ։

բ. Ձեռ. ունի «ախտիւք»։

գ. Բնագիրը այստեղից սկսած վ․ցերորդ գլուխն է սկսում, բայց մեր ձեռագրի աստղածեւ նշանը աւելի ճիշտ եւ մտքին համապատասխան ստորեւ է դրուած. ուստի եւ միայն այս անգամ բացառաբար ձեռագրին հետեւեցինք։

դ. Բն. աւել ունի. «Ու այս այսպէս եղեւ»։

Գլ. Չ. [1]

Իսկ [1] ընդ նմին այնմ [ա] ժամանակաւն [բ] Թագաւորք Գրատիանոս և Թէոդոսիոս [գ] զընդդէմ բարբարոսացն առնուին [դ] զյաղթութիւն, և Գրատիանոս անդէն [ե] ի Գաղիա գնայր, Աղամանացւոյն ընթացեալ յոր անդ աշխարհն. իսկ Թէոդոսիոս յետ ախոյեանականն [զ] յաղ-

ա. այնու. բ. ժամանակաւ Թագաւորն. գ. Թէոդոս. դ. առնէին. ե. այնուհետեւ ի Գալլիա գնաց Ալամանացւոցն որ անդր. զ. ի յետ ախոյեանական.

1 Ծառընտրի մէջ մէջանկեալ պատմութիւնը բաց է թողած եւ առնուած է միայն Մեծն Թէոդոսի վերաբերեալ հատուածները:

1 Տես Սոզոմ. 3. 4. կամ. Թ. 8. Նիկ. ԺԲ 5. 6.

Եւ ի Մելիտոսէ խնդրէին ոմանք, զի յԱրիոսէ առէին ունել զձեռնադրութիւն, [ա] և վասն այսր պատճառի գայ ի [բ] Կոստանդնուպօլիս առ Գրիգորիոս աստուածաբան, որ զուղղափառութեան զտեղափոխութիւն ունէր ընտրանաւ [գ] ուղղափառ եպիսկոպոսացն, յորժամ ի Գրատիանոսէ եղև օրէնք, զոր կամիցի ունել հաւատ. [դ]

Գլ. ՂԸ.

Բանք Գրիգորի Աստուածաբանի վասն ուղղափառաց:

(Իսկ Գրիգորիոս [ե] եկեալ ոչ սակաւ աշխատութիւն կրէր [զ] յԱրիանոսացն [է] և ի Հոգեմարտիցն, և այլ ևս բազում այլահաւատք, որ ամենայն քաղաքն այնպիսեօքն [ը] լցեալ, որ միշտ վէճք և հակառակութիւնք. և եթէ ոչ նուազ էին [թ] ընդդիմա-

ա. Դ. զձեռնադրութիւն. բ. Ա' պատճառի ի Կոստանդնուպօլիս առ Գրիգորիոս. գ. Ա' ընտրանօք. Դ. ընտրանայ յուղղափառ. դ. Դ. զհաւատս. ե. Ա, Գրիգորիոս աստուածաբան. զ. կրեալ. է. Ա' Արիանոսացն. ը. Ա, այնպիսեօք. թ. Գ. սակաւ էին.

թութեանն զոր եառ ընդդէմ բարբարոսաց շնորհիւն Աստուծոյ ի Կոստանդինուպոլիս փութալով[ա] հասանէր

ա· փութով·

հարեալք[ա] աղանդաւորացն հոյլք՝ ոչ էր մնացեալ սերմն հաւատոյ ի Կոստանդնուպօլիս, և գրեթէ յամենայն տեղիս։)

(Այլ նա որպէս քաջ ախոյեան ընդդէմ ամենեցուն հոգևոր զինուք ի հոգևոր պատերազմին մարտնչէր. և յաղթող էր ամենեցուն, որ ըստ արտաքին իմաստասիրութեան էին պերճացեալք, և հպարտացեալք,[բ] որ զլոյնն քան զտեսարանն բարձրագոյն ունէին. և կոչիլ[գ] ի մարդկանէ ռաբբի, ռաբբի։[դ] Ի Գրիգորէ խոհեմագոյն իմաստութեամբն յաղթահարեալք՝ նկուն և արհամարհեալք լինէին. իսկ որ բանիւքն[ե] էին պերճացեալք ի բանաւորութիւնսն պերճաբանս[զ] և զնոյնս պանծալիս ցուցեալ, գողանալով զգովիչսն ի պարզմտացն, Իսկ Գրիգորիոս բանիւ զբանն[է] կապէր,[ը] և նուաստ և դսրովելի ցուցանէր. էր որ[թ] ըստ արտաքին բանաստեղծացն, և էր որ ըստ գրոց Սրբոց վկայութեանն ըստ հնոցն կամ զնորայս. որ առ ձեռն պատրաստ էր նմա ըստ շնորհաց[ժ] Սուրբ Հոգւոյն, որ աւանդեցաւ նմա։ Եւ որք ընդդէմ նորա բերէին բանս կամ իմաստս ըստ հանճար[ժա] աղանդիցն, դառնային պարտեալք և ամաչեցեալք.[ժբ] Իսկ Գրիգորիոս զապարասանութիւն նոցա եղծանելով, զճշմարտութիւնն հաստատէր գրով և բանիւ՝ զհաւատս և զվարս։ Զի ոչ ի մարդկանէ միայն է[ժգ] նորա գովութիւն, որպէս նորին իսկ գիրք ցուցանեն զամենիմաստ բանս հանճարով և շնորհիւ լցեալ. այլ առաքինութեամբքն առաւելեալ յԱստուծոյ մեծարեցաւ, և զա-

ա Ա՛ Դ· դիմահարեալք աղանդաւորաց· բ· Գ· հպարտեալք· գ· Ն· Դ· կոչել· դ· Ա, Բ ռաբբի· ռաբբի· ե· Ա, բանին· Դ· բանիւն· զ· Դ· ի բանս պերճաբանս է· Դ· բան զբան կապէր եւ դսրովելիս· ը· Բ· կերպարանէր· թ· Ա՛ որ· ժ· Ա, շնորհացն· ժա· Բ· ըստ հանճարոյ· ժբ· Գ· ամաչեալք· ժգ· Բ· ի մարդկանէ է միայն·

ի Թեսաղոնիկէ։ [ա] Եւ անդ ի հիւանդութիւն անկեալ, արժանաւորիլ քրիստոնէական մկրտութեանն ցանկացաւ, [բ] ի վերուստ ի նախնեաց քրիստոնէ [գ] գոլով, և ի համագոյութեան հաւատ յանգեալ։ Իսկ յայնժամ մկրտիլ [դ] վասն հիւանդութեանն փութացեալ և խնդրեալ [ե] զԹեսաղոնիկեցւոցն եպիսկոպոս եհարց նախկին [զ] թէ որ հաւատոյ տացէ [է] ողջոյն։ Իսկ նորա ասացեալ. որպէս զի ոչ անցին Արիանոսականն կարծիք յԻւղիւռացւոց [ը] ազգս, և ոչ կարաց յափշտակել [թ] ի նոցանէն ծնեալն ունայնահաւատութիւն [ժ] զեկե-

ա. ի Թեղսաղոնիկէ. բ. ցանկայր վասն ի վերուստ. գ. քրիստոնեայ. դ. իսկ նոյն ժամայն մկրտեալ. ե. փութացաւ խնդրել, զ. ն. եթէ. է. տայցէ. ը. Արիանոսաց կարծիքն յուղիռացւոց. թ. Չիք. ժ. Եւնաց նահատակութիւն.

նուն և զարքայութիւն ժառանգեաց ի փառս և յաստուածարքանութիւն Աստուծոյ։)

Իսկ Մեղիտոս Անտիոքայ եպիսկոպոս մնայր առ նմա ժողովն. [ա]

ԳԼ. ՂԹ.

Թագաւորն Թէոդոս յետ յաղթութեան բարբարոսաց դառնայ եւ գայ ի Թեսաղոնիկէ. մկրտի ի յԱքիւղայ, եւ գայ ի Կոստանդնուպօլիս. եւ ժողով եպիսկոպոսաց ընդդէմ Մակեդոնի, եւ դաւանութեան ուղղափառ հաւատոյ։

Իսկ Թէոդոս թագաւորեալ. [բ] յետ յաղթութեան բարբարոսացն և կարգաւորելոյ զաշխարհն, [գ] դառնայ ի Կոստանդնուպօլիս. և հասեալ ի Թեսաղոնիկէ հիւանդացաւ ի նմա։ Եւ զի ոչ էր ընկալեալ մկրտութիւն, փութայ [դ] ի մկրտութիւն, թէ-

ա. Դ. ժողովյն. բ. Գ Ա՛ թագաւորեալն. գ. Դ. զաշխարհն. դ. փութայր.

ղեցիս, այլ կան պահելով [ա] անշարժ, զի ի վերուստ և զիսկզբանէ յառաքելոցն աւանդեալ [բ] հաւատ, և ի Նիկիոյն [գ] հաւատ հաստատեցան։

Իսկ Թագաւորն կամաւորութեամբ [դ] յԱքիղիոսէ եպիսկոպոսէ մկրտէր։ [ե] Եւ ողջացեալ ապա առժամայն յախտէն, յետ ոչ [զ] բազում աւուրց ի Կոստանդինուպոլիս գայր, [է] քան և չորիցն [ը] Նոյեմբերի ամսոյ, ի հւպատուոջն Գրատիանոսի հինգերորդում [թ] և յիւրում Թէոդոսի առաջնում։ [1]

ա. պահեն. բ զի վերուստ. առաք․լոցն աւանդեալ. գ, ի Նիկիայն հաստատեցաւ. դ. յօժարութեամբ. ե. մկրտէր. զ. ինչ է. գնայր. ը. եւ չորին Նոյեմբեր. թ ի հւպատուոջն Գրատիանոսի յերկրորդում.

1 Փրկ. 380 Թ.

պէտ և էր հաւատացեալ ուղղապէս և ուղղափառ հաւատացելոց [ա] որդի, զի այսպէս սովորութիւն կալեալ ունէր. [բ] ի կատարեալ հասակի գային ի մկրտութիւն։ Եւ վասն այսորիկ Գրիգոր Աստուածաբան [գ] վարդապետեաց և արագ ի լուսաւորութիւն մկրտութեան [դ] վերակոչի. [ե] որպէս յայտ ցուցանէ, որ յաղագս մկրտութեան է վարդապետութիւն և որ այնորիկ են իմաստք։ Եւ հանդիպեալ Աքիւղաս եպիսկոպոս ըստ Նիկիայ հաւատոյն, որ ըստ առաքելոցն քարոզութեան ունի զհաստատութիւն միշտ հաւատոյ ընդհանրական եկեղեցիս։ Ցայնժամ մկրտի ի յԱքիւղայ [զ] (Թագաւորն Թէոդոս ի Հայր և յՈրդի և ի Ս. Հոգին ճշմարիտ խոստովանութեամբ.) և իսկոյն զառողջութիւն ստանայր յախտէն, [է] և գոհանալով փառաւորէր զԱստուած։ Եւ անդէն գայ ի Կոստանդնուպօլիս յառաջին ամին [ը] իւրոյ Թագաւորութեան, (և մեծաւ պատուով ընդունի զԳրիգո-

ա. Դ. հաւատացելոյ. բ. Դ. ունէին. գ. Ա' աստուածաբանն. դ. Գ. մկրտութիւն. ե. Ն. Դ. վերակոչէ. զ. Ա. Բ. ի յԱկիւղիա է. Գ յախտէ. ը. Դ. ամի.

ԳԼ. Լ.[1]

Իսկ յայնժամ Գրիգորիոս որ ի Նանձիանձոյն [ա] ի նեղքս ի քաղաքին փոխեալ, ի փոքր աղաւթանոցի զժողովսն առնէր. [ա] որում յետոյ թագաւորացն [բ] մեծ տուն աղաւթարան առընթեր շինեալ [գ] Անաստասիայ անուանեցին։

Բայց Գրիգորիոս ապա այլն բանաւոր՝ լաւագունութեամբն [բ] քան զոր ըստ նմայն գերազանցելով ծա-

ա. իսկ յետ այնորիկ Գրիգոր Անձիանձու փոխեալ լինէր ի նեղքս ի քաղաքն աղօթանոց զժողովս ունէր. բ. որոյ թագաւորքն. գ. լեալ.

ա. Այս անգամ անուան ձեւը չէ հայացրած։
բ. Յն. εὐλαβεία.

1 Տես Սոզոմ. Զ. 5. Փիլոստ. Թ. 19. Թէոդ. Ե. 8. Կասս. Թ. Գ. Նիկեփ. ԺԲ. 7։

րիոս. և հարցեալ և ուսեալ ի նմանէ զհաւատոցն [ա] բան. և զամենայն բարեձևութիւն [բ] կարգաց և կրօնից եկեղեցւոյ ընդունէր ի նմանէ [գ] յօժարութեամբ և հաւատով, որպէս ի գիտնականէ և ի սրբոյ առնէ)։ [դ] Եւ զի էր փոքր տուն աղօթից, ուր Գրիգորիոս զհաւատացեալ ժողովուրդն [ե] հովուէր, որ ապա թագաւորն յետոյ մեծացուցանէր [զ] զտուն աղօթիցն հրաշալի յօրինուածովք. և Անաստասի անուանեցին։

Եւ տեսեալ Թէոդոսի որոշեալ զբազումս յուղիղ հաւատոյն, հարցանէր զԳրիգորիոս, թէ զի՞նչ օրինակաւ կարասցուք

ա. Դ. զհաւատոյն. բ. Բ զբարեգործութիւն բարեձեւութեան. գ. Ա՝ ընդունէ. դ. Ա, Բ. յառնէ. ե. Ն. ժողովուրդս զ. Ա, Գ. Դ. թագաւորքն յետոյ մեծացուցանէին զտօն աղօթիցն.

() Նոր. «Եւ զայս հարցեալ եւ ուսեալ» զոր ունի Ցոյնն. առնու թարգմանիչն ի Խորենացւոյ (Բ. ԺԳ. 191) Այս ասացուած գտանի բազում ուրեք ի թարգմանութիւնս Խորենացւոյ։

նուցեալ տրտնջելով զոմանս, իբր [ա] թէ իցէ աւտար կամաւք ընկալեալ [բ] զԹագաւորին գալուստ, ի Կոստանդինուպօղսի եպիսկոպոսութենէն հրաժարեաց։ Իսկ Թագաւորին Թէոդոսի յայսպիսի կարգս զեկեղեցին գտեալ, [գ] ի հոգս մտանէր, որպէս զի արդեւք խաղաղութիւն արարեալ զմիաբանութիւն գործեսցէ, և զեկեղեցիսն աճեցուսցէ։ [դ] Եւ յայտնէր առժամայն Դիմոփիլոսի, որ Արիանոսական աղանդոյն էր առաջնորդ, եթէ կամիցի հաւատալ յորս ըստ Նիկիոյն [ե] ժողով միաւորել զժողովուրդն [զ] և զխաղաղութիւնն ողջունեսցէ։ Իսկ նորա փախուցեալ յընտրութենէն, ո՛չ, ապա ասէ [է] Թագաւորն, եթէ ի խաղաղութենէն և ի միաբանութենէն փախչիս, փախչել քեզ և յաղաւթանոցացն հրաժարել [ը] հրամայեմ։

ա. իբրու. բ. ընկալ. գ. զկարգս եկեղեցւոյն այսպէս գտեալ. դ. որպէս եւ կամ զիմող խաղաղութիւն արանց. ե. ի Նիկիայն. զ. զժողովն. է. ոչ ասէ: Ապա ը. տեղեաց հրամայեմ.

ածել իմիաբանութիւն [ա] ուղիղ հաւատոյն, և նորա խրատ տուեալ ժողով առնել բազմաց, և աղօթիւք խնդրել յԱստուծոյ զհաստատութիւն հաւատոյ, և վկայութեամբ Գրոց Սրբոց որոշել զսուրբ ժողովոյն Նիկիոյ բանիւ զհաւատն ամենայն աղանդից և ամենայն հերետիկոսաց ծանուցանել [բ] զուղիղն և զթիւրն. և զքեզ արտաքոյ [գ] առնել ի չար հաղորդութենէ նոցա։ Որք այսմ հաւանեալ քաղցրալուր բանից, կալցիս հաղորդս քեզ և ամենայն ուղղափառ եկեղեցեացս, [դ] իսկ որք ոչ հաւանին Աստուծոյ, հեռի լիցին յօրհնութենէ, [ե] և Աստուծոյ թողցես զվրէժխնդրութիւնն, գիտելով զայն որ ասաց, իմէն զվրէժ-

ա. Ա, միաբանութիւն, բ. Դ. ծանուցանէր. գ. Բ. յարտաքոյ. դ. Գ. եկեղեցացս. ե. Ա՝ օրհնութենէ. զ. Ա, Գ. չիք. գիտելով...վրէժխնդրութիւնք.

Զայսոսիկ լուեալ Դիմոփիղոսի՝ և զմտաւ ածել [ա] թէ որպէս դժնդակ է առ վեհագոյնսն ընդդիմանալ, [բ] կոչեալ յեկեղեցին զբազմութիւնն, [գ] և ի մէջ նոցա յարուցեալ, այսպիսս անձամբ առ լսողսն բարբառեցաւ։ [դ] Եղբարք, գրեալ է, [1] ասէ, [ե] յԱւետարանին. եթէ զձեզ հալածեսցեն [զ] ի քաղաքէս յայսմանէ, փախիջիք ի միւսն. և զի այժմ Թագաւորս եկեղեցեաց պէտս ունի, գիտակ լիջիք զնոյն հետ այնմ ժողովեալս [է] զձեզ արտաքոյ քաղաքիս։ Զայս ասացեալ՝ էել. ոչ որպէս Աւետարանին բան ունի [ը] զտեսութիւնն գիտելով, յաշխարհիս յայսմ կենաց փախուցեալ զվերինն խնդրել Երուսաղէմ, այղ արտաքոյ դրանց քաղաքին զժողովսն առնէր։ Անտի յառաջ եղանէր ընդ նմա և Պուկիոս [թ] որ յԱղէքսանդրոյն, որպէս յառաջն ասացի, [2] արտաքսակացեալ և փախստեան հպեալ [ժ] ի Կոստանդինուպոլսի լինէր։ Այսպէս Արիանոսացն զքառասուն [3] ամ զաղաւթանոցացն տեղիս կալեալ, և ի միաբանութենէն Թագաւորին Թէո-

ա. Թէոփիլոսի, ածեալ. բ. ընթանալ. գ. ուխտին. աւել է, որ չկայ նաեւ բնագ. դ. բարբառեալ ե. չիք. զ. հալածիցեն զձեզ . . . . փախիջիք յայլ. է. չիք. ը. Զայս ասելով ոչ եթէ աւետարանաւն ունէր. զտեսութիւն փախուցեալ, այլ յաւետարանական կենացն փախչէր եւ արտաքոյ. թ. Զեկիոս. ժ. արտաքս կացեալ եւ փախստեայ.

1 Տես Մատթ. Ժ. 29.

2 Տես Դ. գլ. 37.

3 Ակսաւ 340 թ. երբ Եւսեբիոսը Նիկոմիդիայից Կ. Պօլիս փոխադրուեց. Տես Բ. 7.

խնդրութիւնք, և ես հատուցից ասէ Տէր Ամենակալ. [1]

Եւ այսոքիկ ընդունելի եղեն Թագաւորին։ Եւ առաքեաց հրաւիրակս գալ ի ժողով ի Կոստանդնուպօլիս (Դամասոս ի Հառոմա). Տիմոթէոս Աղէքսանդրի, Կիւրեղ Երուսաղէմի, Մեղիտոս

1 Սղմ. ԾԸ. 16.

2 Առնու ի Խոր. Գ. ԼԸ. 465. «Դամասոս Հռոմայ».

դոսի փախուցեալ արտաքս ելին ա ի քաղաքէն. ի հուպատուոջն Գրատիանոսի հինգերորդին, և Թէոդոսի առաջներորդի, վեցին Նոյեմբերի ամսոյ. իսկ փոխանակ մտանէին և ընդունէին զեկեղեցիսն բ որք համագոյութեանն հաւատոյ:

Գ|. Ը. [1]

Իսկ Թագաւորին ոչինչ սպուժեալ՝ ժողով եպիսկոպոսաց ուղղափառ հաւատոյն[2] համակոչէր առ ի հաստատել զօր ի Նիկիոյն հաւատ, և ձեռնադրեալ Կոստանդինուպօլսի եպիսկոպոս: Յուսացեալ կարող լինել և զօրս ի Մակեդոնիանին միաւորել յիւրսն, և զօրս նոցայ հերձուածոյն առաջնորդս կոչեաց: Եւ ժողովեցան ապա

ա. ելանէին. բ. եւ հովուէին զեկեղեցին որ համագոյ Երրորդութեան խոստովանողք էին եւ սահմանեալ հաստատեցին զոր առ ի Նիկիոյն հաւատս.

1 Տես Սոզոմ. Է. 7. 8. 9. Թէոդ. Ե. 7. 8. Կաս. Թ. 13. Նիկ ԺԲ. 10.

2. Նախ քան ժողով հրաւիրելը. Թէոդոսը օրէնք հրատարակեց նոյն 381 թուին, հաստատելով Նիկիայի դաւանանքը. Այս Նիկիոյի յետոյ երկրորդ մեծ տիեզերական ժողովն էր համարւում. իսկ Կոստանդնուպօլսի ժողովների մէջ չորրորդն էր.

Անտիոքայ, որ էր իսկ եկեալ յառաջագոյն առ Գրիգորիոս, որ զտեղափոխութիւն ունէր, (և Բասիլ ա Կեսարացի, և Գրիգոր Նիւսացի՝ եղբայր Բարսղի, և Ներսէս Պարթև Հայոց Մեծաց. [1]

ա. Ը. Բասիլիոս.

1 Նորայր «Ջանուանց Ներսիսի եւ Բարսղի տես Խոր. Գ. ԼԳ. 221. ծան. 2. 3.

() Նոր. Չիք ի ըն. զանուն Ներսիսի Պարթեւի թարգմանիչն առեալ է ի Մ. Խոր. Գ. ԼԳ.՝ այլ Խոր. չասէ թէ Ներսէս գնաւ ի ժողովին:

որք ուղղափառ հաւատոյն. յԱղէքսանդրիոյ Տիմոթէոս, իսկ յԵրուսաղէմացւոցն Կիւրիղոս, յայնժամ ի զըղջ-մանէ ի համագոյութիւնն յաւելեալ։[ա] Իսկ Մեղետիոս յԱնտիոքիոյ[բ] անդէն իսկ նախկին էր եկեալ,[գ] յորժամ յաղագս Գրիգորի կարգացն առաքեցաւ. և ի Թեսաղո-նիկոյ Աքողիոս,[ա] և այլք[դ] բազումք՝ ամենեքեանն էին թուով ճծ. իսկ ի Մակեդոնեացւոց կողմանէն համա-րեալ լինէր Եղևսիոս Կիւզիկոնի, և Մարկիանոս Ղամփ-սակու, ամենեքեանն էին ԼԶ, յորոց բազումք յորոց առ Եղիսպոնտոսի քաղաքացն էին։ Եւ ժողովեցան ի հւպատուոջն Եւքեռիոսի,[բ] և Եւագռոսի,[գ] ի յամսեանն Մայիս։ [1]

[ա] համագոյ Երրորդութեանն յաւելեալ ի [բ]. որ յանտիոքայն. [գ]. երեւեալ. [դ]. այլ.

[ա]. 'Ασχόλιος. Սա իր հրաշագործութիւնների եւ առաքինութիւնների մասին գրում է Թեսաղոնիկացի հոգեւորականներին ուղղած նամակում։

[բ] Εὐχάριος.

[գ]. Ձեռ. ունի «Սիւագրոսի».

1 Փրկ. 381. թ.

զոր Վաղէսն էր արտաքսասահմանեալ[ա] և Թէոդոսի ածեալ, ունի[բ] մեծարանօք մինչև հաւատն ստուգեսցի ի ժողովն։) Եւ ժողովե-ցան հարիւր և յիսուն եպիսկոպոսք[գ] ուղղափառութեան խոս-տովանողք, և փառաբանիչք և երկրպագուք համագոյ ամենա-Սուրբ Երրորդութեան. և յԱրիոսացն[դ] և ի Հոգէմարտիցն, և միաբանեալք ընդ միմեանս լաւ համարեցան, քան ընդ ուղղա-հաւատսն։[ե] Որք զՆիկիայն խոստովանեցին հաւատ հարիւր և և յիսուն սուրբ հարքն. մի աստուածութիւն և բնութիւն և

[ա]. Ա, զոր ի Վաղէսէ էր յաքսորեալ. [բ] Ա՛ լինի. [գ]. Ա, եպիսկոպոսունս. [դ]. Ա, արիանոսացն եւ հոգէմարտիցն. [ե]. Դ. հաւատս.

Թագաւորին ապա՝ և որք նորա հաւատոյն եպիսկոպոսունք, ամենայնիւ ջանային համիմացս առնել նոցա զոյս Եղևսիոսին. յիշեցուցանէին զաղաչանսն զոյս առ Լիբերիոս[1] յառաջադոյն Հռովմայ եպիսկոպոսն ի ձեռն որոց Եւստաթիոսին արարին. և ևթէ ոչ յառաջ քան զբազում ժամանակս զհաղորդութիւնն կամաւորաբար անխիղճ արարին, ոչ առնել սուրբս զգիտողսն զհամակամականն հաւատս, առժամայն ձեռնարկել խախտել զբարւոք ի նոսա ծանուցեալսն։

Իսկ նոցա փոքր ինչ և յորդորմանցն և յանդիմա-

1 Տես Դ. գլ. 12.

զօրութիւն և էութիւն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, յերիս[ա] առանձնաւորութիւնս արտադրեցին ամենայնիւ[բ] հաւատարք և համապատիւք ի փառս բնութեան աստուածութեանն,[գ] որոշեալք ըստ առանձնաւորութեանն, և միաւորեալք ըստ աստուածութեանն, հրաշափառագոյն միաւորութեամբ և բաժանմամբ. իսկ առաւել քան զայս և ոչ հրեշտակաց է ասել, այլ ըստ երից որպիսութեան ի մի բերելով զփառս ամենազօր տէրութեանն և աստուածութեանն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ. զի արգելեալ[դ] փակեալ է յայս[ե] խոստովանութիւն հրեշտակաց և մարդկան. Իսկ որք ոչ այսպէս ունէին, եղիցին նզովեալք[զ] յերկնաւորացն և յերկրաւորացս. և որք յամենասուրբ Երրորդութեանն ոչ են փառաբանիչք և երկրպագուք, Իսկ որ յաղագս անտեսութեան են շարժմունք, բանիւ[է] հաւատոյ, զծնեալն ի Հօրէ Բանն Աստուած յառաջ քան զյաւիտեանս,[ը] և յետ այսորիկ[թ] ի կուսէ[ժ] մարմնացեալ իմն

ա. Դ. երիս առանձնաւորութիւնս. բ. Ն. յամենայնի. Դ. ամենայն. գ. Դ. աստուածութեան. դ. Դ. յարգելեալ. ե. Ա, յայն. զ. Դ. նզովեալ յերկնաւորաց եւ յերկրաւորաց. է. Ա, Գ. Դ. բանք եւ շարժմունք, բանիւ հաւատոյ. ը. Ա, յառաջ քան զզաւանութիւնն [illegible] յաւիտեանս. թ. Ա, այնորիկ. ժ. Ն. ի կուսէն.

նութեանցն Հոգւ տալեալք, մանաւանդ ասացին ընտրել զԱրիանոսականն խոստովանել կարծիս քան զՀամագոյութիւնն խոստովանել։ Զայս պատասխանեալք՝ ի բաց փոխեցան ի Կոստանդինուպաւլսէ. և գրէին ուրոց ըստ քաղաքացն, մի երբէք համիմանալ ըստ հաւատոյն Նիկիոյ ժողովոյն։ Իսկ ուրոց միւսոյ կողմանն յամեալ առձեռնադրութեան եպիսկոպոսի խորհուրդ առաջի դնէին, քանզի Գրիգորիոս, որպէս և սակաւ ինչ յառաջն ասացի, հրաժարեալ ի Նանձիանձոյն կոյս համբառնալ առաքիւր։

Իսկ այր ոմն էր Նեկտարիոս անուն, ի սինկղիտոսական արենէ, հանդարտ աւրինակաւ, վասն որոյ սքանչելի

անձեմք և ոչ բաժանեմք սքանչելի և հրաշափառ խառնուած մարդոյ և Աստուծոյ միաւորելոց, և լինել ա Աստուած ամենայն յամենայնի. որ կրեաց զկիրս մարդկայինս և կայ մնայ Աստուած առանց փոփոխելոյ և ընդ Երրորդութեան օրհնի բ միութեամբ և ոչ բաժանի. Արդ՝ որք այսպէս խոստովանին, և հաւատայցեն. ընկալցին զօրութիւնս յերկնաւորացն և յերկրաւորացս. իսկ որք ոչ այսպէս ունին, հեռի եղիցի ի նոցանէ. գ Զայսոսիկ միտս դ վերաբերեալ ի հաւատոյն ցոյց, զնիկիայ հաւատն վերաձայնութեամբ արտադրեցին ե ասելով յեկեղեցւոյ զ յետ Աւետարանին. զոչ հաւանեալսն մերժեցին ի հաղորդութենէ։ Իսկ Գրիգորիոս հրաժարէր է վասն առաւելութեան փառաց և պատուոյ յիւր ը ընիկ եկեղեցին և ի վիճակն, թ զի մի իւրքն զրկեսցին ի նորա լուսաւոր վարդապետութենէն.

Իսկ այր ոմն երևելի ի սինկղիտոսացն, որք խորհրդականք կոչին, հանդարտ օրինակաւ և սքանչելի երևեալ, որ

ա. Բ լինիլ. բ. Դ. Աստուած եւ ոչ բաժանի. գ. Դ. ի նմանէ. դ. Դ. ի միտս ե. Դ. արտադրելով. զ. Ա, եկեղեցւոջ. է. Գ. հրաժարեալ էր ը. Ա, Ն. իւր թ. Ն. եւ վիճակն

չելի եղեալ. և զպռէտորականն ընձեռնելով զիշխանութիւն յափշտակեալ ի ժողովրդենէն յեպիսկոպոսութիւն նախակարգեցաւ, որոց յայնժամ ԾԾ եպիսկոպոսացն ձեռնադրելոց զնա: Իսկ յայնժամ սահմանս արտաքրէին, որպէս զի Կոստանդինուպօլսի եպիսկոպոսին ունել զաւագնութիւն պատուոյն յետ Հռովմայ եպիսկոպոսին, վասն լինելոյ նորա Նոր Հռովմ:[1] Եւ հաստատեցին առժամայն զհաւատն Նիկիոյ և հայրապետութիւն կարգեցին զաշխարհն բաժանեալք, որպէս զի որոց առ կարգաւորութիւնն եպիսկոպոսանցն, յորս արտաքոյ սահմանին եկեղեցի մի ելանել. քանզի այս նախկին անընտրաբար լինէր:

1 Այս երրորդ կանոնն էր, բայց դրանով չէր որոշւում, թէ երկու քաղաքներից իւրաքանչիւրին ինչ վիճակներ էին ստորադրւում:

զպռետորական[ա] իշխանութիւն ունէր ըստ ընտրութեան ժողովրդեանն Աստուծոյ, զնա վերակոչէ Թագաւորն ի վերակացութիւն եկեղեցւոյն Կոստանդնուպօլսի, և որք ընդ նովաւ եկեղեցիք ընտրանաւ[բ] ամենեցուն. և անդէն ձեռնադրի ի սուրբ ժողովոյն.

Գլ. Ծ.

Աւանդութիւն ս. ժողովոյն Կ. Պօլսոյ, թէ որք զկնի միոյ հայրապետութեան երիցութիւն ունիլ պարտին:

Եւ աւանդեն սուրբ ժողովն՛ յետ Հռոմայ ունել զերիցութիւն, և հայրապետութիւնս կարգելով բաժանեցին զվիճակս և իւրաքանչիւր ումեք մի ելանել ընդ սահմանս իւր.

ա. Բոլ. Ձեռ զհռետորական. բ. Ա, ընտրութեամբ.

Եւ վիճակէր այնուհետև Նե(կ)տառիոս զՄեծ քաղա(քն) ա և զԹրակ, իսկ զՊոնտոսական կարգաւորութիւնն բ Եղադիոս որ յետ Բասղի Կեսարոյ Կապպադովկացւոյ եպիսկոպոս, և Գրիգոր Նիւսւոյ Բասղի եղբայր Կապպադովկեցւոյ և այս քաղաք, և Ոտռիւոս գ որ ի Հայս Մեղէտինւոյ զհայրապետութիւն ժառանգեցին։ Իսկ Ասիականին հասանէին Անփիղոքիոս, որ ի Կինիոնին. դ և Ոպտիմոս որ Անտիոքայ Պիսիդեան։ Իսկ որ յԵգիպտոսն Տիմոթէոսի որ Աղէքսանդրոյն եղև ճարակ։

Իսկ զորոց ըստ արևելից եկեղեցեացն ե նոյն եպիսկոպոսացն հրամայեցին. Պեղագիոսի Ղաւոդիկեցւոյ, և Դիոդորոսի Տարսոնացւոյ, պահելով զիրիցութիւնն Անտիոքայ եկեղեցւոյն, զոր յայնժամ առընթեր գոլով

ա. Յն. ἡ Μεγαλόπολις·

բ. Յն. ἡ διοίκησις վիճակ.

գ. Յն. καὶ Ὀτρήϊος ὁ τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Μελιτηνῆς τὴν πατριαρχίαν զարմանալի է, որ այս անունը անսովոր է մեզ համար եւ Հայոց հայրապետների անուան ցանկի մէջ չկայ, ու ինչքան մեզ յայտնի է առանձին կերպով էլ ուշադրութեան չէ առնուած:

դ. Ἰκονίον· Ձեռ. ունի. ·որ ի Կինիոնն··

ե. Յն. աւել ունի. τὴν διοίκησιν վիճակ:

Առաջին Հռոմայ հայրապետութիւն, և որ ընդ նովաւ են եկեղեցիք և սահմանք և վիճակք. ա Երկրորդ Կոստանդնուպօլսի հայրապետութիւնն, բ որ էր Եփեսոսի, անդր փոփոխի գ աւագութիւնն. Երրորդ՝ Աղէքսանդր և Եգիպտոս և եկեղեցիք և սահմանք առ ի նմանէ ընկալեալ ձեռնադրութիւն դ և կարգս և կրօնս. Չորրորդն՝ Անտիոք, որ Մելետիոս դարձեալ հաստատեալ եղև ի ժողովոյն, ե և նորին սահմանք և վիճակք և զ

ա. Գ. Ա, վիճակք են. հայրապետաց վիճակքն. բ. Դ. հայրապետութիւնք. գ. Բ. փոխի. դ. Դ. զձեռնադրութիւն. ե. Դ. ի ժողովն. զ. Ա՝ չիք.

Մեղետիոսի ետուն: Եւ սահմանեցին, զի և թէ պէտք ինչ եղիցին, ըստ իւրաքանչիւր աշխարհի, աշխարհին իսկ ժողովն կարգեսցեն: Այսոցիկ և Թագաւորն եղև ընտրակից. ժողովն այսպէս ունէր վախճան:

ԳԼ. Թ.[1]

Իսկ Թագաւորն յայնմժամ զմարմինն Պաւղոսի եպիսկոպոսի յԱնկիւրայոյ փոխաբերէր. զոր Փիղիպոսի եպարքոսի Թագաւորացն վասն Մակեդովնի ի Կու-

1 Սոզոմ Է. 11. Թէոդ. Ե. 8. Կաս. Թ. 17. Նիկեփ. ԺԲ. 14.

եկեղեցիք և այլք ի նմին. Եւ Երուսաղէմ և որ նորա եկեղեցիք և սահմանք և վիճակք բաժանեցան և տուան ի ժողովոյն. և Կեսարացւոց՝[ա] Պոնտացիք և Կապուդկացիք[բ] և ամենայն Հայք և որք ընդ նովաւ են եկեղեցիք և սահմանք կարգաւ տուեալ.[գ] և Եփեսոսի Ասիա և որք ընդ նովաւ են սահմանք և եկեղեցիք և վիճակք. Եւ զայլ ևս կարգս եկեղեցւոյ հաստատեցին ընդ աշխարհս. Եւ այսպիսի ուղղափառ հաւատով և կանոնեալ սահմանաւ[դ] մեծարեալք[ե] ի Թագաւորէն, գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս օրհնեալք զբարեպաշտազոյն Թագաւորն.

ԳԼ. ԺԱ.

Թէ որպէս Թագաւորն Թէոդոս զՊօղոս եպիսկոպոսին Կ. Պօլսոյ յաքսորս խեղտեցելոյն մարմինն վերաբերէ ի Կոկիսոնէ Հայոց ի Կ. Պօլիս:

Իսկ ողջախոհն Թէոդոս զՊօղոսի զմարմինն. որ Կոստանդնուպօլսի էր[զ] եպիսկոպոս, և աքսորեալ եղև (ի փոքր Կոստանդնէ), և խեղդեալ եղև ի Մակեդոնացւոց դժրանաց,[է] որ զտեղի

ա. Գ. Կեսարացւոյ. բ. Դ. Կապպադովկացիք. գ. Ա՝ կարգաւորեալ. դ. Ա, Գ. սահմանեալ. ե. Գ. մեծարեալք. զ. Գ. Ա՝ Կոստանդնուպօլիս էր. է. Ա՝ ղժուարանաց.

կիսոն քաղաք Հայոց խեղդեալ տայր, որպէս և Նախկինն իսկ ասացի։[1] Հանդերձ պատուով և պաշտամամբ բազմաւ ընկալեալ յեկեղեցին, որ և այժմ ի նմանէն կոչի, եդեալ լինէր, զոր յառաջ Մակեդոնին խորհողքն ունէին յԱրիանոսականացն մեկնեալ. իսկ յայնժամ արտաքսեալք ի Թագաւորէն զի ի նորա հաւատոյն փախչէին։

Իսկ յայնմժամ և Մեղետիոս Անտիոքայ եպիսկոպոսն ի հիւանդութիւն անկեալ վաղճանէր. յորժամ և զգերեզմանականն բանն[2] ի վերայ նորա եղբայրն Բարսղի Գրիգորիոս (ի վերայ նորա) եհան։ Այլ զմարմինն Մեղետիոսի յԱնտիոքիա որոց պարտն էր տանէին. իսկ դարձեալ որք ի Մեղետիոսն յանկեալք ընդ Պաւղինոսի լինել ոչ կամէին. այլ ի տեղին Մեղետիոսի զՓլաբիանոս Նախակարգեալ յարդարէին. և դարձեալ ի վերուստ այնուհետև ժողովուրդն խղճայր։

Այսպէս անդէն վասն եպիսկոպոսանցն, և ոչ միայն յաղագս հաւատոյն, Անտիոքացւոցն եկեղեցի որոշէր։

1 Տես Բ. 26.

2 Այդ ճառը Գրիգոր Նիւսացու գրուածքների մէջ մնացել է.

Նորա ունի. որ բերեալ եղև մեծաւ փառաւորութեամբ ի Կոկիսոն քաղաքէ Հայոց ի Կոստանդնուպոլիս. և եդեալ ի վկայարանի մեծաւ պատուով ի փառս Աստուծոյ.

Ի նոյն ժամանակի և Մեղիտոս եպիսկոպոս վախճանէր յետ ժողովոյն, յորոյ վերայ զգերեզմանական բանն ի վերայ նորա ասէր Գրիգորիոս. Իսկ զմարմին[ա] նորա բարձեալ իւրոյ աշակերտաց տարան յԱնտիոք։ Իսկ որք նորան ժողովուրդք՝ ընդ Պօղինոսիւ[բ] հնազանդէին. որ էր ընդ ուղիղ հաւատոյն.

ա Դ. Իսկ զմարմինն յԱնտիոք չիք բ. Բոլ. Ձեռ. Պօղոսիւ.

ԳԼ. Ժ. [1]

Լինէին խռովութիւնք և ըստ այլ քաղաքացն արտաքսեցելոցն Արիանոսացն յաղաւթարանացացն տեղեաց։ Որովք սքանչանալ է ինձ ի վերայ կամաց թագաւորին, քանզի ոչ ներէր ի վերայ այսքան խռովութեանցն լինել զքաղաքսն. այլ սուղ ինչ անցեալ ժամանակի, նոյնժամայն ամենայն հերձուածողացն նզովս[2] առնել հրամայէր, կարծեալ յորոց առ ինքեան եպիսկոպոսացն բանից մին յամենեցունց համաձայն փոխս ընդունել։

Զայս համարիմ զկամս թագաւորին պատճառ նմա բարեգործութեան լինել. քանզի աստուածային իմն նախախնամութիւն զազգն բարբարոսաց նմա հաւանեցուցանէր։ Յորոց և Աթանարիքոս Գոթացն զաւրավար ինքեան կամաւ ընտանեացն բազմութեամբ եկեալ լինէր, որ և առժամայն իսկ ի Կոստանդինուպաւղիս զվախճան կատարէր։ Յայնժամ և թագաւորն Թէոդոս զորդին Արկադիոս Աւգոստոս անուանեաց, ի հիւպատուջն Մե-

1 Տես Սոզ. է. 12. կամ Թ. 19. Նիկ. ԺԲ. 15.
2 Կոստանդնուպօլսի հինգերորդ ժողովն էր 383 Թ. Յուլիս ամսում.

Եւ սուղ ինչ անցանելով ժամանակի, [ա] զամենայն ժողով հերձուածողաց ընդունէր սիրով թագաւորն զի այնու որսասցէ ընդ-նոսա յուղիղ[բ] հաւատս, զոր բան[գ] ոչ հաւանեցոյց։ Եւ այնպէս ողոքէր ածել յուղիղ[դ] հաւատս. և զայս համարիմ մեծ գոլ բարեգործութիւն[ե] թագաւորին։ Քանզի և աստուածային նախախնամութիւն հնազանդեցոյց նմա զամենայն ազգս բարբարոսաց որք հակառակէին։ Յայնժամ թագաւորն Թէոդոս զորդին իւր զԱրկադիոս Աւգոստոս անուանեաց, ոչ ընդ երկար

ա. Գ. զ[illegible]մանակ. բ. Ա, Գ. ուղիղ. գ. Ա՛ զայլ բանիւ. դ. Բ. չիք. Ա, ուղիղ. ե. Դ. բարեգործութեան.

ռուբուղոսի[ա] երկրորդին և Սատռնիլոսին,[բ] ԺՁ Յուն-վարի ամսոյ։[1] Ոչ ընդ երկար ինչ ամենայն ուստէք գա-յին եպիսկոպոսունք ամենայն աղանդոյ, ըստ նմին հրա-պատուոյն, յամսեանն Յունիս։

Կոչեաց ապա թագաւորին զՆեկտարիոս,[գ] համա-բանէր առ նա․ զինչ արդեւք լինիցին հնարք, որպէս զի մի երկձայնեսցի քրիստոնէութիւնն, այլ միաւորեսցի եկեղեցի ի մի հաւատ։ Ասէր պատեհ գոլ կրթիլ զտո-շաւղն եկեղեցեացն զխնդիր, և զանմիաբանութիւնն յա-տից հատեալ, զհամաբանութիւն եկեղեցւոյ յաւրինեալ։

ա․ Բն․ Μερογαύδου Մեռագաւղոսի․
բ․ Բն Σατορνίλου Սատռնիլոսի․
գ․ Բն․ աւել ունի․ τὸν ἐπίσκοπον
1 Փրկ․ 333 Թ․

ինչ իւրոյ թագաւորութեան․

ԳԼ․ ՃԲ․

Թէ որպէս թագաւորն Թէոդոս խնդրէ իւրաքանչիւր աղանդոյ հանգամանքն, եւ աղօթիւք խնդրեալ յԱստուծոյ զուղիղն յայտնել, ընթեռնու զգրեանսն յազգուսն լեալ յԱստուծոյ հաստատէ ի միտս իւր, կալ մնալ ի հաւատս համագոյութեան․ եւ անգոսնէ զնոցին չար հայհոյութիւնս։

Յետ այսորիկ ամենայն եպիսկոպոսունք աղանդոց գային առ թագաւորն Թէոդոս, իսկ նա խորհրդածեալ[ա] առ Նեկտարիոս, եթէ զի՞նչ իցէ[բ] հնար որ միաւորեսցի[գ] քրիստոնէութիւն ի մի փառաբանութիւն Աստուծոյ սրբոյ Երրորդութեան․ և ես համարիմ պատեհ բանակռուութիւն[դ] թողուլ՝ և զառաջնոցն բերել զհաւատոյն բան․ և թողուլ յորմէ որոշեալ[ե] եղեն,

ա․ Ա, խորհուրդ ածեալ․ բ․ Ն․ զի՞նչ է հնար․ գ․ Դ․ միաւորի․ դ․ Ա․ զբանակռուութ[ի]ւն․ ե․ Ա՝ յորմէ որսեալ եղեն այսորիկ․ զ․ Դ․ յորմէ յո-րոշեալ եղեն․

Զայս լուեալ Նեկտառիոս ի հոգս լինէր, և կոչեալ այսքան ի Նաւատիանոսացն զեպիսկոպոսն Ագեղիոս, որպէս ըստ համախորհ ըստ հաւատոյն, յայտնի նմա կարգեաց զկամս թագաւորին: Իսկ նա այլովքն էր բարի, բայց շարակածեալ բանս վասն հաւատոյն ոչ կարելով, զնթերցաւղունն յորոց ընդ նովաւն [ա] Սիսիննիոս անուն առ ի պատասխանատուութիւն բանից նախակարգէին: Իսկ Սիսիննոս այր բանաւոր և իրացն տեղեակ, ծայրակատար գիտելով զաստուածայինսցն գրոց մեկնութիւնս, և զիմաստասիրականսն կարգս, [բ] զմտաւ էած որպէս զի բանք ոչ միայն ոչ միաւորեն զհերձուածսն, այլ և վիճագոյն ևս զհերձուածսն յարդարեն, վասն այսորիկ այսպիսի խորհուրդ Նեկտառիոսի ստորագրեն: Քաջ գիտէր որպէս զի նախկինքն սկիզբն գոյութեան Որդւոյն Աստուծոյ տալ փախեան, քանզի թողին զնա մշտնջենաւորակից Հաւր լինել, համախորհ լինէր. ապա փախչել ի բանականն մարտիցն, և վկայս կոչել զաւանդութիւնսն ի նախնեացն պատմագրացն և եպիսկոպոսանց, [գ]

ա. Ընթերցող ումն յորոց ընդ իշխանութեամբ ունէր:
բ. Յն. δόγματα.
գ. Յն. ունի միայն τῶν παλαιῶν ի նախնեացն:

զայնոսիկ առեմ, որ ամենեցունց [ա] են գովելիք և սուրբք. և եթէ ոք [բ] ըստ իւր աղանդին և զբանս ճշմարտիցն թիւրեալ իցէ, գրով ամենայն ոք զիւրն ինձ յանդիման կացուսցէ. զի ծանիցուք զճշմարտութիւն, որոց աշակերտեցաք ուղիղ հաւատոյ: Այսորիկ կամք թագաւորին պատմեցան [գ] ի Նեքտառեայ այլահաւատ եպիսկոպոսացն: Այնուհետև գրէին ամենեքեան իւրաքանչիւր զդժնդակացն [դ] բանսն և զխոստովանութիւնս, [ե]

ա. Ա, ամենեցուն են եւ սրբոց. բ. Դ. եւ ոքք. գ. Դ. պատմեցաւ.
դ. Ա, զդժնդակ. ե. Ա, զխոստովանութիւնսն:

և զայս փոյթ ի Թագաւորէն հերձուածապետացն մատուցանել. ապաքէն երբէք զտեղի առնիցեն զորոց նախկին հերձուածոյն յեկեղեցւոջ անձեցելոց վարդապետացն, [ա] կամ որպէս աւտարս քրիստոնէութիւն ընդհարկանիցին։ Քանզի ասէ թէ զնոսա արհամարհիցեն, ապա և նզովել զնոսա յանդգնեսցին, և եթէ զայս պահել յանդգնեսցին, ի բազմութենէս արտաքս վարեսցին։

Եւ այսոցիկ եղելոյ յայտնագոյն եղիցի յաղթութիւն ճշմարտութեանն։ Իսկ թէ ոչ ընդհարկանիցին առ նախկինս վարդապետացն, մեր եղիցի, ասէ, տալ զգիրեանն, [բ] որովք որ ի մեզ փառքն [գ] վկայեցին ճշմարիտ և հաստատուն լինել։ [դ] Ցայսոսիկ լուեալ ի Սիսինա Նեկտառիոսի յընթացս ի թագաւորութիւնն [ե] ընթացեալ, ծանուցանէր թագաւորին զՍիսինայ ասացեալն ընդ նմա։ Իսկ նա յափշտակէր զխրատն, և իմաստաբար զիրն փոխանձեռնէր, քանզի ոչ նախկին ասացեալ զդիտումն յայտնեաց հերձուածապետացն, այլ միայն թէ բանս ունին և ընդունին զպատմութիւնս նախ քան զհերձուածն ըստ եկեղեցեացն վարդապետաց։ Իսկ նոցա ոչ ուրացելոց, այլ պատուեալ յոյժ զնոսա որպէս ըզվարդապետս ասացելոց, նոյնժամայն յայտնէր թագաւորին, թէ այսոքիւք շահեսցին արժան ի հաւատարմութեան վկայիւքս քրիստոնէականի հաւատոյս։ [զ]

ա. ὁ διδάσκαλος.

բ. Յն. աւել ունի «նախնեացն:»

գ. ἡ δόξα կարծիք. հաւատք:

դ. «ճշմարիտ – «լինել» չկայ Յն.

ե. πὶ τὰ βασίλεια ի պալատն. Տես Ա. Ց. էջ 11) ծն. Զ.

զ. δόγμα այստեղ «հաւատք» է թարգմանած, իսկ փոքր ինչ առաջ «կարգ»:

Զայսոսիկ լուեալ աղանդոյն առաջնորդաց և իւրաքանչիւրլոցն ի նոցանէ բանաւորաց, քանզի էին բազումք ի նոցանէ պատրաստեալք առ հանդէսն տրամաբանութեան, այլ ոչ ինչ ու[նէին][ա] զի արասցեն. քանզի անկաւ յամենեսեան անհամաձայնութեանն բան, ոմանց ասելով բարւոք լինել Թագաւորին ընտրութեան. իսկ ոմանց՝ ոչ պատեհ ասելով նոցա դիտմամբն։ Քանզի այլք այլ ազգ իմն ասէին ասէ գրեալս հին վարդապետացն. և ոչ ևս միմեանց համաշունչք լինէին. ոչ միայն առ այլսն յաղանդոցն, այլ և յինքեանս, իսկ որք միայն գոյին հերձուածոյ։ [բ]

Այնուհետև համաձայն նոցա չարութիւն, որպէս զեզու նախկին սկայիցն ցրուեալ [գ] լինէր, և աւերիւր չարութեան նոցա աշտարակ։ Իսկ Թագաւորին ծանուցեալ զչփոթեալ նոցա ցրուումն, և որպէս զի բանիւք ոչ միայն յառաջ նոցա արտադրութիւնս քաջալերեցան, ի յերկրորդն գնայր խրատ։ Եւ յայտնէր գրով իւրաքանչիւր աղանդոյ. ծանուցանել նմա զսահմանն զոր ունին հաւատոյ։ Յայնժամ որոց իւրաքանչիւրոցն դըժընդակաց զբանսն ստուգեալ զառանին հաւատ գրէին. և լինէր սահմանեալ աւր, և որք իւրաքանչիւրոցն եպիսկոպոսունք ի Թագաւորութիւնն [դ] կոչեցեալք ժողովէին։

Եւ լինէին ապա եկեալքն Նեկտարիոս և Ագեղիոս համագոյութեանն առաջնորդք հաւատոյ։ Իսկ

ա. Ըստ բնագրի. ոչ ունէին (գիտէին) զինչ արասցեն:

բ. Միտքն է. որք հետևողք նոքին հերձուածոյ էին: Բառացի է եւ դժուարհասկանալի:

գ. խառնակեալ լինէր. տես էջ 120.

դ. ի պալատն.

Արիանոսացն՝ Դիմոփիղոս, իսկ Եւնոմիոսացն ինքն իսկ Եւնոմիոս, իսկ Մակեդոնեի խորհողացն՝ Եղեւսիոս Կիւզիկոնի: Իսկ Թագաւորին զժողովսն ընդունէր, և զառ ի յիւրաքանչիւր ումեքէ զհաւատն գրով առեալ, առանձինն լինելով աղաւթէր բոլորով սրտիւ գործակցել նմա յԱստուծոյ. առ ի ճշմարտութեանն ընտրութիւն: Ապա զիւրաքանչիւր ոք ի գրեցելոցն ընթերցեալ, զայլսն ամենայն որպէս զորոշումն Երրորդութեանն մուծողս՝ անգոսնեալ պատառեաց, և միայն ըզհամագոյութեանն գովեալ ընկալաւ: Այս պատճառ եղև զՆաւատիանոսն անդրէն բարեգործել ի ներքս ի քաղաքն զժողովսն առնել. քանզի Թագաւորին սքանչացեալ ընդ որ առ ընտանիսն նոցա հաւատոյն միակամութիւնն, աւրինաւք հրամայէր ընդունել յապահովաբար զառտնին աղաւթանոցացն տեղիս. ունել և նախ-

Իսկ էր համագոյութեանն գիր միաւորեալ Նեքտառեայ և Ագեղիոսի[ա] որ ըստ Նաւատեայսն,[բ] և Դիմոփիղէս ըստ[գ] Արիոսի, և Նոմիոսացն ինքն իսկ Նոմիոս,[դ] իսկ Մակեդոնեանոսացն[ե] Եղեւսիոս: Իսկ Թագաւորն ընկալեալ զիւրաքանչիւրոցն զգիր, ընթերցան[զ] զգրեալսն ամենայն: Եւ առանձին լինելով[է] բարեպաշտ Թագաւորին,[ը] կայր յաղօթս բոլորով սրտիւ հանդերձ արտասուօք. խնդրել[թ] յամենեցունց Տեառնէն և յանմահ Թագաւորէն, ցուցանել նմա զճշմարտութիւն հաւատոյն: Եւ ազդումն եղեալ ի միտս նորա, կալ մնալ ի հաւատս համագոյ սուրբ Երրորդութեան. զոր սուրբ ժողովն արտադրեցին, և զորս ի Գրիգորէ ուսաւ, որպէս նորա են աստուածա-

ա Բոլ Ձեռ. արջեղայոսի Դ. Ագեղաիոսի. բ. Ա, Նաւատիանոսն. գ. Ա, ընդ. դ. Ա՛ Եւնոմիոս. ե. Ա, Մակեդոնացւոց զ. Դ. զգիրս ընթերցաւ. Գ. ընթացեալ. է. Դ. լինեալ. ը. Ա, Թագաւորն. թ. Ա, խնդրէր Բ. խնդրեալ.

աւրհնութիւն յեկեղեցիսն նոցա, որպէս և ոչք նորայն հաւատոյ ունիցին։

Իսկ առաջնորդք այդ աղանդոցն յորմէ առ ինքեանս անմիաբանութենէն ընտգտեալք յորոց ընդ նոքաւք ժողովրդոցն եղեն, և անհնարութեամբ և սրտնեղութեամբ ըմբռնեալք գնային։ Եւ թղթովք զօրս իւրեանս մխիթարէին, մի տաժանիլ ի վերայ որք թողինն զնոսա բազումք, և ի համագոյութիւնն յաւելան։ Իսկ ի թուղթս նոցա որպէս ասացի՝ և այս ևս լինէր գրեալ. [ա] քանզի բազումս լինել զկոչեալս, և սակաւս զընտրեալսն, զոր ոչ ասէին, յորժամ զբազմութիւնն ժողովրդեանն յանիրաւ զաւրու-

ա. Իսկ ի Թուղթս...գրեալ. չկայ ըն. մէջ։

բանականք. և որպէս Նեքտառեայ են գիրք և Ագեղոսին [ա] միաբանեալ. Յայսոսիկ հաստատեալ յազդմանէ Սուրբ Հոգւոյն, հաստատէր ի հաւատս համագոյ սուրբ Երրորդութեան. և անգոսնեալ [բ] զնոցա հայհոյութիւնն, պատառեաց զչար չարագրութիւնսն [գ] նոցա,

Եւ Նաւատիանոսք [դ] յայնմհետէ միաւորեալք եղեն ընդ ուղղափառ եկեղեցիս. իսկ այլ աղանդոյն առաջնորդք անմիաբանք լինել [ե] տխուրք գնացին. այլ և բազումք ի նոցանէ դարձան և խոստովանէին զուղղափառութեան հաւատս [զ] համագոյ սուրբ Երրորդութեան։ Եւ սակաւք մնացեալք յաղանդսն, [է] ասէին. բազումք են կոչեցեալք և սակաւք են ընտրեալք, ասէ Քրիստոս։ Այլ որ ըստ օրէ նուազէին նոքա։

ա. Դ. բանք եւ Ագեղոսի. Ա՛ Ագեղայոսին. բ Դ. եւ անգոսնէր գ. Դ չար·սղասութիւն. դ. Բ. Նաւատիանոսքն. ե. Ա, անմիաբան լեալք տխուր Բ. եւ տխուր. Դ. յախուր. զ. Դ. զուղիղ հաւատս. է. Դ. յաղանդոյն.

թենէն ի նոսա յանկչէր։ Այլ նաև ոչ ուր համագոյու-թեանն հաւատոյ ի տրամականացն կատարելաբար էին ազատք․ զի որ ըստ Անտիոքայն զորս ի ժողովոյն խղճե-ցուցանէր։ Վասնզի Եգիպտացիքն, և ուր յԱրաբիայն և ի Կիպրոս Պաւղինոսի[a] գործակցելով, զՓղաբիանոս արտաքսել յԱնտիոքայ ասէին։ Իսկ ուր ի Պաղեստինոյն և ի Փիւնիկոյ և յԱսորեաց, յաղագս Փղաբիանոսի հա-մակարգք կային, բայց այս ապա թէ որպիսի վաղճան ունէր ըստ աշխարհին ասասցուք։

ԳԼ․ ԺԱ․ [1]

Իսկ ըստ նմին ժամանակաւքն ըստ որոց ի Կոստան-դինուպողսի ժողովոցն իրք լինէին։[b] Մաքսիմոս յորոց

ա․ Ռն․ չունի Պաւղինոս յատուկ անունը․ այլ παλιν συμπράττοντες «վերստին գործակցելով»․ Տաւանականաբար Ցոյն արտագրողի սխալն է, որ Παυλῖνος ուղիղ եւ սկզբնական ընթերցուածը աղաւաղել է եւ դարձրել παλιν որը համապատասխան չէ մտքին։

բ․ Ռն․ աւել ունի «իսկ ի յարեւմտային կողմունս այսպիսիք լի-նէին»։

[1] Տես Սոզոմ․ Է․ 13․ Թէոդ․ Ե․ 12․ 13․ Ռուփ․ ԺԱ․ 14․ 15․ Կասիոդ․ Թ․ 21․ Փիլոստ Ժ․ 5․ Նիկ ԺԲ․ 19․ 20․

ԳԼ․ ԾԳ․

Թէ որպէս Մաքսիմիանոս բռնաւոր ի կողմանցն յարեւմտից յարեւելս յառնէ ի վերայ Հռոմայեցւոց եւ Գրատիանոս սպանանի ի Մաքսիմիանոսէ։

Ընդ նոյն ժամանակս[a] Մաքսիմիանոս[b] ոմն բնակեալ ի կողմանց[c] յարեւմտից յարեաւ ի Հռոմայեցւոց պետութիւն իջեալ, համարձակեալ ի Վաղէնտիանոսի մանկութիւնն, առնէր զոր ինչ և կամէր․ և այսպէս խորամանկեալ զԳրատիանոս սպանանել նենգութեամբք։

ա․ Ա, ժամանակն․ բ․ Դ․ Մաքսիմոս․ գ․ Ա, կողմանցն․ դ․ Դ․ զինչ․

ի Բրիտանիայ[ա] կողմանցն յարեաւ ի Հռովմայեցւոցն պետութիւն, և ի ջանալն Գրատիանոսի ընդդէմ Աղամանացւոցն ի պատերազմին աւգնէր։ Իսկ յիտալիայ մանուկ գոլով[բ] Վաղէնտինիանոսի, զգործենոյն հոգաբարձութիւն ունէր Պռոբոս ապու հիւպատոն, զեպարքոսի ունելով զիշխանութիւն։

Իսկ Յուստինիան Վաղէնտինիանոսի մայր Թագաւորի, զԱրիանոսացն խորհելով, կենդանի գոլով առնն, ոչ ինչ ունէր վնասել զխորհուրդս համագոյութեանն։ Բայց վասն զի մանուկ էր որդին, հասեալ ի Մեդիոլանոն քաղաք՝ մեծ խռովութիւնս հակառակ եպիսկոպոսին Ամբռոսի[գ] շարժեաց, յաքսորիս առաքել հրամայելով։ Իսկ իբրև ժողովուրդն ընդդիմանայր՝ գերազանցաբար սիրելով զԱմբռոս, և ոլոց ձգեալն զնա յաքսորիս փութային ընդդէմ կային, յայսքանւոջս պատմէր, եթէ Գրատիանոս նենգութեամբ բռնակալին Մաք-

ա․ Յն․ Βρετάνια.
բ Մի քանի անգամ սխալ թարգմանած դարձուածը, այստեղ ուղիղ է թարգմանել․ տես․ Ա․ 15․ (էջ 41) ծն․ Ա․
գ․ Ἀμβρόσιος.

Լեալ ի կերպարանս Յուստինեայ՝ կնոջ[ա] իւրոյ, և մօր Վաղէնտիանոսի, զգացուցանէ նախ, որպէս գալուստ նորա առնա տեսանել զնա․ և խորհել[բ] վասն որդւոյ իւրոյ․ և բանակային այնորիկ Մաքսիմիանոսի․ զի՞նչ խորհիցին և կամ զի՞նչ արասցեն։ Իսկ նորա հաւատացեալ ել ընդ առաջ[գ] նորա ի Լուգդանայն[դ] քաղաքէ, որ ի Գաղիայ[ե] ընդ գետն անցանելով մեծարելով որպէս Թագուհի, անգիտացեալ[զ] զխորամանկութիւնն։

ա․ Դ․ կնոջ նօր․ բ Դ․ եւ խորհել զինչ․ գ․ Բ․ ընդ յառաջ․ դ․ Բոլ․ Ձեռ․ Լուղդոնոս․ ե․ Բոլ․ Ձեռ․ ի Գաղատիայ․ զ․ Դ․ զնորա խորամանկութիւն․

սիմոսի մեռաւ։

Քանզի յաթոռակի ի մահճաց նմանեցելում ի ջորեաց բերեցելում թագուցեալ Մաքսիմոսի զաւրավարն Անդռագաթիոս,[ա] յառաջ ասել զինակրաց, որպէս թէ իցէ թագաւորին Գռատիանոսի ամուսինն, ընդ առաջ ելանէր թագաւորին առաջի Պռուգդունոս քաղաքի որ ի Գաղիատիայ[բ] ընդ գետն անցանելով նորա։ Իսկ նորա հաւատացեալ կնոջն նորա լինել, զնենգութիւնն ոչ պահեաց, այղ որպէս զկոյր ի խորխորատ ի պատերազմողին ձեռն անկաւ. քանզի արտաքս վազեալ Անդռագաթիոսի իղիկտիկէն[գ] Գռատիանոսի հպեցաւ։ Եւ վաղճանէր ի հուպատուոջն,[դ] թագաւորեալ ամս ԺԵ, կեցեալ ամս ԻԳ։ Այսորիկ եղելոյ դադարեցոյց զընդդէմ Ամբռոսի զթագաւորին մաւր զբարկութիւնն։

Իսկ Վաղէնտինիանոս և ակամա հարկաւ ժամանակին հաւանեալ զՄաքսիմոսի զթագաւորութիւնն ընդունէր։ Յայնժամ Պռոբոսի երկուցեալ ի Մաքսիմոսի զաւրութենէն, յարևելականագոյնս կողմունս գնալ

ա. Ἀνδραγάθιος.

բ. πρὸ Λουγδούνου τῆς ἐν Γαλλίᾳ Լուգդունոն որ ի Գաղղիա: Տես եւ համ. օր:

գ. ἐκ τοῦ φερέτρου ի կառացն:

դ. Ըստ բն. Մեռոգաւղեայ եւ Սատոռնինայ:

Իբրև մերձ եղև, ի վերայ վազեալ սպան զնա սրով Մաքսիմիանոս։ Եւ այսպէս վախճանի Գրատիանոս, թագաւորեալ ամս հնգետասան և կեցեալ ամս քսան և չորս։

Այսորիկ[ա] այսպէս եղելոյ, Վաղէնտիանոս ակամայ մտանէ ընդ[բ] հարկաւ բռնակալին։ Յայնժամ Եւտրոպիոս եպիսկոպոս աշխարհին ի բռնակալէն կասկածեալ, հանդերձ այլովք գնայր յարևելս ի Թեսաղոնիկէ Մակեդոնացւոց՝ յԻտալիա։

ա. Ա, այսուհետ բ. Ա, Ն. մտանելով.

յորդորէր։ Եւ առժամայնն որպէս կայինն՝ գնային յԻտաղիայոյ. և յԻւղիւռիադա[ա] հասեալ յաշխարհ, ի Թեսաղոնիկիա Մակեդոնիոյ լինէին։

ԳԼ. ԺԲ.[1]

Յայնժամ և Թագաւորն Թէոդոսիոս ի հոգս մեծամեծս անկանէր. և զաւրս բազումս ընդդէմ բռնակալին պատրաստէր. երկուցեալ զի մի և զմանկանն զՎաղենտինիանոսի զմահ խնդրեսցէ բռնակալն։ Իսկ ըստ այնմ ժամանակի և աղաչանք Պարսիցն հասանէին խաղաղութիւն խնդրելով ի Թագաւորէն։ Յայնժամ լինէր և որդի Թագաւորին Ոնորիոս. ծնեալ[2] Նմա յամուսնոյն Պղակիղա, ի հւպատուոջն Ռիքոմիռիոսի և Կղէառքոսի. ինանն Սեպտեմբերի ամսոյ։ Ըստ որում հւպատուօջ և Ագեղիոս ի Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս փոքր ինչ յառաջ վաղճանեցաւ։

Իսկ զնոյն հետայն հւպատո ոջն՝ որ էր Արգադիոսի Աւգոստի և Բաւտինոսի առաջին, վախճանեալ[3] Տիմո-

ա. Ձեռ. յԻւղիւռիգա. Տես Բ. 2. (էջ 18) ծն. Ա. եւ Բ. 16. (237) ծն. Գ.

1 Տես Սոզոմ. է. 14. Թէոդ. Ե. 15. Ռուփ. ԺԲ. 16 17. Կաս. Թ. 21. Նիկ. ԺԲ 20. 21.

2 Փրկ. 384. Թ.

3 Փրկ 385 Թ.

Ցայնժամ (Մեծն)[ա] Թէոդոս Թագաւոր ի հոգս անկանէր մանկանն Վաղէնտիանոսի. զօրս բազումս պատրաստէր ընդդէմ բռնակալին, զի մի և[բ] զնա սպանցէ։ Եւ անդէն ծնեալ լինի որդի նորա Անորիոս[գ] ի կնոջէն ի Պղակիլայ[դ] Թագուհոյ։[ե] Ի նոյն

ա. Չիք ի բն. Մով. Խոր. բազում ուրեք. բ Ա, եւ. գ. Գ. Նոսորիոս. դ. Բոլ. Ձեռ. Կղակիլա. ե. Գ. Ա, չիք. Թագուհւոյ – Ագիլա.

Թէոս եպիսկոպոսն Աղեքսանդրիայ, Թէոփիղոս զեպիսկոպոսութիւնն ընդունէր: Իսկ յետ այսորիկ ամաւ մի յետոյ և Դեմոփիղոս Արիոսական աղանդոյն առաջնորդ զվաղճանի վարուցն հպեցաւ: Իսկ Արիանոսացն զՄարինոս ոմն եպիսկոպոս ընտանի հերձուածոյն կոչել ի Թրակիայ, նմա զեպիսկոպոսութիւնն հրամայեցին: Այլ ոչ յաճեաց Մարինոս. քանզի առ նովաւ որոշեցաւ Արիանոսացն աղանդ, որպէս յետոյն ասացից: Զի Դոռոթէոս առժամայն յԱնտիոք Ասորեաց կոչեալ՝ առ նովաւ կարգէին:

Իսկ Թագաւորն ի յընդդէմ Մաքսիմոսի պատերազմ վարեալ լինէր, Թողլով ի Կոստանդինուպօլսի զորդի Արկադիոս Թագաւորելով, և հասեալ ի Թեսաղոնիկէ գտանէր զորս Վաղէնտինիանոսին ի բազում տրտմութեան կեալով, զբռնակալն վասն հարկի որպէս զԹագաւոր ընկալան: Բայց Թէոդոսիոս յայտնի ոչ ինչ այլ[ա] ցուցանէր. քանզի ոչ արհամարհէր և ոչ ընդունէր: [բ] Տեսեալ բռնաւորեալ զհռովմայեցւոցն իշխանութիւն ձեռվ Թագաւորական անուամբն, առնլով այնուհետև զզաւրս պատերականացն պատուց ի Մեդիոլանոն փնայր. քանզի անդ հասանէր Մաքսիմոս:

ա. Ստրկական Թարգմանութեան ամենափայլուն օրինակներից է. բն. է ոչինչ. οὐδέτερον բայց այդ բառը բաղկացած է, οὐδ' ἕτερον ոչ եւ այլ ոչինչ այլ:

բ. Բն. աւել ունի, զղեսպանութիւն Մաքսիմոսի, որ անհրաժեշտ է ըստ մտքի:

վախճանի և Ագիղա Նաւատիանոսաց առաջնորդ, որ միաւորեցաւ ընդ ուղղափառ հաւատոյն, և Տիմոթէոս Աղէքսանդրի եպիսկոպոս, և փոխանորդէ զաթոռն Թէովփիլոս եպիսկոպոս. Եւ յետ այսորիկ գնայր բազում զօրօք ընդդէմ բռնակալին ի մարտ Թագաւորն.

ԳԼ. ԺԳ.[1]

Իսկ ընդ նոյն ժամանակաւն ըստ որում թագաւորն պատերազմին պարապէր, Արիանոսքն որ ի Կոստանդինուպօլիս՝ խռովութիւն արարին ի ձեռն այսպիսի միաբանութեան։ Սիրեն՝ արքն բանս ստեղծանել սակս որոց ոչինչ գիտեն. և եթէ երբէք ի պատճառոյն առցեն, մեծագոյնս վասն որոց խաւսինն, համբաւս արտաքս վառեցուցանեն։

Այս յայնժամ ըստ քաղաքին եղև. քանզի այլք այլ ինչ յաղագս հեռի լինելոյ պատերազմին ստեղծանելով համբաւէին, միշտ ի վատթարն զյոյսն առնլով։ Եւ ոչ միոյ ուրուք եղելոյ ըստ պատերազմին, նոքա որպէս զորս ըստ նման պատմէին. վասն որոյ ոչն գիտէին ասէին, իբր թէ բռնակալն զաւրագոյն իցէ քան զթագաւորին զաւրս, և եթէ այսքան և այսքան ըստ պատերազմին անկան, և եթէ թագաւորն այսչափ չև ևս թագաւորին սորուկ լինի։ Յայնժամ և Արիանոսքն յախտէն շարժեալք, քանզի յոյժ զայրագնէին, զի ընդներսագոյն եկեղեցիսն ունէին որք ի նոցանէ նախկին հալածեալքն, և զհռչակն բազմաստեղծս յաւրինէին։

1 Տես Սոզոմ. Է. 14. կամ. Թ. 23. Նիկ. ԺԲ. 21.

Իսկ Արիանոսքն գիտութիւնս իմն ըստ աստեղայն համբաւէին ի վատթարսն. և միշտ զնոստի յոյսն ունէին և զբռնաւորն զօրացեալ ըստ ամենայն իրաց և զնշան իրացն ի բազմաստեղս մոլեալս՞ համբաւէին և եղեալ զիրսն կարծէին. Եւ համարձակեալ ի վերայ մոլար գիտութեանն իւրեանց, ղաւուն Նեքտառիոյ հայրապետին այրէին հրով, յերկրորդ ամի թագաւորութեան Թէոդոսի. Իսկ թագաւորն բազում բազմու-

ա. Ա՝ մոլորեալ.

Վասն զի նշան աստեղացն զնոսա զմոլորեալսն ածէր ի հաւատս, ոչ որպէս զստեղծեցելոց զորս ստեղծինն, քանզի որոց ի Սոյն առեալ հաստատութիւն առ բանին արարողսն, ոչ այլ ազգ ունել քան զոր ինչ ի նոցանէն լուսն: Յայնժամ վերստին վստահացեալ Արիանոսացն յանխրաւն լինէին տարեալք զխմուտս. և զոռունսն եպիսկոպոսին Նեկտառիոսի հրով վառեալ կիզուին: Այս այսպէս եղև ըստ հիւպատուոջն [1] Թէոդոսի և Կիւնիդեայ երկուց:[ա]

Գլ. ԺԴ. [2]

Իսկ թագաւորին երթալով ի վերայ բռնակալին, ծանուցեալ զյարդարութիւնն որոց ընդ Մաքսիմոսիւն կարգեցելոց. և ոչ զոր ի հռչակէն ելուսն բառնալ կարացին. այլ զարհուրեալք կալեալ նմա զբռնակալն ընձեռեցին, որ և մեռաւ ի նմին հիւպատուոջ, ԻԷ Աւգոստոս ամսոյ:

Իսկ Անդռագաթիոս թագաւորին Գռատիանոսի

ա. Բն. ունի Թէոդոսի երկրորդ եւ Կիւնէգիայ:

1 Փրկ. 388 Թ.

2 Տես Սոզոմ. Է. 14. կաս. Թ. 23 Նիկ. 21. Փիլոստ. Ժ. 8.

թեամբ երթեալ ընդդէմ թագաւորեցեալ[ա] բռնակալին, զարհուրեցան որք ընդ նմայն էին զօրքն. և կալեալ զբռնակալն իւր իսկ[բ] զօրացն, կապեցին և մատնեցին թագաւորին. որ անդէն սատակեալ ի զօրացն, և եղև խաղաղութիւն մեծ: Յայնժամ Մեծն Թէոդոս հռչակեալ բազում գովասանութեամբ,[գ] երթայ ի Հռոմ Վաղենտիանոսիւ. և էր[դ] Արկադեաւ՝ որդւովն իւրով

ա. Գ. երթալ ընդդէմ թագաւորեցուցեալ. Ն. գնացեալ. բ. Ն. իւրոյ. Ա' գովասանօք. Գ. գովասացօք. գ. Ա' չիք. դ. Մնացեալ ասէ բնագիրն Ա, Արկադեայ.

սպանիչ զպարտմանն զգացեալ, յոր առ ինքեան գե-
ընկեց եղեալ զինքն խեղդէր։ Յայնժամ Թագաւորքն
յաղթազգեստք ի Հռովմ կոյս երթային, էր և որդի
Թագաւորին Ոնորիոս ընդ նոսա՝ նամակ գոլով. քանզի
յետ յաղթութեանն Մաքսիմոսի կոչէր զնա հայրն
ի Կոստանդինուպոլսէ։ Եւ էին ապա ի Հռովմ յաղթա-
կան տաւնս կատարելով. յայնժամ և զիւր զբարերարու-
թիւնն ի վերայ Սիւնմաքոս ապու հւպատի Թագաւորն
Թէոդոսիոս եցոյց։ Քանզի այս Սիւնմաքոս աւագ էր
որոյ ի Հռովմ սինկղիտուոջն, և սքանչացեալ լինէր ի վե-
րայ բանիցն Հռովմականաց. ա վասն զի նորա բազում
բանք շարգրեալք Հռովմայեցւոց լեզուաւն հանդիպին
մինչև ցայժմ։ Թագաւորականն ապա բան ի Մաքսիմոս
տակաւին նորա կելով գրեալ և արտաքս հանեալ, գե-
րադրեալ վնասուն պարտաւոր յետոյ եղև. վասն այ-
սորիկ երկուցեալ ի մահուանէն յեկեղեցին փախուցեալ
ապաւինէր։ Իսկ Թագաւորն առ քրիստոնէութիւնն
այսպէս էր բարի, որպէս զի ոչ միայն զիւրոյ հաւա-
տոյն քահանայս տաւել պատուել, այլ քանզի և
զՆաւատիանոսս զհուպս նոցա հաւատոյն խորհողս,
քաղցրաբար ընդունէր։ Ղեոնտի ապա եպիսկոպոսին
որոյ ի Հռովմ Նաւատիանոսաց աղաչեալ՝ պարգև նմա
տուեալ, զՍիւնմաքոս արձակեաց ի վնասուէն։ Բայց
վասն զի եպիսկոպոսն Հռովմա ի հիւանդութիւն հան-

ա. Միտքն է. Ու զարմանում էին նրա Լատինական ճառերի ընտրութեամբ:

կոչեցեալ ի Կոստանդնուպօլսէ և ի Հռոմ.ա յաղթական տօն կա-
տարէին ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ.

ա. Ա, ի Հռոմայ:

դիպէր, այսորիկ աղագաւ Ղեոն աղաչեաց զթագաւորն.ա թողութեան արժանաւորել, Սիւնմաքոս զաղերսականն բանբ յինքնակալն Թէոդոսիոս գրեաց։ Բայց պատերազմին մեծ սպառնալիս ըստ սկզբմանցն ունելով, յետոյ զփոյթն ընդունէր պատասատան։

Գլ. ԺԵ. [1]

Իսկ առ ժամանակաւն ըստ Ասորեացն Անտիոքեայ այս ինչ եղեւ։ Պաւղինոսի վախճանեալ՝ որ ընդ նովաւ ժողովուրդն զՓղաբիանոս արտաքս մղէր. և վասն այսորիկ յարդարէր ձեռնադրել յընտանի կողմանէ նոցա Եւագրիոս։

Իսկ նորա ոչ բազում վարեալ ժամանակ, և այլ ուրուք ի տեղին նորա ոչ ևս կարգեալ, Փղաբիանոսի զայս յարդարելով։ Ոմանք զՓղաբիանոս վասն յանցանաց երդմանցն ի բաց դարձուցին, առանձինն զժողովսն առնէին։ Իսկ Փղաբիանոս՝ թէ պատահէ ասելս, գ զա-

ա. Բն. չկայ. «բայց վասն զի .... զթագաւորն։»
բ. Բն. τὸν ὁπολογητικὸν λόγον գովասանական բան.
գ. Որպէս ասի։

1 Տես Սոզոմ. Է. 15. Թէոդ. Ե 23. Ռուփին ԺԱ. 20. Կասիոդ. Թ. 26. Նիկ. ԺԲ. 24։

Գլ. ԺԴ.

Պօղինոս եպիսկոպոս Անտիոքայ վախճանի, եւ Փլաբիանոս ունի զվերակացութիւն Անտիոքայ եւ զԱրիանոսն արտաքսէ։

Ցայնժամ և Պօղինոս Անտիոքու եպիսկոպոսն վախճանեալ լինէր, ա և Փղաբիանոս ունէր զվերակացութիւնն, թէպէտ և ոչ կամէին, զի էր ինքն իմաստունբ և ողոքանօք խառ-

ա. Դ. վախճանէր. բ. Ա, չիք.

միայն քար շարժէր, ընդ իւր և զնոսա առնել, զոր և փոքր ինչ յետոյ կարաց գործել, զբարկութիւնն բժշկել զԹէոփիլոսի Աղեքսանդրու եպիսկոպոսին, և ի ձեռըն Թէոփիլոսի հաշտեցուցանել զԴամասոս Հռոմայ եպիսկոպոսն: Քանզի երկոքինն առ Փղաբիանոս զայրացընէին ոչ միայն երդմնազանցելոյն, այլ և պատճառ տայր որոշել զհամախորհսն. բժշկեալ ապա զբարկութիւնն Թէոփիղոսի և առաքեալ զԻսիդորոս քահանայ, հաճեցուցանէր զտրտմեալ Դամասոս, աւգուտ լինել ասացեալ յաղագս միաբանութեան ժողովոյն անտես առնել զհասեալն Փղաբիանոսի յանցումն: Այսպէս Փղաբիանոսի հաղորդութեանն տուեցելոյ, որ յԱնտիոքիայ ժողովուրդն ըստ սակաւ ինչ յառաջելոյ ժամանակին (ոչ) հաստատեաց զմիաբանութիւնն: Որ ինչ ըստ Անտիոքայն այսպիսի ունէր կատարումն. քանզի որք ըստ նմա Արիանոսքն յեկեղեցեաց արտաքսեալք ի դաստակերտսն զժողովսն առնէին: Յայսքանուոջս և զԿիւրիղոս զԵրուսաղէմացեացն եպիսկոպոսն զվաղճանեալն՝ Յովանէս փոխանորդէր:

նեալ ընդ իմաստութիւնս, ածէր ի միաբանութիւն [ա] զամենայն Անտիոքացիս: Այլ զԴամասոս [բ] զՀռոմայ եպիսկոպոս և զԹէոփիլէ Աղեքսանդրի եպիսկոպոս. և ընկերաւն Կոստանդնուպօլսի եպիսկոպոսաւ հաւանեցուցեալ հաստատէ ի վերայ իւր զհայրապետութիւնն Անտիոքայ, և զԱրիանոսսն [գ] արտաքս մղէ ի քաղաքէն և միաբանէ զժողովուրդն:

ԳԼ. ԾԵ.

Կիւրղոս Երուսաղէմի եպիսկոպոս վախճանի:

.Ցայսոսիկ և Կիւրիղոս Երուսաղէմի եպիսկոպոսն վախճա-

ա. Դ. ի հաւանութիւն բ. Գ. Ա1 Դ. զԴամասկոս. գ. Ա2 զԱրիանոս.

ԳԼ. ԺՋ. [1]

Իսկ ըստ ժամանակին և Աղէքսանդրիայ այսպիսի լինէին կիրք. եպիսկոպոսին Թէոփիլոսի փութոյ Թագաւորին հրամայէին աւերէնք՝ աւերեալ զօրս յԱղէքսանդրիայ հեթանոսացն տաճարս. [2] և յայսմիկ լինել Թէոփիղոսի հոգատարութեամբ: Եւ զայս իշխանութիւն ըմբռնեալ Թէոփիղոսի ամենեւիմբ լինէր յայպանել զհեթանոսացն խորհուրդս, և վերստին քանդէր զՄիթռանն, [ա] կործանէր և զՍեռապիոնն: Եւ զՄիթռիոննին զպանականսն խորհուրդս [3] հրապարակաւ ծաղէր. իսկ

ա. Μιθρεῖον

1 Տես Սոզ. Է. 15. Թէոդ. Ե. 22. Ռուփ. ԺԱ. 22 30 Կասս. Թ. 27. Նիկ. ԺԲ. 25.

2 Սերապիսի տաճարը կործանեցին 391 Թ.

3 Երբեմն Միթրա աստուծուն մարդկային զոհեր էին նուիրում մինչեւ որ Հադրիանոս կայսրը յատուկ օրէնքով խստիւ արգելեց այդ բարբարոս սովորութիւնը.

նեալ եղև [ա] և Յովհաննէս փոխանորդէ զԱթոռ եպիսկոպոսութեան Երուսաղէմի. [բ]

ԳԼ. ԾՋ.

Թէ վասն ինչ պատճառի եղեւ խռովութիւն յԱղէքսանդր քաղաքի. եւ թէ որպէս Թէոփիլոս ըստ ըստ կամաց Թագաւորին քակէ զզանազան խաղսն. այլ եւ զբագինսն եւ զմեհեանսն:

Յայնժամ և յԱղէքսանդրի լինէր [գ] խռովութիւն այսպիսի պատճառով. Թէոփիլոս եպիսկոպոսն [դ] ունի հրաման ի Թագաւորէն [ե] աւերել զմեհեանս կռոցն, և եղծանել զկարծեալ աստուածս հեթանոսաց.

ա. Դ. վախճանի. բ. Դ. մի մեծ հատուած դարձեալ չունի: գ. Ա, լինիւր. դ. Ա, եպիսկոպոս. ե. Ն. Թագաւորէն:

զՍերապիոնին և զայլոցն ծառոց ցուցանելիս, զայլա-նականսն ա Հրամայել բերել ընդ մէջ Հրապարակին։ Այս այսպէս եղեալ տեսանելով որոց ըստ Աղեքսանդրիայ Հեթանոսացն. և տուեալ իմաստասիրել խոստացելոց զտրտմութիւն ոչ կրեցին, այլ որոց նախկին գործն յաւելին մեծագոյն։ Քանզի միով դիմամբ յիմենէ մտաբանութենէ ընդդէմ քրիստոնէիցն գնացեալք զա-մենայն սպանումն գործէին, փոխարինէին և քրիստոն-եայքն, և ամենայն չար Հեռաւէր չարի. և մինչև ցայնքան Հասեալ մարտն, մինչև յադումն սպանմանցն եղեալ դադարեաց։ Քանզի կարնչէին ի Հեթանոսացն սակաւք, խոկ ի քրիստոնէիցն յոյժ բազումք. և վիրա-ւորք խուսափանչիւր կողմանէն էին անթիւք։ Եւ առ Հ-յեղելոցն ընդունէր զՀեթանոսան՝ երկուցեալ ի թագա-ւորէն բարկութենէ։ Քանզի գործեալք զոր ինչ թուէրն նոցա, և սպանմանցն զարտմութիւն չիջուցեալք, այլ

ա Բն. τοὺς φαλλοὺς առնական անդամս։ Ակնարկուած է մանա-ւանդ Եգիպտոսում տարածուած Փալոսի երկրպագութիւնը։

Զայս Հրաման թագաւորին յայտնէր Հեթանոսացն, և քանդէր զմեհեանս. և զՄիւթռոնն կործանէր, և զՍերապիոնն ա և զՄիւթռոնին զգանակական բ խորհուրդն Հրապարակաւ ծաղ-րէր. խոկ զՍերապիոնին և զայլոցն ծաղրականս արարեալ այ-պանէր։ գ Զայս տեսեալ որ յԱղեքսանդրի էին Հեթանոսք, ոչ բերելով զարհամարհանս, որպէս նախկին, ի վերայ յարուցեալ քրիստոնէից բազում մահս առնէին, և Հեռաւէր չար չարի, և մեռան յոլովք ի քրիստոնէից և սակաւք Հեթանոսացն. և բազում վիրաւորք եղեալ յերկոցունց կողմանց։ դ Ապա դա-դարէր մարտն յաՀէ ե թագաւորին չիջուցեալք զբարկութիւնն։

ա. Ա, եւ զորեպիոնն. բ. Ա. Բ. Ն. զգանակական. Դ. զանապական. գ. Գ. ապանէր. դ. Ա, կողմանցն. ե. Ա, ահէ.

ոք այլ ուր Թաքչէին, իսկ բազումք և յԱղէքսանդրուոյ Թաքչէին ըստ քաղաքացն բաժանեալք: Յորոց և (ն)երկուքն քերդողք, Եղադիոս և Ամմոնիոս, առ որս ես մանուկ գոլով ի Կոստանդինուպոլիս հպեցայ: Եղադիոս քահանայ Արամազդայ ա ասէր լինել. իսկ Ամմոնիոս Պիթիկայ: բ

Այսպէս չարին դադարեալ, ապա սատարէին Թէոփիղոսի յաւերումն մեհենացն Աղէքսանդրուոյ եպարքոսն և առաջնորդ զաւրակա(նա)ցն դասուն. զմեհեանսն կործանէր, և զկուռս դիցն հալէր ի կաթսայս. և յայլ պէտըս Աղէքսանդրուոյ եկեղեցւոյն Թագաւորին շնորհեալ զաստուածսն ի վզէնակս աղքատաց: Զամենայն այնուհետև զդիսն խորտակեալ Թէոփիլոսի, զմին անդրի 1 ուրումն աստուծոյ անհալ պահեալ հրամայեալ, հրամայեաց հրապարակաւ յանդիման կացուցանել. զի մի՛ ասէ, ժամանակին յառաջեալ ուրասցին հեթանոսք

ա. Յն. τοῦ Διὸς Զեւսայ:
բ. Յն. ὁ πίθηκος Կապիկ:

1 Օնմիոս աստուծոյ արժանի էր·

Իսկ բազումք յԱղէքսանդրիայ փախչէին և Թագչէին հեթանոսք յայլ քաղաքսն. յորոց էին երկու քերդողք՝ Եղադիոս և Ամոնիոս ա ի Կոստանդնուպօլիս երթեալք. Եղադիոս էր քահանայ Արամազդայ, իսկ Ամոնիոս Պիւթիկիայ.

Եւ դադարեալ չարին, Թէոփիլիոս և եպարքոսն ձեռնամուխ լեալք այրէին զբագինսն և զկուռսն հալէին ի կաթսայս. բ ի պէտս եկեղեցւոյ, յարդարէին ըստ կամաց Թագաւորին. և զմին անդրի գ զպատկերն անհալ թողեալ, ի ծաղանս յանպատեհ տեղւոջ դնէին ի յանդիմանութիւն նոցին, Իսկ ի միւս մեհենին դ քար մի յորմն խաչաձև հաստատեալ կայր.

ա. • Ա, ամնիոն. բ. Ա. կացտայս. Բ. ՀԼք. գ. Բոլ. Ձեռ. Մենանդրի. դ Ա. գեհեննին.

այսպիսեաց երկրպագեալ աստուածոց։ Ի վերայ այսորիկ յոյժ ստամբեալ գիտեմ զՍիմոնիոս զքեր(դ)ողն, որ ասէ, դժնդակս կրել զհեթանոսացն կրաւնս. թէ զի և ոչ զմինն այն յանդրեացն հալեցաւ, այլ յայպանումն հեթանոսացն աղանդոյ պահի։ Իսկ Եղադիոս առ ոմանս պարծէր, որպէս թէ լ.նն արս իցէ ի մարտին սպանեալ։ Որ ըստ Աղէքսանդրոյն յայնմժամ այսպէս լինէր։

ԳԼ. ԺԷ.[1]

Իսկ ի տաճարին Սեռապիոնի յաւերեցելումն և ի կործանեցելումն՝ գտանէր գիր նկարագրեալ ի քարինսն գոչեցելոցն մեհենագրաւշակաց, և էին նկարագիրքն զխաչից[2] ունելով աւրինակս։ Զայսոսիկ տեսանելով քրիստոնէիցն և հեթանոսացն իբր առ առանձինն[ա] աղանդոյ երկաքանչիւրքն պատճառէին։ Քանզի քրիստոնեայքն նշան ըստ Քրիստոսի փրկատուր չարչարանացն լինել ասել զխաչն, ընտանի լինելով զնկարագրութիւնն համարէին. իսկ հեթանոսք զինչ հաղորդութիւն Քրիստոսի և Սեռապիոնի ասէին. եթէ խաչաձեւս նշան այլ ինչ քրիստոնէից և այլ ինչ հե-

ա. ՏՋ ԼՃԺԳ սեպհական իւրեանցն։

1 Տես Սոզոմ. Է. 15. Ռուփին ԺԱ. 29. Կաս. Թ. 29. Նիկ. ԺԲ 26.

2 Հիերոգլիֆների վրայ սովորական են խաչաձեւ նշաններ.

զոր քրիստոնեայքն իւրեանց ըստ Քրիստոսի կամաւոր չարչարանաց նշան արարին.

Իսկ հեթանոսքն ասէին. զի՞նչ կայ Քրիստոսի և կռոցն.[ա] Իսկ նոքա ասէին. Մի զարմանայք[բ] թէ աներևոյթարար ի ձեզ մատակարարէր շնորհն Քրիստոսի Աստուծոյ ցայժմուս[գ] ձեզ

ա. Ա կռոց. բ. Ա մի զարմանար. գ. Ա՝ զայժմոյս.

Թաննոսաց առնէ նշան։ Որոց վիճեցելոց, ոմանք ի հե-
թանոսացն ի քրիստոնէութիւն եկեալք, զմեհենադրաւ-
շականն գտաւղք, թարգմանեալք զխաչաձեւն նկարա-
գրութիւն ասէին նշանեալք զկենանն որ գալոցն էր։
Զայս առաւել քրիստոնէիցն յառաջնի հաւատն յափըշ-
տակեալք՝ ամբարհաւաճագոյն լինէին եղեալք։ Որպէս
զի և ի ձեռն այդ գրեցելոցն մեհենադրաւշականաց
յայտնիւր, յետոյ զնոյն հետայն տաճարին Սերապիոնի,
յորժամ խաչաձեւն երևեցի նկարութիւն,[ա] վասն զի
այսմ պարտ է լինել կենացն, որ գալոցն է բազումք մատ-
չէին առ քրիստոնէութիւնն. և զմեղս խոստովանեալք
մկրտէին։ Բայց զորս ի վերայ խաչաձև նկարագրութեանն
երևեալս այսպէս լուայ. իսկ ես ոչ հաշակեմ զԵգիպ-
տացւոցն[բ] քահանայս զոր յաղագս Քրիստոսի նախա-
գիր գտաւղս[գ] տպաւորեալ խաչաձև գիր։ Քանզի թէ
յաղագս յաշխարհ իջմանն խորհուրդ էր թագուցեալ
յառաջնեացն և յազգացն, որպէս ասէ առաքեալն,[1]
և ծածկեցաւ յիշխանէն չարութեան ի բանսարկուէն,
ոչ շատ ևս առաւել ի պաշտաւնէից նորա ի քահանայիցն
Եգիպտացւոց այս եղև փախուցեալ։ Այլ նախախնա-

ա. Յն. χαρακτήρ.
բ. Զեռ. ունի զէպտացեացն։
գ. Յն. τούς προγινωσκόντας·

1 Պօղ. Թղ. առ Կողոս Ա. 26.

զգացուցանելով. Եւ բազմաց լուեալ հաւատացին, և խոստո-
վանեալ զմեղս իւրեանց մկրտէին. Այսպիսիւք բանիւքս զնոսա
հաւանեցուցանէին թողուլ զթշնամին և գալ ի Քրիստոս. ըստ
առաքելոյն բացայայտեալ առ Աթենացիսն անծանօթին Աս-
տուծոյ զգիր բագնին. Նոյնպէս և աստ ցուցեալ եղև ըստ նա-

մութիւնն այսմիկ յարդարեաց լինել զի զորոցն խնդրով-
զօր և յառաջերդն Պաւղոսէ եցոյց յառաջագոյն: Քան-
զի և նա յառաստածայինն Հոգւոյն իմաստուն եղեալ՝
նմանեաւ աղուեսաթիւ առ Աթենացիսն [1] զբազումս ի Հա-
ւատս էած, յորժամ զորս ի վերայ բագնին գրեալն
ի-լոյ բանին պաշտաձեցոյց: Եթէ ոչ ոք այրդեալք
սասացէ աղզել Աստուծոյ բանին յԵզիպտացեացն քա-
հանայս, զոր ուսուցեալ առ Բաղամով և Կայիափաւ-
քանզի և նոքա ահամայ վասն բարեացն մարգարէացան.
Այսքան վասն այսորիկ ճառեցաւ:

ԴԼ· ԺԸ· [2]

Իսկ Թագաւորին Թէոդոսի սակաւ ինչ յԻտալիա յամեալ՝ մեծամեծս զՀռովմայեցւոցն շահեցոյց քաղաքս. էր ինչ զոր տայր, և էր ինչ զոր բառնայր: Քանզ(ի) շատ ինչ այնէր զի առատացոյց. և եբարձ կրկին զամաւթ քաղաքին: Մին զայս իսկ էին ինկզբանէ ի մեծն Հռոմ տունք յոյժ մեծք, յորս որ բազմութեանն հաց

1 Տես Գործք Առաք· ԺԷ· 22
2 Տես Կաս· Թ· 14· Նիկ· ԺԲ· 22·

խոստնամութեանն Աստուծոյ, որ զամենեցուն կամի զկեալն և ի գիտութիւնն Աստուծոյ գալ·

ԳԼ· ԺԸ

Թէ որպէս Թագաւորն Թէոդոս ժամանեաց ի Հռոմ, անդէ խաղաղութիւն, բառնայ զխայտառակարանսն այսինքն զտունն հացի· եւ զպոռնկանոցսն եւ զայլ մեղքենայական տեղիսն, զհեթանոսական չար սովորութիւնսն խափանէ, եւ դառնայ ի Կոստանդնուպոլիս:

Իսկ Թագաւորն Թէոդոս սակաւ ինչ յամեալ ի յԻտալիա և բազում խաղաղութիւնս արարեալ և իրաւունս, և յոլովս եցոյց Հռովմայեցւոցն շահս, և եբարձ զամօթ քաղաքին, և

բաշխիւր լինէր. և կարգեալքն յայսոսիկ մանկիպէս[ա] Հռովմայեցւոցն լեզուօքն կոչին, յառաջեալ ժամանակին աւազակարանս զտունն առնէին։ Քանզի որպէս էին տանցն աղաւրիք ըստ խորոցն զգիրն ունելով, ըստ կողման իւրաքանչիւր տան կապիղայս յարդարեալ, և պառնիկս ի նոցա կացուցեալս ի ձեռն նոցա գերէին զբազումս, զոմանս պիտոյիւք կերակրոց մեռեալս, իսկ զոմանս և վասն չար և զազիր ցանկութեան։ Քանզի յիմեմնէ մեքենայէ ի կապիղէէն յաղաւրին անկանէին. և զայս կրէին առաւել աւտարքն դիմեալք ի Հռովմ։[1] Եւ Հարկաւորէին ըմբռնեալքն յաղաւրիսն գործել, իսկ բազումք ծերացան ի նոցանէ՝ ոչ թողեալք ելանել, և ի տունսն նոցա որ մեռանէր փառս ընդունէր։[բ] Յորո-

ա. Բն. οἱ μάγκιπες - mancipes

բ. Բառացի է եւ անմիտ. Ու յընտանիս նոցա (գերեալց) մեռեալս զնոսա կարծէին։

1 Այս պատմութիւնը յիշեցնում է մեր ժողովրդական յայտնի առասպելը, որ նիւթ է ծառայել Ղ. Աղայեանի «Անահիտ» հին զրոյցին։

զխայտառականս[ա] թշնամոյն։ Էին տունք հացի ժողովարանի ի Հռոմ, և աղօրիք ըստ նմին ի տունսն, յորս աւազակարանս զտունսն արարեալ նախկին հեթանոսացն ըստ թշնամոյն ներգործութեան։ Էին տունք ի խորս տանցն և գուբք աներևոյթապէս. և պոռնիկս ի նոսա կացուցեալ, և զբազումս նոքօք գերէին. զոմանս վասն կերակրոց և ըմպելեաց, և զոմանս վասն զազիր ցանկութեանց։ Էր և մեքենայ իմն ի կապելւոյն, զոր կամէին մեքենայիւն զըմբռնեալսն զգուշաբար յաղօրիսն ընկենուին, որք այնորիկ[բ] էին չարին գործօնեայք,[գ] մանաւանդ զօտարս, որք ոչ կարէին ելանել. այլ կալ և գործել զաղօրիսն մինչև ի մահ։ Եւ զայս այսպէս առնէին, և յոլով մանկունք

ա. Ա՛ զխայտառակարանսն. բ. Ա. յայնոցիկ. գ. Ա՛ գործունեայք.

զայթս յայս ոմն ի զաւրականացն թագաւորին Թէոդոսի անկաւ, և վասնզի զաւրականն յաղաւրիսն արգելեալ ելանել ոչ թոյլ տուեալ, հանեալ զդ(ա)նակն զոր ունէր, հպեցաւ յարգելաւղսն. իսկ նոցա յերկիւղի հարեալ զզաւրականն արձակեցին։

Ծանուցեալ զայս թագաւորին զհացարարսն պատժեաց, իսկ զընդունողս աւազակացն զայնս զտունս կործանեալ հրամայեաց։ Զմին այսպիսի ծանականս թագաւորն եբարձ ի թագաւորեցելոյն քաղաքէ. իսկ միւս ևս այլ այնպիսի. եթէ անկանէր ի շնութիւն կին ոք, ոչ ի յուղղութիւն, այլ ի յաւելումն մեղաց պատժէին զյանցուցեալն։ Քանզի յանձուկ պոռնկանոցի արգելական արարեալ լրբագոյնս տային պոռնկել. զանգակս շարժել ըստ ժամանակի պիղծ գործոցն տային, որպէս զի արդեւք մի ծածկեսցի յորոցն մերձն եղեալն, այլ ի հնչմանէ շարժելոց զանգակացն թշնամական պատիժն ամենեցունց ծանիցի։

Ծերանայրին յորոգայթս յայս. Ոմն ի զօրականաց թագաւորին անկաւ Թէոդոս անուն, և յաղօրիսն անկեալ մեքենայիւքն արգելաւ։

Եւ հանեալ զդաշնակն ի մահ դիմեաց որք արգելուին զնա. և ոչ կարացեալ զդէմ ունել բացեալ զդուռնն.[ա] բռնաբար ի դուրս ելանէր։ Զայս ծանուցեալ թագաւորին զհացարարսն պատժեաց և զաւազակսն մատնեաց, և զտունսն կործանեաց իսպառ։ Իսկ միւս այսպիսի օրինակաւ պոռնկոցս[բ] արարեալ ի քաղաքին լրբագոյն գիտութեամբք զանգակս արարեալ առ ի գիտել ամենեցուն ի շարժելն. ով ոք իցէ ի շնութեան ախտի։ Զայն ծանուցեալ թագաւորին, քանդեաց զպոռնկանոցն և զլրբագոյն ախտից գիտութիւնսն և զյանդիմանութիւնսն. այլ

ա. Ա, զդուռն բ. Ա, պոռընկանոց.

Զայս ոչ տարաւ Թագաւորն ծանուցեալ զլրտակա-նքն սովորութիւն. այլ ատերեաց զշարժարանսն, քանզի այսպէս անուանէին այսպիսի պոռնկանոցք. ընդ այլ աւրինաւք տիկանց զըմբռնեալսն ի պոռնկութեան հրա-մայեաց։ Այսպէս ի չարագունից և ի թշնամանականաց երկուց խրատ Թագաւորն Թէոդոս զքաղաքն ազատեաց զՀռոմ։ Կարգեալ բարւոք և զայլ իւր Թողոյր ՚ի Հռոմ զՎաղէնտինիանոս Թագաւորելով։ Իսկ ինքն որդւովն Արկադիւ ի Կոստանդնուպօլիս գայր. և ի նոյն մտանէր ի հիւպատոսն Տատիանոսի և Սիմմաքոսի, տասնին Նո-յեմբերի ամսոյ։ [1]

ԳԼ, ԺԹ. [2]

Իսկ ընդ նմին այն ժամանակաւն Թուեցաւ և զոյս ի վերայ զղջման եպիսկոպոսունս բառնալ յեկեղե-ցեացն վասն այսորիկ պատճառոյ։ Յորմէ Նաւատիանոսք

1 փրկ. 391. թ.

2 Տես Սոզոմ. Է. 16. Կաս. Թ. 35. Նիկ. ԺԲ. 28.

զգտեալսն ի պոռնկութեան եկեղեցւոյ օրինօք գտանել. Ցայսո-սիկ չարեաց ազատեաց զքաղաքն, և զմնացեալսն ինչ ըստ հեթանոսութեան չար սովորութեան ի միջոյ ի բաց եբարձ, և զբարեպաշտութիւն օրինադրեաց. Եւ [ա] Թողոյր զՎաղենտինիա-նոս Թագաւոր ի Հռոմ ունել իրաւամբք. և ինքն որդւովն [բ] իւրով Արկադեաւ գայ ի Կոստանդնուպօլիս մեծաւ փառօք, և բազում դրուատեօք. Եւ տօն ուրախութեան լինէր ի գալըս-տեան Թագաւորին Թէոդոսի բարեպաշտի. որ միշտ զաստուա-ծայինսն և զեկեղեցեաց Աստուծոյ հոգայր ըստ ուղիղ հաւա-տոյն, և զվարս առաքինութեան գեղեցկապէս յարդարէր ի փա-ռըս երկնաւոր և անմահ Թագաւորին. [գ]

ա. Դ. մինչեւ այստեղ չունի։ բ. Դ. որդւովքն. գ. Ա, Թագաւորն Թէոդոս.

խղճալիս, ընդ որոց անկանին առ հալածանաւքն Դեկիոսի հաղորդել ոչ կամեցան, եպիսկոպոսունքն եկեղեցական կանոնաւն զքահանայն զոր ի վերայ զղջմանն յաւելին, որպէս զի այնդեւք որք յետ մկրտութեանն մեղուցեալք նախակարգեցելոյն ի վերայ այսոցիկ քահանային խոստովանեսցին զմեղս։ Այս կանոն յոյժ հերձուածոն ունի մինչև ցայժմ. բայց միայն որք համազգայութեանն խորհրդոյ, և որք սոցա ըստ հաւատոյն համախորհուրդք Նաւատիանոսք յոր առ զղջմամբն քահանայէ հրաժարեցին։ Բայց քանզի Նաւատիանոսքն ոչ զիօկլըանն ըզ-

ԳԼ. ԾԸ.

Հեզութիւն Թէոդոսի բարեպաշտի եւ այլ ուղղութիւնք նորին:

Եւ հեզութեամբն զարմանալի էր առ ամենեսեան. և ոչ ումեք չար ի չար հատուցանէր, զի և ոչ Արիանոսացն չարայուշ եղև, որ զնորա[ա] մահ ընձային[բ] և զբռնակալին Թագաւորել. աստեղզք իմն մոլորեալք ի մոլորութիւն սնոտիս, և ոչ ըզգան զասացեալսն՝ թէ ո՞վ գիտաց զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակից, եթէ գիտացէ. և դարձեալ ամենայն որ նշմարէ զաստեղս երկնից, իբրև զխուիւ ի հուր այրեսցին. յԱստուծոյ ասէր[գ] զպատիժս նոցա առնուլ. Բայց ի քաղաքէն արտաքս հանեալ[դ] զայլահաւատսն, և անդ զժողովսն[ե] առնէին. բայց միայն զՆոմիոս հրամայեաց աքսորել.

Եւ զՆաւատիանոսն[զ] ընդունէր զխոստովանողս համազգայ[է] Երրորդութեանն. բայց այսու միայն որոշէին ըստ նախկին Նաւատեայ, որ առ Դեկոսիւ[ը] որք ի հալածանս ուրացան վասն ահի մահու և չարչարանաց, և յետոյ զղջացան, ոչ ընդունէին

ա. Գ. նորա. բ. Գ. Դ. ընծանային. գ. Գ. էր զպատիժն. դ. Գ. հանել. ե. Ա՛ զժողովս: զ. Դ. զՆաւատիանոս. է. Դ. սուրբ. ը. Դ. որ առ Դեկոս եւ որք.

յաւելուածս զայս ընկալան, ոչք այժմ եկեղեցեացն կա-լաւղք մինչև ցբազում ինչ պահեալք, առ Նեկտարիւ եպիսկոպոսաւ բազում ինչ իւր ըստ եկեղեցւոյն պատա-հեալ։ Կին ոմն յազնուականաց առաջի եկաց ոյում առ զղջման քահանային, և ըստ մասին խոստովան լինէր ըզ-մեղսն զոր գործէր յետ մկրտութեան։

Իսկ քահանայն պատուէր տայր կնոջն պահել և ստէպ աղաւթել, զի հանդերձ խոստովանութեամբն և գործ ինչ ցուցեալ ունիցի զղջմանն արժանիս։

Իսկ կնոջն յառաջելով և զայլ մեղս անձինն ազդա-տանէր. քանզի ասէր, իբր թէ իցէ ննջեալ ընդ նմա եկե-ղեցւոյն սարկաւագի։ Այս ճառեալ զսարկաւագն ի պաշ-տամանէն արտաքս ընկենուլ յարգարեցին, իսկ խռովու-

յապաշխարութիւն, և ոչ դարձեալ յետ մկրտութեան զպտղըն-կեալսն.[ա] յայսոսիկ տեղի տային միմեանց, թէպէտ և ոչ կա-տարելապէս։ Եղև այսպիսի իմն ի Կոստանդնուպօլիս։

Գլ. ԾԹ.

Յաղագս քահանային որ յայտնեաց խոստովանեալ մեղսն կնոջն ազնուա-կանի, որ ընդ սարկաւագին:

Ի ժամանակին առ Նեքտառեաւ կին ոմն յազնուակա-նաց[բ] առաջի կացեալ ումեմն քահանայի[գ] և խոստովանէր զմեղս, զոր գործեալ էր յետ մկրտութեան։ Իսկ քահանայն պատուէր տայր ի պահս պնտութեան լինել և ստէպ աղօթել. զի հանդերձ խոստովանութեամբն և գործ ապաշխարութեան ցուցեալ՝ արժանի եղեալ զղջման։ Ասէր ի խոստովանելն և զայս՝ թէ ընդ նորին եկեղեցւոյ սարկաւագի եմ մեղուցեալ։ Զայս լուեալ՝ զսարկաւագն ի կարգէն ի բաց ընկենոյր։ Եւ բազում

ա. Դ. զպտղնկացեալսն. բ. Ա, ազնուականաց. գ. Դ. ումեմն ի քահանայից եւ խոստովանեալ զմեղս իւր:

թիւն ընդունէր զբազմութիւնն. քանզի զայլազգնէին ոչ միայն ի վերայ եկեղոցն, այլ զի և եկեղեցւոյն հայհոյութիւն և թշնամանս փաղեաց։[ա]

Եւդեմոն [բ] ումն եկեղեցւոյն քահանայ, խրատ տայր եպիսկոպոսին Նեկտարի բառնալ զորս առ զղջմամբն քահանայ, և թողուլ տալ իւրաքանչիւր ումեք իւրում խղճիւ ի խորհրդոցն վայելել։

Քանզի այսպէս միայն ունել զեկեղեցին անհայհոյ։ Զայս յԵւդեմոնէ լուեալ իմ գրով աւանդեալ վստահացայ. քանզի որպէս ասացի բազում անգամ, զամենայն զփոյթ եդի յիւրաքանչիւր ումեքէ ի գիտնոցն ուսանել զիրսն և ստուգաբար քննել, զի մի արտաքոյ ճշմարտութեանն ինչ գրեցից։

Իսկ ես առ Եւդեմոն ասացէն ասեմ. խորհրդակցութիւն քո, ով քահանայ, համակարգեաց զեկեղեցի, եթէ ոչ, Աստուած արդեւք հաճեսցի, բայց տեսանեմ զի պատճառ իմն տայր ոչ յանդիմանելոյ զմիմեանց ըղմեղս, և ոչ պահել զառաքելոյն պատուիրանս [1] որ ասէ. Մի հաղորդք լինիք գործոցն պղծոց խաւարի, իսկ յաւէտ և կշտամբէ։ Վասն այսորիկ բաւականաբար ճառեցաւ։

ա. Ձեռ. չկան Եւ քանզի վասն այսր պատճառոյ՝ որք եկեղեցւոյ նախատանս կրէին։

բ. Բն. Εὐδαίμων·

1 Պօղ. Թղ. առ Եփ. Ե. 11.

խառնակութիւն ունէր զեկեղեցին Նաւատիանոսաց, ոչ զի այնպէս եղև լուծեալ ի կարգէն, այլ զի այպանեալք եղեն։ Իսկ Նեկտարիոս տայր խրատ զմեղուցեալսն ընդունել խոստովանութեամբ յապաշխարութիւն. և պատշաճ նոցա որոշեաց ըղտեղիս և զկարգս որում ումեք արժանի լիցի, ով ոք և լիցի,

Գլ. Ի.[1]

Բայց արժանի համարիմ ոչ անյիշատակ թողուլ զորս յորոց հերձուածոցն առաջնորդաց՝ յԱրիանոսացն[ա] առեալ, և ի Նաւատիոսաց, և յետոյ ի Մակեդոնէն (և) Եւնոմիոսէն զհամանուանութիւնն առին։ Քանզի եկեղեցին որոշեալ, ի մի անգամ որոշումն ոչ հաստատէր, այլ դարձեալք ընդդէմ ինքեանց գնայրին անդրէն. և զփոքունս և զաւուրս պատճառոյն առեալք ի միմեանց մեկնէին։ Բայց զկարգ, տապա և երբ, և վասն որ պատճառոյ ամենեքին և յինքեանս որոշմունս արարին, առաջնով բանիս յայտնեսցուք։

ա. Ձեռ. ունի. եւ ի Նաւատիանոսաց. սխալմամբ կրկին անգամ գրած։

1 Տես Սոզոմ. Է. 17. կամ. ԺԱ. 36. Նիկ. ԺԲ. 29.

Եւ մի անյոյս առնէք[ա] ըստ արժանեացն ապաշխարեն ի հաղորդութենէ. զի ոչ եկն Քրիստոս կոչել զարդարս, այլ զմեղաւորս յապաշխարութիւն. Այսպիսիք զնոսա խոնարհեցուցանէր առ եկեղեցիս[բ] Աստուծոյ. և որ ըստ օրէ յաւելուին ի յուղղափառացն[գ] ի կանոնագրութիւն, դիտելով զԹագաւորին բարեպաշտութիւն և զուղղափառութիւն.

Գլ. ԾԺ.

Թէ որպէս որոշմունք լինէր ամենայն հերձուածն վասն Զատկի Նաւատիանոսացն. վասն պահոց աւուրց Զատկին. վասն ընթերցուածոցն որոշման եւ արիանոսացն, որք որոշեալք միաբանին եւ յարին ըստ ուղղափառսն։

Այլ և լինէր յամենայն հերձուածսն որոշմունք և բաժանմունք. Արիանոսք առ Արիանոսս.[դ] և Հոգեմարտք առ Հոգեմարտս,[ե] Մակեդոնիայ այլ և Նաւատիանոսք, Նմանապէս վասն

ա. Ա. ոյք Ն. Դ. որ. բ. Դ. յեկեղեցի. գ Ա, ուղղափառսն. դ. Ա՝ Դ. առ արիանոս. ե. Ա, Դ. առ հոգեմարտս.

Իսկ այս գիտելի, որպէս զի Թագաւորն Թէոդոս զոչ ոք ի սոցանէ հալածէր, բայց զի զՆեստորիոս ի Կոստանդնուպօլսի ի տունն ժողովելով և զշարագրեալ նորա բանսն ցուցանելով, որպէս զի վարդապետութեամբքն զբազումս ժանտացուցեալ, յաքսորիս առաքել հրամայեաց։ Բայց յայլոցն ոչ զոք՝ ոչ աշխատ առնէր և ոչ հաղորդս լինել նմա հարկաւորէր, այլ ամենեցունց թոյլ տայր ըստ ընտանի տեղեացն ժողովիլ, և փառաւորել զոր ինչ քրիստոնէութեանն, որպէս զի հասանել իւրաքանչիւր ոք առ նորա փառս կարասցեն. և զայլս արտաքոյ քաղաքացն Թուղացոյց աղաւթանոցաց տեղիս յարդարել։ Բայց զՆաւատիանոսսն՝ որպէս զհամաձայնաւղս նոցայն հաւատոյ ի ներքս ի քաղաքսն զընքեանց եկեղեցիսն վստահացեալս ունել հրամայեաց. որպէս նախկինն ճառեցաւ։[1] Յաղագս որոյ յիշել փոքր ինչ ի դէպ համարիմ, առեալ վերստին սուղ ինչ։

ԳԼ. ԻԱ.[2]

Զոր Նաւատիանոսացն ի Կոստանդնուպօլսի ըզքառասուն ամ նախակարգեալ կալաւ Ագեղիոս, ի Կոստանդնի ժամանակացն մինչև ցվեցերորդ ամ Թագաւորութեանն Թէոդոսի, որպէս ուրանաւր և նախկինն յի-

1 Տես նախնեաց գլ. Ժ.

2 Տես Սոզոմ. Է. 18. Կաս. Թ. 37. Նիկ. ԺԲ 31.

եկեղեցւոյ կարգի և կանոնի. նաև ամենայն հերձուածողք. ամանք ևս վասն իշխանասիրութեան բաժանեալք. Եւ այսպէս անմիաբանք լեալք ընդ[ա] միմեանս վասն հաւատոյ և կրօնից, գոյին[բ] ի հաւատս ուղիղս և յեկեղեցւոյ Աստուծոյ[գ] սահմանս.[դ]

ա. Ա, չիք Եւ այսպէս ընդ. բ. Ա, կային. գ. Ա, եկեղեցւոյ Աստուծոյ. դ. Ա՝ սահմանէր ի ժամանակին։ Ն. Եւ սահմանս։

շեցի։[1] Իսկ վաղճանելով ձեռնադրէր եպիսկոպոս ի տեղին իւր զՍիսինիոս.[2] որ քահանայ էր յորոց ընդ նովաւ կարգեցելոցն, իսկ բանաւոր այլ ազգ և ի Մաքսիմոսէ իմաստասիրէ ընդ Յուլիանոսի զիմաստասիրականսն խըրատեալ։ Իսկ ժողովրդեան Նաւատիանոսաց անգոսնել եթէ ոչ առաւել զՄարկիանոս զի (ի) վերայ լաւութեանն խախտեալ ձեռնադրեաց, վասն որոյ առ Վաղէսի Նաւատիանոսքն անխռովք մնային. Ագելիոս մխիթարել զժողովրդին զտրտմութիւն կամեցաւ, ձեռնադրէր ըզՄարկիանոս։[3] Եւ սակաւ ինչ յապահովացեալ յախտէն էանց յեկեղեցի, և կարդայր անձամբ ասացեալ. զՄարկիանոս, ասէր, ընկալջիք յետ իմ, և յետ նորա զՍիսինիոս։ Զայս ասացեալ յառաջ՝ և սակաւ ժամանակ վարեալ վաղճանեցաւ։ Մարկիանոս ապա եպիսկոպոս Նաւատիանոսաց կարգեալ, պատեցաւ և նոցա եկեղեցի յայսպիսի պատճառոյ։

Սաբբատիոս ոմն ի Հրէից քրիստոնէացեալ, ի Մարկիանոսէ ի քահանայի նախակարգեցաւ պատիւ, ոչինչ նուազ հրէական նախկին ըմբռնմամբ ծառայել փութայր. հանդերձ այսուիկ և որում առ ի նոցանէ եպիսկոպոսութիւնն ցանկայր ըմբռնեալ առնլով։ Ապա զցանկութիւն նորա գիտակս առնէր երկուց քահանայակիցս զԹեոկտիստոս[a] և զՄակարիոս, զունայնաձևեալն առ թագաւորութեամբն Վաղէսի զՋատկին զտաւն ի

ա. Յն. Θεόκτιστος

1 Տես Դ. Գ. Ե. 12. Ագելիոսը եպիսկոպոս էր մօտ 40 տարի՝ 344 մինչև 384 թ.

2 Տես նախընթաց գլ. ձ.

3 Տես Դ. գլ. ԻԹ.

Պազոն աւանի Փռիւգւոյ, որպէս և նախկինն ասացի, [1] վրիժիւք կարգեալ խորհէր։ Եւ նախ ծածկութի հպեալ ճգնութեանն, յեկեղեցւոյն գնայր, տրտմեալ ասելով առ ոմանս. զի կարգեալ զնոսա ոչ արժանաւորս լինել վարուք խորհրդոցն հաղորդութեան, իսկ յառաջելով և յայտնագոյն լինէր առանձին ժողով առնել խորհեալ։ Զայս ծանուցեալ Մարկիանոսի անգոսնէր զոր ի վերայ ձեռնադրութեանն մոլորութիւն, զի այսպէս սնափառ մարդիկ ի քահանայութիւն մատուցանէր։ Եւ ցանլով ասէր, վերագոյն լինել ի վերայ փշոց դնել զձեռս իւր, քան զոր Սաբբատիոսին ի քահանայութիւն նախակարգեացէ։ Եւ յարդարէր ժողով Նաւատիանոսաց եպիսկոպոսանց լինել ի Սանգարոն [2] ծովեզերին, վաճառագահ է սա Բիւթիւնիոյ, որ մերձ ի Հեղինուպօղիս կայ։ Ուրանաւր ժողովեալք կոչէին զՍաբբատիոս, և առաջի դնել առ ժողովն զպատճառս տրտմութեան հրամայէին։ Իսկ նորա զանմիաբանութիւն տաւնին պատճառ տրտմութեանն լինէր ասացեալ. քանզի պարտ գոլ կատարել զ'տաւնն ասէր որպէս և Հրէայքն պահեն, և որպէս որք ի Պազոնն [a] ժողովեալք տպաւորեցին։ Զմտաւ ածեալ որոց ժողովոյն աթոռասիրութեան աղագաւ պատճառիլ Սաբատիոսի, երդմամբ զնա հաստատէին, որպէս զի մի երբէք զեպիսկոպոսութեանն յանձն առցէ։ Իսկ նորա առ սոքաւք երդուեալ, արտաբերէին կանոնս յաղագս տաւնին Զատկի, զոր կոչեցին անտարբերելի ասացեալք. մի արժանաւոր լինել պատճառ առ որոշումն եկեղեցւոյ

ա. ἐν Πάζῳ

1 Տես Դ. գլ. ԻԸ.

2 Սանգարիայի կամ ըստ բնագրի Անգարիայի—երկու ձեւն ել գործածական են. ժողովը տեղի ունեցաւ 391. Թ.

անմիաբանութեանն տաւնի. և ոչ որոց ի Պաղոնն ժողովելոց լսիցէ ինչ կաթուղիկէ կանոնոյն լինել: Քանզի և Նախնոցն,[1] և որոց հուպ յառաջեալսն անմիաբանեցելոց յաղագս այս տաւնիս, հաղորդել ընդ միմեանս և ոչ երբեք զատիլ: Այլ որպէս զոյս ի Թագաւորեցելումն Հռովմ զՆաւատիանոս ոչ երբեք հեռանել Հրէիցն, այլ առնել միշտ յետ հասարակութեանն Զատկին տաւնի, ոչ խզձալ առ ընտանիս հաւատոյն, յորս ոչ զնոյն աւրինակ նոցայն կատարաւղս զտաւն Զատկին:

Զայս և այսպիսիս բազումս խորհեալք սահմանեցին զանմիջոցն, որպէս ասացի, զյաղագս Զատկին կանոն. որով իւրաքանչիւր ումեք ըստ ախորժութեանն զոր ի Նախկին ըմբռնմանէն ունէր, առնել զտաւնն թէ կամեսցի, բայց ոչ որոշիլ առ հաղորդութիւնն, այլ որոշարար տաւնողացն լինել: Դարձեալ միաբանութեամբ եկեղեցւոյն սահմանիս այժմ այսորիկ յաղագս Զատկին տաւնի ի նոցանէ յայնժամ հաստատեցելոյ, Սամոտիոս երդմամբքն կապեալ, եթէ զի երբեք անմիաբանութիւն լինէր Զատկին, ինքն առանձին յառաջելով պահէր, և աւթագանելով[ա] ի կարծելումն Շաբաթուաւուր կատարէր զԶատիկն և դարձեալ զնոյն հետայն հանդերձ ամենեքումբք ըստ եկեղեցեացն ժողովէր, և ի խորհրդոյն հաղորդէր: Եւ առնէր զայս ի բազումս ժամանակս, և վասն այսորիկ Թագչիլ ի բազմաց ոչ կարէր: Վասն որոյ և ոմանք ի պարզագունիցն, և առաւել եւս ի Փռիւգիայոյ և ի Գաղատիոյ դիմեալքն, կարծելով ին-

ա Բն. νυχτερεύων.

1 Այստեղ ակնարկուած է երկրորդ դարում Զատկի մասին ծագած խնդիրը որի պատճառաւ Ս. Պօղիկարպոսը Հռովմ գնաց. տես Եւսեբ. Պատ. Ե. Իդ. 14.

քեանց յայսմանէ արտաքսանալ. նախանձէին զնորայն և զՁատիկն նորայն աւրինակաւ կատարէին լռելեայն։ Բայց Սամիրատիոս ի յետինս ժամանակս և ժողովէր առանձինն, փոքր ինչ երդմամբն հող տարեալ, և հետեւաղացն իւր կարգեցաւ եպիսկոպոս, որպէս յառաջեալ յայտնեցուք։ [1]

Գլ. ԻԲ. [2]

Իսկ մեզ որ ինչ հասանէ ասել Զատկին, ոչ որպէս անդէպ համարիմ ի ձեռն աղազունեց ասել, ոչինչ թուէին և ոչ նախկինքն յաղագս աւանդիս իրաւարար վիճել, և ոչ որք այժմ Հրէից փութացեալք հետեւիլ։ Քանզի ոչ առնուին ի միտ եթէ Հրէութեան փոխեալ ի քրիստոնէութիւն, սոցին և առաքելականքն Մովսէսական աւրինացն զաղտրեցին. և այս աստուած զառանին ունի զյայտնութիւն։ Քանզի հրէանալ քրիստոնէից և ոչ մին աւրէնք Քրիստոսի հրամայեցին, այլ

1 Տես առաջեւ է. 1։

2 Տես Սոզոմ է. 19. կամ. Թ. 18. Նիկեփ. ԺԲ. 11–15.

Էր ի ժամանակին և փառն Զատկին Նաւատորինաստացն բաժանումն. զի ոմանք ժողով արարեալ փոխեցին զԶատիկն ըստ Հրէիցն ունել, իսկ այլք ոչ նոյնպէս, այլ ըստ կրման. Եւ այսպիսի պատճառով բաժանին նաև այլ ևս կարգօք.

Զի էր ամն Հրէայ, որ ըստ նոցա հաւատայ ի Տէր. և ի նմանէ զայսորիկ ըստ Մովսէսի օրինացն վարդապետեալք, և ոչ յղեալք[ա] զառաքելոյ, ասելն[բ] ակնեալ հոգւով. և արդ մարմնով վախճանիք. [գ] զի ի փոփոխել[դ] քահանայութեանն հարկէ և օրինացն փոխումն լինել. [ե] որք են առաւելք հան-

ա. Ա. յղեալք. բ. Ա՛ ասացեալսն. գ. Ա, Գ. վախճանեալ. դ. Ա, Գ. փոփոխիլ. ե. Ա, Լինիլ. Գ. փոփոխումն.

ի հակառակէն առաքեալն և արգել, ոչ միայն Թլփատու-
թիւնն ի բաց ընկենլով, այլ և վասն տաւնից ոչ խըղ-
ճալ յորդորելով, ի ձեռն որոց Գաղատացւոցն[1] գրելով
ասէ։

«Ասիցէք ինչ ինձ որք ընդ աւրինաւքն կամիք լի-
նել։»

Եւ սակս վասն այսորիկ ասացեալ, ծառայ ցուցա-
նէ զոր Հրէիցն ժողովուրդ, և ազատս կոչել զժողովեալսն
առ Քրիստոս, իսկ վայրժ է և ոչ երբէք խորել աւուրս
և ժամանակս և ամիսս և տարիս։ Այլ և յորում առ
Կողոսացիսն[2] մեծաձայն ասէ, ստուերս լինել զպահ-
պանութիւնսն որովք ասէ։

«Մի ոք զձեզ դատեսցէ կերակրովք, կամ ըմպել-
եաւք, կամ մասամբք տաւնից, կամ ամսամտիւք, կամ
շաբաթիւք, որք են ստուեր հանդերձելոցն։»

Եւ յորում առ Եբրայեցիսն,[3] իսկ ինքն գերակըն-
քելով զայսպիսիս ասէ։

«Քանզի ի փոխել քահանայութեանն, ի հարկէ և
աւրինացն փոփոխումն լինի։»

Ոչ ուրեք այժմ առաքեալքն և ոչ աւետարանքն
լուծ ծառայութեան յորոց վերայ ի քարոզութիւնն մա-

1 Առ Գաղ. Դ. 2։
2 Առ Կողոս. Բ. 16.
3 Առ Եփես. Է. 12.

գերձօղացն որ Քրիստոսիւ լուծանելոց էր.

Էր և յայլ տեղիս որ ոչ միաբանէին զաւն Զատկին տօ-
նելա զԶատիկն՝ մանաւանդ և զպահս սրբոյ Զատկին. և որ
ուղղափառութեան են խոստովանողք որոշին ի միմեանց, որ-
պէս և ամենեցուն է քաջայայտ պահոց իրք.

ա. Դ. առնել.

տուցելոց եղին, այլ զտաւն Զատկին և զայլ տաւնս
պատուել, ի բարեկամութիւն բարեգործեցելոցն թողին։
Ուստի վասն զի սիրեն զտաւնս մարդիկ յաղագս թու-
ղանալոյ վաստակոցն ի նոսա, իւրաքանչիւր ոք ըստ աշ-
խարհին որպէս կամեցան, զյիշատակ փրկաւոր չար-
չարանացն ի սովորութենէ իմեմնէ ըստ սկսմանցն կա-
տարեցին։ Քանզի ոչ ուրինաւք զայս պահել Փրկիչն և
կամ առաքեալքն մեզ պատուիրեցին. և ոչ զպատա-
պարտութիւն կամ պատիժս կամ անէծս, որպէս Մով-
սէսի աւրէնքն Հրէիցն, և մեզ աւետարանքն կամ առա-
քեալքն սպառնացին։ Բայց միայն պատմաբար առ յան-
դիմանութիւն Հրէիցն, զի պղծաձայն էին ըստ տաւնիցն,
յաւետարանսն ի ժամանակի բաղարջակերացն չարչարիլ
Փրկչին վերագրեալ։ Բայց դիտումն եղև առաքելոցն ոչ
վասն աւուրցն տաւնականաց աւրինադրել, այլ վարս ու-
ղիղս և աստուածպաշտութիւնս մուծանել։ Իսկ ինձ
երևի՝ եթէ զոր աւրինակ այլ ինչ շատ ըստ աշխար-
հացն սովորութիւն է, առ այսպէս և Զատկին տաւն
յիւրաքանչիւրսն ի սովորութենէ իմեմնէ իւրացեալս ու-
նէր զխորութիւնսն, վասն և ոչ մի ինչ առաքելոցն,
որպէս և ասացի, աւրինադրեցին։ Իսկ յաւէտ զի ի սո-
վորութենէ քան յաւրինացն ի յիւրաք(անչ)իւրոցն զխըտ-
րութիւն էառ, նոյն իսկ գործքս ցուցանեն։ Քանզի
յոլովք ի Փոքր—Ասիա իսկզբանէ զչորեքտասաներորդն
պահեցին՝ զշաբաթուն անտես արարեալք զոր և զայս
առնելով՝ առ այլսն տաւնին կատարաւղս Զատկի ոչ երբէք
լինէին միաբանք, մինչև Հռոմայ եպիսկոպոսն Բեկտոր ան-
բաւս չեռեալ, անհաղորդութիւն ոլոց յԱսիայ Չորեքտա-
սաներորդացն առաքեաց։ Յորոց վերայ եղեալ, Իռինէոս ա

ա. Εἰρηναῖος.

Լուգդունոյ որ ի Գաղիայ եպիսկոպոսն առ Բեկտոր Թղթովք քաջաբար ընթացաւ, անգոսնեալ զնորա ջերմութիւնն, ուսուցեալ, որպէս զի և նախնիքն անմիաբան կատարելով զՋատկին տաւն, ի հաղորդութենէն ոչ երբէք որոշին։ Եւ եթէ Պաւղիկարպոս Զմիւռնիոյ եպիսկոպոսն, որ յետոյ առ Գորդիանոսիւ վկայեալ, ընդ Անիկտոսի Հռովմայ եպիսկոպոսին հաղորդէր, ոչ ինչ խղճալով առ նա վասն տաւնին, և զի և ինքն ի յիւրում իսկ ի Զմիւռնի ի սովորութենէ, ի չորեքտասաներորդում զՋատիկն կատարելով, որպէս և ի հինգերորդում եկեղեցական պատմութեանն ասէ Եւսեբիոս։[1] Բայց ոմանք, որպէս ասացի, ըստ Փոքր—Ասիոյ զչորեքտասաներորդն խոտէին. իսկ ոմանք յարեւելականսն կողմունս զշաբաթ տաւնին պահել. իսկ անմիաբանք լինէին առ ամիսն։ Քանզի ոմանք Հրէիցն զատոյգն ոչ բառնալով, պարտ է հետեւիլ վասն տաւնին, ասէին. իսկ ոմանք յետ հասարակաւորութեանն միշտ կատարէին, զհամատաւնելն ընդ Հրէիցն հատանելով ասացեալ. Արեգականն միշտ ի Խոյն լինել պարտ գոլ զտաւնն կատարել, ի Քսանթեկի[ա] ըստ Անտիոքացւոցն ամսոյ, իսկ յԱպրիլէլի ըստ Հռովմայեցւոցն։ Եւ զայս առնել հաւանեալս, ոչ որոց այժմ ըստ ամենայնի մոլորելոց Հրէիցս, այլ առաջնոցն, և Յովսիպոսի ըստ որոց նա յերրորդ Սկզբնաբանութեանն[բ] ասէ այսպէս։ Այլ սոքա առ ինքեանս երկձայնէին. բայց այլքն ամենայն մինչև յարեւմտականսն կողմունսն, և նոյն Ովկեանոս[գ] յետ հասարակաւորութեանն ի նախկին իմեմնէ աւանդութենէ

ա. τῷ Ξανθικῷ.

բ. τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας.

գ. τοῦ Ὠκεανοῦ,

1 Եւս. Պ. Եկ. Ե. 24։

զՋատիկն տպարեալ գտանեն։ Քանզի սոքա ամենեքեան
զայս առնելով յեղանակ, ոչ երբէք առ ինքեանս ան-
միաբանեցան, և ոչ որպէս ոմանք զիրարեցան. որ առ
Կոստանդնու զժողովն զտաւնս զայս էլեր։ Որոց[ա] ան-
միաբանն լինէին յաղագս այս տաւնիս զինելով յորդորեաց,
որպէս զի Նոքա սակաւք գոլով Նմանեսցին բազմաց։ Այլ
բոլորովիմբ զԹագաւորին Թուղթ յերրորդ գիրսն Եւսե-
բիոսի, յորոց ի Վարսն Կոստանդնի գտցես։ Իսկ որ ի Նմա
յաղագս տաւնին Զատկի մասն, թէ պատեհ է ասել,[բ]
զայս ունի աւրինակ։

«Ի կարգ բարեվայելուչ, զոր ամենայն, որք արևմը-
«տականաց և հարաւականաց և հիւսիսականաց տիեզե-
«րաց կողմանց պահեն եկեղեցիք, և ոմանք ըստ արևե-
«լիցն տեղեաց։ Որոյ աղագաւ առ այժմիկս ունել բար-
«ւոք համարեցան, և ես իսկ զձերոյ հպամտութեանդ[գ]
«հերձուած յանձն առի, զոր և Հռովմայեցւոցն քաղաք,
«և Իտաղիա, և ամենայն Ափրիկէ, Եգիպտոս, Սպանիա,
«Գաղղիա, Բռէտանիա, Լիբիւա, Աքիական կարգաւորու-
«թիւնդ և Պոնտականն և Կիւլիկիա, միով կամաւք և հա-
«մաձայնութեամբ պահէ, կամաւորաբար զայս և ձերդ
«ընկալցի հանճար. համարեալ որպէս զի ոչ միայն
«առաւել է որ ըստ Նախկին ասացեալդ է տեղեաց եկե-
«ղեցեացն թիւ, այլ իբրև զի զայս առաւել միաբան
«զամենայն միաբան է խորհել, զոր և ստոյգն բան պահանջել
«համարի, և ոչ մի ինչ ընդ Հրէից երդմնազանցու-
թեան ունի հաղորդութիւն։» Այսպիսի ունէր Թագաւո-

ա. Բն. աւել ունի. Քանզի ինքնին Կոստանդին որոց։
բ. Բն. չկայ. .Թէ պատեհ է ասել։.
գ. τῇ ἀγχινοίᾳ
դ. Ձեռ. ունի. .կարգաւորութիւն։.

րին Թուղթ։ Իսկ որք զՉորեքտասաներորդացն ասացին, ի Յովհաննիսէ առաքելոյ զխտրութիւն Չորեքտասանեորդի աւանդել նոցա. իսկ որք ըստ Հռովմայն և արեւմտական կողմանցն զառաքելսն զՊետրոս և զՊաւղոս զանուխն աւանդելով սովորութիւն ասեն։ Այլ ոչ ոք ի սոցանէ գրով ունի տալ զյաղագս այսորիկ զյայտնութիւն. զի միայն ի սովորութենէ իմեմնէ առաւել ըստ աշխարհացն, որպէս ասացի, կատարի Զատկին տաւն։ Եւ անդուստ կարծեմ. և ոչ միոյ յաղանդոյն զնոյն պահել սովորութիւն, թէպէտ զնոյնս յաղագս աստուածայնոյն ողջոյնեացէ զփառս։[ա] Քանզի և որք նոյն հաւատոյ գոլով անմիաբանք լինէին առ ինքեանց սովորութիւն, վասն որոյ փոքր ինչ յաղագս եկեղեցւոյն սովորութեան յարակարգեալ ոչ է անպատեհ։ Եւ առժամայն իսկ որ յառաջ քան Զատիկն պահս, այլ ազգ յայլս պատահէ գտանել։ Քանզի որք ի Հռոմն երիս նախ քան զԶատիկն շաբաթս, բայց ի շաբաթուէ և ի կիւրակէէ, համակարգեալս պահեն. իսկ որք յԻլլիրիա և յամենայն Եղլադիա, և յԱղեքսանդրիա, յառաջ քան զվեց շաբաթս զոր նախ քան Զատիկն պահս պահեն՝ քառաս-

ա. Միտքն է. ընկալցի զկարծիս, զհաւատ։

Զի ի Հռոմ զտօն Զատկին ըստ փրկաւէտ յարութեան տօնէին և սուրբ զպահսն[ա] ունէին ի մտէն մինչև յելս պահոց[բ] Զատկին. և ոչ ի շաբաթու և ոչ ի կիւրակէի այլափոխել զկերակուրսն. Եւ ի Պետրոսէ և ի Պօղոսէ ասեն[գ] ունել զաւանդութիւնս տօնից[դ] և պահոց յիւնօրէից.

ա. Ա, զսուրբ պահսն. բ. Ա, ի մտի պահել մինչեւ ելս պահոց սրբոյ Զատկին. գ. Դ. ասէին. դ. Դ. անօթից։

ներորդս զնա անուանելով։ Իսկ ոմք ի նոսա, այլքն յառաջ քան զեւթն շաբաթս տաւնին պահոց սկսեալք, ողբականաւորս ընդ մէջս պահելով, ոչինչ նուազ և սոքա քառասներորդս զժամանական զայս կոչեն։ Եւ զքանչանալ է ինձ ի վերայ այսոցիկ. զիա՞րդ սոքա առ թիւ աւուրցն երկձայնելով, քառասներորդս զսա կոչեն. և այլք այլ բան անուանակոչութեանն բանագիւտ լինելով բացատրէին։ Բայց է գտանել ոչ միայն առ թիւ աւուրցն անմիաբանս, այլ և զբացակայութիւնն կերակրոց ոչ նման արարաւղս։ Քանզի ոմանք յամենայն շնչաւորաց ի բաց կան. իսկ ոմանք ի շնչաւորացն ի ձկանէ միայն յետ պահոցն հաղորդէին, ի ջրոց և զնոսա ըստ Մովսէսի լինել ասելով։ Իսկ այլք և ի պարապտականացն մրգոց և ի ձուոց ի բաց կան. և ոմանք ի չոր հացէ

Իսկ Ասիա և Եփեսոս նմանապէս[ա] Յովհաննէ աւետարանչէ ունէին զտօն Զատկին կատարել ըստ աւետաւոր յարութեան և պահօք, նմանապէս[բ] յարաձգել[գ] ի մուտս պահոցն մինչև ցկատարումն յիսնեկին։[դ] Իսկ որ յԱղէքսանդրիայ՝ քառասներորդ[ե] անուանելով ցօր[զ] բարեբանութեան սրբապէս կատարելով. և յետ այնորիկ զշաբաթն առաւելագոյն պատուով[է] և ընթերցուածովք ի Զատիկն հաւուցանէին զփառս։ Թէպէտ և ըստ հին[ը] Զատկին պատարագն ընծայաբերի, այլ և ըստ խորհրդածութեան աւուրցն. բայց ի շաբաթու և ի կիւրակէի փրկական պատարագն միշտ կատարի յեկեղեցիսն Աստուծոյ։ Է ի նոսա[թ] որոշումն կերակրոց[ժ] զորս յուշ արարաք։ Ոմանք յամենայն շնչաւորաց, բայց ի ձկանց և ի ձիթոյ և ի գինւոյ ճաշակեալ, ոմանք յամենայն աւուր, և կէսք ի շաբաթու և ի կիրակէի միայն, և ոմանք հաց և աղ միայն և ջուր,

ա. Ա, նոյնպէս. բ. Ա, նոյնպէս. գ. Ա. Բ. Ն. յետաձգել. դ. Ա, Գ. յիսներեկին. ե. Ա, քառասներորդաց. զ. Ա, ցոր. Դ. յօր. է. Դ. պատուովք ը. Գ. ըստ հինն. թ. Գ. էին սորա. ժ. Ա, կերակրոցն.

հաղորդելին, իսկ այլք և ոչ յայսմանէ։ Իսկ այլք մինչև ցիններորդ ժամն պահեալք անընդհատաբար ուտեն զկե-րակուրսն, և այլ յայլոց պահպանութիւն բերեալք եղեալք հանդիպելին։ Եւ զի ոչ ոք վասն այսորիկ զբաղ ունի ցուցանել պատուիրան, յայտնի է որպէս զի և յաղագս այսորիկ իւրաքանչիւր ուրուք կամաց և յաւժարու-թեանն։ Հրամայեցին առաքեալքն վասն ժուժկալու-թեան,[ա] զի իւրաքանչիւր ոք մի՛ երկիւղիւ աւրինացն, և մի՛ ի հարկէ զբարին գործեսցէ։ Այսպիսի վասն պա-հոցն անմիաբանութիւն քան եկեղեցեացն էր, իսկ վասն հաւաքմանցն այդ այսպիսի։ Արդ ամենայն ուրեք տի-եզերաց եկեղեցեաց յաւուր շաբաթու ըստ ամենայն շաբաթուց պայրակացեալ կատարելով զխորհուրդս,[բ]

ա. Բն. չկայ վասն ժուժկալութեանս։
բ. τὰ μυστήρια.

Եւ են ոմանք որ յամենայն պարարտ կերակրոց և յըմպելեաց ի շաբաթու և ի կիւրակէի, բայց ի մսոյ արգելեալք. Եւ այս որպիսի[ա] օրինակաւ և իցէ, եթէ պարկեշտութեամբ և եթէ անպարկեշտութեամբ իմանալի է այսպէս. Զի առաքեալքն այսպիսի ընտրութիւն ոչ արարին վասն Նորահաւատիցն. բայց ի կարևորացս յայսցանէ. ի բաց կալ ի զոհելոյ[բ] կռոց, և ի պո-ռնկութենէ և ի հեղձուցելոյ, և յարենէ.[գ] որոց պահեալ զանձինս բարւոք գործիցէք, ողջ լերուք.[դ] Այսպէս առ սակաւ սակաւ ածեն ի ճշմարտութիւն և ոչ բռնաւորապէս։ Ինքէն իսկ որք պարկեշտ և ողջամիտք ի հաւատս և ի փառս զառա-քելոցն փառս ստացան, իսկ[ե] ծոյլք ոչ բռնադատեալք պատ-ժեցան. զի իւրում Տեառն կայ կամ անկանի, բայց կեցցէ, զի կարող է Տէրն հաստատել զնա.

ա. Ա, Դ. Գ. եւ այսպիսի. բ Գ. ի զոհից. գ. Ա՝ Դ. յարենէ. դ. Դ. լերուք. ե. Ա, Գ. որք.

Իսկ որք յԱղեքսանդրիա և ի Հռովմ յիշեցէ նախկին աւանդութենէ զայս առնել հրաժարեցին։ Իսկ Եգիպտացիքն դրացիք Աղեքսանդրացւոցն գոլով, և որք ի Թիբայիդա բնակեալքն, ի շաբաթու առնեն զժողովսն, բայց ոչ նոյն սովորութիւն քրիստոնէիցն է ի խորհրդոցն հաղորդելն։ Քանզի յետ խրախանալոյն և ի կերակրոցն յագենալոյն, ընդ երեկոյսն մատուցեալ, ի խորհրդոցն հաղորդին։ Իսկ անդէն յԱղեքսանդրիա ի չորեքշաբաթւոջ և ի կոչեցելումն ուրբաթու գիրք ընթեռնուին, և վարդապետք զայսոսիկ թարգմանեն, և ամենայն ինչ պաշտամանն և հաւաքմանն լինի, բայց ի խորհրդոց պատարագէն։ Եւ այս է սովորութիւն նախկին յԱղեքսանդրիա. քանզի և Որիգէն զշատսն յաւուրսն յայսոսիկ երևի առ եկեղեցեաւն ուսուցեալ։ Որ իմաստուն գոլով վարդապետ և գիտելով զի անկարութիւն Մովսէսի տկարանայ առ գրովն բացատրութիւն, զի յաղագս Զատկին բան ի տեսութիւն հրեր, մինչ Զատիկ լինել

Էին ոմանք, որ և զպատարագն խափանել ի կիւրակէի և ի շաբաթու վասն պնդանալոյ պահոց, բայց այս ոչ ընկալեալ եղև ի սրբոց.[ա] որ զյիշումն յարութեան Քրիստոսի պատարագաւն, և զնահատակութիւն սրբոց անտես ի մոռացօնս[բ] լիցի եկեղեցւոյ. Էր և որ յամենայն երեկոյս աւուրց ընթերցուած ընթեռնուին, բայց ի կիւրակէի և ի շաբաթու, որ յերրորդ ժամուն է ըստ խորհրդեանն. և էր որ յուրբաթու[գ] և չորեքշաբթւոջ միայն։ Եւ այսպէս զանազանեալք ի միմեանս էր հաղորդութիւն ընդ միմեանս սիրով հոգւոյն։ Զի և զՈրոգինին ասելն բան վասն Զատկին բարիոք է յուշ առնել. որ

ա. Գ. ի պահոց. բ. Դ. ի մոռացօնս. գ. Դ. յուրբաթւոջ Գ. ուրբաթու.

առնելով, զոր Փրկիչն կատարեաց, ապդեալ ընդդէմ հակառակ զաւրութեանցն ի ձեռն նորա մերձանալ խաչին, անոյններս այսուիկ հակառակ բանսարկուին հպեալ։ Իսկ ի նմին Աղեքսանդրիա ընթերցաւղք և սադպիրչք անընտրելիք, եթէ երեխայք իցեն և եթէ հաւատացեալք, իսկ որոց ամենայնն եկեղեցեաց հաւատարիմն ի կարգս յայս նախակարգելոցս։

Իսկ ես ծանեա և միւս սովորութիւն ի Թեսաղիա եղեալ. քանզի ուխտաւոր անդ, եթէ ընդ իւրում կնոջ յոր աւրինաւք ժողովրդական[ա] զոլով ածեալ լինէր ննջէր, ելանէր ի քարոզութենէն. իսկ որոց յարևելս ամենայն ուխտաւորաց, և նոյն եպիսկոպոսին կամաւք ի բաց կացելոց, իթէ կամէին՝ ոչ հարկաւ աւրինացն զայս առնողացն։[բ] Քանզի բազումք ի նոցանէ ի ժամանակի եպիսկոպոսութեանն և մանկունս յաւրինաւք կնոջէն արարին։ Այլ որոյ ի Թեսաղիա սովորութեանն առաջնորդ Եղիաւդորոս Տռիկկուսւոյ[գ] եպիսկոպոս, ոչ

ա. Ուխտաւոր եւ ժողովրդական յուն. κληρικός բառի թարգմանութիւնն է։
բ առնէին։
գ. Ἡλιόδωρος Τρίκκης.

անկարութիւն ասէ զօրէնսն, զի օրինակ էր ճշմարտութեան մարմնաւոր պատուիրանն։ Եւ յաղագս Զատկին ասէ. զյարութեան օր զոր Փրկիչն չարչարանօք խաչին կատարեաց զփրկութիւն ընդդէմ հակառակ զօրութեանցն, կոխեալ[ա] զմահ և բառնալով զմեղս և աւետեօք յարութեանն[բ] տօնեսցուք. ասէ, նորոգեալք ի հնութենէն։ Այսպէս և զպահսն[գ] ի նոյն յարէ։ Եւ էր որ ընդ օրինաւոր[դ] ամուսնացեալսն ոչ արգե-

ա. Դ. զօրութեան կոխել զմահ. բ Ա, աւետեօք եւ յարութեան. գ. Դ. զպահս. դ. Դ. օրինակաւոր.

տէր վաստակ լինել զփակկանոն գիրս,[ա] զորս մանուկ գոլով շարագրեաց, և Եթեովպականսն[բ] յորջորջեաց. և պահի սովորութիւնս այս ի Թեսաղոնիկէ, և ի նմին Մակեդոնիա։[գ] Բայց այլ սովորութիւն ի Թեսաղիայ գիտեմ եղեալ. յաւուրս Զատկին միայն մկրտել. վասն որոյ բայց ի սակաւուցն այլքն ոչ մկրտեալք մեռանին։ Իսկ յԱնտիոքիա Ասորեաց եկեղեցին հակադարձեալ ունի զգիրն.[դ] քանզի ոչ յարևելս կոյս սեղանն, այլ յարևմուտս հայի։ Իսկ յԵղադիա, և յԵրուսաղէմ, (և) ի Թեսաղիա, զորս ի լուցմունսն աղաւթս[ե] հպաքար որոց ի Կոստանդնուպոլիս Նաւատիանոսացն առնեն։ Նոյնպէս և ի Կեսարիա Կապադովկիոյ (և) ի Կիպրոս յաւուր կիւրակէի և ի շաբաթու միշտ յերեկորեան քահանայքըն և եպիսկոպոսունքն զգրեանն թարգմանեն։ Իսկ որք յԵղիսպոնտոսի Նաւատիանոսքն ոչ նմանս ըստ ամե-

ա. Որոյ արարեալ էր գիրս յաղագս տռփանաց· ἐρωτικὰ βιβλία.

բ. Αἰθιοπικά.

գ. Յն. աւել ունի. καὶ Ἑλλάδι

դ. θέσις սովորութիւն.

ե. Յուն. λυχναψία բառը միանգամ այսպէս է թարգմանել, երկրորդ անգամ, մի երեք տող ներքեւ «յերեկորինան» որ աւելի լաւ է, քանի որ յուն բառը «ճրագավառութիւն» կնշանակէ։ Այդ հին բառի տեղ յունարէն ժամակարգութեան մէջ այժմ գործ է ածուում «λυχνικός» իսկ Լատիներէն lucernarium.

լուծին ի պահսն լինել, և էր որ ծանր[ա]. և տաղտուկ և գարշելի այս ի պահսն լսել[բ] և կամ տեսանել. և տեսեալ զայս՝ որոշէին ի բաց, և էր որ ի կամս իւրաքանչիւրոցն թողեալ,[գ] զի մի փորձիցին ի սատանայէ։ Եւ յաղագս այսորիկ այսքան բաւականասցի։

ա. Դ. ծանր. բ. Ա, Գ. լինել. գ. Դ. թողուլ։

նայնի որոց ի Կոստանդինուպօլսի Նաւատիանոսացն առնեն զաղաւթսն։ Իսկ մերձաւորաբար ըստ բազում իրաց ի կալման եկեղեցւոյն բնաւ իսկ ամենայն ուրեք յաղագս որոց յամենայն աղանդս, ոչ է գտանել միաբանեալս միմեանց զերկոսս ի միասին։

Քահանայ յԱղեքսանդրիայ ոչ հպի խաւսիւք. և այս սկիզբն էառ, յորմէ հետէ Արիոս զեկեղեցին խռովեցոյց։ Ի Հռովմ զամենայն շաբաթս պահեն. ի Կեսարիա Կապպադովկիոյ զորս յետ մկրտութեանն մեղուցեալս որոշեն ի հաղորդութենէ, որպէս և Նաւատիանոսքն։ Ջնոյնս և Մակեդոնիանոսքն որք յԵղիսպոնտոսի առնեն, և որք յԱսիա Չորեքտասաներորդականքն, Նաւատիանոսք որք ի Փռիւգիա վասն ամուսնութեան ոչ ընդունին. իսկ ի Կոստանդինուպօլսի ոչ յայտնաբար ընդունին, և ոչ յայտնապէս հանեն. բայց յարևմտայինսն կողմունս յայտնաբար ընդունին։ Այլ քանզի պատճառք, որպէս համարիմ, այսպիսի անմիաբանութեանս որք ըստ ժամանակին եկեղեցեաց առաջնորդս, որք առընտանի նախկին ըմբռնումն հնազանդիցն տպաւորեցին. [ա] իսկ նոքա զայս առնլով, աւրէնս ի վերայ եղելոցն առաքեցին։ Բայց զամենայն զորս յեկեղեցիսն սովորութիւնս ըստ քաղաքաց և աշխարհաց եղեալսն՝ գրել գործ է, իսկ յաւէտ և անկարութիւն։ Այլ բաւականք են և յարակարգեալքն տաւն Զատկի ի սովորութենէ իմ(եմ)նէ ըստ աշխարհացն . . էապէսն [բ] ունելով պատ(իւ)։ Վասն որոյ յաւելորդա(բա)նիցն որք Ի Նիկիւոյն ժո(ղով) յեղուլ զԶատիկն զիր(ար)եալք.

ա. Որք առ ընտանի… տպաւորեցին չկայ Բն.

բ. Բն. ունի διάφορον այլապէս։ Ձեռ. մի քանի բառերի երկու կամ երեք տառը պատռուած է։

քանզի անդր (ժող)ովեալքն զօակաւս ի միաբանութիւն ածել փութային առ որս յոյժ յոլովս յառաջագոյն։ Եւ զի անդէն իսկ առաքելոցն ժամանակաւքն բազում անմիաբանութիւնք վասն այսոցիկ լինէին, և ոչ ի նոցանէ յառաքելոցն ծածկեցաւ, որպէս վկայեն Գիրք Գործոցն։ Եւ վասն զի ծանեան առաքեալքն խռովութիւն յանմիաբանութենէն հեթանոսաց շարժեալ հաւատացելոցն, ամենեքեան ի միասին եղեալք աւրէնս աստուածայինս հաստատեցին, աւրինակաւ թղթոյ գրեալք։ Որով ի ծանրագոյնէն վասն այսպիսեացս ծառայութեան և հակառակաբանութեան զհաւատացեալսն ազատեց(ին)․ և տպաւորեն զգու(շո)ւթիւն ուղիղ քաղաք(աւ)որութեանն, և զառ (ճշ)մարիտ աստուածպաշտութիւնն ածուն ուսուց(ին), միայն զորքանս (կա)րեւորապէսն պարտ է պահել ազդեալք։ Այլ թուղթն յառաքելոցն Գործս[ա] վերագրի․ բայց ոչինչ արգելու և աստանաւր յարակարգել զնա։

«Առաքեալք և երիցունք և եղբարք, որոց ընդ Ան-
«տիոքայ և Ասորեաց և Կիւղիկեայ եղբարցդ որոց ի հե-
«թանոսաց, [բ] խնդալ։ Քանզի լուաք՝ թէ ոմանք եկեալք
«ի մէնջ խռովեցուցին զձեզ բանիւք, խախտելով զան-
«ձինս ձեր․ ասելով թլփատիլ և պահել զաւրէնսն որոց
«ոչ պատուիրեցաք, թուեցաւ մեզ եղելոցս միանգամ
«առս ընտրեալս առաքել առ ձեզ ընդ սիրելեաց մե-
«րոց Բառնաբայ և Պաւղոսի, արք որք մատնեցին զան-
«ձինս իւրեանց վասն անուան Տեառն մերոյ Յիսուսի
«Քրիստոսի։ Արդ առաքեցաք զՅուդայ և զՇիղա[գ] և

ա. Գործք Առաքելոց։
բ. Բն. [illegible]-ի ժողովրդոց։
գ. Σίλαν

«նոցա ի բանից զնոյն ասել։ Զի հաճոյ թուեցաւ Հոգ-
«ւոյն Սրբոյ և մեզ, մի առաւել բեռն դնել ձեզ, բայց
«ի կարևորացս յայսցիկ. ի բաց կալ ի զոհելոց կռոց,
«և յարենէ, և ի հեղձուցելոյ, և ի պոռնկութենէ, յո-
«րոց պահել զանձինս, բարւոք գործիցէք. ողջ լերուք։»

Բայց այս թուեցաւ Աստուծոյ. քանզի զայս ասէ թուղթն, թէ թուեցաւ Հոգւոյն Սրբոյ, մի առաւել դնել ծանրութիւն բայց յորոց ի հարկէ պարտիցն պահել։ Իսկ ոմանց ի սոցանէ անփոյթ արարեալ զամենայն պոռնկութիւն համարին. իսկ վասն աւուրցն տաւնից հոգւովք չափ ջանան. և ընդդիմադարձուցեալք զԱստուծոյ պատուիրանն, և աւրինադրել անձամբք, իսկ առ ոչինչ զառաքելոցն աւրինադրութիւն եդեալ, մոռանալով զանձինս, եթէ հակառակ որոց Աստուծոյն թուեցաւ գործեն։ Բայց կարելի էր այսուհետև զյաղագս Զատկին բան առաւել ձգել, և ցուցանել որպէս զի և (ոչ) Հրէայք զստոյգն որոց յաղագս Զատկին ժամանակացն կամ աւրինակաւ պահեն. որպէս և Սամարացիքն, հերձուած գ(ոլ)ով Հրէիցն, միշտ յետ հաստարակաւորութեանն ա զտաւնս զայս կատարեն։ Այլ այսպիսի պատճառս առանձնոյ պէտս ունի և երկայնագոյն արտադրութեան։ Բայց զայս ասեմ, եթէ որք սիրենն Հրէից հետևիլ, և առ տեղիսն ստուգաբանենն, ոչինչ եղանակաւ յայսցանէ անկանիլ պարտին։ Քանզի թէ բնաւ միայն ստուգաբանել կամին, ոչ պարտին աւուրս միայն կամ ամիսս խտրել, այլ և զայլսն որքան Քրիստոս ընդ աւրինաւքն եղեալ գործէր հրէաբար, կամ համբերէր ի Հրէիցն անիրաւել, կամ բարեգործելով զամենեսին, աւրինակաբար գործէր։ Նաև մտեալ ու-

ա. μετ' Ισημερίαν հաւասարութիւն տունջեան եւ գիշերոյ։

սուցանէր․ ի վերնատանն նմա Զատիկն պատրաստել հրամայէր․ էջ կապել լուծանել հրամայէր․ զբարձաւղն զսափոր ջրոյն նշան տայր փութաւղաց(ն) ի Զատիկն․ և այղս բե(ւ)րս որքան յԱւետարան(ս) գրին։ Եւ յայսցանէ ոչինչ մարմնապէս պահել փութան, որք վասն տաւնին արդարանալն կարծեն։ Քանզի ոչ ոք ի վարդապետացն ի նաւէ երբէք վարդապետութիւնս առնէ, և ոչ ի վերնատան ոք զԶատիկն յամենայնէ կատարել փութացաւ, ոչ էջ կապել լուծանելով առ ժամայն լուծին, ոչ սափոր ջրոյ բառնալ ումեք հրամայեցին, զի նշանքն լցցինն․ քանզի զայսոսիկ և զայսպիսիս ըզհրէականս առաւել համարէր։ Քանզի հրէայքն զպատահմունս մարմնոցն առաւել քան զհոգւոցն ապրեցուցանել փութան․ վասն որոյ և պարտաւորք անիծիցն լինին, զի զպուրէնսն Մովսէսի յաւրինակս և ոչ ի ճշմարտութիւն առնուն։ Իսկ հրէաւէրքն զայսոսիկ ի տեսութիւն հանեն, և վասն աւուրցն և ամսոցն զաննուէրն կամին պատերազմ, զյաղագս այսորիկ տեսութիւն կոխեալք։ Որպէս զի և նոցա ըստ այսմ մասին նման հրէիցն դատապարտիլ, զոր ի յանիծիցն համար[ա] յանձին բերեալ։ Այղ վասն այսորիկ բաւականանալ համարիմ։

Բայց ընթասցուք յառաջիկայն, որում փոքր ինչ նախկին արարաք յիշատակ․ որպէսզի եկեղեցին որոշեալ եկաց ի նախկին որոշմանն․ և որպէս զի զատեալքն ընդդէմ միմեանց դարձեալ գնային․ և զփոքունս և ըզսուղս պատճառոյն առեալք ի միմեանց որոշէին։ Բայց արդ՝ Նաւատիանոսքն վասն տաւնի Զատկի զատեցան․ և վասն այսորիկ ոչ մին միայն որոշումն ընդունին․ քանզի այղք այղ ազգս ըստ աշխարհացն,[բ] ոչ միայն վասն

ա․ բն․ ἡ ψῆφος դատավճիռ։ բ․ բն․ ἡ ἐπαρχία․

ամսոց, այլ և վասն շաբաթու աւուրցն, և վասն ոչին-
չիցն տարբերեալք, և երբեմն խղճան, իսկ երբեմն և
զուգին։

Գլ. ԻԳ. 1

Բայց լինի և յԱրիանոսն որոշումն վասն այս պատ-
ճառոյս, որ յամենայն ժամ ի նոսա հերձուածական
խնդիրքն յայն տեղիսն իմն զբանս նոցա յառաջ բերեն։
Քանզի յեկեղեցւոջ հաւատացեալ է. Աստուած Հայր
լինել Որդւոյ Բանին. խնդիր անկաւ ի նոսա եթէ հնա՞ր
իցէ և նախակարգեալ զՈրդի Աստուած կոչել Հայր.
քանզի զԱստուծոյ բան ոչ ի հաւրէ ծնանիլ, այլ յո-
չէից գոլ[ա] կարծէին. առ նախկին և գերագոյն գլուխն
սխալեալք վայելչաբար յաղագս սոսկ անուանն յայն-
տեղի վիճաբանութիւն անկան։ Դոռոթէոս որ յԱն-
տիոքա ի նոցանէ կոչեցեալ ասէր. ոչ հնար լինել Հայր
գոլ կամ կոչիլ, ոչ գոլ Որդւոյ։ա Իսկ Մարինոս [զ]որ
ի Թիրակայ նախ քան զԴոռոթէոս լինէր ընտրեալ,
ի հակառակն բան նախակայ իւրոյ։ Վասն այսորիկ լինի ի
նոսա հերձուածն, և մեկնեալք յաղագս նախաճառեալն
բանի, առանձինն իւրաքանչիւր ոք զժողովսն առնէին.
որոց ընդ Դէոգոռոսիւն կարգեցելոց.բ իսկ որք Մարի-
նոսին հետեւաւղք առանձին յարդարեալ տունս աղաւ-
թից զժողովսն առնէին, ասելով. զՀայր լինել միշտ
Հայր, և ոչ գոլով Որդւոյ։ Եւ կոչէին սոքա Փսաթիւ-
ռիանոսք,գ զի Թէոկտիստոս ոմն Փսաթիւռիայ վաճառ-
ազգաւ Ասորի, ջերմին դ բանիւ կայր համակարգեալ.

1 Տես Սոզոմ. Է. 17. Կաթող. Թ. 40. Նկ. ԺԲ. 30.

ա. ՔՆ. եթէ ոչ իցէ որդի. բ. ՔՆ. աւել ունի. յընտանի տեղիա-
նոցին.. գ. οἱ Ψαθυριανοί դ. διαπύρως [illegible].

իսկ նոցա հետեւեցաւ և Սեղինաս [ա] Գոդացն եպիսկոպոս, այր խառնակ ունելով զազգն. ի հաւրէ Գուդ գոլով, իսկ ի մաւրէ Փռիւգացի, [1] և վասն այսորիկ երկոքին լեզուաւքն պատրաստաբար ըստ հերձուածոյն նոցա ուսուցանէր: Բայց յետոյ և սոքա անջատեցան, Մարինոսի առ Ագապինոս ցասուցեալ, զոր յինքն յեպիսկոպոսութիւն Եփեսոսի նախակարգէր:

Իսկ սոքա ոչ վասն աղանդոյ, այլ սակս նախաթոռութեանն տրտմեալք պատերազմէին ընդ միմեանս, Գոդացն յաւելեալ առ Ագապիոս: Վասն որոյ բազմաց յորոց ընդ նոքաւք ժառանգաւորացն, ատեալ զառ ի անափառութենէն ծնեալ մարտն նոցա, մերժելով ի նոցանէ ի համագոյութեանն հաւատ յաւելուին, և կարգէին ի սրբագոյն մերում եկեղեցւոջն, ի Նեկտառէ եպիսկոպոսապետէ վերստին ձեռնադրեալք: [բ] Բայց Արիանոսքն զերեսուն [2] ամ զատեալք ի միմեանց, յետոյ առ թագաւորութեամբն Նոր Թէոդոսի ի հւպատուոջն նո-

ա. Σεληνᾶς.

բ. Վերջի նախադասութիւնը «եւ կարգէին....ձեռնադրեալք» չկայ բնագրի մէջ:

1 Սա առաջ Ուլփիլասի գրագիրն էր. յետոյ նորան յաջորդեց.

2 Այդ միացումը եղաւ 419 թ. բաժանումը 394 թ. էր. ուրեմն ընդամենը 25 տարի է եւ ոչ երեսուն.

Բայց Արիանոսք որոշեալք [ա] ի միմեանց, յետոյ ի բաց թողեալ զվիճաբանութիւն, և միաբանեցան ընդ ուղղափառ հաւատս եկեղեցւոյ Աստուծոյ մերոյ ի հաւատս և ի կարգս մեր. և դարձեալ վերստին առնուն ձեռնադրութիւն ի Նեքտառիայ ի Կոստանդնուպոլսի հայրապետէն. [բ] Իսկ որք այլք [գ] ի Կոստանդնուպոլիս էին զղջացեալք յետ երեսուն ամի առ Թէոդոսիւ՝ գան ի խոստովանութիւն համագոյութեան, և օրէնս հաստատեն մի

ա. Ն. Դ. որոշեալ. բ. Դ. եպիսկոպոսէ. գ. Ա՛ Դ. այլ.

րին ի զաւրավարէն Պղինտասայ, որ Փաւթիւռիանոսացն հերձուածոյն էր, հաւանեալք ի վիճաբանութենէն ի բաց կացին, և միաւորեցան, որպէս զի աւրէնսահմանեալ ոչ երբէք յիշել զգլուխն. վասն որոյ անջատեցան։

Բայց զայս ի Կոստանդինուպօղսի միայն առնել կարէին. քանզի որք յայլ քաղաքսն թէ ուրանաւր և հանդիպին գոլով տակաւին մնան որոշեալք։ Այսքան և վասն որ յԱրիանոսան որոշմանն ճառեցաւ։

ԳԼ. ԻԳ.[1]

Այլ և ոչ որք յԵւնոմիոս են անանջատելիք մնացին. քանզի ինքն Եւնոմիոս անդէն նախկին[2] Եւդոքսի ձեռնադրեալ զնա եպիսկոպոս Կիւզիկոնի որոշէր՝ պատճառս առնլով, զի զԱւէտիոս[ա] զնորա վարդապետն արտաքս հանեալ ոչ ընդունէր. իսկ որք ի նմանէ ի զանազանս որոշեցան։ Քանզի նախ Թէոփռոնիոս ամն ի Կապպադովկեայ յԵւնոմիոսէ զհերձուածականսն խրատեալ, և մեծամասն արար զԱրիստոտէլի ստորագրու-

ա. Ἀέτιος

1 Տես Սոզ. Զ. 26 եւ Է. 17.
2 Տես Դ. գլ. Է. ԺԳ.

յիշել զգլուխ մոլորութեան այն[ա] ի վերայ իւրեանց, այլ ուղիղ հաւատոյ պատկառեալք[բ] ի փառս Աստուծոյ կեցցուք։ Այս լինէր ի Կոստանդնուպօլիս։ Եւ որ Նոմիոսին[գ] և նոքա բաժանեալք և Նոմիոս՝ նախկին իսկ յԷդոքսէ յԱրիոսէ ձեռնադրեալ. զի ոչ ընկալաւ զնորա վարդապետն[դ] զԱյետիոս՝ արտաքս լինել ի նմանէ, ոչ միաւորի ընդ նմա և ըստ նորա գաժանութեան

ա. Ա, Դ. Գ. մոլորութեանն անուն. բ. Ա Բ. պատ՛երեալք. գ. Ա՛ Դ. եւ Նոմիոսին։ դ. Դ. զվարդապետութիւն.

թիւնսն և զոր յաղագս մեկնութեանն իմացեալ, շարականեալ գրեան զոր յաղագս կրթութեան մնաց գրեաց։ Զանձրացեալ ընդ իւր հնազանդակիցսն, իբր ապստամբեալ ի նոցանէ արտաքս ելանէր. և ժողովեալ զնոսա յնքենէ համանուանութիւն հերձուածոյն էթող։

Իսկ ի Կոստանդինուպոլսի Եւտիքէս ոմն ի ցուրտ[ա] խնդրոյ որոշեցաւ յԵւնոմիանոսացն, և այժմ զժողովս առանձինն առնէ։ Արդ՝ անուանին Թէոփռոնիոսի հետևողքն Եւնոմիանոսք — Թէոփռոնիանոսք, իսկ Եւտիքեոսին՝ Եւնոմիանոսք — Եւտիւքիտնոսք։ Բայց որպիսի ցուրտ բանք են վասն որոյ որոշին, աւանդեալ պատմութեամբս ոչ արժանի լինել ընտրեցի, զի մի յայլս խոնարհեցուցից զբանս. բայց զի զմկրտութիւնն արտաքսազրեցին, քանզի ոչ յԵրրորդութիւնն, այլ ի Քրիստոսի մկրտեն մահ։ Բայց եղև ի ժամանակս ինչ ի Մակեդոնիանոսսն երկպառակութիւն. Եւտռոպիոսի քահանայի առանձին ժողովս առնելով, իսկ Կառտեռիոսի ոչ միաւորել ընդ նմա։ Թերևս արդեւք և այլ աղանդք են ի սոցանէ եղեալք յայլս ի քաղաքացն։ Բայց ես ի Կոստանդինուպոլիս գյամուծն առնելով, յորում ծնայն իսկ

ա. Թեթեւ.

ումսն։ Եւ այլք յայլոյ[ա] որոշեալ և անմիաբանք[բ] լինել, զայլն և խոստովան լինէին[գ] ըստ մերում հաւատոյ ուղղափառութեան և կարգաց եկեղեցւոյ։ Եւ զի երկայնագոյն է զամենայն աղանդիցն ասել զբաժանմունս, մանաւանդ երկիւղ է որ ոչ գիտեմ զբովանդակն հասու լինել և ասել. որ ի Կոստանդնուպօլիս եմ ծնեալ և սնեալ և ուսեալ, անդորրագոյնս պատմեմ, որքան մեզ է հասանելի որք աստէն[դ] լինալք, որոց և

ա. Ա, յայլ. բ. Ա, անմիաբան. գ. Դ. խոստովանէին ըստ մերոյ. դ. Ա' Գ. անդէն.

և առայ, զորս ի նմա եղեալսն անգոյլագոյն պատմեմ, զի ղոմանս յայսցանէ և ինքնատեսաբար պատմեցի, և զի պայծառագոյնք ու անդն եղեալք, և արժանիք յիշատակիք յիշատակի կարգեցան. բայց այս ապա ոչ ըստ նմին ժամանակին, այլ ըստ յոլովից պատահեաց լինել ժամանակաց։ Իսկ դու թէ կամիս ուսանել զանուանս զանազանից հերձուածոց, զվերագրեալսն Անկիւրոս գիրս ա զոր շարագրեաց Կիւպրացեացն եպիսկոպոս Եպիփանիոս, ընթեռնլով ուսջիր։

Բայց յաշխարհական գործքն դարձեալ խառնակէին յայսպիսի պատճառոյ։

ա. Αγκυρωτῷ βιβλίῳ Եպիփանի գրուածքն էր, որ 373 կամ 374 արդէն գրուած պատրաստ էր։

ականատես իսկ. իսկ վասն այլոցն որ զամենայն ի մէնջ պահանջեր։ ա

Իսկ եթէ կամիս ուսանել զաղանդից զպէսպէս բ և զանազանս բանից և գործոց հերձուածոց գ չար յիմարութիւնս, դ ընթերցիր զԱնիւկորոս գիրս, զոր շարագրեաց ե երանելին Եպիփան եպիսկոպոս Կիւպրացի. և նա ուսուցանէ զհերձուածս։

ՃԺԱ.

Յաղագս յարութեան մանկանցն Նիկիոսի։

(Ի սոյն ժամանակի յարեան մանկունքն որ յԵփեսոս էին ի Հողքոս գ լերինն, յայրի անդ ննջեցին, ի Դեկոսէ հալածչէ քրիստոնէից. որ նախախնամութիւն է Աստուծոյ յարութիւն նոցա շնորհել, հաստատուն արար զյոյս յարութեանն։ Զի յարեան ոմանք յաղանդաւորաց եպիսկոպոսաց որք ասէին՝ թէ չիք յարութիւն մարմնոյ. զի հոգիքն ընդունին զհատու-

ա. Ա, պահանջես. բ. Ա՛ պէսպէս. գ. Ա, հերձուածոյ. դ. Ա. իմայութիւնս. Դ շարաասացութիւնս. Գ. հմայութիւնս ե. Ա՝ Դ. շարագրեաց՝ զ. Դ. յողորդս. է. Ա, նախախնամութեամբն.

ԳԼ. ԻԵ.[1]

Ըստ[1] արեւմտից կողմանց քերդող ոմն, որոյ անուն

1 Ճառընտրի հատուածը քաղուածք է, ինչպէս նկատեցինք, Թէոդոսի պատմութեանը, որ էջ. 415 վերջանում է եւ սկսում դարձեալ այս տեղից, բայց քաղուածք անողը կապը հաստատելու համար աւելցրել է մի կտոր.

«Բայց ընթացուք յառաջիկայն, որոյ փոքր ինչ առաջագ սկիզբն յիշատակի: Նախկին որպէս զի եկեղեցին որոշեալ ի նախկի եղելում որոշմանն ոչ եկաց. եւ որպէս զատեալք ի միմեանց՝ ընդդէմ կալով գնային եւ զփոքունս եւ զսուղս պատճառոյն՝ առաջեալք առ միմեանս որոշեն ըստ արեւմտից կողմանն, քերդողովն որում անունն՚էր Դինիսիոս . . . »

1 Տես Է. 22. 24. Թէոդ. Գ. ԻԿ. Դ. 24. Ռուփ. ԺԱ. 3։. Զօսիմոս. Դ. 53. Փիլոստորգ. ԺԱ. 1. Կաս. Թ. 45. Նիկ. ԺԲ. 39.

ցումն յԱստուծոյ ըստ բարեաց գործոց[ա] և լինին որպէս հըրեշտակս ի յերկինս, և մեղաւորացն հոգիքն ընդ իւրեանց ընդունին զպատիժս ըստ արժանեացն ի Տեառնէ. Եւ վասն այսորիկ[բ] խնդրոյ, բարեպաշտն Թէոդոս ուժգին դողմամբ[գ] և արտասուօք հրամայէր աղօթս առնել առ Աստուած ուղղափառացըն, զի եղիցի ողորմութիւն յԱստուծոյ. և ինքն ևս առաւել ի ջանս աղօթիցն և ի պահս[դ] պնդեալ տքնութեամբ և արտասուօք. Եւ լսելի եղև սքանչելի ցուցակութեամբ յարութիւն հոգւոց և մարմնոց ի մանկանցն[ե] եւթանց, որք յարեան և երևեցան թագաւորին և բազմաց, և խօսեցան վասն յարութեան մեռելոց, և դարձեալ նիրհեցին և ի քուն մտին մինչև ի հասարակաց[զ] յարութիւնն, որպէս և ամենեցուն է քաջայայտնի ի նոցին պատմութեանց. Ցայսոսիկ գոհանալով առա-

ա. Դ. պարգեւաց. բ. Դ. այսր. գ. Ա գոչմամբ, միւսները դողմամբ. դ. Դ. աղօթից եւ պահոց. ե. Ա, ի մարմնականացն. զ. Ա, Դ. ի հասարակ.

Նուգենիս, [ա] Հռովմայականս խրատեալ բանս․ սորա թո- ղեալ զխրատարանսն ի թագաւորականսն զինուորէր, [բ] և ընդդիմագրաւ թագաւորին լինէր կարգեալ։ Եւ վասն լինելոյն նորա բանաւոր, առաւել քան զայլսն պատուեալ զբախտ նուաստաբար ոչ տարաւ․ այլ գործակից առ- եալ զՍոգոբաստիս, [գ] որ ի փոքր Գաղատուոյն դիմեալ զաւրական դասու առաջնորդ հանդիպելով, [դ] իսկ աւրի- նակաւ դժնդակ և պղծապանագոյն։ Խորհին [ե] երկոքինն զմահ թագաւորին Վաղէնտինիանոսի, յորս ի վերայ

ա․ Դինիսոս․ բ․ ի թագաւորութեանն զինուորեալ․ գ․ Ἀργοβάστης այլ ցոր ծառգոյքաստիս․ դ․ հանդիպեալ․ ե․ խորհէին զմահս․

ւել հաստատէր ի հաւատս և փառաւորէր զարարիչն Աստուած։[1])

ԳՂ ԺԺԵ․

Թէ որպէս քերթողն Նուգինէս բռնացեալ, ի քուն անկողնի խեղդէ զթագաւորն Վաղէնտիանոս, կալնու զհռոմ եւ զիշխանութիւն·

Ենա այսորիկ յառնէ [ա] աշխարհական պատերազմ յա- րուժուաս․ Քերդող ոմն Նուգինէս [բ] անուն ի Հռոմայ, [գ] հռետոր իմաստասէր անուանի լինել․ սորա [դ] թողեալ զխրատականսն զինուորէր և դիմագրաւ պատուի ի թագաւորէն․ [ե] առաւել քան զամենեսեան իմաստուն և բանաւոր երևեալ փառաւորի․ Եւ ամ- բարտաւանեալ չար իմացութեամբ զմահ թագաւորին․ [զ] և առ- նու գործակիցս իւր զփոքր Գաղատիա զզօրավար թագաւորին զՍոգոբոստիս, և երկոքին խորհէին զմահ թագաւորին Վա- ղէնտիանոսի․ և Ներքինիսն [է] որ ի վերայ յօթանոցին [ը] մեծա- մեծ խոստմամբ խորհրդակից առնէ մահու․ և նոքա պարեալք

1 *Զիք ի բն․ առեալ է ի վկ․ Ուռթն Մանկ․ Նփես․ զոր տես ի վկ․ Ս․ Հ․ Ա․* 146․ 502։

ա․ Ա, առնէ բ․ Բոլ․ Զեռ․ Նուգինէս․ գ․ Ա, Հռոմա․ դ․ Ա, որ․ ե․ Ա, Գ․ վասն առաւել․ զ․ Ն․ եւ ամբարտաւանութեամբ չար իմանա վասն մահու թագաւորի․․ է․ Գ․ Ներքինին․ ը․ Գ աթանոցին․

ւթանոցին[ա] ներքինիս հաւանականաւք մտեալ։[բ]

Իսկ նոցա[գ] խոստմունս որոց ունէին պատուոցն[դ] ընկալեալք, ի ննջման զթագաւորն խեղդեցին։ Եւ առժամայն Եւգենիս կալաւղ[ե] որոց յարեւմտայինան կողմունս իրաց եղեալ, գործէր ոլքան և վայել էր ի բռնակալն լինել անտեղի իրք։[զ]

Զայս լուեալ թագաւորին Թէոդոսի, և նոյն ժամայն է ի հոգս մեծամեծս մտանէր, երկրորդ հանդիսից յետ[է] Մաքսիմոսի առաջի կացելոյ ճանապարհի։ Ապա կալեալ[ը] զհեծելական զաւրութիւնսն,[թ] և զորդին Ոնորէոս[ժա] յորջորջեալ ի թագաւոր յիւրում[ժբ] երրորդ հիւպատուօջն, և Արդանտիոսի,[ժգ] տասինն Յունուարի

ա. աղաւթանոցին. բ. հաւատարիմ մտեալ. գ. ի նոցանէ. դ. ըզպատիւն. ե. Եւգինի կալով որ էր յարեւմտային կողմանս տիրացեալ, գործէր. զ. իրս. է. Չիք. ը որ յետ. թ. ը կալեալ. ժ. զաւրսն. ժա. յորում անուն Ոնորիոս. ժբ. իւր. ժգ. Ապուգանտոս.

ի խոստմանցն ի քուն յանկողնին ի գիշերի խեղդեցին զթագաւորն Վաղէնտիանոս։ Եւ անդէն կալաւ զՀռովմ և զիշխանութիւն նորա։

ԳԼ. ՃԺԲ.

Թէ որպէս Թէոդոս լուեալ զսպանումն Վաղէնտիանոսի, հասանէ զօրօքն ի Գաղղայ, մարտնչի ընդ բռնակալին, պարտի բռնակալն եւ հատնի գլուխն։

Զայս լուեալ Մեծին Թէոդոսի թագաւորին ի հոգս առաւել մտանէր. և ժողովեալ զզօրս իւր, և զմիւս որդին զՈնորիոս[ա] թագաւորեցուցանէր ի Կոստանդնուպոլիս. թողեալ զերկուսին որդիսն զԱրկադիոս և զՈնորիոս թագաւորս ի Կոստանդ-

ա. Ա. Գ. զՆոնորիոս.

ամսոյ, [ա] առժամայն յարեւմտայինսն կողմունսն [բ] փութա-նակի գնայր, թողեալ զերկուս որդիսն իւր ի Կոստան-տինուպոլսի թագաւորս: [1] Իսկ երթալով նորա ի յընդ-դէմ [գ] Եւգինի, բազումք որոց յայնկոյս Իստրոսի բար-բարոսացն հետեւէին նմա, մարտակից լինել նմա ընդդէմ բռնակալին յաւժարեալք: Իսկ յոչ բազում անցեալ ժամանակի, [դ] Գաղիա հասանէր զաւրաւ. բազմաւ. քան-(զի) անդ պատրաստէր բռնակալն ունելով և նորա զաւրս բիւր բազումս: Եւ լինէր խառնակումն առ գետոյն [ե] որ կոչի Փռիգդոն [զ] [2]. Եւ ըստ որում կողման Հռովմա-յեցիք առ Հռովմայեցիս պատերազմէին, հաւասար լինէր մրցումն ի կողմանն յայնմիկ մարտին, իսկ ըստ որում մարտակիցքն [է] Թէոդոսի բարբարոսքն, ըստ այնմ կող-ման ուր Եւգինին առաւել զաւրանային:

ա· յամսեանն Յունուարի ի տասն· բ· յարեւմտային կողմն· գ· ընդ-դէմ Եւգինիա ի պատերազմ· դ· Չիք |յօժարեալք։.... ի ժամանակի· ե· գետովն· զ· Փռիւգիոն է· բարեպաշտին·

1 Փրկ· 399 Թ·

2 Բնագրի մէջ այստեղ բաց է թողնուած մի փոքրիկ հատուած, որ չկայ նաեւ մեր թարգմանութեան մէջ· ասել է՝ թարգմանութեան օրի-նակն էլ է առանց այդ այժմ կորած հատուածի եղել·

Նուպոլիս, և ինքն գնայր ընդդէմ բռնակալին այնորիկ Եւգինի ի մարտ։ Եւ հասեալ ի Գաղիայ [ա] յոլովք ի բարբարոսացն գան առ Թէոդոս մարտակից լինել ընդ նմա ընդդէմ բռնակալին։ Իսկ յետ ոչ բազում աւուրց գայ և բռնակալն բազում բիւ-րաւոր զօրօք· և խմբեցաւ պատերազմն առ գետովն որ կոչի Փռիգդոն· [բ] և ըստ որում Հռովմայեցիք էին պատերազմեալ, հաւասար էր մրցումն և ոչ մի զմի ոք յաղթահարէր· [գ] իսկ որ այլազգացն էր զօրն, պարտեցան ի բռնակալի զօրաց ի մարտին։

ա· Բոլ· Ձեռ· ի Գաղատիա· բ· Դ· չիք· գ· Դ· եւ ոչ մի զի մի ոք յաղթահարեաց·

Իսկ Թագաւորին տեսեալ զբարբարոսն լքեալս, և ի մեծ հանդիսի եղեալ, ի գետին ընկենլով զինքն [ա] աւգնական կոչէր զԱստուած, և ի խնդրոյն ոչ նուաղէր։ Քանզի Բանկուրիոս [ա] զաւրավարն [1] նորա այնքան քաջալերեցաւ, [բ] որպէս զի նախկին հանդիսաւորաւքն [բ] ընթանայր, ըստ որում կողման բարբարոսքն [գ] վարեալք լինէին, և պատառէր զռազմունս [դ] պատերազմականացն, և դարձուցանէր ի փախուստ [2] զորս յառաջ

ա. մինչեւ առ զխնդրեալին ի սիրոյն իւրմէ ի Քրիստոսէ, զի բազկոիոս. բ. քաջացաւ գ. զորու բարբարոսացն. դ. ճառընտիրը ունի ուղիղ. «զռազմունս» մեր Ձեռ. «զբաղմունս».

ա. Բն. Βακούριος.
բ. Բն. πρωταγωνισταῖς.

1 Բակուրի մասին Զոսիմոսը (Դ. 53) գրում է. Ἔλχων μὲν ἐξ Ἀρμενίας τὸ γένος, ἔξω δὲ πάσης κακοηθείας ἀνήρ, μετὰ τοῦ καὶ τὰ πολεμικὰ πεπαιδεῦσθαι. Ազգաւ ի Հայաստանէ ծագեալ, այր անարատ յամենայն վատթարանց. ընդ նմին եւ քաջ վարժեալ ի գործս պատերազմաց։

2 Զոսիմոսը պատմում է, որ շատերը, նրանց թւում եւ Բակուրը ընկնում են պատերազմի դաշտում։

Իսկ բարեպաշտն Թէոդոս [ա] տեսեալ պարտեալ և լքեալ զայլազգիսն, որ մարտակիցք նորա էին, ի մեծի հանդիսի լքեալ ընգէց լինին ի գետին, և մեծաւ հառաչանաւք և արտասուաւք յօգնութիւն կոչէր զԱստուած, և ոչ անտես լինէր ի խնդրոյն. զի անդէն զօրացեալ եղեն ի վերին զօրութենէն զօրք Թագաւորին։ Զի Բակուրիոս [բ] զօրավար Թագաւորին՝ զօրացեալ նախկին հանդիսաւորօքն ընթանայր ի կողմն բարբարոսացն, և պատառէր [գ] զռազմ մարտին, և դարձուցանէր ի փախուստ զմարտուցեալսն. և բազում մահս և վիրաւորս առնէր ի թշնամեացն, և փրկէր զբարբարոսն [դ] անվնաս։

ա. Դ. Թէոս. բ. Բռ. Ձեռ. Բանգուրիոս. գ. Դ. պատառէր. դ. Դ. բարբարոսացն.

սակաւ ինչ վարաւղս։[ա] Բայց լինէր և այլ զարմանալի իր[բ] ի վերայ՝ ի ձեռն Աստուծոյ շնորհին պքանչման արժանի. քանզի հողմոյ ուժգնի[գ] շնչեալ զվտարեալս[դ] նետս յորոց Նուգենի հակառակ նոցունց շրջեալ յերդոյր,[ե] և ոչ այս միայն, այղ և զընդդիմամարտիցն ուժգին դիմմամբ բերէր ընդդէմ նոցա։ Այպքան զաւրեցին[զ] Թագաւորին աղաւթք առ Աստուած։ Այսու աւրինակաւ եղելոյ պատերազմին պարտման, բռնակալն է ընթացեալ յոտս Թագաւորին աղաչէր փրկութեան հանդիպիլ. այլ առ ոտից Թագաւորին ի զաւրականացն գլուխն հատեալ լինէր։ Այս գործ(ի) ի վեցին Սեպտեմբերի ամսոյ, ի հիւպատուջն Արկադիա երրորդին և Ոնորի երկրորդին։[1] Իսկ Առգոբաստիս որ այպքան չարեաց պատճառն, յետ երկուց աւուրց պատերազմին փա-

ա զորս····վարաւղս Չիք. բ. իրս ի վերին ընծեռեալ. գ. զի. հողմ ուժգին. դ. զվարողսն. ե. զեղոյր. զ. այնքան զաւրացեալ. է. եղեալ պատերազմ Թագաւորին, բռնակալին

1 Փրկ. 391 Թ.

Բայց լինէր և այլ զարմանալիք. հողմ ուժգին հարեալ ընդդէմ բռնակալին և զօրաց նորա, և զնետս իւրեանց ի ձգողսն դարձուցանէր և սատակէր. Զի տէր էր որ պատերազմէր ընդ բռնակալին ընդունելով զԹագաւորին աղօթս, զի այնպէս ճգնեալ հանգիստաւոր աղօթիւք մինչև պարտեցաւ բռնակալն. Զի[ա] ոչ էր հնար զնմա փախչել, ի հեզութիւն Թագաւորին վստահացեալ ընթացեալ յոտս Թագաւորին անկանէր, աղաչէր զփրկութիւն և զապրել անձին։[բ] Իսկ անդէն վաղվաղակի առանց իրիք յապաղանաց զինուորքն հատին զգլուխն զբռնակալին Եւգինի. Եւ այնպէս բարձաւ չարն ի միջոյ, և եղև խաղաղութիւն զօրացն և ամենայն աշխարհացն այնոցիկ. Իսկ Առգոբաստիոս, որ այպքան չարեաց պատճառ եղև՝ ընդ

ա. Դ. ղարձեալ Թերի է. բ. Ա, ապրեցուցանել զանձն.

խուցեալ, իբր ծանեաւ ոչ ա լինիլ նմա կեանս, ընտանի սրով յանձն հպեցաւ․ և այսպէս կործանեաց զվարսն։

Գ․Լ․ ԻՋ․ [1]

Իսկ Թագաւորն Թէոդոս ի պատերազմական տաժանմանցն չարաչար հիւանդացեալ, բ և անընկալեալ յեղելոյ ի վերայ հիւանդութենէն վաղճան ունել նմա զկենացն, գ մեծագոյն քան զվաղճանին յաղագս աշխարհական դ իրաց ունէր հոգս, զմտաւ ածէր որքան հասանին չարիք մարդկան՝ Թագաւորին վաղճանելով։ Ապա կոչէր ստէպ ե զորդին Ոնորիոս ի Կոստանտինու-

ա․ ծանուցեալ իբրու ոչ․ բ․ ի հիւանդութիւն անկեալ չարաչար․ գ․ ի կենաց․ դ․ աշխարհի իրաց հոգայր, զմտաւ ածեալ ինքեան ունելով զվախճան․ ե․ ստիպով կոչեալ․

1 Տես Սոզոմ․ Է․ 27․ Թէոդ․ Ե․ 25․ Ռուփ․ ԺԱ․ 34․ Փիլոստ․ ԺԱ․ 2․ Կաս․ Թ․ 50․ Նիկ․ ԺԲ․ 50․

Եւգինիա միաւորեալ ի մահն Վաղէնտիանոսի, փախուցեալ և ոչ կարացեալ զերծանել ի հետամտիցն, ընդ ինքեան սուր եդեալ սատակեցաւ չարն չարիւ իւրով։ (Իսկ Թագաւորն յամենայնի յաղթող լինեալ՝ տայր օրհնութիւն Աստուծոյ և գոհանալով փառաւորէր ամենեքումբք զԹագաւորն անմահ։)

Գ․Լ․ ՃԺԴ․

Թէոդոս բարեպաշտ զՈնորիոս որդին իւր կացուցանէ Թագաւոր յարեւմտեան կողմանցն եւ ինքն խօթացեալ մեռանի Յունվարի ԺԷ։

Ի վերայ այսոցիկ եղելոցս հիւանդացաւ բարեպաշտն Թէոդոս, և կոչեաց զՈնորիոս զորդին իւր ի Կոստանդնուպօլսէ, և կացոյց զնա Թագաւոր արեւմտեան կողմանցն ի Հռոմ։

(Եւ պատուիրեաց նմա իբրաւմբք ունել զԹագաւորութիւն մի զըզ խուել և մի զօք զրպարտել՝ այլ ուղղութեամբ և ար-

պաւղոսէ առ ինքն, կարգել յարեւմտական կողմունսն [ա] փուլթայր: Իսկ հասեալ որդւոյն ի Մեդիոլանոն, [բ] առողջացաւ յախտէն. և ապարէզս յաղթականս կատարելով, [գ] և նախ քան զճաշն առողջ լինէր զասպարէզն տեսանելով: Իսկ յետ ճաշոյն [դ] խաւթանայր չարաչար. և ի հանդէսն երթալ ոչ կարացեալ [ե] որդւոյն իւրում կատարեալ զասպարէզն հրամայէր. և ի հասանել գիշերոյն վախճանէր, ի հւպատուօքն Ողիմբռիոսի [զ] և Պռոբինոսի, ԺԷ Յունուարի ամսոյ: [1] Այս էր առաջին

ա. կարգել զնա ի վերայ արեւմտային կողմանցն. բ. ի մաղիոլիա անդ. գ. կատարէր. դ. ճաշոյն. ե. կարէր. զ. Ողիբռոսի եւ բռնաքանոսի.

1 Փրկ. 395 թ.

գարութեամբ քաղաքավարեալ զաշխարհ և զեկեղեցի [ա] Աստուծոյ. որով կեցջիք դու [բ] և եղբայր քո, և մի բարկացուցանէք զԱստուած և խոտորիք յարդարութենէ, այլ ուղղափառ հաւատով և ուղիղ [գ] վարուք, կացջիք մնասջիք ի սէր ամենասուրբ Երրորդութեան, և այնպէս վայելեսջիք ի խաղաղութեան զթագաւորութիւնս ձեր [դ] ի փառս Թագաւորին երկնաւորի.)

Եւ զայս ասացեալ խնդրեաց ճաշ ըստ օրինի Թագաւորաց. և արար [ե] ուրախութիւն մեծ, և ետ պարգեւս ամենեցուն զօրավարացն և զօրացն, և զյաղթականսն կատարէր (ի փառս և ի գովութիւն [զ] ամենեցուն արարչին Քրիստոսի Աստուծոյ. Եւ առողջ և զգաստ ի խօսել և յուտել և յըմպել ըստ նախկին ըստ իւրոյ պարկեշտութեան. և փառս տուեալ գոհացան զԱստուծոյ, և գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս. [է]) Եւ նա սակաւ [ը] ինչ նիրհեալ և զի երեկոյ՝ դարձեալ խօթացաւ, և ի մէջ գիշերին աւանդեաց զհոգին. ի Յունուարի յիւթևտասն, կեցեալ ամս

ա. Ա՛ զեկեղեցին. բ. Ն. դուք. գ. Դ. բարի. դ. Դ. զթագաւորութիւնդ. ե. Դ. արարեալ. զ. Ա՛ գովութիւնս. է. Ա, ի փառս. ը. Դ. սակաւ:

ամ [ա] ՄՂԴ Ողիւմպիադայն։ Եւ կեաց [բ] թագաւորն Թէոդոսիոս ամս Կ․ [գ] թագաւորեաց ամս ԺԶ։ Ունին գիրքս [դ] ժամանակաց ԺԶ․ և ամաց ութ։ [ե]

ա․ այս առաջին ամ էր․ բ․ եկաց․ գ․ Կ․ դ․ գիրք զժամանակաց․ ե․ ամիսս։

Ծառընտրի հատուածը Թէոդոսի պատմութեան՝ այսքանով վեր-ջանում է․ երկրորդ մեծ հատուածը Կոստանդին Մեծի վարքն է, հանուած ոչ թէ Սոկրատի պատմութիւնից, այլ Սեղբեստրոսի վարքից։

վաթսուն, թագաւորեալ ամս վեշտասան բարեպաշտութեամբ ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեան։

րին ի զաւրավարէն Պղինտասա, որ Փսաթիւռիանոսացն հերձուածոյն էր, հաւանեալք ի վիճաբանութենէն ի բաց կացին, և միաւորեցան, որպէս զի աւրէնս սահմանեալ ոչ երբէք յիշել զգլուխն. վասն որոյ անջատեցան։

Բայց զայս ի Կոստանդինուպոլսի միայն առնել կարէին. քանզի որք յայլ քաղաքսն թէ ուրանաւր և հանդիպէին գոլով տակաւին Թեան որոշեալք։ Այսքան և վասն որ յԱրիանոսսն որոշմանն ճառեցաւ։

ԳԼ. ԻԴ. [1]

Այլ և ոչ որք յՆովատոս են անանջատելիք Թեացին. քանզի ինքն Նովատոս անդէն նախկին [2] Եւդոքսի ձեռնադրեալ զնա եպիսկոպոս Կիւզիկոնի որոշէր՝ պատճառս առնլով, զի զԱւէտիոս [ա] զնորա վարդապետն արտաքս հանեալ ոչ ընդունէր. իսկ որք ի նմանէ ի զանազանս որոշեցան։ Քանզի նախ Թէոփրոնիոս ոմն ի Կապպադովկեցւոյ յՆովատոսէ զհերձուածականսն խրատեալ, և մեծամասն արար զԱրիստոտէլի ստորագրու-

ա. Aëtius

1 Տես Սոզ Զ. 26 եւ Է. 17.
2 Տես Դ. Գլ. Է. ԺԴ.

յիշել զգլուխ մոլորութեան այն [ա] ի վերայ իւրեանց, այլ ուղիղ հաւատոյ պատկառեալք [բ] ի փառս Աստուծոյ կեցցուք։ Այս լինէր ի Կոստանդնուպոլիս. Եւ որ Նոմիոսին [գ] և նորա բաժանեալք և Նոմիոս՝ նախկին իսկ յԵւդոքսէ յԱրիոսէ ձեռնադրեալ. զի ոչ ընկալաւ զնորա վարդապետն [դ] զԱյետիոս՝ արտաքս լինել ի նմանէ, ոչ միաւորի ընդ նմա և ըստ նորա դաժանութեան

ա. Ա, Դ. Գ. մոլորութեանն անուն. բ. Ա Բ. պատկերեալք. գ. Ա՛ Դ. եւ Նոմիոսին։ դ. Դ. զվարդապետութիւն.

թիւնսն եւ զօր յաղագս մեկնութեանն իմացեալ, շարակածեալ գրեան զոր յաղագս կրթութեան մտաց գրեաց։ Ջանձրացեալ ընդ իւր հնազանդակլիցսն, իբր ապստամբեալ ի նոցանէ արտաքս ելանէր. եւ ժողովեալ զնոսա յինքենէ համանուանութիւն հերձուածոյն էթող։

Իսկ ի Կոստանդնուպոլսի Եւտիւքէս ոմն ի ցուրտ[ա] խնդրոյ որոշեցաւ յԵւնոմիանոսացն, եւ այժմ զժողովս առանձինն առնէ։ Արդ՝ անուանին Թէոփռոնիոսի հետեւողքն Եւնոմիանոսք—Թէոփռոնիանոսք, իսկ Եւտիքիոսին՝ Եւնոմիանոսք—Եւտիւքիանոսք։ Բայց որպիսի ցուրտ բանք են վասն որոյ որոշին, աւանդեալ պատմութեամբս ոչ արժանի լինել ընտրեցի, զի մի յայղս խոնարհեցուցից զբանս. բայց զի զմկրտութիւնն արտաքսագրեցին, քանզի ոչ յԵրրորդութիւնն, այլ ի Քրիստոսի մկրտեն մահ։ Բայց եղեւ ի ժամանակս ինչ ի Մակեդովնիանոսսն երկպառակութիւն. Եւտռոպիոսի քահանայի առանձին ժողովս առնելով, իսկ Կառտեռիոսի ոչ միաւորել ընդ նմա։ Թերեւս արդեւք եւ այդ աղանդք են ի սոցանէ եղեալք յայղս ի քաղաքացն։ Բայց ես ի Կոստանդնուպօլիս գյամուսն առնելով, յորում ծնայն իսկ

ա. Թեթեւ.

ուսման։ Եւ այլք յայլոց[ա] որոշեալ եւ անմիաբանք[բ] լինեալ, գային եւ խոստովան լինէին[գ] ըստ մերում հաւատոյ ուղղափառութեան եւ կարգաց եկեղեցւոյ։ Եւ զի երկայնագոյն է զամենայն աղանդից ասել զբաժանմունս, մանաւանդ երկիւղ է որ ոչ գիտեմ զբովանդակն հասու լինել եւ ասել. որ ի Կոստանդնուպօլիս եմ ծնեալ եւ սնեալ եւ ուսեալ, անգորրագոյնս պատմեմ, որքան մեզ է հասանելի որք ասէին[դ] լինալք, որոց եւ

ա. Ա, յայլ. բ. Ա, անմիաբան. գ. Դ. խոստովանէին ըստ մերոյ.
դ. Ա՛ Գ. անղէն.

և անայ, զորս ի նմա եղեալն անդոյլլադոյն պատմեմ, զի զոմանս յայսցանէ և ինքնատեսաբար պատմեցի, և զի պայծառագոյնք որ անդն եղեալք, և արժանիք յիշատակիք յիշատակի կարգեցան. բայց այս ապա ոչ ըստ նմին ժամանակին, այլ ըստ յոլովից պատահեաց լինել ժամանակաց։ Իսկ դու թէ կամիս ուսանել զանուանս զանազանից հերձուածոց, զվերագրեալն Անկիւրոս գիրս [ա] զոր շարագրեաց Կիպրացեացն եպիսկոպոս Եպիփանիոս, ընթեռնլով ուսջիր։

Բայց յաշխարհական գործքն դարձեալ խառնակէին յայսպիսի պատճառոյ։

ա. Ἀγκυρωτῷ βιβλίῳ Եպիփանի գրուածքն էր, որ 373 կամ 374 արդէն գրուած պատրաստ էր։

ականատես իսկ. իսկ վասն այլոցն մի զամենայն ի մէնջ պահանջեր։ [ա]

Իսկ եթէ կամիս ուսանել զաղանդից զպէսպէս [բ] և զանազանս բանից և գործոց հերձուածոց [գ] չար յիմարութիւնս, [դ] ընթերցիր զԱնիւկորոս գիրս, զոր շարադրեաց [ե] երանելին Եպիփան եպիսկոպոս Կիպրացի. և նա ուսուցանէ զհերձուածս։

ՃԺԱ.

Յաղագս յարութեան մանկանցն Եփեսոսի։

(Ի սոյն ժամանակի յարեան մանկունքն որ յԵփեսոս էին ի Հողքոս [զ] լերինն. յայրի անդ ննջեցին, ի Դեկոսէ հալածչէ քրիստոնէից. որ նախախնամութիւն [է] Աստուծոյ յարութիւն նոցա շնորհել, հաստատուն արար զյոյս յարութեանն։ Զի յարեան ոմանք յաղանդաւորաց եպիսկոպոսաց որք ասէին՝ թէ չիք յարութիւն մարմնոյ. զի հոգիքն ընդունին զհատու-

ա. Ա, պահանջես. բ. Ա՛ պէսպէս. գ. Ա, հերձուածոյ. դ. Ա. իմայութիւնսն. Դ. չարասացութիւնս. Գ. հմայութիւնս ե. Ա՛ Դ. շարագրեաց՝ զ. Դ. յողոքոս. է. Ա, նախախնամութեամբն.

ԳԼ. ԻԵ.[1]

Ըստ [1] արեւմտիցն կողմանց քերդող ումն, որոյ անուն

1 Ճառընտրի հատուածը քաղուածք է, ինչպէս նկատեցինք, Թէոդոսի պատմութեանը, որ էջ. 415 վերջանում է եւ սկսում դարձեալ այս տեղից, բայց քաղուածք անողը կապը հաստատելու համար աւելցրել է մի կտոր.

- Բայց ընթացցուք յառաջիկայն, որոյ փոքր ինչ առարաք սկիզբն յիշատակի: Նախկին որպէս զի եկեղեցին որոշեալ ի Նախկի եղելում որոշմանն ոչ եկաց. եւ որպէս զատեալք ի միմեանց՝ ընդդէմ կալով գնային եւ զփոքունս եւ զսուտս պատճառողն՝ առաքեալք առ միմեանս որոշեն ըստ արեւմտից կողմանն, քերդողովն որում անունն էր Դինիսիոս . . . .

1 Տես Է. 22. 24. Թէոդ. Գ. Ե4. Դ. 24. Ռուփ. ԺԱ. 3. Զօսիմոս. Դ. 53. Փիլոստորգ. ԺԱ. 1. Կաս. Թ. 45. Նիկ. ԺԲ. 39.

ցումն յԱստուծոյ ըստ բարեաց գործոց[ա] և լինին որպէս հրբեշտակս ի յերկինս, և մեղաւորացն հոգիքն ընդ իւրեանց ընդունին զպատիժս ըստ արժանեացն ի Տեառնէ. Եւ վասն այսորիկ[բ] խնդրոյ, բարեպաշտն Թէոդոս ուժգին դողմամբ[գ] և արտասուօք հրամայէր աղօթս առնել առ Աստուած ուղղափառացըն, զի եղիցի ողորմութիւն յԱստուծոյ. և ինքն ևս առաւել ի ջանս աղօթիցն և ի պահս[դ] պնդեալ տքնութեամբ և արտասուօք. Եւ լսելի եղև սքանչելի ցուցակութեամբ յարութիւն հոգւոց և մարմնոց ի մանկանցն[ե] եւթանց, որք յարեան և երևեցան թագաւորին և բազմաց. և խօսեցան վասն յարութեան մեռելոց, և դարձեալ նիրհեցին և ի քուն մտին մինչև ի հասարակաց[զ] յարութիւն, որպէս և ամենեցուն է քաջայայտնի ի նոցին պատմութեանց. Ցայսոսիկ գոհանալով առա-

ա. Դ. պարգեւաց. բ. Դ. այսր. գ. Ա զոչմամբ, միւսները դողմամբ. դ. Դ. աղօթից եւ պահոց. ե. Ա, ի մարմնականացն. զ. Ա, Դ. ի հասարակ.

Եւգենիոս,[ա] Հռովմայականս խրատեալ բանս. սորա թողեալ զխրատտարանսն ի թագաւորականսն զինուորէր,[բ] և ընդդիմագրաւ թագաւորին լինէր կարգեալ։ Եւ վասն լինելոյն նորա բանաւոր, առաւել քան զայլսն պատուեալ զբախտ նուաստաբար ոչ տարաւ. այլ գործակից առեալ զԱռգոբաստիս,[գ] որ ի փոքր Գաղատւոյն դիմեալ զաւրական դասու առաջնորդ հանդիպելով,[դ] իսկ աւրինակաւ դժնդակ և պղծապանադոյն։ Խորհին[ե] երկոքինն զմահ թագաւորին Վաղէնտինիանոսի, յորս ի վերայ

ա. Դինիսոս. բ. ի թագաւորութեանն զինուորեալ. գ. Αργοβάστης այլ ցոր ծառգոյքաստիս. դ. հանդիպեալ. ե. խորհէին զմահս.

ւել հաստատէր ի հաւատս և փառաւորէր զարարիչն Աստուած։[1])

ԳԼ ԺԺԵ.

Թէ ո՛րպէս քնրթողն Եւգինէս բռնացեալ, ի քուն անկողնի խեղդէ զթագաւորն Վաղէնտիանոս, կալնու զՀռոմ եւ զիշխանութիւն.

Յետ այսորիկ յառնէ[ա] աշխարհական պատերազմ յարումնուս. Քերդող ոմն Եւգինէս[բ] անուն ի Հռոմայ,[գ] հռետոր իմաստասէր անուանի լինել. սորա[դ] թողեալ զխրատականսն զինուորէր և դիմագրաւ պատուի ի թագաւորէն.[ե] առաւել քան զամենեսեան իմաստուն և բանաւոր երևեալ փառաւորի. Եւ ամբարտաւանեալ չար իմացութեամբ զմահ թագաւորին.[զ] և առնու գործակից իւր զփոքր Գաղատիա զզօրավար թագաւորին զԱռգոբաստիս, և երկոքին խորհէին զմահ թագաւորին Վաղէնտիանոսի. և ներքինիսն[է] որ ի վերայ յօթանցին[ը] մեծամեծ խոստմամբ խորհրդակից առնէ մահու. և նոքա պատրեալք

1 Չիք ի բն. առեալ է ի վկ. Եւթն Մանկ. Եփեսո. զոր տես ի վկ. Ս. Հ. Ա. 446. 502։

ա. Ա, առնէ բ. Բոլ. Ձեռ. Եւգինէս. գ. Ա, Հռոմա. դ. Ա, որ. ե. Ա, Գ. վասն առաւել. զ. Ն. եւ ամբարտաւանութեամբ չար իմանա վասն մահու թագաւորի. է. Գ. ներքինին. ը. Գ. աթանոցին.

աւթանոցին[ա] ներքինիս հաւանականաւք մտեալս։[բ]

Իսկ նոցա[գ] խոստմունս որոց ունէին պատուոցն[դ] ընկալեալք, ի նմին զթագաւորն խեղդեցին։ Եւ առժամայն Եւգենիս կալաւղ[ե] որոց յարեւմտայինսն կողմունս իրաց եղեալ, գործէր որքան և վայել էր ի բռնակալէ լինել անտեղի իրք։[զ]

Զայս լուեալ Թագաւորին Թէոդոսի, և նոյն ժամայն է ի հոգս մեծամեծս մտանէր, երկրորդ հանդիսից յետ[ը] Մաքսիմոսի առաջի կացելոյ ճանապարհի։ Ապա կալեալ[թ] զհեծելական զաւրութիւնսն,[ժ] և զորդին Ոնորէոս[ժա] յորջորջեալ ի Թագաւոր յիւրում[ժբ] երրորդ հիւպատուոջն, և Աբոդանտիոսի,[ժգ] տասինն Յունուարի

ա. աղաւթանոցին. բ. հաւատարիմս մտեալ. գ. ի նոցանէ. դ. ըզպատիւն. ե. Եւգինի կալով որ էր յարեւմտային կողմանս տիրացեալ, գործէր. զ. իրս. է. Չիք. ը. որ յետ. թ. ը կալեալ. ժ. զաւրսն. ժա. յորում անուն Ոնորիոս. ժբ. իւր. ժգ. Աբունդանտոս.

ի խոստմանցն ի քուն յանկողնին ի գիշերի խեղդեցին զթագաւորն Վաղէնտիանոս։ Եւ անդէն կալաւ զՀռովմ և զիշխանութիւն նորա։

ԳԼ. ՃԺԲ.

Թէ որպէս Թէոդոս լուեալ զսպանումն Վաղէնտիանոսի, հասանէ զօրօքն ի Գաղայ, մարտնչի ընդ բռնակալին, պարտի բռնակալն եւ հատնի գլուխն։

Զայս լուեալ Մեծին Թէոդոսի Թագաւորին ի հոգս առաւել մտանէր. և ժողովեալ զզօրս իւր, և զմիւս որդին զՈնորիոս[ա] Թագաւորեցուցանէր ի Կոստանդնուպօլիս. Թողեալ զերկուսին որդիսն զԱրկադիոս և զՈնորիոս Թագաւորս ի Կոստանդ-

ա. Ա. Գ. զՆոնորիոս.

ամսոյ,[ա] առժամայն յարևմտայինսն կողմունսն[բ] փութանակի գնայր, թողեալ զերկուս որդիսն իւր ի Կոստանդինուպոլսի թագաւորս։[1] Իսկ երթալով նորա ի յընդդէմ[գ] Եւգինեի, բազումք որոց յայնկոյս Իստրոսի բարբարոսացն հետևէին նմա, մարտակից լինել նմա ընդդէմ բռնակալին յաւժարեալք։ Իսկ յոչ բազում անցեալ ժամանակի,[դ] Գաղիա հասանէր զաւրաւ. բազմաւ․ քան(զի) անդ պատրաստէր բռնակալն ունելով և նորա զաւրս բիւր բազումս։ Եւ լինէր խառնակումն առ գետոյն[ե] որ կոչի Փռիգդոն[զ] [2]. և ըստ որում կողման Հռովմայեցիք առ Հռովմայեցիս պատերազմէին, հաւասար լինէր մրցումն ի կողմանն յայնմիկ մարտին, իսկ ըստ որում մարտակիցքն[է] Թէոդոսի բարբարոսքն, ըստ այնմ կողման ուր Եւգինեին առաւել զաւրանային։

ա․ յամսեանն Յունուարի ի տասն․ բ․ յարեւմտային կողմն․ գ․ ընդդէմ Եւգինիա ի պատերազմ․ դ․ Չիք |յօժարեալք․․․․ ի ժամանակի․ ե․ գետոյն․ զ․ Փռիւգիոն է․ բարեպաշտին․

1 Փրկ․ 399 Թ․

2 Բնագրի մէջ այստեղ բառ է թողնուած մի փոքրիկ հատուած․ որ չկայ նաև մեր թարգմանութեան մէջ․ աւել է՝ թարգմանութեան օրինակն էլ է առանց այդ այժմ կորած հատուածի եղել․

Նուպոլիս, և ինքն գնայր ընդդէմ բռնակալին այնորիկ Եւգինեի ի մարտ։ Եւ հասեալ ի Գաղիայ[ա] յոլովք ի բարբարոսացն գան առ Թէոդոս մարտակից լինել ընդ նմա ընդդէմ բռնակալին։ Իսկ յետ ոչ բազում աւուրց գայ և բռնակալն բազում բիւրաւոր զօրօք․ և խմբեցաւ պատերազմն առ գետովն որ կոչի Փռիգդոն․[բ] և ըստ որում Հռովմայեցիք էին պատերազմեալ, հաւասար էր մրցումն և ոչ մի զմի ոք յաղթահարէր․[գ] իսկ որ այլազգացն էր զօրն, պարտեցան ի բռնակալի զօրաց ի մարտին։

ա․ Բոլ․ Ձեռ․ ի Գաղատիա․ բ․ Դ․ չիք․ գ․ Դ․ եւ ոչ մի զմի ոք յաղթահարեաց․

Իսկ Թագաւորին տեսեալ զբարբարոսն լքեալս, և ի մեծ հանդիսի եղեալ, ի գետին ընկենլով զինքն [ա] աւգնական կոչէր զԱստուած, և ի խնդրոյն ոչ նււազէր։ Քանզի Բանկուրիոս[ա] զաւրավարն[1] նորա այնքան քաջալերեցաւ, [բ] որպէս զի նախկին հանդիպաւորաքն [բ] ընթանայր, ըստ որում կողման բարբարոսքն [գ] վարեալք լինէին, և պատառէր զռազմունս [դ] պատերազմականացն, և դարձուցանէր ի փախուստ[2] զորս յառաջ

ա· մինչեւ առ զխնդրեւլին ի սիրոյն իւրմէ ի Քրիստոսէ, զի բազկուիոս· բ· քաջացաւ գ· զորու բարբարոսացն· դ· ծառընտիրը ունի ուղիղ· ·զռազմունս· մեր Ձեռ· ·զբաղմունս··

ա· Թն· Βακούριος.
բ· Թն· πρωταγωνισταῖς.

1 Բակուրի մասին Զոսիմոսը (Դ· 53) գրում է. Ἔλκων μὲν ἐξ Ἀρμενίας τὸ γένος, ἔξω δὲ πάσης κακοηθείας ἀνήρ, μετὰ τοῦ καὶ τὰ πολεμικὰ πεπαιδεῦσθαι Ազգաւ ի Հայաստանէ ծագեալ, այր անարատ յամենայն վատութեանց, ընդ նմին եւ քաջ վարժեալ ի գործս պատերազմաց։

2 Զոսիմոսը պատմում է, որ շատերը, նրանց թւում եւ Բակուրը ընկնում են պատերազմի դաշտում։

Իսկ բարեպաշտն Թէոդոս[ա] եսես պարտեալ և լքեալ զայլազգիսն, որ մարտակիցք նորա էին, ի մեծի հանդիսի լքեալ ընդէց լինին ի գետին, և մեծաւ հառաչանօք և արտասուօք յօգնութիւն կոչէր զԱստուած, և ոչ անտես լինէր ի խնդրոյն. զի անդէն զօրացեալ եղեն ի վերին զօրութենէն զորք Թագաւորին. Զի Բակուրիոս[բ] զօրավար Թագաւորին՝ զօրացեալ նախկին հանդիպաւորօքն ընթանայր ի կողմն բարբարոսացն, և պատառէր [գ] զառազմ մարտին, և դարձուցանէր ի փախուստ զմարտուցեալսն. և բազում մահս և վիրաւորս առնէր ի թշնամեացն, և փրկէր զբարբարոսն [դ] անվնաս.

ա, Դ· Թէոս· բ· Բոչ· Ձեռ· Բանգորիոս· գ· Դ· պատառէր· դ· Գ· բարբարոսացն·

տակաւ ինչ վարաւղս։[ա] Բայց լինէր և այլ զարմանալի իր[բ] ի վերայ՝ ի ձեռն Աստուծոյ շնորհին սքանչման ար-ժանի. քանզի հողմոյ ուժգնի[գ] շնչեալ զվտարեալս[դ] Նետս յորոց Եւգենի հակառակ նոցունց շրջեալ յե-ղույր,[ե] և ոչ այս միայն, այլ և զընդդիմամարտիցն ուժ-գին դիմմամբ բերէր ընդդէմ նոցա։ Այսքան զաւրե-ցին[զ] Թագաւորին աղաւթք առ Աստուած։ Այսու աւ-րինակաւ եղելոյ պատերազմին պարտման, բռնակալն[է] ընթացեալ յոտս Թագաւորին աղաչէր փրկութեան հանդիպել. այլ առ ոտից Թագաւորին ի զաւրականացն գլուխն հատեալ լինէր։ Այս գործ(ի) ի վեցին Սեպտեմ-բերի ամսոյ, ի հիւպատուջն Արկադիա երրորդին և Ոնո-րի երկրորդին։[1] Իսկ Առգոբաստիս որ այսքան չարեաց պատճառն, յետ երկուց աւուրց պատերազմին փա-

ա զորս….վարաւղս Ձիք. բ. իրս ի վերին ընծեռեալ. գ. զհ- հողմ ուժգին. դ. զվարողմն. ե. զեղոյր. զ. այնքան զաւրացեալ. է. եղեալ պատերազմ Թագաւորին, բռնակալին

1 Փրկ. 394 Թ.

Բայց լինէր և այլ զարմանալիք. հողմ ուժգին հարեալ ընդդէմ բռնակալին և զօրաց նորա, և զնետս իւրեանց ի ձգողսն դարձուցանէր և սատակէր. Զի տէր էր որ պատերազմէր ընդ բռնակալին ընդունելով զԹագաւորին աղօթս, զի այնպէս ճըգ-նեալ հանդիսաւոր աղօթիւք մինչև պարտեցաւ բռնակալն. Զի[ա] ոչ էր հնար զնմա փախչել, ի հեզութիւն Թագաւորին վստա-հացեալ ընթացեալ յոտս Թագաւորին անկանէր, աղա-չէր զփրկութիւն և զապրել անձին.[բ] Իսկ անդէն վաղվա-ղակի առանց իրիք յապաղանաց զինուորքն հատին զգլուխն զբռնակալին Եւգենի. Եւ այնպէս բարձաւ չարն ի միջոյ, և եղև խաղաղութիւն զօրացն և ամենայն աշխարհացն այնոցիկ. Իսկ Առգոբաստիոս, որ այսքան չարեաց պատճառ եղև՝ ընդ

ա. Դ. ղարձեալ Թերի է. բ. Ա, ապրեցուցանել զանձն.

խուցեալ, իբր ծանեաւ ոչ[ա] լինել նմա կեանս, ընտանի սրով յանձն հպեցաւ. և այսպէս կործանեաց զվարսն։

ԻԼ. ԻՁ. [1]

Իսկ Թագաւորն Թէոդոս ի պատերազմական տաժանմանցն չարաչար հիւանդացեալ, [բ] և անընկալեալ յեղելոյ ի վերայ հիւանդութենէն վաղճան ունել նմա զկենացն, [գ] մեծագոյն քան զվաղճանին յաղագս աշխարհական [դ] իրաց ունէր հոգս, զմտաւ ածէր որքան հասանին չարիք մարդկան՝ թագաւորին վաղճանելով։ Ապա կոչէր ստէպ [ե] զորդին Ոնորիոս ի Կոստանտինու-

ա. ծանուցեալ իբրու ոչ. բ. ի հիւանդութիւն անկեալ չարաչար. գ. ի կենաց. դ. աշխարհի իրաց հոգայր, զմտաւ ածեալ ինքեան ունելով զվախճան. ե. ստիպով կոչեալ.

1 Տես Սոզոմ. Է. 27. Թէոդ. Ե. 25. Ռուփ. ԺԱ. 34. Փիլոստ. ԺԱ. 2. Կաս. Թ. 50. Նիկ. ԺԲ. 50.

Եւգինիա միաւորեալ ի մահն Վաղէնտիանոսի, փախուցեալ և ոչ կարացեալ զերծանել ի հետամտիցն ընդ ինքեան սուր եդեալ սատակեցաւ չարն չարիւ իւրով. (Իսկ Թագաւորն յամենայնի յաղթող լինեալ. տայր օրհնութիւն Աստուծոյ և գոհանալով փառաւորէր ամենեքումբք զԹագաւորն անմահ.)

ԳՂ. ԾԺԴ.

Թէոդոս բարեպաշտ զՈնորիոս որդին իւր կացուցանէ թագաւոր յարեւմտեան կողմանցն եւ ինքն խօթացեալ մեռանի Յունվարի ԺԷ:

Ի վերայ այսոցիկ եղելոցս հիւանդացաւ բարեպաշտն Թէոդոս, և կոչեաց զՈնորիոս զորդին իւր ի Կոստանդնուպօլսէ, և կացոյց զնա Թագաւոր արեւմտեան կողմանցն ի Հռոմ.

(Եւ պատուիրեաց նմա իրաւամբք ունել զԹագաւորութիւն մի զոք խուել և մի զոք զրպարտել. այլ ուղղութեամբ և ար-

պաւղոսէ առ ինքն, կարգել յարեւմտական կողմունսն [ա]
փուլթայր։ Իսկ հասեալ որդւոյն ի Մեդիօղանոն, [բ]
առողջացաւ յախտէն. և սպարէզս յաղթականս կա-
տարելով, [գ] և նախ քան զճաշն առողջ լինէր զասպա-
րէզն տեսանելով։ Իսկ յետ ճաշոյն [դ] խաւթանայր չարա-
չար. և ի հանդէսն երթալ ոչ կարացեալ [ե] որդւոյն իւ-
րում կատարեալ զասպարէզն հրամայէր. և ի հասանել
գիշերոյն վախճանէր, ի հւպատւոջն Ոլիմբրիոսի [զ] և
Պռոբինոսի, ԺԷ Յունուարի ամսոյ։ [1] Այս էր առաջին

ա. կարգել զնա ի վերայ արեւմտային կողմանցն. բ. ի մաղիոլա
անու. գ. կատարէր. դ. ճաշոյն. ե. կարէր. զ. Ոլիբրոսի եւ Բոնաքանոսի.

1 Փրկ. 395 Թ.

դարութեամբ քաղաքավարեալ զաշխարհ և զեկեղեցի [ա] Աստու-
ծոյ. որով կեցջիք դու [բ] և եղբայր քո, և մի բարկացուցանէք
զԱստուած և խոտորիք յարդարութենէ, այլ ուղղափառ հա-
ւատով և ուղիղ [գ] վարուք, կացջիք մնասջիք ի սէր ամենասուրբ
Երրորդութեան, և այնպէս վայելեսջիք ի խաղաղութեան զթա-
գաւորութիւնս ձեր [դ] ի փառս Թագաւորին երկնաւորի։)
Եւ զայս ասացեալ խնդրեաց ճաշ ըստ օրինի Թագաւո-
րաց. և արար [ե] ուրախութիւն մեծ, և ետ պատգեւս ամենեցուն
զօրավարացն և զօրացն, և զյաղթականսն կատարէր (ի փառս
և ի գովութիւն [զ] ամենեցուն արարչին Քրիստոսի Աստուծոյ.
Եւ առողջ և զգաստ ի խօսել և յուտել և յըմպել ըստ նախկին
ըստ իւրոյ պարկեշտութեան. և փառս տուեալ գոհացան զԱս-
տուծոյ, և գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս. [է]) Եւ նա սակաւ [ը]
ինչ նիրհեալ և զի երեկոյ՝ դարձեալ խօթացաւ, և ի մէջ գիշե-
րին աւանդեաց զհոգին. ի Յունուարի յիւթևտասան, կեցեալ ամս

ա. Ա՝ զեկեղեցին. բ. Ն. դուք. գ. Դ. բարի. դ. Դ. զթագաւորու-
թիւնդ. ե. Դ. արարեալ. զ. Ա՝ գովութիւնս. է. Ա, ի փառս. ը. Դ.
սկսաւ։

ամ[ա] ՄՂԴ Ոզիւմպիադայն։ Եւ կեաց[բ] թագաւորն Թէոդոսիոս ամս Կ. [գ] թագաւորեաց ամս ԺԶ։ Ունին գիրքս[դ] ժամանակաց ԺԶ. և ամսոց ութ։[ե]

ա. այս առաջին ամ էր. բ. եկաց. գ. Կ. դ. գիրք զժամանակաց. ե. ամիսս։

Ճառընտրի հատուածը Թէոդոսի պատմութեան՝ այսքանով վերջանում է. երկրորդ մեծ հատուածը Կոստանդին Մեծի վարքն է, հանուած ոչ թէ Սոկրատի պատմութիւնից, այլ Սեղբեստրոսի վարքից։

վաթսուն, թագաւորեալ ամս վեշտասան բարեպաշտութեամբ ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեան.

ԳԻՐՔ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Զհրամանդ քո, քահանայդ Աստուծոյ, այրդ Թէոդորէ,[1] ի հնգեսին առաջարկեալ գիրսն որպէս էր վարկանիլ խորհրդիւ վաստակեցաք, զոր ի Կոստանդնի ժամանակաց եկեղեցական պատմութիւն շարագրեալք։

Բայց եղիցի մեզ մի փութալ առ պատմութիւնն, զմտաւ ածեալք որպէս զի թէ փութասցուք գեղեցկաբանութեան հպել, թերևս և ի բաց անկանիցիմք ի դիտմանէն։ Իսկ թէ տիպեսցուք, ոչ այսպիսիս ամենևիմբ կարասցուք գրել, որպիսի ի հին պատմագրացն ճառի, որովք աճեցանել և վատթարագոյն առնել կարծիցէ ոք զիրսն։ Ապա և ոչ երբէք տնաւրինեսցէ զբազումն և զոգէտս բանն, որք զգործսն միայն կամիցին գիտել, և ոչ ընդ բան իբր գեղեցիկ շարակարծեալ սքանչանալ։ Արդ զի մի երկոցունցն անշահ իրողութիւնն լինիցի, բար երատիցն, զի ոչ արժանական հինն պատմութեամբ համեմատել. իսկ տգիտացն, զի ոչ կարեն կալ ի վերայ իրացն ծածկելոց ի ճոռոմասացութեանն բանէ, յայտնագոյն համարեալ զխոնարհագոյնս պատմութիւն այսորիկ աղագաւ արարաք։

Բայց սակայն սկսեալք վեցերորդ ի գլուխս զայս

1 Տես ստորեւ է. 48։

Նախ ասեմք, զի որոց առ մերով հասակովս եղելոց հուպս երկեաք արդէն, մի ոչ հաճոյս բազմացն թուեսցուք գրել, կամ ըստ առակին, եթէ ճշմարիտն եղիցի դատն, կամ զի ոչ ըստ գովութեանն զանուանս որոց սիրեմն ի կիր արկանեմք. և զի ոչ զգործսն նոցա մեծացուցանեմք: Եւ ուր եկեղեցեացն նախանձայոյզք ըստգտանեն, զի ոչ զեպիսկոպոսունսն ասեմք զաստուածասէրս կամ սրբազոյնս, կամ զայսոսիկ զայսպիսս: Իսկ այլք և յոյժ քննեսցեն. եղի(ցի) յորժամ զի ոչ զԹագաւորս աստուածայինս և տեարս, ա և որքան ի գործ արկել զսովորութիւնն անուանեմք: Բայց ես և յորոց հնոցն գրեցելոց հրաժարումն ունելով, որպէս զի ծառայն ի նոցանէ յանուանէ սովոր էր զտէրն կոչել, վասն պիտոյիցն գործոց, առ ոչինչ զպատիւն եդեալ և առըննաց պատմութեանն հաւանեալք. որք զգործոցն պահանջեն զպատմութիւն, զմաքուր և զճշմարիտ և զվճարեալն յամենայն ծածկութից, ի վերայ նորա գնացուցից զայլ պատմութիւնն, զորս եսն տեսա շարագրելով, զորս ի տեսաւղացն կարացի ուսանել, ընտրելով զճշմարիտն, յորմէ ոչ փոխելն զճշմարիտն յորմէ ոչ փոխելն ըստ պատմութեանն զպատմողսն զայսոսիկ: Խորհրդաբար ինչ ճշմարիտն ծանուցեալ լինէր բազմաց և յոլովից պատմելոց և որոց առընԹերն գոլով ասելոց գործովք, իսկ ոմանց յամենայնէ առաւել արժանաւորելոց գիտել:

Գլ. Ա.[1]

Թագաւորին Թէոդոսի վաղճանեալ ի հիւպատուջն

առ. բռնաւորս.

1 Տես Սոզոմ. Ը. 4. Թէոդ. Ե. 26. Փիլոստորգ. ԺԱ, 3. Կասիոդ. Ժ. 1. Նիկեփ.

Ողիւբռոսի և Պռոբինոսի, ԺԸ Յունուարի ամսոյ, Նորուն որդիքն զհռովմայեցւոցն իշխանութիւնն փոխանորդէին. Արկադիոս զարևելիցն, իսկ Ոնորիոս զարևմտիցն ունէր ունելութիւն։[ա] Իսկ եկեղեցեացն ըստ ժամանակին առաջնորդք էին. ի Թագաւորեցելումն Հռովմ Դամասոս.[1] իսկ յԱղէքսանդրիա Թէոփիլոս.[2] իսկ զորս յԵրուսաղէմ Յովհաննէս ընդունէր. իսկ Փղաբիանոս[3] զԱնտիոքացեացն ունէր. իսկ ըստ Նոյին Հռովմայ՝ Կոստանդինուպօղսի Նեկտառիոս ունէր զաթոռն, ըստ որոց.

ա. τὸ κράτος իշխանութիւն։

1 Դամասոսը Հիերոնիմոսի վկայութեամբ արդէն վախճանուել էր Թէոդոսի իշխանութեան ժամանակ 384 թ. իսկ նորա տեղը Սիրիկիոսն էր անցել.

2 Սկսած 385 թ. տես վերև Ե. 12.

3 Տես վերև Ե. 15.

Այսպէս վախճանեցաւ մեծ և երևելի և բարեպաշտ և յաղթող միշտ[ա] Թագաւորն Թէոդոս, իսկ որդիք նորա Թագաւորեալք. Ոնորիոս[բ] ունի զՀռոմ և զկողմն[գ] արևմտից ըստ հօրն սահմանի. և Արկադիոս զԿոստանդնուպօլիս և զկողմն արևելից ըստ Թագաւորին սահմանի նախկին.

ԳԼ. ՃԺԵ.

Թէ ոյք էին առաջնորդ եկեղեցւոյ ի նմին ժամանակի։

Իսկ եկեղեցւոյ առաջնորդք էին. Դամասոս[դ] Հռոմայ, և Կոստանդնուպօլսի Նեքտարիոս էր.[ե] իսկ Աղէքսանդրի Թէոփիլէ.[զ] և Անտիոքայ Փղաբիանոս իսկ էր. իսկ Երուսաղէմի[է] Յովհաննէս որ յետ Կիւրղի.

ա. Ա՛ Դ. միշտ յաղթող. բ. Ա. Ն. Դ. Նոնորիոս. գ. Ա. զկողմ. դ. Դ. Դամասկոս. ե. Դ. չիք. զ. Թէոփիլոս. է Դ. յԵրուսաղէմի.

և նախակարգեալ մերում գիրսն պատմի։ Իսկ յութին Նոյեմբերի ամսոյ, ի նմին հիւպատուօք, մարմինն Թէոդոսի կարծեցելով՝ էքսուդունաւն[ա] բերեալ ուղին պատուէր Արկադիոս. բայց ոչ ընդ երկար ինչ յետ այսորիկ, ԻԸ նորին ամսոյ և զաւրն հասանէր ընդ Թէոդոսի Թագաւորի զոր ընդդէմ բռնակալին էր զինուորեցուցեալ։ Ապա իբրև Թագաւորն Արիադիոս ըստ սովորութեանն առաջի դրացն ընդ յառաջ ելանէր զաւրուն, յայսքանուօքս և զաւրականքն Ռուբինոս զեպարքոս Թագաւորին սպանին։ Քանզի կարծիւր ի բռնակալութիւն Ռուբինոս.[1] և կարծիս ունէր, իբր թէ նա իցէ որ զՀոնսն[բ] զբարբարոսական ազգս[2] կոչեաց ի Հռովմայեցւոցն աշխարհս։ Եւ հասանէին յայնմ ժամանակի ի Հայս և յայլ կողմունս ընթանալով յարևելս։ Բայց ըստ ուրում աւուր յորում Ռուբինոս մեռանէր, ըստ նմին աւուր և Մարկիանոս Նուատանիանոսացն եպիսկոպոս վախճանեցաւ. և փոխանորդէր զեպիսկոպո-

ա. մեծաշուք հանդիսիւք։
բ. զՀոնս.

1 Արկադիոսի խորհրդատուն Ռուփինոսն էր. Ոնորիոսինը՝ Ստիլիքոնը.
2 Հիերոնիմոսը իր Թուղթ առ Հելիոդորոս 14. 16. մանրամասն նկարագրում է Հոներից առաջացած արհավիրքները.

Եւ զմարմին Թագաւորին ի հաւատարմաց բերեալ ի Կոստանդնուպոլիս դնէր ի Թագաւորական հանգստարանս[ա] մեծապատուով յԱրկադիայ, եկեղեցական օրինօք (ի փառս Աստուծոյ). Յետ[բ] այսօրիկ և զօրն հասանէր ի քաղաքն ի Յունուարի ԻԷ ամսոյն. և ընդ առաջ եղև Արկադէոս զօրուն.

Զինուորքն զՌուփինոս[գ] եպարքոս Թագաւորին սպանին, կարծիք լինեալ բռնակալութեան. զի զօր բազում բարբարոսացն էր և այլ ևս բազմութիւն զօրացն. Յայսոսիկ վախճանի

ա. Ա, հանգստա:անսն. բ. Դ. Թերի. գ. Բոլ. Ձեռ. զՓոռքինոս.

սութիւնն Սիսինոս, զոր և վերագոյնն[1] յիշեցաք։

Գլ. Բ.[2]

Իսկ սակաւ ինչ անցեալ ժամանակի, և Նեկտարիոս Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոսն վախճանէր. ի հիւպատոսըն Կեսարիոսի և Ատտիկոսի, ԻԷ Սեպտեմբերի ամսոյ։[3]

Եւ ապա փոյթ վասն ձեռնադրութեան եպիսկոպոսի լինէր։ Եւ այլոց զայլ ոք խնդրելոց, և վասն այսորիկ բազում անգամ առաջի եդելոյ խորհրդոյ, յետոյ թուէր յԱնտիոքա կոչել զՅովհաննէս զեկեղեցւոյն քահանայ.[4] քանզի համբաւ կալոյր վասն նորա, իբր

1 Տես Ե. 10.
2. Տես Սոզոմ. Ը. 2. Թէոդ. Ե. 27. կամ. Ժ. 5. Նիկեփ. ԺԳ. 2.
3 Փրկչի 397 թ.
4 Նա ամբողջ 12 տարի Անտիոքում քահանայ էր եւ կարողացել էր իւր քարոզներով հռչակ ստանալ. սկսած 387 թ.

Նաւատիանոսաց եպիսկոպոսն Մարկիանոս. և Սիսինոս՝ ունի զեպիսկոպոսութիւն. Ըստ և Ռուփինոս Արիոսեանց[a] վախճանի.

Գլ. ՃԺԶ.

Յաղագս Յովհաննու Ոսկեբերանի ընտրութեան սարկաւագութեան. քահանայութեան. հայրապետութիւն եւ գովութիւն վարուցն։

Յետ սակաւ աւուրց Նեքտարի[b] եպիսկոպոսն Կոստանդնուպօլսի վախճանի ի ԻԵ Սեպտեմբերի. Եւ անդէն ի հոգս եղեալ ժողովուրդն վասն ձեռնադրութեանն և ամենայն ուղղափառ ժողովրդոցն.[c] և ոմն զայս և ոմն զնա յորդորէին։ Եւ անմիաբանք լինեալք[d] ըստ նախախնամութեան Աստուծոյ, խոր-

ա. Ո Գ. արիոսին. բ. Դ. Նեքտարիոս. գ. Գ. եւ ամենայն ուղղափառացն.

Ն. Տես Փ. Բիւզ. 163. 203. ըստ. Ք. Պատկ.

թէ իցէ ուսեալ ընդ այ(լ)ով և բանաւոր։ Ապա սակաւ ինչ անցեալ, այ(լ)ովք միաբան ընտրութեամբ հանդերձ ամենայն ուխտաւորաց և ժողովրդոց, Թագաւորն Արկադիոս կոչէր զնա։ Իսկ վասն արժանի հաւատարմական ձեռնադրութեանն առընթեր լինէին բազում այլ եպ[իսկոպոսք,[1] Նաև Աղէքսանդրի եպիսկոպոսն Թէոփիլէ։[2] Որ և խափանել ջանայր զՅոհաննու ձեռնադրութիւնն, զի զԻսիդորոս՝ քահանայ զառ ի նմանէ եպիսկոպոս ձեռնադրեսցէ, զոր յոյժ սիրէր. քանզի վասն նորա կալեալ էր յանձն գործ դժուարին, իսկ թէ զինչ է այս. ասելի է առաւստ։ Մինչ Թագաւորն Թէ-

1 Մեր Ձեռագրից պակաս է մի ամբողջ թուղթ. Թերին լրացրինք Թարգմանելով բնագրից. բայց քանի որ համառօտ օրինակը շատ ընդարձակ է, ուստի օգտուեցինք գլխաւորապէս նրանից։

2 Թէոփիլոսը Աղէքսանդրացի էր. եպիսկոպոս էր հաստատուել 585 Թուին։ Երկար ժամանակ հակառակելով Ոսկեբերանին յաղթեց 403 Թ. նրան գահընկէց անել. Մեռաւ 412 Թ.

հեցան զՅոհան քահանայ Անտիոքայ եկեղեցւոյն. ըստ հռչակաւոր նորա վարդապետութեանն և գիտութեանն և բանաւորութեանն, միանգամայն և առաքինասէր վարուցն առնել. Կոչէր զնա Թագաւորն պատճառով իւիք և առ իւր պահէր. մինչև ժողովեցան բազում եպիսկոպոսք ի կոչմանէ Արկադեայ.

Նաև Աղեքսանդրի եպիսկոպոսն Թէոփիլէ՝ որ և խափանել ջանայր զՅովաննու ձեռնադրութիւնն,[ա] զի զԻսիդորոս[բ] ձեռնադրեսցէ, որ էր քահանայ և սիրելի յոյժ նորա. բայց որ ըստ Թագաւորին[գ] էին՝ զՅոհան ընտրէին ըստ ամենայնի. (Թէպէտ և նա հրաժարէր ի ձեռնադրութենէն). Եւ բազումք

ա. Դ. ձեռնադրութիւնսն. բ. Ա, Սիդորոս. բ. Ա. Ն. զՍիդորէս. գ. Ա, բայց ըստ որ Թագաւորին էին.

դոս պատերազմէր ընդ Մաքսիմեայ, Թէոփիլոս ընդ Իսիդորի ընծայս առաքեաց Թագաւորին, և ետ ի ձեռս Նորա Թուղթս երկուս. Հրամայեաց յաղթողին մատուցանել՝ զընծայս և զԹուղթսն։ Իսիդորայ ընկալեալ զհրամանս զայս՝ մնայր ի Հռովմ, ակն ունելով յաղթութեան. այլ ոչ ընդ երկարս ծածկէր խորհուրդն, ընթերցողի որ առ նա գոյացեալ զԹուղթս։ Յաղագս որոյ Իսիդորոս յերկիւղ անկեալ, անդէն յԱղեքսանդրիա փախչի։ Վասն այս պատճառի ջանայր Թէոփիլէ յաղագս Իսիդորայ. բայց որ ըստ Թագաւորին էին, զՅոհան նախընտրեցին։ Եւ քանզի բազումք ընդդէմ Թէոփիլոսի շարժեցան ամբաստանութեամբ, և գիրս լի մեղադրանաց ետուն եպիսկոպոսացն որ անդ կային։ Եւ աւագ Թագաւորական աւթանոցին Եւտրոպիոս առեալ զգիրս ամբաստանութեան, եցոյց Թէոփիլոսի ասելով ունի ընտրել. կամ ձեռնադրել զՅոհան, և կամ զընդդէմն իւր ամբաստանութիւն ի յանդիմանութիւն ածել. յայսոսիկ երկուցեալ Թէոփիլոս ձեռնադրէ զՅոհան։ Եւ այսպէս ձեռնադրեալ՝ նստէր յաԹոռ եպիսկոպոսու-

շարժեցան ընդդէմ Թէոփիլի [ա] ամբաստանութեամբ. իսկ աւագ ներքինեաց [բ] Թագաւորին՝ Եւտրոպիոս [գ] գիր ամբաստանութեան եցոյց Թէոփիլոսի, կամ ձեռնադրել զՅովհաննէս և կամ զընդդէմն [դ] իւր ամբաստանութիւն ի յանդիմանութիւն ածել։ Յայսոսիկ երկուցեալ Թէոփիլէ, ձեռնադրէ զՅոհաննէս (զբռնադատեալն ի Թագաւորէն, և զհարկաւորեալն յեպիսկոպոսաց, և յամենայն եկեղեցեաց և ի ժողովոյն. Եւ այսպէս բազում դրուատիւք ընդունի զվերակացութիւն յահիւ [ե] յարտասու [զ] եղեալ) և հանեն ի բարձրագոյն աթոռն ի ԺԶ Փետրուարի [է]

ա. Դ. Գ. Թէոփիլոսի. բ. Դ. Ներքինեացն. գ. Ա, Դ. Գ. Մոմպիմոս. միւս Ձեռ. Մոպիմոս. դ. Ա. զընդդէմ. Դ. զընդդէմսն. ե. Ն. Բ. Գ. ահիւ. զ. Ա՝ Գ արտասուս. է. Ա՝ Դ. Փետրուար ամսոյ.

թեան ի քսան վեցն Փետրուարի ամսոյ, զկնի հիւպատուոջն, զոր կատարէին ի Հռոմ Թագաւորն Ոնորիոս, իսկ ի Կոստանդնուպաւլիս Եւտիքիանոսն, որ յայնժամ Թագաւորին էր եպարքոս։

Եւ վասն զի երևելի էր այրս, յորոց եթող ի բանից (ճառից), և յորոց ի բազում դժնդակս զյանդիմանութիւն արար, արժանիս համարիմ ոչ լռել որ ըստ նմայն էին պատահեալքն, այլ որքան ժամանակի պատմութիւնս է վարկանելի, ասել. եթէ ուստի էր, և կամ յորոց, և որքան եկն ի վերակացութիւն եպիսկոպոսութեան, և զիարդ դարձեալ որոշեցաւ, և որպէս յետ մահուանն պատուեցաւ առաւել քան ի կենդանութեան։

ամսոյն, զկնի հիւպատուոջն զոր կատարէին ի Հռոմ Թագաւորն Ոնորիոս, իսկ ի Կոստանդնուպօլիս Եւտիքիանոս, որ յայնժամ Թագաւորին էր եպարքոս։ Եւ վասն զի երևելի էր (և յերեւելիաց էր Յոհան կոչեցեալն ի հայրապետութիւն Կոստանդնուպօլսի) յորոց եթող ի բանից,[ա] և յորոց ի բազում դըժընդակս զյանդիմանութիւն արար, արժանիս համարիմ ոչ լռել, այլ ասել որ ըստ նմայն էին պատահեալքն[բ] ոչ որքան են, այլ որքան ժամանակն պատմութեանս է վարկանելի. Եթէ ուստի էր և կամ յորոց և որքան յայս յառաջադիմութիւն[գ] եկն ի վերակացութիւն բազում եպիսկոպոսաց, և զիարդ՝ դարձեալ որոշեցաւ, և որպէս յետ մահուանն պատուեցաւ յաւէտ յամենայն երկրի, և որքան նա փորձանս կրեաց ի մախողաց և յապարասանից.[դ]

Կոչեցեալն Յոհան ի վերակացութիւն էր յԱնտիոքայ,

ա. Դ. ի բանիցն. բ. Ա, պատեալք. Ն. ասել զնմանէ էին պատահեալքն. գ. Ն. Դ. առաջադիմութիւն. Գ. յառաջադիմութիւնս. դ. Դ. Դարձեալ թերի ամբողջ թերթեր.

ԳԼ. Գ.[1]

Յոհան Անտիոքացի էր ի խորին Ասորոց, հաւրէն Սեկունդոսի և մաւր Անթուսայ, ի բարէտոհմիցն որ անտի. աշակերտեալ Լիբանիոսի իմաստասիրի, և լսող եղեալ Անդրագաթոսի գիտնաւորի։ Հանդերձեալ ի դատողութիւն, և տեսեալ ի դատաստանսն անիրաւ տարժանմունս, դիմէր յանապատս։ Եւ զայս առնէր նախանձեալ ընդ Եւագրի. որ և նա հպեալ ի նոյն վարս և ի հանդարտագոյնս լեալ առ վարդապետս կրաւնիցն, անդէն փոփոխեալ լինէր ի վարս և ի գնացս և ի զգեստս. և ընթերցանէր աստուածային գրոց, իմաստնանայր և հրա-

[1] Մեր ձեռագրերում կայ Յոհան Ոսկեբերանի վարքը այս վերնագրով. «Պատմութիւն յաղագս ծնընդեան եւ սնընդեան եւ վարուց եւ վերափոխման սրբոյն Յոհաննու Ոսկէբերանի Կոստանդնուպաւլսի եպիսկոպոսի:» Ամենալաւ վարքը հների մէջ՝ Պալադիոսի գրածն է համարւում։

(ոչ աննշան քաղաքի քաղաքացի,) երևելի և երևելեաց որդի. էր հօրէն Սեկունդոսի[ա] և մօր Անթուսայ, բարետոհմ ծնողաց. (Սնուցեալ հօր քեռ իւրոյ, որ կուսութեամբ նահատակէր յոյժ բարեպաշտօն և երկիւղած յԱստուծոյ, որ զնոյնս հրահանգէր նմա ի տունէ և ի գիշերի, և ուսանէ[բ] դպրութիւն միշտ)։ Եւ ապա աշակերտեալ Լիբանիոսի[գ] իմաստասիրի և լսողի Անդրագաթոսի[դ] գիտնաւորի և իմաստակի. և հանդերձեալ ի դատողութիւն. և տեսեալ զորս ի դատաստանսն անիրաւ տարժանմունս[ե] յաճի եղեալ և մտախորհ և զմտաւ ածեալ զաշխարհիս սնոտի կեանսն. յանապատս դիմէր նախանձեալ ընդ Եւագրի զբարւոք նախանձն, որ և նա հպեալ[զ] ի նոյն վարս. և

ա. Ա, Հօրորեն Կենդոսի. Բոլ. Ձեռ. Հօրէն Կենդանի. բ. Ա, Գ. ուսանէր գ. Բոլ. Ձեռ. Լիբիոսի. դ. Բոլ. Ձեռ. առագաթոսի. ե. Ա, Գ. տաժանմունք ահի եղեալ. զ. Ա, որ եւ նա հանապազ.

չակաւոր լինէր ի մէջ ծգնաւորաց։ Եւ յորդորէր և ըզԹէոդորոս և զՄաքսիմոս, զաշակերտակիցն իւր առ Լիբանիոս իմաստասիրի, Թողուլ զկեանս լի տարժանաւք և գալ ի վարս պարզ և առանց ամբոխից։ Յորոց Թէոդորոս յետոյ Մոփսուեստացւոյ [1] որ ի Կիլիկիա քաղաքին եպիսկոպոս եղև, իսկ Մաքսիմոս Սելևկիոյ որ՚ յԱսորիսն։ [ա] Արդ այսքան սոքա փոյթք առ առաքինութիւնսն եղեալք, աշակերտէին զծգնականսն Դիոդորոսի և Կարտերիոսի, որք յայնմժամ ծգնաւորացն առաջնորդք էին։

ա. 'Ισαυρία Իսաւրիայ.

1. Կորած մասը մինչեւ այստեղ է։

ի Հանդարտագոյնս լեալ առ վարդապետս [ա] կրօնիցն, և անդէն փոփոխեալ [բ] լինէր ի վարս և ի գնացս և ի զգեստս, որ նոցա էր աւանդութիւն ի հարց սրբոց։ Եւ ընթերցասէր աստուածային գրոց իմաստնանայր և յառաջադէմ լինէր ի շնորհաց [գ] Քրիստոսի քան զբազումս բանիւ և գիտութեամբ, զօրաւոր և [դ] հաչակաւոր, և առաքինութեամբն արժանի զարմանալոյ ի մէջ ծգնաւորացն։ Եւ զաշակերտակիցսն [ե] իւր յորդորէր գալ ի նոյն վարս, զԹէոդորոս և զՄաքսիմոս, [զ] և փոխանորդէ զիմաստս ի պայզ և առանց ամբոխից վարս [է] ի խաղաղսն և առանց վրձանաց։ Յորոց [ը] Թէոդորոս՝ Կիւլիկիայ եպիսկոպոս յետոյ կոչեցեալ եղև. իսկ Մաքսիմոս [թ] Սելևկիայ եպիսկոպոս. որ յԱսորիս է։ Արդ և սոքա ընդ Յոհաննու ի փոյթ առաքինութեան յորդորեալք աշակերտեցան ի կրօնս Թէոդորոսի և Սարտարիոսի, որ յայնժամ ծգնաւորացն [ժա] առաջնորդք էին։ Որ պա և Թէոդորոս Տարսոնի եղեալ եպիսկոպոս, որ յոլով գիրս

ա. Գ. առ վարդապետսն. բ. Ա, փոխեալ, գ. Ա, Գ. շնորհացն. դ. Ա, չիք. ե. Ա՛ Գ. զաշակերտակիցս. զ. Բոլ. Ձեռ. զՄաքսիմիանոս. է. Ն. վարսն. ը. Ա, որոց. Գ. յորոց. թ. Բոլ. Ձեռ. Մաքսիմիանոս. ժ. Ա, Գ. ընդ Յոհան որ. ժա. Ա, ծգնաւորաց.

Իսկ Դիոդորոս ի Նոցանէ եպիսկոպոս Տարսոնի եղեալ բազում գրեան շարադրեաց, սոսկ գրով աստուածայնոցն զգուշանալով գրոց, զտեսութիւն արտաքս յեղեալ։ Արդ այսոքիկ վասն այսորիկ։ Իսկ Յովհաննէս հանդերձ Բարսղիւ, որ յայնժամ սարկաւագ ի Մեղիտոսի կարգեալ. իսկ յետ այնորիկ եղեալ Կեսարիոյ Կապադովկեցւոց եպիսկոպոս, զբազումսն զոյգ կեցեալ, Ձեղոն եպիսկոպոս յԵրուսաղէմէ դառնալով ընտրեցաւղ զնա որում յԱնտիոքիա եկեղեցւոյն կարգեաց. յընտրեցաւղի կարգ այնուհետեւ կարգեալ զընդդէմ Հրէից բանն[1] շարադրեաց։ Իսկ յետ ոչ բազում իրի և սար-

1 Նա «ընդդէմ Հրէից» շարադրեց վեց գիրք։

շարադրեաց աստուածայինս, զգուշանալով գրոց զտեսութիւնն Նոցա արտաքս եղեալ լուծման։ Եւ ընդ Բարսղի և ընդ Գրիգորի լեալ Յոհանի ի տեսանել զնոցա[ա] հանդէս վարուց և գիտութեան. և տարրանայր ի խորհուրդ[բ] բարեպաշտութեան և գիտութեան, որ ապա և նոքա կոչեցեալք եղեն ըստ նախախնամութեան Աստուծոյ ի վերակացութիւն՝ Բարսեղ Կեսարու եպիսկոպոս, և Գրիգորն Անձիանձու,[գ] որպէս և յառաջագոյն ասացաք։ Իսկ յետոյ և Յոհան ըմբռնեալ յԵրուսաղէմ Զինոնէ եպիսկոպոսէ, և ընթերցող եկեղեցւոյն Աստուծոյ կացուցանէր և ի վարդապետութիւն։ (Զի ոչ, ասէ, պարտ է քեզ ծածկել զլոյս շնորհիդ որ ի քեզ յանապատի, այլ ի վերայ աշտանակի, ի մէջ եկեղեցւոյ Աստուծոյ, զի լոյս տացես ամենայն աշխարհի լուսաւոր վարդապետութեամբդ որ տուեալ է քեզ յԱստուծոյ.[դ] Այսոցիկ հաւանեալ նորա բանից, ընդունէր զվարդապետութիւն բանիւ և գրով, յորդորէր անհատ առ ժողովուրդն) և միշտ ընթեռնոյր։ Յետ սակաւ աւուրց ի կարգ սարկաւագութեան կոչեցեալ եղև[ե] ի նոյն Մեղիտոսէ եպիսկո-

ա. Ա, զնոցունցն. բ. Գ. ի խորհուրդս. գ. Ա, Գ. եպիսկոպոս. դ. Գ. Ն. Աստուծոյ. ե. Ա, կոչեցաւ, եղեւ ի նոյն.

կաւագի պատուոյ ի Մեղէտիոսի հանդիպելով[1] զյաղագս քահանայութեան բանն համակարգեաց· և զորս առ ի Ստագիրւոյն[ա] եւս և զոր յաղագս Անկատաղիմատին[բ] և զորս վասն Սենիսակտոն։[գ] Իսկ յետ այսորիկ Մեղետիոս ի Կոստանտինուպօլսի վախճանեալ· քանզի անդ լինէր յաղագս Գրիգորի Անձիանձեցւոյ կարգաւորութեանն, գնացեալ ապա Յովհաննէս ի Մեղէտիանոսացն,

ա· Σταγείριον.

բ· ερὶ ἀκαταλήπτου յաղագս անհասանելիութեան (ընութեան Աստուծոյ։)

գ· περὶ τῶν συνεισάκτων յաղագս միաւորութեան ընդ կանայս։

1 Փրկ· 381 Թ· նախ քան Մեղիտիոսի Կոստանդնուպօլիս գնալը, ուր նա վախճանուեց։

պօսէ, յորմէ և Բարսեղ Կեսարացի· ապա և զքահանայութեան շնորհս ընդունի ի Փղարիանոսէ։ (Եւ եռայր հոգւովն ի բանս առատութեան, որ գրովք[ա] և շարագրէին համառօտ զնորա խօսս և ի գիրս հաւաքէին զճառս և զմեկնութիւնս որբագրացն[բ])։ Եւ Մեղիտոսի եկեալ յԱնտիոքայ ի Կոստանդնուպօլիս առ Գրիգոր գիտնաւոր[գ] աստուածաբան։ (վասն օգտութեան հաւատոյ և վարուց, յորժամ զտեղափոխութիւն աթոռոյն ունէր, և զինուորէր ի հոգևոր պատերազմին ընդդէմ Արիանոսաց, Նոմիանոսաց[դ] և Հոգէմարտից, և պարզաբար ասել ամենայն հերձուածողաց· քաջապէս արիացեալ որպէս նախ ասացի, որպէս յետ ժողովոյն և հաստատութեան հաւատոյն)։ Մեղիտոս վախճանի, և Գրիգոր զզերեզմանական բան ասացեալ ի վերայ Մեղիտոսի,[ե] և յուղարկեալ զնա ի հանգիստ յԱնտիոք, գնայր և Գրիգորիոս յիւր եկեղեցին։ Եւ

ա· Ա, ողք գրով· Ա, բ· սրբագրեաց· գ· Ա· խտնաւոր· Ն· Հիք·դ· Ա, աէր· ե· Գ· ի վերայ Մեղէտոսէ

և ոչ ընդ Պողինոսի հաղորդելով՝ զերիս ամս ողջոյն լռելեայն կայր։ Իսկ յետոյ Պողինոսի վախճանելոյ, յԵւագրիոսէ փոխանորդողէն զՊաւղինա ձեռնադրիւր քահանայ։ Բայց այս Յովհաննու նախ քան զեպիսկոպոսութիւնն համառաւտ ասել կենցաղավարութիւն։

Էր այրն, որպէս ասացին, յաղագս նախանձու ողջախոհութեանն դառնագոյն, և առաւել, որպէս ասաց ոմն յընտանեգունիցն նորա ի նոր հասակէ, սրտմտութեամբ յաւէտ քան ամաւթով շնորհէր. և վասն ուղղութեան վարուցն ոչ զգոյշ առ հանդերձեալսն, իսկ վասն պարզագունութեանն խնդամիտ։ Եւ ազատ բերանով առ ընթերցաւղսն հպէր անբաւիւք. և յուսուցանել յոյժ էր աւգտեցուցանել զլսաւղացն վարս, իսկ ի խաւսսն ամբարհաւաճականս տգիտացն նա կարծիւր։

բանս յաղագս Յոհաննու դարձեալ յիշէ զայս՝ զի ընդ ոսոայ եղեալ նախանձեցաւ զնախանձ Աստուծոյ. զի էր այր ողջախոհ և սուրբ և բարեգործ և արդար. մեկնեալ յամենայն իրաց չարաց. և յանգիմանել մեղուցելոց.[ա] Ոչ յինքեան արհամարհանացն այնքան հոգ տանէր, որքան Աստուծոյ վրէժխնդրութեանն. ոչ ի տղաանալեացն երկնչէր. և ոչ աչառանօք առ փառաւորս զմարդահաճութիւնն ցուցանէր. այլ էր նուաստ առ խոնարհեալսն, և խորագէտ առ բարձրեալսն որպիսի ոք լիցին. Եւ էր պարզագոյն և խնդամիտ և ազատ բերանով յընթեռնուլն, անբաւ ի բանս առատութեան, անձանձրոյթ յուսուցանելն. և յոյժ օգտեցուցանէր զլսողսն. Իսկ յաճախ ի խօսսն ամբարհաւաճ տգիտացն յաշաղկոտացն և ամբարշտացն թուէր նախկին իսկ քան յեպիսկոպոսութիւնն[բ] գալ. Իսկ նախակարգեալ ի հայրապետութիւնն, եւս առաւել յայտնի յորդեալ[գ] ի վարդապետութիւնն, և զանհնազանդսն կշտամբէր գալ յուղղու-

ա. Գ. մեղուցեալ. բ. Գ. եպիսկոպոսութիւն. գ. Ա՛ յորդորեալ.

ԳԼ. Դ. 1

Այսպիսի գոլով բարուցն, և յեպիսկոպոսութիւնն նախակարգեալ մեծագունիւ քան զպարտսն յանձինքն[ա] ընդդէմ հնազանդիցն հպէր, ուղղել զվարս զորոց ընդ նովաւ ուխտաւորացն, որպէս կարծէր, յաւժարեալ։ Արդ առ ժամայն ի սկզբանէ երևեալ որոց ըստ եկեղեցւոյն խոշոր, բ յամենեցուն ի նոցանէ ատեալ լինէր, և բազումք առ նա ցասնուին, և իբրև ի բարկացողէ խոտորէին. բայց ածէր առաւել ընդհարկանիլ առ ամենեսին. Սեռապիոն սարկաւագ ի նմանէ կարգեալն։ Եւ երբեմն հուպ գոլով ժառանգաւորացն մեծ ձայնիւ առ եպիսկոպոսն այսպիսի բան բարբառեցան. Ով երբէք զայսոսիկ, ո՞վ եպիսկոպոս, ունել կարասցես եթէ ոչ միով գաւազանաւ զամենեսին վարեսցես։

ա. Ցունարէն յոնք օφρύς; բառը գործ է ածած · խստութեամբ · բառի · մտքով։

բ. τραχύς խստապահանջ։

1 Տես Սոզոմ. Ը. 3. 9. Թէոդ. Ե. 28. կամ Ժ. 3. Նիկ. ԺԳ 3.

ձթիւն, որք ընդ ձեռամբ նորա էին. իսկ սովորեալքն չարիտէին զնա ի տարապարտուց, և բարկացող և ամբարտաւան զնա համբաւէին. Բայց առաւել զայս հաւատարիմ ցուցանէր Սրապիոն սարկաւագ զառ ի նմանէ նախակարգեալ[ա] ի սպասաւորութիւն եկեղեցւոյն Աստուծոյ, որ զժառանգաւորսն խաբէր միշտ. և զմերձ եկեալ եպիսկոպոսն առաւել յամբաստանութիւն[բ] շարժէր, զի էր[գ] չարասէր և երկրասէր այրն. և ոչ տանէր ի նմանէ զօգտակարսն, այլ անդէն կայր մնայր յապարասանութեան.[դ] Իսկ եպիսկոպոսապետն Ցոհան ոչ ընդ երկար

ա. Ա, նախկարգեալ բ. Ա՛ ամբաստանութիւն. գ, Գ. չէր. դ. Գ՛ յապքասանութիւն.

Այս ճառեալ գիր ընդդէմ եպիսկոպոսին Յովաննու ատելութիւնն առաւել զարթուցանէին։ Իսկ եպիսկոպոսն ոչ ընդ երկար ինչ զայլ ամն վասն այլ պատճառոյ արտաքս հանէր զքաղումն յեկեղեցւոյն։ Իսկ որք այսպիսիս սիրեն լինել, այսպիսի դիտմամբ կալողացն ժողովս յարուցին հակառակ նմա, և մատնութեամբքն առ ամբոխն հպէին։ Եւ ի հաւատ ածին զլսաւղսն ստացեալքն. վասն ոչ կամելոյն ուտել եպիսկոպոսին ընդ ումեք, և ոչ կոչեցեալ յուտելն երթալն. յորմէ և առաւել մեծագոյն զաւրացաւ մատնութիւնն հակառակ Նորա։ Բայց որով դիտմամբ ուտել ընդ ումեք ոչ յաւժարէր, յայտնապէս պատմել ոչ ոք կարէ։ Քանզի ոմանց յաղագս Նորա պատասխանեալ կամեցեալ ասէին. որպէս զի թէ տկար է ստամոքսիւն և դժուարահալ, իսկ այղք թէ յաղագս գերազանցեալ ճգնութեանն զայն առնէր։ Որպէս զի արդ արդեւք ունէր զճշմարտութիւն

ինչ զքաղումն յեկեղեցւոյն որոշէր վասն սխալանաց իւրեքումն յայս ինչ, և ումն յայլ ինչ ի պատճառս մեղաց. Իսկ արտաքս ելեալքն[ա] և մեծամեծքն և փոքունքն ջանային ի չար վասն Նորա, և ժողովս յարուցին հակառակ Նմա, և ի հաւատս ածէին[բ] գլսողսն իւրեանց ամբաստանութեանն։

Ոչ ասէին ուտել ընդ ումեք հաց, և ոչ կոչեցեալ զոք առ ինքն[գ] ուտել, այլ որպէս կամի վարի կերակրով և ըմպելեաւ. բայց ոչ ոք կարծէր զպատճառ վերաբերեալ։ Ոմանք ասէին. զի տկար էր ստամոքսիւ և դժուարահալ, իսկ այլք թէ յաղագս գերազանցեալ ճգնութեանն[դ] զայս առնէր. իսկ հակառակորդքն հպարտութեան վարկանէին զայս։ Այլ ոչ էր գտանել զճշտութիւն ի հակառակացն. զի ոչ սակաւ պատերազմ էր վասն այսորիկ եկեղեցոյ ուխտին։

ա. Ա, արտաքսեալքն. բ. Ա, ածին. գ. Ն. առ յինքն. դ. Ա, ճգնութեամբ.

ոչ գտանեմք պատմել, զի ոչ սակաւս պատերազմէր ընդ որս առ մատնութիւն ամբաստանողացն զնա։ Բայց ժողովուրդն յաղագս յեկեղեցւոջն ասացելոցն ի նմանէ բանիցն իմաստաբար ընդունէր և յոյժ մեծարէր և սիրէր զայրն, փոքր ինչ հոգ տարեալք չարախաւսել ձեռն արկելոցն զնա։ Իսկ թէ որք են արտադրեալքն ի նմանէ բանք, և որք յասելոյ նորա երագագրողացն արտաքս ըմբռնեալք, և զիարդ պայծառք և զմերաբերումն անելով. զի՞նչ պարտ է այժմ ասել. քանզի յորոց զկամաւղսն նոցա վերստին ասել և զառ ի նոցանէ զաւգուտն և զառաքինութիւնն պտղաբերել։

Գլ. Ե.[1]

Այլ մինչև ցուրանաւր ընդ ուխտին միայն ընդ-

1 Տես Սոզոմ. Ը. 7. Կաս. Ժ. 4. Նիկ. ԺԳ. 4.

ԳԼ ՃԺԸ.

Արտադրութիւն շարադրութեան նորին եւ թէ որպէս զբազումս յանդիմանէր։

Բայց ժողովուրդն զառ ի յեկեղեցւոջն ասացելոց վարդապետականաց բանիցն իմաստնաբար ընդունէին. և յոյժ մեծարէին, և սիրէին միշտ զնորա լուսաւոր վարդապետութիւն, և զարդարեալսն ի նմանէ զմեկնութիւնս գրոց, և զյորդորականս յասելոյ[ա] նորա ի շարագրողացն համառօտ հաւաքեալ գրիւր զբերումնն[բ] ունելով ի համառօտէն ի պարզն և ի պայծառն վերստին բացայայտել. Զի՞նչ պարտ է ասել այժմ, զի զորոց զկամողսն յայտնի էր տեսանել որ զնորա ասելն և զառ ի նոցանէ շահն առաքինութեամբք[գ] պտղաբերեալք.

Արդ՝ մինչև ցուրանոր ընդ ուխտին միայն հարկանիւր,

ա. Ն. ասելոյ. բ. Գ. զբերումն. գ. Ա, առաքինութեամբ. Գ. առաքինութեամբքն.

հարկանիւր, ակար էր յարդարեալն՝ հակառակ նորա մենքանայք։ Վասն զի զբազումս յորոց ի կատարելութեան առաւել քան զպարտն յանդիմանել համբառնայր, այսքան և որ հակառակ նորա սպանումն առաւել բորբոքէր. որպէս զի կատարել ի վերայ նորա իմաստութեան բանի որ ասեն. մի յանդիմաներ զնոսա, զի մի՛ ատեսցեն զքեզ։ ա Եւ բազում ինչ ասիւր վասն նորա. իսկ յոլովքն ապա և հաւատալ տային լսաւղացն։ Բայց յաւելումն մատնութեանն առնէր հակառակ Եւտռոպոսի յայնժամ ճառեալն ի նմանէ բեմասացութեամբ։ բ Քանզի Եւտռոպիոս նեղքինի աւագ թագաւորական աւթանոցին, և զհիւպատոսի պատիւ առաջին ի թագաւորէն առնլով, հատուցանել ոմանց ապաւինե-

ա. Որպէս զի կատարել...... ատեսցեն զքեզ. բառերը չկան բնագրի մէջ:

բ. προσομιλία.

յարդարեալն ի նմանէ այլ ընդ այլոյ ցուցանիւր. վասն զի զբազումս զոր ի փառաւորութեանն առաւել քան զպարտն յանդիմանեալ համբառնայր. այսքան ա և որ հակառակ նմա ի սպանութիւն մտաբերէր զնոսա։ Աստանօր ի դէպ ելանէ իմաստնոյն «Մի յանդիմաներ զչարս, զի մի ատեսցեն զքեզ»։ (յանդիմանեա զիմաստունս և սիրեսցեն զքեզ. զի որ խրատէ զչարս առցէ անձին անարգանս։) Այսպէս ապարասանեալքն ի նմանէ յանդիմանեալք ատէին զնա, և զամենայն մերձաւորս յատելութիւն ջանային առնել. և զյաւելումն ատելութեանն, Եւտռոպիոս առաւելագոյն առնէր առ թագաւորն բանս արկեալ յանդիմանեալն ի նմանէ։

ա. Գ. այլս քան.

լոց յեկեղեցին խորհել փոյթ առնէր աւրէնս [1] յինքնակալացն առաջի դնել որ հրամայէր, մի՛ ումեք ապաւինել յեկեղեցիսն, այլ և զորս արդէն փախուցեալսն ի բաց քարշել արտաքոյ սահմանաց եկեղեցւոյն։ Եւ առժամայն դատաստանն հետևէր. քանզի առաջի կային աւրէնքն, և յետ ոչ բազում իրի ընդհատեալ առ Թագաւորին Եւտրոպիոսի, ապաւինէր յեկեղեցին և նա։ Ապա եպիսկոպոսն Յոհան, Եւտրոպիոսի ընդ սեղանովն կալով

[1] Այդ օրէնքը ներմուծեցին փրկ. 398 թ. եւ 431 թ. նորից վերցրին.

ԳԼ. ՃԺԸ.

Թէ որպէս օրէն էր ի պատիժս Թագաւորական եւ ապաւինել յեկեղեցին։

Օրէնք էր [ա] ի Թագաւորաց. զի որ յանցանէր ի Թագաւորութիւնն և նախ քան զըմբռնումն ի պատիժն կարէր ապաւինել յեկեղեցին, ապրեալ լինէր ի մահուանէ և ի պատժոց եկեղեցւոյ զդատաստանն տայրին և առաջնորդին որով դատեցի։ Զայսուիկ [բ] զօրէնս խափանեալ ջանայր Եւտրոպիոս, որ Թագաւորական օթանոցին էր ներքինապետ, որ զՀիւպատոսի պատիւ ունէր. Առնու հրաման ի Թագաւորէն. Ամենայն, ասէ, որ վնասապարտ է առ Թագաւորութիւնս և ապաւինի յեկեղեցին, քարշեալ եղիցի յեկեղեցւոյն և ի սահմանացն, և անդէն մեռցի։ Աստանօր հետևի նմա դատաստանն իւր ի կորուստ անձինն։ Յետ ոչ բազում իրի Եւտրոպիոս [գ] յանցեալ առ Թագաւորութիւնն, և փախուցեալ անկանէր յեկեղեցին, և ծածկէր զինքն ընդ [դ] սեղանովն. ապաւինեալ ի հայրապետն, և երկիւղ մահու անկեալ ի նմա. Իսկ Յոհան սուրբ հայրապետն ըստ սովորութեանն իւրոյ մտեալ յամբոխն [1] ճառէր, որ ինչ

ա. Ա, օրինէք. Ն օրէն էր Թագաւորաց. բ. Գ. զայնուիկ. գ. Ա, Ն. Մոռպլոս. դ. Ա՛ առ.

1. Նոր. Ցամբոխի փոխ. յամբոնի տես եւ ի Ստեփ. Ուռպել. Իէ. 80։

և զարհուրեցելոյ յերկիւղէն, նստեալ ի վերայ ամպոնին[ա] ուրանաւր սովորէր և յառաջագոյն խաւսել յաղագս լսելոյն, բան ճառական[բ] արտաձգեաց ընդդէմ նորա։ Որով առաւել թուեալ լինէր ընդհարկանել ումանց, զի անհանդիպեցելոյն[գ] ոչ միայն ոչ ողորմէր, այլ ի հակառակէն և յանդիմանէր։ Բայց Եւտրոպի ապա յայնժամ զհիւպատոսական պատիւն ընձեռեալ, և վասն յանցանաց ինչ թագաւորին զգլուխն կտրել հրամայէր. և ի բանէ հիւպատոսացն[1] բարձաւ անունն, և միայնւոյ հիւպատոսակցին Թէոդորոսի գրիւր։ Իսկ բան զի եպիսկոպոսն Յովհան և զԳայինաս զոր յայնքանւոջն զաւրավար սովորական համարձակութեամբն հպեալ վաւրագոյն թըշ-

ա. ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος. Կնշանակէ սեղանի նման կլոր ձեւով բարձրութիւն. որտեղից Յոհան Ոսկեբերանը արտասանում էր իւր ճառերը։

բ. λόγος ἐλεγκτικός բան յանդիմանական։

գ. դժբախտին.

1 Սովորութիւն կար իւրաքանչիւր տարի պաշտօնական տոմարում նշանակել նոյն տարուայ կոնսուլների (հիւպատոսների) անունները եւ տարին նրանցով կոչել. այդպէս ցուցակները կազմուած Լատիներէն կոչւում էին «fasti consulares». երբ կոնսուլը պատժւում էր, ջնջում էին նրա անունը այդ պաշտօնական ցուցակից։

խորհրդոյն էր ի շահ ժողովրդեանն։ Ընդ նմին արտաքսեալ և վասն նորա յանդիմանութիւն[ա]. որովք յառաջագոյնն ունէր զամբարշտութիւն. զի՞նչ պարտ էր ասել. որ թէպէտ և յեկեղեցւոյն և ի նորին բարեխօսութենէն ապրեալ եղև, այլ յետ այսորիկ իբրաւունք ոչ ետուն ապրել. զի հատեալ լինէր սրով գլուխ ըմբռնեալ ի թագաւորէն։ Եւ այսպէս Եւտրոպիոս բարձաւ ի միջոյ, Եւտրոպիոսի անուն հիւպատոսութեան թըշնամանօք յանդիմանէր։ Եւ զԳայինաս[բ] զզօրավար թագաւորին, որ ընդ Արիանոս[գ] ունէր զհաղորդութիւնն և խնդրէր զմուտ

ա. Ա, առ յանդիմանութիւն. բ. Ա՝ Գայի՛նոս զօրավար. գ. Ա, Արիոսի.

մանեաց, զի ի մին եկեղեցւոջ յորոց ի ներքս ի քաղաքին Ճարակիլ աղանդակցացն իւր Արիանոսաց ի Թագաւորէն խնդրել յանդգնեցաւ։ Եւ զայլ ոմն վասն այլ պատճառոյ կալաւղացն յանդիմանէր համարձակութեամբ բազմաւ, վասն որոյ բազմաց ընդ մէջս էր։ ա Ուստի Թէոփիլոս Աղէքսանդրոյ եպիսկոպոսն անգէն յետ ձեռնադրութեանն խորհէր. զիարդ զնա խորամանկեսցէ և ոմանց որոց մերձն յաղագս այսորիկ գաղտաբար խաւսէր. իսկ բազմաց և որոց հեռին ոչ եղելոց զառանին պատմէր զխորհուրդ։ Քանզի տրտմեցանէր զնա ոչ միայն գերազանցեալ երկիւղածութիւնն և համարձակութիւնն, այլ և զԻսիդորոս զքահանայ զառ ի նմանէ կարգեալն՝ յեպիսկոպոսութիւնն Կոստանդնուպաւլսի առնել ոչ զաւրեաց։ Յայսոսիկ ապա որ ինչ Յոհաննու եպիսկոպոսին էր, և առ ժամայն իսկզբանէն երկնչէր չարին հակառակ նմա։ Իսկ զորս յաղագս նորայն յառաջելով ըստ մասին ինչ յայտնեսցուք։

Գլ. Զ. [1]

Բայց զգործն արժանաւոր որ առ ժամանակաւքն

ա. διάφορος ἦν Թշնամի, ատելի էր։

1 Տես Սոզ. Ը. 4. Փիլոստ. ԺԱ. 8. Թէոդ. Ե. 32 Կաս. Ժ. 6. Նիկեփ. ԺԳ 5։

Նոցա ի քաղաքն, և ունել յեկեղեցւոջ, և զայլ ազ վասն այլ իրաց, և ոչ ներէր ումեք. այլ որպէս սրով բանիւ յանդիմանականաւն կամէր կորել սխալանս յանցուցելոցն, և վասն այս սորիկ առէին զսուրբն. Լինէր ընդ այնոսիկ և Թէոփիլէ գաղանի խորհրդակցութեամբ, զի յանմահացուցանէր զնա համարձակութիւն լաւսաւոր վարդապետութեանն և զի զԻսիդորոս քահանայ ոչ զօրեաց առնել ի տեղի նորին աթոռոյն. Եւ խորհէր

եղեալ պատմեցից. զիարդ Աստուծոյն նախախնամու-թիւն զքաղաքն և զՀռովմայեցւոցն իւրս ի մեծ վշտաց հրաշալի աւգնականութեամբ փրկեաց։ Իսկ թէ զիա՞րդ է այս ասելի է աստուստ։

Գայիանոսա[a] ազգաւ բարբարոս էր. իսկ ընդ Հռով-մայեցովքն եղեալ և ի զինուորութիւն հպեալ և ըստ սակաւ ինչ յառաջ ատեալ. յետոյ զաւրավար Հռով-մայեցւոց զաւրուն հետևակի և հեծելականի ցուցա-նիւր։ Իսկ առեալ զայսքան զաւրութիւնս զանձն ոչ ճանաչէր, և զինքեանն մտածմունս ունել կարէր. այլ զամենայն քար, ըստ ասացելումն, շարժէր, որպէս զի արդեւք ընդ իւր և զՀռովմայեցիսն արասցէ։ Եւ զամե-նայն ապա զԳոթացն ազգ յիւրմէ աշխարհէն կոչէր. և

ա· Γαΐνας

միշտ Յոհաննու երանելոյն ոչ ի բարիոն, այլ զոր ինչ յառա-ջիկայսն է պատմեսցուք. Բայց զիարդ Աստուած ողորմութեամբ զքաղաքն Հռոմայեցւոց ի մեծ վշտաց հրաշալեօք փրկեաց՝ ա-սասցուք.

ԳԼ. ՃԺԹ.

Բռնակալին Գայինայ չարութիւն, եթէ որպէս պարտեաւ եւ սպանաւ։

Գայինա յանդիմանեալն[a] ի հայրապետէն Յոհաննէ, էր ազգաւ բարբարոս և ընդ Հռոմայեցիօք եղեալ ի զինուորու-թիւն հպէր, և յառաջադէմ երևեալ զօրավար յետևակացն[b] ի Թագաւորէն կացեալ լինէր. Յայսոսիկ լեալ՝ ոչ ճանաչէր զինքն, այլ ի մեծագոյնն ձգտէր, և զամենեցուն միտս[c] շարժէր զՀռովմայեցւոցն ընդ իւր առնել՝ և զամենայն ազգ Գոթացն կոչէր յիւրմէ աշխարհէն յիւր զինուորութիւն, և բազմացու-ցանէր զզօրս իւր. Իսկ այլ ումն իւր ազգական որ ի Փռիւ-

ա Ա, յանդիմանեալ. բ. Գ. Ա. յետակացն. գ. Ա. միշտս.

իւրում պատշաճիցն զզինուորական դրաւշուցն իշխա-նութիւն յարդարեաց։ Իսկ Տռի[տի]պիգիղեդոսի ա միոյ ի նորա ազգականացն հազարապետ եղելոյ որոց ի Փռիւ-գիա հաստատեցելոց զաւրականացն, և կամաւք Գայի-նասա յանիրաւաւղ եղեալ. բ ինքն հրաման առնլով պա(տ)րաստէր նմա զոր անդ գործեն ՚հոգաբարձու-թիւն։ Եւ վասն զի Թագաւորին Արկադիոսի ոչինչ յա-ռաջ իմացեալ պատրաստաբար, հրամայեաց և առ ժա-մայն Գայինաս գնայր բանիւք գ ընդդէմ Տռիբիգիղ-դոսի, իսկ գործովք բռնակալ լինել խորհեալ. և ածէր ընդ իւր ի Գդաց բարբարոսաց ոչ սակաւ բեւրս, և հասեալ ի Փռիւգիայ զամենայն խախտէր։ Եւ նոյն ժա-մայն անուհեռև էր ի խռովութեան Հռովմայեցւոցն իրք. ոչ միայն որ առ Գայինասայ բազմութիւն յար-բարոսայն, այլ և զի զարևելից զչէն կողմունս վշտա-ցանել հանդերձէր, եթէ ոչ Աստուծոյ էր պահեալ զվշտացեալ Հռովմայեցոց պետութիւնն։ դ

ա. Τριβιγίλδου

բ. Թարգմանը բաց է թողել ·եւ հիմնովին աւելեալ զերկիրն Փռիւգիացւոց· նախադասութիւնը։

գ. τῷ λόγῳ

դ. ·եթէ ոչ... պետութիւնն· չկայ բնագրի մէջ։

գիայ հաստատեալ զօրավար, որ կամօք Գայինա ամբոխ բա-զում արարեալ խռովէր զաշխարհն։ Եւ լուեալ Թագաւորին Արկադիա, հրամայէր Գայինա ամենայն ա զօրօք երթալ և տե-սանել զչարիքն. վասն այնորիկ անգիտացեալ զխորհուրդ չարու-թեանն. Եւ երթեալ առ ազգայինն իւր, ամենայն ուստեք ժո-ղովէին բազում զօրս և վշտացուցանէին զամենայն աշխարհն

ա. Ա, բազում. Ա. Գ. գային այսպէս.

Իսկ Թագաւորին քաղցր կամաւք առ ժամայն ժամանակ հպեալ, արուեստիւ անցոյց զբարբարոսն. քանզի առաքեալ առ նա ամենայն բանիւք և գործովք ի մեծարեալ պատրաստէր։ Իսկ նորա խնդրեալ երկուս յաւագաց սինկղիտոսին արս ապոհիւպատոս, զորս հրամայէր հատանել զիւրսն դիմմունս զՍատուրնինոս [1] և զԱւրեղիանոս. ակամա զնոսա հարկաւ ժամանակին տայր Թագաւորն։ Իսկ նոքա վասն ամենեցուն յառաջ մեռանել փափագեալք, քաջաբար Թագաւորին հրամանի հնազանդէին։ Եւ հեռի ի Քաղկեդոնէ ի գիւղն [ա] որ ասպարէզն կոչի պատահէին պատրաստ կրել զամենայն զոր ինչ բարբարոսն կամեսցի։ Այլ նոքա ոչինչ չար կրեցին, իսկ Գայինաս հասանէր ի Քաղկեդոն, պատահէր անդ և Թագաւորն Արկադիոս։ Եւ լինելով ի մատրանն ուրանաւր մարմինն վկայուհւոյն Եւփիմեա կայ

ա. ἐν χωρίῳ ի տեղւոջն.

1 Սատուրնինոսը հիւպատոս էր նաեւ 383 թ. տես վերեւ Լ. 10.

Հռոմայ. Զայս ծանուցեալ զնոցա չարութիւն, և զիւր զանգիտութիւն. [ա] քաղցր կամաւ և մեծամեծ խոստմամբք առ ժամանակին լուծանէր զչար բարբարոսացն ժողովս բուրաւորս. Իսկ նոցա խնդրեալ երկուս ումանս ի սինկղիտոսացն ապուհւպատոս, [բ] զոր առէր հաւանել այնուիկ զդիմունս չարութեանն՝ զՍատուռնինոս և զԱւռեղիանոս [գ] զոր ի հարկէ տայր. և նոքա յօժարեալք վասն աշխարհի փրկութեան ի մահ, [դ] Իսկ նոքա ըստ նախախնամութեանն Աստուծոյ երթեալ առ բարբարոսն, ոչինչ վնաս կրեցին ի նոցանէ. Իսկ Գայինաս հասանէր ի Քաղկեդոն. և պատահէր Թագաւորին Արկադիայ. և մտեալ ի մատուռն՝ ուրանոր մարմին վկայուհւոյն Եփեմիայ, երդմամբ առ-

ա. Ա՝ անգիտութիւնն. բ. Գ. Սիւնղիտոս նապահւպսին. գ. Բռլ. Ձեռ. զՍղոգինոս եւ զՈրեղինոս: դ. Ա, ի մահուանէ.

երդմամբք հաւատարմացանէին զմիմեանս Թագաւորն և և բարբարոսն. մի ինչ երբէք խորամանգել միմեանց։ Այլ Թագաւորն հաստատուն երդմամբն մնայր և վասն այնորիկ աստուածասէր յերդմունսն էկաց։ Իսկ Գայինաս ուխտազանց լինէր և յընտանի դիտմանէն ոչ ելանէր, այլ այրեցմունս և աւարառութիւնս պատրաստէր առնել ընդդէմ Կոստանդնուպօլսի, և ամենայն իսկ թէ կարասցէ Հռովմայեցւոց պետութեանս։ Ապա բարբարոսանայր քաղաքն ի բազում բեւրուցն Գոդաց. և որք նորա բնակիչքն գերեալք լինէին։ Եւ այնքան էր ի վերայ կախեալ քաղաքին վիշտն, որպէս զի և լալիւն մեծ ի յերկնից մինչև յերկիր հասանէր, և որպիսի ոչ ոք. եւեւս յառաջագոյն ազդեալ գնաց։ Իսկ Գայինն նախ փորձեցաւ լիրբ անզգայութեամբն որում հրապարակաւ ի գործարանս վաճառելոյն արծաթոյ առնել։

Իսկ իբր հռչակին յառաջ ազդեցելոյ և պահեցին առաջի ի սեղանն դնել զարծաթն, առժամայն ի միւս այլն գնայր խորհուրդ. և ի մէջ գիշերին առաքէր բազմութիւն բարբարոսաց ի հրձիգ առնել զպաղատնն։

նէին դաշինս Թագաւորն և Գայինաս. մի ինչ խորամանգել միմեանց։ Եւ Թագաւորն աստուածասէր մնայ ողջ ի դաշինս երդման բարբարոսին, այլ նա ուխտազանց եղեալ յիւր[ա] չարութեանն կամս դառնայր։ Այլ աւարառմունս առնէր ի սահմանս Կոստանդնուպօլսի և[բ] այրեցածս. նաև[գ] զկորուստ երանելոյն Յոհաննու սակս յանդիմանութեան խորհէր։ Եւ այնքան վիշտս հասուցանէր աշխարհին, որ ոչ եղեալ այնպիսի սուգ չարեաց. և օր քան զօր յաւելոյր[դ] ի չարն[ե] և ոչ ոք էր որ արգելոյր, եթէ ոչ Աստուծոյ նախախնամութիւն էր օգնել։ Առաքէր

ա. Ա. իւր. բ. Ա՝ նաեւ. գ. Ա. սրտիւ միշտ խորհէր։ դ. Ա՝ օր քան օրէ առաւելոյր. ե. Գ. ի չարն.

Յայնժամ երևեցաւ գերերևապէս զիարդ Աստուած նախախնամութիւն առնէր քաղաքին. քանզի բազմութիւն հրեշտակաց երևեցաւ խորամանկանցն ձևով վառելոց մեծամեծս ունելով մարմինս: Զորս կարծեալ բարբարոսացն ճշմարտապէս զաւր լինել և բազում քաջազոյն զարհուրեցան և գնացին: Իսկ իբր պատմեալ այս Գայիանոսա անհաւատ լինէր թէ երեւեալ է. քանզի գիտէր ոչ հուպ լինել զբազում ըզՀռովմայեցւոցն զզինել զզաւրսն, վասն զի ըստ քաղաքացն լինէին. և առաքէր առժամայն այլս ի նմին գիշերին և յետ այնորիկ բազում անգամ: Որպէս զի և յոլովապէս առաքեալ նոյնքն պատմեալ լինէին. քանզի միշտ հրեշտակք Աստուծոյ զնոյնն դաւաճանեցն տային զերևումն. իսկ յետոյ ինքն ամբոխիւ բազմաւ երթեալ զփորձ առնոյր զքանչելեացն, կարծեալ ճշմարտապէս զաւրաց լինել բազմութիւն: Եւ այսոցիկ ի տունջեան ծածկիլ, իսկ ի գիշերի առ նորա ձեռնարկումն ընդդի-

բռնակալն[ա] բազում բիւրաւոր զօրս ի գիշերի հրձիգ առնել զպալատն. յայնժամ երևեալ լինէր բազմութիւն երկնաւորացն որք պահէին զքաղաքն հզօր սպառազինութեամբք. Զայս տեսեալ խորամանգաց զօրացն, զարհուրեալ փախեան, և պատմեն[բ] Գայինայ և ազգականի նորա. ոչ հաւատայր նոցա՝ գիտելով զզօրս Հռովմայեցւոցն: Դարձեալ այլ առաքեաց յիւրոց հաւատարմաց և զնոյնս[գ] եկեալ պատմեցին զբազմութիւն զօրաց որք երգէին[դ] երկնաւորք զօրք հրեշտակաց որ երևէինն, որք պահէին զքաղաքն որպէս կարծէին երկրաւոր. Իսկ յետոյ ինքն իսկ երթայր բռնաւորն բազում ամբոխիւ, զփորձ առնուլ սքանչելի տեսլեանն կարծէր բռնակալն և զօրն ճշմարիտ զօրաց եկեալ նոցա ի մարտ: Իսկ այսոքիկ ի գիշերի երևեալ, և ի

ա. Գ. բռնաւորն. բ. Գ. եւ պատմել. գ. Գ. զնոյն. դ. Ա, որք էին.

մանալ արուեստաւորէր խորհուրդ, բայց իբր կարծէր զՀռովմայեցիսն միասել, յաւգուտ լինէր, որպէս ելքն ցուցին։ Քանզի կեղծաւորեալ զդիւահարութիւն իբր յաղթել ի մատուռն առաքելոյն Յովհաննու հասանէր, ուխտն մղոն ունի սա ի քաղաքէն։ Ելին ընդ նմա և բարբարոսք զզէնս գաղտաբար հանելով, էր ինչ զոր խեցեաւք թագուցեալ, և էր ինչ զոր այլովք հնարիւք գործաւորեալ։ Իսկ իբր պահապանաց դրանցն գտեալ զնենգութիւնն արտաքս հանեալ զզէնսն ոչ արգելուին, իսկ բարբարոսացն զսուրսն մերկացուցեալս ի պահապանսն հպեցան։ Եւ ամբոխումնն որ աստուստ ունէր զքաղաքն դժնդակ և ամենեցունց մահ առընթեր լինել թուէր։ Բայց սակայն քաղաքն ի զգուշութեան յայնժամ լինէր, ամենայն ուրեք դրանցն նորա ամրացելոց։ Իսկ թագաւորն քաղցր կամաւք հպէր ի ժամանակին, և յայտնագոյն պատերազմող քարոզեալ զԳայինաս, հրամայէր զմնացեալս ի քաղաքին զբարբարոսն սպանանել։ Եւ միոյ ի միջի յետ դռնապանաց մահուան անցելոյ աւուր, պատերազմքն որք մերձ՝ զաւրականքն ընդ բարբարոսացն ներքսագոյն դրանցն առ եկեղեցւոյն Գոթաց. քանզի անդանաւր ամենայն մնացեալքն ժողո-

տունջեան անտես լինել՝ զարհուրեալ հիանային ընդ տեսիլն. Զայս լուեալ թագաւորին զնախախնամութիւն Աստուծոյ, քաջալերեալ ի հայրապետէն Յոհաննէ, թէ բանակք հրեշտակաց շուրջ են զնոքօք և պահեն զնոսա,[1] ելանէր ի պատերազմ յաւսացեալ ի տէր Աստուած. և մարտուցեալ պարտեաց զայլազգիսն[ա] և զբազումս[բ] վիրաւորեաց, և զմնացեալսն փախըստականս արարեալ.

ա. Գ. Յոհաննու. բ. Աʻ Գ. սպան եւ.
[1] Սղմ. ԼԳ. 8.

վեցան։ Բայց զնա հրձիգ առնէին, և սպանանէին ի նոցանէ յոյժ բազումս. իսկ Գայինատայ լուեալ զոչ ժամանեալսն ելանել ընդ դրունսն սպանանել, և ծանուցեալ ոչ ևս տանել նմա զպատրանսն, համբարձեալ ի մատրանէն վարէր ի Թիրակայ կողմունսն։ Եւ հասեալ ի Քերսոն կղզին,[ա] ի նմանէ անցանել, և հասանել ի Ղամփսակ փութայր, որպէս զի արդեւք զարևելից կողմունսն ունել կարասցէ։

Իսկ իբր Թագաւորին առժամայն ծանուցեալ դարձեալ զաւր արձակեալ ընդ ծով և ընդ ցամաք, աստանաւր դարձեալ Աստուծոյ նախախնամութիւնն սքանչելի գործ ցուցանիւր։

Քանզի որպէս բարբարոսացն տարակուսելով ի նաւուցն լաստս կացեալ ի վերայ այնոցիկ անցանէին, իսկ Հռովմայեցւոց զինուորական նաւուցն այնքան ևս հասելոց հողմ զեւփիւռոս շրջեալ յոյժ։ Հռովմայեցիքն նաւօքն ուժգին վարէին, իսկ բարբարոսքն երիվարաւքն

ա. Χερσόνησος Քերսոնէսոս Թերակղզու անուն է՝ Քերսոնեսեան Թերակղզի, իսկ թարգմանը չհասկանալով բառի երկրորդ մասը որ է νησος կղզի, թարգմանել է, իսկ առաջին մասը այնպէս է թողել. բայց ամբողջը իբրեւ յատուկ անուն ամենեւին կարիք չկար թարգմանելու։

Եւ բռնակալն փախուցեալ ի Թիրակ[ա] և հասեալ ի Ղամփսակ.[բ] որպէս զի կարասցէ ունել[գ] զկողմն արևելից. Իսկ Թագաւորն զօր[դ] առաքէր ընդ ծովեզրն զկնի, իսկ բարբարոսքն տարակուսեալք և ըմբռնեալ նաւս կամէին անցանել՝ ուր խորհէին. Իսկ Աստուծոյ սքանչելեացն վրէժխնդրութիւն և անդ ցուցեալ եղև. և յարուցեալ հողմ սաստիկ զբազումս ի նոցանէ սատակեաց ծովն.

Եւ ապրեալքն ի նոցանէ զԱստուծոյ վրէժխնդրութիւնն

ա. Ա՛ ի Թրակեայ. բ Ա. ի Ղափսակ. գ, Բ. գ. առնել. դ Դ. զաւրս.

ի Նաւսն յաղեացն ի վերայ ձգեալք արտաքս հոսէին և ի ծովուն ապականէին։ Իսկ յոլովք և ի Հռովմայեցւոցն կորնչէին. այսպէս ապա բազում մասն բարբարոսացն ի Նաւեւն յայնժամ կորնչէր։ Իսկ Գայինաս չուեալ և ընդ Թիրակ փախուցեալ, անկանէր յայղ զաւրս Հռովմայեցւոցն և մեռանէր հանդերձ որ ընդ նմա բարբարոսաւքն։

Այսոքիկ իբր յընթացման յաղագս Գայինասայ լիով ճառեցաւ։ Բայց թէ կամեսցի ոք ստուգաբար իմանալ զորս յայնմ պատերազմի եղեալս, ընթերցցի զԳայինիտիա[ա] զգիրս զՔօղոստիկոսին Եւսեբիոսին, որ հուպ էր յայսքանւոյն առ Տրուղոսի[բ] իմաստակի, [1] և իքնատես պատերազմին եղեալ ի չորրորդ գիրսն իւրոն[գ] չափովն զեղեալսն պատմեաց. և առժամայնցն եղելոց գործոցն յոյժ ի վերայ տարածոցն[դ] եղեալ սքանչելի։ Եւ այժմ իսկ արարողին[ե] Ամմոնիոսի զնոյն պատճառն հագներգեալ, ի տասն և ի վեցն հիւպատուոջն [2] Թա-

ա. τῇ Γαϊνίᾳ
բ. Τρωΐλῳ
գ. ἡρωϊκῷ
դ. τοῖς ποιήμασιν
ե. ὁ ποιητής

1 Տես ստորեւ է. 1.
2 Փրկչի 398 թ.

ծանեան վասն մեծամեծ չարեացն զոր գործեցին ի Հռոմայեցւոց իշխանութեան. Իսկ Գայինա ի փախստեան հանդիպի զօրացն Հռոմայեցւոց և մեռանի սրով զգլուխն հարեալ, և առ Թագաւորն հասուցանէին. Եւ եղև խաղաղութիւն մեծ ընդ ամենայն աշխարհն, ողորմութիւն յԱստուծոյ եղեալ գոհանալով փա-

գաւոյին Նոյին Թէոդոսի, զոր հանդերձ Փաւստոսիւ կատարէր, առ նոյն ինքնակալաւն ցուցեալ պայծառաբար շինեաց։ Այս պատերազմն լինէր ի հիւպատութիւն Ստեղիքոնի և Աւռեղիանոսի։ [1] Իսկ զնոյն հետայն հիւպատին [2] տայր Փռաւիտոս, Գութ էր և սա ազգաւ, իսկ մեծ բարեմտութեամբ առ Հռովմայեցիսն անկեալ ի գործ։ [ա] Իսկ այսքանեացս այսոցիկ չացեացս թողեալ զՀռովմայեցւոցն գործս, որք զքահանայութիւնն հաւատացեալք ի կարգելոյ հակառակ ինքեանց ննդութիւնս թշնամանաւք քրիստոնէութեանն ոչ երբէք ի բաց կացին։ Քանզի յայնմ ժամանակին վերայ յարուցմունս խռկացելոց քահանայիցն, իսկ սկիզբն չարին յՌ-

ա. Այստեղից Թարգմանը մի կտոր բաց է թողել. ուր ի մէջի այլոց գտնուում է նաեւ Արկադիոսի որդի Թէոդոսի ծննդեան յիշատակութիւնը որ եղաւ 401 Թ:

1. փրկ. 400 թ.
2 փրկ. 401 թ.

ռաւոր առնէին զտուիչն այնպիսի այցելութեան. Եւ եթէ կամիցի ոք զայս ուսանել զգաստանա, ի գիրս Սոկրատեսի Սքողաստիկոսի ընթերցեալ ուսցի զժամանակին չարիս [ա] և սքանչելիս զոր եցոյց Տէր [բ] և փրկեաց զՀռովմայեցիս Տէր, զոր եցոյց և զոր հանդերձեալ էր ցուցանել բռնակալն որ արագ բարձաւ ի միջոյ.

ԳԼ. ԾԻ.

Թէ որպէս Հռաւիտոս պատերազմ յարուցանէ եկեղեցւոյ՝ ասելով թէ Աստուած մարմին ունի թէ անմարմին է. եւ թէ որպէս Թէոփիլոս եպիսկոպոս Աղէքսանդրի խոստովանի զաստուածութիւն՝ անմարմին։

Իսկ նոյն հետայն եկեղեցւոյ պատերազմ յառնէ. [գ] Հռաւիտոս ոմն Գութ էր ազգաւ. որ ի պատերազմունս արիութիւն ցու-

ա. Ա՝ ժամանակի չարիսն. բ. Ա, Հիք. գ. Ա՝ Գ. առնէ.

գիպտոսի առնոյր ըստ սովորութեանն վասն պատճառոյս այսպիսւոյ:

Գլ. Լ.[1]

Եթէ փոքր ինչ յառաջ խնդիր շարժեալ. ապաքէն Աստուած մարմին է և զմարդոյ ունի ձև, և կամ անմարմին է և ի բաց վճարի ի մարդկայնւոյ, և յամենայն պարզաբար ասել, մարմնական ձևոյ:

Իսկ յայսմ խնդրոյս հեռ և վիճաբանութիւն յամենայն ժամ ի բազումս լինէին, ոմանց յայսքան յաւելլելոց, իսկ ոմանց յայլոցն ջատագով եղելոց: Բայց առաւել բազումք ի պարզականաց ճգնաւորացն մարմնական և մարմնակերպ գոլ զԱստուծոյ ասէին. իսկ յոլով ի սոցանէ ըստգտեալք անմարմին գոլ ասէին զԱստուած, և արտաքոյ յամենայն մարմնական կերպարանէ վճիռ հատանէին: Ընդ որս և Թէոփիլոս միաբանեալ լինէր Աղէքսանդրւոյ եպիսկոպոսն որպէս զի և

1 Տես Սոզոմ. Ը. 11. կամ. Ժ. 7. Նիկ. ԺԳ. 10.

ցեալ և պատուեալ զհւպատութեան պատիւ առնու, զհակառակութիւն բուռուցանէր. Եւ սկիզբն չարին յԵգիպտոսէ առնու այսպիսի իրօք, որ ինչ յառաջ խնդրի շարժեալ. ապաքէն ասեն Աստուած մարմին ունի և զկերպարան մարդոյ. և դարձեալ թէ անմարմին է և որոշեալ և զատեալ ի մարդկային ձևոյ: Իսկ այսոսիկ[ա] խնդրոյ հեռ[բ] և բազում վիճմունք լինէին, ոմանք յայսոց աւելեօք,[գ] և ոմանք յայն: Եւ յոլովք ի պարզամտացն[դ] ճգնաւորաց մարմնական ձևով կերպարանաւ ասէին զԱստուծոյ պատկերն, իսկ բազումք ի նոցանէ ըստգըտեալք, անմարմին գոլ ասէին զԱստուած, և արտաքոյ ամենայն[ե] մարմնական կերպարանաց. և վճիռ հատեալ յայս զբանս[զ] խոստովանութեան որ առ Աստուած. Իսկ Թէոփիլոս

ա. Ա' Ն. յայսոսիկ. բ. Դ. մինչեւ այստեղ թերի է. գ. Ա' յաւելեօք դ. Ա' ի պարզամտաց. ե. Ա' յամենայն. զ. Դ. յայս բան.

առ եկեղեցեաւն գալով ժողովրդին ընթանալ որոց մարմնակերպն ասելոց զաստուածային անմարմին աւրի-նադրել զԱստուած ի բեմասացութեանն իւրում։

Զայս լսելով Եգիպտացւոցն ճգնաւորաց, ժողովեալ[ա] զմիայնարանսն յԱղէքսանդրիա գային, և ամբոխէին ընդ-դէմ Թէոփիղոսի դատեալք որպէս զամբարշտեալ սպա-նանել զնա կամէին։

Զայս ծանուցեալ Թէոփիղոսի ի հանդէս մտանէր, և խորհէր հնարս որպէս զի արդեւք ճողոպրեսցի ի սպառնալեաց մահուանն։

Եւ երեւեալ նոցա ողոքանաւք փոփոխեաց զարսն, ասացեալ ցնոսա. այնպէս զձեզ տեսի որպէս զԱստու-ծոյ պատկեր. զայս ճառեալ թուղացոյց զմիայնացեալսն ի դիմմանէն։ Եւ ասէին ցնա, այլ թէ ճշմարիտ ճա-ռես, զի Աստուծոյ դէմս է որպէս զմերս, նզովեա զՈ-

ա. Ըստ Թն. թողեալ.

Աղէքսանդրի եպիսկոպոսն օրինադրէր ի բեմասացութեան եկե-ղեցեացն իւր [ա] խոստովանել անմարմին զաստուածութիւնն միշտ։ Զայս լուեալ բազմաց ճգնաւորացն, թողեալ զմիայնաստանս [բ] յԱղէքսանդր գային և ամբոխէին ընդդէմ Թէոփիլոսի. ամ-բարշտեալ զնա և [գ] արժանի մահու յաղագս այնորիկ.

Իսկ Թէոփիլոս ի հանդէս մտեալ, թէ զի՞րդ ճողոպ-րեսցի ի մահու սպառնալեաց. և ողոքեալ զնոսա ասէ. Ո՞վ հարք. այնպէս տեսի զձեզ որպէս Աստուծոյ պատկերս, [դ] և մի՞ զիս այլ ազգ համարիք ասել. Այսոքիւք ցածոյց [ե] զնոսա ի ցաս-մանէն, որք և ասէին ցնա. Թէ ճշմարիտ ասես զԱստուծոյ [զ] դէմս որպէս և զմերս, նզովեա զՈրոգինի գրեանն. [է] զի ի նո-

ա. Դ. իւրոց բ. Դ. զմենաստանս. գ. Ա՛ համարէին. դ. Դ. պատկեր. ե. Դ. շիջոյց. զ. Գ. ասես զայս. է. Ա՛ գրեանցն.

բազմնին գրեանն. քանզի ի նոցանէ ոմանք խուսելով ընդդիմանեան մերոցս կարծեացս, իսկ թէ ոչ զայս արասցես քաւ որում անքարդչտացն և աստուածամարտիցն իւրի, անկելոցես ի մէնջ։ Այլ ես, ասէ Թէոփիլոս, արարից զաւրինագրեալն ձեզ, և մի դժնդականայք առ իս. քանզի և ես ցասմամբ եմ առ Որիգինի գրեալսն, և անգոսնեմ զուսուցումն զնոսա։

Այսպէս ապա յայնժամ զմիաբանացեալսն խաղաղացուցեալ առաքեաց. Թերևս արդեւք որ յաղագս այսորիկ խնդիրն մինչև ցատանաւր յառաջ եկեալ դադարեաց, եթէ ոչ էր փառեալ ի վերայ նորա այդ գործոյ, իսկ թէ որպիսի և զինչ ասացից։

Որոց յԵգիպտոս միայնակեացն առաջնորդք եղեն չորք այր երկիւղածք. Դիոսկորոս, Ամմոնիոս, Եւսեբիոս։ ա Մեծս եղբարք էին. իսկ Եւկայնք ի դիւրութենէ

ա. Զօրոջ անունը՝ Εὐθύμιο Նէյթիմիոս բաց է թողած. որ սակայն համառօտ օրինակի մէջ կայ։

ցանէ ոմանք ընդդիմանալով ա մերոցս խոստովանութեան։ Թէոփիլոս ասէ. Եւ ես առաւել ցասմամբ իմ ընդ Որոգինէսի, և զօրինադրեալն ի ձէնջ ասացի. բ և դուք մի դժընդականայք ընդ իս և անգոսնեմ զուսուցումն։ Զայս ասացեալ զնոսա խաղաղէր. և սիրով յուղարկեալ գ զնոսա ի տեղիս իւրեանց։ Եւ այսպէս դադարեալ եղև որ յաղագս այսր դ էր խնդիրն.

ԳԼ. ԾԽԱ.

Յաղագս չորից արանցն Եգիպտացւոց մենաստանացն առաջնորդացն. Թէ որպէս չար համբաւեցան ի Թէոփիլոսէ Աղեքսանդրու եպիսկոպոսէ։

Էին եղբարք չորք առաջնորդք ե մենաստանացն Եգիպտացւոց՝ արք երկիւղածք յԱստուծոյ. զ Դիոսկորոս, Ամոնի-

ա. Դ. Գ. ընդդիմանան. բ Ա՝ վասն այնորիկ (զի և դուք Դ. ասաց գ. Ա՝ Գ. ուղարկեաւ. Դ. ուղարկէր. դ. Ն. այս. ե. Գ. առաջնորդ. զ. Ա՝ Աստուծոյ.

մարմնոյ անուանէին, և էին բանիւ և վարուք վայելե-
լով, և վասն այսորիկ բազում էր ընդ Աղէքսանդրւոյ
որ ընդ նորա բանն։ Եւ Թէոփիլոս Աղէքսանդրւոյ ե-
պիսկոպոսն յոյժ սիրէր և պատուէր զայրն· վասն որոյ
զմինն ի նոցանէ զԴիոսկուռոս եպիսկոպոս Եռմուպօղսի
կարգէր՝ բռնութեամբ քարշեալ։ Իսկ զերկուսն ի նոցանէ
աղաչէր լինել առ իւր, և հազիւ հաւանեցուցանէր
որպէս եպիսկոպոս։ Բայց սակայն և հարկաւորեաց և
ժառանգաւորացն արժանեաց պատուեալ զանտեսու-
թիւն եկեղեցւոյն ընձեռեաց նոցա։ Իսկ նոքա ի հարկէ
կային բարւոք տնտեսութեանն զգուշանալով, բայց սա-
կայն տրտմէին զի ոչ իմաստասիրէին որպէս և կամէին
ի ճգնութիւնն յարեալք։ Վասն զի ի յառաջին ժամա-
նակին, և վնասել զանձինս համարէին, տեսանէին զե-
պիսկոպոսն ի յընչականն փոխել վարս, և բազում փոյթ
վասն ընչիցն ստացման եդեալ. և յաղագս այսորիկ ընդ
ստացելումն զամենայն քար շարժելով, առ ի գտանել

ռս· Սերիոս, Թէմիոս և էին առաքինիք և գիտնաւորք· և վա-
սըն ա այսորիկ սիրեցեալք յԱղէքսանդրի եպիսկոպոսաց· Եւ
զԴիոսկորոս բռնութեամբ եպիսկոպոս ձեռնադրեր բ Թէոփիլոս
Երմուպօլսի· գ և զերկուսն ի նոցանէ աղաչէր առ իւր ունել մե-
ծաւ պատուով· և հազիւ հաւանեցուցանէր, և հարկաւորէ ըզ-
տնտեսութիւն և զհոգաբարձութիւն եկեղեցւոյն ունել· Եւ
նոքա ի հարկէ ունէին, և բարւոք տնտեսէին· դ բայց միշտ տխըր-
եալ լինէին, զի թերի համարէին զանձինս ի ճգնաւորական
կարգաց մեկնեալք և վնասել զանձինս համարէին, տեսեալ
եպիսկոպոսին զընչասիրութիւնն ամենայն ուստեք հաւաքեալ·
Զայս տեսեալ աստուածասէր արանցն, հրաժարէին

ա· Ա՟ Գ· եւ վասն· բ· Դ· բռնադատութեամբ ձեռնադրեալ եպիսկոպոս· գ· Բոլ· Ձեռ· Երամուպօլսի· դ· Դ· տնտեսեալ· ե· անտես էին,

և ժողովել զինչս։ Զայս տեսանելով աստուածասէր ա-րանցն[ա] հրաժարէին ի լինելոյն առ նմա. զանապատ սի-րել ասացեալք, և զայն նախապատուեալ քան զոր ի քաղաքին կեանս։ Իսկ Թէոփիղոս մինչ ցուրանաւր ոչ գիտէր զճշմարիտ պատճառն, աղաչէր կալ նոցա. իսկ իբրև ծանեաւ՝ ըստգտեալ ի նոցանէ բարկութեամբ լնոյր, և զամենայն չար սպառնէր առնել նոցա։

Իսկ նոքա փոքր ինչ հոգ տարեալք սպառնալեացն և յանապատ գնացեալ Ջերմիկ ոմն, որպէս նմանեցաւ, գոլով Թէոփիղոս, ոչ զփոքրն առնէր հակառակ նոցա շարժումն, այլ խորամանգեալ զարսն ամենայն հնա-րիւք փութայր։ Ատեայր և առժամայն զնոցունց եղ-բայրն զՊիոսկուրոս, զՀեռմուպոլսի եպիսկոպոս։

Բայց տրտմեցուցանէր զնա բաւականաբար յանկ-չիլն նոցա ի ճգնութիւնսն, և վասն նոցա պաշտաւն ունել բազում։

Եւ գիտէր որպէս զի ոչինչ աւրինակաւ վնասես-ցէ զարսն, եթէ ոչ զմիայնացեալսն պատերազմեցուցէ ընդ նոսա։ Ապա արուեստի[բ] հպէր այսպիսում. քաջ գիտէր զարսն բազում անգամ յաղագս Աստուծոյ ընդ իւր բանս շարագրելով. որպէս զի թէ Աստուած ան-մարմին է, և ոչ երբէք մարդակերպ, քանզի հեռի երբեմն մարդակերպին ի հարկէ մարդկային կիրն, և

ա. «Զայս . . . արանցն» չիք ի ՅՆ.
բ ՅՆ. μέθοδος մտածապարի. եղանակ։

ի նմանէ յանապատն,[ա] զի մի կորուսցեն զկարգն։ Իսկ Թէոփի-լոս աղաչէր մնալ անդէն և ունել զանոխսութիւնն։ Իբրև ոչ կարէ հաւանեցուցանել, բարկութեամբ լնոյր և սպառնայր չա-րաչար անցս[բ] անցուցանել ընդ նոսա. իսկ նոքա գնային յա-նապատս յառաջին իւրեանց կարգն։

ա. Դ. յանապատ. բ. Դ. չարչարանացն. գ. Դ. կրճատ է.

զայս կրթիլ ի հնազանդութիւն․ և յաւէտ յՈրոգինէս։ Արդ՝ այսպէս ունելով և խորհելով յաղագս Աստուծոյ Թէոփիղոսի, վասն հաստատելոյ թշնամեաց ընդդէմ դարձուցանել զբարուք իւր ուրինագրեալն ոչ ծուղացաւ, այլ յափշտակէր զբաղումս ի միայնակեցաց տես աղջախոհս և ագէտս բանիւ, իսկ զյոլովս և առանց զայրութեան։ Եւ առաքէր յայս յանապատին միայնարանս․ ոչ պարտ լինել հաւանել Դիոսկուռոսի և ոչ եղբարցն նորա, ասէ, անմարմին զԱստուած ասելն։ Քանզի Աստուած, ասէ, ըստ աստուածային գրոց և աչս ունի և ականջս և ձեռս և ոտս, որպէս և մարդիկ․ իսկ որք առ Դիոսկորոսն՝ Որոգինէսի հետևելով հայհոյականս առբէնս մուծանեն, որպէս զի ուրեմն Աստուած ոչ աչս, ոչ ականջս, ոչ ձեռս, և ոչ ոտս ունի։ Այսու իմաստմամբ յափշտակէր զբաղումս ի միայնակեցաց․ և լինէր ջերմագոյն ապշում ի նոսա։ Բայց որքան կրթեալ ունէին զմիտս, ոչ յափշտակեցան իմաստմամբն․ այլ որոց Դիոսկորոսին և Որոգինէսին հետևէին։ Իսկ պարզամիտքն յոլովք գոլով և նախանձ ունելով ջերմագոյն ընդդէմ

Իսկ Թէոփիլոս խորամանկեալ ամենայն ուստեք ի վերայ նոցա չար և զմիայնակեցեալսն պատերազմեցուցանէր[ա] ընդ նոսա որ յանկուցեալն էին ի նոսա։ Այսպէս գծրեալք․ Թէ վասն այսորիկ արտաքսեալք եղեն, զի ասէին անմարմին զԱստուած և ոչ մարդակերպ, զի թէ մարդակերպ ասէ և կիրս մարդոյ պարտ է ասել Աստուծոյ․ և զայս ի հանդուցից զՈրոգինի[բ] հաստատեն, զի կրկին ասելն ի նոսա փոխարկէր յաղագս չարի արանցն այնոցիկ․ Եւ այսպէս յափշտակեալ[գ] զբաղումս ի միայնակեցաց տես աղջախոհս և անգէտս գրոց, ոմանք և առանց զայրութեան գրոց,[դ] մի ընդունել զԴիոսկորոս և զեղբարս նո-

ա․ Ա, պատերազմեցուցանէր․ բ․ Դ․ Որոգինի հաստատէր եւ զիւր․ գ․ Ա, ափշտակեալ․ դ․ Դ․ ոմանք գրոց չիք․

եղբարցն զնոյին։ Էր ապա հերձուած ի միջի Նոցա և զմիաբանսն որպէս զամբաստանեալս քարշէին. Եւ որք Թէոփիղոսին զգուշանային Որոգինի, անմիտս և ամբարիշտս կոչէին զեղբարսն, իսկ այդքն մարդակերպացիս[ա] զորս ի Թէոփիղոսէ հաւանեալք անուանէին։ Եւ յայսմանէ ընդդիմարտահարութիւն լինէր ոչ փոքր. և էր ի միջի միայնացելոցն պատերազմ անուխտելի։ Իսկ Թէոփիղոս իբր ծանեաւ յառաջեալ զդիտմունն իւր, հանդերձ ամբոխով հասանելով ի Նիտրիայ, ուսանեալ էին միայնաւորանքն, վառեցանէր զմիայնացեալսն ընդդէմ Դիոս-

ա. Ἀνθρωπομορφιανοί.

քոր. զայսպէս ասողսն որ զինքն[ա] համբաւեցին կարծիս անմարմին զԱստուած։ Եւ միաբանք եղեալ ջատագով Աստուծոյ կարծեցեալ զինքեանս ամբոխէին,[բ] իսկ որ կրթեալ ունէին զմիտս գրոց, ոչ խոտորեցան յիմաստիցն. այլ ընդ Դիոսկորոսի և ընդ եղբարս նորա ոչ մարմին գոլ զԱստուած որպէս մերս, այլև ոչ անմարմին որ և մեզ է հասանելի, այլ որպէս ինքն գիտէ յիմանալեացս մերով[գ] զերծեալ. Իսկ պարզամիտք և անգէտքն բազում գոլով, ջերմագոյն[դ] ընդդէմ եղբարցն զինէին բանակուեալք.

Եւ էր մարտ ի մէջ Նոցա ի սաստելոյ չարին և Թէոփիլոսի կերպարան մարդոյ ասէին ունել աչս[ե] և ականջս. և հոտոտելիս և ձեռս և ոտս, և որ ինչ դէմ է[զ] մարդոյ, բայց[է] ի կռիւս։ Ցայսոսիկ[ը] Թէոփիլոս ամբոխիւ երթայր ի Նիտրիա,[թ] ուրանօր մենաստանքն, և վառէր[ժ] զմիայնացեալսն ընդդէմ Դէոսկորոսի և եղբարց նորա։ Եւ Նոքա վշտացեալք, հալիւ

ա. Ա. Բ. Ն. Գ. որ զինեն. բ. Ո՛ համբաւէին. Դ. չունի ամբողջ նախադ. գ. Դ. մերոց. դ. Դ. վեհագոյն. ե. Ա՛ աչս. զ. Ա՛ դէպ է Գ. զեմէք. է. Ո՛ բաց. ը. Բ. կռիցս. այսոցիկ։ Ցեա այսորիկ. թ. Բոլ. Ձեռ. ի Մեաոիայ. ժ. Ն. վարէր.

կուռոսի և նորին եղբարցն. իսկ նոքա վշտացեալք կորընչիլ հալքիւ ճողոպրէին։ Զայսոսիկ գրէ սա Նիկեփորոս եղեալս, Կոստանդինուպոլսի եպիսկոպոսն Յովհան դեռ անազան զիտանայր, իսկ վարդապետութեամբքն ծաղկեալ և հռչակեալ էր ի վերայ այնորիկ. անձեցոյց նախ և զօր ի զիշերային աւրհնութիւնսն աղաւթս յայսպիսի պատճառաց։

Ճողոպրեալք ի չարէ անտի, փախստականք եղեն ի նմանէ, և հասանէին ի Կոստանդնուպոլիս առ երանելին Յոհան, և պատմեցին նմա զանցս աղէտիցն որ ինչ միանգամ եղև յԵգիպտոս։ Եւ նա սիրով ընդունի զեղբարսն։'

ԳԼ. ՃԻԲ.

Միւշառոս քահանայ թէ որպէս զրպարտի։

[Եր ընդ նոսա և Իսիդորոս[ա] քահանայ սիրելի Թէոփիլոսի,[բ] բայց այժմ ատելի ի ձեռն Պետրոսի իրիցապետի[գ] Աղեքսանդրի եկեղեցւոյն. զի զնա[դ] որոշէր յաղագս այսպիսի կարծեաց։ Որպէս թէ զկին Մանիքեցի նախ քան յաղանդոյն որքել, յաստուածային խորհուրդն գայ. իսկ նա նովաւ ասէր մերժել յաղանդէ նախկին և զԻսիդորոս[ե] կոչէր իւր վկայ. Եւ նա անգէտ եղեալ զրպարտութեան, վկայէ զճշմարտութիւնն։ Եւ սա որոշեալ գայ ընդ նոսա ի Կոստանդնուպոլիս և ընդ նոսա սիրով [1]ընկալեալ եղև յեկեղեցին.[զ] բայց ի հաղորդութենէ արգելու զնոսա յաստուածային խորհրդոյն, զի զիտասցէ զճշմարիտն զոր լուաւն. և նոցա զանյիշաչարութեան

ա. Բոլոր. Ձեռ. Միւշիւռոս. բ. Ա. Թէոփիլոս. Դ չունի այս ամբողջ գլուխը, գ. Գ. երիցապետի. դ. Ա՝ զի նա. ե. Բոլ. Ձեռ. զՄենէղիոոս. զ. Ա եկեղեցին.

1 Հետեւեալ [] մէջ եղած հատուածները համառօտ օրինակի մէջ յետ ու առաջ է դրուած։

Գլ. Ը. [1]

Արիանոսքն որպէս ասացաք, արտաքոյ քաղաքին զժողովսն առնէին: Այլ իբրև իւրաքանչիւր շաբաթուցն տաւնք հասանէին. ասեմ զորս յայնժամ շաբաթու և կիւրակէի, յորս հաւաքմունք ըստ եկեղեցեացն սովորութեան լինէին, [2] նոքա ներքսագոյն դրանց քաղաքին ի սրահսն հաւաքեալք և աւրհնութիւնս ընդդիմաձայնս առ Արիանոսական կարծիսն յարդարեալք ունէին կամաւ. և զայս առէին ըստ յոլով մասին գիշերւոյն: Իսկ յառաւաւտինսն զնոյնպիսիսն ընդ-

1. Տես Սոզոմ. Ը. 8. Սոկր. Զ. 8. Գ. Նիկ. ԺԳ. 8.
2 Տես վերև Ն. 2.

խրատն աւանդէր միշտ ի խաղաղութեան, և զհաշտական վարդապետութիւն միշտ յեկեղեցւոջ Աստուծոյ անհաս ճառէր. [ա] Եւ շարագրողքն ոչ զանց առնէին զշնորհալից աստուածասէր բանիցն, որպէս յաղթիւրէ հոսեալ արբուցանելով [բ] զաստուածասէր անձինս. և յաշաղկոտսն [գ] արամբցուցանէր առաւել յորդութիւն լուսաւոր վարդապետութեան. որ միշտ յեկեղեցւոջ Աստուծոյ].

Գլ. ԾԽԴ.

Թէ որպէս աճեցոյց եւ բազում օրհներգութիւն եւ աղօթս գիշերային փառաբանութեան:

Ի վերայ այսոցիկ աճեցոյց և բազում օրհներգութիւնս և աղօթս ի գիշերային փառաբանութեան ըստ խորհրդածութեան տօնից, և կիւրակէի և շաբաթու, ըստ համագոյութեան հաւատոյ ընդդէմ հերետիկոսացն, մանաւանդ Արիանոսաց, որ նախկին իսկ ունէին առնել ընդդէմ ուղղոց. զգիշերային օրհ-

ա. Ա՝ ճառով. բ. Ա բուծանելով. գ. Ա՝ եւ զյաշաղկոտսն.

դէմ ընդ մէջ քաղաքին եկանէին ընդ դրունսն, և ի տեղիսն ուրանար ժողովէին հասանէին։ Վասն զի և հայհոյութիւնս և հակառակութիւնս ընդդէմ խորհաղացն համագոյութեանն ասելով ոչ դադարէին, քանզի բազում անգամ և այսպիսի աւրհնութիւն ասէին. Ուր են դուք ասեն զերիսն մին զաւրութիւն։

Յայնժամ երկուցեալ Յովհաննու, զի մի՛ ոք ի պարզագունիցն յայսպիսի աւրհնութեանց արտաքս քարշեսցի յեկեղեցւոյն, ընդդէմ նոցա կարգէր զորս իւրոյ ժողովրդին, որպէս զի արդեաւք և նոքա ի գիշերինսն աւրհնութիւնս պարապելով չիջուսցեն զնոցա զոր առ այս փոյթն, և հաստատուն զընտանիսն առ իւրեանց հաւատ յարդարեսցեն, և ոչ մոլորեսցին յԱրիանոսացն։ Այլ դիտումն Յովհաննու լինէր քաղցր, և խռովութեամբք և վշտաւք զվաղճանն ընկալաւ։ Քանզի

նութիւնս հնչեցուցանէին ի դուրս ի լսելիս բազմաց, զի այնու կարասցեն որսալ զպարզամիտսն, զնոյն և յաւաւօտս զհակառակս համագոյ Երրորդութեան, որ մին քան զմին նուազ ասէին յօրհնութիւնսն (Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ) բարձր ձայնիւ.

Յայնժամ երկուցեալ Յոհաննու, զի մի ոք յայսպիսի օրհնութեանց արտաքս քարշեսցի յեկեղեցւոյն ի պարզամտացն. կամ ի դիւրահաւանիցն. ընդդէմ նոցա կարգէր զօրս փառաբանիչս ամենասուրբ Երրորդութեան միոյ աստուածութեան և փառաց և զօրութեան, որպէս զի արդեօք և նոքա ի գիշերային օրհնութեամբք օրհնեսցեն զԱստուած, և չիջուսցեն զնոցա հայհոյող օրհնութիւնսն, և զընտանիս հաւատոյ պահեսցեն ի մոլորութենէ աղանդոյ նոցա փառաբանութեամբն, որ ի Հայր և յՈրդի և ի Հոգին Սուրբ. Այս դիմումն էր բարի

ա. Գ. ատաւօտս. բ. Ա. չիք. գ. Գ. զընտանի.

երրև պայծառագոյնքս սրբասացկի համագոյութեանն աւրհ-նութիւնք ի գիշերային աւրհնաբանութիւնս ցուցա-նէին. քանզի յարդարեալ լինէին խաչք արծաթիք բե-րելով և լուցմամբ ի մոմեայ ջահից, թագաւորայն Եւ-դոքսեայ տուեալ զոր յայսմիկ վզենակն։ Ամբոխ գոլով Արիանոսացն և նախանձու արքինակաւն ըմբռնեալք ի հա-տուցանելն, և վիրաւորս առնել ձեռն որինէն. քանզի տակաւին ի յառաջին զաւրութենէն ջերմիկքն առ մարտն էին։ և այլ համարձին զնոսա. Այսպ ոչ փոյթ արա-րեալ ի միում գիշերի առնէին զմարտն և սկսանէին քարինս ձգել. և հարկանէր քար զճակատն Բրիսոնի[ա] որ թագաւորին ներքինի էր, ընդունելով յայնժամ զաւրհներգողսն, կործէին և ոմանք ի ժողովրդենէն յերկոցունց կողմանցն։ Յորոց վերայ շարժեալ թագա-

ա. Βρισων

և ազով արգելաւ։ Քանզի պայծառագոյն սրբասացութեանն հա-մագոյ Երրորդութեանն ի գիշերային լսելոյ օրհնութիւնս, յարդարեալ խաչիւք և անուշահոտ խնկովք մոմեղինովք և ջահիւք (շրջելով[ա] ընդ քաղաքն օրհնէին[բ] զԱստուած, և զա-մենեցուն լսողացն միտս շարժէին ի բարեբանութիւն ամենա-սուրբ Երրորդութեանն, և ընդ առաւօտս սրբասացութիւն Եր-րորդութեան Որդւոյ ընծայեցուցանէին քաղցրաձայն երգով սուրբ Աստուած ասելով, սուրբ և հզօր, սուրբ անմահ որ խա-չեցար վասն մեր, ողորմեա մեզ։) Զայս լուեալ Արիանոսացն, մախացեալ ընդ օրհնութիւնն Աստուծոյ, զարթուցին[գ] պատե-րազմ սաստիկ ի գիշերի, քարինս վիժելով և զօրհներգողսն հարեալ վիրաւորէին և զոմանս սպանին քարկոծեալք. և լի-նէր գիշերամարտութիւն և բազումք յերկոցունց կողմանց

ա. Դ. չիք. բ. Դ. դարձեալ մի քանի ամբողջ թերթեր չունի. գ. Ա, յարուցին.

ւորն, արգել զԱրիանոսն հրապարակաւ առնել զաւրհ-նաբանութիւնսն. եղեալքն յայնժամ այսպիսիք լինին։ Բայց ասելի է թէ ի յորմէ պատճառոյ եղաւ սովորութիւն ընդդիմաձայն աւրհնութիւնս յեկեղեցւոջն ընդունիլ։

Իգնատիոս որ Անտիոքայ Ասորւոց երրորդ յառաքելոյն Պետրոսէ եպիսկոպոս, որ և ընդ նոսա ընդ յառաքելոյն լինէր եղեալ, երևումն հրեշտակաց եստես ի ձեւն ընդդիմաձայն աւրհնութեանցն զսուրբ Երրորդ-

վերաւորեցան և մնան։ Զայս լուեալ Թագաւորին խոկայն պատանալեօք արգել զԱրիանոսն ի մարտիցն, և արգել զգիշերային օրհնութիւնսն ասել ի դուրս, այլ ի տունս աղօթից ամենեցուն օրհնել զԱստուած։

ԳՂ. ՃԻԴ.

Պատճառ երեք Սրբասացութեան թէ որպէս ի վերայ որդւոյ ասի։

Ասացից և զպատճառս * Սրբասացութեան որ ի վերայ Որդւոյ ասի Երրորդութեանն սրբասացութիւնն։ Իգնատիոս՝ Անտիոքայ եպիսկոպոս՝ երրորդ յառաքելոյն Պետրոսէ և աշակերտեալ նոցա, որ և յեւթանասնիցն ասի լինել սուրբն, սա տեսանէ երկնաւոր զօրս հրեշտակաց, (որք օրհնէին զամենասուրբ Երրորդութիւն երեքկին սրբասացութեամբ մի առաւ-

ա. Գ. մնաց.

* Նորայր Տեւ. զԹարգմանութիւն հատուածիս ի Զամչեանէ. Հ. Բ. 635: Ըշմիածնի մատենադարանի Ձեռագրերից մէկի մէջ Թիւ 544 Թղ. ՁԸ. ժողովուած է վկայութիւններ զանազան պատմագիրներից, ուր կայ մի նաեւ փոքրիկ հատուած Սոկրատի պատմութիւնից: «Ի Սոկրատէն քան: Իգնատիոս Անտիոքացի յիւր ժամանակն կարգեաց զխաչեցարն յԱնտիոք զոր ի հրեշտակէն լուաւ, քանզի ականատես էր Քրիստոսի, եւ առեալ անտի ասացին զխաչեցարն ի քաղում եկեղեցիս մայրաքաղաքաց:»

դութիւնն աւրհնելոյ, և զաւրինակ տեսութեանն ուրում Անտիոքիայ եկեղեցւոյն աւանդեաց։ Ուստի և յամենայն եկեղեցիս նոյն աւանդութիւնն տուաւ և պահի։ Արդ այս էր որ յաղագս ընդդիմաձայն աւրհնութեանցն բան։

Գլ. Թ.[1]

Իսկ ոչինչ ընդ երկարս ոմք յանապատէն միայնացեալքն ի Կոստանդնուպոլիս գային, հանդերձ Դիոսկոռոսիւ և նորին եղբարբքն։ Էր ընդ նոսա և Իսիդոռոս[2] որ յառաջ եպիսկոպոսին Թէոփիղոսի սիրելի, իսկ յայնժամ թշնամի եղեալ վասն այսպիսի պատճառոյ։ Պետրոս ոմն իրիցապետ[ա] Աղեքսանդրիայ եկեղեցւոյն զնա հանել խորհեցաւ,[բ] և մեղադրութիւնս ածէր ի վերայ նորա. որպէս զի թէ զկին ոմն Մանիքեցի յաստուածայինսն խորհուրդս ընկալեալ էր, ոչ նախկին

ա. πρωτοβρεσβύτερος.

բ. Ըստ բնագրի ոչ թէ Պետրոսն է Իսիդորին հանում, այլ հակառակը լինում է Թէոփիլոսը Պետրոսի պատճառաւ։

1 Տես Սոզոմ. Ը. 12. կալիստ. Ժ. 10. Նիկ. ԺԳ. 11.

2 Սա Աթանասի ժամանակ ձեռնադրուած քահանայ էր եւ մօտ 80 տարեկան արդէն.

ծութեանն զփառսն ընծայէին, զնոյն դարձեալ և ի վերայ Որդւոյ անճառելի ձայնիւ երեքկին սրբասացութեամբ տան զփառսն։ Որ ի միտս նորա տպաւորեալ եղև սրբասացութիւն օրհնութեանցն. որ ի Քրիստոս զխորհրդածութիւն[բ] ունի) և զայս յԱնտիոքայ եկեղեցւոյն աւանդէր յերեկոյս և ի փաղորդեան աւուրս սուրբն Իգնատիոս։ Ուստի և յամենայն եկեղեցիս ուղղափառաց տուեալ պահի. (և զամենայն կարգս եկեղեցւոյ յԻգնատիոսէ ասէ հաստատեալ.)

ա. Ա մի աստուածութեամբ. բ. Ն. զխորհրդակցութիւն.

ի մանիքեական հերձուածոյն մերժեալ զնա։ Եւ վասն զի Պետրոս ասէր փոխել յաղանդոյն զկինն, և ոչ առանց կամաց եպիսկոպոսին ընդունել զնա, զայրագնէր Թէոփիղոս իբր զզրպարտեալ· քանզի ոչ գիտել ասէր զեղեալն։ Ապա Պետրոս զԻսիդորոս կոչէր վկայեալ նմա, որպէս զի ոչ անգէտ լինել որոց վասն կնոջն եպիսկոպոսին։ Իսկ հանդիպէր որ ինչ ըստ այսմ ժամանակի ի Թագաւորացեղուցն Հռովմ կեալով Իսիդորոսի, քանզի առաքեալ լինէր ի Թէոփիղոսէ առ Դամասոս Հռովմայ եպիսկոպոսն, առ ի հաշտեցանել զնա ընդ Փղաբիանոսի Անտիոքայ եպիսկոպոսին։ Քանզի խղճային ա. որք Մեղիտիոսին առ Փլաբիանոս վասն երդմանն, որպէս և յառաջագոյնն ճառեցաւ։

Ցարուցեալ յայնմժամ ի Հռովմա Իսիդորոս, և ի Պետրոսէ ի վկայութիւն կոչեցեալ, ասէր որպէս զի թէ իցէ ընկալեալ զկինն Մանիքեցի կամաւք եպիսկոպոսին, և տալ նմա կնոջն յաստուածայինցն խորհրդոց։ բ. Բողոքէր ապա Թէոփիղոս բարկութեամբ, և զերկոսինն յեկեղեցւոյն արտաքս վարէր։ Այս պատճառս եղև Իսիդորոսի ընդ որոց Դիոսկորոսին հասանել ի Կոստանդինուպաւղիս, որպէս զի արդեւք ի Թագաւորէն և յեպիսկոպոսէն Յովհաննու, որ ինչ հակառակ նոցա յարգարեալն յանդիմանեսցի։ Զայս ծանուցեալ Յովհաննու, պատուով ունէր զարսն, և յաղաւթիցն վայելել ըստ եկեղեցւոյն ոչ արգելոյր, իսկ ի հաղորդութենէ խորհրդոցն ոչ ասաց քան զտեղեկանալն տալ նոցա։ գ

ա. διεκρίνοντο բաժանեալ լինէին։

բ. ἁ μυστήρια.

գ. Երկու նախադասութիւն է բաց թողած։

Նւ լուեալ Թէոփիղոսի զորս հալածեալ եղեն ի նմանէ, թէ ընկալեալ եղեն ի Յոհաննէ ի հաղորդութիւն և պատրաս-

Եւ ամենայն իրաւք յոյս լինէր, որպէս զի արդեաւք ոչ միայն որոց Դիոսկորոսին հատուցէ, այղ քանզի և զՅովհան ընկեսցէ յաթոռոյն։ Ապա առաքէր ըստ քաղաքացն թուղթս առ եպիսկոպոսունսն, թագուցանելով զընքեանն դիտումն, միայն զԱրիգէնին գրեան անգոսնեալ․ որովք նախ քան զնա Աթանասիոս վկայութեամբ ընտանի հաւատոյն ի յընդդէմ Արիանոսացն բանս բազում անգամ հպեցաւ։

Գլ․ Ժ․ [1]

Ուխտէր ապա Թէոփիղոսի հաշտութիւն[ա] առ Էպիփանոս եպիսկոպոսն Կոստանդեայ[բ] որ ի Կիւպրոս, նախկին անմիաբան եղելոյ առ նա․ քանզի մեղադրէր Էպիփան Թէոփիլոսի իբր զփոքր իմացողի, յաղագս Աստուծոյ, զի մարդակերպ զնա գոլ կար ծէին։ Արդ այսպէս ունելով Թէոփիլոսի յաղագս Աստուծոյ, և անգոսնելով որք մարդակերպն զաստուածայինն կարծէին․

ա․ φιλία
բ․ Κωνστατίας
1 Տես Սոզոմ․ Ը․ 14․ կաս․ Ժ․ 10 Նիկեփ․ ԺԳ․ 12․

տեցաւ գնալ նոցա․ Եւ այսօրիկ սուտք առաւել զնա չարացուցին առ երանելին․ զոր ունէր զմախանս առ Յոհան․ Ապա առաքէ թուղթ ըստ քաղաքաց քաղաքաց առ եպիսկոպոսս․ որպէս զի կարասցէ հատուցանել զար Յոհաննու և արանցն, որք ի նա ապաւինեցան․ Եւ թագուցանէ զինքեան գիտումնն, և անգոսնէ[ա] զգրեանն Որիգէնի, որ նախ քան զնա Աթանասիոսի վկայութիւնն էր[բ] ընդդէմ հաւատոյն Արիանոսացն մարտի․

Ուխտէր Թէոփիլոս գրով առ Եպիփան եպիսկոպոսն Կիպրացոց, զի անմիաբան էր նախկին ընդ նմա վասն մարդակերպ

ա․ Գ․ միայն․ բ․ Ա Աթանասիոս ի վկայութիւն․

վասն որոյ որ յայլոն թշնամութեան ուրանայր յայտնաբար զոր փառաւորէին։ Իսկ յայնժամ սիրելի առնէր զԷպիփանիոս զանմիաբանեալն առ նա, որպէս զի ի զղջմանէն համախորհ եղեալ նորա ըստ յաղագս Աստուծոյ կարծեացն։ Ցարդարէր ժողով[1] առնել որոց ի Կիպրոս եպիսկոպոսանցն առ ի մատնել զՈրիգէնա գրեալսն։

Իսկ Էպիփանիոս յաղագս առաւել գերազանցութեան պարզագոյն գոլով աւրինակաւ, վաղվաղակի հաւանեցաւ ի Թէոփիլոսի գրեցելոյն։ Եւ հաստուցեալ ատեան որ ի կղզւոջն եպիսկոպոսանց ի բաց ընկենոյր ընթեռնուլ զՈրիգէնա գրեալսն։ Առաքէր Թուղթս և առ Յովհան յորդորելով ի բաց կալ յՈրիգէնի յընթերցմանցն, իսկ ժողովել և նմա ատեան և ընտրակից լինել և այսմիկ։ Իսկ Թէոփիլոսի յայնժամ զառ ի վերայ երկիւղածութեանն գերահռչակել Էպիփանոս յափըշտակեալ, և ծանուցեալ յառաջեալ զդիտումն իւր, վստահանալով և ինքն ժողովէր զբազումս յեպիսկոպո-

1 Այս ժողովն եղաւ Փրկ. 401 Թ.

գոլ զԱստուած իմանալ. Թէոփիլի զայսոսիկ զասացեալս վասն թշնամեացն և մախողացն, զոր ունէր, ուրանայր զոր յայտնապէս փառաւորեր. զի այնպէս էր այրն ըստ [ա] ժամանակին և ըստ պիտոյից կերպարանեալ. Եւ հաւանեցուցանէր Թէոփիլոս ժողով առնել որ ի Կիպրոսի եպիսկոպոս և մատնել զՈրեգինի գրեանն։ [բ] Իսկ Եպիփան ըստ [գ] առաւել գերազանցութեան պարզ գոլով օրինակաւ՝ հաւատայր գրոյն Թէոփիլի, և հաստուցեալ ատեան ընկենոյր զՈրեգինի գրեանն. առաքէ Թուղթ և առ Յոհան Եպիփան ի բաց կալ ի յՈրեգինէի գրոցն և մի ընգունել և ընթեռնուլ.

ա. Ա ընդ. բ. Ա՛ գրեանքն. գ. Ա՛ ընդ.

սացն։ Եւ հուպ յԸպիփան հակառակ Որիգէնի գրենոյն, որում՝ նախ քան զերկերիւրից յառաջ ուրեմն ամաց[1] վախճանեցելոյ, մատնութիւնս առնէր. ոչ նախ զայս համարեալ ունելով զգիտմունս, այղ որոց Դիոկոռոսին փութալով հատուցանել։

Իսկ Յովհաննու սակաւ ինչ հոգ տարեալ աղդեցելոցն յԸպիփանայ և ի Թէոփիղոսէ, ի վարդապետութիւն եկեղեցւոյն զգուշացուցանէր զմիտսն։ Եւ ծաղկէր ըստ նմինն, իսկ հակառակ իւրոյ չարախաւսութեանն և ոչ մի ինչ բան դնէր։ Եւ վասն զի Թէոփիղոս յայտնի լինէր բազմաց, փութալով ընկենուլ յեպիսկոպոսութենէն զՅովհան, յայնժամ և որք թշնամութեամբ առ Յովհան գոլով առ ի հակառակ նորա յարդարումն շարժէին։ Բազումք յուխտէն, իսկ բազումք և ի վեհա-

1 Որոգինէսը մեռել էր 253 Թ. նրա գրքերը նզովեցին Աղէքսանդրիայում 399 Թ. անել է ուղիղ 146 տարի յետոյ.

Ժողովեալ և Յոհաննու առեան և ընտրակից լինել այնմ, որ ոչ ըստ նոցայն առնէին. Իսկ Թէոփիլոս ծանուցեալ զայնոսիկ ժողով արարեալ եպիսկոպոսս բազումս գայ առ Եպիփան հակառակ Որոգինի գրոցն, զոր նախ քան զնա երկերիւր ամ ընկալեալ եղև ի սուրբ հարցն, զխոտանն ի բաց ընկեցեալս. Եւ Թէոփիլոսի ոչ վասն այսորիկ էր փոյթն, այլ զի յաղթիցէ չարիւ արանցն երկիւղածաց, որք ի Յոհան երանելի[ա] ապաւինեալք, և որ առ նա էր մխանք վասն առաւել շնորհացն և հաշակեալ անուանն. Իսկ Յոհան ոչինչ ի հոգս մտանէր. Իսկ Թէոփիլոս ընկենուլ զՅոհան ամենեցուն բացայայտէ զՈրիգէնին խորհելով. Յայնժամ և որք թշնամութեամբ էին առ երանելին Յոհան սակս յանդիմանութեան յանցանաց, հակառակ նորա շարժէին բազումք յուխտէն,[բ] իսկ բազումք և

ա. Ա՝ որք ի երանելի Յոհանն ապաւինեալք էին. բ. Գ. յուխտէին.

զունիցն կթագաւորութեանն, մեծամեծս զուրբերով, ժամանակ գտանել համարեալք ըստ որում Յովհաննու հաստուցեն, ապա մեծ ժողով ի կոստանդնուպաւղիս լինել յարքունիսն, էր ինչ զոր թղթովք իսկ էր ինչ զոր առանց գրոյ առաքեալք։

Դ. ԺԱ.[1]

Բայց առաւել ամենցոյց զատելութիւնն Յովհաննու և այլ իր, իսկ պատմեալն այսպիսի ինչ էր։ Երկու եպիսկոպոսք ըստ այնմ ժամանակի ծաղկեցան Ասորիք գոլով ազգով Սևերիանոս և Անտիոքոս։ Սևերիանոս Գաբաղացւոց, որ է քաղաք Ասորւոց. իսկ Անտիոքոս Պտղոմիդեայ, որ ի Փիւնիկեա եկեղեցւոյն առաջնորդ էր։ Եւ երկոքինն ի ձեռն բանից ճարտասականաց եղեն հասեալք,[ա] իսկ Սևերիոս և թուել խրատիլով ոչ յոյժ ձայնիւ զհեթանոսականն պարզէր լեզու. այլ և արտաքնաքար բարբառելով Ասորի էր ձայնն։[բ]

ա. Հռչակեալք.

բ. Միտքն է. Սևերիանոս անընդունակ Յունական արտասանութեան, Ասորաձև էր խչում Յունարէնը։

1 Տես Սոզոմ. Ը. 10. Կաս. Ժ. 10. Նիկեփոր ԺԳ. 9.

ի վերադունիցն ըստ թագուհւոյն կամաց, զոր ունէր սիրութիւն վասն յանդիմանութեան նորա սպառնալեացն. դեռ ժամանակի գտեալ անիրաւաց, զոր խորհեցան ժողով առնել ի Կոստանդնուպօլիս. Եւ առաւել աճեցուցանէ զատելութիւնն առ երանելի (այրն Աստուծոյ)[ա] Յոհան Սևերիանոս եպիսկոպոս Ասորի ազգաւ ի Գաբաղա[բ] և պատուեցաւ ի Յոհաննէ. և ծանօթ թագաւորին և թագուհւոյն և մեծամեծացն լինէր, որ ունէր [գ] զճարտասանութիւն և երևելի ի գովս մեծամեծացն էր.

ա. Գ. Ցռման. բ. Բոլ. Ձեռ. ի Գաբաղա. գ. Գ. առնէր.

Իսկ Անտիոքոս յառաջագոյն ի Կոստանդինուպօլիս ի Պտղոմիդոյ եկեալ, ըստ եկեղեցեացն ժամանակաւ ինչ խորհրդաբար ուսուցեալ և բազումս յայսցանէ ինչս արարեալ,[ա] յիւրն գնաց։ Իսկ Սեւերիանոսի յետ այսորիկ ծանուցեալ՝ զԱնտիոք բազում ինչս ի Կոստանդինուպօլսի ժողովելով, նախանձեալ զայն և ինքն փութացաւ, և ճգնեալ և շարակարգեալ բանս յաճախս և ինքն ի Կոստանդինուպօլիս գնայր։ Եւ ընկալեալ բարւօք ի Յովհաննայ մինչև ցժամանակս ինչ հնազանդ լինէր առնն, և ողոքէր և ինքն ոչինչ նուազ սիրեալ և պատուեալ ի նմանէ, ծաղկէր և ըստ վարդապետութեանցն և բազմաց վեհագունիցն, նաև նմա թագաւորին[բ] լինէր ծանօթ։ Եւ վասն զի յայսքանեաւ պատահեաց Եփեսոսի եպիսկոպոսի մեռանել, հարկ լինէր Յովհաննու երթալ յԵփեսոս առ ի ձեռնադրել եպիսկոպոս։ Եւ հասանելով անդր, այլոց զայլ նախակարգեալ եպիսկոպոս փութացելոց[գ] նա զՀերակղիտոս զսարկաւագ իւր, ազգաւ

ա. χρηματισάμενος Նա այդ փողը հաւաքել է ժողովրդեան տուած կամաւոր ընծաներից:

բ. Բն. αὐτῷ βασιλεῖ Թագաւորին իսկ լինէր....

գ. Բնագրից մի ամբողջ պարբերութիւն բաց է թողած։

Գլ. ԾԻԲ.

Երթալն ս. Յոհաննու յԵփեսոս ի ձեռնադրել եպիսկոպոս եւ Սերապիոնի բանսարկութիւն։

Եղև երթալ Յոհաննու յԵփեսոս և ձեռնադրել անդ եպիսկոպոս ի տեղիս վախճանելոյն. և զեկեղեցւոյն կարգս յարդարել[ա] ըստ քաղաքաց քաղաքաց, և զՆաւատիանոսս միաւորելով յեկեղեցիս[բ] Աստուծոյ, և զՋատիկն ըստ մերում առնելեացս. յայսոսիկ յերկարեալ[գ] ի դարձն (առնել Զատիկ).

ա. Գ. արդարել. բ. Ա յեկեղեցի. գ. Աʼ երկարեալ.

Կիպրացի, յեպիսկոպոսութիւնն նախակարգէր։ Եւ եղեալ ի վերայ այսորիկ աղմուկ յԵփեսոս իբր թէ ոչ արժանի լինէր առ եպիսկոպոսութիւն Իռակղիդիաս։[ա] Հարկ եղև յամել Յովհաննու յԵփեսոս, իսկ յամելով նորա ի նմա, Սեւերիանոս ի Կոստանդնուպոլիս համո-յագոյն լսաւղացն լինէր։ Եւ այս ոչ թագչէր ի Յոհանայ, քանզի փութապէս նմա եղեալքն պատմէին։ Սեռա-պիոնի, ո[ւ]րում և նախկին արարաք յիշատակ, բանս արկանել և խռովեցուցանել ասացեալ ի Սեւեռիանոսէ զեկեղեցին, առ նախանձ ուրինակին նախակարգեցաւ Յոհան։ Այպա ճանապարհին գործ ինչ արարեալ զբա-զում եկեղեցիս Նաւատիանոսացն և զՉորեքտասանե-րորդացն[բ] առնելով, միաւորեցոյց ընդ սրբագոյն եկե-ղեցւոյ և գայ ի Կոստանդնուպոլիս։ Եւ ինքն դարձեալ զպատշաճ հոգատարութիւն եկեղեցեացն առնէր. իսկ զՍեռապիոնի զամբարտաւանութիւնն և զամբարհաւա-ճութիւնն ոչ ոք տանել կարէր։ Քանզի զբազում հա-մարձակութիւնն զոր ի Յոհանայ ստանայր, առաւել քան զպարտն ամենեցուն մատուցանէր, վասն որոյ և որ ընդ-դէմ եպիսկոպոսին ատելութիւնն առաւել բորբոքէր։

ա. Այս նախադասութեան տեղ բնագրի մէջ «երկոքին կողմանք ղաղաքէին յընտանի վիճաբանութեանց», որ համապատասխան է բաց թողած պարբերութեան մտքին։

բ. Τεσσαρεσκαιδεκαδιτῶν

Իսկ Սերապիոն բանսարկու, զոր նախ յիշեցաք, սարկա-ւագ գոլով միաւորի ընդ Սեւերի եպիսկոպոսի. և ամբարհաւա-ճեալք խաբեն զբազումս ի պարզամտացն ի բաց կալ ի Յոհան-նու ուսմանցն. և որք էին ատելիք Յոհաննու, առաւել յոր-դորէին յանկումն նորա. և այս ոչ ծածկէր ի Յոհաննէ։ Բայց երանելին Յոհան ոչինչ փոյթ առնէր զայնմանէ ասացեալսն,

Երբեմն Սեւերիանոսի առընթեր գոլով՝ զպատշաճն գոլով եպիսկոպոսին պատիւ ոչ բացատրեաց, այլ նըստելով կատարէր ցուցեալ փոքր ինչ հոգ տարեալ Սեւերիանոսի գալստեանն։ Զայս ոչ տարաւ Սեւերիանոս զՍեռապիոնի արհամարհութիւնն. և առ ոյս մերձն մեծամեծս կարդայր ասելով՝ եթէ Սեռապիոն քրիստոնէ մեռանիցի՝ Քրիստոս ոչ մարդացաւ։ Զայս զպատճառ Սեռապիոնի ըմբռնեալ՝ յայտնաբար թշնամի զՍեւերիանոս Յովհաննու կարգեաց՝ թագուցեալ զոր առ որոշումնն, զորոյ թէ Սեռապիոն քրիստոնէ մեռանիցի. միայն ճառեալ տասցեալ ի Սեւերիանոս, որպէս զի ուրեմն Քրիստոս ոչ մարդացաւ. և զորս իւրն վկայս, իբր ի վերայ ասողին, զայս ածէր։ Ապա ոչ փոյթ արարեալ Յովհաննու, արտաքս վարէր զնա ի քաղաքէն։ Ծանուցեալ զայս թագուհւոյն Եւդոքսիա՝ մեղադրէր Յոհաննայ, և յարդարէր ստէպ կոչել զՍեւերիանոս ի Բիւթինիա Քաղկեդոնէ։ Բայց նա որքան չև ևս հասանէր, Յոհան յորմէ առ նա հաշտութենէն խոտորէր, և ոչ միոյ ումեք յորդորաւղի էր հաւանելի, մինչև թագուհին Եւդոքսիա ի համանուան առաքելոց եկեղեցւոջ զորդին Թէոդոսիոս, զոր այժմ բարեբախտաբար թագաւորելով՝ յայժ յայնժամ տղայ գոլով՝ ի ծունկս Յոհաննու ընկեցեալ

և դարձեալ ի Կոստանդնուպօլիս՝ ի Նոցանէ քամահարեալ " լինէր, զոր ունէին յողագս ժողովոյն խորհուրդ, այլ ոչ երանելոյն ի պատկառ ածէր. ᵉ այլ ոչ դադարէր ի թիւրելոյ զուխտըն ᵍ և զժողովուրդն։ Իսկ Յոհան արտաքս հանէ զնա ի քաղաքէն և ոչ ընդունի զբարեխօսութիւն աղաչանս որ վասն նորա։

Յայնժամ առաքէ թագուհին Եւդոքսի զորդին իւր ըղԹէոդոս, զի էր մանուկ, և անկեալ յոտս երանելոյն աղաչէր

ա. Գ. Ա. քամահեալ. բ. Ա՝ ի պտուտ կածէր. գ. Ա՝ զուտն.

և երդմունս բազումս վասն նորա երդմնեցուցեալ, հա-
գիւ զոր առ Սևեռիանոս հաշտութիւնն հաւանեցոյց
ողջունել։

Արդ այսու աւրինակաւ սոքա յայտնապէս հաշ-
տեցան. բայց մնային ոչինչ նուազ զկամսն զաղտ առ
միմեանս ունելով. իսկ պատճառն որ առ Սեւեռիանոս
տրտմութեանն այսպիսի ինչ էր։

Գլ. ԺԲ.[1]

Յետոյ բազում իրի ի Կիպրոսէ եպիսկոպոս Եպիփա-
նիոս ի Կոստանդինուպոլիս գայր պատճառանացն Թէո-
փիլոսի հաւանել վերաբերելով ընդ այնուիկ զնզովական-
սըն Որիգէնի գրոյն. ի ձեռն որոց ոչ զՈրիգէն[ան] անհա-
ղորդելի լինել ասել, այլ զգրեանն միայն զորս մատնեաց։
Ապա դիմեալ ի մատուռն սրբոյն Յոհաննու, որ ունի Է
մղոն ի քաղաքէս, և ելեալ ի նաւէն, և հաւաքմունս
կատարեալ, և սարկաւագ ձեռնադրել առժամայն ի քա-
ղաքս մտանէր։ Եւ ի կողմանէն Յոհաննու խոտորէր

1 Տես Սոզոմ. Ը. 14. կաս. Ժ. 11. Նկփ. ԺԱ. 15։

Թողուլ նմա զյանցանս, որում ոչ անլուր եղեալ կատարէ
զխնդիրն։ Այլ նա ոչ եկաց յընտանի իւր խորհրդոյն չարէ։
Յետ ոչ բազում իրի գայ եպիսկոպոսն Եպիփան ի Կոստանդ-
նուպոլիս՝ հրապուրեալ ի Թէոփիլէ. և եկեալ ի մատուռն Յո-
հաննու առաքելոյ, որ հեռի էր [ա] ի քաղաքէն եւթն մղոնաւ, և
հաւաքմունս [բ] արարեալ անդ ձեռնադրութիւնս առնէ, և ապա
ի քաղաքն մտանէր։

Եւ ի կողմանէն Յոհաննու խոտորէր ըստ կարծեացս և
Թէոփիլոսի առանձինն հրամայէ իջևանիլ և զժողովեալ [գ] եպիս-
կոպոսունսն առ նա, և զնզովս նոցա ընթեռնու նոցա։ Վասն

ա. Ա՝ հեռի է, Գ. հեռի են. բ. Գ. հաւաքմանս. գ. Գ. ժողովեալ.

Թէոփեղոսի շնորհելով, յառանձնում իջանէր յաւթեւանի. և կոչելով զդիմեալսն յեպիսկոպոսացն, զնզովականսըն Որիգէնի գրենոյն ընթանայր, բայց ոչինչ ունելով ասել առ այնոսիկ, և թուել նմա և Թէոփիղոսի հաւանել զայնոսիկ։

Եւ ոմանք պատկառելով յԷպեփանատտորագրէին. իսկ բազումք առնել զայն ի բաց դառնային, ընդ որս էր և Թէոդիմոս Սկիւթեայ եպիսկոպոսն, որ առ Էպիփանն, այսպիսի ինչ պատասխանեաց եւ, ասէ, ով Էպիփան, ոչ զյառաջ բարւոք ննջեցեալն թշնամանել յաւժարիմ, և ոչ հայհոյական ինչ իրս ձեռնարկել յանդգնիմ, հանելով զորս որք նախ քան զմեզ ոչ արհամարեցին. այլ որպէս զի և ոչ չար ինչ լինել վարդապետիւ. յՈրիգէնի գրեանն ասացեալ։ Եւ յառաջ բերեալ զգիրս մի Որիգէնի ընթերցաւ և ցուցանէր եկեղեցական արտադրութիւնս. և յետ այսորիկ ի վերայ էած ասելով. որք զայսոսիկ թշնամանեցինն, ի յորս վասն որոյ բանքս թշնամանեալք թաքուցին զինքեանս։ Եւ զի զնախահայրսն արտաքս մղեալ, զորս յայսցանէ ըն-

Որեգինի Թէոփիլէ առաջի Եպիփանու ի վաղիւն ժողովեալք, իսկ ոմանք ակնածեալք Եպիփանայ ստորագրէին. իսկ բազումք ի բաց կային գիտելով" զճշմարտութիւնն. Ասէ Թէոգիոս՝ Սկիւթայ եպիսկոպոս (ո՞վ այրդ Աստուծոյ) Եպիփան, ոչ յօժարեալք զառաջնոց սուրբ հարցն Գրիգորի ասեմ Սքանչելագործի և Աթանասի և զայլոց ես զընկալեալ գիրս կորուսանել և ի բաց ջնջել՝ զՈրեգինի, այլ պարտ է գիտել զվնասն և զշահն ի նոցանէ եկեղեցեաց.

ա. Գ. դիտելով. բ. Բոլ. Ձեռ. Թէմոստիոս. Գ. Դեմաստիոս. գ. Ա՝ ի բաց դնել.

կալաւղսն պիտաւորապէս։ [ա]

ԳԼ. ԺԳ.

Զայսոսիկ ի վերայ երկիւղածութեանն և ուղիղ վարուց հռչակեալն Թէոդիմոս առ Եպիփան պատասխանեաց։ Իսկ վասն զի բամբասասէրքն զբազումս յափըշտակեցին, իբր ի հայհոյչէ զգուշանալ յՈրիգէնեա, սակաւ ինչ պատմեալ յաղագս այսորիկ ոչ անդէպ համարիմ։

Տկարքն յանձանց ոչ կարելով յերևել, ի պարսաւելոյն զնքեանսն վեհագոյնսն ցուցանել կամէին։ Զայս գրեաց նախ Մեթոդիոս, որ ի Պամփիղայ քաղաքին կոչեցելոյ Ողիմպոսի եպիսկոպոս. ապա Եւստաթիոս, որ յԱնտիոքիայ առ սակաւ ինչ յեկեղեցւոջն նախակայեալ. և յետ սորա Ապողինարիոս և յետոյ Թէոփիղոս։ Զայն զչար բանիցն զչորրեակ, [բ] ոչ ընդդէմ նոցին եկեալք, զայլն ի բաց հանէին. [գ] այղ քանզի վասն այղ կարգաց ի նորա ամբաստանութիւնն գնային, ցուցանելով

ա. «Նւ զի զնախահարսն.... պիտաւորապէս» չկայ բնագրի մէջ։
բ. Այն չորս չարախօսները։
գ. Բամբասէին զառնէ։

Զոր յառաջ [ա] բերեալ զՈրեգինի գիրս, մի ըստ միոջէ ընթերցան առաջի ամենեցուն, որ ցուցանէր զարտադրութիւն եկեղեցւոյ Աստուծոյ (գեղեցկապէս յարդարեալ ի փառս Աստուծոյ. Իսկ Թէոփիլոս և որք այնորիկ էին, [բ] յափշտակէին զկամս պարզամտութեանն Եպիփանու. Այսոքիկ գիր բարի ցուցեալ զպարզամիտս խաբէ, և զմնասակարսն [գ] ընդունել անձանց ի կորուստ, բայց զի պարտէ ամենայնիւ հրաժարել յառնէն և ի նորին չարագրացն [դ] Թէպէտ յառաջնոց ընկալեալ եղև).

ա. Գ. առաջ. բ. Ա եւ որք ընդ նմայն էին. Ն. որք այնորիկ. գ. Ա՛ զմնասակարս. դ. Ա չարագրութենէն. Գ. չարագրեացն.

իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ՝ որպէս զի զոր ոչն մատնեին, զայն ամենեւին ընկալան։ Քանզի այդ ոմն զայդ հաւատոյ զոր մի ըստ միոջէ համարէին յայտնիլ, որպէս զի իւրաքանչիւր ոք որ ոչ խորհէր զայս որպէս զճշմարիտ ամենեւիմբ ընդունէր. որով ի բաց լռեալ գովութեանցն զայս զոր ոչ մատնեաց։

Բայց Մեթոդիոս ապա շատս ընթանալով ընդդէմ Որիգէնի, յետոյ իբր ի նմին ճանապարհէ [ա] սքանչելի առնէր զայլն ի բանին, զոր գերագրեաց Քսենոնա։ [բ] Բայց ես և առաւել ինչ ի նոցա պատճառոյն ի չինութիւն [գ] Որիգէնի ասեմ։ Քանզի որք շարժեցին որքանս կարծէին մեղադրութեան արժանիս, ի ձեռն որոց որպէս չարաչարն փառաւորելով յաղագս սրբոյ Երրորդութեանն [դ] ուտի ցուցանեն գերերևապէս. զուղիղ բարեպաշտութիւնն վկայելով նմա։ Արդ այսօքիկ վասն ոչ անգոսնելոյ ոչ վկայեն նմա։ Իսկ Աթանասիոս որ համագոյութեան հաւատոյ վերապասպարաւղ, [ե] յորս ընդդէմ Արիանոսացն բանս մեծ ձայնիւ վկայ ընտանի հաւատոյն զայլն կոչէ, զնորա զբանսն ի յիւրսն յարելով և ասելով։ Սքանչելին, ասէ, և վաստակաւորն Որիգէն, զայս ինչ յաղագս Որդւոյն Աստուծոյ մերոյս կարծեաց վկայէ, մըշ-

ա. Թարգմանը Յունարէն բառը չի հասկացել παχινωοδα սխալմամբ παλιν կրկին եւ ὁδος ճանապարհ մասերի վերլուծելով. մինչդեռ երկրորդ մասը ἀοιδή կամ միացեալ ᾠδή երգ-բառերն է, ուստի եւ կնշանակէ. «Նախկին երգածի. ասածի, հակառակը երգել, ասել.» ի կրկին շարադրեալ վէպի»

բ. Այդ պալինօդիայի անունն էր Ξενών Հայց. Ξενῶνα այդ ձեւն է պահել Թարգմանը։

գ. συστασις վերահաստատութիւն, պաշտպանութիւն։

դ. τῆς ἁγίας Τριάδος սրբոյ Երրորդութեան։

ե. Բն. «ὑπερασπιστής պաշտպան ունող զվահան

տընջենաւորակից զնա ասելով Հաւր։ Թագուցին ապա զընքեանս բամբասաւղքն զՈրիգէն հայհոյեալք և զգօ-վաւղն նորա զԱթանասիոս։ Վասն Որիգէնի այսքան ճառեցաւ. բայց զնոյնհետայն պատմութիւնն ընկալցուք։

ԳԼ. ԺԴ.[1]

Յոհան ոչ զայրագնեցաւ ի վերայ որոց արտաքոյ կանոնին յորում ընդ նովաւ եկեղեցւոյն Եպիփանիոս առնէր ձեռնադրութիւն, այլ աղաչէր յեպիսկոպո-սանցն տուենս զալ նմա։ Իսկ նա, ոչ, ասէ, ոչ կալաւ նմա և ոչ աղաւթել, եթէ ոչ զորս Դիոսկորոսին ար-տաքս վարեսցէ ի քաղաքէն, և ինքն ստորագրեսցէ ի նզովականսն Որիգէնի գրենոյն։

Իսկ Յոհանու զայս առնել սպուժեալ, և սաս-տեալ ոչ զոլ պարտ նախ քան զհանրական տեղու-թեան ա յանդգնութիւնս ինչ առնել, յայլ խորհուրդ որք ցասմամբն առ Յոհան ածէին զԵպիփանիոս։ Քանզի յարդարէին յեկեղեցւոյն ի համանուան առաքելոցն հան-

ա. καθολικὴ διάγνωσις զընդհանրական որոշումն.

1 Տես Սոզոմ. Ը. 14. 15. կամ. Ժ. 12 Նիկ. ԺԴ. 13։

Իսկ երանելին Յոհան կայր մնայր կատարածի խորհրդա-ծութեանն ժողովոյն. և ոչ զայրանայր որ ձեռնադրութիւնս արար յեկեղեցիս նորա Եպիփան արտաքոյ կանոնաց. այլ սի-րով ցոյց վարկանի և վստահութեան եղբարց, բայց խորամանգ-քըն ոչ դադարէին ի Թիւրելոյ զկամս Եպիփանու։ Եւ առա-քեալ Յոհաննու կոչէ զԵպիփան յեկեղեցին, ա իսկ նա ոչ չո-գաւ, զի ոչ կամեցան դժրողքն նորա և նա զայս անգիտա-ցեալ։ Առաքէ Եպիփան առ Յոհան, զի զԴէոսկորոսբ և զեղ-

ա. Ա՝ զեկեղեցին. Գ. եկեղեցին. բ. Ա, Դնոսկորոս.

գերձիլ ժողովու լինել և երթեալ Էպիփանայ, և ամենայն ժողովրդեամբն արտաքս արկանել զԱրիգէնի գրեանն, և հանել ի քաղոքութենէ զորս ի Դիոսկոռոսին, և տարաքարշել զՅոհան, իբրև զնա նոցա հաւանել: Այս պատմեցաւ Յոհաննու, և զնոյն հետայնն Էպիփանու հասեալ յեկեղեցին, յղէր ի ձեռն Սեռապիոնի զայս ինչ:

«Արտաքոյ կանոնին գործես բազում ինչ, ով
«Էպիփան, նախ ձեռնադրութիւն յորս ընդ ինև եկե-
«ղեցիսն արարեալ. ապա զի ոչ հրաւիրեալ յինէ[ն]
«ի նոյ[ն]սն պաշտաւն կատարեալ. դարձեալ զի հրաւի-
«րեալ հրաժարեցեր, և այժմ անդէն հրամայեալ ըն-
«քեամբ: Արդ զգուշացիր մի խռովութեան ի ժողովըր-
«դեանս եղելոյ, զոր յայնմանէ վիշտս ընկալցիս դու»:

թարս նորա արտաքս վարեսցէ, և արտաքսեսցէ նզովս Որեգինի և նորա շարագրացն. [ա] Իսկ Յոհան զայս առնելով պրուժեաց. Ասէ. Ոչ է պարտ ի վերայ սրբոցն ընդունելութեանց յանդըգնել ինչ, և առնել քան զնոցա սահմանս որ յառաջ քան զմեզ էին հարքն. Իսկ Եպիփան յարուցեալ գնայր, [բ] և հասեալ յեկեղեցին Յոհաննու առաքելոյ, ուր զձեռնադրութիւնն արար. մնայր տեսանել զվախճան իրացն. Եւ նոյն հետայն յղէ Յոհան առ Եպիփան.

«Ով Եպիփան, որ պարզամտութեամբ հրապուրեալ արտաքոյ [գ] կանոնացն եղեր և ոչ զգուշացար ըստ ամենայնի, որ և իշխանութեամբ ձեռնադրութիւնս առնես, որք ընդ ինև [դ] են եկեղեցիք. զի թէպէտ և ես ոչ հովուիմ [ե] զառ ի քէն ձեռնադրեալս, այլ զգուշացիր, այրդ Աստուծոյ, մի գուցէ կցորդ առցես [զ] մեղաց, զորս արդարագործութեան արժանիս համարե-

ա. Ա՝ շարագրութեանցն Գ. շարագրեացն. բ. Ա՝ Գ կայր. գ. Գ. արտաքս. դ. Գ. Դ. ի ներա են. ե. Ա՝ Դ. խըւեմ. Գ ես հովուի խվեմ. զ. Ա, ընիցես Դ. կցորդ լիցիս.

Զայս լսելով Եպիփանայ, երկուցեալ գնայր յեկեղեցւոյն. և բազում Յովհաննու մեղադրելով համբառնայր ապա և ի Կիպրոս կոյս գնայր։ Իսկ ոմանք ասեն թէ համբառնալով գնալ առ Յովհան զայս ինչ յղեաց. «Յուսամ ոչ մեռանել քեզ եպիսկոպոս»։ Իսկ նա առէ անդէն յղեաց. «Յոյս ունիմ ոչ հասանել ի քոյսն հայրենիս»։ Զայս ոչ ունիմ ասել թէ ճշմարիտ ասացին որք ինձն պատմեցին. բայց սակայն երկաքանչիւրոք զայս ունէր զելս։ Քանզի ոչ Եպիփանիոս ի Կիպրոս էհաս, վասն զի ի նաւուն հեռագոյն մեռաւ իւրով մահուամբ.[1] և Յովհան փոքր ինչ յետոյ անկաւ յաթոռոյն, որպէս զի յառաջելո յայտնեսցուք։

1 Եպիփանը մեռաւ 402 թ. մօտ 100 տարեկան հասակում. Նա իւր ժամանակուայ ամենահմուտ անձերից մէկն էր. քաջ ծանօթ ժամանակակից լեզուներին.

ցար քեզ։ Եւ զայս բան աւանդեմ, զի եթէ ունիմ իրաւունս առ Աստուած, վասն որոյ զքեզ ի վերայ իմ շարժեցին, ոչ հասցես ի քո եկեղեցիս, այլ ի նաւարկութեան ծովու վախճանիս.[ա] ապա թէ արդարութեամբ զայս արարեալ, գրեսցես առ իս յեկեղեցւոյ քո, և արարից զհրամայեալդ ի քէն, այրդ Աստուծոյ»։

Առաքէ և պատասխանի Նորին թղթոյն.

«Ո՜վ երանելիդ Եոհան, աղբիւր եկեղեցւոյ, և եթէ ես վասն քո չարութեամբ և անիրաւ[բ] խորհեցայ առնել ինչ, և դու արտաքսասահմանացն յերկրորդումն դարձցիս ի քո եկեղեցի,[գ] ապա թէ ոչ անդէն վախճանեսցիս.[դ] Ապա թէ ոչ անգիտութեամբ մեղայ, թողցես ինձ, որպէս[ե]. և ես քեզ։ եմժէ էր ինչ և՞ ի քում անձինդ, մանաւանդ զի առ Աստուած եղիցի երկաքանչիւրոցս աղօթք միմեանց թողութեան, անգի-

ա. Դ. վախճանեսցիս. բ. Ա՛ Ն. Գ. Դ. չարութեան եւ անիրաւ. գ. Դ. յեկեղեցի. Դ. յեկեղեցին. դ. Դ. մեռցիս. ե. Ա. այսպէս.

ԳԼ. ԺԵ. [1]

Իսկ նաւելով Եպիփանու, լսէր Յոհան յոմանց որպէս զի թէ Թագուհւոյն Եւդոքսիա զԵպիփան վառեցոյց ընդդէմ Յոհաննու: Եւ ջերմ գոլով բարուք և առ բանն պատրաստ, ոչ փոյթ արարեալ ասաց պարսաւանս հասարակ ընդդէմ ամենայն կանանց առ ժողովրդիւն: Յափշտակէր բազմութիւնն զբանն, որպէս զառակ հակառակ Թագուհւոյն ճառեալ. և բանն արտաքս ըմբռնեալ ի գիտութիւն ածիւր ունողացն: Իսկ ծանուցեալ Թագուհւոյն, առ Թագաւորն զընտանի Թշնամանսն գոլ ասելով զայս: Այնուհետև յարդարէր զԹէոփիղոս ընդ փոյթն առնել ժողով ընդդէմ նորա. յարդարէր զայս

1 Տես Սոզոմ. Ը. 16. Թէոդ. Ե. 34. Կաս. Ժ. 13. Նիկ. ԺԳ. 14.

տացեալք զմարդկայնոցն իրացս»: Այսոցիկ ասացելոցս երկաքանչիւրոցս ելք ըստ բանին եղև. [ա]

Եւ անդէն վաղվաղակի ի նաւ մտեալ [բ] գնայ, ոչ ումեք անսանայր, որք կամեցան ունել զնա: Եւ ոչ ժամանեաց հասանել յիւր եկեղեցին. այլ անդէն իսկ ի նաւին հատանէ նմա վախճան ըստ ասացելոյ երանելոյն Յոհաննու.

ԳԼ. ԺԶ.

Ժողով եպիսկոպոսաց վասն Յոհաննու եւ աքսորելն զնա:

Եւ այսոցիկ այսպէս եղեալ, [գ] ոչ Թողանայր Թագուհին և Թէոփիլէ յայնքան [դ] խարդախանացն. և Թագուհին և Թէոփիլէ շարժէին զկամս Թագաւորին ի ժողովոյն կամս.

Իսկ ժողովեալքն կոչէին զՅոհան ի ժողովն իւրեանց.

ա. Դ. ելք վախճանին եղեւ. բ. Ա' Նալիփան. գ. Դ. ասելոյ. դ. Ա' այնքան.

Այս պատմեալ ընդ երեկսն ի մեծ խռովութիւն բորբոքեաց զբազմութիւնն։ Եւ աւթագնացեալք [ա] ոչ տային թոյլ տարաքարշել զնա յեկեղեցւոյն այլ դո- չէին պարտ գոլ դատել զոր ընդ նմայն ի մեծ ժողով. որպէս զի գիտասցուք զյայտնին։ [բ] Իսկ Թագաւորին հրաման լինէր, ստէպ հանել զնա և արտասահմանել։ Զայս ծանուցեալ Յոհաննու յերկրորդում [գ] յետ ըն- կեցման աւուր [1] ի հասարակ տունջեան զինքն [նե]եռ ծածուկ ի բազմութենէն. քանզի պահիւր զի մի խռո- վութիւն վասն նորա լինիցի, բայց նա դարձեալ լինէր։

Դւ. ԺՁ.[2]

Եւ ժողովուրդն աւերելեալք [ա] աղմկէր։ Եւ որպի- սեաւք յայսպիսիս սիրէ լինել, բազումք յունողացն առ նա թշնամութիւն յողբս փոխէին. և զըպարտել

ա. διανυχτερεύοντες

բ. Վերջի նախադասութիւնը չկայ բնագրի մէջ։

գ. Բն. յերրորդում։

դ. սաստիկ.

1 Փրկչի 403 թ.

2 Տես Սոզ. Ը. 18. Կաս. Ժ. 17. Նիկեփ. ԺԳ. 16.

եթէ կոչեցեալք բազում անգամ ոչ եկն ի ժողովս. Եւ այ- սորիկ [ա] ի մեծ բարկութիւն շարժեաց զժողովուրդն նորա։ Եւ զի էր ընդ երեկս օթագացեալք [բ] ոչ տային հանել զերանելին յեկեղեցւոյն զինուորացն, այլ աղաղակէին և ասէին. «վասն որոյ իրիք զարտաքսէք զայրդ [գ] Աստուծոյ.»

Զայս ծանուցեալ երանելւոյն, զի մի լինիցի խռովութիւն ամբոխին, ծածկէր [դ] զինքն ի ժողովրդենէն և զերծեալ տայր զինքն զինուորացն, ուր և կամիցին տանել. Եւ իբրև [ե] ոչ գտին զհովիւն իւրեանց, հօտն բազում լալիւն եղև խռովութիւն և

ա. Աʻ այսորիկ. բ. Ա, օթագայեալ. գ, Դ, զայրն Աստուծոյ. դ. Աʻ ծածկէ. ե. Աʻ եւ ի վաղիւն.

ասէին, զոր փոքր ինչ յառաջ նզովեալ տեսանել ցան-
կանային։ Ապա բազումք լինէին վասն այսորիկ գո-
վաւղքն [ա] քան զԹագաւորին և քան զժողով եպիսկո-
պոսացն։ Եւ յաւէտ զԹէոփիլոսի զչար յարդարմանն
յայտնեցին զպատճառս։ Քանզի և ոչ ես Թաքչել ի վե-
րայ յարդարեցելոցն կարէր որքան գործէր հակառակ
Յոհաննու. բայց ի բազում և յայլ նշանաց, մանաւանդ
զի որոց Դիոսկորոսին ընդ կոչեցելոցն Երկայնից, [բ] առ-
ժամայն յետ Յոհաննու նզովիցն հաղորդեցաւ։ Իսկ
յայնժամ և Սեւերիանոս յեկեղեցւոջն ուսուցանելով
ի դէպ համարեցաւ արտաքարշել զՅոհան, ասացեալ,
եԹէ և ոչինչ այլ ըստգտանիւր Յոհան, այլ սակայն
բաւական վնասէ առ նզովսն ամբարհաւաճական նորա
բարքն. քանզի ամենայն մեղք Թողումն մարդոյ, բայց
ամբարտաւանից Աստուած հակառակ կայ, որպէս ու-
սուցանեն աստուածային գիրք։ Այսորիկ ճառեալ վի-
ճաւղագոյն առնէին զբազմուԹիւնն։ Վասն որոյ փոյԹ

ա. Բն. Բազումք աղաղակէին ընդդէմ ՚Թագաւորին եւ ժողովոյն եպիսկոպոսաց:

բ. Բն. οἱ Μακροί·

տուգ. մեծ. Յայնժամ կացեալ Սևերոս յեկեղեցւոջն ասէ. «Ոչ այլով իւիք ըստգտեալ եղև Յոհան ի սխալանս, այլ բաւական է նմա ի նզովս ամբարհաւաճանալ, որ բանիւք և յանդիմանուԹեամբք յանդիմանէր. և վասն այնորիկ տարաարշեալ եղև, զի ամենայն մեղք Թողցին [ա] մարդկան, այլ ոչ ամբարտաւանից. զի տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ, տայ շնորհս խոնարհաց։ Զայս լուեալ ժողովրդեան որպէս զհայհոյիչ Թըշնամանեալ զՍևերոս արտաքս հանեալ յեկեղեցւոյն անարգանօք, և խնդրէին միշտ զհովիւն իւրեանց և զլուսաւորիչն.

ա. Դ. Թողցի

վերակոչումն առնել Թագուհւոյն հրամայեաց։

Առաքեալ ապա Թագուհւոյն ներքինի Բռիսոն հասանէր նմա ի Պռիտտոն,[ա] ծովեզերական տեղի վաճառու է սա. որ կայ ընդդէմ Նիկոմիդիոյ, և դարձուցանէր զնա ի Կոստանդինուպօլիս։

Իսկ իբր կոչեցաւ Յոհան ոչ նախ ի քաղաքն մըտանել յաւժարեցաւ, յառաջ քան քննել զոր ինչ ըստ նմայն ի մեծ դատաստանի, և ի դաստակերտին[բ] որ կոչի Մասիանայ տակաւին լինէր։ Իսկ ձգտելով նորա, և ոչ կամելով նորա ի քաղաքն մտանել, զպլրագնէր ժողովուրդն, և վաղվաղակի հասանիլ նմա ցանկանալով հայհոյականս ընդդէմ կալաւղացն ասացին բանս. վասն որոյ և հարկ ի վերայ եղին դառնալոյ նորա։ Եւ ելեալ

ա. ν πρενέτφ

բ. ἐν προαστείφ· ուրիշ անգամներ այս բառը չէր թարգմանուած։

ԳՀ. ՃԻԾ.

Արհաւիրք քաղաքին վասն Յոհաննու եւ փառօք մուծանելն զՅոհան եկեղեցին, եւ զայրացումն Թէոփիլոսի վասն վերադարձման Յոհաննու

Եղև արհաւիրք ի քաղաքին և նոյն իսկ Թագուհւոյն. և ծանուցեալ եթէ վասն նորա եղև այս։ Եւ յետ ոչ սակաւ աւուրց ի զղջման եղեալ, հրաման ելեալ ի Թագաւորէն դարձուցանել զերանելին զՅոհան յաթոռ իւր և յեկեղեցի.

Եւ առաքեալք ի Թագաւորէն զի էր[ա] ի կղզւոջն որ կայ ընդդէմ Նիկոմիդեայ, ածեն զնա բազում աղաչանօք. Եւ ոչ կամէր մտանել ի քաղաքն. և դղրդեցաւ քաղաքն ամենայն ընդ առաջ նորա, և մեծաւ խնդութեամբ և փափագանօք ցանկային տեսանել զնա։ Եւ նա արգելոյր զինքն մտանել ի քաղաքն. զի քննել իրաւանց դատաստանի գիտացեն զիրաւն. իսկ ժողովուրդն ոչ անսայր, այլ բռնադատել տարան զնա յեկե-

ա. Դ. կայր.

ընդ յառաջ նորա հանդերձ բազում պաշտամամբք պատուուց, յեկեղեցին առ ժամայն ածէին զնա, և աղաչէին նստիլ յեպիսկոպոսական յաթոռն, և սովորաբար ի վերայ ժողովրդեանն զխաղաղութիւն աղաւթել: Իսկ հրաժարեալ ասելով. այսմ պարտ է դատաստանաւ լինել, և արժան է զընտրաւղսն դարձեալ ի բաց հանել յընտրութենէն: Բորբոքէր բազմութիւնն տեսանել զնա յաթոռն ցանկացեալք, և դարձեալ նորա վարդապետելոյն լսել յառաքինութեանցն ուսմանցն. զոյս բարբառէր ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ: ա Զաւրեաց ժողովուրդն զայս գործել. և նստեալ Յովաննու յաթոռ եպիսկոպոսական սովորաբար զխաղաղութիւն ժողովրդեանն տայց, իսկ հարկաւորեալ և ուսուցանէր: Այս գործեալ թշնամաբար առ նա եղելոյն այլ յարդարման տայր պատճառ. այլ զայս դեռ լռեցուցանէին:

Գլ. ԺԷ.[1]

Նախ վասն ձեռնադրութեանն Իւակղիդիսի՝ Թէոփիլոս վերստին խնդրել յարդարէր, որպէս զի կարասցէ զնա աստուստ զըպարտել: Արդ զայս զպատճառս ա-

ա. Բն. չկայ. յառաքինութեանցն . . . սրբոյ:

1 Տես Սոզոմ. Ը. 19. Պաղլադ. Ժ. 14. Ն.Եկ. ԺԳ. 17.

ղեցին փառօք և պատուով և պաշտամամբք, խաչիւք և բուրմամբք խնկոց և լուցմամբք, ա և նստուցանէին յաթոռ Հայրապետութեան. Զի այնպէս ջերմեռանդ սրտիւ ցանկային լսել զնորա բանս, վասն որոյ ըստ խորհրդածութեան բ անցիցն անցելոց խօսի ճառս գեղեցկայարմարս ի շինութիւն ժողովրդեանն Աստուծոյ, ի փառս և ի գովութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան.

ա Դ. եւ լուցմամբ մոմեղինօք. բ. Դ. ըստ խորհրդեան.

ռեալ առ Յովհաննու անգումեն դարձեալ փութայր։ Բայց Իռակղիդիս ապա ոչ էր հուպ, զի տարիւր ի հեռ-ռի· որպէս թէ ի վեր հարեալ զոմանս անիրաւաբար, շղթայիւք կապեալ և ծաղեալ ընդ մէջ քաղաքին Եփե-սացւոց։ Իսկ յայնժամ որոց Յովհաննուն ասացեալ, ոչ գոլ պարտ հեռագոյն դատաստան առնել, որք յԱղեք-սանդրուոյն վիճէին, պարտ լինել ասելով ընդունել զամ-բաստանաւղսն Իռակղիդեայ, թէև ամբաստանեն զնա ի հեռաստանէ։ Խռովութիւն աստուստ և պատերազմ ի մէջ Կոստանդնուպոլսի ժողովրդին և որոց յԱղեք-սանդրոյն լինէր զաւրագոյն։ Եւ ի լինել խառնակմանն, բազումք վէրս առնուին, իսկ սակաւք և կորնչէին։ Զայս տեսեալ Թէոփիղոսի, առժամայն յԱղեքսանդրիայ փա-խեաւ։

Իսկ զայս և այլ եպիսկոպոսունքն առնէին, [և] բայց ի սակաւուց որք զՅովհանն ողջունէին ամենեքին փախստեամբ յիւրեանցն գնացին։ Այսոցիկ այսպէս եղելոց ի յըսագտմանս էր ամենեցունց Թէոփիլոս· և աճե-ցոյց զոր ըստ նմա ատելութիւնն, առժամայն նորա զոչ ոք ոլոշեալն զգրեանն Որոգինէի ճգնել։ Հարցեալ ապա յումեմնէ, զիա՞րդ զորս ընկէցն քարոզութեամբ զայնս դարձեալ ողջունէ։

Զայս պատասխանէր· Որիգէնի, ասէ, զգրեանն բուրաստանի նմանեցին յորժ գոլով ի ծաղկաց լցելոց, արդ եթէ ինչ ի նոսա գտից բարի զայն կթեցից, իսկ

Զայս լուեալ Թէոփիլոսի, թէ դարձեալ եղև Յոհան յա-թոռ իւր, պայրանայր և խորհէր զրպարտել զայրն Աստուծոյ. և կամք Սեւերի Թիրակայ եպիսկոպոսի ընդ նմա, և նոյն ինքն տատանայ՛որ բորբոքէր զչար ՚՚ զնախանձն.

ա. Դ.Գ. զչար նախանձն.

եթէ ինչ ինձ ի նոսա փշալիր երեւեցի, զայնով որպէս զխեթանաւ զանց արարից։ Զայս պատասխանեաց Թէոփիլոս ոչ զմտաւ ածեալ զիմաստնոյն Սողոմոնի.[1] թէ բանք իմաստնոց որպէս զխթան եզանց, եւ որպէս զի թէ ոչ պարտին աքացել առ նոսա որք ի տեսմանցն խոցեալք։ Վասն այսորիկ ի յատըգտանս էր ամենեցունց Թէոփիղոս։ Իսկ Դիոսկուռոս մին յԵրկայնիցն, որ Հեռմուպոլսի եպիսկոպոսն, փոքր ինչ յետոյ յետ Թէոփիղոսի փոխատեանն վաղճանեցաւ, եւ թաղեցաւ ի մարտուրիոնի [ա] կաղնուոյն, ուրանաւր վասն Յոհաննու ժողովն եղեւ։ Իսկ Յովհան անդրէն ի վարդապետութիւնն պարապէր, եւ ձեռնադրէր զՍեռապիոն Հեռակղոյ Թրակայ եպիսկոպոս, վասն որոյ ընդդէմ նորա ատելութիւնն յառնէր. իսկ յետ ոչ բազում իրի այս պատահեաց լինել։

ԳԼ. ԺԸ.[2]

Թագուհւոյն Եւդոքսեայ անդրի կանգնեցաւ արծաթի ի վերայ սեանն ծիրանւոյ՝ քղամիտ զգեցեալ. եւ կայր այս ի վերայ բարձր բեմի, ոչ մերձ եւ ոչ հեռի

ա. Բն. ἐν τῷ μαρτυρίῳ · ի մատրանն որ առ . . . .

1 Ժողով. ԺԲ. 11.

2. Տես Սոզոմ. Ը. 20. Թէոդ. Ե. 34. Կասս. Ժ. 15. Նիկ. ԺԳ. 18.

ԳԼ. ԾԻԸ.

Թէ որպէս Թագուհւոյն Եւդոքսի խաղս յօրինէ մերձ ի սուրբն Սոփիա եւ յանդիմանէ ի Յոհաննէ։

Եւ յետ ոչ բազում ժամանակի, [ա] կանգնէր անդրի ի վերայ սեան ծիրանւոյ Թագուհին Եւդոքսի՝ ի խաղս ռամկաց, մերձ յեկեղեցին որ կոչի սուրբ Սոփի.

ա. Ա՛ Գ. Դ. ժամանակաց.

յեկեղեցին որ կոչի Սոփիայ, այլ դատարկացանէր զեր-
կուսին միջին ընդարձակն ճանապարհն. ի յայս սովորա-
բար գայրն ի խաղ ռամիկքն։ Իսկ Յովաննու Թշնամանս
եկեղեցւոյն զեղեալսն համարելով, զսովորական համար-
ձակութիւնն վերստին ստացեալ, դարձեալ զայս ընդդէմ
առնաւղացն վառեցուցանէր զլեզուն։ Եւ զունաւղսն նմա
բանիւ մխիթարականաւ հաւանեցուցանել դադարեցու-
ցանել զռամկականսն* խաղս. բայց զայս ոչ առ-
նէր, այլ խիստ լեզուօքն հպեալ, պարսաւէր զհրամա-
յաւղսն այնպիսի լինել։ Իսկ Թագուհւոյն դարձեալ յինքն
քարշեալ զեղեալսն ի Յոհաննայ, և Թշնամանս անձինն
զբանն կարծեալ, անդրէն յարդարէր միւս ևս առեան
եպիսկոպոսացն ընդդէմ Յոհաննու։ Իսկ զգացեալ Յո-
հաննու զպերահռչակեալն զայն, յեկեղեցւոջն ի կիր բա-
նից եբեր բեմասացութեամբ, որոյ զսկիզբն է այս. դար-
ձեալ Հերովդիաս մոլի, [1] դարձեալ կաքաւէ, դարձեալ
զգլուխն Յոհաննու ի վերայ սկտեղըն փութայ առնուլ։

ա. Ռն. չկայ։

1 Այս ճառը կայ Յոհան Ոսկ. գործերի մէջ։

Իսկ երանելին Յոհան արգելյր* զանհանճար խաղ-
սըն հակառակ Աստուծոյ, և գարավէր զառնելիս [բ] նորա։ Լուեալ
զայս Թագահոյն զշարացաւ և խորհեցաւ խնդրել զվրէժ [գ]
ի Յոհաննէ, որպէս կարծէր զինքն անարգեալ ի նմանէ։ Եւ խոր-
հէր առնել առեան վասն նորա անկման. [դ] և գրէ առ Թէոփի-
լոս զի եկեսցէ բազում եպիսկոպոսօք։ Զայս զգացեալ Յոհան-
նու ի վարդապետութեանն իւրում առ կանայս զյանդիմանու-
թեան խրատն առնէ, և զայս ի նոյն յարէ։ Դարձեալ, ասէ,

ա. Դ. արգել. բ. Դ. զառնելիսն. գ. Ա՝ Գ. վրէժ. դ. Դ. միայն ունի անկման. միւսները յանգման.

Այս առաւել վառեցոյց առ բարկութեանն զԹագու-
հին։ Եւ յետ ոչ բազում իրի հասանէին եպիսկոպո-
սունք Ղեոնդիոս Անկիւրւոյ ի փոքր Գաղատւոյ, Ղա-
ւոդիկւոյ Ամմոնիոս որ ի Պիսիդեայ, Բռիսոն ա Փիւ-
պեցւոց որ ի Թիրակ, Ակակիոս Բեռիւոյ որ յԱսորիս
և այլք ոմանք։ Իսկ սոցա եկելոց վերստին շարժէին
որք յառաջն ամբաստանաւղք։ Բայց Յովհան ապա
վստահէր ի նոսա, և արժանաւորէր զիւրն ամբաս-
տանեալ խնդրել։ Իսկ տաւն ի ծննդեան Փրկչին ի վե-
րայ եկելոյ, Թագաւորն ոչ գայր սովորաբար յեկե-
ղեցին. այղ յղէր առ Յոհան որպէս զի ոչ նախ ընդ
նմա հաղորդեսցի յառաջ քան զլուծումն մեղասուն։
Իսկ վասն զի Յոհաննու վստահացեալ ամբաստանաւղքն
և եպիսկոպոսունքն վախաւղագոյնք բ ցուցանէին, բայց
այլ քննէին և ոչինչ. միայն զայս պարտ ի դատաստան
ածել ասէին, թէ յետ ամբաստանութեանն ոչ ընտ-

ա. Βρίσων.
բ. δειλότεροι.

Հերովդիադայ մոլի և խնդրէ զգլուխն Յոհաննու. զոր ի մեծի եկեղեցւոյն ճառէ։

Հասանէ այս ի լսելիս Թագուհոյն, և առաւել բորբոքէր ի չար անգր. և զԹագաւորն հրապուրէ ա ի բարկութիւն վասն անարգանացն։ Եւ յետ ոչ բազում իրի, հասանէ Թէոփիլէ բազում եպիսկոպոսօք բ ի Կոստանդնուպօլիս, և վերստին շարժեն զԹագաւորն և զԹագուհին ի ցասումն։ Բայց Յոհան ի կամս Աստուծոյ առնէ, և վստահանայ ըստ արդար դատաստանի։ Իսկ ի տօնի ծննդեան ոչ գայ Թագաւորն յեկեղեցին գ առ Յոհան ըստ սովորութեանն իւրոյ, մինչև գիտասցէ դ զար-

ա. Ա՛ Գ. Դ. հրապուրէր. բ. Ա՛ Ն. եպիսկոպոսօք. գ. Ա՛ եկեղեցին. դ. Դ ասէ.

լեալ ժողովոյ ինքեան հրամանաւ յաթոռն նստաւ։ Իսկ Յովհաննու առեալ, որպէս զի ԿԵ եպիսկոպոսունք հաղորդեալ ընդ նմա արարին զընտրութիւնն ընդունել զնա յաթոռն, ուր Ղեոնդին ի վերայ բերէին։ Այլ բազումք ընդդէմ քո, ով Յոհան, ընտրեցին ի ժողովուն։ Իսկ զի Յոհան զկանոն զայն՝ ոչ նոցա եկեղեցւոյն այլ Արիանոսացն լինել ասէր. քանզի ուր յԱնտիոքիա ժողովեալքն ի յանկուծն համագոյութեանն հաւատոյ, ցասմամբն որ առ Աթանասիոս զկանոնս զայս արտադրեցին, այնուհետեւ եւ ոչ ընկալեալք զպատասխ(ան)ատուութիւնն հատանէին զընտրութիւնն, ոչ իմացեալք թէ զկանոնն զայն ի գործ արկեալք ընկենուին եւ զԱթանասիոս։ Այս գործիւր ի մերձեալ տաւնին Զատկի. ապա յղէր թագաւորն առ Յոհան ոչ կարաւղ լինել յեկեղեցին գալ, զի երկու ժողով հատին զհակառակ նորա ընտրութիւնսըն։ Այնուհետեւ դատարկանայր Յոհան, եւ ոչ երբէք յեկեղեցին իջանէր։ Առժամայն ապա որոց նորայն յեկեղեցոյն գնացին զԶատիկն յարքունականումն կատարէին Կոստանդինայ. իսկ ընդ նոսա էին եւ բազումք եպիսկոպոսունք եւ քահանայք եւ ի ժողովրդենէն ի քահանայական դասուէ եւ ժողովրդականաց բազմութիւն. եւ զսուրբ մկրտութիւնն կատարէին անդ։[ա] Եւ յայնմանէ առանձին զհաւաքմունս առնելով ի յոլով տեղիս Յոհանիտք[բ] կոչեցան։ Իսկ Յոհան ոչ ուրեք զերկուս ամիսս յառաջ ելանէր, մինչեւ հրաման թագաւորին

ա. չկայ բնագրի մէջ. ·ի թագաւորական դասուէ···անդ։·
բ. 'Ιωανῖται

ժանն. բայց եպիսկոպոսքն ոչ այլ ինչ կարէին պարտաւորեալ, բայց եթէ առանց ժողովոյ եպիսկոպոսաց դարձեալ ածի զաթոռն։

լինէր արտասահմանել զնա։ Եւ տարեալ լինէր յեկեղե-ցական տանէն արտաքս քարշեալ։ Իսկ ոմանք ի Յոհա-նիտացն ի նմին աւուրն զեկեղեցին հրձիգ արարին։ Իսկ նորա այրեալ հողմ արեւելային յոյժ շնչեալ, և զտուն սինկղիտոսին ծերակուտին այրեաց։ Այս եղև ի քսանին Յունի(ս) ամսոյ ի հիւպատուոջն Ոնորայ վեցերորդի, զոր հանդերձ Արիստենետոսիւ տայր։[1] Բայց որքան ապա վասն եղելոյ այրեցմանն Կոստանդինուպօղսի եպարքոսն, որոյ անուն էր Ոպտատոս, հեթանոս գոլով աղանդով և վասն այսորիկ զքրիստոնեայս ատելով, ընդդէմ բա-

1 Փրկչի 404 Թ.

ԳԼ. ՃԻԹ.

Դարձեալ արտասահմանի սուրբն Յոհան յաքսորս ի կողմանս Հայոց կամաւ Թագուհւոյն, եւ անդ վախճանի սուրբն Աստուծոյ:

Այլ զի կամք Թագուհւոյն և յաչախկատացն, որ զգլխաւորութիւն ժողովոյն ունէին,[ա] Թէոփիլոս և Սևեռ և որ[բ] այլք ատելիք սորայն, արտաքսահմանեալ լինի երանելի Յոհան ի կողմանս Պոնտոսի հուպ ի Հայս,[գ] և ի քաղաքս Նոցա։ Որ յետ բազում իրի վախճանի ի տասն և չորսն Սեպտեմբերի ամսոյ, և բազում սուգ առնոյր ժողովուրդն նորա։ Եւ կատարեցաւ ասացեալն յԵպիփանայ[դ] վասն ոչ դառնալոյ անդրէն յաթոռն Յոհաննու։[ե]

Եւ բազումս եթող յիշատակս գրոց, և գեղեցկայարմարս ի շահ ժողովրդեանն և եկեղեցւոյ Աստուծոյ, զոր[զ] ոչ ոք կարէ թուել։ Եւ այսպէս զովեցաւ և պատուեցաւ ոչ միայն յիւր[է] եկեղեցին,[ը] և ի ժողովուրդս, այլ և յամենայն[թ] տիեզերս[ժ]

ա. Դ. ունէր. բ. Ն. որք. գ. Ա' ի յայս. դ. Ա Եպիփանայ. Դ յԵպիփանէ. ե. Ա' Դ. աթոռն իւր Յոհան. զ. Դ. զորս. է. Ա' Գ. իւր. ը. Ն. յեկեղեցիս. թ. Ն. տեղիս. ժ. Դ. այլ եւ ընդ ամենայն տիեզերս.

ընկեամբացն Յովհաննու գործեաց, և որպէս զբազումս ի նոցանէ տանջեաց, ի բաց թողուլ լինի թուի:

ԳԼ. ԺԹ. [1]

Իսկ սակաւ աւուրց անցելոց, կարգիւր եպիսկոպոս Կոստանդնուպոլսի Արսակիոս [ա] որ եղբայր էր Նեկտարիոսի, նախ քան զՅովհաննու զեպիսկոպոսութիւնն բարւոք կարգաւորին: Իսկ սա էր ծեր յոյժ, քանզի առաւել քան զութսուն ամի հանդիպէր:

Եւ սորա վասն առաւել զերազանցեալ հեզութեանն, հանգարտաբար զեպիսկոպոսութիւնն հովուեաց: Իսկ Քաղկեդոնին եպիսկոպոսն Կիւրինոս, զորոյ ոտն Մարութաս Միջագետաց եպիսկոպոսն ոչ կամաւ կոխեաց, այնպէս չարաչար ախտացաւ որպէս զի ցեցակէր լինիլ և հարկ լինել սղոցիլ ոտն նորա: Եւ այս ոչ մի անգամ լինէր, այլ բազում անգամ սղոցիւր, քանզի ճարակէր առաւելն ըստ ամենայն մարմնոյն, որպէս զի և ի միւս ոտն փոխել չարին զնոյնն կտրել, և պարզաբար իսկ ի չարիսն էր պատժեալ: Բայց այսորիկ աղագաւ ասացի զսորա յիշատակս, զի բազումք ասէին. վասն զի զՅոհան հայհոյելոյն զայս կրեալ Կիւրինոսի, զի զնա անծունդն կոչէր, որպէս և յառաջն ասացի: Իսկ այնուհետև պատահեաց և կարկտի յոյժ մեծագունի ի Կոստանդնուպոլիս և յոյս շուրջ զնովաւ իջանել դաստակերտս. իսկ այս եղև ի նմին հիւպատուոյն Ոնորայ, երրորդին Սեպտեմբերի ամսոյ. և զայս ասէին ըստ Աստուծոյ ոխմանն լինել ի վերայ ծայրագոյն անկմանն Յովհաննու:

ա. ʼΑρσάκιος; Արսակիոս, Արշակ:

1 Տես Սոզոմ. Ը. 23. 27. Թէոդ. Ե. 34. Կասս. Ժ. 20. Նիկ. ԺԳ 23:

Իսկ ամենցոյց զայսպիսի զբանս ի վերայ Թագուհւոյն Եւդոքսիա եղեալն վաղճան. քանզի ի չորրորդում յետ իջման կարկտին աւուր վաղճանեցաւ։ Իսկ այլք առէին զՅոհան իբրաւացի կրել զանկումն, զի զբազում եկեղեցիս Նաւատիանոսացն էառ և զՉորեքտասաներորդացն, և այլց ոմանց հերձուածոց ըստ Ասիոյ և Լիդիոյ հանեալ էառ, յորժամ վասն Իրակղիդեայ ձեռնադրութեանն առաքեցաւ յԵփեսոս։ Այլ աս(ե)մ առ որս զայս ճառաւղոն. Թէ արգելք իրաւացի եղև անկումն Յովհաննու, և կամ ըստ բանի որոցն ի նմանէն տրամեցելոցն լինէր, կամ Կիւռիլոս զիրաւացին հայհոյութեանն տայր դատաստան, և ուրեմն վասն Յովհաննու, և կամ կարկուտն որ էջ, և Թագուհին որ վախճանեցաւ։ Քանզի զհերձուածականսն առնուլ եղիցիս և յուղափառ հաւատոն հաստատել, բարւոք գիտեմ. զի և Աստուած առ այսոսիկ ուրախանայ ի վերայ զղջացելոցն,ª ի չարիցն ի վեհագոյնսն և կամ թէ այլս վասն այլոցն եղև բանից, և կամ թէ վասն երկաքանչիւրեացն Աստուած գիտէ, գաղտնեացն գիտակ, և նորին ճշմարտութեանն դատաւոր արդար։ Իսկ ես զոր յայնժամ զիրարեալսն գրեցի։

ա. Բն. չկայ. ..քանզի զհերձուածականսն....զղջացելոյն..

գովի, որպէս աղբիւր ընդհանրական եկեղեցեաց, որ լուսաւոր վարդապետութեամբն արբուցանէ զպաքսումն աստուածասիրաց անձանց։ Եւ Թագուհին ոչ սակաւ զարհուրանս կրեալ վասն առն Աստուծոյ իւրոյ չարութեանն, որ և անդէն վախճանի զղջացեալ ընդ գործելիս իւր.ª Եւ Թագաւորն յայսոսիկ սուգ առնոյր, յորժամ լուաւ զվախճան առնն Աստուծոյ Յոհաննու ի տարակոյս լինի. բ

ա. Ա՛ զգործելիս իւր. Ն. գործեցեալն. բ. Դ. լինէ.

ԳԼ. Ի.[1]

Իսկ Ուռսակիոս ոչ զբազումս յեպիսկոպոսութեանն եկաց ժամանակ. քանզի զնոյն հետայն ի հիւպատութեանն որ էր Ստեղե[նի]քոնի և Անթեմիոսի երկրորդի, ^ա մետասանին Նոյեմբերի ամսոյ վախճանեցաւ: [2] Իսկ փոյթ բազմաց եղելոյ վասն եպիսկոպոսութեանն, և յաղագս այսորիկ չորեք ամսեա ^բ ընթացելոյ ժամանակի, զկնի հիւպատութեանն որ էր Արկադիոսի վեցերորդի [3] և Պրոբոսի, ^գ նախակարգեցաւ յեպիսկոպոսութիւնն. այր երկիւղած որոյ անուն էր Ատտիկոս, որ ազգաւ ի Սեբաստեայ Հայոց իջեալ, ճգնական վարուք ի մանկական հասակէ գոլով, և այլ որպէս զի այսուիկ նուաստաբար խրատիլ, առաւել բնաբար իմաստուն էր. այլ վասն այսորիկ փոքր ինչ յետոյ ասացից:

ա. Բն. երկրորդի Ստիլիքոնին.
բ. Բն. ունի —բազում անցանելոյ ժամանակի—:
գ. Բն. Πρόβος.

1 Տես Մոզամ. Ը. 27. կամ. Ժ. 22. Նիկ. ԺԳ. 29.
2 Փրկ. 405. Թ.
3 Փրկ. 406. Թ.

ԳԼ. ԾԼ.

Ատտիկոս փոխանորդէ զհայրապետութիւն Կոստանդնուպօլսոյ:

Եւ յետ այսորիկ կոչեն փոխանորդ նորա զԱտտիկոս ի հայրապետութիւն նորին աթոռոյն, որ էր ազգաւ ի Սեբաստիայ որ ի Հայոց. ճգնաւորական վարս ստացեալ ունէր ի մանկութենէ, երկիւղած յԱստուծոյ, ^ա հեզ և հանդարտ և իմաստուն և ողջախոհ, բայց բանիւ նուաստ առ վարդապետութիւն,

ա. Գ. Աստուծոյ.

ԳԼ. ԻԱ.

Իսկ Յովհան արտաասահմանեալ ի կողմանս Եւքսինոս Պոնտոսի վաղճանէր, տասն և չորիցն Սեպտեմբերի ամսոյ, ի նոյնհետայն հիւպատւոջն, որ էր Ոնորիոսի Է և Թէոդոսի Բ. այր, որպէս և նախկին ասացի, վասն նախանձու ողջախոհութեանն սրտմտութեամբ առաւել քան պատկառանաւք շնորհելով, և յաղագս զգաստութեանն համարձակագոյնս ի ձեռն վարուցն լեզուոյն ի գործ անկեալ։ Եւ սքանչանալ է ինձ ի վերայ, զի՞րդ զայսքան նախանձ ողջախոհութեանն ծրգնելով ի խաւսս իւրում արհամարհեալ զողջախոհութեանն ուսոյց։ Քանզի միոյ յետ մկրտութեանն ի ժողովոյ եպիսկոպոսանցն զղջման մեղուցելոցն տուեցելոյ, նա համարձակեցաւ ասել, Ո անգամ զղջացեալ մուտ։ Յոր վարդապետութեանն վերայ բազումք և յոլովք նորայն ըստգտին, մանաւանդ Սիսինիոս Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս, որ և բան ընդդէմ ճառեցելոյն շարագրեաց, և քաջարար առ նա վասն այսորիկ ընթացաւ, այլ այս թերևս յառաջ լինէր։

ոչ պիտոյանար շարագրաց այլ վասն նախանձու ողջախոհութեանն. սրտմտութեամբ առաւել քան թէ յաճախ բանիւ պատկառեցուցանէր, և շնորհիւ յաղագս զգաստութեան համարձակագոյնս ի ձեռն վարուցն լեզուին ի գործ անկեալ և սքանչելիս յայտնուիկ երևեալ. զառաւել նախանձ ողջախոհութեանն առ ամենեսեան վարդապետէր.

Աւէ. Ոչինչ պատուականագոյն ընծայ քան յետ մկրտութեան մաքրութիւն ախտից։ Եւ այսպէս երանելոյն Յոհաննու շարագրօք մխիթարել զժողովուրդն կալ անշարժ ի նորա կարգս։

Դւ. ԻԲ.[1]

Բայց վասն Սիսինեայ սուղ ինչ պատմել ի դէպ համարիմ։ Էր այրն, որպէս և բազում անգամ ասացի,[2] բանաւոր և զիմաստասիրականն կատարելաբար ուսեալ, և տրամաբանականին յոյժ տեղեակ և զաստուածային գիրս ստուգաբար մեկնել գիտէր, որպէս զի Եւնոմիոսի հերձուածողի յոլովաբար փախչել յորմէ ի նորա բանիցն դժնդակութենէն է։ Իսկ առ կերակուր էր ոչ սակաւ, այլ ծայրագոյնիւ ողջախոհութեամբն բազում կատարմամբ այնմիկ հպէր, փափկանալով սպիտակ հանդերձիւք, և երկիցս ի բաղանիսս արքունականս լուանալով կատարէր։ Իսկ երբեմն ասացեալ ուրումն ցնա. Է՞ր աղագաւ եպիսկոպոս գոլով երկիցս լուացիս յաւուրն, վասն զի զերրորդն ոչ ժամանեմ, պատասխանէր։ Այլ յորժամ Արսակիոս ըստ պատուոյն ետես, հարցաւ յումեմնէ

1 Տես Սոզոմ. Ը. 1։
2 Տես Ե. 10 եւ 21։

Գւ. ԾՂԱ.

Յաղագս Սիսինեայ Նաւատեայ եպիսկոպոսի։

Բայց Սիսինեայ Նաւատեայ եպիսկոպոսի, զոր նախկին յուշ արարի, սուղ ինչ ասացից. Զի էր բանաւոր, և զի կատարեալ էր յիմաստասիրականսն,[ա] և զաստուածային գիրս ստուգաբար մեկնէր. որպէս Եւնոմիոս հերձուածողս խուսափէր ի նմանէ, իսկ ի կերակուրս ցանկալիս պարկեշտ,[բ] և հանդերձս սպիտակս[գ] ունէր, և յերեկոյս և ի վաղորդեան լուանայր յարքունական բաղանիսն. Հարցին ոմանք. «Ընդէ՞ր եպիսկոպոս երկիցս[դ]

ա. Դ. յիմաստասիրականս. բ. Դ. պարկեշտս. գ. Դ. սպիտակ. դ. Ա՛ երկուս Գ. երկից. Դ. երիս.

յորոց ընդ Ուռսակայն. ընդէր զանպատշաճ եպիսկոպոսի հանդերձս ագանիցի. և ուր գրեալ է սպիտակս քահանայացելոյն ագանել, իսկ նա. այլ դու նախ, ասէ, ասա ո՞ւր գրեալ է սեաւ հանդերձս ագանել քահանայի և եպիսկոպոսի: Իսկ նորա ի հարցմանէն ի տարակուսանս եղեալ, առ փոխանակ հարցումն ի վերայ երբեմ Սիսինիոս. այլ դու ոչ յայտնի ցուցանել կարես, իբր զի պարտէ քահանայացելոյն սեաւ ագանել. բայց զիս և Սողոմոն [1] յորդորեաց ասելով, եղիցին հանդերձք քո միշտ սպիտակք, և Փրկիչն [2] յաւետարանսն սպիտակ հանդերձիւք երևի հպեալ, և ոչ այս միայն, այլ և զՄովսէս և զԵղիայ սպիտակ հանդերձիւք եցոյց առաքելոցն: Զայսոսիկ և այսպիսս բազումս պատրաստաբար ասացեալ, մեծամեծս յորոց մերձն եղև սքանչելի: Իսկ Ղեոնդի որ ի փոքր Գաղատիայ եպիսկոպոսի Անկիւրիայ, զՆաւատիանոսացն եկեղեցի առեալ [ա] Սիսինիոս եկեալ առ նա աղաչէր ի բաց տալ զեկեղեցին: Իսկ նա ջերմ սրտիւ պատասխանեաց և ասէ ցնա. դուք Նաւատիանոսք

ա. Բն. աւել ուն.— իբրեւ եկեալ էր նորա ի Կոստանդնուպաւլիս.

1 Ժողով. Թ. 8.

2 Մատ. ԺԷ. 2. Մարկ. Թ. 3. Ղուկ. Թ. 32. բայց ոչ մի տեղ կայ յիշուած, որ Մովսէսը եւ Եղիան սպիտակ հանդերձ ունէին.

լուանաս, ասէ. Զի զերրորդն ոչ ժամանեմ. Դարձեալ վասն սպիտակ հանդերձից հարցաւ ասէ. Ո՞ւր է ի գիրս հրաման սեաւ հանդերձս ագանել եպիսկոպոսին. Եւ տարակուսեալ ի պատասխանիս հարցողացն, ասէ Սիսին. Զի Սողոմոն յորդորէ, ասէ եղիցին հանդերձք քո սպիտակք. և Տէրն սպիտակ հանդերձիւ երևի ըստ Աւետարանին. և ոչ այս միայն, այլ և զՄովսէս և զԵղիա սպիտակ հանդերձիւ եցոյց առաքելոցն. Զայսոսիկ ասացեալ սքանչացոյց զլսողսն.

ոչ պարտիք եկեղեցիս ունել, զղջումն բառնալով և զմարդասիրութիւնն Աստուծոյ ի բաց լինել:

Զայս և զայսպիսիս բազումս Լևոնդի զՆաւատիանոսն չարաչար ասացեալ, ասէ Սիսիննիոս. նաև ոչ ոք զղջանայ որպէս զիսս: Իսկ նորա դարձեալ ածեալ ի վերայ, և զիա՞րդ զղջանաս. զի զքեզ տեսից, պատասխանեաց: Իսկ Յովհաննու երբեմն եպիսկոպոսի բողոքեալ նմա և ասացեալ. եթէ ոչ կարէ քաղաքս երկու եպիսկոպոս ունել. Սիսիննիոս, քանզի և ոչ ունի իսկ, ասէ:

Իսկ Յոհաննու զայրագնեալ, տեսանեմ զի միայն կամի լինել եպիսկոպոս: Իսկ Սիսիննիոս, ոչ զայս ասելով, ասէ, այլ զի ես ասէ ոչ ի քեզ է միայնւոյ չեմ եպիսկոպոս, իբր զի և այլոց չեմ: Իսկ Յովհաննու նոյնժամայն ասացեալ առ ճառելն. այլ ես զքեզ, ասէ, դադարեցուցից ի բեմասացութենէ, քանզի հերձուածող ես: Առ այս խնդամտաբար պատահեաց Սիսիննիոս. այլ ես, ասէ, և վարձս տաց, եթէ զիս յայսքան աշխատութենէ ի բաց փոխեսցես: Զիջեալ ի պատասխանւոյն Յոհան. այլ ոչ զքեզ, ասէ, դադարեցուցից ի խաւսելոյն, թէ բնաւ զքեզ ասելն տրտմեցուցանէ: Արդ այսպէս պատրաստ առ պատասխանիսն էր Սիսիննիոս և խնդամիտ. բայց գրել և յիշել զամենայն ճառեալսն նորա երկայն է, վասն որոյ և սակաւ ինչ ցուցանել որպիսի էրն բաւականանալ համարեալ: Զայն ասեմ, զի վասն խրատուն գերահռչակեալ էր, և վասն այնորիկ ամենայն եպիսկոպոսունք սիրէին զնա և պատուէին. և ոչ այս միայն, այլ և ամենայն սինկղիտոսյն երևելի հաստատէին զնա և սքանչելի առնէին: Բազում և գրեան նորա շարադրեալ բանս որսալով ի նոսա և բանաստեղծականս

յարախառնեալ բառս, իսկ աւելոյն յաւէտ քան ըն-թեռնլոյն սքանչացեալ լինէր։ Քանզի էր ի նմա շնորհ ունայն վարուց ի մարդահաճոյութենէ ի դէմս, և ի ձայն և ի ձև, և ի հայեցուածս, և բոլոր իսկ շարժմամբ մարմնոյն։ Ապա սիրիւք և վասն այսորիկ յամենայն աղանդոցն և առաւել յեպիսկոպոսէն Ատտիկոսէ։ Բայց արդ վասն Սիսինեայ բաւականանալ համարիմ։

Գլ. ԻԴ. [1]

Իսկ ոչ բազում ինչ վերջոյ յետ վաղճանին Յով-հաննու, և Թագաւորին Արկադիոսի, այր հեզ և հանդարտ և մերձ ի վաղճան կենացն զաստուածասիրի փառս ստա-ցեալ յայսպիսի պատճառոյ։ Ի Կոստանդինուպօլսի էր տուն մեծ ընկուզի[ա] ունելով զհամանուանութիւնն։ Քանզի կայր ի գաւթի տանն ծառ ընկուզի, յորմէ ասի կախել վկայն Ակակիոս,[2] և վկայիլ բարի խոստովանու-

ա. Καρύα.

1 Տես Սոզոմ. Թ. 1. Կաս. Ժ. 35. Նիկեփ. ԺԴ. 38.

2 Տես վերև Բ. 38.

Գլ. ԾԼԲ.

Յաղագս Արկադեայ մահուան եւ պարսպին Կոստանդնուպօլսոյ վերստին նորոգման.

Եւ յետ ոչ բազում աւուրց[ա] ի վախճանի երանելոյն Յոհաննու, և Թագաւորին Արկադիոս հեզոյն և հանդարտին հասանէ մահ, որ զաստուածասիրի[բ] զփառս ստացեալ էր այս-պիսի[գ] օրինակաւ. Ի Կոստանդնուպօլիս էր տուն մեծ աղօթից, և ի գաւթին ծառ մի մեծ ընկուզի,[1] յորմէ ասի կախեալ ըղ-վկայն բարի խոստովանութեամբ զԱկակիոս.[դ] վասն այսորիկ և

ա. Ա՛ աւուր բ. Դ. զաստուածասէր փառսն. գ. Դ. այնու. դ. Դ. զվկայն Ակակիոսի. 1 Տես վկայութեան Ակակիոսի։

թեամբ. վասն որոյ պատճառոյ և տուն աղաւթից առ ծառոյն շինեցաւ։ Զայն տեսանել կամեցաւ Արկադիոսի, անդր հասանէր և աղաւթել նոյնժամայն գնայր։ Եւ ամենեքին որ շուրջ զաղաւթանոցաւն տամբն բնակեալք ի տեսանել զԹագաւորն համբնթաց լինէին։ Եւ ոմանք արտաքս ի տանէն ելեալք յառաջել յանցս ճանապարհին փութային, յորոց յայտնագոյն յայնժամ լինէր Թագաւորին պատկեր և զոր շուրջ զնովաւ զզինակրութիւն համարէին տեսանել, իսկ այլք հետևէին մինչև ամենեքին հանդերձ կանամբք և մանկամբք արտաքոյ տանն լինէին։ Եւ յետ այնորիկ որ շուրջ զաղաւթարանաւն կայր տունն անկանէր ամենևիմբ։

Յայնմանէ գոչումն սքանչելեաւք հետևէր, և փառաւորէին զԱստուած ասելով. որպէս զի Թագաւորին աղաւթք զայսքանս ի կործանմանէն ապրեցուցին։ Արդ՝ յայնժամ այսպէս եղև, և վկայեցաւ աստուածասէր լինել Թագաւորն։ Իսկ Թողեալ Թագաւորելով զորդին Թէոդոսիոս Ը ամեա հանդիպելով, վախճանեցաւ ի հիւ-

տուն աղօթիցն առ ծառովն շինեցաւ։ Զայն տեսեալ կամեցաւ Թագաւորն Արկադէոս, երթայր յաղօթս ի տեղին յայն և անդէն դառնայր։ Եւ ժողովեցան բազումք ի տեսանել զԹագաւորն. ոմանք շուրջ զտամբն, և ոմանք ի վերայ տանեացն, և և այնքան ծանրացան ի վերայ տանն մինչև կործանեցաւ տունն խաղաղ. և ոչ ումեք վնաս լինէր յայնքան բազմութեան։

Գոչումն բարձեալ ամենեցուն ի վերայ զարմանալեացն, օրհնէին զԱստուած և գովէին զԹագաւորն, որ աղօթիւք նորա փրկեցան ի կործանմանէն։ Ցայսորիկ վկայեալ եղև յամենեցունց՝ Թագաւորն Արկադէ" բարեպաշտ, զԹագաւորեալ որդին իւր Թողեալ Թագաւոր զԹէոդոս, վախճանի կեցեալ ամս

ա. Գ. Արկադէոս.

պատուոյն Բասսոսի և Փիլիպոսի, յառաջումն Մայիս ամսոյ։ [1] Իսկ այս էր ամ երկրորդ ՄՂԷ Ողիւմպիադումն. Թագաւորեալ ընդ հաւրն ամս ԺԳ, իսկ յետ վաղճանի հաւրն ամս ԺԻ, կեցեալ ամս ԼԱ։ [ա]

ա. Բնագրի մէջ այս Ջ-րդ գրքի վերջում դրած է մի գլուխ եւս որ չկայ յունարէն բոլոր ձեռագրերում, այլ միայն մի քանիսում, ասել է, չի եղել նաեւ մեր Թարգմանի օրինակում:

1 Փրկ. 408 Թ.

երեսուն և երկու, Թագաւորեալ ընդ հօրն իւրոյ ամս երեքտասան, և յետ հօրն վախճանի՝ ամս չորեքտասան ի Մայիս ամսոյ ի մին, [ա] և երկերիւր և իննսուն և ութն Ողոմպիադումն. [բ] Այսպէս կեցեալ և յայսոսիկ վախճանին փառաւորի։

ա. Գ. մայիս ամսոյ Ա. բ. Դ. ղմէոսդումն.

ԳԻՐՔ ԵԻԹՆԵՐՈՐԴ

ԳԼ. Ա.[1]

Թագաւորին Արկադիոսի վաղճանեալ յառաջնում Մայիս ամսոյ, ի հիւպատութեան Բասսոսի և Փիլիպոսի, Ոնորիոս նորին եղբայրն զարեւմտայինսն ուղղէր կողմունս, իսկ ի յորդւոյն ՚նորն Թէոդոսէ յութամեայն[2] հանդիպեցելոյ յարեւելիցն կարգիւր. Անթիմիոսի եպարքոսի զկարգաւորութիւնն առնելով զամենեցունց. որ էր թոռն Փիլիպոսի.[3] զՊաւղոս եպիսկոպոս առ Կոստանդնիւ հանողին յեկեղեցւոյն, և փոխանակ մուծողին զՄակեդոնիոս: Սա զմեծ պարիսպն Կոստանդինուպօղսի էած

ա. Այս նախադասութիւնը չկայ բնագրի մէջ:

1 Տես Սոզոմ. Թ. 1. փիլոստ. ԺԲ. 7. կասս. ԺԱ. 1. Նիկ. ԺԴ. 1.
2 Թէոդոսըս ծնաւել էր 401 Թ. տես Զ. 5.
3 Տես վերեւ Բ. 16.

Եւ թագաւորեալ Թէոդոս մանուկ գոլով յութ ամենից սկսեալ կարգաւոր գոլով ի վարս, ուղղէր զթագաւորութիւն իւր ի ձեռն Անթիմոսի եպարքոսի. Սա զպարիսպն Կոստանդնուպօլսի էած շուրջանակի իմաստնագոյն քան զառաջինսն. զի էր խորհրդական ի տեսութիւն գործոց մեծամեծաց և փոքունց, և ոչինչ[ա] կարօտանայր գործնականաց իմաստից և հնարից. վասն որոյ գրեաթէ[բ] զամենայն խորհրդակցութեամբ առ ամենայնս[գ] ներգործէ.

ա. Դ ոչ. բ. Գ. զոէԹէ. գ. Դ. առ ամենայն.

շուրջանակի, իմաստնագոյն քան զորս յայնժամ մար-
դիկն և թուէր և էր. և անխորհրդաբար գործէր և
ոչինչ այլ հաղորդ լինէր բազմաց ծանութից, վասն
գործականացն մանաւանդ Տռովիղոսի [ա] իմաստակի, որ
եղելով իմաստութեամբ և ըստ քաղաքական իմացու-
թեանց Անթեմոսի էր նման։ Վասն որոյ գրեա թէ զա-
մենայն իսկ խորհրդակցութեամբ Տռովիղոսի գործէր։

Գլ. Բ. [1]

Իսկ յայնժամ թագաւորին Նորին Թէոդոսի յու-
թերորդ ամն անցելոյ, երրորդ ամուն էր զայն Ատ-
տիկոս [2] յեպիսկոպոսութեանն վայելելով, այր, որպէս և
հաւեալ ասացաք, հանդերձ խրատուն երկիւղած և
իմաստուն, վասն որոյ և զեկեղեցիսն առ նովաւ պատա-
հեաց ի մեծամեծս վերադրել։ Քանզի ոչ միայն զընտա-
նիս հաւատոյն ընդունէր, այլ զհերձուածողսն ի-
մաստութեամբ զարհուրեցուցանէր. բայց աշխատ առ-

ա. Տրոյլոսի մասին տես վերեւ Զ. 6,

1 Տես կաս. Բ. 2.

2 Նա ձեռնադրուեց 406 Թ.

Գլ. ԾԼԳ.

Յաղագս Ատտիկեայ վարուցն եւ խրատու

Իսկ թագաւորն Թէոդոս ութամեա թագաւորեալ յեր-
րորդ ամի Ատտիկեայ կոչմանն էր ի հայրապետութիւն. և
զի էր երկիւղած և բնաբար իմաստուն, վասն որոյ և զեկեղե-
ցիսն առ նովաւ պատրաստեաց ի մեծամեծսն վերագրել. [ա] քան-
զի ոչ միայն զընտանիս [բ] հաւատոյն ընդունէր սիրով, այլ և

ա. Աՙ Գ. վերագրեալ. բ. Աՙ զընտանեաց.

նել զնոսա ոչ երբէք յաւժարէր, իսկ երկեցուցանել ձեռնարկելով առժամայն հեզ նոցա զինքն ցուցանէր։ Այլ նաև ոչ ի բանից դանդաղէր. քանզի վաստակէր առ որս հնոցն ընթերցմունս աւթագանելով [ա] ի նոսա, վասն որոյ և ոչ աւտարաձայնէր յիմաստասիրացն կամ յիմաստակացն։ Էր և հանդիպողացն խնդամիտ, և տրտմեցելոցն տխրակից լինէր և պարզաբար իսկ ըստ առաքելոյն ամենեցունց ամենայն լինէր։ Իսկ յառաջ մինչ ի քահանայութեանց նախակարգիւր, ուսանելով զորս վաստակէրն բանս եկեղեցւոյն ուսուրանէր։ Իսկ յետ այնորիկ վաստակասիրութեամբն և համարձակութիւն ստացեալ յինքենէ, ժողովրդականագոյն զվարդապետութիւնն առնէր. ոչ այսպիսիք էին բանքն որպէս զի լսաւղացն փութալ զլով ուանդել։ Արդ վասն բա-

ա. διανυχτερεύων անքուն գիշերս անցուցանելով։

զհերձուածողսն խորագիտութեամբ սիրով ընդունէր և աշխատ առնել ոչ երբէք յօժարէր, այլ հեզութեամբ զնոսա յորդորէր։[ա] Այլ և ոչ ի պարզ բանս դանդաղէր խօսել ընդ նոսա ի Սուրբ գրոց. որ և ընթեռնոյր զհնոյն և ի նոցանէ ճշմարտէր զհաւատոյն բան, զոր ոչ օտար վարկանէին իմաստասէրքն[բ]. և յանդիմանող այնմ խնդամիտ եղեալ, և տրտմեցելոյն [գ] տրտմակից լինէր. և պարզաբար իսկ՝ ըստ առաքելոյն յամենայնի ամենայն լինելով, զի շահել կարասցէ զբազումս. և զառաջինն ի կոչմանն իւրոյ յեկեղեցւոյն վարդապետէր զբանն պատկառանօք.

Իսկ յետ այնորիկ ըստ շնորհին Աստուծոյ և համարձակութիւն ստացեալ յինքն և ի ժողովս զվարդապետութիւն [դ] առնէր, ոչ այնպիսիք էին նորա բանք (որպէս երանելոյն [ե] Յոհաննու), որպէս զի լսողացն փութով շարագրել զնոսա, այլ

ա. Գ. որոայր. բ. Գ. իմաստասէրք. գ. Ա՛ եւ խնդացելոցն խնդայր եւ տրտմեցելոցն. Գ. խնդրամիտ եւ տրտմեցելոց. դ. Ա՛ վարդապետութիւն. ե. Գ. յերանելւոյն.

յուցն նորա և աւրինակի և խրատու լիովին ճառեցաւ. Բայց որքան յիշատակի արժանիք որ առ նորա ժամանակաւքն սկսայց ասել։

ԳԼ. Գ.

Ի Սիւննատն [ա] քաղաքի Պակատիանւոյ Փռիւգիոյ, Թէոդոս ոմն եպիսկոպոս էր, որ զորս ի նմա հերձուածողս մոլեգնաբար հալածէր. և բազումս ի նմա եղեալս հանդիպէին Մակեդոնիանոսականն աղանդոյ և հալածէր ուժգնաբար արտաքս վարելով զնոսա. ոչ միայն ի քաղաքէն, այլ և յագարակաց։ Եւ զայս առնէր ոչ սովորութեամբ հալածել յուղղափառն եկեղեցւոյ, և ոչ նախանձու ուղիղ հաւատոյն, այլ արծաթսիրութեանն ախտի ծառայելով ի հերձուածողացն ինչս ժողովեալ փութայր։ Վասն որոյ զամենայն շարժէր ընդ-

ա. ἐν Συνάδφ եւ Συνιάδφ

պատրաստ առնէր խօսս [ա] ի շահ։ Արդ վասն Ատտիկոսի և նորա վարուցն և խրատուց այսքան ասացաւ։

ԳԼ. ԾԼԴ.

Յաղագս Թէոդոսի եպիսկոպոսի Սինադացւոյն, որ ի Փռիւգիայ վասն վշտացուցանելոյն զեպիսկոպոսն Մակեդոնի զԱգապիոս։

Բայց որքան յիշատակի արժանի առ նովաւ ասացից. Ի Սիւննադոն [բ] քաղաքի ի Փռիւգիայ Թէոդոս եպիսկոպոս, որ զհերձուածողս մոլեգնաբար հալածէր, առաւել զհոգեմարտս Մակեդոնիանոսն. և զայս առնէր ոչ ուղղապէս ըստ [գ] Աստուծոյ նախանձու, այլ վասն արծաթսիրութեան ախտի, ինչս հաւաքելով ի հերցուածողացն. Վասն որոյ և զամենայն ոք շարժէր ընդդէմ նոցա և ոչ ի դադարանս [դ] զնոսա թողացուցանէր,

ա. Ա՛ ի խօսս. բ. ի Սինադացւոյն. Բոլ. Ձեռ. Սիւննադացւոյն. գ. Ա՛ ընդ. դ. Դ. ի դատաստանս թողացուցանէր.

դէմ Մակեդոնի խորհողացն, վառեցուցանելով զձեռս որոց ընդ նովաւ ուխտաւորացն, և բիւրուք հակառակ ընդդէմ նոցա հպեալ հնարիւք, և ոչ ի դատարանին զնոսա արկանելով վճարէր, իսկ զեպիսկոպոսն նոցա, որում անուն էր Ագապիտոս ա յոլովաբար խռովեցուցանէր։ Եւ զի այնուհետև ապա ոչ աշխարհին իշխանք ոչ երբէք բաւականանային նմա առ պատիժն համարէին, ընթանալով ի Կոստանդինուպոլիս եպարքոսական հրամանացն պիտաւորէր։ Ապա իբրև Թէոդոսիոս ի Կոստանդինուպոլսի վասն այնորիկ յարաքարշէր, Ագապիտոս զոր առաջնորդ Մակէդոնի աղանդւոյն ասացի, ի բարին եկն բացամտութիւն։ ա Քանզի խորհեալ հանդերձ ամենայն ուխտիւն իւրով, և կոչեալ զոր ընդ իւրև ժողովուրդն, հաւանեցուցանէր զհամագոյութեանն հաւատ ընդունել։ Եւ զայս կարգեալ առժամայն որպէս կայրն հանդերձ ամբոխիւ բազմաւ յաւէտ ամենայն ժողովրդեամբն յեկեղեցին դիմեաց, և զաղաւթսն կատարեալ հասանէր յաթոռն յորում սովորէր Թէոդոսիոս նախկին նստեալ։

ա. Ἀγαπητός Ձեռ. ունի «Ագատիպոս»։

բ. ἀπόνοια

այլ միշտ կեղէր զանազան հնարիւք և փորձանօք։ առաւել զեպիսկոպոսն Մակեդոնի զԱգապիտոս։ ա Որ և մտախորհ եղեալ, ի բացամտութիւն եկն ուղիղ հաւատոյն, և հաւանեցուցանէր զժողովուրդ բ իւր յուղիղն համագոյութեան հաւատն ընդունել։ Գայ ի Կոստանդնուպօլիս, և առժամայն ժողովրդովն իւրով յեկեղեցին ընթացեալ, և յաղօթս գ մատուցանէր և խոստովանէր զհամագոյ Երրորդութեանն զմիութիւն երից զօրու-

Ա՛ զագապիոս. բ. Ա՛ զժողովուրդն իւր ուղիղն. գ. Ա՛ աղօթս.

Իսկ միաւորեալ զժողովուրդն և այսուհետև զհամաձայնութեանն հաւատ ուսուցանելով որոց ընդ Սիւնեան եկեղեցեացն կալեալ եղև։ Այսոցիկ այսպէս եղելոց, յառնէր յետ ոչ բազում իրի Թէոդոսիոս զաշխարհական աւգնութիւնսն ծեպեցուցանելով, իսկ ոչինչ զեղելոցն գիտացեալ, որպէս կայրն յեկեղեցին գնայր։ Իսկ անտի արտաքս վարեալ յամենեցունցն առժամայն ի Կոստանդինուպոլիս գնայր։ Եւ հասեալ առ եպիսկոպոսն Ատտիկոս, զոր ըստ ընքեանն յառաջէր իբր զի անիրաւաբար ի յեպիսկոպոսութենէն արտաքսեալ։ Իսկ Ատտիկոսի ծանուցեալ զգործն յաւգուտ եկեղեցւոյն հասեալ, զԹէոդոսիոս բանիւք մխիթարէր, հաւանեցուցեալ անոխաբար զհանդարտականն վարս թողլ ունել, և ընտրեալ զհաղորդս իւրայոցն ուսուցեալ։ Գրէր

Թեանցն որոշելով զառանձնաւորութիւնն։

Զայս տեսեալ Ատտիկոսի հանդերձ ամենեքումք փառաւորէր զԱստուած, և մեծաւ պատուով և սիրով ընդունէր զնոսա ի միաւորութիւն եկեղեցեաց Աստուծոյ։ Զայս լուեալ զչաբացաւ առաւել Թէոդոս եպիսկոպոս. գայ և նա ի Կոստանդնուպոլիս, և հրապարակաւ առ զայսոսիկ զեղեալսն։ Իսկ Ատտիկոս համոզէր զԹէոդոս բանիւ, խոնարհամտութեամբ անյիշաչար լինել առ զղջացեալ եղբայրութիւնդ. և խնդալ պարտ է և՛ ոչ տրտմել։ Այսպէս զնա ողոքէր ի հաշտութիւն և խաղաղութիւն սիրոյ և զնա հաստատէր ի հաւատս, և գրով հրամայէր Ագապիտոսի ունել զեպիսկոպոսութիւնն, և հովուել զժողովուրդ [ա] իւր ուղիղ հաւատով, և անկասկած ունել զեպիսկոպոսութիւնն [բ] ի Թէոդոսէ։ Արդ այսպիսի քաղցր կամօք զնոսա հաշտեցոյց ընդ միմեանս, և սիրով յուղարկեաց [գ] յեկեղեցիսն։

ա. Ա՝ զժողովուրդն. բ. Ա՝ իւր. գ. Ա՝ ուղարկեաց։

ապա Ագապիտոսի ընդունել զեպիսկոպոսութիւնն և մի ինչ ի Թէոդոսի տրամութենէն խռովականաց կասկած ունել։

Գլ. Դ.[1]

Արդ այս քաղցր առ ժամանակաւքն Ատտիկոսի յեկեղեցւոջն գոյացաւ։ Իսկ ոչինչ ի սքանչելի բժշկութեանց ժամանակին կարգաւորութիւն էր անմասն. քանզի Հրէայ ոմն անդամալոյծ գոլով ի բազում ժամանակաց ի մահիճս դնիւր և ամենայն բժշկական արուեստ ի վերայ նորա կրթեցելոյ և ոչինչ ի վերայ նորա զաւրացելոյ։ Յետոյ ապաւինէր ի քրիստոնէական մկրտութիւնն, նմա միայնւոյ ճշմարիտ բժշկի հպիլ, հաւատացեալ ի բոլոր սրտէ։ Այս յայտնի եպիսկոպոսին Ատտիկոսի լինէր վաղվաղակի, ապա երախայացուցեալ և զառ ի Քրիստոս յոյսն աւետարանեալ, բերեալ հանդերձ մահճաւքն հրամայէր ի լուսարանն։ա Իսկ անդամալուծն Հրէայ ստոյգ հաւատով զմկրտութիւնն ընկալեալ յառաջանէ

ա. τὸ φωτιστήριον աւազան մկրտութեան։

1 Տես կառ. ԺԱ. 4. Նիկեփ. ԺԴ. 12.

Գլ. ԺԷԸ.

Վասն Հրէիցն անդամալուծի, թէ որպէս ի մկրտիլն բժշկի.

Հրէայ ոմն էր ի ժամանակին անդամալոյծ, ի բազում ամս լեալ ի մահիճս, և ոչ ուստեք օգնականութիւն գտեալ. ոչ ի հրէական աղօթից և ոչ ի բժշկական արուեստից։ Զբազում ինչս իւր ծախեալ, յետ այսորիկ ապաւինի ի սուրբ մկրտութիւն հաւատով ի բոլոր սրտէ և ծանուցանէ զայս եպիսկոպոսին Ատտիկոսի. Ապա երախացուցեալ զնա, և զառ ի Քրիստոս յոյսն աւետարանեալ. և ուսեալ զխոստովանութիւն և

մկրտարանին վերացեալ առժամայն վճարիւր յախտէն, և այնուհետև ընդ առողջսն էր։ Զայս բժշկութիւն Քրիստոսային զաւրութիւն և առ մերաւքս ժամանակաւքս ցուցեալ մարդկան կամեցաւ։ Վասն որոյ բազում հեթանոսք հաւատացեալք մկրտեցան. իսկ Հրէիցն նշանն խնդրողաց և ոչ զեղեալսն նշանս համարէր։ Այսպիսի ապա ի Քրիստոսէ գոյր քաղցրութիւն։

ԳԼ. Ե.[1]

Իսկ բազմաց առ ոչինչ զայս համարեալ, յիւրեանցն տաժանմունն պարապէին. քանզի ոչ միայն Հրէայք եղելոցն նշանաց տգէտ լինէին, այլ նաև որք սիրէինն հետևիլ նոցա նմանս նոցա խորհելով յանդիմանէին։ Քանզի Սամբատիոս, յորում փոքր ինչ յառաջն արարաք յիշատակ, ոչ կամելով յընտանի քահանայական կարգին կալ, այլ ախտանալով զեպիսկոպոսականն աթոռ ի սկզբա-

ա. Ձեռ. Քի՞ ն. ոմի.

1 Տես. կաս. ԺԱ. 5. Նիկ. ԺԴ. 13.
2 Տես Ե. 21.

զգիտութիւն ուղիղ ա հաւատոյն, հրամայեաց ածել մահճօքն ի մկրտութիւն. և կատարեալ զմկրտութեան զխորհրդածութիւն բ ելանէ յաւազանէն ողջանդամ։ Զայսպիսի Քրիստոսի զօրութիւն եցոյց որ մեզէն իսկ ականատես եղեալ նորա ըսքանչելեացն, որ ցուցաւ ամենեցուն, (որք գ փառաւորեցին զԱստուած)։ Եւ բազումք ի հեթանոսաց տեսեալ հաւատացին և մկրտեցան. իսկ Հրէայք որք նշան խնդրէին տեսանել, ոչ հաւատային ըստ անզեղջ սրտից իւրեանց. և յանդիմանեալ ի բըժշկեալ Հրէին հաւատային.

ա. Ա՝ ուղիղն. բ. Ա, զխորհուրդն. գ. Ա՝ որք տեսին ամենեքեան եւ փառս մատուցանէին Աստուծոյ.

նէ, ընդ նմին այնմ ժամանակաւքն ի Նաւատիանոսացըն եկեղեցւոյ գնաց, պատճառ զխտրութիւն Հրէական Զատկին առնելով։ Ծաղրելով ապա նորա առ եպիսկոպոսին Սիսինա ի տեղւոջ քաղաքիս, որոյ անուն Քսիռողոփոն,[ա] որ այժմ վաճառագահ Արկադի անուանի, իր յանդգնեցաւ բազում վշտաց արժանի։ Քանզի յաւուր ժողովոյն առեալ զգլուխ մի Աւետարանին ընթեռնլով յորում ասին. Թէ էր տաւն Հրէից[1] կոչեցեալն Զատիկ, իսկ Սամբատիոս յաւել. զոր ոչն ուրեք և ոչ երբէք է այս ինչ, անիծեալ ասէ, որ արտաքոյ բաղարջակերացն զԶատիկն արասցէ։ Այս լուեալ եղեալ արտաքսեցաւ ի բազմամն։ Եւ յափշտակեալք ողջախոհագոյնքն յորոց ի Նաւատիանոսան ժողովըր-

ա. Ξηρόλοφος

1 Ի Նկատի ունի Ղուկ. ԻԲ. 1.

ԳԼ. ՃԼԶ.

Վասն ժողովոյն, որ կամեցաւ առնել Ատտիկոս Նաւատիանոսի, որք զԶատիկն ընդ Հրէայսն կամէին առնել։

Ի նմին ժամանակի Նաւատիանոսաց եկեղեցւոյն[ա] որք զԶատիկն առնէին ըստ Հրէիցն՝ կամեցաւ (Ատտիկոս) ժողովել և գիտել վասն խնդրոյն այնորիկ զպատճառ։ Եւ ժողովին առ Սիսին գլուխ Նաւատիանոսաց[բ] (և առ Ատտիկոս) և ընթեռնուն զբաղարջակերաց Աւետարանն որ ասէր. Էր տօն Հրէից Զատիկ կոչեցեալ. և զհետ բան անիծեալ ասէ, որ արտաքոյ բաղարջակերացն առնէ զԶատիկն։ Զոր[գ] ոչ ոք զայս լուեալ յԱւետարանացն,[դ] և որ ողջախոհագոյնք էին, ի բաց կային այնպիսի անհանճար բանից, որ մտացածին[ե] բանիւք հրապուրէր

ա. Ա՛ յեկեղեցւոյն. բ. Գ. Նաւատիանոսացն. գ. Ա՛ ոք. դ. Ա՛ Աւետարանացն. ե. Ա՛ մտածին.

դականացն գնային առ նա։

Այլ ոչ հեռացաւ յիմաստմանէն, քանզի ի չար վաղճան նորա նոր ստեղծագլութիւնն կործանեաց։ Վասն զի ոչ յետ բազում իրի, զոր ի նախկին ըմբռնըմանէն տաւն առժամայն կատարէր։ Եւ համաժողով լինէին առ նա յոյժ բազումք, և զոր ի սովորութենէն գիշերապաշտաւն առնելով, ամբոխումն իմն դիւաց անկաւ ի նոսա, որպէս զի ուրեմն Միսինիոս նոցա եպիսկոպոսն հանդերձ ամբոխիւ բազմաւ գայ ի վերա նոցա։ Եւ եղելոյ խառնակման որպիսի վայել է ի գիշերի ի նեղ տեղւոջ ըմբռնեալք, զինքեանս խորտակեցին որպէս զի կորընչել ի նոցանէ ճՀ մարդ։ Այս եղեալ զբազումս զօրս Սամբատիոսին մերժեաց. իսկ ոմանք մնացին առ նմա ի վայրաքնակ ի նախկին ըմբռնմանէն ըմբռնեալք։ Այլ Սամբատիոս թէ զի՞րդ երդմնազանցութեամբն յեպիսկոպոսութիւնն էանց, դոյզն ինչ յետոյ ասացից։

որ զ^րէիցն կարծիս ունէր [ա] Սամբատիոս և ոչ հաւանէր ասացելոցն զճշմարտութիւն Աւետարանին.

Եւ յետ ոչ բազում իրի զնոյն տօն կատարէր բազում ժողովով, և ըստ սովորութեան ի գիշերի պաշտաման լեալ ամբոխումն [բ] իմն դիւանական անկաւ ի նոսա։ Իսկ Սիսինիոս [գ] (Կոստանդնուպօլսի) եպիսկոպոսն գայ ի գիշերի ամբոխիւ ի վերայ նոցա, որպէս զի խափանեսցէ զՋատիկն. և եղև խառնակումն և ամբոխումն, և ընդ իրեարս հարեալ ի գիշերին մեռան արք հարիւր և եւթանասուն. Այս եղեալ արք Սաբատայն էին [դ] մեկնեալք, գնացին (ընդ Սիսինայ) և սակաւք մնացին ընդ նմա.

ա. Ն. յաճախիւ. Գ. կարծիս ունէր Սաբատիոս եւ ոչ հաւանէր ասացելոցն. բ. Ա՛ լլկեալ ամբոխ. գ. Գ. անկաւ ի նոսա. դ. Ն. Սաբատայն.

ԳԼ. Ջ.[1]

Իսկ Դոռոթէոս[2] Արիանոսական հերձուածոյն առաջնորդ, զոր յԱնտիոքա ի Կոստանդինուպոլիս փոխել յԱրիանոսացն վերագոյն յիշեցաք, ծեր յոյժ եղեալ, քանզի ճԺԹ ամ ունելով, վաղճանեցաւ[3] ի հիւպատուոյն Ոնորի Է և Թէոսի Բ, Զ Նոյեմբերի ամսոյ. իսկ յետ նորա Արիոսական աղանդոյն նախակարգեցաւ Բարբաս։

Առ այս Բարբասաւ երկուց արանց բանաւորաց Արիանոսացն աղանդոյ հանդիպեցան զպատիւ քահանայութեան ունելով, Տիմոթէոս միոյն անուն, իսկ Գէորգիոս միւսոյն։ Այլ Գէորգիոս զհեթանոսականն ուղղէր իսկ Տիմոթէոս առաւել յաստուածայինսն ճգնէր

1 Տես կամ. ԺԱ. 6. Նիկ. ԺԲ. 13.
2 Տես վերեւ Ե. 3. 12. 33.
3 Փրկ. 407. Թ.

ԳԼ. ԾԼԸ.

Յաղագս Տիմոթէոսի եւ Գորգիոսի, թէ որպէս զբաղումս ի համագոյութիւն ածեն. եւ Գիւրեղ յաջորդէ զկնի Թէոփիլոսի Աղեքսանդրի քաղաքի։

Իսկ Դոռոթէոս [ա] Արիանոսաց եպիսկոպոսն, ծեր գոլով վախճանի և ունի զտեղին Բարբաս. [բ] Ի սմանէ երկու արք բանաւորք զքահանայութիւն, [գ] որոց անուանք էին [դ] Տիմովթէոս և Գորգիոս գիտունք, Տիմովթէոս ի Փսանթիրանոսէ [ե] աղախնոյն [զ] էր, որ յաստուածայինսն միշտ ճգնէր, և զաստուածայինսն ի գրոց խօսէր և մեկնէր, և հմուտ էր Եբրայեցի լեզուի, և ոչ անտեղեակ Արիստոտելի և Պղատոնի և Որէգինի գրոց. որ

ա. Ա՛ Գուդղոս. բուլ. Զեռ. Դուողոս. բ. Ա՛ քահանայք գ. Բուլ. Զեռ. Բարաքաս. դ. Ա. եմն. ե. Գ. Քսանթիրանոսէ. զ. Բ. Ն. աղախնոյն.

զիրս. բայց և զԱրիստոտելի և զՊղատոնին միշտ փոխաձեռնեալ [ա] ունէր. իսկ Տիմոթէոս զԱրիգէն վերաշնչէր և հրապարակաւ զաստուածայինսն մեկնելով զիրս և ոչ Եբրայեցւոցն լեզուի էր անփորձ։ Բայց Տիմոթէոս յառաջ Փաթիւռիանոսացն [1] աղանդոյ էր, իսկ Գէորգիոս ի Բառբասայ ձեռնադրիւր։ Տիմոթէոսի և ես իսկ հանդիպեցայ և ծանեայ որպէս զի պատրաստաբար առ հարցուածն պատասխանէր, լուծանելով որքան անյայտ ըստ աստուածայինսն գտանիցի բանիցն և ամենայն ուրեք զԱրիգէն կարգայր որպէս զճշմարիտ վկայ առ ի նմանէ ասացելոցն։ Յորոց վերայ սքանչանալ է ինձ. զի՞ արդարև այսուքիկ յԱրիանոսականն աղանդ փոխեցանն, յորոց ոմն զՊղատոն միշտ փոխաձեռնեալ ունէր, իսկ ոմն զԱրիգէն գերաշնչէր. քանզի և ոչ Պղատոն զերկրորդն և զերրորդ պատճառ, որպէս նա անուանել սովորեցաւ, սկիզբն գոյութեանն առնուլ ասէ. և Որիգէն մշտնջենաւորակից ամենայն ուրեք խոստովանի զՈրդի Հաւր։

Բայց թէև յինքեանցն եկեղեցւոյ մնային, այլ սակայն զԱրիանոսացն աղանդ եկեալք ի վեհագոյնսն փոխադրեցին. քանզի զբազումս ի հայհոյութեանցն Արիո-

ա. μετὰ χεῖρας.

4. Տես վերև Ե. 25.

զՈրդի և զՀոգի մշտնջենակից Հօր ասէ, և ոչ որպէս Արիանոսք։ Իսկ Գորգիոս ի Բարբայ, [ա] որ յոյժ հմուտ էր արուեստից և արտաքին իմաստութեան. զի և ոչ Պղատոն զերկրորդ և զերրորդ պատճառն որպէս և նա անուանեալ սովորեցաւ սկիզբն գոյութեան առնուլ ասէ. և ի նոսա հարեալք, և զնոցա հայհոյութիւն լուծանէին. և զբազումս յԱրիանոսացն [բ] ածէին ի համագոյութեան բան ըստ ուղիղ վարդապետութեան։ Իսկ

ա. Բոլ. Ձեռ. ի բարբարոսաց. բ. Ա, Արիանոսացն.

սի ընտանի վարդապետութեամբքն հանին։ Այլ վասն այսոցիկ այսքան ճառեցաւ։ Իսկ ոչինչ ընդ երկարս և Սիսինայ Նաւատիանոսացն եպիսկոպոսի վախճանելոյ, ձեռնադրիւր Քրիւսանթոս, վասն որոյ փոքր ինչ յետոյ ասացից։

Գլ. Է.[1]

Իսկ յետ ոչ բազում իրի և Թէոփիլոս Աղեքսանդրու եպիսկոպոսն ի միզադրութեանն ախտ անգեալ վաղճանեցաւ, ի հիւպատութեան Ոնորի Թ և Թէոդոսի Ե, ԺԵ և Ե-ն Ոկտոմբրի ամսոյ։[2] Մարտ ի վերայ եղեալ և աստանաւր վասն եպիսկոպոսութեանն. ոմանք խնդրէին նոր ուսուցանել զՏիմոթէոս, իսկ այլք զԿիւրիղոս, որ էր եղբաւր որդի Թէոփիլոսի։

Իսկ խռովութեան վասն այսորիկ ի մէջ ժողովրդին շարժեցելոյ, սատարէր կողմանն Կիւրղի զաւրականացն գնդի առաջնորդ Բուրդանտիոս,[ա] վասն որոյ յերրորդում յետ մահուանն Թէոփիղոսի աւուր Կիւրիղոս նստեալ յաթոռ եպիսկոպոսութեանն, իշխանականագոյն քան զԹէոփիղոս եղև։ Քանզի ի նմանէ

ա. Ἀβουνδάντιος.

1 Տես կաս. ԺԱ. 7. Նիկ. ԺԴ. 14։

2 Փրկ. 412. Թ.

ի նոյնս և Նաւատիասաց եպիսկոպոսն վախճանի և ունի զփոխանորդութիւն Քաւիւնսանթոս,[ա] որ յետոյ ասացից։

Ցետ ոչ բազում իրի և Թէոփիլոս Աղեքսանդրի եպիսկոպոսն յախտ դժնդակ միզագրաւի անկեալ, (և ոչ ուստեք գտեալ բժշկութիւն,) վախճանի. և ոմանք զՏիմոթէոս, և այլք բազում զԿիւրեղ եղբօրորդի Թէոփիլեայ։ Նւ երկրորդ աւուրն

ա. Ա՝ Քսինսանթոս. Բոլ. Ձեռ. Քսիսաթոս. բ. Գ. ումեք.

եպիսկոպոսութիւնն Աղէքսանդրու գլխով քահանայական կարգին յաղթահարեալ զգործէսն էառ սկիզբն։

Առժամայն ապա Կիւրղի զորս յԱղէքսանդրիայ Նաւատիանոսացն եկեղեցիս խցեալ, և զեպիսկոպոսն նոցա զԹէոպոմպոն յամենայնէ զորս ունէրն եբարձ, և զամենայն նոցա աստուածայինս սպասս էառ։

Գլ. Ը.[1]

Իսկ ընդ այն ժամանակաւքն և որում ի վարս քրիստոնէութեան ընդարձակիլ պատահեաց յայսպիսի պատճառոյ։ Ի մէջ Հռովմայեցւոց և Պարսից յաճախ միշտ պատգամաւորութիւն լինէր. իսկ պատգամացն պատճառք յոլովք են յաղագս ստիպաբար առ միմեանըս պատգամացն։ Յայնժամ պէտք եղեն որպէս զի Մարութասա Միջագետաց եպիսկոպոսին, որում սակաւ

1 Տես Թէոդ. Ե. 32. Կաս. ԺԱ. 3. Նիկ. ԺԳ. 8.

յետ մահուան Թէոփիղեայ ձեռնադրի Կիւրեղ և նստի յաթոռ հայրապետութեան. որ առաւել քան զԹէոփիլոս հզօրագոյն երևեալ և վրէժխնդիր ուղիղ հաւատոյն, և անդէն զՆաւատիանոսացն եկեղեցին խնոյր, և զսպաս եկեղեցւոյն առնոյր, և բառնայր զեպիսկոպոսութիւն զՆաւատիանոսացն անտի.

Գլ. ԾԼԸ.

Թէ որպիսի պատճառ լինի սկիզբն քրիստոնէութեան ի Պարս ի ձեռն Մարութայի սրբոյն։

Ընդ ժամանակն ի Պարսս քրիստոնէութեան սկիզբն լինի այսպիսի պատճառաւ. Ի մէջ Հռովմայեցւոց և Պարսից յաճախ միշտ լինի պատգամաւորութիւն յաղագս բազում իրի Թագաւորացն. Յայնժամ Թագաւորն (Թէոդոս) առաքէ զՄարութա

ինչ յառաջն արարաք յիշատակ,[1] առաքիլ ի Թագաւորէն Հռովմայեցւոց առ Թագաւորն Պարսից։ Իսկ Թագաւորին Պարսից բազում երկիւղածութիւն յառն գտեալ, պատուով ունէր զնա և իբր արդար և աստուածասիրի զգուշանայր նմա։ Այս եղեալ զկծեցուցանէր զմոգսն. բազումք ի Պարսիցն զաւրէին Թագաւորին վասն զի երկնչէին զի մի զԹագաւորն քրիստոնէանալ հաւանեցուսցէ. քանզի և զգլխացաւութիւնն ժամանակական զոր մոգքն բժշկել ոչ կարէին, զայն Մարութաս աղաւթիւք բժշկեաց։ Ապա այնուհետև խորհէին պատրող մոգքն և վասն զի Պարսք զհուր պաշտէին, սովոր էր Թագաւորն ի տան միում ցանկ այրեցելում հրոյ երկրպագել։ Ապա մոգուցն ընդ երկրաւ Թագուցեալ մարդ, ըստ որում ժամանակի սովոր էր Թագաւորն աղաւթել, յարդարեցին ասելով բարբառել.

1 Տես Ջ. 15.

զՄիջագետաց եպիսկոպոս, զայր արդար և սուրբ և երկիւղած յԱստուծոյ,[ա] ի պէտս ինչ առ Թագաւորն Պարսից, և պատուով ընդունի յաղագս երկիւղածութեան նորա և արդարակորով վարուց, և զգուշանայր ևս վարուցն որպէս աստուածասիրի. Այս զկծեցուցանէր զմոգսն և զբազումս ի Պարսիցն, զի մի Թագաւորն քրիստոնեայ լիցի ի նմանէ. քանզի և զգլխացաւութիւն Թագաւորին, զոր ունէր, ոչ կարացին մոգքն բժշկել. Զայս սուրբն Աստուծոյ Մարութայ աղօթիւք բժշկեաց. և մոգքն առաւել բորբոքեցան[բ] ի նախանձ և ի չար.

Եւ զի սովոր էր Թագաւորն երթալ ի տուն հրոյն և նոցա խորամանգեալ ի տան հրատին առնէին փորուած անյայտ. և մտեալ մոգուցն,[գ] և երթեալ Թագաւորին յաղօթս ի տուն հրոյն ի ձայն եղև ի մտոյն որ ի փորուածին բարբառեալ առ

ա. Ա՛ Գ. Աստուծոյ. բ. Գ. բորբոքեցին. գ. Գ. Բ. մոգաց.

արտաքս հանել պարտ գոլ զԹագաւորն, վասն զի ամբարշտեալ է զի զքրիստոնէիցն քահանայ կարծէր աստուածասէր լինել։ Զայս լուեալ Իոզիգերդիսի,[ա] քանզի այս էր անուն Թագաւորին Պարսից, պատկառեալ ապա լինէր, սակայն արձակել զՄառութաս կամէր։

Իսկ Մառութաս ճշմարտապէս աստուածասէրն այր յաղաւթս պարապէր, որովք գտանէր զօր ի մոգուցն եղեալ նենգութեան։ Ապա Թագաւորին. մի խաղատիր ասէր, ով Թագաւոր, այլ մտանելով իբր լուիցես ձայն, փորձեալ գտցես զնենգութիւնն. քանզի ոչ հուրն բարբառի, այլ մարդկանն յարդարումն զայն առնէ։

Հաւանէր ապա Մառութասայ Պարսից Թագաւորն. և առժամայն մտանէր ի տունն ուրանաւր էր հուրն անշէջ, և իբր լսէր անդէն զնոյն ձայնն, բրել զտեղին հրամայէր, և որ յուղարկէր զկարծեալն Աստուծոյ զձայնն յանդիմանեալ լինէր։ Այնուհետև բարկա-

Թագաւորն. Մի ունիր զքրիստոնէից քահանայդ առ քեզ այլ հալածիա. Զայս լուեալ Թագաւորին Իսզիկերդիսի[ա] կարծէր Աստուծոյ ձայն լինէր ի հրոյն. ի կասկածս մտեալ և ակնածեալ յառնէն,[բ] կամէր արձակել զնա. Իսկ Մարութաս կացեալ յաղօթս առ ի գիտել զնոցա զնենգութիւն, և ծանուցեալ զիրն Աստուծոյ, ասէ ցԹագաւորն. Մի անգիտանար, ով Թագաւոր, զխորամանգացն խուզեա ի տան հրոյն և գտցես զմոգսն որ ի փորուածէն զբարբառն առնեն, զոր դու կարծես ի հրոյն. Եւ մտախոհ եղեալ, դարձեալ երթայր յերկրպագութիւն անշէջ հրոյն. և զնոյն բարբառ լսէ. և խուզեալ եգիտ զմոգսն ի փորուածին ուստի բարբառն լինէր. Եւ բարկանայր ի վերայ մոգուցն. և էառ ի նոցանէ [գ] տասանորդս ամենայն աստուածոց նոցա և առա-

ա. Բռլ Զեռ. Իսմոռիղեսէ բ. Գ. յառնէր. գ. Ա. Բ. Գ. Ն. առաջ.

ցեալ Թագաւորին զմոգուցն ազգ յայնժամ տասանոր-դեաց։ Այս եղեալ առաւել յանկչէր ի Մառութաս Իսդիգերդիս, և հրամայեաց նմա եկեղեցի շինել ու-րանաւր և կամեսցի. և յայսմանէ որ ի Պարսս քրիս-տոնէութիւնն ընդարձակէր։

Յայնժամ Մառութասայ գնացեալ ի Պարսից ի նոյնն ի Կոստանդինուպօլիս հասանէր, իսկ ոչ ընդ երկար ինչ դարձեալ աղաչանաց աղագաւ առ առաքեալ լինէր։ Եւ առժամայն մոգքն հնարեալ ինչ խորհէին, որպէս զի արդեւք մի երբէք ընկալցի զայրն Թագաւորն. և հնա-րեցան զժանտահոտութեանն ինչ յարդարումն ուստի Թագաւորն սովոր էր ելանել. և մատնութիւնս առնէին որպէս զի ուրեմն զայս որք ընդ քրիստոնէից զուգեալք արարին։ Իսկ իբր Թագաւորին միշտ կասկած ունելով ի մոգսն, և առժամայն ի նոցանէ գտանէին որք չար հո-տոյն արարաւղք. վասն որոյ զբազումս ի նոցանէ առժա-մայն պատժեաց։ Իսկ զՄառութաս առաւել պատուավ

ա. Ἰσδιγέρδης Յազկերտ. լուսանցքի վրայ գրիչը աւելացրել է «Վռամ»

ւել սիրէր զայրն Աստուծոյ. Եւ հրամայեաց Թագաւորն՝ Մարու-թայի եկեղեցիս շինել ուր և կամեսցի. և յայսմանէ ի Պարսս սկիզբն առնու քրիստոնէութեան, և հաւատացեալ մկըր-տէին։ Յայնժամ Մարութաս գնացեալ ի Պարսից գայ ի Կոս-տանդնուպօլիս և որ ինչ [ա] խորհուրդն էր Թագաւորացն առ մի-մեանս՝ ի բարին [բ] կատարի. իսկ դարձեալ [գ] առաքեալ [դ] ի Պարս, և մոգուցն ի հնարս մտեալ, որպէս զի կարասցեն զայրն Աս-տուծոյ անընդունելի առնել Թագաւորին. Եւ առնեն [ե] ժանտա[զ] հօտութիւն իմն հնարիւք ուստի Թագաւորն ելանէր, և զայս

ա. Ա, ոչինչ. բ. Գ. Ն. ի բարի. գ. Գ. Ա՝ դարձեալ կրկին. դ. Ա, առաքեալ լինի. ե. Ա՝ առնէին.

ընդունէր, և սիրէր զՀռովմայեցիս, և զոր առ նոսա Հաշտութիւնն ողջունէր։ Իսկ սակաւ ինչ թուեցաւ և քրիստոնէացանել նմա զԹագաւորն Պարսից՝ զփորձն տուեալ զմիւս սքանչելեացն Մառութայ, հանդերձ Աբլաբաւ ա Պարսից եպիսկոպոսաւ։ Քանզի երկոքին զըլկողն դև որդւոյ Թագաւորին ի բաց վարեցին, ի պահըս և յաղօթս պարապեալք։ Այլ Իսդիգերդիսի եհաս վաղճանել 1 նախ քան զկատարելապէս քրիստոնէանալն. և որդի նորա Բառբանիս բ առաւ ի Թագաւորութիւնն, առ որով ի մէջ Հռովմայեցւոց և Պարսից դաշինքն լուծան։

ա. Αβλάα·
բ. Βαραράνης.

1 Փրկ. 420 թ.

առ ի նմանէ ասէին լինել ժահահոտ։ Իսկ Թագաւորն խուզեալ եգիտ զժահահոտութիւն ի մոգսն, և պատժեաց զնոսա. և զՄարութաս առաւել պատուէր և սիրէր։ Եւ սիրէր զՀռովմայեցւոց Թագաւորն զԹէոդոս. և զառ ի նմանէ սէրն ողջունէր, և յօժարէր ի քրիստոնէութիւն, զփորձ առեալ և միւս սքանչելեացն Մարութայի, և ա Պարսից եպիսկոպոսին. քանզի ըղըլկողն գեւ որդւոյ Թագաւորին բ ի բաց վարեցին աղօթիւք և պահովք միշտ։ Այլ յայս գ խորհրդի լեալ Թագաւորին Պարսից ի քրիստոնէութեան լեալ, և ոչ զկատարելութիւնն ընկալեալ զառ ի Քրիստոս հաւատոյն և լուսաւոր մկրտութիւն, դ հասանէ նմա վախճան մահու։

Եւ առնու զԹագաւորութիւնն որդին ե իւր Բարբաղիս. և եղոյծ զդաշինսն որ ի մէջ Պարսից և Հռովմայեցւոց, և Մարութաս դառնայ։

ա. Ա՛ չիք. բ. Բող. Ձեռ. զըլկողն Դեւուղեղոյ Թագաւորին. գ. Ա, այլ այս խորհուրդ լինել Թագաւորն Ն. այլ այս. դ. Գ. մկրտութեամբ. ե. Գ. չիք.

Գլ. Թ.[1]

Իսկ առ այնու ժաման(ակ)աւքն ըստ Անտիոքայ Փղաբիանոսի վաղճանեալ, Պորփիւռոս զեպիսկոպոսութիւնն փոխանորդեաց։ Իսկ յետ Պորփիւռիոսի անդէն Աղէքսանդրոս յեկեղեցւոյն յաջորդեցաւ։ Իսկ ի Հռովմ զԴամասոս որ ԺԸ ամ զեպիսկոպոսութիւնն կալաւ՝ փոխանորդեաց Սիռիկկիոս, իսկ Սիռիկկիոսի ԺԵ ամ կալեալ, Անաստաս ամս Գ եղև առաջնորդ եկեղեցւոյն։ Իսկ յետ Անաստասայ Իննոկէնտիոս նախկին զորս ի Հռովմ Նաւատիանոս վարեալ սկսաւ, և զբազում եկեղեցիս նոցա առնոյր։

Գլ. Ժ.[2]

Իսկ ընդ այն նոյն ժամանակաւք և զՀռովմ ի բար-

1 Յետ Սոզոմ. Ը. 28. Թէոդ. Ե. 35. Կասսիոդ. ԺԱ. 10. Նիկ. ԺԴ. 30.

2 Յետ Սոզոմ. Թ. 4. 9. 7. 8. 9. Փիլոստ. ԺԲ. 3. Կասս. ԺԱ. Թ. Նիկ. ԺԴ. 57.

ԳՂ. ԺՂԹ.

Ցաղագս Անտիոքայ եպիսկոպոսացն եւ Հռովմայեցւոց եւ թէ որպէս Կելեստիանոս Նաւատիանոսաց զեկեղեցիսն առնոյր։

Ցայնժամ վախճանի և Փլաբիանոս Անտիոքայ եպիսկոպոսն և[a] Պորփիւր փոխանորդի[b] ի տեղին. և յետ Պորփիւրի Ալէքսանդրոս,[c] իսկ ի Հռոմ Դամասոս[d] տասն և ութ ամ կալեալ զեկեղեցին վախճանի, և յետ նորա Սևերիոս[e] տասն և ութ ամ. և յետ նորա Անաստաս երիս ամ.

ա. Գ. չիք. բ. Դ. փոխանորդէ. գ. Ա' Աղէքսանդր. դ. Դ. Դամասկոս. ե. Բոլ. Ձեռ. Սեկեռիոս. Դ. չիք.

բարոսաց առնուլ պատահեաց. քանզի Աղարիքոս ոմն բարբարոս դաշնաւոր գոլով Հռովմայեցւոց, և ընդ Թագաւորին Թէոդոսի՝ ի յընդդէմ Եւգենի պատերազմին մարտակից եղեալ, և վասն այնորիկ Հռովմայական արժանեաւք պատուեալ, ոչ կրեաց զբարեբաղդութիւնն, այլ նաև Թագաւորեալ ոչ ընտրէր։

Իսկ գնացեալ ի Կոստանդինուպօղսէ յարևմտայինսն կողմունս անցանէր, և հասեալ յԻւղիւռիացեացն ազգս զամենայնսն խախտէր։ Եւ անցեալ նորա ի Թեսաղեայ, ընդդիմացան յանցսն Պինոս գետոյ, ուստի ընդ լեառն Պինդոսի Նիկոպօղիս ի Պիռոնւոյ անցանել, և խառնակեալք սպանին երիս հազարս Թեսաղացիքն։ Յետ այսորիկ ամենայնիւ անկեալք եղծմամբ որք ընդ նմայն, յետոյ և ի Հռովմ հասանէին և աւար հարեալ զնա, զբազումս ի սքանչելեացն այնոցիկ տեսմանցն այրեցին, և զինչսն յափշտակութեամբ առին, և զբազումս ի սիւնկղիտւոյն ընդ զանազան տանջանաւք արկեալ կորուսին. ծաղր առնէին և զԹագաւորութիւնն ցուցանելով զոմն ի Թագաւոր որոյ անունն էր Ատտաղոս։ Որում յաւուր միում որպէս զԹագաւոր զինակրել յառաջ գոլ հրամայէր, իսկ զայլս ի ծառայի կարգս երևէր յարդարիլ։ Եւ զայսոսիկ գործեալ ի փախուստ դարձաւ. հռչակին զնա յերկիւղ արկեալ իբր զի Թագաւորին Թէոդոսի զաւր առաքեալ իցէ պատերազմիլ ընդ նմա։ Բայց համբաւն ոչ էր ստեղծական, քանզի ճշմարտաբար զաւր գնայր. և նորա զհռչակն ոչ կրեալ այլ որպէս ասացի փախուցեալ գնաց։ Իսկ այս ասի որպէս զի հասանելով նորա ի Հռովմ երկիւղած ոմն այր, միայնացեալ վարուք խրատէր զնա. մի՛ ձեռնարկել յայսքան չարիս, և մի՛ խնդալ սպանութեամբք

և արեամբք։ Իսկ նա ասէ, ոչ ես կամէի անդր երթալ, այլ սմա միշտ նեղէ զիս տանջելով և ասելով. երթ զՀռովմայեցւոցն խախտեա զքաղաք. այսքան վասն այսորիկ։

ԳԼ. ԺԱ.[1]

Բայց արդ դարձցուք որ յաղագս նախկին ասացելոցս։ա Յետ Ինոկենտիոսի[2] Զոսիմոս[3] զորս ի Հռովմ եկեղեցին ընկալաւ զերկուս ամս։ Իսկ յետ նորա Բոնիփատիոս զերիս ամս եղև առաջնորդ եկեղեցւոյն. զոր Կեղեստինոս փոխանորդեաց։ Այս Կեղեստինոս զոր ի Հռովմ Նաւատիանոսացն եկեղեցիս էառ, և զեպիսկոպոսն նոցա զՌուստիկուղաս բ ըստ տանցն զգաղտնի ժողովելն վըշտացոյց. գ քանզի մինչև ցայն վայր Նաւատիանոսքն ի Հռովմ մեծապէս ծաղկէին, եկեղեցիս բազում ու-

ա. Թն. չկայ. բայց...ասացելոցս։
բ. Ῥουστικουλας
գ. •տախտեաց•

1 Տես Կաս. ԺԱ. 10. Նիկեփ. ԺԴ. 30։

2 Նա Հռովմի եպիսկոպոս եղաւ 402 թ. Ոնորիոս կայսրը 404 թ. նրան ուղարկեց Ալարիկոսի մօտ որ յորդորէ վերցնել Հռովմի պաշարումը եւ յաջողեց. մեռաւ 416 թ։

3 Սա ազգաւ Յոյն էր. եպիսկոպոս ձեռնադրուեց 417 ին մեռաւ 418. Նրա յաջորդ Բոնիփացիոսը մեռաւ 423 թ։

իսկ յետ Անաստասոյ Ինեկենտիոս, ա և զորս բ ի Հռովմ զՆաւատիանոսս հալածել սկսաւ և զբազում գ եկեղեցիս նոցա առնոյր յինքն. դ և յետ երկուց ամաց վախճանի։ Եւ ա․ի յետ սորա ե Բոնեփատիոս զ երեք ամ, և յետ նորա Կըղստիանոս է

ա. Թղ. Ձեռ. Նեկիտաս. բ. Դ. եւ զորս ի Հռովմ յինքն էառ. գ. Ա բազում. դ. Գ. ինքն. ե. Ա նորա. զ. Թղ. Ձեռ. Ափետիոս. Դ. Աափտիկոս. է. Դ. դարձեալ

նելով և ժողովուրդ ամբոխ հաւաքելով։ Այդ բարեխորհքն և սոցա ընդդիմացան ի Հռովմայեցւոցն եպիսկոպոսութենէ նմանապէս առնել Աղեքսանդրացւոցն, գերագոյն քահանայութեանն անդէն նախկին յառաջեցելոյ։ Եւ վասն այսորիկ և ոչ զհամախորհսն եպիսկոպոսունքն իշխանաբար ձեռնարկել թուղացուցին, այլ զամենայն ինչ առեալք զնոցա, միայն վասն համախորհութեանն զովէին զնոսա։ Ոչ և որք ի Կոստանդինուպօլիսն զայս կրեցին, այլ յետ հաստատելոյն զնոսա և ներքսագոյն ի քաղաքոն ժողովել թուղացուցին որպէս և նախկինն ճառեցաւ։

Գլ. ԺԲ։[1]

Առժամայն ապա, որպէս ասացի, ա Սիսինա վաղճանեալ Քրիսանթոս[2] քարշեցաւ յեպիսկոպոսութիւն,

ա. Բն. չկայ այդ նախադասութիւնը։

1 Տես կաս. նոյն տեղը։
2. Փրկ. 412 թ.

որ զնաւատիանոսացն եկեղեցիսն առնաւ, և որ զեպիսկոպոսն նոցա ա վշտացոյց, զոր գաղտնի ժողով առնէին, զի ցոյն վայր առաւելեալք էին և աճեցունք միշտ։ Այլ և նոցա բարեխօսք լինին ի Հռովմայեցւոցն նմանապէս Աղեքսանդրացւոցն, վասն որոյ զամենայն ինչ առեալ վասն համագոյ խոստովանութեան ոչ հալածէին ի քաղաքէն. այլ ոչ կրեցին զայս որ ի Կոստանդնուպօլիս. այլ յետ հաստատելոյ զնոսա և ի քաղաքէն ժողովելոյ, որպէս նախ ճառեցաւ։ Իսկ Սիսինա վախճանեալ, Քրիսանթոսի ունել զեպիսկոպոսութիւն. ոչ կամայ այլ ի բռնութենէ քարշեալ, և զի էր իմաստուն այր և յոյժ աճեցոյց զնաւատիանոսաց եկեղեցիսն ինքեամբ։

ա. Գ. նորա.

որ էր որդի Մարկիանոսի եղելոյն Նաւատիանոսաց եպիսկոպոսի յառաջ քան զՍիսինն։ Ի մանկականն հասակէ ի թագաւորութեանն զինուորեալ, յետոյ առ մեծն Թէոդոսիւ թագաւորաւ եւպատիկոս ա Իտաղեայ եղեալ, յետ այնորիկ և վիկարիոս բ Բռիտանիական կղզեացն կարգեալ, սքանչելի եղև ի վերայ կարգաւորութեանցն։ Իսկ զարգացեալ հասակաւն, և հասեալ ի Կոստանդինուպոլիս, փութալով եպարքոս լինել քաղաքին, յեպիսկոպոսութիւն յակամա քարշեցաւ. քանզի Սիսինն ի ժամանակ վախճանին որպէս պատշաճի առ եպիսկոպոսութիւնն ստացեալ, Նաւատիանոսաց ժողովրդի որպէս զաւրէնս զնորա ձայնն առեալք, ակամայ բռնաբար քարշեալ ձեռնարկէին։ Իսկ Քռիւսանթոսի փախուցեալ, Սամբատիոսի ժամանակ ի դէպ գտանել կարծեցեալ, յորում և եկեղեցեացն կալաւղ լինէր, և յարգարէր ձեռս ի վերայ իւր դնել ոմանց աննշանից, զերդումն զոր երդուաւ յոչինչ համարեալ։ Իսկ ի ձեռնադրողսն նորա էր և Եռմոգէնիս որ ի վերայ Հայհոյական շարադրութեանցն ի նմանէ անիծիւք քարոզիւր։ Թէպէտ և նորա դիտումն վախճան ընկալաւ, քանզի ատեալ ժողովրդին զնորա չար պատճառսն, զի ամենայն դիտմամբ առ ի մտանել յեպիսկոպոսութիւնն խորհէր, ամենիւ լինէր գտանելն ապա զՔռիւնսանթոս. զոր և գտեալք ի Բիւթինիայ թագուցեալ, յեպիսկոպոսութիւնն քարշեալ նախակարգեցին։ Այս այր իմաստուն էր, ընդ այնուրիկ և զգաստ ևթէ ոք գոյր այլ, և յոյժ զՆաւատիանոսաց եկեղեցիս ընկալաւ ի Կոստանդինուպոլիս և աճեցոյց։ Եւ սա նախ աղքատաց

ա. ծ ὑπατικός·
բ. ծ Βικάριος կառավարիչ։

ոսկի անդուստ բաժանեաց և յեկեղեցեացն ոչինչ ըն-
կալաւ, բայց ի կիւրակէի երկուս հացս յաւրհնութե-
նէն առնոյր։ Եւ այնպէս էրն առ իւրն եկեղեցի, որպէս
զի և զԱբղաբիոս զքաջագոյնն ճարտասան քան զի-
մաստակն Տռովիղոս առնուլ, և ի կարգի քահանայի
ձեռնադրել. որոյ հաստատուն խաւսք և համառաւտ
բերեալ լինէին։ Այլ Աբղաբիոս յետոյ որում ի Նի-
կիա Նաւատիանոսացն եկեղեցւոյն առաջնորդ եղև ընդ
այնուիկ և իմաստակելով ի նմա։

Գլ. ԺԳ.

Իսկ ընդ այն նոյն ժամանակաւն և Հրէիցն ազգ յԱղէքսանդրւոյ արտաքս վարել պատահեաց յայսպիսի պատճառոյ։

Աղէքսանդրացւոցն ամբոխութիւն առաւել քան զայլ դիմոսս[ա] խնդամիտ է ի խռովութիւնս, իսկ թէ երբէք պատճառ առցէ առաւել ի վեր յանկրելիսն յեղուչարիս. քանզի առանց արեան ոչ դադարէ ի դիմմանէն։ Իսկ յայնժամ դէպ եղև բազմութեանն ամբոխիլ յընքեան ոչ վասն կարևոր ինչ պատճառոյ, այլ յաղագս գէրաւնեալք

ա. δῆμος ժողովուրդ։

բ. Ռն. ἐπιπολάζων առաւլացեալ, առաւելեալ։

Գլ. ԺԴ.

Թէ որպէս հալածեալք լինէին Հրէայք ի յԱղէքսանդր քաղաքէ ի սրբոյն Կիւրղոսէ հայրապետէ։

Ընդ այն ժամանակս Հրէայքն ի յԱղէքսանդրիայէ ի Կիւրղէ հայրապետէն Աղէքսանդրի հալածեալք եղեն. զի Աղէքսանդրացիք խռովարարք են և սիրեն զմարտ. Էին խաղք յաւուր[ա] շաբաթու, և Հրէայքն դատարկացեալք, ոչ ըստ մտադիւր օրի-

ա. Գ. աւուր.

քան զամենայն քաղաքացն չարին առեալ զփութալն առ կաքաւիչսն։ Վասն զի որ յաւուրն շաբաթու կաքաւէր բազում ամբոխ ժողովէր, զՀրէայսն դատարկացուցեալս ի նմա. ոչ մտադիւրութեամբ աւրինացն, այլ ի հեռաստանսն պարապել մարտ ի վերայ ամբոխին կողմանց աւրն այն կարգեցաւ։ Եւ այսորիկ պատճառաւ իմն յեպարքոսէն Աղէքսանդրուոյ կարգաւ հաստատացելոյ, ոչինչ նուազ մնային Հրէայքն միւսոյ կողմանն ախտակցեալք. և միշտ պատերազմաւղք ամենայն ուրեք քրիստոնէիցն կարգեալք, բայց անդ առաւել վասն կաքաւչացն պատերազմէին ընդ նոսա։ Եւ երբեմն Առեստոսի [ա] եպարքոսին Աղէքսանդրուոյ քաղաքաւորութիւն թէատրոնին արարեալ, այսպէս անուանել սովորութիւն է զաշխարհականս աւրինակս, առընթերէին և ոմք եպիսկոպոսին Կիւրղի ուրացաւղք զեղեալս կարգս իմանալ կամեցեալ յեպարքոսէն։ Եւ էր ի նոսա այր, որոյ անուն էր Յեռաքս, [բ] որ մանկանցն դպրութեան վարդապետ էր, և ջերմ սրտիւ լսաւղ եպիսկոպոսին Կիւրղի կարգեալ, և առ ի հաչակ յարուցանել ի վերայ վարդապետութեանցն նորա էր փութացաւղագոյն։ Զսա ապա յայնժամ զԵ-

ա. 'Ορέστος'

բ. 'Ιέραξ,

նացն ի տեսարանն պարապեալք, մարտ առ միմեանս Հրէից և քրիստոնէից լինէր. յաղթահարեալ զքրիստոնեայսն մնային առանց վնասու, բայց սրամտութիւն ունէին.

Այր ոմն էր եկեղեցոյն վարդապետ, որ զաշակերտս իւր ժողովէր և յարդարէր յանուն առաքելոցն. զսա տեսեալ աշակերտաջն, ամբոխ Հրէից [ա] կարծիս առեալ համարեցան առ

ա. Գ.. Հրէիցն.

ռաքս ամբոխութեանն Հրէից տեսեալ ի տեսարանին գոչէին առժամայն. որպէս զի թէ ոչ վասն այլ ինչ առնելոյ է ի թէատրոնին, բայց զի աղմուկ ամբոխին հաստուցէ։ Իսկ Առեստիոս ատեար և նախկին զզաւրութիւն եպիսկոպոսացն Աղէքսանդրւոյ, զի արհամարհէին յոյժ զզաւրութիւնն զորոց ի թագաւորէն կարգեցելոց, մանաւանդ զի և ի վերայ հայել նոցա աւրինակացն կամէր Կիւրղոս։ Ապա յափշտակեալ զՆռաքս ի թէատրոնին հրապարակաւ ընդ տանջանաւք էարկ դժընդակաբար։ Զայս ծանուցեալ Կիւրղի, կոչէր զՀրէիցն գըլխաւորս և ոլքան պարտն էր. եթէ ոչ դադարեսցին ի յընդդէմ քրիստոնէիցն աղմկելոյ սպառնացաւ նոցա, զպատճառ չարեացն որ ի վերայն գալոցն էր գրեաց։ [ա] Յայնժամ բազմութեան Հրէիցն զսպառնալիսն զգացեալ միճողագոյն լինէին, և հնարս խորհէին ի վերայ քրիստոնէից. յորոց զկանխագոյն պատճառս արտաքս վարելոյն նոցա յԱղէքսանդրիոյ պատմեցից։ Նշան տալով ինքեանց, զզեստ մատանւոյ յարմաւենւոյ եղեալ տերեւոյ, գիշերամարտութիւն ընդդէմ քրիստոնէից հընարեցան. և ի նմին գիշերի քարոզել ըստ թաղուց քաղաքին պատրաստեցուցին զոմանս գոչելով, որպէս

ա. Bn. չկայ զպատճառ . . . գրեաց.

իւրեանց զժողով աշակերտացն, և ի վերայ ընթացեալ աղաղակաւ միշտ նոցա առնէին։ Զայս ծանուցեալ Կիւրղի, կոչէ ըզգլխաւորս Հրէիցն, և սպառնալիս նոցա առնէ. եթէ ոչ դադարեսցին յաղմկէն յայնմանէ և ի խռովելոյ զքրիստոնեայսն. [ա] և զոր առնելոց էր ի վերայ նոցա յառաջագոյն գուշակէր եթէ ոչ դադարեսցին։ Զայս լուեալ Հրէիցն, խորհեցան ի չարութիւն, և արարեալ նշան յարմաւենեաց վասն գիշերամարտութեան,

ա. Ն. զքրիստոնեայս.

զի թէ համանունն Աղեքսանդրի եկեղեցին ամենայնն հրով այրեցի։

Զայն լուեալ քրիստոնէիցն այլ ումն այլուր համընթաց լինէին որպէս զի զեկեղեցին ապրեցուսցեն. իսկ Հրէայքն առժամայն ի վերայ անկեալք սպանանէին ըզհանդիպեալսն քրիստոնեայս։ Բայց ի միմեանց ի բաց կացեալք ցուցանելով զմատանիսն, իսկ զանկեալսն ի նոսա քրիստոնեայս սպանեալք։ Եւ լինել աւուրն ոչ թաքչէին, որք յառաւաւտին գործէին. յորոց վերայ շարժեալ Կիւրղի հանդերձ ամբոխիւ բազմաւ, և ի ժողովս [ա] Հրէիցն հասեալ, քանզի այսպէս անուանեն զաղաւթիցն նոցա տեղիս, զայնս բառնայր, և զնոսա փարէր արտաքոյ քաղաքին. զբազումս սպանանելով ի նոցանէ, և զէութիւնս նոցա յափշտակել ամբոխին հրամայեալ։ Արդ այնուհետև Հրէայքն յԱղեքսանդրի Մակեդոնէ ժամանակացն ի քաղաքին բնակեալք, յայնժամ մերկք ի նմանէ ամենեքին ի բաց կացին, և այլուր ցրուեցան։ Իսկ Ադամանդոս ումն ի նոցանէ բժշկակա-

ա. συναγωγή

և ի մէջ գիշերի ըստ [ա] եկեղեցեացն Աստուծոյ հուպ [բ] եղեալ՝ աղաղակեցին թէ այրեցին զեկեղեցիսն, և ընթացեալ [գ] յիւրաքանչիւր տեղեացն առ ի թափել հրոյն. իսկ Հրէայք ըստ խորամանկութեան իւրեանց չարիւ [դ] զբազումս սպանին, և իւրեանց ոչ մեղան։ Եւ ի լինել առաւօտուն, հայրապետն Կիւրեղ բազում ամբոխ ժողովեալ, և զտունս նոցա աւար հարկանէր, և զաղօթից [ե] նոցա տունս կործանէր, և բազումք վիրաւորք էին. և այնպէս հալածէր զնոսա ի քաղաքէն։ Յայնժամ ցրուեցան յամենայն քաղաքս, ունայն յամենայն ստացուածոց։

ա. Ա ընդ. բ. Ա՛ մերձ. գ. Ա. Ն. ընթացեալք. դ. Գ. չարի. ե. Գ. Ա՛ աղօթիցն.

նացն բանից իմաստակ, ի Կոստանդինուպոլիս դիմեալ, և առ եպիսկոպոսն ապաւինեալ Ատտիկոս քրիստոնէանալ խոստանալով. առժամայն ի վերջին ժամանակին յԱղէքսանդրիայ բնակեցաւ։

Յայնժամ եպարքոսն Աղեքսանդրիոյ յոյժ ի վերայ եղելոյն դժնդականայր, և ի սուգ մեծ անկանէր. զի այնպիսի քաղաք այնպէս մի աւրէ յայնքաննեաց թափեցաւ մարդկանէ, վասն որոյ և զեղեալսն ծանուցանէր թագաւորին։ Իսկ Կիւրիղոս և ինքն զՀրէիցն յանցանս ծանաւթս կարգելով, ոչինչ նուազ վասն հաշտութեանն առ Առեստիոս աղաչէր. քանզի զայն առնել նմա Աղէքսանդրացեաց ժողովուրդ հարկաւորէր։ Իսկ զի զոր վասն հաշտութեանն բանս Առեստիոս ոչ ընդունէր, զգիրս աւետարանացն Կիւրեղոսուն էր յառաջ, ի ձեռն այնորիկ ապա կապեալ զԱռեստիս համարեալ։ Իսկ իբր և ոչ այն պատճառով զիջանէր Առեստիս, այլ հնայր ի միջի նոցա աննուէրն պատերազմ. այս ինչ պատահեաց լինել։

ԳԼ. ԻԴ.[1]

Յորոց ի լերինն Նիտրիոյ միայնակեցաց ոմանց ըղջերմն ունելով խորհուրդ ի Թէոփիղոսէ սկսեալք, յորժամ զնոսա նա՝ ընդդէմ որոց Դիոսկորոսին անխրաւապէս վառեցոյց, նախանձ յայնժամ ստացեալք յաւժարաբար և վասն Կիւրղի մարտնչիլ նկրտէին։ Թողեալ ապա զմիայնարանսն արանց իբրև երեք հարիւրից, և հասեալք ի քաղաքն սպասէին ի վերայ կառուց գոլով եպարքոսին պատահել։ Եւ մատուցեալ կոչէին զոհաւղ

1 Տես կաս. նոյն տեղը Նիկ. ԺԴ. 15.

և հեթանոս և այլ բազում թշնամանէին։ Իսկ նորա կարծեալ դաւաճանութիւն նմա ի Կիւրղէ լինել. գոչէր քրիստոնէ գոլ, և յԱտտիկոսէ եպիսկոպոսէն Կոստանտինուպոլսի մկրտիլ։ Իսկ իբրև ոչ ի համար ունէին միայնացեալքն զասացեալսն, մի ոմն ի նոցանէ Ամմոնիոս հարկանէր քարիւ[ա] հանդէպ գլխոյն, և լնոյր բոլորո-վիմբ արեամբ ի վիրոյն. իսկ տաքսիոտքն[բ] գնային և բայց ի սակաւուց, այլ ոմն այլուր յամբոխն մտանէին յարկմանէ քարանցն մահու պահպանեալք։ Իսկ յայնքանւոյն համաժողովք լինէին Աղէքսանդրացեացն դիմոտք, հատուցանել միայնակեցեացն վասն եպարքոսին յաւժարեալք. զայլսն ամենեսին ի փախուստ դարձուձին, իսկ զԱմմոն ըմբռնեալ առ եպարքոսն ածէին։ Որ հրապարակաւ ըստ աւրինացն քննէր զնա, և ընդ տանջանաւք արկեալ մինչ ցայն վայր զի սպանանել։ Իսկ ոչ ընդ երկար ինչ և զեղեալսն ծանուցանէր կալաղացն. ոչ այս միայն այլ և Կիւրղոս զհակառակն ծանուցանէր թագաւորին։ Իսկ զԱմմոնի մարմինն առեալ և ի միում եկեղեցեացն եդեալ, և այլ անուն ի վերայ եդեալ Թամասիոս կոչեաց, և Մարտիւրոս անուանեալ հրամայեաց գովելով առ եկեղեցեացն զնորայն հանճար որպէս զհանդիսաւոր յաղագս բարեպաշտութեանն մեռեալ։ Այլ բարեխորհն և զէրքրիստոնեայքն ոչ ընդունէին զԿիւրղի զյաղագս այսորիկ զփոյթն։ Քանզի գիտէին զյանդգնութեանն դատաստան տալ Ամմոնի, և ոչ հարկաւորացութեան Քրիստոսի մեռանիլ ի տանջանըս. վասն որոյ և Կիւրեղ զիջանէր ի լռել մոռացումն եղելոյն գործեալ։ Այլ ոչ մինչև ցաստանաւր դժնդակն

ա. Թղ. «զՕրեստիս»
բ. ταξιῶται հետեւակքն։

որոյ ի մէջ Կիւրղի և Առեստիոսի միծոյն, քանզի չի-
ջոյց զայն այլ ինչ ի վերայ պատահեալ հասելոցն մեր-
ձակայ։

ԳԼ. ԺԵ.[1]

Էր կին ոմն յԱղէքսանդրիա որոյ անուն Հիւպա-
տիայ։ Նա Թէոնի իմաստասիրի դուստր էր. և այն-
քան յառաջադիմեցաւ ի խրատուն, մինչ զի գերազան-
ցեալ քան զորս անդն իմաստասէրն, զՊղատոնականն
ի Պղուտինա իջեալ յամուսն փոխեաց, և զամենայն
իմաստասիրական ուսմունսն կամաւորացն արտադրել.
վասն որոյ և որք ամենայն ուստեք իմաստասիրելն կա-
մեցեալ ընթանային առ նա։

Իսկ վասն եղելոյն ի նմա ի խրատուէն պարկեշտ
համարձակութեանն և իշխանացն զգաստաբար յանդի-
ման դայր. և չէր ինչ պատկառումն ի մէջ արանցն լի-

1 Տես փիլոսս. Ը. Թ. կաս. ԺԱ. 12. Նիկ. Դ. 16.

ԳԼ ԾԽԱ.

Թէ որպէս սպանին եւ այրեցին զկինն Հւպատիանա Թէովնի դուստր։

Էր յԱղէքսանդրիայ[ա] կին ոմն Հիւպատիա[բ] Թէովնի
իմաստասիրի դուստր, և այնքան յառաջադէմ եղեալ յարուեստ
իմաստութեան մինչ զի գերազանցեաց քան[գ] որ անդ լեալ
իմաստասէրքն, և զամենայն իմաստասիրական ուսմունս կամո-
ղացն արտադրէր։[դ] Վասն որոյ յամենայն[ե] ուստէք գային առ
նա յուսումն, վասն մեծ արագագոյն[զ] արուեստին, և վասն
եղելոյ ի նմա իմաստից. պարկեշտութեամբ և զգաստութեամբ

ա. Աշ Գ. Աղէքսանդրեայ. բ. Բոլ. Ձեռ. Հիպատիա Նաթովնի.
գ. Աշ Ա. Գ. քանզի որ անդ. դ. Աշ եւ ոչ խնայէր. ե. Ա. ամենայն Ն.
զ. Աշ ուսումն. Գ. մեծավագոյն.

նել նմա։ Քանզի ամենեքեան վասն գերազանցեալ իմաստութեանն առաւել սիրէին զնա և պատուէին և սքանչանային։ Իսկ յայնժամ ընդդէմ նորա նախանձ զինեցաւ. քանզի ապա խաւսէր համարձակագոյն ընդ Ոռեստոսի, մատնութիւնս այս շարժեցաւ նմա յեկեղեցւոյն ժողովրդենէ. որպէս զի ուրեմն նա իցէ որ ոչն թողացուցանէ զՈռեստոսի հաշտութիւն եպիսկոպոսին պատահել։ Եւ համախորհք եղեալ խորհէին արք ջերմինք, յորոց համարեալ լինէր Պետրոս ոմն ընթերցող, սպասէին կնոջ եկանել ի տունն ուրեմն. և յաթոռակէն հանեալ յեկեղեցին կոյս, որոյ համանուն Կեսարիոս, քարշէին և մերկացուցեալ զհանդերձսն խեցեաւք սպանին, և յաւշեալ զանդամսն, և ի կոչեցեալն Կինառոնայ կոյս քարշեալ հրով կիզին։

Այս ոչ փոքր ինչ վէրս Կիւրղի և Աղեքսանդրացւոցն ժողովրդի գործեաց, քանզի աւտար ամենեւին ի խորհաւղն արագ էին սպանութիւնք և կռիւք. և որ ինչ յայսոսիկ մերձ։ Այս գործէր ի չորրորդ[1] ամի եպիսկոպոսութեանն Կիւրղի, ի հիւպատուոջն Ոնորի Ժ Թէոդոսի Զ, յամսեանն Մարտի պահուց գոլով։

1 Փրկ. 415 թ.

ամենեցուն հանդիպէր[ա] արանց՝ մեծի և փոքու։[բ] Ցայսոսիկ նախանձ ի վերայ կնոջն շարժեցաւ.[գ] և խորհեցան արք ոմանք քարշել զկինն,—որում անուն էր Պետրոս որ զխորհրդոյն ունէր զնախանձ գրակարդաց եկեղեցւոյն—սպասեալ կնոջն ի գնալոյ ժամու պատահեալ սպանին զկինն և այրեցին զնա հրով։
Այս գործեցաւ ի չորրորդ ամին Կիւրղի։

ա. Ա ուսուցանէր. բ. Գ. Ա. Ն. փոքունց. գ. Ա. շարժեցան։

ԳԼ. ԺԶ.[1]

Իսկ սակաւ ինչ յետ ժամանակին Հրէայքն դարձեալ անտեղիս հակառակ քրիստոնէիցն գործեալ, դատաստան եառուն.ա քանզի յԻմմոն,բ այսպէս կոչեցելումն տեղւոջ, որ կայր ի մէջ Քաղկեդոնի և Անտիոքայ Ասորեաց Հրէայքն սովորաբար խաղս ի նմա կատարէին: Եւ շատ ինչ ի խաղալն անիրաւս արարեալք, յետոյ յարբեցութենէն արտաքս ածեալք զքրիստոնեայսն, նաև զինքն զՔրիստոսի խաղսն քարշէին, ծաղըր առնելով զխաչն և զյուսացեալսն ի խաչեցեալն: Եւ այսպիսի իմն հնարեցան, վասն զի մանուկ քրիստոննէի ըմբռնեալք՝ ի խաչի կախեալ կապեցին, և նախ

ա. պատիժս կրեցին:

բ. Թն Ιvμεσταρ բայց Թէոփանէսը ունի համաձայն մեր ձեռագրի ձեւին Ιμμον իսկ Թէոդոսի եւ Ոնորիոսի 408 թ. հրատարակած օրէնքի մէջ Aman.

1 Տես Կաս. ԺԱ. 13. Նիկ. ԺԴ. 15.

ԳԼ. ՃԽԲ.

Ամբարտաւանութիւն Հրէից ի կատակս առնել զՔրիստոս եւ զքրիստոնեայս, եւ պատժիլն իւրեանց:

Յետ ժամանակի անցելոյ, դարձեալ Հրէայքն յայն տեղիս հակառակ քրիստոնէից իրս գործէին. որք բնակեալ էին ի մէջ Քաղկեդոնին և յԱնտիոքայ Ասորեաց. Խաղս իմն կատարէին անիրաւս յարբեցութեան լեալք, խաղ առնէին զքրիստոնեայսն,ա և զնոյն ինքն զՔրիստոսբ այպանելով. ծաղր առնելով զխաչն, և զյուսացեալսն ի խաչեցեալն Քրիստոս. Քանզի ըմբռնեալք մանուկ մի քրիստոնեայ, կապէին և ի խաչ

ա. Ա զքրիստոնեայս. բ. Ա՝ Քրիստոս.

ծաղր առնելով և այպանելով կատակէին․ իսկ յետ ոչ բազում իրի՝ ի մտաց անկեալք տանջէին զմանուկն՝ որպէս զի և սպանանել։ Ի վերայ այսորիկ դժնեա վիրաւորութիւնք ի մէջ նոցա և քրիստոնէից լինէին։

Իսկ յայսոցիկ ծանաւթ կալաւղացն եղելոց, գրեցաւ որոց ըստ աշխարհին իշխանաց, խնդրել զորպատճառ գործոյն և պատժել․ և այսպէս որ անդ Հրէայքն դատաստանս տային ուր կատակելովն չարչարէին։

Գլ․ ժէ․ [1]

Իսկ ըստ այնմ ժամանակի և որ Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս Քրիսանթոս Է ամ որոց ընդ նոքաւ եկեղեցեայն առաջնորդ եղեալ, վաղճանեցաւ ի հւպատոյն Մոնաքսի և Պեղինթասայ ԻԶ Աւգոստոս ամսոյ։ [2] Եւ փոխանորդեաց զեպիսկոպոսութիւնն Պաւղոս․ որ յառաջն հռովմականացն բանից վարդապետ էր։

Իսկ յետ այսորիկ բազումս խնդալ ի քերականին պատմութիւնս, ի ճգնականն փոխեցաւ վարս․ և շինեալ

1 Տես կաս․ ԺԱ․ 14․ Նիկ․ ԺԴ 17․
2․ Փրկ․ 419 Թ․

հանէին և այպն արարեալ կատակէին․ և յետ ոչ բազում իրի ի մտաց անկեալ, տանջէին և չարչարէին և սպանանէին․ և թաղէին ի գերեզմանի։ Չայս ծանուցեալ քրիստոնէից [ա] մարտ ի մէջ նոցա լինէր, և բազում [բ] վիրաւորք անկանէին ի մէջ Հրէից․ Եւ լուեալ իշխանաց աշխարհին զգործոյս անիրաւութեան՝ զՀրէայսն ի պատիժս արկեալ չարչարեցին և զնոսա ոչ սակաւս։

ա․ Ա՝ Չայս լուեալ լինի քրիստոնէիցն․ բ․ Ա՝ բազումք․

տրանց առաքինեաց վանս, ոչ այլ աննմանագոյն՝ ինչ որոց յանապատին միայնացելոցն կատարէր։ Քանզի այսպիսի գոլով Նորա հաւատ, առի եւ.[ա] որպիսիս Եւագրիոսն ասէր պարտ լինել որոց յանապատին միայնացելոցն։ Քանզի զամենայն Նոցա նմանեալ կատարէր. զյաճախսն պահս զսակաւսն բարբառել, զբացակայութիւնն ի շնչաւորաց, իսկ և զբազումսն ի գինւոյ և ի ձիթոյ որոշէր։ Նաև առ աղքատսն փոյթ, և եթէ ոք լինէր այլ. և որոց ի բանտսն անդա՞դադապէս այց առնէր։ Իսկ վասն բազմաց և զիշխանս աղաչէր, ոյք և պատբաստաբար լսաւղ լինին, վասն լինելոյ առն երկիւղածութեան։ Եւ է՞ ինչ պարտ ոչ խառնել զորս ըստ նմայն. քանզի զամ ասել իր ինչ ի ձեռս Նորա եղեալ՝ արժանի գրով աւանդել յիշատակաւ։ Հրէայ ոմն պատրելով քրիստոնէանալ կեղծաւ(որ)ել, բազում անգամ մկրտէր, և ի ձեռն այնր արուեստի ինչս ժողովէր։ Իսկ իբր զբազում հերձուածս արուեստին պատրեաց, վասն

ա. Ձեռ. ունի. «առի եւս» Բն. ἐγὼ κατέλαβον առի ես է անպատճառ թարգմանուած եղել, արտագրողը սխալուել է:

ԳԼ. ՃԽԴ.

Յաղագս սքանչելեացն, որ եղեւ ի մկրտութիւնն կեղծաւորեալ խաբեբայ Հրէին:

Եւ այլ դարձեալ Հրէայ ոմն կեղծաւորեալ քրիստոնեայ, և յամենայն հերձուածոց[ա] առնու մկրտութիւն, և ի ձեռն այնր ինչս ժողովէ. Եւ յետոյ գայ առ Ատտիկոս և ի նմանէ ընդունել զմկրտութիւնն. յետ սորա գայ և առ Պօղոս Նաւատիանոսաց եպիսկոպոսն, որ զգլխաւորութիւն ունի յետ Քռիսանթոսի մահուն, որ[բ] երկիւղած յԱստուծոյ և առաքինի.

ա. Ն Հերձուածողաց. բ. Ա. որ էր.

զի և զՆ.րիմանոսացն և զՄակեդոնեանցւոցն ընկալեալ զմկրտութիւն, ոչ ևս ունելով զորս պատուիրեցէ. յետոյ դայր և առ Նուատիանոսացն եպիսկոպոս Պաւղոս. և որքոյ մկրտութեանն ցանկանալ առաջեալ, ի նորա ձեռըն աղաչէր այնմիկ հանդիպիլ: Իսկ նա ընդունէր ըզնորայն յաւժարութիւն. բայց ոչ նախ տալ տւէր ըզմկրտութիւնն, եթէ ոչ աշակերտեսցի որում յաղագս հաւատոյն բանի, ի պահս պատրաստել աւուրս բազումս: Իսկ Հրէայն ապա կայր զմկրտիլն աղաչելով, իսկ Պաւղոս վասն զի զզերակայեալն տրամեցուցանել ձգտմամբն ոչ ևս կամեցաւ, պատրաստէր զոր ինչ առ մկրտութիւնն. հանդերձս պայծառս գնեալ նմա, և զաւազան մկրտարանին լնուլ հրամայեաց: Ածէր անդ զՀրէայն. որպէս զի մկրտել զնա. իսկ Աստուծոյ անտես իմն զաւրութիւն աներևոյթ զՋուրն կարգեաց: Իսկ եպիսկոպոսին ապա և որոց առ ընթերն եղեալն, ոչինչ գիտացեալ որպիսի եղևն, կարծէին ելանել Ջրոյն ընդ գընացսն որ կայր ի ներքուստ, ուստի և սովորն էին հանել զնա: Դարձեալ լնուլին զաւազանն ստուգապէս ամենայն ուստեք զարտաքղխմունսն կալեալք. իսկ առժամայն մատուցելոյ ի նմա Հրէին, անդրէն աներևոյթ լինէր Ջուրն: Յայնժամ Պաւղոս ասէ. կամ խորամանկ ես, ով մարդ, կամ տգիտանալով արդէն մկրտութեանն հանդիպեցար: Ապա համբնթացութիւն եղեալ ի վե-

Ու սա ընդունի զնա նախ ի պահս. և ոչ առժամայն տայ ըզմկրտութիւն, և հարկաւորեալ պահէր երկու ամիս. Ու աղաչեալ միշտ փութայ ի մկրտութիւն, ունեալ զհաւատս համագոյութեան. և պատրաստեալ հանդերձս պայծառս եպիսկոպոսին, կոչէ ի մկրտութիւն, և ածեալ զՋուրն յաւազանն, վաղվաղակի կորնչի. Սքանչանան և խուզեն զելս Ջրոյն. և ոչինչ գտեալ,

լայ նշանին եղելոյ, ծանեաւ ումն զՀրէայն, որոյ տեսեալ էր զնա յեպիսկոպոսէն Աստիկոսէ մկրտեալ: Բայց այս ապա նշանսն ի ձեռն Նաւատիանոսացն եպիսկոպոսին Պաւղոսի եղև:

Իսկ ես ոչ ասեմ, այլ զի թէ ոչ ոք ի վերայն ինձ առել այս. զի զարդար և զուղղափառ հաւատոյն մկրտութիւն էր ընկալեալ յԱստիկոսէ եպիսկոպոսէ, և այնորիկ աղագաւ՝ ոչ ետ նմա թողլ Աստուած շաղախել զճշմարիտն հաւատ: Վասն զի Արիանոսացն և Մակեդոնիանոսացն և կամ այլոցն հերձուածոց և ոչ մինն է ճշմարիտ հաւատ. այսքան վասն այսորիկ:[ա]

ա. Բնագրում չկայ այս մեծ հատուածը, սկսած «իսկ ես ոչ ասեմ... վասն այսորիկ:»

պնդեն զելսն,[ա] և դարձեալ լնուն զջուրն յաւազանն. և ամենեցուն առընթեր լինեալ տեսողացն. և անդէն[բ] կորնչէր ջուրն յաւազանէն: Ասէ Պօղոս, Այր դու, զի՞նչ ես կեղծաւորեալ ի թերահաւատութեան. և կամ ի խորամանկութիւն և նա պապանձեցաւ: Եւ բազմաց եղև ժողով ի տես սքանչելեացն, և ծանեան ոմանք զՀրէայն թէ յԱստիկոսէ[գ] ընկալաւ դա[դ] զմկրտութիւն: (Ապա խոստովան եղև և ոչ ուրացաւ. նաև այլոց հերձուածողաց ընկալեալ էր զմկրտութիւնն: Եւ բազումք Պօղոսի տային զգովն և նորին հաւատոյն:)[ե] Եւ ես ասեմ, ոչ ինձ այլ ուղղափառ հաւատոյն եղև սքանչելեացն վկայութիւն.[զ] Զի յԱրիանոսաց և ի Հոգեմարտից և յամենայն հերձուածոց ընկալեալ զմկրտութիւն[է] ոչ[ը] կատարեալ. և յետոյ զկատարեալն

ա. Ա' եւ սկսան քննել զհղեալսն: բ. Ա' կրկին անգամ. գ. Ա' Աստիկոսէ դ. Ա' չիք. ե. Ա' սկսան գովել զՊօղոս եւ զնորին հաւատն. զ. Ա. այլ եւ ոչ ես. այլ ուղղափառ. Ա' Սակայն այսպէս եղեւ ոչ թէ վասն Պօղոսի հաւատոյն եղեւ սքանչելիքն, այլ ուղղափառ. է. Ա' մկրտութիւն. ը Ա. ոչ էր

ԳԼ. ԺԸ.[1]

Իսկ ընդ այնու նոյն ժամանակաւքն և որոց ի Պարսս քրիստոնէիցն հալածումն ի Թագաւորէն որ անդէն եղև։[2]

Քանզի Թագաւորին Պարսից Իսդիկերդեայ որ զորս անդ քրիստոնեայսն ոչ հալածէր[3] վաղճանեալ, որդւոյն նորա զԹագաւորութիւնն փոխանորդելով, հաւանեալ ի մոգուցն դժնդակապէս զքրիստոնեայսն վարէր. պատիժս և Թիւրութիւնս պէսպէս ածելով ի վերայ նոցա։ Ըմբռնեալք ապա ի վշտացն որք ի Պարսս քրիստոնեայքըն, փախչէին առ Հռովմայեցիսն, աղաչէին մի անտես առնել զնոսա ապականեալս։

1 Թէոդոր Ե. 39. Եւագր. Գառմ. Եկեղ. Ա. 19. Կասիոդ. ԺԱ. 15. Նիկ. ԺԴ. 18.

2 Քրիստոնէաների հալածիչը Յազկերտն էր, որ իւր Թագաւորութեան վերջերում 414—420 Թ. սկսեց խիստ հալածել նոցա. նա Թագաւորեց 21 տարի 399—420 Թ.

3 Սոկրատի այս վկայութիւնը անհիմն է եւ արժանահաւատ պատմագիրներից մերժւում է.

ընկալեալ յԱտտիկոսէ, զստոյգ մկրտութիւն ոչ տայր Աստուած Թոյլ զանկատարն ընդունել. (զոր և վկայէ Հրէայն, զոր յետ յանդիմանութեան հաստատի ի հաւատս)

ԳԼ. ՃԾԴ.

Յաղագս հալածանաց քրիստոնէից, որք էին ի Պարս։

Ընդ նոյն ժամանակս և որ ի Պարսս ՚՚ քրիստոնեայք էին, և հալածանք լինին ՚ ի Թագաւորէն Պարսից ի խարդախանաց մոգուցն զոր ունէին նախկին։ Եւ դժնդակապէս հալածանս առ-

ա. Դ. Պարս. բ. Աՙ Դ. ընէին.

Իսկ եպիսկոպոսն Ատտիկոս խնդութեամբ զաղաչաւղսն ընկալեալ. ամենեքիմբ դժնդակաւք զանկային հատուցանել, և ծանուցանէր Թագաւորին Թէոդոսի զեղեալսն։ Իսկ դէպ եղև ընդ այնմ ժամանակի և այլ պատճառաց աղագաւ խռովել Հռովմայեցւոց առ Պարսս. վասն զի Պարսք զորս ի Հռովմայեցւոցն ոսկեհատս ի վարձու առեալ ունէին ի բաց տալ ոչ կամէին, և զի զբեռինս վաճառականաց Հռովմայեցւոց առին։ Սատարէր ապա

Նէ, ա և Թխրութիւնս պէս պէս անէ բ ի վերայ քրիստոնէից. (զոր եպիսկոպոսն գ Պարսից զգացուցանէ դ Ատտիկոսի զաղէտս ե վշտացն.) Եւ նա ծանուցանէ Թագաւորին, և ի հոգս եղեալ վասն փրկութեան քրիստոնէիցն. և պատրաստ լինելով փախուցելոցն ի նոցա յիշխանութենէ զ ըստ ամենայնի հրամայէր քրիստոնէիցն. և բազումք եղեն փախստականք է ի Հռոմայեցւոց յիշխանութիւնս։ ը

ԳԼ. ՃԽԵ

Դարձեալ այլ իմն պատճառ պատերազմին Հռովմայեցւոց ընդ Պարսից եւ փախուցելոյն քրիստոնէից ի Պարսից։

Լինի թ և այլ պատճառ խռովութեան։ Զի Պարսիկք ժ որք զոսկեհանսն ի վարձու ունէին, ոչ տանժա զհասն, այլ և զփախստեա ժբ քրիստոնեայսն խնդրէին ի Հռովմայեցոցն. և նոքա ոչ կամէին զապաւինեալ զքրիստոնեայսն մատնել ի ձեռս Պարսից անօրինաց. Ի վերայ յայսոցիկ ժգ յառնէ պատերազմ

ա. Գ. առնէր. Դ. առնէին. բ. Դ. ածէին ի վերայ քրիստոնէիցն. գ. Գ. զեպիսկոպոսն. դ. Դ. Թղթովք. Գ. Թղթով. ե. Գ. յաղէտս. զ Ա. Ն. Գ. իշխանութիւն. Ա' իշխանութենէն. Դ. ի նոցա իշխանութիւնն. է. Դ. փախստականս. ը. Բ. յիշխանութիւնսն. թ. Դ. էին եւ այլ. ժ. Գ. պարսք. Դ. Պարս ոք. ժա. Դ. Ն. տային ժբ. Գ. զփախստեայ. ժգ. Դ. Գ. այսոցիկ.

այնմ խռովութեան որոց անդ քրիստոնէիցն ասպատա-նութեամբ. Քանզի առժամայն Պարսն պատրաստամարտս առա-քէր խնդրելով զփախուցեալսն. Բայց Հռովմայեցիքն ոչ եառուն զապաւինեալսն. ոչ միայն որպէս զաղաչաւորս ապրեցուցանել կամելով, այլ քանզի և վասն քրիստո-նէութեան զամենայնն առնել յանձարեալք. Վասն որոյ և պատերազմել մտանէանող ընդ Պարսիցն համ-բառնայինն, քան զի անտես առնել արձակեալս զքրիս-տոնեայսն, որոց առժամայն ապա վասն այսորիկ պա-շանցն (լուծեալ) ը պատերազմ ¹ ընկալեալ եղև ուժնդակ-յաղագս որոյ առկաւս ընթանալ համարիմ։

Հասեալ Հռովմայեցւոցն Թագաւորի, առաքէր զաւր մասնաւոր, ² յորում էր զաւրավար Արտաբուրիոս, որ ընդ Հայոցն աշխարհս մտեալ ի Պարսս, զմինն ի Նորա աշխարհացն զԱզազինա կոչեցեալն աւար հարկանէր։ Եւ պատահէր Նոցա Նարսէոս զաւրավար Պարսից Թա-գաւորին զաւրու պարսկականաւ. և մա(ր)տուցեալ և

ա. Αρζαζηνή տես 21.

բ. Այդ բառը չկար ձեռագրի մէջ, մենք աւելացրինք համաձայն բնագրի՝ միտքը լրացնելու համար:

1 Պարսից եւ Յունաց մէջ խաղաղութիւնը տեւել էր 384—420 թ. որ հաստատել էր Թէոդոս Մեծը։

2 Տես Մովս. Խոր. Գ. 56. 57.

սաստիկ ընդ Հռոմայեցիս և ընդ Պարսս ի ժամանակին. Յայն-ժամ Թագաւորն Թէոդոս զԱրդաբրի ա մասնաւոր զօրու ը առա-քէ ի Պարսս ընդ Հայս, յառաջեալ քան զնոսա գ խորամանկ-ութիւն. և մտեալ ի Պարսս, պատահէ զօրու Պարսից բա-զում, և Նարսիոս զօրավար նոցա, դ և մարտուցեալ ընդ մի-մեանս, պարտեցաւ ե զօրն Պարսից. և ի փախուստ դարձեալ զ

ա. Բոլ. Ձեռ. զԱրգաբրի. բ. Դ. զօրուն գ. Դ. զնոցա խորամանկութիւնսն. դ. Ա՝ եւ զօրավար. նոցա. ե. Գ. պարտեցան. զ. Ա փախուստ առնել. եւ զոր. Դ. ի փախուստ դարձան.

պարտեալ փախստեամբ գնայ: Եւ ծանեաւ աւգտիլ ընդ Միջագետս ի Հռովմայեցւոցն աշխարհս անյապաղ եղեալ աննախխմացաբար մնանել, և այսու աւրինակաւ Հռովմայեցւոցն հաստուցանել: Թէպէտ և ի Հռովմայեցւոց զաւրավարէն խորհուրդն Նեստորի ա ոչ ծածկեցաւ, աւար հարեալ ապա վաղվաղակի զԱզատըն[1] ի Միջագետս և գնաց: Եւ ինքն վասն որոյ Նեստորի և նա պատրաստեաց զաւրս բազումս. սակայն ոչ կարաց ի Հռովմայեցւոցն մնանել աշխարհս:

Իսկ հասեալ ի Մծուրին, բ որ է քաղաք ծայր ի սահմանս Պարսից, առաւստ յղէր առ Արտաշուրիոս ըստ դաշանց առնել զպատերազմն, սահմանեալ տեղի և աւր մարտին: Իսկ նա եկեղոցն. պատմեցէք, ասէ, Նեստորի թէ ոչ յորժամ դուն կամիս պատերազմեսցին Հռովմայեցիք, այլ յորժամ զընքեան աւգտեցուցանել փորձեսցեն:

Զայս իմացեալ Նեստորի ծանոյց իւրում թա-

ա. Ձեռ. ունի Նաւէոսի
բ. Νισιβις

1 Ցուցանի է Եղիշէին Յազկերտի յարձակումը Յունաց երկրի վրայ.. «Յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց. եհաս մինչ ի քաղաքն Մծբնա. ւ քաղաքն գաւառս Հոռոմոց աւերեաց ապաստանաւ... Եւ արք Պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան եւ էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ եւ ետ ի ձեռս նորա (Յազկերտի)».. Յայն պատմիչը Փարպ Թէոդոսի պարտութիւնը լռութեամբ է անցնում:

և զօրուն Հռոմայեցւոց առաք քաղաքն ատեալ, դառնայիւն ի Միջագետս Ասորւոց: Զայս լուեալ թագաւորին Պարսից, խռովեցաւ յոյժ. և անդէն վաղվաղակի ժողովէր զամենայն զօրս իւր, և ելանէր ա ի պատերազմ ընդդէմ Արդաբուրի բա-

ա. Դ. ելանէ.

գաւորին զամենայնսն, և անդէն որպէս կայրն Թագաւորն Պարսից պատրաստէր և ելանել պատերազմել ընդ Արդաբուրիոսի ամբոխիւ բազմաւ։ ա

Իսկ ծանուցեալ Հռովմայեցւոց թագաւորին զամենայն զաւրաւն պատրաստիլ Պարսիցն, յԱստուած զամենայն պատերազմին յոյս եդեալ, մեծ զաւր առաքեաց։ Իսկ զի հաւատացեալ յԱստուած թագաւորին, առժամայն եգիտ զառ ի նմանէ բարեգործութիւնն. առատուստ եւս յայտնի, ի ձեռն այսպիսի ասեմք պատճառոյս։ բ Որոց ի Կոստանդինուպօլսին ի հանդիսի կարգեցելոց վասն միջոյ պատերազմին հանդիպման, հրեշտակք գ ցԲիթիւնիայ որոց ի Կոստանդինուպօլիս ընդ ընտանի պիտոյիցն երթալոց, երևեալք պատմել հրամայէին. քաջալերել և ազատել և հաւատալ յԱստուած, իբր զի Հռովմայեցիքն յաղթեսցեն։ Քանզի

ա. Երկրին անգամ մի մեծ հատուած — Զայս իմացեալ .... ամբոխիւ բազմաւ. չկայ բնագրի մէջ.

բ. Բն. չկայ. «ի ձեռն...պատճառոյս».

գ. ἄγγελοι Θεοῦ հրեշտակք Աստուծոյ. տես Զ. 6.

զում ամբոխիւ։ Եւ զգացուցին զայս Հռովմայեցւոցն Թագաւորին Թէոդոսի. և նա ա առաքէ զօր բազում բ ի նոսա։ Եւ զյոյս յաղթութեան ոչ ի բազմութիւն զօրացն ունէր, այլ յԱստուած գ որ յաղթութեան շնորհս տայ որոյ և կամեսցի։ Մի պարծեսցի, ասէ Թագաւորն, ի զօրս դ իւր, այլ յԱստուած ե որ ուղղէ զպատերազմ. և յԱստուծոյ յուսոյն ոչ վրիպեաց, զ առժամայն գտեալ զառ ի նմանէ զբարեգործութիւն որ առատուստ եղև է յայտ։ Զի որոց ի Կոստանդնուպօլիս և որոց յա—

ա. Ա՛ Ա. Դ. եւ նա չիք. բ Բ. զօրս բազումս. Դ. զօր բազում. գ. Գ. Աստուած. դ. Դ. զօրութիւնս. ե. Գ. Աստուած. զ. Դ. այլ առժամայն. է. Դ. եղեալ.

նոքա յաղթիչք պատերազմին առաքեալ յԱստուծոյ ասէին։ Իսկ այս լուր եղեալ, ոչ միայն զքաղաքն քաջալերեցոյց, այլ և զաւրականսն վստահացոյց յարդարեաց։ Այս վասն զի, որպէս ասացի, ի Միջագետս կոյս ի Հայոց աշխարհէն փոփոխիւր պատերազմն, Հռովմայեցիքն զորս ի Մծուրնացեաց քաղաքն[ա] արգելեալ Պարսս պաշարէին։ Աշտարակս փայտեղէնս համայն կանգնեալք յիւրաքանչիւր մենքանայէ գնացունս մարտնչէին ի պարիսպն, և զբազումս ի պարսպին պատերազմելով յորոց փոխարինել փութայղացն սպանանէին։ Իսկ Բառառանայ[բ] Պարսից թագաւորին ծանուցեալ զառ ի Նոցանէ Ազապինի աշխարհի (աւերիլն)[գ] և զպաշարեալն զարգելեալսն Մծուրնացեաց քաղաքին, ամենայն զաւրուքն ի ձեռն ընքեան պատահիլ պատրաստէր։ Իսկ զարհու-

ա. τούς ἐν τῇ Νισιβηνῶν πόλει
բ. Βαραράνης Բարարանէս կամ Վարարանէս։
գ. Ձեռ. ունի ռառն. »

մենայն[ա] տեղիս զընտանիս հաւատոյն ուղղափառութեան յարդարէր յաղօթս և ի պահս, մինչև լուիցէ զաւետիս յաղթութեան պատերազմացն. (պինդ հաւատով քաջալերէր զզօրս և զզօրաւարս մի զանգիտել յերեսաց նոցա, զի Տէր պատերազմի[բ] ընդդէմ Պարսից վասն ձեր։ Եւ այսպիսի խղթովք զհեռաւորս և զմերձաւորս քաջալերէր. մի անյոյս լինել ի վստահացեալ յաղթութիւն՝ Յիսուսիւ Քրիստոսիւ)։ Եւ հասեալ զօրն ի Միջագետս որ և ի Մծբին զօրն[գ] Պարսից[դ] մարտեան ընդ ամրացեալսն[ե] ի բերդին.

Զայս լուեալ թագաւորին զառ ի Հռովմայեցւոցն եղեալ զօրութիւն իւրոյ աշխարհին, և զպաշարումն զօրուն որ ի Մըծ-

ա. Դ. ամենայն. բ. Դ. պատերազմի է. գ. Ն. զօր. դ. Դ. Գ. Պարսիցն ե. Դ. Գ. ընդ ամրացեալն.

քեալ ի Հռովմայեցւոցն զաւրութեան. Ցաճկաստան կոչէր առ ի յաւգնութիւն։ Յորոց գայր Աղամունդարոս,[ա] այր քաջ և պատերազմող. որոյ բազում բիւրս Տաճկաց ածել ի վերայ, քաջալերեալ առէր Պարսիցն Թագաւորին. Քանզի ոչ ընդ երկարս ինչ նմա զՀռովմայեցիս զաշնաւորս յանդիման կացուցանել խոստանայր, և զորս յԱսորիսն առեալ յԱնտիոքիայ. Այլ ոչ ոք ինչ նորա խոստմանն ընկալաւ. քանզի Աստուած ի Տաճկաստան զչարին էարկ երկիւղ, և կարծեցեալք եղանել ի վերայ նորա զաւրուն Հռովմայեցւոց ի խառնակմանն եղեալք. ոչ ունել ուր փախիցեն, ի գետն Եփրատ փութային ընկենուլ զինքեանս. յորում առաւել քան զսուր բիւր արանց աւրականեալ խեղդեցաւ։ Այս առաս այսպիսի եղև

ա. Ἀλαμούνδαρος

բին, և զպարտութիւն նոցա, զարհուրեալ ի Հռոմայեցւոցն, կոչէ յօգնութիւն[ա] զՏաճիկս. Յորոց[բ] գայր Աղամոսաա այր քաջ և պատերազմող յոյժ բազում զօրօք, որ քաջալերէր զԹագաւորն. զամենայն ըստ կամաց Թագաւորին առնէ լինել. Եւ խոստանայր առնել. ոչ ընդ երկար ինչ պաշարեսցուք զՀռոմայեցիսն[գ] և զաշնաւորս զնոսա արասցուք, այլ ոչ եղև որպէս կարծէրն։[դ] Յայնժամ խմբեցաւ պատերազմ Հռոմայեցւոցն և Պարսից և Տաճկաց, և անկաւ ահ Տեառն ի վերայ նոցա։[ե] Եւ նախ քան զխառնիլն[զ] ի փախուստ դարձեալ, և ոչ գիտէին[է] ուր փախիցեն. Եւ դիմեալք ի գետն Եփրատես, անկեալք սատակեցան ի նմա աւելի քան զբիւրս արանց պատերազմողաց, որք[ը] ի ջուրս հեղձան և մնացեալքն գնացին փախստեայ։

ա. Գ օգնութիւն. բ. Ա, յաղմկորոս. Դ. որոց. Գ. յաղմղուռոս. գ. Գ. Դ. զՀռոմայեցիս, դ. Գ. կարծէ. ե. Ա, անհատատիցն. զ. Ա, նախ քան զայս առնելն դարձան ի փախուստ. է. Ա՝ խէ. ը. Գ. որ.

շնորհիւն Քրիստոսի․[ա] իսկ որք զՄծուրինն պաշարմէին Հռովմայեցիք, լուեալք որպէս զի թագաւորն Պարսից բազմութիւն փղուց ածիցէ ի վերայ, յերկիւղի եղեալք զամենայն զպաշարականսն զմեքենայս այրեալ ի յիւրեանցն գնացին անտի։ Բայց որքան առաջ յետ այսորիկ խառնակմունք եղեն պատերազմի, և զիա՛րդ Արեօբինդոսն[բ] միւս այր զաւրավար Հռովմայեցւոց զքաջագոյնն Պարսից միայնամարտեալ սպան, կամ զիա՛րդ Արգարուրիոս զեւթն զաւրավարսն զքաջսն Պարսից դարանակալ եղեալ սպան, կամ ո՛րպ աւրինակաւ Բիտաանոս այր Հռովմայեցւոցն զաւրավար ընդ մնացելոցն Տաճկաց հանդիպեցաւ, թողուլ ինձ թուի, զի մի յոյժ ի նախակայէն ելանել թուեցայց ըստ մասին զայսոսիկ պատմելով։

Գլ․ ԺԹ․ [1]

Բայց եղեալքն վաղվաղակի թագաւորին Թէոդոսի ծանուցեալ լինէին․ իսկ թէ զիարդ թագաւորն զհեռի

ա․ Բն․ չկայ․ «շնորհիւն Քրիստոսի։»

բ․ Ἀρεόβινδος

1 Տես կաս․ ԺԱ․ 15․ Նիկ․ ԺԴ․ 21․

Իսկ (Թագաւորն Պարսից զարհուրեալ, զամենայն գործիսն պատերազմի մեքենայիցն հրով այրեաց․ և ինքն դառնայ ի տեղի իւր, (ըստ ամօթով։ Եւ հետամուտք[ա] զբազում սպանին․ զոր ոչ ոք գիտէ[բ] զթիւ սպանելոցն և զվիրաւորելոցն ի մեծ պատերազմին։ Այսոցիկ այսպէս եղելոյ, ըստ թագաւորին յուսոյ և հաւատոյ, ամենայն քրիստոնէից լինի տօն ուրախութեան։) Եւ այսոքիկ եղեալք[գ] յարագ[դ] հասանէ ի լսելիս թագաւորին Թէոդոսի բարեպաշտի․

ա․ Գ հետամուտն․ բ․ Ա ոչ ոք կարէ թիւ արկանել․ գ․ Գ․ եղեալք․ դ․ Լ:՝ արագ․

ծղեալն փութաբար լսէր պատմեցին։

Բարեբախտեաց ոռն քաջի հոգի և մարմինս, որոյ անուն էր Պաղղադիոս.[ա] սա այնքան առնէր զերիվարավարութիւնն, որպէս զի յերիս աւուրս հասանել ի տեղիսն, յորոշողսն զաշխարհսն Հռովմայեցւոց և Պարսից, և նոյնժամայն ի յայսքանիսս ի Կոստանդինուպօլիս հասանէր փութագոյն. և ըստ ամենայն տիեզերաց կողմանց, ուրանաւր և առաքէր զնա ինքնակալն։ Իսկ երբեմն ոմն ի բանաւորացն այսպիսի բան վասն նորա բարբառեցաւ. այս այր զմեծն եղեալ Հռովմայեցւոցն պետութիւն փոքրեցոյց արագութեամբ։ Սքանչանայր և թագաւորն Պարսից զայսոսիկ վասն առն լսելով, ծանուցեալ զգործն։ Այլ յաղագս Պաղղադիա այսքան պատմեցաւ։

ա. Παλλάδιος

ԳՂ. ՃԽԶ.

Յաղագս Պղողիոսի արագընթացի.

Բարեբախտ ոմն այր քաջ, հոգով ասեմ և մարմնով. սգաստ և սուրբ և ուշեղս,[ա] որոյ անուն էր Պաղադիոս.[բ] այնքան[գ] առնէր զընթացսն, զի երեք օր[դ] ի Պարսից ի Հռոմայեցւոցն հասանէր իշխանութիւն, և յերիս աւուրսն[ե] ի Կոստանդնուպօլիս. և ի վեց օրն ի Պարսից ի Կոստանդնուպօլիս,[զ] որ և զամենեսեան հիացուցանէր. Իսկ այրս այս փութապէս անցանէր ընդ ամենայն տիեզերս, (որպէս զԹռչուն)[է] ուր առաքի[ը] ուրեք. Զորս և ոմն ի բանաստեղծացն այսպէս ասաց վասն որոյ զբանս ասէ. այրս[թ] այս զմեծ եղեալ զՀռոմայեցւոց պետութիւնս[ժ]

ա. Ա՝ ուժեղս. բ. Բոլ. Ձեռ. Պղողիոս. գ. Ա Գ. Դ. սա այնքան. դ. Ա՝ օրն. ե. Դ. աւուրս. զ. Ա՝ զայր. է. Դ. Գ թռչուն. ը. Բ. առաքէր. թ. Ա՝ է այրս. ժ. Դ. իշխանութիւնն.

Գլ․ Ի․

Իսկ թագաւորն Հռովմայեցւոց ի Կոստանդինուպօլիս լինելով՝ ծանուցեալ ապա զգործն զի յԱստուծոյն տուեալ յաղթութիւն, այնպէս էր բարերար մինչ զի և բարեբաղդաբար գործակալացն որոց ընդ նովաւ։ Սակայն զխաղաղութիւնն ողջունել․[1] առաքէր ապա զԻղիոն[ա] այր, զոր յոյժ պատուով ունէր, խաղաղութիւն նուիրեալ առ Պարսն պատուիրել։ Իսկ հասեալ Իղիոն ի Միջագետս, ուրանաւր զբանակն Հռովմայեցիքն առ ընտանի պահպանութիւնսն առնէին, առաքէր պատգամաւորս յաղագս խաղաղութեան զՄաքսիմոս զայրն բանաւոր, որ զաւրավարին Արդաբուրիոսի աթոռակից էր։

ա․ Ἠλίων

[1] Եղիշէ․ «Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր քանզի խաղաղասէր էր ի Քրիստոս ոչ կամեցաւ ելանել ընդ առաջ պատերազմաւ, այլ այր մի Անատոլ անուն…առաքեաց առ նա բազում գանձիւք»։

փոքրկացոյց արագութեամբն[ա]։ Սքանչանայ և թագաւորն Պարսից զառնս զայսորիկ լսելով զարագութիւն[բ] ըստ ամենայնի․ (զի յամենայն երկիր եւ համբաւ սորա․ Եւ առաքէ թագաւորն Պարսից խնդրեալ[գ] զխաղաղութիւն ի Հռոմայեցւոց, և ծանուցաւ բարեպաշտ թագաւորին Թէոդոսի ի զօրաց իւրոց․ Իսկ բարեպաշտ և խաղաղասէրն[դ] Թէոդոս ոչ ամբարհաւաճի որպէս յաղթողս, այլ զփառսն Աստուծոյ տայ, և ինքն ընդունի զբան խաղաղութեան ի մէջ իւր և Պարսից․) Առաքէ ապա[ե] զԵղիոն այր՝ ըզպատուաւոր քաղաքին, և նուիրեալ առ Պարսս[զ] զխաղաղութիւն գաղարեցուցեալ զմարտս։ Եւ հասեալ Եղիոն ի Միջագետս ի զօրն, յղէ զՄաքսիմիանոս առ թագաւորն Պարսից զայր բանաւոր, որ աթոռակից էր զօրավարին Արդաբրի․[է] և թագաւորն Պարսից

ա․ Ա արդարութեամբն․ բ Ա․Բն զօրութիւն․ գ․ Դ․ խնդրէ․ դ․ Դ․ խաղաղարարն․ ե՛ Դ․ եւ․ զ․ Դ․ առ Պարսս է․ Յով․ Ձեռ․ Արիա․

Սա առ Թագաւորն Պարսից վասն հասեալ խաղաղութեան առաքիլ ասէր, ո՛չ ի Թագաւորէն Հռովմայեցւոց այլ ի Նորա զաւրավարացն։

Քանզի ոչ գիտել ի Թագաւորէն զպատերազմն ասէին. որուպ ինչ Նմա զեղեալսն կարծել։ Իսկ Պարս(կ)ին պատրաստաբար զպատգամսն ընդունել յաւժարել, վասն զի տաժանէր զաւրն Նորա ի սովոյ։ Անցեալք որ կոչեալք ի Նոսա անմահք, գունդ է այս բիւրուց արանց քաջաց. մի՛ Նախկին ասեն զխաղաղութիւն ընդունել՝ Նախ քան զնոցա անպատրաստս գտեալ զՀռովմայեցիսն ի վերայ անկցին։ Հաւանէր Թագաւորն, և զպատգամաւորն արգելեալ պահէր. և զանմահսն առաքէր դարան գործեալ Հռովմայեցւոցն։ Որք հասեալք և յերկուս բաժանեալք, զրոհս արկանէին ի մէջ Հռովմայեցւոցն մասն ինչ։ Իսկ Հռովմայեցւոցն զմինն զրոհն Պարսիցն տեսեալ առ Նոցա դիմումնն պատրաստէին, իսկ զմիւսն սիրով ընդունի և պատուէ զայրն՝ ի կարծիս լեալ ոչ ի Թէոդոսէ Թագաւորէ. այլ ի զօրացն բան պատգամի զոր ասէրն այս էր.

ԳՂ. ԾԽԸ.

Յաղագս անմահից կոչեցեալք զնդին Պարսից Թէ որպէս մահացան ի քրիստոնէից.

Էր գունդ մի զօրուն ի Պարսս զոր [ա] անմահք կոչէին բիւր արանց, որք հաւանեցուցանէին զԹագաւորն երԹալ ի վերայ գնդին Հռոմայեցւոց, յանկարծա [բ] ի վերայ անկեալ առանց ուրուք. վրէժս սպանելոցն զօրավարացն և զօրացն մեր առցուք. Եւ հաւանեալ առաքէ ի ծածուկ զգունդն, զկոչեցեալսն [գ] անմահ և զպատգամաւորն [դ] առ իւր պահէ. Որք հասեալք յաշխարհն, յերկուս [ե] բաժանեալ զգունդն անկան ի վերայ Հռոմա-

ա. Ա. Ա, որ. բ. Դ. յանկարծակի. գ. Դ. զկոչեցեալսն. դ. Դ. զպատգամաւորսն. ե. Գ. երկուս.

եւ նոցա ոչ տեսանէին. քանզի յանկարծակի ճակա-տէր: Հանդերձեալ ապա լինել խառնակմանն, խոնար-հէր ըստ աստուածային իմն նախախնամութեան ի բլրոյ միոյ զաւր Հռովմայեցւոց, ընդ Պռոկոպիու զաւրավարաւ կարգեալ: Որոյ տեսեալս հանդերձեալս մշտացուցանել ըզ-Հռոմազգիսն, ի վերայ դնիւր ի Թիկանց Պարսիցն ա և ի մէջ ըմբռնեալք լինէին: Որոց փոքր ինչ յառաջ զՀռովմա-յեցիսն ըմբռնեալ զնոսա, յապա Հռովմայեցւոցն ի վայր-կենւոջ ապականեալ ի վերայ որոց ի դարանէն ելաւղաց հեղան, և նոյնպէս և զնոսա ամենեսին պարտեցին: Եւ այսպէս կոչեցեալքն ի Պարսից անմահք, մահկանացուք ցուցան, ամենեքին ի միում աւուր անկեալք:

Դատաստանագործեալ Քրիստոսի զՊարսն կործա-նելով փոխանակ զի զբագումս ի նորա ծառայիցն արս բարեպաշտս սպան, որք պատժեալք զանազան տանջա-նաւք չարչարէին: բ

Իսկ Թագաւորին Պարսից ծանուցեալ զանցսն, շանէր գ ոչ գիտել զեղեալսն. և ընդունէր զպատգամս,

ա. Ձեռ. ունի «պարսացն»:
բ. Bն. չկայ. «որք պատժեալք. . . չարչարէին»:
գ Անսովոր բառ է. կեղծեր-ի մտքով:

յեցւոց. և ի մասն զօրացն ընդմիջեալ և յերկուց գնդացն կամեցեալ իսպառ զնոսա կորուսանել, այլ Աստուծոյ նախախնա-մութիւն զօրացոյց զգունդն Հռոմայեցւոց. և ի մէջ առեալ զգունդն Պարսից՝ զանմահսն մահկանացուս առնէին մահուամբ որոյ, զի ոչ մնաց ի նոցանէ և ոչ մի: Եւ ապրեալք Հռո-մայեցիք տային փառս Աստուծոյ, որ էառ զվրէժ ա ի խորա-մանկացն, և որ այնպէս անմահս զինքեանս անուանէին, ամե-նեցուն ցուցաւ թէ մահկանացուք բ էին: Զայս լուեալ զանցս

ա. Դ. առ վրէժս բ. B. մահկանացուքն էին.

առաջնեալ պատգամաւորին. ոչ Հռոմայեցւոցն ամեն առեալ ազգաւնեմ զխաղաղութիւն, այլ քո աղաղաւ առնելով զի զքեզ ծանեայ խնամատարագոյն քան զամենայն Հռոմ-մայեցիս։

Արդ. այսպէս և որ վասն որոց ի Պարս քրիստո-նէիցն դադարեաց. որ եղև ի հիւպատոսութեան երկուս ա-ղատաւորացն՝ Անոյի ԺԳ և Թէոդոսի ի Ժ. ի չորրորդ ամի երեքհարիւր Ողիմպիադութեան։ [1] Պատմագրէր և որ ի Պարսս ընդդէմ քրիստոնէից հալածանաց։

ԳԼ. ԻԱ.[2]

Յայնժամ և [զ]Ակակ [զ]Ամիդայ եպիսկոպոսն գործ բարի զերևելագոյն ամենեցուն արար։ Քանզի իբր Հռոմ-

1 Փրկ. 422 Թ.
2 Տես Կաս. ԺԱ. 16. Նիկ. ԺԴ. 22.

այեցւոցն Թագաւորին Պարսից զանմահ կոչեցեալսն ի Պար-սից զոր ի միում աւուր սատակեալսն, և անձիտանայր որպէս ոչ գիտելով զերեալսն, առաւել յարգարէր ի խաղաղութիւն և դադարեցուցանէր զհալածանս քրիստոնէից ի խաղաղու-թիւն, յերեքտասներորդ ամի Թագաւորութեան Թէոդոսի, ի նմին և զայլ մարտս։

ԳԼ. ԾԽԸ.

Թագաւոր Պարսից գերեւլոցն ի քրիստոնէից. Թէ որպէս ազատութիւն գնեալան ի յԱկակէ եպիսկոպոսէ. եւ ի Պարսից արքայէ մեծարանքն եւ պատուեն.

Ցայտաւ ինձ բարեգործեալ Ակակ Ամդայ ⁱ եպիսկոպոս, որ զգերեալսն ի Հռովմայեցւոց զորացն ազրեցուցանէր ի տօմի ըղ-

ա. Գ. Դ. կոչեալ. բ. Բ. սատակեալսն. գ. Ա՛ Ն. Գ. Դ. զանձ-զանայր. դ. Բ. զհալածանսն. ի քրիստոնէից. ե. Բռլ. Զեռ. զմարտս.

մեծերցուոցն զաւրավարք զգերութիւնն Պարսից զորս զԱ-զգայինն առար Հարեալք առնուին, ի քաղ տայ Պարսից թագաւորին ոչինչ աւրինակաւ կամէին, ի սովոյ գե-րեալքն նեղէին. առաւել քան զեւթն Հազար դոյով թւով, և այս ոչ փոքր տրտմեցուցանէր զթագաւորն Պարսից։ Ցայնժամ Ակակ ոչ անտես արար զեղեալսն զայնոսիկ, և Համակոչեալ զորս ընդ իւր և ուխտաւորս. Ա՛րք, ասէ, Աստուած մեր ոչ սկեհաց և ոչ մաղազմա-յից [ա] պէտս ունի. զի ոչ ուտէ և ոչ ըմպէ. քանզի ան-կարաւտ է։ Եւ արդ վասն զի սպասս բազումս [ոսկեղէնս [1] և արծաթեղէնս եկեղեցին ի սիրողաց Աստուծոյ ընծա-յաբերելոյ յինքեան ունի. Իրաւունս Համարիմ ի ձե-ռըն սոցա ապրեցուցանել զգերեալսն ի զինուորաց, և կերակրել զնոսա։ Այսպիսի և այլ բազում բանիւք Հա-

ա. οὐδὲ δίσκων οὐδὲ ποτηρίων

1 Մեր ձեռագրի մէջ մի ամբողջ թերթ չկայ գրուած. անհրաժեշտ տրամադրողը այդ բանը չգանելով իր տրամադրութեան օրինակի մէջ, լրացնելու յոյսով պարապ է թողել թերթը։ Մենք զարձեալ մեր թարգմանութիւնն ենք դնում հետեւելով այս անգամ եւ համառօտ օրինակին.

Պարսիկս և ի նեղութենէ. (զամենայն ստացուածս իւր ի պէտս նոցա ծախէր և սպառեալ զամենայն զինչս [ա] իւր.) Ասէ ցժողո-վուրդն իւր և ցուխտն. Աստուած մեր սկեհաց և մաղազմանց [բ] ոսկեաց ոչ ունի պէտս կամ արծաթեաց զի անկարօտ է. և զի բազում սպասս ստացեալ ունի եկեղեցի ոսկեղէնս և ար-ծաթեղէնս ի սիրողաց Աստուծոյ ընծայաբերելոյս, իրաւունս Համարիմ ի ձեռն սոցա ապրեցուցանել զգերեալսն. Այսպիսի բանիւք Հաւանեցուցանէր և Հալէր զոսկեղէնսն և զարծաթե-ղէնսն. և այնոքիւք ապրեցուցանէր զգերեալսն եւթն Հազար անձինս ի Պարսկաց.

ա. Գ. ինչս. բ. Գ. մանղազմանց.

ւանեցուցանէր և հալէր զոսկեղէնսն և զարծաթեղէնսն. զգլին գերելոցն զինուորացն հաւատացանէր, կերակրէր զնոսա, և տայր նոցա զարծաթ ճանապարհի, և առաքեաց առ արքայն իւրեանց։ Աքանչելի և զարմանալի իրն Ակակի ապշեցոյց զթագաւորն Պարսից, զի հաւամայեցին յերկուստեք՝ ի պատերազմի և ի բարեպաշտութեան զյաղթութիւն առնուլին։ Ասէին զի թագաւորն Պարսից ցանկայր տեսանել զԱկակ առաջի աչաց,

Եւ ի լինել խաղաղութեան թագաւորացն, առաքէ զնոսա յաշխարհն[ա] իւրեանց ի Պարսս. որոց պատմեալ թագաւորին Պարսից, զքանչելի և զզարմանալի իրն Ակակի ի Պարսս՝ թագաւորին և ամենայն աշխարհին, և թագաւորն ցանկայր տեսանել։ Եւ առաքեալ[բ] կոչեաց. և Ակակ հրամանաւ իւր թագաւորին Թէոդոսի երթայր (հանդերձ ժառանգաւորօք նորին եկեղեցւոյ։ Եւ Քրիստոսի շնորհօքն երեւեալ Ակակ. յարուցեալ թագաւորն Պարսից յաթոռոյ իւրմէ, երկիր պագանէր եպիսկոպոսին Ակակայ, և մեծարեաց զնա յոյժ. որպէս զարդար և զբարեսէր և զաստուածասէր այր։ Եւ պարգեւս բազումս առեալ նմա, և որք ընդ իւր էին, և յուղարկեաց զնոսա, զի Աստուած զերկիւղածս իւր փառաւորէ։) Եւ Հռոմայեցոց թագաւորին ըստ ամենայնի սքանչելի ցուցաւ և բարեգործութեամբք և յաղթութեամբք ըստ շնորհի բարեպաշտ թագաւորին.

ԳԼ. ՃԽԹ.

Բանք բարեբախտութեան թագաւորին Թէոդոսի եւ գերազանցութեան չափ բնական բազմաց. եւ եւս ի թագուհոյն Ոչէոնէ եւ Սոկրատայ պատմէ։

Եւ բազումք ի վերայ այսպիսի եղելոցս բանս սահղծա-

ա. Ա՝ աշխարհն. բ. Գ. եւ առաքեաց եւ կոչեաց.

զի զուարճացի ի տես առնն. և այս եղև հրամանաւ թագաւորին Պտղոմէոսի:

Եւ ի վերայ եղելոյս յաղթութեան Հռովմայեցւոց ի ձեռն Աստուծոյ բազումք բանս ստեղծանէին. գովելով զբարերախտութիւն թագաւորին և զայնս ընթեռնուլին ի հրապարակս: Եւ կին թագաւորին չափով դիւցազնական բանս ստեղծանէ. զի էր իմաստասէր և Լևոնի Աթենացւոյ իմաստասիրի դուստր, ի հայրէն խրատեալ և վարժեալ յարուեստ բանից: Վասն այսորիկ ցանկայր թագաւորն առնուլ զնա կին. քրիստոնեայ մկրտի յԱտտիկոսէ եպիսկոպոսէ և փոխանորդէ զԱթենուհի անունն՝ Եւդոկիա:

Եւ բազումք, որպէս ասացի, ստեղծանէին բանս ի գովութիւն թագաւորին. էր որ ցանկայր ծանաւթ թագաւորին լինել, և էր որ զընտանի բանիցն զզաւրութիւն ի բազումս ածել փութայր, ոչ կամեցեալ ան-

նէին թագաւորին բարերախտութիւն ի գովութիւն պատուի և ի փառաց. [ա] Նա և կին թագաւորին Ռէոն [բ] չափով բանս ստեղծանէ [գ] գրով [դ] ըստ խորհրդածութեան ժամանակին. զի էր իմաստասէր և բանաւոր Լևոնի [ե] Աթենացւոյ իմաստասիրի դուստր, ի Հօրէն խրատեալ և վարժեալ [զ] և հռչակաւոր: Զսա առնուլ թագաւորին կին՝ յԱտտիկոսէ մկրտի, և փոխանորդէ զԱթենուհի [է] անունն Եւդոկիա: [ը] Եւ ընարելագոյն [թ] էր յիմաստս քան զբազումս երևեցաւ նորա ստեղծեալ յիմաստք բանի, որ զընտանի բանիցն զօրութիւն ի բազումս ածեալ փութացեալ, ոչ երբեք անգիտանայր՝ կամելով յեղումն [ժ] նոցա իմաստութեան վաստակոցն իւրի ի բազմաց, այլ և առւրս նոցա ընծայէր:

ա. Ա՛ փառաց. բ. Դ. Ըռէոն. գ. Ա՛ Գ. Դ. ստեղծանի. դ. Գ. յորով. ե. Ա՛ Լէօնի. զ. Դ. վարժեալ եւ ուսեալ. է. Գ. զԱղենոնհի. ը. Բռլ. Ձեռ. Հոքոն թ. Դ. ընտրելոյն. ժ. Դ. զեղումն.

յայտ թողուլ զսատանայ, զոր բազում ջանիւք ընկա-
լեալ էր։

Գլ. ԻԲ.[1]

Բայց ես ոչ թագաւորին ծանաւթ գոլ փութամ և ոչ պաճուճեալ բանիցս զգուշմունս կամիմ տա-նել. այլ պարզ բանիւ ճշմարտութեամբ զեղեալսն թա-գաւորին յիշատակել յաւժարիմ։ Քանզի և լսել զայն-քան զնորա բարեացն զեղեալսն, մնաս ոչ սակաւ ար-

1 Տես Սաղմ. Թ. I. Թագ. Ե. 37. կամ. ԺԱ. 17. Նէկ. ԺԳ. 3.

Բայց ես ոչ զթագաւորին սահմանական պաճուճեալ[ա] բա-նիւ զգովութիւն գերազանցութեան[բ] կամիմ տանել (որոյ գո-վութիւնն ոչ ի մարդկանէ միայն էր, այլ և յԱստուծոյ), վասն որոյ ես պարզ բանիւ ճշմարտութեամբ զեղեալսն թագաւորին յիշատակել յօժարիմ, զի լսել զայնքան զնորա բարեացն զե-ղեալսն. ծանիցես՝ որ յետ մերն մնաս ոչ սակաւ արկանէր[գ] (և պատմել՝ շատ մեծ է լսողացն. Եւ արդ՝ սակաւուց որքան է ճառեմ,[դ] ոչ զամենայն ասել,[ե] զի ոչ է հնար, որ յերե-ւելիս և յաներևոյթս[զ] էր յարդարեալ բարի գործովք ի ծնըն-դենէ մինչև ցվախճան)։ Եւ զի ի թագաւորութեան ծնեալ և սնեալ պատուով և փառօքն,[է] ոչ ինչ ըստ այնմ ունէր գոռո-զութիւն կամ ամբարտաւանութիւն, այլ էր բարձր խոնհըր-դովք (առ ի վայրբերումն մեղաց, և խոնարհ[ը] քան զխոնարհս ի մարդկանէ երևեալ՝ ողջախոհ մաքուր մտօք, մաքուր և մարմ-նով, և յամուսնութիւնն[թ] ոչ կամաւ եկեալ, այլ ի ծնողաց[ժ]

ա. Գ. զպաճուճեալ. բ. Դ. բանիւ գերազանցութեանն. գ. Ա՝ Գ. վնասականէր. Դ. վնասականիր. դ. Դ. ճառեսցուք. ե. Բ. ասեմ. զ. Գ. աներևոյթս. է. Դ. փառօք. ը. Գ. խոնարհս. թ. Ա՝ ամուսնութիւն. ժ. Դ. ծնողացն.

կանէր տպագայիցն։ Եւ զի ի Թագաւորութեան ծնեալ և սնեալ, ոչինչ լոկ այնմ ունէր դատողութիւն կամ ամբարտաւանութիւն, այլ այնքան էր խոնարհ, զի համեգիպտոսին կարծէին զնա ունել փորձառութիւն և հմտութիւն բազմաց իրաց։ Այնքան էր արիութիւն ի նմա, զի և զցուրտն և զջերմն հաւասարապէս համբերութեամբ տանէր. և զպահս պնդութեամբ յարգարէր և մանաւանդ զչորեքշաբաթն և զուրբաթն։ Եւ զայս առնէր ջանալով խստութեամբ պահել զամբողջութիւնն քրիստոնէական եկեղեցւոյ։ Եւ զպալատն որպէս զճգնաւորացն յարգարէր զկարգաւորութիւն, և ինքն քերթքն իւրով սաղմոսերգութիւնս քաղցրաձայնս իգովութիւն] յաստուածայինն տանելով։ Վասն որոյ և

բանադրանեալ։ Իմաստուն բանիւ, խորհրդական մտօք, բարեխորհ, անյիշաչար, և ոչ չարայուշ առ մեծամեծս և փոքունս)։ Վասն զի և համեգիպտոացն կարծիս առ փորձ իրացն հեզութեան և զարմանս։ Եւ այնքան էր ժուժկալիս առ ամենեսեան"' և ի ջերմս, և յամենայն դժնդակ պատահմունսն. (որպէս զի ոչ ոք ի մարդկանէ անէր նմա. զի անպարտելի էր[ա] ըստ ամենայնի, որք զօրութիւնս ի վերայ բերին ի Թողութիւն [գ] ձանձրութեան և ի մեղկութիւն հոգւոյ և մարմնոյ). Եւ զպահս քարոզեալս եկեղեցւոյ պնդութեամբ յարգարէր, մանաւանդ զքառասներորդ (որբոյ Զատկին և) զուրբաթ և զչորեքշաբաթ անլուծանելի. (զոր հացիւ և աղիւ և ջրով ընդ երեկոյս զպես[*] վճարէր զամենայն աւուրս կենաց իւրոց. և ոչ յումեքէ գրգռուեալ և խոստրեալ, որք օրինադրէին նմա զլուծուանս ձիթոյ և գինւոյ). Այլ և զընտանիս Թագաւորութեան որպէս զճգնաւորացն յարգարէր զկարգաւորութիւն, (վասն զի այսպէս

ա. Դ. առնամանիս. բ. Գ. անպարտ էր. գ. Դ. ի վերայ բերեն Թողութեան ձանձրութիւն.

զաստուածային գիրան ի բերան պատմէր․ իսկ ընդ հանդիպաւղացն ապա եպիսկոպոսացն որպէս զհին քահանայ ի հին գրոց խաւսէր․ ժողովէր և զաստուածային սուրբ գիրս, և որքանս թարգմանիչք նոցա թարգմանեցին, առաւել քան զՊտղոմէոս Եղբայրասէրն յառաջագոյն։

Իսկ զանոխակալականութիւն և զմարդասիրութիւն նորա ո՞վ պատմեսցէ․ զի քան զամենայն մարդիկ գերազանցեաց։ Վասն զի Յուլիանոս թագաւոր թէև իմաստասիրել խոստացեալ, և ոչ ուսմք փոխարէնս հատուցանել,[ա] սակայն ոչ կրեաց զբարկութիւնն ընդդէմ

[ա] Թն, չկայ․ «եւ ոչ ուսմք…հատուցանել․ բայց ըստ մտքի անհրաժեշտ է։

տոհմին զպաղղան ըստ[ա] եկեղեցւոյ Աստուծոյ յօրինէր երկիւղածութեամբ յաստուածայինսն միշտ խոկալով ի տուէ և ի գիշերի․ Եւ էր ընթերցասէր, մինչ զի զաստուածային Գիրս ի բերան ունել պատմէր առ ի յանդիմանութիւն և ի խրատ արդարութեան հաւատոյ, և վարուց և կարգաց եկեղեցւոյ յամենայնի[բ] էր հանճարեղ․) Իսկ հանդիպողաց եպիսկոպոսացն պատկառանօք և ակնածելութեամբ[գ] ընդ նոսա խօսէր ի գրոց, (նոյնպէս և ընդ քահանայից և ընդ ծերոց և ճգնաւորաց և անեղի ասայր ամենեցուն ասացելոցն․) և ժողովէր զամենայն գիրս սրբոց առաւել քան զՊտղոմէոս[1] զԵղբայրասէրն յառաջագոյն․

Իսկ զանոխակալութիւն նորա ո՞ պատմեսցէ․ որ քան զամենայն բնութիւն մարդոյ գերազանցեալ, (ոչ միայն բանիւ և մտօք էր յայտնի կատարեալ, այլ և արդեամբք շնորհատուր պարգևօք․ և առ կարօտեալսն ողորմութեամբ, որպէս զի այնպէս ընդ գաւառաց և քաղաքաց պարտաւորեաց զանեղիս նա-

ա․ Ն․ ընդ․ բ․ Դ․ զի յամենայնի էր․ գ․ Դ․ ակնածութեամբ․

1 Նոր․ Աստի Թուի առեալ Կիր․ Գանձակ․ Պատմ․ 199։

որոց յԱնտիոքայ պարտաւորացն զնա, այլ մեծ տան-ջանս հատոյց Թէոդորոսի։ Իսկ Թէոդորոսի բազում ողջոյն Արիստոտելի համախորհութեանցն տացեալ. աստուածասէր անձամբ ա զոր ի ձեռն գործոց ընդ իմաստութիւնն ունելով. բարկութեան և սրտմտութեան և ցանկութեան, և ոչ մի ինչ յանիրաւականացն հատոյց, այլ և ոչ բնաւ իսկ զնա բարկացեալ ոք տեսանէր։ Եւ երբեմն ուրումն ի ծանաւթից նորա տացեալ. ընդէ՞ր և ոչ զմի ոք յանիրաւացն երբէք մահուամբ վնասեաց։

ա. Բն. չկայ. «աստուածասէր անձամբ»։

ցա և զպէտս, զի ոչ ուստեք նոցա խնդիր բայց հանապազորդ աղօթս նոցա առ Աստուած վասն Թագաւորի և աշխարհի լիցի։ Եւ զի ոչ էր տեսանել մուրացիկ ի ժամանակին)։ այլ ըստ Արիստոտելի համախոհութեանցն տացեալ աստուածասէր անձանցն, զոր ի ձեռն գործոյ յանդիմանութիւն ա ունելով բարկութենէ և սրտմտութենէ և ցանկութենէ բ գեղեցկապէս հրահանգաց, և ոչ մի ինչ յանիրաւսն գ ցնդեցաւ, այլ ի բարիս զշարժումն որ առ Աստուած էր։ Եւ զի ոչ ոք եսես զնա ի սրտմտութեան լեալ (և բարկութեան դ շարժեալ, այլ և ոչ ի զգաստութենէ ի ցանկութիւն, և զի էր անբիծ հոգւով և մարմնով։)

Երբեմն ե ուրումն ի պատուաւորաց հարցեալ. Թէ ընդէ՞ր և ոչ զմի ոք յանիրաւացն երբէք մահուամբ վճարես, և նա ասէ. երանի Թէ հնար էր զվաղճանեալսն ի կեանս՝ փոխել։ զ

ա. Բ. Գ. Դ. անդ իմաստութիւն. բ. Ա Ն. Գ. Դ. բարկութեան եւ սրտմտութեան եւ ցանկութեան. գ. Դ. յանիրաւացն զգեցաւ այլ ի բարիսն. դ. Դ. Գ. եւ ի բարկութիւն. ե. Դ. էր երբեմն. զ. Ա Գ. փափոխել.

1 Նոր. Այսպէս եւ Մխիթ. 163. որ իբրեւ զՍոկրատ Թէոդոսի Բ-ի վերագրէ զայսքան։ Այլ Յովհ. Ոսկ. (Անդրի ԽԱ. 912) Թէոդոսի Անոյ վերագրէ նոյնպէս եւ Lebeau Դ. 182. 331.

Արանն՞, ասէ, թէ հնար էր զվաղճանեալսն հանել ի կեանս։ Իսկ առ այլ ամն վասն նորին հարցեալ պատասխանեաց ամենապայծառն Թէոդոսիոս. Ո՛չ, ասէ, մեծ և ո՛չ դժուար մարդ սպանանել. իսկ անկար է մարդոյ, եթէ ոչ Աստուծոյ միայն, զմիանգամ մեռեալն ի զղջմանէ վերակոչել և կենդանի առնել, բայց միայն Աստուծոյ, որոյ և զմարդն արարաւղի։ Այսպէս այս հաստատաբար ի նմա էր ուղղեալ. որպէս զի թէ ոք արժանիս զգլխատմանն մեղանչէր պատժոյ, և ոչ մինչ ի դրունս քաղաքին զոր ի մահն կոյս տանէր, և անդէն որ ի մարդասիրութենէն վերակոչութիւն առնէր։

Իսկ երբեմն որսալ նմանութեամբ Թէատրոն ի Կոստանդինուպոլիս կատարելով նորա, գոչէր ամբոխն դժնդակ

Զի ոչ, ասէ, մեծ ինչ է մարդ սպաննել. զի անկար է մարդոյ զմիանգամ սպաննեալն եթէ զղջացի դարձեալ կենդանացուցանել. որպէս զԱստուած, զի Աստուծոյ միայն է իշխանութիւն զայս առնել. (կենդանացուցանել. և սպաննել. հարկանել և բժշկել.) Զայս հաստատաբար խմն ասէր. ուղղեալ որպէս եթէ ոք երբէք արժանի գործեալ ինչ մահու, եւ հրամայէր տանել ի մահ, յաղթեալ ի մարդասիրութենէ վերակոչել դարձեալ հրաման ելանէ. այլ և զպատիժսն ներելով առնէր ըստ մեղանացն. (այնպէս էր ամենաբարի Թէոդոս)։

ԳԼ. ԾԺ.

Թէ որպէս Թագաւորն Թէոդոս մարդասիրութիւն ցուցանէր առ ամենեսեան եւ թէ որպիսի մաքրելէնս զգենալր, եւ թէ որպէս աղօթէր։

Էր երբեմն յորս միում « Թէատրոնի ի Կոստանդնուպոլիս կատարելով նորա տօն ուրախութեան, գոչէր ամբոխն դըժընդակ գաղանաւթեամբ. իսկ զմինն ի վարժիցն երկանելոցն

գաղանի զմին ի վարժիցն արկանելով մարտնչել։ Իսկ նա առ նոսա. Ո՛չ գիտէք, ասէ, զի մեք մարդասիրաբար սովորեցաք տեսանել. և զայս ասացեալ, այնուհետև զամբոխն մարդասիրաբար տեսանել խրատեաց։ Եւ այնպէս էր բարեպաշտ որպէս զի զամենայն տեսեալսն[ա] պատուեալ, իսկ սքանչելաբար զոր լսէր յերկիւղածութեան առաւել վայելեալս։ Իսկ այս առի որպէս զՔերբոնի եպիսկոպոսի ի Կոստանդինուպօլսի վաղճանեցելոյն զկապերտն խնդրել. և զլոյժ աղտեղեալն զգենուլ. Հաւատացեալ արդարև աստուածասիրին Թէոդոսի հաղորդիլ ինչ ի վախճանեցելոյն սրբութենէ։

ա. Ըստ ձռ. «քահանայք Աստուծոյ»։

մարտնչել (խոստովանութեամբ առ ուղղափառսն). Իսկ Թագաւորն առ նոսա ասէր. Ոչ գիտէք զի մեք մարդասիրաբար սովորեցաք տեսանել. Եւ լուեալ զայսոսիկ ամբոխին, այնուհետև ի մարդասիրութիւն խրատեալք ըստ Թագաւորին և ըստ ամենայնի բարեպաշտեալք, որպէս զի զամենայն զտեսեալսն պատուով և սիրով ընդունէր և մեծարէր, որք յուղարկեալ[ա] և առաւել սքանչելապէս իւր խոնարհութեամբն զորս գիտէր յերկիւղածութեան և ի սրբութեան վայելեալ հաճոյսն[բ] Աստուծոյ. Որպէս՝ զի Քերբոնի եպիսկոպոսի առաքինւոյ ի Կոստանդնուպօլիսի վաղճանեալ, առնոյր զմազեղէն զգեստն նորա զաղտեղեալ, և զգենոյր զայն ի մերկուց ի ծածուկ. և սիրեցեալ զայնպիսի զգեստ ունել մինչև ցօր[գ] մահու իւրոյ, ոչ ումեք յայտ արարեալ զխարազնազգեստն.

(Այլ վասն աղօթիցն զի՞նչ պարտ է ասել. զոր եւթն անգամ յաւուրն[դ] զԱստուած օրհնէր, և ի մէջ գիշերի յառնէր և խոստովան լինէր առ Տէր Աստուած, վասն իրաւանց և ար-

ա. Գ. յուղարկել. բ. Ա՝ ի հաճոյսն. գ. Բ. Գ. զօր մահուան. դ. Գ. աւուրն

1 Նոր. «Ասսի առնու եւ Մխիթ. Ասողի 163».

Իսկ կարաձմերան ա երբեմն եղեալ տարւոյն՝ զա-վորականսն տաճմնեալս որոց յասպարիսին տեսմանց վասն ամբոխին զայսոսիկ խնդրեալս հարկաւորս, հար-կաւորաբար կատարէր։ Իսկ իբրև լցեալ ասպարիզին ի վերայ եկն ձմեռն բ բազում տարափոյ վայրաափռեալցոյ, յայնժամ զիւր զկամսն որպէս ունէր Թագաւորն առ-

ա. δυσχειμέρον խստաձմեռ։
բ. ձիւն։

գարութեան նախանձեալ ընդ Դաւթի նորին սաղմոսերգու-թեամբ, և նորին նմանութիւն ա արտասուօք ահիւ խառնեալ սիրովն որ առ Աստուած բ յաղօթսն։ Այլ և միշտ փափագող էր Քրիստոսի փրկական խորհրդեանն, որ լուսաւորէ զմիտս և զխորհուրդս. և զի ոչ կար ի բացէ գ առանց պատճառի իրիք և ակարութեան մարմնոյ, զի և ի հաղորդելն որբագոյն և վեհա-գոյն էր հաւատովն, յերկրէ մնացն ամբառնալով ի վերագոյնն լեալ ի Քրիստոս Յիսուս։

Առնէր և խրախճանութիւնս պատուաւորաց և մեծամե-ծաց Հռովմայեցւոց ի դէպ ժամու ճաշոց դ և ըմպելեաց. ոչ վարկապարազի ըստ մեծատանն յանդիմանութեան, որ քան աւելորդացն է զեխութիւն կերակուր և ըմպելի ե և գիւական խնճոյք. այլ որքան որ հարկաւորացն է ի պատահելն ըստ պատուոյ և մեծարանաց զոր նա գեղեցկապէս յարդարէր ըստ Թագաւորութեան։ Ոչ ըստ Որփիա զ գիւական աղանդոյն, և կամ ըստ այլոց արուեստականաց հնչմանց երգոց և պոռնկաց բա-նից. որ զկարծրացեալ ոգիս շարժէ ի միտսն վատթարացն. Այլ Աստուածային յարդարանօք և հոգևոր վայելչութեամբ [1] առ ճաշակս կերակրոց և ըմպելեաց երգել զերգս Տեառն ի լսե-լիս քաղքայարմար ըստ խորհրդածութեան տօնից և ժամանա-

ա. Գ. Դ նմանութեամբ. բ. Ա՛ Գ. սիրով նորա Աստուած. գ. Ա՛ ոչ կարէ բաց ի առանց կայր ի բացեայ. դ. Դ. ճաշու. ե. Դ. ըմբռնիլ. զ. Դ. Որփայ. Ա ընդ.

1 Նոր. «Աստուածային յարդարանօք եւ հոգեւոր վայելչութեամբ. Աբբ. Մամիկ.

աստուածային. յայտնի կարգեաց ամբոխին. ձայն տուեալ ի ձեռն քարոզողացն. Թէ առաւել վեհագոյն՝ ասէ, ար-համարհել զձայն գովութեանց, և ամենեցունց միաբան խնդրուածս առնել առ Աստուած, որպէս զի անվնաս պահեսցուք ի ձմերայնւոյս՝ որ կայ ի վերայ։ Զև ես այս ամենևիմք ճառեալ լինէր բանն. և ուրախութեամբ մեծաւ յասպարիսին խնդրուածս առնելով, աւրհնու-

կաց՝ որ զամենեցուն զանձինս շարժէր ի բարեզգօսութիւն[ա] առաքինութեան, ոչ միայն զԱստուած ունելով զայս առնէր, այլ և զամենեցուն կամս[բ] ողջ պահէր. Այսպէս էր նորա բա-րեացն[գ] կատարած երանելին ի Թագաւորս[դ] Թէոդոս, որոյ գո-վութիւնն յԱստուծոյ[ե] առ նա յերկրէ և յերկինս ուր կան և մնան.

ԳԼ. ԾԺԱ.

Էր երբեմն կարի ձմեռն[զ] և հարկաւորեալ ի պատուաւո-րաց ելանել յասպարէզ ըստ սովորութեան Թագաւորաց,[է] և ի հարկէ ելանէ յասպարէզն. Եւ անդէն գայր ի վերայ նոցա տարափք[ը] սաստիկ ձեան, և դժնդականայր խիստ ձմեռնս, մինչև անյոյս լինել. ամենեցուն իշխանացն և հօտից տղրել. Յայնժամ երանելին Թէոդոս զիւր կամս, որպէս ունէր առ Աս-տուած զսէրն եցոյց, և յայտնի արար ամենեցուն. Զի ի ձեռն քարոզաց հրամայեաց ձայնել ամենեցուն, զի կայցեն յաղօթս առ Աստուած, զի անցուսցէ զձմեռն և խստութեան ըստ մեծի ողորմութեան իւրոյ, զի մի վնասեսցուք ի բարկութենէն Աս-տուծոյ. Այսպիսիք տագցեալ անցեալ ի Թագաւորէն և ի քա-

ա. Ա՝ Գ. ի բարի սրբութեամբ առաքինութեամբ. բ. Դ. զկամս. գ. Ա՝ սորա բարուցն. դ. Դ. Թագաւորն. ե. Գ. Աստուծոյ. զ. Գ. Ա. Գ. կարս ծմեռն. Դ. ենկարածմեռն. է. Գ. Թագաւորացն. ը. Դ. տարափ,

թիւնս ի համաձայնութենէ ամենեքեան վերառաքէին Աստուծոյ և ամենայն քաղաքն մի եկեղեցի լինէր։ Իսկ Թագաւորն միջնակ լինէր օրհնութեանցն յիւրեան ձեռն գնալով։[ա] Եւ յուսոյն ոչ մեղաւ. քանզի ուրն ի քաղցրութիւն փափուխիւր և բարեբերութիւն պտղոց Աստուծոյն մարդասիրութեամբ բարի պահպանութեամբ շնորհէր ամենեցուն. այսքան Թագաւորին աղաւթք և ամբոխին յաւժարակամ հնազանդութիւնն զաւրեաց տղաչելով զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս։[բ]

Իսկ թէ երբէք պատերազմ շարժէր, ըստ Դաւթի մարգարէին, Թէոդոսիոս նման նմա առ բարեպաշտութիւնն յԱստուած ապաւինէր, գիտելով զնա պատերազմականացն լինել սատարիչ.[գ] և աղաւթքն զնոսա

ա. զընտանի զգեստս ունելով.
բ. Bն. չկայ. Այսքան Թագաւորին...... Յիսուս Քրիստոս ։
գ. Ձեռ. ունի «սատակիչ».

րողացն համաձայնութեամբ.[ա] որք[բ] յապարիզին էին հանդերձ բարեպաշտ Թագաւորաւն օրհնութիւն ի բարձունս և խնդրուածս յերկնաւոր Թագաւորէն առնէին.[գ] Եւ ամենայն քաղաքն մի եկեղեցի լինէր յօրհնութիւն[դ] և յաղօթս Աստուծոյ. և Թագաւորն ի մէջ նոցա հանգիստաւոր աղօթիւք։ Եւ ի յուսոյն ոչ վրիպեցաւ. զի անդրէն վաղվաղակի փոփոխէր տարափն յանձրև, և գառնաշունչ օդն ի հարաւ ջերմ, և ձմեռն լինէր գարուն առժամայն.

Ցայսոսիկ առաւել զարմանալի ցուցաւ Թագաւորն և ընդ ամենայն երկիր պատմեցաւ այս սքանչելիք որ յԱստուծոյ ցուցաւ։ Իսկ եթէ երբէք պատերազմ շարժէր, ըստ Դաւթի Թագաւորի յԱստուած յուսացեալ Թէոդոս Թագաւոր, վանէր ըզ-

ա. Դ. համաձայնութեանց. բ. Ն. որ. գ. Դ. յառնէին եւ յամենայն քաղաքն ի մի եկեղեցիս լինէր. դ. Գ. օրհնութիւն.

պարտեցին։ Ընդէն ապա յետոյ առ Պարսն պատերազմն Թագաւորին Ոնորի վաղճանեալ․ ի հիւպատութեան Ասկղեպիոդոտի և Մառինիանոսի ԺԸ Օգոստոս ամսոյ։[1] Բայց զիա՞րդ զբռնակալն Յովհաննէս Թագաւորն Թէոդոսիոս յԱստուած հաւատացեալ պարտեաց, պատմեցի՞ց․ քանզի արժանի յիշատակի համարիմ զայնժամ եղեալսն։ Քանզի որպէս առ Մովսէսիւ Եբրայեցւոցն եղև ընդ ծովն Կարմիր անցանել, այնպիսի և նորա զաւրավարացըն յորժամ զնոսա ի վերայ բռնակալին առաքեաց․ զորս ի ձեռն ուղից ասացից․ զի մեծութիւն նորա առանձին իրողութեան պիտաւորեալ այլոցն յանդիման կացուցանեն գրել։

ԳԼ. ԻԳ.[2]

Վաղճանելով Թագաւորին Ոնորի, ծանուցեալ ինք-

1 Փրկ. 423 թ.
2 Տես Փիլոստ. ԺԲ. 43. Կաս. ԺՌ. 18. Նիկ. ԺԴ. 7.

պատերազմաւն, մինչ զյաղթութեան շնորհ ունելով, (առաւել աղօթիւք զինուքն վառեր, քան թէ երկաթով,) որ և զպարսկականն պատերազմն պարտեալ էառ զխաղաղութիւն ի նոսա։

ԳԼ. ՃԺԲ.

Յաղագս հրաշիցն, թէ որպէս յաղթեաց բռնակալին Յովհաննու։

Յառնէ և բռնակալ ոմն Յոհաննէս ի Հռոմայ, և Թագաւորն Թէոդոս յուսացեալ յԱստուած պարտեաց զնա և արար խաղաղութիւն։ Զի որպէս առ Մովսէսիւն ցուցեալ եղև ընդ ծովն կարմիր անցանելով Իսրայելի զորս ասացից, զի առաքեաց զզօրս իւր ի վերայ բռնակալին ընդ ծովն։

Զի վախճանէր Ոնորիոս Թագաւորն Հռոմայ և արքեմքից·

ա. Ն. պարըսկա՛ան. բ. Դ. Գ. Ա. ՀԻԲ.

նակալին Թէոդոսի թագուցանէր զեղեալն, և յայլ ազգ զբազումս մոլորեցուցանէր։ Եւ առաքէր լռելեայն զաւրական ի Սաղոնաս, որ է քաղաք Դաղմատիայ. զի թէ դէպ ինչ լինիցի բռնակալ լինել յարեւմտայինսն կողմունս, մի ի հեռաստանէ եղիցին փոխարինել։ Եւ զայս այսպէս յառաջ պատրաստել, յայնժամ յայտնի զմահն հաւրեղբաւրն արար։

Իսկ յայնքանուջն Յովհաննէս [1] Նախակարգաւղ գոլով Թագաւորական ձեռնագրացն, [ա] ոչ տանելով զբարեբախտութիւնն իւրոյ պատուոյն, զթագաւորութիւնն յափշտակէր. և պատգամաւորս առաքէր առ Թէոդոս ընդունիլ թագաւոր աղաչէր։ Իսկ նա զպատգամաւորսն

ա. τῶν ὑπογράφεων

1 Այս այն Յովհաննէսն է, որ պատգամաւոր ուղարկեաց Ալարիքոսի մօտ խնդրելու որ նա վերցնի Հռովմի պաշարումը.

և իւրոյն լուեալ զմահն ծածկէ, և ժողովէ զօր բազում. այլ ազգ զկարծիսն առնէ, և առաքէ ի Սաղաւան [ա] քաղաք Դաղմատացւոց [բ] զի մի կարծիս առցէ բռնակալն զօրացն և զինքն պատրաստեսցէ ի նոսա. Յայսոսիկ բռնակալն յայտնէր զմահ թագաւորին, առաքելով պատգամաւորս առ թագաւորն խնդրել իւր զթագաւորութիւնն. զի էր Յովհաննէս Նախակարգեալ թագաւորութեանն, և զայն ոչ տարեալ ի վերագոյնսն ձգտէր, յափշտակէր զթագաւորութիւնն. Իսկ թագաւորն Թէոդոս ըզպատգամաւորսն առ իւր պահէր և հրամայէր զօրավարին Արդաբրի, [գ] որ ի Պարսս երեւելի ցուցաւ [դ] մեծամեծ յաղթութեամբք, զօրու երթալ ի վերայ նորա. Զոր և նաւեալ ընդ ծով, ոչ աջողակ [ե] հողմոյ վարեալ [զ] զնոսա ընկենու ի ձեռս բռնակալին. Զոր ըմբռնեալ ուրախ եղև, կարծեալ ի ձեռն նորա առնուլ զթագաւորութիւնն.

ա. Աʼ ի Սաղոն քաղաք Աստրեաց. բ. Բռլ. Ձեռ. Աստրոց. գ. Բռլ. Ձեռ. Արգաբրի. դ. Դ. որ ի Պարս երեւեցաւ մեծամեծ. ե. Ա յաջողակ զ. Դ. հողմավարեալ.

ի պահեստի կարգեաց. և առաքէր զզաւրավարն Արդաբուրիոս, որ և ի պարսկականն պատերազմին[3] մեծամեծան հանդիսացաւ: Սորա ի Սաղոնաս հասեալ, անտի նաւէր յԱկիւղիա կոյս, հպէր հանդիպման արդեւք որպէս կարծիւրն, բայց բարեբախտ էր որպէս յետոյն ցուցաւ: Քանզի հողմ ոչ ի դէպ շնչեալ, ի ձեռս բռնակալին էարկ զնա. որոյ ըմբռնեալ զնա յուսայր ի միշտս կարգեալ զԹագաւորն, որպէս զի ընարել և ցուցանել զնա ի Թագաւոր, եթէ ապրեցուցանել զզաւրավար կամեսցի: Եւ ճշմարտապէս ի հանդիսի էր Թագաւորն զայն լսելով, որ ի բռնակալն կոյս առաքէր զզաւրականսն՝ զի մի ինչ չար կրեսցէ ի բռնակալէն Արդաբուրիոս:

Իսկ Ասպառառայ[ա] որդւոյն Արդաբրի լուեալ և հաւրն ի բռնակալէն ըմբռնիլ, և բազում բիւրուց բարբարոսաց ի մարտակցութիւն բռնակալին հաւանել, ոչինչ ունէր զի գործեսցէ: Նաև յայնժամ աստուածա-

ա. 'Ασπαρ

1 Տես վերև 18.

Զայս լուեալ Թագաւորին, ի հոգս եղեալ առ Աստուած ապաւինի աղօթիւք խնդրելով զելս իրացն. Եւ ոչ անյոյս լինի ի վստահացեալսն: Եւ առաքեալ զօրս Թագաւորն և զորդի զօրավարին՝ որ ի ձեռս բռնակալին ի վերայ զօրուն փոխանակ հօրն[ա] իւրոյ. Որոյ հասեալ յաշխարհն,[բ] և լուեալ զբազում զօրաց բարբարոսաց յօգնութիւն[գ] բռնակալին և զհայրն ի ձեռս նոցա, տարակուսեալ ոչ գիտէր զինչ արասցէ. Եւ հասանէ հրաման ի Թագաւորէն երթալ ի վերայ նորա ըստ յա-

ա. Ա՛ հօր. բ. Ա՛ աշխարհն գ. Գ. յօգնականութիւն.

սիրին Թագաւորի աղաւթք դարձեալ զաւրեցին։

Քանզի հրեշտակ Աստուծոյ ձեւով հովուի առաջ-
նորդէր Ասպարայ և որոց ընդ նմա, և ածէր ընդ ծո-
վակն որ կայ մերձ յՌաւեննայ. քանզի յայնմ քաղաքի
կալով բռնակալն ունէր զզաւրավարսն, ընդ որ ոչ ոք
չեւ եւս անցանել գիտէր։ Յայնժամ և Աստուած զան-
կոխն կոխելի յարդարեաց։ Քանզի անցեալք ընդ ցամաք
ընդ ջուրս ծովակին, և գտեալք ի բաց զդրունս քաղա-
քին, զաւրավորք քան զբռնակալն եղեն։ Եւ յայնժամ
բարեպաշտ Թագաւորն զոր ունէրն առ Աստուած սէր
և երկիւղածութիւն վերագոյն յայտնեաց. քանզի աս-
պարէզ կատարելով նորա ազդ եղև մեռանել բռնակա-
լին։

Ապա ձայն տայր ամբոխին. Եկայք, ասէ, յորդո-
րելով զվայելչութիւնս յաղաւթանոցացն տեղիս հա-

ջողելոյն Աստուծոյ, և մի զարհուրել. զհրեշտակ[ա] Աստուծոյ
ասէ առաջնորդեացէ ընդ ծով իբրև ընդ ցամաք երկիր։ Զայս
լուեալ զօրավարացն և զօրացն, յուսացեալք յԱստուած և ի
Թագաւորին յաղօթսն[բ] ճանապարհորդեցան[գ] զգիշերն։ Եւ
զձեւով հովուի հրեշտակ Աստուծոյ առաջնորդէր նոցա ընդ
ծովն իբրև ընդ ցամաք երկիր[դ] յՌաւինա[ե] քաղաք. քանզի
անդ էր բռնակալն։ Եւ զի էր առաւօտ, բացան դրունք քաղա-
քին,[1] և մտեալ զօրն[զ] ի ներս ի քաղաքն, և մարտուցեալ բռ-
նաւորն ոչ կարաց ունել ընդդէմ, այլ անդէն վախճանի. և
զօրն ոչ գիտէր զնախախնամութիւնն Աստուծոյ, մինչև տեսին
զեղեալսն ըստ Թագաւորին հաւատոյ և աղօթից։[է] Այսպէս

ա. Ն. զի հրեշտակ. բ. Ն. յաղօթս. գ. Դ. ճանապարհեցան.
դ. Ա՛ անցան. ե Բոլ. Ձեռ. յառաւինա. զ Ա՛ զօրքն. է. Ա՛ վրիպեցան.

1 Նոր. «Իբրեւ այգն զառաւօտն մերկացաւ. դրունք քաղաքին բա-
ցան եւ զօրքն առհասարակ ի ներքս մտանէին». Ագաթան. 46։

սեալք, գոհացողական աղաւթս Աստուծոյ վերառաքեսցուք, փոխանակ զի նորա ձեռնն եբարձ զբռնակալն։ Այս ճառեալ որ ինչ հանդիսին գագարէր և անփոյթ լինէր. և ընդ մէջ ասպարիզին ամենեքին միաբանապէս հանդերձ նովաւ գոհականս սաղմոսելով յեկեղեցին կոյս երթային. և ամենայն քաղաքն մի լինէր եկեղեցի։ Իսկ յաղաւթարանացն տեղի հասեալք՝ անդ լինեն զաւուրն ողջոյն։

Գլ. ԻԴ.[1]

Բռնակալին ապա մեռեալ, ի հոգս լինէր ինքնակալն Թէոդոս. զո՞վ արդեօք ցուցանէ արեւելիցն կողմանց թագաւոր։ Իսկ էր նորա ազգական յոյժ մանուկ գոլով Վաղենտիանոս անուն, ի Պլակիդեայ նորա հաւրաքեռէն եղեալ, որ էր դուստր մեծին Թէոդոսի թագաւորի, Արկադի և Ոնորի երկուցն Աւգոստոսաց քոյր. իսկ հայր էր Վաղենտիանոսի Կոստանդիոս որ յՈնորա թագաւոր յայտնեալ, եւ սուղ ժամանակ նորա թագաւորակից եղեալ, առ ժամայն վաղճանեցաւ։[1] Զնա ապա զՎաղենտիանոս կայսր կարգեալ[2]

1 Յեռ փիլոստ. ԺԲ. 12. կաս. ԺԲ. եւ Նիկ. ԺԴ. 7.
2 փրկ. 421 թ. նոյն թուին էլ մեռաւ.
3 փրկ. 424 թ.

երևեցաւ բարեպաշտ թագաւորին սէրն որ առ Աստուած էր։ Ապա ի ձեռն քարոզաց ձայնէր ամենեցուն զեկեղեցիս Աստուծոյ յարդարել ի գոհութիւն հանապազ ամենասուրբ Երրորդութեանն.

Եւ կացուցանէր թագաւոր ի Հռոմ և յարևմուտս Վաղենտիանոս զմանուկ տիովք, զհօրաքեռ որդի իւր որ Պղակիդիոս[ա] կոչէր. Եւ պատուէր տայր Վաղենտիանոսի գնալ ի ճանապարհս արդարութեան, և ունկնդիր լինել[բ] խրատուց սրբոց և արանց

ա. Բոլ. Ձեռ. Պաղակտիոս. բ. Ա՝ լինէր.

յարևմտային կողմանս առաքեաց․ մաւրն նորա Պղակիդիա զՀոգատարութիւն գործենոյն Հրամայեալ։ Փութալով և ինքն Հասանել յԻտաղիայ, որպէս զի զՎաղէնտիանոս յաջորդել ի թագաւոր մերձ գոլով և իւրով իմաստութեամբն խրատել զորս անդն, մի ակնարկել առ բռնակալոն փութաբար․ այլ Հաստատուն կալ և Հնազանդել որոց յԱստուծոյ տուելոց նոցա թագաւորացն։ Իսկ Հասեալ մինչև Թեսաղոնիկ ի Հիւանդութենէ արգելաւ։ Այա առաքեալ պսակ թագաւորական Վաղենտիանոսի ի ձեռն պատրկին Իղիոնի, ինքն ի Կոստանդնուպոլիս դարձաւ։ Այլ արդ վասն այսորիկ բաւականանալ Համարիմ լնուլ զպատմութիւնն։

Գլ․ ԻԵ․ [1]

Իսկ Ատտիկոս եպիսկոպոս սքանչելաբար զեկեղեցեացն անձեցոյց իւրս Հոգատարութեամբ զնոսա կարգելով․

1 Տես կամ․ ԺԲ․ 2․ Նիկ․ ԺԴ․ 24․ 25․ 26․ 27․

արդարոց և Հօրաքեռ իւրոյ՝ և մօր Վաղէնտիանոսի․ Եւ դարձեալ ի Կոստանդնուպօլիս առն յաղթական ամենայն եկեղեցեաց Հրամայէր առնել։ Եւ ոչ այսոսիկ դրդուէր ի գովութիւնն, այլ Աստուծոյ տայր զփառս։

Գլ․ ՃԺԴ․

Թէ որպէս Ատտիկոս Հայրապետն Կոստանդնուպօլսոյ զեկեղեցին Աստուծոյ յարդարէր եւ ի մահուան մխիթարէր զժողովուրդն, կալեալ զեպիսկոպոսութիւն ամս ԻԱ․

Իսկ Ատտիկոս սքանչելաբար զեկեղեցեացն անձեցոյց իւրս․ ա Հոգատարութեամբ զնոսա կարգաւորեալ և վարդապետութեամբ զժողովուրդ բ յառաքինութիւն յորդորելով։ Եւ

ա․ Ն․ իր․ բ․ Ա՝ զժողովուրդն․

իսկ վարդապետութեամբ զժողովուրդն յառաքինութիւն յորդորելով։ Իսկ տեսեալ զեկեղեցին որոշեալ վասն Յովհաննիսեան արտաքոյ նորա ժողովելոյն, յիշատակ Յովհաննու յաղաւթսն առնել հրամայեաց, որպէս և զայլ ննջեցեալ եպիսկոպոսանցն սովորութիւն է առնել. ի ձեռն այսորիկ զբազումս յեկեղեցին դարձուցանել յուսացեալ։ Եւ այնպէս էր առատաձեռն, որպէս զի ոչ միայն որոց ի նորա պանդխտութեանն աղքատաց նախախնամութիւն առնել, այլ և որոց ի մաւտաւորնակ քաղաքսն ինչս առաքեալ առ ի մխիթարութիւն կարաւտելոցն։

Քանզի Կադիոսի քահանայ Նիկիացեացն եկեղեցւոյ երեք հարիւր առաքեալ ոսկեղէնս՝ զայս ինչ գրեաց։

«Լուայ թեւրս ի քաղաքիդ քաղցեալս կարաւտել «որում ի բարեպաշտացն. իսկ զթեւրս ասեմ զբազմու«թիւնդ, ոչ զստոյգն յայտնի թիւ։ Արդ՝ զի ես ու-

զյիշատակի օր հանգստեանն Յովհաննու յեկեղեցիսն կատարէր ամի ամի, որպէս և զայլ սրբոց. և նորա վարդապետութեամբն զժողովուրդն սփոփէր և խրատէր չթողուլ ի մտաց զնորա լուսաւոր վարդապետութիւնն։ Եւ ոչ միայն զիւրոց եկեղեցեացպէտսն լնու՝ և զաղքատաց և զպանդխտաց. այլ և զամենեցուն իսկ զեկելոցն առ նա զկարիսն լուծանէր։ Քանզի և քահանային եկեղեցւոյն Նիկիա տայր երեք հարիւր դահեկանոսկեզէնս։ Եւ այս ինչ[ա] նմա. այլ և բիւրս է ասել զնորա[բ] տուրս ըստ քաղաքաց քաղաքաց եկեղեցեաց և կարօտելոց. զի ոչ էր բաւ նորա առատաձեռնութեանն[գ] զի առ ամենեսեան բարեգործեալ, ամենեքեան հանգչէին ի նա։

ա. Ա՝ զի՞նչ. Ն. զայս ինչ. բ. Ն. զնո. գ. Ա՝ առատաձեռնութեանց քաղաքաց.

«նիմ առեալ յառատն ձեռամբ տուող է տնտեսողացն «բալուաք, փոխադրեա կարաւանլոցն յիշելով զբան Փրկ«չին մերոյ Քրիստոսի որ ասէ. ամենայն որ խնդրէ «քեզ տուր: Իսկ ոմանց պատահէ տարակուսիլ փորձու«թեանն աղագաւ, ունողացն ոչ տուելոց նոցա առնլով. «ո՜վ սիրելի իմ գլուխ, զայսոսիկ զերեքհարիւր ոսկե«ղէնաս ծախեմ՞ որպէս զի արդեւք կամիմ գիտել թէ «տուր ամենեւիմբ պատկառելոցն խնդրոյ, այլ որոց «ի վաճառականութիւն ի ձեռն վարուց զորովայնն առա«ջի դնաւղաց տալով: Եւ ոչ կրաւնաւորութիւն համա«րեսցիս ըստ այսմ մասին. միոյ միայնւոյ սնուցանելոյն «զքաղցեալսն, և այլ և ոչ ըմբերանել զոյս մերն աւ«րինակաւ ոչ խորհաւղս :»

Այսպէս և կարաւանլոցն հեռագոյն եղելոց հոգտանէր. և ոչ այս միայն այլ և զպաշտաւնս ոմանց հատանել փութայր: Լուեալ ապա զի որոց վասն Հրէական Զատկին երբեմն որոշողացն ի Նաւատիանոսաց զմարմինն Սամբատիոսի յԻոդա փոխելոյ, քանզի յայնմ կղզւոջ լցեալ բարկութեամբ վաղճանեցաւ և թաղեաւ, ի վերայ գերեզմանին աղաւթել. առաքեալ Ատտիկոսի ի գիշերի զմարմինն յայլ գերեզմանափոխել, հրամայեաց: Իսկ նոցա սովորաբար եկեալ, և վերաբերել զգերեզմանն գտեալ, այնուհետև ի պաշտելոյ զգերեզմանն դադարեցին: Իսկ էր և առ դբութիւն անուանց բարեսէր. քանզի Նաւահանգիստ մի, որ կայ ի բերանն Եւքսինոս Պոնտոսի, ի վաղուէ Կախարդութիւնք [ա] կոչեցեալ, Բժշկութիւնս անուանեաց. զի մի ժողովսն անդ արարեալ հայհոյական անուամբ անուանեսցէ զտեղին: Եւ զայլ դաս-

ա. Φαρμακέα

տակերտ մի Կոստանդինուպօլսի Արծաթիքաղաք [ա] անուանեալ, յայսպիսի պատճառոյ: Ոսկինքաղաք [բ] Հին է նաւահանգիստ որ կայ ի սկզբանն Բոսպորոսի. [գ] և յիշեն զնա բազումք ի հնոյն շարագրաւղաց. մանաւանդ Ստրաբոն ճարտասան, և Դամասկինոս Նիկողաւոս: Եւ որ ի բանսն աքանչելիս Քսենոփոն ի վեցերորդում Կիւրոսի ելմանն, [դ] և յառաջնում Հեթանոսականաց [ե] ասէ վասն նորա. թէ Ա(լ)կիբիադա պարսպեալ զնա տասնորդարան ի նմա կարգեաց, քանզի զտասանորդսն որք ի Պոնտոսէն նաւելով ի նմա տային: Տեսեալ ապա Ատտիկոսի զոր ընդդէմ Քրիսոպօլսի տեղին բարեվայելուչ հանդիպեալ, վայելուչ է ասէ զայն Արծաթիքաղաք անուանեալ. և ճառեալ բանն առժամայն զմականունութիւն զաւրացոյց:

Իսկ ոմանց ասացեալ զնա. ոչ պարտիլ զՆաւատիանոսն ներքսագոյն քաղաքացն ժողովել. ո՞չ գիտէ.ք, ասէ, որքանս մեր հալածելոց առ Կոստանտինոսիւ և Վաղէսիւ ախտակիցք եղեն. այլ որպէս ասացաւ, և վկայք մերոյն հաւատոյ կարգեցան. քանզի նախկին յեկեղեցւոյն որոշեալք ոչինչ ի հաւատն նորա հաստատեցան: Իսկ ի Նիկիայ երբեմն ձեռնադրութեան եպիսկո-

ա. Ἀργυρόπολις
բ. Χρυσόπολις
գ. Βόσπορος.
դ. Κύρου Ἀναβάσεως.
ե. τῶν Ἑλληνικῶν.

Ոմանք ասացին յԱտտիկոս. ոչ է պարտ զՆաւատիանոսս ներքնագոյն քաղաքացն ժողովել: Ոչ գիտէք. ասէ, որքան մեզ ախտակիցք եղեն ի մեր հալածանսն առ Կոստանդիւ և Վաղեսիւ. և եղեն վկայք մերոց հաւատոյս, և հալածեալք ի նո-

պոսի հասեալ, զԱսկղիպիադ զՆաւատիանոսացն եպիսկոպոս տեսեալ ծերագոյն գոլով եհարց. քանի՞ ամս ունիս եպիսկոպոս գոլով։ Իսկ նորա ծ ասացեալ, ասէ Ատտիկոս. երջանիկ հանդիպիս, ո՛վ մարդ, այսքան ժամանակ բարի գործոյ խնամ տարեալ։ Իսկ ցնոյն Ասկղէպիադէս ասէ. զՆաւատիոս գովեմ իսկ զՆաւատիանոս ոչ ընդունիմ. սքանչելաձայնեալ Ասկղէպիադեայ. զիա՞րդ, ասէ՝ զայս ասես եպիսկոպոս։ Ջնա, ասէ Ատտիկոս, գովեմ զի ընդ որոց զոհիճն հաղորդել ոչ համբարձաւ, քանզի զայս արդեւք և ես արարի. բայց զՆաւատիանոս ոչ գովեմ, զի վասն փոքր յանցանաց ի հաղորդութենէ զժողովրդականսն արգելուն։ Առ այսոսիկ Ասկղիպիդ. արտաքոյ ասէ, զոհելոյն և այլ բազում ըստ գրոց մեղք առ մահ տանողք, վասն որոյ դուք զժառանգաւորս, իսկ մեք զժողովրդականսս արգելումք, Աստուծոյ միայն զթողու-

ցանէ ոչ հեռացան ի մէնջ։ Տեսեալ զԱսկղիպոս Նաւատիանոսաց եպիսկոպոսն Նիկիայ ծեր յոյժ, եհարց Ատտիկոս. «քա՛նի ամ ունիս յեպիսկոպոսութիւնդ.» Ասէ. «յիսուն»։ Ասէ դարձեալ. «երջանիկ հանդիպիս, ով այր, այսքան ժամանակս առաւել լեալ.» Ասէ Ասկղիպոս. «զՆաւատիոսս գովեմ ես, այլ զՆաւատիանոս ոչ ընդունիմ.» Ատտիկոս ասէ. ո՞րպէս։ Ասկղիպիդս ասէ. գովեմ, վասն զի ընդ որոց զոհեցին ոչ հաղորդեցաւ. քանզի զայս արդեւք և ես արարի. [բ] այլ զի ոչ ընդունիմ, զի վասն փոքր յանցանաց զժողովուրդս արգելուն ի հաղորդութենէ։ Զի զոհելոյն մեղք ի մահ հզէ զօգին ըստ Յոհաննու՝ որ ոչ ասէ աղօթել. [գ] վասն որոյ դուք զժառանգաւոր արգելուք ի վիճակաւորութենէ զմեղուցեալս, իսկ մեք և զժողովրդականս արգելումք Աստուծոյ միայն զթողութիւնն յանձնելով։

ա. Ա՝ ամ. բ. Ն. առդ՝ եւ քու ես արարի. գ. Ա՝ Գ. յաղօթել.

թիւնն նոցա վերայ յեղլով։ Իսկ Ատտիկոս դարձեալ ընդդիմադրեաց նմա. եթէ առ մահ հոգւոյ և մարմնոյ ոչ է այլ ինչ, բայց միայն կռապաշտութիւն և արծաթսիրութիւնք. այսինքն արծաթսիրութիւն, ագահութիւն, զորս բազումս յորոց ձեռն գտանին ունելով. ասեմ զորս արծաթսիրութիւնն ընդունել որպէս զմեծամեծաց յարդարիչս, իսկ զորս վասն պոռնկութեան ի բաց ընկենուլ և զայս յորժամ ծանիցեն. իսկ թէ ոչ մոռացաբար հաղորդին յաստուածայինցն խորհրդոց մանկունքն վասն երկիւղի ծնաւղացն և վասն ամաւթոյ կանանց արքն նոյնպէս և կանայք յաղագս արանց։ Արդ ահա որպէս ասացերն ոչ ևս առ մահ թողութիւնն ի ձեզ, այլ որպէս հասեալն ասացի. զի երկիւղիւ և ամաւթով մարդկայնւոք էք ըմբռնեալք։ Եւ զայս ասացեալ արձակեաց զԱսկղիպիադ, քանզի էր եկեալ յայցելութիւն Ատտիկոսի։

Ատտիկոս ասէ. առ ի մահ ձգեալ մեղք ոչ այլ ինչ է բայց կռապաշտութիւն. այլ և զագահութիւն ընդ սմա յարէ առաքեալ[ա] ագահութիւն ասէ, որ է կռապաշտութիւն, որ է ամենայն չարեաց պատճառ ընչասիրութիւն։ Այլ և յաւսմանէ ըստ գտեալք ապաշխարութեամբ որոշեալք ժամանականդունիմք, այլ և զպոռնկեալսն որոշեմք զժառանգաւորս և ըզժողովուրդս յեկեղեցւոյ և ի հաղորդութենէ. այլ զդարձեալս[գ] խոստովանութեամբ յապաշխարութիւն[դ] ընդունիմք. և ըստ արժանեացն որոշեմք զսեղիս ժամանակօք, և ըստ արժանեացն հատուցմունք, որ ըստ միճակաւորութեանն. և որ ըստ ժողովրդեանն ի հաղորդութիւն ընտրութեամբ կանոնի և գիտնոց։ (Եւ զայս ասացեալ Ատտիկոսի ընդունէր Ասկղիպիդա

ա. Ա՛ Գ. ընդդէմ յարէ, առաքեալս. բ. Ա՛ զժառանգաւորս. գ. Ա՛ Գ. զդարձեալսն դ. Ն. յապաշխարութեամբ.

Իսկ Ատտիկոս յառաջ ծանեաւ զմահն իւր.[1] քանզի գնալով ի Նիկւոյ առ Կաղիպոս[ա] քահանայ որ անդ. փութայ, ասէ, նախ քան զաշունն ի Կոստանդնուպաւլիս, թէ կամիս զիս անդէն կենդանի տեսանել. վասն զի յամիս, ոչ հասանես ինձ։ Եւ զայս ասացեալ ոչ մեղաւ. քանզի ԻԱ ամի եպիսկոպոսութեանն իւրում Բոկտեմբերի ամսոյ վաղճանեցաւ. ի հիւպատուոջն Թէոդոսի ԺԱ, և Վաղէնտիանոսի կայսեր Ա։ [2] Իսկ Թագաւորն Թէոդոս ի Թեսաղոնիկւոյ դարձեալ, ի Թաղումն ոչ եհաս, քանզի եհաս նախ քան զաւր մտից Թագաւորին։ Ատտիկոս աւան-

ա. Καλλιόπιος

1 Նա մեռանելուց առաջ իրան համար գերեզման պատրաստել տուեց։
2 Փրկ. 425.

յօժար կամօք, և յուղարկեցաւ ի նմանէ սիրովն Քրիստոսի)։ Իսկ Ատտիկոս յառաջագոյն գիտացեալ զմահ իւր (և կոչեալ[ա] զհաւատոյ միաբանեալսն համազգոյ ամենասուրբ Երրորդութեան զձեռնադրեալսն զեպիսկոպոսս և զքահանայս, յինքենէ յանձն առնէ զինքն նոցա աղօթից և յիշատակաց միշտ յեկեղեցիս Աստուծոյ. և ոչ անտես առնել ի նորայոց[բ] կարգաց[գ] և յիւրաւանց եկեղեցեաց և կալ մնալ ի սուրբ վարս հաւատով. և զժողովուրդն մխիթարէր ըստ իւրաքանչիւրոցն, որում իւրաքանչիւր որ պէտս ունէր օգտի)։ Եւ յետ այսորիկ հիւանդացաւ, որով և մեռաւ իսկ քան և մի ամ կալեալ զեպիսկոպոսութիւնն, ի թագաւորութեանն Թէոդոսի բարեպաշտ թագաւորին բազում դրուատեօք։

Եւ զի էր թագաւորն Թէոդոս ի Թեսաղոնիկէ, յետ միոյ աւուր վախճանի Ատտիկոսի Կոստանդնուպօլսի եպիսկոպոսի, գայ թագաւորն ի թաղումն նորա։ {Եւ ապաշաւանօք արտասուեաց զայրն բարեխօհ[դ] և բարեգործ։ Եւ աղօթս արարեալ ի վերայ

ա. Գ. կոչեցեալ. բ. Ա՞ ի նորանց. գ. Դ. կարգաց. դ. Ն. բարեխառն.

դեալ Թաղմանն, ոչ ընդ երկարս ինչ և յոլջոլջումն Նորին Վաղէնտի ազդեցաւ. քանզի ԻԳ նոյն Ոկտոմբր ամսոյ լինէր։

ԳԼ. ԻԶ. [1]

Իսկ յետ մահուանն Անտիոքոսի բազում վէճ վասն եպիսկոպոսանց լինէր. այլոց զայլ խնդրելոց։ Քանզի ոմանք զՓիլիպպոս քահանայ խնդրէին, իսկ ոմանք զՊրաւկղ, և սա քահանայ էր։ Իսկ միաբան ամենայն ժողովուրդն փափագէր առնել զՍիսին որ էր քահանայ. և ոչ ի միում յորոց ի ներքս ի Կոստանդնուպոլսի եկեղեցեացն կարգեալ լինէր, այլ ի դաստակերտի միում Կոստանդինուպոլսի, որում համանուն Ձիթենի, ա զքահանայութիւն ժառանգէր. որ դաստակերտ կչիռ կայ բ ի քաղաքիս. իսկ

ա. Ἐλαία

բ. κατάντικρυ ի հակառակ կողմն,

1 Տես կաս. ԺԲ. 3. Նիկ. ԺԴ. 29։

դերեզմանին, օրհնելով զնա գոհացաւ զԱստուծոյ ասէ. Տէր ետ և Տէր էառ, և այժմ Ձեր հոգացէ տեսուչ ժողովրդեանն իւրոյ. և մի անտես լիցուք ի խնամոց մարդասիրութենէ)։

ԳԼ. ԾԺԴ.

Յաղագս Սիսինոսի, թէ որպէս ընտրի եպիսկոպոսութիւն Կոստանդնուպոլսոյ։

Եւ բազում հակառակութիւն լինէր ընդ ընտրութեան ի տեղի նորա զփոխանորդութիւնն ունել. Զի ոմանք զՓիլիպպոս քահանայ ասէին. (որ էր աշակերտեալ Յոհաննու ոսւգս). իսկ ոմանք զՊրոկղ քահանայ (Լիւկիացի ա և աշակերտ Յոհաննու.) իսկ ոմանք զՍիսին քահանայ, ոչ ի Կոստանդնու քաղաքին

ա. Դ. Լիկիացի.

ի Նմա ի սովորութենէ ի համբարձմանն Փրկչին կատարի ամեն հռչակաւն։ Եւ փափագ ունէին առնն ամենայն ժողովրդականքն. զի ի վերայ երկիւղածութեան հռչակեալ լինէր, և մանաւանդ զի վաղքատս և առաւել քան զկարն ջեռուցանել փութայր։ Ջաւրացաւ ապա փոյթ ժողովրդականացն. և ձեռնադրիւր Սիսինոս ի ԻԲ Փետրուարի ամսոյ ի զնոյն հետայն ի հիւպատուոջն որ էր Թէոդոսի ԺԲ, և Վաղենտինիանոսի մանկագունին Բ[1]։ Ի վերայ յառնէ Փիլիպոս քահանայ, զի քան զնա ընտրեցաւ միւսն, բազում ինչ հպեցոյց ձեռնադրութիւնն. մատնելով զձեռնադրեալն և զձեռնադրօղսն, [ա] եւ եւս առաւել զժողովրդականսն։ Այսքանս ասաց որպիսիս ոչ կամիմ աւանդել գրով զի զնա ոչ ընդունիմ զյանդգնութեանն, որպիսիս գրով աւանդել զյանդըգնեալն. իսկ սակաւս վասն նորա ասել ի դէպ համարիմ։

ա. Բն. աւել ունի. -ի շարագրեալն յիւրմէ պատմութեան քրիստոնէական ։

1 Փրկ. 426.

կարգաւորեալ, այլ ի դաստակերտի միում քաղաքին, որ էր ի Նմա մատուռն համբարձման Փրկչին, և տօն ժողովոց ի Նմա ամ յամէ կատարի։ Եւ զի էր հռչակաւոր Սիսին ըստ երկիւղածութեան Քրիստոսի և սուրբ, և առ աղքատս առաւել քան զկարն առատաձեռնութեամբ երևեալ, և համաձայնութիւն լինէր առաւել ի վերայ Նորա քան յայլոցն։ Եւ ձեռնադրեն զՍիսին [ա] ի հայրապետութիւն[բ] Կոստանդնուպօլսի՝ յերկոտասան[գ] ամի Թէոդոսի թագաւորութեանն և յերկուսն Վաղենտինիանոսի[դ] Թագաւորին.

ա. Ա՝ Սիսին. բ. Դ. քահանայապետութիւն. գ. Ա՝ երկոտասան. դ. Բոլ. Ձեռ. Վաղէսի.

ԳԼ. ԻԷ.

Այս Փիլիպպոս Սիդացի [ա] էր ազգաւ. իսկ Սիդէ քաղաք է Պամփիլիւոյ, յորմէ դիմէր եւ Տռովիղոս իմաստակ, որոյ և ազգական լինել ասէր: Իսկ սարկաւագ գոլով զամս բազում առ Յոհաննու լինէր. եւ վաստակաւոր լինէր առ բանս, եւ զբազումս եւ զամենայնս իսկ ի գիրս ժողովէր: Իսկ նախանձեալ զԱսիականն [բ] բանի նկարագիր, շատս համագրեաց. զԹագաւորին Յուլիանոսի զընդդէմ քրիստոնէից գրեանն խախտելով և քրիստոնէական պատմութիւն համագրեաց, զոր յերբ-

ա. Σιδίτης
բ. 'Ασιανος յայտնի ծառախոս էր

ԳԼ. ՃԺԵ.

Յաղագս Փիլիպպոսի աշակերտին Յոհաննու. թէ զկնի մահուանն Յոհաննու զինչ շարագրեաց:

Իսկ Փիլիպպոս ընչիւք հպեալ եղև ի վերայ նորա. զոր ոչ ընկալեալ եղև, ոչ ձեռնադրեալն և ոչ ձեռնադրողն յեկեղեցւոյն Աստուծոյ ի Թագաւորէն Թէոդոսէ:

Փիլիպպոս այս էր ազգաւ Սիդայեցի [ա] և էր ի քաղաքէն Պամփիւլիա. ուսեալ ի Տռոյլոսէ [բ] իմաստակէ, որ էր ազգ նորա: Աստուածասէր եղեալ և սարկաւագ եղեալ սրբոյն Յոհաննու և վաստակաւոր եղեալ առ նովաւ առ բանս [գ] նորա շարագրաց, և ժողովէր ամենայն ուսումք զգիրս (նորա վարդապետութեանն, Իսկ յետ մահուան երանելոյն Յոհաննու այլափոխեալ, հպարտութեան միտս սատանայ) և զԱսիական [դ] բանիցն նկարագիրս շարագրեաց զԹագաւորին Յուլիանոսի: Որ ընդդէմ [ե]

ա. Ա՝ Սիփայեցի. Բոլ. Ձեռ. Սիգայեցի. բ. Բոլ Ձեռ. ի յաւռնլիոսէ. գ. Ա՝ եւ զբանս նորա. դ. Ա՝ եւ զաամկա;ան ե. Ն. ընդ.

սուն և վեց գիրս բաժանեաց։ Իսկ իւրաքանչիւր ոք գիրք ունի հատուածս բազումս, որպէս զի ամենեցունց մաւտ ի հազար լինել իւրաքանչիւր տոմի հաւասարելով ի տոմին։ Իսկ զիրողութիւնսն զայս ոչ եկեղեցական այլ քրիստոնէական վերագրեաց։ Եւ բազում նիւթս ժողովէր նա, ցուցանել կամեցաւ միայն փորձապէս ունել ի յիմաստասիրացն խրատուց, վասն որոյ և յաճախաբար երկրաչափականաց չափուց և աստեղաբաշխութեանց և թուականութեանց երաժշտականութեանց տեսմանցն [ա] առնէ յիշատակ։ Եւ պատմութիւն առելով լերանց և կղզեաց և ծառոց և այլոց փոքերց, թոյլ իրողութիւն գործեաց։ Վասն որոյ և որպէս կարծեմ, անպիտան զնա և տգիտացն և բարեխրատիցն արար։ Քանզի տգէտքն զճոռոմացեալն պատմութիւն բառնալ ոչ կարեն, իսկ բարեխրատքն զայսօրիկ զբանս ընտգտանին. այլ իւրաքանչիւր ոք վասն գրենոյն որպէս ունի

ա. θεωρημάτων.

քրիստոնէից գրեաց [ա] յիսուն և վեց գիրս բաժանեալս. որ ունի հատուածս բազումս, որ լինի հազար. և զնոցա զիրողութիւն ոչ եկեղեցական, այլ աշխարհաբար վերագրեաց. և բազում նիւթս ժողովէր ի նոսա, ցուցանել կամեցեալ [բ] միայն զփորձ իմաստասիրացն խրատուց։ Վասն որոյ յաճախաբար երկրաչափականացն չափուցն և թուականութեանցն տեսմանցն առնել զյիշատակ, և պատմութիւն առնելով կղզեաց և լերանց, (և գետոց և ծառոց և այլոց, որ ի ծովու են) և ի ցամաքի. վասն որոյ կարծեմ անպիտան զնա տգիտաց և բարեխրատից արար, որպէս ամենեցուն է յայտ. Քանզի տգէտք ճոռոմացեալս [գ] պատմութիւնն ոչ լսեն, իսկ բարեխրատքն զայսօրիկ զխօսս ընտգատանեն։ (Եւ վասն այսօրիկ գրոց Ցուլիոսի ես վնաս

ա. Ն. գրեալ. բ. Ա՛ Գ. կամեցաւ ցուցանել. գ. Ա՛ ճոռոմացեալ.

զիւրոյ կամացն և հանճարոյ դատեսցի. իսկ ես զայլ ասեմ զի զժամանակս պատմութեանն շփոթէ։ Քանզի յիշեալ զինքնակալին Թէոդոսի ժամանակս առ ժամայն յԱթանասայ եպիսկոպոսին ժամանակսն ընթացաւ, և զայս առաւելաբար առնէ։ Այսքան վասն Փիլիպոսի, իսկ որ առ Սիսինոսիւն եղև՝ կարևոր է ասել։

ԳԼ. ԻԸ. [1]

Կիւզիկոնացեացն եպիսկոպոսի վախճանեալ, Սիսինիոս զՊրաւկղ, զոր այժմ յիշեցի, յեպիսկոպոսութիւն Կիւզիկոնի նախաձեռնէր։ Իսկ նորա հանդերձեալ երթալ, ժամանէին Կիւզիկոնացիք և ձեռնադրէին այր ճգնաւոր որոյ անուն էր Դաղմատիոս։ Եւ զայս արարին անփոյթ զաւրէնսն որ հրամայեն ոչ առանց կամաց ե-

1 Տես. Նաս. ԺԲ. Ձ. Նիկ. ԺԴ. 31.

համարիմ ընթեռնուլ՝ և կամ գրել)· այլ իւրաքանչիւր ոք ըստ իւր իմաստից և հանճարոյ դատեսցէ զՓիլիպպոս։

ԳԼ. ԾԺԶ.

Դարձեալ Սիսինու հայրապետին Կոստանդնուպօլսոյ եւ վարուցն նոցին

Իսկ դարձայց [ա] առ Սիսինոս (որ զհայրապետութիւնն ընկալաւ զԿոստանդնուպօլսի. զի էր այր բարեպաշտօն և երկիւղած յԱստուծոյ, [բ] և աղքատասէր առաւել քան զայլսն)։ Ցայնոսիկ [գ] վախճանի Կիւզիկիանոսաց եպիսկոպոսն. և Սիսին ձեռնադրէ զՊրոկղ յեպիսկոպոսութիւն և առաքէ ի Կիւզիկոն։ Իսկ Կիւզիկեցիք յառաջագոյն ձեռնադրեն իւրեանց յեպիսկոպոսութիւն [դ] զԴաղմատիոս զայր ճգնաւոր, անփոյթ արարեալ զօրէնս. ոչ ձեռնադրել եպիսկոպոս առանց թղթոյ և հրամանի

ա. Ա՝ դարձոյց. բ. Ա՝ Աստուծոյ. գ. Ա՝ յայնմ ժամանակի. դ. Ա՝ եպիսկոպոս.

պիսկոպոսին Կոստանդնուպոլսի ձեռնադրութեան եպիսկոպոսին լինել, և անփոյթ արարին զաւրէնսն զայն. որպէս զի Ատտիկոսի միայնոյ ի դէմս տուեալ է: Ապա Ծեայր Պրոկղոս ընտանին եկեղեցւոյ, ոչ եղեալ առաջնորդ յեկեղեցին Կոստանդնուպաւղսի ըստ վարդապետութեանց ծաղկելով: Այլ վասն այնորիկ ըստ աշխարհին ասասցուք: Իսկ Սիսին ոչ զերկու ամսն կեցեալ յեպիսկոպոսութեանն վաղճանեցաւ, ի հիպատոսին Իեռիոսի և Արտաբրի Իդ- Դեկտեմբեր ամսոյ:[1] Այր ի վերայ ողջախոհութեան և ուղիղ վարուց և աղքատասիրութեան հռչակեալ, իսկ բարուքն բարեընկեալ և անսուտ, և վասն այնորիկ անհոգագոյն. վասն որոյ և գործասիրացն տրտմագոյն էր, և զանգործի փառս էառ ի նոցանէ:

1. Փրկ. 427 Թ.

Կոստանդնուպոլսի գլխաւոր հայրապետի: (Եւ երթեալ Պրոկղ ի Կիւզիկոսն, հանդիպի այսոցիկ և ոչ մրդովի, այլ տիրով հըրաժարեալ ի Դաղմատիայ, դառնայ ի Կոստանդնուպոլիս, և համոզէր խաղաղութիւն զՍիսին վասն Կիւզիկեցւոցն) և ինքն ոչ եպիսկոպոսութեամբ վարի, այլ վարդապետութեամբ ի Քըրիստոս ապաւինեալ. զոր յետոյ ասասցուք:

Իսկ Սիսին զերկուս ամս կալեալ զեպիսկոպոսութիւն առողջութեամբ և ուղիղ վարուք աղքատասիրութեամբ հըռչակեալ, և ամենայն բարեձևութեամբ կարգօք. վախճանի ի փառըս Աստուծոյ (և բազմաց շարժեաց առօսր աղքատացն դասուց զոր ունէր):

ԳԼ ԾԺԸ.

Նեստորի յառաջանալն եպիսկոպոսութիւն:

Եւ յետ վախճանի նորա դարձեալ եղև հակառակութիւն-

Գլ. ԻԹ.[1]

Իսկ յետ վախճանին Սիսնի, թուեցաւ կալաւղացն զոչ ոք վասն անոտի փութողացն եպիսկոպոսութիւնն նախանձեռնել բազմաց. ապա զՓիլիպոս, իսկ ապա զՊրաւկղ նախանձեռնել փութացելոց։ Յետ այնորիկ եպիսկոպոս յԱնտիոքա ածել կամէին. քանզի էր անդ այր Նեստորիոս անուն ազգաւ Գերմանիկեցի,[ա] բարեձայն այլ որպէս զի և քաջախաւս։ Վասնորոյ զպատճառ վարդապետութիւնըն ծանեան, և այնորիկ աղագաւ կամեցան կոչել զնա յեպիսկոպոսութիւն։ Ապա երից անցելոց ամսոց ածիւր յԱնտիոքայ Նեստորիոս, որ ողջախոհութեամբն գոհութիւն ի բազմաց ստանայր։ Իսկ որպիսի էին յայլսն բարքըն ի նախկին նորա վարդապետութենէ ի խորհրդականացն ոչ ծանծկեցան։ Քանզի ձեռնադրեալ ի տասն Ապրիլի ամսոյ, ի հիւպատուղըն Փիլիքսի և Տաւռոսի, առժամայն զայն զգերահռչակեալն եթող զձայն առ ամենայն ժողովրդեամբն, առ Թագաւորն բանս արարեալ. Տուր

ա. Γερμανικεύς

1 Տես Կաս. ԺԲ. 4. Նիկ. ԺԳ. 31։

ոմանք էին ի Պրոկղ և ոմանք ի Փիլիպոս։ Եւ անմիաբանք լինեալ կոչեն զՆեստոր յԱնտիոքայ յեպիսկոպոսութիւն, Գերմանիկեցի ազգաւ, բարձրաձայն և քաջախօս, (այլ ոչ գիտնաւոր սուրբ գրոց. Իսկ Թագաւորն ոչ յայտնիկ[բ] յընտրութիւնս զինքն ի ներքս մուծանէ. զի մի լուծցէ զօրէնս եկեղեցւոյ Աստուծոյ ըստ իշխանութեան երևեալ ցուցի)։ Եւ ապա ձեռնադրի Նեստոր յեպիսկոպոսութիւն[բ] Կոստանդնուպօլսի ի տասն Ապրիլի, իսկ որպէս էին նորա բարքն ի խորհրդականաց իւրոց ոչ ծածկէր։ Եւ յետ երից աւուրց ձեռնադրութեան իւրոյ, առ-

ա. Ա՝ այսուհետև. բ. Ա՝ յեպիսկոպոս

ինձ, ասէ, ով Թագաւոր, մաքուր զերկիր ի հերձուածողացըն, և ես քեզ զերկինս փոխադրեցից․ համակործանեա ընդ իս զհերձուածողս, և ես ընդ քեզ կործանեցից ըզ Պարսս։ Այսուքիկ ճառեալք, թէև ոմանք ի բազմացն ցասուցմն առ հերձուածողսն ունէին, կամաւորաբար ըզբանսն ընդունէին։ Այլ արդ որպէս ասացի տգիտացն ի բանէ կամ ոք նշանակեալն ոչ ծանկեցաւ, և ոչ դատարկութիւն մտացն, և ոչ սրտմտականն ընդ այնուիկ և սնափառութիւնն․ զի ոչ զսղագոյնն ի սպուժումն ասացեալ, այլ թէ պարտ է ըստ առակին ասել, և ոչ ի ջրոյ քաղաքին տակաւին ճաշակել․ ջերմ սրտիւ հալածիչ ցուցանիւր։ Քանզի ի հինգերորդումն յետ ձեռնադրութեան աւուր զաղաւթարանն Արիանոսացն յորում ի ծածուկ

ժամայն զայն իբրև հռչակեալ եթող զձայն առ ամենայն ժողովրդեամբն, առ Թագաւորն բանս առնէ հանդերձ այլովն[ա] եւ․ «Տո՛ւր ինձ ասէ, ո՜վ Թագաւոր, մաքուր ի հերձուածողաց, և և ես քեզ զերկինս փոխադրեցից․ համակործանեաց ընդ իս զգունդ հերձուածողաց, և ես ընդ քեզ կործանեցից աղօթիւք զբիւրաւոր բանակս պատերազմողաց թշնամեաց՝ երևելեաց և աներևութից․ Եւ բազմաց որ զցասումն ունէին (առ Թագաւորն, յորդորական բանս առնէին․ առնել զաստացեալսն ի ներսորէ և հաւանեալ լինի)․ Արդ՝ որպէս ասացի ի բանէն նորա նշանակել ոչ ծածկեցաւ դատարկութիւն մտացն, և ոչ սրտմըտականն ընդ այնուիկ և մեծափառութիւն ըստացեալ ունէր․ զի և ոչ երկայնամտութեամբ ձեռնամուխ լինի յիրողութիւնն, այլ ըստ առակին նմանի․[բ] ոչ ասէ ի ջրոյ քաղաքին ճաշակիլ․[գ] Եւ անդէն իսկ յետ հինգ աւուր ձեռնադրութեանն,[դ] ջերմ սրտիւ հալածիչ ցուցաւ, և զաղօթարան Արիանոսացն[ե] քա-

ա. Ա՝ Գ․ այլովքն․ բ. Ա՝ նմանին․ գ. Ա՝ ճաշակեալ, դ. Ա՝ ժեռնաղրի․ ե. Ա՝ արիոսացն․

ողաւթէլին, աւերեալ կամեցեալ, յանմտութիւն էած ըզ Նոսա: Քանզի տեսեալք աւերելով զաղաւթարանն, հուր արկեալք այրեցին. իսկ ճարակեալ հուրն ըստ մերձակայ տանցն կիզոյր. ամբոխ յայսմանէ լինէր ի քաղաքին, և Արիանոսքն առ ի հատուցումն պատրաստէին. այղ զչարն յառաջեալ ի գործ ոչ թողացոյց որ միշտ զքաղաքն պահող Աստուած: Եւ սակայն այնուհետև հրէայրեցութեան ըզ Նա կոչէին. ոչ միայն որք հերձուածոցն, այլ Նաև որք ընտանի հաւատոյն. քանզի ոչ դադարէր յայղժամ յայղըս ընդդէմ հերձուածոցն ա(ր)ուեստաւորելոյ և զոր ընդ Նովաւն արդեւք զքաղաք խախտելով: Վասն զի և ըզՆաւատիանոսսն խախտել համբառնայր. զչարեալ ի վերայ որոց Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս Պաւղոս երկիւղածութեամբ հռչակեալ էր. այլ կալաւղք յորդորմամբ դադարեցուցանէին զնորա դիտաւմնն: Իսկ որքան յԱսիա և

կել կամեցեալ. և անիմաստ զայս[ա] հրամայէր հուր արկեալ փլուցանել:[բ] Եւ ճարակեալ հուրն հողմով ըստ մերձակայիցն կիզույր ամբոխ բազում, և տունս, և ստացուած ի քաղաքին: Եւ ժողովեալ Արիանոսքն ի հատուցումն[գ] պատրաստեցան Նեստորի. այլ ահ թագաւորին արգել. և եթէ ոչ խնամարկութեան Աստուծոյ պահեալ էր զքաղաքն, իսպառ կիզեալ էր ըստ յառաջեալ չարի Նորա. վասն որոյ հրայրեաց զՆեստոր[դ] կոչէին քաղաքացիքն: Այլ և ոչ պատկառեալ դադարէր. այլ անդէն ընդդէմ[ե] հերձուածողացն և որք ընդ Նովաւ էր քաղաք և գաւառք խախտէր: Եւ որ[զ] զՆաւատիանոսացն եպիսկոպոսն զառաքինութեամբ հռչակեալն Պօղոս, մախացեալ ընդ Նորա համբաւն, կամէր եղծանել զնա և զեկեղեցի Նորա. այլ արգելեալ լինէր ի թագաւորէն վասն երկիւղածութեան առն այնորիկ: Իսկ

ա. Ա՛ եւ անիմաստս այս. բ. Ա՛ եւ փլուցանել. արկանել. գ. Ա. Գ. Ն. ի հատումն. դ. Ա՛ Նեստոր. ե. Ա՛ չիք. զ. Ա՛ որ եւ.

ի Լիւդիա և Կառիա չորիս Չորեքտասաներորդացն տրայր և զի՞րդ բազումք որք վասն Նորա ի Սարդիոն^ա և ի Մե-ղիտոն յեղելումն այժմնի մեռան, թողլուլ ինձ թուի։ Բայց որպիսի ապա նա և վասն այսոցիկ և վասն անկատ Նորա լեզուին դատաստան ետ, յետ սակաւ ինչ իրի ա-սացից։

ԳԼ. Լ.[1]

Բայց իրին զառ ժամանակաւքն արժանի յիշատակի եղեալ պատմեցից։ Ազգ է խուժադուժ. յայնկոյս գետոյն Ռինոսի.[2] [ունի զբն]ակութիւն, [Բուլգունդի] ոնք կո-

ա. Ձեռ. ունի Սարդիոն ըն. Σάρδεις

1 Տես կառ. Նիկ, ԺԴ. 40.

2 Ձեռագրի այս թերթը կիսով չափ կտրուած է, ուստի իւրաքանչիւր երեսի մի մի սիւնակի կէս մասը չկայ։ Կորած մասը լրացրինք բնագրից. մեր աւելցրածը փակագծի մէջ դնելով։

որք յԱսիա, և ի Լաւոդիկեա, և ի Կարիա, չորիս Չորեքտասա-ներորդական այնպէս տրար, և^ա որպէս ի Մելիտէ և ի Սարդիկէ յելումն ի նորա աղմկէ մեռան, թողից^բ ի բաց զչարիսն. Բայց ապա որպիսի նա վասն այսորիկ, և վասն անկատ և հայ-հոյիչ լեզուին դատաստան ետ, ասացից^գ իմոց.

ԳԼ. ՃԺԸ.

Թէ որպէս խուժադուժ ազգն Բոգոզոնքն կոչեցեալք եւ սահման ազգացն ի հաւատս քրիստոնէութեան դիմեալք մկրտեցան։

Եղեալ^դ ի ժամանակի արժանի յիշատակի պատմութեան յազգէ խուժադուժ յայնկոյս գետոյն Ռինոսի Բըգոզոնք^ե կո-չեցեալք. ամենեքեան հիւսոնք, ^զ և անարուեստիւ կեան ի մեր-

ա. Ձ^ա եւ Թէ որպէս. բ. Ա^ա թողցի. գ. Ա^ա զայ յետոյ ասացից. դ. Ա^ա Գ. եղեալ. ե. Ն. Բուրգանդիոնք. զ. Ա. հատոնք.

չեց[եալք։ Յողքա ըղ] վասն անհ[ոգս վարեն միշ]տ. քան-
զի [զգեացթէ ամե]նայնքն հի[ւանդք են] և յայնմա[նէ
վարձս առ]նլով մնան[ին։ Յաւհմանակից] նոցա զոլով
[ազգն Ու՛նացն] ախտագէս ա[ւերէին զաշխ]արհն նոցա
[և զ բազում] ի նոցանէ բազ[ում անգա]մ սպանանէ-
[ին։] Իսկ նոքա յան[աւգնականու]թենէն ի մար[դոյ
դիմաւ մի առ]նէին և յոչ ոք, [այլ յԱստուծոյ ում]եմն
զինքեանս [յանձն առն]ուլ խորհէին։ [Այլ զմտ]աւ ած-
եալք. ե[թէ մեծ է Հռո]մայեցւոցն Աստուած [և մեծա-]
պէս երկիւղած[ացն իւրոց] աւգնէ, միաբ[ան ամեն-]
եքեան առ ի հաւ[ատ ոք] ի Քրիստոս եկին։ Ե[ւ զիմեա-]
լք ի քաղաք մի[Գաղղիոյ,] աղաչէին յո[ւմեմնէ] եպիս-
կոպոսէ [ընդու՛ն]իլ քրիստոնէ[ական ի մկ]րտութեանն։
[Իսկ նոր]ա զեւթն աւր [պահեալ և] յարդարեալ [զհա-
ւատ] [և զնոսա աշ]ակերտեալ, [յութերորդ]ում մկրտ-

Ձակայից վաճառուց։ Իսկ այլ ազգ էր բազմութիւն, որ գայ ի
վերայ նոցա և առնու զաշխարհն, Ունյան կոչեցեալ ազգին, և
թագաւորին նոցա Ուպտարիոս անուն։ Եւ նոցա ոչ ուստեք օգ-
նութիւն զմտաւ ածեալ, թէ Աստուած քրիստոնէից մեծ է քան
զամենայն աստուածս, և երկիւղածաց իւրոց օգնէ, (և զանի-
րաւս պատժէ). միաբան ի Քրիստոս հաւատացեալ դիմեցին ի
քաղաք մի Գաղիոյ առ եպիսկոպոսն, և խնդրէին զմկրտութիւն
(խոստովանեալ զհաւատ համադաւութեան). Իսկ նորա եւթն օր
պահեալ, յարգարեալ, ուսուցեալ զհաւատն և զվարս քրիս-
տոնէից, և յութերորդ աւուրն ա մկրտէ զնոսա (որս իբրև
երիս հազարս). Եւ լուսաւորեալք մկրտութեամբ և յուսա-
ցեալք բ ի Քրիստոս (երեք հազարքն գնացին ի վերայ թիւրոցն)
Ունանա գ ազգին, և ի յաւոյն ոչ փրկեցան. Զի Թագաւորն

ա. Աº եւ յետ յուն սորա. բ. Ն. աւագեալք. գ. Աº Գ. Ունյանա.

[եալ արձակե]աց։ Այնուհ[ետեւ վստա]հագոյնք նոք[ա
ընդդէմ ազ]գին Ունանցն [ընթանային, ե]ւ յուսոյն ոչ
[վրիպեցա]ն։ Զի Թագաւ[որն Ու]նաց ի դժն[եայ կերա-
կրո]ց ի գիշերին [հերձեալ,] որոյ անունն է [Ուպտա]
րիոս, Բուռ[գունդիոնաց]ն առանց զաւր[ավարաց զօ]
րով նոցա, ի [վերա ան]կեալք սակաւ[ք ընդ յո]յժ
բազումս պա[տահեալք] զնոսա քաջաբ[ար հարե]ան։
Զի երեք հազա[րքն միայն] առաւել քան [զբիւրս զ]
արտեցին յաղթ[ութեամ]բ։ Եւ յայնմանէ [է ջեր]մ սըր-
տիւ ազգն այն [քրիստո]նէանալ փութ[ացաւ։ Ի]սկ ընդ
այնունոյն [ժամանա]կաւքն և Բառ[բաս Նաւ]ատիանո-
սաց Ե ե[պիսկոպո]ս վախճանեց[աւ ի հիւ]պատուոջն Թէ
[ոդոսիայ Գ] և Վաղէնտի[անոսի] ԻԴ Ցունիս[ամսոյ], և
կարգէր ի տե[ղի նորա] Սամբատիոս։ Գ

Վասն այսոցիկ այսքան ճառեցաւ։

ԳԼ. ԼԱ.

Իսկ Նեստորիոս ի սովորութենէն յեկեղեցւոջն

ա. Բնագրի մէջ չկայ։ «Եւ յայնմանէ ... փութացաւ։
բ. Բն. τῶν Ἀρειανῶν Արիանոսաց։
գ. Σαββάτιος

նոցա ի գժնեայ կերակրոց կերեալ, որովայն նորա հերձեալ մեռաւ. Եւ Թագաւոր և զօրավար ոչ էր. և անկան ա երեքհազարք ի վերայ բիւրոցն և մարտուցեալք ընդ միմեանս, բ յաղթեցին նոցա. (և զաշխարհն նոցա և զիւրեանց յինքեանս գրաւեցին ի ծառայութիւնս, և զօրացան ի վերայ նոցա)։ Եայնմհետէ ազգըն այն ջերմ սրտիւ ի հաւատս և ի կարգս քրիստոնէութեան հաստատեալք եղեն (ի Քրիստոս Յիսուս մինչև ցայսօր ժամանակի)։

ա. Ա' անկանէ. բ. Ա' Գ. Ն. ի նոցա.

զօրծելով, և այլոց զնա յայնպիսին նմանել առնէր, որպէս ոյք ի նմանէ եղեալքն ցուցանեն։ Քանզի ի Գերմի քաղաքին Եղիսպոնտոսի Անտոնինոս եպիսկոպոս գոլով և լուեալ զՆեստորի առ հերձուածողսն դիմումն, և ինքն զօր շուրջ զԳերմինաւ Մակեդոնիանոսն վարել փութացաւ. պատճառս պատասխանատրութեան զգործս հայրապետին Նեստորի առնելով, Մակեդոնիանոսքն ապա մինչև ցժամանակ ինչ զաշխարանաց համբերէին։ Իսկ զի ըզնոսա Անտոնինոս զաւրագոյն աշխատեցուցանէր, ոչ ևս բերելով զցասումն ի դժնդակն անմտութիւն յեղուին։ Եւ արձակեալք արս յերկրորդին զբարին կամաւ եղեալըս սպանանէին զնա։

Զայս անիրաւութիւն Մակեդոնիանոսիացն գործեալ, Նեստոր պատճառ ընտանի դիմմանն էառ զեղեալսն և հաւանեցուցանէր զունաւղսն զեկեղեցիսն նոցա բառնալ։ Եւ առան ապա որ ի Կոստանդնուպոլսի առաջի հին պարսպին քաղաքին և որ ի Կիւզիկոնին և այլ

Գլ. ՃԺԹ.

Նեստոր թէ որպէս մարտն յարուցանէ առ ընտանիսն հաւատոյ։

Իսկ Նեստորիոս ըստ[ա] առաջնոյ սովորութեան և այլոց[բ] զնա այնպիսումն նմանելոց առնէին նման. որպէս առ ի նմանէ լեալքն[գ] ցուցանիւր. Զի ի Գերմին քաղաքին Անտոնիոս[դ] եպիսկոպոս լուեալ ի Նեստորէ զդիմումն առ հերձեւածսն[ե] ըզ Մակեդոնիանոսն որ անդ վարեալ՝ փութայր՝ պատճառս առէ[զ] զՆեստորի հայրապետի հրամանն, և նոքա ոչ բերելով զնորա փոյթն սպանին զնա ի ձեռն արանց ոմանց. Իսկ Նեստոր պատ-

ա. Ա. ընդ միմեանց. բ. Ն. ընդդէմ. գ. Ա. լինեալ են. Ա' եւ այլոցն. դ. Բոլ. Ձեռ. Անանիոս. ե. Ա' հերձուածս որ անդ փութայր. զ. Ն. վարեալ է. Ա' պատճառ առէ.

բազմութիւն զօր ունէին յագարակին Եղիսպանտոսի։ Իսկ ամենայն ի նոցանէ առարեալք եղէն յեկեղեցին զհամբայութեան հաւատ խոստովանելովք այլ քանզի զխնէակութիւն առէ տառապելոյն, զինի ոչ պահպանէ, և ոչ վիճաբանութիւն մարդկ առնէ. և Նեստորի աղօթողն վարեալ զայս իւր արտաքս վարել պատահեաց յայտնապէս պատճառաւ։

ԳԼ. ԼԲ.

Էր ընդ նմա Անաստաս ոմն քահանայ ընդ նմա, առաքեալ յԱնտիոքայ զսա պատուով ունէր բազմաւ. և ի գործեանն խորհրդակից հանդիպէր։ Եւ երբեմն առ եկեղեցեաւն ուսուցանելով Անաստասիոս Աստուածածին առէ զՄարիամ մի ոք կոչեսցէ, քանզի Մարիամ մարդ էր. իսկ ի մարդոյ Աստուած ծնանիլ անհնար է։

Ծառ իւր գտեալ հաւանեցուցանէր[a] զունողս նոցա զեկեղեցեցին բառնալ. առնու և որ արտաքոյ քաղաքին և որ ի Կիւզիկենին և որ յագարակին։ Եւ ոմանք ի նոցանէ գային և խոստովանէին զհամագոյութիւն. բայց վիճողաւիրի մարտ[b] ոչ գագարէ միշտ, որպէս զի ոչ Նեստոր զխաղաղութիւնն ողջունէր. յարուցանէ մարտ և առ ընտանիս հաւատոյ.

ԳԼ. ԾԴ

Թէ որպէս քահանայն Անաստաս զՆեստորի միտն ուսուցանէ, զի մի ասիցեն Աստուածածին այլ մարդածին։

Եր ոմն Անաստաս[գ] քահանայ Անտիոքայ եկեալ ընդ[դ] նմա խորհրդակից, և յոյժ պատուեալ ի նմանէ. Եր երբեմն զի յեկեղեցւոջ[ե] ուսուցանէր զժողովուրդն. մի ասել Աստուածածին զՄարիամ, զի Մարիամ մարդ էր և ի մարդոյ Աստուած

ա. Աʻ հաւանեցուցանէ զունողսն. բ. Աʻ մարտն. գ. Աʻ Անաստաս. դ. Աʻ ընտ. ե. Աʻ Գ. եկեղեցւոջ.

Այս ճառեալ զժառանգաւորսն և զժողովրդականսն ամենայն խռովեցոյց. քանզի էին յառաջ ունեալք աստուածաբանեալ զՔրիստոս, և ոչ երբեք զնորա զանարէնութեան մարդ որոշեալ յաստուածութենէն։ Հաւանեալք առաքելոյն ձայնի որ ասէն. Թէև զՔրիստոս երբեմն ըստ մարմնոյ գիտէաք, այլ այժմ ոչ գիտեմք, վասն որոյ թողլով զոր յազգաց խսկ զբանն Քրիստոսի բան՝ ի կատարելութիւնն եկեսցուք։ Իսկ խռովութեան ապա որպէս ասացի, յեկեղեցւոջն եղեալ, Նեստորիոս զԱնաստասայ բանն հաստատել փութալով. քանզի ոչ յանդիմանել որպէս հայհոյիչ զնա յիւրմէ պատուելոյն կամէր, յաճախապէս վասն այսորիկ յեկեղեցւոջն ուսուցանէր. վիճաւղացոյն վասն Նորա զխնդիրսն արարեալ, ամենայն ուրեք զբան Աստուածածնին հանելով։ Վասն որոյ և որ յազգաց այսորիկ խնդրոյն յայլոց յայլ ազգ ընկալեալ, հերձուած անիրաւ յեկեղեցւոջն լինէր. և իբր ի գիշերամարտութեան կարգեալք, մերթ զայս ասէին, մերթ զայլս խոստովանէին, ընդ այնուիկ և ու-

ծանել անհնար է։ Զայս լուեալ ժառանգաւորաց եկեղեցւոյն և ժողովրդեանն, եղև խռովութիւն ոչ սակաւ. զի էին ուսեալք Աստուծոյ ի սուրբ հարցն Աստուածածին զՄարիամ անելով, և զծնեալն առ ի նմանէ Որդի Աստուծոյ ըստ միաւորութեան անօրէնութեան. (յԱթանասէ [ա] ասեմ և ի Գրիգորեանց և ի ի Բարսղէ և Յոհաննէ և ի սուրբ ժողովոյն. [գ]) Իսկ Նեստորիոս զնա ի յԱնաստասայ ասելն հաստատէր և ամենայն [դ] ուրեք զբան Աստուածածնին որ ի գիրս սրբոց և ի յօրհնութիւնս խորամանգեալ՝ հանել ջանայր իշխանաիրութեամբն ըմբռնեալ, զի թէպէտ և բարեձայն էր և քաղցրախօս, այլ ոչ գիտութեամբ յարդարեալ։ Սորին աղագաւ եմուտ հերձուած յեկե-

ա. Աˢ յաթանասայ. բ. Աˢ երկուց. Աˢ չիք. գ. Աˢ ժողովոցն. դ. Ա յամենայն.

րախանային։ Իսկ Նեստորիոս կարծիս ի բազմաց ունէր․ որպէս զի սոսկ մարդ ասելով զՏէրն, և որպէս զի ըզՊաւղոսի Սամուսատացւոյ և զՓոտինոսի աղանդն յեկեղեցին մուծանելով։ Այլ վասն այսորիկ այնքան շարժեցաւ խնդիր և խռովութիւն, որպէս զի տիեզերական ժողովոյ պիտաւորել։ Իսկ ես ընթեռնլով զարտադրեալն ի Նեստորէ բանս, անմիտ գտանեմ զայրն․ ճշմարտութեամբ ասեմ։ Քանզի ոչ ցասուցեալ ինչ առ նա յարոց ունէր նուազագունիցն յիշեցի, և շնորհս առնել ամանց անխորհ գտեալ արտադրեցից։ Ոչինչ թուի Նեստոր, ոչ զՍամոսատացին Պաւղոսի նախանձեալ և ոչ զՓոտինոսի, ոչ բնաւ իսկ սոսկ մարդ ասել զՏէրն, այլ ի բանէն միայնւոյ որպէս փախչէր․ և զայս կրեաց յանուսումնութենէ բազմէ։ Վասն զի բնաբար քաջախաւս գոլով խրատել խորհիւր, իսկ ճշմարտութեանն

ղեցիս ա Աստուծոյ։ Որ պարզամիտք էին ընդ բ Նմա ոչ ասէին Աստուածածին, անգիտացեալ զնորայսն գծրանացն գ մուտս յեկեղեցիս․ իսկ ողջամիտքն ասէին Աստուածածին, և ընդդէմ կային որք ոչ ասէին։ Եւ էր հակառակութիւն ի մէջ նորա և եկեղեցեացն․ և կարծիս տայր Նեստոր ամենեցուն, սոսկ մարդ ասելով զՔրիստոս, որպէս Պօղոս Սամոսատացի և Փոտինոս (Լիւբիացի։ Եւ այնքան շարժեցաւ Նեստոր ի գիշերամարթեան և խառնակութեան անգիտութիւնք և հայհոյութիւնք, որ առաւել քան զԱրիոսն և զՄակեդոնին դժնդակութիւնս եցոյց։) Եւ զի ճշմարիտ է ասելս յորժամ ընթեռնում զնորա արտադրութիւնս, անմիտ գտանեմ զայրն ճշմարիտ․ զի ոչ ցասուցեալ առ նա զայս ասեմ, և շնորհեալ ինչ դ առնեմ մե-

ա․ Գ․ եկեղեցիս․ բ․ Ա՝ ըստ․ գ․ Ա՝ զնորա ղծրանաց․ դ․ Ա՝ չիք․

անհաս էր, և զհնոցն մեկնութեան գիրս ոչ արժանաւորէր ուսանել. քանզի հպարտացեալ յեղելըն առ նա բարեկեզութեան, ոչ զգուշանայր ստուգութեամբ հնոյն, այլ քան զամենայն որ վեհագոյն կարծէր զինքն: Քանզի առժամայն ոգիտացաւ, զի ի կաթուղիկէին ի Յովհաննու Թղթին գրիւր ի հինան փորագիրս. Թէ ամենայն հոգի որ որոշէ զՈրդի չէ նա յԱստուծոյ: Քանզի զայս զմիտս ի հնոցն ընդդիմագրաց բառնայինն, որք որոշել ի տնաւրութենէ մարդոյն կամէին զաստուածութիւնն: Վասն որոյ և հին թարգմանիչք զայսոսիկ վերանշանեցին. որպէս զի ոմանց փոյթ գործեալ ի թըղթին որոշել յԱստուծոյ զմարդն կամելով՝ խառնի մարդկութիւնն յաստուածութեանն, և ոչ են երկու, այլ մի: Յայս վստահանալով հինքն Աստուածածին զՄարիամ ոչ ծուլացան ասել. քանզի այսպէս Եւսեբիոս Պամփիղիա, յերրորդ ճառին որոց ի վարսն Կոստանտի ըստ բանի զայս ասէ:

«Քանզի և ծննդեան համբերել որ ընդ մեզն Աս-
«տուած. վասն մեր էառ յանձն և տեղի նորա մարմնով

րոցն: Զի զայսոսիկ կրեաց զհայհոյութիւն յանուսումնութենէ [ա] և հպարտացեալ յեղելոցն. [բ] բերէ ի նա լեզութեան բանաւորութիւն. զի բնաբար էր [գ] քաջախօս, այլ և ոչ գիտութեամբ. քանզի ոչ գիտէր զմիտս գրոց մեկնել, և ոչ ուսանէր ի լեզուն վստահացեալ. քան զամենայն որ զինքն վեհագոյն կարծէր: Եւ անկաւ որոգայթ սատանայի անմիտն և վնասակարն. ընկղմելով զմարդիկ ի կորստեան վիհն: Եւ զի ոչ ուսաւ յառաջելոց [գ] և ի մարգարէից և ի սուրբ հարց առաջնոցն, այլ և ոչ զորբութեան [դ] տեղեացն Երուսաղէմի [ե] միտ առ՝ զծը-

ա. Ա՝ զհայհոյութիւնն. Ա՝ անուսումնութենէ. բ. Ա՝ բարուցն. գ. Ա՝ առաջելոցն. դ. Գ. սրբութիւն. ե. Ա՝ յԵրուսաղէմի ի միտ էառ.

«Ծննդեանն անուամբ յԱրրայեցւոցն Բեթղեհէմ քաղա-
«ղիւր. Վասն որոյ և Թագուհին Հեղինէ բարեպաշտու-
«հի զծննունդ Աստուածածնին սքանչելեաւք զարդարեր,
«և ամենայնիւ զտաճարն անտառն ա պայծառացուցանե-
«լով»:

Արդէն յառաջնում տամին յորում առ Հռովմա-
յեցիսն զառաքելոյն թուղթ մեկնելով, թէ զիարդ Աս-
տուածածին ասի ընդարձակապէս արտակարգեաց: Արդ
այժմ երևի Նեստորիոս ողիտացեալ զիրողութիւնս
հնոցն՝ վասն որոյ որպէս ասացի զբանն միայն շրջաբե-
րէ: Զի նա ինչ սոսկ մարդ զՔրիստոս ոչ ասէ, որպէս
Փոտինոս և Պաւղոս Սամոսատացի, և արտագրեալ նո-
րա խաւսքն ուսուցանեն. քանզի ոչ ուրեք զԱստու-
ծոյն Բանի էութիւն բառնայ, այլ ամենայն ուրեք էա-
կան և գոյական զնա խոստովանի: Եւ ոչ որպէս զՓո-
տինոս զՍամոսատացին բառնայ զնորա գոյութիւնն,
քանզի զայս և Մանիքեցիքն և որք ի Մոնտանեայն աղան-

ա· Յունարէն բառն է τὸ ἄντρον այր:

Ծննդեան և զանուանադրութեանն զոր աստուածասէր սուրբ
տիկինն Հեղինէ շինէր յանուն Աստուածածնին ա և զծննդեանն
որ ի Բեթղեհէմ. (Եւ որ այլքն որ անուանցն բ գուշակումն
ունին զխորհուրդ աստուածութեան իրս. որպէս մատուռն, գ
և Սիոն, և Յարութիւն, և Գողգոթայն և որ այլքն են. Նոյն-
պէս և սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին զանունն ի վերայ ու-
նելով որ ամենեցուն է քաղաքայոյս մեծաւ սքանչելեօք պա-
տուեալ ի տիեզերական եկեղեցւոյ). Զի այսպէս էր նա անգի-
տութեան օրինակ խառնափնդոր. ոչ ինքեանք գիտեն, զոր
ասեն և ոչ այլոց կարեն ստուգել. որպէս Սամոսատացին Պօղոս,
կամ որպէս Փոտինոս, այլ այլ իմն շփոթեալ խառն ի խուռն

ա· Ա՝ յաստուածածնին. բ· Ա՝ յանուանցն. գ· Ա մատուռն.

դաւուրել յանդգնեցան։

*Արդ այսպէս խորհել զՆեստոր գտանեմ ես, յա-
ռոց բանից նորա ընթերցեալ, և յորոց հաճաւղքն նորա
ասեն։ Բայց ոչ փոքր խռովութիւն շարժեաց տիեզերաց
ցրտաբանութիւնն Նեստորի։*

ԳԼ. ԼԳ.

*Եւ այսոցիկ եղելոց ի վերայ, պատահեաց անիրաւ
ինչ գործ ըստ եկեղեցւոյն լինել։ Քանզի ծառայք միոյ
մեծի ի զաւրավարացն, բարբարոս գոլով ազգաւ, ան-
հաւանք եղեալ տեառն իւրեանց յեկեղեցին փախչէին.
և սուրս զգեցեալք ի սուրբն սեղան վազէին, և աղա-
չեցեալք ելանելն ոչինչ աւրինակաւ հաւանէին, այլ
խափանիչք սատուածայիցն պաշտաման լինէին։ Եւ զա-
ւուրս բազումս զսուրսն մերկս ունելով, պատրաստք
ի հատուցանել ամենայն մերձողի լինէին։ Եւ զմին ի
ժառանգաւորացն սպանեալ և զմիւս ոմն վիրաւորել, յե
տոյ սպանին զինքեանս։ Եւ ոմն յորոց առ ընթերն, ոչ*

*շատախօսութեամբն և աղճատանօքն [ա] ոչ փոքր շարժեաց հեր-
ձուած կորստեան ամենայն տիեզերաց Նեստորիոս։ Եւ եղև այս-
չափ պատահումն յեկեղեցւոջ նորա. ծառայք միում զօրա-
վարին անհաւան լինել տեառն իւրոյ [բ] փախուցեալ յեկեղեցի. [գ]
և հետամտացն զհետ մտեալ խնդրէին զծառայն [դ] և ոչ տայր
այլ և [ե] ոչ աղերսէր նոցա. Եւ նոքա կային մնային դիպող ժա-
մու և խնդրէին զայրագնեալք ի մեկնել [զ] բազմութեան ակն
կալեալ, հարին և սպանին զծառայն, [է] և մի ի ժառանգաւո-
րացն եկեղեցւոյն, [ը] որք ընդդիմացան։ Ասէին ոմանք ոչ բար-*

ա. Ա՝ շատախօսութեամբն եւ աղճատանօք. բ. Ա՝ Գ. իւրեանց.
գ. Ա՝ եկեղեցին. դ. Ա՝ զծառայսն. ե. Ա՝ չէր. զ. Ա՝ ի մեկնիլ. է. Ա՝
զծառայսն. ը. Ա՝ եկեղեցւոյ.

բարի, ասէր, նշանակեալ զշաղախումն տաճարին. զի ասելոյ նախնւոյ ուրում բանաստեղծի երկուս բանս.ª
«Քանզի նշան այսպիսիս սիրէ լինել»
«Յորժամ ինչ ի տաճարս անկցի պղծութիւն:»
Եւ կարծեացն զոր ասաց ոչ մեղաւ. քանզի զորոշումն ժողովրդին, որպէս նմանեցաւ, նշանակեաց և զնզովս պատճառոյ որոշմանն:

Գլ. ԺԴ.[1]

Քանզի ոչ զբազում ընդ մէջ ժամանակ, և որոց ամենայն ուստեք եպիսկոպոսանց հրաման թագաւորական յԵփեսոս ժողովիլ ասէր:[2] Առ ժամայն ապա յետ

ա. δύο ἴαμβος երկու տող իամբոս չափական ոտանաւոր:

1 Տես կաս. ԺԲ. 5, Եւագր. Գասմ, Եկ. Ա. Գ. 3. 4. Լէոնտիոս. Ցաղաղս հերձուածոց. Դ. 4. Գործք. ժողովոյն Եփեսոսի. ԺԴ. 34:
2 Այդ հրամանը գրուած էր երկու կայսրների անունով փրկ. 43. Թ. Դեկտեմբ. 13-ն եւ կայ ժողովի գործերի մէջ:

ւոյ նշանակ է շաղախումն արեան ի տաճարի Աստուծոյ. իսկ այլ ամն ողջախոհ ասէ. նշանս է յորժամ ի տաճար Աստուծոյ պղծութիւն վերաբերի: Եւ ի կարծեացն զոր ասաց ոչ մեղաւ, քանզի զորոշումն ժողովրդեանն նշանակեաց, որպէս և նմանի և նզովս պատճառացª որոշմանց:

Գլ. ԺԿԱ.

Ցաղագս ժողովոյն Եփեսոսի եւ ղասեցելոյն Նեստորի, եւ յաքսորելն նորին ի Խուժաստան:

Քանզի ոչ յետ բազում ժամանակի ընդ մէջ անցանելոյª ամենայն ուստեք լինի ժողով յԵփեսոս եպիսկոպոսաց ըստ հրամանի թագաւորի, (վասն խնդրոյն գ այնորիկ որ վասն

ա. Գ. պատճառացն. բ. Աª անցելոյ. գ. Աª խնդրոյ.

Զատկի տաւնին Նեստորիոս հանդերձ բազում զաւրաւ ամբոխից հասանէր յԵփեսոս և գտանէր զբազումս յեպիսկոպոսացն ժողովեալս անդր։ Բայց Կիւրղի Աղեքսանդրի եպիսկոպոսին սակաւ ինչ յամեալ, ի Պենտէկոստէն կոյս պատահէր, ի հինգերրորդում Պենտէկոստէի աւուր. և Յուբնալիոս [ա] Եւղմացեացն լինէր եկեալ, և Յովհաննու յԱնտիոքայ յամեալն, եկեալքն վերաշարժէին զխնդիրն։

Իսկ Կիւրեղ Աղեքսանդրւոյ ծայրարկութիւնս [բ] իմն առնէր բանից զՆեստոր զիրարարեալ կամելով. վասն

ա. Ἰουβενάλιος
բ. ὁ ἀκροβολίσμος

Նեստորի սփռեցաւ ընդ աշխարհն ամենայն։ Եւ Նեստոր համոզէ զՅովհաննէս Անտիոքայ և այլս ևս ընդ իւր առնել, զի առաւել կասկածէր ի Կիւրղէ Աղեքսանդրի յեպիսկոպոսէն. և կարծիս տայ զնմանէ սղոսկեալ յԱպօղինարի դիմուածն և ինքն խորամանկեալ Աստուածածին ասէ)։ Յայսոսիկ յետ Զատկին Նեստոր բազում զօրօք և ամբոխիւ երթայ յԵփեսոս և գտանէ բազում եպիսկոպոսս անդ. բայց Կիւրեղ յետ Պենտէկոստէին և յետ հինգ աւուր գայ յԵփեսոս, և Յոբնաղ Երուսաղէմի եպիսկոպոսովք ընդ նմա, և այլ բազում եպիսկոպոսունք էին. իսկ Յովհաննէս Անտիոքայ յամէ զգալն իւր առ նոսա անդ. Իսկ եկեալքն [ա] զիրարեալք ընդ միմեանս՝ շարժէին զխնդիրն. և զի ցասմամբ էր Կիւրեղ ընդ Նեստորի, (յաղագս նախանձու Քրիստոսի մարդկանալոյն. և վրէժխնդրութեան սրբոյ Աստուածածնին Մարիամայ, զոր մարդածին ասէր և զծնեալն առ [բ] ի նմանէ ի սոսկ մարդ փոխարկեալ, և ըստ շնորհի որդեգրութեան արժանաւոր լեալ Որդի Աստուծոյ անուանի և կոչի. և ոչ ասի Էմմանուէլ [գ] ըստ մարգարէութեան Եսայեայ զառ ի կուսէն ծնեալն. և յոլով թուղթս գրէր

ա. Ա° եկեալք. բ. Ա° չիք. գ. Ա° եւ ոչ ասի եմ Մանուէլ.

զի և ցասմամբ էր առ Նա, նախանձելով ընդ Նմա վասն քաջախաւս լինելոյ Նորա և բարեպատասխանատու ի խաւսս իւրում և բազմաց։[ա] Այպ աստուածաբանելոյ զՅիսուս։ Եւ ասէ Նեստորիոս զեղեալս երկամենայ կամ երեքամենայ ոչ արդեւք Աստուած անուանեցից։ և վասն այսորիկ մաքուր եմ յարենէ ձերմէ, և յայսմ հետէ առ ձեզ ոչ եկից։ Եւ զայսոսիկ ասացեալ ընդ այլ եպիսկոպոսացն լինէր, որք Նորայնոցն հետևէին կամաց։

Այպ բաժանէին որք մերձն յերկուս հատածս․ իսկ որոց Կիւրղին առեալ նստուցեալ կոչեցին զՆեստորիոս, իսկ Նա ոչ լուաւ, ի գալուստն Յովհաննու

ա. չկայ բնագրի մէջ, «Նախանձելով . . . եւ բազմաց»

իսկզբան մոլորութեանէ Նորա ի բաց կալ և յանհանճար[ա] աղանդիցն։ Իսկ Նեստոր ոչ ընդունի զԿիւրղի թուղթս ըստ անբարհաւանութեան իւրոյ, և ի լեզուաշատութիւն վստահացեալ, և բազումս խրոխտաբար խօսս արարեալ առաջի ամենայն եպիսկոպոսացն, որ ճշմարիտ և որ սուտ, յափշտակելով զգովիչսն Աստուածաբանելոյ)։ Եւ զայս ևս ասէ Նեստոր, զծըլնեալն (ի Մարիամայ և կաթնասուն եղեալ·) երկամենայ կամ երեքամենայ, ոչ Աստուած անուանիցի, (այլ տաճար Աստուծոյ Բանին, որ էակից է Հօր և փառակից սուրբ Հոգւոյն)։ Վասն այսորիկ մաքուր եմ ես ի ձէնջ և այլ ևս առ ձեզ ոչ եկից։ Եւ զայս ասացեալ ընդ այնոսիկ որք իւրն էին եպիսկոպոսք, Նոքօք հանդերձ բաժանի ի ժողովոյն որ ըստ Կիւրղի էին․ և ասացեալք ի ժողովին Նեստորի շարագրեցան առժամայն։ Իսկ որ ըստ Կիւրղի էին ժողովն, առեալ դրեալ քննեցին զՆեստորի արտագրեալսն բազում անգամ ընթեռնլով․ գտեալ զնա որպէս հայհոյիչ Որդւոյն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի և

ա. Ա° Գ. անհանճար·

եպիսկոպոսին սպուժեալ.ա ասելով եթէ ոչ նա եկեսցէ ոչ է մեծ ատեան ժողովոյդ.բ Իսկ որոց Կիւրղին զբեմբասականսն Նեստորի զոր վասն խնդրոյն ասէր, բազում անգամ ընթեռնլով և ի նոցանէ դատելով, զնա որպէս հայհոյիչ յՈրդին Աստուծոյ ընկենուէին զնա: Այսորիկ եղելոյ, որք Նեստորին այլ ատեան իւրեանց արարեալ, նզովէին զԿիւրեղ, և ընդ նովաւ զՄեմնոնէ գ Եփեսոսի եպիսկոպոս: Իսկ ընդ երկարս ինչ եհաս և Յովհաննէս Անտիոքայ եպիսկոպոսն, և ծանուցաւ զեղեալսն. ցասնոյր առ Կիւրեղ, որպէս զի թէ պատճառ եղև հասելոյ խռովութեանն, առ ի ջերմ սրտիւ առնել զՆեստորի նզովսն: Իսկ Կիւրեղ հանդերձ Յոբնաղոսիւ

ա. Թն. աւել. ունի. τοῦ Ἀντιοχέως: Անտիոքայ:
բ չկայ Թն. մէջ. «ասելով . . . ժողովոյդ»:
գ Μέμνων

սուրբ ա Աստուածածնին Մարիամայ: Եւ բազում անգամ դարձեալ կոչէին զՆեստոր ի ժողովն և ոչ չոգաւ: Ասէ, չմեծարիմ զայդ ժողովդ,բ մինչև եկեսցէ Յովհաննէս Անտիոքայ գ հայրապետն: Իսկ սուրբ ժողովն որ ընդ Կիւրղի յետ բազում ընտրութեան նզովեալ, ընկենուն արտաքս զՆեստոր յեկեղեցւոյն Աստուծոյ: Իսկ ոչ ընդ երկարս ինչ գայ Յովհաննէս Անտիոքայ հայրապետն, որ Նեստորին էր հրապուրեալ վասն Կիւրղի, որպէս ի նախանձուէ զնզովսն ասէր.դ Իսկ Յովհաննէս ցասնու ընդ Կիւրղի ի վերայ այնոցիկ եղելոցն,ե և ընդ Նեստորի զինքն կամեցեալ առնել անգիտացեալ զիրսն: Յայնժամ լինի խռովութիւն ոչ սակաւ ի մէջ ժողովոյն, որ էին երեսուն եպիսկոպոսք. որք ընդ Նեստորի և Յովհաննու բաժանեցան ընդ արևելից կողմանցն, իսկ որք ընդ Կիւրղի էին աւելի քան զհարիւր և եօթանասուն, և անմիաբանք լեալք ծանուցին Թագա-

ա. Ա° սրբուհոյ. բ. Ա° ժողովուրդ. գ. Ա° Գ. Ն. Անտիոքա. դ. Ն° առնէր. ե. Ա° եղելոց.

հաստուցանէր Յովհաննու, նզովէր զնա։ Այսօրէն այսպէս յայնժամ խառնակելոց՝ ծանուց(եալ)ա Նեստորի ի չարն յառաջեալ զվիճաբանութիւնս ի գրչմանէն Աստուածածին զՄարիամ կոչէր ասելով. ասացի՛ր, բ ասէ, և Աստուածածին Մարիամ և դադարեցին արտամկանք։ Այլ ոչ ոք զնա ի գրչմանէ ասելով ընկալաւ, փառն որդ և մինչև ցայժմ նզովեալ և արտասահմանեալ յՕասին գ բնակէր։

Բայց որ յայնժամ եղեալն ժողով այսպիսի վարձան ընդունէր։ Եւ լինէր այս ի Հիւպատոսին Թէոդոսի

ա. Ձեռ. ունի. «ծանեաւ»
բ. բ. Ձեռ. ունի. «ասացի.»
գ. Ὄασις

ւորին. որպէս ունի յաղագս այնորիկ անգուստ յիշատակարան նոցա։ Իսկ Թագաւորին ժողովեալ զժառանգաւորս եկեղեցւոյն, և հարցանէ ա վասն վարդապետութեան նորա։ Ծանեաւ զմոլորութիւն նորա չարութեան, և առաքէ ի ժողովն ոչ արժանի հարկանել զՆեստոր աթոռոյն և ընդունելութեան, այլ և ուխտ եկեղեցւոյն գրեն ի ժողովն զնորա հայհոյիչ խոստովանութիւնն և նզովեն զՆեստոր։ Եւ հասեալք այսորիկ թուղթք ի Թագաւորէն և ի ժառանգաւորաց եկեղեցւոյն, և գործեալ քննութիւն առնեն Նեստորի արտաքսութեանն և ժառանգաւորաց եկեղեցւոյն և Թագաւորին։

Եւ ամենեքեան արժանի դատեցան նզովելոյ և որոշելոյ յեկեղեցւոյ Աստուծոյ։) Ծանուցեալ Նեստորի զչարն յառաջեալ ի վերայ իւր ի վիճաբանութենէն պատարէ. և որպէս ի գրչման եղեալ ցուցանէ զինքն և ասէ ցրտաբանութեամբ. Ահա ասացից և Աստուածածնին զՄարիամ և դադարեսցին արտամկանք և խռովութիւնք բ ի ժողովոյդ։ Այլ ոչ ընկալեալ եղև

ա. Ա՛ Գ. հարցանել. բ. Գ. խռովեալք.

և Անտիոքայ․ իԲ Յունիս ամսոյ։¹ Իսկ Յովհաննու հա-
ւանեալ յԱնտիոքայ և բազում ժողովեալ եպիսկոպոսունս
նզովէր զԿիւրեղոս, անդէն հասեալ յԱղէքսանդրեայ։
Իսկ յետ փոքր ինչ լուծեալք զԹշնամութիւնն, հան-
դիպեցան ի հաշտութիւն և միմեանց ետուն զաթոռսն։
Իսկ յետ Նեստորի նզովից դժնդակ խռովութիւն ի Կոս-
տանդնուպաւղիս լուր եկեղեցեացն լինէր։ Քանզի խոր-
շեցաւ ժողովուրդն, որպէս հասեալն ասացի, վասն ցըր-
տաքանութեան նորա։ Եւ միաբան ընտրութեամբ ամե-
նայն ժառանգաւորքն զայով զնա նզովեցին․ քանզի այս-
պէս քրիստոնէք կոչել ասկորեցաք զընդդէմ հայհոյչին
հարաւրին, յորժամ զայնոցիկ որպէս յարձանի հաստա-
տելով յայտնի ամենեցուն կարդեսցուք։

Գլ․ ԼԵ․²

Իսկ դարձեալ վասն ընտրութեան եպիսկոպոսի
խնդիր լինէր․ և բազումք զՓիլիպպոս զոր անդէն յիշե-

1 Փրկ․ 431․ Թ․
2 Ցեռ կամ․ ԺԲ․ 7․ Նիկ․ ԺԴ․ 37․

ի ժողովոյն որպէս զճշմարիտ զըղջումն․ այլ միաբանեալք եպիս-
կոպոսք (երկերիւր) նզովեցին զՆեստոր և արտաքսահմանե-
ցին ի հեռաւորնակ Ցովասորին ի յաքսորս (ի Խուժաստան)։

Գլ․ ԾԿԸ․

Եւ որպէս յաքսորելոյն Նեստորի Մաքսիմիանոս կալնու զաթոռն Կոս-
տանդնուպօլսոյ՝ եւ վասն Պրոկղի եւ Գրիգորի Աստուածաբանի եւ Սու-
ղիմանոսի քանզի։ Եւ վախճանի Մաքսիմիանոս կացեալ եպիսկոպոսութեան
ամս երկու։

Եւ յետ այսորիկ լինի սիրելութիւն առաւել Կիւրղի և
Յովհաննու։ Եւ լինի վասն հայրապետութեան ընտրութիւն
ի մէջ Պրոկղի և Փիլիպպոսի․ և բազում վիճումն լինէր յե-

ցի՝[ա] կամէին, իսկ բազումք զՊրաւկղ ընտրէին։ Եւ զաւրացաւ որ վասն Պրաւկղի բանն, եթէ ոչ ոմանց ի մեծամեծս զաւրելոցն էր արգելեալ. ասացեալ կանոնն[1] ի եկեղեցւոյն արգելուլ զանուանեալն ուրուք քաղաքի եպիսկոպոս յայլ փոխեալ քաղաք։ Այս ծառեալ և հաւատալի եղեալ ձեռնարկէր, զժողովուրդ լռեալ հարկաւորեաց։ Իսկ չորեքամսեա անցելոյ ժամանակի յետ Նեստորի նզովիցն, ձեռնադրիւր առ եպիսկոպոսութիւնն Մաքսիմոս անուամբ. այր ճգնաւոր վարուք ի քահանայսն և սա էր կարգեալ։ Սա զպատիւ երկիւղածութեանն ստանայր յառաջ. վասն որոյ ընտանի ծախուք կազմէր գերեզմանս և տապանս, որպէս զի ի նոսա թաղեալ զերկիւղածսն վաղճանեալս. էր և տգէտ բանիւ և անհոգագոյն կեալ յաւժարեալ։

ԳԼ. ԺԶ.[2]

Բայց զի ոմանք ասացեալ եկեղեցական կանոնի արգելուլ զՊրաւկղ ի նստուցանելոյ յաթոռ Թերիւս[բ] Կիւզիկոնի անուանեալ եպիսկոպոս, կամիմ վասն այսո-

ա. յիշեցաք.
բ. արդէն.

1 Կան. Առաք. ԺԵ. ԺԴ.
2 Տես կաս. ԺԲ. 7. Նիկեփ. ԺԴ. 37.

կեղեցւոյն Կոստանդնուպոլսի. Եւ անմիաբանք լեալք Մաքսիմիանոս ումն քահանայ ճգնաւոր կարգեալ յեկեղեցւոյն, նա կոչի ի հայրապետութիւն փոխանորդեալ զՆեստորի աթոռն. Սա երևեալ երկիւղած յառաջ իսկ, որ և իւր ընչիւք կազմէր ըզգերեզմանս երկիւղածացն Աստուծոյ, զյառաջագոյն վախճանելոցն. Եւ էր ողջախոհ և սուրբ բայց տգէտ էր բանիւ, և անհոգութեամբ յօժարէր զկեանս իւր յարդարել ըստ ամենայն

վրէպ սուղ ինչ ասել։ Եւ թուի ինձ զճշմարտիլ որք զայս յայնժամ ասել ձեռնարկեալքն, այլ կամ ստել նախանձու որ առ Պրաւկղ, և կամ տգիտանալ և կանոնացն զորս բազում անգամ պիտաւորութեամբ յեկեղեցիսն եղեալս։ Քանզի Եւսեբիոս Պամփիլեայ ի վեցերորդում եկեղեցական պատմութեանն զԱղեքսանդրոս միոյ ի քաղաքացն Կապպադովկեցւոյ եպիսկոպոս եղեալ, աղաւթից աղագաւ յԵրուսաղէմ երթեալ, ընդունել յԵրուսաղեմացեացն ասէ, և ի տեղւոջն Նարկեսոսի նստել, և այնուհետև ի ձեռն վարուց եկեղեցւոյն առաջնորդ լինել։

Արդ այսպէս նախնեացն մերոց անընտրելի էր քաղաքէ ի քաղաք փոխել եպիսկոպոս, որքան անգամ՝ պէտքըն հրամայէին ի բարեգործութիւն եկեղեցւոյն.[ա] իսկ թէ պարտ է և զօրս վասն այսորիկ կանոնն շարալծել, զրով ցուցից թէ զիարդ ստեցին որք յայնժամ զՊրաւկղի ձեռն նստուցանելոյ յաթոռն արգելլին։ Եւ է կանոնն այս։

«Եր կանոն իմն, եթէ ոք եպիսկոպոս ձեռնադրել ի «պանդխտութիւն ոչ երթիցէ յոր ձեռնադրեցաւն, ոչ առ «ընկեանն պատճառ, այլ կամ վասն ժողովրդին հրաժար-

ա. Բն. չկայ « ի բարեգործութիւն եկեղեցւոյն։

խրացս (Եւ յետ այսորիկ ժողովն ցրուեցան յիւրաքանչիւր[ա] տեղիս։) Եւ Պրոկղ վասն այսր[բ] պատճառի խափանի ի Հայրապետութենէ Կ. Պոլսի, զի ասէին թէ յայլոյ[գ] եկեղեցւոյ փոփոխել ոչ է արժան որ ոչ յանուն նորա կոչեցաւ ի ձեռնադրութիւն. Այլ ես տեսի և զԳրիգոր Աստուածաբանն յայլ եկեղեցիս կոչել յայլ փոփոխեցին վասն օգտի եկեղեցեացն Աստուծոյ, որպէս յայտնի է.

ա. Ա՛ իւրաքանչիւր. բ. Ա՛ այս. գ. Գ. այլոց.

«ման, և կամ այլ վասն պատճառաց ոչ ի հարկէ եղելոյ «նման փոյ(թե)լ[ա] ի պաշտամանէն և ի պատուոյն միայն, այլ ինչ «զբաղիլ ի գործս եկեղեցւոյն, ապաստանաւք արդեւք ժողո- «վեցի։ Ընդունել նմա զօր աշխարհին ժողովն ընտրեաց «յաջորդել սահմանեաց։»

Բայց արդ այս կանոնն։ Իսկ վասն զի բազումք եպիսկոպոսունք յայլ քաղաքաց յայլս փոխեցան վասն ժամանակին եկեղեցեացն պիտոյից, զնոցա զփոփոխմանց անուանս առընթեր եդից։ Պէռիգէնիս ի Պատրիս ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս և վասն զի որք նախամեծարեալ քաղաքին զնա ոչ ընդունէին, Հռոմմայ եպիսկոպոսն հրամայեաց նստել յաթոռ Կորնթոս մայրաքաղաքին եպիսկոպոսին վաղճանելոյ. և եկեղեցւոյն ի ձեռն վարուց առաջնորդ եղև։

Գրիգորն Անձիանձու նախ սա ի Սիմացւոց[բ] որոց ի Կապադովկիա միոյ ի քաղաքացն եպիսկոպոս էր, ապա եղեւն Անձիանձու։ Մելէտիոս յառաջագոյն Սեբաստիոյ եկեղեցւոյն եղև առաջնորդ, և յետոյ Անտիոքու եղև։ Դոսիթէոս Սելևկիոյ եպիսկոպոսն, Աղէքսանդրոս Անտիոքայ եպիսկոպոսն ի Տարսոն Կիլիկեցւոց փոխեցաւ։ Ռեբեռենտիոս յԱրկոց[գ] Փիւնիկեցւոյ փոխեցաւ որոց ի Տիւրոսն կամեցեալ զնա։ Յովհաննէս ի Գորդայ Լիւդիոյ[դ] փոխեցաւ, և որոց ի Պրոկոնիսոն[ե] եկեղեցւոյն եղև առաջնորդ։ Աղաւթից աղագաւ երթեալ յԱստուածածինն Մարիամ ի կոչեցեալն Արտակի կղզի[զ] Պաղա-

ա. Ձեռ. ունի. «վայել».
բ. Σασίμων
գ. ἀπὸ Ἀρκῶν.
դ. ἡ Λυδία
ե. ἐν Προκοννήσῳ
զ. Ձե. չկայ «Աղաւթից .... Արտակի կղզի»

դէոս ի Հերմուպաւղսէ փոխեցաւ յԱսպոնայ։ Աղէքսանդրոս ի Աստղինուպաւլսէ ա փոխեցաւ յԱդրիանոն Փռուգեայ։ բ Թէոփիլոս գ [ի միոյ] դ (յԱպամեայ) յորոց յԱսիայ քաղաքացն փոխեցաւ յԵւդոքսոպոլիս Թրակիայ ի Հյոնն Սելիւմբրիայ կոչեցեալ։ Պոլիկարպոս յԱնաստասիոպոլսէ ե Մուսոյ փոխեցաւ ի Նիկոպոլիս Թրակայ։ Թէոփիլոս ի Տաւպիզուպոլսէ Փռիւգիոյ փոխեցաւ ի Պ(ա)ղուտինու քաղաք զ Թրակաց Ոնկիմոս ի Գողամասա է Փռիւգիա փոխեցաւ յԱնտիոքիայ Պիսիդեա։ Սարգինոս ը ի Փիլիպպուպոլսէ Թրակաց փոխեցաւ ի Տրովադայ։ Այսքանեացս առ այժմս յընտանի քաղաքաց յայլս փոխելոց, բաւականաբար արարաք յիշատակ։ Իսկ վասն Սիլբանոսի որ ի Փիլիպպաւպոլսէ Թրակաց փոխեցաւ, թ սուղ ինչ յիշել պիտանի համարիմ։

ԳԼ. ԼԵ.

Սիլբանոս ճարտասան որ յառաջ քան զՏռոյիլոս

ա. Բն. ἀπὸ Ἐλενουπόλεως

բ. Այդ անունը չկայ բնագրում։

գ. Բն. Θεόφιλος

դ. Բն. ἀπὸ Ἀπαμείας Թարգմանը կարդացել է ἀπὸ μίας ասել ըստ այնմ էլ թարգմանել է ի միոյ։

ե. Բն. ἀπὸ Σεξανταπριστῶν Թարգմանը բաց է թողել Սե վանկը Սեքսանտապրիստոն, դարձել է՝ Անտապրիստոն.

զ. πόλις թարգմանել է այս անգամ։

է. Բն. ἀπὸ Ἀγδαμείας·

ը. Բն. Σιλβανός·

թ. Բն. աւել. ունի. ի Տրովադայ.

Այն և վասն Սիլբանոսի ունիմ ասել՝ ճշմարիտ առն Աստուծոյ. որ յառաջ մինչդեռ յայլ փոխեաց Աստերիոս որ ի

իմաստակ. իսկ կատարելաբար քրիստոնէանալ փութացեալ և զմիայնականն վարս ճգնելով, տրիբոնն ա զգանել ոչ յաւժարէր: Իսկ յետ այսորիկ եպիսկոպոսի Ատտիկոսի առնլով Փիլիպուպօղսի եպիսկոպոս կարգեցաւ. իսկ նորա զերկուս ամս ողջոյն ի Թիրակ կեալով, և ոչ տանելով սառնամանեացն, քանզի յոյժ նզարս տկար մարմին ունէր, աղաչեաց զԱտտիկոս որպէս զի ի տեղի նորա զայլ ոք ձեռնադրել ասացեալ. ոչ վասն այլ ինչ բայց վասն սառնամանեացն հրաժարել ի Թրակայ կենացն: Ապա միւսոյ վասն այնորիկ փոխանակ կարգեալ, Միայր Սիղբանոս ի Կոստանդնուպօղիս զճգնականն վարս կատարելաբար փոխելով: Այնքան էր անհպարտ, որպէս զի բազում անգամ յայսքանուոջս ամբոխիս յայսպիսում քաղաքիս խոտեղէն հողաթափաւք երևել: Իսկ անցեալ ժամանակի ինչ որ ի Պրովադայն եպիսկոպոս եկեղեցւոյն վաղճանեցաւ. իսկ Ատտիկոսի խորհեալ թէ զով ձեռնադրեսցէ, դէպ եղև Սիղբանոսի ի տեսութիւն նմա հասանել: Իսկ նորա տեսեալ, զնա առժամայն ղհոգսն ի բաց դնէր և առ Սիղբանոս. ոչ ևս պատճառ ունիս, ասէ, փախչելոյ յեկեղեցւոյ հոգատարութենէ, քանզի Պրովադայ սառնամանիս ոչ ունի բազում. այլ ահայ քեզ տեղի եղեալ առ ի յարգարումն մարմնոյդ յԱստուծոյ պատրաստեալ. մի ծոյլանար այսուհետև, գնայ ի Պրովատայ: Ապա փոխեցաւ անդր Սիղբանոս: Եւ սքանչելիս ի ձեռս նորա եղեալ պատմեցից. նաւն ծանրաբեռն որ զմեծամեծսն բերէ

ա. τρίβων հանդերձ հնացեալ:

սքանչելի երևեցաւ Սիղուիանոսի Տրուադայ զոր և պատմեցից. Նաւ մի ծանրաբեռն ի ծովեզերին եղեալ ի Տրուադայ, ոչ կարացին դարձեալ շարժել, թէպէտ և բազում անգամ բա-

սիւնս, պաղատին ª զնա անուանել․ Նոր յարդարեալ լինէր ի ծովեզրն Պրոմոդացւոց, զնա դէպ լինէր քարշեալ ի ծով։ Եւ բազմաց կարուցք և բազում յոյժ ամբոխութեան քարշելոց զնա բազում աւրանց, ոչ երբէք շարժիւր Նաւն։ Եւ զի այն ի բազում աւուրս լինէր, համարէին դեւի ինչ ունել զնաւն։ Ապա հասեալ առ եպիսկոպոսն Միղբիանոս, աղաչէին աղաւթս ի վերայ տեղւոյն կատարել․ քանզի այնպէս միայն զնաւն քարշեալ հաւատային։ Իսկ Նա Նուաստախորհ լինելով մեղաւոր զինքն կարդայր և ասէր․ ըզգործն լինել արդարոյ ուրուք, և ոչ ընքեան․ աղաչել ապա զնա՛, երթայր ի ծովեզրն և աղաւթս կատարեա՛լ բուռն եհար զմիոյ չուանացն, և ունել զգործն հրամայեաց։ Իսկ Նոցա սակաւ ինչ մղում արարեալ յընթացս նաւն ի ծովն գնայր։ Այս սքանչելիք ի ձեռն Միղբանեսի եղեալ, զամենայն զօրս յաշխարհին յերկիւղածութիւն էած։

ա․ Բն․ πλατής
բ․ χαλωδίων չուանից։

զում արք քարշել, ª ոչ եղև հնար կամ շարժել․ Առէին զև ունել զտեղին և զնաւն․ Եւ եկեալ առ եպիսկոպոսն Միղուանոս, աղաչէին աղօթս առնել․ և Նա զինքն անարժան վարկանէր այնորիկ զօրութեան․ Եւ չոգաւ ի ծովեզերն․ և եկաց յաղօթս․ կնքեալ զնաւն Քրիստոսի Նշանաւն, և մղեաց գաւազանաւն, և շարժեցաւ Նաւն ի տեղւոջէն յայնմանէ․ և հրամայեաց Նաւորդացն գնալ ի քաղաք ուր երթալոցն էին․ Զայս տեսեալ ահ կալաւ զնոսա որք մերձն էին․ այլ և ընդ ամենայն աշխարհն լսելի եղև այս, և յահ և յերկիւղ բ Աստուծոյ ամենայն վիճակեալք Նորա եղեն։ Եւ յօժարութեամբ լսէին Նմա, և զժառանգաւորս եկեղեցւոյն արգելու ի վաճառաշահութենէ

ա․ Ա՝ քարշեալ․ բ․ Ա՝ ահ եւ երկիւղ․

Էր Միղրիթանոս և յոյլոն այր բարի. վասն զի տեսեալ զժառանգաւորան վաճառականութիւն առնել զզաստեցելոյն Հակառակաբանութեանս, զոչ ոք յորոց ի ժառանգաւորացն դատաւոր երբէք տայր. այլ զգիր աղաչանացն ընդունելով աղաչէր զնի ոք ի հաւատարիմ ժողովրդականացն որ գիտէր տիրել զիրաւունս նմա ընձեռեալ վճարէր, զկսողութիւնն զդատեցելոյն ի Հակառակաբանութենէն ի բաց վճարէր. և վասն այնորիկ այնուհետև մեծ բարեփառութիւն ի բազմաց ստանէր։ Բայց արդ վասն Աիղրանոսի և այլոց եպիսկոպոսացն, թէև յընթացման ճառեցաւ, սակայն ոչ անպիտան է, որպէս համարիմ, յիշատակս նոցա։ Բայց արդ դարձցուք ուստի ելաքըն։ Մաքսիմոսի յայնժամ ձեռնադրեալ յեպիսկոպոսութիւնն ի հիւպատուօջն Բասոսի և Անտիոքայ, ԻԵ Ոքտոմբերի ամսոյ զեկեղեցեացն լռեցուցանէր զերս։[1]

ԳԼ. ԼԹ.[2]

Իսկ յայնժամ Պաւղոս Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս, զաստուածասիրի այսպէս զփառս ստացաւ, եւ առաւել բազում քան զոր ստացեալն էր յառաջագոյն։ Քանզի պատահեաց այրեցումն լինել յայնժամ դժընդակագունի, և որպիսի չև ևս երբէք լինել որ յառաջն. վասն զի զյոլով մասն քաղաքին ծախեաց հուրն, մինչ զի

1 Բնագրի հետեւեալ 38-րդ ամբողջ գլուխը չկայ մեր թարգմանութեան մէջ. բայց մենք որպէսզի բնագրի գլխակարգութիւնից չշեղուենք, յաջորդ գլուխը 39 համարով որոշեցինք. փոխանակ 38-ի։

2 Կաս. ԺԲ. Թ. Նկփ. ԺԴ. 40։

շահից, և բազում գործս բարիս և անդ ցուցեալ եղև ի նըմանէ։ Նա և այլ եպիսկոպոսս ունիմ ասել առաջի յայլմէ այլ փոփոխեալս ի հայրապետաց վասն օգտակարութեանս. Իսկ

և մեծամեծ շահմարանացն կորնչել, և զարքունականն, որոյ համանուն Աքիւղաս ցվաղման ճարակեալ հրոյն: Եւ ի Նաւատորմանոացն եկեղեցի որ կայ մերձ յԱրագիլն[ա] անկեալ եղև հուրն:

Իսկ իբրև եպիսկոպոսն Պաւղոս փութացեալ տեսանէր զեկեղեցին, ի ներքս վազեալ ի սեղանն Աստուծոյ և զոր ըստ փրկութեան եկեղեցւոյն վերայեղոյր. և ոչ կասէր աղաւթելով վասն քաղաքին և աղաւթարանին տեղւոյ: Իսկ Աստուած ապա լսէր առնն որպէս և զգործն եցոյց. քանզի հուրն յաղաւթարանն տեղի ընդ ամենայն դրունս և պատուհանս ի ներքս անկեալ ոչինչ ժանտանայր. այլ զպաղումքս որոց շուրջն մերձակայիցն ապականեաց, իսկ զնա էր տեսանել իմէջ ամենայն հրոյն. յաղթեալ զնոքա զերազանցեալ բորբոքումնն:

Եւ այսպէս զերկուս զաւուրս և զգիշերս եղեալ չիջաւ պատահեալն այրեցումն՝ զբազում կողմանս քաղաքին այրեալ՝ բայց եկեղեցին ապա տեսեալ լինէր ողջ:[բ] Նաւն որ սքանչելին, զի և ոչ զծխոյ հետս էր տեսանել ի փայտսն կամ յորմունս նորա: Իսկ Նաւատորմանոքն փրկանս եկեղեցւոյն ըստ ամենայն ամի[գ] կատարեն յայսմանէ աղաւթս գոհականս մատուցանելով Աստուծոյ: Եւ գրեթէ ամենայն ոք վասն որ ի վերայ նորա պատահմանն իրի պատուեն զտեղին յայնմանէ, և ուպէս ճշմարտապէս սրբոյ երկրպագելն. ոչ միայն քրիստոնեայքն, այլ և ի հեթանոսաց բազումք: Քանզի և ճշմարտաբար է իսկ սուրբ տեղին.

ա. Յունարէն բնաղ Πελαργός արագիլ, այստեղ յատուկ է եւ տեղի անուն:

բ. Բն. ունի. «Նւ առղ այս անկե յաւելուածն Աւգոստոս ամսոյ ի Գեւպատուղն Թէոդոսի չորեքտասան եւ Մաքսիմոսի»: Այն է՝ Փրկ. 493 Թ:

գ. Բն. աւել ունի «յաւելուածն Աւգոստոս ամսոյ»:

վասն զի ի հալածանսն ուղղափառ հաւատոյն ի Կոստանտիոսէ և ի Վաղէսէ թագաւորացն, յամենայն եկեղեցեացն հալածեալք միայն անշաղախ յանուրք Արիանոսաց և Մակեդոնիանոսաց։ Վասն այնորիկ ապա և մեք ընդ Նաւատիանոսացն ուղղափառքս անդ զաղաւթս և զերկրպագութիւնս վեր առաքեմք մարդասիրին Աստուծոյ. զտեղին զայն աղաւթից ապրեցուցէին ի միջոյ բորբոքեալ բոցոյն։ [ա] Այսքան վասն այսոցիկ։

Գլ. Խ [1]

Իսկ Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս զերկուս ամս և զհինգ ամիս եկեղեցւոյն առաջնորդ եղեալ, վաղճանեցաւ ի հիւպատութեան Առիոբինդեայ [բ] և Ասպառայ, ԺԲ Ապրիէլի ամսոյ։[2] Եւ պատահեաց նմա ի շաբաթուն պահոց լինել, մերձեցելոյն Զատկի տաւնի, իսկ աւուրն էր կոչեցեալն հինգշաբթի։ Իսկ յայնժամ և թագաւորն Թէոդոս իմաստաբար զգործն ուղղեաց նախախնամեալ։ Քան-

ա. Բն չկայ «Քանզի եւ ճշմարտապ. ր . . . բոցոյն». մեծ հատուածը։
բ. Բն Αρεοβίνδου Ձեռ. ունի. Առոբինդեայ.

1 Կաս. Ժ. 10 Նիկ. ԺԴ. 37.
2 Փրկ, 439 Թ.

Մաքսիմիանոս զերիս ամս կալեալ զեպիսկոպոսութիւն վախճանի. յերկոտասան ապրիլի, ի մեծի հինգշաբաթօջ պահոց Զատկին։

Գլ. ԾԿԳ.

Թէ որպէս թագաւորն Թէոդոս պատուով թաղումն առնէ Մաքսիմիանոսի. եւ զՊրոկղ նստուցանէ յաթոռն հայրապետութեան Կոստանդնուպօլսի։

Իսկ յայնժամ թագաւորն Թէոդոս նախախնամութիւն

զի՝ զի մի դարձեալ վասն ընտրութեան եպիսկոպոսի խնդիր կամ խռովութիւն լինիցի, ոչ փոյթ արարեալ Թագաւորին, այլ տակաւին կալով մարմնոյն Մաքսիմիանոսի, որոց մերձ եպիսկոպոսացն նստուցանել զՊրոկղ յաթոռն հրամայեաց։ Քանզի յայնժամ և Հռովմա եպիսկոպոսին Կելեստինոսի թուղթք հասեալ լինէին ընտրակիցք, զորս նա առաքեաց առ Կիւրեղ Աղեքսանդրի եպիսկոպոսն և առ Յովհաննէս Անտիոքայ, և առ Ռուփոս Թեսաղոնիկեայ. ուսուցանելով որպէս զի ոչ ինչ արգելու զայլ քաղաքի եպիսկոպոս յայլ փոխել քաղաք։

Աստուծոյ իմաստաբար ա զգործն յարդարէր. քանզի այլ վասն խնդրոյ և վիճմանց փոյթ ոչ արար, այլ տակաւին կալով մարմնոյն Մաքսիմիանոսի մերձ, երթեալ Թագաւորն Թէոդոս հաղորդ լինի Թաղման նորա. գերեզմանական փառաբանութեանն և աղօթիցն որ ի վերայ գերեզմանին կատարումն լինի։ Իբրև դարձան յեկեղեցին եպիսկոպոսքն և Թագաւորն և ուխտն եկեղեցւոյն. յորդորական բանս խօսեցաւ Թագաւորն վասն վախճանելոյն գոհութեան և մխիթարութեան. և զոր հանդերձեալ էր վերակոչել ի նոյն աթոռ սրբութեան։ Եւ հրամայէ եպիսկոպոսացն զխորհրդածութեան ժամուն հայրապետութեան կատարել ի վերայ Պրոկղէ, և նստուցանէ յաթոռ վերակացութեան. (Այսոցիկ այսպէս եղելոյ, կատարեն զտօն Զատկին մեծաւ ուրախութեամբ և բազում դրուատեօք ի փառս Աստուծոյ մերոյ)։ Որ ի վերայ այսոցիկ եղելոցս և թուղթք ի Կելեստիանոսէ հայրապետէն Հռովմայ և ի Կիւրղէ Աղեքսանդրի հայրապետէն և ի Յովհաննէ Անտիոքայ եպիսկոպոսէ հաստատել Պրոկղի հայրապետութիւնն. որպէս զի ոչ է օտար յեկեղեցւոյ Աստուծոյ զայլ քաղաքի եպիսկոպոս յայլ քաղաք կոչեցեալ յեպիսկոպոսութիւն ի շինութիւն հաւատոյ,

ա. Ա՝ իմաստնաբար.

Նշանէ այս յաղթոն Պրոկղ, զգովութիւն մարմնոյն զՄաքսիմիանոսի ասելով. բայց ժամ է այժմէն և զատն տալս տուղ ինչ ասել։

Գլ. ԽԱ.[1]

Սա Պրոկղ առաջին հասակէ ընթերցաւղ եկեղեցւոյն հանդիպէր, վարժէր ի վարդապետութեանն իւր, և ճարտասանութեանն լինէր նախանձայոյզ։ Իսկ կատարեալ յարս, բազում անգամ լինէր առ եպիսկոպոսին Ատտիկոսի, ձեռնադրաւղ[ա] նորա բանիցն եղեալ։

ա, ձեռնագրող։

1 Կաս. ԺԲ. 11, Նկփ. ԺԴ. 38,

մանաւանդ զնորայն այլոյ առնելոյ, որպէս Պրոկղի. Այս հաստատեալ զՊրոկղ ի հայրապետութիւնն, պատուէ զգերեզմանն Մաքսիմիանոսի.

Գլ. ԽԲ.

Ցաղագս Պրոկղի յառաջանալոյն եւ բարւոք կենցաղավարութեան նորին յաթոռն հայրապետութեանն։

Այսուհետև ի դէպ համարիմ և վասն Պրոկղի ասել։ Սա յառաջին հասակէն ընթերցող եղեալ եկեղեցւոյն, (աշակերտեալ երանելոյն Յովհաննու, և վարժ ի վարդապետութեանն[ա] եղե յետ նորա վախճանի,) և ճարտասականացն լինի հմուտ։ Եւ կատարեալ ի յարս, ձեռնադրի ի յԱտտիկոսէ ի սարկաւագութիւն, և նպաստ նորա վարդապետութեան հանապազ լինի, յայսոսիկ յամենաբարի լեալ յառաջադէմ ի քահանայութեան վիճակ ձեռնադրի յԱտտիկոսէ, և ապա յեպիսկոպոսութիւն Կիւզիկոնի[բ] ի Սիսինայ, թէպէտ և նախ ժամանեցին

ա. Ա՝ վարդապետութեամբ. բ. Բոլ. Ձեռ. Լեկինկոսի.

Իսկ յառաջագիմեցուցեալ զնա ի քահանայութիւնս և ի կարգ սարկաւագութեանն հաստուցանէր զնա Ատտիկոս։

Իսկ արժանաւորեալ և քահանայութեան, յետոյ որպէս ասացի, ի Միսինայ ի Կիւզիկոնի եպիսկոպոսութեանն նախակարգեցաւ։ Այս անդէն յառաջ լինէր, իսկ յայնժամ որ Կոստանդինուպօլսի եկեղեցւոյն աթոռ վիճակեցաւ։ Եւ էր այլն այն բարի վարուք, եթէ և ոչ այլ ոք. քանզի յԱտտիկոսէ խրատեալ, ամենայն նորա քաղցուցն ա նմանեցաւ, իսկ զանոխակալութիւնն առաւել քան զոր նա ունէր ընկալաւ։ Քանզի նա հակառակողացն ահաւոր զինքն ի ժամանակին ցուցանէր, իսկ սա սիրելի ամենեցունց լինէր։ Այգուբէկ զնոսա յաւէտ քան բռնութեամբ մարտուցանել նախախնամելով։ Զի հերձուած և ոչ զմին աշխատեցուցանել յաւժարեալ, զպատիւ հեզութեանն յեկեղեցւոջն պահեալ բացատրեաց, ըստ այսմ մասին զԹագաւորն նմանեալ ըզ Թէոդոս։ Քանզի նման ընտրելի լինէր ընդդէմ պար-

ա. τὰ χρηστὰ առաքինութեանցն։

այլք զվիճակն ա և նա ոչ ամբոխի. որպէս կամք են առել ի միոյ բանիս. վերագոյն աթոռոյս բ կայ պահի. այլ որպէս և կաչեցաւ իսկ ի Քրիստոս, զի էր այրն բարի բարուք. Զի ոչ զոք ունիմ առել համանման Պրոկղի. յԱտտիկոսէ խրատել ի բարի կամս, իսկ զանոխակալութիւնն առաւել քան զնորայն ասեմ ունել. Քանզի նա հակառակողացն ահաւոր զինքն ի ժամանակին ցուցանէր. իսկ սա երկայնամտեալ սիրելի զինքն ամենեցուն ցուցանէր, այլ և զհերձուածս գ զոր դժնդակապէս վարէր. այլ քաղցրութեամբ յանդիմանէր զաղանդս և ածէր յուղղութիւն, և զպատիւ հեզութեան յեկեղեցւոյ դ ոչ խախտէր, ըստ այսմ Թագաւորի նմանեալ Թէոդոսի. Քանզի նա նմանէր ընտ-

ա. Ա եւ վիճակ. բ. Ա՛ աթոռիս գ. Ն. զհերձուածողս. դ. Ա եկեղեցւոյ.

տաւորացն ոչ հպեալ թագաւորականութեամբ. իսկ սմա փոքր ինչ հոգ տանել ոչ խորհողացն վասն Աստուծոյ զոր խորհի նա։

ԳԼ. ԽԲ.

Բայց ի վերայ այսոցիկ Թագաւորն զնա ընդունէր. յանդգնեալ արդեօք ասացից, զի հեզութեամբն և զամենայն ճշմարտապէս քահանայացեալսն յաղթահարէր, զոր աւրինակ դիր Թուոցն Մովսիսիւ ասէ. Թէև այրն Մովսէս հեզ՝ յոյժ քան զամենայն մարդիկ որ ի վերայ երկրի, զայս է և այժմ ասել. Թէև Թագաւորն Թէոդոսիոս այր հեզ յոյժ քան զամենայն մարդիկ որ են ի վերայ երկրի։ Քանզի վասն այս նորա հեզութեանն և Աստուած զպատերազմողսն նորա առանց պատերազմականաց հանդիսից հնազանդեցուցանէր. որպէս և եցոյց իսկ զոր ընդդէմ բռնակալին Յովաննու ախոյեանն, և զոր յետ այսորիկ ի վերայ բարբարոսացն եղև կո-

րելի ընդդէմ պարտաւորացն ոչ հպիլ թագաւորական իշխանութեամբ։ Իսկ սմա ոչ փոքր ինչ էր հոգ տանելով հեզութեան (վասն Քրիստոսի հեզոյն և մարդասիրին) և առաւել սիրով և մեծարանօք էր առ Թագաւորն։

ԳԼ. ԾԿԸ.

Թէպէտ Թագաւորն Թէոդոս հեզ էր եւ զպատերազմունս բարբարոսաց ոչ զօրօք, մանաւանդ վերին զօրութեամբն վարէր եւ ոչ զինուք. եւ թէ որպէս զդուստրն իւր տայ Վաղենտինիանոսի Հռովմայ Թագաւորին եւ հարսանիսն։

Եւ զի նա ճշմարիտ քահանայացելոյն նմանէր և ոչ երբէք զ.յանդգնեալսն որոշէր, այլ տեղի տայր ընդ Մովսէսի նախանձուն. հեզ խոստովանեալ (և Թագաւորին Դաւթի,) մանաւանդ թէ առաւել ևս առ պատերազմունսն, որ աղօթիւքն ա-

րուստ։ Քանզի որպիսի Նախկին յարդարոցն գոյր յԱս-տուծոյ, այնպիսի և առ ժամանակաւք աստուածասէր Թագաւորին շնորհէր բարերարութեանցն Աստուած։ Եւ ոչ ողոքանաւք ինչ զայս գրեմ, այլ ճշմարտութեամբ զոր ամենեցունց եղեալ գիտելի առընթեր եղիցի։

Գլ. ԽԳ.[1]

Քանզի յետ բռնակալին Յովաննու մահուան, բարբարոսքն զորս նա ի յաւգնութիւն ընդդէմ Հռովմայեցւոցն կոչեաց, պատրաստք էին ի յընթանալ և յապականել զՀռովմայեցւոցն իրս։ Իսկ Թագաւորին ծանուցեալ, զոր վասն այսորիկ սովորաբար զհոգսն ընկէց յԱստուած՝ յաղաւթս պարապեալ. և ոչ ընդ երկար ինչ էհաս զոր խնդրէր առնուլ։ Քանզի որպէսի ինչ լինէր

1 Տես կամ. ԺԲ. 12. Նէկ. ԺԴ. 38.

առնել, քան թէ զինուք վանէր[ա] զպատերազմունս. որպէս ընդդէմ բռնակալին ցուցաւ Յովաննու, և դժնդակ բարբարոսքն լինելոց ի կորուստ, (որպէս Նախկին Իսրայէլին Աստուծոյ։) Զի ոչ շնորհուկս առնելով զայս պատմեմ, այլ առաւել քան զասացեալս էր Թագաւորն բարի ճշմարտեալ, զոր ամենեցունց եղեալ գիտելի առընթեր[բ] եղից,

Քանզի յետ բռնակալին Յովաննու մահուանն, բարբարոսքն զզօրսն զոր առին յօգնութիւն[գ] իւրեանց, ընդդէմ Հռոմայեցւոցն պատերազմն լինել պատրաստէին. (յառ և յաւար և յապականել զՀռոմայեցիսն։) Իսկ Թագաւորին ծանուցեալ, սովորաբար և վասն այսորիկ զհոգսն ընկեաց յԱստուած, և ինքն յաղօթս պարապեալ. և ոչ ընդ երկար ինչ և ի յուսոյ ոչ վրիպեցաւ, զոր խնդրէր առնուլ (յԱստուծոյ։) Քանզի այսպիսի

ա. Ն. վարէր. բ. Ն. այլ ընթեր եղեր. գ. Ա՛ օգնութիւն.

բարբարոսացն լաւ թարւոյք. մեռանէր իշխանն նոցա, որում անուն էր Ռուգաս, հարեալ ի շանթէ. իսկ գժնդակ եղեալ ի վերայ անկմանն զբազմութիւնն որոց ընդ նովաւ մարդկանն ապականեաց։ Եւ ոչ այսու միայն բաւականացաւ, այլ քանզի հուր յերկնից իջեալ զբազումս ի մնացորդացն էկէզ, ոչ այնքան զի առ ազգ քաջ Հռովմայեցւոցն զէնս յանդգնեցան բառնալ, այլ զի առաւելս յԱստուծոյ աւգնեալս գտանէին։ Ցայնժամ և եպիսկոպոսն Կիւրղոսա յԵզեկիէլի մարգարէութիւնն ուսուցանելով յեղեցւոյն, յեղեալն Աստուծոյ փրկութիւն պատշաճեալ բաւականաբար եղև սքանչելի. իսկ մարգարէութիւնն է այս։[1]

«Եւ դու, որդի մարդոյ, մարգարէա(ց) ի վերայ իշ-

ա. Ան. Πρόκλος, որ եւ ուղիղն.

I Եզեկ. ԼԸ. 2 եւ 22. սակայն այս վկայութիւնը որ թարգմանած է ուղղակի Սոկրատէն, ունի տարբերութիւններ Հայերէն Աստուածաշնչէն։

ինչ լինէր բարբառոսացն՝ լաւ թարւոյք.[ա] մեռանէր իշխանն նոցա որոյ անուն Ռոգաս, հարեալ ի շանթէ գժնդակ եղեալ ի վերայ նոցա[բ] ցասումնն զբազմութիւն զօրացն որ ընդ նովաւ ապականէր.[գ] Եւ ոչ այսու միայն բաւականացաւ, այլ քանզի և հուր յերկնից[դ] իջեալ զբազումս ի մնացորդացն այրեաց, և յահ և երկիւղ մեծ զբարբարոսն կալաւ. ոչ առ այն, քանզի(առ) ազգ Հռոմայեցւոցն զէնս բառնալ յանդգնեցան, այլ զի առաւել յԱստուծոյ օգնեալս[ե] գտանէին. Ցայնժամ և եպիսկոպոսն Կիւրեղ (Աղէքսանդրացին[զ]) յուշ առնէ Թագաւորին և ամենեցուն զփրկութիւնն Աստուծոյ ի մարգարէութենէն Եզեկիէլի. «Եւ դու, ասէ,

ա. Ա՛ Գ. բարիոք, Դ, բարւոյն. բ. Ա՛ նորա. գ. Գ. ապականէ. դ. Ա՛ երկնից. ե. Ա՛ օգնեալ. զ. Բոլ. Ձեռ. Կիւրեղ Աղէքսանդրացի փոխանակ Պրոկղի, սակայն դա Մեծ Սոկրատի սխալն է.

խանին [1] Ռոսմոսոքոյ եւ Թոբեղայ։ Քանզի դատեցայց զնա մահուամբ եւ արեամբ եւ անձրեւով ջրհեղեղի եւ քարամբք կարկտի։ Եւ հուր եւ ծըծումբ տեղացից ի վերայ նոցա, եւ ի վերայ ամենեցունց որոց ընդ նմայն, եւ յազգ բազում ընդ նմա։ Եւ մեծացայց եւ սուրբ եղէց, եւ փառաւորեցայց եւ ծանուցեալ եղէց առաջի ազգաց բազմաց։ Եւ ծանիցեն, զի ես եմ Տէր։»

Ցոյժ ապա, որպէս ասացի, սքանչելի եղեւ ի նոցանէ Կիւրեղ.[ա] իսկ ի Թագաւորէն վասն հեզուԹեանն։ [1]

ա. Թռ. դարձեալ՝ Պրօկղոս.

1 Ինչպէս 38 գլուխը, այս 44-րդ գլուխն էլ ամբողջովին բաց է Թողած դրա հետ միասին 43-ի վերջից մի երկու տող։ Սակայն հետաքրքիրն այն է, որ 44 րդ գլուխը պահուած է հատուածօրինակի մէջ. տես ստորեւ գլ. ԾԿԶ. փակագծում դրած մասը։ Մեր ձեռագրի մէջ ոչ մի նշան չկայ որով յայտնի լինէր Թէ նախատիպի մէջ կորած է եղել այդ փոքրիկ գլուխը։ Հաւանական եւ միակ բացատրուԹիւնն է, արտագրողը անուշադրուԹեամբ մօտ կէս սիւնեակ մի Թռիչքով աչքից գցել է։

որդի մարդոյ, մարգարէաց ի վերայ իշխանին Ռոսմոսքայ։ Քանզի դատեցայց[ա] զնա մահուամբ եւ արեամբ, եւ անձրեւով ջրհեղեղի եւ քարամբք կարկտի եւ հուր եւ ծծումբ տեղեցից ի վերայ նորա, եւ ի վերայ ամենեցուն որ ընդ նմա. եւ մեծացայց եւ սուրբ եղէց եւ փառաւորեցայց. եւ ծանուցեալ եղէց առաջի ազգաց բազմաց. եւ ծանիցեն Թէ ես եմ Տէր. (որ առնեմ զխաղաղուԹիւն եւ հաստատեմ[բ] զչար.)

Բայց եւ այլ ինչ նորա բարեացն[գ] ցոյցք երեւելիք եւ աներեւոյԹք, որ ըստ նախախնամուԹեան Աստուծոյ էր ի վերայ նորա. [Եւ զի որդի ոչ ունէր եւ ոչ տրտմէր եւ տխրէր վասն այսորիկ, այլ[դ] Աստուծոյ հաւատայր զամենայն յամենայնէ եւ ոչ յօժարուԹեան կամաց իւրոց. Եւ զի էր դուստր մի նորա ի կնոջէն Եւդոկեայ որոյ անունն էր Եւդոքսի, զնա եւ Վաղէնտիա-

ա. Ա՛ դատեցից. բ. Ա՛ հնստեմ. գ. Ն. բարեաց. դ. Գ. յայլ.

Գլ. ԽԵ.[1]

Իսկ ընդ յերկարս ինչ և եպիսկոպոսն Պրոկղ զա-րուշեալս վասն եպիսկոպոսին Յովհաննու նզովիցն յեկեղեցին դարձոյց իմաստութեամբ, մխիթարեալ զողորմութիւն նոցա։ Իսկ թէ զինչ՝ այս ասելի է. զմարմինն Յովհաննու ի Կոմանայ Նեքսինոս Պոնդոսի[ա] թաղեալ, հաւանեցուցեալ զթագաւորն յերեսուն և ի հինգերորդում ամի յետ նզովիցն, ի Կոստանդնուպօլիս եբեր,

ա. Նեքսինոս Պոնդոս չկայ բնագրի մէջ։

1 Տես. կաս. ԺԲ. 14. Թէոդոր. Բ. 64. Նիկ. ԺԴ. 45.

Նոս թագաւորի Հռովմայ որ ի Թէոդոսէ կարգեալ, խնդրեաց[ա] իւր կնութեան. և հաւանեալ այսպէս թագաւորն և թագուհին, յարգարեն զհարսանիսն. Եւ գայ Վաղենտինիանոս թագաւոր ի Կոստանդնուպօլիս. և սկսեալ ի մայիսոյ[բ] յաւուրս ի Ժ կատարեն զհարսանիսն յիսուն օր։ Եւ առեալ զկինն իւր գնաց ի Հռոմ հաստատեալ զթագաւորութիւնն իւր ի կողմանս արևմտից։]

Գլ. ԾԿԶ.

Մխիթարութիւն Պրոկղի, որ միաբանեալ ընդ թագաւորին վերաբերեն զմարմինն սրբոյն Յոհաննու զկնի ԼԵ ամի աքսորմանն՝ ի Կոստանդնուպօլիս բազում մեծարանօք։

Իսկ ոչ ընդ երկար ինչ, և եպիսկոպոսն Պրոկղ զարամեալսն վասն (երանելոյն) Յոհաննու մխիթարէր. իսկ եթէ զինչ օրինակաւ՝ ասելի է։ Զի զմարմինն Յոհաննու ի կողմանս Հայոց թաղեալ[գ] միաբանեալ[դ] նորա և թագաւորին յերեսուն և հինգերորդ ամի յետ արտաքսասահմանութեան ի Կոստանդնուպօլիս ածեալ

ա. Ա՝ Գ. խնդրեալ. բ. Ա՝ ի մայիսի ամսոյ. գ. Ա՝ թաղեալ. դ. Ա՝ եւ նորա.

և բազում պատուով աշխարհաւրէն հռչակեալ գնաւ, ի համանուանում եկեղեցւոջն եդ զնա։ Ուրախ եղեալ տպա ի վերայ այսորիկ որոց վասն Նորա որոշելոցն յեկեղեցին միաւորեցան։ Եւ այս եղև ի ԺԶ հիւպատուոջն Թագաւորին Թէոդոսի ԻԸ Յունուարի ամսոյ։ Յորոց վերայ սքանչանալ է ինձ. զիարդ Նախանձն Որոգենի վաղճանեալ վառեցաւ, իսկ Յովհաննու խնայեաց. քանզի նա յետ Մ ուր ուրեմն ամաց իւրոյ վաղճանին անհաղորդ եղեւ ի Թեոփիղոսէ, իսկ Յովհաննն յերեսներորդ ամի յետ վաղճանին ի հաղորդութիւն ընկալեալ եղև ի Պրուկղէ։ Այսքան Պրուկղ Թէոփիլեայ[ա] աւրինակաւ հանապազորդէր։ Այլ այս զիարդ եղեւն միշտ և լինի ի բարեխորհիցն ոչ ճողոպրէ գիտակ[բ] եղեալ. զի Նախանձ բազում չարիս կարէ գործեալ, այլ սէրն որ առ Աստուած և առաքինութիւնն զնախանձն և զորս ի ձեռն Նորա գայթակղութիւնսն գիտէ խափանել, և պայծառագոյնս գործէ և զհամբերաւղսն յուսոյ և փրրկութեան Տեառն։[գ]

ա. Ձեռ. ունի. «Աստուածասէր», որ թէեւ ուղիղ, բայց անկարեւոր թարգմանութիւնն է «Թէոփիլոս» յատուկ անուան։

բ. Ձեռ, ունի «գտակ»։

գ. Բն չունի «գիտակ եղեալ . . . փրկութեան Տեառն»:

բազում պատուով և մեծարանօք (սաղմոսիւք և օրհնութեամբք)[ա] աշխարհաժողով ամբոխիւք, և դնէ յեկեղեցւոջն (Յոհաննու) առաքելոյ։ (Եւ լինի ձայն ի մարմնոյն.[բ] խաղաղութիւն ընդ ձեզ. և[գ] ուրախ եղեալ ամենեցուն տային փառս Աստուծոյ, և որ վասն Նորա արտմութիւն էր յեկեղեցւոջն լուծանէր)։ Այլ այս զիա՞րդ եղև, և միշտ լինէր ի բարեխոհիցն և ի բարեգործոցն ոչ ճողոպրէին. վասն զի Նախանձ բազում չարիս կարէ

ա. Ա՝ Գ. օրհնութեամբ։ բ. Ա՝ մարմնոյն. գ. Ա՝ չիք.

Գլ. ԽԶ.[1]

Իսկ սակաւ ինչ յետ գնելոյն մարմնոյն Յովհաննու և Պաւղոս Նաւատրիանոսացն եպիսկոպոս վախճանեցաւ ի Նմին հիւպատուոջն, ԻԱ Յուլի ամսոյ.[2] որ յիւրում թաղմանն գովութեանն զամենայն զկոլովսն հերձուածոն մին եկեղեցի յարդարեաց պատճառով իմն. քանզի ամենեքեան զմարմին Նորա մինչև ի գերեզմանն սաղմոսերգութեամբ յուղարկէին, վասն զի կենդանին գոլով ի ձեռըն վարուցն ուղղութեան ամենեցունց հաճոյ էր։ Իսկ վասն զի Պաւղոս արժանի յիշատակի գործ հանդերձելով վաղճանեալ գործեաց, պիտանի գոլ համարիմ և զայն յաւելուլ ի պատմութիւնս յաւգուտ ընթերցաւղաց զնա։ Բայց քանզի հիւանդանալով սովորական ճգնութեանն կերակրոյ հպէր, ոչ երբէք անցանել զնովաւ. և որպէսզի ոչ կասեաց զաղաւթսն անդադարաբար կատարելով, թողուլ ինձ թուի, զի մի առ այն յամելով տխրացուցից զարժանաւոր յիշատակիս, որպէս ասացի, յաւգուտ զնորա գործն որ է արդէն իսկ աւելի։ Հանդերձելով վախճանիլ, զամենայնս զորս ընդ Նովաւ եկեղեցեացն քահանայացեալս կոչել. Հոգ տարէք, ասէ, յայտնել զոք եպիսկոպոս մինչդեռ շունչ իմ յիս է, զի մի յետ այսորիկ խռովութիւն կրեսցեն եկեղեցիքս։ Իսկ

1 Տես կաս. ԺԲ. 14. Նկ. 14. 41.

2 Փրկ. 438 Թ.

գործել. որպէս և առ երանելին Յոհան ցուցեալ եղև, այլ ասէր " Նորա առ Աստուած է և առաքինութեան Նախանձ և զօրս ի ձեռն Նորա գայթակղութիւնս յարուցեալ, գիտէ խափանել և պայծառագոյնս գործէ ըստ խաղաղութեան յաւսոյն ի ձեռն Հոգւոյն Սրբոյ որ տուաւ մեզ։

ա. Ա' սէրն.

Նոցա ասացեալ․ Մի մեզ, որ վասն այսորիկ ընտրութիւնն հրամայել, քանզի այղումն զայդ ընտրելով ոչ երբէք զնոյն անուանեացեն․ այլ քեզ ընտրել զոր և կամիս յաւժարիմք։ Ապա, ասէ Պաւղոս, գրով տուք ինձ ըզ-զխոստովանութիւնն, թէ զնա ընտրէք զոր արդեւք եսն ընտրեցից։ Իսկ Նոցա զայն արարեալ և ստորագրեալ, Նա Նստեալ կանգուն ի մահիճսն ծածուկ յորոց առ ընթերսն գրեաց զանունն Մարկիանոսի, որ ի քահանա-յիցն դասու էր կարգեալ, և ի Նմանէ զճգ(ն)ականսն խը-րատեալ վարս։ Եւ դիմեալ լինէր յայսքանուռջս ի Տի-բերիադ Փռիւգւոյ։[ա] Ապա կնքեալ իւր և առա-գաց քահանայարանին տուեալ, կնքեալ յանձ(ն)էր զայն զգիր Մարկոսի՝ որոց ի Սկիւթիայ Նաւատիանոսացն եպիսկոպոս էր․ և յայնժամ դիմեալ լինէր ի քաղաքն և զայս ասաց զնա ի գործն կարգեալ։ Եթէ կամի Աս-տուած տակաւին թողուլ զիս ի կենցաղումս, զիմ զան-դարձդ պահեալ տացես․ իսկ թէ կամի զիս փոխել ի կենացս, ի դմա գտանիցէք զոր յետ իմ ընտրեալ եպիսկոպոս։ Զայս ասացեալ նոյնժամայն վաղճանեցաւ՝ Իսկ յերկրորդում[բ] յետ վախճանին աւուր ցուցեալք

ա. Բն. ունի. «որ յայնժամ բացակայիւր. առանց տեղի անուան
բ. Բն. ունի «յերրորդում»։

ԳԼ. ԾԳԸ.

Գող(ին)ոս Նաւատիանոսաց եպիսկոպոս այր բարեգործ նպաստն համագոյութեան վախճանի։

Ցայսորիկ և Գողոս Նաւատիանոսաց եպիսկոպոսն վախճանի․ և զի էր այր բարեգործ և առաքինութեամբն կատարեալ․ և բազում նպաստ լինէր ըստ համագոյութեանն հաւատոյ (որ ի Հայր և ի յՈրդի և ի Հոգին Սուրբ․)

զգիրն առ ամբոխաւ բազմաւ, և գտեալ զնաւանն Մարկիանոսի, ամենեքին արժանի զոյ գոչէին. և ոչ անփոյթ արարին՝ առաքեցին զըմբռնաւղսն զնա: Իսկ նորա բարի նենգութեամբ՝ ի Տիբերիադ Փռիւգւոյ լինելով նորա, ըմբռնեալք ածէին զնա, և երեսուն և միում նորին ամսոյն ձեռնադրեալ նստուցանէին յաթոռն. այս այնչափ ճառեցաւ:

Գլ. Խէ. [1]

Իսկ Թագաւորն Թէոդոս ուխտս գոհականս փոխանակ զի շատ բարեգործեալ լինէր մատուցանէր Աստուծոյ. և զայսոսիկ առնէր սքանչելի պատուաւք փառաւորելով զՔրիստոս: Զամուսինն զԵւդոքիա յԵրուսաղէմ առաքեալ, քանզի և նա անդէն զայն ուխտ յառաջ կատարել խոստանայր, եթէ զդուստրն զԵւդոքսիայ առնացեալ տեսցէ, և զի Վաղէնտիանոսի՝ որ արևմտա-

1 Տես Եւագ. Ա. 21. 22. Կաս. ԺԲ. 15 Թէոդ. Ա. 7. Նիկեփ. ԺԴ. 49. 50.

Գլ. ՃԿԸ.

Թագաւորն Թէոդոս զկնի այլոց բարեգործութեանց, զամուսինն իւր Եւդոկեայ յԵրուսաղէմ առաքէ, զոր պատուէ շինուածովք եւ ոսկւոք:

Իսկ Թագաւորն Թէոդոս ուխտս գոհացողականս մատուցանէր Աստուծոյ, փոխանակ զի շատ բարեգործեալ լինէր. և զայսոսիկ առնէր սքանչելիս պատուով: Եւ զամուսինն զԵւդոկեայ յԵրուսաղէմ առաքէր. քանզի և նա զայն ուխտ անդէն յառաջ կատարել խոստանայր թէ զդուստրն ամուսնացեալ տեսցէ: Այլ նա և որ ըստ զԵրուսաղէմաւ զեկեղեցիքն և զամենայն զորս յարևելական կողմանց զանազանիւք պատուեաց շինուածովք: Իսկ երթալն ուրանոր մտանէր, առատաբար բաշ-

յինցն կողմանց կարգեալ Թագաւորի տուեալ լինէր։ ա Այլ նաև զորս շուրջ զԵրուսաղէմաւ եկեղեցիսն, և զամենայնս զոր յարևելականն կողմունսն զանազանիւք պատուեաց շինուածովք։ Իսկ յերթալն ուրանաւր մտանէր, առատապար բաշխէր ռոճիկս ի յանուն աղքատացն. մինչև եհաս և արժանաւորեցաւ երկրպագութեանց ամենայն սրբութեանցն և դարձաւ։ բ

ԳԼ. ԽԸ. 1

Իսկ եպիսկոպոսն Պրաւկղ ըստ նոյն այնմ ժամանակի, ԺԷ ի հիւպատուոջն Թագաւորին Թէոդոսի գործ սքանչելի ձեռնարկեաց և որպիսի ոչ ոք ի նախկին եպիսկոպոսացն արար. 2 քանզի Փռմոսի եպիսկոպոսին Կեսարու վախճանեալ, հասին Կեսարացիքն խնդրելով եպիսկոպոս։

ա. Բս. չկայ. «Եւ զի Վաղէնտիանոսի . . . , լինէր»։
բ. Բն. չկայ. «Իսկ յերթալն . . . . եւ դարձաւ»։

1 Տես. կաս. ԺԲ. 16. Նիկ. ԺԴ. 42.
2 Փրկ. 439 Թ.

խէր ռոճիկս յանուն աղքատաց՝ մինչև եհաս և արժանաւորեցաւ երկրպագութիւն ամենայն սրբութեանցն.

ԳԼ. ՃԿԹ.

Յաղագս վախճանի Պրոկղի, եւ տեղակալութեան Փլաքիանոսի։

Իսկ Պրոկղ եպիսկոպոսն ընդ նոյն ժամանակս ի ԺԷ հիւպատուոյն Թագաւորին Թէոդոսի ի գործ սքանչելի ձեռնարկեաց, որպիսի ոչ ոք ի նախկին եպիսկոպոսացն արարին։ Քանզի Փռոմոսի եպիսկոպոսին Կեսարու (Կապուտկիայ) վախճանեալ, հասին Կեսարացիքն խնդրելով եպիսկոպոս։ Իսկ նա խորհէր ինչ զո՞վ առնել յեպիսկոպոսութիւն, դէպ եղև ըստ նախախնամութեան

Իսկ մինչդեռ խորհէր զօք առ եպիսկոպոսութիւնն նախաձեռնել, դէպ եղև ըստ տեսութեան նորա յաւուր շաբաթու ամենայն ծերակուտի սինկղիտոսին գալ յեկեղեցին։ Ընդ որս էր և Թաղիասիոս առն, որոյ զեպարքոսական իշխանութիւնն ընձեռեալ որոց յԻւղիոյ ազգաց և քաղաքաց։ Իսկ հանդերձելովն նորա, որպէս հրաչակն ելանէր, զարևելից կողմանց հոգատարութիւն ընձեռել ի Թագաւորէն, ձեռն ի վերայ արկեալ Պրոկղի փոխանակ էպարքոսութեանն եպիսկոպոս Կեսարու յայս-

Աստուծոյ յաւուր շաբաթու ամենայն սինկղիտոսացն գալ յեկեղեցին։ Ընդ որս էր և Թաղիասոս՝ զեպարքոսութեան իշխանութիւնն ունէր զարևելեան կողմանցն հոգատարութիւն. հրաչակեալ բարեգործութեամբ ըստ ամենայնի, ձեռն ի վերայ եդեալ փոխանակ եպարքոսութեան եպիսկոպոս նախակարգեաց Կեսարու, որ ոչ սակաւ ինչ եցոյց ուղղութիւնս։ (Այլ և Պրոկղ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հաստատէր զեկեղեցին Աստուծոյ ի հաւատս ուղղափառութեան համագոյ Երրորդութեան։)

ԳԼ. ՃՀ.

Թէ որպէս Թալասիոս եպարքոսն ձեռնադրի եպիսկոպոս Կեսարու՝

[Յետ այսորիկ վախճանի երանելին Պրոկղ. և ունի զաթոռ հայրապետութեան Փղաբիանոս. և սկսաւ ուսուցանել ի դէմս Նեստորի հայհոյութեանն.՝ իսկ Եւտիքէս " ոմն վանական ի Կու կղզւոջ, առաջարկէր ընդդէմ Փղաբիանոսի մի բնութիւն ասելով գլուխ ուխթ. քանզի ոչ խոստովանէր զբանն Աստուած առնուլ մարմին ի սրբոյ կուսէն և լինել մարդ, այլ ասէ. ոչինչ էառ ի կուսէն Մարիամայ, բայց միայն նմանութիւն մարդոյ և կերպարանօք գտեալ իբրև զմարդ, և ոչ ճշմարտութեամբ Աստուած մարդացեալ. Եւ ժողովեալ Փղաբիանոսի ըղ-

ա. Ա՝ Նաւքէ.

1 Այս վերնագիրը համապատասխան չէ բովանդակութեան.

2 Տող. «Զայդ ասէ զՓլաբիանոսէ եւ Միխ. Ասող. 168. 166.»

նեաց։ Այլ որ ինչ ըստ եկեղեցեացն այսպէս յառաջա-դիմանայր յայնժամ։

Համախոհ եպիսկոպոսս իւր լուծանէ ի քահանայութենէ զԵւ-տիքէս։ Եւ գիտացեալ զհակառակութիւն նոցա երանելւոյն Թէոդոսի թագաւորին, հրամայէ երկրորդ ժողով լինել յԵփե-սոս ի քսան և ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ, և քննէ յաղագս ᵃ Փլաբիանոսի Եւտիքեսի, և առեալ զտոմարն Լևոնի զչորեքտասաներորդ գլուխն գրեալ առ Փլաբիանոս վասն Եւտիքեսի մոլորութեանն.[1] և յորժամ եհաս նորա պատուա-կան հրամանքն, արտաքսեցին զԵւտիքէս և զՓլաբիանոս,ᵇ և փոխանակ նորա զԱնատոլէս ձեռնադրեցին. լուծին և զԹէո-դորիտոն ᵍ Բերիւղոս ᵍ քաղաքի եպիսկոպոսն, զԴոմնոս[2] Ան-տիոքայ եպիսկոպոսն, և փոխանակ նորա ձեռնադրի եպիսկոպոս Մաքսիմիոս ի ժողովոյն։ Եւ եղև խաղաղութիւն յաւուրս Թէո-դոսի թագաւորին բարեպաշտի։]

ԳՂ. ՃՀԸ.

Յիշատակարանն չարագրողի Սոկրատայ.

Արդ՝[3] զհրամանս քո, քահանայդ Աստուծոյ, կատարեցի.

ա. Ն. զյաղագս բ. Ա. Ն. չիք. գ. Ա՝ զԹէոդորիտէս. դ. Ն. Ա. Նիւղոս.

1 Այստեղ դրած հատուած կայ միայն Նոր. ձեռագրում. «Յորում երկուս բնութիւնս խոստովանի մարմնացելոյ Բանին Աստուծոյ եւ երկուս կերպարանս եւ երկուս ներգործութիւնս. եւ ըստ Նեստորի Տեառն Բա-նին Աստուծոյ խոստովանի զկուսածին մարդն, եւ յետ ծնանելոյ կուսին ապա ասէ զբանն Աստուած բնակիլ ի մարդն. քանզի այսպէս ասէ յեր-կոտասան գլուխն, երկուս բնութիւնս, կամ երկուս դէմս, կամ երկու՝ ներգործութիւնս նզովեալ լիցի. եւ զտումարն Լեւոնի նզովեալ հրով այ-րեցին։ Ու զՓլաբիանոս լուծեն ի պատուոյն, որ եւ բարկութեամբ յարեալ յԱստուծոյ յետ ութն աւուրս սատակեցաւ եւ նախակարգին ի տեղի նորա զԱնատոլէս։»

2 Տես. Վարդ. Արեւել. Պատմ. 83։

3 Աստի ցկատարածն. հրատ. եւ ի մատ. Հյկ. Թրգ. Զրք. 695—696.

Բայց մեր աստանաւր ուրեք զպատմութիւնս գա-
դարեցուցեալ՝ ի խաղաղութեան կեալ զորս ամենայն

որպէս և վարկանիլ խորհրդիւս. վաստակեցայ ի պատմութեանս՝ զոր ի Կոստանդիանու ի ժամանակացն սկիզբն ունելով նշանապատմութեանս շարագրեցի. [Բայց մի ոք մեզ մեղադիր լիցի՝ և աղարտիցէ թէ զպատմութիւնս սրբոց[ա] հարեանցի պատմեցի և ոչ գեղեցկաբանութեամբ հզեալ ի գովութիւնս. Երկուս պատճառս ունիմ ասել. զի զսրբոցն զպատմութիւնս լիապէս ունի եկեղեցի Աստուծոյ՝ զեպիսկոպոսաց և զԹագաւորաց[բ] և զամենայն առաքինեաց անձանց. և դարձեալ Թերևս ի բաց անկանիցիմք ի գիտմանէն, և դարձեալ որպէս զի ոչ կարասցուք պատմել ըստ հնոց պատմագրացն ճառել սոցա զքաջսն գովութեամբք վերաբերեալ, և զվաթարագոյն զվաթարսն բացայայտեալ, որ զբազումս յորդորելով առ բարեպաշտութեանն ջանս.

Արդ զի մի յերկոցունցս[գ] անշահ իրողութիւն լիցի ի բարեխրատիցն, զի ոչ արժանական ըստ հին պատմութեանցն համեմատեալ կարասցուք. իսկ ագիտացն զի ոչ կարեն կալ ի վերայ իրացն ճառասացութեան յայտնագոյն՝ ընդ միջին[դ] առնելով պատմութեանս[ե] այսօրինակ աղագաւ արարաք. զի ոչ ընդ գովութեան[զ] զանուանս սրբոցն որ սիրեն ի կիր արկաք, և կամ զգործս նոցա մեծացուցաք, զի որպէս առաջին իւրաքանչիւր պատմութեանցն թողաք. Զի ոչ զեպիսկոպոսաց և ոչ զԹագաւորաց որքան ինչ էր և որքան է նոցա պատիւ, այլ սուղ ինչ անցի, զոր ես տեսի և զոր ի տեսողացն կարացի ուսանել.[է] Ընտրելով զճշմարիտն շարագրեցի, զոր[ը] ոչ փոխեալ ըստ պատմութեանցն զպատմողսն զայսօսիկ խորհրդաբար ինչ և ճշմարիտ ծանուցեալ լինի բազմաց և յոլովից պատմելոց, և որոյ առընթեր գոլով առելոյ գործովք. իսկ ոմանց յամենայնէ առաւել արժանաւորելոցն գիտել.]

Բայց մեր աստանօր ուրեք զպատմութիւնս գադարեցու-

ա. Դ. զպատմութիւն սրբոցն. բ. Ա՝ Գ. Թագաւորաց. գ. Ն. երկոցունց. դ. Գ. Ա՝ միջինս ունելով. ե. Ա՝ պատմութիւն. զ. Ա՝ ընդ միութեան. է. Դ. ուսանիլ. ը. Ն. զի.

ուրեք եկեղեցիս քաղաքս և տեղք աղաւթեսցուք։ Քանզի Փրկչին մերոյ Տեառնն Յիսուսի Քրիստոսի ա խաղաղութեանն եղելոյ ոչ ունիցին պատճառք, որք պատմութիւնս գրել կամելով, զի և մեք, ով քահանայ[ք] Աստուծոյ, մարդդ բ Թէոդորէ, զհրամանդ քո յեւթնեսեան գիրսն արտատարածելով, ոչ արդեւք տարակուսեալ էաք պատճառով. եթէ սիրաւղքն զխռովութիւնս լսել յաւժարէին և ոչ գործ շարամանեալ։ Ունի է պատմութիւնս ժամանակաց ԼԲ. իսկ ամենայն եւթ տամբս պատճառս ունի ժամանակ ամաց ՃԽ, սկսեալ յառաջին ՃՀԱ Ողիմպիադացն, յորում յորջյորջեցաւ Թագաւոր Կոստանդիանոս, իսկ դադարեալ

ա. Bn. չկայ «Փրկչին . . . . Քրիստոսի։»
բ. Երուսաղեմի Ձեռ. ունի «ով քահանայդ Աստուծոյ. մարդ».

ցեալ, ա [ով տէր Ներսէս Կամսարական, ապիհիւպատ պատրիկ, որ եկեղեցեաց ես շինող, միշտ զխաղաղութիւն կալցիս ի Քրիստոսէ, որ տուողն է խաղաղութեան հանապազ. զնախանձն կալցիս բ զբարեպաշտ Թագաւորացն հաստատել ի քում անձինդ զբարէպաշտութեան ջանս։ Մի և մի իւիք տալ պատճառս և կորնչիցիս ի ճանապարհացն արդարութեան, և մի ընդդիմակացն որ ի վայր բերիցի՝ քարշեալ և խոտորեալ լիցիս, այլ ըդվերին խորհելով գ փախիցես ի զբաղմանց, և երթիցես զհետ արդարութեան, զհաւատոց, զսիրոյ, բուռն հարկանելով կենացն դ յաւիտենականացն, որպէս բարեպաշտագոյն Թագաւորն Թէոդոս։ Եւ զամենայն զոր ինչ և արտացես, յաջողեսցի քեզ, և պատերազմն վանի աղօթիւք, զոր լուար ի պատմութենէս, զոր և տեսաք. զի և խաղաղութիւն Քրիստոսի բնակեսցի ի քեզ առատապէս, և յեկեղեցիս քո և յաշխարհի. Զի որոց ցանկացար պատմութեանս Թարգմանել, ընդ նոյն ճա-

ա, Ա՝ դադարեցուցաք. բ. Դ. առցես. գ. Դ. փոխելով. դ. Դ. զկենացս

յերկրորդ ամին ՅԵ Ողիւմպիադումն, յորում ԺԸ Հիւպատին Թագաւորին Թէոդոսի տուեալ լինէր։ [1]

I Փրկ. 439 Թ.

Նապարհ Թագաւորաց գնացեալ — շնորհօք և մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, ընդ որում Հօր ամենակալի և Հոգւոյն Սրբոյ փառք իշխանութիւն և պատիւ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։]

ա. Դ. երթիցեա.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ·

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ

ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

ՀՌՈՎՄԱՅ

Թարգմանեալ

ԱԲԱՍՈՒՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՋՈՐԱՓՈՐԵՑԻՈՅ

Թարգմանի

Հրատարակութիւն

ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ

Միաբանի Ս. Էջմիածնի.

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1896 — ՌՅԽԵ

ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ԶՈՒԹՈՒՏԱՍՆ ԱՄ Ի ԹԱՐԳՄԱՆԵԼՈՅ ՓԻԼՈՆԻ ԶԳԻՐՍ ԶԱՅՍ ՍՈ(Մ)ԿՐԱՏԱՅ ԶԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ· ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ ԷՐ ԱԲԱՍՈՒԻՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՋՈՐԱՓՈՐԵՑԻՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆԻ ԸՆԴ ՓԱՌԱՒՈՐՍ ՅԻՇԵԼՈՅ· ՆԵՐՍԷՀԻ ԻՇԽԱՆԻՆ ՓԵՍԱՅԻՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆԱՑ ԶԳԻՐՍ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՈՒՑ ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՀՌՈՎՄԱՅ ԵՒ ԿԱՅՐ Ի ՔԱՐՏԻՍԻ· ԱՅԺՄ ՊԱՏՃԱՌ ՀԱՄԱՐԵՑԱՔ ԶԱՌ ԴՄԻՆ ԳՐՈՅ ԳՐԵԼ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ

ՍՐԲՈՅՆ ՍԻՂԲԵՍՏՐՈՍԻ

ՀՌՈՎՄԱՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

Եւսեբիոս Պամփիղեայն[1] *զեկեղեցականն հոմագրելով զպատմութիւն, կրկնակ զայս եթող ստուգել․ զոր աւրինակ և յայլն հոմագրութիւն արտածառեաց։ Վասըն զի և ի տասնեակն*[ա] *բանս ըշպրշաբանս ծգնազգեստաց փոքր ինչ նուազ որ յամենայն կողմունս գաւառաց, մարտիրոսաց ասեմ, եպիսկոպոսանց խոստովանողաց*[բ] *Քրիստոսի․ և ոչ միայն արանց այլ և կանանց, և միշտ կուսանաց, որք այրական զնոյն ասել արիական քաջութեամբ, յաղագս Որդւոյն Աստուծոյ կենդանւոյ*[գ] *ծգնեցան վերնագրեաց։ Սա միայն յեղելոցն եպիսկոպոսանց յառաքելոյն Պետրոսէ և զորոց ըստ կարգի ըստ իւրաքանչիւր դիպուածոց զգործսն արտապատմեաց։*

ա․ Բն․ ունի․ ἔνδεκα, բայց սխալ է, պէտք է լինի ἐν δέκα

բ․ Բն․ τῶν μαρτύρων

գ․ Բն․ διὰ τὸν δεσπότην Χριστὸν յաղագս Տեառն Քրիստոսի․

1 Այս յառաջաբանը չկայ Մազարինեան յունարէն ամենահին օրինակի մէջ։

Այսոցիկ յայտ է քաղաքաց որչափ ըստ առաքելականն
աթոռոց զքաւչապետութիւնն^ա առ ընդունողաց. այս է
մեծին քաղաքի բոլոր քաղաքաց Հռովմայ Աղէքսանդ-
րացւոց, Եփեսոսի և Երուսաղէմի։^բ Առ ի թուոյ ապա
այսոցիկ եպիսկոպոսանց մինչև ցընքեանն ժամանակս
նախասացեալ գայր հեղինականաւն հոմագրեաց լեզուաւ։
Իսկ այժմ վասն մեծի քաղաքին Հռովմայ հրամա-
յեաց ինձ ճառել, այսինքն զսրբոյն Սիղբեստրոսի, տէր

ա. τὴν ἀρχιερωσύνην
բ. Վերջի երկու անուան տեղ Բն. ունի Անտիոքիայ։

[ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈԿՐԱՏԱՅ]

(ԸՍՏ ՀՌՈՎՄԱՅԵՑԻՈՑ ՆԱՀԱՆԳԻՆ· ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑ ԵՒ ԹԱԳԱՒՈՐԱՑ ԵՒ ՈՐՔ Ի ՆՈՑՆ ՑԱՐՄԱՐԻՆ ՍՐԲՈՑ ԵՒ ԱՆՍՐԲՈՑ, ԳՈՐԾՔ ԵՒ ԲԱՆՔ ՋՈՐՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԲԱՑԱՅԱՅՏԷ).

Յառաջաբանութիւն սոկրատայ պատմագրիս.

Սկիզբն ի սրբոյն Սեղբեստրոսի^ա պատմութեանս ^բ առաքա-
ցուք, որ կոչեցաւ յաթոռ հայրապետութեան Պետրոսի և
Պօղոսի մեծ^գ քաղաքին Հռովմայ, որ յոլովս ունի պատմու-
թիւնս.^դ որ և զառաքելոցն վերագրեաց զվկայութեանց նահա-

ա. Ա՛ Սեղբեստրոսէ. բ. Բ. պատմութեան գ. Դ. մեծի. դ. Դ. Մար. ի Հռովմ. զնորա առաջինութիւնս այլ զհայրապետաց.

1 Սխալ է այս վերնագիրը, որովհետեւ Սեղբեստրոսի վարքը Սոկրատի գործը չէ, բայց սխալը բացատրւում է նրանով որ Սոկրատի պատմութիւնը համառօտողը միացրել է Սեղբեստրոսի վարքը նրա հետ եւ մի գործ շինել։

իմ սրբական և երանելի Հայր, ա աղաչեմ զձեզ զի բարեհամբերեցէք առ իս զՏէրն Քրիստոս զուգաւորիլ ինձ. մի գուցէ յանհնազանդութեան խոտորելով սասանէ ընդ ամբարտաւանութեան անգայց վտանգիւ. Քանզի քաջ գիտեմ բ որպէս զի ամենայն պարտաւանաց պատճառ և զրպարտութեան տրամամփախուստ ձերոյդ մակադրեցի բարեխաւսութեան. իսկ եթէ ոք յաղթեսցէ իմոյս տը-կարութեան, պարտաւ իմոյս վարկեալ յանդգնութեան, քանզի որպէս ստացաւ ամենայն պարտաւանաց փախուստ ձերոյդ յերաւ ի վերնագրեցի բարեխաւսութեան։

Սիղբեստրոս ի գ մանկութեանն Անկիւրանի դ երիցու

ա. Յն. ունի. Σιλβεστρε կոչական անունը, որով հեղինակը դիմում է Սիղբեստրոսին.

բ. Յն σὺ οἶδας դու գիտես.

գ. Յն. աւել ունի μακάριος երանելի:

դ. Յն. Կիւրինեայ. Κυρίνφ

տակութիւնս, և զՀայրապետաց, և զվկայից, և զխոստովանողաց, զորոնց և զկանանց, որք արիացան ընդդէմ հալածչացն յաղագս ի Քրիստոս ա հաւատոցն, բ որ և յայլ քաղաքս և գ յականաւորս յայտնի է, յԱղէքսանդր, և յԱնտիոք, և յԵփեսոս, և յԵրուսաղէմ, և ի Կոստանդնուպօլիս. Վասնորոյ զնոյն ինքն զերանելին զայրն դ Աստուծոյ բարեխօս ունելով առ Տէր, ոչ վարկպարազի յարդարել զպատմութիւնս, այլ ստուգութեամբ և ճշմարտութեամբ ի Հոգւոյն Սրբոյ առաջնորդել ինձ ըստ իմում ե կարի, կարգեցից զպատմութիւնս որքան իցէ օգտակարագոյնս զ .

ա. Սար. Դ. յաղագս Քրիստոսի. բ. Ա՛ հաւատոյն. գ. Դ. Սար. եւս. դ. Սար Դ. այրն. ե. Սար. ըստ իմումս. զ. Ա՛ օգտակարագոյն.

առնէր սպասաւորութիւն, զորոյ և զբանս և զաւրինակս վարուցն յինքն գանձեալ, գոլով նորահասակ զբոլոր ընթեանն հոգւոյ լնոյր զփոյթ։ Ուստի եկաւորեալ յԱնտիոքայ սրբոյն Տիմոթեայ՝ առն երկիւղածի, զՏէրն Քրիստոս համարձակապէս քարոզելով, ի ժամանակս հաւածանացն պատուասիրապէս ընկալաւ. զոր և նոյն իսկ լքաւշապետքն ա առնել զանգիտացին։ Բայց Միղբեստրոս ոչ միայն խնդայր զնա ընդունելով, այլ նաև զբոլորն երկիւղ բացամերժեալ. զվարս առնն և զքարոզութիւն թաղում դրուատեաւք բոլորից զեկուցանէր։

Այսպէս բ Տիմոթէոս [1] զտարի և զամիսս ինչ ըզ-

ա. Բն Ιερεὺς
բ. Բն ἅγιος սուրբն.

I Տես Ջենոբ Գլակ. Երկրորդ պատճէն Թղթոյն Ս. Գրիգորի։

ԳԼ. Ա.

Սեղբեստրոսի որբոյ յառաջանայ ի կարգս սարկաւագութեան, քահանայութեան, քահանայապետութեան։

Ի ա մանկութենէ տիոց սգաստացեալ Սեղբեստրոս ի ծէրն Աստուծոյ, եռայր հոգւով ուղղափառ հաւատով և անարատ վարուք, և յառաջանայր ի հանդէս բարեպաշտութեան հանապազ. Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ հալածեալ լինէր Տիմոլթէոս հայրապետն Անտիոքայ յամպարշտաց, բ և փախըստեա լինեալ (գայր հասանէր ի Հռովմ. և ի մտանելն հանդիպէր) Սեղբեստրոսի, և հարցեալ գ զպատճառս գալստեանն՝ պատուասիրաբար ընդունէր անդ յիւր դ բնակարանն, և առանց երկիւղէ զվարս նորա և զքարոզութիւն Աւետարանին թաղում դրուատեօք զեկուցանէր ամենեցուն. Եւ այսպէս զտարի մի

ա. Դ. Սար. իսկ. բ. Դ. Սար. յամբարշտացն. գ. Դ. Սար. եւ եհարց. դ. Դ. Սար. ընդունէր յիւր բնակութիւնն.

ճշմարտութիւնն Քրիստոսի ուսուցանելով, և բազում ժողովուրդս առ ի մոլորութենէն դարձուցանելով, ըմբռնեալ առ ի Տարկինոսէ Եպարքոսէ քաղաքին առաջի բոլորից, և դժուարութեամբ բանտի տանջեալ,[ա] սակս ոչ կամելոյ կռոցն զոհել. երից ամ(ս)ամ տանջեալ և ծանրագունիւք չարչարանաւք վտանգեալ, յետոյ գլխատեցաւ: Զորոյ զսուրբ մարմինն ի մէջ գիշերի[ա] գաղտաբար յափշտակեալ և առ յինքեանն բնակարան տարեալ. և անդ զսրբական եպիսկոպոսն՝ զկոչեցեալն Միղղիադէին ժուժկալեալ, հսկեցին հանդերձ բոլոր երիցամբք և սարկաւագաւք. զգիշերն ամենայն

ա. Չկայ բնագրի մէջ. «Ու բազում ժողովուրդս . . . տանջեալ:»
բ. Ու. աւել ունի. Σιλβεστρος

և վեց ամիս զճշմարտութիւն[ա] հաւատոց և փառաց ուսուցանէր ժողովրդեանն (կամօք հայրապետին Հռովմայ Մեղքիդեայ,[բ]) և զբազումս դարձուցանէր ի մոլորութենէ յաստուածպաշտութիւն երանելին Տիմոթէոս:

Ցայսոսիկ չարացեալ չարն, էարկ ի միտս եպարքոսի քաղաքին սպանանել զերանելի այրն Աստուծոյ զՏիմոթէոս. և ըմբռնեալ արկանէր ի բանտ, և ի տանջանս սաստիկս յաղագս ի Քրիստոս[գ] հաւատոցն. որում ոչ հաւանեալ կամաց բռնաւորին. Թողուլ զԱստուած և պաշտել զկուռս, որով զգլուխն հատեալ, (և այսպէս բարի վկայութեամբ փոխեցաւ յաշխարհէ.)[դ] Զորոյ զսուրբ մարմինն յափշտակեալ ի գիշերի Սեղբեստրոսի է ծածուկ յիւր ապարանսն տանէր, և ազդ առնէր սուրբ հայրապետին Մեղետեայ.[ե] որ վաղվաղակի հա-

ա. Դ. Սար. ճշմարտութիւն. բ. Դ. Սար. Մելքիտեայ. գ. Դ. Սար. Քրիստոսի. դ. Դ. Սար. եւ այնպէս փոխեցաւ յաշխարհէս, զորոյ զմարմինն. ե. Դ. Սար. Միլետեայ.

աւրհնաբանութեամբք սրբովք և աղօթութեամբ կատա-րեալքս զմկայարան նորա նորակերտեցին։ Իսկ աղօա-ամն կին քրիստոնեայ, անուն Թէոնիկիլի, [a] այս է Աստուա-ծապաշտ, տեղի ունելով, զդրացի եղեալ սրբոյն զառա-քելոյն Պօղոսի, զմեծատեսակեալն աղաչեաց զհայրապե-տըն որպէս զի իւր ընկեան ծախսուք ի զոտոյկոյ իւ-րում շինել վկայարան և անդ դնել զսրբոյն Տիմո-թեայ զնշխարսն. որոյ եղեալ աւհաց բաւականապէս զա-մենայն քրիստոնեայսն ուրախութեամբ եկիցէ։ Որպէս զի համանուն Տիմոթէոս զոլով ննջեալն աշակերտի մերձ առ նմա և եդաւ։

Այսուհետև այսպէս եղելոց, Տարկինոսի եպարքոսի կարծեցեալ ունել ինչ Տիմոթէոսի. և ըմբռնեալ զՍիղ-բեստրոս ասէ ցնա. Եթէ ոչ զամենայն ինչս պղծոյն այ-նորիկ Տիմոթեայ տայցես և զոհեսցես կռոցն, զանազան տանջանաւք ծախեցից զքեզ։ Առ որ սուրբն ասաց. Աւե-

ա. Ms. τὸν Θεὸν φοβουμένη ὀνόματι Θεωνή երկիւղած յԱստուծոյ անուն Թէոնէ.

տանէր ի տեղին հաւատարիմ ժառանգաւորօք [a] եկեղեցւոյն, և աղմուկք և օրհնութեամբք անդէն զպէտին զսուրբ նշխարս երանելւոյն Տիմոթեա [b] մերձ ի հանգստարան սուրբ առաքելոցն (Պետրոսի և) Պօղոսի. որ ոչ միայն անուանակից էր աշակերտին Պօղոսի, այլ առաւել ևս էր ի փառս և ի վարդապետութիւնն համանգամայն [c] յաղթող լինել, որ և վկայեաց իսկ ի Հռոմ քաղաքի։

Այսուհետև այսպէս եղելոյ, Տարկինոս [d] եպարքոս զշարեցաւ Սեղբեստրոսի, և ըմբռնեալ [e] զնա արկ ի բանտ. Ասէ՝ թէ ոչ տացես զինչս Տիմոթէի [f] պղծի և զոհեսցես կռոցն, ըստ

ա. Դ. Սար. ժառանգակցաւք. բ. Սար. Դ. Տիմոթէի. գ. Սար. Դ. չիք. դ. Բոլ. Ձեռ. ունին Կարկինոս. ե. Դ. Սար. ըմբռնեաց զ. Ա՝ Տի-մոթէի.

տօղանականն առ քեզ բարբառեցից զձայն. յայսմ գի-
շերի անձն քո բարձեալ լինի ի քէն, զի ծանիցես զՏի-
մոթէոս զոր տանջեցերին, ոչ պիղծ որպէս զայդ ասես
այլ Քրիստոսի զօրով ծառայ: Լուեալ ապա Տարկիւ-
նոսի, ծանրագոյն շղթայիւք հրամայեաց կապեալ զնա
և ի ներքնագոյն բանդ արգելուլ: Սեղբեստրոս ի բան-
տին, որպէս տեսցի, եկեալ և Տարկիանոսի յատուցեալ
Մելքիադի ա ճաշելով, յԱստուծոյ եր(և)եցաւ վրէժ: Քանզի
ուտելով նորա, ոսկր ձկան ի քիմս նորա կառեաւ. և ոչ
մի կախարդութիւն կամ արուեստ բժշկութեան կարաց
բացահանել: Այլ ի ժամէ ճաշոյն մինչև ի մէջ գիշերին
զմնգամ ցաւաւք ըմբռնեալ զոգին բացափչեաց, ըստ
բանի սրբոյն Սեղբեստրոսի. որպէս զի ըստ նմին ժամա-
նակի ժամոյն Տարկիանոսի առ ի սանձէն հանդերձ բա-
զում սգով ի թաղումն եղանել:

ա. ոփ Տիգրատ

նմին օրինակի կորիցես. Իսկ Սեղբեստրոս ասէր զաւետարա-
նական բանն առ նա. յայսմ գիշերի զոգիդ ի քէն ի բաց պա-
հանջեն, փոխանակ զի զսուրբն Աստուծոյ պիղծ ասացեր, և
սպառնալիքդ ունայն ա լիցին. Եւ տուեալ բարկացեալ ընդ
համարձակագոյն պատասխանին բ նորա, հրամայեաց արկանել
զերանելին ի ներքին բանտն, (և զնա նորա պնդել գ ի կապեր,)
և ինքն գնաց ի ճաշ՝ (զի վաղիւն զառնեցէ,) Եւ մինչդեռ ու-
տէին զձուկնն ըստ սովորութեանն, ոսկր ինչ կառուցեալ ի քիմս
եպարքոսին և վտանգեալ լինէր, և ուստեք օգնականութիւն
ոչ գտանէր ի բժշկաց, և տագնապեալ սաստիկ յոյժ ի մէջ
գիշերին աւանդեաց զհոգին ըստ բանի սրբոյն Սեղբեստրոսի.
Եւ յայնմի եղև այս ամենեցուն, և անկաւ ահ ի վերայ
ամենաստուածիցն. Իսկ ժողովք հաւատացելոցն խրախուսեալք

ա. Ա՝ եւ սպառնալիքդ է յունայն. բ. Դ. Սառ. Բարկացեալ զա-
ռաւելն ընդ համարձակութիւն սրբոյն եւ ընդ պատասխանիսն. գ. Ա
սնդեալ.

Իսկ Միղբեսալրոս առ ի քրիստոսասէր ժողովրդենէն բացահանեալ ի բանտէն, և հանդերձ բազում ուրախութեամբ առ ի տուն սրբոյ եպիսկոպոսին երթալ՝ Քրիստոնէից ապայ մեծի ուրախութեամբ պատճառ շնորհելով, իսկ կռապաշտից՝ ամօթ նախատանաց ի վերայ բերելով։ Աղաչէին զնա յայնժամ որչափ որք Տարկիւնոսին հրամանաւ թշնամանս նմա ի վերայ բերէին ամենեքեան, և յոտս նորա բուռն հարեալ մաղթէին զսուրբն. աղաչեալ վասն նոցա զի մի ըստ նմանութեան նորա և նոցա հասանէ զդատաստան։ Այնպիսի ապա շնորհս պարգևեաց նմա Աստուած, որպէս զի՝ և առ ի քրիստոնէից նմա առաւել և ի հեթանոսաց սիրիլ։ Երեսնամեայ ահայ ամաց էր, յորժամ ի սրբոյն Միղբտիադէ ի սարկաւագութեանն նախաձեռնարկեցաւ պա-

յԱստուած, զիմեցին ի բանտն, և յափշտակեցին զայրն Աստուծոյ. և ոչ ոք ընդդիմանայր, այլ ամենեքեան ահիւ ըմբռնեալք՝ փառաւորէին զԱստուածն քրիստոնէից, և յաւելուին ի հաւատն հանապազ։ Եւ շնորհ [ա] տուեալ յԱստուծոյ Սեղբեստրոսի, որ ամենեքեան ակնածէին և հաւանէին նորա վարդապետութեանն և խրատուցն։ [բ] Վասնորոյ տեսեալ զյառաջադիմութիւնն նորա հայրապետին Հռովմայ, վերակոչէ զնա ի կարգ սարկաւագութեան, (և ի սպասաւորութիւն՝ [գ] սրբոյ սեղանոյն, և փրկական խորհրդեանն և եկեղեցւոյն Աստուծոյ, որ և քան զամենեսեան երևելի լինէր ի բարեպաշտութեանն։ Եւ յայսմ կարգի հաճոյ եղեալ յԱստուծոյ [դ] ամս ինչ, գարձեալ վերակոչեն ի քահանայութիւն ազդեցութեամբ սուրբ հոգւոյն. գործ Աստուծոյ շնորհի լիեալ՝ ըստ երկնային կոչմանն, այլ ոչ երկրային և ի մարդկանէ բռնասքօսեալ. այսպէս

ա. Դ. Սար. Հանապազաւր. եւ շնորհ տուեալ յաստուծոյ սրբոյն. բ. Դ Սար. խրատուն. գ. Սար չիք. դ. Ա՝ աստուծոյ.

տիւ ամենայնն ապա պատուով ուրախացեալ, [ա] և բարէվայելչացեալ քան զբոլոր վիճակաւորսն։ Վասն զի ամբարտաւանութիւն և մարդահաճոյութիւն առ ի նորա վարս տեղի գտանել ոչ ուրեք կարացին. այլ հեզ և բարիակամ և բարէխորհուրդ գոլով, և երկնայնոցն զարդարեալ սովորութեամբք զինքն բոլորից ցուցանէր. վասն զի գոյր տեսլեամբ հրեշտակական բանիւ տրամապայծառացեալ, [բ] գործով սուրբ, մարմնով արտափայլեալ, սարսիւք անճառ, խորհրդակցութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ, յուսով համբերողական, սիրով անկեղծաւոր։ Այլ վասն զի զբոլորսն նորա զուղղութիւնսն ոչ եմ բաւական ասել, առ ի մասնաւորականսն նորա գործեցեալս դարձուցից զբանս։

Սրբոյն Միղդիադոսի եպիսկոպոսի առ Աստուած զգնացս առնելով, ամենեքին ի միասին երկիւղած վիճա-

ա. Չկայ բնագրի մէջ «Եւ առ ի քրիստոնէից . . . ուրախացեալ»
բ. Բն. διαλάμπων

ի Քրիստոսի ընծայէր ի քահանայութիւն վիճակս որպէս և վայել էր։) Եւ գերազանցեալ և վայելչացեալ այրն՝ ճանաչիւր ի ժառանգաւորս եկեղեցւոյն Հռովմայ. վերագոյն ըստ արդարութեան աւետարանին յառաջանայր յամենայնի՝ զինդ հաւատով, և վարուքն [ա] եւս պնդագոյն. [բ] բարեխորհ, ողջախոհ, սուրբ. մեկնեալ յամենայն իրաց չարաց, հեզաբարոյք [գ] և խոնարհ սրտիւ, երկայնամիտ և մարդասէր, ահաւոր մեղուցելոցն, հրեշտակական դէմք, հրեշտակական եւս շարժմամբ և բարբառով, և յամենայնի զսրբոցն ունէր զնմանութիւն, որոց աշակերտեալն էր զճշմարտութիւնն ի Քրիստոս Յիսուս.

Յայսոսիկ լինէր վախճան հայրապետին Մեղիտեայ, և

ա. Դ. Սար. Եւ առաջինի վարուք. բ. Դ. Սար. չիք. գ. Սար. հեզ բարուք.

Յակոբայ, զայն զգենոյր որպէս զոււրբն և մատուցանէր զպատարագն։ Պարտ է ասելով զխամագուշակն հանդերձեալ զպատարագ Աստուծոյ այսպէս մատուցանել, ոչ միայն զանձն հանդերձ մարմնով մաքուր ունել, այլ և զզգեստ սպիտակ զգենուլ։ Աստուստ քահանայք Հռովմայեցւոց քաղաքին մինչև ցայժմ կողոբաւք պիտանանան. այլ վասն զի ի բազմացն միրկ էր դաղմատիկոն[ա] դէպ եղև զնա անուանել. որպէս զի զվիճակաւորան կողոբն յամենայն աշխարհական իրագործութեանց պարապեալ կազմեսցէ։ Եւ աղաւթից ժուժկալեալ Նախկի Սիղբեստրոս աւրինադրեաց, ասելով զառ ի սաղմոսին գրեալ. Պարապեցէք և ծաներուք, զի ես եմ Աստուած. և զառաքելականն զայն զպատուէր. Եթէ ոչ ուրուք զինուորել շաղի ընդ աշխարհիս զի զաւրավարին հաճոյ լիցի։

Աստուստ դէպ եղև սա ի դպրացն բաց ածել

ա. δαλμάτικα μανικελλια

ԳԼ. Բ.

Նոյնոյ Սեղբեստրոսի վարուց եւ առաքինութեանցն։

Ապա այնուհետև սկիզբն արարեալ առաւելութեան կարգաց և կրօնից, ճգնէր և ուսուցանէր զժողովուրդս[ա] ի գիտութիւն ճշմարտութեան հաւատոց և վարուց ըստ աւետարանին. և բազմաց լինէր պատճառք փրկութեան։ Եւ յորժամ զպատարագն մատուցանէր. զարիւն ասեմ՝ առ ի Քրիստոս խորհուրդն փրկութեան[բ] ազգի մարդկան, զգենոյր զկողոբս առաքելոյն Յակոբայ, ահիւ և դողութեամբ արտասուօք խառնեալ ի վերագոյնն լինել առաւել քան զմեր բանս եցոյց խորհրդածութեան՝ որ ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեան

ա. Դ. զժողովուրդն. բ Ա՛ փրկական.

թերևս զշաբաթուն փոխ անուանակոչութիւնս զառ ի հեթանոսացն անուանեցելոց աւուրցն. Նախ և առաջին զԱրեգական, զԼուսնի, Արէոսի, Ափրոդիտի, Կրոնի: ա Սուրբն Միղբեստրոս փոխ անուանակոչեաց զԼուսոյ ահա զաւր Երկշաբաթի, իսկ զԱրէոսին Երեքշաբաթի, բ և զԴիոսին Հինգշաբաթի, իսկ զԱփրոդիտին Ուրբաթ, և զԿրոնին առ ի հին կռապարանաց շաբաթ. բայց զԱրեգական որպէս տիրականաւն զարդարեալ յարութեամբ՝ Կիւրակէ կոչեաց, և խմանալին լուսոյ առաջնորդ զնա կարգեաց: Քանզի յայնմ աւուր ասաց Աստուած. եղիցի լոյս, և եղև լոյս: Ընդդիմասացութիւն ոչ փոքր լինէր արևմտեաց և արևելեացն կողմանց. քանզի արևմտեացն ի Շաբաթու, որ և արևելեացն հաճելի երևեցաւ Հրէական ճաշելով սովորութեամբ:

ա. Բն. մէջ կան երկու անուն եւս. Ἑρμοῦ, Διός Հերմեայ եւ Դիոսի (Զեւսի :

բ. Բն. աւել ունի. «զՀերմոսին չորեքշաբթի»:

կատարէր: Եւ զմիճակաւորսն այնպէս յարդարէր ա ի խորհրդածութեանն պաշտօնի, բ և կողոպս զգենուլ, և ամբառնալ զմիտսն գ ի վեր առանց ամենայն վնասուց հոգւով բերեալ, վերնայնոց դասուց դ Նմանեալ, և այնպէս յաստուածայինսն լինել հոգևորապէս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր: Զի այսպէս կարասցուք կալ առաջի Քրիստոսի: (Նա և զժողովուրդսն նոյնպէս խրատէր և ուսուցանէր. ահիւ և սրբութեամբ ե և առանց ամենայն սխալանաց մերձանալ ի մարմին և յարիւնն Քրիստոսի կենսաբերին. որ լուսաւորէ և վերածին նորոգէ հաւատով զմերձեցեալսն:) Բազում և այլ մխիթարութեամբ

ա. Սար. կատարէր. բ. Դ. Սար. պաշտմանն եւ կողոպ. գ. Դ. Սար. միտս. դ. Դ. Սար. դասուցն ե. յար. զողութեամբ.

Իսկ աւուրքն Սեղբեստրոս հրամայեաց ի շաբաթու պահել և հինգշաբաթոջ,ա ասելով. Շաբաթու աւուր Տեառն ի թաղման լինելոյ ամենայն աշակերտացն պահել. այսորէն վասն պարտ գոլ ի շաբաթու պահել իւրաքանչիւր ումեք որ կարող է, այլ ոչ որ ոչ կարէ. քանզի Աստուած ի վեր քան զկարողութիւնն ոչ պահանջէ. իսկ ի յաւուրն հինգշաբաթւոջ՝ վասն զի ի նմա Տէրն Քրիստոս ընթրնեցաւ. առ այսաւուրէն զի և աւուրն օծութիւնք այսմ յաւուր կատարին, և զի յայնմ աւուր մկրտեալք նորա սկսանին հաղորդել. յայնմ աւուր և որք յապաշխարութեան նեղեալք են, թողութեան արժանանան մեղաց. յայնմ աւուր և կապեալք բանտից արձակին: Եւ արդ զայս սուղ ինչ ի բազմաց զնորա վարդապետութեան առաջի եդաք զգանձս:

Բայց և ի սքանչելեացն զոր ի ձեռն նորա Աստուած ի փառս անուան իւրոյ արար, ծանուցուք աստուստ: Վիշապ էր մեծ յոյժ ի Տարպոն գ լերինն, յորում

ա. Ծն. ունի. Նւ ի հինգշաբաթւոջ ոչ պահել:

բ. Ծն. τὸ ἅγιον χρίσμα τοῦ μύρου

գ. Ծն., ἐν τῷ Ταρπείῳ ὄρει, ἔνθα τε Καπετώλιον ἵδρυται. Յայտնի է որ այս վիշապի պատմութիւնը կայ նաեւ Դաշանց թղթի մէջ. «Դարձեալ եր միջնայ մի մեծ վիշապ ի Կապիտոլին, զոր խորտակեաց նշանաւ խաչին Քրիստոսի սուրբն Սեղբեստրոս եւ արգել զնա յոլով իւր»

ուսուցանէր ըստ աւետարանին Քրիստոսի, և յոլով եցոյց Տէր նշան ի ձեռս նորա.

Գհ. Գ.

Նոյնոյ սրբոյ Սեղբեստրոսի աղօթիւք վիշապ սպանանելն:

Էր վիշապ մի մեծ ի Տարպոմնի[a] լերինն, յայրի մի որ-

ա. Դ. Սար. Տարպան ի լերինն ի յայրի- Ն. Տարպանի.

և տաճար գոյր նմա, և կերակուր միանգամ յամենեանն կախարդք ոմանք հանդերձ կուսանաւք մոգարուեստեաւք, որպէս առ ի Նոսին իսկ ի սանտապամետս թզեալք, դա-շինս ոմանց ուխտից պղծոց կատարելով տօրքաբերինս: Այն ապա վիշապ յանկարծակի ելանելով արտաքս՝ ահա ոչ գայր, բայց զգլրացիսն ամենայն մահազդեաց հաշմանք տորահիւծեալ մաշէր, որպէս զի և զամենայն Հռովմա-յեցւոցն քաղաքի զաւդս ապականագործեալ. և աստուստ ահա մահացու հիւանդութիւն զբազումս ապականէր և մանաւանդ զտղայս:

Իսկ ապա սուրբն Սեղբեստրոս ունելով ընդ հե-թանոսսն յաղագս ճշմարիտ հաւատոյ ընդդիմասացու-թիւն, ահա յայսոսիկ առ ի վիճաբանութենէն եկն, ասելով նմա հակառակամարտիցն: Եկ առ վիշապն, և արա նմա յանուն Աստուծոյ քո զանեա տարի մի դա-դարել առ ի սատակմանէ մարդկան, զի հաւատասցուք ի Քրիստոսն քո, զոր ասես Աստուած է անուանեալ զաւրութիւն: Իսկ սուրբն Սեղբեստրոս ասաց. Քրիստոսն իմ աստուածեան զաւրութիւն ունելով, մեծ և ան-յաղթելի արժանաւորեսցէ ցուցանել և յայսմ մասին զինքեանն ամենազաւր զաւրութիւն. իսկ ձերդ անհա-ւատութիւն և այլ ինչ առ այդ գտանէ, որն որ այն աստուածութեան ոչ երբէք ընդդիմանայ, իսկ ձերայդ անհաւատութիւն պատերազմի:

Չացեալ, և դաւան այրին աղնձի. ի գիւթաց՝ « և ի կախար-դաց՝ ի հնարից սատանայի կազմեալս, » և զոհս ի կուսանաց ընդունէր նոյն ինքն սատանայ ի ձեռն վիշապին. Նա և բազում վնասս մերձաւորացն առնէր, որք եկեալ տղաչէին զսուրբն Աստուծոյ պլահաւատքն և ասէին. Եթէ իցէ կարող Քրիստոսն

Յայնժամ զուգադիպեալ սուրբն ա զհոգեւորական արսն, հանդերձ լրմամբ բոլոր եկեղեցւոյն պահս երեքաւրեա քարոզեաց. և աղաւթիւք ժուժկալեալք աղաչէին զՏէրն Քրիստոս. զի արժանաւորեցուսցէ փրկութեան մարդկան, որպէս յամենայն ժամ և այժմ նախախնամել և տալ իւրովք անուամբ զյաղթութիւն։ Եւ յերրորդի ապա աւուրն սահմանելոյ պահոցն կատարելով, երեւեցաւ սուրբ առաքեալն Պետրոս տեսլեամբ Սիղբեստրոսի ասելով. Առ ընդ քեզ ինքեան զՄէթոդորոս և զԿիւնիւսիոս և զՓիլիկկիսւոս բ եպիսկոպոսս, և զՍորատոն և զՀոմանոս գ սարկաւագունս, և ի նոյն և ի նմին մտի յա-

ա. Թն. ունի «զսուրբս եւ . . .»
բ. Թն. Φιληκκήσιμος
գ. Թն. καὶ Ῥωμανός Ռոմանոս.

քոյ խափանել զմնաս վիշապին, զի տեսցուք և հաւատասցուք։ Ասէ սուրբն. Եւ յայսմ ցուցից ձեզ զզօրութիւն Քրիստոսի Աստուծոյն մերոյ, և որք խնդրեն և ի նմանէ, լինի պարգեւատու։ Եւ քարոզեաց պահս և աղօթս երեքօրեայ վասն խնդրոյն այնորիկ ժողովուրդն Աստուծոյ։ Եւ ի կատարել աւուրցն այնոցիկ . երեւեցան ի տեսլեան ա առաքեալքն հայրապետին Պետրոս (և Պօղոս) և ասեն. Մատոյ զանարիւն պատարագն սուրբ, և յետ այնորիկ առցես զԹէոդորոս և զԴիոնէսիոս քահանայս Քրիստոսի, բ և զՀոմենոս գ սարկաւագ. և գնացէք յորջ դ վիշապին. և մեք ընդ ձեզ, և յորժամ հուպ լինիցիս ի դուռն այրին, դիցես զդուռնն ե և արկցես զախն և փակեսցես և ասասցես. Այսպէս ասէ առաքեալն զ Քրիս-

ա. Սար. ի տեսլեանն. բ. Դ. Սար. քահանայն Աստուծոյ. գ. Ա՝ զՀռմիոս. դ. Դ. ի յորջ ե. Ա՝ դուռս. զ. Դ. Սար. ասեն առաքեալքն.

ռաջ քան զձեր առ վիշապն իջանել, մատոյ Աստուծոյ զանարիւնն պատարագ. և յետ այնորիկ առցես կատինար,[ա] այս է փակս,[բ] և գտցես քարայր յորում վիշապըն է, ուր գոն դրունք պղնձիք։ Իսկ ապա յետ իջանելոյն ձեր. և կարդալոյն զանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ձգեսցես առ քեզ ինքն զդրունսն, և յաւղմանեական մուծցես զշղթայս կատինարին, և փակեալ ասասցես. Այսպէս ասէ առաքեալն Քրիստոսի. այս դրունք ոչ բացցին մինչև ցսո(ս)կալի ահեղ աւր դատաստանին. իսկ զբանալին ստորասուզեալ ուր և կամեսցիս։

Յայնժամ հեթանոսքն իջանելով սրբոյն Սիղբեստրոսի, կարծեցին երկիւղ ինչ կամ զանգիտութիւն լինել։ Այսպէս ապա վստահացեալ և աներկիւղ եղեալ, եւէջ զամենայն հրամայեալսն նմա առաքելոյն Պետրոսէ կատարեաց։ Եւ ազատեցաւ քաղաքն ամենայն առ ի մահուանէ վիշապին յաւուրէ յայնմանէ։ Իսկ անցելոյ ապա միոյ կամ երկուց ամաց,[գ] որք վիշապին եղելոց

ա. Բն. κατίταν
բ. Բն. չկայ. "այս է փակս.
գ. Բն. ունի. μηνός ամսոյ.

տոսի. մի բացցի դուռս[ա] այս մինչև յահաւոր գալուստն[բ] Քրիստոսի։ Եւ արար որպէս և հրամայեցաւ նմա ի տեսլեանն, և խափանեցան այնուհետև նուէրքն և զոհք դիւականք, և վնասք մերձակայիցն։ Եւ ծանուցեալ[գ] ամենեցուն փառաւոր առնէին զԱստուծոյ, և յաւելաւ ժողովուրդ բազում ի Տէր, և հաւատային յԱստուած օրըստօրէ և մկրտէին. և բան վարդապետութեան սրբոյն աճէր և զօրանայր առ ամենեսեան։

ա. Սար. Ն. զդուռն. բ. Սար. Դ. մինչեւ ցաւր գալստեան. գ. Դ. Սար. լուեալ ամենեցուն փառաւորեցին

ապաստաւորաց ծանուցեալ՝ թէ ճշմարտապէս պարտե-ցան և փախեան մինչայն, ընկեցին զինքեանս յառա-ջոյն Սիղբեստրոսի, և հաւատացեալք ի Տէր մեր Յի-սուս Քրիստոս մկրտեցան։ Եւ էր սուրբն Սիղբեստրոս դարձուցանելով զբազումս առ ի Տէր մեր Յիսուս Քրիս-տոս. և ամենայն եկեղեցիքն ուրախանային, և էր խա-ղաղութիւն ի քրիստոնեայսն։ Իսկ սուրբն Սիղբեստրոս փառաւորէր զԱստուած վասն տուելոյ նմա շնորհաց զոր ընկալաւ նա յԱստուծոյ։ [ա]

Յայնոսիկ [1] աւուրս ժամանակի՝ Կոստաս՝ հայր Մեծին Կոստանդիանոսի թագաւորի գոլով տակաւին տրիբու-նոս [բ] և զաւրաւոր յոյժ, եկն ի Հռովմայ առ ի պատե-

ա. Ձկայ բնագրի մէջ. «Ու էր սուրբն Սիղբեստրոս . . . յԱստու-ծոյ»

բ. Յն. τριβοῦνος

1 Այս մասը Հ. Ս. Բարսեղեանի հրատարակութեան մէջ ունի հետեւեալ վերնագիրը՝ Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου ἀθλοφόρου Εὐστιγνίου Վկայաբանութիւն սուրբ եւ երանելի եւ քաջանահատակ Եւստի-նեայ։ Սակայն բնագիրը իր մի քանի յաւելուածներով տարբերւում է մեր թարգմանութիւնից։ Հայերէնին բնագիր չէ ծառայել այդ օրի-նակը, որ ըստ Բ. Սարգսեանի—«Վատիկանի Ձեռագրատան թիւ 866 fol. 556 հնագոյն եւ դժուար ընթեռնելի օրինակէն է»

Գլ. Դ.

Յաղագս Կոստանդեայ տրիբոնի թագաւորեալ ի Հռոմ, եւ զԿոստան-դիանոս զորդի իւր ծնանել, եւ վերաբերելն ի պատիւ պայազատու-թեան:

Ընդ. ժամանակս [ա] ընդ. այնոսիկ Կոս(տաս) [բ] տրիբոնն՝ զօ-

ա. Սար. Դ., ժամանակն. բ. Սար. Կոստանդ.

1 Ձեռ. Ա. ունի Կոս բաց տեղ եւ ապա տ ր ի բ ո ն։ Նորայրը

քաղմ Սարմատացւոց։ Եւ յաղթել և դարձեալ անդր-
րէն էջ ի պանտոկւոջ ուրումն, յորում էր աղջիկ մի
յոյժ գեղեցկակերպ, անուն Հեղինէ, նմա արփացեալ
Կոստաս, ննջեաց ընդ նմա։ Եւ առաւաւօտուն յարուցեալ
ետ նմա զանկողնոյն պարեգաւտ մի ծիրանի. և հասեալ
ի Հռովմ յաղթութեամբ թագաւորեաց։ Եւ առ իւր
կին զդուստրն Մաք(ս)իմիանոսի թագաւորի, յորմէ ունէր
որդի անմիտ. և թագաւորն Կոստաս էր տրտմեալ և
յոյժ տխրեալ։ Որ և խորհուրդ արարեալ ընդ սինկ-
ղիտոսին յաղագս գտանելոյ մանուկ գեղեցկակերպ և

լովլ և զօրավար, և յաղթող ի պատերազմին ա Սարմատա-
ցւոց, բ դարձաւ գ քաղումն աւարաւ և երևելի փառօք։ Եւ ե-
կեալ դ ի քաղաքն ի պանտոկի մի և տեսեալ աղջիկ մի գեղե-
ցիկ, իմաստուն, կամեցաւ ննջել ընդ նմա ի գիշերին։ Եւ յառ-
բուցեալ առաւօտուն ետ նմա ձեռագիր և պարեգօտ մի ծի-
րանի, վասն գիշերւոյ անկողնոյն նշան և վարձ նմին։ Եւ ինքն
գնաց զճանապարհ իւր. և հասեալ ի Հռովմ թագաւորեաց
քաղումն և երևելի փառօք։ Եւ առ ե իւր կին զդուստր Մաք-
սիմիանոսի թագաւորին զ, յորմէ եղև որդի անմիտ և անի-
մաստ։ Եւ վասն այսորիկ յոյժ տրտմէր և տարակուսէր. որ ոչ
որդի յետ իւր թագաւորել նմա ի Հռովմ։ Եւ արար խոր-

ա. Դ. ի պատերազմ. Ա. պատերազմինս. բ. Ա. Ն. արմատարեաց.
գ. Ա՝ դարձեալ դ. Դ. Սար. եկն. ե. Ա՝ էառ. զ. Դ. Սար. թագաւորի.

իր օրինակի մէջ ընդունել է «Կոստէ ամն տարիքան» եւ տալիս
է այս ծանօթութիւնը։ Ձեռագիրն ունի Կոս տե տարի քան ամն ի վեր-
ջայ տողին ի գրչէն է. իսկ տէ ի վերայ Կոստի քառի թուի յայնմէ գրչէ,
որ եւ ի լուսանցին գրեալ է տարիքն։ Տես եւ յՈւխտանէս Ա. 105
որ առնու աստի «կոստանտիանոսի Կեսարի, որդւոյ Կոստայ «Խոր.
Բ. 84. 343 (Կոստայ առակած Կոստանդիա անուան ևր աստ
Կոստ ղնի ուղղականն։»

իմաստուն բայց որք. ածել զնա ի պազատն զի ի ձեռն երանաց իմոց զնա հանեալ որդի կոչեցից, զոր և փոխանորդ իմոյս բացացուցից թագաւորութեան։ Եւ զայս ասացեալ, ոչ գիտէր զառ ի պոռնկէն ծնեալն մանուկն ի պանդոկուոջ առ ի Հերինեայ, և անուն մանկանն Կոստանդինոս։

Եւ լուեալ սինկ(ղի)տոսին զայն առ ի թագաւորէն Կոստայ ուրախացեալք ցնծութեամբ, առաքեցին որպէս ի թագաւորէն հռոտիկտորաս՝[ա] այս է Նախարարս, յարեւելս առ ի խնդրել ըստ հրամանաց թագաւորին մանուկ բարեվայելուչ և գեղեցկադիտակ։ Եւ գան ահա որեարն ըստ ասացեալ Դեոփորին, զնոյն ասել պանդուկին՝ այս է ամէնընկալ, յորում ի պատերազմէն Սարմտացւոց գոլով հանդերձ յաղթութեամբ, անդ էջ Կոստաս որ երբեմն տրիբուն իսկ յետոյ թագաւոր. և անդ ննջեալ ընդ Հերինէ ուրուեմն գեղեցկադիտակ կնոջ, որդի արար ի նմանէ։ Եւ ահա Նախարարացն տեսեալ զմանուկն Կոստանդինոս, հասակաւ

ա. Բն. προτίκτορας հետեւեալ բացատրութիւնը. — այս է Նախարարս- Թարգմանիչն է.

Հուրդ ընդ սինկղիտոսին՝ որ խորհրդական կոչի, զի գտցի մանուկ մի իմաստուն գեղեցիկ յորդեգրութեան. որպէս թէ առ ի յինէն իցէ ծնեալ ժառանգորդ իմոյ թագաւորութեանս։ Եւ հաւանեալ նորին կամաց սինկղիտոսին, առաքեն վասն խնդրոյն այնորիկ արս իմաստունս և հաւատարիմս։ Եւ շրջեալ ի քաղաքս և ի գեօղս, ոչ հաւանէին պատահմանցն. եկին և ի քաղաքի[ա] պանդոկին, ուր էր Հեղինեա[բ] որդւովն իւրով Կոստանդիաւ. և տեսին զմանուկն Կոստանդին, կայտառ և գեղեցիկ տեսանելով ի խաղս։ Եւ ընթացեալ մանկանն, Նստաւ ի վերայ յերիվարի[գ] Նախարարին և կամէր արշաւանս դնել[դ] և անդէն

ա. Դ. Մար. ի քաղաքն ի պանդոկ մի. բ. Ա՝ Հեղինէ. գ. Մար. երիվարին. դ. Մար. Դ. առնել.

գոլով բարեվայելուչ, հրճուէցան և հարցանէին զմայր նորա Հեղինէ. Ո՞ւր է մանուկս այս. քանզի էր փոյթ յոյժ և վերախաղալով զձեռքն, մի ոմն ի նախարարացն բարկացեալ ապտակեաց զնա ի գլուխն։ Եւ տեսեալ մայրն նորա Հեղինեայ ասէ ցնոսա. Մի զդա ապտակէք, քանզի որդի Թագաւորի է։ Իսկ նոքա ասացին ցնա. Ո՞րպէս սա որդի Թագաւորի է։ Եւ պատասխանեալ Հեղինէ ասաց, պատմեալ զամենայն ճշմարտութեամբ, թէ ի Կոստայ ծնաւ տակաւին ևս տրիբուն նորա գոլով. ցուցեալ և զանկողնոյ նորա զվարձ, զոր ի գիշերին առ ի Կոստայ զպարեգաւտն ծիրանիս։ Իսկ նախարարացն լուեալ զայս և հաւատացեալ, որպէս զամենայն ճշմարտութեամբ լուան ի նմանէ, յուրախութեան եղեալք ասացին. Թէ ստուգութեամբ Թագաւորի է որդի հեծցի ի բարձրագոյն ձի։

ապտակեալ[ա] զնա զինուորացն՝ ի վայր ընկեցին[բ] ի ձիոյն։ Եւ լուեալ Հեղինեա մօր նորա, առաքեաց առ նոսա. Թէ զորդի Թագաւորի պարտ է ձեզ գան հարկանել. Եւ նոքա սքանչացան և ասեն. զիա՞րդ և կամ զի՞նչ օրինակաւ մանուկս է որդի Թագաւորի. Իսկ նա պատմեաց զժամանակն և զաւուրն և զօրն և զժամանակն[գ] յղութեան ի Կոստանդեա,[դ] յորժամ դարձեալ գայր ի յաղթութեան պատերազմէն, յորս և բարեբախտիկ[ե] եղեալ Թագաւորեաց. Եւ այս գիր Կոստանդեա Թագաւորի՝ և հաւատարիմ նշան ծիրանի պարեգօտս, զոր եցոյց նոցա։ Որ և ինքն իսկ Թագաւորն տեսեալ զգիրս և զպարեգօտն[զ] գիտէ ճըշ-

ա. Դ. Ա՝ ապտակել. բ. Սար. ընկեցեալ. գ. Սար. Դ. զժամ յղութեան ի Կոստանդեայ. դ. Դ. Սար. ի Կոստանդեա. ե Ն. բարեբախտեցն. Նոր. Բարեբաստիկ եղեալ քաղաքաբարութեամբ. Խոր. Գ. ԽԸ. 505. Հկյ. բարեբախտիկ. զ. Սար. Դ. Ա՝ բարէգօտս.

Իսկ մանուկն Կոստանդին ունելով նիզակ պատերազմական, խաղալով հեծաւ ի ձին։ Եւ նոցա տեսեալ զայնքան մանկանն զդերասաւորութիւնն, զարմացան և անկեալ երկիրպագեցին նմա, իբրև զի այնուհետև երկեւղիւ և փութով ճանապարհ նոցա առնել հանդերձ ծիրանին պատմուճանաւ։ Եւ հասեալք ի Հռոմ ուսեալ թագաւորին Կոստայ, իսկ և իսկ կոչեաց զնոսա։ Եւ տեսեալք առ ի յաւթարանէն նախարարքն հանդերձ Կոստանդինոսիւ մանկամբն։

Հարցեալ լինէին յաղագս որոյ առաքեցանն մանկան, իսկ նոքա ասացին. Աղաչեմք զքեզ Տէր, զհրամայեալն մեզ արարաք և ածաք որ և մերձ է, և ուսուցանեմք որպէս զի այս մանուկ առ ի յաստուածային ձերոց երանոց է։ Եւ առ ի հաւանիլ բարեպաշտութեանդ ձերոյ, որպէս զի զամենայն ճշմարտութեամբ ուսուցանեմք, ահա և վարձ անկողնոյն զոր շնորհեցէք աղջկան ումեմն որում անուն Հեղինէ, յորմէ և ծնաւ մանուկս այս

մարիա զաստացեալս. և վասն այսորիկ մանուկս յանուն հօր իւրոյ Կոստանդեայ՝ Կոստանդիանոս անուանեցաւ։[ա] Եւ իբրև տուգեաց[բ] որդի Կոստանդեա, անկանէին և երկիրպագանէին մանկանն նախարարքն. և ուրախութեամբ ուրախ եղեն, և շքով և պատուով զարդարեցին զմանուկն, և սպառազինեալ հեծուցին յերիվար[գ] ընտիրս, և առեալ գնացին։ Եւ զգիրն և զծիրանի պարեգօտն ընդ իւրեանս առին հաւատարիմ վկայ որդւոյ թագաւորին։ Եւ եկեալ հասանէին[դ] ի Հռոմ, և յանդիման լինեալ թագաւորին, պատմէին[ե] որ ինչ միանգամ տեսեալ նոցա ի Հեղինեա. և ցուցին զգիրն և զծիրանի պարէգօտն,[զ] և տուեալ ի

[ա] Տարբ. Դ. կոչեցաւ։ [բ] Գ. Տարբ. առուգեցին։ Մ սակայնգրա-
գ Ե. Դ. Տարբ. յերիվարս։ դ Տարբ. Դ. Մ Հասեալ։ ե Տարբ. Դ. Մ
պատմեն։ զ Ա. պարէգօտն։

ի պանդուխտ ուրուք ընտ արձակեաց, յետ բարեբախտագոյն ձեր պատերազմաւ Սարմատացւոցն դարձելի։ Իսկ Թագաւորին հաւանեալ մտաւանդ. թէ և ծանուցեալ որպէս զի ճշմարտապէս էր ամենայն որ ի նախարարացն էր առաքեալ, և ի խնդութեան եղեալ, գիրկս արկ զմանկամբն Կոստանդիանոսիւ, և ուսուցեալ նմա զխնամականն գրաւորութիւնն, նախաձեռնեաց զնա ի կայսերական պատիւ։

կացուցին զմանուկն։ Եւ սաստկեալ գիտաց թէ որդի նորա է, որ և նմանութիւն ա ցուցանէր տեսողաց թէ որդի Թագաւորին է. և ոչ կարծիս ունել։

Ուրախութեամբ ուրախ լինէր մեծամեծօքն և ամենայն պատուաւորօքն ի վերայ որդւոյ իւրոյ Թագաւորն, բ և գիրկս արկեալ համբուրէր զորդին, և ցնծայր և զուարճանայր յերեսն միանգամայն, և գեղեցկութեան և առողջութեան մանկանն, և յիմաստութեան պատասխանիսն, որք խօսէին առ նա Թագաւորն և սինկղիտոսն, բանս հրաճուանաց և հմտութեան։ գ (Եւ տայր զնա յուսումն իմաստութեան, և զարգանայր հասակաւ և իմաստութեամբ և արութեամբ. դ և հաճոյ էր Թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն։)

Եւ տեսեալ զառաջադիմութիւն պատանեկին Կոստանդիանոսի Թագաւորին և սինկղիտոսին, նախաձեռնեն զնա ի կայսերական պատիւ երևելի փառօք. և տան նախարարս և զաւրս բազում. ե

ԳԼ. Ե.

Ծաղանգն մարտին Հռովմայեցւոց ընդ Բիւզանդիոն, եւ ընդունելն Նշանի սիրոյ եւ հրաշից յաղթութեան։

Եւ յետ այսր ամենայնի զ լինի մարտ ընդ Հռովմայեցւոցն և

ա Տարբ. Դ. [illegible] բ. Ե. ի վերայ որդւոյ Թագաւորին. գ. Դ. նմանութիւն. դ. Դ. Սար. չիք. ե. Սար. Դ. զունդս բազումս. զ. Դ. [illegible] այսորիկ լինի մարտ [illegible].

Յայնմ[1] ժամանակի լինի[ա] մարտ պատերազմի ընդ Բիւզանդացիս։[բ] Կոստանդինոս կայսր պատանեակ գոլով և առեալ նումերս[ա] ոչ սակաւս, ապառազինի հակառակ Բիւզանդացւոցն, և բախեալ ընդ նոսա կորոյս նումերս վեց. և[գ] դարձեալ խառնեալ ընդ նոսա կորոյս նումերս երիս։

Իսկ Բիւզանդացւոցն տեսեալ զնա պարտեալ, գումարեցան դարձեալ տալ պատերազմ առ վաղիւն։ Եւ Կոստանդինոս կայսր էր տրտմեալ և յոյժ վրդովեալ։ Տեսանէ[դ] ապա ի գիշերին յայնմ,[ե] յորում ննջէր, տե-

ա. Մեր Զեռ. ժամանակ. եղեն ի մարտ.
բ. Ճ, Բիւզանդացիսն.
գ. Ճ. չիք.
դ. Ճ. տեսանէր.
ե. Ճ, յայնմիկ յորում ննջէրն,

ա. νούμερα

[1] Երկրորդ մեծ հատուածը (Առաջին հատուածը տես Ն. գլ. Զ. էջ 402) ձեռագիրներում պահուած է Սեղբեստրոսի վարքից. հետեւեալ վերնագրով.

«Ի յիշատակի սուրբ Թագաւորին Կոստանդիանոսի ի Սոկրատայ պատմութենէ ի չորրորդ գրոց. Յայնմ ժամանակի լինէր մարտ պատերազմի» (Համեմատիր ցուցակ Գէորգ Կաթուղիկոսի. Ձեռագիր թիւ 130. 4) Այդ վերնագիրը «ի Սոկրատայ պատմութենէ ի չորրորդ գրոց» անկասկածելի է կացուցանում, որ ձեռագիրը ընդօրինակողը իւր ձեռքին ունեցել է մեր ընդարձակ Ձեռագրի նման օրինակ, որի մէջ Սեղբեստրոսի վարքը վերջումն էր. իսկ թէ ինչու համար ի չորրորդ գրոց եւ ոչ յեւթներորդ, կամ յութերորդ, չգիտենք բացատրել։

Երուսաղէմի ձեռագիր թիւ 1 գլ. ԽԹ. է պատմութիւն սրբոյն Սեղբեստրոսի՝ առնուած է համառօտ կամ փոքր Սոկրատից.

ընդ Բիւզանդացիս. Եւ առաքէ Թագաւորն Կոստանդին[ա] զորդին իւր Կոստանդիանոս[բ] ընդդէմ նոցա ի պատերազմ բազում զօրօք, և յաղթահարեցին Բիւզանդացիքն զզօրսն Կոստանդիա-

ա. Սար. Դ. Կոստ. բ. Դ. զԿոստանդինոս.

սիլ ակներեւակի յերկինս․ խաչ վսամական և գերապայծառ ունելով վերնագիր ա * յաստեղաց, * պսու յաղթեայ:[1] Իսկ Նորա յարուցեալ և յիշեալ զտեսլեանն․ բ ի խնդութեան եղեալ, կոչէ գ զքուրմն հեթանոսաց և հարցանէ զնոսա․ թէ որոյ Աստուծոյ է նշանս այս: Եւ նոքա ասեն․ դ Նշանս այս ոչ է որոց ի վերայ ե երկրի աստուածոց, այլ որ յերկինս զ գոյ Աստուած․ քանզի խաչեալն մեծ է է քան զբոլորս է, զորս մեք պաշտեմք, ուստի և տպաւորութիւն ը խա-

ա․ Ճ, զվսամական եւ գերապայծառ ունելով վերնագիր աստեղեա, պսու յաղթեայ․
բ․ Ճ, զտեսիլն յիշեալ․
գ․ Ճ, կոչ՚աց․
դ․ Ճ․ ասացին․
ե․ Ճ․ ոչ ի վերայ․
զ․ Ճ․ ի յերկինս․
է․ Ճ․ մեծ է քան զբոլոր աստուածս զոր մեքս․
ը․ Ճ․ տպաւորումն․

1․ Տես․ Մովս․ Ա․ 4․ 5․ Աստղանշանները Ձեռագրերին է:

նասի: ա Եւ յոյժ արտմեալ և տարակուսեալ հոգայր․ թէ զի՞նչ արասցէ առ վաղիւ ի պատերազմն: Եւ արտմեալ ննջէր, և տեսանէ ի տեսեալն գիշերին վերնագիր աստղանշան բ խաչի, և բան զի ասէր յումեմնէ: Զայս նշանս արարեալ առաջի, յաղթես գ պատերազմիդ և այլ դ մարտից: Եւ ի խնդութենէն զարթեաւ, և կոչեաց անդէն վաղվաղակի զքուրմն հեթանոսաց․ և պատմեաց նոցա զտեսիլն և ասէ ցնոսա․ Որո՞յ Աստուծոյ է նշանս այս, որ ցուցաւ ինձ ի գիշերիս: Եւ ասեն․ Ոչ է նշանս այս մեր աստուածոցն, ե այլ խաչելոյն Քրիստոսի, Աստուածոյն քրիստոնէից: Կոչեաց զքրիստոնեայսն որ էին ի

ա․ Ն․ զզօրսն Կոստանդեա նախ․ բ․ Դ․ Մար․ աստեղաց նշան․ գ․ Դ․ Մար․ յաղթեսցես․ դ․ Մար․ Դ․ եւ յամենայն ե․ Մար․ Դ․ աստուածոց մերոց․

չին ակն յայտ երեւակի[ա] ցուցաւ բարեպաշտութեանդ ձեռում[բ] յերկինս։ Հաւանեալ այդր կայսրն Կոստանդ-ինոս առ[գ] ի քրմացն հեթանոսաց, և ուրախացեալ փաղփաղուկի հրամայեաց առնել զաւրինակ խաչին որ տուեալ[դ] երեւեցաւ նմա, հանդերձ որ ի նմա *աստե-ղականն վերնագրութեամբ,[ե] և տանել առաջի նորա։ Եւ երրորդ անգամ ճակատեալ պատերազմաւ յաղթեաց, ի Բիւզանդացւոցն առեալ զամենայն տեղիս նոցա և զբոլոր շրջաբերականն[է] զաւառս։[1]

ա. Ճ. ակներեւակի.
բ. Ճ. քում.
գ. Ճ չիք.
դ. Ճ. որպէս.
ե. Ճ. գրաւորութեամբ.
զ. Ճ. եւ.
է. Ճ. շրջապատ գաւառն.

1 Ճառընտիրը այստեղ ընդհատւում է, շարունակութիւնը տես էջ 718

զօրուն և ասէ. Զի՞նչ է նշանիս[ա] այս զօրութիւն առ քրիստո-նեայս՝ որ երեւեցաւ ինձ։ Եւ նոքա ասեն. Այս նշան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ երկնաւոր Թագաւորին որ ցուցաւ[բ] քեզ։ Սա յաղթութեան նշան խաչին Քրիստոսի, զի սովաւ յաղ-թահարեցաւ Թշնամին արդարութեան, (և լուծաւ բանութիւն մահու, և աւետիք յարութեանն հաւատացելոց պարգեւեցան, և մեզ զէն տուաւ ի Քրիստոսէ. ընդդէմ երեւելի և աներեւոյթ Թշնամւոյն. և զայս արարեալ[գ] առջի քո յաղթեսցես, և գի-տասցես եթէ ճշմարիտ է տեսիլն, և ասացեալքս առ ի մէնջ։) Եւ հաւատաց կայսրն Կոստանդիանոս և հրամայեաց առնել զօ-րինակ խաչին, որպէս ցուցաւ[դ] նմա ի տեսեալն։ Եւ եղև ի

ա. Մատ. Դ. նշանս բ. Մատ. Դ. երեւեցաւ գ. Մատ. Դ. [illegible] դ. Դ. Մար. երեւեցաւ.

Ցեսեալ ապա Թագաւորին Մաքսիմիանոսի զԿոստանդինոս կայսր առ ի մարտս պատերազմացն քաղացեալ, և բոլոր զաւրութեամբ յաղթեալ և զաւգնականութիւն նորա փախստական արարեալ, կոչէ ի միասին զսինկղիտոսն և զամենայն զաւրագլուխսն, ամենահաւրդ խորհուրդս խորհելով հակառակ Կոստանդինոսի ի ձեռն որոց ծանեաւ չարեացն վարձահատոյց զբարէգործն

վճռիւն պատերազմ տուաւիկ․ և հրամայեաց զնշան խաչին կայսրն Կոստանդիանոս առաջի իւր և զօրացն մտանել ի մարտըն։ Եւ իբրև խմբեցաւ մարտն, պարտեցաւ[ա] Մաքսիմիանոս և զօրք իւր Բիւզանդացիք և օգնականք նորին,[բ] և հալան ի ճակատու անդ[գ] բազումք, և առ[դ] սուր բազում և զաշխարհն յինքն գրաւեաց և զԲիւզանդացիսն, և զմնացեալսն փախստականս արարեալ․ դարձաւ խնդութեամբ և պարծանօք նշանի խաչին․ Եւ Մաքսիմիանոս յաղթահարեալ, և ոչ կարացեալ ընդդէմ կալ․ խորհէր նենգութեամբ կորուսանել զյաղթողն Կոստանդիանոս կայսր․[ե] Իսկ նախախնամութիւնն Աստուծոյ զգացուցանէր նմա, որ գիտէր զնորա զապականիսն[զ] ի հաւատս, և ոչ ուրեք կարէր վնասել նմա, թէպէտ խորհէր ի չարութիւն․ այլ յամենայնի[է] բարերար, և բարեբախտիկ, և յաղթող էրն նշան խաչին։ Եւ զամենայն հակառակորդս իւր և զամպարիշտ Թագաւորսն սատակէր նշանաւ խաչին։

ՃԼ․ Ք

Թէ որպէս Դիոկղետիանոս փեսայեցուցանէ զԿոստանդիոս։

Եւ տեսեալ Դիոկղետիանոսի ամպարշտի զյաղթող նահատակութիւն Կոստանդիանոսի կայսեր, խորհուրդ արարեալ

ա․ Դ․ Սաք․ պարտեաւ․ բ․ Սաք․ Դ․ Բիւզանդացիքն օգնականք նորա․ գ․ Դ․ Սաք․ անդր․ դ․ Ա՛ էառ․ ե․ Սաք․ Դ․ կորուսանել զԿոստանդիանոս․ զ․ Սաք․ Դ․ ապականիսն․

փորձելով, և փոխանակ պսակի մահ խորհեալ. քանզի զչարս և ոչ բարեգործութիւնս հաւանեցուցանէին։ Նոււայս Մաքսիմիանոսի այս կամ եղև. իսկ Աստուած որ զսրբոցն աղաւթս լաւագոյն քան զանիրաւելն ձեռնարկաղաց երևեցուցանելով, իսկ և իսկ զզայումն սակս նեգութեանն պարգևեաց։ Բայց զի՝ զայս ահա ուսեալ Կոստանտինոսի զԹագաւորեալ նենգութեանն դաւաճանութիւն և զանխլացեալ զպատերազմն, Տէրն հովանի ունելով և զԱստուած, Քրիստոսի աւգնականութեամբ զընդդունայն նոցա լուծանէ զխորհուրդ։ Իսկ զազրագործին Դիոկղիտիանոսի ըստ ժամանակին այնմիկ Թագաւորելով, տեսեալ զյաղթութիւն բարեպաշտին Կոստանտինոսի, կոչէ զնա առ ինքն լինել ընդ նմա կամեցեալ, և ունել զնա մարտակից առ ամենայն պատերազմունս, և մանաւանդ հակառակ Պաղեստինացւոց աշխարհի և Աղեքսանդրացւոցն քաղաքի և որոց ըստ Եգիպտականն երկրի. չափահաս և հզաւր գոլով և քաջ յոյժ։ Իսկ Դիոկղիտիանոս որպէս մախանաւք բերեալ զետեղէր ի ձեռն կարծեաց ինչ։ Յայնժամ [1] Դիոկղիտիանոս Թագաւոր [ա] տեսանելով [բ] զԿոստանտինոս ի մանկութեանն իւրում և առ ի պատերազմունս փոյթ, և ծանուցեալ Թէ այնպէս [գ] փառաւոր հակառակ ընդդիմամարտից պատերազմողաց [դ] այլ ոք ոչ գտանի, փեսայացուցանել

ա. Ճ. կայսր.
բ. Ճ. զԹագաւորն Կոստանդիանոս զաւրաւոր.
գ. Ճ. այնպիսի.
դ. Ճ. ընդդիմամարտից պատերազմողաց.

1 Էջ 716-ի մեջ-հատուածը սկսւում է այստեղից.

զնա ի դուստր իւր, որ էր միածին նորա կամեցաւ։[ա] Եւ արարեալ Դիոկղետիանոսի Թագաւորի անջիման,[բ] կոչէ ի միասին գումարեալ[գ] զսինկղիտոսն ամենայն և զիշխանս։[դ] Եւ խորհեցաւ ընդ նոսա յաղագս դստերն իւրոյ[ե] Մաքսիմինեայ, ասելով.[զ] Արք սինկղիտոսիս, պարտ է համարձակութեամբ առաջի ձեր ասել վասն[է] Կոստանտինոսի կայսեր, որդւոյն[ը] Կոստայ Թագաւորին Հռովմայեցւոց. զի այր[թ] պատերազմող և զաւրաւոր յամենայն պատերազմունս[ժ] զաւրաւոր յաղթող և մարտիկ և զամենայն պատերազմունս հնազանդեցուցեալ, կամիմ ահա զնա փեսայացուցանել ի դուստր իմ Մաքսիմինայ,[ժա] և ունել զնա մարտակից փոխանակ իմ։[1] Եւ բանս այս հաճոյ

ա. Ճ. դուստր իւր կամեցաւ որ է միածին.
բ. Ճ. Թագաւորի անշիման.
գ. Ճ. գումարելով.
դ. Ճ. եւ զիշխանսն ամենայն.
ե. Ճ. իւրում.
զ. Ճ. ասելով ցնոսա, ով արք.
է. Ճ. յաղագս.
ը. Ճ. որդւոյ.
թ. Ճ. այր է.
ժ. Ճ. յաղթող եւ մարտիկ եւ զամենեսեան հնազանդեցուցին. արդ կամիմ զնա.
ժա. Ճ. Մաքսիմինէ, ունել.

1. Տես Խոր. Բ. ԳԼ. ՁԹ. «Ընդ նոյն աւուրս լինին հարսանիք եւ Մաքսիմինայ դստերն Դիոկղետիանոսի ի Նիկոմիդայ. փեսայանալով նմա Կոստանդիանոսի Կեսարի, որդւոյ Կոստայ Թագաւորին Հռոմայ, որ ոչ էր ի դստերէն Մաքսիմիանոսի, այլ Հեղինեայ պոռնկէ ծնեալ։»

ընդ սինկղիտոսին, փեսայեցուցանելով[ա] զդուստր իւր Մաքսիմնտէս, որ էր սիրելի հօրն և միածին, զի ոչ ունէր այլ ուստր կամ դուստր բայց ի նմանէ։ Եւ հաճոյ եղեալ սինկղիտոսին, և ամենայն պատուաւորացն Դիոկղիտիանոսի Թագաւորի ասելն,

ա. Ն. Դ. Սար. փեսայացուցանել. Ա՝ փեսայացուցանէ.

թուեցաւ ամենայն սիւնկղիտոսին։ Եղեն [ա] ապա հարսանիք Կոստանդիանոսի և Մաքսիմինայ, [բ] զուարթապէս [գ] և գերապայծառաբար։ Եւ ունէր զնա Դիոկղետիանոս ի վերայ [դ] պատերազմաց ի թագաւորութեան իւրում։

Յայնժամ եհաս զրոյց առ Կոստանդիանոս վասն վախճանին [ե] Կոստանդեայ հաւր իւրոյ ի Հռոմ. և երթեալ յաջորդեաց զթագաւորութիւն նորա։ Իսկ կին նորա վրդովեաց զնա հակառակ քրիստոնէից։

ա. Ծ. եղեւ.
բ. Ծ. Մաքսիմինեայ.
գ. Ծ. զուարթապէս.
դ. Ծ. ամենայն.
ե. Ծ. վախճանի հաւր իւրոյ.

յարդարէին զհարսանիսն ըստ օրինի թագաւորաց, [ա] գերապայծառ և առատաբար. և բազում փառօք մեծարեաց զորդիացեալն իւր, և զթագաւորութիւնն և զամենայն ինչս նմա խոստացաւ տալ։

ԳՂ. Ը.

Թէ որպէս Կոստանդիանոս թագաւորէ ի տեղի հօր իւրոյ, եւ ածէ զաշխարհս ձեռամբ իւրով. Հրապուրի ի կնոջէն հալածանս յարուցանել քրիստոնէից, զոր եւ բազումք վկայեն։ Սուրբն Սեղբեստրոս խոյս տայ յանապատս.

Այսոցիկ այսպէս եղելոյ, և զրաւ լինելոյ ժամանակի հարսանեացն, ապա հասանէր համբաւ մահու Կոստանդեայ՝ [ա] հօր Կոստանդիանոսի կայսեր. Եւ առեալ զկին և զօրս իւր գնացեալ եկն ի Հռովմ, և թագաւորեաց փոխանակ հօրն իւրոյ [բ]

ա. Ն. թագաւորացն. Նոր. ‹Ըստ օրինաց թագաւորաց›. Ագաթ. 58. Ծ. Ը. 207.

ա. Սար. Դ. Կոստա. բ. Ն. իւրում.

Եւ ի ժամանակին յայնմ [ա] արտաքսեաց զդաւանութիւն, [բ] հրամայեաց բոլոր քրիստոնէից զոհել հակառակապէս կռոցն։ Ուստի սրբոյն Սիղբեստրոսի բացորոշեալ ի քաղաքէն՝ յասացեալ Սերապտինոսին [գ] [ա] լերին, [դ] հանդերձ կղերիկոսաւքն որ ընդ նմա կային։ Իսկ Կոստանդիանոս թագաւոր զՄաքսիմինայ Դիոկղե-

ա. ծ. յայնմիկ.
բ. ծ. դաւանութեամբ հրամայելով.
գ. ծ. ի բաց որոշեալ.
դ. ծ Սերապիոն լերինն.
ա. εν τῷ Σοραπτινῷ ὄρει

ի Հռոմ, և ի վերայ ամենայն աշխարհին, և նուաճեաց զամենայն յաշխարհն ընդ ձեռամբ իւրով, և սպան զամբարիշտ թագաւորսն, և տիրեաց ամենայն արեւմտեաց [ա] նշանախաչին որ երևեցաւ նմա։

Բայց' հրապուրեալ ի կնոջէն իւրոյ [բ] Մաքսիմեանա ի դըստերէն Դիոկղետիանոսի և արար հալածանս եկեղեցւոյ Կոստանդիանոս ի ձեռն կնոջ իւրոյ [գ] պատրեալ, [դ] և պաշտումք եղեն վկայք և խոստովանողք, արհամարհելով զչար տանջանս և զմահս, [ե] որ ըստ հրամանի թագաւորին և կնոջն խոշտանգէին դատաւորք և զինուորք. [զ] Վասն որոյ տեսեալ զայս ամենայն չարիս ի վերայ ժողովրդեանն Աստուծոյ Սեղբեստրոս հայրապետն, առնու զուխտ եկեղեցւոյն և խոյս տայր [է] յանապատ տեղի [ը] ի Սերապիոն լեառնն. (և կայր յաղօթս անդադար հանդերձ առ Աստուած, և պահօք ճգնէին զի արասցէ այցելութիւն Տէր ժողովրդեան իւրոյ. [թ] և մի անտես լիցին։)

ա. Ն. աքսամից. Դ. Սար. աքսամեան աշխարհին. բ. Դ. իւրմէ. գ. Սար. Դ. իւրում. դ. Սար. պաքտեալ.. ե. Դ. Ա° Սար. զմահ. զ, Դ. Սար. դատաւորին եւ զինուորին. է. Սար. Դ. խոյս տա. ը. Ն. տեղիս. թ. Դ. Սար. իւր.

I Այս հատուածն է, որ նմանութեամբ Խորենացու Բ. գլ. ՁԳ. առիթ տուաւ Գ. Կարիերին հետեւցնել թէ Խոր. ուշ է գրել իւր պատմութիւնը։

տիանոսի դուստր [ա] ունելով կին, զբազում ի քրիստո-նէից սատակէր, և ինքն ապա եղափանտական [ա] բորոտութիւն [բ] ըստ բոլորն ընկալեալ մարմնոյ վիրաւորեցաւ. ուստի անոտի [գ] ասացեալ արխողկեանն [դ] կախարդք և Մարսիկեանն [ե] բժիշկք. և ոչ միայն նոքա, [զ] այլ և որք ի Պարսից [է] անեալք և փորձք բժշկական գոլով արհեստից, ոչ կարացին աւգնել նմա։ [1]

ա. Ծ. զղուստրն.
բ. Ծ. եղեմփողական բորոտութեամբն.
գ. Ծ. չիք
դ. Ծ. արիողակեանն.
ե. Ծ. մարսիկեան.
զ. Ծ. այսք.
է. Ծ. պարսիցն.

ա. ἐλεφαντική λέπρα
բ. ἀρίολοι
գ. Μαρσικοί

I Հայր Բ. Ա. Վատիկանեան հնագոյն օրինակից արտատպած յուն. օրինակը, ինչպէս ասացինք, տարբերւումէր մեր թարգմանութիւնից. ուստի եւ նրան բնագիր չէ ծառայել. բայց այս գլխից սկսած նրա յունարէնը հայերէնի բնագիրն է։

ԳԼ. Ը.

Յաղագս բորոտութեան Կոստանտիանոսի, երեւելն առաքելոց, բժշկելն ի սրբոյ Սեղբեստրոսէ եւ մկրտիլն. պայծառանալն քրիստոնէութեան։

Յայնժամ եղեփանդական [ա] բորոտութիւն զբոլոր [բ] մարմին թագաւորին Կոստանդիանոսի ապականէր, որպէս ի խրատ [գ] նմա առ ի յԱստուծոյ լինել. վասն որոյ արիոկեան [դ] կախարդք, և արիստոկեան [ե] բժիշկ ոչ կարացին օգնել, օն անգք, և ոչ Պարսից և Հայոց։ Եւ նա տարակուսեալ տրտմէր։ Ըղձա-

ա. Ա՝ եղէ փանդական. բ. Ա՝ եւ բոլոր մարմինն. գ. Սար. առ ի խրատ. դ. Ա՝ արիսկեան. ե. Ա՝ արիոսական.

Երևեցան [1] ապա ոմանք առ ի քըրմանց[ա] տաճարին[ա] ասելով. պարտ է աւազան լինել ի տաճարին,[բ] և լնուլ զնա արեամբ անապական մանկանց, յորում ջերմ գոլով և ծխելով լուանալ[բ] զնա, և այնպէս կարել մաքրութեան հանդիպել։ Եւ ահա[գ] առաքեալ զոմանս ընդ բոլոր գաւառս, բազմութիւն մանկանց ածին. և ի սահմանեալ աւուր երթեալք ի Թագաւորէն[դ] ի տաճարն[2] էին պատրաստեալք, որք[ե] կամէին զմանկտին զենուլ։ Պատահեցան և մարք ման-

ա. Ծ. քրմաց.
բ. Ծ. լուանայ.
գ. Ծ. եւ այնպէս գտանել բժշկութիւն. յայնժամ առաքեալ.
դ. Ծ. աւուրն երթեալ Թագաւորն ի տաճարն եւ,
ե. Ծ. որ.

ա. Երկրորդ անգամն է բնագրի Καπετώλιον տաճար բառով թարգմանած, մինչդեռ ինչպէս յայտնի է սա Հռովմի 7 բլուրներից մէկի անունն էր եւ ոչ թէ տաճար.
բ. καπετώλιον

1 Այս հատուածն է, որ նմանուելով Մ. Խոր. Բ. գլ. ՁԳ-ին առիթ տուաւ Գ. Կարիերին եւ ուրիշներին կարծիքներ յայտնել Խոր մասին,

2 Երեք անգամ իրար վրայ-կապետողիոն-բառը տաճար է թարգմանուած, համառօտ օրինակի մէջ այդ բառը ուղղակի չկայ, իսկ շատ հետաքրքիր է, որ Ուխտանէսը ունի կապետողի բառը. «Եւ հետեւեալ թագաւորին երթայր ի կապետողեայն տաճար կռոցն.» (Ուխ. պատ. Էջմիածնի 1871. էջ 102) Նոյնը եւ Ցայսմաւուրքում.

Նային քուրմք[ա] ի դիւաց հրապուրանաց, յոլովից տղայոց զենուլ յաւազանս մեհենից,[բ] և լուանալ ջերմ արեամբ զանձն, և այնպէս առողջանալ ասէին։[գ] Եւ անդէն վաղվաղակի առա-

ա. Դ. Սար. քուրմքն. բ. Դ. Սար. յաւազանսն մեհենացն. գ. Դ. Սար. առաքէին.

կանցն, ոգով մեծաւ գոչելով[ա] արտասուաւք, հերարձակ մերկացեալ գլխով, և լցեալ կոծանագոչ[ա] ողբովք, որպէս զի զամենայն զաւուրս[բ] ողբերգականն ձայնիւ լնուլ. իբր զի[գ] ոչ փոքր ահ և երկիւղ առնել[դ] թագաւորին և սինկղիտոսին բոլորին[ե] պաղատանաւն։ Հարցանելով ապա թագաւորին, թէ զի՞նչ այն իցէ.[զ] ուսանէր թէ մարք մանկանցն զոր հրամայեալ զենուլ՝ են յաղագս ընքեանց

ա. Ծ. գոչելով հառաչանօք մերկ-ացեալս գլխով.
բ. Ծ, աւուրն ողբերգական ձայնիւք.
գ. Ծ. որպէս զի.
դ. Ծ. առնուլ.
ե. Ծ. եւ բոլոր.
զ. Ծ. ապա հարցանէր եթէ զինչ իցէ այն, եւ ասէն ցնա մարք մանկանցն որ հրամայիլ զենուլ յաղագս.

4 Ուխտ. ժէշ. տող. «մեծաւ հառաչանաք, հերարձակք . . . . կոծանաւք ողբովք»

քեցան[ա] զինուորք թագաւորին ընդ աշխարհն[բ] ամենայն, ժողովել մանկունս անմեղս անջատեալս ի ծնողացն ի տաճար մեհենիցն առ ի զենուլ յաւաղանսն. Եւ մարքն[գ] զկնի մանկանցըն եկեալ լային և աշխարհէին զմահ մանկանցն։ Եւ լուեալ թագաւորն զձայն կոծոյ և աշխա(ր)անաց, ասէ ցմերձակայսն. Զի՞նչ է այս զոր լսեմս.[դ] (եւ ասեն, մարք տղայոցն որ առ ի զենումն ժողովեցան մայրենի գթով աղէխարշեալք լան և ողբան զծնունդս որովայնից[ե] իւրեանց.)՝ (Եւ զղջացաւ[զ] թագա-

ա. Դ. Սար. առաքէին. բ. Բ. աշխարհ գ. Դ. Սար. մարքն զկնի մանկանց դ. Սար. Դ. լսեմ. ե. Ա՛ որովայնից. զ. Ն. զղջացեալ. Դ. Սար զղջացեալ.

1 Նորայրը այս հատուածի մօտ դնում է հետեւեալ հարցը. «Զննելի է թէ կայցէ՞ այս ի յոյն բնագրին, թէ թարգմանիչն (իմա համառօտողն) առնու ի Գրիգոր Նազիանզացւոյ.» Գր. Նազ. ի Մակաբ. մեր առաջին է բնագրի միշտ թարգմանութիւնը, ուր պակաս է այդ հատուածը։

մանկանցս։ Նա պարտեալ թագաւորն նախնութեամբ զազ-
րալին գործոյ,[ա] սկսաւ արտասուել և մեծաւ ձայնիւ
ասել։ Հռովմայեցւոց թագաւորութիւնս պատիւ[բ] աղ-
բիւր և արմատ զբարեպաշտութիւն ունի առաջեալ, զի
անտուստ[գ] այս փոխեալ ածելով բոլորից ցուցցէ։ Նա-
խամեծարել պատուեմ[դ] քան զիմ առողջութիւն՝ զա-
նապական տղայոցն փրկութիւն։[1] Եւ զանմարդի գաւա-
նութիւնն առ ի տղայական արեանց բացատրահեղոյ
զփրկելի մանկանցն ինքեանց[ե] մարցն Հռովմայականս
բարեպաշտութիւնս առզետեղել հրամայէ։ Քանզի լա-
ւագոյն է[զ] յաղագս անապական տղայոցն փրկութեան
մեռանիլ ինձ, քան նոցա զենմամբք զանմարդական նա-
խոզել զկեանս զոր նորոգել անյայտ է։ Զետեղեցին[է]
այսուհետև և մարցն սիրելի մանկունքն։ Եւ[ը] զայս ա-

ա ծ․ յանաւրէնութեան զազրալի գործոյն․
բ․ ծ․ թագաւորութեան պատիւ․
գ․ ծ․ զանդուստ․
դ․ ծ․ զբոլորից նախամեծարեալ պատգամ․
ե․ ծ․ ինքեանց․
զ ծ․ քանզի․
է․ ծ․ առ զետեղեալ հրամայեսցէ․
ը․ ծ․ չիք․

1 Ուխտ․ յ․ տ․ «Եւ լաւ համարեցաւ զփրկութիւն նոցա քան զառողջութիւն անձին իւրոյ»

ւորն և ելաց դառնապէս և ասէ․ Քաւ լիցի ինձ խողխողել զմանկունս անմեղս որոշեալս ի ծնողացն ի մահ, թէպէտ և ի մահ ձգէ զիս ախտ բորոտութեանս և անբժշկելի մնամ։ Եւ հրամայեաց տալ զողջոյն ցիւրաքանչիւր[ա] մարս, և ինչս ի մխիթարութիւն սգոյն, և արձակեաց զնոսա խնդամտութեամբ։

ա․ Դ․ Սար․ յիւրաքանչիւր մայրն եւ ինչս փրկութեան․

սացեալ Թադէոսին, առ ի պաղատանս կոյս ճանապարհ առնել,[ա] և ոչ միայն զմանկունսն ծնաւղացն շնորհեաց[բ] այլ և ինչս և զինուորութիւնս և անուանս. զտրտմութիւն[գ] և զսուգ մարդն բժշկել կամեցեալ.[դ]

Եւ ի նմին գիշերի տեսիլ տեսանէ[ե] Թադէոսն, յորում երևեցան նմա սուրբ առաքեալքն Քրիստոսի՝ Պետրոս և Պաւղոս[զ] ասելով. մեք եմք Պետրոս և Պաւղոս առաքեալքն առ ի յԱստուծոյ տալ քեզ փըրկութիւն խորհրդակցութեամբ.[է] զի առաքեսցես առ Սիղբեստրոս եպիսկոպոս որ առ ի քոյոյ հալածանացէ երկուցեալ[ը] ի յայրի, որ է ի լերինն Սերապտինոս[թ]

ա, Ճ. աքարեալ.
բ. Ճ. շնորհեալ.
գ, Ճ, զտրտմութիւնս
դ. Ճ. բժշկելով.
ե. Ճ. տեսանէր.
զ. Ճ. զփրկութեան խորհրդակցութիւն,
է. Ճ. քոց հալածանացդ
ը, Ճ է.
թ, Ճ, Սերապիոն.

ա. Բն. չկայ. «Քրիստոսի . . . Պաւղոս». բայց կայ համ. օրին. ընդհանրապէս պէտք է ասել Սեղբեստ. աւելի է պահուած առաջի թարգմանութեան նմանութիւնը, քան Սոկրատում:

Եւ յայնմ գիշերի տեսանէ Թադէոսն Կոստանդիանոս ի տեսլեանն զառաքեալսն Տեառն՝ զՊետրոս և զՊօղոս որք ասէին ցնա. առաքեալք[ա] յԱստուծոյ ողորմութիւն[բ] քարոզել և բժշկութիւն մարմնոյ ախտիդ ընդ նմին և հոգւոյդ, վասն ողորմութեան որ[գ] ցուցեր առ աղայսն անմեղս: Եւ արդ՝ առաքեա կոչեա զՍեղբեստրոս, զտեսուչն Հռոմայ զառ

ա. Դ. Սար. առաքեալքն. բ. Դ. Սար. խնդրեմ եւ քարոզել. և բժշկութիւն. գ. Ա զոր.

թաքուցեալ,[1] զնա հանդերձ պատուով արասցես առ քեզ գալ։ Եթէ խրատու նորա անսասցես,[ա] ցուցանել քեզ կարասցէ[բ] աւազան բարեպաշտութեան՝ յորում լուացեալ զաղտ վիրացն[գ] բացամաքրեսցես, և ողջ եղեալ կենացն արժանասցիս,[դ] զոր դու անապականից շնորհեցեր մանկանց։

Յայսասիկ բանս զարթուցեալ Թագաւորն, տեսանէ[ե] մերձ առ նմա կացեալ սովորական բժիշկ,[զ] որ սովոր էր վիրաց նորա վերադրել։[է] Եւ ասէ ցնա Թագա-

ա. Ծ. անսայցես ցուցանէ.
բ. Ծ. չիք.
գ. Ծ. մնդացն ի բաց մաքրեսցի եւ զվէրսդ.
դ. Ծ. արժանաւորեսցես.
ե. Ծ. տեսանէ.
զ. Ծ. բժիշկն.
է. Ծ. վերադրել դեղ. ասէ.

I Խոր. Բ. ՁԳ. «Ցանրջական տեսութիւն առաքելոցն առեալ Հռոմմն սրբիլ լուացմամբ կենսատու աւազանին ի ձեռն Սեղբեստրոսի եպիսկոպոսի Հռոմայ, որ ի նմանէ հալածանացն թաքուցեալ էր ի Սորակտին (Զորս օր. ի Սերապտիոն. եւ միւսն ի Սերապիոն լեառն.)

ի քէն հալածեալն, որ կայ ի լերինն Սերապիոն յայրի,[ա] անդ, որ եկեալ խօսեսցի բանս ընդ քեզ փրկութեան, և լուասցէ ի հոգևոր աւազանին,[բ] զհնութիւն մեղաց քոց, և զբորոտութիւնդ քո սրբեսցէ ի քէն, և կեանս և առողջութիւն քեզ տացէ շնորհօք (և մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի.)

Զայս բան զարթուցեալ ի քնոյ, խնդմամբ լի եղև, և ասէ ցբժիշկն զանեալն որ երևեցաւ նմա։ Եւ եթէ,[գ] յայսմ հետէ ոչ ընկալայց զեղ[դ] տեսանել ի մարդկանէ, այլ յԱստու-

ա. Սար. Դ, ի յայրի. բ. Դ. Սար. աւազանին. դ, Դ. Սար. Թէ.
գ. Սար, Դ. բժշկութիւն.

ւորին. Ոչ եւս ինձ պատուհասն մարդկային արուեստ գիտոյ է, այլ ամենակալին ձեռն աւգնեսցէ ինձ։

Եւ զայս ասացեալ, արձակեցաւ[a] ի լեառն Սերապտինոս,[b] և[g] որպէս հրամայեցաւ որ[d] առաքեցաւն հանդերձ ամենայն պատուով սուրբն Սեղբեստրոս եկաւորեալ արար։ Եւ մտանելով նորա ի քաղաքն[e] ի պաղատանն,[a] յարուցեալ Թագաւորն նախկի ողջոյն ետ նմա ասելով. Ողջունեամբ զքեզ ընկալեալք ուրախանամք ի խաղաղութիւն։[g] Իսկ սրբոյն Սեղբեստրոսի պատասխանեալ ասաց.[z] Խաղաղութիւն քեզ յերկնուստ, և առողջութիւն պարգևեսցի հանդերձ յաղթութեամբ։[e]

ա. Ճ. առաքեաց.
բ. Ճ. Սերապիոն.
գ. Ճ. չիք եւ.
դ. Ճ. սուրբն Սեղբեստրոս եմուտ ի քաղաքն պաղատանն.
ե. Ճ. ասելով, խաղաղութեամբ ընկալեալ զքեզ ուրախանամք.
զ. Ճ. պատասխանի տուեալ ասէ ցԹագաւորն.
է. Ճ. եւ խաղաղութիւն պարգեւեսցի.

ա. Բն. չկայ «ի քաղաքն ի պաղատանն.»

ծոյն քրիստոնէից, և ի նորին պաշտօնէից, որպէս ցուցաւ ինձ այսօր։[a]

Եւ ի վաղիւն առաքեաց արս հաւատարիմս զի պատուով և շքով զսուրբն Աստուծոյ վաղվաղակի ածցեն։ Եւ փոյթ ընդ փոյթ ածեալ լինէր Սեղբեստրոս։ (Եւ զարդեցաւ քաղաքն ամենայն, և ելին ընդ առաջ նորա։) Եւ իբրև մտին[b] առ Թագաւորն, յարուցեալ յաթոռոյ իւրմէ երկիր եպագ նմա, և ողջոյն ետ. և նա ասէ. Խաղաղութիւն ընդ քեզ ի վերուստ յամենեցունց Տեառնէն և յանմահ Թագաւորէն։ Եւ իբրև նստան՝ պատմեաց Թագաւորն զտեսիլն հայրապետին և

ա. Դ. Սար. Չիք որպէս—այսօր. բ. Բ. եմուտ Թագաւորն յարուցեալ.

Յայնժամ Թագաւորն ասաց. [ա] Երդմնեցուցանեմ զքեզ յԱստուածն քո զի ասասցես [բ] ինձ, թէ ունիս աստուածս ոմանս զՊետրոս և զՊաւղոս։ [1] Իսկ սուրբն Սիղբեստրոս ասաց. Զոր պաշտեմքն և երկրպագեմք [գ] մի Աստուած է, որ արար զաշխարհս յոչնչէ. այս է [դ] զերկինն և զերկիր, զծով և զամենայն որ է ի նոսա։ Բանզի Պետրոս և Պաւղոս ծառայք [ե] են Աստուծոյ, աստուածք ոչ են, [զ] ոյք ոմանք ի ձեռն հաւատոց համբերեալք այսմ է հանդիպեցան. զի զծայրագոյն քաղաքքն սրբութեան ունելը [ը] և զոլ թուով [թ] տարոցն տառա-

ա. ծ. ասէ ցԹագաւորն.
բ. ծ. ասիցես ինձ եթէ ունիցէք.
գ. ծ. երկրպագանեմք
դ. ծ. չիք.
ե. ծ. զերկինս.
զ. ծ, այլ ծառայք Աստուծոյ.
է. ծ. այսմ փառաց.
ը. ծ, զքաղաքն սրբութեան ունին.
թ. ծ. թուոյ.

1 Ուխտ յ. տ. 108. «Են աստուածք քո. որ անուանին Պետրոս եւ Պօղոս. Պատասխանի ետ Սեղբեստրոս եւ ասէ. ոչ են նոքա աստուածք, այլ ծառայք են Աստուծոյ.»

ասէ. Աւասիկ կամ առաջի քո, զհրամայեալն քեզ յԱստուծոյ՝ արասցես. և երդմնեցուցանեմ զքեզ [ա] յԱստուածն քո, եթէ Պետրոս և Պօղոս աստուածք [բ] իցեն. Ասէ Հայրապետն. Ոչ Աստուած այլ մարդիկք սրբեալք ճշմարտութեամբ, ծառայք Աստուծոյ բարձրելոյն, որք պատմեցին [գ] զաստուածգիտութիւն և զարդարութիւն, [դ] որք հաւատան առաքեալք յԱս-

ա. Ա՛ քեզ. բ. Ա աստուած քո են. գ. Սար. Գ. պատմեն.
դ. Բ. վասն գիտութեամբ եւ արդարութեամբ.

ջինք յԱստուծոյ և առաքեալք զետեղեալք։ Եւ նոքա
նախկին[ա] զաստուածութիւն Փրկչին մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի Որդւոյն Աստուծոյ հեթանոսաց քարոզեցին,
և ամենայն եկեղեցի առ ի նոցանէն ընկալաւ[բ] շնորհս,
որոց կատարեալ զառաքելականն սպասաւորութիւն[գ]
ի վկայական հասին յանգումն, և են այժմ սիրելիք ա-
մենակալին Աստուծոյ։ Զայսոսիկ[դ] լուեալ Թագաւորին
Կոստանդիանոսի,[ե] ի խնդութեան եղեալ ասաց. Աղա-

ա. Ճ. չինք,
բ. Ճ. առընկալաւ.
գ. Ճ. սպասաւորութիւնն.
դ. Ճ. զայս.
ե. Ճ. Կոստանդիանոսի Թագաւորի.

տուծոյ ի փրկութիւն մարդկան, առաջնորդք և լուսաւորիչք
եկեղեցեաց սրբոց[ա] քարոզք աշխարհի և հաճոյք կամաց
արարչին ամենեցուն, որոց կատարեալ զԱւետարանն փրկու-
թեան ընդ ամենայն տիեզերս, (և ի քաղաքիս յայսմիկ վկա-
յեցին) և մեռան վասն անուանն Աստուծոյ (Հօր Ամենակալի
և Որդւոյ նորա միածնի, և Հոգւոյն Սրբոյ[բ] որ ի նոցունց յէ-
ութենէ՝ մի աստուածութիւն և զօրութիւն և բնութիւն[գ] և
փառք, որ արար զամենայն արարածս՝ և ստեղծանէ որպէս
կամի, զի նովաւ շարժիմք և կեամք և եմք։ Եւ սուրբ առա-
քեալքն Աստուծոյ[դ] կենդանի են, թէպէտ և մեռան.)՝ նոյն-
պէս և ամենայն սուրբք որ ըստ հաւատոց[ե] մեռան։ Զայս
լուեալ Թագաւորին ասէ. եթէ իցեն արդեօք նկարեալ պատ-

ա. Սար. Դ. եկեղեցւո որբոյ. բ. Սար. Գ. հոգւոյ նորա. գ. Դ. չիք. դ. Դ. Սար. չիք. ե. Սար. Դ. Ա՝ հաւատոյ.

1. Հ. Սարգս. «Այս եւ յետագայ յաւելուածները՝ Աղաթանգեղոսի 270—271, եւ 178 էջերէն (Վենետ. տպգ. 1862) մուրացեր է հայ թարգմանիչը։

չեմ զքեզ, եպիսկոպոս Միղբեստրէ, եթէ կան քո պատկերք ցոյց ինձ, և տուր ինձ զնոցա յայտնի զկարգաւորութիւնս· զի ծանեայց թէ նոքա են, որ ասացին ինձ առ ի յԱստուծոյ առ քեզ զբժշկութիւն:[ա] Եւ [բ] յայնժամ սուրբն Միղբեստրոս հրամայեաց սարկաւագաց իւրոց բերել զնմանագրութիւնս [գ] նոցա:

Զայս ոմանս տեսանելով Թագաւորին, սկսաւ աղաղաղակել և ասել· Ոչինչ ճշմարտագոյն քան զպատկերսս զայսոսիկ զոր աւրինակ զնոցա տպաւորութիւնս և ի տեսլեանն տեսի·[դ] որք ինձ ասացին առաքել առ Միղբեստրոս եպիսկոպոս և [ե] ցուցանել քեզ կարացէ աւազան բարեպաշտութեան, [զ] յորում լուացեալ ողջացիս քոց վիրաց առողջութեան: Իսկ եպիսկոպոսն Միղբեստրոս պատասխանեաց ասելով· Ծանիր աւազան բարեպաշտութեան, Տէր և [է] Աստուած զօլ զՅիսուս

ա· Ճ· զբժշկութիւնս·
բ· Ճ· չիք·
գ· Ճ· զնմանութիւնս·
դ· Ճ· զայսոսիկ ի տեսլեան տեսի·
ե· Ճ· եւ ասացեալ թէ ցուցանէ քեզ աւազան·
զ· Չիք ի ճառ· «բարեպաշտութեան . . . տէր եւ· »

կերք [ա] Պետրոսի և Պօղոսի առ քեզ որ ցուցցես ինձ· և ասէ այո· Եւ անդէն իսկոյն ածեալ ետես, և ուրախ եղև Թագաւորն և ասէ· Արդարև սոցա նմանութեամբ երևեցան ինձ ի տեսլեան, և աւետիս ետուն առողջութեան հոգւոյ և մարմնոյ [բ] ի ձեռն լուացման հոգևոր աւազանին ի քէն առեալ· Ահաւասիկ կամ առաջի քո, հայր· Եւ ասէ հայրապետն· Հաւատաս ի Հայր [գ] Ամենակալ և յՈրդին Միածին և ի Հոգին Սուրբ (ի

ա· Սար· Դ· պատկեր· բ· Սար· Դ· հոգւով եւ մարմնով· գ· Ա· ի Տէր·

Քրիստոս՝ թէ[ա] հաւատասցես։ Թագաւորն ասաց. Ես եթէ ոչ հաւատայի, ոչ առաքէի առ քեզ։

Ցայնժամ Միրրեատրոս ասէ.[բ] Ի շաբաթու մ յայսմ պահեա և բացատրեա[գ] զծիրանիսդ. մուտ ի սենեակ քո, և անդ արտաքրեա զայն,[դ] ընկեա զքեզ ինքն ի վերայ քրձի, և աղաչեա արտասուաւք և լալով զՏէր Աստուած,[ե] և խոստովանեա նմա ըստ անգիտութեան սպանել զուստր ծառայս նորա,[զ] և ի նմին շաբաթու զտաճարն փակել հրամայէ,[է] և զամենայն պղծամատոյց

ա. Ձ. եթէ.
բ. Ձ. ասաց.
գ. Ձ. ի բաց դիր.
դ. Ձ. արտեղրեա զանձուդ.
ե. Ձ. աղաչեա զՏէր Աստուած.
զ. Ձ. զուստրս նորա զծառայս.
է. Ձ. զտաճարն փակել հրամայեաց.

ա. Բն. աւել ունի. կռոց.

մի աստուածութիւն և ի զօրութիւն[ա] և ի փառս, որով եղև աշխարհ իսկզբանց,[բ] և ամենայնք ի նմանէ բանիւ Տեառն հաստատեալք և եղեալք որ[գ] երևին, և որ ոչն երևին, և հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք սորա. թէպէտ և ոչ յամենեսին[դ] գիտութենէ,[ե] որոց խաւարեալ են[զ] սիրտք իւրեանց անհաւատութեամբ և օտարացեալ[է] յԱստուծոյ ճշմարտէ, խարդախութիւն[ը] դիւաց պաշտել զարարածս, և ոչ զԱրարիչն որ է օրհնեալ յաւիտեանս)։

Արդ՝ փակեցին մեհեանք և զոհք կռոցն արգելցին, և խափանեցին պաշտամունք և նուէրք դիւաց, և քարոզեցի Աւետարանն փրկութեան ընդ ամենայն երկիրդ քո, որով

ա. Սար. Դ. չիք. բ. Դ. Սար. աշխարհս իսկզբանէ. գ. Դ. Բ. [illegible]. դ. Դ. Սար. յամենեսեան. ե. Ն. գիտութիւն է. զ. Ն. խաւարեալք. է. Ա՛ յօտարացեալք. ը. Դ. Սար. խարդախութեամբ.

զոհսն դադարեցուցանել։ [ա] Եւ որոց պարտին հարկս արքունեաց և ոչ ունիցին հատուցանել, թողութիւն արար· զկապեալս արձակեաց, զորս յարտաքսահմանութեան և ի մետաղսն դժնդակս և ի բոլոր նեղութիւնս տանջեալս։ [բ] Հեշտութիւն շնորհեաց պատուէրս [գ] և ողորմութիւնս առնել հրամայեաց· պարգևս խնդրողացն զիրաւունս շնորհեաց, որպէս զի զայս ուղղապէս և ըստ կարգի եղեալ [դ] դիպողագոյն տուս սմանս կարգեաց։ Իսկ Թագաւորին [ե] զայս և որոց զայսօրիկ նմանս առնել խոստացեալ, և սրբոյն Սիղբեստրոսի [զ] եղեալ զաջ իւր ի վերայ գլխոյ Թագաւորին, աւրհնեաց զնա և արարեալ երեխայ գնաց։

Յայնժամ ապա է եպիսկոպոսն Սիղբեստրոս [ա] կոչեաց առ ինքն զամենայն երիցունսն և զվիճակաւորս, և հրա-

ա· Ճ· դարձուցանել,
բ· Ճ· տանջեալք·
գ· Ճ պարգեւս
դ· Ճ· արարցեն·
ե· Ճ· Թագաւորն եւ ասոցիկ նման առն զայս խոստացաւ·
զ· Ճ· զայլ լուեալ եղ զաջ·
է· Ճ· չիք·

ա· Թն չկայ· «ապա . . . Սեղբեստրոս»·

կեաս [ա] դու և արդարանաս և սրբիս, (յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ։) Մկրտեալ ի վերայ հաստատուն հաւատոյ աղօթիւք և պահօք [բ] պնդութեամբ [գ] լիցին, որպէս Նինուէացւոցն· և հարկաց թողութիւն, և ողորմութիւն առ կարօտեալս, և գութ առ տնանկս, և սրբութիւն ախտից մարմնականաց, բանտականաց և կալանաւորաց արձակումն, [դ] պարտականաց թողութիւն, և ամենայն վտանգելոց այցելութիւն ի դատաւորաց ի միասին ամենեցուն ամենայն անիրաւութեան իրաւունք ի քէն, Եւ դու զգեցցիս [ե] քուրձ և նստցիս ի վերայ մոխրոյ [զ] աւուրս

ա· Դ· Սար· կաս· բ· Ա՝ աղօթք եւ պահք խնդութեամբ· գ· Դ· Սար· չիք· դ· Ա· Ն· յարձակումն· ե· Դ· Սար· զգեցիր· զ· Սար· Դ· չիք·

մայեաց պահս քարոզել ասելով· Նինուէացիքն ի քարոզութեանն Յովնանու մարգարէի ա ի ձեռն երեքաւրեայն պահոց զբարկութիւնն Աստուծոյ դադարեցուցին ապաշաւեալք, և առ վերաբերեալ նոցա իրաւացին ի մահուանէն բացափախեան. բ Որչափ ևս առաւել մեք ի քարոզութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի առ ի հալածանացս փախիցուք, ա զանձինս գ շահեսցուք, և զխաղաղութիւն եկեղեցեաց բ Աստուծոյ առթեսցուք. և կըտապաշտիցն վախճան ի վերայ դիցուք. գ և այսոցիկ հանդիպեսցուք, եթէ դ պահաւք և աղաւթիւք զԱստուած

ա. Ճ. փախուցեալք.
բ. Ճ. եկեղեցւոյ.
գ. Ճ. վերաղբեսցուք.
դ. Ճ. չիք.

ա. չկայ բն. մարգարէին.
բ. Ճ. Չիք ի Ճառ. «Եւ առ վերաբերեալ . . . բացափախեան.»
գ. Բն. ψυχάς

եւթն անսուաղ, անդադար աղօթիւք զցայգ և զցերեկ աքնութեամբ և բազում արտասուօք և հառաչանօք խոստովանեալ զմեղս քո. և զսուրբսն զոր սպաներ, (որք ա վասն անուանն Քրիստոսի մեռան, բարեխօս քեզ կալցիս առ Աստուած, զի այցելութեան և ողորմութեան Տեառն եղիցի բ ի վերայ քո ի վերուստ.)

Եւ նա հաւատով և յօժարութեամբ ընկալաւ գ զբանն և կատարեաց զասացեալսն.[1] Եւ ժողովեաց դ զամենայն եկեղեցւոյն ուխտ և քարոզեաց աղօթս և պահս պնդութեան զեւ-

ա. Սար. Դ. որ. բ. Սար. Չիք Տեառն եղիցի. գ. Դ. Սար. ընկալեալ զբանն եւ կատարեալ. դ. Դ. Սար. ժողովեալ.

1 Սար. տես. Ագաթ. յէջ 178 Վենետ. 1862.

սեփհականապէս մաղթեցուք։ Եւ ա եղև ապա պահովք և աղաւթիւք ամենեցունց ի միասին զԱստուած աղաչելով, և որպէս իւրաքանչիւր ոք ինոցանէ կարող գոյր ողորմածութիւն և սէր առնէին։ Շաբաթուն ապա յորում սպառուածն ունէր սահմանեալն պահք, բ երեկուընն առաց սուրբն գ Սիղբեստրոս առ Թագաւորն. Լուր Թագաւոր, Ջուրս այս ի ձեռն դ վերակարդացման ե սրբոյ և կենդա-

ա. ճ. ապա եղեն պահք եւ աղաւթք ի միասին ամենեցուն.
բ. ճ. ապա. "շաբաթուն յորում սպառուած ունելով լինէր պահքն.
գ. ճ Չիք.
դ. ճ. Չիք
ե. ճ. վերակարդացմամբ.

Թըն օրս շաբաթուն, յուշ առնելով զՆինուէացւոցն զայցելութիւն (զՆաբուգոդոնոսորայ զպատուհասն, որ առնէ, ա և դարձեալ զնորոգութիւնն աղօթիւք Դանիէլի և երից մանկանցըն, որ և այժմ արասցէ Աստուած աղօթիւք բազմաձեռնութեամբ Թագաւորին մերոյ բժշկութիւն հոգւով ասեմ և մարմնոյ վիրաց, և լիցի խաղաղութիւն եկեղեցւոյ և դադարումն հալածանաց, բ Զի ամենայն որ խնդրէ առնու ի Հօրէ, և որ հայցէ գտանէ յՈրդւոյ, և որ բախէ՝ բանայ Սուրբ Հոգին ըզգուռն մարդասիրութեամբ և ողորմութեամբ գ իւրոյ։) Զայսոսիկ լուեալ որպէս հրով վառեալք պնդեցան ի պահս, ի յաղօթս և յամենայն գործս բարիս բազում հառաչանօք և արտասուօք, հաստատուն հաւատով և աներկբայ յուսով կատարէին դ զշաբաթն յաղօթսն Աստուծոյ և ի սուրբ պահսն։ Յայնժամ ի միաշաբաթւոջ աւուրն գայ ի մկրտութիւն Թագաւորն, և ասէ հայրապետն ցԹագաւորն. Ի վերայ այսր

ա. Դ. Սար. չիք. բ. Ա. հալածչաց. գ. Ա. Դ. Սար. ողորմութեան եւ մարդասիրութեան. դ. Դ. Սար. կատարեն.

նորա երրորդութեանն աստուածային[ա] զաւրութիւն առընդունելով, զոր աւրինակ զմարմինն որ արտաքուստ յամենայն աղտոյ մաքրէ, այս[բ] և զանձն ի բոլոր մեղաց պայծառագոյն գործէ. վասն այսորիկ[գ] մուտ աստ առ ի սրբելոյ յայս լուացարանս, մաքրեալ յամենայն նախանձելեացն քոց գործեցեալ յանցուածոց։

Եւ այսոցիկ տեսցելոց,[դ] աւրհնեաց զջուրն և աւծանելով թագաւորին[ե] սուրբ իւղով և առ ի նորա մըկրտել ի սուրբն Արքեպիսկոպոսէ,[ա] յանկարծակի ճառագայթք անչափութեան լուսոյ արտափայլեցին, և հընչումն եղեւ որպէս տապակի խարշելոյ.[1] և եղ թագա-

ա. Ճ. զաստուածային զօրութիւնն ընդունելով զմարմինն.
բ. Ճ. Սա.
գ. Ճ. ապա յետ այսորիկ եմուտ առ ի սրբելոյ ի լուացարանն մաքրելով
դ. Ճ. տեսցեալ.
ե. Ճ. զթագաւորն

ա. Քն, աւել ունի. յանուն ամենասուրբ եւ կենդանարար Երրորդութեան.

1 Ուխտ. էՉ. 103. «Եւ լոյս փայլեաց ի վերուստ ի մարմինս նորա, եւ եղեւ ճարճատումն որպէս ի տապակաց . . . .»

ամենայնի[ա] հաւատաս ամենասուրբ (Երրորդութեան[բ] ի Հայր յՈրդի և Սուրբ Հոգին, յերիս անձնաւորութիւնս և ի մի աստուածութիւն, փառօք և բնութեամբ և զօրութեամբ։ Եւ ասէ, հաւատամ. երիցս զայս ասելով։) Ապա սկիզբըն առնէ խորհրդածութեան առ ի մկրտութիւն, և արկանեն զջուրն յաւազանն և օրհնէ. և մերկացուցեալ զթագաւորն (յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ.) և անդէն լուսաւոր ճառագայթք[գ] որպէս զարեգակն ի վերայ սուրբ աւա-

ա. Սար. ցԹագ. — ամենայնի չիք. բ. Սար. յամենասուրբ Երրորդութիւնն. գ. Դ, Սար. ճառագայթիւք

ւորն բոլորապէս ողջ և մաքուր իբր[ա] զի ամենայն ջրոյն զոր աւրինակ ձկան[1] Թեփով լինուլ։ Եւ ասաց Թա-գաւորն. Յորժամ ի ջուրսն էի,[բ] զգայի զի ձեռն իմն[գ] յերկնից առաքեալ մերձեցաւ յիս և անկաւ ի մարմնոց իմոց որպէս զԹեփ[դ] ձկանց։ Եւ զգեցեալ Թագաւորին

ա. Մ. իբրեւ.
բ. Մ զամենայն ջուրն զաւրէն.
գ. Մ որպէս.
դ. Մ Թեփ.

1 Միք. Ասորի էջ 126. «Յովհաննէս Ասիացին ասէ. Թէ Հայրն Կոստանտիանոսի դարձաւ յաստուածպաշտութիւն. եւ Սեղբեստրոս զՀայրն բժշկեաց ի բորոտութենէ. եւ Պետրոս եւ Պաւղոս երեւեալ Կոստայ՝ խրատեցին զնա կոչել զՍեղբեստրոս մկրտել զնա։ Այսմ վկայէ Սոկրատ Հռոմայեցի։» Խիստ հետաքրքիր է վերջին նախադասութիւնը. որովհետեւ նա ենթադրել է տալիս որ Միքայել Ասորին էլ Սեղբեստրոսի վարքը Սոկրատի գործ է համարել՝ Միքայել Ասորուն ծանօթ է Սոկրատի պատմութիւնը. նա ընդարձակօրէն օգտւում է այդ աղբիւրից • — թարգմանութիւնից թէ յուն. բնագրից, դժուար է ինձ որոշել. (համեմատիր տպագրի էջ 127—165) բայց մեր առաջ բերած հատուածը նա իսկապէս Յովհաննէս Ասիացուց է առել. այդ պատճառով ինչ որ սովորաբար Կոստանդին մեծի համար է պատմւում, նորա հօր Կոստային է վերագրում, եթէ նա ինչպէս վկայում է, Սոկրատից օգտուած լինէր, այդ տեսակ սխալ չէր անիլ. ուստի շատ հաւանական է ընդունել որ. «Այսմ վկայէ Սոկրատ Հռոմայեցի» նախադասութիւնը Միք. Ասոր. հայ թարգմանն է աւելացրել.

զանխին ծագէր ի վերուստ. և ձայն[ա] հնչման երկնաւոր զօրաց, որք օրհնէին զԱստուած անճառելի ձայնիւ։ (Եւ զամենեսեան ահաբեկեալ զարհուրեցուցանէր, նոր և չքնաղ տեսիլն որ երե-ւեցաւ,) և անդէն զեղեփանդական բորոտութիւնն որպէս Թեփ ձկան ի բաց ընկենոյր, և սրբէր ի ջուրսն մկրտութեան։ (Եւ ելեալ ի ջրոյն օծանէր հոգևոր իւղովն և սպիտակզգեստ

ա. Սար. Դ. ձայնք.

զգեստ սպիտակ յառաջնումն աւուր մկրտութեան Նորա՝ զայս վերաձայնեաց աւրէնս. որպէս զի ամենայն որ իշխեսցէ հայհոյել զՏէրն Քրիստոս, զնոյն ասել զոք [ա] զքրիստոնեայ անիրաւել, զկէս ընչից նորա կորուսանել. և զի բոլորից յայտնի լիցի առ ի բոլոր սրտէ հաւատալ՝ ի պաղատան [ա] Նորա սիղատուր կիսիոյ առեալ սկաղիդ, [բ] ինքն և իրայովքն ձեռաւք Նախկի սկսաւ փորել, և տրամատրութիւն արարեալ, հրամայեաց եկեղեցի շինել յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Եւ

•

ա. Ծ. զօրն եւ եԹէ զոք.
բ. Ծ. պաղատան տանն եւ ինքն եւայովքն.

ա. τῷ λεγομένῳ Λατερανησίῳ διxελλί - կոչեցելոյ Լատերանէսեայ երկժանի

լինէր. և պսակեալ փառաւորապէս Քրիստոսի կնքովն, զամենեցուն [ա] լեզուս [բ] շարժէր յօրհնութիւն ամենեցունցն Աստուծոյ.) Եւ ի նմին ժամու մկրտեցան արք երկոտասան հազարք, [գ] թող զկանայս և զմանկտիս. [դ] (Եւ իբրև ամենայն որ ինչ լուսաւորութեան խորհրդածութիւն կատարեցաւ ի փառս Աստուծոյ, ապա մատուցանէ զանարիւն զսուրբ [ե] պատարագն հագևորապէս աՀիւն Աստուծոյ, և հաղորդ առնէր [զ] զԹագաւորն և զամենայն լուսաւորեալսն սարսափելի և փրկական խորհրդոյն, և օրհնեաց զԹագաւորն հոգևոր օրհնութեամբ ըստ լուսաւորութեան և առողջութեան որ ի Քրիստոս. Այսոցիկ այսպէս եղելոյ, ի սպառել [է] աւուրն նուազեցաւ լոյսն, և օրհնութիւնք երկնաւոր զօրացն ըստ Նոցին իրաց).'

ա. Սար. Դ. զամենեցունց. բ. Ա' լեզուն. գ. Դ. Սար հազարս դ. Բ Ա' զմանկտի. ե. Սար. չիք. զ. Ա' հաղորդէր. Դ. Սար. հաղորդս առնէր. է. Ա' ի սպառաւորել.

յետ այսորիկ հրամանք տուաւ զի եղան սահրել[?]· Ամե-նայն ա աշխատ որ կամիցի քրիստոնեայ լինել՝ առ ի Թագաւորականն ընկեց զծառան անձնէ և զգեստ Եւ զի մի որոց ի պատերազմ խաբէութեան անդրդուելու-թիւն ինչ լիցի, որչափ և ս 4 տանուլին ընդ ճշմարտու-թեան եկեղեցւոյն սուրբ Տեառն Քրիստոսի միայնակք ընկերին երկիւղած և քրիստոնեայք ա սրտանց։ Եղև սոյա թիւ մկրտեցան ի ժամանակին յայնմիկ երկոտասանք հազար արանց, առանց կանանց և մանկանց։ Եւ այնու-պէս առաւ Քրիստոսի հաւատն ամէնք, իսկ կռապաշտութ-ցըն մոլորութիւն նուազէր։

Մինչ կղիտոսին այնուհետև հետևեալ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ հաւատալով ի Թ ա գ ա ւ ո ր ի Է ա ս պ·

ա· Մ· եթէ·
բ· Մ· առնել·
գ· Մ· որք·
դ· Մ· յերկիւղած եւ ի քրիստոսասէր·
ե· Մ· կանանց մեր Ձեռ· արանց·
զ· Մ· չէք·
է· Մ· հաւատացն ի Թագաւորականի·

ա· Բնագրի մէջ մի հատուած կայ, թէ կայսրը քրիստոնէութիւն ընդունելուց յետոյ ինչ խօսաց Սինկղիտոսին հրովարտակ առաջ աքսորանաց մեր Թարգմանութեան մէջ վերջն է դրած։

բ· Բն· ունի տասն· Ուխտ· · եւ մկրտեցան երկոտասան հազար·

ԳԼ. Թ.

Ընդ զանազանութեան կառավարութեան վասն քրիստոնէութեան խաղաղ մկրտ-յաղթանաց որոց յաղթութիւն հռոմէական չհաւատացելոց եւ սպանեցելոց վե-րադարձեան։

Եւ յետ այսր ամենայնի զուարճացեալ Թագաւորն ընդ

ց ե լ ո յ ։ Ո Ղ Ո Մ Պ Ի Ա Յ,[ա] այսպիսեաւք բարբառեցաւ բանիւք։ Զազրալի անձանց միայն այսորիկ վասն. և ոչ մի-ով աւրինակաւ զփիլիսոփայն խորհրդակցութիւն ընդու-նել կարացին.[ա] վասն որոյ ի խաւարի և ի մէգի անգի-տութեանն կալեալ նոցա, և ոչ զաւրել ճաճանչին լու-սոյ բարեպաշտութեան առ ի նոսա գտանելը. Բացեալ այսուհետև աչք մտացն, և յոյժ բազմաց խորհրդոց աչաց և փութաւորագոյն քննութեան պէտք են. վասն որոյ լաւագոյն է զնոսա աստուածս ոչ ասել, և ոչ լսել զայս ի մարդկան[բ] ձեռաց եղեալս։ Քանզի ոչ մարդկան սոքա աստուածք են, այլ մանաւանդ նոքա մարդիկ աստուածք հանդիպին,[գ] ոյոց և արարեալ զնոսա յոչ էութենէ,[դ] և զգուշաբար պատարքերելով[ե] և նոյա[զ] գոր-ծելով և բ ո ց ա ռ ա կ ո ւ ր ե լ ո վ, ոսկի գալափար[է] բոլորից

ա. ձ. կարացեն յաղագս որ.
բ. ձ. զոր առ ի մարդկանս.
գ. չիք.
դ. ձ. ոչ յէութենէ.
ե. ձ. զնոսա.
զ. չիք.
է. ձ. զափարաքար բոլոր երկրպագելով.

ա. թն. ի պալատան որ կոչէր Ուլպիա։

այնքան հոգևորացն լրումն, ասէ. ո՞վ է մեծ քան զԱստուած որ այսպիսի ահաւոր[ա] սքանչելեօքն ծանուցաւ մեզ և լուսաւո-րեաց և զառողջութիւն պարգևեաց մեզ. ո՛չ ըստ արժանեաց, այլ ըստ մեծի ողորմութեան և մարդասիրութեան իւրոյ, և արար դարձ ի մոլորութենէ[բ] և ի մնոտի պաշտամանց կռոցն. զի ամենայն կուռք հեթանոսաց՝ բագինք դիւաց են[գ]. որք ըն-կղմեն զմարդիկ ի կորուստ, և ի զանազան մեղացն ընդունե-լութիւն միշտ հեշտութեամբն քարշեալ և խառնեալ յԱս-

ա. Դ. Սար. չիք. բ. Դ. Սար. մոլորութեանց. գ. Դ. Սար. դևաց են որ.

զիս ինքն զետեղեմ, երկրպագելով և քարեպաշտելոյ[ա] ճշմարտին Աստուծոյ: Ձի թէ ոչ էր նա, որոյ[բ] ստացեալ զմարդ առ ինքն գրաւէ, զիարդ թերևս յայլմէն եղեալ նորոգէր. ընկալցի այսուհետև այսքան մոլորութիւն զվախճան: [1]

Փածկեացի զերպայանեալս այս պիղծ և անմաքուր կռապաշտութիւն.[գ] զոր անգիտութիւն ծնաւ,[դ] անզգամութիւն սնոյց և աճեցոյց. և երկրպագեցի[ա] միայն[ե] որ

ա. ծ. բարեպաշտելով.
բ. ծ. չէր.
գ. ծ. պիղծս եւ անմաքուրս այս կռապաշտութեան գործ
դ. ծ. իսկ.
ե. ծ. է որ.

ա. Ոմ. աւել ունի ·եւ ճշմարիտ Աստուած :

1 Ոմ. մէջ Կոստանդսի ճառը վերջանում է այստեղ եւ մէջն է դրած աղքատ քրիստոնէացեալների հանդերձ տալու պատմութիւնը, որից յետոյ դարձեալ անկապ կերպով շարունակւում է Կոստանդնի ճառը: Ակներեւ է, որ այդ անտեղի տեղափոխութիւնը հետեւեալ դարերի յոյն գրչագրերի սխալն է եւ մեր Թարգմանը, ինչպէս շատ դէպքում, այս անգամ էլ պարզ ցոյց է տալիս, որ անհամեմատ ընտիր օրինակից է Թարգմանել:

տուծոյ. Այլ այս[ա] քարոզեցի օրէնք աշխարհի[բ] որ ի Քրիստոսէ ի ձեռն սրբոյ Աւետարանին. ի բոլոր սրտէ հաւատալ ի նորա աստուածութիւնն, և որք հայհոյեն զնա՝ կորիցեն, և կէս ընչից նոցա կարօտելոց լիցի. Եւ շինեցի եկեղեցի տուն աղօթից յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. և աղքատք որ[գ] հաւատով գան ի մկրտութիւն, զգեստք նոցա և ծախք յարքունուստ լիցին, և խնամակալութեամբ տաւել քրիստոնէիցն լիցի. և նկուն որ[դ] ի կուռս զեզերեն. Վասն որոյ արհամարհիմ զնոսա, և ոչ աստուածս[ե] խոստովանիմ,

ա. Ա՛ զայս. բ. Բ. որք. գ. Դ. Մար չիք. դ. Բ. որք. ե. Ա՛ զաստուածս. Դ. Մար. աստուածս համարիմ.

կենդանին,ա և միշտ և թագաւորեալ յաւիտեանս։ Դիւ-
դալեսցուք ի պաշտելոյ զնոսա որոցբ կեալ ոչ հարեմք,
յորոց և ի հակառակէն մեք զգանեալ կեամք.գ յորոց
պահիլդ ոչ կարացեալք, մեք զնոսա ոչ կամեցեալ կոխո-
տանել պահեմք։ Բաւականացի մինչև ցայսր առել խնկո
կռոցն. լուարուք, և հուրաց՝ ի վերէե հայեցարուք. ու-
րախացիքզ և ցնծացեն ամենեքին որք տեսանեն և լսեն.
զի որպէս ոգւոցն Քրիստոս զոր երբեմն ուրանայաքն, է
հաստոյց ինձ զառաջինն առողջութիւնն, և հաւանայա-
կանն հանճար և իմաստութիւն մի պատրեսցի. այլ
զայս ընկալցի և երկրպագեսցէ զԱստուած յորմէ ինքն

ա. Ծ. է.
բ. Ծ. յորոց.
գ. Ծ. մնացեալք.
դ. Ծ. մեք.
ե. Ծ. ի վերայ.
զ. Ծ. որք մնխացեցին.
է. Ծ. որ զոլովն Քրիստոս զոր երբեմն ուրանայաքն.

այլ պիղծս և ձեռագործս չարագործաց. և (երկիրպագանեմ
Քրիստոսի Փրկչին մերոյ և օրհնեմք զնա և զՀայր Նորա և
զՍուրբ Հոգին. յորա հաւատացի և յոր մկրտեցայ և առի զա-
ռողջութիւն ի միոյ աստուածութենէն և զօրութենէն. զի Նա
է Աստուած ճշմարիտ, և Տէր տէրանց, և Թագաւոր թագաւո-
րաց. որ բնակեալ է ի լոյս անմատոյց ի բարձունս և փառք
Նորա լնունբ զաւիեզերս ամենայն, որ և ինձ եցոյց սքանչելիս
ի վերուստ լուսոյն զոր առհասարակ ամենեքեան տեսէք։ Նա
զի էր որպէս ձեռն մարդոյ ի մէջ լուսոյն տառաւորեալ լուսով,
որ մերձեցաւ յիս մինչև ի շուրս աւազանին, ի բաց մերժեաց
յինէն զեղեփանդական բորբոսութիւնն ընդ նմին և զմեղա-
սէր բանն. և զի անճառելիք են լեալքն և ասացեալքն ի վե-

ա. Դ. ար. բ. Դ. Սաղ. լցին.

պահպանի. և զի բոլոր աշխարհի յայտնի եղիցի ա ճըշմարտի Աստուծոյ իմն հաւատալ, և ի պաղատան իմում եկեղեցի շինել բ արարի առ ի բոլորից գիտել, և ոչ մի շաւիղ հնոցն մոլորութեանց յանձին իմում մնայ. գ

Յայնժամ¹ փոքր ինչ նուազ բոլոր հռովմէականն բազմութիւնն հանդերձ սենկղիտոսաւն հաւատացին, թէ Քրիստոս է Աստուած, և աղաղակեցին քառասնիցս. Եկեղեցիք բացցին. աղաղակեցին դ տասնիցս, որք ե ըզՔրիստոս ոչ պաշտեն, և աւգոստոսի զ ընդդիմամարտք են. ասացաւ երեսնիցս, որ զՔրիստոս պաշտէ միշտ յաղթէ: ասացաւ քսանիցս, որք զՔրիստոս ոչ պաշտեն

ա. Ճ. Աստուծոյ.
բ. Ճ. Լիցի.
գ. Ճ. շինել հրամայեաց.
դ. Ճ. մնացէ.
ե. Ճ. չիք.
զ. Ճ. որք.
է. Ողոստեայ.

1 Ուխտ. յ. ա .Եւ հրամայէր ի մէջ հրապարակին աղաղակել զօրացն իւրոց քառասուն անգամ, եթէ քրիստոնէից աստուածն ճշմարիտ աստուած է. եւ դարձեալ տասն անգամ եթէ եկեղեցիք քրիստոնէից բացցեն. եւ որք զՔրիստոս ոչ պաշտեն թշնամիք են մեր. Քաջս աղաղակեցին տասն անգամ. եւ որ կեցոյց զթագաւորս Աստուած է:»

բուսոս)։ Արդ՝ որ այսպէս այցելութիւն արար մեզ, եկայք ամենեքեան երկիրպագցուք միոյ աստուածութեանն, օրհնեսցուք և ա պաշտեսցուք զնա, զոր անգիտացեալք և խաւարեալք ուրացաք զնա, զի նա է Աստուած և այլ ոք չիք. (և նմա փառք այժմ և միշտ և յաւիտեանս.)

Յայնժամ հռովմայեցւոց բազմութեան հաւատացելոցն՝ ասացեալ զամէնն. Ամէն ճշմարիտ են ասացեալքդ ի թագաւորէդ. զի Քրիստոս Փրկիչ փրկեաց զմեզ և լուսաւորեաց լու-

ա. Դ. Սար. եւ զովեսցուք.

ի քաղաքէս արտաքս սահմանեսցին.[ա] աղաղակեցին քա-ռանիցս, զբոլոր Աստուծոյ թշնամիս հրոյ մատնել:

Եղելոյ[բ] այնուհետեւ լռութիւն, թագաւորն ասաց· ընդ մէջ աստուածայինն[գ] տէրութեանն եւ մարդկայինս[դ] ծառայութեան այս զանազանութիւն հանդիպի. զի մարդկայինս բնութիւն հարկաւորական է, իսկ աստուա-ծեանն[ե] կամաւորական եւ ինքնայաւժարեան:[զ] Քանզի Աստուած սեփհականաբար եւ մաքրողապէս մեռաւ եւ երկրպագիլ կամի առ ի մարդոյ.[է] ուստի ոչ հարկաւորութեամբ եւ ակամայ, այլ ինքնայաւժարաբար եւ կամաւորութեամբ[ը] զմարդիկ քրիստոնեայս լինել կամիմք. եւ ոչ

ա. Ճ. արտասահմանեսցին.
բ. Ճ. եղեւ.
գ. Ճ. աստուծոյ.
դ. Ճ. ի մարդկայինս.
ե. Ճ. աստուածայինն.
զ. Ճ. ինքնայաւժարութեամբ.
է. Ճ. երկրպագել ընտանի ի մարդկանէ.
ը. Ճ. Չիք.

ով գիտութեամբ ի խաւարէ[ա] կռապաշտութեան էած[բ] ի լոյս աստուածգիտութեան:[գ] Վասն որոյ շինեցի եկեղեցի տուն աղօթից որ միշտ ի նմա մատուցցուք զաղօթս մեր. եւ կատարի Քրիստոսի խորհուրդն:

Աղաղակեցին դարձեալ. որ ոչ պաշտէ զՔրիստոս Աստուած, եւ ոչ հնազանդի հրամանի Աւգոստի Կոստանդեա ի պաշտել զԱստուած[դ] ճշմարիտ, արտաքս ելցեն[ե] ի քաղաքէս եւ տունք նոցա յաւեր[զ] լիցին. եւ զբոլոր թշնամիսն Աստուծոյ մահու մատնել: Յայնժամ թագաւորն հեզ բանիւ ասէ. լաւ-բուք հաւատացեալք Աստուծոյ եւ ջատագովք Քրիստոսի, զի

ա. Ն. ի խաւարէն. բ. էած ունի միայն Բ. գ. Դ. Սաք. ի խաւարէ աստուածգիտութիւն չիք. դ. Բ. արտաքսեսցին. ե. Բ. աւեր. զ. Սաք. Դ. կենդանի եւ.

մարդկային երկիւղիւ առ քրիստոնէական պաշտաւն. մերձենալ կամիմք։ Քանզի որ բոլորից Աստուած, զառ ի բերող. սիրէ և ի բոլոր անձնէ և զօրութենէ զհաւատացեալ[ա] նմա և զողջախոհ կամաւորապէս խնդրող[բ] զնա. մանաւանդ քրիստոնէից լծակից բան կայրքի։

Եւ[գ] դարձեալ ապա տարբերական և զանազան ձայնս ի բազում ժամս վերադարձեցին,[դ] և յետ այնորիկ ես ձայնից լռել ամբոխին։[ե]

ա. Ծ. Հաւատացեալ.
բ. Ծ. խնդրողաց.
գ. Ծ. Զիք.
դ. Ծ. ի բազում վերակոչեցեն.
ե. Ծ. զխումբն.

ոչ այսպէս բանութեամբ և սպառնալեօք մահուան ի պաշտե զինքն[ա] կոչէ կամաւորապէս երկրաւոր թագաւոր.[բ] զի ի կամաց է աստուածպաշտութիւն և ոչ ի հարկէ[գ] որպէս երկրաւորքն. այլ կամաւոր և ինքնայօժար կամի Աստուած յարարածոցս պաշտօն առնուլ,[դ] և սուրբ միօք զսուրբ զերրորդութիւն[ե] պաշտել և փառաւորել հոգեոր վայելչութեամբք.[զ] զի յակամայն[է] և ի հարկէն անշնորհ է, և առանց վայելչութեան, և անընդունելի զիտողին Աստուծոյ. Զի բոլորից է Աստուած, և ի բոլոր սրտէ և յանձնէ և ի զօրութենէ խնդրէ զհաւատն և զողջախոհութիւն, մանաւանդ՝ որպէս քրիստոնէից իսկ կարգ և օրէնք[ը] մեզ բացայայտի ի վերայ այսորիկ.[թ] Քանզի տարաբերական և զանազան ձայնք աղաղակի ի բազմութեան լինէր. ոմանք այսպէս և ոմանք այնպէս, ապա լռութիւն քարոզեցաւ ամենեցուն հասարակաց։

ա. Բ. զինք. բ. Ա՛ Ն. կամ այնպէս որպէս երկրի թագաւոր. գ. Սար. Ա՛ Դ. կոչէ եւ ակամայ. դ. Ա՛ առնել. ե. Ա՛ երրորդութիւն. զ. Ն. վայելչութեամբ. է. Ա. Գ. ակամայն. ը. Ա՛ կրօնք. թ. Ն. այսորիկ.

Եւ դարձեալ Թագաւորն ի պալատանն նախըն-թացաւորով Հանդերձ բարգաւաճ փառաւք· առաջի նորա ամենայն բազմութիւն ա քաղաքին Հանդերձ մանկ-տիկաւք և ջահիւք· քանզի էր բոլորից ուրախու-թիւն: Մկրտեալ ապա պատրիարքականին բ Կոստանդնուպոլ-սոյ Թագաւորի առ ի սրբոյն գ Միղիթարոսէ եպիսկո-պոսէ, դ այսպիսի աւրհնաբերաց արտաձայնեալ Հրամա-յելով· մի զոք Հարկեցուցանելով առ ի յինքեանն կրաւ-նից ակամա ձգել յայլ կրաւնս, զոր ոչ կամիցի: ե Լինի ապա ուրախութիւն և ցնծութիւն յամենայն եկեղե-ցիս զ և բոլորից որ ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս Հա-ւատացեն: է Յայնժամ սարկաւագարդարին գերեզմանք

ա. Ճ. Ձեզ·
բ. Ճ. սրբոյն·
գ. Ճ. ի սրբոյ·
դ. Չկայ բն. մէջ. «Մկրտեալ . . . . եպիսկոպոսէ·
ե. Ճ. կամեսցի·
զ. Ճ. եկեղեցիսն·
է. Չկայ բնագրի մէջն ·· Եւ բոլորից . , . Հաւատացեն :

Յայնժամ դարձաւ Թագաւորն Կոստանդիանոս ի պալատն բազում փառօք և ահաւոր մեծութեամբք· լապտերք ա և ջահք առաջի նորա և ամենայն բազմութիւն քաղաքին բ առա-ջի նորա ուրախութեամբ մեծաւ: Եւ զսուրբ Հայրապետն Սեղ-բեստրոս՝ Հանդերձ եպիսկոպոսօք (և կղերիկոսօք ընդ իւր տա-նէր ի պալատն, և նոքօք Հանդերձ օրհնէր զԱստուած և պար-գևս նոցա գ բազ խաչաքանչիւրոցն ընձեռէր դ որպէս սիրելեաց Աստուծոյ: Եւ ասէր ցնա Սեղբեստրոս սուրբ Հայրապետն· մի զոք խոշտանգանօք ածել ի քրիստոնէութիւն, այլ Հոգևոր վարդապետութեամբ և սիրովն Քրիստոսի· զի մի ի Հարկէ եկեսցեն ի Հաւատս, այլ ի կամաց որովք Աստուած փառաւորի):

ա. Դ. Սար. մոմեղէնք· բ. Դ. Սար. չիք· գ. Ա՟ տայր· դ. Բ. ըն-ծայէր·

որոց մարգարէից չինեալ եկեղեցեաց, ա և բոլոր խոստովանողք որք ի լերինս և յայրս և ի քարանձաւս վիմաց Թաքուցեալք, գ և որք ի մենաստս և յարտաքսաստահմանութեան կապեալք հանդերձ գ փառաւք և պատուով առ ի յինքեանցն վերստին կոչեցեալ լինէին Հայրենիս, և սիրելիք Թագաւորին լինէին։ Իսկ զայս անարգեալսն և զլինելսն կարծեաւ աւետեմ չափաւորութեան սակս. մի թէ բազմութեամբ ասացելոցս մարմաջեցուցանիցեմ զընթերցաւղսդ, և է ինչ զոր պակասեցուցանելի ոչ գոլ պայր։

Քանզի պահանջէ պատմութիւնս առ ի ճեղինէ մայր Թագաւորին զայլ բանիւս առ ինքն ի Բիւթինեայ

ա. ձ. եկեղեցիս.

բ. ձ. որք.

գ. ձ. փախուցեալք եւ Թաքուցեալք.

դ. ձ. պատուով փառաւք կոչեցեալք լինէին ի Հայրենիս առ ի յինքեանցն վերստին կոչեցեալք լինէին ի Հայրենիսն։

Եւ մեծանայր անուն Տեառն ի Հռոմ, և բազումք ի տեսողաց և ի լսողաց բանին Հաւատային և մկրտէին։ ա Ապա այնուհետև զհանգստարանս սրբոց առաքելոցն և մարգարէիցն և սրբոց վկայիցն յարդարէին Հրաշալի յօրինուածովք. Եւ զխոստովանողս որք ի լերինս և ի յայրս և ի քարանձաւս վիմաց Թագուցեալք, բ և որք ի մենաստս արտաքսաստահմանեալք, գ մեծաւ պատուով ածեալք լինէին առ Թագաւորն։ (Եւ նա երկրպագելով և հոգևոր սիրով ողջունէր զնոսա, և մեծարէր որպէս զսուրբս և զծառայս Աստուծոյ. և օրհնութիւն խնդրէր ի նոցանէ հանդերձ աղօթիւք և աղաչանօք, անյիշաչար լինել առ ի յանցանսն որ վասն Քրիստոսի. և օրհնեալ ի նոցանէն յուղարկէր յիւրաքանչիւր տեղի բազում պարգևօք և մեծարանօք. և ամենայն բարեպաշտութեամբ յարդարէր զինքն ի քրիստոնէութիւն Թագաւորն Կոստանդիանոս)։

ա. Սաղ. Դ. լէը. բ. Ծար. Գ. կացեալք. դ. Սաղ. Գ. արտաքսահման եղեալք.

Հանդերձ Թոռամբք իւրովք Կոստանդեաւ և Կոստանդ-նիւ ¹ ազգատոհմիւք լինայ, Հրէից ընդ նմա ռանելով խաչա-ւորս այսպիսի գիր առաքեաց.

Թուղթ Հեղինէ տուեալ տանել առ Թագաւորն Կոս-տանդինոս։

«Յաղթող, պատերազմող, յաւիտենական Օգոս-«տիւ, որդւոյ Կոստանդեանի մայր Հեղինէ, յաւիտենա-«կան Օգոստայ։

«Ճշմարտութիւն ոչ ի բաց մերժէ իմաստութեանն «մտաւք. նոյնպէս և ոչ ուղիղ հաւատ կարապետէ փնա

1. Ուխտ. յ. ա. էՂ 103. «Իսկ Հեղինէ մայրն Կոստանդիա-նոսի էր ի Բիւթանեայ՛ եւ երկու Թոռունքն ընդ նմա՛ Կոստանդիանոս եւ Կոստ.»

ԳԼ. Ժ.

Թէ որպէս Հեղինէ մայր Կոստանդիանոսի դարձաւ ի Հրէից, գրէ առ որդին իւր ի բաց կալ ի քրիստոնէութենէ.

Զայս լուեալ Հեղինեա, մօր ա Թագաւորին, զի էր ի Բիւ-թանեայ բ՝ Թոռամբք իւրովք Կոստեա և Կոստանդեաւ, և ու-րախ լինէր ընդ առողջութիւն որդւոյ իւրոյ միանգամայն և ընդ հաւատալն այնպէս գ սքանչելեօք, և ի բաց կալ դ ի բազ-մաստուածութեանն մոլորութենէ. Բայց հրապուրեալ ի Հրէից (որք ե ժողովեալ առ նա աւեն. Աստուածն Եբրայեցւոց այցելու եղև նմա, որում մարգարէքն վկայեն, որոց Աստուած խօսե-ցաւ և ոչ խաչելեալն Քրիստոս, որում քրիստոնեայք առն զփառս որպէս Որդւոյ Աստուծոյ և արարողի զարարածս. Ցայսոսիկ մոլախոհ եղեալ), գրէ Հեղինէ առ որդին իւր այսպէս.

«Կոստանդիանոսի Թագաւորի մեծի զ և հանապազ յաղ-թողի, որդւոյ Կոստա՝ է և մօր Հեղինէի ողջոյն.

ա. Սար. Ա՛ Դ. մայր. բ. Սար. Դ. ի Բեթանիայ. գ. Դ. Սար-այնպիսի. դ. Սար. կացեալ. ե. Բ, որ. զ. Դ. Սար. չիք. է. Ա՛ Կոս-տեայ.

«ինչ կրել։ Այդ աստուածային մարդասիրութեանն վե-
«րագրել զարժա(նա)ւորինչ քեզ զհնոյն բարձրագոյնու-
«թիւն ունայնութեան, բայց մի՛ մոլորական կարծիք
«հաւատայր քեզ Յիսուսի Նազովրեցւոյ Աստուած զալ
«և նմա յերկրին որդի Աստուծոյ լինել, որ Եբրայեցի
«լինել և մոլս հանճարութեան, վճռեալ խաչի դատա-
«պարտեալ մեռաւ։ Իսկ բարեպաշտութեանդ քո այս
«շնորհաւք առողջութիւն տուաւ, յաղագս յանձն քեզ
«ի թագաւորն ի կռոց հրաժարել. քանզի ճշմարիտ Եբ-
«րայեցւոցն ա աստուածպաշտութեանն կամեցաւ զայս զորս
«ուրացեալն ոչ զոյս ճշմարիտս Աստուածն բ շնորհեաց
«քեզ զառողջութիւնն։ Զի ի բաց դնելով զամենայն
«կռոց զերկիւղ, ունիս գիտել որպէս զի ոչ առողջու-
«թիւն կարեն տալ բարեհաճոյացեալք և ոչ հանել

ա. Բն. ունի որա տեղ յաւիտենականն։
բ. Բն, աստուածս,

«Ճշմարտութիւն ոչ մերժէ զիմաստութիւն ստոյգ իմաստ-
«նոց, նոյնպէս և ոչ ուղիղ հաւատոյ կարէ վնասել ինչ օգնա-
«կան ա զօրավիգն լինել բ Աստուծոյ մարդասիրութեանն վերա-
«գրել զարժանն. Գոհութիւն Աստուծոյ՝ վասն առողջութեանդ
«քո, և ի բաց կալ ի կռոցն ընդունայն և ի սնոտի պաշտամանն,
«բայց մի տրական կարծեօք հաւատայցես գ ի Յիսուս Նազով-
«րեցի, և Որդի կարծիցես Աստուծոյն Եբրայեցւոց, (որ արար
«զերկինս դ և զերկիր և զամենայն որ ի նոսա արարածք են.
«որպէս ընթերցան առաջի իմ զգիրս օրինաց ե և մարգարէից
«վարդապետք Հրէից. որք և դատապարտեալ սոսն զՔրիստոս),
«և խաչեալ և մեռեալ, որպէս զմեղապարտ զոք. Եւ պատ-
«ճառս առողջութեանդ քո զԱստուածն Եբրայեցւոց է իմանալ,

ա. Դ, Սաք. չկայ. բ. Բ. լինել. գ. Ա՝ իմանայցես. դ. Ա. Ա՝ Դ. Ձերկին. ե. Ն. Դ. Սաք. օրինացն.

«եւ խաղաղութեանցն Զայց. եկեղեցականական միաբանութեան թա-
«ղեալ հերքեալ բարեպաշտութեանց միաբանեցան ի քէն
«դաւանել։ [1] Եւ արժան առ ամենակալն Աստուած դաւանելով,
«ընծայեսցես զաւրութիւնն անիրհեալ. զոր սկսեալ պաշտել
«ուղղափառ լեզուս թագաւորութեանն Դաւթի և իմաստնա-
«գոյնին Սողոմոնի. քանզի եղիցին ընդ քեզ մարգարէք
«ընդ որոց խաւսեցաւ Աստուած, և զամենայն որ եթէ
«ծնօղաւք խնդրեսցես, տացէ։

Ողջ լեր, ով պաշտպանող տէր յաւիտենական Աւգոստէ, որդի պատուականագոյն բարի հանդիպմանցդ փթթեալդ։»

Առ այսոքիւք զարձագրեցաւ այսպէս։

«Թեկուզէս յաւիտենականի Աւգոստեայ, որդի

1 Նոյն միտքն տես գր. Ա. Ձ. ԷԶ 4.

«յոր հաւատացեր և հաւատարիմ եղիցիս, բացամերժեալ [ա]
«ի բազմաստուածութեան մոլորութենէն. Զի ունիս գիտել,
«զի ոչ ուղղութիւն կարացին առ բարեհաճոյացեալք ի
«քեզ, և ոչ խափանել զուղղութեան շնորհս արհամարհեալք
«ի քէն և պաշտել զամենակալն Աստուած. [բ] որով զուղ-
«ղութիւն ստացար. Վասն որոյ միշտ զօրացեալ ի նմանէ, որ-
«պէս զԴաւիթն [գ] մեծապէս արութեամբ, [դ] և որպէս զՍողո-
«մոն նորին [ե] որդի իմաստնագոյն եղիցիս. և եղիցին քեզ աւթ
«ամենայն բարւոյ մարգարէքն որոց խօսեցաւ Աստուած, և
«զոր ինչ խնդրեսցես նոքօք յԱստուծոյ, տացես. Ողջ լեր պաշտ-
«պանող Տէր Աւգոստէ. և յաւիտեան թագաւորեսցես ի խա-
«ղաղութեան զարմիւք [զ] քովք, [է] բարի հանդիպմամբք միշտ»։

Եւ ընթերցեալ զթուղթ մօրն Կոստանդիանոս, գրէ ամին [ը]
պատասխանին Ը օրինակ զայս.

ա. Պար. Դ մերժեալ. բ. Դ. Սար. չիք. գ. Դ. Սար. Դաւիթ
դ Ա՞ յարութեամբ. ե. Դ. Սար. նորաւմն. զ. Յար. Դ. ի յաւիտեանն
արմաւք. է. Ո. Ն. քո. ը Դ. Սա. չիք. թ. զամին.

«Կոստանդնուպոլսոյ յաւիտենական Աստուծոյ, որ զամենայն «յաւիտենական սրբակցութեամբ եւ զաշխարհս ամենայն ազգաց-«ազգանեայս որ ուղղէ եւ ամենայն կենդանեացուցանէ. զմեզ «զամենայն յիմքեանէ յիւրմէ զաւրութենէն կեանս եւ «շունչ տայ ամենեցունց։

Բայց Թագաւորաց մարդկութեան զարգարն մեզ հրամանատարիլ արժանաւորեաց, եւ որչափ զերագոյն առ-«ողի առ մարդկան ունիմք, այնչափ զմարդկան ընդունիմք «զակնկալութիւն։ Արդ ամենեցուն մարդկան աչք, ամենե-«ցուն միտք, ամենեցուն խորհուրդք, որ ինչ մեզն բարւոք «թուի կամիմք, եւ որ ինչ մեզ օգտակար է ի բաց զարձակարոր-«հիլ։ Եւ վասն այսորիկ, խնդրեմք ի յաւիտենական Աստուծոյ

ԴՂ. ԺԱ.

Թուղթ Կոստանդիանոսի առ մայրն իւր Հեղինէ.

«Զի[ա] սքանչելի[բ] խնդութեան Թագաւորեա[գ] և մօր իմոյ Հե-«ղինէի ընկալայ զԹուղթս քո որդւոյ քո Կոստանդիանոսի. Աս-«տուած որ զամենայն յաւիտենական արար, և զաշխարհս ամենայն «ունելով ուղղէ և պահէ[դ] և տայ կեանս և շունչ յիւրմէ զօրու-«թենէն ամենայն մարդկան. և Թագաւորաց զարգարն հրամանա-«տրեաց[ե] քննել և առնել իրաւունս յերկրի,[զ] զի որքան առա-«ւել պատիւ ունիմք ի մարդկանէ, այնքան առաւել եմք[է] յա-«մենակալէն[ը] Աստուծոյ. և զանազանք են մարդկան միտք և «խորհուրդք և մտածութիւն.[թ] բայց միշխանեցոց անձանց ընտ-«րելի է զօրծանն զգաստութեամբ ըստ Աստուծոյ, խնդրեմ «մայր իմ. Կամն որոյ զմեզ զգուշացոյց հաւատոցն (ըստ «Հրէից մարդապետութեանց,[ժ] ըստ Քրիստոսի աստուածու-«թեան զոր ունիմք և հաւատամք Որդի Աստուծոյ զոլ. զի

ա. Բ. չիք. Զի. բ. Դ. Մատ. չիք. գ. Դ Դ. Մատ. խնդութեան Թագաւորեա եւ մօր իմոյ ընկալայ. դ. Ա՛ Մատ. պահպանէ. ե. Դ. Մատ. Կոսմայեաց զ. Ն. երկրի. է. Ն. առաւել եմ. Ա. առաւել եմք. ը. Դ. Մատ. առաւել ինքնին իրաւունք յամենակալէն. թ. Դ. Մատ. մտածութիւն. ժ. Ն. վարդապետութեանն.

«ոչ միայն փոփոխեսցի այդ, և զօրհնելի պարտ էր գոլ մեր «կատարելութեանս, և ճշմարտիւ ոչ գոլ բարեաւք ամե-«նայն զոր ինչ ոչ կամիցիք: Զայս ինչ զոր ասացի ի մեր «փորձառութիւն հասեալ է. իսկ զիտել զԱստուած «զերազոյն քան զմեր իմանալիսս, վասն այդ պարտ է «սպասաւորել լինել մերոյ յանկարծակի յանդգնութեանս: «Արդ ածցին ընդ նմին Հրէից վարդապետք և քրիստո-«նէ եպիսկոպոսունք, մեք ինքին լռելով և վասն այսորիկ «վերապահեալով, զի ըստ նոցա արդարադատութեան կա-«րասցուք զարդար և զճշմարիտ և ուղիղ հաւատոյ «զիտել. քանզի այնպէս ի սրտից դիւրաւ կարասցեն զին-«աքեան և զմեզ հաւանեցուցանել յաղագս ճշմարտու-«թեանն, նաև զամենայն իսկ զաշխարհ յուղիղ և հաս-«տատուն հրաւիրել հաւատս:

«ոչ միայն բանիւ ուսոյ, այլ և արդեամբք ծանեայ զՔրիս-«տոս Աստուած և Որդի Աստուծոյ, յորդ անուն բժշկութիւն «առի. նաև զյաղթութիւն պատերազմաց ի ձեռն նշանի խաչի «նորա, թէպէտև պատրեալ եղէ[ա] և յարուցի հալածանս որբոց «Քրիստոսի,[բ] և պատուհասեալ և լի եղեալ բորոտութեամբ. «Սակայն ողորմութեամբ տղայոցն անմեղաց, զողորմութիւն[գ] «զտի ի Քրիստոսէ ի ձեռն սուրբ առաքելոցն նորա Պետրոսի և «Պօղոսի. որպէս ուսոյց ինձ ճշմարիտ տեսիլն. և լուսաւորեալ «ի նմանէ ոչ դրդուեցայց[ե] յաղագս մեր անօրէնութեանն.) «Բայց եթէ այլ ազգ թուի քեզ ըստ դոցա ուսմանց, ընդ «քեզ ածցես զգիտունս օրինաց, զի ճշմարտութեան[զ] ստուգեսցէ «հաւատ հանգերձ մեր եպիսկոպոսօք. Եւ[է] վասն այսորիկ

ա. Դ. Սար. ք. Ա. պատարեալ. եղեալ Բ. պատրեալ եղաք. գ. Դ. Սար. Աստուծոյ. ղ. Դ. Սար. ողորմութեամբ տղայոցն անմեղաց չեք. ե. Բ. գրգռեցայց. զ. Դ. ճշմարտութիւն. գ. Բ, եպիսկոպոսօքն.

«Ողջ լեր, խնկունի Մայր յաւիտենական Աստուածոյ, բարի հանդիպմամբք փրկութեան։»

Յայնժամ ամենայն դպիրք Հրէից ժողովեալ ընտրեցին խրատեալս արս, որոց պարտ է Թագուհեաւն հանդերձ Հեղինէիւ ի Հռովմ երթալ։ Ի ժամանակին յայնմիկ զքահանայապետութեանն զպատիւ Իսաքար ունէր, որ և պատճառեալ հիւանդութեամբ յայամ ծա-

«Ձեզ և մեզ և ամենեցուն խոկ գիտել և ճանաչել զյաղթու-«թեան չորրորդ նշմարեա հաւատոյն։ Ողջ լեր, խնկունի մայր «իմ, հանդերձ ամենաբարի հանդիպմամբ» քո զարմիւք ի խա-«ղաղութեան»։

ԳԼ. ԺԲ.

Ժողով քրիստոնէից եւ Հրէից ի Հռոմ, որով վիճին Հրէայք ընդ Սեղբեստրոսի եւ առ բերին վկայութիւնս մարգարէից:

Յայնժամ ժողովեալ զՀրեայսն ընթերցաւ զթուղթ Թագաւորին. (ընտրեցէք ի ձէնջ, ասէ, արս գիտունս որք կարող են[ա] բանիւ գիտութեամբ ընդդէմ ունել քրիստոնէից վարդապետացն)։ Եւ ընտրեցին արս երկոտասանս ի փարիսեցւոցն, վարդապետս հմուտս և գիտունս օրինացն[գ] և մարգարէից, որք լեզուօ[դ] ունէին ոչ միայն եբրայեցի, այլ և հռոմայեցի և հելլենացի[ե] ճարտարաբանք. և իշխանք հանդերձ Թագուհեաւն[զ] և գնացին։

Եւ Իսաքար քահանայապետն պատճառեալ[է] զհիւանդութիւն ոչ չոգաւ, այլ քահանայս բազումս առաքեաց զհետ

ա. Սար. չիք. բ. Ա՛ լինին. գ. Ն Ա. օրինաց. դ. Դ. Սար. զլեզուն. ե. Դ. Սար. եբրայեցիս. հռոմայեցիս. հելլենացիս ճարտարաբանս. զ. Ն. Ա. Թագուհւոյն. է. Ա. Ն. Դ. Ա՛ Սար. եւ գնացին. եւ Իսաքար քահանայապետն պատճառեալ.

Նաւպարհէ զինքն վերջացոյց։ Եւ տասներաց կրկնատասան դպիրս ա և զփարիսեցւոցն վարդապետս և իշխանս. և ոչ միայն Երուսաղէմի լեզուաւ, այլ և Հռովմայեցւոց, և Հիւզենացի կատարեալս խրատու, որոց պարտէր ի խաւսս փոյթ տանիլ։ Իսկ ի Կոստանդնի հայրապետին և ի Ալեքսանդրի հայրապետի ինքնակալաց աշխարհաց. եղև ժողով քրիստոնէից և Երուսաղէմացւոց ի Հռովմ, յորում ի քաղաքում աշխարհաց էին բազում եպիսկոպոսունք թուով քսան և չորք, իսկ Հրէից քահանայք հարիւր և քսան, յորում էին իշխանք անյուսութեան բ թուով երկոտասան։ Որոց անուանք են այս. Արիմաթէար և Յունաս փարիսեցիք, գ Գամաղիէլ և Անան դպիրք Պորիկ և Կաւսիկ դ ուսուցիչք, ե Վենովիմ և Աղոյիլ աւրէնսուսոյցք, զ Յուբաղ և Թարա փարիսեցիք. այլք աւագութեամբ էին, Միլէոն և Զամբրի ծերք Հրէից։ Բայց Զամբրիս ուրպէս գլուխ գործոյն եղոյց. էր մոգ ճարտար յոր զամենայն յոյս իւրեանց

ա. Γραμματεῖς
բ. εὐελπιστίας քաջայուսութեան.
գ. Ῥαββεῖς
դ. Χουβὴκ
ե. διδάσκαλοι
զ. Βενολὴν καὶ Ἀρφὴλ Νομομαθεῖς

զաւրաց և իշխանաց Հրէիցն։ Ի շարադրութեան ամի Կոստանդիանոսի։ Եւ եղև ժողով քրիստոնէից և Հրէից ի Հռովմ. եպիսկոպոսք քսան և երեք և ի Հրէիցն դպիրք երկոտասան և քահանայք հարիւր քսան և իշխանք ամենեքեան ընտրեալք գիտութեամբ. բայց առաւել երկոտասանքն. և Արիմաթէար գլուխ, և Զամբրի հզօր առաւել ցուցեալ գիտութ. զի էր ճարտար մոգ, և ի նա էր յոյս յաղթութեանն Հրէից։ Եւ ժողովեալք առաջի Թա-

ինա ունէին, որպէս զի նովաւ զյաղթութիւն ունել. այլ յոյսն որ առ ի մարդն էր, շիջաւ յանկարծակի ի սատակումն նոցին։

Իսկ Սիղբեստրոսի յԱստուած ապաւինութիւնն զպատերազմն կարգեալ և յաղթութիւն էառ, և զպսակն վերակարգեաց ինքեան։ Իսկ նոցա ասացեալ թէ պարտ է երկոտասան ընտրել ի քրիստոնէից կողմանէ որոց պարտի ի խաւսս դիմահարել, և արդարացուցանել առ ի հրէիցն երկոտասան վարդապետացն, Սիղբեստրոս ասէ. ոչ եթէ ի բազմութիւն մարդկաց յուսացաք՝ այլ յԱստուծոյ ի զաւրութիւնն միայն իսկ հայելով. քանզի մի է որում ասեմք. արի Աստուած դատեա զդատաստանս քո։ Զի որչափ մարդկային աւգնականութեամբ վեր ջանամք, նոյնչափ աստուածայնեաւք հաստատիմք։

Առ այսոքիւք Աբիաթար ասէ. զայդ զբանդ մեր մարգարէն ասէ, արդ եթէ յաղագս ձեր կոչմանդ կամիս արդարաբանել, ոչ եթէ ի մերոց պարտ էր քեզ յառաջ բերել ի դիոց։

Առ որ սուրբն Սիղբեստրոս պատասխանեաց. զա-

զաւորքն և թագուհւոյն, ասացաւ երկոտասան հրէիցն լինել վարդապետաք, և նոյնպէս լինել քրիստոնէիցն. Ասէ սուրբ հայրապետն Սեղբեստրոս. մինն յԱստուծոյ ունի զյաղթութեան շնորհս ի հոգւոյ պատերազմին որով շարժի բանս. զի ասէ՝ արի Աստուած և դատեա զդատաստանս քո որ յանդգնեաց. զի որչափ մարդկային օգնականութեամբ վերջանամք, այնքան աստուածայնովք զօրանամք ի բանս.

Ասէ Աբիաթար. զայս մարգարէն մեր վասն մեր ասէ՝ և ոչ վասն ձեր.

Ասէ Սեղբեստրոս. ի ձերոց գրոցն խօսեցաւք " այսօր և

Միայն այսուր աստ ի ձեռաց գլխոց ունիմք յառաջ բերել ընդդէմ ձեր որպէս ի մերմէ. քանզի յայնմ պայծառ լինի յաղթութիւն, յորժամ ընդդիմակաց կողմն յիւրայոց ուսմանցն տկարաբար յաղթահարի։ Թագաւորն ասէ. արդար դատաստան այս է, յորժամ հարկաւորի իւրաքանչիւր ոք առ ի յիւրայոց պաշտամանց տկարար դատապարտիլ։

Արիաթար ասէ. ամենակալին Աստուծոյ մերոյ ասեմ իւր բերանով ասել. տեսէք, տեսէք զի ես եմ և չիք այլ Աստուած բաց յինէն։ Զիա՞րդ ասքա ասեն, պարտէ երկրպագել երից. Հաւր զոր մեք ասեմք, Որդւոյ զոր հայքն մեր խաչեցին, երրորդ Հոգին Սուրբ։ Երից արդ երկրպագելով այսմ որ ասաց, միմիայն զինքն գոլ Աստուած, ի հարկէ ընդդիմահարին։

Սիզբեստրոս ասէ. մեք մի Աստուած պաշտեմք և խոստովանիմք, այլ ո՛չ այդպէս անապատ զաստուածութիւն ասեմք, որպէս թէ ոչ գոլ ցնծութիւն որդւոյ։

ոչ ի մերոցն, զի այնպէս ա երեւեսցուք հաւատարիմք և ճշմարիտք ի Քրիստոս Յիսուս։

Ասէ Թագաւորն. ա՞յս է բ արդարութեան ցոյցք՝ և երեւումն ճշտութեան, որ ընդդիմակացացն ունի զյաղթութիւն տկարաբար և ասանց կեղծաւորութեան ճշմարտեալ. գ

Արիաթար ասէ. ամենակալն Աստուած ասէ. տեսէք, տեսէք, զի դ Ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բաց յինէն. զիա՞րդ դուք երիս աստուածս խոստովանիք, Հայր, զոր մեք ասեմք և Որդի՝ զոր հայքն մեր խաչեցին, և երրորդ Հոգի Սուրբ, երիս աստուածս ասելով։

Սեղբեստրոս ասէ. և մեզ մի է Աստուած՝ Հայր յորմէ

ա. Ա՛ յայնպէս. բ. Դ. Սար. այս են. գ. Դ. Սար. ճշմարտեալք. դ. Ն. Արիաթար ասէ. տեսէք տեսէք զաստուածն, զի ես.

Իսկ Որդի նորա ասեմք․ վասն որոյ ձեր մարգարէն ասաց․ բանիւ Տեառն երկինք հաստատեցան․ Հոգի նորա ասեմք, վասն որոյ նոյն մարգարէն ասաց․ և Հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զաւրութիւնք նոցա։ Որդի զնա ասեմք առ որ ի ձեռն մարգարէին ձերոյ Հայր բարբառէր ասելով․ Որդի իմ ես դու, ես այսաւր ծնայ զքեզ․ իսկ Աստուած երէկ և այսաւր ոչ ունի։ Քանզի միշտ այսաւր ունի, քանզի գեր քան զժամանակ է, և անըսկիզբն գոլով անսկզբնելի։ Եւ Հայր ցՈ՞վ ասաց․ արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան, թէ ոչ կարծեալք միոյ երեսաց տալ զգոյութիւն․ իսկ ասելով ըստ պատկերի և ըստ նմանութեան մերում, յայտնապէս և զՈրդի հաւասարեցոյց․ քանզի ոչ մեծութիւն ինչ ունել կարէ աւելի, վասն զի հասակի յաւելուածս ոչ գիտէ, և պակասուածս դարձեալ ոչ ընդունի․ առ ի ոչ մարթիլ նմա անձման ինչ առաւելուածս ունել։ Ցոփաս վարդապետ ասէ․ մարդկաւրէն մտածութեամբ ոչ գոյր ընդունել ի հաւատ․ քանզի ընդ որում Աստուծոյ խորհրդակցի, ի նոյն հաւատալի է, որ և զՀայրն և զՈրդի և զՍուրբ Հոգին խոստովանի։

Որդի ցուցանի․ ա և Հոգի Սուրբ ի Նոցունց յէութիւնէ․ բ զի բանիւ Տեառն երկինք և երկիր հաստատեցան, և Հոգով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նորա, գ ասէ մարգարէն․ Եւ ցՈ՞վ ոք դ ասաց․ եկայք արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան, ո՞չ ապաքէն առ հաւասարս, և ոչ առ հրեշտակս՝ որպէս կարծեն, զի արար զհրեշտակս իւր հոգիս և պաշտօնեայս իւր հրով․ Իսկ ցՈրդին ասէ․ Որդի իմ ես դու և ես այսօր ծնայ զքեզ․ և դարձեալ ես եղէց նմայ

ա. Դ. Սաղ. ճԽԸ. բ. Դ. Սաղ. ԼԵԹԻԶ. գ. Բ. Նեղա. դ. Ն. ցո՞ ոք. Դ. Սաղ. յով.

Աւետարանս ասէ. յորժամ՝ ընթեռնուս ի քո ի գլուխ յաղագս Հաւր, յորժամ ասէ վասն Որդւոյ իւրոյ. Որդի իմ ես դու. նոյնպէս և յայլում տեղւոջ. Նա կարդասցէ առ իս Հայր իմ դու, նոյնժամ իմասցիս յայտնապէս զասացուածն։ Եւ ոչինչ աւտար վասն Սուրբ երրորդութեանն ասել մեզ կարծիցեմ սակս վասն Սրբոյ Հոգւոյն։ Լուր դարձեալ քո մարգարէին աղաւթելով և ասելով. զՀոգի քո Սուրբ մի հաներ յինէն. և այդ մարգարէ ասելով իբր յերեսաց յԱստուծոյ Հոգի յինէն ելցէ. և այլ մարգարէ ասելով. և Հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զաւրութիւնք նոցա, այսինքն ոչ մարդկան։ ա

ա. Բն. ունի, τῶν οὐρανῶν երկնից թարգմանը ըստ երեւոյթին սխալ է կարդացել այդ բառը, խառնելով նրան շատ նման գրուած οὐχ ἀνδρῶν ոչ մարդկան բառի հետ։

ի Հայր [ա] և նա եղիցի ինձ յՈրդի [բ] և դարձեալ. օծ [գ] զքեզ Աստուած Աստուած քո. և դարձեալ. ասաց տէր ցտէր իմ՝ նիստ ընդ աջմէ [դ] իմմէ։ Զի՞նչ [ե] զայս ամենայն ի մարգարէին [զ] ի վերայ Որդւոյ իմացիս զասացեալս առ ի յԱստուծոյ։ Եւ սկզբանց [է] Հոգի Աստուծոյ շրջէր ի վերայ ջուրց և յօրինէր զարարածս. և դարձեալ հեղից ի հոգւոյ իմոյ [ը] և մարգարէասցին ուստերք ձեր և դստերք ձեր. և դարձեալ Տէր Տէր առաքեաց և հոգի նորա, որ է Հայր և Որդի և Հոգի Սուրբ որ առաքեցին զմարգարէսն. և դարձեալ հոգի քոյ բարի առաջնորդեսցէ ինձ. և դարձեալ մի ընկեներ զիս, Տէր, յերեսաց քոց և զհոգի սուրբ քո մի հաներ յինէն։ Եւ բազումք են ասացեալ [թ] ի մարգարէիցն յաղագս Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ՝ աս-

ա. Դ. Սար. հայր. բ. Դ. Սար. որդի. գ. Ա՛ էօծ. դ. Բ. յաջմէ. ե. Սար. Դ. չիք. զ. Դ. Սար. զի զայս. է. Սար. Դ, զիս՚կզբանցն. ը. Դ. Սար. հոգւոյ իմ մէջ ի վերայ ամենայն մարմնոյ. թ. Բ. Դ, Սար. ասացեալք.

Կոստանդինոս Աւգոստոս ասէ. աքանչանամ զԵբրայեցիոդ յամենայն իրայոց բազմապատիկ յաղթահարեալ, դեռ կամելով ինչ ընդդէմ ճշմարտութեանն խնդրել։ Ուստի վասն զի Հաւր և Որդւոյ և ամենասուրբ Հոգւոյն բովանդակ եղեւ, եթէ այդ ինչ իցեն բանք յառաջ եկեալ են։

Գոդողիաս ասէ. մեք վասն նորա ասեմք որ ծնաւն որ և յԱւետարանսն դոցա գրեցաւ. ամենայն հասակի և իմաստութեամբ փորձեալ ի սատանայէ, յետ այնորիկ վաճառեալ յիւր աշակերտէն, մատնեալ, ըմբռնեալ, քար-

տուածութեանն և զօրութեանն. (Թէ կամիս լսել և իմանալ ընդ Հօր միաւորեալ և փառաւորեալ մի աստուածութեամբն։ Եւ զի ասէ. մի է Աստուած, և այլ ոք չիք բայց յինէն. զՈրդի ոչ բաժանէ և զՀոգի յաստուածութենէն՝ բայց յինէն ասելով, որ է սկիզբն անսկզբանցն, [a] և այս զբազմաստուածութիւնն խափանէ, և ոչ զՈրդի հատանէ, կամ զՀոգին Սուրբ յաստուածութենէ [b] որպէս քո բանդ, այլ մի Աստուած երրորդութիւնն օրհնի. [1])

Կոստանդիանոս ասէ. աքանչանամ ընդ Եբրայեցիոդ, յիւրեանց գրոցն յաղթահարեալք և ճշմարտեալ բանիւ ցուցաւ ի մարգարէիցն Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ աստուածութիւնն գործակից և փառակից Հօր. արդ զի՞նչ ունիք ասել. (Յունաս և Գոդողիաս ասեն. ասեմք որ յԱւետարանս դոցա գրեցան զծնունդն ի Մարիամայ ի Բեթղեհէմ, [c] և աճեալ հասակաւ և իմաստութեամբ, և փորձեցաւ ի սատանայէ. և յետ այնորիկ մատնեալ և վաճառեալ յիւր իսկ աշակերտացն երեսուն արծաթոյ, քարշեալ և խաչեալ և բևեռեալ, որ և փշով պսակեցաւ,

ա. Դ. Սար. անսկզբանն. բ. Դ. Սար. յաստուածութենէն որպէս քո բանդդ. գ. Ա. Ն. մեք.

1 Հ. Սարգս. Հաստուածս Գրիգորի վարդապետութեան 530. 531 էջերու ազատ յառաջաբանութիւն մ՝ է։

չեցեալ, կառափեալ, ղեղեաւ կերակրեալ, քացախաւ ար-բուցեալ, փշաւք պսակեցուցեալ, պատմուճանի նորա ի վիճակի տուեալ, ի խաչի բեւեռեալ։ [ա] Միղբեստրոս ասէ. զայս ամենայն զչարչարանեալըդ գրեալք յաղագս Քրիստոսի ի քոց մարգարէիցն այսաւր ցուցանիցեմք։ Եսայի մարգարէ յաղագս ծննդեան նորա յառաջաբա-նեաց այսպէս. «Ահաւասիկ կոյսն յղասցի և ծնցի որդի, և կոչեսցեն զանուն նորա Էմմանուէլ». և զի ընդ մարդ-կան շրջեցաւ, լուր քո մարգարէին ասելով. «աա Աս-տուած ոչ համարեցի ընդ սմա, այդ գիտաց զամենայն ճանապարհս իմաստութեան և ետ զնա Յակոբայ ծա-ռայի իւրոյ և Իսրայէլի սիրեցելոյ ի նմա, յետ այսորիկ յերկրի երևեցաւ և ընդ մարդկան շրջեցաւ։ Այդ զի

գ. Բն. աւել ունի . մեռեալ եւ թաղեալ.

զքացախն [ա] զեղեաւ արբեալ, որ [բ] և մեռեալ և թաղեալ, և բա-զում անարգանս ընկալեալ. զխո՞րդ զայս Աստուծոյ [գ] ոք իմա-ցի ասել. [դ]

Ասէ Սեղբեստրոս. այս ամենայն եղև զի լցցի ասացեալն ի մարգարէէն Եսայեայ. [ե] ահա կոյսն [զ] յղասցի, և ծնցի որդի, և կոչեսցեն զանուն նորա ընդ մեզ Աստուած. Եւ զի մանուկ ծնաւ մեզ, և իշխանութիւն իւր ի վերայ յուսոց [է] իւրոց, և որ ի կարգին են ասացեալք ի նմանէ. [ը] Եւ Երեմիայ [թ] ասէ. Աստուած մեր որ ոչ համարեցի ըստ սմա, այլ որ յերկրի [ժ] երևեցաւ, և ընդ մարդկան շրջեցաւ, և յԻսրայէլ [ժա] ասէ. դարձ և բուռն հար զնմանէ, և մի տար զփառս քո այլում և մի

ա. Դ. Սար զքացախ. բ. Դ. Սար. չիք. գ. եւ թաղեալ եւ թաղումն անարգանս կոչեալ. դ. Դ. Սար. յԱստուծոյ. ե. Դ. իմացուք. զ. Դ. Սար. չիք. է. Դ. Սար. կոյս. ը. Ա՛ Դ. Սար. ուսոց. թ. Դ. Սար. ի մարգարէին. ժ. Դ. Սար. Երեմիաս. ժա. Դ. Սար. ի յերկրի. ժբ. Ա՛ զԻսրայէլ.

փորձեցի ի սատանայէ յաղթելով նմա՝ Զաքարիա մարգարէ ասէ. տեսի զՅիսուս զքահանայ զմեծ կա֊լով, և սատանայ կայր ընդ աջմէ նորա ընդդիմանալ նմա և ասէ ցնա. սաստեսցէ քեզ Աստուած սատա֊նայ որ ընտրեացն զԵրուսաղէմ. և զի ըմբռնեցի խմաս֊տութիւնն Սողոմոնի ասէ. ասացին ամբարիշտք յին֊քեանս. կալցուք զարդարն զի դժպհի եղև մեզ. և զի յաշակերտէն մատնեցի, ասէ Սաղմոսերգն. որ ուտէ զհաց իմ մեծացոյց ի վերայ իմ զխաբէութիւն: Եւ զի մերկացի և հանդերձ նորա վիճակի տացին, յառաջա֊բանեաց ասելով. Բաժանեցան զհանդերձս իմ յինքեանս և ի վերայ պատմուճանի իմոյ վիճակս արկանէին: Եւ զի ի սուտ վկայից դատապարտեցի, յառաջաձայնեաց մարգարէն ասելով. յարեան ի վերայ իմ վկայք անի֊րաւք. և զի փշովք պսակեցի նախաձայնեաց Երեմիա.

զօգուտ քո ազգի օտարի. և Զաքարիա մարգարէ զփորձիլն ի սատանայէ ասէ առ քահանայն մեծ որ է Յիսուս. սաստես֊ցէ ի քեզ Տէր որ ընտրեացն զխաղաղութիւնն Երուսաղէմի: Եւ դարձեալ Եսայի[ա] ասէ յայտնապէս վասն չարչարանացն Քրիս֊տոսի Փրկչին. Տէր ո՞վ [բ] հաւատաց լրոյ մերում, զի նա ասէ զմեղս մեր բառնայ, և վասն մեր չարչարի, և մեք համարե֊ցաք զնա ի ցաւս[գ] և ի չարչարանս որպէս յԱստուծոյ.[դ] բայց նա վիրաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց, և պատժեցաւ վասն մե֊րոյ անօրէնութեան, և նորա վիրօքն բժշկեցաք: Եւ զի մատ֊նեցաւ յաշակերտաէն, Դաւիթ ասէ. որ ուտէր ընդ իս հաց[ե] արար ընդ իս խաբէութիւն. և Երեմիա. կշռեցին զվարձս իմ երեսուն արծաթոյ՝ և դարձեալ. արկցուք փայտ ի հաց

ա. Դ. Սար. Եսայեա բ. Սար. Դ. ո՛. ժ. Դ. Սար. զնա ի մահ՝ գ. Դ. Աստուծոյ դ. Ա՝ զհաց. ե. Դ. Սար. արար . ինձ.

1 Այս վկայութիւնք Զաքարիայ մարգարէից է ԺԱ. 13:

զփուշս յանցանաց իւրեանց ժողովուրդս այս պատեաց զինեւ։ Եւ զի ղեղեաւ կերակրեցի եւ քացախ արբուցի, կանխեաց մարգարէն ասելով. Ետուն ինձ ի կերակուր ղեղի եւ ի ծարաւի արբուցին ինձ քացախ։ Եւ զի այպանեցի, յառաջաբանեաց Երեմիայ ասելով. այսպէս եղեւ ժողովրդեանս այսմ։ Եւ զի կապանօք նոցա կապեցի, եւ խաչեցի ի վերայ փայտի յԵբրայեցւոցն, ասէ Եզրաս. կապեցէք ոչ իբրեւ զհայր որ փրկեաց զքեզ յերկրէն Եգիպտացւոց, աղաղակելով առաջի բեմի դատաւորին տառապեցուցեր զիս, կախիլ զփայտէ մատնեցեր զիս։ Եւ զի թաղեցի, Երեմիաս ասէ. Թաղմամբ նորա կենդանացին մեռեալք. քանզի ի ժամանակին յայնմիկ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս ի չարչարանսն իւր արձակեաց զհոգին, դժոխք. բացան եւ բազում մարմինք սրբբոցն յարեան, արեգակն խաւարեցաւ, տիւ զկարգ դիշերւոյ էառ, վարագոյր տաճարին հերձաւ, եւ եղեւ շարժումն ընդ ամենայն երկիր։ Զայս եթէ կարասցես Եր-

նորա, որ է մարմինն նորա, եւ ընկեցուք յերկրէ. Եւ զի փշովք պսակեցաւ, ասէ դարձեալ Երեմիայ. փուշ յանցանաց պատեաց զիս ժողովուրդ իմ. եւ դարձեալ Դաւիթ ասէ. Ետուն կերակուր ինձ լեղի եւ ի ծարաւ իմ արբուցին ինձ քացախ. եւ կապեցին զոտս իմ եւ զձեռս. եւ եդին զիս նշաւակ իւրեանց, եւ ի ձեռս քո յանձն առնեմ զհոգի իմ, եւ դարձեալ բաժանեցին զհանդերձս իմ յինքեանս, եւ ի վերայ պատմուճանի իմոյ վիճակս արկանէին. Եւ զի ոչ կարես ուրանալ. որ ի խաչելութեան արեգակն խաւարեցաւ, եւ լուսինն եւ երկիր շարժեցաւ, վարագոյր տաճարին ցելաւ, վէմք պատառեցան, եւ գերեզմանք բացան, եւ բազումք ի ննջեցելոց սրբոցն յարեան ըստ մարգարէութեանն Եզեկելի. բացից, ասէ, զգերեզմանս ձեր, եւ հանից զձեզ ի գերեզմանաց ձերոց ժողովուրդ իմ։

քայեցի ցուցանել, ոչ եկեալ և ի ձեր սրբոց մարգարէից յառաջ քարոզեալ, որպէս սուտ զիս յաղթեցեր. ապա ճշմարտիւ ի ձերոց սրբոց մարգարէից յառաջ քարոզեալք և մարգարէացեալք են, քոյոցդ պարտ էր քեզ հաւանիլ և որպէս զճշմարիտ ընդունել, թէպէտ և իմոցն ընդդիմաբանես։ Զի եթէ ստեցեալս զնոսա ասես, զքո իսկ զպատուիրանսն ի բաց շրջես. ապա եթէ ճշմարտեալ զնոսա խոստովանիս, և զմարգարէսն քո ճշմարիտ վկայս ցուցանես, և մեր Քրիստոսին ակամայ պարտեալ երկիրպագցես։

Կոստանդիանոս Աւգոստոս ասէ. եթէ զայդ ի ձեր գիրս ունիք աւելորդ ընդդիմաբանէք, ով Եբրայեցիք։ Զարչարանացն յաղագս Քրիստոսի որ և յառաջաբանեցան՝ ըստ կարգի ի Քրիստոս կատարեցաւ. ուստի եթէ իցեն ինչ այլ պատճառք յառաջաբերեսցեն. վասն զի այսոցիկ արդարութեամբ և ըստ բանի ի կատարումն եկեալ։

Զայս ամենայն ո՞չ նախ ասացին քո մարգարէքն, ո՞վ Եբրայեցի. Արդ՝ եթէ[ա] ճշմարիտ են ասացեալքն ի քոց[բ] մարգարէիցն, և ոչ ունիս ասել սուտ, պարտ է քեզ հաւանել ճշմարտութեանն, և խոստովանիլ զՔրիստոսի աստուածութիւնն. բայց դու[գ] զանարգանս ասես, և որ վասն մերոյ փրկութեան արար, ոչ առնուս ի միտ, և զնշանսն և զզօրութիւնսն[դ] զանց առնես, որպէս զչարին խափանաւածովք ձեր, որպէս մարգարէքն վկայեն.

Կոստանդիանոս ասէ. Թէ զայս ամենայն ձեր գիրսն ասէ, աւելորդ ընդդիմաբանէք,[ե] ով Եբրայեցիք, որ ըստ կարգի ասացան ի Սեղբեստրոսէ, զի կանխասաց[զ] մարգարէիցն որ վասն Քրիստոսի, կատարեցան ի փրկութիւն մեր։

ա. Սառ. Դ. չիք. բ. Սառ. ի սրբոց գ. Ա° իբրև. դ. Ա. Ն. զօրութիւնսն. ե. Սառ. Դ. մեծաբանէք. զ. Դ. Սառ. զկանխասաց.

Անան ասաց. ամենայն որ մի անգամ սրբոց մարգարէից մարգարէացեալ է արդար մտածմամբ ընդունելի պարտ է. զայս մանաւանդ յառաջաբանեալ ցուցցէ զծնանիլն նմա և զփորձիլն և զմկրտելն Թշնամանաց, զպապանձիլն, յետ այդորիկ զխաչիլն և ի Թաղումն տուեալ և ի գերեզմանի։ Սեղբեստրոս ասէ. իսկ արդ հարկ է զամենայն գիրս քո առաջի դնել. արդ առաջ խոստովանեա զքոյս գոլ ի գիրս ճշմարիտ լեալ և ոչինչ իբր սուտ։

Անան ասէ. որ ի մարգարէիցն ասացան ճշմարիտ գոլ ամենեքին խոստովանիմ, այլ դու զոր յայլս ասացեալ է, այլո՞ց լինել ասես։

Սեղբեստրոս ասէ. իսկ արդ տուր այդ ումեք ի կուսէ յղացեալ և ծնեալ. տուր այլում որ զամենայն հեԹանոսս առ ի յաւրէնս նորա ածեալ. տուր այղում զեղեալ կերակրեալ, և քացախաւ արբուցեալ, և փշաւք պսակեալ, և խաչեցեալ, և մեռեալ, և Թաղեալ։

Ցովնաս՝ ասէ. ամենայն որ միանգամ ասացան ի Սեղբեստրոսէ, ասացեալ են սրբոց [ա] մարգարէիցն, ճշմարիտ է և չէ սուտ. այլ [բ] ոչ վասն Քրիստոսի, այլ վասն այլոյ ուրուք. Թէպէտ և ոչ կարեմք յանդիման կացուցանել ըստ ժամանակի իրացն. Իսկ [գ] Սեղբեստրոս ասէ. արդ հարկ է զամենայն գիրս ճշմարտել զոր ճշմարիտ ասացեր զասացեալս [դ] ի մարգարէիցն, այլ [ե] վասն այլոյ ուրուք. Արդ՝ ցոյց, ո՞վ է ծնեալ ի կուսէն ընդ մեզ Աստուած, կամ ո՞վ իշխան ի Բեդղեհեմէ որ հովուէ զժողովուրդ իւր զԻսրայէլ, կամ ո՞վ է որ ի վերայ յաւանակի իշոյն. [զ] Նստի և գայ յԵրուսաղէմ ըստ Զաքարիայի [է] մարգարէի,

ա. Բ. ի սրբոց. Դ. Սար. ի սուրբ. բ. Սար. բայց. Դ. չիք. գ. Դ. Սար. չիք. դ. Ն. Դ. Սար. զասացեալսն ե. Սար. եԹէ. զ. Դ. Սար. Նորա իշու. է. Դ. Սար. Զաքարիայ. ը.

Կոստանտինոս աւգոստոս ասէ. եթէ զայդ որ ցուցանել Աննան ոչ կարէ, գիտասցէ զինքն յայտնապէս յաղթեալ։

Դուէկ ասէ. Սեղբեստրոս խոստացաւ արդար պատճառս ասել վասն ծնանելոյ նորա, և փորձիլն և չարչարիլն. արդարև արդ պարտ է զիւր խոստմանցն զբովանդակութիւնն ասել։

Սեղբեստրոս ասէ. վասն զի ճշմարիտ մարգարէութիւնն ասացէք, արդ խոստովանեցարուք թէ կոյս յղացաւ և ծնաւ զԷմմանուէլ՝ որ ընդ մեզ Աստուած. և լսելով Դուէկ։

Կոստանտինոս աւգոստոս ասէ. ոչ ես լսեր Դովէկ, եթէ կարէր ինչ ասացելոցդ ընդդիմաճառել, ուստի գիտացի ճշմարիտ գոլ զասացուածսդ ի Սեղբեստրոսէ, եթէ իցէն այդ ինչ յառաջադրեցին։

Կուսիք վարդապետ ասէ. ո՞չն արդ եւ զծննդեանն

ա. Բն այսպէս. «Ճշմարիտ գոլ ասացեալսն Սիղբեստրոս եպիսկոպոս ասէ, եթէ իցեն այլ ինչ յառաջադրեսցեն». մինչդեռ ըստ մեր Թարգմ. այդ նախադասութիւնը Կոստանդինն է ասում, որ անկասկած առաւել յարմար է։

ցոյց զայլ ոք. ապա թէ ոչ զոք կարես ասել բայց ի Քրիստոսէ, զի՞նչ է հակառակութիւն որ գայթակղիս։ Որ մարմնով զամենայն կիրս կրեաց առանց մեղաց, և յաղթող յամենայնի ցուցաւ, զոր խորհրդակցութեամբ օձին առաջին մարդն յանցուցեալ զմահ ստացաւ, և ել ի դրախտէն, դարձեալ նորոգեսցէ Քրիստոս ի կեանս և լուծցէ զանէծս յանցմանն։ Զի որպէս ի կնոջէ եղև պատճառք մահու[ա] դատապարտութեան, նոյնպէս ի կուսէն[բ] ծնեալ[գ] բանն Աստուած դատապարտեաց

ա. Դ. Մար. չիք. բ. Ա Դ. Մար. ի կուսէ. գ. Ն. ծնեալն.

պատճառ մեզ տացեր բացայայտել։

Միղբեստրոս ասէ. ընթեռնումք ի գիրս սուրբս թէ ի կաւէ երկրի արար Աստուած զմարդն առաջին։ Կուսիկք ուսուցիչ ասէ. զայս ոչ ոք գիտէ զրեալսդ։

Միղբեստրոս ասէ. ընթեռնույք և թէ զխարդ խորհրդակցութեամբ աւձին ի մահ անկաւ և արտաքսեցաւ ի դրախտէն փափկութեան, որպէս զի ի ցաւս և ի կոծ ուտել զհաց։

Կուսիկք ասէ. այդպէս է։

Միղբեստրոս ասէ. իսկ ապա արտաքսեալ զԱդամ վասն յանցմանն անկեալ անտի ուր ի փափկութեան էր։

Կուսիկք ասէ. այդպէս է։

Միղբեստրոս ասէ. ասայ ինձ, երկիրն յորմէ եղև Ադամ անապական էր՝ թէ ապականացու։

Կուսիկք ասէ. անապական։

Միղբեստրոս ասէ. բարւոք ասացեր, անապական իսկ էր. քանզի և ոչ անէծս նմա փշոց և տատասկաց առնուլ և ոչ զթաղումն մարմնոյ մարդկայնոյ ունել և ոչ սողնոց տալ ի կերակուր։ Կուսիկք ասէ այդպէս է։

Միղբեստրոս ասէ. արդ թէ այդպէս է, որպէս և է իսկ, այդպէս պարտ էր ի կուսէն Մարիամայ Նոր Ադամ լինել, որ պարտ էր զփորձողն աւձն յաղթել, այսինքն

զմեղս իւրով մարմնովն, և ետ մեզ յաղթութեան շնորհս ընդդէմ չարին. զի երկրորդ Ադամ երևեալ զառաջին Ադամն նորոգէ մարդասիրեալ, զի միոյն յանցանօքն ամենեքեան մեղան, և արտաքոյ բարւոյն և ի դրախտին և ի կենացն եղեալ զմահ ստացեալ ժառանգեցին։ Բայց սակայն ոչ անտես առնէ զիւր ստեղծուածն. զի ոչ պատգամաւորօք և ոչ հրեշտակօք կարաց փրկել, այլ ինքնին Տէր եկեալ փրկեաց զմեզ. Ասէ

է զյաղթողն զառաջին մարդոյն լինել և ի գերութենէ զնա փրկել։ Քանզի որ յաղթեացն Ադամա ի դրախտին, սա փորձեալ զփրկապետն մեր յանապատի. և վասն զի կերեալ Ադամայ յաղթեաց, պարտ էր նմա պահելով խսկապխսին յաղթահարել. զի որով աւրինակաւ կերեալ Ադամայ խորհրդակցութեամբ սատանայի, ամե-

մարգարէն, թէպէտ և ոչ ականէք ի միտ, ո՞վ Եբրայեցիք, և անշնորհակալ ժողովուրդք, և անթլփատք սրտիւք, զո՞վ ոք ի մարգարէիցն ոչ սպանին հարքն ձեր, որք յառաջագոյն պատմեցին վասն գալստեան Փրկչին, որով և դուք իսկ հայհոյիչք և դրժողք էք ճշմարտութեան։ Որք ասէք զօրէնս ունել և զմարգարէսն, և ոչ ունիք. որպէս Եսայի ամբաստան լինի զձէնջ ասէ. Թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեանս այսորիկ, և ականջօք իւրեանց ծանունս լուան, և զաչս իւրեանց կափուցին, զի մի երբէք տեսցեն աչօք, և իմասցին սրտիւք, և դարձցին, և բժշկեցից զնոսա։ Եւ դարձեալ ասէ. վայ անձանց նոցա զի խորհեցան ի խորհուրդ ա չար վասն արդարոյն. որ վասն անօրէնութեանն բ նոցա մատնեցաւ, և չարչարեցաւ և նորա վիրօքն բժշկեցաք մեք ամենեքեան. և ի ձէնջ որք մնացորդք ընտրութեան շնորհացն եղեն. Զի թէպէտ Հրէից գայթակղութիւն է, գ և հեթանոսաց անհաւատից դ յիմարութիւն, այլ կոչեցելոց ե Հրէից զ և հեթանոսաց հաւատացելոց ի Քրիստոս Որդի Աստուծոյ է և փրկիչ աշխարհաց, որ եկն ի բառնալ զմեղս աշխարհի. Որք հաւատովք հային ի նա, թէ է Աստուած զի աւետեաց է բանն է առ Աբրահամ. Թէ ի զաւակէ քում ը օրհնեսցին ամենայն ազգք երկրի, թ որ է Քրիստոս Յիսուս, և որք

ա. Դ. Սար. չից. բ Դ. Սար. անօրէնութեանց. գ. Գ. գայթակղութենէ. Դ. գայթակղութիւն եղեւ. դ. Ա՛ կոչեցելոյ. ե. Ո. յանհաւատից, զ. Ն. որ կոչեաց ի Հրէից. է. Ն. բանիւ. ը. Դ. Սար. ի զաւակէ քում, թ. Սար. չից.

նեքին որ ծնանին մանհուածք դատապարտին. նոյնպէս հատեալ խոկաղքսին ամենեքին որ վերստին ծնանին կենաց յաւիտենականաց. արժանաւորին, և զմահ ոչ տեսանեն. բայց այսքք միայն որ ծնանին ի մարմնոյ և յարենէ Ադամայ, նոյնպէս և զյաւիտենական կեանսն ոչ ունին. բայց սոքա որք վերստին ծնան ի Ջրոյ և ի Հոգւոյն Սրբոյ և առնուն զմարմին և զարիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. արդ որ յաղթեացն սատանայ և զդրախտն մեզ ի բաց եառ և զյաւիտենական կենաց զդրունս եբաց։

Յայնժամ Թագաւորն Կոստանդինոս հանդերձ ամենայն Թագաւորազամբքն ա սկսաւ աղաղակել, գովելով և սքանչացանելով զՍիղբեստրոս։

ա. Բն. սիւնհոդոսսի.

ընկալան զնա ժառանգորդք իւր առնել վերստին ծննդեամբ՝ Ջրով և Հոգւով, և գիշերային և ըստ մարմնոյ ծննդեանն լուսաւորիչ և ի վերին կեանսն ա տանի, և զյաւիտենականն շնորհե բարի, և հաղորդ մարմնոյ և արեան տեառն. որով կեցցուք և արդարասցուք. Եւ հրեղէն սուրն պահէ զճանապարհս բ ծառոյն կենաց, որ արգելցէ զմեզ մտանել ի դրախտն սուրբ մերժեալ են ցաւք և արտմութիւնք, որ կայ պահի հաւատացելոց սրբոց, զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ անվախճան բարութիւնքն։

Յայնժամ Թագաւորն Կոստանդիանոս յաղթող յամենայնի տեսեալ գ զսուրբն Սեղբեստրոս, դ օրհնէր. զԱստուած հանդերձ ամենայն հաւատացելովքն և ասէր. այլ զի՞նչ պիտոյ է ասել։

ա. Դ. Սար. կեանս. բ. Դ. Սար. զճանապարհ. գ. Դ. Սար. զՍետեալ. զՍեղբեստրոս. դ. Ն. առել ամի ուրախութեամբ. դ. Դ. Սար. Սեղբեստրոս ասէ մնասցես.

Իսկ Վենոյիմ յոտն եկաց ասելով. ա դեռ ժամ զո-վելոյ զՍիղբեստրոս ոչ գոյ՝ քանզի են այլ շատ զոր պարտ է դմա ընդդիմադրել։ Իսկ յորժամ վասն ամե-նեցուն բովանդակս լինի՝ յայնժամ և դոքայ ձեռս տա-լով ի գով յաղթողի յառաջ եկեսցուք։

Սիղբեստրոս ասէ. ոչինչ աւտարի՝ քանզի այդ սովոր է ամենեցուն որք զանիրաւութիւն ցուցանեն միշտ ի ժամավաճառութիւնս ուրախանալ և ի մխիթարութիւն սոցին գոլ յաղթելով ճշմարտութեան ժամափոխու-թեամբն։ Եւ արդ ասա զոր ինչ կամիս՝ զի գիտասջիր զՍուրբ Հոգին գոլ պատրաստ ունել պատասխանիս ի սիրտս մեր։

Բենոյիմ բ ասէ. ոչ միայն յաղագս ծննդեանն ձերոյ

ա. Թն. աւել. ունի. տէր Թագաւոր։
բ. Բենոյիմ եւ Վենոյիմ նոյն անձի անունն է։

Վենոյիմ ա ասէ. անսայցես Տէր մեր՝ զի բովանդակեսցի յաղթութիւն զի են և այլ խօսք. զոր պարտ է ընդդիմադրա-ւել՝ կամ հաւանեցուցանել կամ հաւանել յաղագս որոյ բա-նքս է։

Սեղբեստրոս ասէ. ոչ բ ինչ օտար է՝ քան զամենայն ոք որ անիրաւ է գ և յաղթի՝ ժամավաճառութիւն խնդրէ թերևս կարասցէ յաղթել որոյ ընդդէմքն են՝ զի յաչաղանք ոչ թո-ղացուցանեն տեսանել զարժանն. և արդ ասա զի՞նչ և կամիս՝ զի ունիմք պատրաստագոյն միշտ զՍուրբ Հոգին որք դ զինուո-րեն ընդդէմ Քրիստոսի։

Վենովիմ ասէ. վասն ծննդեանն և կամաւոր չարչարա-

ա. Գ. որ. բ. Դ. յանիրաւ գ. Է. Ն. Ա. յաղաչանք. Նորայր առա-ջարկում է. յաչաղանք. դ. Դ. որ.

Քրիստոսի, այգ ես և վասն այպանութեանց նորա և մատնմանն, և չարչարանաց և մահուանն հարցեալ. միայն վասն ծննդեանն սակաւ ինչ ուսուցեր, հարկ է վասն ամենայնի պատասխանել քեզ. վասն այդորիկ ասա-ցի քեզ թէ պարտ է. գովիլ յաղթութեան ժամանա-կի՝ քանզի յայնժամ գովի ոք, յորժամ կատարմամբ յաղթէ:

Սիղբեստրոս ասէ. պարտ էր յառաջ խոստովանիլ ծնանիլ նմա, և արդար և ինձ յաղագս այդորիկ արդա-րաբանիլ. զի ի հաստատութեան լինել յաղթութեանց իմոյ յաղագս ծննդեանն, իսկ յամենայն չարչարմանն նո-րա ջանացայց:

Կոստանդինոս Օգոստոս ասէ. արդար մեզ հար-ցումն գերերևեցաւ քահանայիդ, քանզի խոստովանիլ պարտ է յաղագս ասացելոցն, եթէ բարեաւք ասասցանի, որպէս զի մի դարձեալ ի նոյնս զջանումն շրջանկեսցի:

Բենոյիմ ասէ. յայնժամ բարեաւք կարասցեն ասիլ խաւսեցեալքն, յորժամ վերագոյնք ոչինչ կարասցեն մնասել նոցա:

Սիղբեստրոս ասէ. իսկ արդ ասա զվերագոյնսն:

Բենոյիմ ասէ. Աստուծոյ Որդի ի սատանայէ փորձիլ կարէ, և այժմ ի սովի գոլով հաց ի քարանց առնել հար-կաւորի, բայց այժմ յաշտարակ տաճարին ելանել և արկանել զինքն վերուստ ի վայր, ի նմին դարձեալ յեր-երպագութիւն սատանայի ցուցանելով նմա հարստու-նացն ասացեր զմարգարէիցն որ թէ իցէ, բայց զի՞որդ Որդի Աստուծոյ իցէ, "որ ի սատանայէ փորձի, և քաղցնու, և որ յաշտարակն ելանել, և ի վայր անկանել հրամայէ մարգա-րէին բանիւ. և դարձեալ ի լեառն հանեալ և ցուցեալ զմեծու-

ա. Ա՞ Գ. սոցա է.

թեան խորհրդակցելով։

Սեղբեստրոս ասէ, ճշմարտութեամբ ասել ինչ, ու-տելով նա Ադամայ յաղթող լինել, պահողութեամբ յաղթահարել. զի լսելի լինել Ադամայ յաղթեաց, իսկ արհամարհել և անարգել ի Քրիստոսէ յաղթեցաւ։ Բայց մեք ոչ եթէ զՈրդին Աստուծոյ փորձել ասեմ աս-տուածութեամբն ասեմք, այլ զՈրդին մարդոյ, յորում ամենայն լրումն աստուածութեան մարմնապէս բնա-կէր, ճշմարիտ եղև մարդն Յիսուս Քրիստոս, որ եւ զինքն փրկանս փոխանակ բազմաց, և վասն զի փորձիլ ամենևին ոչ կարէր առ ի գոլ նմանութեամբ Աս-տուած և որդի Աստուծոյ։ Ցաղագս այսորիկ զմեր

թիւն աշխարհիս երկրպագութիւն խնդրէր [ա] ի նմանէ. զի՞րդ և կամ զի՞նչ օրինակաւ է իմանալ զայս, որպէս ճշմարիտ Որդ-ւոյ [բ] Աստուծոյ։

Սեղբեստրոս ասէ. երկրորդ [գ] Ադամ եսես զերևեալն ի կուսէ [դ] ծնեալ և լուա և աներևոյթ լեալ, երեսուն ամ անցի-տացաւ փորձիչն, [ե] և յորժամ գայ ի մկրտութիւն լուաց զմեղս մեր վերստին ծննդեամբն զհաւատացեալս իւրով մարմնով, և լուեալ զՀօր վկայութիւնն. Թէ [զ] դա է Որդի իմ սիրելի. և զիջումն Հոգւոյն Սրբոյն. և զվկայութիւն Յովհաննու լուա-թէ [է] Սա է Որդի Աստուծոյ և գառն որ բառնայ զմեղս աշխար-հի. վառեցաւ սատանայ որպէս զինու, և ի վերայ ընթացեալ մարդկութեանն։ Յորժամ եսես քաղցեալ ի մարմնոյ՝ հաց ի քարանց ասէ արա. և Քրիստոս. ոչ հացիւ միայն ասէ կեալ, այլ բանիւ Աստուծոյ, որ [ը] գրեալ է յօրէնսն որպէս ընթեա-

ա. Մար. խնդրէ. բ. Ա՝ որդւոյն. Դ. Մար. որդի. գ. Դ. Մար երկրորդ. դ. Մար. Դ. ի կուսէն. ե. Մար. Դ. փորձիչն. զ. Մար. Դ. եթէ. է. Մար. Դ. եթէ. ը. Մար. Դ. ի մարմն. թ. Դ. Մար. որպէս.

բնութիւնս առեալ ի կուսէն Մարիամայ, միացոյց յինքեան, զի լրութեամբ ջանուամ նկրտեսցէ ծառայի կերպարանն. զի եթէ մարդ կատարեալ ոչ յաղթեաց, որ յաղթահարեացն զԱդամ, յաղթութիւն նորա մեզ ոչինչ աւգնեաց։ Եւ եթէ կարէր զԱդամայ զյաղթումն սոսկ բացագարձեալ մարդ. որպէս զորդին զկոյս որ կրի կատարեալ մարդոյ յաղթեալ սատանայի, զամենեսին որք ծնանին ի նմանէ, մահուամբ դատապարտել պատրաստէին. այնպէս ի յորդւոյ կուսին Մարիամայ, մարդ կատարելոյ, այսինքն է ի նմա բնակելով, որպէս ասացաւ լրութեամբ աստուածութեանն, մարմնապէս յաղթահարել զամենեսին, որք վերստին ծնանին. նովաւ յաւիտենական կենացն արժանաւորել ակամայաբար։ Վասն այսորիկ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ասաց. զի եթէ ոչ ոք վերստին ծնցի ջրով և հոգւով, ոչ ունի կեանս յաւիտենականս յանձին իւրում։

նուս։ Եւ այսպէս ըմբերանեալ յաղթեաց. Եւ դարձեալ ի տաճարին աշտարակն տարեալ և ասէր. ի վայր ընկենուլ առ ի գիտել զնա ո՞վ ոք իցէ. խարդախելով ըստ Սաղմոսին. թէ հրեշտակաց իւրոց պատուիրեալ է պահել զքեզ, զի մի երբէք հարցես զքարի զոտն[ա] քո. և առ այս[բ] ասէ գրեալն. թէ մի փորձեսցես զՏէր Աստուած քո. զի մի անտափառութեամբ ցոյց արասցէ ի փորձելն զմեզ, այլ Աստուծով զյաղթութիւն առնել, և մի ի մեզ ձգել զփառսն. Եւ դարձեալ զփառս և զմեծութիւն աշխարհիս[գ] իւր վարկանելով. և ընդ տեսլեանն[դ] երկրպագութիւն խնդրէ, յետս հարկանէ զհակառակասէրն[ե] և Տեառն Աստուծոյ երկրպագել հրամայեցաւ, և զնա միայն պաշտել, զի որպէս ընդ մարդոյ մարտուցեալ,[զ] և որպէս յԱս

ա. Դ. Սար. զոտս. բ. Դ. Սար. Եւ Յիսուս ասէ. գ. Դ. Սար. աշխարհի. դ. Դ. տեսլեանն. ե. Դ Սար. զհակառակորդն եւ ասէ. զ. Դ. Սար. մարտուցեալ.

Եւ մի է ծնունդ ի մարդ մարմնականս, որով ի մահ ծնանի. իսկ միւս այլն հոգեւոր, որով ի յաւիտենական ի կեանսն յաւիտենական ծնանի: Զայս վերստին ծնունդ մեզ խոստացեալ Քրիստոս կեայ ի ժամանակին յայնմիկ, որով փորձելով զինքն ի սատանայէ յաղթեաց: Արդ մի-միայն միտ դնէր փորձելոյն Տեառն մերոյ. այլ ի միտ առ զսատանայ յաղթեցեալ, զի սատանայ մի անգամ յաղթեալ Ադամայ, ի Քրիստոսէ երկքկին յաղթութեամբ յաղթեցաւ: Զի բաւական լինել, զի որ մի անգամ կե-րակրովն յաղթահարեաց զԱդամ, մի անգամ պահօք յաղթի ի Քրիստոսէ. իսկ այժմ կրկին մանաւանդ երեք-կին յաղթեալ յաղթութեամբ, զի որ միանգամ յաղթեաց, երիցս յաղթեցաւ: Եւ յաշտարակ տաճարին հանեալ զնա յետ պահոցն, խայթոցաւք ամբարտաւանութեանն փորձէր, զի որպէս թէ յաղթող լինել պահաւքն, նմին

տուծոյ[ա] յաղթահարեալ, ի բաց եկաց ի Քրիստոսէ. և ապա հրեշտակք պաշտէին զՅիսուս. Եւ ոչ զՈրդին Աստուծոյ սոսկ փորձեալ ասեմք ի սատանայէ, այլ մարմնովն յորում բնակեալ էր լրումն աստուածութեան. և եղև մարդ որ և ի մարգարէիցն Քրիստոս ասի և ի հրեշտակաց փրկիչ. որ ետ զինքն փրկանս փոխանակ բազմաց. Եւ զի փորձեցաւ ըստ նմանութեան մարդ-կան, և յաղթահարեաց[բ] զթշնամին մեր, ետ մեզ յաղթու-թեան շնորհս, և է Որդի Աստուծոյ որ զբնութիւնս մեր միա-ցոյց ինքեան զծառայի կերպարանս. զի էր մարդ կատարեալ առանց մեղաց. որ յաղթահարեալ զառաջին Ադամն[գ] զյան-ցուցիչն զամենայն[դ] յամենայնի ցուցանէ մեզ զճանապարհ նո-րոգման. զի հայեցեալ յելս գնացից նորա նմանողք լերուք: Որ հրաւիրեաց զմեզ և կոչեաց յիւր արքայութիւն և ի փառս. ծնեալն ի Հօրէ անժամանակին, գործեալ ծնաւ ի կուսէ և միա-

ա. Դ. Սար. չկը, բ. Ա՛ Գ. յաղթեաց. գ. Ն. Աղամ. դ. Գ. Սար. ամենայն.

յաղթութեանցն բարձրացի և ապա յաղթահարելով զհրեշտակացն ապստամբութիւն խնդրեսցէ. յաւելա-կանութիւն նմա հաստանել կարծելով ցանկանիցին, այլ զի տայցի խաչայով ատեղծմանն զյաղթութիւնն: Զի երբեք ի մէջ խաւարայնչիւրաց պահուք աղօթից զինքն յաղթող տեսանայր. մի երբեք բարձրացի արժանի իւր զաւրութեանն որպէս ճշմարտապէս յայսմ մասին հրաշակերտոյ, ոչ թէ յինքեան, այլ ամենեցուն որք հաւատասցեն նմա յաղթեսցէ: Այլ վասն զի յետ յաղթման քաստանայ պահուքն դարձեալ մատուցեալ առ. նմին, և փորձելով պահուք և զանձուց ցանկութեանք զերզոյնիւքս այսոցիւք, դարձեալ զնա խաթէր, սոյնպէս և բարձրութեան խայթոցն, քանզի երկաւքս այսոցիւք մանաւանդ մարդկան ազգ սասանեալ վերանիք. Արդէս մինչ որ փառաւոր լեալ պահուք ի սրբութիւն սեղցի պքանչանել, սկիզբն առնեն ամենայն թագաւորք և իշխանք

ցաւ, և եղև մի Քրիստոս յաղթող յամենայնի.[ա] որ զկուսութիւն նախապատուութեանց՝ և զամուսնութիւն ոչ արհամարեաց, այլ վերստին ծննդեամբ աւազանին և նորոգման[բ] Հոգւոյն Սրբոյ, վերստացեալք[գ] որդիս լուսոյ որդիս տուընջենի զի լուսաւորեալք[դ] ընդդէմ կացցուք հնարից սատանայի: Ցաղագս այսորիկ փարձեցաւ. զի զյաղթութեան զմարմն մեզ ներենցուցէ, որ հաւատով ընդդէմ կան. պահովք առ որովայնամոլութեան[ե] բանիւ Աստուծոյ կերակրեալ,[զ] որ կերինից էջ, և մեզ կեանս շնորհեաց, և ոչ զքարինս փոխարկեալս զվնասակարն ըստ չարին խորհրդի: Եւ ոչ անաղարտութեամբ ի բարձրութենէ մերժեցաւ[է] ի վայր անկանել, առ

ա. Ա Գ. ամենայնի. բ. Դ. Սար. նորոգութեամբ. գ. Ա՛ Դ. Սար. Վերստացեալքն. դ. Ա՛ լուսաւորեցեալք. ե. Դ. Սար. առ որովայնամոլութիւն. զ. Դ. Սար. կերակրել. է. Դ. Սար. ի մարդկայնոց:

զամենայն զպատիւ և զուրախութիւն նմա. մատուցանեն. այնուհետև եթէ ի պատիւ փառաւոր տրանց ունկըն-դիր լինել և ցանկութիւն զանձանց անկցի. զերկիւղ փարել զմիտսն, ոչ իւիք զայս կարասցէ շահել. եթէ ոչ յառաջ խանդար և անխղճելով ողոքել զսա. յարժամ յուսա զզանձն սանձուլ. և զորս գիտէ և ծանուցէ պերճս լինել: Եւ անզգամութեամբ ի չարին միացութեամբ և անիրաւութեամբ ի յիմարեան ունել զառասանելս. ոչ միայն չարիս այդ և յանդիմանի այդ իղիմահայրէն զուղղիչ: Եւ անհնարինելով երկիրպագէ և աղաչէ. իսկ վասն այսորիկ իսկապէս մեր և Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս զայսպիսա և զփառաւորալից յաղթութիւն և

ի ցոյց առաքինութեան զգովիչսն յափշտակելով կամեցեալ, և իսկոյն կործանել.[ա] այլ կալ մնալ ի բարձրութեան աշտարակին և անփորձ ի փորձողէն.[բ] Եւ գործեալ մի մեծութեամբ և ընչաւորութեամբ ըմբռնեալ երկրպագեսցուք մամոնայի.[գ] երկրպագութեան և իշխանի[դ] աշխարհիս, այլ իցէ[ե] յետս տալ զհակառակն բարւոյ, զի բանակք հրեշտակաց, որք զՔրիստոս պաշտէին յայնժամ և այժմ որպէս զՈրդի[զ] Աստուծոյ, և զինչ պահեսցեն ի չարէն, որպէս զերկիւղածս Աստուծոյ.[է] Այսպէս իսկապէս Քրիստոս Փրկիչն մեր, պայծառ և՛ փառաւոր յաղթութեամբ պարտեաց զԹշնամին ոչ Աստուածութեամբն միայն, այլ միաւորութեամբ անօրէնութեամբն.[ը] զի հայեցեալք[թ] յաղթողն ամենայն կարեաց և առաջնորդն կենաց Քրիստոս, որ[ժ] զամենայն ուսոյց և կատարեաց, զօրա-

ա. Դ. Սար. եւ—գրծ. չիք. բ. Դ. Սար. կալ. գ. Ա՛ մամոնային. մամոնայի. դ. Դ. եւ իշխանութեան ե. Դ. Սար. այլ իցէ. զ. Սար. որդի. է. Սար. եւ զմեզ Աստուծոյ չունի. ը. Բ. Դ. Սար. միաւորութեան անօրէնութիւնն. թ. Դ. Ա՛ զի հայեցուք յաղթողն. ժ. Սար. Դ. զի.

յայս մասանց յաղթեաց, մատուցեալ պատանայի ըզ-գանձս և սղոքմամբ բորբոքելով ի թշնամութիւն ճըշ-մարտութեան՝ խոստացեալ և զամենայն աշխարհ տալ թէ անկեալ երկրպագեսցէ, իսկ նա ասացեալ. երթ յետս իմ սատանայ, քանզի գրեալ է Տեառն Աստուծոյ քում երկիրպագցես և զնա միայն պաշտեսցես։

Ահաւասիկ զփորձութեան քեզ զամենայն զնեղ-նագրութիւն ասացի։ Հաւատայ այժմ, ով Եբրայեցի, զի կարասցես և ի ձեռն յաղթողին և դու ի փորձութե-նէն ապրել. և ընդ մեզ ամենայն յաղթութեան խնկա-պիւռին մերոյ ուրախանալ Քրիստոսի։

Եւ ի գովս նորա յարուցեալ ամենայն կազմանքն թագաւորական հանդերձ անձանձրոյթ մեծամեծ բարբա-ռով։ Եւ լինել լռութիւն, Առ[չ]իլ մեծ ձայնիւ ասէ. յիւրայոց զամենայն[ա] ինչ ցուցանել խոստացեալ, մեզ ի մերայոցս զմեզ յաղթահարել։

Միղքետորոս ասէ. յիշեա ուգոստոս և փառաւորեալ

ա. Բն. սեփհական գրեանց զամենայն Միղքետորոս

ցեալ նախա կարասցուք յաղթել խաբէութեան չարին. Արդ՞ եթէ հաւատայք ապրեսջիք[ա] ի փորձանաց յաղթութեամբն Քրիստոսի. ապա թէ ոչ մեք հաւատարիմ մնամք երկրպագե-լով և պաշտելով զմի[բ] Աստուածութիւն Հօր և Որդւոյ և Հոգ-ւոյն Սրբոյ, այժմ և հանապազ։

Զայս լուեալ բազմութեանն, օրհնեցին զԱստուած և գովեցին[գ] զհայրապետն.

Ասէ թագաւորն Կոստանդիանոս. արդ զի՞նչ ունիք ի մէջ ասել, Եբրայեցիք. Ցորնաղ[դ] Փարիսեցի[ե] ասէ. յաղագս փոր-ձութեան սատանայի լուաք զյաղթութիւն Քրիստոսի. որ

ա. Դ. Սար. ապրիք. բ. Դ. Սար. մի. գ. Դ. Սար. գովէին. դ. Դ. Սար. Ցայնաղ. ե. Գ. Փարիսեցիք.

իշխանքն, թէ զամենայն պատմութիւն տէրունեան ծննդեանն, այլ և զփորձմանն և զչարչարմանն ի ձերակոց գլոց արարի· բայց այս ինձ ի ձէնջ ընդդիմադրեցաւ ասելովդ, թէ պարտ էր ինձ ըստ բանի զամենայն զսուրբ գիրս յայտնել, թէ յաղագս Քրիստոսի այս յառաջասացք լինել են։

Կոստանդինոս աւգոստոս ասէ։ Առո[չ]ԻԼ· այն յիշատակ լինել, որ յառաջ քան զայս ըստ կարգի ասացան· յետ զայս զմեր ջանուամ ի փութացուցանել, վասն որոյ թէ տգիտութեամբ արար, զայդ թողութիւն լիցի· ապա թէ չարահաւանութեամբ պահեսցի, ուստի արդար լինել դատիմք լսել զմա, քանզի լսել զմա անմտութիւն իւր հրամայէ։

Յուբաղ Փարիսեցի ասէ· յաղագս միայն փորձմանն

վասն մարդկան ա յարմարեաց երևութիցս։ Եւ զի՞նչ բան յաղագս մատնութեանն, վասն ունելոյն և կապելոյն· բ և ծաղանացն և այպանութեան և չարչարանացն, և թքանելոյն և ապտակացն· և խաչելութեան և ճաշակման լեղւոյն գ և մահուանն· և խոցման զինուորին և թաղմանն·

Սեղբեստրոս ասէ· զայս ամենայն կիրս կրեաց Քրիստոս որպէս և մարգարէքն ասացին, և ես նախ յուշ արարի։ Եւ եթէ դարձեալ խնդրես զբանն ըստ փրկական մերոյ խորհըրդածութեան, ասացից որքան մեզ հասանելի է անհասանելոյն խորհուրդ։ Վասն որոյ զայս ամենայն կիրս կրեաց ոչ բնութեամբ դ աստուածութեանն, ե այլ միաւորութեամբ անօրէնութեանն կամաւորապէս, և ոչ ակամա։ Զի զառեալն զ ի սրբոյ

ա· Դ· Սար· ամենեցունց յարմարեաց երեւութից· բ· Դ· Սար· սպանելոյն· գ· Սար· եւ ապտակացն լեղւոյն չիք· դ· Ա՛ Գ· Դ· Սար· բնութիւն· ե· Ա· Ն· բնութիւն աստուածութեանն· զ· Դ· Սար· զի զառեալն ի սուրբ կուսէն·

Միղբեատրոս պատասխանի տուեալ, աղաչանաւ ընդ ձեր իմաստութիւնդ, որպէս թէ յաղթողի ամենայն կողմանցս զյաղթութիւն զմա չնորհել. քանզի մեծ մեր ընդդիմադրութիւն դեռ մնա զմա։ Զի ասեմք թէ պարտ է զմա բովանդակել առ մեզ յաղագս վաճառուն աշակերտին, վասն պատկերին ի փչոց, վասն խաչին բեւեռմանն, յաղագս թաղմանն եւս և վասն մահուանն։

Միղբեատրոս ասէ. յիշել պարտ էր, ով Եփրայեցի, ասել զինձ զորդին Աստուծոյ. քանզի բնութեամբ ընդ չարչարանաւք անկանել ամենեւին զլխաւոր, այլ զմիաւորեալն ընդ նմա մարդ հաճութեամբ անչփոթելի, զառեալն ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, զոր խոստացաւ Աստուած Աբրահամու ասելով. ի սերմանէ քումմէ աւրհնեսցին ամենայն ազգք. և Դաւթի սոյնպէս ասելով.

Կուսէն Մարիամայ զծառայի կերպարանս Որդին Աստուծոյ միացոյց ի՛ր մարդ ճշմարտապէս, որ բնութեամբն էր Աստուած. մատնեալ և վաճառեալ ըստ մարգարէութեան կամաւ, զի զաշխարհ[ա] ազատեսցէ ի բանսարկուին ծառայութենէ. որպէս Փրկիչ ըմբռնեցաւ և կապեցաւ և զմեղացն[բ] ելոյծ զդատապարտութիւն, յոր[գ] ըմբռնեալն էաք ի չարէն. և ծածաղանաց և այպանութեան համբերեալ երկայնամտութեամբ, զի զիմս լուծցէ բղպարտս. որով ձաղեալ և այպանեալ ի բանսարկուէն, [դ] ել ի դըրախտէն և ի կենացն խաղալիք եղեալ դիւացն, անկաւ զոր դարձեալ[ե] նորոգէ զթած[զ] Տէրն. և թքումն և ապտակումն, զխոսք ամօթոյ յանցանացն, որով յանդիմանեալ եղև՝ զերծուցէ նա և ի պատուհասէ տապանկացն. որ ըստ օրինացն

ա. Մար. Դ. Գ. զաշխարհս. բ. Մար. մեղացն. գ. Ն. որք ըմբռնեալք էաք. Բ. որ ըմբռնեալց ի չարէն. դ. Մար. Դ. չիք. ե. Դ. Մար. զարդարեալ նորոգէ. զ. Ա՛ զթածին.

ի պաղղյ ուռավայնէ քուամէ եղիցի յաթոռ քո, զոռ փոր-ձել ասեմք։ Եւ կրեալ չարչարանս, այսինքն է փորձելն, զի զփորձիչն սատանայ յաղթել զերեւեցուցէ ի չար-չարել. զի զամենայն չարչարեալսն հնազանդեսցէ. ամ-աեալ զի զկայուածս մահու քակտեսցէ։ [ա]

Յաւրաղ [բ] ասէ. ապա երկրու են որդիք Աստուծոյ, մի ի կուսէն ծնեալ և միւսն զոր Ամենակալն ծնաւ։

ա. Հ. Բ. Մ. որպէս զի համառօտ օրինակի դիմաց յանարէծ բնա-գիր ամենայն, վերլինեք մի մեծ հատուած հանել գրել է իւր էջ 64—65 մէջ։
բ. Տես Բ. Մ. էջ 65—66։

պատժեալ[ա] վասն զանազան յանցանաց[բ] իւրով պատուհասիւն Քրիստոս լուծցէ. և չարչարանօք խաչին՝ գնեսցէ զհաւատա-ցեալս, և հաշտեցուսցէ զՀայր ընդ արարածս իւր, որք կայ-ցեն ի կոչումն ընտրութեան. Եւ ճաշակմամբ լեղւոյն՝ քաղց-րացուսցէ զճաշակ դառնութեան մեղացն[գ] զխոտութեան բարւոյ և չարի. Մեռաւ ըստ բնութեան մարդկան՝ այլ մեռոյց զմահ և եղյծ զբանութիւն մահու կամաւոր մահուամբ իւրով, որ-պէս Աստուած հզօր. խոցեցաւ ի զինուորէն, և արիւն և ջուր ի կողիցն հեղեալ, արեամբ և ջրով վերստին զմեզ նորոգեաց յորդեգրութեան շնորհ. [դ] Թաղեցաւ ի գերեզմանին, և զապա-կանութիւն խափանեաց. և զդժոխս աւերեաց. որպէս Տէր կա-րող յարեաւ ի մեռելոց և յարոյց ընդ իւր զԱդամ, զան-կեալն պատրանաց և զբաղուսս ի սրբոց. Համբարձաւ յեր-կինս և նստաւ ընդ յաջմէ[ե] Հօր, զի զմեզ ժողովեսցէ յոր-դեգրութիւն երկնաւոր Հօր. [զ] եկեսցէ դարձեալ դատել զկեն-դանիս և զմեռեալս ի յայտնութեան իւրում և արքայութեան, որպէս գիրք ասեն. և մեք յայսմ յուսոյ սպասեմք։

Ցորենաղ [է] ասէ. երկուք, ասեմն որդիք, միոն յԱստուծոյ

ա. Ա Գ. պատժեաց բ. Գ. Գ. Սար. յանցանացն. գ. Դ. Սար. զխոտութեան. դ. Դ. Սար. յորդեգրութիւն շնորհաց. ե. Ա Գ. Դ. Սար. աջմէ. զ. Գ. Հօրն. է. . Սար. Ցորեաղ.

Միղբեստրոս ասէ. Մի է որդի Քրիստոս, զի որպէս է ճշմարիտ որդի Աստուծոյ աներևելւոյ, նոյնպէս է որդի մարդոյ երևելւոյ կատարեալ. է Աստուած կատարեալ անփոփոխելի. եղև մարդ, զի ծնեալ փրկութիւն կատարեալ մարդկան տացէ։

Յուբաղ ասէ. և զիա՞րդ ընտանի է կրել մարդւոյն որ առաւն, ուրոյն յառողէն զնա։

Միղբեստրոս ասէ. ապացուցի ինձ պարտ է հաւանել զի գիտասցես ի սոցինց երկուց միացելոց բնութեանց. մինն անկանի ընդ թշնամանաւք, իսկ միւսն ոչ ընդունի։

Յուբաղ ասէ. ոչինչ զրաւք վասն այդորիկ կարես զիս հաւանեցուցանել։

ծնեալ և միւսն ի կուսէն. Սեղբեստրոս ասէ. մի է Քրիստոս Որդի Աստուծոյ, միաւորեալ ի կուսէն ըստ անօրէնութեան, որպէս հոգի և մարմին, աներևելին ընդ երևելոյն, զի զկատարեալ փրկութիւն տացէ.

Յոբնաղ ասէ. և զիա՞րդ ընտանի ի կիրս մարդոյն յառողէն առողն.

Սեղբեստրոս ասէ. Հաւատայ, կարելի է. որպէս ի կուսէն ծնեալ և ոչ ապականեալ, զի հոգևոր էր ծնունդն, զի ծանիցես յերկուց միացելոց Աստուծոյ և մարդոյ, ըստ անօրէնութեան ճշմարտեալ ցուցանէ զկիրս կամաւորապէս, և ըզներգործութեան Աստուծոյ սքանչելիս որպէս ուսուցանեն՝ մեզ գիրք. զի առ ի մարդկանէ այս անհնարինք, որք ոչ հաւատան Աստուծոյ. այլ առ ի յԱստուծոյ հնարաւորքն, որ հաւատան. զի Աստուած միայն է որ առնէ սքանչելիս. (Եւ արդ՝ թողեալ

1 Այս մեծ հատուածը մինչեւ էջ 453 ըստ Հ. Սարգ. Դպիրեան Լուսաւորչի վարդապետութիւնէն համառօտ եւ ազատ յառաջաբերութիւնն են։

Սիղբեստրոս ասէ. Եբրայական իմաստիւք յաղագս այդորիկ գնալով տասցեր զայդ. քանզի յառաջ քան յինէն ինչ լսել, նախ հաստատեցեր չկարել ինչ հաւանեցուցանել զքեզ վասն որոյ ասեմ:

Յուբաղ ասէ. Անհնարին է հաւանեցուցանել զիս մարդկային իմաստիւք. ի միում երկուս գոլ ինչս, և զմինն ներքոյ ունել, իսկ զմինն խաչեալ, և միոյն ի սոցանէ կրել զթշնամանս:

Սիղբեստրոս ասէ. արդ թէ զայդ ինչ և է մարդկային ցուցիւք կարասցեմ ցուցանել, խոստովանիս առաջի իշխանացս յաղթել:

Կոստանդինոս աւգոստոս ասէ. յակամայից և կըռփանաւք դատապարտեցի համարանիլ` ցուցանելով քո երկուս բնութիւնս միացեալս ի նմինն. զմինն չարչարեալ, իսկ միւսն ազատ ի չարչարանացն լինել:

Սիղբեստրոս ասէ. զի առհասարակ թագաւորական ծիրանիսդ առ ի ցոյց կալայց. ասր էր սա, խառնեալ ընդ արիւն խնձուղի, գոյն ծիրանի ետ նմա: Արդ յորժամ փողիւրն մասամբքն և մանիւր լինեալ առ էջ, ո՞ր արդեւք զշրջուլն ներկեաց, թագաւորականին արժանի է՞ր ներկն, թէ յառաջ քան լինել նմա ծիրանի, միայն գոլով ասր. ոչ թէ թագաւորականի արժանաւորեաց զարդ, այլ սա որ և ծնանիլն ամա նուաստ ասր գոյր: Զայդ այդպէս ունելով, հարկաւոր է նմանեցուցանել ասրն, զմարդն, և ծիրանւոյ գոյնոյն զԱստուածն բան, որպէս միացեալ ի մանիլն, նոյնպէս և միացեալ էր ի խաչին. այլ չարչարանս ամենևին ոչ կրեաց:

Իսկ թագաւորին Կոստանդիանոսի և ամենեցուն ի միասին աղաղակելով, և ասելով ճշմարտին գոլ ցուցեր:

Թարա Փարիսեցի ասէ. էին զառ ի բաւական այդ

աստուածն. քանզի ի նմինն և կայցէ ի նմին և մնայր առըն։ Իսկ ընդդիմամարտնելով ամենեցուն և ասելով այսպէս. զայս բայց առըն միայն ընդ չարչարանաւք է կալոյ նեղքան-կել, և ոչ զունայն։

Դարձեալ յաւելեալ Ասղբեստոս. արդ աղաչեմ զձեզ, որդեակք իմ անձկալիք, տուք ինձ լրութիւն. քանզի ներգործաւղոյն են ցոյց և ասեմ զօր ով ոչ կարէ Եբրայեցից անցանել։ Եւ յաւելեալ ասէ. լո՛ւր Թարաս կարո՞ղ է ծառ ունելով յինքեան զծառագայթս առերգական հաստանել։

Թարաս ասէ. հնար է։

Ասղբեստոս ասէ. իսկ ի հաստանել նմա ոչ տեսանել թէ վերին հաստանաղին, և կանթեղ ծառագայթն յառաջ ընդունի, նախ քան զփայտին ընդունել այլ փայտակն անդ և եթ զոլով, ոչ հաստանել ոչ կարել կարէ։ Սոյնպէս և աստուածութիւն ոչ ամբոխնել կարիւր և ոչ հաստանել. իսկ այս անկաւ ընդ չարչարանաւք որպէս փայտն. որ և կապել կարիւր և ունել։ Եւ զայս ցոյցս առացից, ո՜վ Եբրայեցի, որպէս մահկանացու մարդ և ապականացու զոլով իմ, նուաստս ի նուաստէ առացան անհաս իմս մտածութիւնս։ Իսկ վասն անապէնութեան ի հաւատարմանց յայտնել պարտ է. զի ոչ թէ ամենեւին հաստ լինել զայս առացի. քանզի ոչ կարէ չինել ի բնութիւն յանշինելի և յանհաստանելի էութիւնն յայն հաստանել։

Քանզի յաղագս այդպիսի արժանաւորաց առնուլ մարմին ի մերմէ ականութենէս. զի զմեզ հաղորդս կատարագործեսցէ աստուածային բնութեանն և միաւորեսցէ ընդ ինքեան զմեր բնութիւնս։ Միաւորութիւն առ անշփոթելի և անայլայլելի և զօր. զիարէ ինքն իսկ միայն։

Յայնժամ ամենայն հրապարակն և կողմանցն Եբ-
րայեցւոցն գովելով զնա աղաղակէին. իսկ խորհրդով

զհասկացական ձեր, ո՜վ վարդապետք Եբրայեցւոց, իմացարուք զասացեալս ի մարգարէիցն, որ պատմեցաւ [ա] ի լսելիս ձեր. Եւ բիւրս [բ] առ այսուիկ է առել [գ] որ վասն Քրիստոսի Փրկչին մերոյ ասացան ի յօրինացն օրինակք, և վկայութիւնք ի մարգարէիցն. եթէ կամիք ուսանել ի նոցանէ, թէպէտ և ժամու ի ձանձրութենէ լսողացս համառօտեցաւք զբանս ի նոյն ինքն ի Հայր և յՈրդի և ի Հոգին Սուրբ. ի մի Աստուածութիւն. Զի ես եմ, ասէ, Աստուած Աբրահամու և Աստուած Իսահակայ և Աստուած Յակոբայ, ասացեալ է. այս է իմ անուն [դ] և յիշատակ ազգաց յազգս. Զի թէպէտ և թուով զանազանի և, առ առանձնաւորութիւնսն [ե] որպէս զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգին, ի բնութենէն ոչ հատանի. Երրորդութիւն կատարեալ, և մի աստուածութիւն փառաւորի, և ոգի երեսաց մերոց Տէր Քրիստոս, որք ընդ հովանեաւ նորա կեցցուք. Թէպէտ խորհեցայք դուք յապականել [զ] և ի կորուսանել ըստ Երեմիայի մարգարէութեան, և ըստ Եսայեայ խորհեցայք խորհուրդ չար. և ոչ նովաւ, և դաշինս կռեցէք, և ո՛չ նորա հոգւով, այլ մեք յոր [է] հաւատացաք և խոստովանիմք ի Հայր Ամենակալ և յՈրդի Միածին և ի Հոգին Սուրբ. յերիս կատարեալ պատկերս, և ի մի աստուածութիւն և ի զօրութիւն և ի փառս. Եւ զի վասն մարմնանալոյն [ը] Քրիստոսի տարակուսին միաք ի խնդիր. զիա՞րդ կամ զի՞նչ օրինակաւ միաւորի ընդ Երրորդութեան ի փառաբանութիւն [թ] աստուածութեան, անհնարինքն ի մարդկանէ. հնարաւորք են Աստուծոյ. [ժ] Զի առաքեալ ի Հօրէ վասն մերոյ

ա. Սառ. Դ. որ պատմեցան. բ. Ա. բանս բիւրս. Սառ. Դ. եւ բանս. գ. առ այսուիկ է ասացեալ. դ. Սառ. այս իմ անուն. ե. Սառ. եւ առ առանձնաւորութիւնս. զ. Ն. Դ. ապականել. է. Դ. Սառ. որ. ը. Բ. մարմնոյն. թ. Դ. ընդ երրորդութիւն փառաբանութիւն. ժ. Սառ. Գ. յԱստուծոյ

թագաւորին կատարումն գնել ջանմանն։

Սեղբեստրոս ասէ. Սիլէոն և Զամբրիս միայն մնացին, արդ եթէ առ սոցա ուրախացուք, զդիմաքանել զոր կամին իշխանութիւն ինչ համարիցիս ունել մեզ վայրախորհել զդոսա։ Առ այսոսիկ Սիլէոն պատասխանեաց. բարեաւք առնես զարդարութեամբ գոլով քեզ դիմադրութիւնդ, յառաջելով վասն այսորիկ՝ թէ յաղագս ձերոյ Քրիստոսին մեր մարգարէին մարգարէացան զպատճառս. զայդչափ զթշնամանս, զայդչափ կատականաց, զայդչափ չարչարման և զմահուան. յայտնեա զի սա լինել խոստացաւն Քրիստոս, և մեք ձեւք հանդերձ խոստովանիմք։ Սեղբեստրոս ասէ. արդար գիտութիւն արթուն լսողաց պիտոյանի. ուստի կամիմ ձեզ, որդեակք իմ սիրելիք և պատուականագոյնք, ամենայն

փրկութեան. և առ ՚՚ մարմին ի կուսէն, և նկարհացն տպաւորեաց, և խառնեաց զկերպարան ծառային յորովայնի կուսին ընդ աստուածութեան։ Եւ վասն այսորիկ Աստուածածին զսուրբ կոյսն խոստովանիմք, և զծնեալն ի կուսէն Տէր և օծեալ Աստուած ճշմարիտ և ոչ զկարծիս ունելոյ։ Զի զքեզ Աստուած, Աստուած քո առաւել քան զընկերս քո, ասէ մարգարէն. զի զամենայն կիրս կրեաց զմարդկան կամաւորութեամբ բաց ի մեղաց. զի մի համարեսցի այլ ազգ և առաջոք հարևանցի ինչ տեսանել զանտեսութիւն, ՚ որ վասն մերոյ փրկութեան անօրինեաց որպէս և ինքն գիտէ։ Զի ոչ ամենայն ներգործութիւն Քրիստոսի է հասանելի և ոչ հրեշտակաց է իմանալի, թող թէ մարմնաւորաց որ և ոչ մեր զծնունդս մեր գիտեմ ՚ ճառել, և ոչ զհոգւոյ առ մարմին զմիաւորութիւն.

ա. Ա էատ ք. Դ. Սար. զանօրէնութիւն գ. Սար. Դ. զմեր ծնունդն կարեմք ճառել. Ա՝ զմեզ ծնունդս գիտեմք.

զգաստութեամբ ունկնդիր լինել՝ զի ոչ թէ դոցա դադարկամիտ բովանդակութիւն արասցեմ, այլ զյաղթութիւն ամենայն մարդկան փրկութեան վասն խաւսեցայց: Եւ զիսկզբանէ յաւիտենից, յորմէ մարդն ի դրախտէն փափկութեան արտաքս անկաւ, և ի լալման ձորն՝ ցաւաւք և մահուամբ արտաքսեցաւ, ի ներքոյ ամենայն մարդկութեան Աբրահամ սուրբ և հաւատարիմ գտեալ, այր աւետեաց յԱստուծոյ արժանաւորեցաւ. առ ի սերմանէ քումմէ աւրհնեսցին ամենայն ազգք, յորժամ բաժանեաց բարձրեալն զազգս, զոր սերմանեաց որդիս Ադամայ, և սահմանս ըստ թուոյ հրեշտակաց Աստուծոյ, և ծնաւ մասն Տեառն ժողովուրդ իւր Յակոբ, վիճակ ժառանգութեան իւրոյ Իսրայել:

Եւ յաւելեալ Միլէոն ասէ. այսպէս է:

Թող թէ զայլսն ճառել, ա Զի և մարգարէն Ամբակում աքանչացեալ ընդ Քրիստոսի անօրէնութիւնն և ասէ. Տէր զլուր քո լուայ և երկեայ, նայեցայ ի գործս քո և զարմացայ. բ յորժամ ի մերձենալ ամացն յայտնեսցես ի հասանել ժամանակին երեւեսցիս: Ծնաւ, այլ ի կուսէ և ի Հոգւոյն Սրբոյ. ի մարմ եղաւ մարմնացեալ, և խանձարրօք պատեալ. այլ ի հրեշտակաց և ի բացօթեա հովուաց փառաւորեցաւ. որպէս զԱստուած և զհովիւ հովուաց հօտից բանաւոր ոչխարաց: Եւ ի մոգուցն երկրպագեալ աստուածորդութեամբ աստեղբն գ ընծայիւք՝ ոսկւով և կնդրկով և զմռով, որպէս թագաւոր և Աստուած. և մեռեալ վասն մեր. և քառասնօրեայ եկեալ ի տաճարն ըստ օրինացն դ ի սրբութիւն սրբութեանցն էր, Տէր և լոյս հեթանոսաց և փառք Իսրայէլին Աստուծոյ. և արձակէ զկապեալս ի մեղաց. և դարձեալ ի տաճարն յետ երկոտասան ամաց զարմացուցա-

ա. Մատ. եւ ոչ զինչ այլ ճառել էր. բ. Ա՛ զարհուրեցայ գ. Մատ. Գ. աստեղն դ. Գ. ըստ օրինաց.

Միղքեսարիոս ասէ. վասն զի ասեն թէ Աբրահամ վասն հաւատոց արժանեաց ծնաւ զԻսահակ, իսկ Իսահակ ծնաւ զՅակոբ. արդ երեքս այս այնպէս հաւատարմութեամբ Աստուծոյ հաճոյացան, եւ այնպէս անքննքաւս գտան, որպէս զի ամենակալն Աստուծոյ արժանաբար սիրով կամեցեալ զիւր անունն ի սոսին անուանեալ ասելով. Ես եմ Աստուած Աբրահամու, եւ Աստուած Իսահակայ, եւ Աստուած Յակոբայ, զայս ինձ անուն յաւիտենական ազգէ յազգ: Իսկ վերաբուսան պատճառք զոյս այժմ հեռի պիտենա ասել. որպէս զի որդեացն Աբրահամու հանել յԵգիպտոս, եւ գալ նոցա ընդ թագաւորութեամբն փարաւոնին: Այլ յիշեալ զիւրայոցն աւետեացն, եհան զնոսա անտի հզաւր ձեռամբ իւրով, եւ բարձր բազկաւ իւրով. այսպէս որպէս զի տալ նմա ցամաք ոտիւք ընդ մէջ անցանել Կարմիր ծովուն, եւ զփարաւոնն տեսանելով նորա եւ ամենայն զաւրս նորա ծովուն ալեաց մատնել: Եւ յետ այդոցիկ ետ նոցա աւրէնս ի ձեռն Մովսէսի զոհից, այսինքն է զուարակաւք, եւ ցլաւք եւ ոչխարաւք եւ ուլովք եւ արաջաւք եւ տատրակաւք եւ աղաւնեաւք, այլ ամենայն եւ որ ինչ նոցին նման է: Սատանայ շրջափոխեալ իւրայոց կռոցն յաւրինեաց, ուստի հարկ եղեւ ծնանիլ ի կուռէ, որում

նէք զվարդապետսն որք այսքն գիրս[ա] Եսայեայ[բ] ի վկայութիւն զհոգին[գ] Տեառն ի վերայ նորա ընթեռնուլ, եւ որ ի կարգին է խորհրդածութիւն որ ի մարգարէէն առ ի Քրիստոս. Եւ դարձեալ երեսուն ամեայ գայ ի մկրտութիւն, որ հնգյն եւ եւ նորոյս[գ] էր միջնորդ զՅովհաննէս ասեմ, զորդի ամլոյն, որ

ա Բ. գիրս .Դ. Մար. գիրս Եսայեա. բ. Դ. Մար. ան նոցի գ Դ. եւ նորոյն էր.

վասն այսորիկ Գառն անարատ կոչել. քանզի պարտ գոլ նմա վասն աշխարհի մեղաց զենանիլ: Արդ՝ ծնաւ սա ի կուսէ, զի մեք վերստին ծնցուք յորովայնէ կուսի եկեղեցւոյ. փորձեցաւ՝ զի մեք փորձեսցուք. կապեցաւ՝ զի զմեզ ի կապանաց անիծիցն բացարձակեսցէ. այպանեցաւ՝ զի զմեզ յայպանութենէ դիւացն փրկեսցէ, վաճառեցաւ՝ զի զմեզ գնեսցէ. տառապեցոյց զինքն՝ զի զմեզ բարձրացուսցէ. ըմբռնեցաւ ի մարդկանէ՝ զի զմեզ ի դիւաց գերութենէ ազատեցուսցէ. մերկացաւ՝ զի զմերկութիւն առաջին մարդոյն ուրով մահ եմուտ ըզգեցուսցէ. փշաւք պսակեցաւ՝ զի զփուշս և զտատասկս զանիծիցն խանգարեսցէ. ղեղխաւ կերակրեցաւ՝ զի զմեզ յերկիրն որ բերէ զկաթն և զմեղր մտուսցէ. վերջոյ ի բարձրաւանդակի խաչին պատարագեցաւ՝ զի զամենայն աշխարհի զմեղս ջնջեսցէ: Աստանաւր սատանայի ամենայն մեքենայաւորութիւնք խափանեցաւ. զուարակ փոխանակ զուարակի, և խոյ փոխանակ խոյի համեմատեալ:

մկրտեաց[ա] զՔրիստոս, և վկայեալ թէ՝ Սա է Որդի Աստուծոյ և Գառն անարատ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի, որև ի վերուստ վկայեալ ի Հօրէ և ի Հոգւոյն Սրբոյ, և դաւհեալ և փորձեալ ի սատանայէ յաղթահարեալ ի բաց կալ.[բ] և հրեշտակք պաշտէին[գ] զնա, որպէս և յառաջագոյն[դ] ասացաք. Եւս այսորիկ սկիզբն առնէ նշանաց՝ զջուրն[ե] ի գինի փոխեալ, և զաշակերտսն կոչէ ի քարոզութիւն Աւետարանին, և զդևս հալածէր, որք ապականէին. մի առնէր յառաջ քան զժամանակն. զհիւանդս բժշկէր, զբորոտս սրբէր, զկաղս[զ] գնացուցանէր,

ա. Ա՛ Դ. Սար. մկրտեաց բ. Դ. Սար. եթէ զա է. գ. Սար Դ. նէ յաղթեալ ի բացեկալ: գ. Դ. առաջի զնա. ե, Դ. յառաջին, զ. Դ. Սար. Զայնմ՛ նշանաց սկիզբն առնելով զՋուրն ե. Ա, զհիւանդսն Ա՛ Դ. զկաղսն,

Գտան անարատ զատանել ոչ ի պարագ. մնալ՝ զի զմիա-
հրա թագաւորութիւն գերեվարեցին. թողեցաք՝ զի
զգեղեցկագնինս որդւոց ահացհնեցէ. յարեաք՝ զի մեռելոց
կեանս տացէ. եւ յերկինս՝ զի մարդոյ ոչ զոր կարգոն
դրախտ միայն դարձուցանէ, այլ և զերկնից զրաւնս
բացցէ. իսկ նոսա ընդ աջմէ Հայր՝ զի ի պաղատանս
Հաւատարմաց Հայեացի, եկեալ դատել զկենդանիս և
զմեռեալս, զի հատուսցէ յիւրաքանչիւր ըստ գործոց
իւր: Այս է¹ հաւատս մեր զոր ունիմք և քարոզեմք.

1 Տես Հ. Բ. Ա. էջ 70.

զհամբերս ի բուռն դարձուցանէր. և խոյս լսել տայր, զհարս
յուսատուրէր. զանդամալոյծս առողջացուցանէր և զամենայն
ախտամէտս. Եւ լինէր մարգարէին բանն. «Նա զտկարու-
թիւնս մեր եբարձ. և զմեռեալս յարուցանէր. և զաղքատս
աւետարանէր. և զամենայն արդարութիւնս լնոյր. և ուսուցա-
նէր բազում մասամբք և բազում օրինակօք, զմիտս արքայու-
թեան երկնից. Զի որ ունի զհաւատս և լսէ աւետարանիս
կեցցէ: Որպէս զՂազար¹ չորեքօրեայ մեռեալ յարուցանէ ի գե-
րեզմանէն, և դարձեալ ինքն յարուցանէ, զի ի բերանոյ մար-
գարէից հաստատեսցի օրհնութիւն ի բերանս Աստուծոյ² և
անմահութեան որդի Դաւթի միոյ. և մեռանի. և ոչ եղանէ
զմա ապականութեան ի կամաց չարչարանաց, զի հաշտե-
ցուսցէ զհայր [illegible] չարչարանօք ընդ մեզ. և թաղեցաւ ընդ-
մեր զոհ [illegible]. և մահուամբ զկենդանութիւն
մահու [illegible] և երեքօրեայ յարուցեալ և փառօք համ-
բարձեալ և նստեալ ընդ աջմէ Հօր ի կեանս. և յարութիւն
մեզ պարգեւեաց և աւետարանեաց խաղաղութիւն հեռաւորաց

ա. Բ. զմարգարէն [illegible] Բ. Դ. Մար. [illegible] Գ. Բ. Կոր.
Կայտա. Դ. Դ. Մտ. Ա. ի [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Աստուծոյ. Ե. Բ. Մանուաքն:

արգելեան Հաւատ ինչ Թուեցին քեզ, ով Նիկիայեցի՛ ասացեալքդ. Հայցեմ։

Մելէտոն ասէ. խոստովանիս զբովանդակ ինձ յաղագս ամենայնի լինել. քանզի առաջին քո բան և վեր-

և մերձաւորացս։ Եւ զՍուրբ Հոգին առաքեաց ի մխիթարել[ա] զառաքեալսն Հրեղէն լեզուօք առ լանն ընտրութեան ազգաց ազգաց, յորս առաքելութիւն էր։ Եւ զի պայծառ պարտ էր չարչարել Քրիստոսի ըստ օրինաց և մարգարէից, և մեռանել և յերրորդ աւուր յառնել. և մտանել ի փառս իւր, և քարոզել յանուն նորա ապաշխարութիւն, և թողութիւն մեղաց, ի ձեռն աշակերտացն, և նշանօք և արուեստիւք և զօրութեամբ յայտ արարեալ յամենայն ազգս ազգիցութեամբ, և Հոգւոյն Սրբոյ երևեալ. զի քարոզեսցի Աւետարանն արքայութեան ընդ ամենեսեան.[բ] և ապա եկեսցէ կատարած, Յոր դարձեալ գայ ի դատաստան դատել զազգս՝ որ[գ] Հաւատացեն յԱստուած և գործեցին զարդարութիւն, ժառանգորդս իւր առնէ. և յարքայութիւն իւր մուծանէ. իսկ որ[դ] ուրացան զամենատուրն զՏէրութիւնն, և գործիցեն զանօրէնութիւնն,[ե] մնացեն ի պատիժ՝ երթիցեն արդարքն ի կեանսն յաւիտենից,[է] և մեղաւորքն ի տանջանսն յաւիտենից)։ Այս է խոստովանութիւնս[ը] մերոյ Քրիստոնէութեան Հաւատոյ. (և յորս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր. ընդ որում Հօր միանգամայն և Հոգւոյն Սրբոյ փառք այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից)։

Եւ ասացեալ քաղցրութեամբ զամէնն։

Ասէ Թագաւորն. արդ՝ ամենայն ինչ կատարեցաւ ի փառս Աստուծոյ բան Հաւատոյ։

ա. Դ. Սար. և Մխիթարեանց գաղափարս. բ. Բ. Հոգւոյն Աստուծոյ. գ. Դ. յամենայնս. Դ. Սար. ամենայնս. դ. Ա' որք. ե. Դ. Ազգաց զանօրէնութիւն. է. Դ. Սար. ի կեանս յաւիտենական. ը. Դ. Սար. Այս խոստովանութեան.

ջին և միջին, այդպէս ճշմարտութեամբ համարանին, որպէս զի պարտ լինել մեզ շատ յառաջ քան զայս հաւատալ Քրիստոսի, այղ ոչ աւտար ինչ առնէ, առ ի գործել մեր անհաւատարմութիւն, որ յամենայն ժամ իւրայոցն փրկութեան զամենայն ինչ մեքենաւորէ։ա Ցայնժամ երկոտասանիցն փչել ի նա։ բ

Զամբրիս ասէ. Թէ մարդկային մտածութեամբ և ցուցիւք Միղբեստրոս ձեռնհասի. արդ՝ պարտ է մեզ Թողուլ զհայրական աւրէնան, և երթալ զհետ մարդոյ մոգի, զոր հարքն մեր համարանեալ գատապարտեցին։ Այղ լուր ինձ, տէր իմ Թագաւոր, հրամայէ ածել ցուլ զի ցուցից առաջի դորա այս աւր զաւրութիւն զանուն Աստուծոյ։ Զի ոչ կամիմ ես բանիւ վիճաբանել ընդ նմա, այլ արդեամբ. և սկսեալ նոցա խնդրել ցուլ վայրենի։ Իւրինիոս սՁ ի Թագաւորազանցն ասէ

ա. Թն. չէայ. «Սելէտն ասէ . . . . մեքենաւորէ։»
բ. Թն. փչեալ ի դէմս նորա ասէ (Տալարտութեամբ ասէ)

ԳՂ. ԾԴ.

Թէ որպէս Կոստայէ Թագաւորն առ ի նշանացոյցը լինել քրիստոնէից եւ Հրէից. Ցուլն սպանանելն ի Հրէից եւ ապա Սեղբեստրոսի կենդանացուցանելն զցուլն, Հաւատալ Հրէից բարեկարգութիւնդն։

Արդ՝ լիցի նշանաց ցոյցք երկաքանչիւրոց. Ցայնժամ Զամբրեհ մոգ ասէ. ըստ կարծեաց յաղթահարեալ ցուցանա մեռանան վարդապետք Հրէից ի Սեղբեստրոսէ ճարտարաբանութեամբ. այլ ես ոչ բանիւ ընդդիմահարիմ, այլ գործով յանդիման առնեմ զանուն Աստուծոյ զոր ոչ դք կարէ լսել. բ

Սեղբեստրոս ասէ. և զիա՞րդ զանուն Աստուծոյ յայտնի ոչ առնես։

ա. Գ. ցուցանեն. բ. Սար. առնել.

ունել նմա ցաւլ, և ոչ հեռի ի քաղաքէն, այլ ուր անուանեալն է անդէպյք գոլ, զոր ասէր հազիւ կարել ի հարիւր մարդոյ հզաւրաց ունիլ։ Յայնժամ Արիղբեստորոս աղաչեաց զթագաւորն և զամենեսեան, որք էին յայնմ վայրի, զի հրամայեսցեն ածել զցուլն։

Արիղբեստորոս և Զամբրիս այսպիսի վիճաբանութիւն ունէին. քանզի հարցաւ նմա Արիղբեստորոս ասելով. վասն է՞ր զցուլն վայրենի խնդրեցեր ածել։ Իսկ Զամբրիս կախարդ գոլով ասէ. վասն զի զանուն Աստուծոյ մերոյ զաւրութիւն ոչ ևս տանել կարասցէ, քանզի յառաջանախնիքն իմ յորժամ զոհս մատուցանէին Աստուծոյ, քաջամեծ ցուլս մատուցանելով զայս անուն Աստուծոյ, զմեծ ի լսելիս ցլուն ասէին. և ի նմին ժամու գոչելով և հեծելով ցուլքն, ընդ նմին և զշունչն արձակէին. քանզի ոչ մի զաւրութիւն զայս ուսեալ զանուն՝ կարասցէ կեալ։

Արիղբեստորոս ասէ. դու զայդ զանուն զիա՞րդ ոչ լսել ուսար։

Զամբրիս ասէ. դու առ այդ կարծես՝ թէ ի լրոյ զայդ ուսայ, զոր լսել ոչ ոք կարասցէ տանել և ոչինչ ոչ ի մարդկանէ, ոչ ի թռչնոց։

Արիղբեստորոս ասէ. նա գոնէ թագաւորացդ ասա, ի՞նչ իրաւքդ զանունդ զայդ առանց լսելոյ ուսար։

Զամբրիս ասէ. չէ քեզ գիտենալ զխորհուրդդ զայդ և մանաւանդ քո թշնամի գոլով Եբրայեցւոց։ Ասէ ցնա թագաւորն. իսկ արդ ընթերցեա՛ ուսար զայդ անուն։ Ասէ ցնա Զամբրիս. ո՛չ քարտէս, ո՛չ մագաղաթ, ոչ փայտ, ոչ քար զայս զանուն վերագրեալ կարասցէ տա-

Զամբրիհ ասէ. ոչ է պարտ քեզ լսել. և կամ այլոց այլ լաւութիւն ունի.

Թագաւորն ասէ. և դու զիա՞րդ ուսար, յորո՞ց ուսարն.

նել, քանզի ի նմին ժամու և որ գրէն սատակի, և որ վերագրէն ի նմին ժամու լուծանի։

Ասէ ցնա Թագաւորն. Իսկ արդ տաս ընդ մեզ ճշմարտիւ զիարդ ուսար զանուանդ զայդ։

Իսկ Զամբրիս ասէ. եւթն աւր պահոց պարապեցի և յետ այնորիկ ի տաշտի արծաթւոյ Նորի զոր ոչ ոք երբէք ի գործ կալեալ էր, արկաւ յաղբիւրէ ջուր, և մինչ լցաւ անաւթն աւրհնեցաւ. և այնպիսի ջուրն մատամբ եղև գիր անուն Աստուծոյ, ուսուցանելով լռութեամբ մտացս, և յայնժամ ի յառաջին ժամու աւուրն և մինչև ցերեկն գրեալ զանունն ի ջուրն, հազիւ կարացի հաստատութեամբ ի միտ իմում դնել. Այդ ինչ պիտոյ է երկայնապատայտ ասնել բանս։

Զայս և որ ինչ սոցին նման են ասացաւ. ա Նոր պատահաւք կապեալ զեղջերւրացն և զպարանոցէն առ ի յուենել զնա։ Յայնժամ Զամբրիս ընդ մտանելով և

ա. Ոմ. ընթեալ եղեւ ցանն, զոր հազիւ արդ. հաւրիւր անէին։

Զամբրեհ մոգ ասէ. յաղբիւրէ ջուրց՝ յարծաթի կոնք արկեալ և եւթն օր պահեալ և հօկեալ, մատամբն իմն գրեալ անուն Աստուծոյ ի վերայ ջուրցն, հազիւ կարացի ի միտ առնուլ. զոր ոչ է պարտ մարդոյ խօսել.

Սեղբեստրոս ասէ. ո՞վ չարին և խաբէութեան մոգիդ ըղպարզամիտսն, զի ոչ անուն Աստուծոյ, այլ գիւացն զոր ոչ ասես, զի ծանիցի քո գիւթիւթիւնդ. Արդ՝ ես յայտնի քարոզեմ զՔրիստոս Աստուած, և զնորա զօրութիւնն, և դու արա զինչ առնես՝ ա որ Քրիստոսիւ լուծանի.[1] Եւ հրամայեաց ածել ցուլ մի Զամբրեհ հզօր ամեհի և վայրենագոյն յանդէ. և

ա. Մար. Դ. առնելոց ես որ Քրիստոսիւ լուծանելոց է.

1 Նոր. տես եւ ի վկ. Պէտրոնիոսի եւ Թէոփիլայ. եւ ի վկ. Ս. Գէորգեայ։

քահնելով Սիղբեստրոսի ասէ. յայս ժամ հաւատալ բանից քո և ցոյցք քո պատճառեալ բանից զհրեշտակաց զզայրու-թիւն ի դայ ցուցցէ. կամ սոա զանուն Աստուծոյն քո ի լսելիս գոչա և հաւանեցուսցես զմեզ զամենակալն Աստուած պաշտեսս կամ. ես ասեմ և ամենեքին իմ պաշտպանութեանս համարանեսցեն։

Յայնժամ խռովեցան ամենեքին, որպէս մարթի ասել, որք ի մէջ հաւատ համարանեալ էին։

Այլ սուրբն Սեղբեստր կայր աներկիւղ և զուարթ-ասելով. մեծամեծք գիւաց ջանմունք մեծագունիւք աս-տուածայնեաւք յաղթահարին ազնուականութեամբք։ Յանկայն սկզբունք հաւատացելոցն էին. և եկն նորա հասատոս զօլ ինքն ի հաւատն փորձութեան մերձ ամենեքին զնոսա խռովեցուցանելի։ Իսկ ամենեցուն հա-ւանեալ, որպէս զի ասացէ զանունն ի լսելիս ցլուն, որպէս խոստացանն Ջամբրի փորձել։ Եւ յորժամ եանց Ջամբրիս և խաւսեցաւ ի լսելիս նորա, ի նմին ժամու ի գոռ հարեալ ցլուն՝ գոչեաց բնութեամբ բազմաւ. ոս-տուցեալ աչաց նորա բացաշնչեաց։

Յայնժամ ամենայն Երբայեցիքն ի ներքս անցեալ, ի վերայ յարեան Սիղբեստրոսի. և բազմութիւն պատա-ռեցաւ ընդ երկու. ոմն սորա և ոմն նորա յաւելուին։

իբրև ածաւ[ա] մատուցեալ Ջամբրեհ յունկն ցլուն, գիւթեաց զօպ զիւացն[բ] ախորժական լռութեամբ, և գոչեաց ցուլն ուժ-գնակի. և զարհուրեցոյց զբազմութիւն ամբոխացն, և զգոյնի[գ] հարեալ՝ ոստեան աչք նորա. և անդէն անշնչացեալ մեռաւ, առանց սրոյ և մեքենայից իւրոց։ Եւ պատառեցաւ բազմու-թիւնն, ոմանք ի Հրէայսն, և ոմանք ի Սեղբեստրոս և հան-

ա. Գ. ածեաւ. բ. Ն. Ա. ըդիւաց. գ. Նորայք գրամէ. ըղողանե Դ. Սար. զղոդի.

Միջերկրայոս ասէ. վասն զի ասեն թէ՝ Աբրահամ վասն հաւատոց արժանեաց ծնաւ զԻսահակ, իսկ Իսահակ ծնաւ զՅակոբ. արդ երեքս այս այնպէս հաւատարմութեամբ Աստուծոյ հաճոյացան, եւ այնպէս անբանբաւս գտան, որպէս զի անձնական Աստուծոյ արժանաբար սիրով կամեցեալ զիւր անունն ի սոսին անուանեալ ասելով. Ես եմ Աստուած Աբրահամու, եւ Աստուած Իսահակայ, եւ Աստուած Յակոբայ, զայս ինձ անուն յաւիտենական ազգէ յազգ: Իսկ վերաբուսան պատճառք զոյս այժմ հեռի պիտենս ասել. որպէս զի ոչ դեռացն Աբրահամու հանել յԵգիպտոս, եւ զօլ նոցա ընդ թագաւորութեամբն փարաւոնին: Այլ յիշեալ զիւրայոցն աւետեացն, եհան զնոսա անտի հզաւր ձեռամբ իւրով, եւ բարձր բազկաւ իւրով. այսպէս որպէս զի տալ նմա ցամաք ոտիւք ընդ մէջ անցանել Կարմիր ծովուն, եւ զփարաւոնն տեսանելով նորա եւ ամենայն զաւրունորա ծովուն այլեաց մտանել: Եւ յետ այդոցիկ ետ նոցա աւրէնս ի ձեռն Մովսէսի զօհից, այսինքն է զաւարակաւք, եւ ցլաւք եւ ոչխարաւք եւ ուլովք եւ արջառաւք եւ տատրակաւք եւ աղաւնեաւք, այլ ամենայն եւ որ ինչ նոցին նման է: Աստուածայ շրջափոխեալ իւրայոց կարգն յաւիտենեացն, ուստի հարկ եղեւ ծնանիլ ի կուսէ, որում

նէր զվարդապետսն որք տային գիրս[a] Եսայեայ՝ ի վկայութիւն զհոգին: Տեառն ի վերայ նորա ընթեռնուլ, եւ որ ի կարգին է խորհրդածութիւն որ ի մարգարէէն առ ի Քրիստոս: Եւ դարձեալ երեւումն ամենայ գայ ի մկրտութիւն, որ հնդյն եւ եւ նորայն՝ էր միջնորդ զՅովհաննէս ասեմ, զորդի ամլոյն. որ

[a] Բ. գիրս Դ. Մար. գիրս Եսայեայ. գ. Դ. Մար. եւ նորի
գ Դ. եւ նորայն էր.

վասն այսորիկ Գառն անարատ կոչել. քանզի պարտ գոլ նմա վասն աշխարհի մեղաց զենանիլ։ Արդ՝ ծնաւ նա ի կուսէ, զի մեք վերստին ծնցուք յորովայնէ կուսի եկեղեցւոյ. փորձեցաւ՝ զի մեք փորձեսցուք. կապեցաւ՝ զի զմեզ ի կապանաց անիծիցն բացարձակեսցէ. այպանեցաւ՝ զի զմեզ յայպանութենէ դիւացն փրկեսցէ, վաճառեցաւ՝ զի զմեզ գնեսցէ. տառապեցոյց զինքն՝ զի զմեզ բարձրացուսցէ. ըմբռնեցաւ ի մարդկանէ՝ զի զմեզ ի դիւաց գերութենէ ազատեցուսցէ. մերկացաւ՝ զի զմերկութիւն առաջին մարդոյն որով մահ եմուտ ըզգեցուսցէ. փշաւք պսակեցաւ՝ զի զփուշս և զտատասկս զանիծիցն խանգարեսցէ. ղեղիաւ կերակրեցաւ՝ զի զմեզ յերկիրն որ բերէ զկաթն և զմեղր մտուսցէ. վերջոյ ի բարձրաւանդակի խաչին պատարագեցաւ՝ զի զամենայն աշխարհի զմեղս ջնջեսցէ։ Աստանաւր սատանայի ամենայն մեքենայաւորութիւնք խափանեցաւ. զուարակ փոխանակ զուարակի, և խոյ փոխանակ խոյի համեմատեալ։

մկրտեալ[ա] զՔրիստոս, և վկայեալ թէ՝ Սա է Որդի Աստուծոյ և Գառն անարատ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի, որև ի վերուստ վկայեալ ի Հօրէ և ի Հոգւոյն Սրբոյ, և պահեալ և փորձեալ ի սատանայէ յաղթահարեալ ի բաց կալ,[գ] և հրեշտակք պաշտէին[դ] զնա, որպէս և յառաջագոյն[ե] ասացաք. Եւս այսորիկ սկիզբն առնէ նշանաց՝ զջուրն[զ] ի գինի փոխեալ, և զաշակերտսն կոչէ ի քարոզութիւն Աւետարանին, և զդեւս հալածէր, որք աղաղակէին. մի տանջեր յառաջ քան զժամանակս. զհիւանդս բժշկէր, զբորոտս սրբէր, զկաղս[է] գնացուցանէր,

ա. Ա՝ Դ. Սար. մկրտեալ բ. Դ. Սար. եթէ զա է. գ. Սար Դ. եւ յաղթեալ ի բացեկայ։ դ. Դ. [illegible] [illegible]. ե. Դ. յառաջ, զ. Դ. Սար. Ցայժմ նշանաց [illegible] [illegible] [illegible] է. Ա, [illegible] Ա՝ Դ. [illegible]

Գտան անարատ զատանել ոչ կարացի. մեռաւ՝ որ զմա-
հու թագաւորութիւն զերեմպարեացն. թաղեցաւ՝ որ
զգերեզմանս որոց աւերեսցէ. յարեաւ՝ որ մեռելոց
կեանս տացէ. ել յերկինս՝ զի մարդոյ ոչ զոր հարցան
դրախտ միայն դարձաւորեսցէ, այլ և զերկնից դրունս
բացցէ. իսկ նստաւ ընդ աջմէ Հաւր՝ որ ի պատուանդան
Հաւատարիմաց հայեցիս, եկեսցէ դատել զկենդանիս և
զմեռեալս, զի հատուսցէ յիւրաքանչիւր ըստ գործս
իւր: Այս է¹ հաւատս մեր զոր ունիմք և քարոզեմք.

1 Տես Հ. Բ. Ս. էջ 70.

զհամբրս ի բան դարձուցանէր. և խլից լսել տայր, զկաղս
գնացուցանէր. զանդամալոյծս առողջացուցանէր և զամենայն
ախտամէտս. Եւ լնոյր մարգարէին բանն. ᵃ Նա զ՚իւան-
դութիւնս մեր եբարձ. և զմեռեալս յարուցանէր. և զաղքատս
աւետարանէր. և զամենայն արդարութիւնս լնոյր. և ուսուցա-
նէր բազում ճառամբք և բազում առակօք ᵇ զմուտս արքայու-
թեան երկնից. Զի որ ունի զհաւատս և լսէ աւետարանիս
փրկեսցի: Որպէս զՂազար ᶜ չորեքօրեայ մեռեալ յարուցանէ ի գե-
րեզմանէն, և դարձեալ զօր յերրորդումն, զի ի բերանոյ մա-
նկանցն հաւատացեալք օրհնութիւն ի բերանոյ Ովսաննայ ᵈ և
աւետիսութեան որդի Դաւթի մկրտի. և մատնի. և ոչ եղանէ
զինչ ամբաստանութեանն ի կամաւոր չարչարանացն. զի հաւատա-
ցուսցէ զհայր իւրով չարչարանաւք ընդ մեզ. և թաղեցաւ ընդ-
մեզ-մեր ընդ խաչափայտի. և մահուամբ ᵉ զիշխանութիւն
մահու խափանեսցէ. և երեքօրեայ յարուցեալ և փառօք համ-
բարձաւ և նստաւ ընդ աջմէ Հաւր ի կեանս. և յարութեան
մեզ պարգևեաց և աւետարանեաց խաղաղութիւն հեռաւորաց

ա. Ա. զմարգարէին բանն Բ. Դ. Մար. օրհնելով. Գ. Ա. եղե-
ղարմ. Դ. Դ. Մար. ան ի բերանոյ մանկանց տղայոց օրհնութիւն
Ովսաննայ. Ե. Բ. մահուանն:

աղօթեան հաւատն ինչ թուեցին քեզ, ով Ներսէսեցի՛, ասացեալքդ. Հարցեր։

Մելքոն ասէ. Խոստովանիս զբովանդակ ինձ յաղագս ամենայնի լինել. քանզի առաջին քո բան և վեր-

և մերձաւորացն։ Եւ զՍուրբ Հոգին առաքեաց ի մխիթարել[ա] զառաքեալսն հրեղէն լեզուօք առ բանն ընտրութեան ազգաց ազգաց յորս առաքելութիւն էր։ Եւ զի այսպէս պարտ էր չարչարել Քրիստոսի ըստ օրինաց և մարգարէից, և մեռանել և յերրորդ աւուր յառնել. և մտանել ի փառս իւր, և քարոզել յանուն նորա ապաշխարութիւն, և թողութիւն մեղաց, ի ձեռն աշակերտացն, և նշանօք և արուեստիւք և զօրութեամբ յայտ արարեալ յամենայն ազգս ազգիցութեամբ. և Հոգւոյն Սրբոյ[բ] երևեալ. զի քարոզեսցի Աւետարանն արքայութեան ընդ ամենայն.[գ] և ապա եկեսցէ կատարած։ Ցոր դարձեալ գալ ի դատաստան դատել զազգս՝ որ[դ] հաւատացեն յԱստուած. և գործեսցին զարդարութիւն, ժառանգորդս իւր առնէ. և յարքայութիւն իւր մուծանէ. իսկ որք[ե] ուրացան զամենատուրն զՏէրութիւնն, և գործիցեն զանօրէնութիւնս,[զ] մտցեն ի պատիժ՝ երթիցեն արդարքն ի կեանսն յաւիտենից.[է] և մեղաւորքն ի տանջանսն յաւիտենից)։ Այս է խոստովանութիւնս[ը] մերոյ Քրիստոնէութիւն հաւատոյ. (և յայս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր. ընդ որում Հօր միանգամայն և Հոգւոյն Սրբոյ փառք այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից)։

Եւ ասացեալ բազմութեան զամէնն։

Ասէ Թադէոսն. արդ՝ ամենայն ինչ կատարեցաւ ի փառս Աստուծոյ բան հաւատոյ։

ա Ի Մատ. Ձե մխիթարեաց զառաքեալսն. բ. Բ. Հոգւոյն Աստուծոյ. գ. Դ. յամենայնս. Դ. Մատ. ամենայնս. դ. Ա' որք. ե. Դ. Մատ. զանիրաւութիւն. է. Դ. Մատ. ի կեանս յաւիտենականս. ը. Դ. Մատ. Այս խոստովանութեան.

ջին և միջին, այնպէս ճշմարտութեամբ համաբանին, որպէս զի պարտ լինել մեզ շատ յառաջ քան զայս հաւատալ Քրիստոսի, այլ ոչ աւտար ինչ առնէ, առ ի գործել մեր անհաւատարմութիւն, որ յամենայն ժամ իւրայոցն փրկութեան զամենայն ինչ մենքենաւորէ։ Ցայնժամ երկոտասանիցն փչել ի նա։

Զամբրիս ասէ. Թէ մարդկային մտածութեամբ և ցուցիւք Սիղբեստրոս ձեռնհասի. արդ՝ պարտ է մեզ թողուլ զհայրական աւրէնսն, և երթալ զհետ մարդոյ մեղի, զոր հարքն մեր համաբանեալ դատապարտեցին։ Այլ լուր ինձ, տէր իմ թագաւոր, հրամայէ ածել ցուլ մի ցուցից առաջի դորա այս աւր զաւրութիւն զանուն Աստուծոյ։ Զի ոչ կամիմ ես բանիւ միձաբանել ընդ նմա, այլ արդեամբ. և սկսեալ նոցա խնդրել ցուլ վայրենի։ Կրինիոս ոմն ի թագաւորազանցն ասէ

ա. Ու. չէայ. «Մեկէն ասէ . . . . մենքենաւորէ.»
բ. Ու. փչեալ ի դէմս նորա ասէ (Նախաբանութեամբ ասէ)

ԳԼ. ԺԳ.

Որ է որպէս Կոստանդին թագաւորն առ ի նշանացոյց լինել քրիստոնէից եւ Հրէից. Ցլոյն սպանանելն ի Հրէից եւ արդեամբ Սեղբեստրոսի կենդանացուցանելն զցուլն, Հեղինէի բարեկարգութիւնն։

Արդ՝ լիցի նշանաց ցոյցք երկոքանչիւրոց. Ցայնժամ Զամբրեհ մոգ ասէ. ըստ կարծեաց յաղթահարեալ ցուցան. մեռանեն վարդապետք Հրէից ի Սեղբեստրոսէ ճարտարաբանութեանէ. այլ ես ոչ բանիւ ընդդիմահարիմ, այլ գործով յանդիման առնեմ զանուն Աստուծոյ զոր ոչ ոք կարէ լսել։

Սեղբեստրոս ասէ. և զի՞արդ զանուն Աստուծոյ յայտնի ոչ ասես։

ա. Գ. ցուցանեն. բ. Սաք. առնել.

ունել նմա ցուլ, և ոչ հեռի ի քաղաքէն, այլ ուր անուանեալն է անդէայք գոլ, զոր ասէր հազիւ կարել ի հարիւր մարդոյ հզաւրաց ունիլ։ Յայնժամ Սեղբեստրոս աղաչեաց զթագաւորն և զամենեսեան, որք էին յայնմ վայրի, զի հրամայեսցեն ածել զցուլն։

Սեղբեստրոս և Զամբրիս այսպիսի վիճաբանութիւն ունէին. քանզի հարցաւ նմա Սեղբեստրոս ասելով. վասն էր զցուլն փայրենի խնդրեցեր ածել։ Իսկ Զամբրիս կախարդ գոլով ասէ. վասն զի զանուն Աստուծոյ մերոյ զաւրութիւն ոչ ևս տանել կարասցէ, քանզի յառաջանախնիքն իմ յորժամ զոհս մատուցանէին Աստուծոյ, քաջամեծ ցուլս մատուցանելով զայս անուն Աստուծոյ, զմեծ ի լսելիս ցլուն ասէին. և ի նմին ժամու գոչելով և հեծելով ցուլքն, ընդ նմին և զշունչն արձակէին. քանզի ոչ մի զաւրութիւն զայս ուսեալ զանուն՝ կարասցէ կեալ։

Սեղբեստրոս ասէ. դու զայդ զանուն զիա՞րդ ոչ լսել ուսար։

Զամբրիս ասէ. դու առ այդ կարծիս՝ թէ ի լրոյ զայդ ուսայ, զոր լսել ոչ ոք կարասցէ տանել և ոչինչ ոչ ի մարդկանէ, ոչ ի թռչնոց։

Սեղբեստրոս ասէ. նա գոնէ թագաւորացդ տուր, ի՞նչ իրուքդ զանունդ զայդ առանց լսելոյ ուսար։

Զամբրիս ասէ. չէ քեզ գիտենալ զխորհուրդդ զայդ և մանաւանդ քո թշնամի գոլով Եբրայեցւոց։ Ասէ ցնա թագաւորն. իսկ արդ ընթերցեա՞լ ուսար զայդ անուն։ Ասէ ցնա Զամբրիս. ո՛չ քարտէս, ո՛չ մագաղաթ, ոչ փայտ, ոչ քար զայս զանուն վերագրեալ կարասցէ տա-

Զամբրիհ ասէ. ոչ է պարտ քեզ լսել. և կամ այլոց. այլ լաութիւն ունի.

Թագաւորն ասէ. և դու զիա՞րդ ուսար, յորո՞ց ուսարն.

նել, քանզի ի նմին ժամու և որ գրէն սատակիր, և որ վերադարձէն ի նմին ժամու լուծանիր։

Ասէ ցնա Թագաւորն. խակ արդ ասա ընդ մեզ ճշմարտիւ, զիարդ ուսար զանուանդ զայդ։

Իսկ Զամբրի ասէ. եւթն աւր պահոց պարապեցի և յետ այնորիկ ի տաշտի արծաթեայ նորի զոր ոչ ոք երբեք ի գործ կալեալ էր, արկաւ յաղբիւրէ ջուր, և մինչ լցաւ անաւթն ամբոխեցաւ. և այնպէսի ջուրն մատամբ եղե գիր անուն Աստուծոյ, ուսուցանելով լուսութեամբ մտացս, և յայնժամ ի յառաջին ժամու աւուրն և մինչև ցերեկն գրեալ զանունն ի ջուրն, հազիւ կարացի հաստատութեամբ ի մտի ինում դնել։ Այդ ինչ պիտոյ է երկայնապատոյտ առնել բանս։

Զայս և որ ինչ սոցին նմանն են ասացաւ. ա Նոր պատահաւք կապեալ զեղջերուացն և զպարանոցէն առ ի յունել զնա։ Յայնժամ Զամբրիս ընդ մտանելով և

ա. Թն. բերեալ եղեւ ցուլն, զոր հազիւ արք հարիւր ունէին։

Զամբրեհ մոգ ասէ. յաղբիւրէ ջուրց՝ յարծաթի կոնք արկեալ և եւթն օր պահեալ և հսկեալ. մատամբն իմն գրեալ անուն Աստուծոյ ի վերայ ջուրցն, հազիւ կարացի ի մէջ առնուլ. զոր ոչ է պարտ մարդոյ խօսել։

Սեղբեստրոս ասէ. ո՞վ չարին և խաբէութեան մոգէդ ըզպարզամիտսն, զի ոչ անուն Աստուծոյ, այլ դիւացն զոր ոչ ասես, զի ծանիցի քո դիւթիւթիւնդ։ Արդ՝ ես յայտնի քարոզեմ զՔրիստոս Աստուած, և զնորա զօրութիւնն, և դու արա զինչ առնես՝ ա որ Քրիստոսիւ լուծանիր.' Եւ հրամայեաց ածել ցուլ մի Զամբրեհ հզօր ամեհի և վայրենագոյն յանդէ. և

ա. Սար. Դ. առնելոց ես որ Քրիստոսիւ լուծանելոց է.

1 Նոր. տես եւ ի վկ. Թէոպոմտոսի եւ Թէոկղիտյ. եւ ի վկ. Ս. Գէորգեայ։

քահելով Միղբեսարոսի ասէ. յայս ժամ հասեալ բանք քո և ցոյցք քո պաճուճեալ բանից գիտութեանց զգաստութիւն ի դայ ցուցցէր. կամ աստ գտանան Աստուծոյն քո ի լսելիս զօրս և հաւանեցուցես զմեզ զամենակալն Աստուած պաշտել. կամ. ես սակս և ամենեքին իմ պաշտպանութեամբս համարանեսցեն։

Յայնժամ խռովեցան ամենեքին, որպէս մարթէ ասել, որք ի մեր հաւատ համարձակեալ էին։

Այլ սուրբն Միղբեսոսէր կայր աներկիւղ և զուարթ աներով. մեծամեծք գիւղից ջանամբք մեծագունիւք առտուածայինսաւք յաղթահարելին ազնականութեամբք։ Միակայն սկզբունք հաւատացելոցն էին. և եկն նորա հաստատ զօլ նոցա ի հաւատն փորձութեան մերձ ամենեքին զնոսա խռովեցուցանել։ Իսկ ամենեցուն հաւանեալ, որպէս զի տեսցէ պատուէնն ի լսելիս ցլոյն, որպէս խոստմանն Զամբրէ փորձել։ Եւ յորժամ էանց Զամբրիս և խաւսեցաւ ի լսելիս նորա, ի նմին ժամու ի գող հարեալ ցլուն՝ գոչեաց բնութեամբ բազմաւ. ստտուցեալ աչաց նորա բացաշնչեաց։

Յայնժամ ամենայն Երրայեցիքն ի ներքս անցեալ, ի վերայ յարեան Միղբեսարոսի. և բազմութիւն պատառեցաւ ընդ երկու. ոմն սորա և ոմն նորա յաւելուլին։

իբրև ասաւ. «մատուցեալ Զամբրէհ յունկն ցլուն, դիւթեալ ըստ դիւացն՝ անօրէնակաց լռութեամբ, և գոչեաց ցուլն ուժգնակի. և զարհուրեցոյց զբազմութիւն տեսողացն, և զգուղն ի հարեալ՝ ոստեան աչք նորա. և անդէն անշնչացեալ մեռաւ, տեանց որոյ և մեքենայից իւրոց. Եւ պատառեցաւ բազմութիւնն, ոմանք ի Հրէայսն, և ոմանք ի Սեղբեստրոս և հան-

ա. Գ. ածեալ. բ. Ն. Ա դիւաց. գ. Նոքայք գրամէ. զղողանն Դ. Սար. զղողի.

Եւ եղև իբրև երկու ժամուց յերկարութիւն, յորում Միղբեստրոս կրկնեալ զծունգս իւր աղաչէր զիսկապէտն Յիսուս Քրիստոս աւգնութեան խնդիրս առ առնելով։

Յայնժամ աղաչեաց զԹագաւորն Միղբեստրոս առ ի հրամայել նմա բազմութեան լռել։ Եւ լինեալ ճառ-տարտուանն, եղեալ ի տեղի մի բարձր Միղբեստրոս՝ պայծառ ձայնիւ աղաղակէր ասելով. լուարուք ինձ զաւրք և իշխանք, ունկնդրեցէք ժողովուրդք։ Ես զիսկապէտն զՅիսուս Քրիստոս քարոզեմ. որ եա կուրաց տեսանել, խլից լսել, համերից շնորհեաց խաւսել, որ զձեռս ցամաքեալս բժշկեաց, որ ապիկարից առողջութիւն պարգևեաց, որ զբորոտս սրբեացն, որ զանդամալոյծս պընդեաց, որ զմեռեալս յարոյց. ուստի յայտնապէս ցուցանի այս գործ աստուածայի գոլ և ոչ Աստուծոյ, որ զկենդանի ապանանել, իսկ մեռեալ յարուցանել ոչ հզաւրելով։

ա. Յորում Միղբեստրոս կրկնեալ զծունգս . . . Հ. Ս. մոտ սկըսում է էջ 75—76 թղթովին անհամապատասխան հետևողութեամբ հաշուը կատարելուց յետոյ. Եթէ Հ. Ս. փոփոխութիւնը չէ այդ, նկատմամբ յետ: Ձեռ. խիստ վատ է:

զերձ Թագաւորաւն։ Էր ամբոխ և աղաղակ մեծ յոյժ. և Հրէայքն յարուցեալ ի վերայ Սեղբեստրոսի և Զամբրեհ մեծարանեալ որպէս զյաղթող՝ պարտաւորէր զայրն Աստուծոյ բազում հայհոյութեամբ։ Յայնժամ Թագաւորն ասէ. լռեաց ի յանդիմանութենէդ[ա] Զամբրեհ և լրբենի անամօթութենէդ. զի ծանիցի և Քրիստոսի[բ] զօրութիւն նորա։ Եւ զամօթի հարեալ լռեաց։ Եւ իբրև լռութիւն քարոզեցաւ ի Թագաւորէն ամենայն բազմութեան, խրախուսեալ ի Քրիստոս Սեղբեստրոս ասէ. որպէս սպան զցուլն, դարձեալ կենդանացուսցէ, ապա թէ

ա. Ա՝ Դ. Դ. Սար. յանդգնութենէդ. բ. Ա՝ ամենազօր զօրութիւն.

Յայնժամ Զամբրիս պատառեաց զիւր հանդերձս ասելով. Տէր հանդարտադոյն Թագաւոր, յաւիտենական Աւգոստէ, Միղբեստրոսի բանիւք ոչ ոք կարաց յաղթել, արդ արժան է ոչ աւելորդ տալ դմա իշխանութիւն խաւսել, զի աւտարս դատանելով և ընդդէմ Աստուծոյ խաւսելով ոչ դադարէ. և իւր բարբաջմամբդ ծանր լինի ձերոյ Թագաւորութեանդ։

Առ որ սուրբն Միղբեստրոս ասէ. լուր Եբրայեցի քոյոց զլոց զճշմարտութիւնն, յերկրորդ աւրէնսդրութեանն ինքնին Աստուած ասէ. տեսէք, զի ես եմ և ոչ գոյ Աստուած բաց յինէն. ես սպանանեմ, ես կեալ տամ, հարից և ես բժշկեցից. յիւր ժամու սպանանէ և յիւր ժամու կեցուցանէ։ Արդ՝ կարդայ զնա միւս այլ ի լսելիս ցլուց. և թէ յարուցես զդա, հաւատասցուք ամենեքեան որպէս դու ասացեր։

Յայնժամ Զամբրիս ասէ. ոչ ասացի քեզ, հանդարտագոյն իսկապէս Թագաւոր, թէ Միղբեստրոսի բանիւք ոչ ոք կարէ յաղթել. արդ՝ հրամայել դմայ արժանաւոր է ոչ բանիւք միայն, այլ և արդեամբք մեզ ցուցանել ինչ։

Միղբեստրոս ասէ. իսկ կամիս թէ ես աղաչելով զիսկապէսն զՅիսուս Քրիստոս յարուցանեմ զցուլդ։ Զամբրիս ասէ. զայդ ոչ առնես, ոչ թէ թեւաւք թռչել կարասցես։ Թագաւորն * ասէ. սքանչանամ զանամաւթութիւնդ քո. դու ասացեր պարապեսցին բանք և արդեամբք ջանասցին. սա խոստանայ առնել զոր դու ամենեւիմբ ասես անհնարին գոլ։ Ուստի արժան է խոստովանել քեզ սմա. գոլ ճշմարիտ Աստուած, որ զմե-

ա. Բ. Մ. Թագաւորն ասէ . . . նորից սկսում է Է2 7'-ից։

ռեալս հնարոց է յարուցանել. իսկ զնա սատանայ որ ոգանանեն. և կենդանացուցել և ոչ կարացէ։

Յայնժամ Զամբրիս զատապարտել զինքն սկսաւ և երդնուլ ի փրկութիւն Թագաւորին։ Զի թէ Սեղբեստրոս զայդ յարուսցէ զցուլդ՝ ամենեքին զեբրայականն թողեալ զաւրէնս ի Քրիստոսին լիցուք հաւատ։

Սեղբեստրոս ի բազում ժամս տարածեալ զձեռս իւր յերկինս յետ այնպիսի խոնարհեցուցեալ զծունր, բազում արտասուաւք սկսեալ աղաչել զհիկապէան Քրիստոս։ Եւ ի նմին յարուցեալ և հայեցեալ յերկինս ասէ. Տէր Յիսուս Քրիստոս, ես զանուն քո մեծ հայցելե-կարդամ, զի զիտասցէ ամենայն ժողովուրդս թէ ցուլս այս վերակարդացմամբ սատանայի սատակեցի, վերակեցոցմամբ ի ձեռն Սուրբ Հոգւոյդ քո կենդանասցի։ Եւ վասն այսորիկ արժանաւորեա լսել ծառայի քո, քանզի պահանջէ ժամանակս ծանուցանել քեզ զաւրութիւն անուանդ քո ամենեցուն որք հաւատան ի քեզ։ Արդ խնդրեմ և աղաչեմ զքո բարերարութիւնդ. յարիցէ ցուլս այս ամենահզաւր քո աջովդ։ Եւ ասացեալ զայս սուրբն Սեղբեստրոս՝ եղեալ մաւտ առ ցուլն ասէ ցնա։

Յանուն իսկապիսին իմո Յիսուսի Քրիստոսի, որ խաչեցաւ առ Պոնտացւով Պիղատոսիւ ամենայն հանդարտութեամբ արի եւ կաց։ Եւ շարժեալ ամենայն անդամաւքն ցլուն, ամենայն հնազանդութեամբ յարուցեալ եկաց։ Եւ մատուցեալ առ նա սուրբն Սեղբեստրոս, եղոյծ զամենայն որ կային կնովաւ կապանք և ասէ. երթ

ոչ, ես ծառայս Քրիստոսի յանուն նորա կենդանացուցից. Րաէ Զամբրեհ և ամենայն Հրէայքն, եթէ զայդ արասցես հաւատասցուք ի Քրիստոս. Յայնժամ կացեալ սուրբն Սեղբեստրոս ի բարձրաւանդակի տեղւոջ, ասէ մեծաձայն. քեզ ասեմ, որ

ամենայն համբերութեամբ ի քո բոյլն, ուստի եկերն ոչ ումեք վնասելով. քանզի և ոչ դու յումեքէ վնասեցիր և ոչ սպանցիր, այլ լցեալ ժամանակի քո բնութեամբ մահուամբ զկենցաղոյս ելցես։ Զայս ասացեալ հրամայեաց նմա տալ տեղի. և արձակեաց զնա երթալով ամենայն հանդարտութեամբ։ Յայնժամ ամենայն Երբայեցիքն առ ոտս նորա սողելով, աղաչէին աղաւթս առնել նմա վասն նոցա, զի մի ինչ դիպեսցի նոցա ընդդէմ։

Եւ ինքն իսկ դշխոյն Հեղինէ համբարձեցելոց վարագուրացն տեսանելով ամենայն ժողովրդեան. եւ եւ անկաւ առ ծնգաւք որդւոյն. աղաչէր զնա տալ նմա տեղի ապաշխարութեան։

Այդ [ա] վասն զի բազում է ասել զյաղագս Թագու-հւոյն Հեղինէի լինելոյն, մանաւանդ և առ ի գոլ նո-

ա. Այլ վասն զի . . . դրած է նոքօք Ը 77-րդ սկսած։

սպանար [գ] ի դիւթութենէ, որի կայ կենդանի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի։ Եւ անդէն վաղվաղակի կենդանացաւ ցուլն։ Եւ ասէ. երթ ի տեղի քո, և մի ումեք վնասեսցես, և գնաց. Յայնժամ անկեալ [ա] առ ոտս [բ] առն Աստուծոյ Հրեայքն, աղաչէին մի ինչ առնել նոցա չար. և ամենայն բազմութիւն փառաւոր առնէին զԱստուած։

Իսկ դշխոյն Հեղինիա անկեալ առ ոտս որբոյ [գ] Հայրապետին, խոստովանութեամբ խնդրէր թողութիւն մեղաց ապաշխարհութեամբ զի մի զրկեսցի ի Քրիստոսէ. լուսաւորեալ մկրտութեամբ ի փառս Աստուծոյ։ Եւ բազումս է ասել յաղագս [դ] դշխոյին բարեկարգութեան. որ յետ մկրտութեան [ե]

ա. Դ. Սար. անկան. բ. Ա՝ առ ոտն. գ. Դ. Սար. չիք. դ. Դ՝ Սար. վասն. ե. Գ. Սար. չիք.

ցա վերացականութեամբ զգել յեկեղեցական շարադրութիւնսն յայտնիկ, շրջեցից զբանս զոր ինկալեալն Աստուած ի փառս անուան իւրոյ արժանաւորեաց։ Ի նմին ժամու բազում դիւահարք սրբեցան, դիւացն աղաղակելով և ասելով. Սեղբեստրոսի շնորհք գոլ։ Իսկ ամենեքին տուեալ զանուանս [ա] վասն զի ի սկզբան վկայութեան զայս ոչ գործէր, մկրտեցան [բ] ի Զատկին բազումք և անթիւք յոյժ։ Յայնմհետէ սկսաւ մեծանալ ի կողմանսն Հռովմայեցւոց անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, [գ] ընդ որում Հայր և Սուրբ Հոգւոյն փառք իշխանութիւն

ա. Ոմն. ·տուեալ փառս Աստուծոյ։
բ. Ոմն. աւել ունի ·յսկզբան մարտ ամսոյ.
գ. Ոմն. աւել ունի. ·Իսկ սուրբն Սեղբեստրոս ապա ննջէր ի քուն գեղեցիկ եւ եդաւ առ հարս իւր յերկուսն Յունուար ամսոյ։

որ յաղագս նորա է պատմութիւն. (Գիւտ խաչին, և եկեղեցեացն Երուսաղէմի շինութիւնք, և ամենայն աշխարհաց, և զարդարուք սպասուց պայծառութիւնք, որ նովաւ ցուցան ընդ տիեզերս ամենայն։

Եւ ի ժամուն յայնմիկ բազմութիւնք [ա] ի դիւաց ըմբռնելք [բ] բժշկեցան. և բազմաց ախտաժետաց լինէր առողջութիւն ի ձեռս սուրբ Հայրապետին։ Եւ մեծանայր անուն [գ] Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. և բազումք ի լսողաց բանին, և ի տեսողաց նշանին, հաւատացին. տեսեալ զնշանսն զոր առնէր Տէր ի ձեռս նորա միշտ։

Եւ Թագաւորն Կոստանդիանոս ուրախութեամբ ուրախ լինէր, որ յամենայնի յաղթող երևեցաւ սուրբ Հայրապետն Սեղբեստրոս. և ամենեցուն քարոզէր հեռաւորաց և մերձաւորաց՝ զեղելսն. Եւ բարեկարգութեամբ) և հաստատուն հաւատովք պաշտէր զԱստուած զՀայր Ամենակալ. և զՈրդի նորա

ա. Սաղ. Դ. Գ. ըմբռնեալ. բ. Դ. Սաղ. բազմաց. գ. Ա յանուն.

և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից։

Միածին և զՀոգին Սուրբ. որում փառք՝ յաւիտեանս։

1 Սեղբեստրոսի վարքին՝ բոլոր Հայկական ձեռագիր օրինակներում անմիջապէս կցած է Սոկրատի պատմութիւնը առանց որոշուած լինելու, որով կարելի լինէր նոցա առանձին լինելը նկատել։ Համառօտը ցանկացել է ամփոփել երկուսը ի մի ձուլել։

ՎԵՐՋ.

ՑԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ·

Ա.

Բ.

Գ.

Դ.

Ե.

Զ.

Է.

Թ.

*

Ի.

Լ.

Կ.

Հ.

Ձ.

Ղ.

Մ.

Յ.

Ն.

Շ.

Ո.

Չ·

Պ·

Ռ.

Ս.

Վ.

Տ.

Փ.

Ք.

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՑԱՆԿ

ՎՐԻՊԱԿՔ

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
12	6	Մելետիոս	Մեղիտիոս
15	15	ուսանք	ուսանք.
16	4	Պաղեստինացիս	Պաղիստինացիս
21	4	ազեաս	ազէաս
»	9	զհաւատն	զհաւատն
»	13	Նուէրիաս	զՆուէրիաս
22	6	Քալկեդոնի	Քաղկեդոնի
»	16	Թարգմանելով	Թարգմանելով
23	17	մի	ոք
24	26	ինչ մի	մի ինչ
28	4	Դիկիոսիւ	Դէկիոսիւ
31	11	վնասեսցին	վնասեսցեն
32	4	զատել	զատիլ
»	8	այս	տայս
»	14	Սպուրիդոն	Սպիրիդոն
35	5	Կիւպրացւոյ	Կիւպրացւոց
37	4	երկայնկեացն	երկայնակեացն
»	6	ժամ	այժմ
»	16	բերեմ զներումն	բերէ մեզ ներումն,
39	11	զքրիստոս	զՔրիստոս
41	11	խաղոն	խաղուն
42	11	որուն էր	որ ունէր
43	8	արկանի	արձանի
»	19	է այն	այն է
48	5	աւերելոյ	աւերեցելոյ
56	7	առեն	առին
60	2	իւր	զիւր
64	4	փոփոխութեամբ	փոփոխմամբ
64	16	ուռանել	առաւել
69	5	իմաստասիրի աւրէն	իմաստասիրիաւրէն-
72	20	լինել	լինէր
73	2	յարդև	յարդիւ
»	29	զանց	չանց
74	3	Մանուքեցւոցն	Մանիքեցւոցն
»	7	ի	զի
81	8	բայց	բաց

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
87	26	ԻԴ.	ԻԸ.
88	1	Սինգիգունայ	Սինգիգունայ
»	11	սուտ լինել	սուտ լինել զընդդէմ
91	1	Նիկոմիգա	ի Նիկոմիգա
95	5	տուեն	տուին
95	10	խռովիլ	խռովիր
97	15	պատուարին	պատուարքն
112	2	քաններորդումն	քաններորդումն ամի
117	5	զորս	զայս
122	8	երերկիւղած	երկիւղած
125	7	Մարկեղիոսի	Մարկեղինոսի
127	10	յՑուաէրիոսի	յՑուաէրիոսէ
128	3	Մեսացւոյ	Միսացւոյ
»	10	ժամ	և ժամ
143	13	զնախատաութեանն	զնախատուութեանն
144	14	տասներորդ	մետասներորդ
145	16	Գռոտոգէն	Պռոտոգէն
151	15	դչար	դչուր
162	7	Եւղիայ	եւ զիայ
163	11	տռ Հասարակ	առ Հասարակ
165	6	կարեցելոց	կրեցելոց
168	5	ղիրարէր	զիրարէր
170	2	կարգեցաւ	փոխակարգեցաւ
171	16	Հրաժէր	Հրաժարէր
183	19	Նախն Կղիբերիոս	Նախկին Ղիբերիոս
184	7	ակաւմս	ակամս
200	26	զԹէգոռլ	զԹէոդոզ
203	7	քաղիկ այր	քանզի կայր
206	9	յագարէր	յարգարէր
213	22	կարծես	կարծիս
215	4	քան և երեք	տասն և երեք
221	3	վասն ինչ	վասն այլ ինչ
222	11	կարգեաց	կարգեաց
229	1	ուսումնասիրել	իմաստասիրել
»	7	և կալուղին	և միջա կղլուղին
230	1	Փիլիոխփոս	Փիլիսոփոս
234	2	Ղակիփեա	Ղուկիփեա
»	5	Բեռակաղաձեաց	Բեռակաղացեաց
239	3	Հանեցեն	Հանեցին
242	6	ընդունել	ընդունիլ
247	11	Հաղորդել	Հաղորդիլ
255	14	իմաստմանս	իմաստմունս

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
257	2	Նվիրկարոան	Նավիկաւրաւն
»	11	ի վերայ	ի վերա ամենայն
262	1	Անտիոքայեացն	Անտիոքացեացն
»	16	Բարքիզասա	Բարբիղասա
273	14	խորշել	խորհել
275	14	Հզֆցելոց	Հգեցելոյ
276	21	Ներածութիւն	Ներածութեան
»	4	ի յընթանից	ի յընթանի
277	24	Այլ պատուհեան	Այլ եւ պատուհեան
279	4	անոյժ	անժոյժ
280	1	խառնակեցելոյ	խառնակեցելոց
»	2	Գաղանատատեսակք	Գաղանտատեսակք
284	4	Մակեդովնայեաց	Մակեդովնացեաց
287	4	կարծեցելոյն	կարծեցելոցն
288	3	յարատարար	յայտարար
»	12	ժողովրդականացն	ժողովականացն
297	7	Բիւթանւոյ	Բիւթինւոյ
296	13	Մակեդոնիա ղանդոյն	Մակեդոնի աղանդոյն
299	4	զխռովութիւնն	խռովութիւնն
310	9	շարժեալ	շարժ եղեալ
316	9	ելին	ելից
317	8	այլ	առ
»	22	զերծանիլ	զերծանել
318	2	արք	արքա
319	1	Դակիանիղոս	Դակիդիղոս
321	19	ապականել	սպանանել
327	4	թաղթան	զթուղթն
331	2	զի էր	էր զի
332	10	իւր	իրք
333	2	Իմիդռաս	Իմիդոռաս
335	8	տուարան	տուուրան
337	1	Եգիպտացւոցն	Եգիպտացւոյն
338	5	Եւս Սոփքիաս	Եւս եւ Սոփքիոս
441	14	թէ	է
344	13	զհիւսիսայինն	ցհիւսիսայինն
347	13	զորս	զորոց
356	11	Հակառակաբանին	Հակառակաբանենն
370	6	Համմանութենէն	Հաւանութենէն
378	19	տոտացաք	տոտացուք
381	11	Ձեռնադրրել	Ձեռնադրել
401	9	զուրս	զորս
437	4	Նամակ	մանուկ

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
443	14	պատճառէին	պատաշաճէին
445	1	Գրոցն	Գրոյն
461	9	պատահեՀ	պատահէՀ և
492	7	գոյացելոյ	գոյացեալք
504	12	Թշմանեաց	Թշնամանեաց
508	11	պատրաստի	պատրաստեալք
512	14	կացեալ	կապեալ
513	7	բարբարոսութիւնքն	բարբարոսականութիւնքն
»	13	իքնաստս	ինքնաստս
514	7	չայցեացս	չարեացս
»	11	հայցին	հացին
515	9	յայսքան	յայս բան
515	13	յաղով	յաղովք
526	8	յառաջելոյն	յառաջելոցն
532	14	Թուեղ	Թուեղով
535	5	զՍեռապիոսի	զՍեռապիոնի
536	9	Ցեառ բազում	Ցեառյ ոչ բազում
»	12	գրոյն	գրենոյն
»	17	կողմանէն	կաշմանէն
537	3	ընթանայր	ընթեռնայր
»	6	յեղեփոխանատառա-բագրէին	յեղեփոխանա տառագրէին
545	2	Համբառուք	Համբարուք
»	6	Գղաթետիանա	Գղակիտիանա
»	18	զինչ փոյթ	ոչ ինչ փոյթ
»	20	ընեցին	ընկեցին
546	12	անեղելեալք	անկրելեալք
»	14	զրպարտել	զ րպարտիլ
547	3	գովաւղքն	գոչաւղքն
548	3	վաճաճառս	վաճառս
»	9	Մառիանոյ	Մարիանայ
549	4	իւր Հրաժարեալ	իւր նորա Հրաժարեալ
550	9	աստուսա	աստուա
557	15	եղիցիս	եկեղեցիս
559	2	կաղմանս	Կոմանս
572	14	երախայացացեալ	երախայացուցեալ զնա
576	13	ազգերք իւր	ազգերք նորա իւր
577	12	արգարս	արդարքս
581	8	Ննդութեան	Ննդութիան
»	9	աւեք	աւել
588	11	սասցեալ	արարեալ
590	4	Հեռաստանն	տեսարանն

Երես	Տող	Սխալ	Ուղիղ
605	10	քաղաք ծայր	քաղաք ծայրոց ծայր
612	1	վասն Հասնելոյ	Հասնելոյ վասն
626	3	յիւրեան	յիւրկեան
»	11	Նմա	Նորա
628	10	իւրոյ	իւրոյն
630	14	առէ յորդորելով	առէ յառաջեա թէ Թուի յորդորելով
640	2	ամէն հաշտական	ամենահաշտակ ամէն
»	6	Սիսիանոս	Սիսինիոս
645	8	զպատճառ	զպատշաճ առ
650	4	Ուտպատրիոս	Ուպատրիոս
651	14	գիմմամբ	գիտմամբ
»	17	այլ	այլք
652	1	բազում	բազումք
»	11	Անաստիոս	Անաստասիոս
»	13	անհնար է	անկար է
654	15	խրատել խորհիւք	խրատելի կարծիւք
660	8	Նորայնոցն	Նորայոյն
667	16	Ճարտասան որ	Ճարտասան էր որ
671	16	կողմանս	կողմունս
801		Ագրիանու-պաւսլիկի	Ագրիանուպաւլսեցի
805		Թիւթնիա	Բիւթինիա
808		Եղագիոս, Էղագիոս	Եղագիոս Էղագրիոս
808		Եզեւսիոս	Եղեւսիոս
»		Եզպիդիոս Սատաղատեաց	Սատաղացեաց
»		Եպիկոսոս	Եպիկուրոս
809		Եւգէմոն	Եւդէմոն
»		Եպաղղիոս	Եւղաղիոս
»		Եւզմացի	Եւղմացի
»		Եւսիպիգէս	Եւրիպիդէս
»		Եւսիպոս	Եւրիպոս
»		Եւսեբիա	Եւսեբիա
»		Եւսիբիոս	Եւսեբիոս
810		Եւսեբիոս Քո-ղոսիկոս	Քողոսոսիկոս
»		Եստաթ	Եւստաթ
»		Եփսան	Եւփրան
»		Եփրայեցի	Եբրայեցի
»		Էղադացի	Էղադացի

Երես	Սխալ	Ուղիղ
810	Ըմեծաքաղաք	Ըմեծա Քաղաք
»	Եաղէդոկղէս	Եմպեդոկղէս
811	Թէոակէ	Թէանիկէ
»	Թէոփռիանոսի	Թէոփռիանոսք
812	Իղառիոո	Իղառիոս
»	Իղասացի	Իղառացի
»	Իռիգոռոս	Իսիգոռոս
813	Ղուկիփիռիանոսի	Ղուկիփիռիանոսք
»	Կասստոբաղասցի	Կաստոբաղացի
814	Կիպիկոն	Կիւղիկոն
»	Կիւլիկիո	Կիւլիկիա
813	Միտռոդուռամ	Միտռոդոռոմ
820	Ոռիոս	Ոսիոս
»	Ոսկեն քաղաք	Ոսկին քաղաք
»	Ունացազգ	Ունաց ազգ
«	Ուռբանոս	Ուսբասոս
»	Ոռհա	Ուռհա
»	Ոռհայեցի	Ուռհայեցի
»	Ոռոստակէս	Ուռոսակէոս
»	Ոռսին	Ուռսին
821	Պեղակիոս	Պեղագիոս
»	Պեղիտոս	Պեղինոսս
»	Պեզուսիոս	Պեղուսիոս
823	Սիռապիոն Ծի-սապիս	Սեռապիոն Սեռապիս
824	Սիղբխտաբոս	Սիղբետաբոս
»	Սպիռիցուն Սպը-բիգոն	Սպիռիդոն, Սպըրիդոն
825	Վարք յՆւարիոսէ	յՆւսեբիոսէ
»	Վերք	Վիրք
»	Տռուղոս, Տը-ռովրղոս	Տռուղոս, Տռովմիղոս
»	Փիգիղէոս	Փիգիղէոս
»	Փիլիկաոս	Փիլիկոոս

3 2044 009 656 513

